

॥ नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ॥

विनयपिटके

पाराजिककण्ड-अट्ठकथा (पठमो भागो)

गन्थारम्भकथा

यो कप्पकोटीहिपि अप्पमेय्यं ।
कालं करोन्तो अतिदुक्करानि ।
खेदं गतो लोकहिताय नाथो ।
नमो महाकारुणिकस्स तस्स ॥

असम्बुधं बुद्धनिसेवितं यं ।
भवाभवं गच्छति जीवलोको ।
नमो अविज्जादिकिलेसजाल-
विद्धंसिनो धम्मवरस्स तस्स ॥

गुणेहि यो सीलसमाधिपज्जा-
विमुत्तिजाणप्पभुतीहि युत्तो ।
खेत्तं जनानं कुसलत्थिकानं ।
तमरियसङ्गं सिरसा नमामि ॥

इच्चेवमच्चन्तनमस्सनेय्यं ।
नमस्समानो रतनत्तयं यं ।
पुज्जाभिसन्दं विपुलं अलत्थं ।
तस्सानुभावेन हतन्तरायो ॥

यस्मिं ठिते सासनमट्ठितस्स ।
पतिट्ठितं होति सुसण्ठितस्स ।
तं वण्णयिस्सं विनयं अमिस्सं ।
निस्साय पुब्बाचरियानुभावं ॥

कामञ्च पुब्बाचरियासभेहि ।
जाणम्बुनिद्धोतमलासवेहि ।
विसुद्धविज्जापटिसम्भिदेहि ।

सद्धम्मसंवण्णनकोविदेहि ॥

सल्लेखिये नोसुलभूपमेहि ।
महाविहारस्स धजूपमेहि ।
संवण्णितोयं विनयो नयेहि ।
चित्तेहि सम्बुद्धवरन्वयेहि ॥

संवण्णना सीहळदीपकेन ।
वाक्येन एसा पन सद्धुत्ता ।
न किञ्चि अत्थं अभिसम्भुणाति ।
दीपन्तरे भिक्खुजनस्स यस्मा ॥

तस्मा इमं पाळिनयानुरूपं ।
संवण्णनं दानि समारभिस्सं ।
अज्झेसनं बुद्धसिरिक्खयस्स ।
थेरस्स सम्मा समनुस्सरन्तो ॥

संवण्णनं तज्ज समारभन्तो ।
तस्सा महाअट्ठकथं सरीरं ।
कत्वा महापच्चरियं तथेव ।
कुरुन्दिनामादिसु विस्सुतासु ॥

विनिच्छयो अट्ठकथासु वुत्तो ।
यो युत्तमत्थं अपरिच्चजन्तो ।
ततोपि अन्तोगधथेरवादं ।
संवण्णनं सम्म समारभिस्सं ॥

तं मे निसामेन्तु पसन्नचित्ता ।
थेरा च भिक्खू नवमज्झिमा च ।
धम्मप्पदीपस्स तथागतस्स ।
सक्कच्च धम्मं पतिमानयन्ता ॥

बुद्धेन धम्मो विनयो च वुत्तो ।
यो तस्स पुत्तेहि तथेव जातो ।
सो येहि तेसं मतिमच्चजन्ता ।
यस्मा पुरे अट्ठकथा अकंसु ॥

तस्मा हि यं अट्टकथासु वुत्तं ।
 तं वज्जयित्वान पमादलेखं ।
 सब्बम्पि सिक्खासु सगारवानं ।
 यस्मा पमाणं इध पण्डितानं ॥

ततो च भासन्तरमेव हित्वा ।
 वित्थारमग्गञ्च समासयित्वा ।
 विनिच्छयं सब्बमसेसयित्वा ।
 तन्तिक्कमं किञ्चि अवोक्कमित्वा ॥

सुत्तन्तिकानं वचनानमत्थं ।
 सुत्तानुरूपं परिदीपयन्ती ।
 यस्मा अयं हेस्सति वण्णनापि ।
 सक्कच्च तस्मा अनुसिक्खितब्बाति ॥

बाहिरनिदानकथा

तत्थ तं वण्णयिस्सं विनयन्ति वुत्तत्ता विनयो ताव ववत्थपेतब्बो । तेनेतं वुच्चति — “विनयो नाम इध सकलं विनयपिटकं अधिप्पेत”न्ति । संवण्णनत्थं पनस्स अयं मातिका —

वुत्तं येन यदा यस्मा, धारितं येन चाभतं ।
 यत्थप्पतिट्ठितचेतमेतं वत्त्वा विधिं ततो ॥

तेनातिआदिपाठस्स, अत्थं नानप्पकारतो ।
 दस्सयन्तो करिस्सामि, विनयस्सत्थवण्णनन्ति ॥

तत्थ वुत्तं येन यदा यस्माति इदं ताव वचनं “तेन समयेन बुद्धो भगवा वेरज्जायं विहरती”ति एवमादिवचनं सन्धाय वुत्तं । इदञ्चि बुद्धस्स भगवतो अत्तपच्चक्खवचनं न होति, तस्मा वत्तब्बमेतं “इदं वचनं केन वुत्तं, कदा वुत्तं, कस्मा च वुत्त”न्ति? आयस्मता उपालित्थेरेन वुत्तं, तज्ज पन पठममहासङ्गीतिकाले ।

पठममहासङ्गीतिकथा

पठममहासङ्गीति नाम चेसा किञ्चापि पञ्चसतिकसङ्गीतिकखन्धके वुत्ता, निदानकोसल्लत्थं पन इधापि इमिना नयेन वेदितब्बा । धम्मचक्कप्पवत्तनञ्चि आदिं कत्वा याव सुभदपरिब्बाजकविनयना कतबुद्धकिच्चे कुसिनारायं उपवत्तने मल्लानं सालवने यमकसालानमन्तरे विसाखपुण्णमदिवसे पच्चूससमये अनुपादिसेसाय निब्बानधातुया परिनिब्बुते भगवति लोकनाथे, भगवतो परिनिब्बाने सन्निपतितानं सत्तन्नं भिक्खुसतसहस्सानं सङ्घत्थेरो आयस्मा महाकस्सपो सत्ताहपरिनिब्बुते भगवति, सुभद्वेन वुट्ठपब्बजितेन “अलं, आवुसो, मा सोचित्थ, मा परिदेवित्थ, सुमुत्ता मयं तेन महासमणेन; उपहुता च होम — ‘इदं वो कप्पति, इदं वो न कप्पती’ति! इदानि पन मयं यं इच्छिस्साम तं करिस्साम, यं न

इच्छिस्साम न तं करिस्सामा”ति (चूळव० ४३७; दी० नि० २.२३२) वुत्तवचनमनुस्सरन्तो “ठानं खो पनेतं विज्जति यं पापभिक्षू अतीतसत्थुकं पावचनन्ति मज्जमाना पक्खं लभित्वा नचिरस्सेव सद्धम्मं अन्तरधापेय्युं, याव च धम्मविनयो तिष्ठति ताव अनतीतसत्थुकमेव पावचनं होति । वुत्तज्हेतं भगवता —

‘यो वो, आनन्द, मया धम्मो च विनयो च देसितो पज्जत्तो, सो वो ममच्चयेन सत्था’ति (दी० नि० २.२१६) ।

“यंनूनाहं धम्मञ्च विनयञ्च सङ्गायेय्यं, यथयिदं सासनं अद्धनियं अस्स चिरट्ठितिकं ।

यं चाहं भगवता —

‘धारेस्ससि पन मे त्वं, कस्सप, साणानि पंसुकूलानि निब्बसनानी’ति वत्वा चीवरे साधारणपरिभोगेन चेव,

‘अहं, भिक्षवे, यावदे आकङ्खामि विविच्चेव कामेहि...पे०... पठमं ज्ञानं उपसम्पज्ज विहरामि; कस्सपोपि, भिक्षवे, यावदे आकङ्खति विविच्चेव कामेहि...पे०... पठमं ज्ञानं उपसम्पज्ज विहरती’ति —

एवमादिना नयेन नवानुपुब्बविहारछळभिज्जाप्पभेदे उत्तरिमनुस्सधम्मे अत्तना समसमट्ठपनेन च अनुगहितो, तस्स किमज्जं आणण्यं भविस्सति; ननु मं भगवा राजा विय सककवचइस्सरियानुप्पदानेन अत्तनो कुलवंसप्पतिट्ठापकं पुत्तं ‘सद्धम्मवंसप्पतिट्ठापको मे अयं भविस्सती’ति मन्त्वा इमिना असाधारणेन अनुगहेन अनुगहेसी’ति चिन्तयन्तो धम्मविनयसङ्गायनत्थं भिक्षून् उस्साहं जनेसि । यथाह —

“अथ खो आयस्मा महाकस्सपो भिक्षू आमन्तेसि — ‘एकमिदाहं, आवुसो, समयं पावाय कुसिनारं अद्धानमगगप्पटिपन्नो महता भिक्षुसङ्घेन सद्धिं पञ्चमत्तेहि भिक्षुसतेही’ति (दी० नि० २.२३१) सब्बं सुभदकण्डं वित्थारतो वेदितब्बं ।

ततो परं आह —

“हन्द मयं, आवुसो, धम्मञ्च विनयञ्च सङ्गायेय्याम । पुरे अधम्मो दिप्पति, धम्मो पटिबाहिय्यति; अविनयो दिप्पति, विनयो पटिबाहिय्यति । पुरे अधम्मवादिनो बलवन्तो होन्ति, धम्मवादिनो दुब्बला होन्ति; अविनयवादिनो बलवन्तो होन्ति, विनयवादिनो दुब्बला होन्ती’ति (चूळव० ४३७) ।

भिक्षू आहंसु — “तेन हि, भन्ते, थेरो भिक्षू उच्चिनतू”ति । थेरो सकलनवङ्गसत्थुसासनपरियत्तिधरे पुथुज्जन-सोतापन्न-सकदागामि-अनागामि-सुखविपस्सकखीणासवभिक्षू अनेकसते अनेकसहस्से च वज्जेत्वा तिपिटकसब्बपरियत्तिपभेदधरे पटिसम्भिदाप्पत्ते महानुभावे येभुय्येन भगवता एतदगं आरोपिते तेविज्जादिभेदे खीणासवभिक्षूयेव एकूनपञ्चसते परिगगहेसि । ये सन्धाय इदं वुत्तं — “अथ खो आयस्मा महाकस्सपो एकेनूनापञ्चअरहन्तसतानि उच्चिनी”ति (चूळव० ४३७) ।

किस्स पन थेरो एकेनूनमकासीति? आयस्मतो आनन्दत्थेरस्स ओकासकरणत्थं । तेन हायस्मता सहापि विनापि न सक्का धम्मसङ्गीति कातुं, सो हायस्मा सेक्खो सकरणीयो, तस्मा सहापि न सक्का; यस्मा पनस्स किञ्चि दसबलदेसितं

सुत्तगेय्यादिकं भगवतो असम्मुखा पटिगहितं नाम नत्थि, तस्मा विनापि न सक्का । यदि एवं सेक्खोपि समानो धम्मसङ्गीतिया बहुकारत्ता थेरेन उच्चिनितब्बो अस्स । अथ कस्मा न उच्चिनितोति? परूपवादविवज्जनतो । थेरो हि आयस्मन्ते आनन्दे अतिविय विस्सत्थो अहोसि, तथा हि नं सिरस्मिं पलितेसु जातेसुपि “न वायं कुमारको मत्तमज्जासी”ति (सं० नि० २.१५४) कुमारकवादेन ओवदति । सक्ककुलप्पसुतो चायं आयस्मा तथागतस्स भाता चूळपितुपुत्तो । तत्र हि भिक्खू छन्दागमनं विय मज्जमाना “बहू असेक्खपटिसम्भिदाप्पत्ते भिक्खू ठपेत्वा आनन्दं सेक्खपटिसम्भिदाप्पत्तं थेरो उच्चिनी”ति उपवदेय्युं, तं परूपवादं परिवज्जेन्तो “आनन्दं विना सङ्गीति न सक्का कातुं, भिक्खूनंयेव अनुमतिया गहेस्सामी”ति न उच्चिनि ।

अथ सयमेव भिक्खू आनन्दस्सत्थाय थेरं याचिसु । यथाह —

“भिक्खू आयस्मन्तं महाकस्सपं एतदवोचुं — ‘अयं, भन्ते, आयस्मा आनन्दो किञ्चापि सेक्खो अभब्बो छन्दा दोसा मोहा भया अगतिं गन्तुं, बहु चानेन भगवतो सन्निके धम्मो च विनयो च परियत्तो; तेन हि, भन्ते, थेरो आयस्मन्तम्पि आनन्दं उच्चिनतू”ति । अथ खो आयस्मा महाकस्सपो आयस्मन्तम्पि आनन्दं उच्चिनी”ति (चूळव० ४३७) ।

एवं भिक्खूनं अनुमतिया उच्चिनितेन तेनायस्मता सद्धिं पज्ज थेरसतानि अहेसुं ।

अथ खो थेरानं भिक्खूनं एतदहोसि — “कत्थ नु खो मयं धम्मज्ज विनयज्ज सङ्गायेय्यामा”ति । अथ खो थेरानं भिक्खूनं एतदहोसि — “राजगहं खो महागोचरं पहतसेनासनं, यन्नून मयं राजगहे वस्सं वसन्ता धम्मज्ज विनयज्ज सङ्गायेय्याम, न अज्जे भिक्खू राजगहे वस्सं उपगच्छेय्यु”न्ति । कस्मा पन नेसं एतदहोसि? इदं अम्हाकं थावरकम्मं, कोचि विसभागपुगगलो सङ्गमज्झं पविसित्वा उक्कोटेय्याति । अथायस्मा महाकस्सपो जत्तिदुतियेन कम्मेन सावेसि, तं सङ्गीतिक्खन्धके वुत्तनयेनेव जातब्बं ।

अथ तथागतस्स परिनिब्बानतो सत्तसु साधुकीळनदिवसेसु सत्तसु च धातुपूजादिवसेसु वीतिवत्तेसु “अट्ठमासो अतिक्कन्तो, इदानि गिम्हानं दियट्ठो मासो सेसो, उपकट्ठा वस्सूपनायिका”ति मन्त्वा महाकस्सपत्थेरो “राजगहं, आवुसो, गच्छामा”ति उपट्ठं भिक्खुसङ्घं गहेत्वा एकं मगं गतो । अनुरुद्धत्थेरोपि उपट्ठं गहेत्वा एकं मगं गतो । आनन्दत्थेरो पन भगवतो पत्तचीवरं गहेत्वा भिक्खुसङ्घपरिवुतो सावत्थिं गन्त्वा राजगहं गन्तुकामो येन सावत्थि तेन चारिकं पक्कामि । आनन्दत्थेरेन गतगतट्ठाने महापरिदेवो अहोसि — “भन्ते आनन्द, कुहिं सत्थारं ठपेत्वा आगतोसी”ति । अनुपुब्बेन पन सावत्थिं अनुप्पत्ते थेरे भगवतो परिनिब्बानदिवसे विय महापरिदेवो अहोसि ।

तत्र सुदं आयस्मा आनन्दो अनिच्चतादिपटिसंयुत्ताय धम्मिया कथाय तं महाजनं सज्जापेत्वा जेतवनं पविसित्वा दसबलेन वसितगन्धकुटिया द्वारं विवरित्वा मज्जपीठं नीहरित्वा पप्फोटेत्वा गन्धकुटिं सम्मज्जित्वा मिलातमालाकचवरं छट्टेत्वा मज्जपीठं अतिहरित्वा पुन यथाठाने ठपेत्वा भगवतो ठितकाले करणीयं वत्तं सब्बमकासि । अथ थेरो भगवतो परिनिब्बानतो पभुति ठाननिसज्जबहुलत्ता उस्सन्नधातुकं कायं समस्सासेतुं दुतियदिवसे खीरविरेचनं पिवित्वा विहारेयेव निसीदि । यं सन्धाय सुभेन माणवेन पहितं माणवकं एतदवोच —

“अकालो खो, माणवक, अत्थि मे अज्ज भेसज्जमत्ता पीता, अप्पेव नाम स्वेपि उपसङ्कमेय्यामा”ति (दी०

नि० १.४४७)।

दुतियदिवसे चेतकत्थेरेन पच्छासमणेन गन्त्वा सुभेन माणवेन पुट्टो दीघनिकाये सुभसुत्तं नाम दसमं सुत्तमभासि।

अथ थेरो जेतवनविहारे खण्डफुल्लप्पटिसङ्खरणं कारापेत्वा उपकट्टाय वस्सूपनायिकाय राजगहं गतो। तथा महाकस्सपत्थेरो अनुरुद्धत्थेरो च सब्बं भिक्खुसङ्घं गहेत्वा राजगहमेव गतो।

तेन खो पन समयेन राजगहे अट्टारस महाविहारा होन्ति। ते सब्बेपि छट्ठितपतितउक्लापा अहेसुं। भगवतो हि परिनिब्बाने सब्बे भिक्खू अत्तनो अत्तनो पत्तचीवरं गहेत्वा विहारे च परिवेणे च छट्टेत्वा अगमंसु। तत्थ थेरा भगवतो वचनपूजनत्थं तित्थियवादपरिमोचनत्थञ्च “पठमं मासं खण्डफुल्लप्पटिसङ्खरणं करोमा”ति चिन्तेसुं। तित्थिया हि एवं वदेय्युं – “समणस्स गोतमस्स सावका सत्थरि ठितेयेव विहारे पटिजग्गिंसु, परिनिब्बुते छट्टेसु”न्ति। तेसं वादपरिमोचनत्थञ्च चिन्तेसुन्ति वुत्तं होति। वुत्तम्पि हेतं –

“अथ खो थेरानं भिक्खूनां एतदहोसि – “भगवता खो, आवुसो, खण्डफुल्लप्पटिसङ्खरणं वण्णितं। हन्द मयं, आवुसो, पठमं मासं खण्डफुल्लप्पटिसङ्खरणं करोम, मज्झिमं मासं सन्निपतित्वा धम्मञ्च विनयञ्च सङ्गायिस्सामा”ति (चूळव० ४३८)।

ते दुतियदिवसे गन्त्वा राजद्वारे अट्ठंसु। अजातसत्तु राजा आगन्त्वा वन्दित्वा “किं, भन्ते, आगतत्था”ति अत्तना कत्तब्बकिच्चं पटिपुच्छि। थेरा अट्टारस महाविहारपटिसङ्खरणत्थाय हत्थकम्मं पटिवेदेसुं। “साधु, भन्ते”ति राजा हत्थकम्मकारके मनुस्से अदासि। थेरा पठमं मासं सब्बविहारे पटिसङ्खरापेत्वा रज्जो आरोचेसुं – “निट्ठितं, महाराज, विहारपटिसङ्खरणं। इदानि धम्मविनयसङ्गहं करोमा”ति। “साधु, भन्ते, विस्सत्था करोथ। मय्हं आणाचक्कं, तुम्हाकं धम्मचक्कं होतु। आणापेथ, भन्ते, किं करोमी”ति? “सङ्गहं करोन्तानं भिक्खूनां सन्निसज्जट्ठानं, महाराजा”ति। “कत्थ करोमि, भन्ते”ति? “वेभारपब्बतपस्से सत्तपण्णिगुहाद्वारे कातुं युत्तं, महाराजा”ति। “साधु, भन्ते”ति खो राजा अजातसत्तु विस्सकम्मुना निम्मितसदिसं सुविभत्तभित्तिथम्भसोपानं नानाविधमालाकम्मलतआकम्मविचित्तं अभिभवन्तमिव राजभवनविभूतिं अवहसन्तमिव देवविमानसिरिं सिरिया निकेतमिव एकनिपाततित्थमिव च देवमनुस्सनयनविहङ्गानं लोकरामणेय्यकमिव सम्पिण्डितं दट्ठब्बसारमण्डं मण्डपं कारापेत्वा विविधकुसुमदाम-ओलम्बक-विनिग्गलन्तचारुवितानं रतनविचित्तमणिकोट्टिमत्तलमिव च नं नानापुष्फपहारविचित्तसुपरिनिट्ठितभूमिकम्मं ब्रह्मविमानसदिसं अलङ्कित्वा तस्मिं महामण्डपे पञ्चसतानं भिक्खूनां अनग्धानि पञ्च कप्पियपच्चत्थरणसतानि पञ्जापेत्वा दक्खिणभागं निस्साय उत्तराभिमुखं थेरासनं मण्डपमज्जे पुरत्थाभिमुखं बुद्धस्स भगवतो आसनारहं धम्मासनं पञ्जापेत्वा दन्तखचितं बीजनिज्जेत्थ ठपेत्वा भिक्खुसङ्घस्स आरोचापेसि – “निट्ठितं, भन्ते, मम किच्च”न्ति।

तस्मिं खो पन समये एकच्चे भिक्खू आयस्मन्तं आनन्दं सन्धाय एवमाहंसु – “इमस्मिं भिक्खुसङ्घे एको भिक्खु विस्सगन्धं वायन्तो विचरती”ति। थेरो तं सुत्वा “इमस्मिं भिक्खुसङ्घे अज्जो विस्सगन्धं वायन्तो विचरणकभिक्खु नाम नत्थि, अब्बा एते मं सन्धाय वदन्ती”ति संवेगं आपज्जि। एकच्चे भिक्खू आयस्मन्तं आनन्दं आहंसु – “स्वे, आवुसो, सन्निपातो त्वञ्च सेक्खो सकरणीयो, तेन ते न युत्तं सन्निपातं गन्तुं, अप्पमत्तो होही”ति।

अथ खो आयस्मा आनन्दो – “स्वे सन्निपातो, न खो पन मेतं पतिरूपं ख्वाहं सेक्खो समानो सन्निपातं गच्छेय्य”न्ति

बहुदेव रत्तिं कायगतायसतिया वीतिनामेत्वा रत्तिया पच्चूससमयं चङ्कमा ओरोहित्वा विहारं पविसित्वा “निपज्जिस्सामी”ति कायं आवज्जेसि। द्वे पादा भूमितो मुत्ता, अप्पत्तञ्च सीसं बिम्बोहनं, एतस्मिं अन्तरे अनुपादाय आसवेहि चित्तं विमुच्चि। अयञ्हि आयस्मा चङ्कमेन बहि वीतिनामेत्वा विसेसं निब्बत्तेतुं असक्कोन्तो चिन्तेसि — “ननु मं भगवा एतदवोच — ‘कतपुञ्जोसि त्वं, आनन्द, पधानमनुयुज्ज; खिप्पं होहिसि अनासवो’ति (दी० नि० २.२०७)। बुद्धानञ्च कथादोसो नाम नत्थि। मम अच्चारद्धं वीरियं तेन मे चित्तं उद्धच्चाय संवत्तति। हन्दाहं वीरियसमथं योजेमी”ति चङ्कमा ओरोहित्वा पादधोवनट्टाने ठत्वा पादे धोवित्वा विहारं पविसित्वा मञ्चके निसीदित्वा “थोकं विस्समिस्सामी”ति कायं मञ्चके उपनामेसि। द्वे पादा भूमितो मुत्ता, सीसञ्च बिम्बोहनं असम्पत्तं। एतस्मिं अन्तरे अनुपादाय आसवेहि चित्तं विमुत्तं, चतुइरियापथविरहितं थेरस्स अरहत्तं अहोसि। तेन इमस्मिं सासने अनिपन्नो अनिसिन्नो अट्ठितो अचङ्कमन्तो “को भिक्खु अरहत्तं पत्तो”ति वुत्ते “आनन्दत्थेरो”ति वत्तुं वट्ठति।

अथ खो थेरा भिक्खू दुतियदिवसे कतभत्तकिच्चा पत्तचीवरं पटिसामेत्वा धम्मसभायं सन्निपतिता। आनन्दत्थेरो पन अत्तनो अरहत्तपत्तिं जापेतुकामो भिक्खूहि सङ्घि न गतो। भिक्खू यथावुद्धं अत्तनो अत्तनो पत्तासने निसीदन्ता आनन्दत्थेरस्स आसनं ठपेत्वा निसिन्ना। तत्थ केहिचि “एतमासनं कस्सा”ति वुत्ते “आनन्दत्थेरस्सा”ति। “आनन्दो पन कुहिं गतो”ति? तस्मिं समये थेरो चिन्तेसि — “इदानि मय्हं गमनकालो”ति। ततो अत्तनो आनुभावं दस्सेन्तो पथवियं निमुज्जित्वा अत्तनो आसनेयेव अत्तानं दस्सेसि। आकासेनागन्त्वा निसीदीतिपि एके।

एवं निसिन्ने तस्मिं आयस्मन्ते महाकस्सपत्थेरो भिक्खू आमन्तेसि — “आवुसो, किं पठमं सङ्गायाम, धम्मं वा विनयं वा”ति? भिक्खू आहंसु — “भन्ते महाकस्सप, विनयो नाम बुद्धसासनस्स आयु, विनये ठिते सासनं ठितं होति; तस्मा पठमं विनयं सङ्गायामा”ति,। “कं धुरं कत्वा”ति? “आयस्मन्तं उपालि”न्ति। “किं आनन्दो नप्पहोती”ति? “नो नप्पहोति; अपि च खो पन सम्मासम्बुद्धो धरमानोयेव विनयपरियत्तिं निस्साय आयस्मन्तं उपालिं एतदगगे ठपेसि — ‘एतदगं, भिक्खवे, मम सावकानं भिक्खूनं विनयधरानं यदिदं उपाली’ति (अ० नि० १.२१९, २२८)। तस्मा उपालित्थेरं पुच्छित्वा विनयं सङ्गायामा”ति। ततो थेरो विनयं पुच्छनत्थाय अत्तनाव अत्तानं सम्मन्नि। उपालित्थेरोपि विस्सज्जनत्थाय सम्मन्नि। तत्रायं पाळि —

“अथ खो आयस्मा महाकस्सपो सङ्घं जापेसि —

“सुणातु मे, आवुसो, सङ्घो। यदि सङ्घस्स पत्तकल्लं, अहं उपालिं विनयं पुच्छेय्य”न्ति।

“आयस्मापि उपालि सङ्घं जापेसि —

“सुणातु मे, भन्ते, सङ्घो। यदि सङ्घस्स पत्तकल्लं, अहं आयस्मता महाकस्सपेन विनयं पुट्ठो विस्सज्जेय्य”न्ति।

एवं अत्तनाव अत्तानं सम्मन्नित्वा आयस्मा उपालि उट्ठायासना एकंसं चीवरं कत्वा थेरे भिक्खू वन्दित्वा धम्मासने निसीदि, दन्तखचितं बीजनिं गहेत्वा। ततो आयस्मा महाकस्सपो थेरासने निसीदित्वा आयस्मन्तं उपालिं विनयं पुच्छि — “पठमं, आवुसो उपालि, पाराजिकं कत्थ पञ्जत्त”न्ति? “वेसालियं, भन्ते”ति। “कं आरब्भा”ति? “सुदिन्नं कलन्दपुत्तं आरब्भा”ति। “किस्मिं वत्थुस्मि”न्ति? “मेथुनधम्मे”ति।

अथ खो आयस्मा महाकस्सपो आयस्मन्तं उपालिं पठमस्स पाराजिकस्स वत्थुम्पि पुच्छि, निदानम्पि पुच्छि, पुग्गलम्पि पुच्छि, पञ्जत्तिम्पि पुच्छि, अनुपञ्जत्तिम्पि पुच्छि, आपत्तिम्पि पुच्छि, अनापत्तिम्पि पुच्छि; यथा च पठमस्स तथा दुतियस्स तथा ततियस्स तथा चतुत्थस्स पाराजिकस्स वत्थुम्पि पुच्छि... पे०... अनापत्तिम्पि पुच्छि। पुट्ठो पुट्ठो उपालित्थेरो विस्सज्जेसि। ततो इमानि चत्तारि पाराजिकानि “पाराजिककण्डं नाम इदं”न्ति सङ्गहं आरोपेत्वा ठपेसुं। तेरस सङ्खादिसेसानि “तेरसकं”न्ति ठपेसुं। द्वे सिक्खापदानि “अनियतानी”ति ठपेसुं। तिस्रं सिक्खापदानि “निस्सगियपाचित्तियानी”ति ठपेसुं। द्वेनवुति सिक्खापदानि “पाचित्तियानी”ति ठपेसुं। चत्तारि सिक्खापदानि “पाटिदेसनीयानी”ति ठपेसुं। पञ्चसत्तति सिक्खापदानि “सेखियानी”ति ठपेसुं। सत्त धम्मे “अधिकरणसमथा”ति ठपेसुं।

एवं महाविभङ्गं सङ्गहं आरोपेत्वा भिक्खुनीविभङ्गे अट्ठ सिक्खापदानि “पाराजिककण्डं नाम इदं”न्ति ठपेसुं। सत्तरस सिक्खापदानि “सत्तरसकं”न्ति ठपेसुं। तिस्रं सिक्खापदानि “निस्सगियपाचित्तियानी”ति ठपेसुं। छसट्ठिसतसिक्खापदानि “पाचित्तियानी”ति ठपेसुं। अट्ठ सिक्खापदानि “पाटिदेसनीयानी”ति ठपेसुं। पञ्चसत्तति सिक्खापदानि “सेखियानी”ति ठपेसुं। सत्त धम्मे “अधिकरणसमथा”ति ठपेसुं। एवं भिक्खुनीविभङ्गं सङ्गहं आरोपेत्वा एतेनेव उपायेन खन्धकपरिवारेपि आरोपेसुं। एवमेतं सउभतोविभङ्गखन्धकपरिवारं विनयपिटकं सङ्गहमारूढं सब्बं महाकस्सपत्थेरो पुच्छि, उपालित्थेरो विस्सज्जेसि। पुच्छाविस्सज्जनपरियोसाने पञ्च अरहन्तसतानि सङ्गहं आरोपितनयेनेव गणसज्झायमकंसु। विनयसङ्गहावसाने उपालित्थेरो दन्तखचितं बीजनिं निक्खिपित्वा धम्मासना ओरोहित्वा वुट्ठे भिक्खू वन्दित्वा अत्तनो पत्तासने निसीदि।

विनयं सङ्गायित्वा धम्मं सङ्गायितुकामो आयस्मा महाकस्सपो भिक्खू पुच्छि — “धम्मं सङ्गायन्तेहि कं पुग्गलं धुरं कत्वा धम्मो सङ्गायितब्बो”ति? भिक्खू “आनन्दत्थेरं धुरं कत्वा”ति आहंसु।

अथ खो आयस्मा महाकस्सपो सङ्गं जापेसि —

“सुणातु मे, आवुसो, सङ्गो। यदि सङ्गस्स पत्तकल्लं, अहं आनन्दं धम्मं पुच्छेय्य”न्ति।

अथ खो आयस्मा आनन्दो सङ्गं जापेसि —

“सुणातु मे, भन्ते, सङ्गो यदि सङ्गस्स पत्तकल्लं, अहं आयस्मता महाकस्सपेन धम्मं पुट्ठो विस्सज्जेय्य”न्ति।

अथ खो आयस्मा आनन्दो उट्ठायासना एकंसं चीवरं कत्वा थरे भिक्खू वन्दित्वा धम्मासने निसीदि दन्तखचितं बीजनिं गहेत्वा। अथ महाकस्सपत्थेरो आनन्दत्थेरं धम्मं पुच्छि — “ब्रह्मजालं, आवुसो आनन्द, कत्थ भासित”न्ति? “अन्तरा च, भन्ते, राजगहं अन्तरा च नाळन्दं राजागारके अम्बलट्टिकाय”न्ति। “कं आरब्भा”ति? “सुप्पियञ्च परिब्बाजकं, ब्रह्मदत्तञ्च माणव”न्ति। “किस्मिं वत्थुस्मि”न्ति? “वण्णावण्णे”ति। अथ खो आयस्मा महाकस्सपो आयस्मन्तं आनन्दं ब्रह्मजालस्स निदानम्पि पुच्छि, पुग्गलम्पि पुच्छि, वत्थुम्पि पुच्छि। “सामञ्जफलं पनावुसो आनन्द, कत्थ भासित”न्ति? “राजगहे, भन्ते, जीवकम्बवने”ति। “केन सद्धि”न्ति? “अजातसत्तुना वेदेहिपुत्तेन सद्धि”न्ति। अथ खो आयस्मा महाकस्सपो आयस्मन्तं आनन्दं सामञ्जफलस्स निदानम्पि पुच्छि, पुग्गलम्पि पुच्छि। एतेनेव उपायेन पञ्च निकाये पुच्छि।

पञ्चनिकाया नाम — दीघनिकायो, मज्झिमनिकायो, संयुत्तनिकायो, अङ्गुत्तरनिकायो, खुद्दकनिकायोति । तत्थ खुद्दकनिकायो नाम — चत्तारो निकाये ठपेत्वा, अवसेसं बुद्धवचनं । तत्थ विनयो आयस्मता उपालित्थेरेन विस्सज्जितो, सेसखुद्दकनिकायो चत्तारो च निकाया आनन्दत्थेरेन । तदेतं सब्बम्पि बुद्धवचनं रसवसेन एकविधं, धम्मविनयवसेन दुविधं, पठममज्झिमपच्छिमवसेन तिविधं; तथा पिटकवसेन, निकायवसेन पञ्चविधं, अङ्गवसेन नवविधं, धम्मखन्धवसेन चतुरासीतिसहस्सविधन्ति वेदितब्बं ।

कथं **रसवसेन एकविधं**? यज्झि भगवता अनुत्तरं सम्मासम्बोधिं अभिसम्बुज्झित्वा याव अनुपादिसेसाय निब्बानधातुया परिनिब्बायति, एत्थन्तरे पञ्चचत्तालीसवस्सानि देवमनुस्सनागयक्खादयो अनुसासन्तेन पच्चवेक्खन्तेन वा वुत्तं, सब्बं तं एकरसं विमुत्तिरसमेव होति । एवं रसवसेन एकविधं ।

कथं **धम्मविनयवसेन दुविधं**? सब्बमेव चेतं धम्मो चेव विनयो चाति सङ्ख्यं गच्छति । तत्थ विनयपिटकं **विनयो**, अवसेसं बुद्धवचनं **धम्मो**; तेनेवाह — “यंनून मयं, आवुसो, धम्मञ्च विनयञ्च सङ्गायेय्यामा”ति । “अहं उपालिं विनयं पुच्छेय्यं, आनन्दं धम्मं पुच्छेय्य”न्ति च एवं धम्मविनयवसेन दुविधं ।

कथं **पठममज्झिमपच्छिमवसेन तिविधं**? सब्बमेव हिदं पठमबुद्धवचनं, मज्झिमबुद्धवचनं, पच्छिमबुद्धवचनन्ति तिप्पभेदं होति । तत्थ —

“अनेकजातिसंसारं, सन्धाविस्सं अनिब्बिसं ।

गहकारं गवेसन्तो, दुक्खा जाति पुनप्पुनं ॥

“गहकारक दिट्ठोसि, पुन गेहं न काहसि ।

सब्बा ते फासुका भग्गा, गहकूटं विसङ्खत्तं ।

विसङ्खारगतं चित्तं, तण्हानं खयमज्झगा”ति ॥ (ध० प० १५३-१५४) ।

इदं **पठमबुद्धवचनं** ।

केचि “यदा हवे पातुभवन्ति धम्मा”ति **खन्धके** उदानगाथं आहु । एसा पन पाटिपददिवसे सब्बञ्जुभावप्पत्तस्स सोमनस्समयजाणेन पच्चयाकारं पच्चवेक्खन्तस्स उप्पन्ना उदानगाथाति वेदितब्बा ।

यं पन परिनिब्बानकाले अभासि — “हन्द दानि, भिक्खवे, आमन्तयामि वो, वयधम्मा सङ्घारा, अप्पमादेन सम्पादेथा”ति (दी० नि० २.२१८) इदं **पच्छिमबुद्धवचनं** ।

उभिन्नमन्तरे यं वुत्तं एतं **मज्झिमबुद्धवचनन्ति** । एवं पठममज्झिमपच्छिमवसेन तिविधं ।

कथं **पिटकवसेन तिविधं**? सब्बम्पि हेतं विनयपिटकं सुत्तन्तपिटकं अभिधम्मपिटकन्ति तिप्पभेदमेव होति । तत्थ पठमसङ्गीतियं सङ्गीतञ्च असङ्गीतञ्च सब्बम्पि समोधानेत्वा उभयानि पातिमोक्खानि, द्वे विभङ्गानि, द्वावीसति खन्धकानि, सोळसपरिवाराति इदं **विनयपिटकं** नाम ।

ब्रह्मजालादि चतुर्तिसुत्तसङ्गहो दीघनिकायो, मूलपरियायसुत्तादि दियडुसतद्वेसुत्तसङ्गहो मज्झिमनिकायो, ओघतरणसुत्तादि सत्तसुत्तसहस्स सत्तसत द्वासट्ठिसुत्तसङ्गहो संयुत्तनिकायो, चित्तपरियादानसुत्तादि नवसुत्तसहस्स पञ्चसत सत्तपञ्जाससुत्तसङ्गहो अङ्गुत्तरनिकायो, खुद्दकपाठ-धम्मपद-उदान-इतिवुत्तक-सुत्तनिपात-विमानवत्थु-पेतवत्थु-थेरगाथा-थेरीगाथा-जातकनिदेस-पटिसम्भिदा-अपदान-बुद्धवंस-चरियापिटकवसेन पन्नरसप्पभेदो खुद्दकनिकायोति इदं सुत्तन्तपिटकं नाम ।

धम्मसङ्गहो, विभङ्गो, धातुकथा, पुग्गलपञ्जत्ति, कथावत्थु, यमकं, पट्टानन्ति इदं अभिधम्मपिटकं नाम । तत्थ —

विविधविसेसनयत्ता, विनयनतो चेव कायवाचानं ।
विनयत्थविदूहि अयं, विनयो विनयोति अक्खातो ॥

विविधा हि एत्थ पञ्चविध पातिमोक्खुद्देस पाराजिकादि सत्तआपत्तिक्खन्धमातिका विभङ्गादिप्पभेदा नया, विसेसभूता च दळ्हीकम्मसिथिलकरणप्पयोजना अनुपञ्जत्तिनया, कायिकवाचसिकअज्झाचारनिसेधनतो चेस कायं वाचञ्च विनेति, तस्मा विविधनयत्ता विसेसनयत्ता कायवाचानञ्च विनयनतो “विनयो”ति अक्खातो । तेनेतमेतस्स वचनत्थकोसल्लत्थं वुत्तं —

“विविधविसेसनयत्ता, विनयनतो चेव कायवाचानं ।
विनयत्थविदूहि अयं, विनयो विनयोति अक्खातो”ति ॥

इतरं पन —

अत्थानं सूचनतो, सुवुत्ततो सवनतोथ सूदनतो ।
सुत्ताणा सुत्तसभागतो च, सुत्तन्ति अक्खातं ॥

तज्जि अत्तत्थपरत्थादिभेदे अत्थे सूचेति, सुवुत्ता चेत्थ अत्था वेनेय्यज्झासयानुलोमेन वुत्तत्ता । सवति चेतं अत्थे सस्समिव फलं पसवतीति वुत्तं होति । सूदति चेतं धेनुविय खीरं, पग्घरतीति वुत्तं होति । सुद्धु च ने तायति रक्खतीति वुत्तं होति । सुत्तसभागञ्चेतं, यथा हि तच्छकानं सुत्तं पमाणं होति; एवमेतम्पि विज्जूनं । यथा च सुत्तेन सङ्गहितानि पुष्फानि न विकिरियन्ति न विद्धंसियन्ति; एवमेतेन सङ्गहिता अत्था । तेनेतमेतस्स वचनत्थकोसल्लत्थं वुत्तं —

“अत्थानं सूचनतो, सुवुत्ततो सवनतोथ सूदनतो ।
सुत्ताणा सुत्तसभागतो च, सुत्तन्ति अक्खातं”न्ति ॥

इतरो पन —

यं एत्थ वुट्ठिमन्तो, सलक्खणा पूजिता परिच्छिन्ना ।
वुत्ताधिका च धम्मा, अभिधम्मो तेन अक्खातो ॥

अयज्जि अभिसदो वुट्ठिलक्खणपूजितपरिच्छिन्नाधिकेसु दिस्सति । तथाहेस — “बाळ्हा मे आवुसो दुक्खा वेदना

अभिवक्कमन्ति नो पटिवक्कमन्ती’तिआदीसु (म० नि० ३.३८९; सं० नि० ५.१९५) वुड्डियं आगतो । “या ता रत्तियो अभिज्जाता अभिलक्खिता’तिआदीसु (म० नि० १.४९) लक्खणे । “राजाभिराजा मनुजिन्दो’तिआदीसु (म० नि० २.३९९; सु० नि० ५५८) पूजिते । “पटिबलो विनेतुं अभिधम्मे अभिविनये’तिआदीसु (महाव० ८५) परिच्छिन्ने । अज्जमज्जसङ्करविरहिते धम्मे च विनये चाति वुत्तं होति । “अभिवक्कन्तेन वण्णेना’तिआदीसु (वि० व० ७५) अधिके ।

एत्थ च “रूपपपत्तिया मगं भावेति, मेत्तासहगतेन चेतसा एकं दिसं फरित्वा विहरती’तिआदिना (ध० स० १६० आदयो) नयेन वुड्डिमन्तोपि धम्मा वुत्ता । “रूपारम्मणं वा सद्धारम्मणं वा’तिआदिना नयेन आरम्मणादीहि लक्खणीयत्ता सलक्खणापि । “सेक्खा धम्मा, असेक्खा धम्मा, लोकुत्तरा धम्मा’तिआदिना नयेन पूजितापि पूजारहाति अधिप्पायो । “फस्सो होति वेदना होती’तिआदिना नयेन सभावपरिच्छिन्नत्ता परिच्छिन्नापि । “महग्गता धम्मा, अप्पमाणा धम्मा, अनुत्तरा धम्मा’तिआदिना नयेन अधिकापि धम्मा वुत्ता । तेनेतमेतस्स वचनत्थकोसल्लत्थं वुत्तं —

“यं एत्थ वुड्डिमन्तो, सलक्खणा पूजिता परिच्छिन्ना ।
वुत्ताधिका च धम्मा, अभिधम्मो तेन अक्खातो’ति ॥

यं पनेत्थ अविसिद्धं, तं —

पिटकं पिटकत्थविदू, परियत्तिब्भाजनत्थतो आहु ।
तेन समोधानेत्वा, तयोपि विनयादयो जेय्या ॥

परियत्तिपि हि “मा पिटकसम्पदानेना’तिआदीसु (अ० नि० ३.६६) पिटकन्ति वुच्चति । “अथ पुरिसो आगच्छेय्य कुदालपिटकं आदाया’तिआदीसु (म० नि० १.२२८; अ० नि० ३.७०) यं किञ्चि भाजनम्पि । तस्मा पिटकं पिटकत्थविदू, परियत्तिब्भाजनत्थतो आहु ।

इदानी तेन समोधानेत्वा तयोपि विनयादयो जेय्याति । तेन एवं दुविधत्थेन पिटकसद्देन सह समासं कत्वा विनयो च सो पिटकञ्च परियत्तिभावतो तस्स तस्स अत्थस्स भाजनतो चाति विनयपिटकं, यथावुत्तेनेव नयेन सुत्तन्तञ्च तं पिटकञ्चाति सुत्तन्तपिटकं, अभिधम्मो च सो पिटकञ्चाति अभिधम्मपिटकन्ति एवमेते तयोपि विनयादयो जेय्या ।

एवं जत्वा च पुनपि तेस्वेव पिटकेसु नानप्पकारकोसल्लत्थं —

देसनासासनकथा, भेदं तेसु यथारहं ।
सिक्खापहानगम्भीर, भावञ्च परिदीपये ॥

परियत्तिभेदं सम्पत्तिं, विपत्तिं चापि यं यहिं ।
पापुणाति यथा भिक्खु, तम्पि सब्बं विभावये ॥

तत्रायं परिदीपना विभावना च, एतानि हि तीणि पिटकानि यथाक्कमं आणा वोहार परमत्थदेसना यथापराध-यथानुलोम-यथाधम्मसासनानि, संवरासंवरदिट्ठिविनिवेठानामरूपपरिच्छेदकथाति च वुच्चन्ति ।

एत्थ हि विनयपिटकं आणारहेन भगवता आणाबाहुल्लतो देसितत्ता **आणादेसना**, सुत्तन्तपिटकं वोहारकुसलेन भगवता वोहारबाहुल्लतो देसितत्ता **वोहारदेसना**, अभिधम्मपिटकं परमत्थकुसलेन भगवता परमत्थबाहुल्लतो देसितत्ता **परमत्थदेसना**ति वुच्चति ।

तथा पठमं ये ते पचुरापराधा सत्ता ते यथापराधं एत्थ सासिताति **यथापराधसासनं**, दुतियं अनेकज्झासयानुसयचरियाधिमुत्तिका सत्ता यथानुलोमं एत्थ सासिताति **यथानुलोमसासनं**, ततियं धम्मपुञ्जमत्ते “अहं ममा”ति सज्जिनो सत्ता यथाधम्मं एत्थ सासिताति **यथाधम्मसासनं**ति वुच्चति ।

तथा पठमं अज्झाचारपटिपक्खभूतो संवरासंवरो एत्थ कथितोति **संवरासंवरकथा**, दुतियं द्वासट्ठिदिट्ठिपटिपक्खभूता दिट्ठिविनिवेठना एत्थ कथिताति **दिट्ठिविनिवेठनकथा**, ततियं रागादिपटिपक्खभूतो नामरूपपरिच्छेदो एत्थ कथितोति **नामरूपपरिच्छेदकथा**ति वुच्चति ।

तीसुपि च चेतेसु तिस्सो सिक्खा, तीणि पहानानि, चतुब्बिधो च गम्भीरभावो वेदितब्बो । तथा हि — विनयपिटके विसेसेन **अधिशीलसिक्खा** वुत्ता, सुत्तन्तपिटके **अधिचित्तसिक्खा**, अभिधम्मपिटके **अधिपज्जासिक्खा** ।

विनयपिटके च **वीतिक्कमप्पहानं** किलेसानं, वीतिक्कमपटिपक्खत्ता सीलस्स । सुत्तन्तपिटके **परियुट्ठानप्पहानं**, परियुट्ठानपटिपक्खत्ता समाधिस्स । अभिधम्मपिटके **अनुसयप्पहानं** अनुसयपटिपक्खत्ता पज्जाय ।

पठमे च **तदङ्गप्पहानं** किलेसानं, इतरेसु **विक्खम्भनसमुच्छेदप्पहानानि** । पठमे च **दुच्चरितसंकिलेसस्स** पहानं, इतरेसु **तण्हादिट्ठिसंकिलेसानं** ।

एकमेकस्मिञ्चेत्थ चतुब्बिधोपि धम्मत्थदेसनापटिवेधगम्भीरभावो वेदितब्बो । तत्थ **धम्मो**ति पाळि । **अत्थो**ति तस्सायेवत्थो । **देसना**ति तस्सा मनसाववत्थापिताय पाळिया देसना । **पटिवेधो**ति पाळिया पाळिअत्थस्स च यथाभूतावबोधो । तीसुपि चेतेसु एते धम्मत्थदेसनापटिवेधा यस्मा ससादीहि विय महासमुद्वो मन्दबुद्धीहि दुक्खोगाहा अलब्भनेय्यपटिट्ठा च, तस्मा गम्भीरा । एवं एकमेकस्मिं एत्थ चतुब्बिधोपि गम्भीरभावो वेदितब्बो ।

अपरो नयो — **धम्मो**ति हेतु । वुत्तं हेतं — “हेतुमि जाणं धम्मपटिसम्भिदा”ति । **अत्थो**ति हेतुफलं । वुत्तं हेतं — “हेतुफले जाणं अत्थपटिसम्भिदा”ति । **देसना**ति पज्जत्ति, यथाधम्मं धम्माभिलापोति अधिप्पायो । **पटिवेधो**ति अभिसमयो, सो च लोकियलोकुत्तरो विसयतो असम्मोहतो च अत्थानुरूपं धम्मेसु, धम्मानुरूपं अत्थेसु, पज्जत्तिपथानुरूपं पज्जत्तीसु अवबोधो ।

इदानीं यस्मा एतेसु पिटकेसु यं यं धम्मजातं वा अत्थजातं वा, या चायं यथा यथा जापेतब्बो अत्थो सोतूनं जाणस्स अभिमुखो होति, तथा तथा तदत्थजोतिका देसना, यो चेत्थ अविपरीतावबोधसङ्घातो पटिवेधो सब्बमेतं अनुपचितकुसलसम्भारेहि दुप्पज्जेहि ससादीहि विय महासमुद्वो दुक्खोगाहं अलब्भनेय्यपटिट्ठज्ज, तस्मा गम्भीरं । एवम्पि एकमेकस्मिं एत्थ चतुब्बिधोपि गम्भीरभावो वेदितब्बो ।

एत्तावता च —

“देसना-सासनकथा, भेदं तेसु यथारहं ।
सिक्खापहानगम्भीरभावञ्च परिदीपये”ति ॥

अयं गाथा वुत्तत्था होति ।

“परियत्तिभेदं सम्पत्तिं, विपत्तिञ्चापि यं यहिं ।
पापुणाति यथा भिक्खु, तम्पि सब्बं विभावये”ति ॥

एत्थ पन तीसु पिटकेसु तिविधो **परियत्तिभेदो** दट्ठब्बो । तिस्सो हि परियत्तियो — अलगदूपमा, निस्सरणत्था, भण्डागारिकपरियत्तीति ।

तत्थ या दुग्गहिता उपारम्भादिहेतु परियापुटा, अयं **अलगदूपमा** । यं सन्धाय वुत्तं — “सेय्यथापि, भिक्खवे, पुरिसो अलगद्वत्थिको अलगद्वगवेसी अलगद्वपरियेसनं चरमानो, सो पस्सेय्य महन्तं अलगद्वं । तमेनं भोगे वा नङ्गुट्ठे वा गण्हेय्य । तस्स सो अलगद्वो पटिपरिवत्तित्वा हत्थे वा बाहाय वा अञ्जतरस्मिं वा अङ्गपच्चङ्गे डंसेय्य । सो ततोनिदानं मरणं वा निगच्छेय्य, मरणमत्तं वा दुक्खं । तं किस्स हेतु? दुग्गहितत्ता, भिक्खवे, अलगद्वस्स । एवमेव खो, भिक्खवे, इधेकच्चे मोघपुरिसा धम्मं परियापुणन्ति सुत्तं...पे०... वेदल्लं । ते तं धम्मं परियापुणित्वा तेसं धम्मानं पञ्जाय अत्थं न उपपरिक्खन्ति । तेसं ते धम्मा पञ्जाय अत्थं अनुपपरिक्खत्तं न निज्झानं खमन्ति । ते उपारम्भानिसंसा चेव धम्मं परियापुणन्ति इतिवादप्पमोक्खानिसंसा च । यस्स चत्थाय धम्मं परियापुणन्ति, तच्चस्स अत्थं नानुभोन्ति । तेसं ते धम्मा दुग्गहिता दीघरत्तं अहिताय दुक्खाय संवत्तन्ति । तं किस्स हेतु? दुग्गहितत्ता, भिक्खवे, धम्मान”न्ति (म० नि० १.२३८) ।

या पन सुग्गहिता सीलक्खन्धादिपारिपूरियेव आकङ्खमानेन परियापुटा न उपारम्भादि हेतु, अयं **निस्सरणत्था** । यं सन्धाय वुत्तं — “तेसं ते धम्मा सुग्गहिता दीघरत्तं हिताय सुखाय संवत्तन्ति । तं किस्स हेतु? सुग्गहितत्ता, भिक्खवे, धम्मान”न्ति (म० नि० १.२३९) ।

यं पन परिज्जातक्खन्धो पहीनकिलेसो भावितमग्गो पटिविद्धाकुप्पो सच्छिकतनिरोधो खीणासवो केवलं पवेणीपालनत्थाय वंसानुरक्खणत्थाय परियापुणाति, अयं **भण्डागारिकपअयत्तीति** ।

विनये पन सुप्पटिपन्नो भिक्खु सीलसम्पत्तिं निस्साय तिस्सो विज्जा पापुणाति, तासंयेव च तत्थ पभेदवचनतो । सुत्ते सुप्पटिपन्नो समाधिसम्पदं निस्साय छ अभिज्जा पापुणाति, तासंयेव च तत्थ पभेदवचनतो । अभिधम्मे सुप्पटिपन्नो पञ्जासम्पदं निस्साय चतस्सो पटिसम्भिदा पापुणाति, तासञ्च तत्थेव पभेदवचनतो । एवमेतेसु सुप्पटिपन्नो यथाक्कमेन इमं विज्जात्तयच्छभिज्जाचतुपटिसम्भिदाभेदं सम्पत्तिं पापुणाति ।

विनये पन दुप्पटिपन्नो अनुज्जातसुखसम्फस्सअत्थरणपावुरणादिफस्ससामञ्जतो पटिक्खित्तेसु उपादिन्नफस्सादीसु अनवज्जसञ्जी होति । वुत्तम्पि हेतं — “तथाहं भगवता धम्मं देसितं आजानामि, यथा येमे अन्तरायिका धम्मा वुत्ता भगवता, ते पटिसेवतो नालं अन्तरायाया”ति (पाचि० ४१७; म० नि० १.२३४) ततो दुस्सीलभावं पापुणाति । सुत्ते दुप्पटिपन्नो “चत्तारोमे, भिक्खवे, पुग्गला सन्तो संविज्जमाना”तिआदीसु (अ० नि० ४.५) अधिप्पायं अजानन्तो दुग्गहितं गण्हाति । यं सन्धाय वुत्तं — “अत्तना दुग्गहितेन अम्हे चेव अब्भाचिक्खति, अत्तानञ्च खनति, बहुञ्च अपुञ्जं पसवती”ति

(पाचि० ४१७; म० नि० १.२३६) ततो मिच्छादिद्वितं पापुणाति । अभिधम्मो दुप्पटिपन्नो धम्मचिन्तं अतिधावन्तो अचिन्तेय्यानिपि चिन्तेति, ततो चित्तक्खेपं पापुणाति । वुत्तं हेतं — “चत्तारिमानि, भिक्खवे, अचिन्तेय्यानि न चिन्तेतब्बानि, यानि चिन्तेन्तो उम्मादस्स विघातस्स भागी अस्सा”ति (अ० नि० ४.७७) । एवमेतेसु दुप्पटिपन्नो यथाक्कमेन इमं दुस्सीलभावमिच्छादिद्विता चित्तक्खेपभेदं विपत्तिं पापुणातीति ।

एत्तावता च —

“परियत्तिभेदं सम्पत्तिं, विपत्तिं चापि यं यहिं ।
पापुणाति यथा भिक्खु, तम्मि सब्बं विभावये”ति ॥

अयम्मि गाथा वुत्तत्था होति । एवं नानप्यकारतो पिटकानि अत्वा तेसं वसेनेतं बुद्धवचनं तिविधन्ति जातब्बं ।

कथं निकायवसेन पञ्चविधं? सब्बमेव चेतं दीघनिकायो, मज्झिमनिकायो, संयुत्तनिकायो, अङ्गुत्तरनिकायो, खुद्दकनिकायोति पञ्चप्यभेदं होति । तत्थ कतमो **दीघनिकायो**? तिवग्गसङ्गहानि ब्रह्मजालादीनि चतुत्तिसं सुत्तानि ।

चतुत्तिंसेव सुत्तन्ता, तिवग्गो यस्स सङ्गहो ।
एस दीघनिकायोति, पठमो अनुलोमिको ॥

कस्मा पनेस दीघनिकायोति वुच्चति? दीघप्यमाणानं सुत्तानं समूहतो निवासतो च, समूहनिवासा हि निकायोति वुच्चन्ति । “नाहं, भिक्खवे, अज्जं एकनिकायम्मि समनुपस्सामि एवं चित्तं; यथयिदं, भिक्खवे, तिरच्छानगता पाणा; पोणिकनिकायो, चिक्खल्लिकनिकायो”ति (सं० नि० ३.१००) एवमादीनि चेत्य साधकानि सासनतो च लोकतो च । एवं सेसानम्मि निकायभावे वचनत्थो वेदितब्बो ।

कतमो **मज्झिमनिकायो**? मज्झिमप्यमाणानि पञ्चदसवग्गसङ्गहानि मूलपरियायसुत्तादीनि दियड्डसतं द्वे च सुत्तानि ।

दियड्डसतं सुत्तन्ता, द्वे च सुत्तानि यत्थ सो ।
निकायो मज्झिमो पञ्च-दसवग्गपरिग्गहो ॥

कतमो **संयुत्तनिकायो**? देवतासंयुत्तादिवसेन ठितानि ओघतरणादीनि सत्त सुत्तसहस्सानि सत्त च सुत्तसत्तानि द्वासट्ठि च सुत्तानि ।

सत्त सुत्तसहस्सानि, सत्त सुत्तसत्तानि च ।
द्वासट्ठि चेव सुत्तन्ता, एसो संयुत्तसङ्गहो ॥

कतमो **अङ्गुत्तरनिकायो**? एकेकअङ्गातिरेकवसेन ठितानि चित्तपरियादानादीनि नव सुत्तसहस्सानि पञ्च सुत्तसत्तानि सत्तपज्जासज्ज सुत्तानि ।

नव सुत्तसहस्सानि, पञ्च सुत्तसत्तानि च ।

सत्तपञ्चास सुत्तानि, सङ्ख्या अङ्गुत्तरे अयं ॥

कतमो **खुद्दकनिकायो**? सकलं विनयपिटकं अभिधम्मपिटकं खुद्दकपाठादयो च पुब्बे निदस्सिता पन्नरसभेदा ठपेत्वा चत्तारो निकाये अवसेसं बुद्धवचनन्ति ।

ठपेत्वा चतुरोपेते, निकाये दीघआदिके ।

तदञ्जं बुद्धवचनं, निकायो खुद्दको मतोति ॥

एवं निकायवसेन पञ्चविधं ।

कथं अङ्गवसेन नवविधं? सब्बमेव हिदं सुत्तं, गेय्यं, वेय्याकरणं, गाथा, उदानं, इतिवुत्तकं, जातकं, अब्भुतधम्मं, वेदल्लन्ति नवप्पभेदं होति । तत्थ उभतोविभङ्गनिद्देसखन्धकपरिवारा सुत्तनिपाते मङ्गलसुत्त-रतनसुत्त-नालकसुत्त-तुवट्टकसुत्तानि अज्जम्पि च सुत्तनामकं तथागतवचनं **सुत्तन्ति** वेदितब्बं । सब्बम्पि सगाथकं सुत्तं **गेय्यन्ति** वेदितब्बं । विसेसेन संयुत्तके सकलोपि सगाथावगो, सकलं अभिधम्मपिटकं, निग्गाथकं सुत्तं, यच्च अज्जम्पि अट्ठहि अङ्गेहि असङ्गहितं बुद्धवचनं तं **वेय्याकरणन्ति** वेदितब्बं । धम्मपदं, थेरगाथा, थेरीगाथा, सुत्तनिपाते नोसुत्तनामिका सुद्धिकगाथा च **गाथाति** वेदितब्बा । सोमनस्सआणमयिकगाथापटिसंयुत्ता द्वासीति सुत्तन्ता **उदानन्ति** वेदितब्बं । “वुत्तञ्हेतं भगवता”तिआदिनयप्पवत्ता दसुत्तरसतसुत्तन्ता **इतिवुत्तकन्ति** वेदितब्बं । अपण्णकजातकादीनि पञ्चासाधिकानि पञ्च जातकसतानि **जातकन्ति** वेदितब्बं । “चत्तारोमे, भिक्खवे, अच्छरिया अब्भुता धम्मा आनन्दे”ति (दी० नि० २.२०९) - आदिनयप्पवत्ता सब्बेपि अच्छरियअब्भुतधम्मपटिसंयुत्ता सुत्तन्ता **अब्भुतधम्मन्ति** वेदितब्बं । चूळवेदल्ल-महावेदल्ल-सम्मादिट्ठि-सक्कपञ्च-सङ्खारभाजनिय-महापुण्णमसुत्तादयो सब्बेपि वेदज्ज तुट्ठिज्ज लद्धा लद्धा पुच्छितसुत्तन्ता **वेदल्लन्ति** वेदितब्बं । एवं अङ्गवसेन नवविधं ।

कथं धम्मखन्धवसेन चतुरासीतिसहस्सविधं? सब्बमेव चेत्तं बुद्धवचनं —

“द्वासीति बुद्धतो गण्हिं, द्वे सहस्सानि भिक्खुतो ।

चतुरासीति सहस्सानि, ये मे धम्मा पवत्तिनो”ति ॥ (थेरगा० १०२७) ।

एवं परिदीपितधम्मखन्धवसेन चतुरासीतिसहस्सप्पभेदं होति । तत्थ एकानुसन्धिकं सुत्तं एको धम्मखन्धो । यं अनेकानुसन्धिकं तत्थ अनुसन्धिवसेन धम्मखन्धगणना । गाथाबन्धेसु पञ्हापुच्छनं एको धम्मखन्धो, विस्सज्जनं एको । अभिधम्मे एकमेकं तिक-दुक-भाजनं, एकमेकज्ज चित्तवारभाजनं, एको धम्मखन्धो । विनये अत्थि वत्थु, अत्थि मातिका, अत्थि पदभाजनीयं, अत्थि अन्तरापत्ति, अत्थि आपत्ति, अत्थि अनापत्ति, अत्थि परिच्छेदो; तत्थ एकमेको कोट्टासो, एकमेको धम्मखन्धोति वेदितब्बो । एवं धम्मखन्धवसेन चतुरासीतिसहस्सविधं ।

एवमेतं अभेदतो रसवसेन एकविधं, भेदतो धम्मविनयादिवसेन दुविधादिभेदं बुद्धवचनं सङ्गायन्तेन महाकस्सपप्पमुखेन वसीगणेन “अयं धम्मो, अयं विनयो; इदं पठमबुद्धवचनं, इदं मज्झिमबुद्धवचनं, इदं पच्छिमबुद्धवचनं; इदं विनयपिटकं, इदं सुत्तन्तपिटकं, इदं अभिधम्मपिटकं; अयं दीघनिकायो...पे०... अयं खुद्दकनिकायो; इमानि सुत्तादीनि नवङ्गानि, इमानि चतुरासीतिधम्मखन्धसहस्सानी”ति इमं पभेदं ववत्थपेत्वाव सङ्गीतं । न केवलज्ज एत्तकमेव, अज्जम्पि

उद्दानसङ्गह-वग्गसङ्गहपेय्यालसङ्गह-एककनिपात-दुकनिपातादिनिपातसङ्गह-संयुत्तसङ्गह-पण्णाससङ्गहादि अनेकविधं तीसु पिटकेसु सन्दिस्समानं सङ्गहप्पभेदं ववत्थपेत्वाएव सत्तहि मासेहि सङ्गीतं । सङ्गीतिपरियोसाने चस्स — “इदं महाकस्सपत्थेरेन दसबलस्स सासनं पञ्चवस्ससहस्सपरिमाणं कालं पवत्तनसमत्थं कत”न्ति सज्जातप्पमोदा साधुकारं विय ददमाना अयं महापथवी उदकपरियन्तं कत्वा अनेकप्पकारं कम्पि सङ्कम्पि सम्पकम्पि सम्पवेधि, अनेकानि च अच्छरियानि पातुरहेसुन्ति अयं **पठममहासङ्गीतिनाम** । या लोके —

सतेहि पञ्चहि कता, तेन पञ्चसताति च ।
थेरेहेव कतत्ता च, थेरिकाति पवुच्चतीति ॥

इमिस्सा पन पठममहासङ्गीतिया पवत्तमानाय विनयं पुच्छन्तेन आयस्मता महाकस्सपेन “पठमं, आवुसो उपालि, पाराजिकं कत्थ पज्जत्त”न्ति एवमादिवचनपरियोसाने “वत्थुम्पि पुच्छि, निदानम्पि पुच्छि, पुग्गलम्पि पुच्छी”ति एत्थ निदाने पुच्छिते तं निदानं आदितो पभुति वित्थारेत्वा येन च पज्जत्तं, यस्मा च पज्जत्तं, सब्बमेतं कथेतुकामेन आयस्मता उपालित्थेरेन वुत्तं “तेन समयेन बुद्धो भगवा वेरज्जायं विहरती”ति सब्बं वत्तब्बं । एवमिदं आयस्मता उपालित्थेरेन वुत्तं, तज्ज पन “पठममहासङ्गीतिकाले वुत्त”न्ति वेदितब्बं । एत्तावता च “इदं वचनं केन वुत्तं, कदा वुत्त”न्ति एतेसं पदानं अत्थो पकासितो होति ।

इदानी कस्मा वुत्तन्ति एत्थ वुच्चते, यस्मा अयमायस्मता महाकस्सपत्थेरेन निदानं पुट्ठो तस्मानेन तं निदानं आदितो पभुति वित्थारेतुं वुत्तन्ति । एवमिदं आयस्मता उपालित्थेरेन पठममहासङ्गीतिकाले वदन्तेनापि इमिना कारणेन वुत्तन्ति वेदितब्बं । एत्तावता च **वुत्तं येन यदा यस्मा**ति इमेसं मातिकापदानं अत्थो पकासितो होति ।

इदानी धारितं येन चाभत्तं, यत्थप्पतिट्ठितं चेतमेतं वत्त्वा विधिं ततोति एतेसं अत्थप्पकासनत्थं इदं वुच्चति । तं पनेतं “तेन समयेन बुद्धो भगवा वेरज्जायं विहरती”ति एवमादिवचनपटिमण्डितनिदानं विनयपिटकं केन धारितं, केनाभत्तं, कत्थ पतिट्ठितन्ति? वुच्चते — आदितो ताव इदं भगवतो सम्मुखा आयस्मता उपालित्थेरेन धारितं, तस्स सम्मुखतो अपरिनिब्बुते तथागते छळभिज्जादिभेदेहि अनेकेहि भिक्खुसहस्सेहि परिनिब्बुते तथागते महाकस्सपप्पमुखेहि धम्मसङ्गाहकत्थेरेहि । केनाभतन्ति? जम्बुदीपे ताव उपालित्थेरमादिं कत्वा आचरियपरम्पराय याव ततियसङ्गीति ताव आभत्तं । तत्रायं **आचरियपरम्परा** —

उपालि दासको चेव, सोणको सिग्गवो तथा ।
तिस्सो मोग्गलिपुत्तो च, पञ्चेते विजिताविनो ॥

परम्पराय विनयं, दीपे जम्बुसिरिक्खये ।
अच्छिज्जमानमानेसुं, ततियो याव सङ्गहो ॥

आयस्मा हि उपालि इमं विनयवंसं विनयतन्तिं विनयपवेणिं भगवतो

सम्मुखा उग्गहेत्वा बहूनं भिक्खूनं हदये पतिट्ठापेसि । तस्स हायस्मतो सन्तिके विनयवंसं उग्गहेत्वा विनये पकतञ्जुतं पत्तेसु पुग्गलेसु पुथुज्जन-सोतापन्न-सकदागामि-अनागामिनो गणनपथं वीतिवत्ता, खीणासवानं सहस्समेकं अहोसि ।

दासकत्थेरोपि तस्सेव सद्धिविहारिको अहोसि, सो उपालित्थेरस्स सम्मुखा उग्गहेत्वा तथेव विनयं वाचेसि । तस्सापि आयस्मतो सन्तिके उग्गहेत्वा विनये पकतञ्जुतं पत्ता पुथुज्जनादयो गणनपथं वीतिवत्ता, खीणासवानं सहस्समेव अहोसि । सोणकत्थेरोपि दासकत्थेरस्स सद्धिविहारिको अहोसि, सोपि अत्तनो उपज्झायस्स दासकत्थेरस्स सम्मुखा उग्गहेत्वा तथेव विनयं वाचेसि । तस्सापि आयस्मतो सन्तिके उग्गहेत्वा विनये पकतञ्जुतं पत्ता पुथुज्जनादयो गणनपथं वीतिवत्ता, खीणासवानं सहस्समेव अहोसि । सिग्गवत्थेरोपि सोणकत्थेरस्स सद्धिविहारिको अहोसि, सोपि अत्तनो उपज्झायस्स सोणकत्थेरस्स सन्तिके विनयं उग्गहेत्वा अरहन्तसहस्सस्स धुरग्गाहो अहोसि । तस्स पनायस्मतो सन्तिके उग्गहेत्वा विनये पकतञ्जुतं पत्ता पुथुज्जन-सोतापन्नसकदागामि-अनागामिनोपि खीणासवापि एत्तकानि सतानीति वा एत्तकानि सहस्सानीति वा अपरिच्छिन्ना अहेसुं । तदा किर जम्बुदीपे अतिमहाभिक्षुसमुदायो अहोसि । मोग्गलिपुत्तितस्सत्थेरस्स पन आनुभावो ततियसङ्गीतियं पाकटो भविस्सति । एवमिदं विनयपिटकं जम्बुदीपे ताव इमाय आचरियपरम्पराय याव ततियसङ्गीति ताव आभतन्ति वेदितब्बं ।

पठममहासङ्गीतिकथा निड्ढिता ।

दुतियसङ्गीतिकथा

दुतियसङ्गीतिविजाननत्थं पन अयमनुक्कमो वेदितब्बो । यदा हि —

सङ्गायित्वान सद्धम्मं, जोतयित्वा च सब्बधि ।
याव जीवितपरियन्तं, ठत्वा पञ्चसतापि ते ॥

खीणासवा जुतीमन्तो, थेरा कस्सपआदयो ।
खीणस्नेहपदीपाव, निब्बायिंसु अनालया ॥

अथानुक्कमेन गच्छन्तेसु रत्तिन्दिवेसु वस्ससतपरिनिब्बुते भगवति वेसालिका वज्जिपुत्तका भिक्षू वेसालियं “कप्पति सिङ्गीलोणकप्पो, कप्पति द्वङ्गुलकप्पो, कप्पति गामन्तरकप्पो, कप्पति आवासकप्पो, कप्पति अनुमतिकप्पो, कप्पति आचिण्णकप्पो, कप्पति अमथितकप्पो, कप्पति जळोणिं पातुं, कप्पति अदसकं निसीदनं, कप्पति जातरूपरजत”न्ति इमानि दस वत्थूनि दीपेसुं । तेसं सुसुनागपुत्तो काळासोको नाम राजा पक्खो अहोसि ।

तेन खो पन समयेन आयस्मा यसो काकण्डकपुत्तो वज्जीसु चारिकं चरमानो “वेसालिका किर वज्जिपुत्तका भिक्षू वेसालियं दस वत्थूनि दीपेन्ती”ति सुत्वा “न खो पनेतं पतिरूपं य्वाहं दसबलस्स सासनविपत्तिं सुत्वा अप्पोस्सुक्को भवेय्यं । हन्दाहं अधम्मवादिनो निग्गहेत्वा धम्मं दीपेमी”ति चिन्तेन्तो येन वेसाली तदवसरि । तत्र सुदं आयस्मा यसो काकण्डकपुत्तो वेसालियं विहरति महावने कूटागारसालायं ।

तेन खो पन समयेन वेसालिका वज्जिपुत्तका भिक्षू तदहुपोसथे कंसपातिं उदकेन पूरेत्वा मज्झे भिक्षुसङ्घस्स ठपेत्वा आगतागते वेसालिके उपासके एवं वदन्ति — “देथावुसो, सङ्घस्स कहापणम्मि अड्ढम्मि पादम्मि मासकरूपम्मि, भविस्सति सङ्घस्स परिक्खारेन करणीय”न्ति सब्बं ताव वत्तब्बं, याव “इमाय पन विनयसङ्गीतिया सत्त भिक्षुसतानि अनूनानि अनधिकानि अहेसुं, तस्मा अयं दुतियसङ्गीति सत्तसत्तिकाति वुच्चती”ति ।

एवं तस्मिञ्च सन्निपाते द्वादस भिक्खुसतसहस्सानि सन्निपत्तिं सु आयस्मता यसेन समुस्साहिता । तेसं मज्झे आयस्मता रेवतेन पुट्टेन सब्बकामित्थेरेन विनयं विस्सज्जेन्तेन तानि दस वत्थूनि विनिच्छित्तानि, अधिकरणं वूपसमितं । अथ थेरा “पुन धम्मञ्च विनयञ्च सङ्गायिस्सामा”ति तिपिटकधरे पत्तपटिसम्भिदे सत्तसते भिक्खू उच्चिनित्वा वेसालियं वालिकारामे सन्निपत्तित्वा महाकस्सपत्थेरेन सङ्गायितसदिसमेव सब्बं सासनमलं सोधेत्वा पुन पिटकवसेन निकायवसेन अङ्गवसेन धम्मकखन्धवसेन च सब्बं धम्मञ्च विनयञ्च सङ्गायिंसु । अयं सङ्गीति अट्ठहि मासेहि निट्ठिता । या लोके —

सतेहि सत्तहि कता, तेन सत्तसताति च ।
पुब्बे कतं उपादाय, दुतियाति च वुच्चतीति ॥

सा पनायं —

येहि थेरेहि सङ्गीता, सङ्गीति तेसु विस्सुता ।
सब्बकामी च साळ्हो च, रेवतो खुज्जसोभितो ॥

यसो च साणसम्भूतो, एते सद्धिविहारिका ।
थेरा आनन्दथेरस्स, दिट्ठपुब्बा तथागतं ॥

सुमनो वासभगामी च, जेय्या सद्धिविहारिका ।
द्वे इमे अनुरुद्धस्स, दिट्ठपुब्बा तथागतं ॥

दुतियो पन सङ्गीतो, येहि थेरेहि सङ्गहो ।
सब्बेपि पन्नभारा ते, कतकिच्चा अनासवाति ॥

अयं दुतियसङ्गीति ।

एवमिमं दुतियसङ्गीतिं सङ्गायित्वा थेरा “उप्पज्जिस्सति नु खो अनागतेपि सासनस्स एवरूपं अब्बुद”न्ति ओलोकयमाना इमं अद्वसंसु — “इतो वस्ससतस्स उपरि अट्टारसमे वस्से पाटलिपुत्ते धम्मासोको नाम राजा उप्पज्जित्वा सकलजम्बुदीपे रज्जं कारेस्सति । सो बुद्धसासने पसीदित्वा महन्तं लाभसक्कारं पवत्तयिस्सति । ततो तित्थिया लाभसक्कारं पत्थयमाना सासने पब्बजित्वा सकं सकं दिट्ठिं परिदीपेस्सन्ति । एवं सासने महन्तं अब्बुदं उप्पज्जिस्सती”ति । अथ नेसं एतदहोसि — “किन्नु खो मयं एतस्मिं अब्बुदे उप्पन्ने सम्मुखा भविस्साम, न भविस्सामा”ति । अथ ते सब्बेव तदा अत्तनो असम्मुखभावं जत्वा “को नु खो तं अधिकरणं वूपसमेतुं समत्थो भविस्सती”ति सकलं मनुस्सलोकं छकामावचरदेवलोकञ्च ओलोकेन्ता न कञ्चि दिस्वा ब्रह्मलोके तिस्सं नाम महाब्रह्मानं अद्वसंसु परितायुकं उपरिब्रह्मलोकूपपत्तिया भावितमगं । दिस्वान नेसं एतदहोसि — “सचे मयं एतस्स ब्रह्मनो मनुस्सलोके निब्बत्तनत्थाय उस्साहं करेय्याम, अब्बा एस मोग्गलिब्राह्मणस्स गेहे पटिसन्धिं गहेस्सति । ततो च मन्तेहि पलोभितो निक्खमित्वा पब्बजिस्सति । सो एवं पब्बजित्वा सकलं बुद्धवचनं उगगहेत्वा अधिगतपटिसम्भिदो हुत्वा तित्थिये मदित्वा तं अधिकरणं विनिच्छित्वा सासनं पग्गणिहस्सती”ति ।

ते ब्रह्मलोकं गन्त्वा तिस्सं महाब्रह्मानं एतदवोचुं — “इतो वस्ससतस्स उपरि अट्टारसमे वस्से सासने महन्तं अब्बुदं

उष्पज्जिस्सति । मयञ्च सकलं मनुस्सलोकं छकामावचरदेवलोकञ्च ओलोकयमाना कञ्चि सासनं पग्गहेतुं समत्थं अदिस्वा ब्रह्मलोकं विचिनन्ता भवन्तमेव अदसाम । साधु, सप्पुरिस, मनुस्सलोके निब्बत्तित्वा दसबलस्स सासनं पग्गण्हितुं पटिञ्जं देही”ति ।

एवं वुत्ते महाब्रह्मा, “अहं किर सासने उष्पन्नं अब्बुदं सोधेत्वा सासनं पग्गहेतुं समत्थो भविस्सामी”ति हट्ठपहट्ठो उदग्गुदग्गो हुत्वा, “साधू”ति पटिस्सुणित्वा पटिञ्जं अदासि । थेरा ब्रह्मलोके तं करणीयं तीरेत्वा पुन पच्चागमिंसु ।

तेन खो पन समयेन सिग्गवत्थेरो च चण्डवज्जित्थेरो च द्वेपि नवका होन्ति दहरभिक्खू तिपिटकधरा पत्तपटिसम्भिदा खीणासवा, ते तं अधिकरणं न सम्पापुणिसु । थेरा “तुम्हे, आवुसो, अम्हाकं इमस्मिं अधिकरणे नो सहायका अहुवत्थ, तेन वो इदं दण्डकम्मं होतु — ‘तिस्सो नाम ब्रह्मा मोग्गलिब्राह्मणस्स गेहे पटिसन्धिं गण्हिस्सति, तं तुम्हाकं एको नीहरित्वा पब्बाजेतु, एको बुद्धवचनं उग्गण्हापेतू”ति वत्वा सब्बेपि यावतायुकं ठत्वा —

सब्बकामिप्पभुतयो, तेपि थेरा महिद्धिका ।
अग्गिक्खन्धाव लोकहि, जलित्वा परिनिब्बुता ॥

दुतियं सङ्गहं कत्वा, विसोधेत्वान सासनं ।
अनागतेपि कत्वान, हेतुं सद्धम्मसुद्धिया ॥

खीणासवा वसिप्पत्था, पभिन्नपटिसम्भिदा ।
अनिच्चतावसं थेरा, तेपि नाम उपागता ॥

एवं अनिच्चतं जम्मिं, जत्वा दुरभिसम्भवं ।
तं पत्तुं वायमे धीरो, यं निच्चं अमतं पदन्ति ॥

एत्तावता सब्बाकारेन दुतियसङ्गीतिवण्णना निड्डिता होति ।

दुतियसङ्गीतिकथा निड्डिता

ततियसङ्गीतिकथा

तिस्सोपि खो महाब्रह्मा ब्रह्मलोकतो चवित्वा मोग्गलिब्राह्मणस्स गेहे पटिसन्धिं अग्गहेसि । सिग्गवत्थेरोपि तस्स पटिसन्धिग्गहणतो पभुति सत्त वस्सानि ब्राह्मणस्स गेहं पिण्डाय पाविसि । एकदिवसम्मि उळुङ्कमतं वा यागुं कटच्छुमतं वा भत्तं नालत्थ । सत्तन्नं पन वस्सानं अच्चयेन एकदिवसं “अतिच्छथ, भन्ते”ति वचनमतं अलत्थ । तंदिवसमेव ब्राह्मणोपि बहिद्धा किञ्चि करणीयं कत्वा आगच्छन्तो पटिपथे थेरं दिस्वा, “भो पब्बजित, अम्हाकं गेहं अगमित्था”ति आह । “आम, ब्राह्मण, अगमिम्हा”ति । “अपि किञ्चि लभित्था”ति? “आम, ब्राह्मण, लभिम्हा”ति । सो गेहं गन्त्वा पुच्छि — “तस्स पब्बजितस्स किञ्चि अदत्था”ति? “न किञ्चि अदम्हा”ति । ब्राह्मणो दुतियदिवसे घरद्वारेयेव निसीदि “अज्ज पब्बजितं मुसावादेन निग्गहेस्सामी”ति । थेरो दुतियदिवसे ब्राह्मणस्स घरद्वारं सम्पत्तो । ब्राह्मणो थेरं दिस्वाव एवमाह — “तुम्हे हिय्यो अम्हाकं गेहे किञ्चि अलद्धायेव ‘लभिम्हा’ति अवोचुत्थ । वट्ठति नु खो तुम्हाकं मुसावादो”ति! थेरो आह — “मयं, ब्राह्मण,

तुम्हाकं गेहे सत्त वस्सानि ‘अतिच्छथा’ति वचनमत्तम्पि अलभित्वा हिंय्यो ‘अतिच्छथा’ति वचनमत्तं लभिमह; अथेतं पटिसन्थारं उपादाय एवमवोचुम्हा’ति ।

ब्राह्मणो चिन्तेसि — “इमे पटिसन्थारमत्तम्पि लभित्वा ‘लभिमहा’ति पसंसन्ति, अज्जं किञ्चि खादनीयं भोजनीयं लभित्वा कस्मा न पसंसन्ती”ति पसीदित्वा अत्तनो अत्थाय पटियादितभत्ततो कटच्छुमत्तं भिक्खं तदुपियञ्च ब्यञ्जनं दापेत्वा “इमं भिक्खं सब्बकालं तुम्हे लभिस्सथा”ति आह । सो पुनदिवसतो पभुति उपसङ्कमन्तस्स थेरस्स उपसमं दिस्वा भिंय्योसोमत्ताय पसीदित्वा थेरं निच्चकालं अत्तनो घरे भत्तविस्सग्गकरणत्थाय याचि । थेरो अधिवासेत्वा दिवसे दिवसे भत्तकिच्चं कत्वा गच्छन्तो थोकं थोकं बुद्धवचनं कथेत्वा गच्छति । सोपि खो माणवको सोळसवस्सुद्देसिकोयेव तिण्णं वेदानं पारगू अहोसि । ब्रह्मलोकतो आगतसुद्धसत्तस्स आसने वा सयने वा अज्जो कोचि निसज्जिता वा निपज्जिता वा नत्थि । सो यदा आचरियघरं गच्छति, तदास्स मज्जपीठं सेतेन वत्थेन पटिच्छादेत्वा लग्गेत्वा ठपेन्ति । थेरो चिन्तेसि — “समयो दानि माणवकं पब्बाजेतुं, चिरञ्च मे इधागच्छन्तस्स, न च काचि माणवकेन सद्धिं कथा उप्पज्जति । हन्द दानि इमिना उपायेन पल्लङ्कं निस्साय उप्पज्जिस्सती”ति गेहं गन्त्वा यथा तस्मिं गेहे ठपेत्वा माणवकस्स पल्लङ्कं अज्जं न किञ्चि आसनं दिस्सति तथा अधिद्वासि । ब्राह्मणस्स गेहजनो थेरं दिस्वा अज्जं किञ्चि आसनं अपस्सन्तो माणवकस्स पल्लङ्कं अत्थरित्वा थेरस्स अदासि । निसीदि थेरो पल्लङ्के । माणवकोपि खो तद्ध्णज्जेव आचरियघरा आगम्म थेरं अत्तनो पल्लङ्के निसिन्नं दिस्वा कुपितो अनत्तमनो “को मम पल्लङ्कं समणस्स पज्जपेसी”ति आह ।

थेरो भत्तकिच्चं कत्वा वूपसन्ते माणवकस्स चण्डिक्कभावे एवमाह — “किं पन त्वं, माणवक, किञ्चि मन्तं जानासी”ति? माणवको “भो पब्बजित, मयि दानि मन्ते अजानन्ते अज्जे के जानिस्सन्ती”ति वत्वा, थेरं पुच्छि — “तुम्हे पन मन्तं जानाथा”ति? “पुच्छ, माणवक, पुच्छित्वा सक्का जानितु”न्ति । अथ खो माणवको तीसु वेदेसु सनिघण्डुकेटुभेसु साक्खरप्पभेदेसु इतिहासपञ्चमेसु यानि यानि गण्ठिठ्ठानानि, येसं येसं नयं नेव अत्तना पस्सति नापिस्स आचरियो अदस, तेसु तेसु थेरं पुच्छि । थेरो “पकतियापि तिण्णं वेदानं पारगू, इदानि पन पटिसम्भिदाप्पत्तो, तेनस्स नत्थि तेसं पज्जानं विस्सज्जने भारो”ति तावदेव ते पज्जे विस्सज्जेत्वा माणवकं आह — “माणवक, अहं तया बहं पुच्छितो; अहम्पि दानि तं एकं पज्जं पुच्छामि, ब्याकरिस्ससि मे”ति? “आम, भो पब्बजित, पुच्छ ब्याकरिस्सामी”ति । थेरो चित्तयमके इमं पज्जं पुच्छि —

“यस्स चित्तं उप्पज्जति न निरुज्झति तस्स चित्तं निरुज्झिस्सति नुप्पज्जिस्सति; यस्स वा पन चित्तं निरुज्झिस्सति नुप्पज्जिस्सति तस्स चित्तं उप्पज्जति न निरुज्झती”ति?

माणवो उद्धं वा अधो वा हरितुं असक्कोन्तो “किं नाम, भो पब्बजित, इदं”न्ति आह । “बुद्धमन्तो नामायं, माणवा”ति । “सक्का पनायं, भो, मय्हम्पि दातु”न्ति । “सक्का माणव, अम्हेहि गहितपब्बज्जं गण्हन्तस्स दातु”न्ति । ततो माणवो मातापितरो उपसङ्कमित्वा आह — “अयं पब्बजितो बुद्धमन्तं नाम जानाति, न च अत्तनो सन्तिके अपब्बजितस्स देति, अहं एतस्स सन्तिके पब्बजित्वा मन्तं उग्गण्हिस्सामी”ति ।

अथस्स मातापितरो “पब्बजित्वापि नो पुत्तो मन्ते गण्हतु, गहेत्वा पुनागमिस्सती”ति मज्जमाना “उग्गण्ह, पुत्ता”ति अनुजानिंसु । थेरो दारकं पब्बाजेत्वा द्वितिसाकारकम्मट्ठानं ताव आचिक्खि । सो तत्थ परिकम्मं करोन्तो नचिरस्सेव सोतापत्तिफले पतिट्ठहि । ततो थेरो चिन्तेसि — “सामणोरो सोतापत्तिफले पतिट्ठितो, अभब्बो दानि सासनतो निवत्तितुं । सचे पनस्साहं कम्मट्ठानं वट्ठेत्वा कथेय्यं, अरहत्तं पापुणेय्य, अप्पोस्सुक्को भवेय्य बुद्धवचनं गहेतुं, समयो दानि नं

चण्डवज्जित्थेरस्स सन्तिकं पेसेतु”न्ति । ततो आह — “एहि त्वं, सामणेरो, थेरस्स सन्तिकं गन्त्वा बुद्धवचनं उग्गण्ह । मम वचनेन तज्ज आरोग्यं पुच्छ; एवज्ज वदेहि — ‘उपज्झायो मं, भन्ते, तुम्हाकं सन्तिकं पहिणी’ति । ‘को नाम ते उपज्झायो’ति च वुत्ते ‘सिग्गवत्थेरो नाम, भन्ते’ति वदेय्यासि । ‘अहं को नामा’ति वुत्ते एवं वदेय्यासि — ‘मम उपज्झायो, भन्ते, तुम्हाकं नामं जानाती’”ति ।

“एवं, भन्ते”ति खो तिस्सो सामणेरो थेरं अभिवादेत्वा पदक्खिणं कत्वा अनुपुब्बेन चण्डवज्जित्थेरस्स सन्तिकं गन्त्वा वन्दित्वा एकमन्तं अट्ठासि । थेरो सामणेरं पुच्छि — “कुतो आगतोसी”ति? “उपज्झायो मं, भन्ते, तुम्हाकं सन्तिकं पहिणी”ति । “को नाम ते उपज्झायो”ति? “सिग्गवत्थेरो नाम, भन्ते”ति । “अहं को नामा”ति? “मम उपज्झायो, भन्ते, तुम्हाकं नामं जानाती”ति । “पत्तचीवरं दानि पटिसामेही”ति । “साधु, भन्ते”ति सामणेरो पत्तचीवरं पटिसामेत्वा पुनदिवसे परिवेणं सम्मज्जित्वा उदकदन्तपोनं उपट्ठापेसि । थेरो तस्स सम्मज्जितट्ठानं पुन सम्मज्जि । तं उदकं छट्ठेत्वा अज्जं उदकं आहरि । तज्ज दन्तकट्ठं अपनेत्वा अज्जं दन्तकट्ठं गण्हि । एवं सत्त दिवसानि कत्वा सत्तमे दिवसे पुन पुच्छि । सामणेरो पुनपि पुब्बे कथितसदिसमेव कथेसि । थेरो “सो वतायं ब्राह्मणो”ति सज्जानित्वा “किमत्थं आगतोसी”ति आह । “बुद्धवचनं उग्गण्हत्थाय, भन्ते”ति । थेरो “उग्गण्ह दानि, सामणेरो”ति वत्वा पुन दिवसतो पभुति बुद्धवचनं पट्टपेसि । तिस्सो सामणेरोव हुत्वा, ठपेत्वा विनयपिटकं सब्बं बुद्धवचनं उग्गण्हि सद्धिं अट्ठकथाय । उपसम्पन्नकाले पन अवस्सिकोव समानो तिपिटकधरो अहोसि । आचरियुपज्झाया मोग्गलिपुत्ततिस्सत्थेरस्स हत्थे सकलं बुद्धवचनं पतिट्ठापेत्वा यावतायुकं ठत्वा परिनिब्बायिंसु । मोग्गलिपुत्ततिस्सत्थेरोपि अपरेन समयेन कम्मट्ठानं वट्ठेत्वा अरहत्तप्पत्तो बहूनां धम्मविनयं वाचेसि ।

तेन खो पन समयेन बिन्दुसारस्स रज्जो एकसतपुत्ता अहेसुं । ते सब्बे असोको अत्तना सद्धिं एकमातिकं तिस्सकुमारं ठपेत्वा घातेसि । घातेन्तो च चत्तारि वस्सानि अनभिसित्तोव रज्जं कारेत्वा चतुन्नं वस्सानं अच्चयेन तथागतस्स परिनिब्बानतो द्विन्नं वस्ससतानं उपरि अट्ठारसमे वस्से सकलजम्बुदीपे एकरज्जाभिसेकं पापुणि । अभिसेकानुभावेन चस्स इमा राजिद्धियो आगता — महापथविद्या हेट्ठा योजनप्पमाणे आणा पवत्तति; तथा उपरि आकासे अनोत्तदहतो अट्ठहि काजेहि सोळस पानीयघटे दिवसे दिवसे देवता आहरन्ति, यतो सासने उप्पन्नसद्धो हुत्वा अट्ठ घटे भिक्खुसङ्घस्स अदासि, द्वे घटे सट्ठिमत्तानं तिपिटकधरभिक्खूनां, द्वे घटे अग्गमहेसिया असन्धिमित्ताय, चत्तारो घटे अत्तना परिभुज्जि; देवताएव हिमवन्ते नागलतादन्तकट्ठं नाम अत्थि सिनिद्धं मुदुकं रसवन्तं तं दिवसे दिवसे आहरन्ति, येन रज्जो च महेसिया च सोळसन्नज्ज नाटकित्थिसहस्सानं सट्ठिमत्तानज्ज भिक्खुसहस्सानं देवसिकं दन्तपोनकिच्चं निप्पज्जति । देवसिकमेव चस्स देवता अगदामलकं अगदहरीतकं सुवण्णवण्णज्ज गन्धरससम्पन्नं अम्बपक्कं आहरन्ति । तथा छदन्तदहतो पञ्चवण्णनिवासनपावुरणं पीतकवण्णहत्थपुच्छनपटकं दिब्बज्ज पानकं आहरन्ति । देवसिकमेव पनस्स न्हानगन्धं अनुविलेपनगन्धं पारुपनत्थाय असुत्तमयिकं सुमनपुप्फपटं महारहज्ज अज्जनं नागभवनतो नागराजानो आहरन्ति । छदन्तदहेव उट्ठितस्स सालिनो नव वाहसहस्सानि दिवसे दिवसे सुका आहरन्ति । मूसिका नित्युसकणे करोन्ति, एकोपि खण्डतण्डुलो न होति, रज्जो सब्बट्ठानेसु अयमेव तण्डुलो परिभोगं गच्छति । मधुमक्खिका मधुं करोन्ति । कम्मरसालासु अच्छा कूटं पहरन्ति । करवीकसकुणा आगन्त्वा मधुरस्सरं विकूजन्ता रज्जो बलिकम्मं करोन्ति ।

इमाहि इद्धीहि समन्नागतो राजा एकदिवसं सुवण्णसङ्कलिकबन्धनं पेसेत्वा चतुन्नं बुद्धानं अधिगतरूपदस्सनं कप्पायुकं काळं नाम नागराजानं आनयित्वा सेतच्छत्तस्स हेट्ठा महारहे पल्लङ्के निसीदापेत्वा अनेकसतवण्णेहि जलज थलजपुप्फेहि सुवण्णपुप्फेहि च पूजं कत्वा सब्बालङ्कारपटिमण्डितेहि सोळसहि नाटकित्थिसहस्सेहि समन्ततो

परिक्खिपित्वा “अनन्तजाणस्स ताव मे सद्धम्मवरचक्कवत्तिनो सम्मासम्बुद्धस्स रूपं इमेसं अक्खीनं आपाथं करोही”ति वत्वा तेन निम्मितं
 सकलसरीरविष्पकिण्णपुञ्जप्पभावनिब्बत्तासीतानुब्यञ्जनपटिमण्डितद्वत्तिसमहापुरिसलक्खणसस्सिरीकताय
 विकसितकमलुप्पलपुण्डरीकपटिमण्डितमिव सलिलतलं तारागणरस्मिजालविसदविष्फुरितसोभासमुज्जलितमिव
 गगनतलं नीलपीतलोहितादिभेदविचित्रवण्णरंसिविन्दुव्यामप्पभापरिक्खेपविलासिताय
 सञ्चाप्पभानुरागइन्दधनुविज्जुलतापरिक्खित्तमिव कनकगिरिसिखरं
 नानाविरागविमलकेतुमालासमुज्जलितचारुमत्थकसोभं नयनरसायतनमिव ब्रह्मदेवमनुजनागयक्खगणानं बुद्धरूपं
 पस्सन्तो सत्त दिवसानि अक्खिपूजं नाम अकासि ।

राजा किर अभिसेकं पापुणित्वा तीणियेव संवच्छरानि बाहिरकपासण्डं परिग्गण्हि । चतुत्थे संवच्छरे बुद्धसासने
 पसीदि । तस्स किर पिता बिन्दुसारो ब्राह्मणभत्तो अहोसि, सो ब्राह्मणानञ्च ब्राह्मणजातियपासण्डानञ्च
 पण्डरङ्गपरिब्बाजकादीनं सट्टिसहस्समत्तानं निच्चभत्तं पट्टपेसि । असोकोपि पितरा पवत्तितं दानं अत्तनो अन्तेपुरे तथेव
 ददमानो एकदिवसं सीहपञ्जरे ठितो ते उपसमपरिबाहिरेन आचारेन भुज्जमाने असंयतिन्द्रिये अविनीतइरियापथे दिस्वा
 चिन्तेसि — “ईदिसं दानं उपपरिक्खित्वा युत्तट्ठाने दातुं वट्ठती”ति । एवं चिन्तेत्वा अमच्चे आह — “गच्छथ, भणे, अत्तनो
 अत्तनो साधुसम्मते समणब्राह्मणे अन्तेपुरं अतिहरथ, दानं दस्सामा”ति । अमच्चा “साधु, देवा”ति रज्जो पटिस्सुणित्वा ते
 ते पण्डरङ्गपरिब्बाजकाजीवकनिगण्ठादयो आनेत्वा “इमे, महाराज, अम्हाकं अरहन्तो”ति आहंसु ।

अथ राजा अन्तेपुरे उच्चावचानि आसनानि पञ्जपेत्वा “आगच्छन्तू”ति वत्वा आगतागते आह — “अत्तनो अत्तनो
 पतिरूपे आसने निसीदथा”ति । तेसु एकच्चे भद्वपीठकेसु, एकच्चे फलकपीठकेसु निसीदिसु । ते दिस्वा राजा “नत्थि नेसं
 अन्तो सारो”ति जत्वा तेसं अनुरूपं खादनीयं भोजनीयं दत्वा उय्योजेसि ।

एवं गच्छन्ते काले एकदिवसं राजा सीहपञ्जरे ठितो अद्वस निग्रोधसामणेनं राजङ्गणेन गच्छन्तं दन्तं गुत्तं सन्तिन्द्रियं
 इरियापथसम्पन्नं । को पनायं निग्रोधो नाम? बिन्दुसाररज्जो जेट्टपुत्तस्स सुमनराजकुमारस्स पुत्तो ।

तत्रायं अनुपुब्बिकथा —

बिन्दुसाररज्जो किर दुब्बलकालेयेव असोककुमारो अत्तना लद्धं उज्जेनीरज्जं पहाय आगन्त्वा सब्बनगरं अत्तनो
 हत्थगतं कत्वा सुमनराजकुमारं अगगहेसि । तंदिवसमेव सुमनस्स राजकुमारस्स सुमना नाम देवी परिपुण्णगम्भा अहोसि ।
 सा अज्जातकवेसेन निक्खमित्वा अविदूरे अज्जतरं चण्डालगामं सन्धाय गच्छन्ती जेट्टकचण्डालस्स गेहतो अविदूरे
 अज्जतरस्मिं निग्रोधरुक्खे अधिवत्थाय देवताय “इतो एहि, सुमने”ति वदन्तिया सद्धं सुत्वा तस्सा समीपं गता । देवता
 अत्तनो आनुभावेन एकं सालं निम्मिनित्वा “एत्थ वसाही”ति अदासि । सा तं सालं पाविसि । गतदिवसेयेव च पुत्तं
 विजायि । सा तस्स निग्रोधदेवताय परिग्गहितत्ता “निग्रोधो” त्वेव नामं अकासि । जेट्टकचण्डालो दिट्ठदिवसतो पभुत्ति तं
 अत्तनो सामिधीतरं विय मज्जमानो निबद्धवत्तं पट्टपेसि । राजधीता तत्थ सत्त वस्सानि वसि । निग्रोधकुमारोपि सत्तवस्सिको
 जातो । तदा महावरुणत्थेरो नाम एको अरहा दारकस्स हेतुसम्पदं दिस्वा रक्खित्वा तत्थ विहरमानो “सत्तवस्सिको दानि
 दारको, कालो नं पब्बाजेतु”न्ति चिन्तेत्वा राजधीताय आरोचापेत्वा निग्रोधकुमारं पब्बाजेसि । कुमारो खुरगगेयेव अरहत्तं
 पापुणि । सो एकदिवसं पातोव सरीरं जगित्वा आचरियुपज्झायवत्तं कत्वा पत्तचीवरमादाय “मातुउपासिकाय गेहद्वारं
 गच्छामी”ति निक्खमि । मातुनिवासनट्टानञ्चस्स दक्खिणद्वारेन नगरं पविसित्वा नगरमज्जेन गन्त्वा पाचीनद्वारेन

निक्रमिन्वा गन्तव्वं होति ।

तेन च समयेन असोको धम्मराजा पाचीनदिसाभिमुखो सीहपञ्जरे चङ्कमति । तङ्कणञ्जेव निग्रोधो राजङ्गणं सम्पापुणि सन्तिन्द्रियो सन्तमानसो युगमत्तं पेक्खमानो । तेन वुत्तं — “एकदिवसं राजा सीहपञ्जरे ठितो अदस निग्रोधसामणेरं राजङ्गणेन गच्छन्तं दन्तं गुत्तं सन्तिन्द्रियं इरियापथसम्पन्नं”ति । दिस्वा पनस्स एतदहोसि — “अयं जनो सब्बोपि विक्खित्तचित्तो भन्तमिगप्पटिभागो । अयं पन दारको अविक्खित्तचित्तो अतिविय चस्स आलोकितविलोकितं समिञ्जनपसारणञ्च सोभति । अद्धा एतस्स अब्भन्तरे लोकुत्तरधम्मो भविस्सती”ति रज्जो सह दस्सनेनेव सामणरे चित्तं पसीदि, पेमं सण्ठहि । कस्मा? पुब्बे हि किर पुञ्जकरणकाले एस रज्जो जेट्टभाता वाणिजको अहोसि । वुत्तम्पि हेतं —

“पुब्बे व सन्निवासेन, पच्चुप्पन्नहितेन वा ।

एवं तं जायते पेमं, उप्पलं व यथोदके”ति ॥ (जा० १.२.१७४) ।

अथ राजा सञ्जातपेमो सबहुमानो “एतं सामणेरं पक्कोसथा”ति अमच्चे पेसेसि । “ते अतिचिरायन्ती”ति पुन द्वे तयो पेसेसि — “तुरितं आगच्छतू”ति । सामणरो अत्तनो पकतिया एव अगमासि । राजा पतिरूपमासनं जत्वा “निसीदथा”ति आह । सो इतो चित्तो च विलोकेत्वा “नत्थि दानि अज्जे भिक्खू”ति समुस्सितसेतच्छत्तं राजपल्लङ्कं उपसङ्कमिन्वा पत्तगहणत्थाय रज्जो आकारं दस्सेसि । राजा तं पल्लङ्कसमीपं उपगच्छन्तंयेव दिस्वा चिन्तेसि — “अज्जेव दानि अयं सामणरो इमस्स गेहस्स सामिको भविस्सती”ति सामणरो रज्जो हत्थे पत्तं दत्वा पल्लङ्कं अभिरुहित्वा निसीदि । राजा अत्तनो अत्थाय सम्पादितं सब्बं यागुखज्जकभत्तविकत्तिं उपनामेसि । सामणरो अत्तनो यापनीयमत्तकमेव सम्पटिच्छि । भत्तकिच्चावसाने राजा आह — “सत्थारा तुम्हाकं दिन्नोवादं जानाथा”ति? “जानामि, महाराज, एकदेसेना”ति । “तात, मय्हम्पि नं कथेही”ति । “साधु, महाराज”ति रज्जो अनुरूपं धम्मपदे अप्पमादवगं अनुमोदनत्थाय अभासि ।

राजा पन “अप्पमादो अमतपदं, पमादो मच्चुनो पदं”ति सुत्वाव “अज्जातं, तात, परियोसापेही”ति आह । अनुमोदनावसाने च “अट्ट ते, तात, धुवभत्तानि दम्मी”ति आह । सामणरो आह — “एतानि अहं उपज्झायस्स दम्मि, महाराज”ति । “को अयं, तात, उपज्झायो नामा”ति? “वज्जावज्जं दिस्वा चोदेता सारेता च, महाराज”ति । “अज्जानिपि ते, तात, अट्ट दम्मी”ति । “एतानि आचरियस्स दम्मि, महाराज”ति । “को अयं, तात, आचरियो नामा”ति? “इमस्मिं सासने सिक्खित्तव्वकधम्मेषु पतिट्ठापेता, महाराज”ति । “साधु, तात, अज्जानिपि ते अट्ट दम्मी”ति । “एतानिपि भिक्खुसङ्घस्स दम्मि, महाराज”ति । “को अयं, तात, भिक्खुसङ्घो नामा”ति? “यं निस्साय, महाराज, अम्हाकं आचरियुपज्झायानञ्च मम च पब्बज्जा च उपसम्पदा चा”ति । राजा भिय्योसो मत्ताय तुट्ठचित्तो आह — “अज्जानिपि ते, तात, अट्ट दम्मी”ति । सामणरो “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा पुनदिवसे द्वत्तिस भिक्खू गहेत्वा राजन्तेपुरं पविसित्वा भत्तकिच्चमकासि । राजा “अज्जेपि द्वत्तिस भिक्खू तुम्हेहि सद्धिं स्वे भिक्खं गणहन्तू”ति एतेनेव उपायेन दिवसे दिवसे वट्ठापेन्तो सट्ठिसहस्सानं ब्राह्मणपरिव्वाजकादीनं भत्तं उपच्छिन्दित्वा अन्तोनिवेसने सट्ठिसहस्सानं भिक्खूनं निच्चभत्तं पट्टपेसि निग्रोधत्थेरे गतेनेव पसादेन । निग्रोधत्थेरोपि राजानं सपरिसं तीसु सरणेषु पञ्चसु च सीलेसु पतिट्ठापेत्वा बुद्धसासने पोथुज्जनिकेन पसादेन अचलप्पसादं कत्वा पतिट्ठापेसि । पुन राजा असोकारामं नाम महाविहारं कारेत्वा सट्ठिसहस्सानं भिक्खूनं निच्चभत्तं पट्टपेसि । सकलजम्बुदीपे चतुरासीतिया नगरसहस्सेसु चतुरासीतिविहारसहस्सानि कारापेसि चतुरासीतिसहस्सचेतियपटिमण्डितानि धम्मेनेव, नो अधम्मेन ।

एकदिवसं किर राजा असोकारामे महादानं दत्वा सट्ठिसहस्सभिक्खुसङ्घस्स मज्झे निसज्ज सङ्घं चतूहि पच्चयेहि

पवारेत्वा इमं पञ्चं पुच्छि — “भन्ते, भगवता देसितधम्मो नाम कित्तको होती”ति? “अङ्गतो, महाराज, नवङ्गानि, खन्धतो चतुरासीतिधम्मखन्धसहस्सानी”ति । राजा धम्मे पसीदित्वा “एकेकं धम्मखन्धं एकेकविहारेन पूजेस्सामी”ति एकदिवसमेव छन्नवुतिकोटिधनं विसज्जेत्वा अमच्चे आणापेसि — “एथ, भणे, एकमेकस्मिं नगरे एकमेकं विहारं कारापेन्ता चतुरासीतिया नगरसहस्सेसु चतुरासीतिविहारसहस्सानि कारापेथा”ति । सयज्च असोकारामे असोकमहाविहारत्थाय कम्मं पट्टपेसि । सङ्खो इन्दगुत्तथेरं नाम महिद्धिकं महानुभावं खीणासवं नवकम्माधिद्वायकं अदासि । थेरो यं यं न निट्ठाति तं तं अत्तनो आनुभावेन निट्ठापेसि । एवम्पि तीहि संवच्छरेहि विहारकम्मं निट्ठापेसि । एकदिवसमेव सब्बनगरेहि पण्णानि आगमिंसु ।

अमच्चा रज्जो आरोचेसुं — “निट्ठितानि, देव, चतुरासीतिविहारसहस्सानी”ति । राजा नगरे भेरिं चरापेसि — “इतो सत्तन्नं दिवसानं अच्चयेन विहारमहो भविस्सति । सब्बे अट्ठ सीलङ्गानि समादियित्वा अन्तोनगरे च बहिनगरे च विहारमहं पटियादेन्तू”ति । ततो सत्तन्नं दिवसानं अच्चयेन सब्बालङ्कारविभूसिताय अनेकसतसहस्ससङ्ख्याय चतुरङ्गिनिया सेनाय परिवुतो देवलोके अमरवतिया राजधानिया सिरितो अधिकतरसस्सिरीकं विय नगरं कातुकामेन उस्साहजातेन महाजनेन अलङ्कतपटियत्तं नगरं अनुविचरन्तो विहारं गन्त्वा भिक्खुसङ्घस्स मज्झे अट्ठासि ।

तस्मिज्च खणे सन्निपतिता असीति भिक्खुकोटियो अहेसुं, भिक्खुनीनज्च छन्नवुतिसतसहस्सानि । तत्थ खीणासवभिक्खूयेव सतसहस्ससङ्ख्या अहेसुं । तेसं एतदहोसि — “सचे राजा अत्तनो अधिकारं अनवसेसं पस्सेय्य अतिविय बुद्धसासने पसीदेय्या”ति । ततो लोकविवरणं नाम पाटिहारियं अकंसु । राजा असोकारामे ठितोव चतुदिसा अनुविलोकेन्तो समन्ततो समुद्वपरियन्तं जम्बुदीपं पस्सति चतुरासीतिज्च विहारसहस्सानि उळाराय विहारमहपूजाय विरोचमानानि । सो तं विभूतिं पस्समानो उळारेन पीतिपामोज्जेन समन्नागतो “अत्थि पन अज्जस्सपि कस्सचि एवरूपं पीतिपामोज्जं उप्पन्नपुब्ब”न्ति चिन्तेन्तो भिक्खुसङ्घं पुच्छि — “भन्ते, अम्हाकं लोकनाथस्स दसबलस्स सासने को महापरिच्चागं परिच्चजि । कस्स परिच्चागो महन्तोति? भिक्खुसङ्घो मोग्गलिपुत्ततिस्सत्थेरस्स भारं अकासि । थेरो आह — “महाराज, दसबलस्स सासने पच्चयदायको नाम तया सदिसो धरमानेपि तथागते न कोचि अहोसि, तवेव परिच्चागो महा”ति । राजा थेरस्स वचनं सुत्वा उळारेन पीतिपामोज्जेन निरन्तरं फुट्टसरीरो हुत्वा चिन्तेसि — “नत्थि किर मया सदिसो पच्चयदायको, मय्हं किर परिच्चागो महा, अहं किर देय्यधम्मेन सासनं पगगण्हामि । किं पनाहं एवं सति सासनस्स दायादो होमि, न होमी”ति । ततो भिक्खुसङ्घं पुच्छि — “भवामि नु खो अहं, भन्ते, सासनस्स दायादो”ति?

ततो मोग्गलिपुत्ततिस्सत्थेरो रज्जो इदं वचनं सुत्वा राजपुत्तस्स महिन्दस्स उपनिस्सयसम्पत्तिं सम्पस्समानो “सचे अयं कुमारो पब्बजिस्सति सासनस्स अतिविय वुट्ठि भविस्सती”ति चिन्तेत्वा राजानं एतदवोच — “न खो, महाराज, एत्तावता सासनस्स दायादो होति; अपिच खो पच्चयदायकोति वा उपट्ठाकोति वा सङ्ख्यं गच्छति । योपि हि, महाराज, पथवितो याव ब्रह्मलोकपरिमाणं पच्चयरासिं ददेय्य सोपि ‘सासने दायादो’ति सङ्ख्यं न गच्छती”ति । “अथ कथं चरहि, भन्ते, सासनस्स दायादो होती”ति? “यो हि कोचि, महाराज, अट्ठो वा दल्लिदो वा अत्तनो ओरसं पुत्तं पब्बाजेति — अयं वुच्चति, महाराज, दायादो सासनस्सा”ति ।

एवं वुत्ते असोको राजा “अहं किर एवरूपं परिच्चागं कत्वापि नेव सासनस्स दायादभावं पत्तो”ति सासने दायादभावं पत्थयमानो इतो चितो च विलोकेत्वा अट्ठस महिन्दकुमारं अविदूरे ठितं । दिस्वानस्स एतदहोसि — “किञ्चापि अहं इमं कुमारं तिस्सकुमारस्स पब्बजितकालतो पभुति ओपरज्जे ठपेतुकामो, अथ खो ओपरज्जतोपि पब्बज्जाव उत्तमा”ति । ततो

कुमारं आह — “सक्खसि त्वं, तात, पब्बजितु”न्ति? कुमारो पकतियापि तित्सकुमारस्स पब्बजितकालतो पभुति पब्बजितुकामोव रज्जो वचनं सुत्वा अतिविय पामोज्जजातो हुत्वा आह — “पब्बजामि, देव, मं पब्बाजेत्वा तुम्हे सासनदायादा होथा”ति ।

तेन च समयेन राजधीता सङ्गमितापि तस्मिंयेव ठाने ठिता होति । तस्सा च सामिको अग्गिब्रह्मा नाम कुमारो युवराजेन तित्सकुमारेन सद्धिं पब्बजितो होति । राजा तं दिस्वा आह — “त्वम्पि, अम्म, पब्बजितुं सक्खसी”ति? “साधु, तात, सक्कोमी”ति । राजा पुत्तानं मनं लभित्वा पहड्डचित्तो भिक्खुसङ्घं एतदवोच — “भन्ते, इमे दारके पब्बाजेत्वा मं सासने दायादं करोथा”ति । सङ्घो रज्जो वचनं सम्पटिच्छित्वा कुमारं मोग्गलिपुत्ततित्सत्थेरेन उपज्झायेन महादेवत्थेरेन च आचरियेन पब्बाजेसि । मज्झान्तिकत्थेरेन आचरियेन उपसम्पादेसि । तदा किर कुमारो परिपुण्णवीसतिवस्सोव होति । सो तस्मिंयेव उपसम्पदसीममण्डले सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । सङ्गमित्तायपि राजधीताय आचरिया आयुपालित्थेरी नाम, उपज्झाया पन धम्मपालित्थेरी नाम अहोसि । तदा सङ्गमिता अट्टारसवस्सा होति । तं पब्बजितमत्तं तस्मिंयेव सीममण्डले सिक्खाय पतिट्ठापेसुं । उभिन्नं पब्बजितकाले राजा छब्बस्साभिसेको होति ।

अथ महिन्दत्थेरो उपसम्पन्नकालतो पभुति अत्तनो उपज्झायस्सेव सन्तिके धम्मञ्च विनयञ्च परियापुणन्तो द्वेपि सङ्गीतियो आरूळ्हं तिपिटकसङ्ग्रहितं साट्ठकथं सब्बं थेरवादं तिण्णं वस्सानं अब्भन्तरे उग्गहेत्वा अत्तनो उपज्झायस्स अन्तेवासिकानं सहस्समत्तानं भिक्खून् पामोक्खो अहोसि । तदा असोको धम्मराजा नववस्साभिसेको होति । रज्जो पन अट्ठवस्साभिसेककालेयेव कोन्तपुत्ततित्सत्थेरो ब्याधिपटिकम्मत्थं भिक्खाचारवत्तेन आहिण्डन्तो पसतमत्तं सप्पिं अलभित्वा ब्याधिबलेन परिक्खीणायुसङ्घारो भिक्खुसङ्घं अप्पमादेन ओवदित्वा आकासे पल्लङ्केन निसीदित्वा तेजोधातुं समापज्जित्वा परिनिब्बायि । राजा तं पवत्तिं सुत्वा थेरस्स सक्कारं कत्वा “मयि नाम रज्जं कारेन्ते एवं भिक्खून् पच्चया दुल्लभा”ति नगरस्स चतूसु द्वारेसु पोक्खरणियो कारापेत्वा भेसज्जस्स पूरापेत्वा दापेसि ।

तेन किर समयेन पाटलिपुत्तस्स चतूसु द्वारेसु चत्तारि सतसहस्सानि, सभायं सतसहस्सन्ति दिवसे दिवसे पञ्चसतसहस्सानि रज्जो उप्पज्जन्ति । ततो राजा निग्रोधत्थेरस्स देवसिकं सतसहस्सं विसज्जेसि । बुद्धस्स चेतिये गन्धमालादीहि पूजनत्थाय सतसहस्सं । धम्मस्स सतसहस्सं, तं धम्मधरानं बहुस्सुतानं चतुपच्चयत्थाय उपनीयति । सङ्घस्स सतसहस्सं, चतूसु द्वारेसु भेसज्जत्थाय सतसहस्सं । एवं सासने उठारो लाभसक्कारो निब्बत्ति ।

तित्थिया परिहीनलाभसक्कारा अन्तमसो घासच्छादनम्पि अलभन्ता लाभसक्कारं पत्थयमाना सासने पब्बजित्वा सकानि सकानि दिट्ठिगतानि “अयं धम्मो, अयं विनयो”ति दीपेन्ति । पब्बज्जं अलभमानापि सयमेव मुण्डेत्वा कासायानि वत्थानि अच्छादेत्वा विहारेसु विचरन्ता उपोसथम्पि पवारणम्पि सङ्गकम्मम्पि गणकम्मम्पि पविसन्ति । भिक्खू तेहि सद्धिं उपोसथं न करोन्ति । तदा मोग्गलिपुत्ततित्सत्थेरो “उप्पन्नं दानि इदं अधिकरणं, तं नचिरस्सेव कक्खळं भविस्सति । न खो पनेतं सक्का इमेसं मज्झे वसन्तेन वूपसमेतु”न्ति महिन्दत्थेरस्स गणं नीय्यातेत्वा अत्तना फासुविहारेन विहरितुकामो अहोगङ्गपब्बतं अगमासि । तेपि खो तित्थिया भिक्खुसङ्घेन धम्मेन विनयेन सत्थुसासनेन निग्गहमानापि धम्मविनयानुलोमाय पटिपत्तिया असण्ठहन्ता अनेकरूपं सासनस्स अब्बुदञ्च मलञ्च कण्टकञ्च समुट्ठापेसुं । केचि अग्गिं परिचरन्ति, केचि पञ्चातपेन तापेन्ति, केचि आदिच्चं अनुपरिवत्तन्ति, केचि “धम्मञ्च विनयञ्च वोभिन्दिस्सामा”ति पग्गहिंसु । तदा भिक्खुसङ्घो न तेहि सद्धिं उपोसथं वा पवारणं वा अकासि । असोकारामे सत्तवस्सानि उपोसथो उपच्छिज्जि । रज्जोपि एतमत्थं आरोचेसुं । राजा एकं अमच्चं आणापेसि — “विहारं गन्त्वा अधिकरणं वूपसमेत्वा उपोसथं

कारापेही”ति । अमच्चो राजानं पटिपुच्छितुं अविसहन्तो अज्जे अमच्चे उपसङ्कमित्वा आह — “राजा मं ‘विहारं गन्त्वा अधिकरणं वूपसमेत्वा उपोसथं कारापेही’ति पहिणि । कथं नु खो अधिकरणं वूपसम्मती”ति? ते आहंसु — “मयं एवं सल्लक्खेम — ‘यथा नाम पच्चन्तं वूपसमेत्ता चोरे घातेन्ति, एवमेव ये उपोसथं न करोन्ति, ते मारेतुकामो राजा भविस्सती”ति । अथ सो अमच्चो विहारं गन्त्वा भिक्खुसङ्घं सन्निपातेत्वा आह — “अहं रज्जा ‘उपोसथं कारापेही’ति पेसितो । करोथ दानि, भन्ते, उपोसथं”न्ति । भिक्खू “न मयं तित्थियेहि सद्धिं उपोसथं करोमा”ति आहंसु । अथ अमच्चो थेरासनतो पट्टाय असिना सीसानि पातेतुं आरब्धो ।

अद्वसा खो तिस्सत्थेरो तं अमच्चं तथा विप्पटिपन्नं । तिस्सत्थेरो नाम न यो वा सो वा, रज्जो एकमातिको भाता तिस्सकुमारो नाम, तं किर राजा पत्ताभिसेको ओपरज्जे ठपेसि । सो एकदिवसं वनचारं गतो अद्वस महन्तं मिगसङ्घं चित्तकीळाय कीळन्तं । दिस्वानस्स एतदहोसि — “इमे ताव तिणभक्खा मिगा एवं कीळन्ति, इमे पन समणा राजकुले पणीतानि भोजनानि भुज्जित्वा मुदुकासु सेय्यासु सयमाना किं नाम कीळितं न कीळिस्सन्ती”ति! सो ततो आगन्त्वा इमं अत्तनो वितक्कं रज्जो आरोचेसि । राजा “अट्टाने कुक्कुच्चायितं कुमारेन! हन्द, नं एवं सज्जापेस्सामी”ति एकदिवसं केनचि कारणेन कुब्धो विय हुत्वा “एहि सत्तदिवसेन रज्जं सम्पटिच्छ, ततो तं घातेस्सामी”ति मरणभयेन तज्जेत्वा तमत्थं सज्जापेसि । सो किर कुमारो “सत्तमे मं दिवसे मारेस्सती”ति न चित्तरूपं न्हायि, न भुज्जि, न सुपि, अतिविय लूखसरीरो अहोसि । ततो नं राजा पुच्छि — “किस्स त्वं एवरूपो जातो”ति? “मरणभयेन, देवा”ति । “अरे, त्वं नाम परिच्छिन्नमरणं सम्पस्समानो विस्सत्थो न कीळसि? भिक्खू अस्सासपस्सासनिबद्धं मरणं पेक्खमाना कथं कीळिस्सन्ती”ति! ततो पभुति कुमारो सासने पसीदि ।

सो पुन एकदिवसं मिगवं निक्खमित्वा अरज्जे अनुविचरमानो अद्वस योनकमहाधम्मरक्खितत्थेरं अज्जतरेन हत्थिनागेन सालसाखं गहेत्वा बीजियमानं निसिन्नं । दिस्वा पामोज्जजातो चिन्तेसि — “कदा नु खो अहम्पि अयं महाथेरो विय पब्बजेय्यं! सिया नु खो सो दिवसो”ति । थेरो तस्सासयं विदित्वा तस्स पस्सन्तस्सेव आकासे उप्पतित्वा असोकारामे पोक्खरणिआ उदकतले ठत्वा चीवरज्ज उत्तरासङ्गज्ज आकासे लग्गेत्वा न्हायितुं आरब्धो ।

कुमारो थेरस्सानुभावं दिस्वा अतिविय पसन्नो “अज्जेव पब्बजिस्सामी”ति निवत्तित्वा रज्जो आरोचेसि — “पब्बजिस्सामहं, देवा”ति । राजा अनेकप्पकारं याचित्वापि तं निवत्तेतुं असक्कोन्तो असोकारामगमनीयमगं अलङ्कारापेत्वा कुमारं छणवेसं गाहापेत्वा अलङ्कृताय सेनाय परिवारापेत्वा विहारं नेसि । “युवराजा किर पब्बजिस्सती”ति सुत्वा बहू भिक्खू पत्तचीवरानि पटियादेसुं । कुमारो पधानघरं गन्त्वा महाधम्मरक्खितत्थेरस्सेव सन्तिके पब्बजि सद्धिं पुरिससतसहस्सेन । कुमारस्स पन अनुपब्बजितानं गणनपरिच्छेदो नत्थि । कुमारो रज्जो चतुवस्साभिसेककाले पब्बजितो । अथज्जोपि रज्जो भागिनेय्यो सङ्गमित्ताय सामिको अगिब्रह्मा नाम कुमारो अत्थि । सङ्गमित्ता तं पटिच्च एकमेव पुत्तं विजायि । सोपि “युवराजा पब्बजितो”ति सुत्वा राजानं उपसङ्कमित्वा — “अहम्पि, देव, पब्बजिस्सामी”ति याचि । “पब्बज, ताता”ति च रज्जा अनुज्जातो तंदिवसमेव पब्बजि ।

एवं अनुपब्बजितो, उळारविभवेन खत्तियजनेन ।

रज्जो कनिट्टभाता, तिस्सत्थेरोति विज्जेय्यो ॥

सो तं अमच्चं तथा विप्पटिपन्नं दिस्वा चिन्तेसि — “न राजा थेरे मारापेतुं पहिणेय्य; अद्धा इमस्सेवेतं अमच्चस्स दुग्गहितं भविस्सती”ति गन्त्वा सयं तस्स आसन्ने आसने निसीदि । सो थेरं सज्जानित्वा सत्थं निपातेतुं अविसहन्तो गन्त्वा

रज्जो आरोचेसि — “अहं, देव, उपोसथं कातुं अनिच्छन्तानं एत्तकानं नाम भिक्खून् सीसानि पातेसिं; अथ अय्यस्स तिस्सत्थेरस्स पटिपाटि सम्पत्ता, किन्ति करोमी”ति? राजा सुत्वाव — “अरे! किं पन, त्वं, मया भिक्खू घातेतुं पेसितो”ति तावदेव सरीरे उप्पन्नदाहो हुत्वा विहारं गन्त्वा थेरे भिक्खू पुच्छि — “अयं, भन्ते, अमच्चो मया अनाणत्तोव एवं अकासि, कस्स नु खो इमिना पापेन भवितब्ब”न्ति? एकच्चे थेरा, “अयं तव वचनेन अकासि, तुय्हेतं पाप”न्ति आहंसु। एकच्चे “उभिन्नमि वो एतं पाप”न्ति आहंसु। एकच्चे एवमाहंसु — “किं पन ते, महाराज, अत्थि चित्तं ‘अयं गन्त्वा भिक्खू घातेतू’”ति? “नत्थि, भन्ते, कुसलाधिप्पायो अहं पेसेसिं — ‘समग्गो भिक्खुसङ्घो उपोसथं करोतू’”ति। “सचे त्वं कुसलाधिप्पायो, नत्थि तुय्हं पापं, अमच्चस्सेवेतं पाप”न्ति। राजा द्वेळ्हकजातो आह — “अत्थि नु खो, भन्ते, कोचि भिक्खु ममेतं द्वेळ्हकं छिन्दित्वा सासनं पग्गहेतुं समत्थो”ति? “अत्थि, महाराज, मोग्गलिपुत्ततिस्सत्थेरो नाम, सो ते इमं द्वेळ्हकं छिन्दित्वा सासनं पग्गण्हितुं समत्थो”ति। राजा तदहेव चत्तारो धम्मकथिके एकेकभिक्खुसहस्सपरिवारे, चत्तारो च अमच्चे एकेकपुरिससहस्सपरिवारे “थेरं गण्हित्वा आगच्छथा”ति पेसेसि। ते गन्त्वा “राजा पक्कोसती”ति आहंसु। थेरो नागच्छि। दुतियमि खो राजा अट्ठ धम्मकथिके, अट्ठ च अमच्चे सहस्ससहस्सपरिवारेयेव पेसेसि — “राजा, भन्ते, पक्कोसती”ति वत्वा गण्हित्वाव आगच्छथा”ति। ते तथेव आहंसु। दुतियमि थेरो नागच्छि। राजा थेरे पुच्छि — “अहं, भन्ते, द्विक्खत्तुं पहिणिं; कस्मा थेरो नागच्छती”ति? “राजा पक्कोसती”ति वुत्तत्ता, महाराज, नागच्छति। एवं पन वुत्ते आगच्छेय्य ‘सासनं, भन्ते, ओसीदति, अम्हाकं सासनं पग्गहत्थाय सहायका होथा’”ति। अथ राजा तथा वत्वा सोळस धम्मकथिके, सोळस च अमच्चे सहस्ससहस्सपरिवारे पेसेसि। भिक्खू च पटिपुच्छि — “महल्लको नु खो, भन्ते, थेरो दहरो नु खो”ति? “महल्लको, महाराजा”ति। “वय्हं वा सिविकं वा अभिरुहिस्सति, भन्ते”ति? “नाभिरुहिस्सति, महाराजा”ति। “कुहिं, भन्ते, थेरो वसती”ति? “उपरि गङ्गाय, महाराजा”ति। राजा आह — “तेन हि, भणे, नावासङ्घाटं बन्धित्वा तत्थेव थेरं निसीदापेत्वा द्वीसुपि तीरेसु आरक्खं संविधाय थेरं आनेथा”ति। भिक्खू च अमच्चा च थेरस्स सन्तिकं गन्त्वा रज्जो सासनं आरोचेसुं।

थेरो सुत्वा “यं खो अहं मूलतो पट्टाय सासनं पग्गण्हिस्सामीति पब्बजितोमिह। अयं दानि मे सो कालो अनुप्पत्तो”ति चम्मखण्डं गण्हित्वाव उट्ठिह। अथ “थेरो स्वे पाटलिपुत्तं सम्पापुणिस्सती”ति रत्तिभागे राजा सुपिनं अद्दस। एवरूपो सुपिनो अहोसि — “सब्बसेतो हत्थिनागो आगन्त्वा राजानं सीसतो पट्टाय परामसित्वा दक्खिणहत्थे अग्गहेसी”ति। पुनदिवसे राजा सुपिनज्झायके पुच्छि — “मया एवरूपो सुपिनो दिट्ठो, किं मे भविस्सती”ति? एको तं, “महाराज, समणनागो दक्खिणहत्थे गण्हिस्सती”ति। अथ राजा तावदेव “थेरो आगतो”ति सुत्वा गङ्गातीरं गन्त्वा नदिं ओतरित्वा अब्भुग्गच्छन्तो जाणुमत्ते उदके थेरं सम्पापुणित्वा थेरस्स नावातो ओतरन्तस्स हत्थं अदासि। थेरो राजानं दक्खिणहत्थे अग्गहेसि। तं दिस्वा असिग्गाहा “थेरस्स सीसं पातेस्सामा”ति कोसतो असिं अब्बाहिंसु। कस्मा? एतं किर चारित्तं राजकुलेसु — “यो राजानं हत्थे गण्हति तस्स असिना सीसं पातेतब्ब”न्ति। राजा छायांयेव दिस्वा आह — “पुब्बेपि अहं भिक्खूसु विरद्धकारणा अस्सादं न विन्दामि, मा खो थेरे विरज्झित्था”ति। थेरो पन कस्मा राजानं हत्थे अग्गहेसीति? यस्मा रज्जा पज्जं पुच्छनत्थाय पक्कोसापितो तस्मा “अन्तेवासिको मे अय”न्ति अग्गहेसि।

राजा थेरं अत्तनो उय्यानं नेत्वा बाहिरतो तिक्खत्तुं परिवारापेत्वा आरक्खं ठपेत्वा सयमेव थेरस्स पादे धोवित्वा तेलेन मक्खेत्वा थेरस्स सन्तिके निसीदित्वा “पटिबलो नु खो थेरो मम कङ्कं छिन्दित्वा उप्पन्नं अधिकरणं वूपसमेत्वा सासनं पग्गण्हितुं”न्ति वीमंसनत्थाय “अहं, भन्ते, एकं पाटिहारियं दट्ठुकामो”ति आह। “कतरं पाटिहारियं दट्ठुकामोसि, महाराजा”ति? “पथवीकम्पनं, भन्ते”ति। “सकलपथवीकम्पनं दट्ठुकामोसि, महाराज, पदेसपथवीकम्पनं”न्ति? “कतरं पनेत्थ, भन्ते, दुक्करं”न्ति? “किं नु खो, महाराज, कंसपातिया उदकपुण्णाय सब्बं उदकं कम्पेतुं दुक्करं; उदाहु उपट्ठु”न्ति?

“उपडुं, भन्ते”ति । “एवमेव खो, महाराज, पदेसपथवीकम्पनं दुक्कर”न्ति । “तेन हि, भन्ते, पदेसपथवीकम्पनं पस्सिस्सामी”ति । “तेन हि, महाराज, समन्ततो योजने पुरत्थिमाय दिसाय एकेन चक्केन सीमं अक्कमित्वा रथो तिडुतु; दक्खिणाय दिसाय द्वीहि पादेहि सीमं अक्कमित्वा अस्सो तिडुतु; पच्छिमाय दिसाय एकेन पादेन सीमं अक्कमित्वा पुरिसो तिडुतु; उत्तराय दिसाय उपडुभागेन सीमं अक्कमित्वा एका उदकपाति तिडुतू”ति । राजा तथा कारापेसि । थेरो अभिज्जापादकं चतुत्थज्झानं समापज्जित्वा ततो वुड्डाय “राजा पस्सतू”ति योजनप्पमाणपथवीचलनं अधिद्वहि । पुरत्थिमाय दिसाय रथस्स अन्तोसीमाय ठितो पादोव चलि, इतरो न चलि । एवं दक्खिणपच्छिमदिसासु अस्सपुरिसानं अन्तोसीमाय ठितपादायेव चलिंसु, उपडुपडुं सरीरञ्च । उत्तरदिसाय उदकपातियापि अन्तोसीमाय ठितं उपडुभागगतमेव उदकं चलि, अवसेसं निच्चलमहोसीति । राजा तं पाटिहारियं दिस्वा “सक्खति दानि थेरो सासनं पग्गण्हितु”न्ति निडुं गन्त्वा अत्तनो कुक्कुच्चं पुच्छि — “अहं, भन्ते, एकं अमच्चं ‘विहारं गन्त्वा अधिकरणं वूपसमेत्वा उपोसथं कारापेही’ति पहिणिं, सो विहारं गन्त्वा एत्तके भिक्खू जीविता वोरोपेसि, एतं पापं कस्स होती”ति?

“किं पन ते, महाराज, अत्थि चित्तं ‘अयं विहारं गन्त्वा भिक्खू घातेतू’”ति? “नत्थि, भन्ते”ति । “सचे ते, महाराज, नत्थि एवरूपं चित्तं, नत्थि तुहं पाप”न्ति । अथ थेरो राजानं एतमत्थं इमिना सुत्तेन सज्जापेसि — “चेतनाहं, भिक्खवे, कम्मं वदामि । चेतयित्वा कम्मं करोति — कायेन वाचाय मनसा”ति (अ० नि० ६.६३) ।

तमेवत्थं परिदीपेतुं **तित्तिरजातकं** (जा० १.४.७५) आहरि — “अतीते, महाराज, दीपकतित्तिरो तापसं पुच्छि —

‘जातको नो निसिन्नोति, बहु आगच्छती जनो ।

पटिच्च कम्मं फुसति, तस्मिं मे सङ्कते मनो’ति ॥

तापसो आह — ‘अत्थि पन ते चित्तं मम सद्देन च रूपदस्सनेन च आगन्त्वा एते पक्खिनो बज्झन्तु वा हज्जन्तु वा’ति? ‘नत्थि, भन्ते’ति तित्तिरो आह । ततो नं तापसो सज्जापेसि — ‘सचे ते नत्थि चित्तं, नत्थि पापं; चेतयन्तमेव हि पापं फुसति, नाचेतयन्तं ।

‘न पटिच्च कम्मं फुसति, मनो चे नप्पदुस्सति ।

अप्पोस्सुक्कस्स भद्रस्स, न पापमुपलिम्पती’”ति ॥

एवं थेरो राजानं सज्जापेत्वा तत्थेव राजुय्याने सत्त दिवसानि वसन्तो राजानं समयं उग्गण्हापेसि । राजा सत्तमे दिवसे असोकारामे भिक्खुसङ्घं सन्निपातापेत्वा साणिपाकारं परिक्खिपापेत्वा साणिपाकारन्तरे निसिन्नो एकलद्धिके एकलद्धिके भिक्खू एकतो एकतो कारापेत्वा एकमेकं भिक्खुसमूहं पक्कोसापेत्वा पुच्छि — “किंवादी सम्मासम्बुद्धो”ति? ततोसस्सतवादिनो “सस्सतवादी”ति आहंसु । एकच्चसस्सतिका... पे०... अन्तानन्तिका... अमराविकखेपिका... अधिच्चसमुप्पन्निका... सज्जीवादा... असज्जीवादा... नेवसज्जीनासज्जीवादा ... उच्छेदवादा... दिट्ठधम्मनिब्बानवादा “दिट्ठधम्मनिब्बानवादी”ति आहंसु । राजा पठममेव समयस्स उग्गहितत्ता “नयिमे भिक्खू, अज्जतित्थिया इमे”ति जत्वा तेसं सेतकानि वत्थानि दत्वा उप्पब्बाजेसि । ते सब्बेपि सट्ठिसहस्सा अहेसुं ।

अथज्जे भिक्खू पक्कोसापेत्वा पुच्छि — “किंवादी, भन्ते, सम्मासम्बुद्धो”ति? “विभज्जवादी, महाराजा”ति । एवं वुत्ते राजा थेरं पुच्छि — “विभज्जवादी, भन्ते, सम्मासम्बुद्धो”ति? “आम, महाराजा”ति । ततो राजा “सुद्धं दानि, भन्ते,

सासनं; करोतु भिक्खुसङ्घो उपोसथं”न्ति आरक्खं दत्त्वा नगरं पाविसि ।

समग्गो सङ्घो सन्निपतित्वा उपोसथं अकासि । तस्मिं सन्निपाते सट्ठि भिक्खुसतसहस्सानि अहेसुं । तस्मिं समागमे मोग्गलिपुत्ततिससत्थेरो परप्पवादं मद्दमानो **कथावत्थुप्पकरणं** अभसि । ततो सट्ठिसतसहस्ससङ्ख्येसु भिक्खूसु उच्चिनित्वा तिपिटकपरियत्तिधरानं पभिन्नपटिसम्भिदानं तेविज्जादिभेदानं भिक्खूनं सहस्समेकं गहेत्वा यथा महाकस्सपत्थेरो च काकण्डकपुत्तो यसत्थेरो च धम्मञ्च विनयञ्च सङ्गायिसु; एवमेव धम्मञ्च विनयञ्च सङ्गायन्तो सब्बं सासनमलं विसोधेत्वा ततियसङ्गीतिं अकासि । सङ्गीतिपरियोसाने अनेकप्पकारं पथवी अकम्पित्थ । अयं सङ्गीति नवहि मासेहि निट्ठिता । या लोके —

कता भिक्खुसहस्सेन, तस्मा सहस्सिकाति च ।
पुरिमा द्वे उपादाय, ततियाति च वुच्चतीति ॥

अयं ततियसङ्गीति ।

एत्तावता च “केनाभत”न्ति एतस्स पञ्चस्स विस्सज्जनत्थं यं अवोचुम्ह — “जम्बुदीपे ताव उपालित्थेरमादिं कत्वा आचरियपरम्पराय याव ततियसङ्गीति ताव आभतं । तत्रायं **आचरियपरम्परा** —

“उपालि दासको चेव, सोणको सिग्गवो तथा ।
तिस्सो मोग्गलिपुत्तो च, पञ्चेते विजिताविनो ॥

“परम्पराय विनयं, दीपे जम्बुसिरिह्वये ।
अच्छिज्जमानमानेसुं, ततियो याव सङ्गहो”ति ॥

तस्सत्थो पकासितोव होति ।

ततियसङ्गहतो पन उद्धं इमं दीपं महिन्दादीहि आभतं । महिन्दतो उगगहेत्वा कञ्चि कालं अरिड्ढत्थेरादीहि आभतं । ततो यावज्जतना तेसंयेव अन्तेवासिकपरम्परभूताय आचरियपरम्पराय आभतन्ति वेदितब्बं । यथाहु पोराना —

“ततो महिन्दो इट्ठियो, उत्तियो सम्बलो तथा ।
भद्दनामो च पण्डितो ॥

“एते नागा महापज्जा, जम्बुदीपा इधागता ।
विनयं ते वाचयिसु, पिटकं तम्बपण्णिना ॥

“निकाये पञ्च वाचेसुं, सत्त चेव पकरणे ।
ततो अरिड्ढो मेधावी, तिस्सदत्तो च पण्डितो ॥

“विसारदो काळसुमनो, थेरो च दीघनामको ।

दीघसुमनो च पण्डितो ॥

“पुनदेव काळसुमनो, नागत्येरो च बुद्धरक्खितो ।
तिस्सत्थेरो च मेधावी, देवत्थेरो च पण्डितो ॥

“पुनदेव सुमनो मेधावी, विनये च विसारदो ।
बहुस्सुतो चूळनागो, गजोव दुप्पधंसियो ॥

“धम्मपालितनामो च, रोहणे साधुपूजितो ।
तस्स सिस्सो महापज्जो, खेमनामो तिपेटको ॥

“दीपे तारकराजाव, पज्जाय अतिरोचथ ।
उपतिस्सो च मेधावी, फुस्सदेवो महाकथी ॥

“पुनदेव सुमनो मेधावी, पुप्फनामो बहुस्सुतो ।
महाकथी महासिवो, पिटके सब्बत्थ कोविदो ॥

“पुनदेव उपालि मेधावी, विनये च विसारदो ।
महानागो महापज्जो, सद्धम्मवंसकोविदो ॥

“पुनदेव अभयो मेधावी, पिटके सब्बत्थ कोविदो ।
तिस्सत्थेरो च मेधावी, विनये च विसारदो ॥

“तस्स सिस्सो महापज्जो, पुप्फनामो बहुस्सुतो ।
सासनं अनुरक्खन्तो, जम्बुदीपे पतिट्ठितो ॥

“चूळाभयो च मेधावी, विनये च विसारदो ।
तिस्सत्थेरो च मेधावी, सद्धम्मवंसकोविदो ॥

“चूळदेवो च मेधावी, विनये च विसारदो ।
सिवत्थेरो च मेधावी, विनये सब्बत्थ कोविदो ॥

“एते नागा महापज्जा, विनयज्जू मग्गकोविदा ।
विनयं दीपे पकासेसुं, पिटकं तम्बपण्णिया’ति ॥

तत्रायं **अनुपुब्बिकथा** — मोग्गलिपुत्ततिस्सत्थेरो किर इमं ततियधम्मसङ्गीतिं कत्वा एवं चिन्तेसि — “कत्थ नु खो अनागते सासनं सुप्पतिट्ठितं भवेय्या’ति? अथस्स उपपरिक्खतो एतदहोसि — “पच्चन्तिमेसु खो जनपदेसु सुप्पतिट्ठितं भविस्सती’ति । सो तेसं तेसं भिक्खूनं भारं कत्वा ते ते भिक्खू तत्थ तत्थ पेसेसि । मज्झन्तिकत्थेरं **कस्मीरगन्धाररट्ठं** पेसेसि

— “त्वं एतं रट्ठं गन्त्वा एत्थ सासनं पतिट्ठापेही”ति । महादेवत्थेरं तथेव वत्त्वा **महिंसकमण्डलं** पेसेसि । रक्खितत्थेरं **वनवासिं** । योनकधम्मरक्खितत्थेरं **अपरन्तकं** । महाधम्मरक्खितत्थेरं **महारट्ठं** । महारक्खितत्थेरं **योनकलोकं** । मज्झिमत्थेरं **हिमवन्तदेसभागं** । सोणत्थेरञ्च उत्तरत्थेरञ्च **सुवण्णभूमिं** । अत्तनो सद्धिविहारिकं महिन्दत्थेरं इट्ठियत्थेरेन उत्तियत्थेरेन सम्बलत्थेरेन भद्दसालत्थेरेन च सद्धिं **तम्बपणिदीपं** पेसेसि — “तुम्हे तम्बपणिदीपं गन्त्वा एत्थ सासनं पतिट्ठापेथा”ति । सब्बेपि तं तं दिसाभागं गच्छन्ता अत्तपञ्चमा अगमंसु “पच्चन्तिमेसु जनपदेसु पञ्चवग्गो गणो अलं उपसम्पदकम्माया”ति मज्जमाना ।

तेन खो पन समयेन कस्मीरगन्धाररट्ठे सस्सपाकसमये अरवाळो नाम नागराजा करकवस्सं नाम वस्सापेत्वा सस्सं हरापेत्वा महासमुदं पापेति । **मज्झन्तिकत्थेरो** पन पाटलिपुत्ततो वेहासं अब्भुगन्त्वा हिमवति अरवाळदहस्स उपरि ओतरित्वा अरवाळदहपिट्ठियं चङ्कमतिपि तिट्ठतिपि निसीदतिपि सेय्यम्पि कप्पेति । नागमाणवका तं दिस्वा अरवाळस्स नागराजस्स आरोचेसुं — “महाराज, एको छिन्नभिन्नपटधरो भण्डु कासाववसनो अम्हाकं उदकं दूसेती”ति । नागराजा तावदेव कोधाभिभूतो निक्खमित्वा थेरं दिस्वा मक्खं असहमानो अन्तलिक्खे अनेकानि भिंसनकानि निम्मिनि । ततो ततो भुसा वाता वायन्ति, रुक्खा छिज्जन्ति, पब्बतकूटानि पतन्ति, मेघा गज्जन्ति, विज्जुलता निच्छरन्ति, असनियो फलन्ति, भिन्नं विय गगनतलं उदकं पग्घरति । भयानकरूपा नागकुमारा सन्निपतन्ति । सयम्पि धूमायति, पज्जलति, पहरणवुट्ठियो विस्सज्जेति । “को अयं मुण्डको छिन्नभिन्नपटधरो”ति आदीहि फरुसवचनेहि थेरं सन्तज्जेसि । “एत्थ गणहथ हनथ निद्धमथ इमं समण”न्ति नागबलं आणापेसि । थेरो सब्बं तं भिंसनकं अत्तनो इद्धिबलेन पटिबाहित्वा नागराजानं आह —

“सदेवकोपि चे लोको, आगन्त्वा तासयेय्य मं ।

न मे पटिबलो अस्स, जनेतुं भयभेरवं ॥

“सचेपि त्वं महिं सब्बं, ससमुदं सपब्बतं ।

उक्खिपित्वा महानाग, खिपेय्यासि ममूपरि ॥

“नेव मे सक्कुणेय्यासि, जनेतुं भयभेरवं ।

अज्जदत्थु तवेवस्स, विघातो उरगाधिपा”ति ॥

एवं वुत्ते नागराजा विहतानुभावो निष्फलवायामो दुक्खी दुम्मनो अहोसि । तं थेरो तङ्खणानुरूपाय धम्मिया कथाय सन्दस्सेत्वा समादपेत्वा समुत्तेजेत्वा सम्पहंसेत्वा तीसु सरणेषु पञ्चसु च सीलेसु पतिट्ठापेसि सद्धिं चतुरासीतिया नागसहस्सेहि । अज्जेपि बहू हिमवन्तवासिनो यक्खा च गन्धब्बा च कुम्भण्डा च थेरस्स धम्मकथं सुत्वा सरणेषु च सीलेसु च पतिट्ठहिंसु । पञ्चकोपि यक्खो सद्धिं भरियाय यक्खिनिया पञ्चहि च पुत्तसतेहि पठमे फले पतिट्ठितो । अथायस्मा मज्झन्तिकत्थेरो सब्बेपि नागयक्खरक्खसे आमन्तेत्वा एवमाह —

“मा दानि कोधं जनयित्थ, इतो उद्धं यथा पुरे ।

सस्सघातञ्च मा कत्थ, सुखकामा हि पाणिनो ।

करोथ मेत्तं सत्तेसु, वसन्तु मनुजा सुख”न्ति ॥

ते सब्बेपि “साधु भन्ते”ति थेरस्स पटिस्सुणित्वा यथानुसिट्ठं पटिपज्जिंसु । तं दिवसमेव च नागराजस्स पूजासमयो

होति । अथ नागराजा अत्तनो रतनमयं पल्लङ्कं आहरापेत्वा थेरस्स पज्जपेसि । निसीदि थेरो पल्लङ्के । नागराजापि थेरं बीजयमानो समीपे अट्ठासि । तस्मिं खणे कस्मीरगन्धाररट्ठवासिनो आगन्त्वा थेरं दिस्वा “अम्हाकं नागराजतोपि थेरो महिद्धिकतरो”ति थेरमेव वन्दित्वा निसिन्ना । थेरो तेसं आसीविसोपमसुत्तं कथेसि । सुत्तपरियोसाने असीतिया पाणसहस्सानं धम्माभिसमयो अहोसि, कुलसतसहस्सं पब्बजि । ततो पभुति च कस्मीरगन्धारा यावज्जतना कासावपज्जोता इसिवातपटिवाता एव ।

गन्त्वा कस्मीरगन्धारं, इसि मज्झन्तिको तदा ।
दुट्ठं नागं पसादेत्वा, मोचेसि बन्धना बहूति ॥

महादेवत्थेरोपि महिंसकमण्डलं गन्त्वा देवदूतसुत्तं कथेसि । सुत्तपरियोसाने चत्तालीस पाणसहस्सानि धम्मचक्खुं पटिलिंभिसु, चत्तालीसंयेव पाणसहस्सानि पब्बजिसु ।

गन्त्वान रट्ठं महिंसं, महादेवो महिद्धिको ।
चोदेत्वा देवदूतेहि, मोचेसि बन्धना बहूति ॥

रक्खितत्थेरो पन वनवासिं गन्त्वा आकासे ठत्वा अनमतग्गपरियायकथाय वनवासिके पसादेसि । कथापरियोसाने पनस्स सट्ठिसहस्सानं धम्माभिसमयो अहोसि । सत्तिसहस्समत्ता पब्बजिसु, पञ्चविहारसतानि पतिट्ठहिंसु । एवं सो तत्थ सासनं पतिट्ठापेसि ।

गन्त्वान रक्खितत्थेरो, वनवासिं महिद्धिको ।
अन्तलिक्खे ठितो तत्थ, देसेसि अनमतगियन्ति ॥

योनकधम्मरक्खितत्थेरोपि अपरन्तकं गन्त्वा अगिक्खन्धोपमसुत्तन्तकथाय अपरन्तके पसादेत्वा सत्तति पाणसहस्सानि धम्मामतं पायेसि । खत्तियकुलतो एव पुरिससहस्सानि पब्बजिसु, समधिकानि च छ इत्थिसहस्सानि । एवं सो तत्थ सासनं पतिट्ठापेसि ।

अपरन्तं विगाहित्वा, योनको धम्मरक्खितो ।
अगिक्खन्धोपमेनेत्थ, पसादेसि जने बहूति ॥

महाधम्मरक्खितत्थेरो पन महारट्ठं गन्त्वा महानारदकस्सपजातककथाय महारट्ठके पसादेत्वा चतुरासीति पाणसहस्सानि मग्गफलेसु पतिट्ठापेसि । तेरससहस्सानि पब्बजिसु । एवं सो तत्थ सासनं पतिट्ठापेसि ।

महारट्ठं इसि गन्त्वा, सो महाधम्मरक्खितो ।
जातकं कथयित्वान, पसादेसि महाजनन्ति ॥

महारक्खितत्थेरोपि योनकरट्ठं गन्त्वा काळकारामसुत्तन्तकथाय योनकलोकं पसादेत्वा सत्तिसहस्साधिकस्स पाणसतसहस्सस्स मग्गफलालङ्कारं अदासि । सन्तिके चस्स दससहस्सानि पब्बजिसु । एवं सोपि तत्थ सासनं पतिट्ठापेसि ।

योनरुद्धं तदा गन्त्वा, सो महारक्खितो इसि ।
काळकारामसुत्तेन ते पसादेसि योनकेति ॥

मज्झिमत्थेरो पन कस्सपगोत्तत्थेरेन अळकदेवत्थेरेन दुन्दुभिस्सरत्थेरेन महादेवत्थेरेन च सद्धिं हिमवन्तदेसभागं गन्त्वा धम्मचक्कपवत्तनसुत्तन्तकथाय तं देसं पसादेत्वा असीतिपाणकोटियो मग्गफलरतनानि पटिलाभेसि । पञ्चपि च थेरा पञ्च रट्टानि पसादेसुं । एकमेकस्स सन्तिके सतसहस्समत्ता पब्बजिंसु । एवं ते तत्थ सासनं पतिट्ठापेसुं ।

गन्त्वान मज्झिमत्थेरो, हिमवन्तं पसादयि ।
यक्खसेनं पकासेन्तो, धम्मचक्कपवत्तनन्ति ॥

सोणत्थेरोपि सद्धिं उत्तरत्थेरेन सुवण्णभूमिं अगमासि । तेन च समयेन तत्थ एका रक्खसी समुद्धतो निक्खमित्वा राजकुले जाते जाते दारके खादति । तंदिवसमेव च राजकुले एको दारको जातो होति । मनुस्सा थेरं दिस्वा “रक्खसानं सहायको एसो”ति मज्जमाना आवुधानि गहेत्वा थेरं पहरितुकामा आगच्छन्ति । थेरो “किं तुम्हे आवुधहत्था आगच्छथा”ति आह । ते आहंसु — “राजकुले जाते जाते दारके रक्खसा खादन्ति, तेसं तुम्हे सहायका”ति । थेरो “न मयं रक्खसानं सहायका, समणा नाम मयं विरता पाणातिपाता...पे०... विरता मज्जपाना एकभत्तिका सीलवन्तो कल्याणधम्मा”ति आह । तस्मिंयेव च खणे सा रक्खसी सपरिवारा समुद्धतो निक्खमि “राजकुले दारको जातो तं खादिस्सामी”ति । मनुस्सा तं दिस्वा “एसा, भन्ते, रक्खसी आगच्छती”ति भीता विरविसु । थेरो रक्खसेहि दिग्गुणे अत्तभावे निम्मिनित्वा तेहि अत्तभावेहि तं रक्खसिं सपरिसं मज्जे कत्वा उभोसु पस्सेसु परिक्खिपि । तस्सा सपरिसाय एतदहोसि — “अद्धा इमेहि इदं ठानं लद्धं भविस्सति । मयं पन इमेसं भक्खा भविस्सामा”ति । सब्बे रक्खसा भीता वेगसा पलायिंसु । थेरोपि ते याव अदस्सनं ताव पलापेत्वा दीपस्स समन्ततो रक्खं ठपेसि । तस्मिञ्च समये सन्निपतितं महाजनकायं ब्रह्मजालसुत्तन्तकथाय पसादेत्वा सरणेसु च सीलेसु च पतिट्ठापेसि । सट्ठिसहस्सानं पनेत्थ धम्माभिसमयो अहोसि । कुलदारकानं अड्डुट्टानि सहस्सानि पब्बजिंसु, कुलधीतानं दियड्डुसहस्सं । एवं सो तत्थ सासनं पतिट्ठापेसि । ततो पभुति राजकुले जातदारकानं सोणुत्तरनाममेव करोन्ति ।

सुवण्णभूमिं गन्त्वान, सोणुत्तरा महिद्धिका ।
पिसाचे निद्धमेत्वान, ब्रह्मजालं अदेसिसुन्ति ॥

महिन्दत्थेरो पन “तम्बपण्णिदीपं गन्त्वा सासनं पतिट्ठापेही”ति उपज्झायेन च भिक्खुसङ्घेन च अज्झिट्ठो चिन्तेसि — “कालो नु खो मे तम्बपण्णिदीपं गन्तुं नो”ति । अथस्स वीमंसतो “न ताव कालो”ति अहोसि । किं पनस्स दिस्वा एतदहोसि? मुटसिवरज्जो महल्लकभावं । ततो चिन्तेसि — “अयं राजा महल्लको, न सक्का इमं गण्हित्वा सासनं पग्गहेतुं । इदानीं पनस्स पुत्तो देवानंपियतस्सो रज्जं कारेस्सति । तं गण्हित्वा सक्का भविस्सति सासनं पग्गहेतुं । हन्द याव सो समयो आगच्छति, ताव जातके ओलोकेम । पुन दानि मयं इमं जनपदं आगच्छेय्याम वा न वा”ति । सो एवं चिन्तेत्वा उपज्झायञ्च भिक्खुसङ्घञ्च वन्दित्वा असोकारामतो निक्खम्म तेहि इट्ठियादीहि चतूहि थेरेहि सङ्गमित्ताय पुत्तेन सुमनसामणोरेन भण्डुकेन च उपासकेन सद्धिं राजगहनगरपरिवत्तकेन दक्खिणागिरिजनपदे चारिकं चरमानो जातके ओलोकेन्तो छ मासे अतिक्कामेसि । अथानुपुब्बेन मातु निवेसनट्टानं वेदिसनगरं नाम सम्पत्तो । असोको किर कुमारकाले जनपदं लभित्वा उज्जेनिं गच्छन्तो वेदिसनगरं पत्वा वेदिससेट्ठिस्स धीतरं अगगहेसि । सा तंदिवसमेव गब्भं गण्हित्वा उज्जेनियं महिन्दकुमारं विजायि । कुमारस्स चुट्टसवस्सकाले राजा अभिसेकं पापुणि । सा तस्स माता तेन समयेन जातिघरे

वसति । तेन वृत्तं — “अथानुपुब्बेन मातु निवेसनट्ठानं वेटिसनगरं नाम सम्पत्तो”ति ।

सम्पत्तञ्च पन थेरं दिस्वा थेरमाता देवी पादेसु सिरसा वन्दित्वा भिक्खं दत्त्वा थेरं अत्तना कतं वेदिसगिरिमहाविहारं नाम आरोपेसि । थेरो तस्मिं विहारे निसिन्नो चिन्तेसि — “अम्हाकं इध कत्तब्बकिच्चं निट्ठितं, समयो नु खो इदानी लङ्कादीपं गन्तु”न्ति । ततो चिन्तेसि — “अनुभवतु ताव मे पितरा पेसितं अभिसेकं देवानंपियतिस्सो, रतनत्तयगुणञ्च सुणातु, छणत्थञ्च नगरतो निक्खमित्वा मिस्सकपब्बतं अभिरुहतु, तदा तं तत्थ दक्खिस्सामा”ति । अथापरं एकमासं तत्थेव वासं कप्पेसि । मासातिक्कमेन च जेट्ठमूलमासपुण्णमायं उपोसथदिवसे सन्निपतिता सब्बेपि — “कालो नु खो अम्हाकं तम्बपण्णिदीपं गमनाय, उदाहु नो”ति मन्तयिंसु । तेनाहु पोराणा —

“महिन्दो नाम नामेन, सङ्घत्थेरो तदा अहु ।
इट्ठियो उत्तियो थेरो, भद्दसालो च सम्बलो ॥

“सामणो च सुमनो, छळभिञ्जो महिद्धिको ।
भण्डुको सत्तमो तेसं, दिट्ठसच्चो उपासको ।
इति हेते महानागा, मन्तयिंसु रहोगता”ति ॥

तदा सक्को देवानमिन्दो महिन्दत्थेरं उपसङ्गमित्वा एतदवोच — “कालङ्कतो, भन्ते, मुटिसिवराजा; इदानी देवानंपियतिस्समहाराजा रज्जं कारेति । सम्मासम्बुद्धेन च तुम्हे ब्याकता — ‘अनागते महिन्दो नाम भिक्खु तम्बपण्णिदीपं पसादेस्सती’ति । तस्मातिह वो, भन्ते, कालो दीपवरं गमनाय; अहम्पि वो सहायो भविस्सामी”ति । कस्मा पन सक्को एवमाह? भगवा किरस्स बोधिमूलेयेव बुद्धचक्खुना लोकं वोलोकेत्वा अनागते इमस्स दीपस्स सम्पत्तिं दिस्वा एतमत्थं आरोचेसि — “तदा त्वम्पि सहायो भवेय्यासी”ति च आणापेसि । तस्मा एवमाह । थेरो तस्स वचनं सम्पटिच्छित्वा अत्तसत्तमो वेटिसकपब्बता वेहासं उप्पतित्वा अनुराधपुरस्स पुरत्थिमदिसाय मिस्सकपब्बते पतिट्ठहि । यं पनेतरहि “चेतियपब्बतो”तिपि सञ्जानन्ति । तेनाहु पोराणा —

“वेटिसगिरिम्हि राजगहे, वसित्वा तिसरत्तियो ।
कालोव गमनस्साति, गच्छाम दीपमुत्तमं ॥

“पळीना जम्बुदीपा ते, हंसराजाव अम्बरे ।
एवमुप्पतिता थेरा, निपतिंसु नगुत्तमे ॥

“पुरतो पुरसेट्ठस्स, पब्बते मेघसन्निभे ।
पतिंसु सीलकूटम्हि, हंसाव नगमुद्धनी”ति ॥

एवं इट्ठियादीहि सङ्घि आगन्त्वा पतिट्ठहन्तो च आयस्मा महिन्दत्थेरो सम्मासम्बुद्धस्स परिनिब्बानतो द्विन्नं वस्ससतानं उपरि छत्तिसतिमे वस्से इमस्मिं दीपे पतिट्ठहीति वेदितब्बो । अजातसत्तुस्स हि अट्ठमे वस्से सम्मासम्बुद्धो परिनिब्बायि । तस्मिंयेव वस्से सीहकुमारस्स पुत्तो तम्बपण्णिदीपस्स आदिराजा विजयकुमारो इमं दीपमागन्त्वा मनुस्सावासं अकासि । जम्बुदीपे उदयभद्दस्स चुद्धसमे वस्से इध विजयो कालमकासि । उदयभद्दस्स पञ्चदसमे वस्से पण्डुवासुदेवो नाम इमस्मिं

दीपे रज्जं पापुणि । तत्थ नागदासकरज्जो वीसतिमे वस्से इध पण्डुवासुदेवो कालमकासि । तस्मिंयेव च वस्से अभयो नाम राजकुमारो इमस्मिं दीपे रज्जं पापुणि । तत्थ सुसुनागरज्जो सत्तरसमे वस्से इध अभयरज्जो वीसतिवस्सानि परिपूरिंसु । अथ अभयस्स वीसतिमे वस्से पण्डुकाभयो नाम दामरिको रज्जं अगगहेसि । तत्थ काळासोकस्स सोळसमे वस्से इध पण्डुकस्स सत्तरसवस्सानि परिपूरिंसु । तानि हेट्ठा एकेन वस्सेन सह अट्टारस होन्ति । तत्थ चन्दगुत्तस्स चुट्टसमे वस्से इध पण्डुकाभयो कालमकासि । मुटिसिवराजा रज्जं पापुणि । तत्थ असोकधम्मराजस्स सत्तरसमे वस्से इध मुटिसिवराजा कालमकासि । देवानम्पियतिस्सो रज्जं पापुणि । परिनिब्बुते च सम्मासम्बुद्धे अजातसत्तु चतुवीसति वस्सानि रज्जं कारेसि । उदयभट्ठो सोळस, अनुरुद्धो च मुण्डो च अट्ठ, नागदासको चतुवीसति, सुसुनागो अट्टारस, तस्सेव पुत्तो काळासोको अट्ठवीसति, ततो तस्स पुत्तका दस भातुकराजानो द्वेवीसति वस्सानि रज्जं कारेसुं । तेसं पच्छतो नव नन्दा द्वेवीसतिमेव, चन्दगुत्तो चतुवीसति, बिन्दुसारो अट्ठवीसति । तस्सावसाने असोको रज्जं पापुणि । तस्स पुरे अभिसेका चत्तारि अभिसेकतो अट्टारसमे वस्से इमस्मिं दीपे महिन्दत्थेरो पतिट्ठितो । एवमेतेन राजवंसानुसारेण वेदितव्वमेतं — “सम्मासम्बुद्धस्स परिनिब्बानतो द्विन्नं वस्ससतानं उपरि छत्तिसतिमे वस्से इमस्मिं दीपे पतिट्ठही”ति ।

तस्मिञ्च दिवसे तम्बपण्णिदीपे **जेट्टमूलनक्खत्तं** नाम होति । राजा नक्खत्तं घोसापेत्वा “छणं करोथा”ति अमच्चे च आणापेत्वा चत्तालीसपुरिससहस्सपरिवारो नगरम्हा निक्खमित्वा येन मिस्सकपब्बतो तेन पायासि मिगवं कीळितुकामो । अथ तस्मिं पब्बते अधिवत्था एका देवता “रज्जो थेरे दस्सेस्सामी”ति रोहितमिगरूपं गहेत्वा अविदूरे तिणपण्णानि खादमाना विद्य चरति । राजा तं दिस्वा “अयुत्तं दानि पमत्तं विज्झितु”न्ति जियं फोटेसि । मिगो अम्बत्थलमगं गहेत्वा पलायितुं आरभि । राजा पिट्ठितो पिट्ठितो अनुबन्धन्तो अम्बत्थलमेव अभिरुहि । मिगोपि थेरानं अविदूरे अन्तरधायि । महिन्दत्थेरो राजानं अविदूरे आगच्छन्तं दिस्वा “ममंयेव राजा पस्सतु, मा इतरे”ति अधिट्ठित्वा “तिस्स, तिस्स, इतो एही”ति आह । राजा सुत्वा चिन्तेसि — “इमस्मिं दीपे जातो मं ‘तिस्सा’ति नामं गहेत्वा आलपितुं समत्थो नाम नत्थि । अयं पन छिन्नभिन्नपटधरो भण्डु कासाववसनो मं नामेन आलपति, को नु खो अयं भविस्सति मनुस्सो वा अमनुस्सो वा”ति? थेरो आह —

“समणा मयं महाराज, धम्मराजस्स सावका ।

तवेव अनुकम्पाय, जम्बुदीपा इधागता”ति ॥

तेन च समयेन देवानम्पियतिस्समहाराजा च असोकधम्मराजा च अदिट्ठसहायका होन्ति । देवानम्पियतिस्समहाराजस्स च पुज्जानुभावेन छातपब्बतपादे एकम्हि वेळुगुम्बे तिस्सो वेळुयट्ठियो रथयट्ठिप्पमाणा उप्पज्जिंसु — एका लतायट्ठि नाम, एका पुप्फयट्ठि नाम, एका सकुणयट्ठि नाम । तासु लतायट्ठि रजतवण्णा होति, तं अलङ्कारित्वा उप्पन्नलता कञ्चनवण्णा खायति । पुप्फयट्ठियं पन नीलपीतलोहितोदातकाळवण्णानि पुप्फानि सुविभक्तवण्टपत्तकिञ्जकखानि हुत्वा खायन्ति । सकुणयट्ठियं हंसकुक्कुटजीवजीवकादयो सकुणा नानप्पकारानि च चतुप्पदानि सजीवानि विद्य खायन्ति । वुत्तम्पि चेत्तं **दीपवंसे** —

“छातपब्बतपादम्हि, वेळुयट्ठी तयो अहु ।

सेता रजतयट्ठीव, लता कञ्चनसन्निभा ॥

“नीलादि यादिसं पुप्फं, पुप्फयट्ठिम्हि तादिसं ।

सकुणा सकुणयट्ठिम्हि, सरूपेनेव सण्ठिता”ति ॥

समुद्रतोपिस्स मुत्तामणिवेळुरियादि अनेकविहितं रतनं उप्पज्जि । तम्बपण्णियं पन अट्ठ मुत्ता उप्पज्जिंसु — हयमुत्ता, गजमुत्ता, रथमुत्ता, आमलकमुत्ता, वलयमुत्ता, अङ्गुलिवेठकमुत्ता, ककुधफलमुत्ता, पाकतिकमुत्ताति । सो ता च यट्ठियो ता च मुत्ता अज्जञ्च बहुं रतनं असोकस्स धम्मरज्जो पण्णाकारत्थाय पेसेसि । असोको पसीदित्वा तस्स पञ्च राजककुधभण्डानि पहिणि — छत्तं, चामरं, खग्गं, मोळिं, रतनपादुकं, अज्जञ्च अभिसेकत्थाय बहुविधं पण्णाकारं; सेय्यथिदं — सङ्खं, गङ्गोदकं, वट्टमानं, वटंसकं, भिङ्गारं, नन्दियावट्टं, सिविकं, कज्जं, कटच्छुं, अधोविमं दुस्सयुगं, हत्थपुञ्छनं, हरिचन्दनं, अरुणवण्णमत्तिकं, अज्जनं, हरीतकं, आमलकन्ति । वुत्तम्पि चेतं दीपवंसे —

“वालबीजनिमुण्हीसं, छत्तं खग्गञ्च पादुकं ।

वेठनं सारपामङ्गं, भिङ्गारं नन्दिवट्टकं ॥

“सिविकं सङ्खं वटंसञ्च, अधोविमं वत्थकोटिकं ।

सोवण्णपातिं कटच्छुं, महग्घं हत्थपुञ्छनं ॥

“अनोत्तोदकं कज्जं, उत्तमं हरिचन्दनं ।

अरुणवण्णमत्तिकं, अज्जनं नागमाहटं ॥

“हरीतकं आमलकं, महग्घं अमतोसधं ।

सट्ठिवाहसतं सालिं, सुगन्धं सुवकाहटं ।

पुज्जकम्माभिनिब्बत्तं, पाहेसि असोकव्हयो”ति ॥

न केवलञ्चेतं आमिसपण्णाकारं, इमं किर धम्मपण्णाकारम्पि पेसेसि —

“अहं बुद्धञ्च धम्मञ्च, सङ्खञ्च सरणं गतो ।

उपासकत्तं देसेसिं, सक्कपुत्तस्स सासने ॥

“इमेसु तीसु वत्थूसु, उत्तमे जिनसासने ।

त्वम्पि चित्तं पसादेहि, सद्धा सरणमुपेही”ति ॥

स्वायं राजा तं दिवसं असोकरज्जा पेसितेन अभिसेकेन एकमासाभिसित्तो होति ।

विसाखपुण्णमायं हिस्स अभिसेकमकंसु । सो अचिरस्सुतं — तं सासनप्पवत्ति अनुस्सरमानो तं थेरस्स “समणा मयं महाराज धम्मराजस्स सावका”ति वचनं सुत्वा “अय्या नु खो आगता”ति तावदेव आवुधं निक्खिपित्वा एकमन्तं निसीदि सम्मोदनीयं कथं कथयमानो । यथाह —

“आवुधं निक्खिपित्वान, एकमन्तं उपाविसि ।

निसज्ज राजा सम्मोदि, बहुं अत्थूपसज्जित”न्ति ॥

सम्मोदनीयकथञ्च कुरुमानेयेव तस्मिं तानिपि चत्तालीसपुरिससहस्सानि आगन्त्वा सम्परिवारेसुं । तदा थेरो इतरेपि छ

जने दस्सेसि । राजा दिस्वा “इमे कदा आगता”ति आह । “मया सद्धियेव, महाराजा”ति । “इदानीं पन जम्बुदीपे अज्जेपि एवरूपा समणा सन्ती”ति? “सन्ति, महाराज; एतरहि जम्बुदीपो कासावपज्जोतो इसिवातपटिवातो । तस्मिं —

“तेविज्जा इद्धिपत्ता च, चेतोपरियायकोविदा ।
खीणासवा अरहन्तो, बहू बुद्धस्स सावकाति ॥

“भन्ते, केन आगतत्था”ति? “नेव, महाराज, उदकेन न थलेना”ति । “राजा आकासेन आगता”ति अज्जासि । थेरो “अत्थि नु खो रज्जो पज्जावेयत्तिय”न्ति वीमंसनत्थाय आसन्नं अम्बरुक्खं आरब्ध पज्जं पुच्छि — “किं नामो अयं, महाराज, रुक्खो”ति? “अम्बरुक्खो नाम, भन्ते”ति । “इमं पन, महाराज, अम्बं मुज्जित्वा अज्जो अम्बो अत्थि, नत्थी”ति? “अत्थि, भन्ते, अज्जेपि बहू अम्बरुक्खा”ति । “इमञ्च अम्बं ते च अम्बे मुज्जित्वा अत्थि नु खो, महाराज, अज्जे रुक्खा”ति? “अत्थि, भन्ते, ते पन न अम्बरुक्खा”ति । “अज्जे अम्बे च अनम्बे च मुज्जित्वा अत्थि पन अज्जो रुक्खो”ति? “अयमेव, भन्ते, अम्बरुक्खो”ति । “साधु, महाराज, पण्डितोसि । अत्थि पन ते, महाराज, जातका”ति? “अत्थि, भन्ते, बहू जना”ति । “ते मुज्जित्वा अज्जे केचि अज्जातकापि अत्थि, महाराजा”ति? “अज्जातका, भन्ते, जातकेहि बहुतरा”ति । “तव जातके च अज्जातके च मुज्जित्वा अत्थज्जो कोचि, महाराजा”ति? “अहमेव, अज्जातको”ति । अथ थेरो “पण्डितो राजा सक्खिस्सति धम्मं अज्जातु”न्ति चूळहत्थिपदोपमसुत्तं कथेसि । कथापरियोसाने राजा तीसु सरणेषु पतिट्ठहि सद्धिं चत्तालीसाय पाणसहस्सेहि ।

तं खणज्जेव च रज्जो भत्तं आहरियित्थ । राजा च सुत्तन्तं सुणन्तो एव अज्जासि — “न इमेसं इमस्मिं काले भोजनं कप्पती”ति । “अपुच्छित्वा पन भुज्जितुं अयुत्त”न्ति चिन्तेत्वा “भुज्जिस्सथ, भन्ते”ति पुच्छि । “न, महाराज, अम्हाकं इमस्मिं काले भोजनं कप्पती”ति । “कस्मिं काले, भन्ते, कप्पती”ति? “अरुणुगगमनतो पट्टाय याव मज्झन्हिकसमया, महाराजा”ति । “गच्छाम, भन्ते, नगर”न्ति? “अलं, महाराज, इधेव वसिस्सामा”ति । “सचे, भन्ते, तुम्हे वसथ, अयं दारको आगच्छतू”ति । “महाराज, अयं दारको आगतफलो विज्जातसासनो पब्बज्जापेक्खो इदानीं पब्बजिस्सती”ति । राजा “तेन हि, भन्ते, स्वे रथं पेसेस्सामि; तं अभिरुहित्वा आगच्छेय्याथा”ति वत्त्वा वन्दित्वा पक्कामि ।

थेरो अचिरपक्कन्तस्स रज्जो सुमनसामणेरं आमन्तेसि — “एहि त्वं, सुमन, धम्मसवनस्स कालं घोसेही”ति । “भन्ते, कित्तकं ठानं सावेन्तो घोसेमी”ति? “सकलं तम्बपणिदीप”न्ति । “साधु, भन्ते”ति सामणरो अभिज्जापादकं चतुत्थज्झानं समापज्जित्वा वुट्ठाय अधिट्ठित्वा समाहितेन चित्तेन सकलं तम्बपणिदीपं सावेन्तो तिक्खत्तुं धम्मसवनस्स कालं घोसेसि । राजा तं सद्धं सुत्वा थेरानं सन्तिकं पेसेसि — “किं, भन्ते, अत्थि कोचि उपद्वो”ति । “नत्थमहाकं कोचि उपद्वो, धम्मसवनस्स कालं घोसापयिम्ह बुद्धवचनं कथेतुकामम्हा”ति । तज्च पन सामणेरस्स सद्धं सुत्वा भुम्मा देवता सद्धमनुस्सावेसुं । एतेनुपायेन याव ब्रह्मलोका सद्धो अब्भुगगच्छि । तेन सद्धेन महा देवतासन्निपातो अहोसि । थेरो महन्तं देवतासन्निपातं दिस्वा समचित्तसुत्तन्तं कथेसि । कथापरियोसाने असङ्ख्येय्यानं देवतानं धम्माभिसमयो अहोसि । बहू नागा च सुपण्णा च सरणेषु पतिट्ठहिंसु । यादिसोव सारिपुत्तत्थेरस्स इमं सुत्तन्तं कथयतो देवतासन्निपातो अहोसि, तादिसो महिन्दत्थेरस्सापि जातो । अथ तस्सा रत्तिया अच्चयेन राजा थेरानं रथं पेसेसि । सारथी रथं एकमन्ते ठपेत्वा थेरानं आरोचेसि — “आगतो, भन्ते, रथो; अभिरुहथ गच्छिस्सामा”ति । थेरा “न मयं रथं अभिरुहाम; गच्छ त्वं, पच्छा मयं आगच्छिस्सामा”ति वत्त्वा वेहासं अब्भुगन्त्वा अनुराधपुरस्स पुरत्थिमदिसायं पठमकचेतियद्वाने ओतरिंसु । तज्हि चेतियं थेरेहि पठमं ओतिण्णद्वाने कतत्तायेव “पठमकचेतिय”न्ति वुच्चति ।

राजापि सारथिं पेसेत्वा “अन्तोनिवेसने मण्डपं पटियादेथा”ति अमच्चे आणापेसि। तावदेव सब्बे हट्टुतुट्ठा अतिविय पासादिकं मण्डपं पटियादेसुं। पुन राजा चिन्तेसि — “हिय्यो थेरो सीलक्खन्धं कथयमानो ‘उच्चासयनमहासयनं न कप्पती’ति आह; ‘निसीदिस्सन्ति नु खो अय्या आसनेसु, न निसीदिस्सन्ती’”ति? तस्सेवं चिन्तयन्तस्सेव सो सारथि नगरद्वारं सम्पत्तो। ततो अद्दस थेरे पठमतरं आगन्त्वा कायबन्धनं बन्धित्वा चीवरं पारुपन्ते। दिस्वा अतिविय पसन्नचित्तो हुत्वा आगन्त्वा रज्जो आरोचेसि — “आगता, देव, थेरा”ति। राजा “रथं आरूळ्हा”ति पुच्छि। “न आरूळ्हा, देव, अपि च मम पच्छतो निक्खमित्वा पठमतरं आगन्त्वा पाचीनद्वारे ठिता”ति। राजा “रथमि नाभिरूहिंसू”ति सुत्वा “न दानि अय्या उच्चासयनमहासयनं सादियिस्सन्ती”ति चिन्तेत्वा “तेन हि, भणे, थेरानं भूमत्थरणसङ्घेपेन आसनानि पज्जपेथा”ति वत्वा पटिपथं अगमासि। अमच्चा पथवियं तट्टिकं पज्जपेत्वा उपरि कोजवकादीनि चित्तत्थरणानि पज्जपेसुं। उप्पातपाठका दिस्वा “गहिता दानि इमेहि पथवी, इमे तम्बपण्णिदीपस्स सामिका भविस्सन्ती”ति ब्याकरिंसु। राजापि गन्त्वा थेरे वन्दित्वा महिन्दत्थेरस्स हत्थतो पत्तं गहेत्वा महतिया पूजाय च सक्कारेन च थेरे नगरं पवेसेत्वा अन्तोनिवेसनं पवेसेसि। थेरो आसनपज्जतिं दिस्वा “अम्हाकं सासनं सकललङ्कादीपे पथवी विय पत्थटं निच्चलञ्च हुत्वा पतिट्ठहिस्सती”ति चिन्तेन्तो निसीदि। राजा थेरे पणीतेन खादनीयेन भोजनीयेन सहत्था सन्तप्पेत्वा सम्पवारेत्वा “अनुळादेवीपमुखानि पञ्च इत्थिसतानि थेरानं अभिवादनं पूजासक्कारञ्च करोन्तू”ति पक्कोसापेत्वा एकमन्तं निसीदि। थेरो भत्तकिच्चावसाने रज्जो सपरिजनस्स धम्मरतनवस्सं वस्सेन्तो **पेतवत्थुं विमानवत्थुं सच्चसंयुत्तञ्च** कथेसि। तं थेरस्स धम्मदेसनं सुत्वा तानि पञ्चपि इत्थिसतानि सोतापत्तिफलं सच्छाकंसु।

येपि ते मनुस्सा पुरिमदिवसे मिस्सकपब्बते थेरे अद्दसंसु, ते तेसु तेसु ठानेसु थेरानं गुणे कथेन्ति। तेसं सुत्वा महाजनकायो राजङ्गणे सन्निपतित्वा महासद्वं अकासि। राजा “किं एसो सद्वो”ति पुच्छि। “नागरा, देव, ‘थेरे दट्ठं न लभामा’ति विरवन्ती”ति। राजा “सचे इध पविसिस्सन्ति, ओकासो न भविस्सती”ति चिन्तेत्वा “गच्छथ, भणे, हत्थिसालं पटिजगित्वा वालुकं आकिरित्वा पञ्चवण्णानि पुष्फानि विकिरित्वा चेलवितानं बन्धित्वा मङ्गलहत्थिद्वाने थेरानं आसनानि पज्जपेथा”ति आह। अमच्चा तथा अकंसु। थेरो तत्थ गन्त्वा निसीदित्वा **देवदूतसुत्तन्तं** कथेसि। कथापरियोसाने पाणसहस्सं सोतापत्तिफले पतिट्ठहि। ततो “हत्थिसाला अतिसम्बाधा”ति दक्खिणद्वारे नन्दनवनुय्याने आसनं पज्जपेसुं। थेरो तत्थ निसीदित्वा **आसीविसोपमसुत्तं** कथेसि। तम्पि सुत्वा पाणसहस्सं सोतापत्तिफलं पटिलभि।

एवं आगतदिवसतो दुतियदिवसे अट्ठतेय्यसहस्सानं धम्माभिसमयो अहोसि। थेरस्स नन्दनवने आगतागताहि कुलित्थीहि कुलसुण्हाहि कुलकुमारीहि सङ्घि सम्मोदमानस्सेव सायन्हसमयो जातो। थेरो कालं सल्लक्खेत्वा “गच्छाम दानि मिस्सकपब्बत”न्ति उट्ठहि। अमच्चा — “कत्थ, भन्ते, गच्छथा”ति? “अम्हाकं निवासनद्वान”न्ति। ते रज्जो संविदितं कत्वा राजानुमतेन आहंसु — “अकालो, भन्ते, इदानि तत्थ गन्तुं; इदमेव नन्दनवनुय्यानं अय्यानं आवासद्वानं होतू”ति। “अलं, गच्छामा”ति। पुन रज्जो वचनेनाहंसु — “राजा, भन्ते, आह — ‘एतं मेघवनं नाम उय्यानं मम पितु सन्तकं नगरतो नातिदूरं नाच्चासन्नं गमनागमनसम्पन्नं, एत्थ थेरा वासं कप्पेन्तू’”ति। वसिंसु थेरा मेघवने उय्याने।

राजापि खो तस्सा रत्तिया अच्चयेन थेरस्स समीपं गन्त्वा सुखसयितभावं पुच्छित्वा “कप्पति, भन्ते, भिक्खुसङ्घस्स आरामो”ति पुच्छि। थेरो “कप्पति, महाराजा”ति वत्वा इमं सुत्तं आहरि — “**अनुजानामि, भिक्खवे, आराम**”न्ति। राजा तुट्ठो सुवण्णभिङ्गारं गहेत्वा थेरस्स हत्थे उदकं पातेत्वा महामेघवनुय्यानं अदासि। सह उदकपातेन पथवी कम्पि। अयं महाविहारे पठमो पथवीकम्पो अहोसि। राजा भीतो थेरं पुच्छि — “कस्मा, भन्ते, पथवी कम्पती”ति? “मा भायि, महाराज, इमस्मिं दीपे दसबलस्स सासनं पतिट्ठहिस्सति; इदञ्च पठमं विहारद्वानं भविस्सति, तस्सेतं पुब्बनिमित्त”न्ति। राजा

भिय्योसोमत्ताय पसीदि । थेरो पुनदिवसेपि राजगेहेयेव भुज्जित्वा नन्दनवने **अनमतगियानि** कथेसि । पुनदिवसे **अग्गिक्खन्थोपमसुत्तं** कथेसि । एतेनेवुपायेन सत्त दिवसानि कथेसि । देसनापरियोसाने अड्ढनवमानं पाणसहस्सानं धम्माभिसमयो अहोसि । ततो पट्टाय च नन्दनवनं सासनस्स जोतिपातुभावट्टानन्ति कत्वा “जोतिवन”न्ति नामं लभि । सत्तमे पन दिवसे थेरा अन्तेपुरे रज्जो **अप्पमादसुत्तं** कथयित्वा चेतियगिरिमेव अगमंसु ।

अथ खो राजा अमच्चे पुच्छि — “थेरो, अम्हे गाळ्हेन ओवादेन ओवदति; गच्छेय्य नु खो”ति? अमच्चा “तुम्हेहि, देव, थेरो अयाचितो सयमेव आगतो; तस्मा तस्स अनापुच्छाव गमनम्मि भवेय्या”ति आहंसु । ततो राजा रथं अभिरुहित्वा द्वे च देवियो आरोपेत्वा चेतियगिरिं अगमासि महज्जराजानुभावेन । गन्त्वा देवियो एकमन्तं अपक्कमापेत्वा सयमेव थेरानं समीपं उपसङ्कमन्तो अतिविय किलन्तरूपो हुत्वा उपसङ्कमि । ततो नं थेरो आह — “कस्मा त्वं, महाराज, एवं किलममानो आगतो”ति? “तुम्हे मम गाळ्हं ओवादं दत्त्वा इदानि गन्तुकामा नु खो”ति जाननत्थं, भन्ते”ति । “न मयं, महाराज, गन्तुकामा; अपिच वस्सूपनायिककालो नामायं महाराज, तत्र समणेन वस्सूपनायिकट्टानं जातुं वट्टती”ति । तंदिवसमेव अरिट्ठो नाम अमच्चो पञ्चपण्णासाय जेट्ठकनिट्ठभातुकेहि सद्धिं रज्जो समीपे ठितो आह — “इच्छामहं, देव, थेरानं सन्तिके पब्बजितु”न्ति । “साधु, भणे, पब्बजस्सू”ति राजा अनुजानित्वा थेरं सम्पटिच्छापेसि । थेरो तदहेव पब्बाजेसि । सब्बे खुरगोयेव अरहत्तं पापुणिसु ।

राजापि खो तद्धुणेयेव कण्टकेन चेतियङ्गणं परिक्खिपित्वा द्वासट्ठिया लेणेषु कम्मं पट्टपेत्वा नगरमेव अगमासि । तेषि थेरा दसभातिकसमाकुलं राजकुलं पसादेत्वा महाजनं ओवदमाना चेतियगिरिम्हि वस्सं वसिंसु । तदापि चेतियगिरिम्हि पठमं वस्सं उपगता द्वासट्ठि अरहन्तो अहेसुं । अथायस्मा महामहिन्दो वुत्थवस्सो पवारेत्वा कत्तिकपुण्णमायं उपोसथदिवसे राजानं एतदवोच — “महाराज, अम्हेहि चिरदिट्ठो सम्मासम्बुद्धो, अनाथवासं वसिम्ह, इच्छाम मयं जम्बुदीपं गन्तु”न्ति । राजा आह — “अहं, भन्ते, तुम्हे चतूहि पच्चयेहि उपट्टहामि, अयज्ज महाजनो तुम्हे निस्साय तीसु सरणेषु पतिट्ठितो, कस्मा तुम्हे उक्कण्ठितत्था”ति? “चिरदिट्ठो नो, महाराज, सम्मासम्बुद्धो, अभिवादनपच्चुट्टानअज्जलिकम्मसामीचिकम्मकरणट्टानं नत्थि, तेनम्ह उक्कण्ठिता”ति । “ननु, भन्ते, तुम्हे अवोचुत्थ — ‘परिनिब्बुतो सम्मासम्बुद्धो’”ति । “किञ्चापि, महाराज, परिनिब्बुतो; अथ ख्वस्स सरीरधातुयो तिट्ठन्ती”ति । “अज्जातं, भन्ते, थूपपतिट्टानं तुम्हे आकङ्कथाति । करोमि, भन्ते, थूपं, भूमिभागं दानि विचिनाथ; अपिच, भन्ते, धातुयो कुतो लच्छामा”ति? “सुमनेन सद्धिं मन्तेहि, महाराजा”ति ।

“साधु, भन्ते”ति राजा सुमनं उपसङ्कमित्वा पुच्छि — “कुतो दानि, भन्ते, धातुयो लच्छामा”ति? सुमनो आह — “अप्पोस्सुक्को त्वं, महाराज, वीथियो सोधापेत्वा धजपटाकपुण्णघटादीहि अलङ्कारापेत्वा सपरिजनो उपोसथं समादियित्वा सब्बताळावचरे उपट्टापेत्वा मङ्गलहत्थिं सब्बालङ्कारपटिमण्डितं कारापेत्वा उपरि चस्स सेतच्छत्तं उत्स्सापेत्वा सायन्हसमये महानागवनुय्यानाभिमुखो याहि । अद्धा तस्मिं ठाने धातुयो लच्छसी”ति । राजा “साधू”ति सम्पटिच्छि । थेरा चेतियगिरिमेव अगमंसु । तत्रायस्मा महिन्दत्थेरो सुमनसामणेरं आह — “गच्छ त्वं, सामणेर, जम्बुदीपे तव अय्यकं असोकं धम्मराजानं उपसङ्कमित्वा मम वचनेन एवं वदेहि — ‘सहायो वो, महाराज, देवानम्मियतिस्सो बुद्धसासने पसन्नो थूपं पतिट्टापेतुकामो, तुम्हाकं किर हत्थे धातु अत्थि तं मे देथा”ति । तं गहेत्वा सक्कं देवराजानं उपसङ्कमित्वा एवं वदेहि — ‘तुम्हाकं किर, महाराज, हत्थे द्वे धातुयो अत्थि — दक्खिणदाठा च दक्खिणक्खकज्ज; ततो तुम्हे दक्खिणदाठं पूजेथ, दक्खिणक्खकं पन मय्हं देथा”ति । एवज्ज नं वदेहि — ‘कस्मा त्वं, महाराज, अम्हे तम्बपणिदीपं पहिणित्वा पमज्जसी’”ति?

“साधु, भन्ते”ति खो सुमनो थेरस्स वचनं सम्पटिच्छित्वा तावदेव पत्तचीवरमादाय वेहासं अब्भुगन्त्वा पाटलिपुत्तद्वारे ओरुह रज्जो सन्तिकं गन्त्वा एतमत्थं आरोचेसि । राजा तुट्ठो सामणेरस्स हत्थतो पत्तं गहेत्वा गन्धेहि उब्बट्टेत्वा वरमुत्तसदिसानं धातूनं पूरेत्वा अदासि । सो तं गहेत्वा सक्कं देवराजानं उपसङ्गमि । सक्को देवराजा सामणेरं दिस्वाव “किं, भन्ते सुमन, आहिण्डसी”ति आह । “त्वं, महाराज, अम्हे तम्बपणिदीपं पेसेत्वा कस्मा पमज्जसी”ति? “नप्पमज्जामि, भन्ते, वदेहि — ‘किं करोमी’”ति? “तुम्हाकं किर हत्थे द्वे धातुयो अत्थि — दक्खिणदाठा च दक्खिणक्खकञ्च; ततो तुम्हे दक्खिणदाठं पूजेथ, दक्खिणक्खकं पन मय्हं देथा”ति । “साधु, भन्ते”ति खो सक्को देवानमिन्दो योजनप्पमाणं मणिथूपं उग्घाटेत्वा दक्खिणक्खकधातुं नीहरित्वा सुमनस्स अदासि । सो तं गहेत्वा चेतियगिरिम्हियेव पतिट्ठासि ।

अथ खो महिन्दपमुखा सब्बेपि ते महानागा असोकधम्मराजेन दिन्नधातुयो चेतियगिरिम्हियेव पतिट्ठापेत्वा दक्खिणक्खकं आदाय वड्डमानकच्छायाय महानागवनुय्यानमगमंसु । राजापि खो सुमनेन वुत्तप्पकारं पूजासक्कारं कत्वा हत्थिक्खन्धवरगतो सयं मङ्गलहत्थिमत्थके सेतच्छत्तं धारयमानो महानागवनं सम्पापुणि । अथस्स एतदहोसि — “सचे अयं सम्मासम्बुद्धस्स धातु, छत्तं अपनमतु, मङ्गलहत्थी जण्णुकेहि भूमियं पतिट्ठहतु, धातुचङ्कोटकं मय्हं मत्थके पतिट्ठातू”ति । सह रज्जो चित्तुप्पादेन छत्तं अपनमि, हत्थी जण्णुकेहि पतिट्ठहि, धातुचङ्कोटकं रज्जो मत्थके पतिट्ठहि । राजा अमतेनेव अभिसित्तगतो विय परमेन पीतिपामोज्जेन समन्नागतो हुत्वा पुच्छि — “धातुं, भन्ते, किं करोमा”ति? “हत्थिकुम्भम्हियेव ताव, महाराज, ठपेही”ति । राजा धातुचङ्कोटकं गहेत्वा हत्थिकुम्भे ठपेसि । पमुदितो नागो कोञ्चनादं नदि । महामेघो उट्ठित्वा पोक्खरवस्सं वस्सि । उदकपरियन्तं कत्वा महाभूमिचालो अहोसि । “पच्चन्तेपि नाम सम्मासम्बुद्धस्स धातु पतिट्ठहिस्सती”ति देवमनुस्सा पमोदिसु । एवं इद्धानुभावसिरिया देवमनुस्सानं पीतिं जनयन्तो —

पुण्णमायं महावीरो, चातुमासिनिया इध ।

आगन्त्वा देवलोकम्हा, हत्थिकुम्भे पतिट्ठितोति ॥

अथस्स सो हत्थिनागो अनेकताळावचरपरिवारितो अतिविय उळारेन पूजासक्कारेन सक्करियमानो पच्छिमदिसाभिमुखोव हुत्वा, अपसक्कन्तो याव नगरस्स पुरत्थिमद्वारं ताव गन्त्वा पुरत्थिमेन द्वारेन नगरं पविसित्वा सकलनागरेन उळाराय पूजाय करीयमानाय दक्खिणद्वारेन निक्खमित्वा थूपारामस्स पच्छिमदिसाभागे महेजवत्थु नाम किर अत्थि, तत्थ गन्त्वा पुन थूपारामाभिमुखोयेव पटिनिवत्ति । तेन च समयेन थूपारामे पुरिमकानं तिण्णं सम्मासम्बुद्धानं परिभोगचेतियट्ठानं होति ।

अतीते किर अयं दीपो ओजदीपो नाम अहोसि, राजा अभयो नाम, नगरं अभयपुरं नाम, चेतियपब्बतो देवकूटपब्बतो नाम, थूपारामो पटियारामो नाम । तेन खो पन समयेन ककुसन्धो भगवा लोके उप्पन्नो होति । तस्स सावको महादेवो नाम थेरो भिक्खुसहस्सेन सद्धिं देवकूटे पतिट्ठासि, महिन्दत्थेरो विय चेतियपब्बते । तेन खो पन समयेन ओजदीपे सत्ता पज्जरकेन अनयब्यसनं आपज्जन्ति । अद्दसा खो ककुसन्धो भगवा बुद्धचक्खुना लोकं ओलोकेन्तो ते सत्ते अनयब्यसनमापज्जन्ते । दिस्वा चत्तालीसाय भिक्खुसहस्सेहि परिवुतो अगमासि । तस्सानुभावेन तावदेव पज्जरको वूपसन्तो । रोगे वूपसन्ते भगवा धम्मं देसेसि । चतुरासीतिया पाणसहस्सानं धम्माभिसमयो अहोसि । भगवा धमकरणं दत्वा पक्कामि । तं अन्तो पक्खिपित्वा पटियारामे चेतियं अकंसु । महादेवो दीपं अनुसासन्तो विहासि ।

कोणागमनस्स पन भगवतो काले अयं दीपो वरदीपो नाम अहोसि, राजा समेण्डी नाम, नगरं वड्डमानं नाम, पब्बतो सुवण्णकूटो नाम । तेन खो पन समयेन वरदीपे दुब्बुट्टिका होति दुब्बिक्खं दुस्सस्सं । सत्ता छातकरोगेन अनयब्यसनं

आपज्जन्ति । अद्वसा खो कोणागमनो भगवा बुद्धचक्खुना लोकं ओलोकेन्तो ते सत्ते अनयव्यसनं आपज्जन्ते । दिस्वा तिसंभिक्षुसहस्सपरिवृतो अगमासि । बुद्धानुभावेन देवो सम्माधारं अनुप्पवेच्छि । सुभिक्षं अहोसि । भगवा धम्मं देसेसि । चतुरासीतिया पाणसहस्सानं धम्माभिसमयो अहोसि । भगवा भिक्षुसहस्सपरिवारं महासुमनं नाम थेरं दीपे ठपेत्वा कायबन्धनं दत्वा पक्कामि । तं अन्तो पक्खिपित्वा चेतियं अकंसु ।

कस्सपस्स पन भगवतो काले अयं दीपो मण्डदीपो नाम अहोसि, राजा जयन्तो नाम, नगरं विसालं नाम, पब्बतो सुभकूटो नाम । तेन खो पन समयेन मण्डदीपे महाविवादो होति । बहू सत्ता कलहविग्गहजाता अनयव्यसनं आपज्जन्ति । अद्वसा खो कस्सपो भगवा बुद्धचक्खुना लोकं ओलोकेन्तो ते सत्ते अनयव्यसनं आपज्जन्ते । दिस्वा वीसतिभिक्षुसहस्सपरिवृतो आगन्त्वा विवादं वूपसमेत्वा धम्मं देसेसि । चतुरासीतिया पाणसहस्सानं धम्माभिसमयो अहोसि । भगवा भिक्षुसहस्सपरिवारं सब्बनन्दं नाम थेरं दीपे पतिट्ठापेत्वा उदकसाटकं दत्वा पक्कामि । तं अन्तो पक्खिपित्वा चेतियं अकंसु । एवं थूपारामे पुरिमकानं तिण्णं बुद्धानं चेतियानि पतिट्ठहिंसु । तानि सासनन्तरधानेन नस्सन्ति, ठानमत्तं अवसिस्सति । तस्मा वुत्तं — “तेन च समयेन थूपारामे पुरिमकानं तिण्णं सम्मासम्बुद्धानं परिभोगचेतियद्धानं होती”ति । तदेतं विनट्ठेसु चेतियेसु देवतानुभावेन कण्टकसमाकिण्णसाखेहि नानागच्छेहि परिवृतं तिट्ठति — “मा नं कोचि उच्छिट्ठासुचिमलकचवरेहि पदूसेसी”ति ।

अथ ख्वस्स हत्थिनो पुरतो पुरतो गन्त्वा राजपुरिसा सब्बगच्छे छिन्दित्वा भूमिं सोधेत्वा तं हत्थतलसदिसं अकंसु । हत्थिनागो गन्त्वा तं ठानं पुरतो कत्वा तस्स पच्छिमदिसाभागे बोधिरुक्खट्टाने अट्ठासि । अथस्स मत्थकतो धातुं ओरोपेतुं आरभिसु । नागो ओरोपेतुं न देति । राजा थेरं पुच्छि — “कस्मा, भन्ते, नागो धातुं ओरोपेतुं न देती”ति? “आरूळ्हं, महाराज, ओरोपेतुं न वट्ठती”ति । तस्मिञ्च काले अभयवापिया उदकं छिन्नं होति । समन्ता भूमि फलिता होति, सुउद्धरा मत्तिकापिण्डा । ततो महाजनो सीधं सीधं मत्तिकं आहरित्वा हत्थिकुम्भप्पमाणं वत्थुमकासि । तावदेव च थूपकरणत्थं इट्ठका कातुं आरभिसु । न याव इट्ठका परिनिट्ठन्ति ताव हत्थिनागो कतिपाहं दिवा बोधिरुक्खट्टाने हत्थिसालायं तिट्ठति, रत्ति थूपपतिट्ठानभूमिं परियायति । अथ वत्थुं चिनापेत्वा राजा थेरं पुच्छि — “कीदिसो, भन्ते, थूपो कातब्बो”ति? “वीहिरासिसदिसो, महाराजा”ति ।

“साधु, भन्ते”ति राजा जङ्घप्पमाणं थूपं चिनापेत्वा धातुओरोपनत्थाय महासक्कारं कारेसि । सकलनगरञ्च जनपदो च धातुमहदस्सनत्थं सन्निपति । सन्निपतिते च पन तस्मिं महाजनकाये दसबलस्स धातु हत्थिकुम्भतो सत्ततालप्पमाणं वेहासं अब्भुगन्त्वा यमकपाटिहारियं दस्सेसि । तेहि तेहि धातुप्पदेसेहि छन्नं वण्णानं उदकधारा च अग्गिक्खत्था च पवत्तन्ति, सावत्थियं कण्डम्बमूले भगवता दस्सितपाटिहारियसदिसमेव पाटिहारियं अहोसि । तञ्च खो नेव थेरानुभावेन, न देवतानुभावेन; अपिच खो बुद्धानुभावेनेव । भगवा किर धरमानोव अधिट्ठासि — “मयि परिनिब्बुते तम्बपणिदीपे अनुराधपुरस्स दक्खिणदिसाभागे पुरिमकानं तिण्णं बुद्धानं परिभोगचेतियद्धाने मम दक्खिणक्खकधातु पतिट्ठानदिवसे यमकपाटिहारियं होतू”ति ।

“एवं अचिन्तिया बुद्धा, बुद्धधम्मा अचिन्तिया ।

अचिन्तिये पसन्नानं, विपाको होति अचिन्तियो”ति ॥ (अप० थेर १.१.८२) ।

सम्मासम्बुद्धो किर इमं दीपं धरमानकालेपि तिक्खत्तुं आगमासि । पठमं — यक्खदमनत्थं एककोव आगन्त्वा यक्खे दमेत्वा “मयि परिनिब्बुते इमस्मिं दीपे सासनं पतिट्ठहिस्सती”ति तम्बपणिदीपे रक्खं करोन्तो तिक्खत्तुं दीपं आविज्जि ।

दुतियं — मातुलभागिनेय्यानं नागराजूनं दमनत्थाय एककोव आगन्त्वा ते दमेत्वा अगमासि । ततियं — पञ्चभिक्खुसतपरिवारो आगन्त्वा महाचेतियट्ठाने च थूपायामचेतियट्ठाने च महाबोधिपतिट्ठितट्ठाने च महियङ्गणचेतियट्ठाने च मुतियङ्गणचेतियट्ठाने च दीघवापिचेतियट्ठाने च कल्याणियचेतियट्ठाने च निरोधसमापत्तिं समापज्जित्वा निसीदि । इदमस्स चतुत्थं धातुसरीरेन आगमनं ।

धातुसरीरतो च पनस्स निक्खन्तउदकफुसितेहि सकलतम्बपण्णितले न कोचि अफुट्ठोकासो नाम अहोसि । एवमस्स तं धातुसरीरं उदकफुसितेहि तम्बपण्णितलस्स परिळाहं वूपसमेत्वा महाजनस्स पाटिहारियं दस्सेत्वा ओतरित्वा रज्जो मत्थके पतिट्ठासि । राजा सफलं मनुस्सपटिलाभं मज्जमानो महन्तं सक्कारं करित्वा धातुं पतिट्ठापेसि । सह धातुपतिट्ठापनेन महाभूमिचालो अहोसि । तस्मिञ्च पन धातुपाटिहारिये चित्तं पसादेत्वा रज्जो भाता अभयो नाम राजकुमारो पुरिससहस्सेन सद्धिं पब्बजि । चेतरेट्ठगामतो पञ्च दारकसतानि पब्बजिंसु, तथा द्वारमण्डलादीहि गामकेहि निक्खमित्वा पञ्चपञ्च दारकसतानि सब्बानिपि अन्तोन्नगरतो च बहिनगरतो च पब्बजितानि तिसंभिक्खुसहस्सानि अहेसुं । निट्ठिते पन थूपस्मिं राजा च राजभातिका च देवियो च देवनागयक्खानम्पि विम्हयकरं पच्चेकं पच्चेकं पूजं अकंसु । निट्ठिताय पन धातुपूजाय पतिट्ठिते धातुवरे महिन्दत्थेरो मेघवनुय्यानमेव गन्त्वा वासं कप्पेसि ।

तस्मिं खो पन समये अनुळा देवी पब्बजितुकामा हुत्वा रज्जो आरोचेसि । राजा तस्सा वचनं सुत्वा थेरं एतदवोच — “अनुळा, भन्ते, देवी पब्बजितुकामा, पब्बाजेथ न”न्ति । “न, महाराज, अम्हाकं मातुगामं पब्बाजेतुं कप्पति । पाटलिपुत्ते पन मय्हं भगिनी सङ्गमित्तत्थेरी नाम अत्थि, तं पक्कोसापेहि । इमस्मिञ्च पन, महाराज, दीपे पुरिमकानं तिण्णं सम्मासम्बुद्धानं बोधि पतिट्ठासि । अम्हाकम्पि भगवतो सरसरंसिजालविस्सज्जनकेन बोधिना इध पतिट्ठातब्बं, तस्मा तथा सासनं पहिणेय्यासि यथा सङ्गमित्ता बोधिं गहेत्वा आगच्छेय्या”ति ।

“साधु, भन्ते”ति राजा थेरस्स वचनं सम्पटिच्छित्वा अमच्चेहि सद्धिं मन्तेन्तो अरिट्ठं नाम अत्तनो भागिनेय्यं आह — “सक्खिस्ससि त्वं, तात, पाटलिपुत्तं गन्त्वा महाबोधिना सद्धिं अय्यं सङ्गमित्तत्थेरिं आनेतु”न्ति? “सक्खिस्सामि, देव, सचे मे पब्बज्जं अनुजानिस्ससी”ति । “गच्छ, तात, थेरिं आनेत्वा पब्बजाही”ति । सो रज्जो च थेरस्स च सासनं गहेत्वा थेरस्स अधिट्ठानवसेन एकदिवसेनेव जम्बुकोलपट्टनं गन्त्वा नावं अभिरुहित्वा समुद्धं अतिक्कमित्वा पाटलिपुत्तमेव अगमासि । अनुळापि खो देवी पञ्चहि कज्जासतेहि पञ्चहि च अन्तेपुरिकासतेहि सद्धिं दस सीलानि समादियित्वा कासायानि वत्थानि अच्छादेत्वा नगरस्स एकदेसे उपस्सयं कारापेत्वा निवासं कप्पेसि । अरिट्ठोपि तंदिवसमेव रज्जो सासनं अप्पेसि, एवञ्च अवोच — “पुत्तो ते, देव, महिन्दत्थेरो एवमाह — ‘सहायकस्स किर ते देवानम्पियतस्सस्स रज्जो भातु जाया अनुळा नाम देवी पब्बजितुकामा, तं पब्बाजेतुं अय्यं सङ्गमित्तत्थेरिं पहिणथ, अय्यायेव च सद्धिं महाबोधि’”न्ति । थेरस्स सासनं आरोचेत्वा सङ्गमित्तत्थेरिं उपसङ्गमित्वा एवमाह — “अय्ये, तुम्हाकं भाता महिन्दत्थेरो मं तुम्हाकं सन्तिकं पेसेसि, देवानम्पियतस्सस्स रज्जो भातु जाया अनुळा नाम देवी पञ्चहि कज्जासतेहि, पञ्चहि च अन्तेपुरिकासतेहि सद्धिं पब्बजितुकामा, तं किर आगन्त्वा पब्बाजेथा”ति । सा तावदेव तुरिततुरिता रज्जो सन्तिकं गन्त्वा एवमाह — “महाराज, मय्हं भाता महिन्दत्थेरो एवं पहिणि, ‘रज्जो किर भातु जाया अनुळा नाम देवी पञ्चहि कज्जासतेहि पञ्चहि च अन्तेपुरिकासतेहि सद्धिं पब्बजितुकामा मय्हं आगमनं उदिकखति’ । गच्छामहं, महाराज, तम्बपण्णिदीप”न्ति ।

राजा आह — “अम्म, पुत्तोपि मे महिन्दत्थेरो नत्ता च मे सुमनसामणोरो मं छिन्नहत्थं विय करोन्ता तम्बपण्णिदीपं गता । तस्स मय्हं तेपि अपस्सन्तस्स उप्पन्नो सोको तव मुखं पस्सन्तस्स वूपसम्मति! अलं, अम्म, मा त्वं अगमासी”ति ।

“भारियं मे, महाराज, भातु वचनं; अनुळापि खत्तिया इत्थिसहस्सपरिवुता पब्बज्जापुरेक्खारा मं पटिमानेति; गच्छामहं, महाराजा”ति । “तेन हि, अम्म, महाबोधिं गहेत्वा गच्छाही”ति । कुतो रज्जो महाबोधि? राजा किर ततो पुब्बे एव धातुग्गहणत्थाय अनागते सुमने लङ्कादीपं महाबोधिं पेसेतुकामो, “कथं नु खो असत्थघातारहं महाबोधिं पेसेस्सामी”ति उपायं अपस्सन्तो महादेवं नाम अमच्चं पुच्छि । सो आह — “सन्ति, देव, बहू पण्डिता भिक्खू”ति । तं सुत्वा राजा भिक्खुसङ्घस्स भत्तं पटियादेत्वा भत्तकिच्चावसाने सङ्घं पुच्छि — “गन्तब्बं नु खो, भन्ते, भगवतो महाबोधिना लङ्कादीपं नो”ति? सङ्घो मोग्गलिपुत्ततिस्सत्थेरस्स भारं अकासि ।

थेरो “गन्तब्बं, महाराज, महाबोधिना लङ्कादीपं”न्ति वत्वा भगवतो पञ्च महाअधिष्ठानानि कथेसि । कतमानि पञ्च? भगवा किर महापरिनिब्बानमज्जे निपन्नो लङ्कादीपे महाबोधिपतिष्ठापनत्थाय “असोकमहाराजा महाबोधिग्गहणत्थं गमिस्सति, तदा महाबोधिस्स दक्खिणसाखा सयमेव छिज्जित्वा सुवण्णकटाहे पतिष्ठातू”ति अधिष्ठामि — इदमेकमधिष्ठानं ।

तत्थ पतिष्ठानकाले च “महाबोधि हिमवलाहकगम्भं पविसित्वा पतिष्ठातू”ति अधिष्ठामि — इदं दुतियमधिष्ठानं ।

“सत्तमे दिवसे हिमवलाहकगम्भतो ओरुह्य सुवण्णकटाहे पतिष्ठन्तो पत्तेहि च फलेहि च छब्बण्णरंसियो मुञ्चतू”ति अधिष्ठामि — इदं ततियमधिष्ठानं ।

“थूपारामे दक्खिणक्खकधातु चेतियमिह पतिष्ठानदिवसे यमकपाटिहारियं करोतू”ति अधिष्ठामि — इदं चतुत्थं अधिष्ठानं ।

लङ्कादीपमिहियेव मे दोणमत्ता धातुयो महाचेतियमिह पतिष्ठानकाले बुद्धवेसं गहेत्वा वेहासं अब्भुगन्त्वा यमकपाटिहारियं करोन्तू”ति अधिष्ठामि — इदं पञ्चमं अधिष्ठानं ।

राजा इमानि पञ्च महाअधिष्ठानानि सुत्वा पसन्नचित्तो पाटलिपुत्ततो याव महाबोधिं ताव मग्गं पटिजग्गापेत्वा सुवण्णकटाहत्थाय बहुं सुवण्णं नीहरापेसि । तावदेव च रज्जो चित्तं जत्वा विस्सकम्मदेवपुत्तो कम्मरवण्णं निम्मिनित्वा पुरतो अट्ठामि । राजा तं दिस्वा “तात, इमं सुवण्णं गहेत्वा कटाहं करोही”ति आह । “पमाणं, देव, जानाथा”ति? “त्वमेव, तात, जत्वा करोही”ति । “साधु, देव, करिस्सामी”ति सुवण्णं गहेत्वा अत्तनो आनुभावेन हत्थेन परिमज्जित्वा सुवण्णकटाहं निम्मिनि नवहत्थपरिक्खेपं पञ्चहत्थुब्बेधं तिहत्थविक्रम्भं अट्ठङ्गुलबहलं हत्थिसोण्डप्पमाणमुखवट्ठिं । अथ राजा सत्तयोजनायामाय तियोजनवित्थाराय महत्तिया सेनाय पाटलिपुत्ततो निक्खमित्वा अरियसङ्घमादाय महाबोधिसमीपं अगमासि । सेना समुस्सितधजपटाकं नानारतनविचित्तं अनेकालङ्कारपअमण्डितं नानाविधकुसुमसमाकिण्णं अनेकतूरियसङ्घट्ठं महाबोधिं परिक्खिपि । राजा सहस्समत्ते गणपामोक्खे महाथेरे गहेत्वा सकलजम्बुदीपे पत्ताभिसेकानं राजूनं सहस्सेन अत्तानञ्च महाबोधिञ्च परिवारापेत्वा महाबोधिमूले ठत्वा महाबोधिं उल्लोकेसि । महाबोधिस्स खन्धञ्च दक्खिणमहासाखाय चतुहत्थप्पमाणप्पदेसञ्च ठपेत्वा अवसेसं अदस्सनं अगमासि ।

राजा तं पाटिहारियं दिस्वा उप्पन्नपीतिपामोज्जो “अहं, भन्ते, इमं पाटिहारियं दिस्वा तुट्ठो महाबोधिं सकलजम्बुदीपरज्जेन पूजेमी”ति भिक्खुसङ्घस्स वत्वा अभिसेकं अदासि । ततो पुण्णगन्धादीहि पूजेत्वा तिक्रवत्तुं पदक्खिणं कत्वा अट्ठसु ठानेसु वन्दित्वा उट्ठाय अज्जलिं पग्गय्ठ ठत्वा सच्चवचनकिरियाय बोधिं गणितुकामो भूमितो याव महाबोधिस्स दक्खिणसाखा ताव उच्चं कत्वा ठपितस्स सब्बरतनमयपीठस्स उपरि सुवण्णकटाहं ठपापेत्वा रतनपीठं

आरुह्य सुवण्णतुलिकं गहेत्वा मनोसिलाय लेखं कत्वा “यदि महाबोधिना लङ्कादीपे पतिट्ठातब्बं, यदि चाहं बुद्धसासने निब्बेमतिको भवेय्यं, महाबोधि सयमेव इमस्मिं सुवण्णकटाहे ओरुह्य पतिट्ठातू”ति सच्चवचनकिरियमकासि । सह सच्चकिरियाय बोधिसाखा मनोसिलाय परिच्छिन्नट्ठाने छिज्जित्वा गन्धकललपूरस्स सुवण्णकटाहस्स उपरि अट्ठासि । तस्स उब्बेधेन दसहत्थो खन्धो होति चतुहत्था पञ्च महासाखा पञ्चहियेव फलेहि पटिमण्डिता, खुद्दकसाखानं पन सहस्सं । अथ राजा मूललेखाय उपरि तिवङ्गुलप्पदेसे अज्जं लेखं परिच्छिन्दि । ततो तावदेव पुप्फुळका हुत्वा दस महामूलानि निक्खमिंसु । पुन उपरूपरि तिवङ्गुले तिवङ्गुले अज्जा नव लेखा परिच्छिन्दि । ताहिपि दस दस पुप्फुळका हुत्वा नवुति मूलानि निक्खमिंसु । पठमका दस महामूला चतुरङ्गुलमतं निक्खन्ता । इतरेपि गवक्खजालसदिसं अनुसिब्बन्ता निक्खन्ता । एत्तकं पाटिहारियं राजा रतनपीठमत्थके ठितोयेव दिस्वा अज्जलिं पग्गह्य महानादं नदि । अनेकानि भिक्खुसहस्सानि साधुकारमकंसु । सकलराजसेना उन्नादिनी अहोसि । चेलुक्खेपसतसहस्सानि पवत्तयिंसु । भूमट्ठकदेवे आदिं कत्वा याव ब्रह्मकायिका देवा ताव साधुकारं पवत्तयिंसु । रज्जो इमं पाटिहारियं पस्सन्तस्स पीतिया निरन्तरं फुटसरीरस्स अज्जलिं पग्गहेत्वा ठितस्सेव महाबोधि मूलसतेन सुवण्णकटाहे पतिट्ठासि । दस महामूलानि सुवण्णकटाहतलं आहच्च अट्ठंसु । अवसेसानि नवुति खुद्दकमूलानि अनुपुब्बेन वड्ढनकानि हुत्वा गन्धकलले ओरुह्य ठितानि ।

एवं सुवण्णकटाहे पतिट्ठितमत्ते महाबोधिम्हि महापथवी चलि । आकासे देवदुन्दुभियो फलिंसु । पब्बतानं नच्चोहि देवानं साधुकारेहि यक्खानं हिङ्गारेहि असुरानं थुत्तिजप्पेहि ब्रह्मानं अप्फोटनेहि मेघानं गज्जितेहि चतुप्पदानं रवेहि पक्खीनं रुतेहि सब्बताळावचरानं सकसकपटिभानेहि पथवीतलतो याव ब्रह्मलोका ताव एककोलाहलं एकनिन्नादं अहोसि । पञ्चसु साखासु फलतो फलतो छब्बण्णरंसियो निक्खमित्वा सकलचक्कवाळं रतनगोपानसीविनद्धं विय कुरुमाना याव ब्रह्मलोका अब्भुगच्छिंसु । तं खणतो च पन पभुति सत्त दिवसानि महाबोधि हिमवलाहकगब्भं पविसित्वा अट्ठासि । न कोचि महाबोधिं पस्सति । राजा रतनपीठतो ओरुह्य सत्त दिवसानि महाबोधिपूजं कारेसि । सत्तमे दिवसे सब्बदिसाहि हिमा च छब्बण्णरंसियो च आवत्तित्वा महाबोधिमेव पविसिंसु । विगतहिमवलाहके विप्पसन्ने चक्कवाळगब्भे महाबोधि परिपुण्णखन्धसाखापसाखो पञ्चफलपटिमण्डितो सुवण्णकटाहे पतिट्ठितोव पज्जायित्थ । राजा महाबोधिं दिस्वा तेहि पाटिहारियेहि सज्जातपीतिपामोज्जो “सकलजम्बुदीपरज्जेन तरुणमहाबोधिं पूजेस्सामी”ति अभिसेकं दत्वा सत्त दिवसानि महाबोधिट्ठानेयेव अट्ठासि ।

महाबोधि पुब्बकत्तिकपवारणादिवसे सायन्हसमये पठमं सुवण्णकटाहे पतिट्ठहि । ततो हिमगब्भसत्ताहं अभिसेकसत्ताहञ्च वीतिनामेत्वा काळपक्खस्स उपोसथदिवसे राजा एकदिवसेनेव पाटलिपुत्तं पविसित्वा कत्तिकजुण्हपक्खस्स पाटिपददिवसे महाबोधिं पाचीनमहासालमूले ठपेसि । सुवण्णकटाहे पतिट्ठितदिवसतो सत्तरसमे दिवसे महाबोधिस्स अभिनवङ्कुरा पातुरहेसुं । ते दिस्वापि पसन्नो राजा पुन महाबोधिं रज्जेन पूजेन्तो सकलजम्बुदीपाभिसेकमदासि । तदा सुमनसामणेरो कत्तिकपुण्णमदिवसे धातुग्गहणत्थं गतो महाबोधिस्स कत्तिकछणपूजं अट्ठस । एवं महाबोधिमण्डतो आनेत्वा पाटलिपुत्ते ठपितं महाबोधिं सन्धाय आह — “तेन हि, अम्म, महाबोधिं गहेत्वा गच्छाही”ति । सा “साधू”ति सम्पटिच्छि ।

राजा महाबोधिरक्खणत्थाय अट्ठारस देवताकुलानि, अट्ठ अमच्चकुलानि, अट्ठ ब्राह्मणकुलानि, अट्ठ कुटुम्बियकुलानि, अट्ठ गोपककुलानि, अट्ठ तरच्छकुलानि, अट्ठ च कालिङ्गकुलानि दत्वा उदकसिञ्चनत्थाय च अट्ठ सुवण्णघटे, अट्ठ च रजतघटे दत्वा इमिना परिवारेन महाबोधिं गङ्गाय नावं आरोपेत्वा सयम्पि नगरतो निक्खमित्वा विज्झाटविं समतिक्कम्म अनुपुब्बेन सत्तहि दिवसेहि तामलित्तिं अनुप्पत्तो । अन्तरामग्गे देवनागमनुस्सा उळारं महाबोधिपूजं

अकंसु । राजापि समुद्रतीरे सत्त दिवसानि महाबोधिं ठपेत्वा सकलजम्बुदीपमहारज्जं अदासि । इदमस्स ततियं जम्बुदीपरज्जसम्पदानं होति ।

एवं महारज्जेन पूजेत्वा मागसिरमासस्स पठमपाटिपददिवसे असोको धम्मराजा महाबोधिं उक्खिपित्वा गलप्पमाणं उदकं ओरुह्म नावायं पतिट्ठापेत्वा सङ्गमित्तथेरिम्पि सपरिवारं नावं आरोपेत्वा अरिट्ठं अमच्चं एतदवोच — “अहं, तात, महाबोधिं तिक्खत्तुं सकलजम्बुदीपरज्जेन पूजेत्वा गलप्पमाणं उदकं ओरुह्म मम सहायकस्स पेसेसिं, सोपि एवमेव महाबोधिं पूजेतू”ति । एवं सहायकस्स सासनं दत्वा “गच्छति वतरे, दसबलस्स सरसरंसिजालं विमुञ्चन्तो महाबोधिरुक्खो”ति वन्दित्वा अज्जलिं पग्गहेत्वा अस्सूनि पवत्तयमानो अट्ठासि । सापि खो महाबोधिसमारूळ्हा नावा पस्सतो पस्सतो महाराजस्स महासमुद्धतलं पक्खन्ता । महासमुद्धेपि समन्ता योजनं वीचियो वूपसन्ता; पञ्च वण्णानि पदुमानि पुप्फितानि; अन्तलिक्खे दिब्बानि तूरियानि पवज्जिंसु; आकासे जलजथलजरुक्खादिसन्निस्सिताहि देवताहि पवत्तिता अतिविय उळारा पूजा अहोसि । सङ्गमित्तथेरीपि सुपण्णरूपेन महासमुद्धे नागकुलानि सन्तासेसि । ते च उत्रस्तरूपा नागा आगन्त्वा तं विभूतिं पस्सित्वा थेरिं याचित्वा महाबोधिं नागभवनं अतिहरित्वा सत्त दिवसानि नागरज्जेन पूजेत्वा पुन नावायं पतिट्ठापेसुं । तंदिवसमेव नावा जम्बुकोलपट्टनं अगमासि । असोकमहाराजापि महाबोधिवियोगदुक्खितो कन्दित्वा रोदित्वा याव दस्सनविसयं ओलोकेत्वा पटिनिवत्ति ।

देवानम्पियतिस्सो महाराजापि खो सुमनसामणेरस्स वचनेन मागसिरमासस्स पठमपाटिपददिवसतो पभुति उत्तरद्वारतो पट्टाय याव जम्बुकोलपट्टनं ताव मगं सोधापेत्वा अलङ्कारापेत्वा नगरतो निक्खमनदिवसे उत्तरद्वारसमीपे समुद्धसालवत्थुस्मिं ठितोयेव ताव विभूतिया महासमुद्धे आगच्छन्तंयेव महाबोधिं थेरस्स आनुभावेन दिस्वा तुट्ठमानसो निक्खमित्वा सब्बं मगं पञ्चवण्णेहि पुप्फेहि ओकिरापेन्तो अन्तरन्तरे पुप्फअग्घियानि ठपेन्तो एकाहेनेव जम्बुकोलपट्टनं गन्त्वा सब्बताळावचरपरिवुतो पुप्फधूमगन्धवासादीहि पूजयमानो गलप्पमाणं उदकं ओरुह्म “आगतो वतरे, दसबलस्स सरसरंसिजालविस्सज्जनको महाबोधिरुक्खो”ति पसन्नचित्तो महाबोधिं उक्खिपित्वा उत्तमङ्गे सिरस्मिं पतिट्ठापेत्वा महाबोधिं परिवारेत्वा आगतेहि सोळसहि जातिसम्पन्नकुलेहि सद्धिं समुद्धतो पच्चुत्तरित्वा समुद्रतीरे महाबोधिं ठपेत्वा तीणि दिवसानि सकलतम्बपण्णिदीपरज्जेन पूजेसि, सोळसन्नं जातिसम्पन्नकुलानं रज्जं विचारेसि । अथ चतुत्थे दिवसे महाबोधिं आदाय उळारं पूजं कुरुमानो अनुपुब्बेन अनुराधपुरं सम्पत्तो । अनुराधपुरेपि महासक्कारं कत्वा चातुद्धसीदिवसे वट्ठमानकच्छायाय महाबोधिं उत्तरद्वारेन पवेसेत्वा नगरमज्जेन अतिहरन्तो दक्खिणद्वारेन निक्खमित्वा दक्खिणद्वारतो पञ्चधनुसतिके ठाने यत्थ अम्हाकं सम्मासम्बुद्धो निरोधसमापत्तिं समापज्जित्वा निसीदि, पुरिमका च तयो सम्मासम्बुद्धा समापत्तिं अप्पेत्वा निसीदिंसु, यत्थ ककुसन्धस्स भगवतो महासिरीसबोधि, कोनागमनस्स भगवतो उदुम्बरबोधि, कस्सपसम्मासम्बुद्धस्स च निग्रोधबोधि पतिट्ठासि, तस्मिं महामेघवनुय्यानस्स तिलकभूते सुमनसामणेरस्स वचनेन पठममेव कतभूमिपरिकम्मे राजवत्थुद्वारकोट्टकट्टाने महाबोधिं पतिट्ठापेसि ।

कथं? तानि किर बोधिं परिवारेत्वा आगतानि सोळस जातिसम्पन्नकुलानि राजवेसं गण्हिंसु । राजा दोवारिकवेसं गण्हि । सोळस कुलानि महाबोधिं गहेत्वा ओरोपयिंसु । महाबोधिं तेसं हत्थतो मुत्तसमनन्तरमेव असीतिहत्थप्पमाणं वेहासं अब्भुगन्त्वा छब्बण्णरंसियो मुज्जि । रंसियो सकलदीपं पत्थरित्वा उपरि ब्रह्मलोकं आहच्च अट्ठंसु । महाबोधिपाटिहारियं दिस्वा सज्जातप्पसादानि दसपुरिससहस्सानि अनुपुब्बविपस्सनं पट्टेत्वा अरहत्तं पत्वा पब्बजिंसु । याव सूरियत्थङ्गमा महाबोधि अन्तलिक्खे अट्ठासि । अत्थङ्गमिते पन सूरिये रोहिणिनक्खत्तेन पथवियं पतिट्ठासि । सह बोधिपतिट्ठाना उदकपरियन्तं कत्वा महापथवी अकम्पि । पतिट्ठहित्वा च पन महाबोधि सत्त दिवसानि हिमगब्भे सन्निसीदि । लोकस्स

अदस्सनं अगमासि । सत्तमे दिवसे विगतवलाहकं नभं अहोसि । छब्बणरंसियो जलन्ता विप्फुरन्ता निच्छरिंसु । महाबोधिस्स खन्थो च साखायो च पत्तानि च पञ्च फलानि च दस्सिंसु । महिन्दत्थेरो च सङ्गमित्तत्थेरी च राजा च सपरिवारा महाबोधिद्वानमेव अगमंसु । येभ्येन च सब्बे दीपवासिनो सन्निपतिंसु । तेसं पस्सन्तानंयेव उत्तरसाखतो एकं फलं पच्चित्वा साखतो मुच्चि । थेरो हत्थं उपनामेसि । फलं थेरस्स हत्थे पतिट्ठासि । तं थेरो “रोपय, महाराजा”ति रज्जो अदासि । राजा गहेत्वा सुवण्णकटाहे मधुरपंसुं आकिरित्वा गन्धकललं पूरेत्वा रोपेत्वा महाबोधिआसन्नद्वाने ठपेसि । सब्बेसं पस्सन्तानंयेव चतुहत्थप्पमाणा अट्ठ तरुणबोधिरुक्खा उट्ठहिंसु । राजा तं अच्छरियं दिस्वा अट्ठ तरुणबोधिरुक्खे सेतच्छत्तेन पूजेत्वा अभिसेकं अदासि । ततो एकं बोधिरुक्खं आगमनकाले महाबोधिना पठमपतिट्ठितोकासे जम्बुकोलपट्टेने रोपयिंसु, एकं तवक्कब्राह्मणस्स गामद्वारे, एकं थूपारामे, एकं इस्सरनिम्मानविहारे, एकं पठमचेतियद्वाने, एकं चेतियपब्बते, एकं रोहणजनपदम्हि काजरगामे, एकं रोहणजनपदम्हियेव चन्दनगामे । इतरेसं चतुन्नं फलानं बीजेहि जाते द्वत्तिंस बोधितरुणे योजनियआरामेसु पतिट्ठापेसुं ।

एवं पुत्तनत्तुपरम्पराय समन्ता दीपवासीनं हिताय सुखाय पतिट्ठिते दसबलस्स धम्मधजभूते महाबोधिम्हि अनुळा देवी पञ्चहि कज्जासतेहि पञ्चहि च अन्तेपुरिकासतेहीति मातुगामसहस्सेन सद्धिं सङ्गमित्तत्थेरिया सन्तिके पब्बजित्वा नचिरस्सेव सपरिवारा अरहत्ते पतिट्ठासि । अरिट्ठोपि खो रज्जो भागिनेय्यो पञ्चहि पुरिससतेहि सद्धिं थेरस्स सन्तिके पब्बजित्वा नचिरस्सेव सपरिवारो अरहत्ते पतिट्ठासि ।

अथेकदिवसं राजा महाबोधिं वन्दित्वा थेरेन सद्धिं थूपारामं गच्छति । तस्स लोहपासादद्वानं सम्पत्तस्स पुरिसा पुष्फानि अभिहरिंसु । राजा थेरस्स पुष्फानि अदासि । थेरो पुष्फेहि लोहपासादद्वानं पूजेसि । पुष्फेसु भूमियं पतितमत्तेसु महाभूमिचालो अहोसि । राजा “कस्मा, भन्ते, भूमि चलिता”ति पुच्छि । “इस्मिं, महाराज, ओकासे सङ्गस्स अनागते उपोसथागारं भविस्सति, तस्सेतं पुब्बनिमित्तं”न्ति ।

राजा पुन थेरेन सद्धिं गच्छन्तो अम्बङ्गणद्वानं पत्तो । तत्थस्स वण्णगन्धसम्पन्नं अतिमधुररसं एकं अम्बपक्कं आहरीयित्थ । राजा तं थेरस्स परिभोगत्थाय अदासि । थेरो तत्थेव परिभुज्जित्वा “इदं एत्थेव रोपेथा”ति आह । राजा तं अम्बट्ठिं गहेत्वा तत्थेव रोपेत्वा उदकं आसिज्चि । सह अम्बबीजरोपनेन पथवी अकम्पि । राजा “कस्मा, भन्ते, पथवी कम्पित्था”ति पुच्छि । “इमस्मिं, महाराज, ओकासे सङ्गस्स अनागते ‘अम्बङ्गणं’ नाम सन्निपातद्वानं भविस्सति, तस्सेतं पुब्बनिमित्तं”न्ति ।

राजा तत्थ अट्ठ पुष्फमुट्ठियो ओकिरित्वा वन्दित्वा पुन थेरेन सद्धिं गच्छन्तो महाचेतियद्वानं पत्तो । तत्थस्स पुरिसा चम्पकपुष्फानि अभिहरिंसु । तानि राजा थेरस्स अदासि । थेरो महाचेतियद्वानं पुष्फेहि पूजेत्वा वन्दि । तावदेव महापथवी सङ्कम्पि । राजा “कस्मा, भन्ते, पथवी कम्पित्था”ति पुच्छि । “इमस्मिं, महाराज, ओकासे अनागते बुद्धस्स भगवतो असदिसो महाथूपो भविस्सति, तस्सेतं पुब्बनिमित्तं”न्ति । “अहमेव करोमि, भन्ते”ति । “अलं, महाराज, तुम्हाकं अज्जं बहुकम्मं अत्थि, तुम्हाकं पन नत्ता दुट्ठगामणी अभयो नाम कारेस्सती”ति । अथ राजा “सचे, भन्ते, मय्हं नत्ता करिस्सति, कतंयेव मया”ति द्वादसहत्थं पासाणत्थम्भं आहरापेत्वा “देवानम्पियतस्सस्स रज्जो नत्ता दुट्ठगामणी अभयो नाम इमस्मिं पदेसे थूपं करोतू”ति अक्खरानि लिखापेत्वा पतिट्ठापेत्वा वन्दित्वा थेरं पुच्छि — “पतिट्ठितं नु खो, भन्ते, तम्बपण्णिदीपे सासनं”न्ति? “पतिट्ठितं, महाराज, सासनं; मूलानि पनस्स न ताव ओतरन्ती”ति । “कदा पन, भन्ते मूलानि ओतिण्णानि नाम भविस्सन्ती”ति? “यदा, महाराज, तम्बपण्णिदीपकानं मातापितूनं तम्बपण्णिदीपे जातो दारको तम्बपण्णिदीपे

पब्बजित्वा तम्बपणिदीपम्हियेव विनयं उगगहेत्वा तम्बपणिदीपे वाचेस्सति, तदा सासनस्स मूलानि ओतिण्णानि नाम भविस्सन्ती”ति । “अत्थि पन, भन्ते, एदिसो भिक्खू”ति? “अत्थि, महाराज, महाअरिद्धो भिक्खु पटिबलो एतस्मिं कम्मे”ति । “मया एत्थ, भन्ते, किं कत्तब्ब”न्ति? “मण्डपं, महाराज, कातुं वट्ठती”ति । “साधु, भन्ते”ति राजा मेघवण्णाभयस्स अमच्चस्स परिवेणट्ठाने महासङ्गीतिकाले अजातसत्तुमहाराजेन कतमण्डपप्पकारं राजानुभावेन मण्डपं कारेत्वा सब्बताळावचरे सकसकसिप्पेसु पयोजेत्वा “सासनस्स मूलानि ओतरन्तानि पस्सिस्सामी”ति अनेकपुरिससहस्सपरिवुतो थूपारामं अनुप्पत्तो ।

तेन खो पन समयेन थूपारामे अट्ठसट्ठि भिक्खुसहस्सानि सन्निपत्तिसु । महामहिन्दत्थेरस्स आसनं दक्खिणाभिमुखं पञ्चत्तं होति । महाअरिद्धत्थेरस्स धम्मासनं उत्तराभिमुखं पञ्चत्तं होति । अथ खो महाअरिद्धत्थेरो महिन्दत्थेरेन अज्झिट्ठो अत्तनो अनुरूपेन पत्तानुक्कमेन धम्मासने निसीदि । महिन्दत्थेरपमुखा अट्ठसट्ठि महाथेरा धम्मासनं परिवारेत्वा निसीदिसु । रज्जोपि कनिट्ठभाता मत्ताभयत्थेरो नाम “धुरग्गाहो हुत्वा विनयं उगगहिस्सामी”ति पच्चहि भिक्खुसतेहि सद्धिं महाअरिद्धत्थेरस्स धम्मासनमेव परिवारेत्वा निसीदि । अवसेसापि भिक्खू सराजिका च परिसा अत्तनो अत्तनो पत्तासने निसीदिसु ।

अथायस्मा महाअरिद्धत्थेरो तेन समयेन बुद्धो भगवा वेरज्जायं विहरति नळेरुपुचिमन्दमूलेति विनयनिदानं अभासि । भासिते च पनायस्मता अरिद्धत्थेरेन विनयनिदाने आकासं महाविरवं रवि । अकालविज्जुलता निच्छरिसु । देवता साधुकारं अदंसु । महापथवी उदकपरियन्तं कत्वा सङ्कम्पि । एवं अनेकेसु पाटिहारियेसु वत्तमानेसु आयस्मा अरिद्धत्थेरो महामहिन्दपमुखेहि अट्ठसट्ठिया पच्चेकगणीहि खीणासवमहाथेरेहि तदज्जेहि च अट्ठसट्ठिभिक्खुसहस्सेहि परिवुतो पठमकत्तिकपवारणादिवसे थूपारामविहारमज्झे सत्थु करुणागुणदीपकं भगवतो अनुसिट्ठिकरानं कायकम्मवचीकम्मविप्फन्दितविनयनं विनयपिटकं पकासेसि । पकासेत्वा च यावतायुकं तिट्ठमानो बहून् वाचेत्वा बहून् हृदये पतिट्ठपेत्वा अनुपादिसेसाय निब्बानधातुया परिनिब्बायि । तेपि खो महामहिन्दप्पमुखा तस्मिं समागमे —

“अट्ठसट्ठि महाथेरा, धुरग्गाहा समागता ।
पच्चेकगणिनो सब्बे, धम्मराजस्स सावका ॥

“खीणासवा वसिप्पत्ता, तेविज्जा इद्धिकोविदा ।
उत्तमत्थमभिज्जाय, अनुसांसिसु राजिनो ॥

“आलोकं दस्सयित्वान, ओभासेत्वा महिं इमं ।
जलित्वा अग्गिक्खन्धाव, निब्बायिसु महेसयो” ॥

तेसं परिनिब्बानतो अपरभागे अज्जेपि तेसं थेरानं अन्तेवासिका तिस्सदत्तकाळसुमन-दीघसुमनादयो च महाअरिद्धत्थेरस्स अन्तेवासिका, अन्तेवासिकानं अन्तेवासिका चाति एवं पुब्बे वुत्तप्पकारा आचरियपरम्परा इमं विनयपिटकं यावज्जतना आनेसुं । तेन वुत्तं —

“ततियसङ्गहतो पन उद्धं इमं दीपं महिन्दादीहि आभतं, महिन्दतो उगगहेत्वा कच्चि कालं अरिद्धत्थेरादीहि आभतं, ततो यावज्जतना तेसंयेव अन्तेवासिकपरम्परभूताय आचरियपरम्पराय आभत”न्ति ।

कथं पतिट्ठितन्ति? येसं पाळितो च अत्थतो च अनूनं वत्तति, मणिघटे पक्खित्ततेलमिव ईसकम्पि न पग्घरति, एवरूपेसु अधिमत्तसति-गति-धिति-मन्तेसु लज्जीसु कुक्कुच्चकेसु सिक्खाकामेसु पुग्गलेसु पतिट्ठितन्ति वेदितब्बं । तस्मा विनयपतिट्ठापनत्थं विनयपरियत्तिया आनिसंसं सल्लक्खेत्वा सिक्खाकामेन भिक्खुना विनयो परियापुणितब्बो ।

तत्रायं **विनयपरियत्तिया आनिसंसो** — विनयपरियत्तिकुसलो हि पुग्गलो सासने पटिलद्धसद्धानं कुलपुत्तानं मातापितृद्वानियो होति, तदायत्ता हि नेसं पब्बज्जा उपसम्पदा वत्तानुवत्तपटिपत्ति आचारगोचरकुसलता । अपि चस्स विनयपरियत्तिं निस्साय अत्तनो सीलक्खन्धो सुगुत्तो होति सुरक्खितो; कुक्कुच्चपकतानं भिक्खूनं पटिसरणं होति; विसारदो सङ्गमज्झे वोहरति; पच्चत्थिके सहधम्मेन सुनिग्गहितं निग्गण्हाति; सद्धम्मट्ठितिया पटिपन्नो होति । तेनाह भगवा — “पञ्चिमे, भिक्खवे, आनिसंसा विनयधरे पुग्गले; अत्तनो सीलक्खन्धो सुगुत्तो होति सुरक्खितो...पे... सद्धम्मट्ठितिया पटिपन्नो होती”ति (परि० ३२५) ।

ये चापि संवरमूलका कुसला धम्मा वुत्ता भगवता, विनयधरो पुग्गलो तेसं दायादो; विनयमूलकत्ता तेसं धम्मानं । वुत्तम्पि हेतं भगवता — “विनयो संवरत्थाय, संवरो अविष्पटिसारत्थाय, अविष्पटिसारो पामोज्जत्थाय, पामोज्जं पीतत्थाय, पीति पस्सद्धत्थाय, पस्सद्धि सुखत्थाय, सुखं समाधत्थाय, समाधि यथाभूतजाणदस्सनत्थाय, यथाभूतजाणदस्सनं निब्बिदत्थाय, निब्बिदा विरागत्थाय, विरागो विमुत्तत्थाय, विमुत्ति विमुत्तिजाणदस्सनत्थाय, विमुत्तिजाणदस्सनं अनुपादापरिनिब्बानत्थाय । एतदत्था कथा, एतदत्था मन्तना, एतदत्था उपनिसा, एतदत्थं सोतावधानं — यदिदं अनुपादाचित्तस्स विमोक्खो”ति (परि० ३६६) । तस्मा विनयपरियत्तिया आयोगो करणीयोति ।

एत्तावता च या सा विनयसंवण्णनत्थं मातिका ठपिता तत्थ —

“वुत्तं येन यदा यस्मा, धारितं येन चाभतं ।
यत्थप्पतिट्ठितं चेतमेतं, वत्वा विधिं ततो”ति ॥

इमिस्सा ताव गाथाय अत्थो पकासितो विनयस्स च बाहिरनिदानवण्णना यथाधिप्पायं संवण्णिता होतीति ।

ततियसङ्गीतिकथा निट्ठिता ।

बाहिरनिदानकथा निट्ठिता ।

वेरज्जकण्डवण्णना

१. इदानि

“तेनातिआदिपाठस्स, अत्थं नानप्पकारतो ।
दस्सयन्तो करिस्सामि, विनयस्सत्थवण्णन”न्ति ॥

वुत्तत्ता तेन समयेन बुद्धो भगवातिआदीनं अत्थवण्णनं करिस्सामि । सेय्यथिदं — तेनाति अनियमनिद्देसवचनं । तस्स सरूपेन अवुत्तेनपि अपरभागे अत्थतो सिद्धेन येनाति इमिना वचनेन पटिनिद्देसो कातब्बो । अपरभागे हि

विनयपञ्जत्तियाचनहेतुभूतो आयस्मतो सारिपुत्तस्स परिवितक्को सिद्धो । तस्मा येन समयेन सो परिवितक्को उदपादि, तेन समयेन बुद्धो भगवा वेरज्जायं विहरतीति एवमेत्थ सम्बन्धो वेदितब्बो । अयज्हि सब्बस्मिम्पि विनये युत्ति, यदिदं यत्थ यत्थ “तेना”ति वुच्चति तत्थ तत्थ पुब्बे वा पच्छा वा अत्थतो सिद्धेन “येना”ति इमिना वचनेन पटिनिद्देसो कातब्बोति ।

तत्रिदं मुखमत्तनिदस्सनं — “तेन हि, भिक्खवे, भिक्खूनं सिक्खापदं पञ्जपेस्सामि, येन सुदिन्नो मेथुनं धम्मं पटिसेवि; यस्मा पटिसेवि, तस्मा पञ्जपेस्सामी”ति वुत्तं होति । एवं ताव पुब्बे अत्थतो सिद्धेन येनाति इमिना वचनेन पटिनिद्देसो युज्जति । तेन समयेन बुद्धो भगवा राजगहे विहरति, येन समयेन धनियो कुम्भकारपुत्तो रज्जो दारूनि अदिन्नं आदियीति एवं पच्छा अत्थतो सिद्धेन येनाति इमिना वचनेन पटिनिद्देसो युज्जतीति वुत्तो तेनाति वचनस्स अत्थो । **समयेनाति** एत्थ पन समयसद्दो ताव —

समवाये खणे काले, समूहे हेतु-दिट्ठिसु ।
पटिलाभे पहाने च, पटिवेधे च दिस्सति ॥

तथा हिस्स — “अप्पेव नाम स्वेपि उपसङ्कमेय्याम कालञ्च समयञ्च उपादाया”ति (दी० नि० १.४४७) एवमादीसु समवायो अत्थो । “एकोव खो, भिक्खवे, खणो च समयो च ब्रह्मचरियवासाया”ति (अ० नि० ८.२९) एवमादीसु खणो । “उण्हसमयो परिळाहसमयो”ति (पाचि० ३५८) एवमादीसु कालो । “महासमयो पवनस्मि”न्ति एवमादीसु समूहो । “समयोपि खो ते, भद्दालि, अप्पटिविद्धो अहोसि — ‘भगवा खो सावत्थियं विहरति, भगवापि मं जानिस्सति — भद्दालि नाम भिक्खु सत्थुसासने सिक्खाय अपरिपूरकारी’ति अयम्पि खो ते, भद्दालि, समयो अप्पटिविद्धो अहोसी”ति (म० नि० २.१३५) एवमादीसु हेतु । “तेन खो पन समयेन उग्गहमानो परिब्बाजको समणमुण्डिकापुत्तो समयप्पवादके तिन्दुकाचीरे एकसालके मल्लिकाय आरामे पटिवसती”ति (म० नि० २.२६०) एवमादीसु दिट्ठि ।

“दिट्ठे धम्मे च यो अत्थो, यो चत्थो सम्परायिको ।
अत्थाभिसमया धीरो, पण्डितोति पवुच्चती”ति ॥ (सं० नि० १.१२९) ।

एवमादीसु पटिलाभो । “सम्मा मानाभिसमया अन्तमकासि दुक्खस्सा”ति (म० नि० १.२८) एवमादीसु पहानं । “दुक्खस्स पीळनट्ठो सङ्खतट्ठो सन्तापट्ठो विपरिणामट्ठो अभिसमयट्ठो”ति (पटि० म० २.८) एवमादीसु पटिवेधो अत्थो । इध पनस्स कालो अत्थो । तस्मा येन कालेन आयस्मतो सारिपुत्तस्स विनयपञ्जत्तियाचनहेतुभूतो परिवितक्को उदपादि, तेन कालेनाति एवमेत्थ अत्थो दट्ठब्बो ।

एत्थाह — “अथ कस्मा यथा सुत्तन्ते ‘एकं समयं’न्ति उपयोगवचनेन निद्देसो कतो, अभिधम्मे च ‘यस्मिं समये कामावचर’न्ति भुम्मवचनेन, तथा अकत्वा इध ‘तेन समयेना’ति करणवचनेन निद्देसो कतो’ति? तत्थ तथा, इध च अज्जथा अत्थसम्भवतो । कथं? सुत्तन्ते ताव अच्चन्तसंयोगत्थो सम्भवति । यज्हि समयं भगवा ब्रह्मजालादीनि सुत्तन्तानि देसेसि, अच्चन्तमेव तं समयं करुणाविहारेण विहासि; तस्मा तदत्थजोतनत्थं तत्थ उपयोगनिद्देसो कतो । अभिधम्मे च अधिकरणत्थो भावेनभावलक्खणत्थो च सम्भवति । अधिकरणज्हि कालत्थो समूहत्थो च समयो, तत्थ वुत्तानं फस्सादिधम्मानं खणसमवायहेतुसङ्घातस्स च समयस्स भावेन तेसं भावो लक्खयति । तस्मा तदत्थजोतनत्थं तत्थ भुम्मवचनेन निद्देसो कतो । इध पन हेतुअत्थो करणत्थो च सम्भवति । यो हि सो सिक्खापदपञ्जत्तिसमयो सारिपुत्तादीहिपि

दुब्बिज्जेय्यो, तेन समयेन हेतुभूतेन करणभूतेन च सिक्खापदानि पज्जापयन्तो सिक्खापदपज्जत्तिहेतुञ्च अपेक्खमानो भगवा तत्थ तत्थ विहासि; तस्मा तदत्थजोतनत्थं इध करणवचनेन निद्देशो कतोति वेदितब्बो । होति चेत्थ —

“उपयोगेन भुम्मेन, तं तं अत्थमपेक्खिय ।
अज्जत्र समयो वुत्तो, करणेनेव सो इधा”ति ॥

पोराणा पन वण्णयन्ति — ‘एकं समयं’न्ति वा ‘यस्मिं समये’ति वा ‘तेन समयेना’ति वा अभिलापमत्तभेदो एस, सब्बत्थ भुम्ममेव अत्थो’ति । तस्मा तेसं लद्धिया “तेन समयेना”ति वुत्तेपि “तस्मिं समये”ति अत्थो वेदितब्बो ।

बुद्धो भगवाति इमेसं पदानं परतो अत्थं वण्णयिस्साम । वेरज्जायं विहरतीति एत्थ पन वेरज्जाति अज्जतरस्स नगरस्सेतं अधिवचनं, तस्सं वेरज्जायं; समीपत्थे भुम्मवचनं । विहरतीति अविसेसेन इरियापथदिब्बब्रह्मअरियविहारेसु अज्जतरविहारसमङ्गीपरिदीपनमेतं, इध पन ठानगमननिसज्जासयनप्पभेदेसु अइरियापथेसु अज्जतरइरियापथसमायोगपरिदीपनं, तेन ठितोपि गच्छन्तोपि निसिन्नोपि सयानोपि भगवा विहरतिच्चेव वेदितब्बो । सो हि एकं इरियापथबाधनं अज्जेन इरियापथेन विच्छिन्दित्वा अपरिपतन्तं अत्तभावं हरति पवत्तेति, तस्मा “विहरती”ति वुच्चति ।

नळेरुपुचिमन्दमूलेति एत्थ नळेरु नाम यक्खो, पुचिमन्दोति निम्बरुक्खो, मूलन्ति समीपं । अयज्झि मूलसद्दो “मूलानि उद्धरेय्य अन्तमसो उसीरनाळिमत्तानिपी”ति (अ० नि० ४.१९५) -आदीसु मूलमूले दिस्सति । “लोभो अकुसलमूल”न्ति (दी० नि० ३.३०५) -आदीसु असाधारणहेतुम्हि । “याव मज्झन्हिके काले छाया फरति, निवाते पण्णानि पतन्ति, एत्तावता रुक्खमूल”न्ति आदीसु समीपे । इध पन समीपे अधिप्पेतो, तस्मा नळेरुयक्खेन अधिगहितस्स पुचिमन्दस्स समीपेति एवमेत्थ अत्थो दट्ठब्बो । सो किर पुचिमन्दो रमणीयो पासादिको अनेकेसं रुक्खानं आधिपच्चं विय कुरुमानो तस्स नगरस्स अविदूरे गमनागमनसम्पन्ने ठाने अहोसि । अथ भगवा वेरज्जं गन्त्वा पतिरूपे ठाने विहरन्तो तस्स रुक्खस्स समीपे हेट्ठाभागे विहासि । तेन वुत्तं — “वेरज्जायं विहरति नळेरुपुचिमन्दमूले”ति ।

तत्थ सिया यदि ताव भगवा वेरज्जायं विहरति, “नळेरुपुचिमन्दमूले”ति न वत्तब्बं, अथ तत्थ विहरति, “वेरज्जायं”न्ति न वत्तब्बं, न हि सक्का उभयत्थ तेनेव समयेन अपुब्बं अचरिमं विहरितुन्ति? न खो पनेतं एवं दट्ठब्बं, ननु अवोचुम्ह “समीपत्थे भुम्मवचन”न्ति । तस्मा यथा गङ्गायमुनादीनं समीपे गोयूथानि चरन्तानि “गङ्गाय चरन्ति, यमुनाय चरन्ती”ति वुच्चन्ति; एवमिधापि यदिदं वेरज्जाय समीपे नळेरुपुचिमन्दमूलं तत्थ विहरन्तो वुच्चति “वेरज्जायं विहरति नळेरुपुचिमन्दमूले”ति । गोचरगामनिदस्सनत्थं हिस्स वेरज्जावचनं । पब्बजितानुरूपनिवासनट्ठाननिदस्सनत्थं नळेरुपुचिमन्दमूलवचनं ।

तत्थ वेरज्जाकित्तनेन आयस्मा उपालित्थेरो भगवतो गहट्ठानुगहकरणं दस्सेति, नळेरुपुचिमन्दमूलकित्तनेन पब्बजितानुगहकरणं, तथा पुरिमेन पच्चयग्गहणतो अत्तकिलमथानुयोगविवज्जनं, पच्छिमेन वत्थुकामप्पहानतो कामसुखल्लिकानुयोगविवज्जनपायदस्सनं; पुरिमेन च धम्मदेसनाभियोगं, पच्छिमेन विवेकाधिमुत्तिं; पुरिमेन करुणाय उपगमनं, पच्छिमेन पज्जाय अपगमनं; पुरिमेन सत्तानं हितसुखनिप्फादनाधिमुत्ततं, पच्छिमेन परहितसुखकरणे निरुपलेपनं; पुरिमेन धम्मिकसुखापरिच्चागनिमित्तं फासुविहारं, पच्छिमेन उत्तरिमनुस्सधम्मामुयोगनिमित्तं; पुरिमेन मनुस्सानं उपकारबहुलतं, पच्छिमेन देवतानं; पुरिमेन लोके जातस्स लोके संवट्ठभावं, पच्छिमेन लोकेन अनुपलित्ततं; पुरिमेन “एकपुगगलो, भिक्खवे, लोके उप्पज्जमानो उप्पज्जति बहुजनहिताय बहुजनसुखाय लोकानुकम्पाय अत्थाय हिताय सुखाय

देवमनुस्सानं । कतमो एकपुग्गलो? तथागतो अरहं सम्मासम्बुद्धो”ति (अ० नि० १.१७०) वचनतो यदर्थं भगवा उप्पन्नो तदर्थपरिनिष्पादनं, पच्छिमेन यत्थ उप्पन्नो तदनुरूपविहारं । भगवा हि पठमं लुम्बिनीवने, दुतियं बोधिमण्डेति लोकियलोकुत्तराय उप्पत्तिया वनेयेव उप्पन्नो, तेनस्स वनेयेव विहारं दस्सेतीति एवमादिना नयेनेत्थ अत्थयोजना वेदितब्बा ।

महता भिक्खुसङ्घेन सद्भिन्ति एत्थ महताति गुणमहत्तेनपि महता; सङ्ख्यामहत्तेनपि, सो हि भिक्खुसङ्घो गुणेहिपि महा अहोसि, यस्मा यो तत्थ पच्छिमको सो सोतापन्नो; सङ्ख्यायपि महा पञ्चसतसङ्ख्यत्ता । भिक्खूनं सङ्घेन **भिक्खुसङ्घेन**; दिट्ठिसीलसामञ्जसङ्घातसङ्घातेन समणगणेनाति अत्थो । **सद्भिन्ति** एकतो । **पञ्चमत्तेहि भिक्खुसतेहीति** पञ्च मत्ता एतेसन्ति **पञ्चमत्तानि** । मत्ताति पमाणं वुच्चति । तस्मा यथा “भोजने मत्तञ्जू”ति वुत्ते भोजने मत्तं जानाति, पमाणं जानातीति अत्थो होति; एवमिधापि तेसं भिक्खुसतानं पञ्च मत्ता पञ्चप्पमाणन्ति एवमत्थो दट्ठब्बो । भिक्खूनं सतानि **भिक्खुसतानि**, तेहि पञ्चमत्तेहि भिक्खुसतेहि । एतेन यं वुत्तं — “महता भिक्खुसङ्घेन सद्भि”न्ति, एत्थ तस्स महतो भिक्खुसङ्घस्स सङ्ख्यामहत्तं दस्सितं होति । परतो पनस्स “निरब्बुदो हि, सारिपुत्त भिक्खुसङ्घो निरादीनवो अपगतकाळको सुद्धो सारे पतिट्ठितो । इमेसज्झि, सारिपुत्त, पञ्चन्नं भिक्खुसतानं यो पच्छिमको सो सोतापन्नो”ति वचनेन गुणमहत्तं आविभविस्सति ।

अस्सोसि खो वेरञ्जो ब्राह्मणोति अस्सोसीति सुणि उपलभि, सोतद्वारसम्पत्तवचननिग्घोसानुसारेण अज्जासि । **खोति** पदपूरणमत्ते अवधारणत्थे वा निपातो । तत्थ अवधारणत्थेन अस्सोसि एव, नास्स कोचि सवनन्तरायो अहोसीति अयमत्थो वेदितब्बो । पदपूरणेन पन ब्यञ्जनसिलिट्ठतामत्तमेव । वेरञ्जायं जातो, वेरञ्जायं भवो, वेरञ्जा वा अस्स निवासोति **वेरञ्जो** । मातापितृहि कतनामवसेन पनायं “उदयो”ति वुच्चति । ब्रह्मं अणतीति **ब्राह्मणो**, मन्ते सज्झायतीति अत्थो । इदमेव हि जातिब्राह्मणानं निरुत्तिवचनं । अरिया पन बाहितपापत्ता “ब्राह्मणा”ति वुच्चन्ति ।

इदानीं यमत्थं वेरञ्जो ब्राह्मणो अस्सोसि, तं पकासेन्तो **समणो खलु भो गोतमोति** आदिमाह । तत्थ समितपापत्ता **समणोति** वेदितब्बो । वुत्तं हेतं — “बाहितपापोति ब्राह्मणो (ध० प० ३८८), समितपापत्ता समणोति वुच्चती”ति (ध० प० २६५) । भगवा च अनुत्तरेण अरियमग्गेण समितपापो, तेनस्स यथाभुच्चगुणाधिगतमेतं नामं यदिदं समणोति । **खलूति** अनुस्सवनत्थे निपातो । **भोति** ब्राह्मणजातिकानं जातिसमुदागतं आलपनमत्तं । वुत्तम्पि हेतं —

“भोवादी नामसो होति, सचे होति सकिञ्चनो”ति । (ध० प० ३९६; सु० नि० ६२५) । **गोतमोति** भगवन्तं गोत्तवसेन परिकित्तेति, तस्मा “समणो खलु भो गोतमो”ति एत्थ समणो किर भो गोतमगोत्तोति एवमत्थो दट्ठब्बो । **सक्यपुत्तोति** इदं पन भगवतो उच्चाकुलपरिदीपनं । **सक्यकुला पब्बजितोति** सद्धापब्बजितभावपरिदीपनं, केनचि पारिजुञ्जेण अनभिभूतो अपरिक्खीणंयेव, तं कुलं पहाय सद्धाय पब्बजितोति वुत्तं होति । ततो परं वुत्तत्थमेव । **तं खो पनाति** इत्थम्भूताख्यानत्थे उपयोगवचनं, तस्स खो पन भोतो गोतमस्साति अत्थो । **कल्याणोति** कल्याणगुणसमन्नागतो; सेट्ठोति वुत्तं होति । **कित्तिसद्दोति** कित्ति एव, थुतिघोसो वा ।

इतिपि सो भगवाति आदीसु पन अयं ताव योजना — सो भगवा इतिपि अरहं, इतिपि सम्मासम्बुद्धो...पे०... इतिपि भगवाति इमिना च इमिना च कारणेनाति वुत्तं होति ।

इदानीं विनयधरानं सुत्तन्तनयकोसल्लत्थं विनयसंवण्णनारम्भे बुद्धगुणपटिसंयुत्ताय धम्मिया कथाय

चित्तसम्पहंसनत्थञ्च एतेसं पदानं वित्थारनयेन वण्णनं करिस्सामि । तस्मा यं वुत्तं — “सो भगवा इतिपि अरह”न्तिआदि; तत्थ आरकत्ता, अरीनं अरानञ्च हतत्ता, पच्चयादीनं अरहत्ता, पापकरणे रहाभावाति इमेहि ताव कारणेहि सो भगवा अरहन्ति वेदितब्बो । आरका हि सो सब्बकिलेसेहि सुविदूरविदूरे ठितो, मग्गेन सवासनानं किलेसानं विद्धंसितत्ताति आरकत्ता अरहं; ते चानेन किलेसारयो मग्गेन हताति अरीनं हतत्तापि अरहं । यञ्चेतं अविज्जाभवतण्हामयनाभिपुज्जादिअभिसङ्खारारं जरामरणनेमि आसवसमुदयमयेन अक्खेन विज्झित्वा तिभवरथे समायोजितं अनादिकालप्पवत्तं संसारचक्कं, तस्सानेन बोधिमण्डे वीरियपादेहि सीलपथवियं पतिट्ठाय सद्भाहत्थेन कम्मक्खयकरं जाणफरसुं गहेत्वा सब्बे अरा हताति अरानं हतत्तापि अरहं ।

अथ वा संसारचक्कन्ति अनमतग्गसंसारवट्टं वुच्चति, तस्स च अविज्जा नाभि, मूलत्ता; जरामरणं नेमि, परियोसानत्ता; सेसा दस धम्मा अरा, अविज्जामूलकत्ता जरामरणपरियन्तत्ता च । तत्थ दुक्खादीसु अज्जाणं अविज्जा, कामभवे च अविज्जा कामभवे सङ्खारानं पच्चयो होति । रूपभवे अविज्जा रूपभवे सङ्खारानं पच्चयो होति । अरूपभवे अविज्जा अरूपभवे सङ्खारानं पच्चयो होति । कामभवे सङ्खारा कामभवे पटिसन्धिविज्जाणस्स पच्चया होन्ति । एस नयो इतरेसु । कामभवे पटिसन्धिविज्जाणं कामभवे नामरूपस्स पच्चयो होति, तथा रूपभवे । अरूपभवे नामस्सेव पच्चयो होति । कामभवे नामरूपं कामभवे सळायतनस्स पच्चयो होति । रूपभवे नामरूपं रूपभवे तिण्णं आयतनानं पच्चयो होति । अरूपभवे नामं अरूपभवे एकस्सायतनस्स पच्चयो होति । कामभवे सळायतनं कामभवे छब्बिधस्स फस्सस्स पच्चयो होति । रूपभवे तीणि आयतनानि रूपभवे तिण्णं फस्सानं; अरूपभवे एकमायतनं अरूपभवे एकस्स फस्सस्स पच्चयो होति । कामभवे छ फस्सा कामभवे छन्नं वेदनानं पच्चया होन्ति । रूपभवे तयो तत्थेव तिस्सन्नं; अरूपभवे एको तत्थेव एकस्सा वेदनाय पच्चयो होति । कामभवे छ वेदना कामभवे छन्नं तण्हाकायानं पच्चया होन्ति । रूपभवे तिस्सो तत्थेव तिण्णं; अरूपभवे एका वेदना अरूपभवे एकस्स तण्हाकायस्स पच्चयो होति । तत्थ तत्थ सा सा तण्हा तस्स तस्स उपादानस्स पच्चयो; उपादानादयो भवादीनं ।

कथं? इधेकच्चो “कामे परिभुज्जिस्सामी”ति कामुपादानपच्चया कायेन दुच्चरितं चरति, वाचाय मनसा दुच्चरितं चरति; दुच्चरितपारिपूरिया अपाये उपपज्जति । तत्थस्स उपपत्तिहेतुभूतं कम्मं कम्मभवो, कम्मनिब्बत्ता खन्धा उपपत्तिभवो, खन्धानं निब्बत्ति जाति, परिपाको जरा, भेदो मरणं ।

अपरो “सग्गसम्पत्तिं अनुभविस्सामी”ति तथेव सुचरितं चरति; सुचरितपारिपूरिया सग्गे उपपज्जति । तत्थस्स उपपत्तिहेतुभूतं कम्मं कम्मभवोति सो एव नयो ।

अपरो पन “ब्रह्मलोकसम्पत्तिं अनुभविस्सामी”ति कामुपादानपच्चया एव मेत्तं भावेति, करुणं... मुदितं... उपेक्खं भावेति, भावनापारिपूरिया ब्रह्मलोके निब्बत्ति । तत्थस्स निब्बत्तिहेतुभूतं कम्मं कम्मभवोति सोयेव नयो ।

अपरो “अरूपवभसम्पत्तिं अनुभविस्सामी”ति तथेव आकासानज्जायतनादिसमापत्तियो भावेति, भावनापारिपूरिया तत्थ निब्बत्ति । तत्थस्स निब्बत्तिहेतुभूतं कम्मं कम्मभवो, कम्मनिब्बत्ता खन्धा उपपत्तिभवो, खन्धानं निब्बत्ति जाति, परिपाको जरा, भेदो मरणन्ति । एस नयो सेसुपादानमूलिकासुपि योजनासु ।

एवं “अयं अविज्जा हेतु, सङ्खारा हेतुसमुप्पन्ना, उभोपेते हेतुसमुप्पन्नाति पच्चयपरिग्गहे पज्जा धम्मद्वित्तिजाणं; अतीतम्पि अद्धानं, अनागतम्पि अद्धानं; अविज्जा हेतु, सङ्खारा हेतुसमुप्पन्ना, उभोपेते हेतुसमुप्पन्नाति पच्चयपरिग्गहे

पञ्चा धम्मट्ठित्तिजाण’न्ति एतेन नयेन सब्बपदानि वित्थारेतब्बानि । तत्थ अविज्जा सङ्खारा एको सङ्खेपो, विज्जाण-
 नामरूप-सल्लायतन-फस्स-वेदना एको, तण्हुपादानभवा एको, जाति-जरा-मरणं एको । पुरिमसङ्खेपो चेत्थ अतीतो अब्धा, द्वे
 मज्झिमा पच्चुप्पन्नो, जातिजरामरणं अनागतो । अविज्जासङ्खारगगहणेन चेत्थ तण्हुपादानभवा गहिताव होन्तीति इमे पञ्च
 धम्मा अतीते कम्मवट्ठं; विज्जाणादयो पञ्च धम्मा एतरहि विपाकवट्ठं । तण्हुपादानभवगगहणेन अविज्जासङ्खारा गहिताव
 होन्तीति इमे पञ्च धम्मा एतरहि कम्मवट्ठं; जातिजरामरणापदेसेन विज्जाणादीनं निद्विट्ठत्ता इमे पञ्च धम्मा आयतिं
 विपाकवट्ठं । ते आकारतो वीसतिविधा होन्ति । सङ्खारविज्जाणानञ्चेत्थ अन्तरा एको सन्धि, वेदनातण्हानमन्तरा एको,
 भवजातीनमन्तरा एको । इति भगवा एवं चतुसङ्खेपं, तियद्धं, वीसताकारं, तिसन्धिं पटिच्चसमुप्पादं सब्बाकारतो जानाति
 पस्सति अज्जाति पटिविज्जाति । तं जातट्ठेन जाणं, पजाननट्ठेन पज्जा । तेन वुच्चति — “पच्चयपरिग्गहे पज्जा
 धम्मट्ठित्तिजाण’न्ति । इमिना धम्मट्ठित्तिजाणेन भगवा ते धम्मे यथाभूतं जत्वा तेसु निब्बिन्दन्तो विरज्जन्तो विमुच्चन्तो
 वुत्तप्पकारस्स इमस्स संसारचक्कस्स अरे हनि विहनि विद्धंसेसि । एवमि अरानं हतत्ता अरहं ।

अगदक्खिण्येयत्ता च चीवरादिपच्चये अरहति पूजाविसेसज्ज; तेनेव च उप्पन्ने तथागते ये केचि महेसक्खा
 देवमनुस्सा न ते अज्जत्थ पूजं करोन्ति । तथा हि ब्रह्मा सहम्पति सिनेरुमत्तेन रतनदामेन तथागतं पूजेसि, यथाबलज्ज
 अज्जेपि देवा मनुस्सा च बिम्बिसारकोसलराजादयो । परिनिब्बुतमि च भगवन्तं उद्विस्स छन्नवुतिकोटिधनं विसज्जेत्वा
 असोकमहाराजा सकलजम्बुदीपे चतुरासीतिविहारसहस्सानि पतिट्ठापेसि । को पन वादो अज्जेसं पूजाविसेसानन्ति! एवं
पच्चयादीनं अरहत्तापि अरहं । यथा च लोके केचि पण्डितमानिनो बाला असिलोकभयेन रहो पापं करोन्ति; एवमेस न
 कदाचि करोतीति **पापकरणे रहाभावतोपि अरहं** । होति चेत्थ —

“आरकत्ता हतत्ता च, किलेसारीन सो मुनि ।
 हतसंसारचक्कारो, पच्चयादीन चारहो ।
 न रहो करोति पापानि, अरहं तेन वुच्चती”ति ॥

सम्मा सामज्ज सब्बधम्मनं बुद्धत्ता पन **सम्मासम्बुद्धो** । तथा हेस सब्बधम्मे सम्मा सामज्ज बुद्धो, अभिज्जेय्ये धम्मे
 अभिज्जेय्यतो बुद्धो, परिज्जेय्ये धम्मे परिज्जेय्यतो, पहातब्बे धम्मे पहातब्बतो, सच्छिकातब्बे धम्मे सच्छिकातब्बतो,
 भावेतब्बे धम्मे भावेतब्बतो । तेनेव चाह —

“अभिज्जेय्यं अभिज्जातं, भावेतब्बज्ज भावितं ।
 पहातब्बं पहीनं मे, तस्मा बुद्धोस्मि ब्राह्मणा”ति ॥ (म० नि० २.३९९; सु० नि० ५६३) ।

अपिच चक्खु दुक्खसच्चं, तस्स मूलकारणभावेन तंसमुट्ठापिका पुरिमतण्हा समुदयसच्चं, उभिन्नमप्पवत्ति
 निरोधसच्चं, निरोधप्पजानना पटिपदा मग्गसच्चन्ति एवं एकेकपदुद्धारेनापि सब्बधम्मे सम्मा सामज्ज बुद्धो । एस नयो सोत-
 घान-जिक्का-कायमनेसुपि । एतेनेव नयेन रूपादीनि छ आयतनानि, चक्खुविज्जाणादयो छ विज्जाणकाया,
 चक्खुसम्फस्सादयो छ फस्सा, चक्खुसम्फस्सजादयो छ वेदना, रूपसज्जादयो छ सज्जा, रूपसज्जेतनादयो छ चेतना,
 रूपतण्हादयो छ तण्हाकाया, रूपवितक्कादयो छ वितक्का, रूपविचारादयो छ विचारा, रूपक्खन्धादयो पञ्चक्खन्धा, दस
 कसिणानि, दस अनुस्सतियो, उद्धुमातकसज्जादिवसेन दस सज्जा, केसादयो द्वत्तिंसाकारा, द्वादसायतनानि, अट्ठारस
 धातुयो, कामभवादयो नव भवा, पठमादीनि चत्तारि ज्ञानानि, मेत्ताभावनादयो चतस्सो अप्पमज्जा, चतस्सो
 अरूपसमापत्तियो, पटिलोमतो जरामरणादीनि, अनुलोमतो अविज्जादीनि पटिच्चसमुप्पादङ्गानि च योजेतब्बानि ।

तत्रायं एकपदयोजना — “जरामरणं दुक्खसच्चं, जाति समुदयसच्चं, उभिनमि निस्सरणं निरोधसच्चं, निरोधप्पजानना पटिपदा मग्गसच्च”न्ति । एवं एकेकपदुद्धारेण सब्बधम्मो सम्मा सामञ्च बुद्धो अनुबुद्धो पटिविद्धो । तेन वुत्तं — **सम्मा सामञ्च सब्बधम्मनं बुद्धत्ता पन सम्मासम्बुद्धोति** ।

विज्जाहि पन चरणेन च सम्पन्नत्ता **विज्जाचरणसम्पन्नो**; तत्थ **विज्जाति** तिस्सोपि विज्जा, अट्ठपि विज्जा । तिस्सो विज्जा भयभेरवसुत्ते (म० नि० १.३४ आदयो) वुत्तनयेनेव वेदितब्बा, अट्ठ विज्जा अम्बट्ठसुत्ते (दी० नि० १.२७८ आदयो) । तत्र हि विपस्सनाजाणेन मनोमयिद्धिया च सह छ अभिज्जा परिग्गहेत्वा अट्ठ विज्जा वुत्ता । **चरणन्ति** सीलसंवरो, इन्द्रियेसु गुत्तद्वारता, भोजने मत्तञ्जुता, जागरियानुयोगो, सत्त सद्धम्मा, चत्तारि रूपावचरज्झानानीति इमे पन्नरस धम्मा वेदितब्बा । इमेयेव हि पन्नरस धम्मा, यस्मा एतेहि चरति अरियसावको गच्छति अमतं दिसं तस्मा, चरणन्ति वुत्ता । यथाह — “इध, महानाम, अरियसावको सीलवा होती”ति (म० नि० २.२४) वित्थारो । भगवा इमाहि विज्जाहि इमिना च चरणेन समन्नागतो, तेन वुच्चति विज्जाचरणसम्पन्नोति । तत्थ विज्जासम्पदा भगवतो सब्बञ्जुतं पूरेत्वा ठिता, चरणसम्पदा महाकारुणिकतं । सो सब्बञ्जुताय सब्बसत्तानं अत्थानत्थं जत्वा महाकारुणिकताय अनत्थं परिवज्जेत्वा अत्थे नियोजेति, यथा तं विज्जाचरणसम्पन्नो । तेनस्स सावका सुप्पटिपन्ना होन्ति नो दुप्पटिपन्ना, विज्जाचरणविपन्नानज्हि सावका अत्तन्तपादयो विय ।

सोभनगमनत्ता, सुन्दरं ठानं गतत्ता, सम्मागतत्ता, सम्मा च गदत्ता **सुगतो** । गमनमि हि गतन्ति वुच्चति, तञ्च भगवतो सोभनं परिसुद्धमनवज्जं । किं पन तन्ति? अरियमग्गो । तेन हेस गमनेन खेमं दिसं असज्जमानो गतोति **सोभनगमनत्ता सुगतो** । सुन्दरं चेस ठानं गतो अमतं निब्बानन्ति **सुन्दरं ठानं गतत्तापि सुगतो** । सम्मा च गतो तेन तेन मग्गेन पहीने किलेसे पुन अपच्चागच्छन्तो । वुत्तञ्चेतं — “सोतापत्तिमग्गेन ये किलेसा पहीना, ते किलेसे न पुनेति न पच्चेति न पच्चागच्छतीति सुगतो... पे०... अरहत्तमग्गेन ये किलेसा पहीना, ते किलेसे न पुनेति न पच्चेति न पच्चागच्छतीति सुगतो”ति (महानि० ३८) । सम्मा वा आगतो दीपङ्करपादमूलतो पभुति याव बोधिमण्डो ताव समतिसपारमिपूरिताय सम्मापटिपत्तिया सब्बलोकस्स हितसुखमेव करोन्तो सस्सतं उच्छेदं कामसुखं अत्तकिलमथन्ति इमे च अन्ते अनुपगच्छन्तो आगतोति **सम्मागतत्तापि सुगतो** । सम्मा चेस गदति, युत्तद्धाने युत्तमेव वाचं भासतीति **सम्मा गदत्तापि सुगतो** ।

तत्रिदं साधकसुत्तं — “यं तथागतो वाचं जानाति अभूतं अतच्छं अनत्थसंहितं, सा च परेसं अप्पिया अमनापा, न तं तथागतो वाचं भासति । यमि तथागतो वाचं जानाति भूतं तच्छं अनत्थसंहितं, सा च परेसं अप्पिया अमनापा, तमि तथागतो वाचं न भासति । यञ्च खो तथागतो वाचं जानाति भूतं तच्छं अत्थसंहितं, सा च परेसं अप्पिया अमनापा, तत्र कालञ्जू तथागतो होति तस्सा वाचाय वेय्याकरणाय । यं तथागतो वाचं जानाति अभूतं अतच्छं अनत्थसंहितं, सा च परेसं पिया मनापा, न तं तथागतो वाचं भासति । यमि तथागतो वाचं जानाति भूतं तच्छं अनत्थसंहितं, सा च परेसं पिया मनापा, तमि तथागतो वाचं न भासति । यञ्च खो तथागतो वाचं जानाति भूतं तच्छं अत्थसंहितं, सा च परेसं पिया मनापा, तत्र कालञ्जू तथागतो होति तस्सा वाचाय वेय्याकरणाया”ति (म० नि० २.८६) । एवं **सम्मा गदत्तापि सुगतोति** वेदितब्बो ।

सब्बथा विदितलोकत्ता पन **लोकविदू** । सो हि भगवा सभावतो समुदयतो निरोधतो निरोधूपायतोति सब्बथा लोकं अवेदि अज्वासि पटिविज्झि । यथाह — “यत्थ खो, आवुसो, न जायति न जीयति न मीयति न चवति न उपपज्जति, नाहं तं गमनेन लोकस्स अन्तं जातेय्यं दट्ठेय्यं पत्तेय्यन्ति वदामि; न चाहं, आवुसो, अप्पत्ताव लोकस्स अन्तं दुक्खस्स अन्तकिरियं वदामि । अपि चाहं, आवुसो, इमस्मिंयेव ब्याममत्ते कळेवरे ससज्जिम्हि समनके लोकञ्च पज्जपेमि लोकसमुदयञ्च

लोकनिरोधञ्च लोकनिरोधगामिनिञ्च पटिपदं ।

“गमनेन न पत्तब्बो, लोकस्सन्तो कुदाचनं ।
न च अप्पत्वा लोकन्तं, दुक्खा अत्थि पमोचनं ॥

“तस्मा हवे लोकविदू सुमेधो ।
लोकन्तगू वुसितब्रह्मचरियो ।
लोकस्स अन्तं समितावि जत्वा ।
नासीसती लोकमिमं परञ्चा”ति ॥ (अ० नि० ४.४५; सं० नि० १.१०७) ।

अपिच तयो लोका — सङ्खारलोको, सत्तलोको, ओकासलोकोति; तत्थ “एको लोको — सब्बे सत्ता आहारद्वितिका”ति (पटि० म० १.११२) आगतद्वाने सङ्खारलोको वेदितब्बो । “सस्सतो लोकोति वा असस्सतो लोकोति वा”ति (दी० नि० १.४२१) आगतद्वाने सत्तलोको ।

“यावता चन्दिमसूरिया, परिहरन्ति दिसा भन्ति विरोचना ।
ताव सहस्सधा लोको, एत्थ ते वत्तती वसो”ति ॥ (म० नि० १.५०३) —

आगतद्वाने ओकासलोको, तम्पि भगवा सब्बथा अवेदि । तथा हिस्स — “एको लोको — सब्बे सत्ता आहारद्वितिका ।
द्वे लोका — नामञ्च रूपञ्च । तयो लोका — तिस्सो वेदना । चत्तारो लोका — चत्तारो आहारा । पञ्च लोका —
पञ्चुपादानक्खन्धा । छ लोका — छ अज्झत्तिकानि आयतनानि । सत्त लोका सत्त विज्जाणद्वितियो । अट्ठ लोका — अट्ठ
लोकधम्मा । नव लोका — नव सत्तावासा । दस लोका — दसायतनानि । द्वादस लोका — द्वादसायतनानि । अट्ठारस लोका
— अट्ठारस धातुयो”ति (पटि० म० १.११२) । अयं सङ्खारलोकोपि सब्बथा विदितो ।

यस्मा पनेस सब्बेसम्पि सत्तानं आसयं जानाति, अनुसयं जानाति, चरितं जानाति, अधिमुत्तिं जानाति, अप्परजक्खे
महारजक्खे तिक्खिन्द्रिये मुदिन्द्रिये स्वाकारे द्वाकारे सुविज्जापये दुविज्जापये भब्बे अभब्बे सत्ते जानाति, तस्मास्स
सत्तलोकोपि सब्बथा विदितो । यथा च सत्तलोको एवं ओकासलोकोपि । तथा हेस एकं चक्कवाळं आयामतो च वित्थारतो
च योजनानं द्वादस सतसहस्सानि तीणि सहस्सानि चत्तारि सतानि पञ्जासञ्च योजनानि । परिक्खेपतो —

सब्बं सतसहस्सानि, छत्तिंस परिमण्डलं ।
दसञ्चेव सहस्सानि, अट्ठुट्ठानि सतानि च ॥

तत्थ —

दुवे सतसहस्सानि, चत्तारि नहुतानि च ।
एत्तकं बहलत्तेन, सङ्घातायं वसुन्धरा ॥

तस्सा एव सन्धारकं —

चत्तारि सतसहस्सानि, अट्ठेव नहुतानि च ।
एत्तकं बहलत्तेन, जलं वाते पतिट्ठितं ॥

तस्सापि सन्धारको —

नवसतसहस्सानि, मालुतो नभमुग्गतो ।
सट्ठि चेव सहस्सानि, एसा लोकस्स सण्ठिति ॥

एवं सण्ठिते चेत्थ योजनानं —

चतुरासीति सहस्सानि, अज्झोगाळ्हो महण्णवे ।
अच्चुग्गतो तावदेव, सिनेरुपब्बतुत्तमो ॥

ततो उपडुपड्डेन, पमाणेन यथाक्कमं ।
अज्झोगाळ्हुग्गता दिब्बा, नानारतनचित्तिता ॥

युगन्धरो ईसधरो, करवीको सुदस्सनो ।
नेमिन्धरो विनतको, अस्सकण्णो गिरी ब्रहा ॥

एते सत्त महासेला, सिनेरुस्स समन्ततो ।
महाराजानमावासा, देवयक्खनिसेविता ॥

योजनानं सतानुच्चो, हिमवा पञ्च पब्बतो ।
योजनानं सहस्सानि, तीणि आयतवित्थतो ।
चतुरासीतिसहस्सेहि, कूटेहि पटिमण्डितो ॥

तिपञ्चयोजनक्खन्ध, परिक्खेपा नगक्कया ।
पञ्जास योजनक्खन्ध, साखायामा समन्ततो ॥

सतयोजनवित्थिण्णा, तावदेव च उग्गता ।
जम्बू यस्सानुभावेन, जम्बुदीपो पकासितो ॥

द्वे असीति सहस्सानि, अज्झोगाळ्हो महण्णवे ।
अच्चुग्गतो तावदेव, चक्कवाळसिलुच्चयो ।
परिक्खिपित्वा तं सब्बं, लोकधातुमयं ठितो ॥

तत्थ चन्दमण्डलं एकूनपञ्जासयोजनं, सूरियमण्डलं पञ्जासयोजनं, तावतिसभवनं दससहस्सयोजनं; तथा असुरभवनं, अवीचिमहानिरयो, जम्बुदीपो च । अपरगोयानं सत्तसहस्सयोजनं; तथा पुब्बविदेहो । उत्तरकुरु

अट्टसहस्सयोजनो, एकमेको चेत्थ महादीपो पञ्चसतपञ्चसतपरित्तदीपपरिवारो; तं सब्बम्पि एकं चक्कवाळं, एका लोकधातु, तदन्तरेसु लोकन्तरिकनिरया। एवं अनन्तानि चक्कवाळानि अनन्ता लोकधातुयो भगवा अनन्तेन बुद्धजाणेन अवेदि, अज्जासि, पटिविज्झि। एवमस्स ओकासलोकोपि सब्बथा विदितो। एवम्पि **सब्बथा विदितलोकता लोकविदू**।

अत्तनो पन गुणेहि विसिद्धतरस्स कस्सचि अभावा नत्थि एतस्स उत्तरोति **अनुत्तरो**। तथा हेस सीलगुणेनापि सब्बं लोकमभिभवति, समाधि...पे०... पज्जा... विमुत्ति... विमुत्तिजाणदस्सनगुणेनापि, सीलगुणेनापि असमो असमसमो अप्पटिमो अप्पटिभागो अप्पटिपुग्गलो...पे०... विमुत्तिजाणदस्सनगुणेनापि। यथाह — “न खो पनाहं, भिक्खवे, समनुपस्सामि सदेवके लोके समारके...पे०... सदेवमनुस्साय अत्तना सीलसम्पन्नतर”न्ति वित्थारो।

एवं अगगप्पसादसुत्तादीनि (अ० नि० ४.३४; इतिवु० ९०) “न मे आचरियो अत्थी”तिआदिका गाथायो (म० नि० १.२८५; महाव० ११) च वित्थारेतब्बा।

पुरिसदम्मे सारेतीति **पुरिसदम्मसारथि**, दमेति विनेतीति वुत्तं होति। तत्थ **पुरिसदम्मा**ति अदन्ता दमेतुं युत्ता तिरच्छानपुरिसापि मनुस्सपुरिसापि अमनुस्सपुरिसापि। तथा हि भगवता तिरच्छानपुरिसापि अपलाळो नागराजा, चूळोदरो, महोदरो, अगिसिखो, धूमसिखो, धनपालको हत्थीति एवमादयो दमिता, निब्बिसा कता, सरणेषु च सीलेसु च पतिट्ठापिता। मनुस्सपुरिसापि सच्चकनिगण्ठपुत्त-अम्बड्डमाणव-पोक्खरसाति-सोणदण्डकूटदन्तादयो। अमनुस्सपुरिसापि आळवक-सूचिलोम-खरलोम-यक्ख-सक्कदेवराजादयो दमिता विनीता विचित्रेहि विनयनूपायेहि। “अहं खो, केसि, पुरिसदम्मं सण्हेनपि विनेमि, फरुसेनपि विनेमि, सण्हफरुसेनपि विनेमी”ति (अ० नि० ४.१११) इदञ्चेत्थ सुत्तं वित्थारेतब्बं। अथ वा विसुद्धसीलादीनं पठमज्झानादीनि सोतापन्नादीनञ्च उत्तरिमग्गपटिपदं आचिक्खन्तो दन्तेपि दमेतियेव।

अथ वा अनुत्तरो पुरिसदम्मसारथीति एकमेविदं अत्थपदं। भगवा हि तथा पुरिसदम्मे सारेति, यथा एकपल्लङ्केनेव निसिन्ना अट्ट दिसा असज्जमाना धावन्ति। तस्मा “अनुत्तरो पुरिसदम्मसारथी”ति वुच्चति। “हत्थिदमकेन, भिक्खवे, हत्थिदम्मो सारितो एकंयेव दिसं धावती”ति इदञ्चेत्थ सुत्तं (म० नि० ३.३१२) वित्थारेतब्बं।

दिट्ठधम्मिकसम्परायिकपरमत्थेहि यथारहं अनुसासतीति **सत्था**। अपिच सत्था वियाति सत्था, भगवा सत्थवाहो। “यथा सत्थवाहो सत्थे कन्तारं तारेति, चोरकन्तारं तारेति, वाळकन्तारं तारेति, दुब्भिक्खकन्तारं तारेति, निरुदककन्तारं तारेति, उत्तारेति नित्तारेति पतारेति खेमन्तभूमिं सम्पापेति; एवमेव भगवा सत्था सत्थवाहो सत्ते कन्तारं तारेति जातिकन्तारं तारेती”तिआदिना (महानि० १९०) निद्वेसनयेनपेत्थ अत्थो वेदितब्बो।

देवमनुस्सानन्ति दएवानञ्च मनुस्सानञ्च उक्कट्टपरिच्छेदवसेनेतं वुत्तं, भब्बपुग्गलपरिच्छेदवसेन च। भगवा पन तिरच्छानगतानम्पि अनुसासनिष्पदानेन सत्थायेव। तेपि हि भगवतो धम्मसवनेन उपनिस्सयसम्पत्तिं पत्वा ताव एव उपनिस्सयसम्पत्तिया दुतिये ततिये वा अत्तभावे मग्गफलभागिनो होन्ति। मण्डूकदेवपुत्तादयो चेत्थ निदस्सनं। भगवति किर गग्गराय पोक्खरणिआ तीरे चम्पानगरवासीनं धम्मं देसयमाने एको मण्डूको भगवतो सरे निमित्तं अग्गहेसि। तं एको वच्छपालको दण्डमोलुब्ध तिट्ठन्तो तस्स सीसे सन्निरुम्भित्वा अट्ठासि। सो तावदेव कालं कत्वा तावतिसभवने द्वादसयोजनिके कनकविमाने निब्बत्ति। सुत्तप्पबुद्धो विय च तत्थ अच्छरासङ्घपरिवुत्तं अत्तानं दिस्वा “अरे, अहम्पि नाम इध निब्बत्तोस्मि! किं नु खो कम्मं अकासि”न्ति आवज्जेन्तो नाज्जं किज्जि अद्वस, अज्जत्र भगवतो सरे निमित्तग्गाहा। सो तआवदेव सह विमानेन आगन्त्वा भगवतो पादे सिरसा वन्दि। भगवा जानन्तोव पुच्छि —

“को मे वन्दति पादानि, इद्धिया यससा जलं ।
अभिवक्कन्तेन वण्णेन, सब्बा ओभासयं दिसा”ति ॥

“मण्डूकोहं पुरे आसिं, उदके वारिगोचरो ।
तव धम्मं सुणन्तस्स, अवधि वच्छपालको”ति ॥ (वि० व० ८५७-८५८) ।

भगवा तस्स धम्मं देसेसि । देसनावसाने चतुरासीतिया पाणसहस्सानं धम्माभिसमयो अहोसि । देवपुत्तोपि सोतापत्तिफले पतिट्ठाय सितं कत्वा पक्कामीति ।

यं पन किञ्चि अत्थि जेय्यं नाम, तस्स सब्बस्स बुद्धत्ता विमोक्खन्तिकज्जाणवसेन बुद्धो । यस्मा वा चत्तारि सच्चानि अत्तनापि बुज्झि, अज्जेपि सत्ते बोधेसि; तस्मा एवमादीहिपि कारणेहि बुद्धो । इमस्स चत्थस्स विज्जापनत्थं “बुज्झिता सच्चानीति बुद्धो, बोधेता पजायाति बुद्धो”ति एवं पवत्तो सब्बोपि निदेसनयो (महानि० १९२) पटिसम्भिदानयो (पटि० म० १.१६२) वा वित्थारेतब्बो ।

भगवाति इदं पनस्स गुणविसिद्धसत्तुत्तमगरुगारवाधिवचनं । तेनाहु पोराना —

“भगवाति वचनं सेट्ठं, भगवाति वचनमुत्तमं ।
गरु गारवयुत्तो सो, भगवा तेन वुच्चती”ति ॥

चतुब्बिधज्झि नामं — आवत्थिकं, लिङ्गिकं, नेमित्तिकं, अधिच्चसमुप्पन्नं । अधिच्चसमुप्पन्नं नाम लोकीयवोहारेण “यदिच्छक”न्ति वुत्तं होति । तत्थ “वच्छो दम्मो बलिबद्धो”ति एवमादि आवत्थिकं । “दण्डी छत्ती सिखी करी”ति एवमादि लिङ्गिकं । “तेविज्जो छळभिज्जो”ति एवमादि नेमित्तिकं । “सिरिवट्ठको धनवट्ठको”ति एवमादि वचनत्थमनपेक्खित्वा पवत्तं अधिच्चसमुप्पन्नं । इदं पन **भगवाति** नामं नेमित्तिकं, न महामायाय न सुद्धोदनमहाराजेन न असीतिया जातिसहस्सेहि कतं, न सक्कसन्तुसितादीहि देवताविसेसेहि । वुत्तज्जेतं धम्मसेनापतिना — “भगवाति नेतं नामं मातरा कतं...पे०... विमोक्खन्तिकमेतं बुद्धानं भगवन्तानं बोधिया मूले सह सब्बज्जुतज्जाणस्स पटिलाभा सच्छिकापज्जत्ति, यदिदं भगवा”ति (महानि० ८४) ।

यंगुणनेमित्तिकज्जेतं नामं, तेसं गुणानं पकासनत्थं इमं गाथं वदन्ति —

“भगी भजी भागी विभत्तवा इति ।
अकासि भगन्ति गरूति भाग्यवा ।
बहूहि जायेहि सुभावित्तनो ।
भवन्तगो सो भगवाति वुच्चती”ति ॥

निदेसे वुत्तनयेनेव चेत्य तेसं तेसं पदानमत्थो दट्ठब्बो ।

अयं पन अपरो नयो —

“भाग्यवा भगवा युतो, भगेहि च विभत्तवा ।
भत्तवा वन्तगमनो, भवेसु भगवा ततो”ति ॥

तत्थ वण्णागमो वण्णविपरिययोति एतं निरुत्तिलक्खणं गहेत्वा सहनयेन वा पिसोदरादिपक्खेपलक्खणं गहेत्वा यस्मा लोकियलोकुत्तरसुखाभिनिब्बत्तकं दानसीलादिपारप्पत्तं भाग्यमस्स अत्थि, तस्मा “भाग्यवा”ति वत्तब्बे “भगवा”ति वुच्चतीति जातब्बं । यस्मा पन लोभ-दोस-मोह-विपरीतमनसिकार-अहिरिकानोत्तप्प-कोधूपनाह-मक्ख-पळासइस्सा-मच्छरिय-मायासाठेय्य-थम्भ-सारम्भ-मानातिमान-मद-पमाद-तण्हाविज्जा तिविधाकुसलमूल-दुच्चरित-संकिलेस-मल-विसमसज्जा-वितक्क-पपज्ज-चतुब्बिधविपरियेसआसव-गन्थ-ओघ-योगागति-तण्हुप्पादुपादान-पज्जचेतोखील-विनिबन्ध-नीवरणाभिनन्दनछविवादमूल-तण्हाकाय-सत्तानुसय-अट्टमिच्छत्त-नवतण्हामूलक-दसाकुसलकम दिट्ठिगत-अट्टसततण्हाविचरितप्पभेद-सब्बदरथ-परिळाह-किलेससतसहस्सानि, सङ्खेपतो वा पज्ज किलेस-अभिसङ्खारखन्धमच्चु-देवपुत्त-मारे अभज्जि, तस्मा **भगत्ता एतेसं परिस्सयानं भगवाति** वत्तब्बे **भगवाति** वुच्चति । आह चेत्य —

“भगगरागो भग्गदोसो, भग्गमोहो अनासवो ।
भग्गास्स पापका धम्मा, भगवा तेन वुच्चती”ति ॥

भाग्यवन्तताय चस्स सतपुज्जजलक्खणधरस्स रूपकायसम्पत्तिदीपिता होति, भग्गदोसताय धम्मकायसम्पत्ति । तथा लोकियपरिक्खकानं बहुमतभावो, गहट्टपब्बजितेहि अभिगमनीयता, अभिगतानज्ज नेसं कायचित्तदुक्खापनयने पटिबलभावो, आमिसदानधम्मदानेहि उपकारिता, लोकियलोकुत्तरसुखेहि च सम्पयोजनसमत्थता दीपिता होति ।

यस्मा च लोके इस्सरिय-धम्म-यस-सिरी-काम-पयत्तेसु छसु धम्मेसु भगसद्दो वत्तति, परमज्जस्स सकचित्ते इस्सरियं, अणिमा लघिमादिकं वा लोकियसम्मतं सब्बाकारपरिपूरं अत्थि तथा लोकुत्तरो धम्मो लोकत्तयव्यापको यथाभुच्चगुणाधिगतो अतिविय परिसुद्धो यसो, रूपकायदस्सनव्यावटजननयनप्पसादजननसमत्था सब्बाकारपरिपूरा सब्बङ्गपच्चङ्गसिरी, यं यं एतेन इच्छितं पत्थितं अत्तहितं परहितं वा, तस्स तस्स तथेव अभिनिप्फन्नत्ता इच्छितिच्छि, तत्थ निप्फत्तिसज्जितो कामो, सब्बलोकगरुभावप्पत्तिहेतुभूतो सम्मावायामसङ्घातो पयत्तो च अत्थि; तस्मा इमेहि भगेहि युत्तत्तापि **भगा अस्स सन्तीति** इमिना अत्थेन भगवाति वुच्चति ।

यस्मा पन कुसलादीहि भेदेहि सब्बधम्मे, खन्धायतन-धातुसच्च-इन्द्रियपटिच्चसमुप्पादादीहि वा कुसलादिधम्मे, पीळन-सङ्खत-सन्तापविपरिणामट्टेन वा दुक्खमरियसच्चं, आयूहन-निदान-संयोग-पलिबोधट्टेन समुदयं, निस्सरणविवेकासङ्खत-अमतट्टेन निरोधं, निय्यान-हेतु-दस्सनाधिपतेय्यट्टेन मगं विभत्तवा, विभजित्वा विवरित्वा देसितवाति वुत्तं होति । तस्मा **विभत्तवाति** वत्तब्बे भगवाति वुच्चति ।

यस्मा च एस दिब्बब्रह्मअरियविहारे कायचित्तउपधिविवेके सुज्जतप्पणिहितानिमित्तविमोक्खे अज्जे च लोकियलोकुत्तरे उत्तरिमनुस्सधम्मे भजि सेवि बहुलमकासि, तस्मा **भत्तवाति** वत्तब्बे भगवाति वुच्चति ।

यस्मा पन तीसु भवेसु तण्हासङ्घातं गमनमनेन वन्तं, तस्मा **भवेसु वन्तगमनोति** वत्तब्बे भवसद्गतो भकारं, गमनसद्गतो गकारं, वन्तसद्गतो वकारज्ज दीघं कत्वा आदाय भगवाति वुच्चति । यथा लोके “मेहनस्स खस्स माला”ति वत्तब्बे “मेखला”ति वुच्चति ।

सो इमं लोकन्ति सो भगवा इमं लोकं । इदानीं वत्तब्बं निदस्सेति । **सदेवकन्ति** सह देवेहि सदेवकं; एवं सह मारेन **समारकं**; सह ब्रह्मना **सब्रह्मकं**; सह समणब्राह्मणेहि **सस्समणब्राह्मणिं**; पजातत्ता **पजा**, तं पजं; सह देवमनुस्सेहि **सदेवमनुस्सं** । तत्थ सदेवकवचनेन पच्चकामावचरदेवगगहणं वेदितब्बं, समारकवचनेन छट्ठकामावचरदेवगगहणं, सब्रह्मकवचनेन ब्रह्मकायिकादिब्रह्मगगहणं, सस्समणब्राह्मणीवचनेन सासनस्स पच्चत्थिकपच्चामित्तसमणब्राह्मणगगहणं, समितपाप-बाहितपाप-समणब्राह्मणगगहणञ्च, पजावचनेन सत्तलोकगगहणं, सदेवमनुस्सवचनेन सम्मुतिदेवअवसेसमनुस्सगगहणं । एवमेत्थ तीहि पदेहि ओकासलोको, द्वीहि पजावसेन सत्तलोको गहितोति वेदितब्बो ।

अपरो नयो — सदेवकगगहणेन अरूपावचरदेवलोको गहितो, समारकगगहणेन छकामावचरदेवलोका, सब्रह्मकगगहणेन रूपीब्रह्मलोको, सस्समणब्राह्मणादिगगहणेन चतुपरिसवसेन सम्मुतिदेवेहि वा सह मनुस्सलोको, अवसेससब्बसत्तलोको वा ।

अपिचेत्थ सदेवकवचनेन उक्कट्टुपरिच्छेदतो सब्बस्सापि लोकस्स सच्छिकतभावं साधेन्तो तस्स भगवतो कित्तिसद्दो अब्भुगतो । ततो येसं सिया — “मारो महानुभावो छकामावचरिस्सरो वसवत्ती; किं सोपि एतेन सच्छिकतो”ति? तेसं विमतिं विधमन्तो **समारकन्ति** अब्भुगतो । येसं पन सिया — “ब्रह्मा महानुभावो एकङ्गुलिया एकस्मिं चक्कवाळसहस्से आलोकं फरति, द्वीहि...पे०... दसहि अङ्गुलीहि दससु चक्कवाळसहस्सेसु आलोकं फरति, अनुत्तरञ्च ज्ञानसमापत्तिसुखं पटिसंवेदेति, किं सोपि सच्छिकतो”ति? तेसं विमतिं विधमन्तो **सब्रह्मकन्ति** अब्भुगतो । ततो येसं सिया — “पुथूसमणब्राह्मणा सासनपच्चत्थिका, किं तेपि सच्छिकता”ति? तेसं विमतिं विधमन्तो **सस्समणब्राह्मणिं पजन्ति** अब्भुगतो । एवं उक्कट्टुक्कट्टानं सच्छिकतभावं पकासेत्वा अथ सम्मुतिदेवे अवसेसमनुस्से च उपादाय उक्कट्टुपरिच्छेदवसेन सेससत्तलोकस्स सच्छिकतभावं पकासेन्तो **सदेवमनुस्सन्ति** अब्भुगतो । अयमेत्थानुसन्धिकमो ।

सयं अभिज्जा सच्छिकत्वा पवेदेतीति एत्थ पन सयन्ति सामं, अपरनेय्यो हुत्वा; **अभिज्जाति** अभिज्जाय, अधिकेन जाणेन जत्वाति अत्थो । **सच्छिकत्वाति** पच्चक्खं कत्वा, एतेन अनुमानादिपटिक्खेपो कतो होति । **पवेदेतीति** बोधेति जापेति पकासेति । **सो धम्मं देसेति आदिकल्याणं...पे०... परियोसानकल्याणन्ति** सो भगवा सत्तेसु कारुञ्जतं पटिच्च हित्वापि अनुत्तरं विवेकसुखं धम्मं देसेति । तच्च खो अप्पं वा बहुं वा देसेन्तो आदिकल्याणादिप्पकारमेव देसेति ।

कथं? एकगाथापि हि समन्तभद्रकत्ता धम्मस्स पठमपादेन आदिकल्याणा, दुतियततियपादेहि मज्झेकल्याणा, पच्छिमपादेन परियोसानकल्याणा । एकानुसन्धिकं सुत्तं निदानेन आदिकल्याणं, निगमनेन परियोसानकल्याणं, सेसेन मज्झेकल्याणं । नानानुसन्धिकं सुत्तं पठमानुसन्धिना आदिकल्याणं, पच्छिमेन परियोसानकल्याणं, सेसेहि मज्झेकल्याणं । सकलोपि सासनधम्मो अत्तनो अत्थभूतेन सीलेन आदिकल्याणो, समथविपस्सनामगगफलेहि मज्झेकल्याणो, निब्बानेन परियोसानकल्याणो । सीलसमाधीहि वा आदिकल्याणो, विपस्सनामगगेहि मज्झेकल्याणो, फलनिब्बानेहि परियोसानकल्याणो । बुद्धसुबोधिताय वा आदिकल्याणो, धम्मसुधम्मताय मज्झेकल्याणो, सङ्गसुपटिपत्तिया परियोसानकल्याणो । तं सुत्वा तथत्ताय पटिपन्नेन अधिगन्तब्बाय अभिसम्बोधिया वा आदिकल्याणो, पच्चेकबोधिया मज्झेकल्याणो, सावकबोधिया परियोसानकल्याणो । सुय्यमानो चेस नीवरणविकखम्भनतो सवनेनपि कल्याणमेव आवहतीति आदिकल्याणो, पटिपज्जियमानो समथविपस्सनासुखावहनतो पटिपत्तियापि कल्याणमेव आवहतीति मज्झेकल्याणो, तथा पटिपन्नो च पटिपत्तिफले निट्ठिते तादिभावावहनतो पटिपत्तिफलेनपि कल्याणमेव आवहतीति परियोसानकल्याणो । नाथप्पभवत्ता च पभवसुद्धिया आदिकल्याणो, अत्थसुद्धिया मज्झेकल्याणो, किच्चसुद्धिया

परियोसानकल्याणो । तस्मा एसो भगवा अप्पं वा बहुं वा देसेन्तो आदिकल्याणादिप्पकारमेव देसेतीति वेदितब्बो ।

सात्थं सब्यञ्जनन्ति एवमादीसु पन यस्मा इमं धम्मं देसेन्तो सासनब्रह्मचरियं मग्गब्रह्मचरियञ्च पकासेति, नानानयेहि दीपेति; तञ्च यथानुरूपं अत्थसम्पत्तिया **सात्थं**, ब्यञ्जनसम्पत्तिया **सब्यञ्जनं** । सङ्कासनपकासन-विवरण-विभजन-उत्तानीकरण-पञ्जत्ति-अत्थपदसमायोगतो सात्थं, अक्खरपद-ब्यञ्जनाकारनिरुत्तिनिद्देससम्पत्तिया सब्यञ्जनं । अत्थगम्भीरता-पटिवेधगम्भीरताहि सात्थं, धम्मगम्भीरतादेसनागम्भीरताहि सब्यञ्जनं । अत्थपटिभानपटिसम्भिदाविसयतो सात्थं, धम्मनिरुत्तिपटिसम्भिदाविसयतो सब्यञ्जनं । पण्डितवेदनीयतो परिकखकजनप्पसादकन्ति सात्थं, सद्धेय्यतो लोकियजनप्पसादकन्ति सब्यञ्जनं । गम्भीराधिप्पायतो सात्थं, उत्तानपदतो सब्यञ्जनं । उपनेतब्बस्स अभावतो सकलपरिपुण्णभावेन **केवलपरिपुण्णं**; अपनेतब्बस्स अभावतो निद्दोसभावेन **परिसुद्धं**; सिक्खत्तयपरिग्गहितत्ता ब्रह्मभूतेहि सेट्ठेहि चरितब्बतो तेसञ्च चरियभावतो **ब्रह्मचरियं** । तस्मा “सात्थं सब्यञ्जनं...पे०... ब्रह्मचरियं पकासेती”ति वुच्चति ।

अपिच यस्मा सनिदानं सउप्पत्तिकञ्च देसेन्तो आदिकल्याणं देसेति, वेनेय्यानं अनुरूपतो अत्थस्स अविपरीतताय च हेतुदाहरणयुत्ततो च मज्झेकल्याणं, सोतूनं सद्धापटिलाभेन निगमनेन च परियोसानकल्याणं देसेति । एवं देसेन्तो च ब्रह्मचरियं पकासेति । तञ्च पटिपत्तिया अधिगमव्यत्तितो सात्थं, परियत्तिया आगमव्यत्तितो सब्यञ्जनं, सीलादिपञ्चधम्मक्खन्धयुत्ततो केवलपरिपुण्णं, निरुपक्विकलेसतो नित्थरणत्थाय पवत्तितो लोकामिसनिरपेक्खतो च परिसुद्धं, सेट्ठेन ब्रह्मभूतानं बुद्ध-पच्चेकबुद्ध-बुद्धसावकानं चरियतो “ब्रह्मचरियं”न्ति वुच्चति । तस्मापि “सो धम्मं देसेति आदिकल्याणं...पे०... ब्रह्मचरियं पकासेती”ति वुच्चति ।

साधु खो पनाति सुन्दरं खो पन अत्थावहं सुखावहन्ति वुत्तं होति । **तथारूपानं अरहन्ति** यथारूपो सो भव गोतमो, एवरूपानं यथाभुच्चगुणाधिगमेन लोके अरहन्तोति लद्धसद्धानं अरहतं । **दस्सनं होतीति** पसादसोम्मानि अक्खीनि उम्मीलित्वा “दस्सनमत्तम्पि साधु होती”ति एवं अज्झासयं कत्वा **अथ खो वेरञ्जो ब्राह्मणो येन भगवा तेनुपसङ्कमीति** ।

२. येनाति भुम्मत्थे करणवचनं । तस्मा यत्थ भगवा तत्थ उपसङ्कमीति एवमेत्थ अत्थो दट्ठब्बो । येन वा कारणेन भगवा देवमनुस्सेहि उपसङ्कमितब्बो, तेन कारणेन उपसङ्कमीति एवमेत्थ अत्थो दट्ठब्बो । केन च कारणेन भगवा उपसङ्कमितब्बो? नानप्पकारगुणविसेसाधिगमाधिप्पायेन, सादुफलूपभोगाधिप्पायेन दिजगणेहि निच्चफलितमहारुक्खो विय । उपसङ्कमीति च गतोति वुत्तं होति । **उपसङ्कमित्वाति** उपसङ्कमनपरियोसानदीपनं । अथ वा एवं गतो ततो आसन्नतरं ठानं भगवतो समीपसङ्घातं गन्त्वातिपि वुत्तं होति ।

भगवता सद्धिं सम्मोदीति यथा खमनीयादीनि पुच्छन्तो भगवा तेन, एवं सोपि भगवता सद्धिं सम्पवत्तमोदो अहोसि, सीतोदकं विय उण्होदकेन सम्मोदितं एकीभावं अगमासि । याय च “कच्चि, भो, गोतम, खमनीयं; कच्चि यापनीयं, कच्चि भोतो गोतमस्स, च सावकानञ्च अप्पाबाधं अप्पातङ्कं लहुट्ठानं बलं फासुविहारो”ति आदिकाय कथाय सम्मोदि, तं पीतिपामोज्जसङ्घातं सम्मोदं जननतो सम्मोदितुं युत्तभावतो च **सम्मोदनीयं** । अत्थब्यञ्जनमधुरताय सुचिरम्पि कालं सारेतुं निरन्तरं पवत्तेतुं अरहरूपतो सरितब्बभावतो च **सारणीयं**, सुय्यमानसुखतो वा सम्मोदनीयं, अनुस्सरियमानसुखतो सारणीयं । तथा ब्यञ्जनपरिसुद्धताय सम्मोदनीयं, अत्थपरिसुद्धताय सारणीयन्ति । एवं अनेकेहि परियायेहि सम्मोदनीयं सारणीयं कथं वीतिसारेत्वा परियोसापेत्वा निट्ठापेत्वा येनत्थेन आगतो तं पुच्छितुकामो एकमन्तं निसीदि ।

एकमन्तन्ति भावनपुंसकनिद्देशो “विसमं चन्दिमसूरिया परिवत्तन्ती”ति आदीसु (अ० नि० ४.७०) विय। तस्मा यथा निसिन्नो एकमन्तं निसिन्नो होति तथा निसीदीति एवमेत्थ अत्थो दट्ठब्बो। भुम्मत्थे वा एतं उपयोगवचनं। **निसीदीति** उपाविसि। पण्डिता हि पुरिसा गरुडानियं उपसङ्गमित्वा आसनकुसलताय एकमन्तं निसीदन्ति। अयञ्च तेसं अञ्जतरो, तस्मा एकमन्तं निसीदि।

कथं निसिन्नो पन एकमन्तं निसिन्नो होतीति? छ निसज्जदोसे वज्जेत्वा। सेय्यथिदं — अतिदूरं, अच्चासन्नं, उपरिवातं, उन्नतप्पदेसं, अतिसम्मुखं, अतिपच्छाति। अतिदूरे निसिन्नो हि सचे कथेतुकामो होति उच्चासद्देन कथेतब्बं होति। अच्चासन्ने निसिन्नो सङ्घट्टनं करोति। उपरिवाते निसिन्नो सरीरगन्धेन बाधति। उन्नतप्पदेसे निसिन्नो अगारवं पकासेति। अतिसम्मुखा निसिन्नो सचे दट्ठुकामो होति, चक्खुना चक्खुं आहच्च दट्ठब्बं होति। अतिपच्छा निसिन्नो सचे दट्ठुकामो होति गीवं पसारेत्वा दट्ठब्बं होति। तस्मा अयम्पि एते छ निसज्जदोसे वज्जेत्वा निसीदि। तेन वुत्तं — “एकमन्तं निसीदी”ति।

एकमन्तं निसिन्नो खो वेरज्जो ब्राह्मणो भगवन्तं एतदवोचाति एतन्ति इदानीं वत्तब्बमत्थं दस्सेति। **दकारो** पदसन्धिकरो। **अवोचाति** अभासि। **सुतं मेतन्ति** सुतं मे एतं, एतं मया सुतन्ति इदानीं वत्तब्बमत्थं दस्सेति। **भो गोतमाति** भगवन्तं गोत्तेन आलपति।

इदानीं यं तेन सुतं — तं दस्सेन्तो **न समणो गोतमो**ति एवमादिमाह। तत्रायं अनुत्तानपदवण्णना — **ब्राह्मणे**ति जातिब्राह्मणे। **जिण्णे**ति जज्जरीभूते जराय खण्डिच्चादिभावं आपादिते। **वुड्ढे**ति अङ्गपच्चङ्गानं वुड्ढिमरियादप्पत्ते। **महल्लके**ति जातिमहल्लकताय समन्नागते, चिरकालप्पसुतेति वुत्तं होति। **अद्धगते**ति अद्धानं गते, द्वे तयो राजपरिवट्टे अतीतेति अधिप्पायो। **वयो अनुप्पत्ते**ति पच्छिमवयं सम्पत्ते, पच्छिमवयो नाम वस्ससतस्स पच्छिमो ततियभागो।

अपिच — **जिण्णे**ति पोराने, चिरकालप्पवत्तकुलन्वयेति वुत्तं होति। **वुड्ढे**ति सीलाचारादिगुणवुड्ढियुत्ते। **महल्लके**ति विभवमहत्तताय समन्नागते महद्दने महाभोगे। **अद्धगते**ति मग्गप्पटिपन्ने, ब्राह्मणानं वतचरियादिमरियादं अवीतिक्कम्म चरमाने। **वयोअनुप्पत्ते**ति जातिवुड्ढिभावं अन्तिमवयं अनुप्पत्तेति एवमेत्थ योजना वेदितब्बा।

इदानीं **अभिवादेतीति** एवमादीनि “**न समणो गोतमो**”ति एत्थ वुत्तनकारेण योजेत्वा एवमत्थतो वेदितब्बानि — “न वन्दति वा, नासना वुड्ढहति वा, नापि ‘इध भोन्तो निसीदन्तू’ति एवं आसनेन वा उपनिमन्तेती”ति। एत्थ हि वा सद्दो विभावने नाम अत्थे, “रूपं निच्चं वा अनिच्चं वा”ति आदीसु विय। एवं वत्वा अथ अत्तनो अभिवादनादीनि अकरोन्तं भगवन्तं दिस्वा आह — “**तयिदं भो गोतम तथेवा**”ति। यं तं मया सुतं — तं तथेव, तं सवनञ्च मे दस्सनञ्च संसन्दति समेति, अत्थतो एकीभावं गच्छति। “न हि भवं गोतमो...पे... आसनेन वा निमन्तेती”ति एवं अत्तना सुतं दिट्ठेन निगमेत्वा निन्दन्तो आह — “**तयिदं भो गोतम न सम्पन्नमेवा**”ति तं अभिवादनादीनं अकरणं न युत्तमेव।

अथस्स भगवा अत्तुक्कंसनपरवम्भनदोसं अनुपगम्म करुणासीतलहदयेन तं अज्जाणं विधमित्वा युत्तभावं दस्सेतुकामो आह — “**नाहं तं ब्राह्मण ...पे... मुद्धापि तस्स विपतेय्या**”ति। तत्रायं सङ्खेपत्थो — “अहं, ब्राह्मण, अप्पटिहतेन सब्बज्जुतज्जाणचक्खुना ओलोकेन्तोपि तं पुगलं एतस्मिं सदेवकादिभेदे लोके न पस्सामि, यमहं अभिवादेय्यं वा पच्चुट्ठेय्यं वा आसनेन वा निमन्तेय्यं। अनच्छरियं वा एतं, य्वाहं अज्ज सब्बज्जुतं पत्तो एवरूपं निपच्चकारारहं पुगलं न पस्सामि। अपिच खो यदापाहं सम्पतिजातोव उत्तराभिमुखो सत्तपदवीतिहारेण गन्त्वा सकलं दससहस्सिलोकधातुं

ओलोकेसिं; तदापि एतस्मिं सदेवकादिभेदे लोके तं पुगगलं न पस्सामि, यमहं अभिवादेय्यं वा पच्चुट्टेय्यं वा आसनेन वा निमन्तेय्यं । अथ खो मं सोळसकप्पसहस्सायुको खीणासवमहाब्रह्मापि अज्जलिं पग्गहेत्वा “त्वं लोके महापुरिसो, त्वं सदेवकस्स लोकस्स अग्गो च जेट्ठो च सेट्ठो च, नत्थि तथा उत्तरितरो”ति सज्जातसोमनस्सो पतिनामेसि; तदापि चाहं अत्तना उत्तरितरं अपस्सन्तो आसभिं वाचं निच्छारेसिं — “अग्गोहमस्मि लोकस्स, जेट्ठोहमस्मि लोकस्स, सेट्ठोहमस्मि लोकस्सा”ति । एवं सम्पतिजातस्सपि मय्हं अभिवादनादिरहो पुगगलो नत्थि, स्वाहं इदानि सब्बज्जुतं पत्तो कं अभिवादेय्यं वा...पे०... आसनेन वा निमन्तेय्यं । तस्मा त्वं, ब्राह्मण, मा तथागते एवरूपं निपच्चकारं पत्थयित्थ । यज्झि, ब्राह्मण, तथागतो अभिवादेय्य वा...पे०... आसनेन वा निमन्तेय्य, मुद्वापि तस्स पुगगलस्स रत्तिपरियोसाने परिपाकसिथिलबन्धनं वण्टा पवुत्ततालफलमिव गीवतो पच्छिज्जित्वा सहसाव भूमियं विपतेय्याति ।

३. एवं वुत्तेपि ब्राह्मणो दुप्पज्जताय तथागतस्स लोके जेट्ठभावं असल्लक्खन्तो केवलं तं वचनं असहमानो आह — “अरसरूपो भवं गोतमो”ति । अयं किरस्स अधिप्पायो — यं लोके अभिवादनपच्चुट्टानअज्जलिकम्मसामीचिकम्मं “सामगिरसो”ति वुच्चति, तं भोतो गोतमस्स नत्थि, तस्मा अरसरूपो भवं गोतमो, अरसजातिको अरससभावोति । अथस्स भगवा चित्तमुदुभावजननत्थं उज्जुविपच्चनीकभावं परिहरन्तो अज्जथा तस्स वचनस्सत्थं अत्तनि सन्दस्सेन्तो “अत्थि ख्वेस ब्राह्मण परियायो”तिआदिमाह ।

तत्थ परियायोति कारणं; अयज्झि परियायसद्दो देसना-वार-कारणेषु वत्तति । “मधुपिण्डिकपरियायोत्वेव नं धारेही”तिआदीसु (म० नि० १.२०५) हि एस देसनायं वत्तति । “कस्स नु खो, आनन्द, अज्ज परियायो भिक्खुनियो ओवदितु”न्तिआदीसु (म० नि० ३.३९८) वारे । “साधु, भन्ते, भगवा अज्जं परियायं आचिकखतु, यथायं भिक्खुसङ्घो अज्जाय सण्ठहेय्या”तिआदीसु (पारा० १६४) कारणे । स्वायमिध कारणे वत्तति । तस्मा एत्थ एवमत्थो दट्ठब्बो — अत्थि खो, ब्राह्मण, एतं कारणं; येन कारणेन मं “अरसरूपो भवं गोतमो”ति वदमानो पुगगलो सम्मा वदेय्य, अवितथवादीति सङ्ख्यं गच्छेय्य । कतमो पन सोति? ये ते ब्राह्मण रूपरसा...पे०... फोड्डब्बरसा ते तथागतस्स पहीनाति । किं वुत्तं होति? ये ते जातिवसेन वा उपपत्तिवसेन वा सेट्ठसम्मतानम्पि पुथुज्जनानं रूपारम्मणादीनि अस्सादेन्तानं अभिनन्दन्तानं रज्जन्तानं उप्पज्जन्ति कामसुखस्सादसङ्गाता रूपरससद्गन्धरसफोड्डब्बरसा, ये इमं लोकं गीवाय बन्धित्वा विय आविज्जन्ति, वत्थारम्मणादिसामगियज्ज उप्पन्नत्ता सामगिरसाति वुच्चन्ति, ते सब्बेपि तथागतस्स पहीनाति । मय्हं पहीनाति वत्तब्बेपि ममाकारेन अत्तानं अनुक्खिपन्तो धम्मं देसेति । देसनाविलासो वा एस भगवतो ।

तत्थ पहीनाति चित्तसन्तानतो विगता जहिता वा । एतस्मिं पनत्थे करणे सामिवचनं दट्ठब्बं । अरियमग्गसत्थेन उच्छिन्नं तण्हाविज्जामयं मूलमेतेसन्ति उच्छिन्नमूला । तालवत्थु विय नेसं वत्थु कतन्ति तालावत्थुकता । यथा हि तालरुक्खं समूलं उद्धरित्वा तस्स वत्थुमत्ते तस्मिं पदेसे कते न पुन तस्स तालस्स उप्पत्ति पज्जायति; एवं अरियमग्गसत्थेन समूले रूपादिरसे उद्धरित्वा तेसं पुब्बे उप्पन्नपुब्बभावेन वत्थुमत्ते चित्तसन्ताने कते सब्बेपि ते “तालावत्थुकता”ति वुच्चन्ति । अविरूढिहधम्मत्ता वा मत्थकच्छिन्नतालो विय कताति तालावत्थुकता । यस्मा पन एवं तालावत्थुकता अनभावंकता होन्ति, यथा नेसं पच्छाभावो न होति, तथा कता होन्ति; तस्मा आह — “अनभावंकता”ति । अयज्हेत्थ पदच्छेदो — अनुअभावं कता अनभावंकताति । “अनभावं गता”तिपि पाठो, तस्स अनुअभावं गताति अत्थो । तत्थ पदच्छेदो अनुअभावं गता अनभावं गताति, यथा अनुअच्छरिया अनच्छरियाति । आयतिं अनुप्पादधम्माति अनागते अनुप्पज्जनकसभावा । ये हि अभावं गता, ते पुन कथं उप्पज्जिस्सन्ति? तेनाह — “अनभावं गता आयतिं अनुप्पादधम्मा”ति ।

अयं खो ब्राह्मण परियायोति इदं खो, ब्राह्मण, कारणं येन मं सम्मा वदमानो वदेय्य “अरसरूपो समणो गोतमो”ति । नो च खो यं त्वं सन्धाय वदेसीति यच्च खो त्वं सन्धाय वदेसि, सो परियायो न होति । कस्मा पन भगवा एवमाह? ननु एवं वुत्ते यो ब्राह्मणेन वुत्तो सामगिरसो तस्स अत्तनि विज्जमानता अनुज्जाता होतीति । वुच्चते, न होति । यो हि तं सामगिरसं कातुं भब्बो हुत्वा न करोति, सो तदभावेन अरसरूपोति वत्तब्बो भवेय्य । भगवा पन अभब्बोव एतं कातुं, तेनस्स करणे अभब्बतं पकासेन्तो आह — “नो च खो यं त्वं सन्धाय वदेसी”ति । यं परियायं सन्धाय त्वं मं “अरसरूपो”ति वदेसि, सो अम्हेसु नेव वत्तब्बोति ।

४. एवं ब्राह्मणो अत्तना अधिप्पेतं अरसरूपतं आरोपेतुं असक्कोन्तो अथापरं निब्भोगो भवं गोतमोति आदिमाह । सब्बपरियायेसु चेत्य वुत्तनयेनेव योजनक्कमं विदित्वा सन्धाय भासितमत्तं एवं वेदितब्बं । ब्राह्मणो तमेव वयोवुट्ठानं अभिवादनकम्मादिं लोके सामगिपरिभोगोति मज्जमानो तदभावेन भगवन्तं निब्भोगोति आह । भगवा पन ख्वायं रूपादीसु सत्तानं छन्दरागपरिभोगो तदभावं अत्तनि सम्पस्समानो अपरम्पि परियायं अनुजानाति ।

५. पुन ब्राह्मणो यं लोके वयोवुट्ठानं अभिवादनादिकुलसमुदाचारकम्मं लोकिया करोन्ति तस्स अकिरियं सम्पस्समानो भगवन्तं अकिरियवादोति आह । भगवा पन, यस्मा कायदुच्चरितादीनं अकिरियं वदति तस्मा, तं अकिरियवादं अत्तनि सम्पस्समानो अपरम्पि परियायं अनुजानाति । तत्थ च कायदुच्चरितन्ति पाणातिपात-अदिन्नादान-मिच्छाचारचेतना वेदितब्बा । वचीदुच्चरितन्ति मुसावाद-पिसुणवाचा-फरुसवाचा-सम्फप्पलापचेतना वेदितब्बा । मनोदुच्चरितन्ति अभिज्झाब्यापादमिच्छादिद्वियो वेदितब्बा । ठपेत्वा ते धम्मे, अवसेसा अकुसला धम्मा “अनेकविहिता पापका अकुसला धम्मा”ति वेदितब्बा ।

६. पुन ब्राह्मणो तमेव अभिवादनादिकम्मं भगवति अपस्सन्तो इमं “आगम्म अयं लोकतन्ति लोकपवेणी उच्छिज्जती”ति मज्जमानो भगवन्तं उच्छेदवादोति आह । भगवा पन यस्मा अट्टसु लोभसहगतचित्तेसु पञ्चकामगुणिकरागस्स द्वीसु अकुसलचित्तेसु उपपज्जमानकदोसस्स च अनागामिमग्गेन उच्छेदं वदति । सब्बाकुसलसम्भवस्स पन निरवसेसस्स मोहस्स अरहत्तमग्गेन उच्छेदं वदति । ठपेत्वा ते तयो, अवसेसानं पापकानं अकुसलानं धम्मानं यथानुरूपं चतूहि मग्गेहि उच्छेदं वदति; तस्मा तं उच्छेदवादं अत्तनि सम्पस्समानो अपरम्पि परियायं अनुजानाति ।

७. पुन ब्राह्मणो “जिगुच्छति मज्जे समणो गोतमो इदं वयोवुट्ठानं अभिवादनादिकुलसमुदाचारकम्मं, तेन तं न करोती”ति मज्जमानो भगवन्तं जेगुच्छीति आह । भगवा पन यस्मा जिगुच्छति कायदुच्चरितादीहि; किं वुत्तं होति? यच्च तिविधं कायदुच्चरितं, यच्च चतुब्बिधं वचीदुच्चरितं, यच्च तिविधं मनोदुच्चरितं, या च ठपेत्वा तानि दुच्चरितानि अवसेसानं लामकट्ठेन पापकानं अकोसल्लसम्भूतट्ठेन अकुसलानं धम्मानं समापत्ति समापज्जना समङ्गिभावो, तं सब्बम्पि गूथं विय मण्डनकजातियो पुरिसो जिगुच्छति हिरीयति, तस्मा तं जेगुच्छितं अत्तनि सम्पस्समानो अपरम्पि परियायं अनुजानाति । तत्थ “कायदुच्चरितेना”ति उपयोगत्थे करणवचनं दट्ठब्बं ।

८. पुन ब्राह्मणो तमेव अभिवादनादिकम्मं भगवति अपस्सन्तो “अयं इमं लोकजेट्ठककम्मं विनेति विनासेति, अथ वा यस्मा एतं सामीचिकम्मं न करोति तस्मा अयं विनेतब्बो निग्गण्हितब्बो”ति मज्जमानो भगवन्तं वेनयिकोति आह । तत्रायं पदत्थो — विनयतीति विनयो, विनासेतीति वुत्तं होति । विनयो एव वेनयिको, विनयं वा अरहतीति वेनयिको, निग्गहं अरहतीति वुत्तं होति । भगवा पन, यस्मा रागादीनं विनयाय वूपसमाय धम्मं देसेति, तस्मा वेनयिको होति । अयमेव चेत्य

पदत्थो — विनयाय धम्मं देसेतीति वेनयिको । विचित्रा हि तद्धितवृत्ति! स्वायं तं वेनयिकभावं अत्तनि सम्पस्समानो अपरम्पि परियायं अनुजानाति ।

९. पुन ब्राह्मणो यस्मा अभिवादनादीनि सामीचिकम्मानि करोन्ता वयोवुद्धे तोसेन्ति हासेन्ति, अकरोन्ता पन तापेन्ति विहेसेन्ति दोमनस्सं नेसं उप्पादेन्ति, भगवा च तानि न करोति; तस्मा “अयं वयोवुद्धे तपती”ति मज्जमानो सप्पुरिसाचारविरहितत्ता वा “कपणपुरिसो अय”न्ति मज्जमानो भगवन्तं **तपस्सी**ति आह । तत्रायं पदत्थो — तपतीति तपो, रोसेति विहेसेतीति वुत्तं होति, सामीचिकम्माकरणस्सेतं नामं । तपो अस्स अत्थीति **तपस्सी** । द्रुतिये अत्थविकप्पे व्यञ्जनानि अविचारेत्वा लोके कपणपुरिसो “तपस्सी”ति वुच्चति । भगवा पन ये अकुसला धम्मा लोकं तपनतो तपनीयाति वुच्चन्ति, तेसं पहीनत्ता यस्मा तपस्सीति सङ्ख्यं गतो, तस्मा तं तपस्सितं अत्तनि सम्पस्समानो अपरम्पि परियायं अनुजानाति । तत्रायं पदत्थो — तपन्तीति तपा, अकुसलधम्मानमेतं अधिवचनं । वुत्तम्पि हेतं — “इध तप्पति पेच्च तप्पती”ति । तथा ते तपे अस्सि निरस्सि पहासि विद्धंसेसीति तपस्सी ।

१०. पुन ब्राह्मणो तं अभिवादनादिकम्मं देवलोकगम्भसम्पत्तिया देवलोकपटिसन्धिपटिलाभाय संवत्ततीति मज्जमानो भगवति चस्स अभावं दिस्वा भगवन्तं **अपगम्भो**ति आह । कोधवसेन वा भगवतो मातुकुच्छिस्मिं पटिसन्धिगगहणे दोसं दस्सेन्तोपि एवमाह । तत्रायं पदत्थो — गम्भतो अपगतोति **अपगम्भो**, अभम्भो देवलोकूपपत्तिं पापुणितुन्ति अधिप्पायो । हीनो वा गम्भो अस्साति अपगम्भो, देवलोकगम्भपरिबाहिरत्ता आयतिं हीनगम्भपटिलाभभागीति, हीनो वास्स मातुकुच्छिम्हि गम्भवासो अहोसीति अधिप्पायो । भगवतो पन यस्मा आयतिं गम्भसेय्या अपगता, तस्मा सो तं अपगम्भतं अत्तनि सम्पस्समानो अपरम्पि परियायं अनुजानाति । तत्र च **यस्स खो ब्राह्मण आयतिं गम्भसेय्या पुनब्भवाभिनिब्बत्ति पहीना**ति एतेसं पदानं एवमत्थो दट्ठब्बो — ब्राह्मण, यस्स पुगलस्स अनागते गम्भसेय्या, पुनब्भवे च अभिनिब्बत्ति अनुत्तरेण मग्गेन विहतकारणत्ता पहीनाति । गम्भसेय्यगगहणेन चेत्य जलाबुजयोनि गहिता । पुनब्भवाभिनिब्बत्तिगगहणेन इतरा तिस्सोपि ।

अपिच गम्भस्स सेय्या **गम्भसेय्या**, पुनब्भवो एव अभिनिब्बत्ति **पुनब्भवाभिनिब्बत्ती**ति एवमेत्थ अत्थो दट्ठब्बो । यथा च विज्जाणद्वितीति वुत्तेपि न विज्जाणतो अज्जा ठिति अत्थि, एवमिधापि न गम्भतो अज्जा सेय्याति वेदितब्बा । अभिनिब्बत्ति च नाम यस्मा पुनब्भवभूतापि अपुनब्भवभूतापि अत्थि, इध च पुनब्भवभूता अधिप्पेता । तस्मा वुत्तं — “पुनब्भवो एव अभिनिब्बत्ति पुनब्भवाभिनिब्बत्ती”ति ।

११. एवं आगतकालतो पट्टाय अरसरूपतादीहि अट्ठहि अक्कोसवत्थूहि अक्कोसन्तम्पि ब्राह्मणं भगवा धम्मस्सरो धम्मराजा धम्मस्सामी तथागतो अनुकम्पाय सीतलेनेव चक्खुना ओलोकेन्तो यं धम्मधातुं पटिविज्झित्वा देसनाविलासप्पत्तो होति, तस्सा धम्मधातुया सुप्पटिविद्धत्ता विगतवलाहके अन्तलिक्खे समम्भुगतो पुण्णचन्दो विय सरदकाले सूरियो विय च ब्राह्मणस्स हृदयन्धकारं विधमन्तो तानियेव अक्कोसवत्थूनि तेन तेन परियायेन अज्जथा दस्सेत्वा, पुनपि अत्तनो करुणाविप्फारं अट्ठहि लोकधम्मोहि अकम्पियभावेन पटिलद्धं, तादिगुणलक्खणं पथवीसमचित्ततं अकुप्पधम्मतज्ज पकासेन्तो “अयं ब्राह्मणो केवलं पलितसिरखण्डदन्तवलित्तचतादीहि अत्तनो वुद्धभावं सज्जानाति, नो च खो जानाति अत्तानं जातिया अनुगतं जराय अनुसटं व्याधिना अभिभूतं मरणेन अब्भाहतं वट्ठखाणुभूतं अज्ज मरित्वा पुन स्वेव उत्तानसयनदारकभावगमनीयं । महन्तेन खो पन उस्साहेन मम सन्तिकं आगतो, तदस्स आगमनं सात्थकं होतू”ति चिन्तेत्वा इमस्मिं लोके अत्तनो अप्पटिसमं पुरेजातभावं दस्सेन्तो **सेय्यथापि ब्राह्मणा**तिआदिना नयेन ब्राह्मणस्स

धम्मदेसनं वड्डेसि ।

तत्थ सेय्यथाति ओपम्मत्थे निपातो; पीति सम्भावनत्थे; उभयेनापि यथा नाम ब्राह्मणाति दस्सेति । **कुक्कुटिया अण्डानि अट्ट वा दस वा द्वादस** वाति एत्थ पन किञ्चापि कुक्कुटिया वुत्तप्पकारतो ऊनाधिकानिपि अण्डानि होन्ति, अथ खो वचनसिलिडुताय एवं वुत्तन्ति वेदितब्बं । एवञ्चि लोके सिलिडुवचनं होति । **तानस्सूति** तानि अस्सु, भवेय्युन्ति वुत्तं होति । **कुक्कुटिया सम्मा अधिसयितानीति** ताय जनेत्तिया कुक्कुटिया पक्खे पसारेत्वा तेसं उपरि सयन्तिया सम्मा अधिसयितानि । **सम्मा परिसेदितानीति** कालेन कालं उतुं गणहापेन्तिया सुट्ठु समन्ततो सेदितानि, उस्मीकतानीति वुत्तं होति । **सम्मा परिभावितानीति** कालेन कालं सुट्ठु समन्ततो भावितानि, कुक्कुटगन्धं गाहापितानीति वुत्तं होति ।

इदानी यस्मा ताय कुक्कुटिया एवं तीहि पकारेहि तानि अण्डानि परिपालियमानानि न पूतीनि होन्ति । योपि नेसं अल्लसिनेहो सो परियादानं गच्छति । कपालं तनुकं होति, पादनखसिखा च मुखतुण्डकञ्च खरं होति, कुक्कुटपोतका परिपाकं गच्छन्ति, कपालस्स तनुकत्ता बहिद्भा आलोको अन्तो पज्जायति । अथ ते कुक्कुटपोतका “चिरं वत मयं सङ्कुटितहत्थपादा सम्बाधे सयिम्ह, अयञ्च बहि आलोको दिस्सति, एत्थ दानि नो सुखविहारो भविस्सती”ति निक्खमितुकामा हुत्वा कपालं पादेन पहरन्ति, गीवं पसारेन्ति । ततो तं कपालं द्वेधा भिज्जति, कुक्कुटपोतका पक्खे विधुनन्ता तद्ध्णानुरूपं विरवन्ता निक्खमन्ति । एवं निक्खमन्तानञ्च नेसं यो पठमतरं निक्खमति सो “जेट्ठो”ति वुच्चति । तस्मा भगवा ताय उपमाय अत्तनो जेट्ठकभावं साधेतुकामो ब्राह्मणं पुच्छि — “यो नु खो तेसं कुक्कुटच्छापकानं...पे०... किन्ति स्वस्स वचनीयो”ति । तत्थ कुक्कुटच्छापकानन्ति कुक्कुटपोतकानं । किन्ति स्वस्स वचनीयोति सो किन्ति वचनीयो अस्स, किन्ति वत्तब्बो भवेय्य जेट्ठो वा कनिट्ठो वाति । सेसं उत्तानत्थमेव ।

ततो ब्राह्मणो आह — “जेट्ठोतिस्स भो गोतम वचनीयो”ति । भो, गोतम, सो जेट्ठो इति अस्स वचनीयो । कस्माति चे? सो हि नेसं जेट्ठो, तस्मा सो नेसं वुट्ठतरोति अत्थो । अथस्स भगवा ओपम्मं सम्पटिपादेन्तो आह — “एवमेव खो अहं ब्राह्मणा”तिआदि । यथा सो कुक्कुटच्छापको जेट्ठोति सङ्ख्यं गच्छति; एवं अहम्पि अविज्जागताय पजाय । अविज्जागतायाति **अविज्जा** वुच्चति अज्जाणं, तत्थ गताय । **पजायाति** सत्ताधिवचनमेतं । तस्मा एत्थ अविज्जण्डकोस्स अन्तो पविट्ठेसु सत्तेसूति एवं अत्थो दट्ठब्बो । **अण्डभूतायाति** अण्डे भूताय जाताय सज्जाताय । यथा हि अण्डे निब्बत्ता एकच्चे सत्ता अण्डभूताति वुच्चन्ति; एवमयं सब्बापि पजा अविज्जण्डकोसे निब्बत्तत्ता अण्डभूताति वुच्चति । **परियोनद्धायाति** तेन अविज्जण्डकोसेन समन्ततो ओनद्धाय बद्धाय वेठिताय । **अविज्जण्डकोसं पदालेत्वाति** तं अविज्जामयं अण्डकोसं भिन्दित्वा । **एकोव लोकेति** सकलेपि लोकसन्निवासे अहमेव एको अदुतियो । **अनुत्तरं सम्मासम्बोधिं अभिसम्बुद्धोति** अनुत्तरन्ति उत्तरविरहितं सब्बसेट्ठं । **सम्मासम्बोधिन्ति** सम्मा सामञ्च बोधिं; अथ वा पसत्थं सुन्दरञ्च बोधिं; बोधीति रुक्खोपि मग्गोपि सब्बज्जुतज्जाणम्पि निब्बानम्पि वुच्चति । “बोधिरुक्खमूले पठमाभिसम्बुद्धो”ति (महाव० १; उदा० १) च “अन्तरा च गयं अन्तरा च बोधि”न्ति (महाव० ११; म० नि० १.२८५) च आगतट्ठानेसु हि रुक्खो बोधीति वुच्चति । “बोधि वुच्चति चतूसु मग्गेषु जाण”न्ति (चूळनि० खग्गविषाणसुत्तनिद्देस १२१) आगतट्ठाने मग्गो । “पप्पोति बोधिं वरभूरिमेधसो”ति (दी० नि० ३.२१७) आगतट्ठाने सब्बज्जुतज्जाणं । “पत्त्वान बोधिं अमत्तं असङ्कत”न्ति आगतट्ठाने निब्बानं । इध पन भगवतो अरहत्तमग्गजाणं अधिप्पेतं । सब्बज्जुतज्जाणन्तिपि वदन्ति । अज्जेसं अरहत्तमग्गो अनुत्तरा बोधि होति, न होतीति? न होति । कस्मा? असब्बगुणदायकत्ता । तेसज्जि कस्सचि अरहत्तमग्गो अरहत्तफलमेव देति, कस्सचि तिस्सो विज्जा, कस्सचि छ अभिज्जा, कस्सचि चतस्सो पटिसम्भिदा, कस्सचि सावकपारमिजाणं । पच्चेकबुद्धानम्पि पच्चेकबोधिजाणमेव देति । बुद्धानं पन सब्बगुणसम्पत्तिं देति, अभिसेको विय रज्जो

सब्बलोकस्सरियभावं । तस्मा अज्जस्स कस्सचिपि अनुत्तरा बोधि न होतीति । **अभिसम्बुद्धो**ति अब्भज्जासिं पटिविज्झिं; पत्तोमिह अधिगतोमहीति वुत्तं होति ।

इदानीं यदेतं भगवता “**एवमेव खो अहं ब्राह्मणा**”ति आदिना नयेन वुत्तं ओपम्मसम्पटिपादनं, तं एवमत्थेन सद्धिं संसन्दित्वा वेदितव्वं । यथा हि तस्सा कुक्कुटिया अत्तनो अण्डेसु अधिसयनादितिविधकिरियाकरणं; एवं बोधिपल्लङ्गे निसिन्नस्स बोधिसत्तभूतस्स भगवतो अत्तनो चित्तसन्ताने अनिच्चं दुक्खं अनत्ताति तिविधानुपस्सनाकरणं । कुक्कुटिया तिविधकिरियासम्पादनेन अण्डानं अपूतिभावो विय बोधिसत्तभूतस्स भगवतो तिविधानुपस्सनासम्पादनेन विपस्सनाजाणस्स अपरिहानि । कुक्कुटिया तिविधकिरियाकरणेन अण्डानं अल्लसिनेहपरियादानं विय बोधिसत्तभूतस्स भगवतो तिविधानुपस्सनासम्पादनेन भवत्तयानुगतनिकन्तिसिनेहपरियादानं । कुक्कुटिया तिविधकिरियाकरणेन अण्डकपालानं तनुभावो विय बोधिसत्तभूतस्स भगवतो तिविधानुपस्सनासम्पादनेन अविज्जण्डकोसस्स तनुभावो । कुक्कुटिया तिविधकिरियाकरणेन कुक्कुटच्छापकस्स पादनखसिखातुण्डकानं थद्धखरभावो विय बोधिसत्तभूतस्स भगवतो तिविधानुपस्सनासम्पादनेन विपस्सनाजाणस्स तिक्खखरविप्पसन्नसूरभावो । कुक्कुटिया तिविधकिरियाकरणेन कुक्कुटच्छापकस्स परिपाककालो विय बोधिसत्तभूतस्स भगवतो तिविधानुपस्सनासम्पादनेन विपस्सनाजाणस्स परिपाककालो वड्ढितकालो गम्भग्गहणकालो वेदितव्वो ।

ततो कुक्कुटिया तिविधकिरियाकरणेन कुक्कुटच्छापकस्स पादनखसिखाय वा मुखतुण्डकेन वा अण्डकोसं पदालेत्वा पक्खे पप्फोटेत्वा सोत्थिना अभिनिब्बिदाकालो विय बोधिसत्तभूतस्स भगवतो तिविधानुपस्सनासम्पादनेन विपस्सनाजाणं गम्भं गण्हापेत्वा अनुपुब्बाधिगतेन अरहत्तमग्गेन अविज्जण्डकोसं पदालेत्वा अभिज्जापक्खे पप्फोटेत्वा सोत्थिना सकलबुद्धगुणसच्छिकतकालो वेदितव्वोति ।

स्वाहं ब्राह्मण जेड्डो सेड्डो लोकस्साति सो अहं ब्राह्मण यथा तेसं कुक्कुटपोतकानं पठमतरं अण्डकोसं पदालेत्वा अभिनिब्बिदो कुक्कुटपोतको जेड्डो होति; एवं अविज्जागताय पजाय तं अविज्जण्डकोसं पदालेत्वा पठमतरं अरियाय जातिया जातत्ता जेड्डो वुड्ढतरोति सङ्ख्यं गतो । सब्बगुणेहि पन अप्पटिसमत्ता सेड्डोति ।

एवं भगवा अत्तनो अनुत्तरं जेड्डसेड्डभावं ब्राह्मणस्स पकासेत्वा इदानीं याय पटिपदाय तं अधिगतो तं पटिपदं पुब्बभागतो पभुति दस्सेतुं “**आरद्धं खो पन मे ब्राह्मणा**”तिआदिमाह । इमं वा भगवतो अनुत्तरं जेड्डसेड्डभावं सुत्वा ब्राह्मणस्स चित्तमेवमुप्पन्नं — “काय नु खो पटिपदाय इमं पत्तो”ति । तस्स चित्तमज्जाय “इमायाहं पटिपदाय इमं अनुत्तरं जेड्डसेड्डभावं पत्तो”ति दस्सेन्तो एवमाह । तत्थ **आरद्धं खो पन मे ब्राह्मण वीरियं अहोसी**ति ब्राह्मण, न मया अयं अनुत्तरो जेड्डसेड्डभावो कुसीतेन मुट्ठस्सतिना सारद्धकायेन विक्खित्तचित्तेन अधिगतो, अपिच खो तदधिगमाय आरद्धं खो पन मे वीरियं अहोसि, बोधिमण्डे निसिन्नेन मया चतुरङ्गसमन्नागतं वीरियं आरद्धं अहोसि, पग्गहितं असिथिलप्पवत्तितन्ति वुत्तं होति । आरद्धत्तायेव च मे तं **असल्लीनं** अहोसि । न केवलज्च वीरियमेव, सतिपि मे आरम्भणाभिमुखीभावेन **उपड्डिता** अहोसि । उपड्डितत्तायेव च **असम्मुट्ठा । पस्सद्धो कायो असारद्धो**ति कायचित्तपस्सद्धिवसेन कायोपि मे पस्सद्धो अहोसि । तत्थ यस्मा नामकाये पस्सद्धे रूपकायोपि पस्सद्धोयेव होति, तस्मा नामकायो रूपकायोति अविसेसेत्वाव पस्सद्धो कायोति वुत्तं । **असारद्धो**ति सो च खो पस्सद्धत्तायेव असारद्धो, विगतदरथोति वुत्तं होति । **समाहितं चित्तं एकगगन्ति** चित्तम्पि मे सम्मा आहितं सुट्ठु ठपितं अप्पितं विय अहोसि; समाहितत्ता एव च एकगं अचलं निप्फन्दनन्ति । एत्तावता ज्ञानस्स पुब्बभागपटिपदा कथिता होति ।

पठमज्झानकथा

इदानीं इमाय पटिपदाय अधिगतं पठमज्झानं आदिं कत्वा विज्जत्तयपरियोसानं विसेसं दस्सेन्तो “सो खो अहं”न्ति आदिमाह । तत्थ विविच्चेव कामेहि विविच्च अकुसलेहि धम्मेहीतिआदीनं किञ्चापि “तत्थ कतमे कामा? छन्दो कामो, रागो कामो, छन्दरागो कामो; सङ्कप्पो कामो, रागो कामो, सङ्कप्परागो कामो — इमे वुच्चन्ति कामा । तत्थ कतमे अकुसला धम्मा? कामच्छन्दो...पे०... विचिकिच्छा — इमे वुच्चन्ति अकुसला धम्मा । इति इमेहि च कामेहि इमेहि च अकुसलेहि धम्मेहि विवित्तो होति पविवित्तो, तेन वुच्चति — ‘विविच्चेव कामेहि विविच्च अकुसलेहि धम्मेही’”तिआदिना (विभ० ५६४) नयेन विभङ्गेयेव अत्थो वुत्तो । तथापि अट्ठकथानयं विना न सुट्ठु पाकटोति अट्ठकथानयेनेव नं पकासयिस्साम ।

सेय्यथिदं — विविच्चेव कामेहीति कामेहि विविच्चित्वा विना हुत्वा अपसक्केत्वा । यो पनायमेत्थ एवकारो, सो नियमत्थोति वेदितब्बो । यस्मा च नियमत्थो, तस्मा तस्मिं पठमज्झानं उपसम्पज्ज विहरणसमये अविज्जमानानम्पि कामानं तस्स पठमज्झानस्स पटिपक्खभावं कामपरिच्चागेनेव चस्स अधिगमं दीपेति । कथं? “विविच्चेव कामेही”ति एवज्झि नियमे करियमाने इदं पज्जायति । नूनिमस्स ज्ञानस्स कामा पटिपक्खभूता, येसु सति इदं न पवत्तति, अन्धकारे सति पदीपो विय, तेसं परिच्चागेनेव चस्स अधिगमो होति, ओरिमतीरपरिच्चागेन पारिमतीरस्सेव, तस्मा नियमं करोतीति ।

तत्थ सिया — “कस्मा पनेस पुब्बपदेयेव वुत्तो न उत्तरपदे, किं अकुसलेहि धम्मेहि अविविच्चापि ज्ञानं उपसम्पज्ज विहरेय्या”ति? न खो पनेतं एवं दट्ठब्बं । तन्निस्सरणतो हि पुब्बपदेएव एस वुत्तो । कामधातुसमतिक्कमनतो हि कामरागपटिपक्खतो च इदं ज्ञानं कामानमेव निस्सरणं । यथाह — “कामानमेतं निस्सरणं, यदिदं नेक्खम्म”न्ति (इतिवु० ७२) । उत्तरपदेपि पन यथा “इधेव, भिक्खवे, पठमो समणो, इध दुतियो समणो”ति (म० नि० १.१३९) एत्थ एवकारो आनेत्वा वुच्चति, एवं वत्तब्बो । न हि सक्का इतो अज्जेहिपि नीवरणसङ्घातोहि अकुसलेहि धम्मेहि अविविच्च ज्ञानं उपसम्पज्ज विहरितुं । तस्मा “विविच्चेव कामेहि विविच्चेव अकुसलेहि धम्मेही”ति एवं पदद्वयेपि एस दट्ठब्बो । पदद्वयेपि च किञ्चापि “विविच्चा”ति इमिना साधारणवचनेन तदङ्गविवेकादयो कायविवेकादयो च सब्बेपि विवेका सङ्गहं गच्छन्ति । तथापि कायविवेको, चित्तविवेको, विक्खम्भनविवेकोति तयो एव इध दट्ठब्बा । “कामेही”ति इमिना पन पदेन ये च निद्देसे “कतमे वत्थुकामा मनापिया रूपा”तिआदिना (महानि० १; विभ० ९६४) नयेन वत्थुकामा वुत्ता, ये च तत्थेव विभङ्गे च “छन्दो कामो”तिआदिना (महानि० १) नयेन किलेसकामा वुत्ता, ते सब्बेपि सङ्गहिता इच्चेव दट्ठब्बा । एवज्झि सति “विविच्चेव कामेही”ति वत्थुकामेहिपि विविच्चेवाति अत्थो युज्जति । तेन कायविवेको वुत्तो होति ।

विविच्च अकुसलेहि धम्मेहीति किलेसकामेहि सब्बाकुसलेहि धम्मेहि वा विविच्चाति अत्थो युज्जति । तेन चित्तविवेको वुत्तो होति । पुरिमेन चेत्थ वत्थुकामेहि विवेकवचनतोयेव कामसुखपरिच्चागो, दुतियेन किलेसकामेहि विवेकवचनतो नेक्खम्मसुखपरिग्गहो विभावितो होति । एवं वत्थुकामकिलेसकामविवेकवचनतोयेव च एतेसं पठमेन संकिलेसवत्थुप्पहानं, दुतियेन संकिलेसप्पहानं; पठमेन लोलभावस्स हेतुपरिच्चागो, दुतियेन बालभावस्स; पठमेन च पयोगसुद्धि, दुतियेन आसयपोसनं विभावितं होतीति विज्जातब्बं । एस ताव नयो “कामेही”ति एत्थ वुत्तकामेसु वत्थुकामपक्खे ।

किलेसकामपक्खे पन छन्दोति च रागोति च एवमादीहि अनेकभेदो कामच्छन्दोयेव कामोति अधिप्पेतो । सो च अकुसलपरियापन्नोपि समानो, “तत्थ कतमो कामछन्दो कामो”तिआदिना नयेन विभङ्गे ज्ञानपटिपक्खतो विसुं वुत्तो । किलेसकामत्ता वा पुरिमपदे वुत्तो, अकुसलपरियापन्नत्ता दुतियपदे । अनेकभेदतो चस्स कामतोति अवत्त्वा कामेहीति वुत्तं ।

अज्जेसम्पि च धम्मनं अकुसलभावे विज्जमाने “तत्थ कतमे अकुसला धम्मा कामच्छन्दो”ति आदिना नयेन विभङ्गे (विभ० ५६४) उपरिज्ञानङ्गपच्चनीकपटिपक्खभावदस्सनतो नीवरणानेव वुत्तानि । नीवरणानि हि ज्ञानङ्गपच्चनीकानि, तेसं ज्ञानङ्गानेव पटिपक्खानि, विद्धंसकानीति वुत्तं होति । तथा हि “समाधि कामच्छन्दस्स पटिपक्खो, पीति ब्यापादस्स, वितक्को थिनमिद्धस्स, सुखं उद्धच्चकुक्कुच्चस्स, विचारो विचिकिच्छाया”ति **पेटके** वुत्तं ।

एवमेत्थ “विविच्चेव कामेही”ति इमिना कामच्छन्दस्स विक्खम्भनविवेको वुत्तो होति । “विविच्च अकुसलेहि धम्मेही”ति इमिना पच्चन्नम्पि नीवरणानं । अग्गहितग्गहणेन पन पठमेन कामच्छन्दस्स, दुतियेन सेसनीवरणानं । तथा पठमेन तीसु अकुसलमूलेसु पच्चकामगुणभेदविसयस्स लोभस्स, दुतियेन आघातवत्थुभेदादिविसयानं दोसमोहानं । ओघादीसु वा धम्मेसु पठमेन कामोघ-कामयोग-कामासव-कामुपादान-अभिज्झाकायगन्थ-कामराग-संयोजनानं, दुतियेन अवसेसओघ-योगासव-उपादान-गन्थ-संयोजनानं । पठमेन च तण्हाय तंसम्पयुत्तकानञ्च, दुतियेन अविज्जाय तंसम्पयुत्तकानञ्च । अपिच पठमेन लोभसम्पयुत्तअट्टचित्तुप्पादानं, दुतियेन सेसानं चतुन्नं अकुसलचित्तुप्पादानं विक्खम्भनविवेको वुत्तो होतीति वेदितब्बो । अयं ताव “विविच्चेव कामेहि विविच्च अकुसलेहि धम्मेही”ति एत्थ अत्थप्पकासना ।

एत्तावता च पठमस्स ज्ञानस्स प्हानङ्गं दस्सेत्वा इदानीं सम्पयोगङ्गं दस्सेन्तो **सवितक्कं सविचारन्ति** आदिमाह । तत्थ वितक्कनं वितक्को, ऊहनन्ति वुत्तं होति । स्वायं आरम्मणे चित्तस्स अभिनिरोपनलक्खणो, आहननपरियाहननरसो । तथा हि “तेन योगावचरो आरम्मणं वितक्काहतं वितक्कपरियाहतं करोती”ति वुच्चति । आरम्मणे चित्तस्स आनयनपच्चुपट्टानो । विचरणं विचारो, अनुसज्जरणन्ति वुत्तं होति । स्वायं आरम्मणानुमज्जनलक्खणो, तत्थ सहजातानुयोजनरसो, चित्तस्स अनुप्पबन्धनपच्चुपट्टानो । सन्तोपि च नेसं कत्थचि अविप्पयोगे ओळारिकट्टेन घण्टाभिघातसद्दो विय चेतसो पठमाभिनिपातो वितक्को, सुखुमट्टेन अनुरवो विय अनुप्पबन्धो विचारो । विप्फारवा चेत्य वितक्को परिप्फन्दनभावो चित्तस्स, आकासे उप्पतितुकामस्स पक्खिनो पक्खविकखेपो विय पदुमाभिमुखपातो विय च गन्धानुबन्धचेतसो भमरस्स । सन्तवुत्ति विचारो नातिपरिप्फन्दनभावो चित्तस्स, आकासे उप्पतितस्स पक्खिनो पक्खप्पसारणं विय परिब्भमनं विय च पदुमाभिमुखपतितस्स भमरस्स पदुमस्स उपरिभागे । सो पन नेसं विसेसो पठम-दुतियज्ज्ञानेसु पाकटो होति । इति इमिना च वितक्केन इमिना च विचारेन सह वत्तति रुक्खो विय पुप्फेन च फलेन चाति इदं ज्ञानं “सवितक्कं सविचार”न्ति वुच्चति । विभङ्गे पन “इमिना च वितक्केन इमिना च विचारेन उपेतो होति समुपेतो”ति आदिना (विभ० ५६५) नयेन पुग्गलाधिट्टाना देसना कता । अत्थो पन तत्रापि एवमेव दट्ठब्बो ।

विवेकजन्ति एत्थ विवित्ति विवेको, नीवरणविगमोति अत्थो । विवित्तोति वा विवेको, नीवरणविवित्तो ज्ञानसम्पयुत्तधम्मरासीति अत्थो । तस्मा विवेका, तस्मिं वा विवेके जातन्ति विवेकजं । **पीतिसुखन्ति** एत्थ पिनयतीति पीति, सा सम्पियायनलक्खणा कायचित्तपीननरसा, फरणरसा वा, ओदग्यपच्चुपट्टाना । सुखनं सुखं, सुट्ठु वा खादति खनति च कायचित्ताबाधन्ति सुखं, तं सातलक्खणं, सम्पयुत्तकानं उपब्रूहनरसं, अनुग्गहपच्चुपट्टानं । सतिपि च नेसं कत्थचि अविप्पयोगे इट्ठारम्मणपटिलाभतुट्ठि पीति, पटिलद्धरसानुभवनं सुखं । यत्थ पीति तत्थ सुखं, यत्थ सुखं तत्थ न नियमतो पीति । सट्ठारक्खन्धसङ्गहिता पीति, वेदनाक्खन्धसङ्गहितं सुखं । कन्तारखिन्नस्स वनन्तोदकदस्सनसवनेसु विय पीति, वनच्छायप्पवेसनउदकपरिभोगेसु विय सुखं । तस्मिं तस्मिं समये पाकटभावतो चेतं वुत्तन्ति वेदितब्बं । अयञ्च पीति, इदञ्च सुखं, अस्स ज्ञानस्स, अस्मिं वा ज्ञाने अत्थीति इदं ज्ञानं “पीतिसुख”न्ति वुच्चति ।

अथ वा पीति च सुखञ्च पीतिसुखं, धम्मविनयादयो विय । विवेकजं पीतिसुखमस्स ज्ञानस्स, अस्मिं वा ज्ञाने अत्थीति एवम्पि विवेकजं पीतिसुखं । यथेव हि ज्ञानं, एवं पीतिसुखं पेत्य विवेकजमेव होति, तच्चस्स अत्थीति तस्मा एकपदेनेव “विवेकजं पीतिसुखं” न्तिपि वत्तुं युज्जति । विभङ्गे पन “इदं सुखं इमाय पीतिया सहगत” न्तिआदिना (विभ० ५६७) नयेनेतं वुत्तं । अत्थो पन तत्रापि एवमेव दट्ठब्बो ।

पठमन्ति गणनानुपुब्बता पठमं, इदं पठमं समापज्जतीतिपि पठमं । पच्चनीकधम्मे ज्ञापेतीति **ज्ञानं**, इमिना योगिनो ज्ञायन्तीतिपि ज्ञानं, पच्चनीकधम्मे डहन्ति गोचरं वा चिन्तेन्तीति अत्थो । सयं वा तं ज्ञायति उपनिज्झायतीति ज्ञानं, तेनेव उपनिज्झायनलक्खणन्ति वुच्चति । तदेतं आरम्मणूपनिज्झानं, लक्खणूपनिज्झानन्ति दुविधं होति । तत्थ **आरम्मणूपनिज्झानन्ति** सह उपचारेण अट्ठ समापत्तियो वुच्चन्ति । कस्मा? कसिणादिआरम्मणूपनिज्झायनतो । **लक्खणूपनिज्झानन्ति** विपस्सनामग्गफलानि वुच्चन्ति । कस्मा? लक्खणूपनिज्झायनतो । एत्थ हि विपस्सना अनिच्चलक्खणादीनि उपनिज्झायति, विपस्सनाय उपनिज्झायनकिच्चं पन मग्गेन सिज्झतीति मग्गो लक्खणूपनिज्झानन्ति वुच्चति । फलं पन निरोधस्स तथलक्खणं उपनिज्झायतीति लक्खणूपनिज्झानन्ति वुच्चति । इमस्मिं पनत्थे आरम्मणूपनिज्झानमेव ज्ञानन्ति अधिप्पेतं ॥

एत्थाह — “कतमं पन तं ज्ञानं नाम, यं सवितक्कं सविचारं... पे०... पीतिसुखन्ति एवं अपदेसं अरहती” ति? वुच्चते — यथा सधनो सपरिजनोतिआदीसु ठपेत्वा धनञ्च परिजनञ्च अज्जो अपदेसारहो होति, एवं ठपेत्वा वितक्कादिधम्मे अज्जं अपदेसारहं नत्थि । यथा पन सरथा सपत्ति सेनाति वुत्ते सेनङ्गेसुयेव सेनासम्मुति, एवमिध पञ्चसु अङ्गेसुयेव ज्ञानसम्मुति वेदितब्बा । कतमेसु पञ्चसु? वितक्को, विचारो, पीति, सुखं, चित्तेकग्गताति एतेसु । एतानेव हिस्स “सवितक्कं सविचारं” न्तिआदिना नयेन अङ्गभावेन वुत्तानि । अवुत्तत्ता एकग्गता अङ्गं न होतीति चे तच्च न । कस्मा? वुत्तत्ता एव । सापि हि विभङ्गे “ज्ञानन्ति वितक्को विचारो पीति सुखं चित्तस्सेकग्गता” ति एवं वुत्तायेव । तस्मा यथा सवितक्कं सविचारन्ति, एवं सचित्तेकग्गतन्ति इध अवुत्तेपि इमिना विभङ्गवचनेन चित्तेकग्गतापि अङ्गमेवाति वेदितब्बा । येन हि अधिप्पायेन भगवता उद्देशो कतो, सो एव तेन विभङ्गेपि पकासितोति ।

उपसम्पज्जाति उपगन्त्वा, पापुणित्वाति वुत्तं होति । उपसम्पादयित्वा वा, निष्पादेत्वाति वुत्तं होति । विभङ्गे पन “उपसम्पज्जाति पठमस्स ज्ञानस्स लाभो पटिलाभो पत्ति सम्पत्ति फुसना सम्फुसना सच्छिकिरिया उपसम्पदा” ति वुत्तं । तस्सापि एवमेवत्थो वेदितब्बो । **विहासिन्ति** बोधिमण्डे निसज्जसङ्घातेन इरियापथविहारेण इतिवुत्तप्पकारज्ञानसमङ्गी हुत्वा अत्तभावस्स इरियं वुत्तिं पालनं यपनं यापनं चारं विहारं अभिनिष्पादेसिन्ति अत्थो । वुत्तज्हेतं विभङ्गे — “विहरतीति इरियति वत्तति पालेति यपेति यापेति चरति विहरति, तेन वुच्चति विहरती” ति (विभ० ५१२) ।

किं पन कत्वा भगवा इमं ज्ञानं उपसम्पज्ज विहासीति? कम्मट्ठानं भावेत्वा । कतरं? आनापानस्सतिकम्मट्ठानं । अज्जेन तदत्थिकेन किं कातब्बन्ति? अज्जेनपि एतं वा कम्मट्ठानं पथवीकसिणादीनं वा अज्जतरं भावेतब्बं । तेसं भावनानयो विसुद्धिमग्गे (विसुद्धि० १.५५) वुत्तनयेनेव वेदितब्बो । इध पन वुच्चमाने अतिभारियं विनयनिदानं होति, तस्मा पाळिया अत्थप्पकासनमत्तमेव करोमाति ।

पठमज्झानकथा निट्ठिता ।

दुतियज्झानकथा

वितक्कविचारानं वूपसमाति वितक्कस्स च विचारस्स चाति इमेसं द्विन्नं वूपसमा समतिक्कमा; दुतियज्झानक्खणे अपातुभावाति वुत्तं होति । तत्थ किञ्चापि दुतियज्झाने सब्बेपि पठमज्झानधम्मा न सन्ति, अज्जेयेव हि पठमज्झाने फस्सादयो, अज्जे इध; ओळारिकस्स पन ओळारिकस्स अङ्गस्स समतिक्कमा पठमज्झानतो परेसं दुतियज्झानादीनं अधिगमो होतीति दीपनत्थं “वितक्कविचारानं वूपसमा”ति एवं वुत्तन्ति वेदितब्बं । **अज्झत्तन्ति** इध नियकज्झत्तमधिप्पेतं । विभङ्गे पन “अज्झत्तं पच्चत्त”न्ति (विभ० ५७३) एत्तकमेव वुत्तं । यस्मा पन नियकज्झत्तं अधिप्पेतं, तस्मा अत्तनि जातं अत्तनो सन्ताने निब्बत्तन्ति अयमेत्थ अत्थो ।

सम्पसादनन्ति सम्पसादनं वुच्चति सद्भा । सम्पसादनयोगतो ज्ञानम्पि सम्पसादनं, नीलवण्णयोगतो नीलवत्थं विय । यस्मा वा तं ज्ञानं सम्पसादनसमन्नागतत्ता वितक्कविचारक्खोभवूपसमनेन चेतो सम्पसादयति, तस्मापि सम्पसादनन्ति वुत्तं । इमस्मिञ्च अत्थविकप्पे सम्पसादनं चेतसोति एवं पदसम्बन्धो वेदितब्बो । पुरिमस्मिं पन अत्थविकप्पे चेतसोति एतं एकोदिभावेन सद्धिं योजेतब्बं । तत्रायं अत्थयोजना — एको उदेतीति **एकोदि**, वितक्कविचारेहि अनज्झारूळहत्ता अग्गो सेट्ठो हुत्वा उदेतीति अत्थो । सेट्ठोपि हि लोके एकोति वुच्चति । वितक्कविचारविरहतो वा एको असहायो हुत्वातिपि वत्तुं वट्टति । अथ वा सम्पयुत्तधम्मे उदायतीति उदि, उट्ठापेतीति अत्थो । सेट्ठुत्तेन एको च सो उदि चाति एकोदि, समाधिस्सेतं अधिवचनं । इति इमं एकोदिं भावेति वट्टयतीति इदं दुतियज्झानं **एकोदिभावं** । सो पनायं एकोदि यस्मा चेतसो, न सत्तस्स न जीवस्स, तस्मा एतं **चेतसो एकोदिभावन्ति** वुत्तं ।

ननु चायं सद्भा पठमज्झानेपि अत्थि, अयञ्च एकोदिनामको समाधि; अथ कस्मा इदमेव सम्पसादनं “चेतसो एकोदिभावञ्चा”ति वुत्तन्ति? वुच्चते — अदुज्झि पठमज्झानं वितक्कविचारक्खोभेन वीचितरङ्गसमाकुलमिव जलं न सुप्पसन्नं होति, तस्मा सतियापि सद्भाय सम्पसादनन्ति न वुत्तं । न सुप्पसन्नत्तायेव चेत्य समाधिपि न सुट्ठु पाकटो, तस्मा एकोदिभावन्तिपि न वुत्तं । इमस्मिं पन ज्ञाने वितक्कविचारपलिबोधाभावेन लद्धोकासा बलवती सद्भा, बलवसद्भासहायप्पटिलाभेनेव च समाधिपि पाकटो; तस्मा इदमेव एवं वुत्तन्ति वेदितब्बं । विभङ्गे पन “सम्पसादनन्ति या सद्भा सहहना ओकप्पना अभिप्पसादो, चेतसो एकोदिभावन्ति या चित्तस्स ठिति...पे... सम्मासमाधी”ति एत्तकमेव वुत्तं । एवं वुत्तेन पनेतेन सद्धिं अयं अत्थवण्णना यथा न विरुज्झति अज्जदत्थु संसन्दति चेव समेति च एवं वेदितब्बा ।

अवितक्कं अविचारन्ति भावनाय पहीनत्ता एतस्मिं एतस्स वा वितक्को नत्थीति अवितक्कं । इमिनाव नयेन अविचारं । विभङ्गेपि (विभ० ५७६) वुत्तं “इति अयञ्च वितक्को अयञ्च विचारो सन्ता होन्ति समिता वूपसन्ता अत्थङ्गता अब्भत्थङ्गता अप्पिता ब्यप्पिता सोसिता विसोसिता ब्यन्तीकता, तेन वुच्चति अवितक्कं अविचार”न्ति ।

एत्थाह — ननु च “वितक्कविचारानं वूपसमाति इमिनापि अयमत्थो सिद्धो, अथ कस्मा पुन वुत्तं अवितक्कं अविचार”न्ति? वुच्चते — एवमेतं सिद्धो वायमत्थो, न पनेतं तदत्थदीपकं; ननु अवोचुम्ह — “ओळारिकस्स पन ओळारिकस्स अङ्गस्स समतिक्कमा पठमज्झानतो परेसं दुतियज्झानादीनं अधिगमो होतीति दीपनत्थं वितक्कविचारानं वूपसमाति एवं वुत्त”न्ति ।

अपिच वितक्कविचारानं वूपसमा इदं सम्पसादनं, न किलेसकालुसियस्स । वितक्कविचारानञ्च वूपसमा एकोदिभावं न उपचारज्झानमिव नीवरणप्पहाना, न पठमज्झानमिव च अङ्गपातुभावाति एवं सम्पसादनएकोदिभावानं हेतुपरिदीपकमिदं वचनं । तथा वितक्कविचारानं वूपसमा इदं अवितक्कअविचारं, न ततियचतुत्थज्झानानि विय चक्खुविज्जाणादीनि विय च अभावाति एवं अवितक्कअविचारभावस्स हेतुपरिदीपकञ्च, न वितक्कविचाराभावमत्तपरिदीपकं ।

वितक्कविचाराभावमत्तपरिदीपकमेव पन “अवितक्कं अविचार”न्ति इदं वचनं, तस्मा पुरिमं वत्वापि पुन वत्तब्बमेवाति ।

समाधिजन्ति पठमज्झानसमाधितो सम्पयुत्तसमाधितो वा जातन्ति अत्थो । तत्थ किञ्चापि पठमम्पि सम्पयुत्तसमाधितो जातं, अथ खो अयमेव “समाधी”ति वत्तब्बतं अरहति वितक्कविचारक्खोभविरहेन अतिविय अचलत्ता सुप्पसन्नत्ता च । तस्मा इमस्स वण्णभणनत्थं इदमेव “समाधिज”न्ति वुत्तं । **पीतिसुखन्ति** इदं वुत्तनयमेव ।

दुतियन्ति गणनानुपुब्बतो दुतियं, इदं दुतियं समापज्जतीतिपि दुतियं । **ज्ञानन्ति** एत्थ पन यथा पठमज्झानं वितक्कादीहि पञ्चङ्गिकं होति, एवमिदं सम्पसादादीहि “चतुरङ्गिक”न्ति वेदितब्बं । यथाह — “ज्ञानन्ति सम्पसादो, पीति, सुखं, चित्तस्सेकग्गता”ति (विभ० ५८०) । परियायोयेव चेसो । सम्पसादनं पन ठपेत्वा निप्परियायेन तिवङ्गिकमेवेतं होति । यथाह — “कतमं तस्मिं समये तिवङ्गिकं ज्ञानं होति? पीति, सुखं, चित्तस्सेकग्गता”ति (ध० स० १६१) । सेसं वुत्तनयमेवाति ।

दुतियज्झानकथा निड्डिता ।

ततियज्झानकथा

पीतिया च विरागाति एत्थ वुत्तत्थायेव पीति । **विरागोति** तस्सा जिगुच्छनं वा समतिक्कमो वा । उभिन्नमन्तरा “च” सहो सम्पिण्डनत्थो, सो हि वूपसमं वा सम्पिण्डेति वितक्कविचारवूपसमं वा । तत्थ यदा वूपसममेव सम्पिण्डेति, तदा पीतिया विरागा च, किञ्च भिय्यो वूपसमा चाति एवं योजना वेदितब्बा । इमिस्सा च योजनायं विरागो जिगुच्छनत्थो होति । तस्मा पीतिया जिगुच्छना च वूपसमा चाति अयमत्थो दट्ठब्बो । यदा पन वितक्कविचारवूपसमं सम्पिण्डेति, तदा पीतिया च विरागा, किञ्च भिय्यो वितक्कविचारानञ्च वूपसमाति एवं योजना वेदितब्बा । इमिस्सा च योजनायं विरागो समतिक्कमनत्थो होति । तस्मा पीतिया च समतिक्कमा, वितक्कविचारानञ्च वूपसमाति अयमत्थो दट्ठब्बो ।

कामञ्चेते वितक्कविचारा दुतियज्झानेयेव वूपसन्ता इमस्स पन ज्ञानस्स मग्गपरिदीपनत्थं वण्णभणनत्थञ्चेतं वुत्तं । “वितक्कविचारानं वूपसमा”ति हि वुत्ते इदं पञ्जायति — “नून वितक्कविचारवूपसमो मग्गो इमस्स ज्ञानस्सा”ति । यथा च ततिये अरियमग्गे अप्पहीनानम्पि सक्कायदिट्ठादीनं “पञ्चन्नं ओरम्भागियानं संयोजनानं पहाना”ति (म० नि० २.१३२) एवं पहानं वुच्चमानं वण्णभणनं होति तदधिगमाय उस्सुकानं उस्साहजनकं; एवमेवं इध अवूपसन्तानम्पि वितक्कविचारानं वूपसमो वुच्चमानो वण्णभणनं होति । तेनायमत्थो वुत्तो — “पीतिया च समतिक्कमा, वितक्कविचारानञ्च वूपसमा”ति ।

उपेक्खको च विहासिन्ति एत्थ उपपत्तितो इक्खतीति उपेक्खा, समं पस्सति, अपक्खपतिताव हुत्वा पस्सतीति अत्थो । ताय विसदाय विपुलाय थामगताय समन्नागतत्ता ततियज्झानसमङ्गी “उपेक्खको”ति वुच्चति । उपेक्खा पन दसविधा होति — छळङ्गुपेक्खा, ब्रह्मविहारुपेक्खा, बोज्झङ्गुपेक्खा, वीरियुपेक्खा, सङ्कारुपेक्खा, वेदनुपेक्खा, विपस्सनुपेक्खा, तत्रमज्झत्तुपेक्खा, ज्ञानुपेक्खा, पारिसुद्धुपेक्खाति । एवमयं दसविधापि तत्थ तत्थ आगतनयतो भूमिपुगलचित्तरम्मणतो, खन्धसङ्गह-एकक्खणकुसलत्तिकसङ्केपवसेन च **अट्ठसालिनिया** धम्मसङ्गहट्ठकथाय वुत्तनयेनेव वेदितब्बा । इध पन वुच्चमाना विनयनिदानं अतिभारियं करोतीति न वुत्ता । लक्खणादितो पन इध अधिप्पेतुपेक्खा मज्झत्तलक्खणा, अनाभोगरसा, अब्यापारपच्चुपट्ठाना, पीतिविरागपदट्ठानाति ।

एत्थाह — ननु चायं अत्थतो तत्रमज्झत्तुपेक्खाव होति, सा च पठमदुतियज्झानेसुपि अत्थि, तस्मा तत्रापि “उपेक्खको च विहासि”न्ति एवमयं वत्तब्बा सिया, सा कस्मा न वुत्ताति? अपरिब्यत्तकिच्चतो । अपरिब्यत्तज्झि तस्सा तत्थ किच्चं, वितक्कादीहि अभिभूतत्ता । इध पनायं वितक्कविचारपीतीहि अनभिभूतत्ता उक्खित्तसिरा विय हुत्वा परिब्यत्तकिच्चा जाता, तस्मा वुत्ताति ।

निट्ठिता “उपेक्खको च विहासि”न्ति एतस्स सब्बसो अत्थवण्णना ।

इदानीं सतो च सम्पजानोति एत्थ सरतीति **सतो**, सम्पजानातीति **सम्पजानो** । पुग्गलेन सति च सम्पजज्जञ्च वुत्तं । तत्थ सरणलक्खणा सति, असम्मस्सनरसा, आरक्खपच्चुपट्टाना; असम्मोहलक्खणं सम्पजज्जं, तीरणरसं, पविचयपच्चुपट्टानं । तत्थ किञ्चापि इदं सतिसम्पजज्जं पुरिमज्झानेसुपि अत्थि, मुट्ठस्सतिस्स हि असम्पजानस्स उपचारज्झानमत्तम्पि न सम्पज्जति, पगेव अप्पना; ओळारिकत्ता पन तेसं ज्ञानानं भूमियं विय पुरिसस्स चित्तस्स गति सुखा होति, अब्यत्तं तत्थ सतिसम्पजज्जकिच्चं । ओळारिकङ्गप्पहानेन पन सुखुमत्ता इमस्स ज्ञानस्स पुरिसस्स खुरधारायं विय सतिसम्पजज्जकिच्चपरिग्गहितायेव चित्तस्स गति इच्छितब्बाति इधेव वुत्तं । किञ्च भिय्यो? यथापि धेनुपगो वच्छो धेनुतो अपनीतो अरक्खियमानो पुनदेव धेनुं उपगच्छति; एवमिदं ततियज्झानसुखं पीतितो अपनीतम्पि सतिसम्पजज्जारक्खेन अरक्खियमानं पुनदेव पीतिं उपगच्छेय्य पीतिसम्पयुत्तमेव सिया । सुखे वापि सत्ता रज्जन्ति, इदञ्च अतिमधुरं सुखं, ततो परं सुखाभावा । सतिसम्पजज्जानुभावेन पनेत्थ सुखे असारज्जना होति, नो अज्जथाति इमम्पि अत्थविसेसं दस्सेतुं इदं इधेव वुत्तन्ति वेदितब्बं ।

इदानीं **सुखञ्च कायेन पटिसंवेदेसिन्ति** एत्थ किञ्चापि ततियज्झानसमङ्गिनो सुखप्पटिसंवेदनाभोगो नत्थि, एवं सन्तेपि यस्मा तस्स नामकायेन सम्पयुत्तं सुखं, यं वा तं नामकायसम्पयुत्तं सुखं, तंसमुट्टानेनस्स यस्मा अतिपणीतेन रूपेण रूपकायो फुटो, यस्स फुटत्ता ज्ञाना वुट्ठितोपि सुखं पटिसंवेदेय्य, तस्मा एतमत्थं दस्सेन्तो “सुखञ्च कायेन पटिसंवेदेसि”न्ति आह ।

इदानीं यं तं **अरिया आचिक्खन्ति उपेक्खको सतिमा सुखविहारी**ति एत्थ यंज्ञानहेतु यंज्ञानकारणा तं ततियज्झानसमङ्गीपुग्गलं बुद्धादयो अरिया आचिक्खन्ति देसेन्ति पज्जपेन्ति पट्टपेन्ति विवरन्ति विभजन्ति उत्तानीकरोन्ति पकासेन्ति, पसंसन्तीति अधिप्पायो । किन्ति? “उपेक्खको सतिमा सुखविहारी”ति । तं ततियं ज्ञानं उपसम्पज्ज विहासिन्ति एवमेत्थ योजना वेदितब्बा ।

कस्मा पन तं ते एवं पसंसन्तीति? पसंसारहतो । अयज्झि यस्मा अतिमधुरसुखे सुखपारमिप्पत्तेपि ततियज्झाने उपेक्खको, न तत्थ सुखाभिसङ्गेन आकङ्क्षीयति, यथा च पीति न उपज्जति; एवं उपट्ठितस्सतिताय सतिमा । यस्मा च अरियकन्तं अरियजनसेवितमेव च असंकिलिट्ठं सुखं नामकायेन पटिसंवेदेति, तस्मा पसंसारहतो । इति पसंसारहतो नं अरिया ते एवं पसंसाहेतुभूते गुणे पकासेन्ता “उपेक्खको सतिमा सुखविहारी”ति एवं पसंसन्तीति वेदितब्बं ।

ततियन्ति गणनानुपुब्बतो ततियं । इदं ततियं समापज्जतीतिपि ततियं । **ज्ञानन्ति** एत्थ च यथा दुतियं सम्पसादादीहि चतुरङ्गिकं; एवमिदं उपेक्खादीहि पज्जङ्गिकं । यथाह — “ज्ञानन्ति उपेक्खा सति सम्पजज्जं सुखं चित्तस्स एकगता”ति (विभ० ५९१) । परियायोयेव चेसो । उपेक्खासतिसम्पजज्जानि पन ठपेत्वा निप्परियायेन दुवङ्गिकमेवेतं होति । यथाह — “कतमं तस्मिं समये दुवङ्गिकं ज्ञानं होति? सुखं, चित्तस्सेकगता”ति (ध० स० १६३) । सेसं वुत्तनयमेवाति ।

ततियज्झानकथा निड्डिता ।

चतुत्थज्झानकथा

सुखस्स च पहाना दुक्खस्स च पहानाति कायिकसुखस्स च कायिकदुक्खस्स च पहाना । पुब्बेवाति तज्ज खो पुब्बेव, न चतुत्थज्झानक्खणे । **सोमनस्सदोमनस्सानं अत्थङ्गमा**ति चेतसिकसुखस्स च चेतसिकदुक्खस्स चाति इमेसम्पि द्विन्नं पुब्बेव अत्थङ्गमा पहाना इच्चेव वुत्तं होति । कदा पन नेसं पहानं होति? चतुन्नं ज्ञानानं उपचारक्खणे । सोमनस्सज्झि चतुत्थज्झानस्स उपचारक्खणेयेव पहीयति, दुक्खदोमनस्ससुखानि पठमदुतियततियानं उपचारक्खणेसु । एवमेतेसं पहानक्कमेन अवुत्तानं, इन्द्रियविभङ्गे पन इन्द्रियानं उद्देसक्कमेनेव इधापि वुत्तानं सुखदुक्खसोमनस्स दोमनस्सानं पहानं वेदितब्बं ।

यदि पनेतानि तस्स तस्स ज्ञानस्सुपचारक्खणेयेव पहीयन्ति, अथ कस्मा “कत्थ चुप्पन्नं दुक्खिन्द्रियं अपरिसेसं निरुज्झति? इध, भिक्खवे, भिक्खु विविच्चेव कामेहि...पे०... पठमज्झानं उपसम्पज्ज विहरति, एत्थुप्पन्नं दुक्खिन्द्रियं अपरिसेसं निरुज्झति । कत्थ चुप्पन्नं दोमनस्सिन्द्रियं... सुखिन्द्रियं... सोमनस्सिन्द्रियं अपरिसेसं निरुज्झति? इध, भिक्खवे, भिक्खु सुखस्स च पहाना...पे०... चतुत्थज्झानं उपसम्पज्ज विहरति, एत्थुप्पन्नं सोमनस्सिन्द्रियं अपरिसेसं निरुज्झती”ति (सं० नि० ५.५१०) एवं ज्ञानेस्वेव निरोधो वुत्तोति? अतिसयनिरोधत्ता । अतिसयनिरोधो हि नेसं पठमज्झानादीसु, न निरोधोयेव; निरोधोयेव पन उपचारक्खणे, नातिसयनिरोधो । तथा हि नानावज्जने पठमज्झानूपचारे निरुद्धस्सापि दुक्खिन्द्रियस्स डंसमकसादिसम्फस्सेन वा विसमासनुपतापेन वा सिया उप्पत्ति, न त्वेव अन्तोअप्पनायं । उपचारे वा निरुद्धम्पेतं न सुट्ठु निरुद्धं होति; पटिपक्खेन अविहतत्ता । अन्तोअप्पनायं पन पीतिफरणेन सब्बो कायो सुखोक्कन्तो होति । सुखोक्कन्तकायस्स च सुट्ठु निरुद्धं होति दुक्खिन्द्रियं; पटिपक्खेन विहतत्ता । नानावज्जने एव च दुतियज्झानूपचारे पहीनस्स दोमनस्सिन्द्रियस्स यस्मा एतं वितक्कविचारप्पच्चयेपि कायकिलमथे चित्तुपघाते च सति उप्पज्जति, वितक्कविचाराभावे नेव उप्पज्जति । यत्थ पन उप्पज्जति तत्थ वितक्कविचारभावे । अप्पहीना एव च दुतियज्झानूपचारे वितक्कविचाराति तत्थस्स सिया उप्पत्ति; अप्पहीनपच्चयत्ता । न त्वेव दुतियज्झाने; पहीनपच्चयत्ता । तथा ततियज्झानूपचारे पहीनस्सापि सुखिन्द्रियस्स पीतिसमुद्धानपणीतरूपफुटकायस्स सिया उप्पत्ति, न त्वेव ततियज्झाने । ततियज्झाने हि सुखस्स पच्चयभूता पीति सब्बसो निरुद्धाति । तथा चतुत्थज्झानूपचारे पहीनस्सापि सोमनस्सिन्द्रियस्स आसन्नत्ता, अप्पनाप्पत्ताय उपेक्खाय अभावेन सम्मा अनतिक्कन्तत्ता च सिया उप्पत्ति, न त्वेव चतुत्थज्झाने । तस्मा एव च “एत्थुप्पन्नं दुक्खिन्द्रियं अपरिसेसं निरुज्झती”ति तत्थ तत्थ अपरिसेसगहणं कतन्ति ।

एत्थाह — “अथेवं तस्स तस्स ज्ञानस्सूपचारे पहीनापि एता वेदना इध कस्मा समाहरी”ति? सुखगगहणत्थं । या हि अयं “अदुक्खमसुख”न्ति एत्थ अदुक्खमसुखा वेदना वुत्ता, सा सुखुमा अतिदुब्बिज्जेय्या न सक्का सुखेन गहेतुं । तस्मा यथा नाम दुट्ठस्स यथा वा तथा वा उपसङ्कमित्वा गहेतुं असक्कुणेय्यस्स गोणस्स गहणत्थं गोपो एकस्मिं वजे सब्बे गावो समाहरति, अथेकेकं नीहरन्तो पटिपाटिया आगतं “अयं सो, गण्हथ न”न्ति तम्पि गाहापयति; एवमेव भगवा सुखगगहणत्थं सब्बा एता समाहरि । एवज्झि समाहटा एता दस्सेत्वा “यं नेव सुखं न दुक्खं न सोमनस्सं न दोमनस्सं, अयं अदुक्खमसुखा वेदना”ति सक्का होति एसा गाहयितुं ।

अपिच अदुक्खमसुखाय चेतोविमुत्तिया पच्चयदस्सनत्थज्जापि एता वुत्ताति वेदितब्बा । सुखप्पहानादयो हि तस्सा पच्चया । यथाह — “चत्तारो खो, आवुसो, पच्चया अदुक्खमसुखाय चेतोविमुत्तिया समापत्तिया । इधावुसो, भिक्खु, सुखस्स

च पहाना...पे... चतुत्थज्झानं उपसम्पज्ज विहरति । इमे खो, आवुसो, चत्तारो पच्चया अदुक्खमसुखाय चेतोविमुत्तिया समापत्तिया”ति (म० नि० १.४५८) । यथा वा अज्जत्थ पहीनापि सक्कायदिट्ठिआदयो ततियमग्गस्स वण्णभणनत्थं तत्थ पहीनाति वुत्ता; एवं वण्णभणनत्थम्पेतस्स ज्ञानस्सेता इध वुत्तातिपि वेदितब्बा । पच्चयघातेन वा एत्थ रागदोसानं अतिदूरभावं दस्सेतुम्पेता वुत्ताति वेदितब्बा । एतासु हि सुखं सोमनस्सस्स पच्चयो, सोमनस्सं रागस्स, दुक्खं दोमनस्सस्स, दोमनस्सं दोसस्स । सुखादिघातेन च ते सप्पच्चया रागदोसा हताति अतिदूरे होन्तीति ।

अदुक्खमसुखन्ति दुक्खाभावेन अदुक्खं, सुखाभावेन असुखं । एतेनेत्थ दुक्खसुखपटिपक्खभूतं ततियवेदनं दीपेति, न दुक्खसुखाभावमत्तं । ततियवेदना नाम — अदुक्खमसुखा, उपेक्खातिपि वुच्चति । सा इट्ठानिट्ठविपरीतानुभवनलक्खणा, मज्झत्तरसा, अविभूतपच्चुपट्टाना, सुखनिरोधपदट्टानाति वेदितब्बा । **उपेक्खासतिपारिसुद्धिन्ति** उपेक्खाय जनितसतिपारिसुद्धि । इमस्मिज्झि ज्ञाने सुपरिसुद्धा सति । या च तस्सा सतिया पारिसुद्धि, सा उपेक्खाय कता न अज्जेन; तस्मा एतं उपेक्खासतिपारिसुद्धिन्ति वुच्चति । **विभङ्गेपि** वुत्तं — “अयं सति इमाय उपेक्खाय विसदा होति परिसुद्धा परियोदाता, तेन वुच्चति — ‘उपेक्खासतिपारिसुद्धि’”न्ति (विभ० ५९७) । याय च उपेक्खाय एत्थ सतिया पारिसुद्धि होति, सा अत्थतो तत्रमज्झत्तता वेदितब्बा । न केवलज्जेत्थ ताय सतियेव परिसुद्धा, अपिच खो सब्बेपि सम्पयुत्तधम्मा; सतिसीसेन पन देसना वुत्ता ।

तत्थ किञ्चापि अयं उपेक्खा हेट्ठापि तीसु ज्ञानेसु विज्जति, यथा पन दिवा सूरियप्पभाभिभवा सोम्मभावेन च अत्तनो उपकारकत्तेन वा सभागाय रत्तिया अलाभा दिवा विज्जमानापि चन्दलेखा अपरिसुद्धा होति अपरियोदाता; एवमयम्पि तत्रमज्झत्तुपेक्खाचन्दलेखा वितक्कविचारादिपच्चनीकधम्मतेजाभिभवा सभागाय च उपेक्खावेदनारत्तिया अलाभा विज्जमानापि पठमादिज्झानभेदेसु अपरिसुद्धा होति । तस्सा च अपरिसुद्धाय दिवा अपरिसुद्धचन्दलेखाय पभा विय सहजातापि सतिआदयो अपरिसुद्धाव होन्ति; तस्मा तेसु एकम्पि “उपेक्खासतिपारिसुद्धि”न्ति न वुत्तं । इध पन वितक्कादिपच्चनीकधम्मतेजाभिभवाभावा सभागाय च उपेक्खावेदनारत्तिया पटिलाभा अयं तत्रमज्झत्तुपेक्खाचन्दलेखा अतिविय परिसुद्धा, तस्सा परिसुद्धत्ता परिसुद्धचन्दलेखाय पभा विय सहजातापि सतिआदयो परिसुद्धा होन्ति परियोदाता, तस्मा इदमेव उपेक्खासतिपारिसुद्धिन्ति वुत्तन्ति वेदितब्बं ।

चतुत्थन्ति गणनानुपुब्बतो चतुत्थं । इदं चतुत्थं समापज्जतीतिपि चतुत्थं । **ज्ञानन्ति** एत्थ यथा ततियं उपेक्खादीहि पच्चङ्गिकं; एवमिदं उपेक्खादीहि तिक्किकं । यथाह — “ज्ञानन्ति उपेक्खा, सति चित्तस्सेकग्गता”ति । परियायो एव चेसो । ठपेत्वा पन सतिं उपेक्खेकग्गतमेव गहेत्वा निप्परियायेन दुवङ्गिकमेवेतं होति । यथाह — “कतमं तस्मिं समये दुवङ्गिकं ज्ञानं होति? उपेक्खा, चित्तस्सेकग्गता”ति (ध० स० १६५) । सेसं वुत्तनयमेवाति ।

चतुत्थज्झानकथा निट्ठिता ।

पुब्बेनिवासकथा

१२. इति इमानि चत्तारि ज्ञानानि केसज्जि चित्तेकग्गतत्थानि होन्ति, केसज्जि विपस्सनापादकानि, केसज्जि अभिज्जापादकानि, केसज्जि निरोधपादकानि, केसज्जि भवोक्कमनत्थानि । तत्थ खीणासवानं चित्तेकग्गतत्थानि होन्ति, ते हि समापज्जित्वा “एकग्गचित्ता सुखं दिवसं विहरिस्सामा”ति इच्चेवं कसिणपरिकम्मं कत्वा अट्ठ समापत्तियो निब्बत्तेन्ति । सेक्खपुत्थुज्जनानं “समापत्तितो वुट्ठाय समाहितेन चित्तेन विपस्सिस्सामा”ति निब्बत्तेन्तानं विपस्सनापादकानि होन्ति । ये

पन अट्ट समापत्तियो निब्बत्तेत्वा अभिज्जापादकं ज्ञानं समापज्जित्वा समापत्तितो वुट्ठाय “एकोपि हुत्वा बहुधा होती”ति वुत्तनया अभिज्जायो पत्थेन्ता निब्बत्तेन्ति, तेसं अभिज्जापादकानि होन्ति । ये पन अट्ट समापत्तियो निब्बत्तेत्वा “निरोधसमापत्तिं समापज्जित्वा सत्ताहं अचित्तका हुत्वा दिट्ठेव धम्मे निरोधं निब्बानं पत्वा सुखं विहरिस्सामा”ति निब्बत्तेन्ति, तेसं निरोधपादकानि होन्ति । ये पन अट्ट समापत्तियो निब्बत्तेत्वा “अपरिहीनज्झाना हुत्वा ब्रह्मलोके उप्पज्जिस्सामा”ति निब्बत्तेन्ति, तेसं भवोक्कमनत्थानि होन्ति ।

भगवता पनिदं चतुत्थज्झानं बोधिरुक्खमूले निब्बत्तितं, तं तस्स विपस्सनापादकञ्चेव अहोसि अभिज्जापादकञ्च निरोधपादकञ्च सब्बकिच्चसाधकञ्च सब्बलोकियलोकुत्तरगुणदायकन्ति वेदितब्बं । येसञ्च गुणानं दायकं अहोसि, तेसं एकदेसं दस्सेन्तो “सो एवं समाहिते चित्ते”तिआदिमाह ।

तत्थ सोति सो अहं । एवन्ति चतुत्थज्झानक्कमनिदस्सनमेतं । इमिना कमेन चतुत्थज्झानं पटिलभित्वाति वुत्तं होति । समाहितेति इमिना चतुत्थज्झानसमाधिना समाहिते । परिसुद्धेतिआदीसु पन उपेक्खासतिपारिसुद्धिभावेन परिसुद्धे । परिसुद्धत्तायेव परियोदाते, पभस्सरेति वुत्तं होति । सुखादीनं पच्चयानं घातेन विहतरागादिअङ्गणत्ता अनङ्गणे । अनङ्गणत्तायेव च विगतूपक्किलेसे; अङ्गणेन हि चित्तं उपक्किलिस्सति । सुभावितत्ता मुदुभूते, वसीभावप्पत्तेति वुत्तं होति । वसे वत्तमानज्झि चित्तं मुदूति वुच्चति । मुदुत्तायेव च कम्मनिये, कम्मक्खमे कम्मयोगेति वुत्तं होति । मुदु हि चित्तं कम्मनियं होति सुधन्तमिव सुवण्णं, तदुभयम्पि च सुभावितत्ता एव । यथाह — “नाहं, भिक्खवे, अज्जं एकधम्मम्पि समनुपस्सामि, यं एवं भावितं बहुलीकतं मुदु च होति कम्मनियञ्च, यथयिदं, भिक्खवे, चित्तं”न्ति (अ० नि० १.२२) ।

एतेसु परिसुद्धभावादीसु ठितत्ता ठिते । ठितत्तायेव आनेज्जप्पत्ते, अचले निरिज्जनेति वुत्तं होति । मुदुकम्मज्जभावेन वा अत्तनो वसे ठितत्ता ठिते, सद्धादीहि परिग्गहितत्ता आनेज्जप्पत्ते । सद्धापरिग्गहितज्झि चित्तं अस्सद्धियेन न इज्जति, वीरियपरिग्गहितं कोसज्जेन न इज्जति, सतिपरिग्गहितं पमादेन न इज्जति, समाधिपरिग्गहितं उद्धच्चेन न इज्जति, पज्जापरिग्गहितं अविज्जाय न इज्जति, ओभासगतं किलेसन्धकारेन न इज्जति । इमेहि छहि धम्मेहि परिग्गहितं आनेज्जप्पत्तं चित्तं होति । एवं अट्टङ्गसमन्नागतं चित्तं अभिनीहारक्खमं होति अभिज्जासच्छिकरणीयानं धम्मानं अभिज्जासच्छिकरियाय ।

अपरो नयो — चतुत्थज्झानसमाधिना समाहिते । नीवरणदूरीभावेन परिसुद्धे । वितक्कादिसमतिकमेन परियोदाते । ज्ञानप्पटिलाभपच्चयानं पापकानं इच्छावचरानं अभावेन अनङ्गणे । अभिज्झादीनं चित्तूपक्किलेसानं विगमेन विगतूपक्किलेसे । उभयम्पि चेतं अनङ्गणवत्थसुत्तानुसारेन (म० नि० १.५७ आदयो) वेदितब्बं । वसिप्पत्तिया मुदुभूते । इद्धिपादभावूपगमेन कम्मनिये । भावनापारिपूरिया पणीतभावूपगमेन ठिते आनेज्जप्पत्ते । यथा आनेज्जप्पत्तं होति; एवं ठितेति अत्थो । एवम्पि अट्टङ्गसमन्नागतं चित्तं अभिनीहारक्खमं होति अभिज्जासच्छिकरणीयानं धम्मानं अभिज्जासच्छिकरियाय, पादकं पदट्टानभूतन्ति अत्थो ।

पुब्बेनिवासानुस्सतिजाणायाति एवं अभिज्जापादके जाते एतस्मिं चित्ते पुब्बेनिवासानुस्सतिमिह यं जाणं तदत्थाय । तत्थ पुब्बेनिवासोति पुब्बे अतीतजातीसु निवुत्थक्खन्धा । निवुत्थाति अज्झावुत्था अनुभूता अत्तनो सन्ताने उप्पज्जित्वा निरुद्धा निवुत्थधम्मा वा निवुत्था, गोचरनिवासेन निवुत्था, अत्तनो विज्जाणेन विज्जाता परिच्छिन्ना, परविज्जाणविज्जातापि वा छिन्नवट्टमकानुस्सरणादीसु । पुब्बेनिवासानुस्सतीति याय सतिया पुब्बेनिवासं अनुस्सरति, सा पुब्बेनिवासानुस्सति । जाणन्ति ताय सतिया सम्पयुत्तजाणं । एवमिमस्स पुब्बेनिवासानुस्सतिजाणस्स अत्थाय

पुब्बेनिवासानुस्सतिजाणाय एतस्स जाणस्स अधिगमाय पत्तियाति वुत्तं होति । **अभिनिन्नामेसिन्ति** अभिनीहरिं ।

सोति सो अहं । **अनेकविहितन्ति** अनेकविधं, अनेकेहि वा पकारेहि पवत्तितं संवण्णितन्ति अत्थो । **पुब्बेनिवासन्ति** समनन्तरातीतं भवं आदिं कत्वा तत्थ तत्थ निवुत्थसन्तानं । **अनुस्सरामीति** “एकम्पि जातिं द्वेपि जातियो”ति एवं जातिपटिपाटिया अनुगन्त्वा अनुगन्त्वा सरामि, अनुदेव वा सरामि, चित्ते अभिनिन्नामितमत्ते एव सरामीति दस्सेति । पूरितपारमीनञ्जि महापुरिसानं परिकम्मकरणं नत्थि, तेन ते चित्तं अभिनिन्नामेत्वाव सरन्ति । आदिकम्मिककुलपुत्ता पन परिकम्मं कत्वाव सरन्ति, तस्मा तेसं वसेन परिकम्मं वत्तब्बं सिया । तं पन वुच्चमानं अतिभारियं विनयनिदानं करोति, तस्मा तं न वदाम । अत्थिकेहि पन **विसुद्धिमग्गे** (विसुद्धि० २.४०२ आदयो) वुत्तनयेनेव गहेतब्बं । इध पन पाळिमेव वण्णयिस्साम ।

सेय्यथिदन्ति आरद्धप्पकारदस्सनत्थे निपातो । तेनेव य्वायं पुब्बेनिवासो आरद्धो, तस्स पकारप्पभेदं दस्सेन्तो **एकम्पि जातिन्ति**आदिमाह । तत्थ **एकम्पि जातिन्ति** एकम्पि पटिसन्धिमूलं चुतिपरियोसानं एकभवपरियापन्नं खन्धसन्तानं । एस नयो द्वेपि **जातियो**तिआदीसु । **अनेकेपि संवट्टकप्पे**तिआदीसु पन परिहायमानो कप्पो संवट्टकप्पो, वट्टमानो विवट्टकप्पोति वेदितब्बो । तत्थ च संवट्टेन संवट्टट्टायी गहितो होति तम्मूलकत्ता । विवट्टेन च विवट्टट्टायी । एवञ्जि सति यानि तानि “चत्तारिमानि, भिक्खवे, कप्पस्स असङ्ख्येय्यानि । कतमानि चत्तारि? संवट्टो संवट्टट्टायी, विवट्टो विवट्टट्टायी”ति वुत्तानि तानि सब्बानि परिग्गहितानि होन्ति ।

तत्थ तयो संवट्टा — तेजोसंवट्टो, आपोसंवट्टो, वायोसंवट्टोति । तिस्सो संवट्टसीमा — आभस्सरा, सुभकिण्हा, वेहप्फलाति । यदा कप्पो तेजेन संवट्टति, आभस्सरतो हेट्ठा अग्गिना ड्य्हति । यदा उदकेन संवट्टति, सुभकिण्हतो हेट्ठा उदकेन विलीयति । यदा वातेन संवट्टति, वेहप्फलतो हेट्ठा वातेन विद्धंसियति । वित्थारतो पन सदापि एकं बुद्धक्खेत्तं विनस्सति ।

बुद्धक्खेत्तं नाम तिविधं होति — जातिक्खेत्तं, आणाक्खेत्तं, विसयक्खेत्तञ्च । तत्थ जातिक्खेत्तं दससहस्सचक्कवाळपरियन्तं होति, यं तथागतस्स पटिसन्धिआदीसु कम्पति । आणाक्खेत्तं कोटिसतसहस्सचक्कवाळपरियन्तं होति । यत्थ रतनपरित्तं, खन्धपरित्तं, धज्जगपरित्तं, आटानाटियपरित्तं, मोरपरित्तन्ति इमेसं परित्तानं आनुभावो पवत्तति । विसयक्खेत्तं पन अनन्तं अपरिमाणं, “यं यावता वा पन आकङ्खेय्या”ति (अ० नि० ३.८१) वुत्तं यत्थ यं यं आकङ्खति तं तं अनुस्सरति । एवमेतेसु तीसु बुद्धक्खेत्तेसु एकं आणाक्खेत्तं विनस्सति । तस्मिं पन विनस्सन्ते जातिक्खेत्तम्पि विनट्टमेव होति; विनस्सन्तञ्च एकतोव विनस्सति, सण्ठहन्तम्पि एकतोव सण्ठहति । तस्स विनासो च सण्ठहनञ्च **विसुद्धिमग्गे** (विसुद्धि० २.४०४) वुत्तं । अत्थिकेहि ततो गहेतब्बं ।

ये पनेते संवट्टविवट्टा वुत्ता, एतेसु भगवा बोधिमण्डे सम्मासम्बोधिं अभिसम्बुज्झनत्थाय निसिन्नो अनेकेपि संवट्टकप्पे अनेकेपि विवट्टकप्पे अनेकेपि संवट्टविवट्टकप्पे सरि । कथं? “**अमुत्रासि**”न्तिआदिना नयेन । तत्थ **अमुत्रासिन्ति** अमुहि संवट्टकप्पे अहं अमुहि भवे वा योनिया वा गतिया वा विज्जाणट्ठितिया वा सत्तावासे वा सत्तनिकाये वा अहोसिं । **एवंनामो**ति वेस्सन्तरो वा जोतिपालो वा । **एवंगोत्तो**ति भग्गवो वा गोतमो वा । **एवंवण्णो**ति ओदातो वा सामो वा । **एवमाहारो**ति सालिमंसोदनाहारो वा पवत्तफलभोजनो वा । **एवंसुखदुक्खप्पटिसंवेदी**ति अनेकप्पकारेन कायिकचेतसिकानं सामिसनिरामिसादिप्पभेदानं वा सुखदुक्खानं पटिसंवेदी । **एवमायुपरियन्तो**ति एवं वस्ससतपरमायुपरियन्तो वा चतुरासीतिकप्पसहस्सपरमायुपरियन्तो वा ।

सो ततो चुतो अमुत्र उदपादिति सो अहं ततो भवतो योनितो गतितो विज्जाणट्ठितो सत्तावासतो सत्तनिकायतो वा चुतो, पुन अमुकस्मिं नाम भवे योनिया गतिया विज्जाणट्ठितया सत्तावासे सत्तनिकाये वा उदपादिं । तत्रापासिन्ति अथ तत्रापि भवे योनिया गतिया विज्जाणट्ठितया सत्तावासे सत्तनिकाये वा पुन अहोसिं । एवंनामोतिआदि वुत्तनयमेव ।

अथ वा यस्मा अमुत्रासिन्ति इदं अनुपुब्बेन आरोहन्तस्स यावदिच्छकं सरणं । सो ततो चुतोति पटिनिवत्तन्तस्स पच्चवेक्खणं । तस्मा इधूपपन्नोति इमिस्सा इधूपपत्तिया अनन्तरं अमुत्र उदपादिति तुसितभवनं सन्धायाहाति वेदितब्बं । तत्रापासिं एवंनामोति तत्रापि तुसितभवने सेतकेतु नाम देवपुत्तो अहोसिं । एवंगोत्तोति ताहि देवताहि सद्धिं एकगोत्तो । एवंवण्णोति सुवण्णवण्णो । एवमाहारोति दिब्बसुधाहारो । एवंसुखदुक्खपटिसंवेदीति एवं दिब्बसुखपटिसंवेदी । दुक्खं पन सङ्खारदुक्खमत्तमेव । एवमायुपरियन्तोति एवं सत्तपज्जासवस्सकोटिसट्ठिवस्ससतसहस्सायुपरियन्तो । सो ततो चुतोति सो अहं ततो तुसितभवनतो चुतो । इधूपपन्नोति इध महामायाय देविया कुच्छिम्हि निब्बत्तो ।

इतीति एवं । साकारं सउद्देसन्ति नामगोत्तवसेन सउद्देसं, वण्णादिवसेन साकारं । नामगोत्तवसेन हि सत्तो “दत्तो, तिस्सो, गोतमो”ति उद्दिसीयति; वण्णादीहि ओदातो, सामोति नानत्ततो पज्जायति; तस्मा नामगोत्तं उद्देसो, इतरे आकारा । किं पन बुद्धायेव पुब्बेनिवासं सरन्तीति? वुच्चते — न बुद्धायेव, पच्चेकबुद्ध-बुद्धसावक-तित्थियापि, नो च खो अविसेसेन । तित्थिया हि चत्तालीसंयेव कप्पे सरन्ति, न ततो परं । कस्मा? दुब्बलपज्जत्ता । तेसज्हि नामरूपपरिच्छेदविरहतो दुब्बला पज्जा होति । सावकेसु पन असीतिमहासावका कप्पसतसहस्सं सरन्ति; द्वे अगसावका एकमसङ्ख्येयं सतसहस्सज्च । पच्चेकबुद्धा द्वे असङ्ख्येय्यानि सतसहस्सज्च । एत्तको हि तेसं अभिनीहारो । बुद्धानं पन परिच्छेदो नत्थि, याव इच्छन्ति ताव सरन्ति । तित्थिया च खन्धपटिपाटिमेव सरन्ति । पटिपाटिं मुञ्चित्वा चुतिपटिसन्धिवसेन सरितुं न सक्कोन्ति । तेसज्हि अन्धानं विय इच्छितपदेसोक्कमनं नत्थि । सावका उभयथापि सरन्ति; तथा पच्चेकबुद्धा । बुद्धा पन खन्धपटिपाटियापि चुतिपटिसन्धिवसेनपि सीहोक्कन्तवसेनपि अनेकासु कप्पकोटीसु हेट्ठा वा उपरि वा यं यं ठानं आकङ्खन्ति, तं सब्बं सरन्तियेव ।

अयं खो मे ब्राह्मणातिआदीसु मेति मया । विज्जाति विदितकरणट्ठेन विज्जा । किं विदितं करोति? पुब्बेनिवासं । अविज्जाति तस्सेव पुब्बेनिवासस्स अविदितकरणट्ठेन तप्पटिच्छादकमोहो वुच्चति । तमोति स्वेव मोहो तप्पटिच्छादकट्ठेन “तमो”ति वुच्चति । आलोकोति सायेवविज्जा ओभासकरणट्ठेन “आलोको”ति वुच्चति । एत्थ च विज्जा अधिगताति अयं अत्थो, सेसं पसंसावचनं । योजना पनेत्थ — अयं खो मे विज्जा अधिगता, तस्स मे अधिगतविज्जस्स अविज्जा विहता, विनट्ठाति अत्थो । कस्मा? यस्मा विज्जा उप्पन्ना । एस नयो इतरस्मिम्पि पदद्वये ।

यथा तन्ति एत्थ यथाति ओपम्मत्थे । तन्ति निपातो । सतिया अविप्पवासेन अप्पमत्तस्स । वीरियातापेन आतापिनो । काये च जीविते च अनपेक्खताय पहितत्तस्स, पेसितचित्तस्साति अत्थो । इदं वुत्तं होति — यथा अप्पमत्तस्स आतापिनो पहितत्तस्स विहरतो अविज्जा विहज्जेय्य विज्जा उप्पज्जेय्य, तमो विहज्जेय्य आलोको उप्पज्जेय्य; एवमेव मम अविज्जा विहता विज्जा उप्पन्ना, तमो विहतो आलोको उप्पन्नो । एतस्स मे पधानानुयोगस्स अनुरूपमेव फलं लब्धन्ति ।

अयं खो मे ब्राह्मण पठमा अभिनिब्भिदा अहोसि कुक्कुटच्छापकस्सेव अण्डकोसम्हाति अयं खो मम ब्राह्मण पुब्बेनिवासानुस्सतिजाणमुखतुण्डकेन पुब्बे निवुत्थक्खन्धपटिच्छादकं अविज्जण्डकोसं पदालेत्वा पठमा अभिनिब्भिदा पठमा निक्खन्ति पठमा अरियाजाति अहोसि, कुक्कुटच्छापकस्सेव मुखतुण्डकेन वा पादनखसिखाय वा अण्डकोसं पदालेत्वा तम्हा अण्डकोसम्हा अभिनिब्भिदा निक्खन्ति कुक्कुटनिकाये पच्चाजातीति ।

पुब्बेनिवासकथा निद्धिता ।

दिब्बचक्खुजाणकथा

१३. सो एवं...पे०... चुतूपपातजाणायाति चुतिया च उपपाते च जाणाय; येन जाणेन सत्तानं चुति च उपपातो च जायति, तदत्थन्ति वुत्तं होति । **चित्तं अभिनिन्नामेसिन्ति** परिकम्मचित्तं नीहरिं । **सो दिब्बेन...पे०... पस्सामीति** एत्थ पन पूरितपारमीनं महासत्तानं परिकम्मकरणं नत्थि । ते हि चित्ते अभिनिन्नामितमत्ते एव दिब्बेन चक्खुना सत्ते पस्सन्ति, आदिकम्मिककुलपुत्ता पन परिकम्मं कत्वा । तस्मा तेसं वसेन परिकम्मं वत्तब्बं सिया । तं पन वुच्चमानं अतिभारियं विनयनिदानं करोति; तस्मा तं न वदाम । अत्थिकेहि पन **विसुद्धिमग्गे** (विसुद्धि० २.४११) वुत्तनयेन गहेतब्बं । इध पन पाळिमेव वण्णयिस्साम ।

सोति सो अहं । **दिब्बेनाति**आदीसु दिब्बसदिसत्ता **दिब्बं** । देवतानज्झि सुचरितकम्मनिब्बत्तं पित्तसेम्हरुहिरादीहि अपलिबुद्धं उपक्विकलेसविनिमुत्तताय दूरेपि आरम्मणसम्पटिच्छनसमत्थं दिब्बं पसादचक्खु होति । इदञ्चापि वीरियभावनाबलनिब्बत्तं जाणचक्खु तादिसमेवाति दिब्बसदिसत्ता दिब्बं, दिब्बविहारवसेन पटिलद्धत्ता अत्तना च दिब्बविहारसन्निस्सितत्तापि दिब्बं, आलोकपरिग्गहेन महाजुतिकत्तापि दिब्बं, तिरोकुट्टादिगतरूपदस्सनेन महागतिकत्तापि दिब्बं । तं सब्बं सदसत्थानुसारेण वेदितब्बं । दस्सनट्टेन **चक्खु** । चक्खुकिच्चकरणेन चक्खुमिवातिपि चक्खु । चुतूपपातदस्सनेन दिट्ठिविसुद्धिहेतुत्ता **विसुद्धं** । यो हि चुतिमत्तमेव पस्सति न उपपातं, सो उच्छेददिट्ठिं गण्हाति । यो उपपातमत्तमेव पस्सति न चुतिं, सो नवसत्तपातुभावदिट्ठिं गण्हाति । यो पन तदुभयं पस्सति, सो यस्मा दुविधम्मि तं दिट्ठिगतं अतिवत्तति, तस्मास्स तं दस्सनं दिट्ठिविसुद्धिहेतु होति । तदुभयञ्च भगवा अद्दस । तेनेतं वुत्तं — “चुतूपपातदस्सनेन दिट्ठिविसुद्धिहेतुत्ता विसुद्धं”न्ति ।

एकादसउपक्विकलेसविरहतो वा विसुद्धं । भगवतो हि एकादसउपक्विकलेसविरहितं दिब्बचक्खु । यथाह — “सो खो अहं, अनुरुद्ध, ‘विचिकिच्छा चित्तस्स उपक्विकलेसो’ति इति विदित्वा विचिकिच्छं चित्तस्स उपक्विकलेसं पजहिं । अमनसिकारो...पे०... थिनमिद्धं... छम्भितत्तं... उप्पिलं... दुट्ठुल्लं... अच्चारद्धवीरियं... अतिलीनवीरियं... अभिजप्पा... नानत्तसञ्जा... ‘अतिनिज्झायितत्तं रूपानं चित्तस्स उपक्विकलेसो’ति इति विदित्वा अतिनिज्झायितत्तं रूपानं चित्तस्स उपक्विकलेसं पजहिं । सो खो अहं, अनुरुद्ध, अप्पमत्तो आतापी पहितत्तो विहरन्तो ओभासज्झि खो सञ्जानामि, न च रूपानि पस्सामि । रूपानि हि खो पस्सामि, न च ओभासं सञ्जानामी”ति (म० नि० ३.२४२-२४३) एवमादि । तदेवं एकादसुपक्विकलेसविरहतो विसुद्धं ।

मनुस्सूपचारं अतिक्कमित्वा रूपदस्सनेन **अतिक्कन्तमानुसकं**; मानुसकं वा मंसचक्खुं अतिक्कन्तत्ता अतिक्कन्तमानुसकन्ति वेदितब्बं । तेन दिब्बेन चक्खुना विसुद्धेन अतिक्कन्तमानुसकेन ।

सत्ते पस्सामीति मनुस्समंसचक्खुना विय सत्ते पस्सामि दक्खामि ओलोकेमि । **चवमाने उपपज्जमानेति** एत्थ चुतिक्खणे वा उपपत्तिक्खणे वा दिब्बचक्खुना दट्ठुं न सक्का, ये पन आसन्नचुतिका इदानि चविस्सन्ति ते **चवमाना** । ये च गहितपटिसन्धिका सम्पतिनिब्बत्ता वा, ते **उपपज्जमानाति** अधिप्पेता । ते एवरूपे चवमाने उपपज्जमाने च पस्सामीति दस्सेति । **हीनेति** मोहनस्सन्दयुत्तत्ता हीनानं जातिकुलभोगादीनं वसेन हीळिते ओहीळिते उज्जाते अवज्जाते । **पणीतेति** अमोहनस्सन्दयुत्तत्ता तब्बिपरीते । **सुवण्णेति** अदोसनिस्सन्दयुत्तत्ता इट्ठकन्तमनापवण्णयुत्ते । **दुब्बण्णेति**

दोसनिस्सन्दयुत्तत्ता अनिद्धाकन्तअमनापवण्णयुत्ते; अभिरूपे विरूपेतिपि अत्थो । सुगतेति सुगतिगते,
अलोभनिस्सन्दयुत्तत्ता वा अट्ठे महद्धने । दुग्गतेति दुग्गतिगते, लोभनिस्सन्दयुत्तत्ता वा दलिहे अप्पन्नपाने । यथाकम्मूपगेति
यं यं कम्मं उपचितं तेन तेन उपगते । तत्थ पुरिमेहि “चवमाने”तिआदीहि दिब्बचक्खुकिच्चं वुत्तं; इमिना पन पदेन
यथाकम्मूपगजाणकिच्चं ।

तस्स च जाणस्स अयमुप्पत्तिक्कमो — सो हेट्ठा निरयाभिमुखं आलोकं वट्ठेत्वा नेरयिकसत्ते पस्सति महन्तं
दुक्खमनुभवमाने, तं दस्सनं दिब्बचक्खुकिच्चमेव । सो एवं मनसि करोति — “किन्नु खो कम्मं कत्वा इमे सत्ता एतं
दुक्खमनुभवन्ती”ति? अथस्स “इदं नाम कत्वा”ति तं कम्ममारम्भणं जाणं उप्पज्जति । तथा उपरि देवलोकाभिमुखं आलोकं
वट्ठेत्वा नन्दनवन-मिस्सकवन-फारुसकवनादीसु सत्ते पस्सति महासम्पत्तिं अनुभवमाने । तम्पि दस्सनं
दिब्बचक्खुकिच्चमेव । सो एवं मनसि करोति — “किन्नु खो कम्मं कत्वा इमे सत्ता एतं सम्पत्तिं अनुभवन्ती”ति? अथस्स
“इदं नाम कत्वा”ति तं कम्ममारम्भणं जाणं उप्पज्जति । इदं यथाकम्मूपगजाणं नाम । इमस्स विसुं परिकम्मं नाम नत्थि । यथा
चिमस्स, एवं अनागतंसजाणस्सपि । दिब्बचक्खुपादकानेव हि इमानि दिब्बचक्खुना सहेव इज्झन्ति ।

कायदुच्चरितेनातिआदीसु दुट्ठु चरितं दुट्ठं वा चरितं किलेसपूतिकत्ताति दुच्चरितं; कायेन दुच्चरितं, कायतो वा
उप्पन्नं दुच्चरितन्ति कायदुच्चरितं । एवं वचीमनोदुच्चरितानिपि दट्ठब्बानि । समन्नागताति समङ्गीभूता । अरियानं
उपवादकाति बुद्ध-पच्चेकबुद्ध-बुद्धसावकानं अरियानं अन्तमसो गिहिसोतापन्नानम्पि अनत्थकामा हुत्वा अन्तिमवत्थुना
वा गुणपरिधंसनेन वा उपवादका; अक्कोसका, गरहकाति वुत्तं होति । तत्थ “नत्थि इमेसं समणधम्मो, अस्समणा एते”ति
वदन्तो अन्तिमवत्थुना उपवदति । “नत्थि इमेसं ज्ञानं वा विमोक्खो वा मग्गो वा फलं वा”ति वदन्तो गुणपरिधंसनेन
उपवदतीति वेदितब्बो । सो च जानं वा उपवदेय्य अजानं वा, उभयथापि अरियूपवादोव होति । भारियं कम्मं सग्गावरणं
मग्गावरणञ्च, सत्तेकिच्चं पन होति । तस्स च आविभावत्थं इदं वत्थुमुदाहरन्ति —

“अज्जतरस्मिं किर गामे एको थेरो च दहरभिक्षु च पिण्डाय चरन्ति । ते पठमघरेयेव उळुङ्कमत्तं उण्हयागुं लभिंसु ।
थेरस्स च कुच्छिवातो अत्थि । सो चिन्तेसि — ‘अयं यागु मय्हं सप्पाया, याव न सीतला होति ताव नं पिवामी’ति । सो
मनुस्सेहि उम्मारत्थाय आहटे दारुक्खन्थे निसीदित्वा तं पिवि । इतरो तं जिगुच्छि — ‘अतिच्छातो वतायं महल्लको अम्हाकं
लज्जितब्बकं अकासी’ति । थेरो गामे चरित्वा विहारं गन्त्वा दहरभिक्षुं आह — ‘अत्थि ते, आवुसो, इमस्मिं सासने
पतिट्ठा’ति? ‘आम, भन्ते, सोतापन्नो अहं’न्ति । ‘तेन हावुसो, उपरिमग्गत्थाय वायामं मा अकासि, खीणासवो तया
उपवदितो’ति । सो तं खमापेसि । तेनस्स तं पाकतिकं अहोसि’ । तस्मा यो अज्जोपि अरियं उपवदति, तेन गन्त्वा सचे
अत्तना वुट्ठतरो होति, “अहं आयस्मन्तं इदज्जिदञ्च अवचं, तं मे खमाही”ति खमापेतब्बो । सचे नवकतरो होति, वन्दित्वा
उक्कुटिकं निसीदित्वा अज्जलिं पग्गहेत्वा “अहं भन्ते तुम्हे इदज्जिदञ्च अवचं, तं मे खमथा”ति खमापेतब्बो । सचे सो
नक्खमति दिसापक्कन्तो वा होति, ये तस्मिं विहारे भिक्षू वसन्ति तेसं सन्तिकं गन्त्वा सचे अत्तना वुट्ठतरो होति
ठितकेनेव, सचे नवकतरो उक्कुटिकं निसीदित्वा अज्जलिं पग्गहेत्वा “अहं, भन्ते, असुकं नाम आयस्मन्तं इदज्जिदञ्च
अवचं, खमतु मे सो आयस्मा”ति एवं वदन्तेन खमापेतब्बो । सचे सो परिनिब्बुतो होति, परिनिब्बुतमज्जट्ठानं गन्त्वा याव
सिक्खिकं गन्त्वापि खमापेतब्बो । एवं कते सग्गावरणञ्च मग्गावरणञ्च न होति, पाकतिकमेव होति ।

मिच्छादिट्ठिकाति विपरीतदस्सना । मिच्छादिट्ठिकम्मसमादानाति मिच्छादिट्ठिवसेन समादिन्ननानाविधकम्मा, ये च
मिच्छादिट्ठिमूलकेसु कायकम्मादीसु अज्जेपि समादपेन्ति । तत्थ वचीदुच्चरितग्गहणेनेव अरियूपवादे, मनोदुच्चरितग्गहणेन

च मिच्छादिद्विधा सङ्गहितायपि इमेसं द्विन्नं पुन वचनं महासावज्जभावदस्सनत्थन्ति वेदितब्बं । महासावज्जो हि अरियूपवादो आनन्तरियसदिसो । यथाह — “सेय्यथापि, सारिपुत्त, भिक्खु सीलसम्पन्नो समाधिसम्पन्नो पज्जासम्पन्नो दिट्ठेव धम्मे अज्जं आराधेय्य; एवंसम्पदमिदं, सारिपुत्त, वदामि तं वाचं अप्पहाय तं चित्तं अप्पहाय तं दिट्ठिं अप्पटिनिस्सज्जित्वा यथाभूतं निक्खित्तो, एवं निरये”ति (म० नि० १.१४९) ।

मिच्छादिद्वितो च महासावज्जतरं नाम अज्जं नत्थि । यथाह — “नाहं, भिक्खवे, अज्जं एकधम्मम्पि समनुपस्सामि, एवं महासावज्जतरं, यथयिदं, मिच्छादिद्वि । मिच्छादिद्विपरमानि, भिक्खवे, वज्जानी”ति (अ० नि० १.३१०) ।

कायस्स भेदाति उपादिन्नक्खन्धपरिच्चागा । **परं मरणाति** तदनन्तरं अभिनिब्बत्तक्खन्धगहणे । अथवा कायस्स भेदाति जीवितिन्द्रियस्सुपच्छेदा । परं मरणाति चुतिचित्ततो उद्धं । **अपायन्ति** एवमादि सब्बं निरयवेवचनं । निरयो हि सग्गमोक्खहेतुभूता पुज्जसम्पत्ता अया अपेतत्ता, सुखानं वा आयस्स अभावा अपायो । दुक्खस्स गति पटिसरणन्ति **दुग्गति**; दोसबहुलताय वा दुट्ठेन कम्मुना निब्बत्ता गतीति दुग्गति । विवसा निपतन्ति एत्थ दुक्कटकारिनोति **विनिपातो**; विनस्सन्ता वा एत्थ निपतन्ति सम्भिज्जमानङ्गपच्चङ्गाति विनिपातो । नत्थि एत्थ अस्सादसज्जितो अयोति **निरयो** ।

अथ वा अपायगहणेन तिरच्छानयोनिं दीपेति । तिरच्छानयोनि हि अपायो, सुगतिया अपेतत्ता; न दुग्गति, महेसक्खानं नागराजादीनं सम्भवतो । दुग्गतिगहणेन पेत्तिविसयं दीपेति । सो हि अपायो चेव दुग्गति च सुगतितो अपेतत्ता, दुक्खस्स च गतिभूतत्ता; न तु विनिपातो असुरसदिसं अविनिपतितत्ता । पेतमहिद्धिकानज्झि विमानानिपि निब्बत्तन्ति । विनिपातगहणेन असुरकायं दीपेति । सो हि यथावुत्तेनत्थेन अपायो चेव दुग्गति च सब्बसमुस्सयेहि च विनिपतितत्ता विनिपातोति वुच्चति । निरयगहणेन अवीचि-आदिअनेकप्पकारं निरयमेव दीपेति । **उपपन्नाति** उपगता, तत्थ अभिनिब्बत्ताति अधिप्पायो । वुत्तविपरियायेन सुक्कपक्खो वेदितब्बो ।

अयं पन विसेसो — एत्थ सुगतिगहणेन मनुस्सगतिपि सङ्गहति । सग्गगहणेन देवगतियेव । तत्थ सुन्दरा गतीति **सुगति** । रूपादिविसयेहि सुट्ठु अग्गोति **सग्गो** । सो सब्बोपि लुज्जनपलुज्जनट्टेन **लोको**ति अयं वचनत्थो । **विज्जाति** दिब्बचक्खुजाणविज्जा । **अविज्जाति** सत्तानं चुतिपटिसन्धिपटिच्छादिका अविज्जा । सेसं वुत्तनयमेव । अयमेव हेत्थ विसेसो — यथा पुब्बेनिवासकथायं “पुब्बेनिवासानुस्सतिजाणमुखतुण्डकेन पुब्बेनिवुत्थक्खन्धपअच्छादकं अविज्जण्डकोसं पदालेत्वा”ति वुत्तं; एवमिध “चुतूपपातजाणमुखतुण्डकेन चुतूपपातपटिच्छादकं अविज्जण्डकोसं पदालेत्वा”ति वत्तब्बन्ति ।

दिब्बचक्खुजाणकथा निद्विता ।

आसवक्खयजाणकथा

१४. सो एवं समाहिते चित्तेति इध विपस्सनापादकं चतुत्थज्झानचित्तं वेदितब्बं । **आसवानं खयजाणायाति** अरहत्तमग्गजाणत्थाय । अरहत्तमग्गो हि आसवविनासनतो आसवानं खयोति वुच्चति । तत्र चेतं जाणं तप्परियापन्नत्ताति । **चित्तं अभिनिन्नामेसिन्ति** विपस्सनाचित्तं अभिनीहरिं । **सो इदं दुक्खन्ति** एवमादीसु “एत्तकं दुक्खं, न इतो भिय्यो”ति सब्बम्पि दुक्खसच्चं सरसलक्खणपटिवेधेन यथाभूतं अब्भज्जासिं जानिं पटिविज्झिं । तस्स च दुक्खस्स निब्बत्तिकं तण्हं “अयं दुक्खसमुदयो”ति, तदुभयम्पि यं ठानं पत्वा निरुज्झति तं तेसं अप्पवत्तिं निब्बानं “अयं दुक्खनिरोधो”ति, तस्स च

सम्पापकं अरियमगं “अयं दुक्खनिरोधगामिनी पटिपदा”ति सरसलक्खणपटिवेधेन यथाभूतं अब्भज्जासिं जानिं पटिविज्झिन्ति एवमत्थो वेदितब्बो ।

एवं सरूपतो सच्चानि दस्सेत्वा इदानीं किलेसवसेन परियायतो दस्सेन्तो “इमे आसवा”ति आदिमाह । तस्स मे एवं जानतो एवं पस्सतोति तस्स मय्हं एवं जानन्तस्स एवं पस्सन्तस्स सह विपस्सनाय कोटिप्पत्तं मगं कथेति । कामासवाति कामासवतो । विमुच्चित्थाति इमिना फलक्खणं दस्सेति । मगक्खणे हि चित्तं विमुच्चति, फलक्खणे विमुत्तं होति । विमुत्तस्मिं विमुत्तमिति जाणन्ति इमिना पच्चवेक्खणजाणं दस्सेति । खीणा जातीति आदीहि तस्स भूमिं । तेन हि जाणेन भगवा पच्चवेक्खन्तो “खीणा जाती”ति आदीनि अब्भज्जासिं । कतमा पन भगवतो जाति खीणा, कथञ्च नं अब्भज्जासीति? वुच्चते — न तावस्स अतीता जाति खीणा, पुब्बेव खीणत्ता; न अनागता, अनागते वायामाभावतो; न पच्चुप्पन्ना, विज्जमानत्ता । या पन मगस्स अभावितत्ता उप्पज्जेय्य एकचतुपञ्चवोकारभवेसु एकचतुपञ्चक्खन्धप्पभेदा जाति, सा मगस्स भावितत्ता अनुप्पादधम्मत्तं आपज्जनेन खीणा; तं सो मगभावनाय पहीनकिलेसे पच्चवेक्खित्वा “किलेसाभावे विज्जमानम्पि कम्मं आयतिं अप्पटिसन्धिकं होती”ति जानन्तो अब्भज्जासिं ।

वुसितन्ति वुत्थं परिवुत्थं, कतं चरितं निड्डितन्ति अत्थो । ब्रह्मचरियन्ति मग्गब्रह्मचरियं, पुथुज्जनकल्याणकेन हि सद्धिं सत्तं सेक्खा ब्रह्मचरियवासं वसन्ति नाम, खीणासवो वुत्थवासो । तस्मा भगवा अत्तनो ब्रह्मचरियवासं पच्चवेक्खन्तो “वुसितं ब्रह्मचरियं”न्ति अब्भज्जासिं । कतं करणीयन्ति चतूसु सच्चेसु चतूहि मग्गेहि परिज्जापहानसच्छिकिरियाभावनाभिसमयवसेन सोळसविधम्पि किच्चं निड्डापितन्ति अत्थो । पुथुज्जनकल्याणकादयो हि एतं किच्चं करोन्ति, खीणासवो कतकरणीयो । तस्मा भगवा अत्तनो करणीयं पच्चवेक्खन्तो “कतं करणीयं”न्ति अब्भज्जासिं । नापरं इत्थत्तायाति इदानीं पुन इत्थभावाय एवं सोळसकिच्चभावाय किलेसक्खयाय वा मगभावनाकिच्चं मे नत्थीति अब्भज्जासिं ।

इदानीं एवं पच्चवेक्खणजाणपरिगहितं तं आसवानं खयजाणाधिगमं ब्राह्मणस्स दस्सेन्तो अयं खो मे ब्राह्मणाति आदिमाह । तत्थ विज्जाति अरहत्तमग्गजाणविज्जा । अविज्जाति चतुसच्चपटिच्छादिका अविज्जा । सेसं वुत्तनयमेव । अयं पन विसेसो — अयं खो मे ब्राह्मण ततिया अभिनिब्बिदा अहोसीति एत्थ अयं खो मम ब्राह्मण आसवानं खयजाणमुखतुण्डकेन चतुसच्चपटिच्छादकं अविज्जण्डकोसं पदालेत्वा ततिया अभिनिब्बिदा ततिया निक्खन्ति ततिया अरियजाति अहोसि, कुक्कुटच्छापकस्सेव मुखतुण्डकेन वा पादनखसिखाय वा अण्डकोसं पदालेत्वा तम्हा अण्डकोसम्हा अभिनिब्बिदा निक्खन्ति कुक्कुटनिकाये पच्चाजातीति ।

एत्तावता किं दस्सेतीति? सो हि ब्राह्मण कुक्कुटच्छापको अण्डकोसं

पदालेत्वा ततो निक्खमन्तो सकिमेव जायति, अहं पन पुब्बे-निवुत्थक्खन्धपटिच्छादकं अविज्जण्डकोसं भिन्दित्वा पठमं ताव पुब्बेनिवासानुस्सतिजाणविज्जाय जातो, ततो सत्तानं चुतिपटिसन्धिपटिच्छादकं अविज्जण्डकोसं पदालेत्वा दुतियं दिब्बचक्खुजाणविज्जाय जातो, पुन चतुसच्चपटिच्छादकं अविज्जण्डकोसं पदालेत्वा ततियं आसवानं खयजाणविज्जाय जातो; एवं तीहि विज्जाहि तिक्खत्तुं जातो । सा च मे जाति अरिया सुपरिसुद्धाति इदं दस्सेसि । एवं दस्सेन्तो च पुब्बेनिवासजाणेन अतीतंसजाणं, दिब्बचक्खुना पच्चुप्पन्नानागतंसजाणं, आसवक्खयेन सकललोकियलोकुत्तरगुणन्ति एवं तीहि विज्जाहि सब्बेपि सब्बज्जुगुणे पकासेत्वा अत्तनो अरियाय जातिया जेड्डसेड्डभावं ब्राह्मणस्स दस्सेसीति ।

आसवक्खयजाणकथा निड्ढिता ।

देसनानुमोदनकथा

१५. एवं वुत्ते वेरञ्जो ब्राह्मणोति एवं भगवता लोकानुकम्पकेन ब्राह्मणं अनुकम्पमानेन विनिगूहितब्बेपि अत्तनो अरियाय जातिया जेड्डसेड्डभावे विज्जत्तयपकासिकाय धम्मदेसनाय वुत्ते पीतिविप्फारपरिपुण्णगतचित्तो वेरञ्जो ब्राह्मणो तं भगवतो अरियाय जातिया जेड्डसेड्डभावं विदित्वा “ईदिसं नामाहं सब्बलोकजेड्डसेड्डं सब्बगुणसमन्नागतं सब्बञ्जुं ‘अञ्जेसं अभिवादनादिकम्मं न करोती’ति अवचं — ‘धीरत्थु वतरे अञ्जाण’”न्ति अत्तानं गरहित्वा “अयं दानि लोके अरियाय जातिया पुरेजातट्ठेन जेड्डो, सब्बगुणेहि अप्पटिसमट्ठेन सेड्डो”ति निड्डं गन्त्वा भगवन्तं एतदवोच — “जेड्डो भवं गोतमो सेड्डो भवं गोतमो”ति । एवञ्च पन वत्त्वा पुन तं भगवतो धम्मदेसनं अब्भनुमोदमानो “अभिवक्कन्तं, भो गोतम, अभिवक्कन्तं, भो गोतमा”ति आदिमाह ।

तत्थायं अभिवक्कन्तसद्दो खयसुन्दराभिरूपअब्भनुमोदनेसु दिस्सति । “अभिवक्कन्ता, भन्ते, रत्ति; निक्खन्तो पठमो यामो, चिरनिसिन्नो भिक्खुसङ्गो”ति आदीसु (अ० नि० ८.२०) हि खये दिस्सति । “अयं मे पुग्गलो खमति, इमेसं चतुन्नं पुग्गलानं अभिवक्कन्ततरो च पणीततरो चा”ति आदीसु (अ० नि० ४.१००) सुन्दरे ।

“को मे वन्दति पादानि, इड्ढिया यससा जलं ।

अभिवक्कन्तेन वण्णेन, सब्बा ओभासयं दिसा”ति ॥ —

आदीसु (वि० व० ८५७) अभिरूपे । “अभिवक्कन्तं, भन्ते”ति आदीसु (दी० नि० १.२५०) अब्भनुमोदने । इधापि अब्भनुमोदनेयेव । यस्मा च अब्भनुमोदने, तस्मा “साधु साधु, भो गोतमा”ति वुत्तं होतीति वेदितव्वं ।

“भये कोधे पसंसायं, तुरिते कोतूहलच्छरे ।

हासे सोके पसादे च, करे आमेट्ठितं बुधो”ति ॥

इमिना च लक्खणेन इध पसादवसेन पसंसावसेन चायं द्विक्खत्तुं वुत्तोति वेदितव्वो ।

अथ वा अभिवक्कन्तन्ति अतिइड्डं अतिमनापं अतिसुन्दरन्ति वुत्तं होति । तत्थ एकेन अभिवक्कन्तसद्देन देसनं थोमेति, एकेन अत्तनो पसादं । अयञ्चि एत्थ अधिप्पायो — “अभिवक्कन्तं, भो गोतम, यदिदं भोतो गोतमस्स धम्मदेसना, अभिवक्कन्तं यदिदं भोतो गोतमस्स धम्मदेसनं आगम्म मम पसादो”ति । भगवतोयेव वा वचनं द्वे द्वे अत्थे सन्धाय थोमेति — भोतो गोतमस्स वचनं अभिवक्कन्तं दोसनासनतो अभिवक्कन्तं गुणाधिगमनतो, तथा सद्भाजननतो पञ्चाजननतो, सात्थतो सब्बञ्जनतो, उत्तानपदतो गम्भीरत्थतो, कण्णसुखतो हृदयङ्गमतो, अनत्तुक्कंसनतो अपरवम्भनतो, करुणासीतलतो पञ्चावदाततो, अपाथरमणीयतो विमद्वक्खमतो, सुय्यमानसुखतो वीमंसियमानहिततोति एवमादीहि योजेतव्वं ।

ततो परम्पि चतूहि उपमाहि देसनंयेव थोमेति । तत्थ निक्कुज्जितन्ति अधोमुखठपितं, हेट्टामुखजातं वा । उक्कुज्जेय्याति उपरिमुखं करेय्य । पटिच्छन्ति तिणपण्णादिपटिच्छादितं । विवरेय्याति उग्घाटेय्य । मूळहस्साति दिसामूळहस्स । मग्गं आचिक्खेय्याति हत्थे गहेत्वा एस मग्गोति वदेय्य । अन्धकारेति काळपक्खचातुदसी अड्डरत्त-

घनवनसण्ड-मेघपटलेहि चतुरङ्गे तमसि । अयं ताव अनुत्तानपदत्थो । अयं पन अधिप्पाययोजना — यथा कोचि निक्कुज्जितं उक्कुज्जेय्य, एवं सद्धम्मविमुखं असद्धम्मे पतिट्ठितं मं असद्धम्मा वुट्ठापेन्तेन; यथा पटिच्छन्नं विवरेय्य, एवं कस्सपस्स भगवतो सासनन्तरधाना पभुति मिच्छादिट्ठिगहनपटिच्छन्नं सासनं विवरन्तेन; यथा मूळहस्स मग्गं आचिक्खेय्य, एवं कुम्मग्गमिच्छामग्गप्पटिपन्नस्स मे सग्गमोक्खमग्गं आचिक्खन्तेन; यथा अन्धकारे तेलपज्जोतं धारेय्य, एवं मोहन्धकारे निमुग्गस्स मे बुद्धादिरतनत्तरूपानि अपस्सतो तप्पटिच्छादकमोहन्धकारविद्धंसकदेसनापज्जोतं धारेन्तेन, मय्हं भोता गोतमेन एतेहि परियायेहि पकासितत्ता अनेकपरियायेन धम्मो पकासितोति ।

देसनानुमोदनकथा निट्ठिता ।

पसन्नाकारकथा

एवं देसनं थोमेत्वा इमाय देसनाय रतनत्तये पसन्नचित्तो पसन्नाकारं करोन्तो “**एसाह**”न्तिआदिमाह । तत्थ **एसाहन्ति** एसो अहं । **भवन्तं गोतमं सरणं गच्छामी**ति भवन्तं गोतमं सरणन्ति गच्छामि; भवं मे गोतमो सरणं, परायणं, अघस्स ताता, हितस्स च विधाताति इमिना अधिप्पायेन भवन्तं गोतमं गच्छामि भजामि सेवामि पयिरुपासामि, एवं वा जानामि बुज्झामीति । येसज्हि धातूनं गतिअत्थो, बुद्धिपि तेसं अत्थो; तस्मा “**गच्छामी**”ति इमस्स जानामि बुज्झामीति अयम्पि अत्थो वुत्तो । **धम्मज्ज भिक्खुसङ्घज्जा**ति एत्थ पन अधिगतमग्गे सच्छिकतनिरोधे यथानुसिट्ठं पटिपज्जमाने च चतूसु अपायेसु अपतमाने धारेतीति **धम्मो**; सो अत्थतो अरियमग्गो चेव निब्बानज्ज । वुत्तं हेतं — “यावता, भिक्खवे, धम्मा सङ्घता, अरियो अट्ठङ्गिको मग्गो तेसं अग्गमक्खायती”ति (अ० नि० ४.३४) वित्थारो । न केवलज्ज अरियमग्गो चेव निब्बानज्ज, अपि च खो अरियफलेहि सद्धिं परियत्तिधम्मोपि । वुत्तम्पि हेतं **छत्तमाणवकविमाने** —

“रागविरागमनेजमसोकं, धम्ममसङ्गतमप्पटिकूलं ।

मधुरमिमं पगुणं सुविभत्तं, धम्ममिमं सरणत्थमुपेही”ति ॥ (वि० व० ८८७) ।

एत्थ हि **रागविरागो**ति मग्गो कथितो । **अनेजमसो**कन्ति फलं । **धम्ममसङ्गत**न्ति निब्बानं । **अप्पटिकूलं मधुरमिमं पगुणं सुविभत्त**न्ति पिटकत्तयेन विभत्ता सब्बधम्मक्खन्धाति । दिट्ठिसीलसङ्घातेन संहतोति **सङ्घो**, सो अत्थतो अट्ठअरियपुग्गलसमूहो । वुत्तज्जेतं तस्मिंयेव **विमाने** —

“यत्थ च दिन्नमहप्फलमाहु, चतूसु सुचीसु पुरिसयुगेसु ।

अट्ठ च पुग्गलधम्मदसा ते, सङ्घमिमं सरणत्थमुपेही”ति ॥ (वि० व० ८८८) ।

भिक्खूनं सङ्घो **भिक्खुसङ्घो** । एत्तावता च ब्राह्मणो तीणि सरणगमनानि पटिवेदेसि ।

पसन्नाकारकथा निट्ठिता ।

सरणगमनकथा

इदानी तेस्वेव तीसु सरणगमनेसु कोसल्लत्थं सरणं, सरणगमनं, यो सरणं गच्छति,

सरणगमनप्पभेदो, सरणगमनफलं, संकिलेसो, भेदोति अयं विधि वेदि तब्बो । सो पन इध वुच्चमानो अतिभारियं विनयनिदानं करोतीति न वुत्तो । अत्थिकेहि पन पपञ्चसूदनियं वा मज्झिमट्ठकथायं **भयभेरवसुत्तवण्णनतो** (म० नि० अट्ठ० १.५६) सुमङ्गलविलासिनियं वा दीघनिकायट्ठकथायं (दी० नि० अट्ठ० १.२५०) **सरणवण्णनतो** गहेतब्बोति ।

सरणगमनकथा निट्ठिता ।

उपासकत्तपटिवेदनाकथा

उपासकं मं भवं गोतमो धारेतूति मं भवं गोतमो “उपासको अयं”न्ति एवं धारेतूति अत्थो ।

उपासकविधिकोसल्लत्थं पनेत्थ को उपासको, कस्मा उपासकोति वुच्चति, किमस्स सीलं, को आजीवो, का विपत्ति, का सम्पत्तीति इदं पकिण्णकं वेदितब्बं । तं अतिभारियकरणतो इध न विभत्तं, अत्थिकेहि पन **पपञ्चसूदनियं मज्झिमट्ठकथायं** (म० नि० अट्ठ० १.५६) वुत्तनयेनेव वेदितब्बं । **अज्जतग्गेति** एत्थ अयं अग्गसद्धो आदिकोटिकोड्ढाससेट्ठेसु दिस्सति । “अज्जतग्गे, सम्म दोवारिक, आवरामि द्वारं निगण्ठानं निगण्ठीन”न्तिआदीसु (म० नि० २.७०) हि आदिमिहि दिस्सति । “तेनेव अङ्गुलग्गेन तं अङ्गुलग्गं परामसेय्य (कथा० ४४१), उच्छग्गं वेळग्ग”न्तिआदीसु कोटियं । “अम्बिलग्गं वा मधुरग्गं वा तित्तकग्गं वा (सं० नि० ५.३७४) अनुजानामि, भिक्खवे, विहारग्गेन वा परिवेणग्गेन वा भाजेतु”न्तिआदीसु (चूळव० ३१८) कोड्ढासे । “यावता, भिक्खवे, सत्ता अपदा वा द्विपदा वा...पे०... तथागतो तेसं अग्गमक्खायती”तिआदीसु (अ० नि० ४.३४) सेट्ठे । इध पनायं आदिमिहि दट्ठब्बो । तस्मा **अज्जतग्गेति** अज्जतं आदिं कत्वाति एवमेत्थ अत्थो वेदितब्बो । **अज्जतन्ति** अज्जभावन्ति वुत्तं होति । **अज्जदग्गे** इच्चेव वा पाठो, दकारो पदसन्धिकरो, अज्ज अग्गं कत्वाति वुत्तं होति । **पाणुपेतन्ति** पाणेहि उपेतं, याव मे जीवितं पवत्तति, ताव उपेतं अनज्जसत्थुकं तीहि सरणगमनेहि सरणगतं मं भवं गोतमो धारेतु जानातु, अहज्झि सचेपि मे तिखिणेन असिना सीसं छिन्देय्युं, नेव बुद्धं “न बुद्धो”ति वा, धम्मं “न धम्मो”ति वा, सङ्घं “न सङ्घो”ति वा वदेय्यन्ति । एत्थ च ब्राह्मणो पाणुपेतं सरणगतन्ति पुन सरणगमनं वदन्तो अत्तसन्निय्यातनं पकासेतीति वेदितब्बो ।

एवं अत्तानं निर्यातेत्वा भगवन्तं सपरिसं उपट्ठातुकामो आह — “**अधिवासेतु च मे भवं गोतमो वेरज्जायं वस्सावासं सद्धिं भिक्खुसद्धेना**”ति । किं वुत्तं होति — उपासकञ्च मं भवं गोतमो धारेतु, अधिवासेतु च मे वेरज्जायं वस्सावासं, तयो मासे वेरज्जं उपनिस्साय मम अनुगहत्थं वासं सम्पटिच्छतूति । **अधिवासेसि भगवा तुण्हीभावेनाति** अथस्स वचनं सुत्वा भगवा कायङ्गं वा वाचङ्गं वा अचोपेत्वा अब्भन्तरेयेव खन्तिं चारेत्वा तुण्हीभावेन अधिवासेसि; ब्राह्मणस्स अनुगहत्थं मनसाव सम्पटिच्छीति वुत्तं होति ।

अथ खो वेरज्जो ब्राह्मणो भगवतो अधिवासनं विदित्वाति अथ वेरज्जो ब्राह्मणो सचे मे समणो गोतमो नाधिवासेय्य, कायेन वा वाचाय वा पटिक्खिपेय्य । यस्मा पन अप्पटिक्खिपित्वा अब्भन्तरे खन्तिं धारेसि, तस्मा मे मनसाव अधिवासेसीति एवं आकारसल्लक्खणकुसलताय भगवतो अधिवासनं विदित्वा, अत्तनो निसिन्नासनतो वुट्ठाय चतूसु दिसासु भगवन्तं सक्कच्चं वन्दित्वा तिक्खत्तुं पदक्खिणं कत्वा आगतकालतो पभुति जातिमहल्लकब्राह्मणानं अभिवादनादीनि न करोतीति विगरहित्वापि इदानि विज्जातबुद्धगुणो कायेन वाचाय मनसा च अनेकक्खत्तुं वन्दन्तोपि अतित्तोयेव हुत्वा दसनखसमोधानसमुज्जलं अज्जलिं पग्गय्ह सिरस्मिं पटिट्ठापेत्वा याव दस्सनविसयो ताव पटिमुखोयेव अपक्कमित्वा दस्सनविसयं विजहनट्ठाने वन्दित्वा पक्कामि ।

उपासकत्तपटिवेदनाकथा निद्धिता ।

दुब्भिकखकथा

१६. तेन खो पन समयेन वेरञ्जा दुब्भिकखा होतीति यस्मिं समये वेरञ्जेन ब्राह्मणेन भगवा वेरञ्जं उपनिस्साय वस्सावासं याचितो, तेन समयेन वेरञ्जा दुब्भिकखा होति । दुब्भिकखाति दुल्लभभिकखा; सा पन दुल्लभभिकखता यत्थ मनुस्सा अस्सद्वा होन्ति अप्पसन्ना, तत्थ सुसस्सकालेपि अतिसमग्घेपि पुब्बण्णापरण्णे होति । वेरञ्जायं पन यस्मा न तथा अहोसि, अपिच खो दुसस्सताय छातकदोसेन अहोसि तस्मा तमत्थं दस्सेन्तो द्वीहितिकातिआदिमाह । तत्थ द्वीहितिकाति द्विधा पवत्तईहितिका । ईहितं नाम इरिया द्विधा पवत्ता — चित्तइरिया, चित्तईहा । “एत्थ लच्छाम नु खो किञ्चि भिक्खमाना न लच्छामा”ति, “जीवितुं वा सक्खिस्साम नु खो नो”ति अयमेत्थ अधिप्पायो ।

अथ वा द्वीहितिकाति दुज्जीविका, ईहितं ईहा इरियनं पवत्तनं जीवितन्तिआदीनि पदानि एकत्थानि । तस्मा दुक्खेन ईहितं एत्थ पवत्ततीति द्वीहितिकाति अयमेत्थ पदत्थो । सेतट्टिकाति सेतकानि अट्टीनि एत्थाति सेतट्टिका । दिवसम्पि याचित्वा किञ्चि अलद्वा मतानं कपणमनुस्सानं अहिच्छत्तकवण्णेहि अट्टीहि तत्र तत्र परिकिण्णाति वुत्तं होति । सेतट्टिकातिपि पाठो । तस्सत्थो — सेता अट्टि एत्थाति सेतट्टिका । अट्टीति आतुरता ब्याधि रोगो । तत्थ च सस्सानं गम्भग्गहणकाले सेतकरोगेन उपहतमेव पच्छिन्नखीरं अग्गहिततण्डुलं पण्डरपण्डरं सालिसीसं वा यवगोधूमसीसं वा निक्खमति, तस्मा “सेतट्टिका”ति वुच्चति ।

वप्पकाले सुट्ठु अभिसङ्खरित्वापि वुत्तसस्सं तत्थ सलाका एव सम्पज्जतीति सलाकावुत्ता; सलाकाय वा तत्थ जीवितं पवत्तेन्तीति सलाकावुत्ता । किं वुत्तं होति? तत्थ किर धज्जविककयकानं सन्तिकं कयकेसु गतेसु दुब्बलमनुस्से अभिभवित्वा बलवमनुस्साव धज्जं किणित्वा गच्छन्ति । दुब्बलमनुस्सा अलभमाना महासदं करोन्ति । धज्जविककयका “सब्बेसं सङ्गहं करिस्सामा”ति धज्जकरणट्टाने धज्जमापकं निसीदापेत्वा एकपस्से वण्णज्झक्खं निसीदापेसुं । धज्जत्थिका वण्णज्झक्खस्स सन्तिकं गच्छन्ति । सो आगतपटिपाटिया मूलं गहेत्वा “इत्थन्नामस्स एत्तकं दातब्ब”न्ति सलाकं लिखित्वा देति, ते तं गहेत्वा धज्जमापकस्स सन्तिकं गन्त्वा दिन्नपटिपाटिया धज्जं गण्हन्ति । एवं सलाकाय तत्थ जीवितं पवत्तेन्तीति सलाकावुत्ता ।

न सुकरा उज्जेन पग्गहेन यापेतुन्ति पग्गहेन यो उज्जो, तेन यापेतुं न सुकरा । पत्तं गहेत्वा यं अरिया उज्जं करोन्ति, भिक्खाचरियं चरन्ति, तेन उज्जेन यापेतुं न सुकराति वुत्तं होति । तदा किर तत्थ सत्तट्टुगामे पिण्डाय चरित्वा एकदिवसम्पि यापनमत्तं न लभन्ति ।

तेन खो पन समयेन उत्तरापथका अस्सवाणिजा...पे०... अस्सोसि खो भगवा उदुक्खलसद्वन्ति — तेनाति यस्मिं समये भगवा वेरञ्जं उपनिस्साय वस्सावासं उपगतो तेन समयेन । उत्तरापथवासिका उत्तरापथतो वा आगतत्ता एवं लद्धवोहारा अस्सवाणिजा उत्तरापथे अस्सानं उट्ठानट्टाने पज्च अस्ससतानि गहेत्वा दिगुणं तिगुणं लाभं पत्थयमाना देसन्तरं गच्छन्ता तेहि अत्तनो विक्कायिकभण्डभूतेहि पज्चमत्तेहि अस्ससतेहि वेरञ्जं वस्सावासं उपगता होन्ति । कस्मा? न हि सक्का तस्मिं देसे वस्सिके चत्तारो मासे अट्ठानं पटिपज्जितुं । उपगच्छन्ता च बहिनगरे उदकेन अनज्झोत्थरणीये ठाने अत्तनो च वासागारानि अस्सानज्च मन्दिरं कारापेत्वा वतिया परिकिखिपिंसु । तानि तेसं वसनट्टानानि “अस्समण्डलिकायो”ति पज्जायिंसु । तेनाह — “तेहि अस्समण्डलिकासु भिक्खूनं पत्थपत्थपुलकं पज्जत्तं होती”ति ।

पथपथपुलकन्ति एकमेकस्स भिक्खुनो पथपथपमाणं पुलकं । पथो नाम नाळिमत्तं होति, एकस्स पुरिसस्स अलं यापनाय । वुत्तम्पि हेतं — “पथोदनो नालमयं दुविन्”न्ति (जा० २.२१.१९२) । पुलकं नाम नित्युसं कत्वा उस्सेदेत्वा गहितयवतण्डुला वुच्चन्ति । यदि हि सथुसा होन्ति, पाणका विज्झन्ति, अद्धानक्खमा न होन्ति । तस्मा ते वाणिजा अद्धानक्खमं कत्वा यवतण्डुलमादाय अद्धानं पटिपज्जन्ति “यत्थ अस्सानं खादनीयं तिणं दुल्लभं भविस्सति, तत्थेतं अस्सभत्तं भविस्सती”ति ।

कस्मा पन तेहि तं भिक्खूनं पज्जत्तन्ति? वुच्चते — “न हि ते दक्खिणापथमनुस्सा विय अस्सद्वा अप्पसन्ना, ते पन सद्वा पसन्ना बुद्धमामका, धम्ममामका, सङ्गमामका; ते पुब्बण्हसमयं केनचिदेव करणीयेन नगरं पविसन्ता द्वे तयो दिवसे अद्दसंसु सत्तट्ठ भिक्खू सुनिवत्थे सुपारुते इरियापथसम्पन्ने सकलम्पि नगरं पिण्डाय चरित्वा किञ्चि अलभमाने । दिस्वान नेसं एतदहोसि — “अय्या इमं नगरं उपनिस्साय वस्सं उपगता; छातकञ्च वत्तति, न च किञ्चि लभन्ति, अतिविय किलमन्ति । मयञ्चम्ह आगन्तुका, न सक्कोम नेसं देवसिकं यागुञ्च भत्तञ्च पटियादेतुं । अम्हाकं पन अस्सा सायञ्च पातो च द्विक्खत्तुं भत्तं लभन्ति । यन्नून मयं एकमेकस्स अस्सस्स पातरासभत्ततो एकमेकस्स भिक्खुनो पथपथपुलकं ददेय्याम । एवं अय्या च न किलमिस्सन्ति, अस्सा च यापेस्सन्ती”ति । ते भिक्खूनं सन्तिकं गन्त्वा एतमत्थं आरोचेत्वा “भन्ते, तुम्हे पथपथपुलकं पटिगहेत्वा यं वा तं वा कत्वा परिभुज्जथा”ति याचित्वा देवसिकं पथपथपुलकं पज्जपेसुं । तेन वुत्तं — “तेहि अस्समण्डलिकासु भिक्खूनं पथपथपुलकं पज्जत्तं होती”ति ।

पज्जत्तन्ति निच्चभत्तसङ्केपेन ठपितं । इदानि **भिक्खू पुब्बण्हसमयं निवासेत्वा**ति आदीसु **पुब्बण्हसमयन्ति** दिवसस्स पुब्बभागसमयं, पुब्बण्हसमयेति अत्थो । पुब्बण्हे वा समयं पुब्बण्हसमयं, पुब्बण्हे एकं खणन्ति वुत्तं होति । एवं अच्चन्तसंयोगे उपयोगवचनं लब्धति । **निवासेत्वा**ति परिदहित्वा, विहारनिवासनपरिवत्तनवसेनेतं वेदितव्वं । न हि ते ततो पुब्बे अनिवत्था अहेसुं । **पत्तचीवरमादाया**ति पत्तं हत्थेहि चीवरं कायेन आदियित्वा सम्पटिच्छादेत्वा, धारेत्वाति अत्थो । येन वा तेन वा हि पकारेन गणहन्ता आदायइच्चेव वुच्चन्ति, यथा “समादायेव पक्कमती”ति (दी० नि० १.२१) । **पिण्डं अलभमाना**ति सकलम्पि वेरज्जं चरित्वा तिट्ठतु पिण्डो, अन्तमसो “अतिच्छथा”ति वाचम्पि अलभमाना ।

पथपथपुलकं आरामं आहरित्वाति गतगतट्ठाने लद्धं एकमेकं पथपथपुलकं गहेत्वा आरामं नेत्वा । **उदुक्खले कोट्टेत्वा कोट्टेत्वा परिभुज्जन्ती**ति थेरानं कोचि कप्पियकारको नत्थि, यो नेसं तं गहेत्वा यागुं वा भत्तं वा पचेय्य । सामम्पि पचनं समणसारुप्यं न होति न च वट्ठति । ते एवं नो सल्लहुकवुत्तिता च भविस्सति, सामपाकपरिमोचनञ्चाति अट्ठ अट्ठ जना वा दस दस जना वा एकतो हुत्वा उदुक्खले कोट्टेत्वा कोट्टेत्वा सकं सकं पटिवीसं उदकेन तेमेत्वा परिभुज्जन्ति । एवं परिभुज्जित्वा अप्पोस्सुक्का समणधम्मं करोन्ति । भगवतो पन ते अस्सवाणिजा पथपुलकञ्च देन्ति, तदुपियञ्च सप्पिमधुसक्करं । तं आयस्मा आनन्दो आहरित्वा सिलायं पिसति । पुज्जवता पण्डितपुरिसेन कतं मनापमेव होति । अथ नं पिसित्वा सप्पिआदीहि सम्मा योजेत्वा भगवतो उपनामेसि । अथेत्थ देवता दिब्बोजं पक्खिपन्ति । तं भगवा परिभुज्जति । परिभुज्जित्वा फलसमापत्तिया कालं अतिनामेति । न ततो पट्टाय पिण्डाय चरति ।

किं पनानन्दत्थेरो तदा भगवतो उपट्ठाको होतीति? होति, नो च खो उपट्ठाकट्ठानं लद्धा । भगवतो हि पठमबोधियं वीसतिवस्सन्तरे निबद्धुपट्ठाको नाम नत्थि । कदाचि नागसमालत्थेरो भगवन्तं उपट्ठासि, कदाचि नागितत्थेरो, कदाचि मेघियत्थेरो, कदाचि उपवाणत्थेरो, कदाचि सागतत्थेरो, कदाचि सुनक्खत्तो लिच्छविपुत्तो । ते अत्तनो रुचिया उपट्ठित्वा यदा इच्छन्ति तदा पक्कमन्ति । आनन्दत्थेरो तेसु तेसु उपट्ठहन्तेसु अप्पोस्सुक्को होति, पक्कन्तेसु सयमेव वत्तपटिपत्तिं

करोति । भगवापि किञ्चापि मे जातिसेट्ठो उपट्ठाकट्ठानं न ताव लभति, अथ खो एवरूपेसु ठानेसु अयमेव पतिरूपोति अधिवासेसि । तेन वुत्तं — “आयस्मा पनानन्दो पत्थपुलकं सिलायं पिसित्वा भगवतो उपनामेसि, तं भगवा परिभुञ्जती”ति ।

ननु च मनुस्सा दुब्भिकखकाले अतिविय उस्साहजाता पुञ्जानि करोन्ति, अत्तना अभुञ्जित्वापि भिक्खून् दातब्बं मज्जन्ति । ते तदा कस्मा कटच्छुभिकखम्पि न अदंसु? अयञ्च वेरञ्जो ब्राह्मणो महता उस्साहेन भगवन्तं वस्सावासं याचि, सो कस्मा भगवतो अत्थिभावम्पि न जानातीति? वुच्चते — मारावट्टनाय । वेरञ्जहि ब्राह्मणं भगवतो सन्निका पक्कन्तमत्तमेव सकलञ्च नगरं समन्ता च योजनमत्तं यत्थ सक्का पुरेभत्तं पिण्डाय चरित्वा पच्चागन्तुं, तं सब्बं मारो आवट्टेत्वा मोहेत्वा सब्बेसं असल्लक्खणभावं कत्वा पक्कामि । तस्मा न कोचि अन्तमसो सामीचिकम्मम्पि कत्तब्बं मज्जित्थ ।

किं पन भगवापि मारावट्टनं अजानित्वाव तत्थ वस्सं उपगतोति? नो अजानित्वा । अथ कस्मा चम्पा-सावत्थि-राजगहादीनं अज्जतरस्मिं न उपगतोति? तिड्डन्तु चम्पा-सावत्थि-राजगहादीनि, सचेपि भगवा तस्मिं संवच्छरे उत्तरकुरुं वा तिदसपुरं वा गन्त्वा वस्सं उपगच्छेय्य, तम्पि मारो आवट्टेय्य । सो किर तं संवच्छरं अतिविय आघातेन परियुट्ठितचित्तो अहोसि । इध पन भगवा इमं अतिरेककारणं अदस — “अस्सवाणिजा भिक्खून् सङ्गहं करिस्सन्ती”ति । तस्मा वेरञ्जायमेव वस्सं उपगच्छि ।

किं पन मारो वाणिजके आवट्टेतुं न सक्कोतीति? नो न सक्कोति, ते पन आवट्टितपरियोसाने आगमिंसु । पटिनिवत्तित्वा कस्मा न आवट्टेतीति? अविसहताय । न हि सो तथागतस्स अभिहट्ठिभक्खाय निबद्धदानस्स अप्पितवत्तस्स अन्तरायं कातुं विसहति । चतुन्नज्जि न सक्का अन्तरायो कातुं । कतमेसं चतुन्नं? तथागतस्स अभिहट्ठिभक्खासङ्केपेन वा निबद्धदानस्स अप्पितवत्तसङ्केपेन वा परिच्चत्तानं चतुन्नं पच्चयानं न सक्का केनचि अन्तरायो कातुं । बुद्धानं जीवितस्स न सक्का केनचि अन्तरायो कातुं । असीतिया अनुब्यञ्जनानं ब्यामप्पभाय वा न सक्का केनचि अन्तरायो कातुं । चन्दिमसूरियदेवब्रह्मानम्पि हि पभा तथागतस्स अनुब्यञ्जनब्यामप्पभायपदेसं पत्वा विहतानुभावा होन्ति । बुद्धानं सब्बज्जुतज्जाणस्स न सक्का केनचि अन्तरायो कातुन्ति इमेसं चतुन्नं न सक्का केनचि अन्तरायो कातुं । तस्मा मारेन अकतन्तरायं भिक्खुं भगवा ससावकसङ्घो तदा परिभुञ्जतीति वेदितब्बो ।

एवं परिभुञ्जन्तो च एकदिवसं अस्सोसि खो भगवा उदुक्खलसद्वन्ति भगवा पत्थपत्थपुलकं कोट्टेन्तानं भिक्खून् मुसलसङ्घट्टजनितं उदुक्खलसद्वं सुणि । ततो परं जानन्तापि तथागताति एवमादि यं परतो “किन्नु खो सो, आनन्द, उदुक्खलसद्वो”ति पुच्छि, तस्स परिहारदस्सनत्थं वुत्तं । तत्रायं सङ्खेपवण्णना — तथागता नाम जानन्तापि सचे तादिसं पुच्छाकारणं होति, पुच्छन्ति । सचे पन तादिसं पुच्छाकारणं नत्थि, जानन्तापि न पुच्छन्ति । यस्मा पन बुद्धानं अजाननं नाम नत्थि, तस्मा अजानन्तापीति न वुत्तं । कालं विदित्वा पुच्छन्तीति सचे तस्सा पुच्छाय सो कालो होति, एवं तं कालं विदित्वा पुच्छन्ति; सचे न होति, एवम्पि कालं विदित्वाव न पुच्छन्ति । एवं पुच्छन्तापि च अत्थसंहितं तथागता पुच्छन्ति, यं अत्थनिस्सितं कारणनिस्सितं, तदेव पुच्छन्ति, नो अनत्थसंहितं । कस्मा? यस्मा अनत्थसंहिते सेतुघातो तथागतानं । सेतु वुच्चति मग्गो, मग्गेनेव तादिसस्स वचनस्स घातो, समुच्छेदोति वुत्तं होति ।

इदानी अत्थसंहितन्ति एत्थ यं अत्थसन्निस्सितं वचनं तथागता पुच्छन्ति, तं दस्सेन्तो “द्वीहाकारेही”ति आदिमाह । तत्थ आकारेहीति कारणेहि । धम्मं वा देसेस्सामाति अट्ठप्पत्तियुत्तं सुत्तं वा पुब्बचरितकारणयुत्तं जातकं वा कथयिस्साम ।

सावकानं वा सिक्खापदं पञ्जपेस्सामाति सावकानं वा ताय पुच्छाय वीतिक्कमं पाकटं कत्वा गरुक्कं वा लहुक्कं वा सिक्खापदं पञ्जपेस्साम आणं ठपेस्सामाति ।

अथ खो भगवा...पे०... एतमत्थं आरोचेसीति एत्थ नत्थि किञ्चि वत्तब्बं । पुब्बे वुत्तमेव हि भिक्खून् पत्थपत्थपुलकपटिलाभं सल्लहुकवुत्तितं सामपाकपरिमोचनञ्च आरोचेन्तो एतमत्थं आरोचेसीति वुच्चति । “साधु साधु, आनन्दा”ति इदं पन भगवा आयस्मन्तं आनन्दं सम्पहंसेन्तो आह । साधुकारं पन दत्वा द्वीसु आकारेसु एकं गहेत्वा धम्मं देसेन्तो आह — “तुम्हेहि, आनन्द, सप्पुरिसेहि विजितं, पच्छिमा जनता सालिमंसोदनं अतिमज्जिस्सती”ति । तत्रायमधिप्पायो — तुम्हेहि, आनन्द, सप्पुरिसेहि एवं दुब्भिक्खे दुल्लभपिण्डे इमाय सल्लहुकवुत्तिताय इमिना च सल्लेखेन विजितं । किं विजितन्ति? दुब्भिक्खं विजितं, लोभो विजितो, इच्छाचारो विजितो । कथं? “अयं वेरज्जा दुब्भिक्खा, समन्ततो पन अनन्तरा गामनिगमा फलभारनमितसस्सा सुभिक्खा सुलभपिण्डा । एवं सन्तेपि भगवा इधेव अम्हे निगगणिहत्वा वसती”ति एकभिक्खुस्सपि चिन्ता वा विधातो वा नत्थि । एवं ताव दुब्भिक्खं विजितं अभिभूतं अत्तनो वसे वत्तितं ।

कथं लोभो विजितो? “अयं वेरज्जा दुब्भिक्खा, समन्ततो पन अनन्तरा गामनिगमा फलभारनमितसस्सा सुभिक्खा सुलभपिण्डा । हन्द मयं तत्थ गन्त्वा परिभुज्जिस्सामा”ति लोभवसेन एकभिक्खुनापि रत्तिच्छेदो वा “पच्छिमिकाय तत्थ वस्सं उपगच्छामा”ति वस्सच्छेदो वा न कतो । एवं लोभो विजितो ।

कथं इच्छाचारो विजितो? अयं वेरज्जा दुब्भिक्खा, इमे च मनुस्सा अम्हे द्वे तयो मासे वसन्तेपि न किस्मिञ्चि मज्जन्ति । यन्नून मयं गुणवाणिज्जं कत्वा “असुको भिक्खु पठमस्स ज्ञानस्स लाभी...पे०... असुको छळभिज्जोति एवं मनुस्सानं अज्जमज्जं पकासेत्वा कुच्छिं पटिजगित्वा पच्छा सीलं अधिदुहेय्यामा”ति एकभिक्खुनापि एवरूपा इच्छा न उप्पादिता । एवं इच्छाचारो विजितो अभिभूतो अत्तनो वसे वत्तितोति ।

अनागते पन पच्छिमा जनता विहारे निसिन्ना अप्पकसिरेनेव लभित्वापि “किं इदं उत्तण्डुलं अतिकिलिन्नं अलोणं अतिलोणं अनम्बिलं अच्चम्बिलं, को इमिना अत्थो”ति आदिना नयेन सालिमंसोदनं अतिमज्जिस्सति, ओज्जातं अवज्जातं करिस्सति । अथ वा जनपदो नाम न सब्बकालं दुब्भिक्खो होति । एकदा दुब्भिक्खो होति, एकदा सुभिक्खो होति । स्वायं यदा सुभिक्खो भविस्सति, तदा तुम्हाकं सप्पुरिसानं इमाय पटिपत्तिया पसन्ना मनुस्सा भिक्खून् यागुखज्जकादिप्पभेदेन अनेकप्पकारं सालिविकतिं मंसोदनञ्च दातब्बं मज्जिस्सन्ति । तं तुम्हे निस्साय उप्पन्नं सक्कारं तुम्हाकं सब्रह्मचारीसङ्घाता पच्छिमा जनता तुम्हाकं अन्तरे निसीदित्वा अनुभवमानाव अतिमज्जिस्सति, तप्पच्चयं मानञ्च ओमानञ्च करिस्सति । कथं? कस्मा एत्तकं पक्कं, किं तुम्हाकं भाजनानि नत्थि, यत्थ अत्तनो सन्तकं पक्खिपित्वा ठपेय्याथाति ।

दुब्भिक्खकथा निड्ढिता ।

महामोग्गल्लानस्ससीहनादकथा

१७. अथ खो आयस्मा महामोग्गल्लानोतिआदीसु आयस्माति पियवचनमेतं, गरुगारवसप्पतिस्साधिवचनमेतं । महामोग्गल्लानोति महा च सो गुणमहन्तताय मोग्गल्लानो च गोत्तेनाति महामोग्गल्लानो । एतदवोचाति एतं अवोच । इदानि वत्तब्बं “एतरहि भन्ते”तिआदिवचनं दस्सेति । कस्मा अवोच? थेरो किर पब्बजित्वा सत्तमे दिवसे

सावकपारमिजाणस्स मत्थकं पत्तो, सत्थारापि महिद्धिकताय एतदग्गे ठपितो । सो तं अत्तनो महिद्धिकतं निस्साय चिन्तेसि — “अयं वेरज्जा दुब्भिकखा, भिक्खू च किलमन्ति, यंनूनाहं पथविं परिवत्तेत्वा भिक्खू पप्पटकोजं भोजेय्य”न्ति । अथस्स एतदहोसि — “सचे पनाहं भगवतो सन्तिके विहरन्तो भगवन्तं अयाचित्वा एवं करेय्यं, न मेतं अस्स पतिरूपं; युगग्गाहो विय भगवता सद्धिं कतो भवेय्या”ति । तस्मा याचितुकामो आगन्त्वा भगवन्तं एतदवोच ।

हेट्टिमतलं सम्पन्नन्ति पथविया किर हेट्टिमतले पथविमण्डो पथवोजो पथवि-पप्पटको अत्थि, तं सन्धाय वदति । तत्थ **सम्पन्नन्ति** मधुरं, सादुरसन्ति अत्थो । यथेव हि “तत्रस्स रुक्खो सम्पन्नफलो च उपपन्नफलो चा”ति (म० नि० २.४८) एत्थ मधुरफलोति अत्थो; एवमिधापि सम्पन्नन्ति मधुरं सादुरसन्ति वेदितव्वं । सेय्यथापि **खुद्दमधुं अनीळकन्ति** इदं पनस्स मधुरताय ओपम्मनिदस्सनत्थं वुत्तं । **खुद्दमधुन्ति** खुद्दकमक्खिकाहि कतमधु । **अनीळकन्ति** निम्मक्खिकं निम्मक्खिकण्डकं परिसुद्धं । एतं किर मधु सब्बमधूहि अग्गञ्च सेट्ठञ्च सुरसञ्च ओजवन्तञ्च । तेनाह — “सेय्यथापि खुद्दमधुं अनीळकं एवमस्साद”न्ति ।

साधाहं, भन्तेति साधु अहं, भन्ते । एत्थ **साधू**ति आयाचनवचनमेतं । पथविपरिवत्तनं आयाचन्तो हि थेरो भगवन्तं एवमाह । **परिवत्तेय्यन्ति** उक्कुज्जेय्यं, हेट्टिमतलं उपरिमं करेय्यं । कस्मा? एवज्झि कते सुखेन भिक्खू पप्पटकोजं पथविमण्डं परिभुज्जिस्सन्तीति । अथ भगवा अननुज्जातुकामोपि थेरं सीहनादं नदापेतुं पुच्छि — “**ये पन ते, मोग्गल्लान,** **पथविनिस्सिता पाणा ते कथं करिस्ससी**”ति । ये पथविनिस्सिता गामनिगमादीसु पाणा, ते पथविया परिवत्तियमानाय आकासे सण्ठातुं असक्कोन्ते कथं करिस्ससि, कत्थ ठपेस्ससीति? अथ थेरो भगवता एतदग्गे ठपितभावानुरूपं अत्तनो इद्धानुभावं पकासेन्तो “**एकाहं, भन्ते**”तिआदिमाह । तस्सत्थो — एकं अहं भन्ते हत्थं यथा अयं महापथवी एवं अभिनिम्मिनिस्सामि, पथविसदिसं करिस्सामि । एवं कत्वा ये पथविनिस्सिता पाणा ते एकस्मिं हत्थतले ठिते पाणे ततो दुतियहत्थतले सङ्कामेन्तो विय तत्थ सङ्कामेस्सामीति ।

अथस्स भगवा आयाचनं पटिक्खपन्तो “**अलं मोग्गल्लाना**”तिआदिमाह । तत्थ **अलन्ति** पटिक्खेपवचनं । **विपल्लासमि सत्ता पटिलभेय्युन्ति** विपरीतग्गाहमि सत्ता सम्पापुणेय्युं । कथं? अयं नु खो पथवी, उदाहु न अयन्ति । अथ वा अम्हाकं नु खो अयं गामो, उदाहु अज्जेस”न्ति । एवं निगमजनपदखेत्तारामादीसु । न वा एस विपल्लासो, अचिन्तेय्यो हि इद्धिमतो इद्धिविसयो । एवं पन विपल्लासं पटिलभेय्युं — इदं दुब्भिकखं नाम न इदानियेव होति, अनागतेपि भविस्सति । तदा भिक्खू तादिसं इद्धिमन्तं सब्रह्मचारिं कुतो लभिस्सन्ति? ते सोतापन्न-सकदागामि-अनागामि-सुक्खविपस्सक-ज्ञानलाभि-पटिसम्भिदाप्पत्तखीणासवापि समाना इद्धिबलाभावा परकुलानि पिण्डाय उपसङ्कमिस्सन्ति । तत्र मनुस्सानं एवं भविस्सति — “बुद्धकाले भिक्खू सिक्खासु परिपूरकारिनो अहेसुं । ते गुणे निब्बत्तेत्वा दुब्भिकखकाले पथविं परिवत्तेत्वा पप्पटकोजं परिभुज्जिंसु । इदानि पन सिक्खाय परिपूरकारिनो नत्थि । यदि सियुं, तथेव करेय्युं । न अम्हाकं यं किञ्चि पक्कं वा आमं वा खादितुं ददेय्यु”न्ति । एवं तेसुयेव अरियपुग्गलेसु “नत्थि अरियपुग्गला”ति इमं विपल्लासं पटिलभेय्युं । विपल्लासवसेन च अरिये गरहन्ता उपवदन्ता अपायुपगा भवेय्युं । तस्मा **मा ते रुच्चि पथविं परिवत्तेतुन्ति** ।

अथ थेरो इमं याचनं अलभमानो अज्जं याचन्तो “**साधु, भन्ते**”तिआदिमाह । तम्पिस्स भगवा पटिक्खपन्तो “**अलं मोग्गल्लाना**”तिआदिमाह । तत्थ किञ्चापि न वुत्तं “विपल्लासमि सत्ता पटिलभेय्यु”न्ति, अथ खो पुब्बे वुत्तनयेनेव गहेतव्वं; अत्थोपि चस्स वुत्तसदिसमेव वेदितव्वो । यदि पन भगवा अनुजानेय्य, थेरो किं करेय्याति? महासमुदं एकेन पदवीतिहारेन अतिक्कमितव्वं मातिकामत्तं अधिद्धित्वा नळेरुपुचिमन्दतो उत्तरकुरुअभिमुखं मग्गं नीहरित्वा उत्तरकुरुं

गमनागमनसम्पन्ने ठाने कत्वा दस्सेय्य, यथा भिक्खू गोचरगामं विय यथासुखं पिण्डाय पविसित्वा निक्खमेय्युन्ति ।

निड्डिता महामोगल्लानस्स सीहनादकथा ।

विनयपञ्जत्तियाचनकथावण्णना

१८. इदानीं आयस्मा उपालि विनयपञ्जत्तिया मूलतो पभुति निदानं दस्सेतुं सारिपुत्तत्थेरस्स सिक्खापदपटिसंयुत्तं वितक्कुप्पादं दस्सेन्तो “अथ खो आयस्मतो सारिपुत्तस्सा”तिआदिमाह । तत्थ रहोगतस्साति रहसि गतस्स । पटिसल्लीनस्साति सल्लीनस्स एकीभावं गतस्स । कतमेसानन्ति अतीतेसु विपस्सीआदीसु बुद्धेसु कतमेसं । चिरं अस्स ठिति, चिरा वा अस्स ठितीति चिरट्टितिकं । सेसमेत्थ उत्तानपदत्थमेव ।

किं पन थेरो इमं अत्तनो परिवितक्कं सयं विनिच्छिनितुं न सक्कोतीति? वुच्चते — सक्कोति च न सक्कोति च । अयञ्चि इमेसं नाम बुद्धानं सासनं न चिरट्टितिकं अहोसि, इमेसं चिरट्टितिकन्ति एत्तकं सक्कोति विनिच्छिनितुं । इमिना पन कारणेन न चिरट्टितिकं अहोसि, इमिना चिरट्टितिकन्ति एतं न सक्कोति । महापदुमत्थेरो पनाह — “एतम्पि सोळसविधाय पञ्जाय मत्थकं पत्तस्स अग्गसावकस्स न भारियं, सम्मासम्बुद्धेन पन सद्धिं एकट्टाने वसन्तस्स सयं विनिच्छयकरणं तुलं छट्टेत्वा हत्थेन तुलनसदिसं होतीति भगवन्तंयेव उपसङ्गमित्वा पुच्छी”ति । अथस्स भगवा तं विस्सज्जेन्तो “भगवतो च सारिपुत्त विपस्सिस्सा”तिआदिमाह । तं उत्तानत्थमेव ।

१९. पुन थेरो कारणं पुच्छन्तो को नु खो, भन्ते, हेतूतिआदिमाह । तत्थ को नु खो भन्तेति कारणपुच्छा, तस्स कतमो नु खो भन्तेति अत्थो । हेतु पच्चयोति उभयमेतं कारणाधिवचनं; कारणञ्चि यस्मा तेन तस्स फलं हिनोति पवत्तति, तस्मा हेतूति वुच्चति । यस्मा तं पटिच्च एति पवत्तति, तस्मा पच्चयोति वुच्चति । एवं अत्थतो एकम्पि वोहारवसेन च वचनसिलिद्धताय च तत्र तत्र एतं उभयम्पि वुच्चति । सेसमेत्थ उत्तानत्थमेव ।

इदानीं तं हेतुञ्च पच्चयञ्च दस्सेतुं “भगवा च सारिपुत्त विपस्सी”तिआदिमाह । तत्थ किलासुनो अहेसुन्ति न आलसियकिलासुनो, न हि बुद्धानं आलसियं वा ओसन्नवीरियता वा अत्थि । बुद्धा हि एकस्स वा द्विन्नं वा सकलचक्कवाळस्स वा धम्मं देसेन्ता समकेनेव उस्साहेन धम्मं देसेन्ति, न परिसाय अप्पभावं दिस्वा ओसन्नवीरिया होन्ति, नापि महन्तभावं दिस्वा उस्सन्नवीरिया । यथा हि सीहो मिगराजा सत्तन्नं दिवसानं अच्चयेन गोचराय पक्कन्तो खुद्दके वा महन्ते वा पाणे एकसदिसेनेव वेगेन धावति । तं किस्स हेतु? “मा मे जवो परिहायी”ति । एवं बुद्धा अप्पकाय वा महतिया वा परिसाय समकेनेव उस्साहेन धम्मं देसेन्ति । तं किस्स हेतु? “मा नो धम्मगरुता परिहायी”ति । धम्मगरुनो हि बुद्धा धम्मगारवाति ।

यथा पन अम्हाकं भगवा महासमुद्धं पूरयमानो विय वित्थारेन धम्मं देसेसि, एवं ते न देसेसुं । कस्मा? सत्तानं अप्परजक्खताय । तेसं किर काले दीघायुका सत्ता अप्परजक्खा अहेसुं । ते चतुसच्चपटिसंयुत्तं एकगाथम्पि सुत्वा धम्मं अभिसमेन्ति, तस्मा न वित्थारेन धम्मं देसेसुं । तेनेव कारणेन अप्पकञ्च नेसं अहोसि सुत्तं... पे०... वेदल्लन्ति । तत्थ सुत्तादीनं नानत्तं पठमसङ्गीतिवण्णनायं वुत्तमेव ।

अपञ्चत्तं सावकानं सिक्खापदन्ति सावकानं निद्दोसताय दोसानुरूपतो पञ्जपेतब्बं सत्तापत्तिक्खन्धवसेन आणासिक्खापदं अपञ्चत्तं । अनुद्दिट्ठं पातिमोक्खन्ति अन्वद्धमासं आणापातिमोक्खं अनुद्दिट्ठं अहोसि ।

ओवादपातिमोक्खमेव ते उद्दिसिंसु; तम्पि च नो अन्वद्धमासं । तथा हि विपस्सी भगवा छन्नं छन्नं वस्सानं सकिं सकिं ओवादपातिमोक्खं उद्दिसि; तच्च खो सामंयेव । सावका पनस्स अत्तनो अत्तनो वसनट्टानेसु न उद्दिसिंसु । सकलजम्बुदीपे एकस्मिंयेव ठाने बन्धुमतिया राजधानिया खेमे मिगदाये विपस्सिस्स भगवतो वसनट्टाने सब्बोपि भिक्खुसङ्घो उपोसथं अकासि । तच्च खो सङ्घोपोसथमेव; न गणुपोसथं, न पुग्गलुपोसथं, न पारिसुद्धिउपोसथं, न अधिट्टानुपोसथं ।

तदा किर जम्बुदीपे चतुरासीतिविहारसहस्सानि होन्ति । एकमेकस्मिं विहारे अब्बोकिण्णानि दसपि वीसतिपि भिक्खुसहस्सानि वसन्ति, भिय्योपि वसन्ति । उपोसथारोचिका देवता तत्थ तत्थ गन्त्वा आरोचेन्ति — “मारिसा, एकं वस्सं अतिक्कन्तं, द्वे तीणि चत्तारि पच्च वस्सानि अतिक्कन्तानि, इदं छट्ठं वस्सं, आगामिनिया पुण्णमासिया बुद्धदस्सनत्थं उपोसथकरणत्थच्च गन्तब्बं! सम्पत्तो वो सन्निपातकालो”ति । ततो सानुभावा भिक्खू अत्तनो अत्तनो आनुभावेन गच्छन्ति, इतरे देवतानुभावेन । कथं? ते किर भिक्खू पाचीनसमुद्दन्ते वा पच्छिमउत्तरदक्खिणसमुद्दन्ते वा ठिता गमियवत्तं पूरेत्वा पत्तचीवरमादाय “गच्छामा”ति चित्तं उप्पादेन्ति; सह चित्तुप्पादा उपोसथगं गताव होन्ति । ते विपस्सिं सम्मासम्बुद्धं अभिवादेत्वा निसीदन्ति । भगवापि सन्निसिन्नाय परिसाय इमं ओवादपातिमोक्खं उद्दिसति ।

“खन्ती परमं तपो तितिक्खा ।
निब्बानं परमं वदन्ति बुद्धा ।
न हि पब्बजितो परुपघाती ।
न समणो होति परं विहेठयन्तो ॥

“सब्बपापस्स अकरणं, कुसलस्स उपसम्पदा ।
सचित्तपरियोदपनं, एतं बुद्धान सासनं ॥

“अनुपवादो अनुपघातो, पातिमोक्खे च संवरो ।
मत्तञ्जुता च भत्तस्मिं, पन्तच्च सयनासनं ।
अधिचित्ते च आयोगो, एतं बुद्धान सासनं”न्ति ॥ (दी० नि० २.९०; ध० प० १८३-१८५) ।

एतेनेव उपायेन इतरेसम्पि बुद्धानं पातिमोक्खुद्देशो वेदितब्बो । सब्बबुद्धानज्झि इमा तिस्सोव ओवादपातिमोक्खगाथायो होन्ति । ता दीघायुकबुद्धानं याव सासनपरियन्ता उद्देशमागच्छन्ति; अप्पायुकबुद्धानं पठमबोधियंयेव । सिक्खापदपञ्जत्तिकालतो पन पभुति आणापातिमोक्खमेव उद्दिसीयति । तच्च खो भिक्खू एव उद्दिसन्ति, न बुद्धा । तस्मा अम्हाकम्पि भगवा पठमबोधियं वीसतिवस्समत्तमेव इदं ओवादपातिमोक्खं उद्दिसि । अथेकदिवसं पुब्बारामे मिगारमातुपासादे निसिन्नो भिक्खू आमन्तेसि — “न दानाहं, भिक्खवे, इतो परं उपोसथं करिस्सामि पातिमोक्खं उद्दिसिस्सामि, तुम्हेव दानि भिक्खवे इतो परं उपोसथं करेय्याथ, पातिमोक्खं उद्दिसेय्याथ । अट्टानमेतं, भिक्खवे, अनवकासो यं तथागतो अपरिसुद्धाय परिसाय उपोसथं करेय्य, पातिमोक्खं उद्दिसेय्या”ति (चूळव० ३८६) । ततो पट्टाय भिक्खू आणापातिमोक्खं उद्दिसन्ति । इदं आणापातिमोक्खं तेसं अनुद्दिट्ठं अहोसि । तेन वुत्तं — “अनुद्दिट्ठं पातिमोक्खं”न्ति ।

तेसं बुद्धानन्ति तेसं विपस्सीआदीनं तिण्णं बुद्धानं । अन्तरधानेनाति खन्धन्तरधानेन; परिनिब्बानेनाति वुत्तं होति । बुद्धानुबुद्धानन्ति ये तेसं बुद्धानं अनुबुद्धा सम्मुखसावका तेसच्च खन्धन्तरधानेन । ये ते पच्छिमा सावकाति ये तेसं सम्मुखसावकानं सन्तिके पब्बजिता पच्छिमा सावका । नानानामाति “बुद्धरक्खितो, धम्मरक्खितो”तिआदि नामवसेन

विविधनामा । नानागोत्ताति “गोतमो, मोगल्लानो”तिआदि गोत्तवसेन विविधगोत्ता । नानाजच्चाति “खत्तियो, ब्राह्मणो”तिआदिजातिवसेन नानाजच्चा । नानाकुला पब्बजिताति खत्तियकुलादिवसे नेव उच्चनीचउळारुळारभोगादिकुलवसेन वा विविधकुला निक्खम्म पब्बजिता ।

ते तं ब्रह्मचरियन्ति ते पच्छिमा सावका यस्मा एकनामा एकगोत्ता एकजातिका एककुला पब्बजिता “अम्हाकं सासनं तन्ति पवेणी”ति अत्तनो भारं कत्वा ब्रह्मचरियं रक्खन्ति, चिरं परियत्तिधम्मं परिहरन्ति । इमे च तादिसा न होन्ति । तस्मा अज्जमज्जं विहेठेन्ता विलोमं गणहन्ता “असुको थेरो जानिस्सति, असुको थेरो जानिस्सती”ति सिथिलं करोन्ता तं ब्रह्मचरियं खिप्पज्जेव अन्तरधापेसुं, सङ्गहं आरोपेत्वा न रक्खिंसु । सेय्यथापीति तस्सत्थस्स ओपम्मनिदस्सनं । विकिरतीति विक्खिपति । विधमतीति ठानन्तरं नेति । विद्धंसेतीति ठितट्ठानतो अपनेति । यथा तं सुत्तेन असङ्गहितत्ताति यथा सुत्तेन असङ्गहितत्ता अगन्थितत्ता अबद्धत्ता एवं विकिरति यथा सुत्तेन असङ्गहितानि विकिरियन्ति, एवं विकिरतीति वुत्तं होति । एवमेव खोति ओपम्मसम्पटिपादनं । अन्तरधापेसुन्ति वग्गसङ्गह-पण्णाससङ्गहादीहि असङ्गहन्ता यं यं अत्तनो रुच्चति, तं तदेव गहेत्वा सेसं विनासेसुं अदस्सनं नयिंसु ।

अकिलासुनो च ते भगवन्तो अहेसुं सावके चेतसा चेतो परिच्च ओवदितुन्ति अपिच सारिपुत्त ते बुद्धा अत्तनो चेतसा सावकानं चेतो परिच्च परिच्छिन्दित्वा ओवदितुं अकिलासुनो अहेसुं, परचित्तं जत्वा अनुसासनिं न भारियतो न पपज्जतो अदसंसु । भूतपुब्बं सारिपुत्तातिआदि तेसं अकिलासुभावप्पकासनत्थं वुत्तं । भिसनकेति भयानके भयजननके । एवं वितक्केथाति नेक्खम्मवितक्कादयो तयो वितक्के वितक्केथ । मा एवं वितक्कयित्थाति कामवितक्कादयो तयो अकुसलवितक्के मा वितक्कयित्थ । एवं मनसि करोथाति “अनिच्चं दुक्खमनत्ता असुभ”न्ति मनसि करोथ । मा एवं मनसा कत्थाति “निच्चं सुखं अत्ता सुभ”न्ति मा मनसि अकरित्थ । इदं पजहथाति अकुसलं पजहथ । इदं उपसम्पज्ज विहरथाति कुसलं उपसम्पज्ज पटिलभित्वा निप्फादेत्वा विहरथ ।

अनुपादाय आसवेहि चित्तानि विमुच्चिंसूति अग्गहेत्वा विमुच्चिंसु । तेसज्हि चित्तानि येहि आसवेहि विमुच्चिंसु, न ते तानि गहेत्वा विमुच्चिंसु । अनुप्पादनरोधेन पन निरुज्झमाना अग्गहेत्वा विमुच्चिंसु । तेन वुत्तं — “अनुपादाय आसवेहि चित्तानि विमुच्चिंसू”ति । सब्बेपि ते अरहत्तं पत्वा सूरियरस्मिसम्फुट्टमिव पदुमवनं विकसितचित्ता अहेसुं । तत्र सुदं सारिपुत्त भिसनकस्स वनसण्डस्स भिसनकतस्मिं होतीति तत्राति पुरिमवचनापेक्खं; सुदन्ति पदपूरणमत्ते निपातो; सारिपुत्ताति आलपनं । अयं पनेत्थ अत्थयोजना — तत्राति यं वुत्तं “अज्जतरस्मिं भिसनके वनसण्डे”ति, तत्र यो सो भिसनकोति वनसण्डो वुत्तो, तस्स भिसनकस्स वनसण्डस्स भिसनकतस्मिं होति, भिसनकिरियाय होतीति अत्थो । किं होति? इदं होति — यो कोचि अवीतरागो...पे०... लोमानि हंसन्तीति ।

अथ वा तत्राति सामिअत्थे भुम्मं । सुइति निपातो; “किं सु नाम ते भोन्तो समणब्राह्मणा”तिआदीसु (म० नि० १.४६९) विय । इदन्ति अधिप्पेतमत्थं पच्चक्खं विय कत्वा दस्सनवचनं । सुइदन्ति सुदं, सन्धिवसेन इकारलोपो वेदितब्बो । “चक्खुन्द्रियं, इत्थिन्द्रियं, अनज्जातज्जस्सामीतिन्द्रियं (विभ० २१९), “किं सूध वित्त”न्तिआदीसु (सं० नि० १.७३, २४६; सु० नि० १८३) विय । अयं पनेत्थ अत्थयोजना — तस्स सारिपुत्त भिसनकस्स वनसण्डस्स भिसनकतस्मिं इदंसु होति । भिसनकतस्मिन्ति भिसनकभावेति अत्थो । एकस्स तकारस्स लोपो दट्ठब्बो । भिसनकतस्मिन्तियेव वा पाठो । “भिसनकताय” इति वा वत्तब्बे लिङ्गविपल्लासो कतो । निमित्तत्थे चेतं भुम्मवचनं, तस्मा एवं सम्बन्धो वेदितब्बो — भिसनकभावे इदंसु होति, भिसनकभावनिमित्तं भिसनकभावहेतु भिसनकभावपच्चया इदंसु होति । यो कोचि अवीतरागो

तं वनसण्डं पविसति, येभ्युयेन लोमानि हंसन्तीति बहुतरानि लोमानि हंसन्ति उद्धं मुखानि सूचिसदिसानि कण्टकसदिसानि च हुत्वा तिष्ठन्ति, अप्पानि न हंसन्ति । बहुतरानं वा सत्तानं हंसन्ति । अप्पकानं अतिसूरपुरिसानं न हंसन्ति ।

इदानी अयं खो, सारिपुत्त, हेतूतिआदि निगमनं । यञ्चेत्थ अन्तरन्तरा न वुत्तं, तं उत्तानत्थमेव । तस्मा पाळिक्कमेनेव वेदितब्बं । यं पन वुत्तं न चिरट्टितिकं अहोसीति, तं पुरिसयुगवसेन वुत्तन्ति वेदितब्बं । वस्सगणनाय हि विपस्सिस्स भगवतो असीतिवस्ससहस्सानि आयु, सम्मुखसावकानम्पिस्स तत्तकमेव । एवमस्स य्वायं सब्बपच्छिमको सावको, तेन सह घटेत्वा सतसहस्सं सट्ठिमत्तानि च वस्ससहस्सानि ब्रह्मचरियं अट्ठासि । पुरिसयुगवसेन पन युगपरम्पराय आगन्त्वा द्वेयेव पुरिसयुगानि अट्ठासि । तस्मा न चिरट्टितिकन्ति वुत्तं । सिखिस्स पन भगवतो सत्ततिवस्ससहस्सानि आयु । सम्मुखसावकानम्पिस्स तत्तकमेव । वेस्सभुस्स भगवतो सट्ठिवस्ससहस्सानि आयु । सम्मुखसावकानम्पिस्स तत्तकमेव । एवं तेसम्पि ये सब्बपच्छिमका सावका तेहि सह घटेत्वा सतसहस्सतो उद्धं चत्तालीसमत्तानि वीसतिमत्तानि च वस्ससहस्सानि ब्रह्मचरियं अट्ठासि । पुरिसयुगवसेन पन युगपरम्पराय आगन्त्वा द्वे द्वेयेव पुरिसयुगानि अट्ठासि । तस्मा न चिरट्टितिकन्ति वुत्तं ।

२०. एवं आयस्मा सारिपुत्तो तिण्णं बुद्धानं ब्रह्मचरियस्स न चिरट्टितिकारणं सुत्वा इतरेसं तिण्णं ब्रह्मचरियस्स चिरट्टितिकारणं सोतुकामो पुन भगवन्तं “को पन भन्ते हेतू”ति आदिना नयेन पुच्छि । भगवापिस्स व्याकासि । तं सब्बं वुत्तपटिपक्खवसेन वेदितब्बं । चिरट्टितिकभावेपि चेत्थ तेसं बुद्धानं आयुपरिमाणतोपि पुरिसयुगतोपि उभयथा चिरट्टितिकता वेदितब्बा । ककुसन्धस्स हि भगवतो चत्तालीसवस्ससहस्सानि आयु, कोणागमनस्स भगवतो तिसवस्ससहस्सानि, कस्सपस्स भगवतो वीसतिवस्ससहस्सानि; सम्मुखसावकानम्पि नेसं तत्तकमेव । बहूनि च नेसं सावकयुगानि परम्पराय ब्रह्मचरियं पवत्तेसुं । एवं तेसं आयुपरिमाणतोपि सावकयुगतोपि उभयथा ब्रह्मचरियं चिरट्टितिकं अहोसि ।

अम्हाकं पन भगवतो कस्सपस्स भगवतो उपट्ठायुकप्पमाणे दसवस्ससहस्सायुककाले उप्पज्जितब्बं सिया । तं असम्भुणन्तेन पञ्चवस्ससहस्सायुककाले, एकवस्ससहस्सायुककाले, पञ्चवस्ससतायुककालेपि वा उप्पज्जितब्बं सिया । यस्मा पनस्स बुद्धत्तकारके धम्मे एसन्तस्स परियेसन्तस्स जाणं परिपाचेन्तस्स गब्भं गण्हापेन्तस्स वस्ससतायुककाले जाणं परिपाकमगमासि । तस्मा अतिपरित्तायुककाले उप्पन्नो । तेनस्स सावकपरम्परावसेन चिरट्टितिकम्पि ब्रह्मचरियं आयुपरिमाणवसेन वस्सगणनाय नचिरट्टितिकमेवाति वत्तुं वट्ठति ।

२१. अथ खो आयस्मा सारिपुत्तोति को अनुसन्धि? एवं तिण्णं बुद्धानं ब्रह्मचरियस्स चिरट्टितिकारणं सुत्वा सिक्खापदपज्जत्तियेव चिरट्टितिकभावहेतूति निट्ठं गन्त्वा भगवतोपि ब्रह्मचरियस्स चिरट्टितिकभावं इच्छन्तो आयस्मा सारिपुत्तो भगवन्तं सिक्खापदपज्जत्तिं याचि । तस्सा याचनविधिदस्सनत्थमेतं वुत्तं — अथ खो आयस्मा सारिपुत्तो उट्ठायासना ...पे०... चिरट्टितिकन्ति । तत्थ अद्धनियन्ति अद्धानक्खमं; दीघकालिकन्ति वुत्तं होति । सेसं उत्तानत्थमेव ।

अथस्स भगवा “न तावायं सिक्खापदपज्जत्तिकालो”ति पकासेन्तो “आगमेहि त्वं सारिपुत्ता”तिआदिमाह । तत्थ आगमेहि त्वन्ति तिट्ठ ताव त्वं; अधिवासेहि ताव त्वन्ति वुत्तं होति । आदरत्थवसेनेवेत्थ द्विक्खत्तुं वुत्तं । एतेन भगवा सिक्खापदपज्जत्तिया सावकानं विसयभावं पटिक्खिपित्वा “बुद्धविसयोव सिक्खापदपज्जत्ती”ति आविकरोन्तो “तथागतो वा”तिआदिमाह । एत्थ च तत्थाति सिक्खापदपज्जत्तियाचनापेक्खं भुम्मवचनं । तत्रायं योजना — यं वुत्तं “सिक्खापदं पज्जपेय्या”ति, तत्थ तस्सा सिक्खापदपज्जत्तिया तथागतोयेव कालं जानिस्सतीति । एवं वत्त्वा अकालं ताव दस्सेतुं “न

ताव सारिपुत्ता’तिआदिमाह ।

तत्थ आसवा तिड्ढन्ति एतेसूति **आसवट्टानीया** । येसु दिट्ठधम्मिकसम्परायिका दुक्खासवा किलेसासवा च परूपवादविप्पटिसारवधबन्धनादयो चेव अपायदुक्खविसेसभूता च आसवा तिड्ढन्तियेव, यस्मा नेसं ते कारणं होन्तीति अत्थो । ते आसवट्टानीया वीतिक्कमधम्मा याव न सङ्गे पातुभवन्ति, न ताव सत्था सावकानं सिक्खापदं पञ्जपेतीति अयमेत्थ योजना । यदि हि पञ्जपेय्य, परूपवादा परूपारम्भा गरहदोसा न परिमुच्चेय्य ।

कथं? पञ्जपेन्तेन हि “यो पन भिक्खु मेथुनं धम्मं पटिसेवेय्या”तिआदि सब्बं पञ्जपेतब्बं भवेय्य । अदिस्वाव वीतिक्कमदोसं इमं पञ्जत्तिं जत्वा परे एवं उपवादञ्च उपारम्भञ्च गरहञ्च पवत्तेय्युं — “कथञ्चि नाम समणो गोतमो भिक्खुसङ्घो मे अन्वायिको वचनकरोति एत्तावता सिक्खापदेहि पलिवेठेस्सति, पाराजिकं पञ्जपेस्सति? ननु इमे कुलपुत्ता महन्तं भोगक्खन्धं महन्तञ्च जातिपरिवट्टं हत्थगतानि च रज्जानिपि पहाय पब्बजिता, घासच्छादनपरमताय सन्तुट्ठा, सिक्खाय तिब्बगारवा, काये च जीविते च निरपेक्खा विहरन्ति । तेसु नाम को लोकामिसभूतं मेथुनं वा पटिसेविस्सति, परभण्डं वा हरिस्सति, परस्स वा इट्ठं कन्तं अतिमधुरं जीवितं उपच्छिन्दिस्सति, अभूतगुणकथाय वा जीवितं कप्पेस्सति! ननु पाराजिके अपञ्जत्तेपि पब्बज्जासङ्गेपेनेवेतं पाकटं कत”न्ति । तथागतस्स च थामञ्च बलञ्च सत्ता न जानेय्युं । पञ्जत्तम्पि सिक्खापदं कुप्पेय्य, न यथाठाने तिड्ढेय्य । सेय्यथापि नाम अकुसलो वेज्जो कञ्चि अनुप्पन्नगण्डं पुरिसं पक्कोसापेत्वा “एहि भो पुरिस, इमस्मिं ते सरीरप्पदेसे महागण्डो उप्पज्जित्वा अनयब्यसनं पापेस्सति, पटिकच्चेव नं तिकिच्छापेही”ति वत्वा “साधाचरिय, त्वंयेव नं तिकिच्छस्सू”ति वुत्तो तस्स अरोगं सरीरप्पदेसं फालेत्वा लोहितं नीहरित्वा आलेपनबन्धनधोवनादीहि तं पदेसं सञ्छविं कत्वा तं पुरिसं वदेय्य — “महारोगो ते मया तिकिच्छितो, देहि मे देय्यधम्म”न्ति । सो तं “किमयं बालवेज्जो वदति? कतरो किर मे इमिना रोगो तिकिच्छितो? ननु मे अयं दुक्खञ्च जनेति, लोहितक्खयञ्च मं पापेती”ति एवं उपवदेय्य चेव उपारम्भेय्य च गरहेय्य च, न चस्स गुणं जानेय्य । एवमेव यदि अनुप्पन्ने वीतिक्कमदोसे सत्था सावकानं सिक्खापदं पञ्जपेय्य, परूपवादादीहि च न परिमुच्चेय्य, न चस्स थामं वा बलं वा सत्ता जानेय्युं, पञ्जत्तम्पि सिक्खापदं कुप्पेय्य, न यथाठाने तिड्ढेय्य । तस्मा वुत्तं — **“न ताव सारिपुत्त सत्था सावकानं...पे०... पातुभवन्ती”**ति ।

एवं अकालं दस्सेत्वा पुन कालं दस्सेतुं **“यतो च खो सारिपुत्ता”**तिआदिमाह । तत्थ यतोति यदा; यस्मिं कालेति वुत्तं होति । सेसं वुत्तानुसारेनेव वेदितब्बं । अयं वा हेत्थ सङ्केपत्थो — यस्मिं समये **“आसवट्टानीया धम्मा”**ति सङ्ख्यं गता वीतिक्कमदोसा सङ्गे पातुभवन्ति, तदा सत्था सावकानं सिक्खापदं पञ्जपेति, उद्दिस्सति पातिमोक्खं । कस्मा? तेसंयेव **“आसवट्टानीया धम्मा”**ति सङ्ख्यं गतानं वीतिक्कमदोसानं पटिघाताय । एवं पञ्जपेन्तो यथा नाम कुसलो वेज्जो उप्पन्नं गण्डं फालनलेपनबन्धनधोवनादीहि तिकिच्छन्तो रोगं वूपसमेत्वा सञ्छविं कत्वा न त्वेव उपवादादिरहो होति, सके च आचरियके विदितानुभावो हुत्वा सक्कारं पापुणाति; एवं न च उपवादादिरहो होति, सके च सब्बञ्जुविसये विदितानुभावो हुत्वा सक्कारं पापुणाति । तञ्चस्स सिक्खापदं अकुप्पं होति, यथाठाने तिड्ढतीति ।

एवं आसवट्टानीयानं धम्मानं अनुप्पत्तिं सिक्खापदपञ्जत्तिया अकालं उप्पत्तिञ्च कालन्ति वत्वा इदानीं तेसं धम्मानं अनुप्पत्तिकालञ्च उप्पत्तिकालञ्च दस्सेतुं **“न ताव सारिपुत्त इधेकच्चे”**तिआदिमाह । तत्थ उत्तानत्थानि पदानि पाळिवसेनेव वेदितब्बानि । अयं पन अनुत्तानपदवण्णना — रत्तियो जानन्तीति **रत्तञ्जू**, अत्तनो पब्बजितदिवसतो पट्टाय बहुका रत्तियो जानन्ति, चिरपब्बजिताति वुत्तं होति । रत्तञ्जूहि महत्तं **रत्तञ्जुमहत्तं**; चिरपब्बजितेहि महन्तभावन्ति अत्थो ।

तत्र रत्तञ्जुमहत्तं पत्ते सङ्गे उपसेनं वङ्गन्तपुत्तं आरब्ध सिक्खापदं पञ्जत्तन्ति वेदितब्बं। सो हायस्मा ऊनदसवस्से भिक्खू उपसम्पादेन्ते दिस्वा एकवस्सो सङ्घिविहारिकं उपसम्पादेसि। अथ भगवा सिक्खापदं पञ्जपेसि — “न, भिक्खवे, ऊनदसवस्सेन उपसम्पादेतब्बो। यो उपसम्पादेय्य, आपत्ति दुक्कटस्स”ति (महाव० ७५)। एवं पञ्जत्ते सिक्खापदे पुन भिक्खू “दसवस्साम्ह दसवस्साम्ह”ति बाला अब्यत्ता उपसम्पादेन्ति। अथ भगवा अपरम्पि सिक्खापदं पञ्जापेसि — “न, भिक्खवे, बालेन अब्यत्तेन उपसम्पादेतब्बो। यो उपसम्पादेय्य, आपत्ति दुक्कटस्स। अनुजानामि, भिक्खवे, ब्यत्तेन भिक्खुना पटिबलेन दसवस्सेन वा अतिरेकदसवस्सेन वा उपसम्पादेतु”न्ति (महाव० ७६) रत्तञ्जुमहत्तं पत्तकाले द्वे सिक्खापदानि पञ्जत्तानि।

वेपुल्लमहत्तन्ति विपुलभावेन महत्तं। सङ्घो हि याव न थेरनवमज्झिमानं वसेन वेपुल्लमहत्तं पत्तो होति, ताव सेनासनानि प्होन्ति। सासने एकच्चे आसवट्ठानीया धम्मा न उप्पज्जन्ति। वेपुल्लमहत्तं पत्ते ते उप्पज्जन्ति। अथ सत्था सावकानं सिक्खापदं पञ्जपेति। तत्थ वेपुल्लमहत्तं पत्ते सङ्गे पञ्जत्तसिक्खापदानि “यो पन भिक्खु अनुपसम्पन्नेन उत्तरि दिरत्तितरत्तं सहसेय्यं कप्पेय्य, पाचित्तियं” (पाचि० ५१); “या पन भिक्खुनी अनुवस्सं वुट्ठापेय्य, पाचित्तियं” (पाचि० ११७१); “या पन भिक्खुनी एकं वस्सं द्वे वुट्ठापेय्य, पाचित्तियं”न्ति (पाचि० ११७५) इमिना नयेन वेदितब्बानि।

लाभग्गमहत्तन्ति लाभस्स अग्गमहत्तं; यो लाभस्स अग्गो उत्तमो महन्तभावो, तं पत्तो होतीति अत्थो। लाभेन वा अग्गमहत्तम्पि, लाभेन सेट्ठत्तञ्च महन्तत्तञ्च पत्तोति अत्थो। सङ्घो हि याव न लाभग्गमहत्तं पत्तो होति, ताव न लाभं पटिच्च आसवट्ठानीया धम्मा उप्पज्जन्ति। पत्ते पन उप्पज्जन्ति, अथ सत्था सावकानं सिक्खापदं पञ्जपेति — “यो पन भिक्खु अचेलकस्स वा परिब्बाजकस्स वा परिब्बाजिकाय वा सहत्था खादनीयं वा भोजनीयं वा ददेय्य, पाचित्तियं”न्ति (पाचि० २७०)। इदञ्चि लाभग्गमहत्तं पत्ते सङ्गे सिक्खापदं पञ्जत्तं।

बाहुसच्चमहत्तन्ति बाहुसच्चस्स महन्तभावं। सङ्घो हि याव न बाहुसच्चमहत्तं पत्तो होति, ताव न आसवट्ठानीया धम्मा उप्पज्जन्ति। बाहुसच्चमहत्तं पत्ते पन यस्मा एकम्पि निकायं, द्वेपि...पे०... पञ्चपि निकाये उग्गहेत्वा अयोनिस्सो उम्मुज्जमाना पुग्गला रसेन रसं संसन्दित्वा उद्धम्मं उब्बिनयं सत्थुसासनं दीपेन्ति। अथ सत्था “यो पन भिक्खु एवं वदेय्य — तथाहं भगवता धम्मं देसितं आजानामि...पे०... समणुद्वेसोपि चे एवं वदेय्या”तिआदिना (पाचि० ४१८) नयेन सिक्खापदं पञ्जपेतीति।

एवं भगवा आसवट्ठानीयानं धम्मानं अनुप्पत्तिकालञ्च उप्पत्तिकालञ्च दस्सेत्वा तस्मिं समये सब्बसोपि तेसं अभावं दस्सेन्तो “**निरब्बुदो हि सारिपुत्ता**”तिआदिमाह। तत्थ **निरब्बुदो**ति अब्बुदविरहितो; अब्बुदा वुच्चन्ति चोरा, निच्चोरोति अत्थो। चोराति च इमस्मिं अत्थे दुस्सीलाव अधिप्पेता। ते हि अस्समणाव हुत्वा समणपटिञ्जताय परेसं पच्चये चोरेन्ति। तस्मा निरब्बुदोति निच्चोरो, निहुस्सीलोति वुत्तं होति। **निरादीनवो**ति निरुपद्वो निरुपसग्गो; दुस्सीलादीनवरहितोयेवाति वुत्तं होति। **अपगतकाळको**ति काळका वुच्चन्ति दुस्सीलायेव; ते हि सुवण्णवण्णापि समाना काळकधम्मयोगा काळकात्वेव वेदितब्बा। तेसं अभावा अपगतकाळको। अपहतकाळकोतिपि पाठो। **सुद्धो**ति अपगतकाळकत्तायेव सुद्धो परियोदातो पभस्सरो। **सारे पतिट्ठितो**ति सारो वुच्चन्ति सील-समाधि-पञ्जाविमुत्ति-विमुत्तिजाणदस्सनगुणा, तस्मिं सारे पतिट्ठितत्ता सारे पतिट्ठितो।

एवं सारे पतिट्ठितभावं वत्वा पुन सो चस्स सारे पतिट्ठितभावो एवं वेदितब्बोति दस्सेन्तो **इमेसज्झि सारिपुत्ता**ति आदिमाह। तत्रायं सङ्गेपवण्णना — यानिमानि वेरञ्जायं वस्सावासं उपगतानि पञ्च भिक्खुसतानि, इमेसं यो गुणवसेन

पच्छिमको सब्बपरित्तगुणो भिक्खु, सो सोतापन्नो । **सोतापन्नो**ति सोतं आपन्नो; सोतोति च मग्गस्सेतं अधिवचनं । सोतापन्नोति तेन समन्नागतस्स पुग्गलस्स । यथाह —

“सोतो सोतोति हिदं, सारिपुत्त, वुच्चति; कतमो नु खो, सारिपुत्त, सोतोति? अयमेव हि, भन्ते, अरियो अट्ठङ्गिको मग्गो, सेय्यथिदं — सम्मादिट्ठि...पे०... सम्मासमाधी”ति । “सोतापन्नो सोतापन्नोति हिदं, सारिपुत्त, वुच्चति; कतमो नु खो, सारिपुत्त, सोतापन्नो”ति? “यो हि, भन्ते, इमिना अरियेन अट्ठङ्गिकेन मग्गेन समन्नागतो, अयं वुच्चति — सोतापन्नो । सोयमायस्मा एवंनामो एवंगोत्तो”ति (सं० नि० ५.१००१) । इध पन मग्गेन फलस्स नामं दिन्नं । तस्मा फलट्ठो “सोतापन्नो”ति वेदितब्बो ।

अविनिपातधम्मोति विनिपातेतीति विनिपातो; नास्स विनिपातो धम्मोति अविनिपातधम्मो, न अत्तानं अपायेसु विनिपातनसभावोति वुत्तं होति । कस्मा? ये धम्मा अपायगमनीया, तेसं परिकखया । विनिपतनं वा विनिपातो, नास्स विनिपातो धम्मोति अविनिपातधम्मो, अपायेसु विनिपातनसभावो अस्स नत्थीति वुत्तं होति । सम्मत्तनियामेन मग्गेन नियतत्ता **नियतो** । सम्बोधि परं अयनं परा गति अस्साति **सम्बोधिपरायणो** । उपरि मग्गत्यं अवस्सं सम्पापकोति अत्थो । कस्मा? पटिलद्धपठममग्गत्ताति ।

विनयपञ्जत्तियाचनकथा निड्ढिता ।

बुद्धाचिण्णकथा

२२. एवं धम्मसेनापतिं सज्जापेत्वा वेरज्जायं तं वस्सावासं वीतिनामेत्वा वुत्थवस्सो महापवारणाय पवारेत्वा **अथ खो भगवा आयस्मन्तं आनन्दं आमन्तेसि । आमन्तेसीति** आलपि अभासि सम्बोधेसि । किन्ति? **आचिण्णं खो पनेतन्ति** एवमादि । **आचिण्णन्ति** चरितं वत्तं अनुधम्मता । तं खो पनेतं आचिण्णं दुविधं होति — बुद्धाचिण्णं, सावकाचिण्णन्ति । कतमं बुद्धाचिण्णं? इदं ताव एकं — येहि निमन्तिता वस्सं वसन्ति, न ते अनपलोकेत्वा अनापुच्छित्वा जनपदचारिकं पक्कमन्ति । सावका पन अपलोकेत्वा वा अनपलोकेत्वा वा यथासुखं पक्कमन्ति ।

अपरम्पि बुद्धाचिण्णं — वुत्थवस्सा पवारेत्वा जनसङ्गहत्थाय जनपदचारिकं पक्कमन्तियेव । जनपदचारिकं चरन्ता च महामण्डलं मज्झिममण्डलं अन्तिममण्डलन्ति इमेसं तिण्णं मण्डलानं अज्जरस्मिं मण्डले चरन्ति । तत्थ महामण्डलं नवयोजनसतिकं, मज्झिममण्डलं छयोजनसतिकं, अन्तिममण्डलं त्रियोजनसतिकं । यदा महामण्डले चारिकं चरितुकामा होन्ति, तदा महापवारणाय पवारेत्वा पाटिपददिवसे महाभिक्खुसङ्घपरिवारा निक्खमित्वा गामनिगमादीसु महाजनं आमिसपटिगहेन अनुगणहन्ता धम्मदानेन चस्स विवट्ठुपनिस्सितं कुसलं वट्ठेन्ता नवहि मासेहि जनपदचारिकं परियोसापेन्ति । सचे पन अन्तोवस्से भिक्खून् समथविपस्सना तरुणा होन्ति, महापवारणाय अप्पवारेत्वा पवारणासङ्गहं दत्वा कत्तिकपुण्णमायं पवारेत्वा मागसिरस्स पठमदिवसे महाभिक्खुसङ्घपरिवारा निक्खमित्वा वुत्तनयेनेव मज्झिममण्डले अट्ठहि मासेहि चारिकं परियोसापेन्ति । सचे पन नेसं वुत्थवस्सानं अपरिपाकिन्द्रिया वेनेय्यसत्ता होन्ति, तेसं इन्द्रियपरिपाकं आगमेन्ता मागसिरमासम्पि तत्थेव वसित्वा फुस्समासस्स पठमदिवसे महाभिक्खुसङ्घपरिवारा निक्खमित्वा वुत्तनयेनेव अन्तिममण्डले सत्तहि मासेहि चारिकं परियोसापेन्ति । तेसु च मण्डलेसु यत्थ कत्थचि विचरन्तापि ते ते सत्ते किलेसेहि वियोजेन्ता सोतापत्तिफलादीहि पयोजेन्ता वेनेय्यवसेनेव नानावण्णानि पुष्फानि ओचिनन्ता विय चरन्ति ।

अपरम्पि बुद्धानं आचिण्णं — देवसिकं पच्चूससमये सन्तं सुखं निब्बानारम्मणं कत्वा फलसमापत्तिसमापज्जनं, फलसमापत्तिया वुड्हित्वा देवसिकं महाकरुणासमापत्तिया समापज्जनं, ततो वुड्हित्वा दससहस्सचक्कवाळे बोधनेय्यसत्तसमवलोकनं ।

अपरम्पि बुद्धानं आचिण्णं — आगन्तुकेहि सद्धिं पठमतरं पटिसन्धारकरणं, अट्ठप्पत्तिवसेन धम्मदेसना, ओतिण्णे दोसे सिक्खापदपज्जापनन्ति इदं बुद्धाचिण्णं ।

कतमं सावकाचिण्णं? बुद्धस्स भगवतो काले द्विखत्तुं सन्निपातो पुरे वस्सूपनायिकाय च कम्मट्टानग्गहणत्थं, वुत्थवस्सानञ्च अधिगतगुणारोचनत्थं उपरि कम्मट्टानग्गहणत्थञ्च । इदं सावकाचिण्णं । इध पन बुद्धाचिण्णं दस्सेन्तो आह — “आचिण्णं खो पनेतं, आनन्द, तथागतान”न्ति ।

आयामाति आगच्छ याम । अपलोकेस्सामाति चारिकं चरणत्थाय आपुच्छिस्साम । एवन्ति सम्पटिच्छनत्थे निपातो । भन्तेति गारवाधिवचनमेतं; सत्थुनो पटिवचनदानन्तिपि वट्टति । भगवतो पच्चस्सोसीति भगवतो वचनं पटिअस्सोसि, अभिमुखो हुत्वा सुणि सम्पटिच्छि । एवन्ति इमिना वचनेन पटिग्गहेसीति वुत्तं होति ।

अथ खो भगवा निवासेत्वाति इध पुब्बण्हसमयन्ति वा सायन्हसमयन्ति वा न वुत्तं । एवं सन्तेपि भगवा कतभत्तकिच्चो मज्झन्हिकं वीतिनामेत्वा आयस्मन्तं आनन्दं पच्छासमणं कत्वा नगरद्वारतो पट्टाय नगरवीथियो सुवण्णरसपिञ्जराहि रंसीहि समुज्जोतयमानो येन वेरञ्जस्स ब्राह्मणस्स निवेसनं तेनुपसङ्गमि । घरद्वारे ठितमत्तमेव चस्स भगवन्तं दिस्वा परिजनो आरोचेसि । ब्राह्मणो सतिं पटिलभित्वा संवेगजातो सहसा वुड्डाय महारहं आसनं पज्जपेत्वा भगवन्तं पच्चुगम्म “इतो, भगवा, उपसङ्गमतू”ति आह । भगवा उपसङ्गमित्वा पज्जत्ते आसने निसीदि । अथ खो वेरञ्जो ब्राह्मणो भगवन्तं उपनिसीदितुकामो अत्तना ठितपदेसतो येन भगवा तेनुपसङ्गमि । इतो परं उत्तानत्थमेव ।

यं पन ब्राह्मणो आह — “अपिच यो देय्यधम्मो, सो न दिन्नो”ति । तत्रायमधिप्पायो — मया निमन्तितानं वस्संवुत्थानं तुम्हाकं तेमासं दिवसे दिवसे पातो यागुखज्जकं, मज्झन्हिके खादनीयभोजनीयं, सायन्हे अनेकविध पानविकति गन्धपुप्फादीहि पूजासक्कारोति एवमादिको यो देय्यधम्मो दातब्बो अस्स, सो न दिन्नोति । तञ्च खो नो असन्तन्ति एत्थ पन लिङ्गविपल्लासो वेदितब्बो । सो च खो देय्यधम्मो अम्हाकं नो असन्तोति अयज्हेत्थ अत्थो । अथ वा यं दानवत्थुं मयं तुम्हाकं ददेय्याम, तञ्च खो नो असन्तन्ति एवमेत्थ अत्थो वेदितब्बो ।

नोपि अदातुकम्यताति अदातुकामतापि नो नत्थि, यथा प्हूतवित्तूपकरणानं मच्छरीनं । तं कुतेत्थ लब्भा बहुकिच्चा घरावासाति तत्रायं योजना — यस्मा बहुकिच्चा घरावासा, तस्मा एत्थ सन्तेपि देय्यधम्मे दातुकम्यताय च तं कुतो लब्भा कुतो तं सक्का लब्धुं, यं मयं तुम्हाकं देय्यधम्मं ददेय्यामाति घरावासं गरहन्तो आह । सो किर मारेन आवट्टितभावं न जानाति, “घरावासपलिबोधेन मे सतिसम्मोसो जातो”ति मज्जि, तस्मा एवमाह । अपिच — तं कुतेत्थ लब्भाति इमस्मिं तेमासब्भन्तरे यमहं तुम्हाकं ददेय्यं, तं कुतो लब्भा? बहुकिच्चा हि घरावासाति एवमेत्थ योजना वेदितब्बा ।

अथ ब्राह्मणो “यंनूनाहं यं मे तीहि मासेहि दातब्बं सिया, तं सब्बं एकदिवसेनेव ददेय्य”न्ति चिन्तेत्वा अधिवासेतु मे भवं गोतमोतिआदिमाह । तत्थ स्वातनायाति यं मे तुम्हेसु सक्कारं करोतो स्वे भविस्सति पुज्जञ्चेव पीतिपामोज्जञ्च, तदत्थाय । अथ तथागतो “सचे अहं नाधिवासेय्यं, अयं तेमासं किञ्चि अलब्धा कुपितो मज्जे, तेन मे याचियमानो

एकभत्तम्पि न पटिगण्हाति, नत्थि इमस्मिं अधिवासनखन्ति, असब्बज्जू अयंन्ति एवं ब्राह्मणो च वेरज्जावासिनो च गरहित्वा बहुं अपुज्जं पसवेय्युं, तं तेसं मा अहोसी”ति तेसं अनुकम्पाय **अधिवासेसि भगवा तुण्हीभावेन** ।

अधिवासेत्वा च अथ खो भगवा वेरज्जं ब्राह्मणं “अलं घरावासपलिबोधचिन्ताया”ति सज्जापेत्वा तङ्खणानुरूपाय धम्मिया कथाय दिट्ठधम्मिकसम्परायिकं अत्थं सन्दस्सेत्वा कुसले धम्मे समादपेत्वा गण्हापेत्वा तत्थ च नं समुत्तेजेत्वा सउस्साहं कत्वा ताय सउस्साहताय अज्जेहि च विज्जमानगुणेहि सम्पहंसेत्वा धम्मरतनवस्सं वस्सेत्वा उट्ठायासना पक्कामि । पक्कन्ते च पन भगवति वेरज्जो ब्राह्मणो पुत्तदारं आमन्तेसि — “मयं, भणे, भगवन्तं तेमासं निमन्तेत्वा एकदिवसं एकभत्तम्पि नादम्ह । हन्द, दानि तथा दानं पटियादेथ यथा तेमासिकोपि देय्यधम्मो स्वे एकदिवसेनेव दातुं सक्का होती”ति । ततो पणीतं दानं पटियादापेत्वा यं दिवसं भगवा निमन्तितो, तस्सा रत्तिया अच्चयेन आसनट्ठानं अलङ्कारापेत्वा महारहानि आसनानि पज्जपेत्वा गन्धधूमवासकुसुमविचित्रं महापूजं सज्जेत्वा भगवतो कालं आरोचापेसि । तेन वुत्तं — “अथ खो वेरज्जो ब्राह्मणो तस्सा रत्तिया अच्चयेन...पे०... निट्ठितं भत्त”न्ति ।

२३. भगवा भिक्खुसङ्घपरिवुत्तो तत्थ अगमासि । तेन वुत्तं — “अथ खो भगवा...पे०... निसीदि सद्धिं भिक्खुसङ्घेना”ति । अथ खो वेरज्जो ब्राह्मणो बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्घन्ति बुद्धप्पमुखन्ति बुद्धपरिणायकं; बुद्धं सङ्गत्येरे कत्वा निसिन्नन्ति वुत्तं होति । पणीतेनाति उत्तमेन । सहत्थाति सहत्थेन । सन्तप्पेत्वाति सुट्ठु तप्पेत्वा, परिपुण्णं सुहितं यावदत्थं कत्वा । सम्पवारेत्वाति सुट्ठु पवारेत्वा ‘अल’न्ति हत्थसज्जाय मुखसज्जाय वचीभेदेन च पटिक्खिपापेत्वा । भुत्ताविन्ति भुत्तवन्तं । ओनीतपत्तपाणिन्ति पत्ततो ओनीतपाणिं; अपनीतहत्थन्ति वुत्तं होति । तिचीवरेन अच्छादेसीति तिचीवरं भगवतो अदासि । इदं पन वोहारवचनमत्तं होति “तिचीवरेन अच्छादेसी”ति, तस्मिञ्च तिचीवरे एकमेको साटको सहस्सं अग्घति । इति ब्राह्मणो भगवतो तिसहस्सगघनकं तिचीवरमदासि उत्तमं कासिकवत्थसदिसं । एकमेकञ्च भिक्खुं एकमेकेन दुस्सयुगेनाति एकमेकेन दुस्सयुगळेन । तत्र एकसाटको पञ्चसतानि अग्घति । एवं पञ्चन्नं भिक्खुसतानं पञ्चसतसहस्सगघनकानि दुस्सानि अदासि । ब्राह्मणो एत्तकम्पि दत्वा अतुट्ठो पुन सत्तट्ठसहस्सगघनके अनेकरत्तकम्बले च पट्ठण्णपत्तपटे च फालेत्वा फालेत्वा आयोगअंसबद्धककायबन्धनपरिस्सावनादीनं अत्थाय अदासि । सतपाकसहस्सपाकानञ्च भेसज्जतेलानं तुम्बानि पूरेत्वा एकमेकस्स भिक्खुनो अब्भज्जनत्थाय सहस्सगघनकं तेलमदासि । किं बहुना, चतूसु पच्चयेसु न कोचि परिक्खारो समणपरिभोगो अदिन्नो नाम अहोसि । पाळियं पन चीवरमत्तमेव वुत्तं ।

एवं महायागं यजित्वा सपुत्तदारं वन्दित्वा निसिन्नं अथ खो भगवा वेरज्जं ब्राह्मणं तेमासं मारावट्टेनेन धम्मसवनामतरसपरिभोगपरिहीनं एकदिवसेनेव धम्मामतवस्सं वस्सेत्वा पुरिपुण्णसङ्कप्पं कुरुमानो धम्मिया कथाय सन्दस्सेत्वा...पे०... उट्ठायासना पक्कामि । ब्राह्मणोपि सपुत्तदारो भगवन्तञ्च भिक्खुसङ्घञ्च वन्दित्वा “पुनपि, भन्ते, अम्हाकं अनुगहं करेय्याथा”ति एवमादीनि वदन्तो अनुबन्धित्वा अस्सूनि पवत्तयमानो निवत्ति ।

अथ खो भगवा वेरज्जायं यथाभिरन्तं विहरित्वाति यथाज्झासयं यथारुचितं वासं वसित्वा वेरज्जाय निक्खमित्वा महामण्डले चारिकाय चरणकाले गन्तब्बं बुद्धवीथि पहाय दुब्भिक्खदोसेन किलन्तं भिक्खुसङ्घं उज्जुनाव मग्गेन गहेत्वा गन्तुकामो सोरेय्यादीनि अनुपगम्म पयागपतिट्ठानं गन्त्वा तत्थ गङ्गं नदिं उत्तरित्वा येन बाराणसी तदवसरि । तेन अवसरि तदवसरि । तत्रापि यथाज्झासयं विहरित्वा वेसालिं अगमासि । तेन वुत्तं — “अनुपगम्म सोरेय्यं...पे०... वेसालियं विहरति महावने कूटागारसालाय”न्ति ।

बुद्धाचिण्णकथा निट्ठिता ।

समन्तपासादिकाय विनयसंवण्णनाय

वेरञ्जकण्डवण्णना निट्ठिता ।

तत्रिदं समन्तपासादिकाय समन्तपासादिकत्तस्मिं —

आचरियपरम्परतो, निदानवत्थुप्पभेददीपनतो ।
परसमयविवज्जनतो, सकसमयविसुद्धितो चेव ॥

ब्यञ्जनपरिसोधनतो, पदत्थतो पाळियोजनक्कमतो ।
सिक्खापदनिच्छयतो, विभङ्गनयभेददस्सनतो ॥

सम्पस्सतं न दिस्सति, किञ्चि अपासादिकं यतो एत्थ ।
विज्जूनमयं तस्मा, समन्तपासादिकात्वेव ॥

संवण्णना पवत्ता, विनयस्स विनेय्यदमनकुसलेन ।
वुत्तस्स लोकनाथेन, लोकमनुकम्पमानेनाति ॥

वेरञ्जकण्डवण्णना निट्ठिता ।

१. पाराजिककण्डं

१. पठमपाराजिकं

सुदिन्नभाणवारवण्णना

२४. इतो परं तेन खो पन समयेन वेसालिया अविदूरेतिआदि येभ्युयेन उत्तानत्थं । तस्मा अनुपदवण्णनं पहाय यत्थ यत्थ वत्तब्बं अत्थि, तं तदेव वण्णयिस्साम । कलन्दगामोति कलन्दका वुच्चन्ति काळका, तेसं वसेन लद्धनामो गामो । कलन्दपुत्तोति गामवसेन लद्धनामस्स राजसम्मत्तस्स चत्तालीसकोटिविभवस्स कलन्दसेट्टिनो पुत्तो । यस्मा पन तस्मिं गामे अज्जेपि कलन्दनामका मनुस्सा अत्थि, तस्मा कलन्दपुत्तोति वत्त्वा पुन सेट्टिपुत्तोति वुत्तं । सम्बहुलेहीति बहुकेहि । सहायकेहीति सुखदुक्खानि सह आयन्ति उपगच्छन्तीति सहाया, सहाया एव सहायका, तेहि सहायकेहि । सद्धिन्ति एकतो । केनचिदेव करणीयेनाति केनचिदेव भण्डप्पयोजनउद्धारसारणादिना किच्चेन; कत्तिकनक्खत्तकीळाकिच्चेनातिपि वदन्ति । भगवा हि कत्तिकजुण्हपक्खे वेसालिं सम्पापुणि । कत्तिकनक्खत्तकीळा चेत्य उळारा होति । तदत्थं गतोति वेदितब्बो ।

अहस खोति कथं अहस? सो किर नगरतो भुत्तपातरासं सुद्धुत्तरासङ्गं मालागन्धविलेपनहत्थं बुद्धदस्सनत्थं धम्मसवनत्थञ्च निक्खमन्तं महाजनं दिस्वा “क्व गच्छथा”ति पुच्छि । “बुद्धदस्सनत्थं धम्मसवनत्थञ्चा”ति । तेन हि “अहमि गच्छामी”ति गन्त्वा चतुब्बिधाय परिसाय परिवुत्तं ब्रह्मस्सरेन धम्मं देसेन्तं भगवन्तं अहस । तेन वुत्तं — “अहस

खो...पे०... देसेन्त'न्ति । दिस्वानस्साति दिस्वान अस्स । एतदहोसीति पुब्बे कतपुञ्जताय चोदियमानस्स भब्बकुलपुत्तस्स एतं अहोसि । किं अहोसि? यंनूनाहम्पि धम्मं सुणेय्यन्ति । तत्थ यन्नूनाति परिवितक्कदस्सनमेतं । एवं किरस्स परिवितक्को उप्पन्नो “यमयं परिसा एकग्गचित्ता धम्मं सुणाति, अहो वताहम्पि तं सुणेय्य”न्ति ।

अथ खो सुदिन्नो कलन्दपुत्तो येन सा परिसाति इध कस्मा “येन भगवा”ति अवत्वा “येन सा परिसा”ति वुत्तन्ति चे । भगवन्तज्झि परिवारेत्वा उळारुळारजना महती परिसा निसिन्ना, तत्र न सक्का इमिना पच्छा आगतेन भगवन्तं उपसङ्कमित्वा निसीदितुं । परिसाय पन एकस्मिं पदेसे सक्काति सो तं परिसंयेव उपसङ्कमन्तो । तेन वुत्तं — “अथ खो सुदिन्नो कलन्दपुत्तो येन सा परिसा”ति । एकमन्तं निसिन्नस्स खो सुदिन्नस्स कलन्दपुत्तस्स एतदहोसीति न निसिन्नमत्तस्सेव अहोसि, अथ खो भगवतो सित्तयूपसंहितं थोकं धम्मकथं सुत्वा; तं पनस्स यस्मा एकमन्तं निसिन्नस्सेव अहोसि । तेन वुत्तं — “एकमन्तं निसिन्नस्स खो सुदिन्नस्स कलन्दपुत्तस्स एतदहोसी”ति । किं अहोसीति? यथा यथा खोतिआदि ।

तत्रायं सङ्केपकथा — अहं खो येन येन आकारेन भगवता धम्मं देसितं आजानामि, तेन तेन मे उपपरिक्खतो एवं होति यदेतं सित्तयब्रह्मचरियं एकम्पि दिवसं अखण्डं कत्वा चरिमकचित्तं पापेतब्बताय एकन्तपरिपुण्णं चरितब्बं, एकदिवसम्पि च किलेसमलेन अमलीनं कत्वा चरिमकचित्तं पापेतब्बताय एकन्तपरिसुद्धं । सङ्कलिखितं लिखितसङ्कसदिसं धोतसङ्कसप्पटिभागं चरितब्बं । इदं न सुकरं अगारं अज्झावसता अगारमज्जे वसन्तेन एकन्तपरिपुण्णं...पे०... चरितुं । यंनूनाहं केसे च मस्सुज्ज ओहारेत्वा कसायरसपीतताय कासायानि ब्रह्मचरियं चरन्तानं अनुच्छविकानि वत्थानि अच्छादेत्वा परिदहित्वा अगारस्मा निक्खमित्वा अनगारियं पब्बजेय्यन्ति । एत्थ च यस्मा अगारस्स हितं कसिवाणिज्जादिकम्मं अगारियन्ति वुच्चति, तज्ज पब्बज्जाय नत्थि; तस्मा पब्बज्जा “अनगारिया”ति जातब्बा । तं अनगारियं पब्बज्जं । पब्बजेय्यन्ति परिब्बजेय्यं ।

२५. अचिरवुट्ठिताय परिसाय येन भगवा तेनुपसङ्कमीति सुदिन्नो अवुट्ठिताय परिसाय न भगवन्तं पब्बज्जं याचि । कस्मा? तत्रस्स बहू जातिसालोहिता मित्तामच्चा सन्ति, ते “‘त्वं मातापितूनं एकपुत्तको, न लब्भा तथा पब्बजितु’न्ति बाहायम्पि गहेत्वा आकट्ठेय्युं, ततो पब्बज्जाय अन्तरायो भविस्सती”ति सहेव परिसाय उट्ठित्वा थोकं गन्त्वा पुन केनचि सरीरकिच्चलेसेन निवत्तित्वा भगवन्तं उपसङ्कम्म पब्बज्जं याचि । तेन वुत्तं — “अथ खो सुदिन्नो कलन्दपुत्तो अचिरवुट्ठिताय परिसाय...पे०... पब्बाजेतु मं भगवा”ति ।

भगवा पन यस्मा राहुलकुमारस्स पब्बजिततो पभुति मातापितूहि अननुज्जातं पुत्तं न पब्बाजेति, तस्मा नं पुच्छि — “अनुज्जातोसि पन त्वं सुदिन्न मातापितूहि...पे०... पब्बज्जाया”ति ।

२६. इतो परं पाठानुसारेनेव गन्त्वा तं करणीयं तीरेत्वाति एत्थ एवमत्थो वेदितब्बो — धुरनिक्खेपेनेव तं करणीयं निट्ठापेत्वाति; न हि पब्बज्जाय तिब्बच्छन्दस्स भण्डप्पयोजनउद्धारसारणादीसु वा नक्खत्तकीळायं वा चित्तं नमति । अम्म ताताति एत्थ पन अम्माति मातरं आलपति; ताताति पितरं । त्वं खोसीति त्वं खो असि । एकपुत्तकोति एकोव पुत्तको; अज्जो ते जेट्ठो वा कनिट्ठो वा नत्थि । एत्थ च “एकपुत्तो”ति वत्तब्बे अनुकम्पावसेन “एकपुत्तको”ति वुत्तं । पियोति पीतिजननको । मनापोति मनवड्डनको । सुखेधितोति सुखेन एधितो; सुखसंवड्डितोति अत्थो । सुखपरिहतोति सुखेन परिहतो; जातकालतो पभुति धातीहि अङ्कतो अङ्कं हरित्वा धारियमानो अस्सकरथकादीहि बालकीळनकेहि कीळमानो सादुरसभोजनं भोजियमानो सुखेन परिहतो ।

न त्वं, तात सुदिन्न, किञ्चि दुक्खस्स जानासीति त्वं तात सुदिन्न किञ्चि अप्पमत्तकम्पि कलभागं दुक्खस्स न जानासि; अथ वा किञ्चि दुक्खेन नानुभोसीति अत्थो। करणत्थे सामिवचनं, अनुभवनत्थे च जानना; अथ वा किञ्चि दुक्खं नस्सरसीति अत्थो। उपयोगत्थे सामिवचनं, सरणत्थे च जानना। विकप्पद्वयेपि पुरिमपदस्स उत्तरपदेन समानविभक्तिलोपो दट्ठब्बो। तं सब्बं सदसत्थानुसारेण जातब्बं। मरणेनपि मयं ते अकामका विना भविस्सामाति सचेपि तव अम्हेसु जीवमानेसु मरणं भवेय्य, तेन ते मरणेनपि मयं अकामका अनिच्छका न अत्तनो रुचिया, विना भविस्साम; तया वियोगं वा पापुणिस्सामाति अत्थो। किं पन मयं तन्ति एवं सन्ते किं पन किं नाम तं कारणं येन मयं तं जीवन्तं अनुजानिस्साम; अथ वा किं पन मयं तन्ति केन पन कारणेन मयं तं जीवन्तं अनुजानिस्सामाति एवमेत्थ अत्थो दट्ठब्बो।

२७. तत्थेवाति यत्थ नं ठितं मातापितरो नानुजानिंसु, तत्थेव ठाने। अनन्तरहितायाति केनचि अत्थरणेन अनत्थताय।

२८. परिचारेहीति गन्धब्बनटनाटकादीनि पच्चुपट्ठापेत्वा तत्थ सहायकेहि सद्धिं यथासुखं इन्द्रियानि चारेहि सञ्चारेहि; इतो चितो च उपनेहीति वुत्तं होति। अथ वा परिचारेहीति गन्धब्बनटनाटकादीनि पच्चुपट्ठापेत्वा तत्थ सहायकेहि सद्धिं लळ, उपलळ, रम, कीळस्सूतिपि वुत्तं होति। कामे परिभुञ्जन्तोति अत्तनो पुत्तदारेहि सद्धिं भोगे भुञ्जन्तो। पुञ्जानि करोन्तोति बुद्धञ्च धम्मञ्च सङ्गञ्च आरब्ध दानप्पदानादीनि सुगतिमग्गसोधकानि कुसलकम्मानि करोन्तो। तुण्ही अहोसीति कथानुप्पबन्धविच्छेदनत्थं निरालापसल्लापो अहोसि। अथस्स मातापितरो तिक्खत्तुं वत्वा पटिवचनम्पि अलभमाना सहायके पक्कोसापेत्वा “एस वो सहायको पब्बजितुकामो, निवारेथ न”न्ति आहंसु। तेपि तं उपसङ्गमित्वा तिक्खत्तुं अवोचुं, तेसम्पि तुण्ही अहोसि। तेन वुत्तं — “अथ खो सुदिन्नस्स कलन्दपुत्तस्स सहायका...पे०... तुण्ही अहोसी”ति।

२९. अथस्स सहायकानं एतदहोसि — “सचे अयं पब्बज्जं अलभमानो मरिस्सति न कोचि गुणो भविस्सति। पब्बजितं पन नं मातापितरोपि कालेन कालं पस्सिस्सन्ति। मयम्पि पस्सिस्साम। पब्बज्जापि च नामेसा भारिया, दिवसे दिवसे मत्तिकापत्तं गहेत्वा पिण्डाय चरितब्बं। एकसेय्यं एकभत्तं ब्रह्मचरियं अतिदुक्करं। अयञ्च सुखुमालो नागरिकजातियो, सो तं चरितुं असक्कोन्तो पुन इधेव आगमिस्सति। हन्दस्स मातापितरो अनुजानापेस्सामा”ति। ते तथा अकंसु। मातापितरोपि नं अनुजानिंसु। तेन वुत्तं — “अथ खो सुदिन्नस्स कलन्दपुत्तस्स सहायका येन सुदिन्नस्स कलन्दपुत्तस्स मातापितरो...पे०... अनुज्जातोसि मातापितूहि अगारस्मा अनगारियं पब्बज्जाया”ति।

३०. हट्ठोति तुट्ठो। उदग्गोति पीतिवसेन अब्भुन्नतकायचित्तो। कतिपाहन्ति कतिपयानि दिवसानि। बलं गाहेत्वाति सप्पायभोजनानि भुञ्जन्तो, उच्छादनन्हापनादीहि च कायं परिहरन्तो, कायबलं जनेत्वा मातापितरो वन्दित्वा अस्सुमुखं जातिपरिवट्टं पहाय येन भगवा तेनुपसङ्गमि...पे०... पब्बाजेतु मं भन्ते भगवाति। भगवा समीपे ठितं अज्जरं पिण्डचारिकं भिक्खुं आमन्तेसि — “तेन हि भिक्खु सुदिन्नं पब्बाजेहि चेव उपसम्पादेहि चा”ति। “साधु, भन्ते”ति खो सो भिक्खु भगवतो पटिस्सुणित्वा सुदिन्नं कलन्दपुत्तं जिनदत्तियं सद्धिविहारिकं लब्ध्वा पब्बाजेसि चेव उपसम्पादेसि च। तेन वुत्तं — “अलत्थ खो सुदिन्नो कलन्दपुत्तो भगवतो सन्तिके पब्बज्जं, अलत्थ उपसम्पद”न्ति।

एत्थ पन ठत्वा सब्बअट्ठकथासु पब्बज्जा च उपसम्पदा च कथिता। मयं पन यथाठितपाळिवसेनेव खन्धके कथयिस्साम। न केवलञ्चेतं, अज्जम्पि यं खन्धके वा परिवारे वा कथेतब्बं अट्ठकथाचरियेहि विभङ्गेकथितं, तं सब्बं तत्थ तत्थेव कथयिस्साम। एवञ्हि कथियमाने पाळिक्कमेनेव वण्णना कता होति। ततो तेन तेन विनिच्छयेन अत्थिकानं

पाळिक्कमेनेव इमं विनयसंवण्णनं ओलोकेत्वा सो सो विनिच्छयो सुविज्जेय्यो भविस्सतीति ।

अचिरूपसम्पन्नोति अचिरं उपसम्पन्नो हुत्वा; उपसम्पदतो नचिरकालेयेवाति वुत्तं होति । **एवरूपे**ति एवंविधे एवंजातिके । **धुतगुणे**ति किलेसनिद्धुननके गुणे । **समादाय वत्तती**ति समादित्वा गणित्वा वत्तति चरति विहरति । **आरज्जिको** होतीति गामन्तसेनासनं पटिक्खित्वा आरज्जिकधुतङ्गवसेन अरज्जवासिको होति । **पिण्डपातिको**ति अतिरेकलाभपटिक्खेपेन चुद्दस भत्तानि पटिक्खित्वा पिण्डपातिकधुतङ्गवसेन पिण्डपातिको होति । **पंसुकूलिको**ति गहपतिचीवरं पटिक्खित्वा पंसुकूलिकधुतङ्गवसेन पंसुकूलिको होति । **सपदानचारिको**ति लोलुप्पचारं पटिक्खित्वा सपदानचारिकधुतङ्गवसेन सपदानचारिको होति; घरपटिपाटिया भिक्खाय पविसति । **वज्जिगामन्ति** वज्जीनं गामं वज्जीसु वा गामं ।

अड्डा महद्धनातिआदीसु उपभोगपरिभोगूपकरणमहन्तताय **अड्डा**; ये हि तेसं उपभोगा यानि च उपभोगूपकरणानि, तानि महन्तानि बहुलानि सारकानीति वुत्तं होति । निधेत्वा ठपितधनमहन्तताय **महद्धना** । **महाभोगा**ति दिवसपरिब्वयसङ्घातभोगमहन्तताय महाभोगा । अज्जेहि उपभोगेहि जातरूपरजतस्सेव पहूतताय **पहूतजातरूपरजता** । अलङ्कारभूतस्स वित्तूपकरणस्स पीतिपामोज्जकरणस्स पहूतताय **पहूतवित्तूपकरणा** । वोहारवसेन परिवत्तेन्तस्स धनधज्जस्स पहूतताय **पहूतधनधज्जा**ति वेदितब्बा ।

सेनासनं संसामेत्वाति सेनासनं पटिसामेत्वा; यथा न विनस्सति तथा नं सुट्ठु ठपेत्वाति अत्थो । **सट्ठिमत्ते थालिपाके**ति गणनपरिच्छेदतो सट्ठिथालिपाके । एकमेको चेत्य थालिपाको दसन्नं भिक्खूनं भत्तं गण्हाति । तं सब्बम्पि छन्नं भिक्खुसतानं भत्तं होति । **भत्ताभिहारं अभिहरिंसू**ति एत्थ अभिहरीयतीति **अभिहारो** । किं अभिहरीयति? **भत्तं** । भत्तमेव अभिहारो **भत्ताभिहारो**, तं भत्ताभिहारं । **अभिहरिंसू**ति अभिमुखा हरिंसु । तस्स सन्तिकं गहेत्वा आगमंसूति अत्थो । एतस्स किं पमाणन्ति? सट्ठि थालिपाका । तेन वुत्तं — “**सट्ठिमत्ते थालिपाके भत्ताभिहारं अभिहरिंसू**”ति । **भिक्खूनं विस्सज्जेत्वा**ति सयं उक्कट्टपिण्डपातिकत्ता सपदानचारं चरितुकामो भिक्खूनं परिभोगत्थाय परिच्चजित्वा दत्त्वा । अयं हि आयस्मा “भिक्खू च लाभं लच्छन्ति अहज्ज पिण्डकेन न किलमिस्सामी”ति एतदत्थमेव आगतो । तस्मा अत्तनो आगमनानुरूपं करोन्तो भिक्खूनं विस्सज्जेत्वा सयं पिण्डाय पाविसि ।

३१. जातिदासीति जातकानं दासी । **आभिदोसिकन्ति** पारिवासिकं एकरत्तातिक्कन्तं पूतिभूतं । तत्रायं पदत्थो — पूतिभावदोसेन अभिभूतोति अभिदोसो, अभिदोसोव आभिदोसिको, एकरत्तातिक्कन्तस्स वा नामसज्जा एसा, यदिदं आभिदोसिकोति, तं आभिदोसिकं । **कुम्मासन्ति** यवकुम्मासं । **छट्ठेतुकामा** होतीति यस्मा अन्तमसो दासकम्मकरानम्पि गोरूपानम्पि अपरिभोगारहो, तस्मा तं कचवरं विय बहि छट्ठेतुकामा होति । **सचेतन्ति** सचे एतं । **भगिनी**ति अरियवोहारेन जातिदासिं आलपति । **छट्ठुनीयधम्मन्ति** छट्ठेतब्बसभावं । इदं वुत्तं होति — “भगिनि, एतं सचे बहि छट्ठुनीयधम्मं निस्सट्ठपरिगहं, तं इध मे पत्ते आकिरा”ति ।

किं पन एवं वत्तुं लब्धति, विज्जति वा पयुत्तवाचा वा न होतीति? न होति । कस्मा? निस्सट्ठपरिगहत्ता । यज्जि छट्ठुनीयधम्मं निस्सट्ठपरिगहं, यत्थ सामिका अनालया होन्ति, तं सब्बं “देथ आहरथ इध आकिरथा”ति वत्तुं वट्ठति । तथा हि अग्गअरियवंसिको आयस्मा रट्ठपालोपि “छट्ठुनीयधम्मं कुम्मासं इध मे पत्ते आकिरा”ति (म० नि० २.२९९) अवच । तस्मा यं एवरूपं छट्ठुनीयधम्मं अज्जं वा अपरिगहितं वनमूलफलभेसज्जादिकं तं सब्बं यथासुखं आहरापेत्वा परिभुज्जितब्बं, न कुक्कुच्चायितब्बं । **हत्थानन्ति** भिक्खाग्गहणत्थं पत्तं उपनामयतो मणिबन्धतो पभुति द्विन्मम्पि हत्थानं ।

पादानन्ति निवासनन्ततो पट्टाय द्विन्नम्पि पादानं । सरस्साति “सचेतं भगिनी”ति वाचं निच्छारयतो सरस्स च । निमित्तं अगगहेसीति गिहिकाले सल्लक्खितपुब्बं आकारं अगगहेसि सज्जानि सल्लक्खेसि । सुदिन्नो हि भगवतो द्वादसमे वस्से पब्बजितो वीसतिमे वस्से जातिकुलं पिण्डाय पविट्ठो सयं पब्बज्जाय अट्ठवस्सिको हुत्वा; तेन नं सा जातिदासी दिस्वाव न सज्जानि, निमित्तं पन अगगहेसीति ।

सुदिन्नस्स मातरं एतदवोचाति अतिगरुणा पब्बज्जूपगतेन सामिपुत्तेन सद्धिं “त्वं नु खो मे, भन्ते, अय्यो सुदिन्नो”ति आदिवचनं वत्तुं अविसहन्ती वेगेन घरं पविसित्वा सुदिन्नस्स मातरं एतं अवोच । यग्घेति आरोचनत्थे निपातो । सचे जे सच्चन्ति एत्थ जेति आलपने निपातो । एवज्झि तस्मिं देसे दासिजनं आलपन्ति, तस्मा “त्वं, भोति दासि, सचे सच्चं भणसी”ति एवमेत्थ अत्थो दट्ठब्बो ।

३२. अज्जतरं कुट्टमूलन्ति तस्मिं किर देसे दानपतीनं घरेसु साला होन्ति, आसनानि चेत्थ पज्जत्तानि होन्ति, उपट्ठापितं उदककज्जियं; तत्थ पब्बजिता पिण्डाय चरित्वा निसीदित्वा भुज्जन्ति । सचे इच्छन्ति, दानपतीनम्पि सन्तकं गणहन्ति । तस्मा तम्पि अज्जतरस्स कुलस्स ईदिसाय सालाय अज्जतरं कुट्टमूलन्ति वेदितब्बं । न हि पब्बजिता कपणमनुस्सा विय असारुप्पे ठाने निसीदित्वा भुज्जन्तीति ।

अत्थि नाम ताताति एत्थ अत्थीति विज्जमानत्थे; नामाति पुच्छनत्थे मज्जनत्थे च निपातो । इदज्झि वुत्तं होति — “अत्थि नु खो, तात सुदिन्न, अम्हाकं धनं, न मयं निद्धनाति वत्तब्बा, येसं नो त्वं ईदिसे ठाने निसीदित्वा आभिदोसिकं कुम्मासं परिभुज्जिस्ससि”; तथा “अत्थि नु खो, तात सुदिन्न, अम्हाकं जीवितं, न मयं मताति वत्तब्बा, येसं नो त्वं ईदिसे ठाने निसीदित्वा आभिदोसिकं कुम्मासं परिभुज्जिस्ससि”; तथा “अत्थि मज्जे, तात सुदिन्न, तव अब्भन्तरे सासनं निस्साय पटिलद्धो समणगुणो, यं त्वं सुभोजनरससंवट्ठितोपि इमं जिगुच्छनेय्यं आभिदोसिकं कुम्मासं अमतमिव निब्बिकारो परिभुज्जिस्ससी”ति ।

सो पन गहपति दुक्खाभितुन्नताय एतमत्थं परिपुण्णं कत्वा वत्तुमसक्कोन्तो “अत्थि नाम, तात सुदिन्न, आभिदोसिकं कुम्मासं परिभुज्जिस्ससी”ति एतकमेव अवोच । अक्खरचिन्तका पनेत्थ इमं लक्खणं वदन्ति — अनोकप्पनामरिसनत्थवसेन एतं अत्थिनामसद्दे उपपदे “परिभुज्जिस्ससी”ति अनागतवचनं कतं । तस्सायमत्थो — अत्थि नाम...पे०... परिभुज्जिस्ससि, इदं पच्चक्खम्पि अहं न सदहामि न मरिसयामीति । ततायं आभिदोसिकोति ततो तव गेहतो अयं आभिदोसिको कुम्मासो लद्धोति अत्थो । ततोयन्तिपि पाठो । तदायन्तिपि पठन्ति, तं न सुन्दरं । येन सकपितु निवेसनन्ति येन सकस्स पितु अत्तनो पितु निवेसनन्ति अत्थो; थेरो पितरि पेमेनेव सुब्बचो हुत्वा अगमासि । अधिवासेसीति थेरो उक्कट्ठपिण्डपातिकोपि समानो “सचे एकभत्तम्पि न गहेस्सामि, अतिविय नेसं दोमनस्सं भविस्सती”ति जातीनं अनुकम्पाय अधिवासेसि ।

३३. ओपुज्जापेत्वाति उपलिम्पापेत्वा । एकं हिरज्जस्साति एत्थ हिरज्जन्ति कहापणो वेदितब्बो । पुरिसोति नातिदीघो नातिरस्सो मज्झिमप्पमाणो वेदितब्बो । तिरोकरणीयन्ति करणत्थे भुम्मं; साणिपाकारेण परिकिखपित्वाति अत्थो । अथ वा तिरो करोन्ति एतेनाति तिरोकरणीयं, तं परिकिखपित्वा; समन्ततो कत्वाति अत्थो । तेन हीति यस्मा अज्ज सुदिन्नो आगमिस्सति तेन कारणेन । हि इति पदपूरणमत्ते निपातो । तेनाति अयम्पि वा उय्योजनत्थे निपातोयेव ।

३४. पुब्बण्हसमयन्ति एत्थ किज्चापि पाळियं कालारोचनं न वुत्तं, अथ खो आरोचितेयेव काले अगमासीति

वेदितब्बो । इदं ते ताताति द्वे पुञ्जे दस्सेन्तो आह । मातूति जनेत्तिया । मत्तिकन्ति मातितो आगतं; इदं ते मातामहिया मातु इमं गेहं आगच्छन्तिया दिन्नधनन्ति अत्थो । इत्थिकाय इत्थिधनन्ति हीळेन्तो आह । इत्थिकाय नाम इत्थिपरिभोगानंयेव न्हानचुण्णादीनं अत्थाय लद्धं धनं कित्तकं भवेय्य । तस्सापि ताव परिमाणं पस्स । अथ वा इदं ते तात सुदिन्न मातु धनं, तच्च खो मत्तिकं, न मया दिन्नं, तव मातुयेव सन्तकन्ति वुत्तं होति । तं पनेतं न कसिया न वणिज्जाय सम्भूतं, अपिच खो इत्थिकाय इत्थिधनं । यं इत्थिकाय जातिकुलतो सामिककुलं गच्छन्तिया लद्धब्बं न्हानचुण्णादीनं अत्थाय इत्थिधनं, तं ताव एत्तकन्ति एवमेत्थ अत्थो दट्ठब्बो ।

अञ्जं पेत्तिकं अञ्जं पितामहन्ति यं पन ते पितु च पितामहानञ्च सन्तकं, तं अञ्जयेव । निहितञ्च पयुत्तञ्च अतिविय बहु; एत्थ च पितामहन्ति तद्धितलोपं कत्वा वेदितब्बं । पेतामहन्ति वा पाठो । लब्भा तात सुदिन्न हीनायावत्तित्वाति तात, सुदिन्न, उत्तमं अरियद्धजं पब्बजितलिङ्गं पहाय हीनाय गिहिभावाय आवत्तित्वा लब्भा भोगा भुज्जितुं, नालब्भा भुज्जितुं, न त्वं राजभीतो पब्बजितो, न इणायिकेहि पलिबुद्धो हुत्वाति । तात न उस्सहामीति एत्थ पन ताताति वचनं गेहसितपेमेन आह, न समणतेजेन । न उस्सहामीति न सक्कोमि । न विसहामीति नप्पहोमि, न समत्थोमि ।

“वदेय्याम खो तं गहपती”ति इदं पन वचनं समणतेजेनाह । नातिकट्टेय्यासीति यं ते मयि पेमं पतिट्ठितं, तं कोधवसेन न अतिकट्टेय्यासि; सचे न कुज्जेय्यासीति वुत्तं होति । ततो सेट्ठि “पुत्तो मे सङ्गहं मज्जे कत्तुकामो”ति उदग्गचित्तो आह — “वदेहि तात सुदिन्ना”ति । तेनहीति उय्योजनत्थे विभत्तिपतिरूपको निपातो । ततोनिदानन्ति तंनिदानं तंहेतुकन्ति पच्चत्तवचनस्स तो-आदेसो वेदितब्बो; समासे चस्स लोपाभावो । भयं वाति “किन्ति मे भोगे नेव राजानो हरेय्यु”न्तिआदिना नयेन वुत्तं राजादिभयं; चित्तुत्रासोति अत्थो । छम्भितत्तन्ति राजूहि वा चोरेहि वा “धनं देही”ति कम्मकारणं कारियमानस्स कायिज्जनं कायकम्पो हृदयमंसचलनं । लोमहंसोति उप्पन्ने भये लोमानं हंसनं उद्धग्गभावो । आरक्खोति अन्तो च बहि च रत्तिञ्च दिवा च आरक्खणं ।

३५. तेन हि वधूति सेट्ठि गहपति धनं दस्सेत्वा पुत्तं अत्तना गिहिभावत्थाय पलोभेतुं असक्कोन्तो “मातुगामसदिसं दानि पुरिसानं बन्धनं नत्थी”ति मज्जित्वा तस्स पुराणदुतियिकं आमन्तेसि — “तेन हि वधू”ति । पुराणदुतियिकन्ति पुराणं दुतियिकं पुब्बे गिहिकाले दुतियिकं, गेहसितसुखुपभोगसहायिकं भूतपुब्बभरियन्ति अत्थो । तेन हीति येन कारणेन मातुगामसदिसं बन्धनं नत्थि । पादेसु गहेत्वाति पादे गहेत्वा; उपयोगत्थे भुम्मवचनं, पादेसु वा तं गहेत्वा । “कीदिसा नाम ता अय्यपुत्त अच्छरायो”ति कस्मा एवमाह? तदा किर सम्बहुले खत्तियकुमारेपि ब्राह्मणकुमारेपि सेट्ठिपुत्तेपि महासम्पत्तियो पहाय पब्बजन्ते दिस्वा पब्बज्जागुणं अजानन्ता कथं समुद्गापेन्ति — “कस्मा एते पब्बजन्ती”ति । अथज्जे वदन्ति — “देवच्छरानं देवनाटकानं कारणा”ति । सा कथा वित्थारिका अहोसि । तं गहेत्वा अयं एवमाहाति । थेरो तं पटिक्खिपन्तो न खो अहं भगिनीति आह । समुदाचरतीति वोहरति वदेति । तत्थेव मुच्छिता पपताति नं भगिनिवादेन समुदाचरन्तं दिस्वा “अनत्थिको दानि मया अयं यो मं पजापतिं समानं अत्तना सद्धि एकमातुकुच्छिया सयितदारिकं विय मज्जती”ति समुप्पन्नबलवसोका हुत्वा तस्मिंयेव पदेसे मुच्छिता पपता; पतिताति अत्थो ।

मा नो विहेठयित्थाति मा अम्हे धनं दस्सेत्वा मातुगामञ्च उय्योजेत्वा विहेठयित्थ; विहेसा हेसा पब्बजितानन्ति । तेन हि तात सुदिन्न बीजकम्पि देहीति एत्थ तेन हीति अभिरतियं उय्योजेति । सचे त्वं अभिरतो ब्रह्मचरियं चरसि, चरित्वा आकासे निसीदित्वा परिनिब्बायिता होहि, अम्हाकं पन कुलवंसबीजकं एकं पुत्तं देहि । मा नो अपुत्तकं सापतेय्यं लिच्छवयो अतिहरापेसुन्ति मयज्झि लिच्छवीनं गणराजूनं रज्जे वसाम, ते ते पितुनो अच्चयेन इमं सापतेय्यं एवं महन्तं

अम्हाकं विभवं अपुत्तकं कुलधनरक्खकेन पुत्तेन विरहितं अत्तनो राजन्तेपुरं अतिहरापेय्युन्ति, तं ते मा अतिहरापेसुं, मा अतिहरापेन्तूति ।

एतं खो मे, अम्म, सक्का कातुन्ति कस्मा एवमाह? सो किर चिन्तेसि — “एतेसं सापतेय्यस्स अहमेव सामी, अज्जो नत्थि । ते मं सापतेय्यरक्खणत्थाय निच्चं अनुबन्धिस्सन्ति; तेनाहं न लच्छामि अप्पोस्सुक्को समणधम्मं कातुं, पुत्तकं पन लभित्वा ओरमिस्सन्ति, ततो अहं यथासुखं समणधम्मं करिस्सामी”ति इमं नयं पस्सन्तो एवमाहाति ।

३६. पुप्फन्ति उतुकाले उप्पन्नलोहितस्स नामं । मातुगामस्स हि उतुकाले गब्भपतिट्ठानट्ठाने लोहितवण्णा पिळ्ळा सण्ठहित्वा सत्त दिवसानि वट्ठित्वा भिज्जन्ति, ततो लोहितं पग्घरति, तस्सेतं नामं “पुप्फ”न्ति । तं पन याव बलवं होति बहु पग्घरति, ताव दिन्नापि पटिसन्धि न तिट्ठति, दोसेनेव सद्धिं पग्घरति; दोसे पन पग्घरिते सुद्धे वत्थुम्हि दिन्ना पटिसन्धि खिप्पं पतिट्ठति । पुप्फंसा उप्पज्जीति पुप्फं अस्सा उप्पज्जि; अकारलोपेन सन्धि पुराणदुतियिकाय बाहायं गहेत्वाति पुराणदुतियिकाय या बाहा, तत्र नं गहेत्वाति अत्थो ।

अपज्जत्ते सिक्खापदेति पठमपाराजिकसिक्खापदे अट्ठपिते । भगवतो किर पठमबोधियं वीसति वस्सानि भिक्खू चित्तं आराधयिंसु, न एवरूपं अज्झाचारमकंसु । तं सन्धायेव इदं सुत्तमाह — “आराधयिंसु वत मे, भिक्खवे, भिक्खू एकं समयं चित्तं”न्ति (म० नि० १.२२५) । अथ भगवा अज्झाचारं अपस्सन्तो पाराजिकं वा सङ्घादिसेसं वा न पज्जपेसि । तस्मिं तस्मिं पन वत्थुस्मिं अवसेसे पज्ज खुद्दकापत्तिक्खन्धे एव पज्जपेसि । तेन वुत्तं — “अपज्जत्ते सिक्खापदे”ति ।

अनादीनवदस्सोति यं भगवा इदानीं सिक्खापदं पज्जपेन्तो आदीनवं दस्सेस्सति, तं अपस्सन्तो अनवज्जसज्जी हुत्वा । सचे हि “अयं इदं न करणीयन्ति वा मूलच्छेज्जाय वा संवत्तती”ति जानेय्य, सद्धापब्बजितो कुलपुत्तो ततोनिदानं जीवितक्खयं पापुणन्तोपि न करेय्य । एत्थ पन आदीनवं अपस्सन्तो निद्दोससज्जी अहोसि । तेन वुत्तं — “अनादीनवदस्सो”ति । पुराणदुतियिकायाति भुम्मवचनं । अभिविज्जापेसीति पवत्तेसि; पवत्तनापि हि कायविज्जत्तिचोपनतो “विज्जापना”ति वुच्चति । तिक्खत्तुं अभिविज्जापनज्जेस गब्भसण्ठानसन्निट्ठानत्थमकासीति वेदितब्बो ।

सा तेन गब्भं गण्हीति सा च तेनेव अज्झाचारेण गब्भं गण्ही, न अज्जथा । किं पन अज्जथापि गब्भग्गहणं होतीति? होति । कथं? कायसंसग्गेन, चोळग्गहणेन, असुचिपानेन, नाभिपरामसनेन, रूपदस्सनेन, सद्देन, गन्धेन । इत्थियो हि एकच्चा उतुसमये छन्दरागरत्ता पुरिसानं हत्थग्गाह-वेणिग्गाह-अङ्गपच्चङ्गपरामसनं सादियन्तियोपि गब्भं गणहन्ति । एवं कायसंसग्गेन गब्भग्गहणं होति ।

उदायित्थेरस्स पन पुराणदुतियिका भिक्खुनी तं असुचिं एकदेसं मुखेन अग्गहेसि, एकदेसं चोळकेनेव सद्धिं अङ्गजाते पक्खिपि । सा तेन गब्भं गण्ही । एवं चोळग्गहणेन गब्भग्गहणं होति ।

मिगसिङ्गतापसस्स माता मिगी उतुसमये तापसस्स पस्सावट्ठानं आगन्त्वा ससम्भवं पस्सावं पिवि । सा तेन गब्भं गण्हीत्वा मिगसिङ्गं विजायि । एवं असुचिपानेन गब्भग्गहणं होति ।

सामस्स पन बोधिसत्तस्स मातापितूनं चक्खुपरिहानिं जत्वा सक्को पुत्तं दातुकामो दुक्कूलपण्डितं आह — “वट्ठति

तुम्हाकं मेथुनधम्मो'ति? “अनत्थिका मयं एतेन, इसिपब्बज्जं पब्बजिताम्हा'ति। “तेन हि इमिस्सा उतुसमये अङ्गुठेन नाभिं परामसेय्याथा'ति। सो तथा अकासि। सा तेन गब्भं गण्हित्वा सामं तापसदारकं विजायि। एवं नाभिपरामसनेन गब्भगगहणं होति। एतेनेव नयेन मण्डव्यस्स च चण्डपज्जोतस्स च वत्थु वेदितब्बं।

कथं रूपदस्सनेन होति? इधेकच्चा इत्थी उतुसमये पुरिससंसगं अलभमाना छन्दरागवसेन अन्तोगेहगताव पुरिसं उपनिज्झायति राजोरोधा विय, सा तेन गब्भं गण्हति। एवं रूपदस्सनेन गब्भगगहणं होति।

बलाकासु पन पुरिसो नाम नत्थि, ता उतुसमये मेघसदं सुत्वा गब्भं गण्हन्ति। कुक्कुटियोपि कदाचि एकस्स कुक्कुटस्स सदं सुत्वा बहुकापि गब्भं गण्हन्ति। तथा गावी उसभस्स। एवं सदेन गब्भगगहणं होति।

गावी एव च कदाचि उसभगन्धेन गब्भं गण्हन्ति। एवं गन्धेन गब्भगगहणं होति।

इध पनायं अज्झाचारेन गब्भं गण्हि। यं सन्धाय वुत्तं — “मातापितरो च सन्निपतिता होन्ति, माता च उतुनी होति, गन्धब्बो च पच्चुपट्टितो होति, एवं तिण्णं सन्निपाता गब्भस्सावक्कन्ति होती'ति (म० नि० १.४०८)।

भुम्मा देवा सदमनुस्सावेसुन्ति यस्मा नत्थि लोके रहो नाम पापकम्मं पकुब्बतो। सब्बपठमं हिस्स तं पापं अत्तना जानाति, ततो आरक्खदेवता, अथज्जापि परचित्तविदुनियो देवता। तस्मास्स परचित्तविदू सकलवनसण्डनिस्सिता भुम्मा देवा तं अज्झाचारं दिस्वा सदं अनुस्सावेसुं। यथा अज्जेपि देवा सुणन्ति, तथा निच्छारेसुं। किन्ति? **निरब्बुदो वत, भो... पे०... आदीनवो उप्पादितोति**। तस्सत्थो वेरज्जकण्डे वुत्तनयेनेव वेदितब्बो।

भुम्मानं देवानं सदं सुत्वा चातुमहाराजिकाति एत्थ पन भुम्मानं देवानं सदं आकासद्वदेवता अस्सोसुं; आकासद्वानं चातुमहाराजिकाति अयमनुक्कमो वेदितब्बो। **ब्रह्मकायिकाति** असज्जसत्ते च अरूपावचरे च ठपेत्वा सब्बेपि ब्रह्मानो अस्सोसुं; सुत्वा च सदमनुस्सावेसुन्ति वेदितब्बो। **इतिह तेन खणेनाति** एवं तेन सुदिन्नस्स अज्झाचारक्खणेन। **तेन मुहुत्तेनाति** अज्झाचारमुहुत्तेनेव। **याव ब्रह्मलोकाति** याव अकनिट्ठब्रह्मलोका। **अब्भुगच्छीति** अभिउगच्छि अब्भुट्ठासि एककोलाहलमहोसीति।

पुत्तं विजायीति सुवण्णबिम्बसदिसं पच्छिमभविकसत्तं जनेसि। **बीजकोति नाममकंसूति** न अज्जं नामं कातुमदंसु, “बीजकम्पि देही'ति मातामहिया वुत्तभावस्स पाकट्ठा “बीजको त्वेवस्स नामं होतू'ति “बीजको'ति नाममकंसु। पुत्तस्स पन नामवसेनेव च मातापितूनम्पिस्स नाममकंसु। **ते अपरेन समयेनाति** बीजकज्ज बीजकमातरज्ज सन्धाय वुत्तं। बीजकस्स किर सत्तद्वस्सकाले तस्स माता भिक्खुनीसु सो च भिक्खूसु पब्बजित्वा कल्याणमित्ते उपनिस्साय अरहत्ते पतिट्ठिंसु। तेन वुत्तं — “उभो अगारस्मा अनगारियं पब्बजित्वा अरहत्तं सच्छाकंसू'ति।

३७. एवं मातापुत्तानं पब्बज्जा सफला अहोसि। पिता पन विप्पटिसाराभिभूतो विहासि। तेन वुत्तं — “अथ खो आयस्मतो सुदिन्नस्सअहुदेव कुक्कुच्च'न्ति आदि। तत्थ **अहुदेवाति** अहु एव, दकारो पदसन्धिकरो। अहोसियेवाति अत्थो। **कुक्कुच्चन्ति** अज्झाचारहेतुको पच्छानुतापो। विप्पटिसारोतिपि तस्सेव नामं। सो हि विज्जूहि अकत्तब्बताय कुच्छितकरियभावतो कुक्कुच्चं। कतं अज्झाचारं निवत्तेतुं असमत्थताय तं पटिच्च विरूपं सरणभावतो विप्पटिसारोति वुच्चति। **अलाभा वत मेति** मय्हं वत अलाभा; ये ज्ञानादीनं गुणानं अलाभा नाम, ते मय्हं, न अज्जस्साति अधिप्पायो। **न**

वत मे लाभाति येपि मे पटिलद्धा पब्बज्जसरणगमनसिक्खासमादानगुणा, तेपि नेव मय्हं लाभा अज्झाचारमलीनत्ता ।
 दुल्लब्धं वत मेति इदं सासनं लद्धमि मे दुल्लब्धं । न वत मे सुलब्धन्ति यथा अज्जेसं कुलपुत्तानं, एवं न वत मे सुलब्धं ।
 कस्मा? यमहं एवं स्वाक्खातेधम्मविनये... पे०... ब्रह्मचरियं चरितुन्ति । ब्रह्मचरियन्ति सिक्खत्तयसङ्गहितं मग्गब्रह्मचरियं ।
 किसो अहोसीति खादितुं वा भुज्जितुं वा असक्कोन्तो तनुको अहोसि अप्पमंसलोहितो । उप्पण्डुप्पण्डुकजातोति
 सज्जातुप्पण्डुप्पण्डुकभावो पण्डुपलासप्पटिभागो । धमनिसन्थतगत्तोति परियादिन्नमंसलोहितत्ता सिराजालेनेव
 सन्थरितगत्तो । अन्तोमनोति अनुसोचनवसेन अब्भन्तरेयेव ठितचित्तो । हृदयवत्थुं निस्साय पवत्तनवसेन पन सब्बेपि
 अन्तोमनायेव । लीनमनोति उद्वेसे परिपुच्छाय कम्मट्टाने अधिसीले अधिचित्ते अधिपज्जाय वत्तपटिपत्तिपूरणे च
 निक्खित्तधुरो अविप्फारिको अज्जदत्थु कोसज्जवसेनेव लीनो सङ्कुचितो मनो अस्साति लीनमनो । दुक्खीति चेतोदुक्खेन
 दुक्खी । दुम्मनोति दोसेन दुट्टमनो, विरूपमनो वा दोमनस्साभिभूतताय । पज्झायीति विप्पटिसारवसेन वहच्छिन्नो विय
 गद्रभो तं तं चिन्तयि ।

३८. सहायका भिक्खूति तं एवंभूतं गणसङ्गणिकापपज्चेन वीतिनामेन्तं दिस्वा यस्स विस्सासिका कथाफासुका
 भिक्खू ते नं एतदवोचुं । पीणिन्द्रियोति पसादपतिट्ठानोकासस्स सम्पुण्णत्ता परिपुण्णचक्खुआदिइन्द्रियो । सो दानि त्वन्ति
 एत्थ दानीति निपातो, सो पन त्वन्ति वुत्तं होति । कच्चिनो त्वन्ति कच्चि नु त्वं । अनभिरतोति उक्कण्ठितो; गिहिभावं
 पत्थयमानोति अत्थो । तस्मा तमेव अनभिरतिं पटिक्खिपन्तो आह — “न खो अहं, आवुसो, अनभिरतो”ति ।
 अधिकुसलानं पन धम्मानं भावनाय अभिरतोव अहन्ति । अत्थि मे पापकम्मं कतन्ति मया कतं एकं पापकम्मं अत्थि
 उपलब्धति संविज्जति, निच्चकालं अभिमुखं विय मे तिट्ठति । अथ नं पकासेन्तो “पुराणदुतियिकाया”तिआदिमाह ।

अलज्झि ते, आवुसो सुदिन्न, कुक्कुच्चायाति आवुसो सुदिन्न, तुय्हेतं पापकम्मं अलं समत्थं कुक्कुच्चाय;
 पटिबलं कुक्कुच्चं उप्पादेतुन्ति वुत्तं होति । यं त्वन्ति आदिमि येन पापेन त्वं न सक्खिस्ससि ब्रह्मचरियं चरितुं, तं ते पापं
 अलं कुक्कुच्चायाति एवं सम्बन्धो वेदितब्बो । अथ नं अनुसासन्ता “ननु आवुसो भगवता”तिआदिमाहंसु । तत्थ ननूति
 अनुमतिगहणत्थे निपातो । अनेकपरियायेनाति अनेककारणेन । विरागायाति विरागत्थाय । नो सरागायाति नो रागेन
 रज्जनत्थाय । भगवता हि “इमं मे धम्मं सुत्वा सत्ता सब्बभवभोगेसु विरज्जिस्सन्ति, नो रज्जिस्सन्ती” एतदत्थाय धम्मो
 देसितोति अधिप्पायो । एस नयो सब्बपदेसु । इदं पनेत्थ परियायवचनमत्तं । विसंयोगायाति किलेसेहि विसंयुज्जनत्थाय । नो
 संयोगायाति न संयुज्जनत्थाय । अनुपादानायाति अगगहणत्थाय । नो सउपादानायाति न सङ्गहणत्थाय ।

तत्थ नाम त्वन्ति तस्मिं नाम त्वं । सरागाय चेतस्ससीति सह रागेन वत्तमानाय मेथुनधम्माय चेतस्ससि कप्पेस्ससि
 पकप्पेस्ससि; एतदत्थं वायमिस्ससीति अत्थो । एस नयो सब्बत्थ । पुन रागविरागादीनि नव पदानि
 निब्बत्तितलोकुत्तरनिब्बानमेव सन्धाय वुत्तानि । तस्मा रागविरागायाति वा मदनिम्मदनायाति वा वुत्तेपि “निब्बानत्थाया”ति
 एवमेव अत्थो दट्ठब्बो । निब्बानज्झि यस्मा तं आगम्म आरब्ध पटिच्च रागो विरज्जति न होति, तस्मा रागविरागोति
 वुच्चति । यस्मा पन तं आगम्म मानमद-पुरिसमदादयो मदा निम्मदा अमदा होन्ति विनस्सन्ति, तस्मा मदनिम्मदनन्ति
 वुच्चति । यस्मा च तं आगम्म सब्बापि कामपिपासा विनयं अब्भत्थं याति, तस्मा पिपासविनयोति वुच्चति । यस्मा पन तं
 आगम्म पज्च कामगुणालया समुग्धातं गच्छन्ति, तस्मा आलयसमुग्धातोति वुच्चति । यस्मा च तं आगम्म तेभूमकवट्टं
 उपच्छिज्जति, तस्मा वट्टपच्छेदोति वुच्चति । यस्मा पन तं आगम्म सब्बसो तण्हा खयं गच्छति विरज्जति निरुज्जति च,
 तस्मा तण्हक्खयो विरागो निरोधोति वुच्चति । यस्मा पनेतं चतस्सो योनियो, पज्च गतियो, सत्त विज्जाणट्ठितियो, नव च
 सत्तावासे, अपरापरभावाय विननतो आबन्धनतो संसिब्बनतो वानन्ति लद्धवोहाराय तण्हाय निक्खन्तं निस्सटं विसंयुत्तं,

तस्मा निब्बानन्ति वुच्चतीति ।

कामानं पहानं अक्खातन्ति वत्थुकामानं, किलेसकामानञ्च पहानं वुत्तं । **कामसञ्ज्ञानं परिञ्जाति** सब्बासम्पि कामसञ्ज्ञानं जाततीरणपहानवसेन तिविधा परिञ्जा अक्खाता । **कामपिपासानन्ति** कामेसु पातब्यतानं कामे वा पातुमिच्छानं । **कामवितक्कानन्ति** कामुपसञ्जितानं वितक्कानं । **कामपरिळाहानन्ति** पञ्चकामगुणिकरागवसेन उप्पन्नपरिळाहानं अन्तोदाहानं । इमेसु पञ्चसु ठानेसु किलेसक्खयकरो लोकुत्तरमग्गोव कथितो । सब्बपठमेसु पन तीसु ठानेसु लोकि यलोकुत्तरमिस्सको मग्गो कथितोति वेदितब्बो ।

नेतं आवुसोति न एतं आवुसो, तव पापकम्मं अप्पसन्नानञ्च पसादाय एवरूपानं पसादत्थाय न होति । **अथ ख्वेतन्ति** अथ खो एतं । अथ खो तन्तिपि पाठो । **अञ्जथत्तायाति** पसादञ्जथाभावाय विप्पटिसाराय होति । ये मग्गेन अनागतसब्बा, तेसं विप्पटिसारं करोति — “ईदिसेपि नाम धम्मविनये मयं पसन्ना, यत्थेवं दुप्पटिपन्ना भिक्खू”ति । ये पन मग्गेनागतसब्बा, तेसं सिनेरु विय वातेहि अचलो पसादो ईदिसेहि वत्थूहि इतो वा दारुणतरेहि । तेन वुत्तं — “एकच्चानं अञ्जथत्ताया”ति ।

३९. भगवतो एतमत्थं आरोचेसुन्ति भगवतो एतं अत्थं आचिक्खिंसु पटिवेदयिंसु । आरोचयमाना च नेव पियकम्यताय न भेदपुरेक्खारताय, न तस्सायस्मतो अवण्णपकासनत्थाय, न कलिसासनारोपनत्थाय, नापि “इदं सुत्वा भगवा इमस्स सासने पतिट्ठं न दस्सति, निक्कट्ठापेस्सति न”न्ति मञ्जमाना आरोचेसुं । अथ खो “इमं सासने उप्पन्नं अब्बुदं जत्वा भगवा सिक्खापदं पञ्जपेस्सति, वेलं मरियादं आणं ठपेस्सती”ति आरोचेसुं ।

एतस्मिं निदाने एतस्मिं पकरणेति एत्थ सुदिन्नस्स अञ्झाचारवीतिककमो सिक्खापदपञ्जत्तिया कारणत्ता निदानञ्चेव पकरणञ्चाति वुत्तोति वेदितब्बो । कारणञ्हि यस्मा निदेति अत्तनो फलं “गण्हाथ न”न्ति दस्सेन्तं विय अप्पेति, पकरोति च नं कत्तुं आरभति, करोतियेव वा; तस्मा निदानञ्चेव पकरणञ्चाति वुच्चति । **विगरहि बुद्धो भगवाति बुद्धो** भगवा विगरहि निन्दि; यथा तं वण्णावण्णारहानं वण्णञ्च अवण्णञ्च भणन्तेसु अग्गपुग्गलो । न हि भगवतो सीलवीतिककमकरं पुग्गलं दिस्वा “अयं जातिया वा गोत्तेन वा कोलपुत्तियेन वा गन्थेन वा धुतङ्गेन वा जातो यसस्सी ईदिसं पुग्गलं रक्खितुं वट्ठती”ति चित्तं उप्पज्जति, नापि पेसलं गुणवन्तं दिस्वा तस्स गुणं पटिच्छादेतुं चित्तं उप्पज्जति । अथ खो गरहितब्बं गरहति एव, पसंसितब्बञ्च पसंसति एव, अयञ्च गरहितब्बो; तस्मा तं तादिलक्खणे ठितो अविकम्पमानेन चित्तेन विगरहि बुद्धो भगवा “अननुच्छविक”न्ति आदीहि वचनेहि ।

तत्थायं अत्थवण्णना — यदिदं तया, मोघपुरिस, तुच्छमनुस्स कम्मं कत्तं, तं समणकरणानं धम्मानं मग्गफलनिब्बानसासनानं वा न **अनुच्छविकं**, तेसं छविं छाये सुन्दरभावं न अन्वेति नानुगच्छति, अथ खो आरकाव तेहि धम्मेहि । अननुच्छविकत्ता एव च **अननुलोमिकं**, तेसं न अनुलोमेति; अथ खो विलोमं पच्चनीकभावे ठितं । अननुलोमिकत्ता एव च **अप्पतिरूपं**, पतिरूपं सदिसं पटिभागं न होति, अथ खो असदिसं अप्पटिभागमेव । अप्पतिरूपत्ता एव च **अस्सामणकं**, समणानं कम्मं न होति । अस्सामणकत्ता **अकप्पियं** । यञ्हि समणकम्मं न होति, तं तेसं न कप्पति । अकप्पियत्ता **अकरणीयं** । न हि समणा यं न कप्पति, तं करोन्ति । तज्जेतं तया कत्तं, तस्मा अननुच्छविकं ते, मोघपुरिस, कत्तं...पे०... अकरणीयन्ति । **कथञ्हि नामाति** केन नाम कारणेन, किं नाम कारणं पस्सन्तोति वुत्तं होति । ततो कारणाभावं दस्सेन्तो परतो “**ननु मया मोघपुरिसा**”ति आदिमाह । तं सब्बं वुत्तत्थमेव ।

इदानीं यस्मा यं तेन पापकम्मं कृतं, तं विपच्यमानं अतिविय दुक्खविपाकं होति, तस्मास्स तं विपाकं दस्सेतुं कतापराधं विय पुत्तं अनुकम्पका मातापितरो दयालुकेन चित्तेन सुदिन्नं परिभासन्तो “वरं ते मोघपुरिसा”तिआदिमाह । तत्थ आसु सीधं एतस्स विसं आगच्छतीति आसीविसो । घोरं चण्डमस्स विसन्ति घोरविसो, तस्स आसीविसस्स घोरविसस्स । “पक्खित्तं”न्ति एतस्स “वर”न्ति इमिना सम्बन्धो । ईदिसस्स आसीविसस्स घोरविसस्स मुखे अङ्गजातं वरं पक्खित्तं; सचे पक्खित्तं भवेय्य, वरं सिया; सुन्दरं साधु सुट्ठु सियाति अत्थो । न त्वेवाति न तु एव वरं न सुन्दरमेव न साधुमेव न सुट्ठुमेव । एस नयो सब्बत्थ । कण्हसप्पस्साति काळसप्पस्स । अङ्गारकासुयाति अङ्गारपुण्णकूपे, अङ्गाररासिम्हि वा । आदितायाति पदिताय गहितअग्गिवण्णाय । सम्पज्जलितायाति समन्ततो पज्जलिताय अच्चियो मुच्चन्तिया । सजोतिभूतायाति सप्पभाय । समन्ततो उड्डिताहि जालाहि एकप्पभासमुदयभूतायाति वुत्तं होति ।

तं किस्स हेतूति यं मया वुत्तं “वर”न्ति तं किस्स हेतु, कतरेन कारणेनाति चे? मरणं वा निगच्छेय्याति यो तत्थ अङ्गजातं पक्खिपेय्य, सो मरणं वा निगच्छेय्य मरणमत्तं वा दुक्खं । इतोनिदानञ्च खो...पे०... उपपज्जेय्याति यं इदं मातुगामस्स अङ्गजाते अङ्गजातपक्खिपनं, इतोनिदानं तस्स कारको पुगगलो निरयं उपपज्जेय्य; एवं कम्मस्स महासावज्जतं पस्सन्तो तं गरहि, न तस्स दुक्खागमं इच्छमानो । तत्थ नाम त्वन्ति तस्मिं नाम एवरूपे कम्मे एवं महासावज्जे समानेपि त्वं । यं त्वन्ति एत्थ यन्ति हीळनत्थे निपातो । त्वन्ति तं-सदस्स वेवचनं; द्वीहिपि यं वा तं वा हीळितमवज्जातन्ति वुत्तं होति । असद्धम्मन्ति असतं नीचजनानं धम्मं; तेहि सेवितब्बन्ति अत्थो । गामधम्मन्ति गामानं धम्मं; गामवासिकमनुस्सानं धम्मन्ति वुत्तं होति । वसलधम्मन्ति पापधम्मे वसन्ति पग्घरन्तीति वसला, तेसं वसलानं हीनपुरिसानं धम्मं, वसलं वा किलेसपग्घरणकं धम्मं । दुट्ठुल्लन्ति दुट्ठु च किलेसदूसितं थूलञ्च असुखुमं, अनिपुणन्ति वुत्तं होति । ओदकन्तिकन्ति उदककिच्चं अन्तिकं अवसानं अस्साति ओदकन्तिको, तं ओदकन्तिकं । रहस्सन्ति रहोभवं, पटिच्छन्ने ओकासे उपपज्जनकं । अयज्झि धम्मो जिगुच्छनीयत्ता न सक्का आवि अज्जेसं दस्सनविसये कातुं, तेन वुत्तं — “रहस्स”न्ति । द्वयंद्वयसमापत्तिन्ति द्वीहि द्वीहि समापज्जितब्बं, द्वयं द्वयं समापत्तिन्तिपि पाठो । दयं दयं समापत्तिन्तिपि पठन्ति, तं न सुन्दरं । समापज्जिस्ससीति एतं “तत्थ नाम त्व”न्ति एत्थ वुत्तनामसद्देन योजेतब्बं “समापज्जिस्ससि नामा”ति ।

बहूनं खो...पे०... आदिकत्ता पुब्बङ्गमोति सासनं सन्धाय वदति । इमस्मिं सासने त्वं बहूनं पुगगलानं अकुसलानं धम्मानं आदिकत्ता, सब्बपठमं करणतो; पुब्बङ्गमो सब्बपठमं एतं मगं पटिपन्नत्ता; द्वारंददो, उपायदस्सकोति वुत्तं होति । इमज्झि लेसं लद्धा तव अनुसिक्खमाना बहू पुगगला नानप्पकारके मक्कटिया मेथुनपटिसेवनादिके अकुसलधम्मे करिस्सन्तीति अयमेत्थ अधिप्पायो ।

अनेकपरियायेनाति इमेहि “अननुच्छविक”न्तिआदिना नयेन वुत्तेहि, बहूहि कारणेहि । दुब्भरताय...पे०... कोसज्जस्स अवण्णं भासित्वाति दुब्भरतादीनं वत्थुभूतस्स असंवरस्स अवण्णं निन्दं गरहं भासित्वाति अत्थो । यस्मा हि असंवरे ठितस्स पुगगलस्स अत्ता दुब्भरतञ्चेव दुप्पोसतञ्च आपज्जति, तस्मा असंवरो “दुब्भरता, दुप्पोसता”ति च वुच्चति । यस्मा पन असंवरे ठितस्स अत्ता चतूसु पच्चयेसु महिच्छतं सिनेरुप्पमाणेपि च पच्चये लद्धा असन्तुड्डितं आपज्जति, तस्मा असंवरो “महिच्छता, असन्तुड्डिता”ति च वुच्चति । यस्मा च असंवरे ठितस्स अत्ता गणसङ्गणिकाय चेव किलेससङ्गणिकाय च संवत्तति, कोसज्जानुगतो च होति अड्डकुसीतवत्थुपारिपूरिया संवत्तति, तस्मा असंवरो “सङ्गणिका, चेव कोसज्जञ्चा”ति वुच्चति ।

सुभरताय...पे०... वीरियारम्भस्स वण्णं भासित्वाति सुभरतादीनं वत्थुभूतस्स संवरस्स वण्णं भासित्वाति अत्थो ।

यस्मा हि असंवरं पहाय संवरे ठितस्स अत्ता सुभरो होति सुपोसो, चतूसु च पच्चयेसु अप्पिच्छतं नित्तण्हभावं आपज्जति, एकमेकस्मिञ्च पच्चये यथालाभ-यथाबल-यथासारुपवसेन तिप्पभेदाय सन्तुट्ठिया संवत्तति, तस्मा संवरो “सुभरता चेव सुपोसता च अप्पिच्छो च सन्तुट्ठो चा”ति वुच्चति ।

यस्मा पन असंवरं पहाय संवरे ठितस्स अत्ता किलेससल्लेखनताय चेव निद्धुननताय च संवत्तति, तस्मा संवरो “सल्लेखो च धुतो चा”ति वुच्चति ।

यस्मा च असंवरं पहाय संवरे ठितस्स अत्ता कायवाचानं अप्पासादिकं अप्पसादनीयं असन्तं असारुपं कायवचीदुच्चरितं चित्तस्स अप्पासादिकं अप्पसादनीयं असन्तं असारुपं अकुसलवितक्कत्तयञ्च अनुपगम्म तब्बिपरीतस्स कायवचीसुचरितस्स चेव कुसलवितक्कत्तयस्स च पासादिकस्स पसादनीयस्स सन्तस्स सारुप्पस्स पारिपूरिया संवत्तति, तस्मा संवरो “पासादिको”ति वुच्चति ।

यस्मा पन असंवरं पहाय संवरे ठितस्स अत्ता सब्बकिलेसापचयभूताय, विवट्टाय, अट्ठवीरियारम्भवत्थुपारिपूरिया च संवत्तति, तस्मा संवरो “अपचयो चेव वीरियारम्भो चा”ति वुच्चतीति ।

भिक्षून् तदनुच्छविकं तदनुलोमिकन्ति तत्थ सन्निपतितानं भिक्षून् यं इदानि सिक्खापदं पज्जपेस्सति, तस्स अनुच्छविकञ्चेव अनुलोमिकञ्च । यो वा अयं सुभरतादीहि संवरो वुत्तो, तस्स अनुच्छविकञ्चेव अनुलोमिकञ्च संवरप्पहानपटिसंयुत्तं असुत्तन्तविनिबद्धं पाळिविनिमुत्तं ओक्कन्तिकधम्मदेसनं कत्वाति अत्थो । भगवा किर ईदिसेसु ठानेसु पञ्चवण्णकुसुममालं करोन्तो विय, रतनदामं सज्जेन्तो विय, च ये पटिक्खपनाधिप्पाया असंवराभिरता ते सम्परायिकेन वट्ठभयेन तज्जेन्तो अनेकप्पकारं आदीनवं दस्सेन्तो, ये सिक्खाकामा संवरे ठिता ते अप्पेकच्चे अरहत्ते पतिट्ठपेन्तो अप्पेकच्चे अनागामि-सकदागामि-सोतापत्तिफलेसु उपनिस्सयविरहितेपि सग्गमग्गे पतिट्ठपेन्तो दीघनिकायप्पमाणम्पि मज्झिम्मानिकायप्पमाणम्पि धम्मदेसनं करोति । तं सन्धायेतं वुत्तं — “भिक्षून् तदनुच्छविकं तदनुलोमिकं धम्मिं कथं कत्वा”ति ।

तेन हीति तेन सुदिन्नस्स अज्झाचारेण कारणभूतेन । **सिक्खापदन्ति** एत्थ सिक्खितब्बाति सिक्खा, पज्जते इमिनाति पदं, सिक्खाय पदं सिक्खापदं; सिक्खाय अधिगमुपायोति अत्थो । अथ वा मूलं निस्सयो पतिट्ठाति वुत्तं होति । मेथुनविरतिया मेथुनसंवरस्सेतं अधिवचनं । मेथुनसंवरो हि तदज्जेसं सिक्खासङ्घातानं सीलविपस्सनाज्ञानमग्गधम्मानं वुत्तत्थवसेन पदत्ता इध “सिक्खापद”न्ति अधिप्पेतो । अयञ्च अत्थो सिक्खापदविभङ्गे वुत्तनयेनेव वेदितब्बो । अपिच तस्सत्थस्स दीपकं वचनम्पि “सिक्खापद”न्ति वेदितब्बं । वुत्तम्पि चेतं — “सिक्खापदन्ति यो तत्थ नामकायो पदकायो निरुत्तिकायो ब्यज्जनकायो”ति । अथ वा यथा “अनभिज्झा धम्मपद”न्ति वुत्ते अनभिज्झा एको धम्मकोट्टासोति अत्थो होति, एवमिधापि “सिक्खापद”न्ति सिक्खाकोट्टासो सिक्खाय एको पदेसोतिपि अत्थो वेदितब्बो ।

दस अत्थवसे पटिच्चाति दस कारणवसे सिक्खापदपज्जत्तिहेतु अधिगमनीये हितविसेसे पटिच्च आगम्म आरब्भ, दसन्नं हितविसेसानं निप्फत्तिं सम्पस्समानोति वुत्तं होति । इदानि ते दस अत्थवसे दस्सेन्तो “सङ्गसुट्ठताया”ति आदिमाह । तत्थ **सङ्गसुट्ठता** नाम सङ्गस्स सुट्ठभावो, “सुट्ठ देवा”ति आगतट्ठाने विय “सुट्ठ, भन्ते”ति वचनसम्पटिच्छनभावो । यो च तथागतस्स वचनं सम्पटिच्छति, तस्स तं दीघरत्तं हिताय सुखाय होति, तस्मा सङ्गस्स “सुट्ठ, भन्ते”ति मम वचनसम्पटिच्छनत्थं पज्जपेस्सामि, असम्पटिच्छने आदीनवं सम्पटिच्छने च आनिसंसं दस्सेत्वा, न बलक्कारेण

अभिभवित्वाति एतमत्थं आविकरोन्तो आह — “सङ्घसुदुताया”ति । **सङ्घफासुतायाति** सङ्घस्स फासुभावाय; सहजीविताय सुखविहारत्थायाति अत्थो ।

दुम्मङ्कनं पुग्गलानं निग्गहायाति दुम्मङ्कू नाम दुस्सीलपुग्गला; ये मङ्कुतं आपादियमानापि दुक्खेन आपज्जन्ति, वीतिक्कमं करोन्ता वा कत्वा वा न लज्जन्ति, तेसं निग्गहत्थाय; ते हि सिक्खापदे असति “किं तुम्हेहि दिट्ठं, किं सुतं — किं अम्हेहि कतं; कतरस्मिं वत्थुस्मिं कतमं आपत्तिं आरोपेत्वा अम्हे निग्गण्हा”ति सङ्घं विहेठेस्सन्ति, सिक्खापदे पन सति ते सङ्घो सिक्खापदं दस्सेत्वा धम्मेन विनयेन सत्थुसासनेन निग्गहेस्सति । तेन वुत्तं — “दुम्मङ्कनं पुग्गलानं निग्गहाया”ति ।

पेसलानं भिक्खूनं फासुविहारायाति पेसलानं पियसीलानं भिक्खूनं फासुविहारत्थाय । पियसीला हि भिक्खू कत्तब्बाकत्तब्बं सावज्जानवज्जं वेलं मरियादं अजानन्ता सिक्खत्तयपारिपूरिया घटमाना किलमन्ति, सन्दिट्ठमाना उब्बाळ्हा होन्ति । कत्तब्बाकत्तब्बं पन सावज्जानवज्जं वेलं मरियादं जत्वा सिक्खत्तयपारिपूरिया घटमाना न किलमन्ति, सन्दिट्ठमाना न उब्बाळ्हा होन्ति । तेन नेसं सिक्खापदपज्जापना फासुविहाराय संवत्ति । यो वा दुम्मङ्कनं पुग्गलानं निग्गहो, स्वेव एतेसं फासुविहारो । दुस्सीलपुग्गले निस्साय हि उपोसथो न तिट्ठति, पवारणा न तिट्ठति, सङ्घकम्मनि नप्पवत्तन्ति, सामग्गी न होति, भिक्खू अनेकग्गा उद्देसपरिपुच्छाकम्मट्टानादीनि अनुयुज्जितुं न सक्कोन्ति । दुस्सीलेसु पन निग्गहितेसु सब्बोपि अयं उपद्दवो न होति । ततो पेसला भिक्खू फासु विहरन्ति । एवं “पेसलानं भिक्खूनं फासु विहाराया”ति एत्थ द्विधा अत्थो वेदितब्बो ।

दिट्ठधम्मिकानं आसवानं संवरायाति दिट्ठधम्मिका आसवा नाम असंवरे ठितेन तस्मिज्जेव अत्तभावे पत्तब्बा पाणिप्पहार-दण्डप्पहार-हत्थच्छेद-पादच्छेद-अकित्ति-अयसविप्पटिसारादयो दुक्खविसेसा । इति इमेसं दिट्ठधम्मिकानं आसवानं संवराय पिधानाय आगमनमग्गथकनायाति अत्थो ।

सम्परायिकानं आसवानं पटिघातायाति सम्परायिका आसवा नाम असंवरे ठितेन कतपापकम्ममूलका सम्पराये नरकादीसु पत्तब्बा दुक्खविसेसा, तेसं पटिघातत्थाय पटिप्पस्सम्भनत्थाय वूपसमत्थायाति वुत्तं होति ।

अप्पसन्नानं पसादायाति सिक्खापदपज्जत्तिया हि सति सिक्खापदपज्जत्तिं जत्वा वा यथापज्जत्तं पटिपज्जमाने भिक्खू दिस्वा वा येपि अप्पसन्ना पण्डितमनुस्सा, ते “यानि वत लोके महाजनस्स रज्जन-दुस्सन-मुह्णद्वानानि, तेहि इमे समणा सक्कपुत्तिया आरका विरता विहरन्ति, दुक्करं वत करोन्ति, भारियं वत करोन्ती”ति पसादं आपज्जन्ति, विनयपिटके पोत्थकं दिस्वा मिच्छादिट्ठिक-तिवेदी ब्राह्मणो विय । तेन वुत्तं — “अप्पसन्नानं पसादाया”ति ।

पसन्नानं भिय्योभावायाति येपि सासने पसन्ना कुलपुत्ता तेपि सिक्खापदपज्जत्तिं जत्वा यथापज्जत्तं पटिपज्जमाने भिक्खू वा दिस्वा “अहो अय्या दुक्करकारिनो, ये यावजीवं एकभत्तं ब्रह्मचरियं विनयसंवरं अनुपालेन्ती”ति भिय्यो भिय्यो पसीदन्ति । तेन वुत्तं — “पसन्नानं भिय्योभावाया”ति ।

सद्धम्मट्ठितियाति तिविधो सद्धम्मो — परियत्तिसद्धम्मो, पटिपत्तिसद्धम्मो, अधिगमसद्धम्मोति । तत्थ पिटकत्तयसङ्गहितं सब्बम्पि बुद्धवचनं “परियत्तिसद्धम्मो” नाम । तेरस धुतगुणा, चुद्दस खन्धकवत्तानि, द्वेअसीति महावत्तानि, सीलसमाधिविपस्सनाति अयं “पटिपत्तिसद्धम्मो” नाम । चत्तारो अरियमग्गा चत्तारि च सामज्जफलानि निब्बानज्जाति अयं “अधिगमसद्धम्मो” नाम । सो सब्बोपि यस्मा सिक्खापदपज्जत्तिया सति भिक्खू सिक्खापदज्ज तस्स

विभङ्गञ्च तदत्थजोतनत्थं अञ्जञ्च बुद्धवचनं परियापुणन्ति, यथापञ्जत्तञ्च पटिपज्जमाना पटिपत्तिं पूरेत्वा पटिपत्तिया अधिगन्तब्बं लोकुत्तरधम्मं अधिगच्छन्ति, तस्मा सिक्खापदपञ्जत्तिया चिरद्वितिको होति । तेन वुत्तं — “सद्धम्मद्वितिया”ति ।

विनयानुग्गहायाति सिक्खापदपञ्जत्तिया हि सति संवरविनयो च पहानविनयो च समथविनयो च पञ्जत्तिविनयो चाति चतुब्बिधोपि विनयो अनुग्गहितो होति उपत्थम्भितो सूपत्थम्भितो । तेन वुत्तं — “विनयानुग्गहाया”ति ।

सब्बानेव चेतानि पदानि “सिक्खापदं पञ्जपेस्सामी”ति इमिना वचनेन सद्धिं योजेतब्बानि । तत्रायं पठमपच्छिमपदयोजना — “सङ्खसुट्ठुताय सिक्खापदं पञ्जपेस्सामि, विनयानुग्गहाय सिक्खापदं पञ्जपेस्सामी”ति ।

अपि चेत्थ यं सङ्खसुट्ठु तं सङ्खफासु, यं सङ्खफासु तं दुम्मङ्कनं पुग्गलानं निग्गहायाति एवं सङ्खलिकनयं; यं सङ्खसुट्ठु तं सङ्खफासु, यं सङ्खसुट्ठु तं दुम्मङ्कनं पुग्गलानं निग्गहायाति एवञ्च एकेकपदमूलिकं दसक्खत्तुं योजनं कत्वा यं वुत्तं **परिवारे** (परि० ३३४) —

“अत्थसतं धम्मसतं, द्वे च निरुत्तिसतानि ।
चत्तारि जाणसतानि, अत्थवसे पकरणे”ति ॥

तं सब्बं वेदितब्बं । तं पनेतं यस्मा परिवारेयेव आवि भविस्सति, तस्मा इध न वण्णितन्ति ।

एवं सिक्खापदपञ्जत्तिया आनिसंसं दस्सेत्वा तस्मिं सिक्खापदे भिक्खूहि कत्तब्बकिच्चं दीपेन्तो “**एवञ्च पन, भिक्खवे, इमं सिक्खापदं उद्दिसेय्याथा**”ति आह । किं वुत्तं होति? भिक्खवे, इमं पन मया इति सन्दस्सितानिसंसं सिक्खापदं एवं पातिमोक्खुद्देसे उद्दिसेय्याथ च परियापुणेय्याथ च धारेय्याथ च अञ्जेसञ्च वाचेय्याथाति । अतिरेकानयनत्थो हि एत्थ च सद्दो, तेनायमत्थो आनीतो होतीति ।

इदानीं यं वुत्तं “इमं सिक्खापदं”न्ति तं दस्सेन्तो “**यो पन भिक्खु मेथुनं धम्मं पटिसेवेय्य, पाराजिको होति असंवासो**”ति आह । एवं मूलच्छेज्जवसेन दळ्हं कत्वा पठमपाराजिके पञ्जत्ते अपरम्मि अनुपञ्जत्तत्थाय मक्कटीवत्थु उदपादि । तस्सुप्पत्तिदीपनत्थमेतं वुत्तं — **एवञ्चिदं भगवता भिक्खूनं सिक्खापदं पञ्जत्तं होतीति** । तस्सत्थो — भगवता भिक्खूनं इदं सिक्खापदं एवं पञ्जत्तं होति च, इदञ्च अञ्जं वत्थु उदपादीति ।

पठमपञ्जत्तिकथा निड्डिता ।

सुदिन्नभाणवारं निड्डितं ।

मक्कटीवत्थुकथा

४०. इदानीं यं तं अञ्जं वत्थु उप्पन्नं, तं दस्सेतुं “**तेन खो पन समयेना**”तिआदिमाह । तत्रायं अनुत्तानपदवण्णना — **मक्कटिं आमिसेना**ति महावने भिक्खूनं खन्तिमेत्तादिगुणानुभावेन निरासङ्कचित्ता बहू मिगमोरकुक्कुटमक्कटादयो तिरच्छाना पधानागारड्डानेसु विचरन्ति । तत्र एकं मक्कटिं आमिसेन यागुभत्तखज्जकादिना उपलापेत्वा, सङ्गहिहत्वाति वुत्तं

होति । तस्माति भुम्मवचनं । पटिसेवतीति पचुरपटिसेवनो होति; पचुरत्थे हि वत्तमानवचनं । सो भिक्खूति सो मेथुनधम्मपटिसेवनको भिक्खु । सेनासनचारिकं आहिण्डन्ताति ते भिक्खू आगन्तुका बुद्धदस्सनाय आगता पातोव आगन्तुकभक्तानि लभित्वा कतभत्तिकिच्चा भिक्खूनं निवासनट्टानानि पस्सिस्सामाति विचरिंसु । तेन वुत्तं — “सेनासनचारिकं आहिण्डन्ता”ति । येन ते भिक्खू तेनुपसङ्कमीति तिरच्छानगता नाम एकभिक्खुना सद्धिं विस्सासं कत्वा अज्जेसुपि तादिसज्जेव चित्तं उप्पादेन्ति । तस्मा सा मक्कटी येन ते भिक्खू तेनुपसङ्कमि; उपसङ्कमित्वा च अत्तनो विस्सासिकभिक्खुस्सेव तेसम्पि तं विकारं दस्सेसि ।

छेप्पन्ति नङ्गुट्ठं । ओड्डीति अभिमुखं ठपेसि । निमित्तम्पि अकासीति येन नियामेन याय किरियाय मेथुनाधिप्पायं ते जानन्ति तं अकासीति अत्थो । सो भिक्खूति यस्सायं विहारो । एकमन्तं निलीयिंसूति एकस्मिं ओकासे पटिच्छन्ना अच्छिंसु ।

४१. सच्चं, आवुसोति सहोड्ढगहितो चोरो विय पच्चक्खं दिस्वा चोदितत्ता “किं वा मया कत”न्ति आदीनि वत्तुं असक्कोन्तो “सच्चं, आवुसो”ति आह । ननु, आवुसो, तथेव तं होतीति आवुसो यथा मनुस्सित्थिया, ननु तिरच्छानगतित्थियापि तं सिक्खापदं तथेव होति । मनुस्सित्थियापि हि दस्सनम्पि गहणम्पि आमसनम्पि फुसनम्पि घट्टनम्पि दुट्ठल्लमेव । तिरच्छानगतित्थियापि तं सब्बं दुट्ठल्लमेव । को एत्थ विसेसो? अलेसट्टाने त्वं लेसं ओड्ढेसीति ।

४२. अन्तमसो तिरच्छानगतायपि पाराजिको होति असंवासोति तिरच्छानगतायपि मेथुनं धम्मं पटिसेवित्वा पाराजिको येव होतीति दळ्हतं सिक्खापदमकासि । दुविधज्झि सिक्खापदं — लोकवज्जं, पण्णत्तिवज्जञ्च । तत्थ यस्स सचित्तकपक्खे चित्तं अकुसलमेव होति, तं लोकवज्जं नाम । सेसं पण्णत्तिवज्जं । तत्थ लोकवज्जे अनुपज्जति उप्पज्जमाना रुन्धन्ती द्वारं पिदहन्ती सोतं पच्छिन्दमाना गाळ्हतं करोन्ती उप्पज्जति, अज्जत्र अधिमाना, अज्जत्र सुपिनन्ताति अयं पन वीतिक्कमाभावा अब्बोहारिकत्ता च वुत्ता । पण्णत्तिवज्जे अकते वीतिक्कमे उप्पज्जमाना सिथिलं करोन्ती मोचेन्ती द्वारं ददमाना अपरापरम्पि अनापत्तिं कुरुमाना उप्पज्जति, गणभोजनपरम्परभोजनादीसु अनुपज्जत्तियो विय । “अन्तमसो तङ्गणिकायपी”ति एवरूपा पन कते वीतिक्कमे उप्पन्नत्ता पज्जत्तिगतिकाव होति । इदं पन पठमसिक्खापदं यस्मा लोकवज्जं, न पण्णत्तिवज्जं; तस्मा अयमनुपज्जति रुन्धन्ती द्वारं पिदहन्ती सोतं पच्छिन्दमाना गाळ्हतं करोन्ती उप्पज्जि ।

एवं द्वेपि वत्थूनि सम्पिण्डेत्वा मूलच्छेज्जवसेन दळ्हतं कत्वा पठमपाराजिके पज्जते अपरम्पि अनुपज्जत्तत्थाय वज्जिपुत्तकवत्थु उदपादि । तस्सुप्पत्तिदस्सनत्थमेतं वुत्तं — “एवज्जिदं भगवता भिक्खूनं सिक्खापदं पज्जत्तं होती”ति । तस्सत्थो — भगवता भिक्खूनं इदं सिक्खापदं एवं पज्जत्तं होति च इदञ्च अज्जम्पि वत्थु उदपादीति ।

मक्कटीवत्थुकथा निड्ढिता ।

सन्थतभाणवारो

वज्जिपुत्तकवत्थुवण्णना

४३-४४. इदानि यं तं अज्जम्पि वत्थु उप्पन्नं, तं दस्सेतुं “तेन खो पन समयेना”ति आदिमाह । तत्रापि अयमनुत्तानपदवण्णना — वेसालिकाति वेसालिवासिनो । वज्जिपुत्तकाति वज्जिरट्ठे वेसालियं कुलानं पुत्ता । सासने किर यो यो उपद्वो आदीनवो अब्बुदमुप्पज्जि, सब्बं तं वज्जिपुत्तके निस्साय । तथा हि देवदत्तोपि वज्जिपुत्तके पक्खे लभित्वा

सङ्गं भिन्दि । वज्जिपुत्तका एव च वस्ससतपरिनिब्बुते भगवति उद्धम्मं उब्बिनयं सत्थुसासनं दीपेसुं । इमेपि तेसं येव एकच्चे एवं पज्जत्तेपि सिक्खापदे यावदत्थं भुज्जिसु...पे०... मेथुनं धम्मं पटिसेविसूति ।

जातिव्यसनेनपीति एत्थ असनं व्यसनं विक्खेपो विद्धंसनं विनासोति सब्बमेतं एकत्थं । जातीनं व्यसनं **जातिव्यसनं**, तेन जातिव्यसनेन, राजदण्डव्याधिमरणविष्यवासनिमित्तेन जातिविनासेनाति अत्थो । एस नयो दुतियपदेपि । ततियपदे पन आरोग्यविनासको रोगो एव **रोगव्यसनं** । सो हि आरोग्यं व्यसति विक्खिपति विनासेतीति व्यसनं । रोगोव व्यसनं रोगव्यसनं, तेन रोगव्यसनेन । **फुट्ठाति** अधिपन्ना अभिभूता समन्नागताति अत्थो ।

न मयं, भन्ते आनन्द, बुद्धगरहिनोति भन्ते आनन्द, मयं न बुद्धं गरहाम, न बुद्धस्स दोसं देम । न धम्मगरहिनो, न सङ्गगरहिनो । **अत्तगरहिनो मयन्ति** अत्तानमेव मयं गरहाम, अत्तनो दोसं देम । **अलक्खिकाति** निस्सरिका । **अप्पपुज्जाति** परित्तपुज्जा । **विपस्सका कुसलानं धम्मानन्ति** ये अट्ठतिसारम्मणेषु विभक्ता कुसला धम्मा, तेसं विपस्सका; ततो ततो आरम्मणतो वुट्ठाय तेव धम्मे विपस्समानाति अत्थो । **पुब्बरत्तापररत्तन्ति** रत्तिया पुब्बं पुब्बरत्तं, रत्तिया अपरं अपररत्तं, पठमयामञ्च पच्छिमयामञ्चाति वुत्तं होति । **बोधिपक्खिकानन्ति** बोधिस्स पक्खे भवानं, अरहत्तमग्गजाणस्स उपकारकानन्ति अत्थो । **भावनानुयोगन्ति** वट्ठनानुयोगं । **अनुयुत्ता विहरेय्यामाति** गिहिपलिबोधं आवासपलिबोधञ्च पहाय विवित्तेसु सेनासनेसु युत्तपयुत्ता अनञ्जकिच्चा विहरेय्याम ।

एवमावुसोति थेरो एतेसं आसयं अजानन्तो इदं नेसं महागज्जितं सुत्वा “सचे इमे ईदिसा भविस्सन्ति, साधू”ति मज्जमानो “एवमावुसो”ति सम्पटिच्छि । **अट्ठानमेतं अनवकासोति** उभयम्पेतं कारणपटिक्खेपवचनं । कारणज्हि यस्मा तत्थ तदायत्तवृत्तिभावेन फलं तिट्ठति । यस्मा चस्स तं ओकासो होति तदायत्तवृत्तिभावेन, तस्मा “ठानञ्च अवकासो चा”ति वुच्चति, तं पटिक्खिपन्तो आह — “अट्ठानमेतं, आनन्द, अनवकासो”ति । एतं ठानं वा ओकासो वा नत्थि । **यं तथागतोति** येन तथागतो वज्जीनं वा...पे०... समूहनेय्य, तं कारणं नत्थीति अत्थो । यदि हि भगवा एतेसं “लभेय्याम उपसम्पद”न्ति याचन्तानं उपसम्पदं ददेय्य, एवं सन्ते “पाराजिको होति असंवासो”ति पज्जत्तं समूहनेय्य । यस्मा पनेतं न समूहनति, तस्मा “अट्ठानमेत”न्ति आदिमाह ।

सो आगतो न उपसम्पादेतब्बोति “यदि हि एवं आगतो उपसम्पदं लभेय्य, सासने अगारवो भवेय्य । सामणेरभूमियं पन ठितो सगारवो च भविस्सति, अत्तत्थञ्च करिस्सती”ति जत्वा अनुकम्पमानो भगवा आह — “सो आगतो न उपसम्पादेतब्बो”ति । **सो आगतो उपसम्पादेतब्बोति** एवं आगतो भिक्खुभावे ठत्वा अविपन्नसीलताय सासने सगारवो भविस्सति, सो सति उपनिस्सये नचिरस्सेव उत्तमत्थं पापुणिस्सतीति जत्वा उपसम्पादेतब्बोति आह ।

एवं मेथुनं धम्मं पटिसेवित्वा आगतेसु अनुपसम्पादेतब्बञ्च उपसम्पादेतब्बञ्च दस्सेत्वा तीणिपि वत्थूनि समोधानेत्वा परिपुण्णं कत्वा सिक्खापदं पज्जपेतुकामो “एवञ्च पन, भिक्खवे, इमं सिक्खापदं उद्दिसेय्याथा”ति वत्वा “यो पन भिक्खु... पे०... असंवासो”ति परिपुण्णं सिक्खापदं पज्जपेसि ।

वज्जिपुत्तकवत्थुवण्णना निट्ठिता ।

चतुब्बिधविनयकथा

४५. इदानिस्स अत्थं विभजन्तो “यो पनाति, यो यादिसो”ति आदिमाह । तस्मिं पन सिक्खापदे च

सिक्खापदविभङ्गे च सकले च विनयविनिच्छये कोसल्लं पत्थयन्तेन चतुब्बिधो विनयो जानितब्बो —

चतुब्बिधञ्चि विनयं, महाथेरा महिद्धिका ।
नीहरित्वा पकासेसुं, धम्मसङ्गाहका पुरा ॥

कतमं चतुब्बिधं? सुत्तं, सुत्तानुलोमं, आचरियवादं, अत्तनोमतिन्ति । यं सन्धाय वुत्तं — “आहच्चपदेन रसेन आचरियवंसेन अधिप्पाया”ति, एत्थ हि आहच्चपदन्ति सुत्तं अधिप्पेतं, रसोति सुत्तानुलोमं, आचरियवंसोति आचरियवादो, अधिप्पायोति अत्तनोमति ।

तत्थ सुत्तं नाम सकले विनयपिटके पाळि ।

सुत्तानुलोमं नाम चत्तारो महापदेसा; ये भगवता एवं वुत्ता — “यं, भिक्खवे, मया ‘इदं न कप्पती’ति अप्पटिक्खित्तं, तं चे अकप्पियं अनुलोमेति; कप्पियं पटिबाहति, तं वो न कप्पति । यं, भिक्खवे, मया ‘इदं न कप्पती’ति अप्पटिक्खित्तं, तं चे कप्पियं अनुलोमेति; अकप्पियं पटिबाहति, तं वो कप्पति । यं, भिक्खवे, मया ‘इदं कप्पती’ति अननुज्जातं, तं चे अकप्पियं अनुलोमेति, कप्पियं पटिबाहति; तं वो न कप्पति । यं, भिक्खवे, मया ‘इदं कप्पती’ति अननुज्जातं, तं चे कप्पियं अनुलोमेति, अकप्पियं पटिबाहति; तं वो कप्पती”ति (महाव० ३०५) ।

आचरियवादो नाम धम्मसङ्गाहकेहि पञ्चहि अरहन्तसतेहि ठपिता पाळिविनिमुत्ता ओक्कन्तविनिच्छयप्पवत्ता अट्ठकथातन्ति ।

अत्तनोमति नाम सुत्त-सुत्तानुलोम-आचरियवादे मुञ्चित्वा अनुमानेन अत्तनो अनुबुद्धिया नयगाहेन उपट्ठिताकारकथनं ।

अपिच सुत्तन्ताभिधम्मविनयट्ठकथासु आगतो सब्बोपि थेरवादो “अत्तनोमति” नाम । तं पन अत्तनोमतिं गहेत्वा कथेन्तेन न दळ्ढहगाहं गहेत्वा वोहरितब्बं । कारणं सल्लक्खेत्वा अत्थेन पाळिं, पाळिया च अत्थं संसन्दित्वा कथेतब्बं । अत्तनोमति आचरियवादे ओतारेतब्बा । सचे तत्थ ओतरति चेव समेति च, गहेतब्बा । सचे नेव ओतरति न समेति, न गहेतब्बा । अयञ्चि अत्तनोमति नाम सब्बदुब्बला । अत्तनोमतितो आचरियवादो बलवतरो ।

आचरियवादोपि सुत्तानुलोमे ओतारेतब्बो । तत्थ ओतरन्तो समेन्तोयेव गहेतब्बो, इतरो न गहेतब्बो । आचरियवादतो हि सुत्तानुलोमं बलवतरं ।

सुत्तानुलोममि सुत्ते ओतारेतब्बं । तत्थ ओतरन्तं समेन्तमेव गहेतब्बं, इतरं न गहेतब्बं । सुत्तानुलोमतो हि सुत्तमेव बलवतरं । सुत्तञ्चि अप्पटिवत्तियं कारकसङ्गसदिसं बुद्धानं ठितकालसदिसं । तस्मा यदा द्वे भिक्खू साकच्छन्ति, सकवादी सुत्तं गहेत्वा कथेति, परवादी सुत्तानुलोमं । तेहि अज्जमज्जं खेपं वा गरहं वा अकत्वा सुत्तानुलोमं सुत्ते ओतारेतब्बं । सचे ओतरति समेति, गहेतब्बं । नो चे, न गहेतब्बं; सुत्तस्मियेव ठातब्बं । अथायं सुत्तं गहेत्वा कथेति, परो आचरियवादं । तेहिपि अज्जमज्जं खेपं वा गरहं वा अकत्वा आचरियवादो सुत्ते ओतारेतब्बो । सचे ओतरति समेति, गहेतब्बो । अनोतरन्तो असमेन्तो च गारह्वाचरियवादो न गहेतब्बो; सुत्तस्मियेव ठातब्बं ।

अथायं सुत्तं गहेत्वा कथेति, परो अत्तनोमतिं । तेहिपि अज्जमज्जं खेपं वा गरहं वा अकत्वा अत्तनोमति सुत्ते ओतारेतब्बा । सचे ओतरति समेति, गहेतब्बा । नो चे, न गहेतब्बा । सुत्तस्मिं येव ठातब्बं ।

अथ पनायं सुत्तानुलोमं गहेत्वा कथेति, परो सुत्तं । सुत्तं सुत्तानुलोमे ओतारेतब्बं । सचे ओतरति समेति, तिस्सो सङ्गीतियो आरूळ्हं पाळिआगतं पज्जायति, गहेतब्बं । नो चे तथा पज्जायति न ओतरति न समेति, बाहिरकसुत्तं वा होति सिलोको वा अज्जं वा गारय्हसुत्तं गुळ्हवेस्सन्तरगुळ्हविनयवेदल्लादीनं अज्जतरतो आगतं, न गहेतब्बं । सुत्तानुलोमस्मिंयेव ठातब्बं ।

अथायं सुत्तानुलोमं गहेत्वा कथेति, परो आचरियवादं । आचरियवादो सुत्तानुलोमे ओतारेतब्बो । सचे ओतरति समेति, गहेतब्बो । नो चे, न गहेतब्बो । सुत्तानुलोमेयेव ठातब्बं ।

अथायं सुत्तानुलोमं गहेत्वा कथेति, परो अत्तनोमतिं । अत्तनोमति सुत्तानुलोमे ओतारेतब्बा । सचे ओतरति समेति, गहेतब्बा । नो चे, न गहेतब्बा । सुत्तानुलोमेयेव ठातब्बं ।

अथ पनायं आचरियवादं गहेत्वा कथेति, परो सुत्तं । सुत्तं आचरियवादे ओतारेतब्बं । सचे ओतरति समेति, गहेतब्बं । इतरं गारय्हसुत्तं न गहेतब्बं । आचरियवादेयेव ठातब्बं ।

अथायं आचरियवादं गहेत्वा कथेति, परो सुत्तानुलोमं । सुत्तानुलोमं आचरियवादे ओतारेतब्बं । ओतरन्तं समेन्तमेव गहेतब्बं, इतरं न गहेतब्बं । आचरियवादेयेव ठातब्बं ।

अथायं आचरियवादं गहेत्वा कथेति, परो अत्तनोमतिं । अत्तनोमति आचरियवादे ओतारेतब्बा । सचे ओतरति समेति, गहेतब्बा । नो चे, न गहेतब्बा । आचरियवादेयेव ठातब्बं ।

अथ पनायं अत्तनोमतिं गहेत्वा कथेति, परो सुत्तं । सुत्तं अत्तनोमतियं ओतारेतब्बं । सचे ओतरति समेति, गहेतब्बं । इतरं गारय्हसुत्तं न गहेतब्बं । अत्तनोमतियमेव ठातब्बं ।

अथायं अत्तनोमतिं गहेत्वा कथेति, परो सुत्तानुलोमं । सुत्तानुलोमं अत्तनोमतियं ओतारेतब्बं । ओतरन्तं समेन्तमेव गहेतब्बं, इतरं न गहेतब्बं । अत्तनोमतियमेव ठातब्बं ।

अथायं अत्तनोमतिं गहेत्वा कथेति, परो आचरियवादं । आचरियवादो अत्तनोमतियं ओतारेतब्बो । सचे ओतरति समेति, गहेतब्बो; इतरो गारय्हाचरियवादो न गहेतब्बो । अत्तनोमतियमेव ठातब्बं । अत्तनो गहणमेव बलियं कातब्बं । सब्बद्वानेसु च खेपो वा गरहा वा न कातब्बाति ।

अथ पनायं “कप्पिय”न्ति गहेत्वा कथेति, परो “अकप्पिय”न्ति । सुत्ते च सुत्तानुलोमे च ओतारेतब्बं । सचे कप्पियं होति, कप्पिये ठातब्बं । सचे अकप्पियं, अकप्पिये ठातब्बं ।

अथायं तस्स कप्पियभावसाधकं सुत्ततो बहुं कारणञ्च विनिच्छयञ्च दस्सेति, परो कारणं न विन्दति । कप्पियेव ठातब्बं । अथ परो तस्स अकप्पियभावसाधकं सुत्ततो बहुं कारणञ्च विनिच्छयञ्च दस्सेति, अनेन अत्तनो गहणन्ति कत्वा

दळ्हं आदाय न ठातब्बं । “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा अकप्पियेव ठातब्बं । अथ द्विन्नम्पि कारणच्छाया दिस्सति, पटिक्खित्तभावोयेव साधु, अकप्पिये ठातब्बं । विनयज्झि पत्वा कप्पियाकप्पियविचारणमागम्म रुन्धितब्बं, गाळ्हं कत्तब्बं, सोतं पच्छिन्दितब्बं, गरुकभावेयेव ठातब्बं ।

अथ पनायं “अकप्पिय”न्ति गहेत्वा कथेति, परो “कप्पिय”न्ति । सुत्ते च सुत्तानुलोमे च ओतारेतब्बं । सचे कप्पियं होति, कप्पिये ठातब्बं । सचे अकप्पियं, अकप्पिये ठातब्बं ।

अथायं बहूहि सुत्तविनिच्छयकारणेहि अकप्पियभावं दस्सेति, परो कारणं न विन्दति, अकप्पिये ठातब्बं । अथ परो बहूहि सुत्तविनिच्छयकारणेहि कप्पियभावं दस्सेति, अयं कारणं न विन्दति, कप्पिये ठातब्बं । अथ द्विन्नम्पि कारणच्छाया दिस्सति, अत्तनो गहणं न विस्सज्जेतब्बं । यथा चायं कप्पियाकप्पिये अकप्पियकप्पिये च विनिच्छयो वुत्तो; एवं अनापत्तिआपत्तिवादे आपत्तानापत्तिवादे च, लहुकगरुकापत्तिवादे गरुकलहुकापत्तिवादे चापि विनिच्छयो वेदितब्बो । नाममत्तयेव हि एत्थ नानं, योजनानये नानं नत्थि, तस्मा न वित्थारितं ।

एवं कप्पियाकप्पियादिविनिच्छये उप्पन्ने यो सुत्त-सुत्तानुलोमआचरियवादअत्तनोमतीसु अतिरेककारणं लभति, तस्स वादे ठातब्बं । सब्बसो पन कारणं विनिच्छयं अलभन्तेन सुत्तं न जहितब्बं, सुत्तस्मिंयेव ठातब्बन्ति । एवं तस्मिं सिक्खापदे च सिक्खापदविभङ्गे च सकले च विनयविनिच्छये कोसल्लं पत्थयन्तेन अयं चतुब्बिधो विनयो जानितब्बो ।

इमञ्च पन चतुब्बिधं विनयं जत्वापि विनयधरेन पुग्गलेन तिलक्खणसमन्नागतेन भवितब्बं । **तीणि हि विनयधरस्स लक्खणानि** इच्छितब्बानि । कतमानि तीणि? “सुत्तञ्चस्स स्वागतं होति सुप्पवत्ति सुविनिच्छितं सुत्ततो अनुब्यञ्जनतो”ति इदमेकं लक्खणं । “विनये खो पन ठितो होति असंहीरो”ति इदं दुतियं । “आचरियपरम्परा खो पनस्स सुग्गहिता होति सुमनसिकता सूपधारिता”ति इदं ततियं ।

तत्थ **सुत्तं** नाम सकलं विनयपिटकं । तञ्चस्स **स्वागतं** होतीति सुट्ठु आगतं । **सुप्पवत्तीति** सुट्ठु पवत्तं पगुणं वाचुगतं सुविनिच्छितं । **सुत्ततो अनुब्यञ्जनतो**ति पाळितो च परिपुच्छतो च अट्ठकथातो च सुविनिच्छितं होति, कङ्खच्छेदं कत्वा उग्गहितं ।

विनये खो पन ठितो होतीति विनये लज्जीभावेन पतिट्ठितो होति । अलज्जी हि बहुस्सुतोपि समानो लाभगरुताय तन्ति विसंवादेत्वा उद्धम्मं उब्बिनयं सत्थुसासनं दीपेत्वा सासने महन्तं उपद्वं करोति । सङ्खभेदम्पि सङ्खराजिम्पि उप्पादेति । लज्जी पन कुक्कुच्चको सिक्खाकामो जीवितहेतुपि तन्ति अविसंवादेत्वा धम्ममेव विनयमेव च दीपेति, सत्थुसासनं गरुं कत्वा ठपेति । तथा हि पुब्बे महाथेरा तिक्खत्तुं वाचं निच्छारेसुं — “**अनागते लज्जी रक्खिस्सति, लज्जी रक्खिस्सति, लज्जी रक्खिस्सती**”ति । एवं यो लज्जी, सो विनयं अविजहन्तो अवोक्कमन्तो लज्जीभावेन विनये ठितो होति सुप्पतिट्ठितोति । **असंहीरो**ति संहीरो नाम यो पाळियं वा अट्ठकथायं वा हेट्ठतो वा उपरितो वा पदपटिपाटिया वा पुच्छियमानो वित्थुनति विप्फन्दति सन्तिट्ठितुं न सक्कोति; यं यं परेन वुच्चति तं तं अनुजानाति; सकवादं छट्ठेत्वा परवादं गणहाति । यो पन पाळियं वा अट्ठकथाय वा हेट्ठपरियेन वा पदपटिपाटिया वा पुच्छियमानो न वित्थुनति न विप्फन्दति, एकेकलोमं सण्डासेन गणहन्तो विय “एवं मयं वदाम; एवं नो आचरिया वदन्ती”ति विस्सज्जेति; यम्हि पाळि च पाळिविनिच्छयो च सुवण्णभाजने पक्खित्तसीहवसा विय परिक्खयं परियादानं अगच्छन्तो तिट्ठति, अयं वुच्चति “असंहीरो”ति ।

आचरियपरम्परा खो पनस्स सुग्गहिता होतीति थेरपरम्परा वंसपरम्परा चस्स सुउ गहिता होती। **सुमनसिकता**ति सुट्ठु मनसिकता; आवज्जितमत्ते उज्जलितपदीपो विय होती। **सूपधारिता**ति सुट्ठु उपधारिता पुब्बापरानुसन्धितो अत्थतो कारणतो च उपधारिता; अत्तनो मतिं पहाय आचरियसुद्धिया वत्ता होती “मय्हं आचरियो असुकाचरियस्स सन्तिके उग्गण्हि, सो असुकस्सा”ति एवं सब्बं आचरियपरम्परं थेरवादङ्गं आहरित्वा याव उपालित्थेरो सम्मासम्बुद्धस्स सन्तिके उग्गण्हीति पापेत्वा ठपेति। ततोपि आहरित्वा उपालित्थेरो सम्मासम्बुद्धस्स सन्तिके उग्गण्हि, दासकत्थेरो अत्तनो उपज्झायस्स उपालित्थेरस्स, सोणकत्थेरो अत्तनो उपज्झायस्स दासकत्थेरस्स, सिग्गवत्थेरो अत्तनो उपज्झायस्स सोणकत्थेरस्स, मोग्गलिपुत्तत्तिस्सत्थेरो अत्तनो उपज्झायस्स सिग्गवत्थेरस्स चण्डवज्जित्थेरस्स चाति। एवं सब्बं आचरियपरम्परं थेरवादङ्गं आहरित्वा अत्तनो आचरियं पापेत्वा ठपेति। एवं उग्गहिता हि आचरियपरम्परा सुग्गहिता होती। एवं असक्कोन्तेन पन अवस्सं द्वे तयो परिवट्ठा उग्गहेतब्बा। सब्बपच्छिमेन हि नयेन यथा आचरियो च आचरियाचरियो च पाळिञ्च परिपुच्छञ्च वदन्ति, तथा जातुं वट्ठति।

इमेहि च पन तीहि लक्खणेहि समन्नागतेन विनयधरेन वत्थुविनिच्छयत्थं सन्निपतिते सङ्गे ओतिण्णे वत्थुस्मिं चोदकेन च चुदितकेन च वुत्ते वत्तब्बे सहसा अविनिच्छिन्नित्वाव **छ ठानानि** ओलोकेतब्बानि। कतमानि छ? वत्थु ओलोकेतब्बं, मातिका ओलोकेतब्बा, पदभाजनीयं ओलोकेतब्बं, तिकपरिच्छेदो ओलोकेतब्बो, अन्तरापत्ति ओलोकेतब्बा, अनापत्ति ओलोकेतब्बाति।

वत्थुं ओलोकेन्तोपि हि “तिणेन वा पण्णेन वा पटिच्छादेत्वा आगन्तब्बं, न त्वेव नग्गेन आगन्तब्बं; यो आगच्छेय्य, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति (पारा० ५१७) एवं एकच्चं आपत्तिं पस्सति। सो तं सुत्तं आनेत्वा तं अधिकरणं वूपसमेस्सति।

मातिकं ओलोकेन्तोपि “सम्पजानमुसावादे पाचित्ति”न्तिआदिना (पाचि० २) नयेन पञ्चन्नं आपत्तीनं अज्जतरं आपत्तिं पस्सति, सो तं सुत्तं आनेत्वा तं अधिकरणं वूपसमेस्सति।

पदभाजनीयं ओलोकेन्तोपि “अक्खयिते सरीरे मेथुनं धम्मं पटिसेवति, आपत्ति पाराजिकस्स। येभुय्येन खयिते सरीरे मेथुनं धम्मं पटिसेवति, आपत्ति थुल्लच्चयस्सा”तिआदिना (पारा० ५९ आदयो, अत्थतो समानं) नयेन सत्तन्नं आपत्तीनं अज्जतरं आपत्तिं पस्सति, सो पदभाजनीयतो सुत्तं आनेत्वा तं अधिकरणं वूपसमेस्सति।

तिकपरिच्छेदं ओलोकेन्तोपि तिकसङ्गादिसेसं वा तिकपाचित्तियं वा तिकदुक्कटं वा अज्जतरं वा आपत्तिं तिकपरिच्छेदे पस्सति, सो ततो सुत्तं आनेत्वा तं अधिकरणं वूपसमेस्सति।

अन्तरापत्तिं ओलोकेन्तोपि “पटिलातं उक्खिपति, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति (पाचि० ३५५) एवं या सिक्खापदन्तरेसु अन्तरापत्ति होति तं पस्सति, सो तं सुत्तं आनेत्वा तं अधिकरणं वूपसमेस्सति।

अनापत्तिं ओलोकेन्तोपि “अनापत्ति भिक्खु असादियन्तस्स, अथेय्यचित्तस्स, न मरणाधिप्पायस्स, अनुल्लपनाधिप्पायस्स, न मोचनाधिप्पायस्स, असज्जिच्च, अस्सतिया, अजानन्तस्सा”ति (पारा० ७२ आदयो) एवं तस्मिं तस्मिं सिक्खापदे निद्दिट्ठं अनापत्तिं पस्सति, सो तं सुत्तं आनेत्वा तं अधिकरणं वूपसमेस्सति।

यो हि भिक्खु चतुब्बिधविनयकोविदो तिलक्खणसम्पन्नो इमानि छ ठानानि ओलोकेत्वा अधिकरणं वूपसमेस्सति,

तस्स विनिच्छयो अप्पटिवत्तियो, बुद्धेन सयं निसीदित्वा विनिच्छितसदिसो होति । तं चेवं विनिच्छयकुसलं भिक्खुं कोचि कतसिक्खापदवीतिक्कमो भिक्खु उपसङ्गमित्वा अत्तनो कुक्कुच्चं पुच्छेय्य; तेन साधुकं सल्लक्खत्वा सचे अनापत्ति होति, “अनापत्ती”ति वत्तब्बं । सचे पन आपत्ति होति, “आपत्ती”ति वत्तब्बं । सा देसनागामिनी चे, “देसनागामिनी”ति वत्तब्बं । वुट्ठानगामिनी चे, “वुट्ठानगामिनी”ति वत्तब्बं । अथस्स पाराजिकच्छाया दिस्सति, “पाराजिकापत्ती”ति न ताव वत्तब्बं । कस्मा? मेथुनधम्मवीतिक्कमो हि उत्तरिमनुस्सधम्मवीतिक्कमो च ओळारिको ।

अदिन्नादानमनुस्सविग्गहवीतिक्कमा पन सुखुमा चित्तलहुका । ते सुखुमेनेव आपज्जति, सुखुमेन रक्खति, तस्मा विसेसेन तंवत्थुकं कुक्कुच्चं पुच्छियमानो “आपत्ती”ति अवत्वा सचस्स आचरियो धरति, ततो तेन सो भिक्खु “अम्हाकं आचरियं पुच्छा”ति पेसेतब्बो । सचे सो पुन आगन्त्वा “तुम्हाकं आचरियो सुत्ततो नयतो ओलोकेत्वा ‘सतेकिच्छो’ति मं आहा”ति वदति, ततो अनेन सो “साधु सुट्ठु यं आचरियो भणति तं करोही”ति वत्तब्बो । अथ पनस्स आचरियो नत्थि, सद्धि उग्गहितत्थेरो पन अत्थि, तस्स सन्तिकं पेसेतब्बो — “अम्हेहि सह उग्गहितत्थेरो गणपामोक्खो, तं गन्त्वा पुच्छा”ति । तेनापि “सतेकिच्छो”ति विनिच्छिते “साधु सुट्ठु तस्स वचनं करोही”ति वत्तब्बो । अथ सद्धि उग्गहितत्थेरोपि नत्थि, अन्तेवासिको पण्डितो अत्थि, तस्स सन्तिकं पेसेतब्बो — “असुकदहरं गन्त्वा पुच्छा”ति । तेनापि “सतेकिच्छो”ति विनिच्छिते “साधु सुट्ठु तस्स वचनं करोही”ति वत्तब्बो । अथ दहरस्सापि पाराजिकच्छायाव उपट्ठाति, तेनापि “पाराजिकोसी”ति न वत्तब्बो । दुल्लभो हि बुद्धुप्पादो, ततो दुल्लभतरा पब्बज्जा च उपसम्पदा च । एवं पन वत्तब्बो — “विवित्तं ओकासं सम्मज्जित्वा दिवाविहारं निसीदित्वा सीलानि सोधेत्वा द्वत्तिसाकारं ताव मनसि करोही”ति । सचे तस्स अरोगं सीलं कम्मट्ठानं घटयति, सङ्खारा पाकटा हुत्वा उपट्ठहन्ति, उपचारप्पनाप्पत्तं विय चित्तम्पि एकगं होति, दिवसं अतिक्कन्तम्पि न जानाति । सो दिवसातिक्कमे उपट्ठानं आगतो एवं वत्तब्बो — “कीदिसा ते चित्तप्पवत्ती”ति । आरोचिताय चित्तप्पवत्तिया वत्तब्बो — “पब्बज्जा नाम चित्तविसुद्धत्थाय, अप्पमत्तो समणधम्मं करोही”ति ।

यस्स पन सीलं भिन्नं होति, तस्स कम्मट्ठानं न घटयति, पतोदाभितुन्नं विय चित्तं विकम्पति, विप्पटिसारगिना ड्हति, तत्तपासाणे निसिन्नो विय तङ्खणज्जेव वुट्ठाति । सो आगतो “का ते चित्तप्पवत्ती”ति पुच्छितब्बो । आरोचिताय चित्तप्पवत्तिया “नत्थि लोके रहो नाम पापकम्मं पकुब्बतो । सब्बपठमज्झि पापं करोन्तो अत्तना जानाति, अथस्स आरक्खदेवता परचित्तविदू समणब्राह्मणा अज्जा च देवता जानन्ति, त्वंयेव दानि तव सोत्थिं परियेसाही”ति वत्तब्बो ।

निड्डिता चतुब्बिधविनयकथा

विनयधरस्स च लक्खणादिकथा ।

भिक्खुपदभाजनीयवण्णना

इदानि सिक्खापदविभङ्गस्स अत्थं वण्णयिस्साम । यं वुत्तं यो पनाति यो यादिसोतिआदि । एत्थ यो पनाति विभजितब्बपदं; यो यादिसोतिआदीनि तस्स विभजनपदानि । एत्थ च यस्मा पनाति निपातमत्तं; योति अत्थपदं; तज्ज अनियमेन पुगलं दीपेति, तस्मा तस्स अत्थं दस्सेन्तो अनियमेन पुगलदीपकं यो सद्दमेव आह । तस्मा एत्थ एवमत्थो वेदितब्बो — यो पनाति यो योकोचीति वुत्तं होति । यस्मा पन यो योकोचि नाम, सो अवस्सं लिङ्ग-युत्त-जाति-नाम-गोत्त-सील-विहार-गोचरवयेसु एकेनाकारेण पज्जायति, तस्मा तं तथा जापेतुं तं पभेदं पकासेन्तो “यादिसो”तिआदिमाह । तत्थ यादिसोति लिङ्गवसेन यादिसो वा तादिसो वा होतु; दीघो वा रस्सो वा काळो वा ओदातो वा मङ्गुरच्छवि वा किसो वा थूलो वाति अत्थो । यथायुत्तोति योगवसेन येन वा तेन वा युत्तो होतु; नवकम्मयुत्तो वा उद्देसयुत्तो वा वासधुरयुत्तो वाति अत्थो ।

यथाजच्चोति जातिवसेन यंजच्चो वा तंजच्चो वा होतु; खत्तियो वा ब्राह्मणो वा वेस्सो वा सुद्धो वाति अत्थो ।
यथानामोति नामवसेन यथानामो वा तथानामो वा होतु; बुद्धरक्खितो वा धम्मरक्खितो वा सङ्गरक्खितो वाति अत्थो ।
यथागोत्तोति गोत्तवसेन यथागोत्तो वा तथागोत्तो वा येन वा तेन वा गोत्तेन होतु; कच्चायनो वा वासिद्धो वा कोसियो वाति अत्थो ।
यथासीलोति सीलेसु यथासीलो वा तथासीलो वा होतु; नवकम्मसीलो वा उद्देससीलो वा वासधुरसीलो वाति अत्थो ।
यथाविहारीति विहारेसुपि यथाविहारी वा तथाविहारी वा होतु; नवकम्मविहारी वा उद्देसविहारी वा वासधुरविहारी वाति अत्थो ।
यथागोचरोति गोचरेसुपि यथागोचरो वा तथागोचरो वा होतु; नवकम्मगोचरो वा उद्देसगोचरो वा वासधुरगोचरो वाति अत्थो ।
थेरो वाति आदीसु वयोवुद्धादीसु यो वा सो वा होतु; परिपुण्णदसवस्सताय थेरो वा ऊनपञ्चवस्सताय नवो वा अतिरेकपञ्चवस्सताय मज्झिमो वाति अत्थो । अथ खो सब्बोव इमस्मिं अत्थे एसो वुच्चति “यो पना”ति ।

भिक्षुनिद्देसे भिक्षुतीति **भिक्षुको**; लभन्तो वा अलभन्तो वा अरियाय याचनाय याचतीति अत्थो । बुद्धादीहि अज्झुपगतं भिक्षाचरियं अज्झुपगतत्ता **भिक्षाचरियं अज्झुपगतो** नाम । यो हि कोचि अप्पं वा महन्तं वा भोगक्खन्धं पहाय अगारस्मा अनगारियं पब्बजितो, सो कसिगोरक्खादीहि जीविककप्पनं हित्वा लिङ्गसम्पटिच्छनेनेव **भिक्षाचरियं अज्झुपगतोति भिक्षु** । परपटिबद्धजीविकत्ता वा विहारमज्झे काजभत्तं भुज्जमानोपि **भिक्षाचरियं अज्झुपगतोति भिक्षु**; पिण्डियालोपभोजनं निस्साय पब्बज्जाय उस्साहजातत्ता वा **भिक्षाचरियं अज्झुपगतोति भिक्षु** ।
 अगघफस्सवण्णभेदेन भिन्नं पटं धारेतीति **भिन्नपटधरो** । तत्थ सत्थकच्छेदनेन अगघभेदो वेदितब्बो । सहस्सगघनकोपि हि पटो सत्थकेन खण्डाखण्डिकं छिन्नो भिन्नगघो होति । पुरिमगघतो उपट्ठम्पि न अगघति । सुत्तसंसिब्बनेन फस्सभेदो वेदितब्बो । सुखसम्पस्सोपि हि पटो सुत्तेहि संसिब्बितो भिन्नफस्सो होति । खरसम्पस्सतं पापुणाति । सूचिमलादीहि वण्णभेदो वेदितब्बो । सुपरिसुद्धोपि हि पटो सूचिकम्मतो पट्टाय सूचिमलेन, हत्थसेदमलजल्लिकाहि, अवसाने रजनकप्पकरणेहि च भिन्नवण्णो होति; पकतिवण्णं विजहति । एवं तीहाकारेहि भिन्नपटधारणतो **भिन्नपटधरोति भिक्षु** । गिहिवत्थविसभागानं वा कासावानं धारणमत्तेनेव **भिन्नपटधरोति भिक्षु** ।

समज्जायाति पज्जत्तिया वोहारेनाति अत्थो । समज्जाय एव हि एकच्चो “भिक्षू”ति पज्जायति । तथा हि निमन्तनादिमिहि भिक्षूसु गणियमानेसु सामणरेपि गहेत्वा “सतं भिक्षू सहस्सं भिक्षू”ति वदन्ति । **पटिज्जाया**ति अत्तनो पटिजाननेन पटिज्जायपि हि एकच्चो “भिक्षू”ति पज्जायति । तस्स “को एत्थाति? अहं, आवुसो, भिक्षू”ति (अ० नि० १०.९६) एवमादीसु सम्भवो दट्ठब्बो । अयं पन आनन्दत्थेरेन वुत्ता धम्मिका पटिज्जा । रत्तिभागे पन दुस्सीलापि पटिपथं आगच्छन्ता “को एत्था”ति वुत्ते अधम्मिकाय पटिज्जाय अभूताय “मयं भिक्षू”ति वदन्ति ।

एहि भिक्षूति एहि भिक्षु नाम भगवतो “एहि भिक्षू”ति वचनमत्तेन भिक्षुभावं एहिभिक्षूपसम्पदं पत्तो । भगवा हि एहिभिक्षुभावाय उपनिस्सयसम्पन्नं पुगलं दिस्वा रत्तपंसुकूलन्तरतो सुवण्णवण्णं दक्खिणहत्थं नीहरित्वा ब्रह्मघोसं निच्छारेन्तो “एहि, भिक्षु, चर ब्रह्मचरियं सम्मा दुक्खस्स अन्तकिरियाया”ति वदति । तस्स सहेव भगवतो वचनेन गिहिलिङ्गं अन्तरधायति, पब्बज्जा च उपसम्पदा च रुहति । भण्डु कासायवसनो होति । एकं निवासेत्वा एकं पारुपित्वा एकं अंसे ठपेत्वा वामंसकूटे आसत्तनीलुप्पलवण्णमत्तिकापत्तो —

“तिचीवरञ्च पत्तो च, वासि सूचि च बन्धनं ।
 परिस्सावनेन अट्ठेते, युत्तयोगस्स भिक्षुनो”ति ॥

एवं वुत्तेहि अट्ठहि परिकखारेहि सरीरे पटिमुक्केहि येव सट्ठिवस्सिकत्थेरो विय इरियापथसम्पन्नो बुद्धाचरियको बुद्धपज्झायको सम्मासम्बुद्धं वन्दमानोयेव तिष्ठति । भगवा हि पठमबोधियं एकस्मिं काले एहिभिक्षूपसम्पदाय एव उपसम्पादेति । एवं उपसम्पन्नानि च सहस्सुपरि एकचत्तालीसुत्तरानि तीणि भिक्षुसतानि अहेसुं; सेय्यथिदं — पञ्च पञ्चवगियत्थेरा, यसो कुलपुत्तो, तस्स परिवारा चतुपण्णास सहायका, तिस भद्वगिया, सहस्सपुराणजटिला, सद्धिं द्वीहि अगगावकेहि अट्ठतेय्यसता परिब्बाजका, एको अङ्गुलिमालत्थेरोति । वुत्तज्हेतं **अट्ठकथायं** —

“तीणि सतं सहस्सज्ज, चत्तालीसं पुनापरे ।
एको च थेरो सप्पज्जो, सब्बे ते एहिभिक्षुका”ति ॥

न केवलज्ज एते एव, अज्जेपि बहू सन्ति । सेय्यथिदं — तिसतपरिवारो सेलो ब्राह्मणो, सहस्सपरिवारो महाकप्पिनो, दससहस्सा कपिलवत्थुवासिनो कुलपुत्ता, सोळससहस्सा पारायनिकब्राह्मणाति एवमादयो । ते पन विनयपिटके पाळियं न निद्धित्ता न वुत्ता । इमे तत्थ निद्धित्ता वुत्ताति ।

“सत्तवीस सहस्सानि, तीणियेव सतानि च ।
एतेपि सब्बे सङ्घाता, सब्बे ते एहिभिक्षुका”ति ॥

तीहि सरणगमनेहि उपसम्पन्नोति “बुद्धं सरणं गच्छामी”ति आदिना नयेन तिक्खत्तुं वाचं भिन्दित्वा वुत्तेहि तीहि सरणगमनेहि उपसम्पन्नो । अयज्जि उपसम्पदा नाम अट्ठविधा — एहिभिक्षूपसम्पदा, सरणगमनूपसम्पदा, ओवादपटिग्गहणूपसम्पदा, पज्जव्याकरणूपसम्पदा, गरुधम्मपटिग्गहणूपसम्पदा, दूतेनूपसम्पदा, अट्ठवाचिकूपसम्पदा, जत्तिचतुत्थकम्मूपसम्पदाति । तत्थ एहिभिक्षूपसम्पदा, सरणगमनूपसम्पदा च वुत्ता एव ।

ओवादपटिग्गहणूपसम्पदा नाम “तस्मातिह ते, कस्सप, एवं सिक्खितब्बं — ‘तिब्बं मे हिरोत्तपं पच्चुपट्ठितं भविस्सति थेरेसु नवेसु मज्झिमेसु चा’ति । एवज्जि ते, कस्सप, सिक्खितब्बं । तस्मातिह ते, कस्सप, एवं सिक्खितब्बं — ‘यं किञ्चि धम्मं सोस्सामि कुसलूपसंहितं, सब्बं तं अट्ठिं कत्वा मनसि कत्वा सब्बचेतसा समन्नाहरित्वा ओहितसोतो धम्मं सोस्सामी’ति । एवं हि ते, कस्सप, सिक्खितब्बं । तस्मातिह ते, कस्सप, एवं सिक्खितब्बं — ‘सातसहगता च मे कायगतासति न विजहिस्सती’ति । एवज्जि ते, कस्सप, सिक्खितब्बं”न्ति (सं० नि० २.१५४) इमिना ओवादपटिग्गहणेन महाकस्सपत्थेरस्स अनुज्जातउपसम्पदा ।

पज्जव्याकरणूपसम्पदा नाम सोपाकस्स अनुज्जातउपसम्पदा । भगवा किर पुब्बारामे अनुचङ्कमन्तं सोपाकसामणेरं “उद्धुमातकसज्जा”ति वा, सोपाक, ‘रूपसज्जा’ति वा इमे धम्मा नानत्था नानाव्यज्जना, उदाहु एकत्था, व्यज्जनमेव नान”न्ति दस असुभनिस्सिते पज्जे पुच्छि । सो ते व्याकासि । भगवा तस्स साधुकारं दत्वा “कतिवस्सोसि त्वं, सोपाका”ति पुच्छि । “सत्तवस्सोहं, भगवा”ति । “सोपाक, त्वं मम सब्बज्जुतज्जाणेन सद्धिं संसन्दित्वा पज्जे व्याकासी”ति आरद्धचित्तो उपसम्पदं अनुजानि । अयं पज्जव्याकरणूपसम्पदा ।

गरुधम्मपटिग्गहणूपसम्पदा नाम महापजापतिया अट्ठगरुधम्मस्स पटिग्गहणेन अनुज्जातउपसम्पदा ।

दूतेनूपसम्पदा नाम अट्ठकासिया गणिकाय अनुज्जातउपसम्पदा ।

अट्टवाचिकूपसम्पदा नाम भिक्खुनिया भिक्खुनिसङ्घतो जत्तिचतुत्थेन भिक्खुसङ्घतो जत्तिचतुत्थेनाति इमेहि द्वीहि कम्मेहि उपसम्पदा ।

जत्तिचतुत्थकम्मूपसम्पदा नाम भिक्खूनं एतरहि उपसम्पदा । इमासु अट्टसु उपसम्पदासु “या सा, भिक्खवे, मया तीहि सरणगमनेहि उपसम्पदा अनुज्जाता, तं अज्जतगे पटिक्खिपामि । अनुजानामि, भिक्खवे, जत्तिचतुत्थेन कम्मेन उपसम्पादेतु”न्ति (महाव० ६९) एवं अनुज्जाताय इमाय उपसम्पदाय उपसम्पन्नोति वुत्तं होति ।

भद्रोति अपापको । कल्याणपुथुज्जनादयो हि याव अरहा, ताव भद्रेन सीलेन समाधिना पज्जाय विमुत्तिया विमुत्तिजाणदस्सनेन च समन्नागतत्ता “भद्रो भिक्खू”ति सङ्ख्यं गच्छन्ति । **सारो**ति तेहिyeव सीलसारादीहि समन्नागतत्ता नीलसमन्नागमेन नीलो पटो विय “सारो भिक्खू”ति वेदितब्बो । विगतकिलेसफेगुभावतो वा खीणासवोव “सारो”ति वेदितब्बो । **सेखो**ति पुथुज्जनकल्याणकेन सङ्घि सत्त अरिया तिस्सो सिक्खा सिक्खन्तीति सेखा । तेसु यो कोचि “सेखो भिक्खू”ति वेदितब्बो । न सिक्खतीति **असेखो** । सेक्खधम्मे अतिक्कम्म अग्गफले ठितो, ततो उत्तरि सिक्खितब्बाभावतो खीणासवो “असेखो”ति वुच्चति । **समग्गेन सङ्गेना**ति सब्बन्तिमेन परियायेन पच्चवग्गकरणीये कम्मे यावतिका भिक्खू कम्मप्पत्ता, तेसं आगतत्ता छन्दारहानं छन्दस्स आहटत्ता, सम्मुखीभूतानञ्च अप्पटिक्कोसनतो एकस्मिं कम्मे समग्गभावं उपगतेन । **जत्तिचतुत्थेना**ति तीहि अनुस्सावनाहि एकाय च जत्तिया कातब्बेन । **कम्मेना**ति धम्मिकेन विनयकम्मेन । **अकुप्पेना**ति वत्थु-जत्ति-अनुस्सावन-सीमा-परिससम्पत्तिसम्पन्नत्ता अकोपेतब्बतं अप्पटिक्कोसितब्बतञ्च उपगतेन । **ठानारहेना**ति कारणाारहेन सत्थुसासनारहेन । **उपसम्पन्नो** नाम उपरिभावं समापन्नो, पत्तोति अत्थो । भिक्खुभावो हि उपरिभावो, तज्जेस यथावुत्तेन कम्मेन समापन्नत्ता “उपसम्पन्नो”ति वुच्चति । एत्थ च जत्तिचतुत्थकम्मं एकमेव आगतं । इमस्मिं पन ठाने ठत्वा चत्तारि सङ्गकम्मानी नीहरित्वा वित्थारतो कथेतब्बानीति सब्बअट्ठकथासु वुत्तं । तानि च “अपलोकनकम्मं जत्तिकम्मं जत्तिदुतियकम्मं जत्तिचतुत्थकम्म”न्ति पटिपाटिया ठपेत्वा वित्थारेन खन्धकतो परिवारावसाने कम्मविभङ्गतो च पाळिं आहरित्वा कथितानि । तानि मयं **परिवारावसाने कम्मविभङ्गे**येव वण्णयिस्साम । एवञ्चि सति पठमपाराजिकवण्णना च न भारिया भविस्सति; यथाठिताय च पाळिया वण्णना सुविज्जेय्या भविस्सति । तानि च ठानानि असुज्जानि भविस्सन्ति; तस्मा अनुपदवण्णनमेव करोम ।

तत्राति तेसु “भिक्खको”तिआदिना नयेन वुत्तेसु भिक्खूसु । **य्वायं भिक्खू**ति यो अयं भिक्खु । **समग्गेन सङ्गेन...** **पे०...** **उपसम्पन्नो**ति अट्टसु उपसम्पदासु जत्तिचतुत्थेनेव कम्मेन उपसम्पन्नो । **अयं इमस्मिं अत्थे अधिप्पेतो भिक्खू**ति अयं इमस्मिं “मेथुनं धम्मं पटिसेवित्वा पाराजिको होती”ति अत्थे “भिक्खू”ति अधिप्पेतो । इतरे पन “भिक्खको”ति आदयो अत्थुद्धारवसेन वुत्ता । तेसु च “भिक्खको”ति आदयो निरुत्तिवसेन वुत्ता, “समज्जाय भिक्खु, पटिज्जाय भिक्खू”ति इमे द्वे अभिलापवसेन वुत्ता, “एहि भिक्खू”ति बुद्धेन उपज्झायेन पटिलद्धउपसम्पदावसेन वुत्तो । सरणगमनभिक्खु अनुप्पन्नाय कम्मवाचाय उपसम्पदावसेन वुत्तो, “भद्रो”तिआदयो गुणवसेन वुत्ताति वेदितब्बा ।

भिक्खुपदभाजनीयं निट्ठितं ।

सिक्खासाजीवपदभाजनीयवण्णना

इदानीं “**भिक्खून**”न्ति इदं पदं विसेसत्थाभावतो अविभजित्वाय यं सिक्खञ्च साजीवञ्च समापन्नत्ता भिक्खूनं सिक्खासाजीवसमापन्नो होति, तं दस्सेन्तो **सिक्खा**तिआदिमाह । तत्थ सिक्खितब्बाति **सिक्खा** । **तिस्सो**ति

गणनपरिच्छेदो । अधिसीलसिक्खाति अधिकं उत्तमं सीलन्ति अधिसीलं; अधिसीलञ्च तं सिक्खितब्बतो सिक्खाचाति अधिसीलसिक्खा । एस नयो अधिचित्त-अधिपज्जासिक्खासु ।

कतमं पनेत्थ सीलं, कतमं अधिसीलं, कतमं चित्तं, कतमं अधिचित्तं, कतमा पज्जा, कतमा अधिपज्जाति? वुच्चते — पञ्चङ्गदसङ्गसीलं ताव सीलमेव । तज्झि बुद्धे उप्पन्नेपि अनुप्पन्नेपि लोके पवत्तति । उप्पन्ने बुद्धे तस्मिं सीले बुद्धापि सावकापि महाजनं समादपेन्ति । अनुप्पन्ने बुद्धे पच्चेकबुद्धा च कम्मवादिनो च धम्मिका समणब्राह्मणा चक्कवत्ती च महाराजानो महाबोधिसत्ता च समादपेन्ति । सामम्पि पण्डिता समणब्राह्मणा समादियन्ति । ते तं कुसलं धम्मं परिपूरेत्वा देवेसु च मनुस्सेसु च सम्पत्तिं अनुभोन्ति । पातिमोक्खसंवरसीलं पन “अधिसील”न्ति वुच्चति, तज्झि सूरियो विय पज्जोतानं सिनेरु विय पब्बतानं सब्बलोकियसीलानं अधिकञ्चेव उत्तमञ्च, बुद्धुप्पादेयेव च पवत्तति, न विना बुद्धुप्पादा । न हि तं पज्जत्तिं उद्धरित्वा अज्जो सत्तो ठपेतुं सक्कोति, बुद्धायेव पन सब्बसो कायवचीद्वारअज्झाचारसोतं छिन्दित्वा तस्स तस्स वीतिक्कमस्स अनुच्छविकं तं सीलसंवरं पज्जपेन्ति । पातिमोक्खसंवरतोपि च मग्गफलसम्पयुत्तमेव सीलं अधिसीलं, तं पन इध अनधिप्पेतं । न हि तं समापन्नो भिक्खु मेथुनं धम्मं पटिसेवति ।

कामावचरानि पन अट्ठ कुसलचित्तानि, लोकियअट्ठसमापत्तिचित्तानि च एकज्झं कत्वा चित्तमेवाति वेदितब्बानि । बुद्धुप्पादानुप्पादे चस्स पवत्ति, समादपनं समादानञ्च सीले वुत्तनयेनेव वेदितब्बं । विपस्सनापादकं अट्ठसमापत्तिचित्तं पन “अधिचित्त”न्ति वुच्चति । तज्झि अधिसीलं विय सीलानं सब्बलोकियचित्तानं अधिकञ्चेव उत्तमञ्च, बुद्धुप्पादेयेव च होति, न विना बुद्धुप्पादा । ततोपि च मग्गफलचित्तमेव अधिचित्तं, तं पन इध अनधिप्पेतं । न हि तं समापन्नो भिक्खु मेथुनं धम्मं पटिसेवति ।

“अत्थि दिन्नं, अत्थि यिट्ठ”न्ति (ध० स० १३७९; विभ० ७९३; म० नि० ३.९२) -आदिनयप्पवत्तं पन कम्मस्सकतजाणं पज्जा, सा हि बुद्धे उप्पन्नेपि अनुप्पन्नेपि लोके पवत्तति । उप्पन्ने बुद्धे तस्सा पज्जाय बुद्धापि बुद्धसावकापि महाजनं समादपेन्ति । अनुप्पन्ने बुद्धे पच्चेकबुद्धा च कम्मवादिनो च धम्मिका समणब्राह्मणा चक्कवत्ती च महाराजानो महाबोधिसत्ता च समादपेन्ति । सामम्पि पण्डिता सत्ता समादियन्ति । तथा हि अङ्कुरो दसवस्ससहस्सानि महादानं अदासि । वेलामो, वेस्सन्तरो, अज्जे च बहू पण्डितमनुस्सा महादानानि अदंसु । ते तं कुसलं धम्मं परिपूरेत्वा देवेसु च मनुस्सेसु च सम्पत्तिं अनुभविंसु । तिलक्खणाकारपरिच्छेदकं पन विपस्सनाजाणं “अधिपज्जा”ति वुच्चति । सा हि अधिसील-अधिचित्तानि विय सीलचित्तानं सब्बलोकियपज्जानं अधिका चेव उत्तमा च, न च विना बुद्धुप्पादा लोके पवत्तति । ततोपि च मग्गफलपज्जाव अधिपज्जा, सा पन इध अनधिप्पेता । न हि तं समापन्नो भिक्खु मेथुनं धम्मं पटिसेवतीति ।

तत्राति तासु तीसु सिक्खासु । यायं अधिसीलसिक्खाति या अयं पातिमोक्खसीलसङ्घाता अधिसीलसिक्खा । एतं साजीवं नामाति एतं सब्बम्पि भगवता विनये ठपितं सिक्खापदं, यस्मा एत्थ नानादेसजातिगोत्तादिभेदभिन्ना भिक्खू सह जीवन्ति एकजीविका सभागजीविका सभागवुत्तिनो होन्ति, तस्मा “साजीव”न्ति वुच्चति । तस्मिं सिक्खतीति तं सिक्खापदं चित्तस्स अधिकरणं कत्वा “यथासिक्खापदं नु खो सिक्खामि न सिक्खामी”ति चित्तेन ओलोकेन्तो सिक्खति । न केवलञ्चायमेतस्मिं साजीवसङ्घाते सिक्खापदेयेव सिक्खति, सिक्खायपि सिक्खति, “एतं साजीवं नामा”ति इमस्स पन अनन्तरस्स पदस्स वसेन “तस्मिं सिक्खती”ति वुत्तं । किञ्चापि तं एवं वुत्तं, अथ खो अयमेत्थ अत्थो दट्ठब्बो — तस्सा च सिक्खाय सिक्खं परिपूरेन्तो सिक्खति, तस्मिञ्च सिक्खापदे अवीतिक्कमन्तो सिक्खतीति । तेन वुच्चति

साजीवसमापन्नोति इदमपि अनन्तरस्स साजीवपदस्सेव वसेन वुत्तं । यस्मा पन सो सिक्खम्पि समापन्नो, तस्मा सिक्खासमापन्नोतिपि अत्थतो वेदितब्बो । एवञ्चि सति “सिक्खासाजीवसमापन्नो”ति एतस्स पदस्स पदभाजनम्पि परिपुण्णं होति ।

सिक्खासाजीवपदभाजनीयं निड्डितं ।

सिक्खापच्चक्खानविभङ्गवण्णना

सिक्खं अप्पच्चक्खाय दुब्बल्यं अनाविकत्वाति सिक्खञ्च अप्पटिक्खिपित्वा दुब्बलभावञ्च अप्पकासेत्वा । यस्मा च दुब्बल्ये आविकतेपि सिक्खा अप्पच्चक्खाताव होति, सिक्खाय पन पच्चक्खाताय दुब्बल्यं आविकतमेव होति । तस्मा “दुब्बल्यं अनाविकत्वा”ति इमिना पदेन न कोचि विसेसत्थो लब्धति । यथा पन “दिरत्ततिरत्तं सहसेय्यं कप्पेय्या”ति वुत्ते दिरत्तवचनेन न कोचि विसेसत्थो लब्धति, केवलं लोकवोहारवसेन ब्यञ्जनसिलिडुताय मुखारूळहताय एतं वुत्तं । एवमिदमपि वोहारवसेन ब्यञ्जनसिलिडुताय मुखारूळहताय वुत्तन्ति वेदितब्बं ।

यस्मा वा भगवा सात्थं सब्यञ्जनं धम्मं देसेति, तस्मा “सिक्खं अप्पच्चक्खाया”ति इमिना अत्थं सम्पादेत्वा “दुब्बल्यं अनाविकत्वा”ति इमिना ब्यञ्जनं सम्पादेति । परिवारकपदविरहितञ्चि एकमेव अत्थपदं वुच्चमानं परिवारविरहितो राजा विय, वत्थालङ्कारविरहितो विय च पुरिसो न सोभति; परिवारकेन पन अत्थानुलोमेन सहायपदेन सङ्घि तं सोभतीति ।

यस्मा वा सिक्खापच्चक्खानस्स एकच्चं दुब्बल्याविकम्मं अत्थो होति, तस्मा तं सन्धाय “सिक्खं अप्पच्चक्खाया”तिपदस्स अत्थं विवरन्तो “दुब्बल्यं अनाविकत्वा”ति आह ।

तत्थ सिया यस्मा न सब्बं दुब्बल्याविकम्मं सिक्खापच्चक्खानं, तस्मा “दुब्बल्यं अनाविकत्वा”ति पठमं वत्वा तस्स अत्थनियमनत्थं “सिक्खं अप्पच्चक्खाया”ति वत्तब्बन्ति, तञ्च न; कस्मा? अत्थानुक्कमाभावतो । “सिक्खासाजीवसमापन्नो”ति हि वुत्तत्ता यं सिक्खं समापन्नो, तं अप्पच्चक्खायाति वुच्चमानो अनुक्कमेनेव अत्थो वुत्तो होति, न अञ्जथा । तस्मा इदमेव पठमं वुत्तन्ति ।

अपिच अनुपटिपाटियापि एत्थ अत्थो वेदितब्बो । कथं? “सिक्खासाजीवसमापन्नो”ति एत्थ यं सिक्खं समापन्नो तं अप्पच्चक्खाय यञ्च साजीवं समापन्नो तत्थ दुब्बल्यं अनाविकत्वाति ।

इदानीं सिक्खापच्चक्खानदुब्बल्याविकम्मानं विसेसाविसेसं सिक्खापच्चक्खानलक्खणञ्च दस्सेन्तो “अत्थि भिक्खवे”तिआदिमाह । तत्थ अत्थि भिक्खवेतिआदीनि द्वे मातिकापदानि; तानि विभजन्तो “कथञ्च भिक्खवे”तिआदिमाह । तत्रायं अनुत्तानपदवण्णना — कथन्ति केन आकारेन । दुब्बल्याविकम्मञ्चाति दुब्बल्यस्स आविकम्मञ्च । इधाति इमस्मिं सासने । उक्कण्ठितोति अनभिरतिया इमस्मिं सासने किच्छजीविकप्पत्तो । अथ वा अञ्ज यामि, स्वे यामि, इतो यामि, एत्थ यामीति उद्धं कण्ठं कत्वा विहरमानो, विक्खित्तो अनेकगोति वुत्तं होति । अनभिरतोति सासने अभिरतिविरहितो ।

सामञ्जा चवितुकामोति समणभावतो अपगन्तुकामो । भिक्खुभावन्ति भिक्खुभावेन । करणत्थे उपयोगवचनं । “कण्ठे आसत्तेन अट्ठीयेय्या”तिआदीसु (पारा० १६२) पन यथालक्खणं करणवचनेनेव वुत्तं । अट्ठीयमानोति अट्ठं पीळितं

दुक्खितं विय अत्तानं आचरमानो; तेन वा भिक्खुभावेन अट्टो करियमानो पीळियमानोति अत्थो । **हरायमानोति** लज्जमानो । **जिगुच्छमानोति** असुचिं विय तं जिगुच्छन्तो । **गिहिभावं पत्थयमानोति** आदीनि उत्तानत्थानियेव । **यंनूनाहं बुद्धं पच्चक्खेय्यन्ति** एत्थ **यंनूनाति** परिवितक्कदस्सने निपातो । इदं वुत्तं होति — “सचाहं बुद्धं पच्चक्खेय्यं, साधु वत मे सिया”ति । **वदति विज्जापेतीति** इममत्थं एतेहि वा अज्जेहि वा ब्यज्जनेहि वचीभेदं कत्वा वदति चेव, यस्स च वदति, तं विज्जापेति जानापेति । **एवम्पीति** उपरिमत्थसम्पिण्डनत्तो पिकारो । एवम्पि दुब्बल्याविकम्मज्जेव होति सिक्खा च अप्पच्चक्खाता, अज्जथापि ।

इदानीं तं अज्जथापि दुब्बल्याविकम्मं सिक्खाय च अप्पच्चक्खानं दस्सेन्तो “**अथ वा पना**”ति आदिमाह । तं सब्बं अत्थतो उत्तानमेव । पदतो पनेत्थ आदितो पट्ठाय “बुद्धं पच्चक्खेय्यं, धम्मं, सङ्गं, सिक्खं, विनयं, पातिमोक्खं, उद्देसं, उपज्झायं, आचरियं, सद्धिविहारिकं, अन्तेवासिकं, समानुपज्झायकं, समानाचरियकं, सब्रह्मचारिं पच्चक्खेय्य”न्ति इमानि चुद्दस पदानि पच्चक्खानाकारेण वुत्तानि ।

गिही अस्सन्ति आदीनि “गिही, उपासको, आरामिको, सामणो, तिथियो, तिथियसावको, अस्समणो, असक्कपुत्तियो अस्स”न्ति इमानि अट्ट पदानि “अस्स”न्ति इमिना भावविकप्पाकारेण वुत्तानि । एवं “यंनूनाहं”न्ति इमिना पटिसंयुत्तानि द्वावीसति पदानि ।

४६. यथा च एतानि, एवं “यदि पनाहं, अपाहं, हन्दाहं, होति मे”ति इमेसु एकमेकेन पटिसंयुत्तानि द्वावीसतीति सब्बानेव सतज्ज दस च पदानि होन्ति ।

४७. ततो परं सरित्त्वत्थुदस्सननयेन पवत्तानि “मातरं सरामी”ति आदीनि सत्तरस पदानि । तत्थ **खेत्तन्ति** सालिखेत्तादिं । **वत्थुन्ति** तिणपण्णसाकफलाफलसमुद्धान् । **सिप्पन्ति** कुम्भकारपेसकारसिप्पादिकं ।

४८. ततो परं सक्किञ्चनसपलिबोधभावदस्सनवसेन पवत्तानि “माता मे अत्थि, सा मया पोसेतब्बा”ति आदीनि नव पदानि ।

४९. ततो परं सनिस्सयसप्पतिट्ठभावदस्सनवसेन पवत्तानि “माता मे अत्थि, सा मं पोसेस्सती”ति आदीनि सोळस पदानि ।

५०. ततो परं एकभत्ताएकसेय्यब्रह्मचरियानं दुक्करभावदस्सनवसेन पवत्तानि “दुक्कर”न्ति आदीनि अट्ट पदानि ।

तत्थ **दुक्करन्ति** एकभत्तादीनं करणे दुक्करतं दस्सेति । **न सुकरन्ति** सुकरभावं पटिक्खपति । एवं **दुच्चरं न सुचरन्ति** एत्थ । **न उस्सहामीति** तत्थ उस्साहाभावं असक्कुण्येतं दस्सेति । **न विसहामीति** असह्यतं दस्सेति । **न रमामीति** रतिया अभावं दस्सेति । **नाभिरमामीति** अभिरतिया अभावं दस्सेति । एवं इमानि च पज्जास, पुरिमानि च दसुत्तरसतन्ति सट्ठिसतं पदानि दुब्बल्याविकम्मवारे वुत्तानीति वेदितब्बानि ।

५१. सिक्खापच्चक्खानवारेपि “कथज्ज भिक्खवे”ति आदि सब्बं अत्थतो उत्तानमेव । पदतो पनेत्थापि “बुद्धं पच्चक्खामि, धम्मं, सङ्गं, सिक्खं, विनयं, पातिमोक्खं, उद्देसं, उपज्झायं, आचरियं, सद्धिविहारिकं, अन्तेवासिकं, समानुपज्झायकं, समानाचरियकं, सब्रह्मचारिं पच्चक्खामी”ति इमानि चुद्दस पदानि सिक्खापच्चक्खानवचनसम्बन्धेन

पवत्तानि । सब्बपदेसु च “वदति विज्जापेती”ति वचनस्स अयमत्थो — वचीभेदं कत्वा वदति, यस्स च वदति तं तेनेव वचीभेदेन “अयं सासनं जहितुकामो सासनतो मुच्चितुकामो भिक्खुभावं चजितुकामो इमं वाक्यभेदं करोती”ति विज्जापेति सावेति जानापेति ।

सचे पनायं “बुद्धं पच्चक्खामी”ति वत्तुकामो पदपच्चाभट्ठं कत्वा “पच्चक्खामि बुद्ध”न्ति वा वदेय्य । मिलक्खभासासु वा अज्जतरभासाय तमत्थं वदेय्य । “बुद्धं पच्चक्खामी”ति वत्तुकामो उप्पटिपाटिया “धम्मं पच्चक्खामी”ति वा “सब्रह्मचारिं पच्चक्खामी”ति वा वदेय्य, सेय्यथापि उत्तरिमनुस्सधम्मविभङ्गे “पठमं ज्ञानं समापज्जामी”ति वत्तुकामो “दुतियं ज्ञानं”न्ति वदति, सचे यस्स वदति सो “अयं भिक्खुभावं चजितुकामो एतमत्थं वदती”ति एतकमत्तम्पि जानाति, विरुद्धं नाम नत्थि; खेत्तमेव ओतिण्णं, पच्चक्खाताव होति सिक्खा । सक्कत्ता वा ब्रह्मत्ता वा चुतसत्तो विय चुतोव होति सासना ।

सचे पन “बुद्धं पच्चक्खि”न्ति वा, “बुद्धं पच्चक्खिस्सामी”ति वा, “बुद्धं पच्चक्खेय्य”न्ति वाति अतीतानागतपरिकप्पवचनेहि वदति, दूतं वा पहिणाति, सासनं वा पेसेति, अक्खरं वा छिन्दति, हत्थमुद्दाय वा तमत्थं आरोचेति, अप्पच्चक्खाता होति सिक्खा । उत्तरिमनुस्सधम्मरोचनं पन हत्थमुद्दायपि सीसं एति । सिक्खापच्चक्खानं मनुस्सजातिकसत्तस्स सन्तिके चित्तसम्पयुत्तं वचीभेदं करोन्तस्सेव सीसं एति । वचीभेदं कत्वा विज्जापेन्तोपि च यदि “अयमेव जानातू”ति एकं नियमेत्वा आरोचेति, तज्ज सोयेव जानाति, पच्चक्खाता होति सिक्खा । अथ सो न जानाति, अज्जो समीपे ठितो जानाति, अप्पच्चक्खाता होति सिक्खा । अथ द्विन्नं ठितद्वाने द्विन्नम्पि नियमेत्वा “एतेसं आरोचेमी”ति वदति, तेसु एकस्मिं जानन्तेपि द्वीसु जानन्तेसुपि पच्चक्खाताव होति सिक्खा । एवं सम्बहुलेसुपि वेदितब्बं ।

सचे पन अनभिरतिया पीळितो सभागे भिक्खू परिसङ्कमानो “यो कोचि जानातू”ति उच्चसद्वं करोन्तो “बुद्धं पच्चक्खामी”ति वदति, तज्ज अविदूरे ठितो नवकम्मिको वा अज्जो वा समयज्जू पुरिसो सुत्वा “उक्कण्ठितो अयं समणो गिहिभावं पत्थेति, सासनतो चुतो”ति जानाति, पच्चक्खाताव होति सिक्खा । तङ्खणज्जेव पन अपुब्बं अचरिमं दुज्जानं, सचे आवज्जनसमये जानाति; यथा पकतिया लोके मनुस्सा वचनं सुत्वा जानन्ति, पच्चक्खाता होति सिक्खा । अथ अपरभागे “किं इमिना वुत्त”न्ति कङ्खन्तो चिरेन जानाति, अप्पच्चक्खाता होति सिक्खा । इदज्झि सिक्खापच्चक्खानज्ज उपरि अभूतारोचनदुट्ठल्लवाचा-अत्तकामदुट्ठदोसभूता-रोचनसिक्खापदानि च एकपरिच्छेदानि । आवज्जनसमये जाते एव सीसं एन्ति, “किं अयं भणती”ति कङ्खता चिरेन जाते सीसं न एन्ति । यथा चायं “बुद्धं पच्चक्खामी”ति पदे विनिच्छये वुत्तो; एवं सब्बपदेसु वेदितब्बो ।

यस्मा च यदा सिक्खा पच्चक्खाता होति, तदा “यंनूनाहं बुद्धं पच्चक्खेय्य”न्तिआदीनि अवदतापि दुब्बल्यं आविकतमेव होति; तस्मा सब्बेसं पदानं अवसाने वुत्तं — “एवम्पि, भिक्खवे, दुब्बल्याविकम्मज्जेव होति सिक्खा च पच्चक्खाता”ति ।

ततो परं गिहीति मं धारेहीति एत्थ सचेपि “गिही भविस्सामी”ति वा “गिही होमी”ति वा “गिही जातोम्ही”ति वा “गिहिम्ही”ति वा वदति, अप्पच्चक्खाता होति सिक्खा । सचे पन “अज्ज पट्ठाय गिहीति मं धारेही”ति वा “जानाही”ति वा “सज्जानाही”ति वा “मनसि करोही”ति वा वदति, अरियकेन वा वदति मिलक्खकेन वा; एवमेतस्मिं अत्थे वुत्ते यस्स वदति, सचे सो जानाति, पच्चक्खाता होति सिक्खा । एस नयो सेसेसुपि “उपासको”तिआदीसु सत्तसु पदेसु । एवं इमानि च अट्ठ, पुरिमानि च चुट्ठसाति द्वावीसति पदानि होन्ति ।

५२. इतो परं पुरिमानेव चुदस पदानि “अलं मे, किन्नु मे, न ममत्थो, सुमुत्ताह”न्ति इमेहि चतूहि योजेत्वा वुत्तानि छप्पज्जास होन्ति । तत्थ अलन्ति होतु, परियत्तन्ति अत्थो । किन्नु मेति किं मय्हं किच्चं, किं करणीयं, किं साधेतब्बन्ति अत्थो । न ममत्थोति नत्थि मम अत्थो । सुमुत्ताहन्ति सुमुत्तो अहं । सेसमेत्थ वुत्तनयमेव । एवं इमानि च छप्पज्जास पुरिमानि च द्वावीसतीति अट्टसत्तति पदानि सरूपेनेव वुत्तानि ।

५३. यस्मा पन तेसं वेवचनेहिपि सिक्खापच्चक्खानं होति, तस्मा “यानि वा पनज्जानिपी”ति आदिमाह । तत्थ यानि वा पनज्जानिपीति पाळियं “बुद्ध”न्ति आदीनि आगतपदानि ठपेत्वा यानि अज्जानि अत्थि । बुद्धवेवचनानि वाति बुद्धस्स वा परियायनामानि... पे०... असक्यपुत्तियस्स वा । तत्थ वण्णपट्टाने आगतं नामसहस्सं उपालिगाथासु (म० नि० २.७६) नामसतं अज्जानि च गुणतो लब्धमानानि नामानि “बुद्धवेवचनानी”ति वेदितब्बानि । सब्बानिपि धम्मस्स नामानि धम्मवेवचनानीति वेदितब्बानि । एस नयो सब्बत्थ ।

अयं पनेत्थ योजना — बुद्धं पच्चक्खामीति न वेवचनेन पच्चक्खानं यथारुतमेव । “सम्मासम्बुद्धं पच्चक्खामि, अनन्तबुद्धिं, अनोमबुद्धिं, बोधिपज्जाणं, धीरं, विगतमोहं, पभिन्नखीलं, विजितविजयं पच्चक्खामी”ति एवमादिबुद्धवेवचनेन सिक्खापच्चक्खानं ।

धम्मं पच्चक्खामीति न वेवचनेन पच्चक्खानं, यथारुतमेव । “स्वाक्खातं धम्मं पच्चक्खामि, सन्दिट्टिकं, अकालिकं, एहिपस्सिकं, ओपनेय्यिकं, पच्चत्तं वेदितब्बं विज्जूहि धम्मं पच्चक्खामि । असङ्कतं धम्मं पच्चक्खामि; विरागं, निरोधं, अमत्तं धम्मं पच्चक्खामि, दीघनिकायं पच्चक्खामि, ब्रह्मजालं मज्झिमनिकायं, मूलपरियायं, संयुत्तनिकायं, ओघतरणं, अङ्गुत्तरनिकायं, चित्तपरियादानं, खुद्दकनिकायं, जातकं, अभिधम्मं, कुसलं धम्मं, अकुसलं धम्मं, अब्याकतं धम्मं, सतिपट्टानं, सम्मप्पधानं, इन्द्रिपादं, इन्द्रियं, बलं, बोज्झङ्गं, मग्गं, फलं, निब्बानं पच्चक्खामी”ति चतुरासीति धम्मखन्धसहस्सेसु एकधम्मखन्धस्सपि नामं धम्मवेवचनमेव । एवं धम्मवेवचनेन सिक्खापच्चक्खानं होति ।

सङ्घं पच्चक्खामीति न वेवचनेन पच्चक्खानं । “सुप्पटिपन्नं सङ्घं पच्चक्खामि, उजुप्पटिपन्नं, जायप्पटिपन्नं, सामीचिप्पटिपन्नं सङ्घं, चतुपुरिसयुगं सङ्घं, अट्टपुरिसपुग्गलं सङ्घं, आहुनेय्यं सङ्घं, पाहुनेय्यं, दक्खिण्यं, अज्जलिकरणीयं, अनुत्तरं पुज्जक्खेत्तं सङ्घं पच्चक्खामी”ति एवं सङ्घवेवचनेन सिक्खापच्चक्खानं होति ।

सिक्खं पच्चक्खामीति न वेवचनेन पच्चक्खानं । “भिक्षुसिक्खं पच्चक्खामि, भिक्षुनीसिक्खं, अधिसीलसिक्खं, अधिचित्तसिक्खं, अधिपज्जासिक्खं पच्चक्खामी”ति एवं सिक्खावेवचनेन सिक्खापच्चक्खानं होति ।

विनयं पच्चक्खामीति न वेवचनेन पच्चक्खानं । “भिक्षुविनयं पच्चक्खामि, भिक्षुनीविनयं, पठमं पाराजिकं, दुतियं ततियं चतुत्थं पाराजिकं, सङ्गादिसेसं, थुल्लच्चयं, पाचित्तियं, पाटिदेसनीयं, दुक्कटं, दुब्भासितं पच्चक्खामी”ति एवमादिविनयवेवचनेन सिक्खापच्चक्खानं होति ।

पातिमोक्खं पच्चक्खामीति न वेवचनेन पच्चक्खानं । “भिक्षुपातिमोक्खं भिक्षुनीपातिमोक्खं पच्चक्खामी”ति एवं पातिमोक्खवेवचनेन सिक्खापच्चक्खानं होति ।

उद्देसं पच्चक्खामीति न वेवचनेन पच्चक्खानं । “भिक्षुपातिमोक्खुद्देसं, भिक्षुनीपातिमोक्खुद्देसं, पठमं

पातिमोक्खुद्देसं, दुतियं ततियं चतुत्थं पञ्चमं पातिमोक्खुद्देसं, सम्मासम्बुद्ध्युद्देसं, अनन्तबुद्धिउद्देसं, अनोमबुद्धिउद्देसं, बोधिपञ्चाणुद्देसं, धीरुद्देसं, विगतमोहुद्देसं, पभिन्नखीलुद्देसं, विजितविजयुद्देसं पच्चक्खामी”ति एवमादिउद्देसवेवचनेन सिक्खापच्चक्खानं होति ।

उपज्झायं पच्चक्खामीति न वेवचनेन पच्चक्खानं । “यो मं पब्बाजेसि, यो मं उपसम्पादेसि, यस्स मूलेनाहं पब्बजितो, यस्स मूलेनाहं उपसम्पन्नो, यस्समूलिका मय्हं पब्बज्जा, यस्समूलिका मय्हं उपसम्पदा ताहं पच्चक्खामी”ति एवं उपज्झायवेवचनेन सिक्खापच्चक्खानं होति ।

आचरियं पच्चक्खामीति न वेवचनेन पच्चक्खानं । “यो मं पब्बाजेसि, यो मं अनुस्सावेसि, याहं निस्साय वसामि, याहं उद्दिसापेमि, याहं परिपुच्छामि, यो मं उद्दिसति, यो मं परिपुच्छापेति ताहं पच्चक्खामी”ति एवं आचरियवेवचनेन सिक्खापच्चक्खानं होति ।

सद्धिविहारिकं पच्चक्खामीति न वेवचनेन पच्चक्खानं । “याहं पब्बाजेसिं, याहं उपसम्पादेसिं, मय्हं मूलेन यो पब्बजितो, मय्हं मूलेन यो उपसम्पन्नो, मय्हंमूलिका यस्स पब्बज्जा, मय्हं मूलिका यस्स उपसम्पदा ताहं पच्चक्खामी”ति एवं सद्धिविहारिकवेवचनेन सिक्खापच्चक्खानं होति ।

अन्तेवासिकं पच्चक्खामीति न वेवचनेन पच्चक्खानं । “याहं पब्बाजेसिं, याहं अनुस्सावेसिं, यो मं निस्साय वसति, यो मं उद्दिसापेति, यो मं परिपुच्छति, यस्साहं उद्दिसामि, याहं परिपुच्छापेमि तं पच्चक्खामी”ति एवं अन्तेवासिकवेवचनेन सिक्खापच्चक्खानं होति ।

समानुपज्झायकं पच्चक्खामीति न वेवचनेन पच्चक्खानं । “मय्हं उपज्झायो यं पब्बाजेसि, यं उपसम्पादेसि, यो तस्स मूलेन पब्बजितो, यो तस्स मूलेन उपसम्पन्नो, यस्स तम्मूलिका पब्बज्जा, यस्स तम्मूलिका उपसम्पदा तं पच्चक्खामी”ति एवं समानुपज्झायकवेवचनेन सिक्खापच्चक्खानं होति ।

समानाचरियकं पच्चक्खामीति न वेवचनेन पच्चक्खानं । “मय्हं आचरियो यं पब्बाजेसि, यं अनुस्सावेसि, यो तं निस्साय वसति, यो तं उद्दिसापेति परिपुच्छति, यस्स मे आचरियो उद्दिसति, यं परिपुच्छापेति तं पच्चक्खामी”ति एवं समानाचरियकवेवचनेन सिक्खापच्चक्खानं होति ।

सब्रह्मचारिं पच्चक्खामीति न वेवचनेन पच्चक्खानं । “येनाहं सद्धिं अधिसीलं सिक्खामि, अधिचित्तं अधिपज्जं सिक्खामि तं पच्चक्खामी”ति एवं सब्रह्मचारिवेवचनेन सिक्खापच्चक्खानं होति ।

गिहीति मं धारेहीति न वेवचनेन पच्चक्खानं । “आगारिकोति मं धारेहि, कस्सको, वाणिजो, गोरक्खो, ओकल्लको, मोळिबद्धो, कामगुणिकोति मं धारेही”ति एवं गिहिवेवचनेन सिक्खापच्चक्खानं होति ।

उपासकोति मं धारेहीति न वेवचनेन पच्चक्खानं । “द्वेवाचिको उपासकोति मं धारेहि, तेवाचिको उपासको, बुद्धं सरणगमनिको, धम्मं सङ्गं सरणगमनिको, पञ्चसिक्खापदिको दससिक्खापदिको उपासकोति मं धारेही”ति एवं उपासकवेवचनेन सिक्खापच्चक्खानं होति ।

आरामिकोति मं धारेहीति न वेवचनेन पच्चक्खानं । “कप्पियकारकोति मं धारेहि, वेय्यावच्चकरो, अप्पहरितकारको, यागुभाजको, फलभाजको, खज्जकभाजकोति मं धारेही”ति एवं आरामिकवेवचनेन सिक्खापच्चक्खानं होति ।

सामणरोति मं धारेहीति न वेवचनेन पच्चक्खानं । “कुमारकोति मं धारेहि, चेल्लको, चेटको, मोळिगल्लो, समणुद्देशो”ति मं धारेही”ति एवं सामणवेवचनेन सिक्खापच्चक्खानं होति ।

तिथियोति मं धारेहीति न वेवचनेन पच्चक्खानं । “निगण्ठोति मं धारेहि, आजीवको, तापसो, परिब्बाजको, पण्डरङ्गोति मं धारेही”ति एवं तिथियवेवचनेन सिक्खापच्चक्खानं होति ।

तिथियसावकोति मं धारेहीति न वेवचनेन पच्चक्खानं । “निगण्ठसावकोति मं धारेहि” आजीवक तापस परिब्बाजक पण्डरङ्गसावकोति मं धारेहीति एवं तिथियसावकवेवचनेन सिक्खापच्चक्खानं होति ।

अस्समणोति मं धारेहीति न वेवचनेन पच्चक्खानं । “दुस्सीलोति मं धारेहि, पापधम्मो, असुचिसङ्कस्सरसमाचारो, पटिच्छन्नकम्मन्तो, अस्समणो समणपटिज्जो, अब्रह्मचारी ब्रह्मचारिपटिज्जो, अन्तोपूति, अवस्सुतो, कसम्बुजातो, कोण्ठो”ति मं धारेही”ति एवं अस्समणवेवचनेन सिक्खापच्चक्खानं होति ।

असक्यपुत्तियोति मं धारेहीति न वेवचनेन पच्चक्खानं । “न सम्मासम्बुद्धपुत्तोति मं धारेहि, न अनन्तबुद्धिपुत्तो, न अनोमबुद्धिपुत्तो, न बोधिपज्जाणपुत्तो, न धीरपुत्तो, न विगतमोहपुत्तो, न पभिन्नखीलपुत्तो, न विजितविजयपुत्तोति मं धारेही”ति एवमादिअसक्यपुत्तियवेवचनेन सिक्खापच्चक्खानं होति ।

तेहि आकारेहि तेहि लिङ्गेहि तेहि निमित्तेहीति तेहि “बुद्धवेवचनानि वा”तिआदिना नयेन वुत्तेहि बुद्धादीनं वेवचनेहि । वेवचनानि हि सिक्खापच्चक्खानस्स कारणत्ता **आकारानि**, बुद्धादीनं सण्ठानदीपनत्ता सिक्खापच्चक्खानसण्ठानत्ता एव वा **लिङ्गानि**, सिक्खापच्चक्खानस्स सज्जाननहेतुतो मनुस्सानं तिलकादीनि विय **निमित्तानीति** वुच्चन्ति । एवं **खो भिक्खवेति** इतो परं अज्जस्स सिक्खापच्चक्खानकारणस्स अभावतो नियमेन्तो आह । अयज्हेत्थ अत्थो, एवमेव दुब्बल्याविकम्मज्जेव होति सिक्खापच्चक्खानञ्च, न इतो परं कारणमत्थीति ।

५४. एवं सिक्खापच्चक्खानलक्खणं दस्सेत्वा अप्पच्चक्खाने असम्मोहत्यं तस्सेव च सिक्खापच्चक्खानलक्खणस्स पुग्गलादिवसेन विपत्तिदस्सनत्थं “**कथञ्च, भिक्खवे, अप्पच्चक्खाता**”तिआदिमाह । तत्थ येहि **आकारेहीति**आदि वुत्तनयमेव । **उम्मत्तकोति** यक्खुम्मत्तको वा पित्तुम्मत्तको वा यो कोचि विपरीतसज्जो, सो सचे पच्चक्खाति, अप्पच्चक्खाता होति सिक्खा । **उम्मत्तकस्साति** तादिसस्सेव उम्मत्तकस्स; तादिसस्स हि सन्तिके सचे पकतत्तो सिक्खं पच्चक्खाति, उम्मत्तको न जानाति, अप्पच्चक्खाताव होति सिक्खा । **खित्तचित्तोति** यक्खुम्मत्तको वुच्चति । पुरिमपदे पन उम्मत्तकसामज्जेन वुत्तं “यक्खुम्मत्तको वा पित्तुम्मत्तको वा”ति । उभिन्नम्पि विसेसो अनापत्तिवारे आवि भविस्सति । एवं खित्तचित्तो सिक्खं पच्चक्खाति, अप्पच्चक्खाताव होति । तस्स सन्तिके पच्चक्खातापि तम्हि अजानन्ते अप्पच्चक्खाताव होति ।

वेदनाट्टोति बलवतिया दुक्खवेदनाय फुट्ठो मुच्छापरेतो; तेन विलपन्तेन पच्चक्खातापि अप्पच्चक्खाताव होति । तस्स

सन्तिके पच्चक्खातापि तम्हि अजानन्ते अप्पच्चक्खाता होति ।

देवताय सन्तिकेति भुम्मदेवतं आदिं कत्वा याव अकनिट्टदेवताय सन्तिके पच्चक्खातापि अप्पच्चक्खाताव होति । **तिरच्छानगतस्साति** नागमाणवकस्स वा सुपण्णमाणवकस्स वा किन्नर-हत्थि-मक्कटादीनं वा यस्स कस्सचि सन्तिके पच्चक्खातापि अप्पच्चक्खाताव होति । तत्र उम्मत्तकादीनं सन्तिके अजाननभावेन अप्पच्चक्खाताति आह । देवताय सन्तिके अतिखिप्पं जाननभावेन । देवता नाम महापज्जा तिहेतुकपटिसन्धिका अतिखिप्पं जानन्ति, चित्तञ्च नामेतं लहुपरिवत्तं । तस्मा चित्तलहुकस्स पुगलस्स चित्तवसेनेव “मा अतिखिप्पं विनासो अहोसी”ति देवताय सन्तिके सिक्खापच्चक्खानं पटिक्खिपि ।

मनुस्सेसु पन नियमो नत्थि । यस्स कस्सचि सभागस्स वा विसभागस्स वा गहट्टस्स वा पब्बजितस्स वा विज्जुस्स सन्तिके पच्चक्खाता पच्चक्खाताव होति । सचे पन सो न जानाति, अप्पच्चक्खाताव होतीति एतमत्थं दस्सेन्तो “अरियकेना”तिआदिमाह । तत्थ अरियकं नाम अरियवोहारो, मागधभासा । **मिलक्खकं** नाम यो कोचि अनरियको अन्धदमिळादि । **सो च न पटिविजानातीति** भासन्तरे वा अनभिज्जताय, बुद्धसमये वा अकोविदताय “इदं नाम अत्थं एस भणती”ति नप्पटिविजानाति । **दवायाति** सहसा अज्जं भणितुकामो सहसा “बुद्धं पच्चक्खामी”ति भणति । **रवायाति** रवाभज्जेन, “अज्जं भणिस्सामी”ति अज्जं भणन्तो । पुरिमेन को विसेसोति चे? पुरिमं पण्डितस्सापि सहसावसेन अज्जभणनं । इदं पन मन्दत्ता मोमूहत्ता अपकतज्जुत्ता पक्खलन्तस्स “अज्जं भणिस्सामी”ति अज्जभणनं ।

असावेतुकामो सावेतीति इमस्स सिक्खापदस्स पाळिं वाचेति परिपुच्छति उग्गण्हाति सज्झायं करोति वण्णेति, अयं वुच्चति “असावेतुकामो सावेती”ति । **सावेतुकामो न सावेतीति** दुब्बलभावं आविकत्वा सिक्खं पच्चक्खन्तो वचीभेदं न करोति, अयं वुच्चति “सावेतुकामो न सावेती”ति । **अविज्जुस्स सावेतीति** महल्लकस्स वा पोत्थकरूपसदिसस्स, गरुमेधस्स वा समये अकोविदस्स, गामदारकानं वा अविज्जुतं पत्तानं सावेति । **विज्जुस्स न सावेतीति** पण्डितस्स जातुं समत्थस्स न सावेति । **सब्बसो वा पनाति** “बुद्धं पच्चक्खामी”तिआदीसु येन येन परियायेन सिक्खा पच्चक्खाता होति, ततो एकमपि वचीभेदं कत्वा न सावेति । **एवं खोति** अप्पच्चक्खानलक्खणं नियमेति । अयं हेत्थ अत्थो — “एवमेव सिक्खा अप्पच्चक्खाता होति, न अज्जेन कारणेना”ति ।

सिक्खापच्चक्खानविभङ्गं निड्ढितं ।

मूलपज्जत्तिवण्णना

५५. इदानीं “**मेथुनं धम्मं पटिसेवेय्या**”तिआदीनं अत्थदस्सनत्थं “**मेथुनधम्मो नामा**”तिआदिमाह । तत्थ **मेथुनधम्मो नामाति** इदं निद्विसितब्बस्स मेथुनधम्मस्स उद्देसपदं । **असद्धम्मोति** असतं नीचजनानं धम्मो । **गामधम्मोति** गामवासीनं सेवनधम्मो । **वसलधम्मोति** वसलानं धम्मो; किलेसवस्सनतो वा सयमेव वसलो धम्मोति वसलधम्मो । **दुट्ठुल्लन्ति** दुट्ठञ्च किलेसेहि दुट्ठत्ता, थूलञ्च अनिपुणभावतोति दुट्ठुल्लं । इतो पट्टाय च तीसु पदेसु “यो सो”ति इदं परिवत्तेत्वा “यं तं”न्ति कत्वा योजेतब्बं — “यं तं दुट्ठुल्लं, यं तं ओदकन्तिकं, यं तं रहस्स”न्ति । एत्थ च यस्मा तस्स कम्मस्स परिवारभूतं दस्सनमपि गहणमपि आमसनमपि फुसनमपि घट्टनमपि दुट्ठुल्लं, तस्मापि तं कम्मं दुट्ठुल्लं । यं तं दुट्ठुल्लं सो मेथुनधम्मो । उदकं अस्स अन्ते सुद्धत्थं आदीयतीति उदकन्तं, उदकन्तमेव ओदकन्तिकं; यं तं ओदकन्तिकं, सो मेथुनधम्मो । रहो पटिच्छन्ने ओकासे कत्तब्बताय रहस्सं । यं तं रहस्सं, सो मेथुनधम्मोति एवं योजना वेदितब्बा ।

द्वयेन द्वयेन समापज्जितब्बतो द्वयंद्वयसमापत्ति । तत्थ योजना — “या सा द्वयंद्वयसमापत्ति सो मेथुनधम्मो नामा”ति । इध पन तं सब्बं एकज्झं निगमेन्तो आह “एसो मेथुनधम्मो नामा”ति । किं कारणा वुच्चति मेथुनधम्मोति? उभिन्नं रत्तानं सारत्तानं अवस्सुतानं परियुट्ठितानं उभिन्नं सदिसानं धम्मोति, तं कारणा वुच्चति मेथुनधम्मोति ।

पटिसेवति नामाति इदं “पटिसेवेय्या”ति एत्थ येनाकारेन पटिसेवेय्याति वुच्चति, तस्साकारस्स दस्सनत्थं मातिकापदं । **यो नित्तेन निमित्तन्ति** आदीसु यो भिक्खु इत्थिया निमित्तेन अत्तनो निमित्तं, इत्थिया अङ्गजातेन अत्तनो अङ्गजातं सब्बन्तिमेन पमाणेन एकतिलबीजमत्तम्पि वातेन असम्फुट्ठे अल्लोकासे पवेसेति, एसो पटिसेवति नाम; एत्तकेन सीलभेदं पापुणाति, पाराजिको होति ।

एत्थ च इत्थिनिमित्ते चत्तारि पस्सानि, वेमज्झज्वाति पञ्च ठानानि लब्धन्ति । पुरिसनिमित्ते चत्तारि पस्सानि, मज्झं, उपरिचाति छ । तस्मा इत्थिनिमित्ते हेट्ठा पवेसेन्तोपि पाराजिको होति । उपरितो पवेसेन्तोपि, उभोहि पस्सेहि पवेसेन्तोपि चत्तारि ठानानि मुञ्चित्वा मज्झेन पवेसेन्तोपि पाराजिको होति । पुरिसनिमित्तं पन हेट्ठाभागेन छुपन्तं पवेसेन्तोपि पाराजिको होति । उपरिभागेन छुपन्तं पवेसेन्तोपि, उभोहि पस्सेहि छुपन्तं पवेसेन्तोपि, मज्झेनेव छुपन्तं पवेसेन्तोपि समज्झितङ्गुलिं विय मज्झिमपब्बपिट्ठिया सङ्कोचेत्वा उपरिभागेन छुपन्तं पवेसेन्तोपि पाराजिको होति । तत्थ तुलादण्डसदिसं पवेसेन्तस्सापि चत्तारि पस्सानि, मज्झज्वाति पञ्च ठानानि; सङ्कोचेत्वा पवेसेन्तस्सापि चत्तारि पस्सानि, उपरिभागमज्झज्वाति पञ्च ठानानि — एवं सब्बानिपि पुरिसनिमित्ते दस ठानानि होन्ति ।

निमित्ते जातं अनट्ठकायप्पसादं चम्मखीलं वा पिळकं वा पवेसेति, आपत्ति पाराजिकस्स । नट्ठकायप्पसादं मतचम्मं वा सुक्खपिळकं वा पवेसेति, आपत्ति दुक्कटस्स । मेथुनस्सादेन लोमं वा अङ्गुलि-अङ्गुट्ठबीजादीनि वा पवेसेन्तस्सापि दुक्कटमेव । अयञ्च मेथुनकथा नाम यस्मा दुट्ठुल्ला कथा असब्भिकथा, तस्मा एतं वा अज्जं वा विनये ईदिसं ठानं कथेन्तेन पटिक्कूलमनसिकारञ्च समणसज्जञ्च हिरोत्तप्पञ्च पच्चुपट्ठपेत्वा सम्मासम्बुद्धे गारवं उप्पादेत्वा असमकारुणिकस्स लोकनाथस्स करुणागुणं आवज्जेत्वा कथेतब्बं । सो हि नाम भगवा सब्बसो कामेहि विनिवत्तमानसोपि सत्तानुद्वयाय लोकानुकम्पाय सत्तेसु कारुज्जतं पटिच्च सिक्खापदपज्जापनत्थाय ईदिसं कथं कथेसि । “अहो सत्थु करुणागुणो”ति एवं लोकनाथस्स करुणागुणं आवज्जेत्वा कथेतब्बं ।

अपिच यदि भगवा सब्बाकारेन ईदिसं कथं न कथेय्य, को जानेय्य “एत्तकेसु

ठानेसु पाराजिकं, एत्तकेसु थुल्लच्चयं, एत्तकेसु दुक्कट”न्ति । तस्मा सुणन्तेनपि कथेन्तेनपि बीजकेन मुखं अपिधाय दन्तविदंसकं हसमानेन न निसीदितब्बं । “सम्मासम्बुद्धेनापि ईदिसं कथित”न्ति पच्चवेक्खित्वा गब्भितेन हिरोत्तप्पसम्पन्नेन सत्थुपटिभागेन हुत्वा कथेतब्बन्ति ।

मूलपज्जत्तं निड्ढितं ।

अनुपज्जत्तिवारे — **अन्तमसोति** सब्बन्तिमेन परिच्छेदेन । **तिरच्छानगतायपीति** पटिसन्धिवसेन तिरच्छानेसु गतायपि । **पगेव मनुस्सि** इत्थियाति पठमतरं मनुस्सजातिकाय इत्थिया । पाराजिकवत्थुभूता एव चेत्थ तिरच्छानगतित्थी तिरच्छानगताति गहेतब्बा, न सब्बा । तत्रायं परिच्छेदो —

अपदानं अहि मच्छा, द्विपदानञ्च कुक्कुटी ।
चतुष्पदानं मज्जारी, वत्थु पाराजिकस्सिमाति ॥

तत्थ अहिग्गहणेन सब्बापि अजगरगोनसादिभेदा दीघजाति सङ्गहिता । तस्मा दीघजातीसु यत्थ तिण्णं मग्गानं अज्जरतरस्मिं सक्का तिलफलमत्तम्पि पवेसेतुं, सा पाराजिकवत्थु । अवसेसा दुक्कटवत्थूति वेदितब्बा । मच्छग्गहणेन सब्बापि मच्छकच्छपमण्डूकादिभेदा ओदकजाति सङ्गहिता । तत्रापि दीघजातियं वुत्तनयेनेव पाराजिकवत्थु च दुक्कटवत्थु च वेदितब्बं । अयं पन विसेसो — पतङ्गमुखमण्डूका नाम होन्ति तेसं मुखसण्ठानं महन्तं, छिदं अप्पकं, तत्थ पवेसनं नप्पहोति; मुखसण्ठानं पन वणसङ्केपं गच्छति, तस्मा तं थुल्लच्चयवत्थूति वेदितब्बं । कुक्कुटिग्गहणेन सब्बापि काककपोतादिभेदा पक्खिजाति सङ्गहिता । तत्रापि वुत्तनयेनेव पाराजिकवत्थु च दुक्कटवत्थु च वेदितब्बं । मज्जारिग्गहणेन सब्बापि रुक्खसुनख-मुङ्गुस-गोधादिभेदा चतुष्पदजाति सङ्गहिता । तत्रापि वुत्तनयेनेव पाराजिकवत्थु च दुक्कटवत्थु च वेदितब्बं ।

पाराजिकोति पराजितो, पराजयं आपन्नो । अयञ्हि पाराजिकसद्दो सिक्खापदापत्तिपुग्गलेसु वत्तति । तत्थ “अट्टानमेतं, आनन्द, अनवकासो यं तथागतो वज्जीनं वा वज्जिपुत्तकानं वा कारणा सावकानं पाराजिकं सिक्खापदं पज्जत्तं समूहनेय्या”ति (पारा० ४३) एवं सिक्खापदे वत्तमानो वेदितब्बो । “आपत्तिं त्वं, भिक्खु, आपन्नो पाराजिक”न्ति (पारा० ६७) एवं आपत्तियं । “न मयं पाराजिका, यो अवहटो सो पाराजिको”ति (पारा० १५५) एवं पुग्गले वत्तमानो वेदितब्बो । “पाराजिकेन धम्मने अनुद्धंसेय्या”ति आदीसु (पारा० ३८४) पन धम्मो वत्ततीति वदन्ति । यस्मा पन तत्थ धम्मोति कत्थचि आपत्ति, कत्थचि सिक्खापदमेव अधिप्पेतं, तस्मा सो विसुं न वत्तब्बो । तत्थ सिक्खापदं यो तं अतिक्कमति, तं पराजेति, तस्मा “पाराजिक”न्ति वुच्चति । आपत्ति पन यो नं अज्झापज्जति, तं पराजेति, तस्मा “पाराजिको”ति वुच्चति । पुग्गलो यस्मा पराजितो पराजयमापन्नो, तस्मा “पाराजिको”ति वुच्चति । एतमेव हि अत्थं सन्धाय **परिवारेपि** —

“पाराजिकन्ति यं वुत्तं, तं सुणोहि यथातथं ।
चुतो परद्धो भट्ठो च, सद्धम्मा हि निरङ्कतो ।
संवासोपि तहिं नत्थि, तेनेतं इति वुच्चती”ति वुत्तं ॥ (परि० ३३९) ।

अयञ्हेत्थ अत्थो — “तं सिक्खापदं वीतिक्कमन्तो आपत्तिञ्च आपन्नो पुग्गलो चुतो होतीति सब्बं योजेतब्बं । तेन वुच्चतीति येन कारणेन अस्समणो होति असक्क्यपुत्तियो परिभट्ठो छिन्नो पराजितो सासनतो, तेन वुच्चति । किन्ति? “पाराजिको होती”ति ।

सह वसन्ति एत्थाति **संवासो**, तं दस्सेतुं “**संवासो नामा**”ति वत्त्वा “**एककम्म**”न्ति आदिमाह । तत्रायं सद्धिं योजनाय वण्णना — चतुब्बिधम्पि सङ्गकम्मं सीमापरिच्छिन्नेहि पकतत्तेहि भिक्खूहि एकतो कत्तब्बत्ता **एककम्मं नाम** । तथा पञ्चविधोपि पातिमोक्खुद्देसो एकतो उद्दिसितब्बत्ता **एकुद्देसो नाम** । पज्जत्तं पन सिक्खापदं सब्बेहिपि लज्जीपुग्गलेहि समं सिक्खितब्बभावतो **समसिक्खता नाम** । एत्थ यस्मा सब्बेपि लज्जिनो एतेसु कम्मादीसु सह वसन्ति, न एकोपि ततो बहिद्धा सन्दिस्सति, तस्मा तानि सब्बानिपि गहेत्वा “**एसो संवासो नामा**”ति आह । सो च वुत्तप्पकारो संवासो तेन पुग्गलेन सद्धिं नत्थि, तेन कारणेन सो पाराजिको पुग्गलो असंवासोति वुच्चतीति ।

५६. एवं उद्दिष्टसिक्खापदं पदानुक्कमेन विभजित्वा इदानीं यं तं “पटिसेवेय्या”ति एत्थ येनाकारेण पटिसेवेय्याति वुच्चति, तस्साकारस्स दस्सनत्थं “पटिसेवति नामा”ति इदं मातिकापदं ठपेत्वा “निमित्तेन निमित्तं अङ्गजातेन अङ्गजात”न्ति वुत्तं। तत्थ यस्मा न केवलं इत्थिया एव निमित्तं पाराजिकवत्थु, न च मनुस्सित्थिया एव, सुवण्णरजतादिमयानञ्च इत्थीनम्पि निमित्तं वत्थुमेव न होति; तस्मा यं यं वत्थु होति, तं तं दस्सेतुं “तिस्सो इत्थियो”ति आदिना नयेन येसं निमित्तानि वत्थूनि होन्ति, ते सत्ते वत्त्वा “मनुस्सित्थिया तयो मग्गे”ति आदिना नयेन तानि वत्थूनि आह।

तत्थ तिस्सो इत्थियो, तयो उभतोव्यञ्जनका, तयो पण्डका, तयो पुरिसाति पाराजिकवत्थूनं निमित्तानं निस्सया द्वादस सत्ता होन्ति। तेसु इत्थिपुरिसा पाकटा एव। पण्डकउभतोव्यञ्जनकभेदो पब्बज्जाखन्धकवण्णनायं पाकटो भविस्सति।

मनुस्सित्थिया तयो मग्गे मेथुनं धम्मं पटिसेवन्तस्साति एत्थ च मनुस्सित्थिया तीसु मग्गेसूति अत्थो वेदितब्बो। एवं सब्बत्थ। सब्बे एव चेते मनुस्सित्थिया तयो मग्गा, अमनुस्सित्थिया तयो, तिरच्छानगतित्थिया तयोति नव; मनुस्सउभतोव्यञ्जनकादीनं नव; मनुस्सपण्डकादीनं द्वे द्वे कत्वा छ; तथा मनुस्सपुरिसादीनन्ति समतिंस मग्गा होन्ति। एतेसु निमित्तसङ्घातेसु यत्थ कत्थचि अत्तनो अङ्गजातं तिलफलमत्तम्पि पवेसेत्वा मेथुनं धम्मं पटिसेवन्तो पाराजिकं आपज्जति।

पठमचतुक्ककथावण्णना

५७. आपज्जन्तो पन यस्मा सेवनचित्तेनेव आपज्जति, न विना तेन; तस्मा तं लक्खणं दस्सेन्तो भगवा “भिक्षुस्स सेवनचित्तं उपट्ठिते”ति आदिमाह। तत्थ भिक्षुस्साति मेथुनसेवनकस्स भिक्षुस्स। सेवनचित्तं उपट्ठितेति भुम्मत्थे पच्चत्तवचनं, सेवनचित्ते पच्चुपट्ठितेति अत्थो। वच्चमग्गं अङ्गजातं पवेसेन्तस्साति येन मग्गेन वच्चं निक्खमति तं मग्गं अत्तनो अङ्गजातं पुरिसनिमित्तं तिलफलमत्तम्पि पवेसेन्तस्स। आपत्ति पाराजिकस्साति आपत्ति पाराजिका अस्स होतीति अत्थो। अथ वा आपत्तीति आपज्जनं होति। पाराजिकस्साति पाराजिकधम्मस्स। एस नयो सब्बत्थ।

५८. एवं सेवनचित्तेनेव पवेसेन्तस्स आपत्तिं दस्सेत्वा इदानीं यस्मा तं पवेसनं नाम न केवलं अत्तूपक्कमेनेव, परूपक्कमेनापि होति। तत्रापि च सादियन्तस्सेव आपत्ति पटिसेवनचित्तसमङ्गिस्स, न इतरस्स। तस्मा ये सद्भापब्बजिता कुलपुत्ता सम्मापटिपन्नका परूपक्कमेन पवेसनेपि सति न सादियन्ति, तेसं रक्खणत्थं “भिक्षुपच्चत्थिका मनुस्सित्थि”न्ति आदिमाह।

तत्थ पटिपक्खं अत्थयन्ति इच्छन्तीति पच्चत्थिका, भिक्षू एव पच्चत्थिका भिक्षुपच्चत्थिका; विसभागानं वेरिभिक्षूनमेतं अधिवचनं। मनुस्सित्थिं भिक्षुस्स सन्तिके आनेत्वाति इस्सापकता तं भिक्षुं नासेतुकामा आमिसेन वा उपलापेत्वा मित्तसन्धववसेन वा “इदं अम्हाकं किच्चं करोही”ति वत्त्वा कञ्चि मनुस्सित्थिं रत्तिभागे तस्स भिक्षुस्स वसनोकासं आनेत्वा। वच्चमग्गेन अङ्गजातं अभिनिसीदेन्तीति तं भिक्षुं हत्थपादसीसादीसु सुग्गहितं निष्परिफन्दं गहेत्वा इत्थिया वच्चमग्गेन तस्स भिक्षुनो अङ्गजातं अभिनिसीदेन्ति; सम्पयोजेन्तीति अत्थो।

सो चेति आदीसु सो चे भिक्षु वच्चमग्गम्भन्तरं अत्तनो अङ्गजातस्स पवेसनं सादियति अधिवासेति तस्मिं खणे सेवनचित्तं उपट्ठापेति। पविट्ठं सादियति अधिवासेति, पविट्ठकाले सेवनचित्तं उपट्ठापेति। ठितं सादियति अधिवासेति,

ठानप्पत्तकाले सुक्कविस्सट्ठिसमये सेवनचित्तं उपट्ठापेति । उद्धरणं सादियति अधिवासेति, नीहरणकाले पटिसेवनचित्तं उपट्ठापेति । एवं चतूसु ठानेसु सादियन्तो “मम वेरिसमणेहि इदं कत”न्ति वत्तुं न लभति, पाराजिकापत्तिमेव आपज्जति । यथा च इमानि चत्तारि सादियन्तो आपज्जति; एवं पुरिमं एकं असादियित्वा तीणि सादियन्तोपि, द्वे असादियित्वा द्वे सादियन्तोपि, तीणि असादियित्वा एकं सादियन्तोपि आपज्जतियेव । सब्बसो पन असादियन्तो आसीविसमुखं विय अङ्गारकासुं विय च पविट्ठं अङ्गजातं मज्जमानो नापज्जति । तेन वुत्तं — **“पवेसनं न सादियति... पे०... उद्धरणं न सादियति, अनापत्ती”**ति । इमज्झि एवरूपं आरद्धविपस्सकं काये च जीविते च अनपेक्खं एकादसहि अग्गीहि सम्पज्जलितानि च सब्बायतनानि उक्खित्तासिके विय च वधके पञ्च कामगुणे पस्सन्तं पुग्गलं रक्खन्तो भगवा पच्चत्थिकानज्जस्स मनोरथविधातं करोन्तो इमं **“पवेसनं न सादियती”**तिआदिकं चतुक्कं नीहरित्वा ठपेसीति ।

पठमचतुक्ककथा निड्ढिता ।

एकूनसत्ततिद्विसतचतुक्ककथा

५९-६०. एवं पठमचतुक्कं दस्सेत्वा इदानि यस्मा भिक्खुपच्चत्थिका इत्थिं आनेत्वा न केवलं वच्चमग्गेनेव अभिनीसीदेन्ति, अथ खो पस्सावमग्गेनपि मुखेनपि । इत्थिं आनेत्वापि च केचि जागरन्ति आनेन्ति, केचि सुत्तं, केचि मत्तं, केचि उम्मत्तं, केचि पमत्तं अज्जविहितं विक्खित्तचित्तन्ति अत्थो । केचि मत्तं अक्खायितं, सोणसिङ्गालादीहि अक्खायितनिमित्तन्ति अत्थो । केचि मत्तं येभ्य्येन अक्खायितं, येभ्य्येन अक्खायिता नाम यस्सा निमित्ते वच्चमग्गे पस्सावमग्गे मुखे वा बहुतरो ओकासो अक्खायितो होति । केचि मत्तं येभ्य्येन खायितं, येभ्य्येन खायिता नाम यस्सा वच्चमग्गादिके निमित्ते बहुं खायितं होति, अप्पं अक्खायितं । न केवलज्ज मनुस्सिस्थिमेव आनेन्ति, अथ खो अमनुस्सिस्थिम्पि तिरच्छानगतिस्थिम्पि । न केवलज्ज वुत्तप्पकारं इत्थिमेव, उभतोब्यज्जनकम्पि पण्डकम्पि पुरिसम्पि आनेन्ति । तस्मा तेसं वसेन अज्जानिपि चतुक्कानि दस्सेन्तो **“भिक्खुपच्चत्थिका मनुस्सिस्थिं जागरन्ति”**न्तिआदिमाह ।

तत्थ पाळिया असम्मोहत्यं वुत्तचतुक्कानि एवं सङ्ख्यातो वेदितब्बानि — मनुस्सिस्थिया तिण्णं मग्गानं वसेन तीणि सुद्धिकचतुक्कानि, तीणि जागरन्तीचतुक्कानि, तीणि सुत्तचतुक्कानि, तीणि मत्तचतुक्कानि, तीणि उम्मत्तचतुक्कानि, तीणि पमत्तचतुक्कानि, तीणि मत्तअक्खायितचतुक्कानि, तीणि येभ्य्येन अक्खायितचतुक्कानि, तीणि येभ्य्येन खायितचतुक्कानीति सत्तवीसति चतुक्कानि । तथा अमनुस्सिस्थिया; तथा तिरच्छानगतिस्थियाति इत्थिवारे एकासीति चतुक्कानि । यथा च इत्थिवारे एवं उभतोब्यज्जनकवारे । पण्डकपुरिसवारेसु पन द्विन्नं मग्गानं वसेन चतुपण्णास चतुपण्णास होन्ति । एवं सब्बानिपि द्वेसतानि, सत्तति च चतुक्कानि होन्ति, तानि उत्तानत्थानियेव ।

सब्बवारेसु पनेत्थ **“मत्तं येभ्य्येन अक्खायितं खायित”**न्ति एतस्मिं ठाने अयं विनिच्छयो — तम्बपणिदीपे किर द्वे विनयधरा समानाचरियका थेरा अहेसुं — उपतिस्सत्थेरो च, फुस्सदेवत्थेरो च । ते महाभये उप्पन्ने विनयपिटकं परिहरन्ता रक्खिंसु । तेसु उपतिस्सत्थेरो ब्यत्ततरो । तस्सापि द्वे अन्तेवासिका अहेसुं — महापदुमत्थेरो च महासुमत्थेरो च । तेसु महासुमत्थेरो नक्खत्तुं विनयपिटकं अस्सोसि, महापदुमत्थेरो तेन सद्धिं नवक्खत्तुं, विसुज्ज एककोव नवक्खत्तुन्ति अट्टारसक्खत्तुं अस्सोसि; अयमेव तेसु ब्यत्ततरो । तेसु महासुमत्थेरो नवक्खत्तुं विनयपिटकं सुत्वा आचरियं मुञ्चित्वा अपरगङ्गं अगमासि । ततो महापदुमत्थेरो आह — **“सूरो वत, रे, एस विनयधरो यो धरमानकंयेव आचरियं मुञ्चित्वा अज्जत्थ वसितब्बं मज्जति । ननु आचरिये धरमाने विनयपिटकज्ज अट्ठकथा च अनेकक्खत्तुं गहेत्वापि न विस्सज्जेतब्बं, निच्चकालं सोतब्बं, अनुसंवच्छरं सज्जायितब्बं”**न्ति ।

एवं विनयगरुकानं भिक्षून् काले एकदिवसं उपतिस्सत्थेरो महापदुमत्थेरप्पमुखानं पञ्चन्नं अन्तेवासिकसतानं पठमपाराजिकसिक्खापदे इमं पदेसं वण्णेन्तो निसिन्नो होति । तं अन्तेवासिका पुच्छिंसु — “भन्ते, येभ्य्येन अक्खायिते पाराजिकं, येभ्य्येन खायिते थुल्लच्चयं, उपड्डकखायिते केन भवितब्बं”न्ति? थेरो आह — “आवुसो, बुद्धा नाम पाराजिकं पञ्जपेन्ता न सावसेसं कत्वा पञ्जपेन्ति, अनवसेसंयेव कत्वा सब्बं परियादियित्वा सोतं छिन्दित्वा पाराजिकवत्थुस्मिं पाराजिकमेव पञ्जपेन्ति । इदञ्चि सिक्खापदं लोकवज्जं, न पण्णत्तिवज्जं । तस्मा यदि उपड्डकखायिते पाराजिकं भवेय्य, पञ्जपेय्य सम्मासम्बुद्धो । पाराजिकच्छाया पनेत्थ न दिस्सति, थुल्लच्चयमेव दिस्सती”ति ।

अपिच मतसरीरे पाराजिकं पञ्जपेन्तो भगवा येभ्य्येन अक्खायिते ठपेसि “ततो परं पाराजिकं नत्थी”ति दस्सेतुं । थुल्लच्चयं पञ्जपेन्तो येभ्य्येन खायिते ठपेसि “ततो परं थुल्लच्चयं नत्थी”ति दस्सेतुन्तिपि वेदितब्बं । खायिताखायितञ्च नामेतं मतसरीरस्मियेव वेदितब्बं, न जीवमाने । जीवमाने हि नखपिट्ठिप्पमाणेपि छविमंसे वा न्हारुम्हि वा सति पाराजिकमेव होति । यदिपि निमित्तं सब्बसो खायितं छविचम्मं नत्थि, निमित्तसण्ठानं पञ्जायति, पवेसनं जायति, पाराजिकमेव । निमित्तसण्ठानं पन अनवसेसेत्वा सब्बस्मिं निमित्ते छिन्दित्वा समन्ततो तच्छेत्वा उप्पाटिते वणसङ्घेपवसेन थुल्लच्चयं । निमित्ततो पतिताय मंसपेसिया उपक्कमन्तस्स दुक्कटं । मतसरीरे पन यदिपि सब्बं सरीरं खायितं होति, यदिपि अक्खायितं, तयो पन मग्गा अक्खायिता, तेसु उपक्कमन्तस्स पाराजिकं । येभ्य्येन अक्खायिते पाराजिकमेव । उपड्डकखायिते च येभ्य्येन खायिते च थुल्लच्चयं ।

मनुस्सानं जीवमानकसरीरे अक्खिनासकण्णच्छिद्ववत्थिकोसेसु सत्थकादीहि कतवणे वा मेथुनरागेन तिलफलमत्तम्पि अङ्गजातं पवेसेन्तस्स थुल्लच्चयमेव । अवसेससरीरे उपक्कच्छकादीसु दुक्कटं । मते अल्लसरीरे पाराजिकक्खेत्ते पाराजिकं, थुल्लच्चयक्खेत्ते थुल्लच्चयं, दुक्कटक्खेत्ते दुक्कटं । यदा पन सरीरं उद्धुमातकं होति कुथितं नीलमक्खिकसमाकिण्णं किमिकुलसमाकुलं नवहि वणमुखेहि पग्गळितपुब्बकुणपभावेन उपगन्तुम्पि असक्कुणेय्यं, तदा पाराजिकवत्थुञ्च थुल्लच्चयवत्थुञ्च विजहति; तादिसे सरीरे यत्थ कत्थचि उपक्कमतो दुक्कटमेव । तिरच्छानगतानं हत्थि-अस्स-गोण-गद्रभ-ओड्डमहिंसादीनं नासाय थुल्लच्चयं । वत्थिकोसे थुल्लच्चयमेव । सब्बेसम्पि तिरच्छानगतानं अक्खिकण्णवणेसु दुक्कटं, अवसेससरीरेपि दुक्कटमेव । मतानं अल्लसरीरे पाराजिकक्खेत्ते पाराजिकं, थुल्लच्चयक्खेत्ते थुल्लच्चयं, दुक्कटक्खेत्ते दुक्कटं ।

कुथितकुणपे पन पुब्बे वुत्तनयेनेव सब्बत्थ दुक्कटं । कायसंसग्गरागेन वा मेथुनरागेन वा जीवमानकपुरिसस्स वत्थिकोसं अप्पवेसेन्तो निमित्तेन निमित्तं छुपति, दुक्कटं । मेथुनरागेन इत्थिया अप्पवेसेन्तो निमित्तेन निमित्तं छुपति, थुल्लच्चयं । महाअट्ठकथायं पन “इत्थिनिमित्तं मेथुनरागेन मुखेन छुपति थुल्लच्चयं”न्ति वुत्तं । चम्मक्खन्धके “छब्बगिया भिक्षू अचिरवतिया नदिया गावीनं तरन्तीनं विसाणेसुपि गणहन्ति, कण्णेसुपि गणहन्ति, गीवायपि गणहन्ति, छेप्पायपि गणहन्ति, पिट्ठिम्पि अभिरुहन्ति, रत्तचित्तापि अङ्गजातं छुपन्ती”ति (महाव० २५२) इमिस्सा अट्ठप्पत्तिया अविसेसेन वुत्तं — “न च, भिक्षूवे, रत्तचित्तेन अङ्गजातं छुपितब्बं, यो छुपेय्य, आपत्ति थुल्लच्चयस्सा”ति (महाव० २५२) । तं सब्बम्पि संसन्दित्वा यथा न विरुज्झति तथा गहेतब्बं । कथञ्च न विरुज्झति? यं ताव महाअट्ठकथायं वुत्तं “मेथुनरागेन मुखेन छुपती”ति । तत्र किर निमित्तमुखं मुखन्ति अधिप्पेतं । “मेथुनरागेना”ति च वुत्तत्तापि अयमेव तत्थ अधिप्पायोति वेदितब्बो । न हि इत्थिनिमित्ते पकतिमुखेन मेथुनुपक्कमो होति । खन्धकेपि ये पिट्ठिं अभिरुहन्ता मेथुनरागेन अङ्गजातेन अङ्गजातं छुपिंसु, ते सन्धाय थुल्लच्चयं वुत्तन्ति वेदितब्बं । इतरथा हि दुक्कटं सिया । केचि पनाहु “खन्धकेपि मुखेनेव छुपनं सन्धाय ओळारिकत्ता कम्मस्स थुल्लच्चयं वुत्तं । अट्ठकथायम्पि तं सन्धायभासितं गहेत्वाव मेथुनरागेन मुखेन छुपति थुल्लच्चयन्ति

वृत्त'न्ति । तस्मा सुदु सल्लक्खेत्वा उभोसु विनिच्छयेसु यो युत्ततरो सो गहेतब्बो । विनयञ्जू पन पुरिमं पसंसन्ति । कायसंसग्गारागेन पन पकतिमुखेन वा निमित्तमुखेन वा इत्थिनिमित्तं छुपन्तस्स सङ्गादिसेसो । तिरच्छानगतित्थिया पस्सावमग्गं निमित्तमुखेन छुपन्तस्स वृत्तनयेनेव थुल्लच्चयं । कायसंसग्गारागेन दुक्कटन्ति ।

एकूनसत्ततिद्विसतचतुक्ककथा निद्धिता ।

सन्थतचतुक्कभेदकथा

६१-६२. एवं भगवा पटिपन्नकस्स भिक्खुनो रक्खणत्थं सत्ततिद्विसतचतुक्कानि नीहरित्वा “इदानी ये अनागते पापभिक्खू ‘सन्थतं इमं न किञ्चि उपादिन्नकं उपादिन्नकेन फुसति, को एत्थ दोसो’ति सञ्चिच्च लेसं ओढेस्सन्ति, तेसं सासने पतिट्ठा एव न भविस्सती”ति दिस्वा तेसु सत्ततिद्विसतचतुक्केसु एकमेकं चतुक्कं चतूहि सन्थतादिभेदेहि भिन्दित्वा दस्सेन्तो भिक्खुपच्चत्थिका मनुस्सित्थिं भिक्खुस्स सन्तिके आनेत्वा वच्चमग्गेन पस्सावमग्गेन मुखेन अङ्गजातं अभिनिसीदेन्ति सन्थताय असन्थतस्सातिआदिमाह ।

तत्थ सन्थताय असन्थतस्सातिआदीसु सन्थताय इत्थिया वच्चमग्गेन पस्सावमग्गेन मुखेन असन्थतस्स भिक्खुस्स अङ्गजातं अभिनिसीदेन्तीति इमिना नयेन योजना वेदितब्बा । तत्थ सन्थता नाम यस्सा तीसु मग्गेसु यो कोचि मग्गो पलिवेत्तेत्वा वा अन्तो वा पवेसेत्वा येन केनचि वत्थेन वा पण्णेन वा वाकपट्टेन वा चम्मेन वा तिपुसीसादीनं पट्टेन वा पटिच्छन्तो । सन्थतो नाम यस्स अङ्गजातं तेसंयेव वत्थादीनं येन केनचि पटिच्छन्नं । तत्थ उपादिन्नकेन वा अनुपादिन्नकं घट्टियतु, अनुपादिन्नकेन वा उपादिन्नकं, अनुपादिन्नकेन वा अनुपादिन्नकं, उपादिन्नकेन वा उपादिन्नकं, सचे यत्तके पविट्टे पाराजिकं होतीति वृत्तं, तत्तकं पविसति, सब्बत्थ सादियन्तस्स पाराजिकक्खेत्ते पाराजिकं; थुल्लच्चयक्खेत्ते थुल्लच्चयं, दुक्कटक्खेत्ते दुक्कटमेव होति । सचे इत्थिनिमित्तं खाणुं कत्वा सन्थतं, खाणुं घट्टेन्तस्स दुक्कटं । सचे पुरिसनिमित्तं खाणुं कत्वा सन्थतं, खाणुं पवेसेन्तस्स दुक्कटं । सचे उभयं खाणुं कत्वा सन्थतं, खाणुना खाणुं घट्टेन्तस्स दुक्कटं । सचे इत्थिनिमित्ते वेळुनळपब्बादीनं किञ्चि पक्खित्तं, तस्स हेट्ठाभागं चेपि फुसन्तो तिलफलमत्तं पवेसेति, पाराजिकं । उपरिभागं चेपि उभोसु पस्सेसु एकपस्सं चेपि फुसन्तो पवेसेति, पाराजिकं । चत्तारिपि पस्सानि अफुसन्तो पवेसेत्वा तस्स तलं चेपि फुसति, पाराजिकं । यदि पन पस्सेसु वा तले वा अफुसन्तो आकासगतमेव कत्वा पवेसेत्वा नीहरति, दुक्कटं । बहिद्धा खाणुके फुसति दुक्कटमेव । यथा च इत्थिनिमित्ते वृत्तं, एवं सब्बत्थ लक्खणं वेदितब्बन्ति ।

सन्थतचतुक्कभेदकथा निद्धिता ।

भिक्खुपच्चत्थिकचतुक्कभेदवण्णना

६३-६४. एवं सन्थतचतुक्कभेदं वत्वा इदानी यस्मा न केवलं मनुस्सित्थिआदिके भिक्खुस्स एव सन्तिके आनेन्ति । अथ खो भिक्खुम्पि तासं सन्तिके आनेन्ति, तस्मा तप्पभेदं दस्सेन्तो “भिक्खुपच्चत्थिका भिक्खुं मनुस्सित्थिया सन्तिके”ति आदिना नयेन सब्बानि तानि चतुक्कानि पुनपि नीहरित्वा दस्सेसि । तेसु विनिच्छयो वृत्तनयेनेव वेदितब्बोति ।

भिक्खुपच्चत्थिकवसेन चतुक्कभेदवण्णना निद्धिता ।

राजपच्चत्थिकादिचतुक्कभेदकथा

६५. यस्मा पन न भिक्खुपच्चत्थिका एव एवं करोन्ति, राजपच्चत्थिकादयोपि करोन्ति । तस्मा तम्पि पभेदं दस्सेन्तो “**राजपच्चत्थिका**”तिआदिमाह । तत्थ राजानो एव पच्चत्थिका **राजपच्चत्थिका** । ते च सयं आनेन्तापि अज्जेहि आणापेन्तापि आनेन्तियेवाति वेदितब्बा । चोरा एव पच्चत्थिका **चोरपच्चत्थिका** । धुत्ताति मेथुनुपसंहितखिड्ढापसुता नागरिककेराटियपुरिसा, इत्थिधुत्तसुराधुत्तादयो वा; धुत्ता एव पच्चत्थिका **धुत्तपच्चत्थिका** । गन्धन्ति हृदयं वुच्चति, तं उप्पाटेन्तीति उप्पलगन्धा, उप्पलगन्धा एव पच्चत्थिका **उप्पलगन्धपच्चत्थिका** । एते किर न कसिवणिज्जादीहि जीवन्ति, पन्थघातगामघातादीनि कत्वा पुत्तदारं पोसेन्ति । ते कम्मसिद्धिं पत्थयमाना देवतानं आयाचेत्वा तासं बलिकम्मत्थं मनुस्सानं हृदयं उप्पाटेन्ति । सब्बकाले च मनुस्सा दुल्लभा । भिक्खू पन अरज्जे विहरन्ता सुलभा होन्ति । ते सीलवन्तं भिक्खुं गहेत्वा “सीलवतो वधो नाम भारियो होती”ति मज्जमाना तस्स सीलविनासनत्थं मनुस्सिप्पिआदिके वा आनेन्ति; तं वा तत्थ नेन्ति । अयमेत्थ विसेसो । सेसं वुत्तनयेनेव वेदितब्बं । भिक्खुपच्चत्थिकवारे वुत्तनयेनेव च इमेसु चतूसुपि वारेसु चतुक्कानि वेदितब्बानि । पाळियं पन संखित्तेन वुत्तानि ।

सब्बाकारेन चतुक्कभेदकथा निड्डिता ।

आपत्तानापत्तिवारवण्णना

६६. इदानीं यं वुत्तं “मनुस्सिप्पिया तयो मग्गे मेथुनं धम्मं पटिसेवन्तस्सा”तिआदि, एत्थ असम्मोहत्थं “**मग्गेन मग्ग**”तिआदिमाह । तत्थ **मग्गेन मग्गन्ति** इत्थिया तीसु मग्गेसु अज्जतरेन मग्गेन अत्तनो अङ्गजातं पवेसेति अथ वा सम्भिन्नेसु द्वीसु मग्गेसु पस्सावमग्गेन वच्चमग्गं वच्चमग्गेन वा पस्सावमग्गं पवेसेति । **मग्गेन अमग्गन्ति** पस्सावादिमग्गेन पवेसेत्वा तस्स सामन्ता वणेन नीहरति । **अमग्गेन मग्गन्ति** मग्गसामन्तेन वणेन पवेसेत्वा मग्गेन नीहरति । **अमग्गेन अमग्गन्ति** द्वीसु सम्भिन्नवणेसु एकेन वणेन पवेसेत्वा दुतियेन नीहरति । इमस्स सुत्तस्स अनुलोमवसेन सब्बत्थ वणसङ्खेपे थुल्लच्चयं वेदितब्बं ।

इदानीं यं परतो वक्खति “अनापत्ति अजानन्तस्स असादियन्तस्सा”ति, तत्थ असम्मोहत्थं “**भिक्खु सुत्तभिक्खुम्ही**”तिआदिमाह । तत्रायं अधिष्ठाया — यो पटिबुद्धो सादियति सो “सुत्तम्हि मयि एसो विष्पटिपज्जि, नाहं जानामी”ति न मुच्चति । **उभो नासेतब्बा**ति चेत्थ द्वेपि लिङ्गनासनेन नासेतब्बा । तत्र दूसकस्स पटिज्जाकरणं नत्थि, दूसितो पुच्छित्वा पटिज्जाय नासेतब्बो । सचे न सादियति, न नासेतब्बो । एस नयो सामणेवरारेपि ।

एवं तत्थ तत्थ तं तं आपत्तिज्ज्व अनापत्तिज्ज्व दस्सेत्वा इदानीं अनापत्तिमेव दस्सेन्तो “**अनापत्ति अजानन्तस्सा**”तिआदिमाह । तत्थ **अजानन्तो** नाम यो महानिदं ओक्कन्तो परेन कतं उपक्कमम्पि न जानाति वेसालियं महावने दिवाविहारगतो भिक्खु विय । एवरूपस्स अनापत्ति । वुत्तम्पि चेत्तं — ““नाहं भगवा जानामी”ति; ‘अनापत्ति, भिक्खु, अजानन्तस्सा’”ति (पारा० ७५) । **असादियन्तो** नाम यो जानित्वापि न सादियति, तत्थेव सहसा वुड्डितभिक्खु विय । वुत्तम्पि चेत्तं — ““नाहं भगवा सादियि”ति । ‘अनापत्ति, भिक्खु, असादियन्तस्सा’”ति ।

उम्मत्तको नाम पित्तुम्मत्तको । दुविधज्जि पित्तं — बद्धपित्तं, अबद्धपित्तञ्चाति । तत्थ अबद्धपित्तं लोहितं विय सब्बङ्गगतं, तम्हि कुपिते सत्तानं कण्डुकच्छुसरीरकम्पादीनि होन्ति । तानि भेसज्जकिरियाय वूपसमन्ति । बद्धपित्तं पन पित्तकोसके ठितं । तम्हि कुपिते सत्ता उम्मत्तका होन्ति विपल्लत्थसज्जा हिरोत्तप्पं छुट्टेत्वा असारुप्पाचारं चरन्ति । लहुकगरुकानि सिक्खापदानि मद्दन्तापि न जानन्ति । भेसज्जकिरियायपि अतेकिच्छा होन्ति । एवरूपस्स उम्मत्तकस्स

अनापत्ति ।

खित्तचित्तो नाम विस्सट्ठचित्तो यक्खुम्मत्तको वुच्चति । यक्खा किर भेरवानि वा आरम्मणानि दस्सेत्वा मुखेन हत्थं पवेसेत्वा हृदयरूपं वा मद्दन्ता सत्ते विक्खित्तचित्ते विपल्लत्थसज्जे करोन्ति । एवरूपस्स खित्तचित्तस्स अनापत्ति । तेसं पन उभिन्नं अयं विसेसो — पित्तुम्मत्तको निच्चमेव उम्मत्तको होति, पकतिसज्जं न लभति । यक्खुम्मत्तको अन्तरन्तरा पकतिसज्जं पटिलभतीति । इध पन पित्तुम्मत्तको वा होतु यक्खुम्मत्तको वा, यो सब्बसो मुट्ठस्सति किञ्चि न जानाति, अग्गिम्मि सुवण्णम्मि गूथम्मि चन्दनम्मि एकसदिसं मद्दन्तोव विचरति, एवरूपस्स अनापत्ति । अन्तरन्तरा सज्जं पटिलभित्वा जत्वा करोन्तस्स पन आपत्तियेव ।

वेदनाट्ठो नाम यो अधिमत्ताय दुक्खवेदनाय आतुरो किञ्चि न जानाति, एवरूपस्स अनापत्ति ।

आदिकम्मिको नाम यो तस्मिं तस्मिं कम्मे आदिभूतो । इध पन सुदिन्नत्थेरो आदिकम्मिको, तस्स अनापत्ति । अवसेसानं मक्कटीसमणवज्जिपुत्तकादीनं आपत्तियेवाति ।

पदभाजनीयवण्णना निट्ठिता ।

पकिण्णककथा

इमस्मिं पन सिक्खापदे कोसल्लत्थं इदं **पकिण्णकं** वेदितब्बं —

“समुट्ठानञ्च किरिया, अथो सज्जा सचित्तकं ।
लोकवज्जञ्च कम्मञ्च, कुसलं वेदनाय चा”ति ॥

तत्थ “**समुट्ठानं**”न्ति सब्बसङ्गाहकवसेन छ सिक्खापदसमुट्ठानानि । तानि **परिवारे** आवि भविस्सन्ति । समासतो पन सिक्खापदं नाम — अत्थि छसमुट्ठानं, अत्थि चतुसमुट्ठानं, अत्थि तिसमुट्ठानं, अत्थि कथिनसमुट्ठानं, अत्थि एळकलोमसमुट्ठानं, अत्थि धुरनिक्खेपादिसमुट्ठानन्ति ।

तत्रापि किञ्चि किरियतो समुट्ठाति, किञ्चि अकिरियतो समुट्ठाति, किञ्चि किरियाकिरियतो समुट्ठाति, किञ्चि सिया किरियतो, सिया अकिरियतो समुट्ठाति, किञ्चि सिया किरियतो सिया किरियाकिरियतो समुट्ठाति ।

तत्रापि अत्थि सज्जाविमोक्खं, अत्थि नोसज्जाविमोक्खं । तत्थ यं चित्तङ्गं लभतियेव, तं सज्जाविमोक्खं; इतरं नोसज्जाविमोक्खं ।

पुन अत्थि सचित्तकं, अत्थि अचित्तकं । यं सहेव चित्तेन आपज्जति, तं सचित्तकं; यं विनापि चित्तेन आपज्जति, तं अचित्तकं । तं सब्बम्मि लोकवज्जं पण्णत्तिवज्जन्ति दुविधं । तेसं लक्खणं वुत्तमेव ।

कम्मकुसलवेदनावसेनापि चेत्थ अत्थि सिक्खापदं कायकम्मं, अत्थि वचीकम्मं । तत्थ यं कायद्वारिकं, तं कायकम्मं; यं वचीद्वारिकं, तं वचीकम्मन्ति वेदितब्बं । अत्थि पन सिक्खापदं कुसलं, अत्थि अकुसलं, अत्थि अब्याकतं । द्वित्तिसेव हि आपत्तिसमउट्ठापकचित्तानि — अट्ठ कामावचरकुसलानि, द्वादस अकुसलानि, दस कामावचरकिरियचित्तानि, कुसलतो च

किरियतो च द्वे अभिज्जाचित्तानीति । तेसु यं कुसलचित्तेन आपज्जति, तं कुसलं; इतरेहि इतरं । अत्थि च सिक्खापदं तिवेदनं, अत्थि द्विवेदनं, अत्थि एकवेदनं । तत्थ यं आपज्जन्तो तीसु वेदनासु अज्जतरवेदनासमङ्गी हुत्वा आपज्जति, तं तिवेदनं; यं आपज्जन्तो सुखसमङ्गी वा उपेक्खासमङ्गी वा आपज्जति, तं द्विवेदनं; यं आपज्जन्तो दुक्खवेदनासमङ्गीयेव आपज्जति, तं एकवेदनन्ति वेदितब्बं । एवं —

“समुद्धानञ्च किरिया, अथो सज्जा सचित्तकं ।

लोकवज्जञ्च कम्मञ्च, कुसलं वेदनाय चा”ति ॥

इमं पकिण्णकं विदित्वा तेसु समुद्धानादीसु इदं सिक्खापदं समुद्धानतो एकसमुद्धानं । अङ्गवसेन दुकसमुद्धानं, कायचित्ततो समुद्धाति । किरियसमुद्धानञ्च करोन्तोयेव हि एतं आपज्जति । मेथुनपटिसंयुत्ताय कामसज्जाय अभावेन मुच्चनतो सज्जाविमोक्खं । “अनापत्ति अजानन्तस्स असादियन्तस्सा”ति हि वुत्तं । मेथुनचित्तेनेव नं आपज्जति, न विना चित्तेनाति सचित्तकं । रागवसेनेव आपज्जितब्बतो लोकवज्जं । कायद्वारेनेव समुद्धानतो कायकम्मं । चित्तं पनेत्थ अङ्गमत्तं होति, न तस्स वसेन कम्मभावो लब्धति । लोभचित्तेन आपज्जितब्बतो अकुसलचित्तं । सुखसमङ्गी वा उपेक्खासमङ्गी वा तं आपज्जतीति द्विवेदनन्ति वेदितब्बं । सब्बञ्चेतं आपत्तियं युज्जति । सिक्खापदसीसेन पन सब्बअट्ठकथासुदेसना आरूळ्हा, तस्मा एवं वुत्तं ।

पकिण्णककथा निट्ठिता ।

विनीतवत्थुवण्णना

मक्कटी वज्जिपुत्ता च...पे०... वुड्ढपब्बजितो मिगोति इदं किं? इमा विनीतवत्थूनं भगवता सयं विनिच्छित्तानं तेसं तेसं वत्थूनं उद्धानगाथा नाम । तानि वत्थूनि “सुखं विनयधरा उग्गण्हिस्सन्ती”ति धम्मसङ्गाहकत्थेरेहि ठपितानि । वत्थुगाथा पन धरमानेयेव भगवति उपालित्थेरेन ठपिता “इमिना लक्खणेन आर्यातिं विनयधरा विनयं विनिच्छिनिस्सन्ती”ति । तस्मा एत्थ वुत्तलक्खणं साधुकं सल्लक्खेत्वा पठमसिक्खापदं विनिच्छिनितब्बं । दुतियादीनञ्च विनीतवत्थूसु वुत्तलक्खणेन दुतियादीनि । विनीतवत्थूनि हि सिप्पिकानं पटिच्छन्नकरूपानि विय विनयधरानं पटिच्छन्नकवत्थूनि होन्तीति ।

६७. तत्थ पुरिमानि द्वे वत्थूनि अनुपज्जत्तियंयेव वुत्तत्थानि । ततिये वत्थुम्हि **गिहिलिङ्गेनाति** गिहिवेसेन ओदातवत्थो हुत्वा । चतुत्थे नत्थि किञ्चि वत्तब्बं । ततो परेसु सत्तसु वत्थूसु **कुसचीरन्ति** कुसे गन्थेत्वा कतचीरं । **वाकचीरं** नाम तापसानं वक्कलं । **फलकचीरं** नाम फलकसण्ठानानि फलकानि सिब्बित्वा कतचीरं । **केसकम्बलोति** केसेहि तन्ते वायित्वा कतकम्बलो । **वालकम्बलोति** चमरवालेहि वायित्वा कतकम्बलो । **उलूकपक्खिकन्ति** उलूकसकुणस्स पक्खेहि कतनिवासनं । **अजिनक्खिपन्ति** सलोमं सखुरं अजिनमिगचम्मं । द्वादसमे वत्थुम्हि **सारत्तोति** कायसंसग्गरागेन सारत्तो; तं रागं जत्वा भगवा “**आपत्ति सङ्गादिसेसस्सा**”ति आह ।

६८. तेरसमे वत्थुम्हि **उप्पलवण्णाति** सा थेरी सावत्थियं सेट्ठिधीता सतसहस्सकप्पे अभिनीहारसम्पन्ना । तस्सा पकतियापि अतिदस्सनीया नीलुप्पलवण्णा कायच्छवि, अब्भन्तरे पन किलेससन्तापस्स अभावेन अतिविय विरोचति । सा तायेव वण्णपोक्खरताय “उप्पलवण्णा”ति नामं लभि । **पटिबद्धचित्तोति** गिहिकालतो पट्टाय रत्तचित्तो; सो किर तस्सा जातिदारको होति । **अथ खोति** अनन्तरत्थे निपातो; मज्जके निसिन्नानन्तरमेवाति वुत्तं होति । दिवा बाहिरतो आगन्त्वा द्वारं

पिधाय निसिन्नानज्झि पठमं अन्धकारं होति । सो यावस्सा तं अन्धकारं न नस्सति, तावदेव एवमकासीति अत्थो । दूसेसीति पधंसेसि । थेरी पन अनवज्जा अत्तनो समणसज्जं पच्चुपट्टपेत्वा असादियन्ती निसीदि असद्धम्माधिप्पायेन परामट्ठा अगिक्खन्ध-सिलाथम्भ-खदिरसारखाणुका विय । सोपि अत्तनो मनोरथं पूरेत्वा गतो । तस्सा थेरिया दस्सनपथं विजहन्तस्सेव अयं महापथवी सिनेरुपब्बतं धारेतुं समत्थापि तं पापपुरिसं ब्याममत्तकळेवरं धारेतुं असक्कोन्ती विय भिज्जित्वा विवरमदासि । सो तद्धुणज्जेव अवीचिजालानं इन्धनभावं अगमासि । भगवा तं सुत्वा “अनापत्ति, भिक्खवे, असादियन्तिया”ति वत्वा थेरिं सन्धाय धम्मपदे इमं गाथं अभासि —

“वारि पोक्खरपत्तेव, आरग्गेरिव सासपो ।

यो न लिम्पति कामेसु, तमहं बूमि ब्राह्मण”न्ति ॥ (ध० प० ४०१) ।

६९. चुदसमे वत्थुमिह इत्थिलिङ्गं पातुभूतन्ति रत्तिभागे निदं ओक्कन्तस्स पुरिससण्ठानं मस्सुदाठिकादि सब्बं अन्तरहितं इत्थिसण्ठानं उप्पन्नं । तमेव उपज्झं तमेव उपसम्पदन्ति पुब्बे गहितउपज्झायमेव पुब्बे कतउपसम्पदमेव अनुजानामि । पुन उपज्झा न गहेतब्बा; उपसम्पदा न कातब्बाति अत्थो । तानियेव वस्सानीति भिक्खुउपसम्पदतो पभुति याव वस्सगणना, तंयेव वस्सगणनं अनुजानामि । न इतो पट्टाय वस्सगणना कातब्बाति अत्थो । भिक्खुनीहि सङ्गमितुन्ति भिक्खुनीहि सद्धिं सङ्गमितुं सङ्गन्तुं समङ्गी भवितुं अनुजानामीति अत्थो । इदं वुत्तं होति — अप्पतिरूपं दानिस्सा भिक्खूनं मज्झे वसितुं, भिक्खुनुपस्सयं गन्त्वा भिक्खुनीहि सद्धिं वसतूति । या आपत्तियो भिक्खूनं भिक्खुनीहि साधारणाति या देसनागामिनियो वा वुट्ठानगामिनियो वा आपत्तियो भिक्खूनं भिक्खुनीहि सद्धिं साधारणा । ता आपत्तियो भिक्खुनीनं सन्तिके वुट्ठातुन्ति ता सब्बापि भिक्खुनीहि कातब्बं विनयकम्मं कत्वा भिक्खुनीनं सन्तिके वुट्ठातुं अनुजानामीति अत्थो । ताहि आपत्तीहि अनापत्तीति या पन भिक्खूनं भिक्खुनीहि असाधारणा सुक्कविस्सट्ठि-आदिका आपत्तियो, ताहि अनापत्ति । लिङ्गपरिवत्तनेन ता आपत्तियो वुट्ठिताव होन्ति । पुन पकतिलिङ्गे उप्पन्नेपि ताहि आपत्तीहि तस्स अनापत्तियेवाति अयं तावेत्थ पाळिविनिच्छयो ।

अयं पन पाळिमुत्तो ओक्कन्तिकविनिच्छयो — इमेसु ताव द्वीसु लिङ्गेसु पुरिसलिङ्गं उत्तमं, इत्थिलिङ्गं हीनं; तस्मा पुरिसलिङ्गं बलवअकुसलेन अन्तरधायति । इत्थिलिङ्गं दुब्बलकुसलेन पतिट्ठाति । इत्थिलिङ्गं पन अन्तरधायन्तं दुब्बलअकुसलेन अन्तरधायति । पुरिसलिङ्गं बलवकुसलेन पतिट्ठाति । एवं उभयम्पि अकुसलेन अन्तरधायति, कुसलेन पटिलब्भति ।

तत्थ सचे द्विन्नं भिक्खूनं एकतो सज्झायं वा धम्मसाकच्छं वा कत्वा एकागारे निपज्जित्वा निदं ओक्कन्तानं एकस्स इत्थिलिङ्गं पातुभवति, उभिन्नम्पि सहसेय्यापत्ति होति । सो चे पटिबुज्झित्वा अत्तनो तं विप्पकारं दिस्वा दुक्खी दुम्मनो रत्तिभागेयेव इतरस्स आरोचेय्य, तेन समस्सासेतब्बो — “होतु, मा चिन्तयित्थ । वट्टस्सेवेसो दोसो । सम्मासम्बुद्धेन द्वारं दिन्नं, भिक्खु वा होतु भिक्खुनी वा, अनावटो धम्मो अवारितो सग्गमग्गो”ति । समस्सासेत्वा च एवं वत्तब्बं — “तुम्हेहि भिक्खुनुपस्सयं गन्तुं वट्टति । अत्थि वो काचि सन्दिट्ठा भिक्खुनियो”ति । सचस्सा होन्ति तादिसा भिक्खुनियो अत्थीति, नो चे होन्ति नत्थीति वत्वा सो भिक्खु वत्तब्बो — “मम सङ्गहं करोथ; इदानीं मं पठमं भिक्खुनुपस्सयं नेथा”ति । तेन भिक्खुना तं गहेत्वा तस्सा वा सन्दिट्ठानं अत्तनो वा सन्दिट्ठानं भिक्खुनीनं सन्तिकं गन्तब्बं । गच्छन्तेन च न एककेन गन्तब्बं । चतूहि पज्जहि भिक्खूहि सद्धिं जोतिकज्ज कत्तरदण्डज्ज गहेत्वा संविदहनं परिमोचेत्वा “मयं असुकं नाम ठानं गच्छामा”ति गन्तब्बं । सचे बहिगामे दूरे विहारो होति, अन्तरामग्गे गामन्तर-नदीपार-रत्तिविप्पवास-गणओहीयनापत्तीहि अनापत्ति ।

भिक्षुनुपस्सयं गन्त्वा ता भिक्षुनियो वत्तब्बा — “असुकं नाम भिक्षुं जानाथा”ति? “आम, अय्या”ति । “तस्स इत्थिलिङ्गं पातुभूतं, सङ्गहं दानिस्स करोथा”ति । ता चे “साधु, अय्या, इदानी मयम्पि सज्झायिस्साम, धम्मं सोस्साम, गच्छथ तुम्हे”ति वत्त्वा सङ्गहं करोन्ति, आराधिका च होन्ति सङ्गाहिका लज्जिनियो, ता कोपेत्वा अज्जत्थ न गन्तब्बं । गच्छति चे, गामन्तर-नदीपार-रत्तिविप्पवास-गणओहीयनापत्तीहि न मुच्चति । सचे पन लज्जिनियो होन्ति, न सङ्गाहिकायो; अज्जत्थ गन्तुं लब्धति । सचेपि अलज्जिनियो होन्ति, सङ्गहं पन करोन्ति; तापि परिच्चजित्वा अज्जत्थ गन्तुं लब्धति । सचे लज्जिनियो च सङ्गाहिका च, जातिका न होन्ति, आसन्नगामे पन अज्जा जातिकायो होन्ति पटिजग्गनिका, तासम्पि सन्तिकं गन्तुं वट्टतीति वदन्ति । गन्त्वा सचे भिक्षुभावेपि निस्सयपटिपन्नो, पतिरूपाय भिक्षुनिया सन्तिके निस्सयो गहेतब्बो । मातिका वा विनयो वा उग्गहितो सुग्गहितो, पुन उग्गहनकारणं नत्थि । सचे भिक्षुभावे परिसावचरो, तस्स सन्तिकेयेव उपसम्पन्ना सूपसम्पन्ना । अज्जस्स सन्तिके निस्सयो गहेतब्बो । पुब्बे तं निस्साय वसन्तोहिपि अज्जस्स सन्तिकेयेव निस्सयो गहेतब्बो । परिपुण्णवस्ससामणेरनापि अज्जस्स सन्तिकेयेव उपज्झा गहेतब्बा ।

यं पनस्स भिक्षुभावे अधिद्धितं तिचीवरज्ज पत्तो च, तं अधिद्धानं विजहति, पुन अधिद्धातब्बं । सङ्कच्चिका च उदकसाटिका च गहेतब्बा । यं अतिरेकचीवरं वा अतिरेकपत्तो वा विनयकम्मं कत्वा ठपितो होति, तं सब्बम्पि विनयकम्मं विजहति, पुन कातब्बं । पटिग्गहिततेलमधुफाणितादीनिपि पटिग्गहणं विजहन्ति । सचे पटिग्गहणतो सत्तमे दिवसे लिङ्गं परिवत्तति, पुन पटिग्गहेत्वा सत्ताहं वट्टति । यं पन भिक्षुकाले अज्जस्स भिक्षुनो सन्तिकं पटिग्गहितं, तं पटिग्गहणं न विजहति । यं उभिन्नं साधारणं अविभजित्वा ठपितं, तं पकतत्तो रक्खति । यं पन विभत्तं एतस्सेव सन्तिकं, तं पटिग्गहणं विजहति । वुत्तम्पि चेतं परिवारे —

“तेलं मधुं फाणितज्वापि सप्पिं ।
सामं गहेत्वान निक्खिपेय्य ।
अवीतिवत्ते सत्ताहे ।
सति पच्चये परिभुज्जन्तस्स आपत्ति ।
पज्हा मेसा कुसलेहि चिन्तिता”ति ॥ (परि० ४८०) ।

इदज्झि लिङ्गपरिवत्तनं सन्धाय वुत्तं । पटिग्गहणं नाम लिङ्गपरिवत्तनेन, कालंकिरियाय, सिक्खापच्चक्खानेन, हीनायावत्तनेन, अनुपसम्पन्नस्स दानेन, अनपेक्खविस्सज्जनेन, अच्छिन्दित्वा गहणेन च विजहति । तस्मा सचेपि हरीतकखण्डम्पि पटिग्गहेत्वा ठपितमत्थि, सब्बमस्स पटिग्गहणं विजहति । भिक्षुविहारे पन यंकिज्चिस्सा सन्तिकं पटिग्गहेत्वा वा अप्पटिग्गहेत्वा वा ठपितं, सब्बस्स साव इस्सरा, आहरापेत्वा गहेतब्बं । यं पनेत्थ थावरं तस्सा सन्तिकं सेनासनं वा उपरोपका वा, ते यस्सिच्छति तस्स दातब्बा । तेरससु सम्मुतीसु या भिक्षुकाले लब्धा सम्मुति, सब्बा सा पटिप्पस्सम्भति । पुरिमिकाय सेनासनग्गाहो पटिप्पस्सम्भति । सचे पच्छिमिकाय सेनासने गहिते लिङ्गं परिवत्तति, भिक्षुनिसङ्को चस्सा उप्पन्नं लाभं दातुकामो होति, अपलोकेत्वा दातब्बो । सचे भिक्षुनीहि साधारणाय पटिच्छन्नाय आपत्तिया परिवसन्तस्स लिङ्गं परिवत्तति, पक्खमानत्तमेव दातब्बं । सचे मानत्तं चरन्तस्स परिवत्तति, पुन पक्खमानत्तमेव दातब्बं । सचे चिण्णमानत्तस्स परिवत्तति, भिक्षुनीहि अब्भानकम्मं कातब्बं । सचे अकुसलविपाके परिक्खीणे पक्खमानत्तकाले पुनदेव लिङ्गं परिवत्तति, छारत्तं मानत्तमेव दातब्बं । सचे चिण्णे पक्खमानत्ते परिवत्तति, भिक्षूहि अब्भानकम्मं कातब्बन्ति ।

अनन्तरे भिक्खुनिया लिङ्गपरिवत्तनवत्थुम्हि इध वुत्तनयेनेव सब्बो विनिच्छयो वेदितब्बो । अयं पन विसेसो — सचेपि भिक्खुनिकाले आपन्ना सञ्चरित्तापत्ति पटिच्छन्ना होति, परिवासदानं नत्थि, छारत्तं मानत्तमेव दातब्बं । सचे पक्खमानत्तं चरन्तिया लिङ्गं परिवत्तति, न तेनत्थो, छारत्तं मानत्तमेव दातब्बं । सचे चिण्णमानत्ताय परिवत्तति, पुन मानत्तं अदत्त्वा भिक्खूहि अब्भेतब्बो । अथ भिक्खूहि मानत्ते अदिन्ने पुन लिङ्गं परिवत्तति, भिक्खुनीहि पक्खमानत्तमेव दातब्बं । अथ छारत्तं मानत्तं चरन्तस्स पुन परिवत्तति, पक्खमानत्तमेव दातब्बं । चिण्णमानत्तस्स पन लिङ्गपरिवत्ते जाते भिक्खुनीहि अब्भानकम्मं कातब्बं । पुन परिवत्ते च लिङ्गे भिक्खुनिभावे ठितायपि या आपत्तियो पुब्बे पटिप्पस्सद्वा, ता सुप्पटिप्पस्सद्वा एवाति ।

७०. इतो परानि “मातुया मेथुनं धम्म”न्तिआदीनि चत्तारि वत्थूनि उत्तानत्थानियेव ।

७१. मुदुपिट्टिकवत्थुम्हि सो किर भिक्खु नटपुब्बको । तस्स सिप्पकोसल्लत्थं परिकम्मकता पिट्ठि मुदुका अहोसि । तस्मा एवं कातुं असक्खि ।

लम्बीवत्थुम्हि तस्स भिक्खुस्स अङ्गजातं दीघं होति लम्बति, तस्मा लम्बीति वुत्तो ।

इतो परानि द्वे वणवत्थूनि उत्तानानेव । लेपचित्तवत्थुम्हि लेपचित्तं नाम चित्तकम्मरूपं ।

दारुधीतलिकवत्थुम्हि दारुधीतलिका नाम कट्टरूपं । यथा च इमेसु द्वीसु एवं अज्जेसुपि दन्तरूप-पोत्थकरूप-लोहरूपादीसु अनुपादिन्नकेसु इत्थिरूपेसु निमित्ते मेथुनरागेन उपक्कमन्तस्स असुचि मुच्चतु वा मा वा, दुक्कटमेव । कायसंसगगरागेन उपक्कमन्तस्सापि तथेव दुक्कटं । मोचनरागेन पन उपक्कमन्तस्स मुत्ते सङ्घादिसेसो, अमुत्ते थुल्लच्चयन्ति ।

७२. सुन्दरवत्थुम्हि अयं सुन्दरो नाम राजगहे कुलदारको सद्भाय पब्बजितो; अत्तभावस्स अभिरूपताय “सुन्दरो”ति नामं लभि । तं रथिकाय गच्छन्तं दिस्वा समुप्पन्नछन्दरागा सा इत्थी इमं विप्पकारं अकासि । थेरो पन अनागामी । तस्मा सो न सादियि । अज्जेसं पन अविसयो एसो ।

इतो परेसु चतूसु वत्थूसु ते भिक्खू जळा दुम्मेधा मातुगामस्स वचनं गहेत्वा तथा कत्वा पच्छा कुक्कुच्चायिंसु ।

७३. अक्खायितादीनि तीणि वत्थूनि उत्तानत्थानेव । द्वीसु छिन्नसीसवत्थूसु अयं विनिच्छयो — वट्टकते मुखे विवटे अङ्गजातं पवेसेन्तो सचे हेट्ठा वा उपरि वा उभयपस्सेहि वा छुपन्तं पवेसेति, पाराजिकं । चतूहिपि पस्सेहि अछुपन्तं पवेसेत्वा अब्भन्तरे तालुकं छुपति, पाराजिकमेव । चत्तारि पस्सानि तालुकञ्च अछुपन्तो आकासगतमेव कत्वा पवेसेति च नीहरति च, दुक्कटं । यदि पन दन्ता सुफुसिता, अन्तोमुखे ओकासो नत्थि, दन्ता च बहि ओट्टमंसेन पटिच्छन्ना, तत्थ वातेन असम्फुट्ठं अल्लोकासं तिलफलमत्तम्पि पवेसेन्तस्स पाराजिकमेव । उप्पाटिते पन ओट्टमंसे दन्तेसुयेव उपक्कमन्तस्स थुल्लच्चयं । योपि दन्तो बहि निक्खमित्वा तिट्ठति, न सक्का ओट्टेहि पिदहितुं । तत्थ उपक्कमन्तेपि बहि निक्खन्तजिक्काय उपक्कमन्तेपि थुल्लच्चयमेव । जीवमानकसरीरेपि बहि निक्खन्तजिक्काय थुल्लच्चयमेव । यदि पन बहिजिक्काय पलिवेठेत्वा अन्तोमुखं पवेसेति, पाराजिकमेव । उपरिगीवाय छिन्नसीसस्सपि अधोभागेन अङ्गजातं पवेसेत्वा तालुकं छुपन्तस्स पाराजिकमेव ।

अट्टिकवत्थुम्हि सुसानं गच्छन्तस्सापि दुक्कटं । अट्टिकानि सङ्कट्टन्तस्सापि, निमित्ते मेथुनरागेन उपक्कमन्तस्सापि,

कायसंसगारागेन उपक्कमन्तस्सापि, मुच्चतु वा मा वा, दुक्कटमेव । मोचनरागेन पन उपक्कमन्तस्स मुच्चन्ते सङ्गादिसेसो, अमुच्चन्ते थुल्लच्चयमेव ।

नागीवत्थुम्हि नागमाणविका वा होतु किन्नरीआदीनं वा अज्जतरा, सब्बत्थ पाराजिकं ।

यक्खीवत्थुम्हि सब्बापि देवता यक्खीयेव ।

पेतीवत्थुम्हि निज्झामतण्हिकादिपेतियो अल्लीयितुम्पि न सक्का । विमानपेतियो पन अत्थि; यासं काळपक्खे अकुसलं विपच्चति, जुण्हपक्खे देवता विय सम्पत्तिं अनुभोन्ति । एवरूपाय पेतिया वा यक्खिया वा सचे दस्सन-गहण-आमसन-फुसन-घट्टनानि पज्जायन्ति, पाराजिकं । अथापि दस्सनं नत्थि, इतरानि पज्जायन्ति, पाराजिकमेव । अथ दस्सनगहणानि न पज्जायन्ति, आमसनफुसनघट्टनेहि पज्जायमानेहि तं पुगलं विसज्जं कत्वा अत्तनो मनोरथं पूरेत्वा गच्छति, अयं अविसयो नाम । तस्मा एत्थ अविसयत्ता अनापत्ति । पण्डकवत्थु पाकटमेव ।

उपहतन्द्रियवत्थुम्हि **उपहतन्द्रियो**ति उपहतकायप्पसादो खाणुकण्टकमिव सुखं वा दुक्खं वा न वेदयति । अवेदयन्तस्सापि सेवनचित्तवसेन आपत्ति ।

छुपितमत्तवत्थुस्मिं यो “मेथुनं धम्मं पटिसेविस्सामी”ति मातुगामं गण्हित्वा मेथुने विरज्जित्वा विप्पटिसारी होति, दुक्कटमेवस्स होति । मेथुनधम्मस्स हि पुब्बपयोगा हत्थग्गाहादयो याव सीसं न पापुणाति, ताव दुक्कटे तिट्ठन्ति । सीसे पत्ते पाराजिकं होति । पठमपाराजिकस्स हि दुक्कटमेव सामन्तं । इतरेसं तिण्णं थुल्लच्चयं । अयं पन भिक्खु मेथुनधम्मे विरज्जित्वा कायसंसगं सादियीति वेदितब्बो । तेनाह भगवा — “आपत्ति सङ्गादिसेसस्सा”ति ।

७४. भद्दियवत्थुस्मिं **भद्दियं** नाम तं नगरं । जातियावनं नाम जातिपुप्फगुम्बानं उस्सन्नताय एवं लद्धनामं; तं तस्स नगरस्स उपचारे वनं होति । सो तत्थ निपन्नो तेन वातुपत्थम्भेन महानिदं ओक्कमि । एकरसं भवङ्गमेव वत्तति । **किलिन्नं पस्सित्वा**ति असुचिकिलिद्वं पस्सित्वा ।

७५. इतो परानि सादियनपटिसंयुत्तानि चत्तारि वत्थूनि, अजाननवत्थु चाति पञ्च उत्तानत्थानेव ।

७६. द्वीसु असादियनवत्थूसु **सहसा वुट्ठासी**ति आसीविसेन दट्ठो विय अग्गिना दट्ठो विय च तुरितं वुट्ठासि । **अक्कमित्वा पवत्तेसी**ति अप्पमत्तो भिक्खु आरद्धविपस्सको उपट्ठितस्सति खिप्पं वुट्ठहन्तोव अक्कमित्वा भूमियं वट्ठेन्तो परिवट्ठेन्तो विहेठेन्तो पातेसि । पुथुज्जनकल्याणकेन हि एवरूपेसु ठानेसु चित्तं रक्खितब्बं । अयञ्च तेसं अज्जतरो सङ्गामसीसयोधो भिक्खु ।

७७. द्वारं विवरित्वा निपन्नवत्थुम्हि **दिवा पटिसल्लीयन्ते**नाति दिवा निपज्जन्तेन । **द्वारं संवरित्वा पटिसल्लीयितु**न्ति द्वारं पिदहित्वा निपज्जितुं । एत्थ च किञ्चापि पाळियं “अयं नाम आपत्ती”ति न वुत्ता । विवरित्वा निपन्नदोसेन पन उप्पन्ने वत्थुस्मिं “अनुजानामि, भिक्खवे, दिवा पटिसल्लीयन्तेन द्वारं संवरित्वा पटिसल्लीयितु”न्ति वुत्तत्ता असंवरित्वा पटिसल्लीयन्तस्स दुक्कटं वुत्तं । भगवतो हि अधिप्पायं जत्वा उपालित्थेरादीहि अट्ठकथा ठपिता । “अत्थापत्ति दिवा आपज्जति नो रत्ति”न्ति (परि० ३२३) इमिनापि चेत्तं सिद्धं ।

कीदिसं पन द्वारं संवरितब्बं, कीदिसं न संवरितब्बं? रुक्खपदरवेळुपदरकिलज्जपण्णादीनं येन केनचि कवाटं कत्वा हेट्ठा उदुक्खले उपरि उत्तरपासके च पवेसेत्वा कतं परिवत्तकद्वारमेव संवरितब्बं। अज्जं गोरूपानं वजेसु विय रुक्खसूचिकण्टकद्वारं, गामथकनकं चक्कलकयुत्तद्वारं, फलकेसु वा किटिकासु वा द्वे तीणि चक्कलकानि योजेत्वा कतं संसरणकिटिकद्वारं, आपणेसु विय कतं उग्घाटनकिटिकद्वारं, द्वीसु तीसु ठानेसु वेणुसलाका गोप्फेत्वा पण्णकुटीसु कतं सलाकहत्थकद्वारं, दुस्ससाणिद्वारन्ति एवरूपं द्वारं न संवरितब्बं। पत्तहत्थस्स कवाटप्पणामने पन एकं दुस्ससाणिद्वारमेव अनापत्तिकरं, अवसेसानि पणामेन्तस्स आपत्ति। दिवा पटिसल्लीयन्तस्स पन परिवत्तकद्वारमेव आपत्तिकरं, सेसानि संवरित्वा वा असंवरित्वा वा निपन्नस्स आपत्ति नत्थि। संवरित्वा पन निपज्जितब्बं, एतं वत्तं।

परिवत्तकद्वारं पन कित्थकेन संवुतं होति? सूचिघटिकादीसु दिन्नासु संवुतमेव होति। अपिच खो सूचिमत्तेपि दिन्ने वट्ठति। घटिकमत्तेपि दिन्ने वट्ठति। द्वारबाहं फुसित्वा पिहितमत्तेपि वट्ठति। ईसकं अफुसितेपि वट्ठति। सब्बन्तिमेन विधिना यावता सीसं नप्पविसति तावता अफुसितेपि वट्ठतीति। सचे बहून् वळज्जनद्वानं होति, भिक्खुं वा सामणेरं वा “द्वारं, आवुसो, जग्गाही”ति वत्वापि निपज्जितुं वट्ठति। अथ भिक्खू चीवरकम्मं वा अज्जं वा किञ्चि करोन्ता निसिन्ना होन्ति, “एते द्वारं जग्गिस्सन्ती”ति आभोगं कत्वापि निपज्जितुं वट्ठति। **कुरुन्दट्टकथायं** पन “उपासकम्पि आपुच्छित्वा वा, ‘एस जग्गिस्सती’ति आभोगं कत्वा वा निपज्जितुं वट्ठति। केवलं भिक्खुनिं वा मातुगामं वा आपुच्छितुं न वट्ठती”ति वुत्तं। अथ द्वारस्स उदुक्खलं वा उत्तरपासको वा भिन्नो वा होति अट्ठपितो वा, संवरितुं न सक्कोति, नवकम्मत्थं वा पन इट्ठकपुज्जो वा मत्तिकादीनं वा रासि अन्तोद्वारे कतो होति, अट्ठं वा बन्धन्ति, यथा संवरितुं न सक्कोति; एवरूपे अन्तराये सति असंवरित्वापि निपज्जितुं वट्ठति। यदि पन कवाटं नत्थि, लद्धकप्पमेव। उपरि सयन्तेन निस्सेणिं आरोपेत्वा निपज्जितब्बं। सचे निस्सेणिमत्थके थकनकं होति, थकेत्वापि निपज्जितब्बं। गब्भे निपज्जन्तेन गब्भद्वारं वा पमुखद्वारं वा यंकिञ्चि संवरित्वा निपज्जितुं वट्ठति। सचे एककुट्टके गेहे द्वीसु पस्सेसु द्वारानि कत्वा वळज्जन्ति, द्वेपि द्वारानि जग्गितब्बानि।

तिभूमकेपि पासादे द्वारं जग्गितब्बमेव। सचे भिक्खाचारा पटिक्कम्म लोहपासादसदिसं पासादं बहू भिक्खू दिवाविहारत्थं पविसन्ति, सङ्कत्थेरेन द्वारपालस्स “द्वारं जग्गाही”ति वत्वा वा “द्वारजगगनं एतस्स भारो”ति आभोगं कत्वा वा पविसित्वा निपज्जितब्बं। याव सङ्कनवकेन एवमेव कत्तब्बं। पुरे पविसन्तानं “द्वारजगगनं नाम पच्छिमानं भारो”ति एवं आभोगं कातुम्पि वट्ठति। अनापुच्छा वा आभोगं वा अकत्वा अन्तोगब्भे वा असंवुतद्वारे बहि वा निपज्जन्तानं आपत्ति। गब्भे वा बहि वा निपज्जनकालेपि “द्वारजगगनं नाम महाद्वारे द्वारपालस्स भारो”ति आभोगं कत्वा निपज्जितुं वट्ठतियेव। लोहपासादादीसु आकासतले निपज्जन्तेनापि द्वारं संवरितब्बमेव।

अयज्हेत्थ सङ्खेपो — इदं दिवापटिसल्लीयनं येन केनचि परिक्खित्ते सद्धारबन्धे ठाने कथितं। तस्मा अब्भोकासे वा रुक्खमूले वा मण्डपे वा यत्थ कत्थचि सद्धारबन्धे निपज्जन्तेन द्वारं संवरित्वाव निपज्जितब्बं। सचे महापरिवेणं होति, महाबोधियङ्गणलोहपासादङ्गणसदिसं बहून् ओसरणद्वानं, यत्थ द्वारं संवुतम्पि संवुतद्वाने न तिट्ठति, द्वारं अलभन्ता पाकारं आरुहित्वापि विचरन्ति, तत्थ संवरणकिच्चं नत्थि। रत्तिं द्वारं विवरित्वा निपन्नो अरुणे उग्गते उट्ठहति, अनापत्ति। सचे पबुज्झित्वा पुन सुपति, आपत्ति। यो पन “अरुणे उग्गते वुट्ठहिस्सामी”ति परिच्छिन्दित्वाव द्वारं असंवरित्वा रत्तिं निपज्जति, यथापरिच्छेदमेव च न वुट्ठाति, तस्स आपत्तियेव। **महापच्चरियं** पन “एवं निपज्जन्तो अनादरियदुक्कटापि न मुच्चती”ति वुत्तं।

यो पन बहुदेव रत्तिं जग्गित्वा अद्धानं वा गन्त्वा दिवा किलन्तरूपो मज्जे निसिन्नो पादे भूमितो अमोचेत्वाव

निद्रावसेन निपज्जति, तस्स अनापत्ति । सचे ओक्कन्तनिद्रो अजानन्तोपि पादे मज्जकं आरोपेति, आपत्तियेव ।
निसीदित्वा अपस्साय सुपन्तस्स अनापत्ति । योपि च “निदं विनोदेस्सामी”ति चङ्कमन्तो पतित्वा सहसाव वुड्ढाति, तस्सापि
अनापत्ति । यो पन पतित्वा तत्थेव सयति, न वुड्ढाति, तस्स आपत्ति ।

को मुच्चति, को न मुच्चतीति? **महापच्चरियं** ताव “एकभङ्गेन निपन्नकोयेव मुच्चति । पादे पन भूमितो मोचेत्वा
निपन्नो यक्खगहितकोपि विसज्जीभूतोपि न मुच्चती”ति वुत्तं । **कुरुन्दट्टकथायं** पन “बन्धित्वा निपज्जापितोव मुच्चती”ति
वुत्तं । **महाअट्टकथायं** पन “यो चङ्कमन्तो मुच्चित्वा पतितो तत्थेव सुपति, तस्सापि अविसयत्ता आपत्ति न दिस्सति ।
आचरिया पन एवं न कथयन्ति । तस्मा आपत्तियेवाति **महापदुमत्थेरेन** वुत्तं । द्वे पन जना आपत्तितो मुच्चन्तियेव, यो च
यक्खगहितको, यो च बन्धित्वा निपज्जापितो”ति ।

७८. भारुकच्छकवत्थुम्हि **अनापत्ति सुपिनन्तेनाति** यस्मा सुपिनन्ते अविसयत्ता एवं होति, तस्मा उपालित्थेरो
भगवता अविनिच्छितपुब्बम्पि इमं वत्थुं नयग्गाहेन विनिच्छिनि । भगवापि च सुत्वा “सुकथितं, भिक्खवे, उपालिना; अपदे
पदं करोन्तो विय, आकासे पदं दस्सेन्तो विय उपालि इमं पज्झं कथेसी”ति वत्वा थेरं एतदग्गे ठपेसि — “एतदग्गं,
भिक्खवे, मम सावकानं भिक्खूनं विनयधरानं यदिदं उपाली”ति (अ० नि० १.२१९, २२८) । इतो परानि सुपब्बादीनि वत्थूनि
उत्तानत्थानेव ।

८०. भिक्खुनीसम्पयोजनादीसु ते लिच्छविकुमारका खिड्ढापसुता अत्तनो अनाचारेन एवं अकंसु । ततो पट्ठाय च
लिच्छवीनं विनासो एव उदपादि ।

८२. वुड्ढपब्बजितवत्थुम्हि **दस्सनं अगमासीति** अनुकम्पाय “तं दक्खिस्सामी”ति गेहं अगमासि । अथस्स सा अत्तनो
च दारकानञ्च नानप्पकारेहि अनाथभावं संवण्णेसि । अनपेक्खञ्च नं जत्वा कुपिता “एहि विब्भमाही”ति बलक्कारेन
अगगहेसि । सो अत्तानं मोचेतुं पटिक्कमन्तो जरादुब्बलताय उत्तानो परिपति । ततो सा अत्तनो मनं अकासि । सो पन भिक्खु
अनागामी समुच्छिन्नकामरागो तस्मा न सादियीति ।

८३. मिगपोतकवत्थु उत्तानत्थमेवाति ।

विनीतवत्थु निड्ढितं ।

समन्तपासादिकाय विनयसंवण्णनाय

पठमपाराजिकवण्णना निड्ढिता ।

तत्रिदं समन्तपासादिकाय समन्तपासादिकत्तस्मिं —

आचरियपरम्परतो, निदानवत्थुप्पभेददीपनतो ।

परसमयविवज्जनतो, सकसमयविसुद्धितो चेव ॥

व्यञ्जनपरिसोधनतो, पदत्थतो पाळियोजनक्कमतो ।

सिक्खापदनिच्छयतो, विभङ्गनयभेददस्सनतो ॥

सम्पस्सतं न दिस्सति, किञ्चि अपासादिकं यतो एत्थ ।

विञ्जूनमयं तस्मा, समन्तपासादिकात्वेव ॥

संवण्णना पवत्ता, विनयस्स विनेय्यदमनकुसलेन ।

वुत्तस्स लोकनाथेन, लोकमनुकम्पमानेनाति ॥

पठमपाराजिकवण्णना निट्ठिता ।

२. दुतियपाराजिकं

दुतियं अदुतियेन, यं जिनेन पकासितं ।

पाराजिकं तस्स दानि, पत्तो संवण्णनाव्कमो ॥

यस्मा तस्मा सुविज्जेय्यं, यं पुब्बे च पकासितं ।

तं सब्बं वज्जयित्त्वान, होति संवण्णना अयं ॥

धनियवत्थुवण्णना

८४. तेन समयेन बुद्धो भगवा राजगहे विहरति गिज्झकूटे पब्बतेति तत्थ राजगहेति एवंनामके नगरे, तज्हि मन्धातु-महागोविन्दादीहि परिग्गहितत्ता “राजगह”न्ति वुच्चति । अज्जेपेत्थ पकारे वण्णयन्ति । किं तेहि! नाममेतं तस्स नगरस्स । तं पनेतं बुद्धकाले च चक्कवत्तिकाले च नगरं होति । सेसकाले सुज्जं होति यक्खपरिग्गहितं, तेसं वसन्तवनं हुत्वा तिट्ठति । एवं गोचरगामं दस्सेत्वा निवासनट्ठानमाह — गिज्झकूटे पब्बतेति । सो च गिज्झा तस्स कूटेसु वसिंसु, गिज्झसदिसानि वा तस्स कूटानि; तस्मा गिज्झकूटोति वुच्चतीति वेदितब्बो ।

सम्बहुलाति विनयपरियायेन तयो जना सम्बहुलाति वुच्चन्ति, ततो परं सङ्घो । सुत्तन्तपरियायेन तयो तयो एव, ततो पट्टाय सम्बहुला । इध पन ते सुत्तन्तपरियायेन सम्बहुलाति वेदितब्बा । सन्दिट्ठाति नातिविस्सासिका न दळ्हमिन्ता; तत्थ तत्थ सङ्गम्म दिट्ठत्ता हि ते सन्दिट्ठाति वुच्चन्ति । सम्भत्ताति अतिविस्सासिका दळ्हमिन्ता; ते हि सुट्ठु भत्ता भजमाना एकसम्भोगपरिभोगाति कत्वा “सम्भत्ता”ति वुच्चन्ति । इसिगिलिपस्सेति इसिगिलि नाम पब्बतो, तस्स पस्से । पुब्बे किर पज्जसतमत्ता पच्चेकबुद्धा कासिकोसलादीसु जनपदेसु पिण्डाय चरित्वा पच्छाभत्तं तस्मिं पब्बते सन्निपतित्वा समापत्तिया वीतिनामेन्ति । मनुस्सा ते पविसन्तेव पस्सन्ति न निक्खमन्ते । ततो आहंसु — “अयं पब्बतो इमे इसयो गिलती”ति । तदुपादाय तस्स “इसिगिलि”त्वेव समज्जा उदपादि, तस्स पस्से पब्बतपादे ।

तिणकुटियो करित्वाति तिणच्छदना सद्धारबन्धा कुटियो कत्वा । वस्सं उपगच्छन्तेन हि नालकपटिपदं पटिपन्नेनापि पज्चन्नं छदनानं अज्जतरेन छन्नेयेव सद्धारबन्धे सेनासने उपगन्तब्बं । वुत्तज्हेतं — “न, भिक्खवे, असेनासनिकेन वस्सं उपगन्तब्बं । यो उपगच्छेय्य, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति (महाव० २०४) । तस्मा वस्सकाले सचे सेनासनं लभति, इच्चेतं कुसलं; नो चे लभति, हत्थकम्मं परियेसित्वापि कातब्बं । हत्थकम्मं अलभन्तेन सामप्पि कातब्बं । न त्वेव असेनासनिकेन

वस्सं उपगन्तब्बं। अयमनुधम्मता। तस्मा ते भिक्खू तिणकुटियो करित्वा रत्तिट्ठानदिवाट्टानादीनि परिच्छिन्दित्वा कतिकवत्तानि च खन्धकवत्तानि च अधिट्ठाय तीसु सिक्खासु सिक्खमाना वस्सं उपगच्छिंसु।

आयस्मापि धनियोति न केवलं ते थेराव इमस्स सिक्खापदस्स आदिकम्मिको आयस्मा धनियोपि। **कुम्भकारपुत्तो**ति कुम्भकारस्स पुत्तो; तस्स हि नामं धनियो, पिता कुम्भकारो, तेन वुत्तं – “धनियो कुम्भकारपुत्तो”ति। **वस्सं उपगच्छीति** तेहि थेरेहि सद्धिं एकट्ठानेयेव तिणकुटिकं करित्वा वस्सं उपगच्छि। **वस्संवुत्थाति** पुरिमिकाय उपगता महापवारणाय पवारिता पाटिपददिवसतो पट्ठाय “वुत्थवस्सा”ति वुच्चन्ति। एवं वस्संवुत्था हुत्वा।

तिणकुटियो भिन्दित्वाति न दण्डमुग्गरादीहि चुण्णविचुण्णं कत्वा, वत्तसीसेन पन तिणञ्च दारुवल्लि-आदीनि च ओरोपेत्वाति अत्थो। येन हि विहारपच्चन्ते कुटि कता होति, तेन सचे आवासिका भिक्खू होन्ति, ते आपुच्छितब्बा। “सचे इमं कुटिं पटिजगित्वा कोचि वसितुं उस्सहति, तस्स देथा”ति वत्वा पक्कमितब्बं। येन अरञ्जे वा कता होति, पटिजगनकं वा न लभति, तेन “अञ्जेसम्पि परिभोगं भविस्सती”ति पटिसामेत्वा गन्तब्बं। ते पन भिक्खू अरञ्जे कुटियो कत्वा पटिजगनकं अलभन्ता तिणञ्च कट्ठञ्च पटिसामेत्वा सङ्गोपेत्वाति अत्थो। यथा च ठपितं तं उपचिकाहि न खज्जति, अनोवस्सकञ्च होति, तथा ठपेत्वा “इदं ठानं आगन्त्वा वसितुकामानं सब्रह्मचारीनं उपकाराय भविस्सती”ति गमियवत्तं पूरेत्वा।

जनपदचारिकं पक्कमिंसूति अत्तनो अत्तनो चित्तानुकूलं जनपदं अगमंसु। **आयस्मा पन धनियो कुम्भकारपुत्तो** तत्थेव वस्सं वसीतिआदि उत्तानत्थमेव। **यावततियकन्ति** यावततियवारं। **अनवयोति** अनुअवयो, सन्धिवसेन उकारलोपो। अनु अनु अवयो, यं यं कुम्भकारेहि कत्तब्बं नाम अत्थि, सब्बत्थ अनूतो परिपुण्णसिप्पोति अत्थो। **सकेति** अत्तनो सन्तके। **आचरियकेति** आचरियकम्मे। **कुम्भकारकम्मेति** कुम्भकारानं कम्मे; कुम्भकारेहि कत्तब्बकम्मेति अत्थो। एतेन सकं आचरियकं सरूपतो दस्सितं होति। **परियोदातसिप्पोति** परिसुद्धसिप्पो। अनवयत्तेपि सति अञ्जेहि असदिसिप्पोति वुत्तं होति।

सब्बमत्तिकामयन्ति पिट्ठसङ्घाटककवाटसूचिघटिकवातपानकवाटमत्तं ठपेत्वा अवसेसं भित्तिछदनिट्ठकथम्भादिभेदं सब्बं गेहसम्भारं मत्तिकामयमेव कत्वाति अत्थो। **तिणञ्च कट्ठञ्च गोमयञ्च सङ्कट्ठित्वा तं कुटिकं पचीति** तं सब्बमत्तिकामयं कत्वा पाणिकाय घंसित्वा सुक्खापेत्वा तेलतम्बमत्तिकाय परिमज्जित्वा अन्तो च बहि च तिणादीहि पूरेत्वा यथा पक्का सुपक्का होति, एवं पचि। एवं पक्का च पन सा अहोसि कुटिका। **अभिरूपाति** सुरूपा। **पासादिकाति** पसादजनिका। **लोहितिकाति** लोहितवण्णा। **किङ्कणिकसद्दोति** किङ्कणिकजालस्स सद्दो। यथा किर नानारतनेहि कतस्स किङ्कणिकजालस्स सद्दो होति, एवं तस्सा कुटिकाय वातपानन्तरिकादीहि पविट्ठेन वातेन समाहताय सद्दो अहोसि। एतेनस्सा अन्तो च बहि च सुपक्कभावो दस्सितो होति। **महाअट्ठकथायं** पन “किङ्कणिका”ति कंसभाजनं, तस्मा यथा अभिहतस्स कंसभाजनस्स सद्दो, एवमस्सा वातप्पहताय सद्दो अहोसी”ति वुत्तं।

८५. किं एतं, भिक्खवेति एत्थ जानन्तोव भगवा कथासमुट्ठापनत्थं पुच्छि। **भगवतो एतमत्थं आरोचेसुन्ति** सब्बमत्तिकामयाय कुटिकाय करणभावं आदितो पट्ठाय भगवतो आरोचेसुं। **कथञ्चि नाम सो, भिक्खवे...पे०... कुटिकं करिस्सतीति** इदं अतीतत्थे अनागतवचनं; अकासीति वुत्तं होति। तस्स लक्खणं सदसत्थतो परियेसितब्बं। **न हि नाम, भिक्खवे, तस्स मोघपुरिसस्स पाणेसु अनुदया अनुकम्पा अविहेसा भविस्सतीति** एत्थ अनुदयाति अनुरक्खणा; एतेन मेत्तापुब्बभागं दस्सेति। **अनुकम्पाति** परदुक्खेन चित्तकम्पना। **अविहेसाति** अविहिंसना; एतेहि करुणापुब्बभागं दस्सेति।

इदं वृत्तं होति — “भिक्षवे, तस्स मोघपुरिसस्स पथवीखणनचिक्खल्लमदनअग्गिदानेसु बहू खुद्धानुखुद्दके पाणे ब्याबाधेन्तस्स विनासेन्तस्स तेसु पाणेषु मेत्ताकरुणानं पुब्बभागमत्तापि अनुदया अनुकम्पा अविहेसा न हि नाम भविस्सति अप्पमत्तकापि नाम न भविस्सती”ति । **मा पच्छिमा जनता पाणेषु पातब्यतं आपज्जीति** पच्छिमो जनसमूहो पाणेषु पातब्यभावं मा आपज्जि । “बुद्धकालेपि भिक्षूहि एवं कतं, ईदिसेसु ठानेसु पाणातिपातं करोन्तानं नत्थि दोसो”ति मज्जित्वा इमस्स दिट्ठानुगतिं आपज्जमाना पच्छिमा जनता मा पाणेषु पातब्ये घंसितब्बे एवं मज्जीति वृत्तं होति ।

एवं धनियं गरहित्वा **न च, भिक्षवे, सब्बमत्तिकामया कुटिका कातब्बाति** आयतिं तादिसाय कुटिकाय करणं पटिक्खिपि; पटिक्खिपित्वा च “यो करेय्य आपत्ति दुक्कटस्सा”ति सब्बमत्तिकामयकुटिकाकरणे आपत्तिं ठपेसि । तस्मा योपि पथवीखणनादिना पाणेषु पातब्यतं अनापज्जन्तो तादिसं कुटिकं करोति, सोपि दुक्कटं आपज्जति । पथवीखणनादीहि पन पाणेषु पातब्यतं आपज्जन्तो यं यं वत्थुं वीतिक्कमति, तत्थ तत्थ वृत्तमेव आपत्तिं आपज्जति । धनियत्थेरस्स आदिकम्मिकता अनापत्ति । सेसानं सिक्खापदं अतिक्कमित्वा करोन्तानमपि कतं लभित्वा तत्थ वसन्तानमपि दुक्कटमेव । दब्बसम्भारमिस्सका पन यथा वा तथा वा मिस्सा होतु, वट्ठति । सुद्धमत्तिकामयाव न वट्ठति । सापि इट्ठकाहि गिज्जकावसथसङ्खेपेन कता वट्ठति । **एवं भन्तेति खो...पे०... तं कुटिं भिन्दिसूति** भगवतो वचनं सम्पटिच्छित्वा कट्ठेहि च पासाणेहि च तं कुटिकं विकिरन्ता भिन्दिसु ।

अथ खो आयस्मा धनियोतिआदिमि अयं सङ्खेपत्थो — धनियो एकपस्से दिवाविहारं निसिन्नो तेन सद्देन आगन्त्वा ते भिक्षू “किस्स मे तुम्हे, आवुसो, कुटिं भिन्दथा”ति पुच्छित्वा “भगवा भेदापेती”ति सुत्वा सुब्बचताय सम्पटिच्छि ।

कस्मा पन भगवा इमिना अतिमहन्तेन उस्साहेन अत्तनो वसनत्थं कतं कुटिकं भेदापेसि, ननु एतस्सेत्थ वयकम्ममपि अत्थीति? किञ्चापि अत्थि, अथ खो नं भगवा अकप्पियाति भिन्दापेसि, तित्थियधजोति भिन्दापेसि । अयमेत्थ विनिच्छयो । अट्ठकथायं पन अज्जानिपि कारणानि वृत्तानि — सत्तानुदयाय, पत्तचीवरगुत्तत्थाय, सेनासनबाहुल्लपअसेधनायातिआदीनि । तस्मा इदानीपि यो भिक्षु बहुस्सुतो विनयज्जू अज्जं भिक्षुं अकप्पियं परिक्खारं गहेत्वा विचरन्तं दिस्वा तं छिन्दापेय्य वा भिन्दापेय्य वा अनुपवज्जो, सो नेव चोदेतब्बो न सारेतब्बो; न तं लब्भा वत्तुं “मम परिक्खारो तथा नासितो, तं मे देही”ति ।

पाळिमुत्तकविनिच्छयो

तत्रायं पाळिमुत्तको **कप्पियाकप्पियपरिक्खारविनिच्छयो** — केचि तालपण्णच्छत्तं अन्तो वा बहि वा पञ्चवण्णेन सुत्तेन सिब्बन्ता वण्णमट्ठं करोन्ति, तं न वट्ठति । एकवण्णेन पन नीलेन वा पीतकेन वा येन केनचि सुत्तेन अन्तो वा बहि वा सिब्बितुं छत्तदण्डगगाहकं सलाकपज्जरं वा विनन्धितुं वट्ठति । तज्ज खो थिरकरणत्थं, न वण्णमट्ठत्थाय । छत्तपण्णकेसु मकरदन्तकं वा अट्ठचन्दकं वा छिन्दितुं न वट्ठति । छत्तदण्डे गेहथम्भेसु विय घटको वा वाळरूपकं वा न वट्ठति । सचेपि सब्बत्थ आरग्गेन लेखा दिन्ना होति, सापि न वट्ठति । घटकमपि वाळरूपमपि भिन्दित्वा धारेतब्बं । लेखापि घंसित्वा वा अपनेतब्बा, सुत्तकेन वा दण्डो वेठेतब्बो । दण्डबुन्दे पन अहिच्छत्तकसण्ठानं वट्ठति । वातप्पहारेन अचलनत्थं छत्तमण्डलिकं रज्जुकेहि गाहेत्वा दण्डे बन्धन्ति, तस्मिं बन्धनद्वाने वलयमिव उक्किरित्वा लेखं ठपेन्ति, सा वट्ठति ।

चीवरमण्डनत्थाय नानासुत्तकेहि सतपदीसदिसं सिब्बन्ता आगन्तुकपट्टं ठपेन्ति, अज्जमपि यंकिज्जि सूचिकम्मविकारं करोन्ति, पट्टमुखे वा परियन्ते वा वेणिं वा सङ्खलिकं वा, एवमादि सब्बं न वट्ठति, पकतिसूचिकम्ममेव वट्ठति ।

गण्ठिकपट्टकञ्च पासकपट्टकञ्च अट्टकोणम्पि सोळसकोणम्पि करोन्ति, तत्थ अग्घियगयमुग्गरादीनि दस्सेन्ति, कक्कटक्खीनि उक्किरन्ति, सब्बं न वट्ठति, चतुकोणमेव वट्ठति । कोणसुत्तपिळका च चीवरे रत्ते दुविज्जेय्यरूपा वट्ठन्ति । कज्जिकपिट्ठखलिआदीसु चीवरं पक्खिपितुं न वट्ठति । चीवरकम्मकाले पन हत्थमलसूचिमलादीनं धोवनत्थं किलिड्डकाले च धोवनत्थं वट्ठति । गन्धं वा लाखं वा तेलं वा रजने पक्खिपितुं न वट्ठति ।

चीवरं रजित्वा सङ्खेन वा मणिना वा येन केनचि न घट्टेतब्बं । भूमियं जाणुकानि निहन्त्वा हत्थेहि गहेत्वा दोणियम्पि न घंसितब्बं । दोणियं वा फलके वा ठपेत्वा अन्ते गाहापेत्वा हत्थेहि पहरितुं पन वट्ठति; तम्पि मुट्ठिना न कातब्बं । पोराणकत्थेरा पन दोणियम्पि न ठपेसुं । एको गहेत्वा तिड्ठति; अपरो हत्थे कत्वा हत्थेन पहरति । चीवरस्स कण्णसुत्तकं न वट्ठति, रजितकाले छिन्दितब्बं । यं पन “अनुजानामि, भिक्खवे, कण्णसुत्तकं”न्ति (महाव० ३४४) एवं अनुज्जातं, तं अनुवाते पासकं कत्वा बन्धितब्बं रजनकाले लग्नन्थाय । गण्ठिकेपि सोभाकरणत्थं लेखा वा पिळका वा न वट्ठति, नासेत्वा परिभुज्जितब्बं ।

पत्ते वा थालके वा आरग्गेन लेखं करोन्ति, अन्तो वा बहि वा न वट्ठति । पत्तं भमं आरोपेत्वा मज्जित्वा पचन्ति — “मणिवण्णं करिस्सामा”ति, न वट्ठति; तेलवण्णो पन वट्ठति । पत्तमण्डले भित्तिकम्मं न वट्ठति, मकरदन्तकं पन वट्ठति ।

धमकरणछत्तकस्स उपरि वा हेट्ठा वा धमकरणकुच्छियं वा लेखा न वट्ठति, छत्तमुखवट्ठियं पनस्स लेखा वट्ठति ।

कायबन्धनस्स सोभनत्थं तहिं तहिं दिगुणं सुत्तं कोट्टेन्ति, कक्कटक्खीनि उट्ठपेन्ति, न वट्ठति । उभोसु पन अन्तेसु दसामुखस्स थिरभावाय दिगुणं कोट्टेतुं वट्ठति । दसामुखे पन घटकं वा मकरमुखं वा देड्ढुभसीसं वा यंकिज्जि विकाररूपं कातुं न वट्ठति । तत्थ तत्थ अक्खीनि दस्सेत्वा मालाकम्मलताकम्मादीनि वा कत्वा कोट्टितकायबन्धनम्पि न वट्ठति । उज्जुकमेव पन मच्छकण्टकं वा खज्जुरिपत्तकं वा मट्ठपट्टिकं वा कत्वा कोट्टितुं वट्ठति । कायबन्धनस्स दसा एका वट्ठति, द्वे तीणि चत्तारिपि वट्ठन्ति; ततो परं न वट्ठन्ति । रज्जुककायबन्धनं एकमेव वट्ठति । पामङ्गसण्ठानं पन एकम्पि न वट्ठति । दसा पन पामङ्गसण्ठानापि वट्ठति । बहुरज्जुके एकतो कत्वा एकेन निरन्तरं वेठेत्वा कतं बहुरज्जुकन्ति न वत्तब्बं, तं वट्ठति ।

कायबन्धनविधे अट्टमङ्गलादिकं यंकिज्जि विकाररूपं न वट्ठति, परिच्छेदलेखामत्तं वट्ठति । विधकस्स उभोसु अन्तेसु थिरकरणत्थाय घटकं करोन्ति, अयम्पि वट्ठति ।

अज्जिनियं इत्थिपुरिसचतुप्पदसकुणरूपं वा मालाकम्म-लताकम्ममकरदन्तक-गोमुत्तकअट्टचन्दकादिभेदं वा विकाररूपं न वट्ठति । घंसित्वा वा छिन्दित्वा वा यथा वा न पज्जायति, तथा सुत्तेन वेठेत्वा वळज्जेतब्बा । उज्जुकमेव पन चतुरंसा वा अट्ठंसा वा सोळसंसा वा अज्जनी वट्ठति । हेट्ठतो पिस्सा द्वे वा तिस्सो वा वट्ठलेखायो वट्ठन्ति । गीवायम्पिस्सा पिधानकबन्धनत्थं एका वट्ठलेखा वट्ठति ।

अज्जनिसलाकायपि वण्णमट्टकम्मं न वट्ठति । अज्जनित्थविकायम्पि यंकिज्जि नानावण्णेन सुत्तेन वण्णमट्टकम्मं न वट्ठति । एसेव नयो कुज्जिकाकोसकेपि । कुज्जिकाय वण्णमट्टकम्मं न वट्ठति, तथा सिपाटिकायं । एकवण्णसुत्तेन पनेत्थ येन केनचि सिब्बितुं वट्ठति ।

आरकण्टकेपि वट्टमणिकं वा अज्जं वा वण्णमट्टं न वट्ठति । गीवायं पन परिच्छेदलेखा वट्ठति । पिप्फलिकेपि मणिकं

वा पिळकं वा यंकिञ्चि उट्टपेतुं न वट्टति । दण्डके पन परिच्छेदलेखा वट्टति । नखच्छेदनं वलितकंयेव करोन्ति, तस्मा तं वट्टति । उत्तरारणियं वा अधरारणियं वा अरणधनुके वा उपरिपेल्लनदण्डके वा मालाकम्मादिकं यंकिञ्चि वण्णमट्ठं न वट्टति, पेल्लनदण्डकस्स पन वेमज्जे मण्डलं होति, तत्थ परिच्छेदलेखामत्तं वट्टति । सूचिसण्डासं करोन्ति, येन सूचिं डंसापेत्वा घंसन्ति, तत्थ मकरमुखादिकं यंकिञ्चि वण्णमट्ठं न वट्टति, सूचिडंसनत्थं पन मुखमत्तं होति, तं वट्टति ।

दन्तकट्टच्छेदनवासियम्पि यंकिञ्चि वण्णमट्ठं न वट्टति, उजुकमेव कप्पियलोहेन उभोसु वा पस्सेसु चतुरंसं वा अट्ठंसं वा बन्धितुं वट्टति । कत्तरदण्डेपि यंकिञ्चि वण्णमट्ठं न वट्टति, हेट्ठा एका वा द्वे वा वट्टलेखा उपरि अहिच्छत्तकमकुळमत्तञ्च वट्टति ।

तेलभाजनेसु विसाणे वा नाळियं वा अलाबुके वा आमण्डसारके वा ठपेत्वा इत्थिरूपं पुरिसरूपञ्च अवसेसं सब्बम्पि वण्णमट्ठकम्पं वट्टति ।

मज्जपीठे भिसिबिम्बोहने भूमत्थरणे पादपुञ्छने चङ्कमनभिसिया सम्मुज्जिनियं कचवरछड्डुनके रजनदोणिकाय पानीयउळुङ्के पानीयघटे पादकथलिकाय फलकपीठके वलयाधारके दण्डाधारकेपत्तपिधाने तालवण्टे वीजनेति — एतेसु सब्बं मालाकम्मादिवण्णमट्ठकम्पं वट्टति । सेनासने पन द्वारकवाटवातपानकवाटादीसु सब्बरतनमयम्पि वण्णमट्ठकम्पं वट्टति ।

सेनासने किञ्चि पटिसेधेतब्बं नत्थि, अज्जत्र विरुद्धसेनासना । विरुद्धसेनासनं नाम अज्जेसं सीमाय राजवल्लभेहि कतसेनासनं वुच्चति, तस्मा ये तादिसं सेनासनं करोन्ति, ते वत्तब्बा — “मा अम्हाकं सीमाय सेनासनं करोथा”ति । अनादियित्वा करोन्तियेव, पुनपि वत्तब्बा — “मा एवं अकत्थ, मा अम्हाकं उपोसथपवारणानं अन्तरायमकत्थ, मा सामग्गिं भिन्दित्थ, तुम्हाकं सेनासनं कतम्पि कतट्ठाने न ठस्सती”ति । सचे बलक्कारेन करोन्तियेव, यदा तेसं लज्जिपरिसा उस्सन्ना होति, सक्का च होति लद्धं धम्मिको विनिच्छयो, तदा तेसं पेसेतब्बं — “तुम्हाकं आवासं हरथा”ति । सचे याव ततियं पेसिते हरन्ति, साधु; नो चे हरन्ति, ठपेत्वा बोधिञ्च चेतियञ्च अवसेससेनासनानि भिन्दितब्बानि, नो च खो अपरिभोगं करोन्तेहि, पटिपाटिया पन छदन-गोपानसी-इट्ठकादीनि अपनेत्वा तेसं पेसेतब्बं — “तुम्हाकं दब्बसम्भारे हरथा”ति । सचे हरन्ति, साधु; नो चे हरन्ति, अथ तेसु दब्बसम्भारेसु हिमवस्सवातातपादीहि पूतिभूतेसु वा चोरेहि वा हटेसु अग्गिना वा दट्ठेसु सीमसामिका भिक्खू अनुपवज्जा, न लब्भा चोदेतुं “तुम्हेहि अम्हाकं दब्बसम्भारा नासिता”ति वा “तुम्हाकं गीवा”ति वा । यं पन सीमसामिकेहि भिक्खूहि कतं, तं सुकतमेव होतीति ।

पाळिमुत्तकविनिच्छयो निट्ठितो ।

८६. एवं भिन्नाय पन कुटिकाय धनियस्स परिवितक्कञ्च पुन कुटिकरणत्थाय उस्साहञ्च दस्सेतुं “अथ खो आयस्मतो”तिआदि वुत्तं । तत्थ दारुगहे गणकोति रज्जो दारुभण्डागारे दारुगोपको । देवगहदारुनीति देवेन गहितदारुनि । राजपटिगहितभूतानि दारुनीति अत्थो । नगरपटिसङ्घारिकानीति नगरस्स पटिसङ्घारूपकरणानि । आपदत्थाय निक्खित्तानीति अग्गिदाहेन वा पुराणभावेन वा पटिराजूपरुन्धनादिना वा गोपुरट्टालकराजन्तेपुरहत्थिसालादीनं विपत्ति आपदाति वुच्चति । तदत्थं निक्खित्तानीति वुत्तं होति । खण्डाखण्डिकं छेदापेत्वाति अत्तनो कुटिया पमाणं सल्लक्खेत्वा किञ्चि अग्गे किञ्चि मज्जे किञ्चि मूले खण्डाखण्डं करोन्तो छेदापेसि ।

८७. वस्सकारोति तस्स ब्राह्मणस्स नामं । मगधमहामत्तोति मगधरट्ठे महामत्तो, महतिया इस्सरियमत्ताय समन्नागतो, मगधरज्जो वा महामत्तो; महाअमच्चोति वुत्तं होति । अनुसज्जायमानोति तत्थ तत्थ गन्त्वा पच्चवेक्खमानो । भणेति इस्सरानं नीचट्ठानिकपुरिसालपनं । बन्धं आणापेसीति ब्राह्मणो पकतियापि तस्मिं इस्सापकतोव । सो रज्जो “आणापेही”ति वचनं सुत्वा यस्मा “पक्कोसापेही”ति रज्जो न वुत्तं, तस्मा “नं हत्थेसु च पादेसु च बन्धं कत्वा आणापेस्सामी”ति बन्धं आणापेसि । अद्दस खो आयस्मा धनियोति कथं अद्दस? सो किर अत्तना लेसेन दारूनं हट्ठभावं जत्वा “निस्संसयं एस दारूनं कारणा राजकुलतो वधं वा बन्धं वा पापुणिस्सति, तदा नं अहमेव मोचेस्सामी”ति निच्चकालं तस्स पवत्तिं सुणन्तोयेव विचरति । तस्मा तखणज्जेव गन्त्वा अद्दस । तेन वुत्तं — “अद्दस खो आयस्मा धनियो”ति । दारूनं किच्चाति दारूनं कारणा । पुराहं हज्जामीति अहं पुरा हज्जामि; याव अहं न हज्जामि, ताव त्वं एय्यासीति अत्थो ।

८८. इङ्ग, भन्ते, सरापेहीति एत्थ इङ्गाति चोदनत्थे निपातो । पठमाभिसित्तोति अभिसित्तो हुत्वा पठमं । एवरूपिं वाचं भासिताति “दिन्नज्जेव समणब्राह्मणानं तिणकट्ठोदकं परिभुज्जन्तू”ति इमं एवरूपिं वाचं अभिसित्तो हुत्वा पठममेव यं त्वं अभासि, तं सयमेव भासित्वा इदानीं सरसि, न सरसीति वुत्तं होति । राजानो किर अभिसित्तमत्तायेव धम्मभेरिं चरापेन्ति — “दिन्नज्जेव समणब्राह्मणानं तिणकट्ठोदकं परिभुज्जन्तू”ति तं सन्धाय एस वदति । तेसं मया सन्धाय भासितन्ति तेसं अप्पमत्तकेपि कुक्कुच्चायन्तानं समित्ताहितपापानं समणब्राह्मणानं तिणकट्ठोदकहरणं सन्धाय मया एतं भासितं; न तुम्हादिसानन्ति अधिप्पायो । तज्ज खो अरज्जे अपरिग्गहितन्ति तज्ज तिणकट्ठोदकं यं अरज्जे अपरिग्गहितं होति; एतं सन्धाय मया भासितन्ति दीपेति ।

लोमेन त्वं मुत्तोसीति एत्थ लोममिव लोमं, किं पन तं? पब्बज्जालिङ्गं । किं वुत्तं होति? यथा नाम धुत्ता “मंसं खादिस्सामा”ति महग्घलोमं एळकं गण्हेय्युं । तमेनं अज्जो विज्जुपुरिसो दिस्वा “इमस्स एळकस्स मंसं कहापणमत्तं अग्घति । लोमानि पन लोमवारे लोमवारे अनेके कहापणे अग्घन्ती”ति द्वे अलोमके एळके दत्त्वा गण्हेय्य । एवं सो एळको विज्जुपुरिसमागम्म लोमेन मुच्चेय्य । एवमेव त्वं इमस्स कम्मस्स कतत्ता वधबन्धनारहो । यस्मा पन अरहद्भजो सब्धि अवज्झरूपो, त्वज्ज सासने पब्बजितत्ता यं पब्बज्जालिङ्गभूतं अरहद्भजं धारेसि । तस्मा त्वं इमिना पब्बज्जालिङ्गलोमेन एळको विय विज्जुपुरिसमागम्म मुत्तोसीति ।

मनुस्सा उज्झायन्तीति रज्जो परिसति भासमानस्स सम्मुखा च परम्मुखा च सुत्वा तत्थ तत्थ मनुस्सा उज्झायन्ति, अवज्झायन्ति, अवजानन्ता तं ज्ञायन्ति ओलोकेन्ति लामकतो वा चिन्तेन्तीति अत्थो । खिय्यन्तीति तस्स अवण्णं कथेन्ति पकासेन्ति । विपाचेन्तीति वित्थारिकं करोन्ति, सब्बत्थ पत्थरन्ति; अयज्ज अत्थो सदसत्थानुसारेण वेदितब्बो । अयं पनेत्थ योजना — “अलज्जिनो इमे समणा सक्कपुत्तिया”ति आदीनि चिन्तेन्ता उज्झायन्ति । “नत्थि इमेसं सामज्ज”न्ति आदीनि भणन्ता खिय्यन्ति । “अपगता इमे सामज्जा”ति आदीनि तत्थ तत्थ वित्थारेन्ता विपाचेन्तीति । एतेन नयेन इमेसं पदानं इतो परम्पि तत्थ तत्थ आगतपदानुरूपेण योजना वेदितब्बा । ब्रह्मचारिनोति सेट्ठचारिनो । सामज्जन्ति समणभावो । ब्रह्मज्जन्ति सेट्ठभावो । सेसं उत्तानत्थमेव ।

रज्जो दारूनीति आदिमिहि “अदिन्नं आदियिस्सती”ति अयं उज्झायनत्थो । यं पनेतं अदिन्नं आदियि, तं दस्सेतुं “रज्जो दारूनी”ति वुत्तं । इति वचनभेदे असम्मुहन्तेहि अत्थो वेदितब्बो । पुराणवोहारिको महामत्तोति भिक्खुभावतो पुराणे गिहिकाले विनिच्छयवोहारे नियुत्तत्ता “वोहारिको”ति सङ्खं गतो महाअमच्चो ।

अथ खो भगवा तं भिक्खुं एतदवोचाति भगवा सामंयेव लोकवोहारमि जानाति, अतीतबुद्धानं पज्जत्तिमि जानाति — “पुब्बेपि बुद्धा एत्तकेन पाराजिकं पज्जपेन्ति, एत्तकेन थुल्लच्चयं, एत्तकेन दुक्कटं”न्ति । एवं सन्तेपि सचे अज्जेहि लोकवोहारविज्जूहि सद्धिं असंसन्दित्वा पादमत्तेन पाराजिकं पज्जपेय्य, तेनस्स सियुं वत्तारो “सीलसंवरो नाम एकभिक्खुस्सपि अप्पमेय्यो असङ्ख्येय्यो महापथवी-समुद्द-आकासानि विय अतिवित्थिण्णो, कथञ्चि नाम भगवा पादमत्तकेन नासेसी”ति! ततो तथागतस्स जाणबलं अजानन्ता सिक्खापदं कोपेय्युं, पज्जत्तिमि सिक्खापदं यथाठाने न तिट्ठेय्य । लोकवोहारविज्जूहि पन सद्धिं संसन्दित्वा पज्जत्ते सो उपवादो न होति । अज्जदत्थु एवं वत्तारो होन्ति — “इमेहि नाम अगारिकापि पादमत्तेन चोरं हनन्तिपि बन्धन्तिपि पब्बाजेन्तिपि । कस्मा भगवा पब्बजितं न नासेस्सति; येन परसन्तकं तिणसलाकमत्तमि न गहेतब्ब”न्ति! तथागतस्स च जाणबलं जानिस्सन्ति । पज्जत्तिमि च सिक्खापदं अकुप्पं भविस्सति, यथाठाने ठस्सति । तस्मा लोकवोहारविज्जूहि सद्धिं संसन्दित्वा पज्जपेतुकामो सब्बावन्तं परिसं अनुविलोकेन्तो अथ खो भगवा अविदूरे निसिन्नं दिस्वा तं भिक्खुं एतदवोच “कित्तकेन खो भिक्खु राजा मागधो सेनियो बिम्बिसारो चोरं गहेत्वा हनति वा बन्धति वा पब्बाजेति वा”ति ।

तत्थ मागधोति मगधानं इस्सरो । सेनियोति सेनाय सम्पन्नो । बिम्बिसारोति तस्स नामं । पब्बाजेति वाति रट्ठतो निक्खामेति । सेसमेत्थ उत्तानत्थमेव । पञ्चमासको पादोति तदा राजगहे वीसतिमासको कहापणो होति, तस्मा पञ्चमासको पादो । एतेन लक्खणेन सब्बजनपदेसु कहापणस्स चतुत्थो भागो “पादो”ति वेदितब्बो । सो च खो पोरणस्स नीलकहापणस्स वसेन, न इतरेसं रुद्रदामकादीनं । तेन हि पादेन अतीतबुद्धापि पाराजिकं पज्जपेसुं, अनागतापि पज्जपेस्सन्ति । सब्बबुद्धानञ्चि पाराजिकवत्थुमि वा पाराजिके वा नानत्तं नत्थि । इमानेव चत्तारि पाराजिकवत्थूनि । इमानेव चत्तारि पाराजिकानि । इतो ऊनं वा अतिरेकं वा नत्थि । तस्मा भगवापि धनियं विगरहित्वा पादेनेव दुतियपाराजिकं पज्जपेन्तो “यो पन भिक्खु अदिन्नं थेय्यसङ्घात”न्तिआदिमाह ।

एवं मूलच्छेज्जवसेन दळ्हं कत्वा दुतियपाराजिके पज्जत्ते अपरमि अनुपज्जत्तत्थाय रजकभण्डिकवत्थु उदपादि, तस्सुप्पत्तिदीपनत्थमेतं वुत्तं — “एवञ्चिदं भगवता भिक्खूनं सिक्खापदं पज्जत्तं होती”ति । तस्सत्थो च अनुपज्जत्तिसम्बन्धो च पठमपाराजिकवण्णनायं वुत्तनयेनेव वेदितब्बो । यथा च इध, एवं इतो परेसु सब्बसिक्खापदेसु । यं यं पुब्बे वुत्तं, तं तं सब्बं वज्जेत्वा उपरूपरि अपुब्बमेव वण्णयिस्साम । यदि हि यं यं वुत्तनयं, तं तं पुनपि वण्णयिस्साम, कदा वण्णनाय अन्तं गमिस्साम! तस्मा यं यं पुब्बे वुत्तं, तं तं सब्बं साधुकं उपसल्लक्खेत्वा तत्थ तत्थ अत्थो च योजना च वेदितब्बा । अपुब्बं पन यंकिञ्चि अनुत्तानत्थं, तं सब्बं मयमेव वण्णयिस्साम ।

धनियवत्थुवण्णना निट्ठिता ।

१०. रजकत्थरणं गन्त्वाति रजकतित्थं गन्त्वा; तञ्चि यस्मा तत्थ रजका वत्थानि अत्थरन्ति, तस्मा रजकत्थरणन्ति वुच्चति । रजकभण्डिकन्ति रजकानं भण्डिकं; रजका सायन्हसमये नगरं पविसन्ता बहूनि वत्थानि एकेकं भण्डिकं बन्धन्ति । ततो एकं भण्डिकं तेसं पमादेन अपस्सन्तानं अवहरित्वा थेनेत्वाति अत्थो ।

पदभाजनीयवण्णना

११. गामो नामाति एवमादि “गामा वा अरज्जा वा”ति एत्थ वुत्तस्स गामस्स च अरज्जस्स च पभेददस्सनत्थं वुत्तं । तत्थ यस्मिं गामे एका एव कुटि, एकं गेहं सेय्यथापि मलयजनपदे; अयं एककुटिको गामो नाम । एतेन नयेन अपरेपि

वेदितब्बा । **अमनुस्सो नाम** यो सब्बसो वा मनुस्सानं अभावेन यक्खपरिग्गहभूतो; यतो वा मनुस्सा केनचि कारणेन पुनपि आगन्तुकामा एव अपक्कन्ता । **परिक्खित्तो नाम** इट्ठकपाकारं आदिं कत्वा अन्तमसो कण्टकसाखाहिपि परिक्खित्तो । **गोनिंसादिनिविट्ठो नाम** वीथिसन्निवेसादिवसेन अनिविसित्वा यथा गावो तत्थ तत्थ द्वे तयो निसीदन्ति, एवं तत्थ तत्थ द्वे तीणि घरानि कत्वा निविट्ठो । **सत्थो**ति जङ्घसत्थसकटसत्थादीसु यो कोचि । इमस्मिञ्च सिक्खापदे निगमोपि नगरम्पि गामग्गहणेनेव गहितन्ति वेदितब्बं ।

गामूपचारोतिआदि अरञ्जपरिच्छेददस्सनत्थं वुत्तं । **इन्दखीले ठितस्सा**ति यस्स गामस्स अनुराधपुरस्सेव द्वे इन्दखीला, तस्स अब्भन्तरिमे इन्दखीले ठितस्स; तस्स हि बाहिरो इन्दखीलो आभिधम्मिकनयेन अरञ्जसङ्केपं गच्छति । यस्स पन एको, तस्स गामद्वारबाहानं वेमज्झे ठितस्स । यत्रापि हि इन्दखीलो नत्थि, तत्र गामद्वारबाहानं वेमज्जमेव “इन्दखीलो”ति वुच्चति । तेन वुत्तं — “गामद्वारबाहानं वेमज्झे ठितस्सा”ति । **मज्झिमस्सा**ति थाममज्झिमस्स, नो पमाणमज्झिमस्स, नेव अप्पथामस्स, न महाथामस्स; मज्झिमथामस्साति वुत्तं होति । **लेड्डुपातो**ति यथा मातुगामो काके उड्डापेत्तो उजुकमेव हत्थं उक्खिपित्वा लेड्डुं खिपति, यथा च उदकुक्खेपे उदकं खिपन्ति, एवं अखिपित्वा यथा तरुणमनुस्सा अत्तनो बलं दस्सेन्ता बाहं पसारेत्वा लेड्डुं खिपन्ति, एवं खित्तस्स लेड्डुस्स पतनट्ठानं । पतितो पन लुठित्वा यत्थ गच्छति, तं न गहेतब्बं ।

अपरिक्खित्तस्स गामस्स घरूपचारे ठितस्स मज्झिमस्स पुरिसस्स लेड्डुपातोति एत्थ पन निब्बकोसस्स उदकपातट्ठाने ठितस्स मज्झिमस्स पुरिसस्स सुप्पपातो वा मुसलपातो वा **घरूपचारो** नाम । तस्मिं घरूपचारे ठितस्स लेड्डुपातो **गामूपचारो**ति **कुरुन्दट्ठकथायं** वुत्तं । **महापच्चरियम्पि** तादिसमेव । **महाअट्ठकथायं** पन “घरं नाम, घरूपचारो नाम, गामो नाम, गामूपचारो नामा”ति मातिकं ठपेत्वा निब्बकोसस्स उदकपातट्ठानब्भन्तरं **घरं** नाम । यं पन द्वारे ठितो मातुगामो भाजनधोवनउदकं छट्ठेति, तस्स पतनट्ठानञ्च मातुगामेनेव अन्तोगेहे ठितेन पकतिया बहिं खित्तस्स सुप्पस्स वा सम्मुज्जनिया वा पतनट्ठानञ्च, घरस्स पुरतो द्वीसु कोणेषु सम्बन्धित्वा मज्जे रुक्खसूचिद्वारं ठपेत्वा गोरूपानं पवेसननिवारणत्थं कतपरिक्खेपो च अयं सब्बोपि **घरूपचारो** नाम । तस्मिं घरूपचारे ठितस्स मज्झिमस्स पुरिसस्स लेड्डुपातब्भन्तरं गामो नाम । ततो अञ्जस्स लेड्डुपातस्स अब्भन्तरं गामूपचारो नामाति वुत्तं । इदमेत्थ पमाणं । यथा चेत्थ, एवं सब्बत्थ यो यो अट्ठकथावादो वा थेरवादो वा पच्छा वुच्चति सो पमाणतो दट्ठब्बो ।

यञ्चेतं **महाअट्ठकथायं** वुत्तं, तं पाळिया विरुद्धमिव दिस्सति । पाळियज्झि — “घरूपचारे ठितस्स मज्झिमस्स पुरिसस्स लेड्डुपातो”ति एत्तकमेव वुत्तं । अट्ठकथायं पन तं लेड्डुपातं गामसङ्केपं कत्वा ततो परं गामूपचारो वुत्तोति? वुच्चते — सच्चमेव पाळियं वुत्तं, अधिप्पायो पनेत्थ वेदितब्बो । सो च अट्ठकथाचरियानमेव विदितो । तस्मा यथा “घरूपचारे ठितस्सा”ति एत्थ घरूपचारलक्खणं पाळियं अवुत्तम्पि अट्ठकथायं वुत्तवसेन गहितं । एवं सेसम्पि गहेतब्बं ।

तत्रायं नयो — इध गामो नाम दुविधो होति — परिक्खित्तो च अपरिक्खित्तो च । तत्र परिक्खित्तस्स परिक्खेपोयेव परिच्छेदो । तस्मा तस्स विसुं परिच्छेदं अवत्वा “गामूपचारो नाम परिक्खित्तस्स गामस्स इन्दखीले ठितस्स मज्झिमस्स पुरिसस्स लेड्डुपातो”ति पाळियं वुत्तं । अपरिक्खित्तस्स पन गामस्स गामपरिच्छेदो वत्तब्बो । तस्मा तस्स गामपरिच्छेददस्सनत्थं “अपरिक्खित्तस्स गामस्स घरूपचारे ठितस्स मज्झिमस्स पुरिसस्स लेड्डुपातो”ति वुत्तं । गामपरिच्छेदे च दस्सिते गामूपचारलक्खणं पुब्बे वुत्तनयेनेव सक्का जातुन्ति पुन “तत्थ ठितस्स मज्झिमस्स पुरिसस्स लेड्डुपातो”ति न वुत्तं । यो पन घरूपचारे ठितस्स लेड्डुपातयेव “गामूपचारो”ति वदति, तस्स घरूपचारो गामोति आपज्जति । ततो घरं,

घरूपचारो, गामो, गामूपचारोति एस विभागो सङ्करीयति । असङ्करतो चेत्थ विनिच्छयो वेदितब्बो विकाले गामप्पवेसनादीसु । तस्मा पाळिञ्च अट्ठकथञ्च संसन्दित्वा वुत्तनयेनेवेत्थ गामो च गामूपचारो च वेदितब्बो । योपि च गामो पुब्बे महा हुत्वा पच्छा कुलेसु नट्टेसु अप्पको होति, सो घरूपचारतो लेड्डुपातेनेव परिच्छिन्दितब्बो । पुरिमपरिच्छेदो पनस्स परिक्खित्तस्सापि अपरिक्खित्तस्सापि अप्पमाणमेवाति ।

अरञ्जं नाम ठपेत्वा गामञ्च गामूपचारञ्चाति इमं यथावुत्तलक्खणं गामञ्च गामूपचारञ्च ठपेत्वा इमस्मिं अदिन्नादानसिक्खापदे अवसेसं “अरञ्जं” नामाति वेदितब्बं । अभिधम्मे पन “अरञ्जन्ति निक्खमित्वा बहि इन्दखीला सव्वमेतं अरञ्जं”न्ति (विभ० ५२९) वुत्तं । आरञ्जकसिक्खापदे “आरञ्जकं नाम सेनासनं पञ्चधनुसतिकं पच्छिम”न्ति (पारा० ६५४) वुत्तं । तं इन्दखीलतो पट्टाय आरोपितेन आचरियधनुना पञ्चधनुसतप्पमाणन्ति वेदितब्बं । एवं भगवता “गामा वा अरञ्जा वा”ति एतस्स अत्थं विभजन्तेन “घरं, घरूपचारो, गामो, गामूपचारो अरञ्जं”न्ति पापभिक्खूनं लेसोकासनिसेधनत्थं पञ्च कोट्टासा दस्सिता । तस्मा घरे वा घरूपचारे वा गामे वा गामूपचारे वा अरञ्जे वा पादगघनकतो पट्टाय सस्सामिकं भण्डं अवहरन्तस्स पाराजिकमेवाति वेदितब्बं ।

इदानीं “अदिन्नं थेय्यसङ्घातं आदियेय्या”ति आदीनं अत्थदस्सनत्थं “अदिन्नं नामा”ति आदिमाह । तत्थ अदिन्नन्ति दन्तपोनसिक्खापदे अत्तनो सन्तकम्पि अप्पटिग्गहितकं कप्पियं अज्झोहरणीयं वुच्चति । इध पन यंकिञ्चि परपरिग्गहितं सस्सामिकं भण्डं, तदेतं तेहि सामिकेहि कायेन वा वाचाय वा न दिन्नन्ति अदिन्नं । अत्तनो हत्थतो वा यथाठितट्टानतो वा न निस्सट्ठन्ति अनिस्सट्ठं । यथाठाने ठितम्पि अनपेक्खताय न परिच्चत्तन्ति अपरिच्चत्तं । आरक्खसंविधानेन रक्खितत्ता रक्खितं । मज्जूसादीसु पक्खिपित्वा गोपितत्ता गोपितं । “मम इदं”न्ति तण्हाममत्तेन ममायितत्ता ममायितं । ताहि अपरिच्चागरक्खणगोपनाहि तेहि भण्डसामिकेहि परेहि परिग्गहितन्ति परपरिग्गहितं । एतं अदिन्नं नाम ।

थेय्यसङ्घातन्ति एत्थ थेनोति चोरो, थेनस्स भावो थेय्यं; अवहरणचित्तस्सेतं अधिवचनं । “सङ्घा, सङ्घात”न्ति अत्थतो एकं; कोट्टासस्सेतं अधिवचनं, “सज्जानिदाना हि पपञ्चसङ्घा”ति आदीसु (सु० नि० ८८०) विय । थेय्यञ्च तं सङ्घातञ्चाति थेय्यसङ्घातं, थेय्यचित्तसङ्घातो एको चित्तकोट्टासोति अत्थो । करणत्थे चेतं पच्चत्तवचनं, तस्मा थेय्यसङ्घातेनाति अत्थतो दट्ठब्बं । यो च थेय्यसङ्घातेन आदियति, सो यस्मा थेय्यचित्तो होति, तस्मा ब्यञ्जनं अनादियित्वा अत्थमेव दस्सेतुं थेय्यचित्तो अवहरणचित्तोति एवमस्स पदभाजनं वुत्तन्ति वेदितब्बं ।

आदियेय्य, हरेय्य, अवहरेय्य, इरियापथं विकोपेय्य, ठाना चावेय्य, सङ्केतं वीतिनामेय्याति एत्थ पन पठमपदं अभियोगवसेन वुत्तं, दुतियपदं अज्जेसं भण्डं हरन्तस्स गच्छतो वसेन, ततियपदं उपनिक्खित्तभण्डवसेन, चतुत्थं सविज्जाणकवसेन, पञ्चमं थले निक्खित्तादिवसेन, छट्ठं परिकप्पवसेन वा सुङ्कघातवसेन वा वुत्तन्ति वेदितब्बं । योजना पनेत्थ एकभण्डवसेनपि नानाभण्डवसेनपि होति । एकभण्डवसेन च सविज्जाणकेनेव लब्धति, नानाभण्डवसेन सविज्जाणकाविज्जाणकमिस्सकेन ।

तत्थ नानाभण्डवसेन ताव एवं वेदितब्बं — **आदियेय्याति** आरामं अभियुज्जति, आपत्ति दुक्कटस्स । सामिकस्स विमतिं उप्पादेति, आपत्ति थुल्लच्चयस्स । सामिको “न मय्हं भविस्सती”ति धुरं निक्खिपति, आपत्ति पाराजिकस्स ।

हरेय्याति अज्जस्स भण्डं हरन्तो सीसे भारं थेय्यचित्तो आमसति, आपत्ति दुक्कटस्स । फन्दापेति, आपत्ति थुल्लच्चयस्स । खन्धं ओरोपेति, आपत्ति पाराजिकस्स ।

अवहरेय्याति उपनिक्खितं भण्डं “देहि मे भण्डं”न्ति वुच्चमानो “नाहं गणहामी”ति भणति, आपत्ति दुक्कटस्स । सामिकस्स विमतिं उप्पादेति, आपत्ति थुल्लच्चयस्स । सामिको “न मय्हं दस्सती”ति धुरं निक्खिपति, आपत्ति पाराजिकस्स ।

इरियापथं विकोपेय्याति “सहभण्डहारकं नेस्सामी”ति पठमं पादं सङ्कामेति, आपत्ति थुल्लच्चयस्स । दुतियं पादं सङ्कामेति, आपत्ति पाराजिकस्स ।

ठाना चावेय्याति थलट्ठं भण्डं थेय्यचित्तो आमसति, आपत्ति दुक्कटस्स । फन्दापेति, आपत्ति थुल्लच्चयस्स । ठाना चावेति, आपत्ति पाराजिकस्स ।

सङ्केतं वीतिनामेय्याति परिकप्पितद्वानं पठमं पादं अतिक्कामेति, आपत्ति थुल्लच्चयस्स । दुतियं पादं अतिक्कामेति, आपत्ति पाराजिकस्स । अथ वा पठमं पादं सुङ्कधातं अतिक्कामेति, आपत्ति थुल्लच्चयस्स । दुतियं पादं अतिक्कामेति, आपत्ति पाराजिकस्साति — अयमेत्थ नानाभण्डवसेन योजना ।

एकभण्डवसेन पन सस्सामिकं दासं वा तिरच्छानं वा यथावुत्तेन अभियोगादिना नयेन आदियति वा हरति वा अवहरति वा इरियापथं वा विकोपेति, ठाना वा चावेति, परिच्छेदं वा अतिक्कामेति — अयमेत्थ एकभण्डवसेन योजना ।

पञ्चवीसतिअवहारकथा

अपिच इमानि छ पदानि वण्णेन्तेन पञ्च पञ्चके समोधानेत्वा पञ्चवीसति अवहारा दस्सेतब्बा । एवं वण्णयता हि इदं अदिन्नादानपाराजिकं सुवण्णितं होति । इमस्मिञ्च ठाने सब्बअट्ठकथा आकुला लुळिता दुविज्जेय्यविनिच्छया । तथा हि सब्बअट्ठकथासु यानि तानि पाळियं “पञ्चहाकारेहि अदिन्नं आदियन्तस्स आपत्ति पाराजिकस्स, परपरिग्गहितञ्च होती”तिआदिना नयेन अवहारङ्गानि वुत्तानि, तानिपि गहेत्वा कत्थचि एकं पञ्चकं दस्सितं, कत्थचि “छहाकारेही”ति आगतेहि सद्धिं द्वे पञ्चकानि दस्सितानि । एतानि च पञ्चकानि न होन्ति । यत्थ हि एकेकेन पदेन अवहारो सिज्झति, तं पञ्चकं नाम वुच्चति । एत्थ पन सब्बेहिपि पदेहि एकोयेव अवहारो । यानि च तत्थ लब्भमानानियेव पञ्चकानि दस्सितानि, तेसम्पि न सब्बेसं अत्थो पकासितो । एवमिमस्मिं ठाने सब्बअट्ठकथा आकुला लुळिता दुविज्जेय्यविनिच्छया । तस्मा पञ्च पञ्चकेसमोधानेत्वा दस्सियमाना इमे पञ्चवीसति अवहारा साधुकं सल्लक्खेतब्बा ।

पञ्च पञ्चकानि नाम — नानाभण्डपञ्चकं, एकभण्डपञ्चकं, साहत्थिकपञ्चकं, पुब्बपयोगपञ्चकं, थेय्यावहारपञ्चकन्ति । तत्थ नानाभण्डपञ्चकञ्च एकभण्डपञ्चकञ्च “आदियेय्य, हरेय्य, अवहरेय्य, इरियापथं विकोपेय्य, ठाना चावेय्या”ति इमेसं पदानं वसेन लब्भन्ति । तानि पुब्बे योजेत्वा दस्सितनयेनेव वेदितब्बानि । यं पनेतं “सङ्केतं वीतिनामेय्या”ति छट्ठं पदं, तं परिकप्पावहारस्स च निस्सगियावहारस्स च साधारणं । तस्मा तं ततियपञ्चमेसु पञ्चकेसु लब्भमानपदवसेन योजेतब्बं । वुत्तं नानाभण्डपञ्चकञ्च एकभण्डपञ्चकञ्च ।

कतमं साहत्थिकपञ्चकं? पञ्च अवहारा — साहत्थिको, आणत्तिको, निस्सगियो, अत्थसाधको, धुरनिक्खेपोति । तत्थ साहत्थिको नाम परस्स भण्डं सहत्था अवहरति । आणत्तिको नाम “असुकस्स भण्डं अवहरा”ति अज्ज आणापेति । निस्सगियो नाम अन्तोसुङ्कधाते ठितो बहिसुङ्कधातं पातेति, आपत्ति पाराजिकस्साति, इमिना च सद्धिं “सङ्केतं वीतिनामेय्या”ति इदं पदयोजनं लभति । अत्थसाधको नाम “असुकं नाम भण्डं यदा सक्कोसि, तदा अवहरा”ति

आणापेति । तत्थ सचे परो अनन्तरायिको हुत्वा तं अवहरति, आणापको आणत्तिक्खणेयेव पाराजिको होति, अवहारको पन अवहट्काले । अयं अत्थसाधको । **धुरनिक्खेपो** पन उपनिक्खित्तभण्डवसेन वेदितब्बो । इदं साहत्थिकपञ्चकं ।

कतमं पुब्बपयोगपञ्चकं? अपरेपि पञ्च अवहारा — पुब्बपयोगो, सहपयोगो, संविदावहारो, सङ्केतकम्मं, निमित्तकम्मन्ति । तत्थ आणत्तिवसेन **पुब्बपयोगो** वेदितब्बो । ठाना चावनवसेन **सहपयोगो** । इतरे पन तयो पाळियं (पारा० ११८-१२०) आगतनयेनेव वेदितब्बाति । इदं पुब्बपयोगपञ्चकं ।

कतमं थेय्यावहारपञ्चकं? अपरेपि पञ्च अवहारा — थेय्यावहारो, पसद्दावहारो, परिकप्पावहारो, पटिच्छन्नावहारो, कुसावहारोति । ते पञ्चपि “अज्जतरो भिक्खु सङ्घस्स चीवरे भाजियमाने थेय्यचित्तो कुसं सङ्कामेत्वा चीवरं अग्गहेसी”ति (पारा० १३८) एतस्मिं कुससङ्कामनवत्थुस्मिं वण्णयिस्साम । इदं थेय्यावहारपञ्चकं । एवमिमानि पञ्च पञ्चकानि समोधानेत्वा इमे पञ्चवीसति अवहारा वेदितब्बा ।

इमेसु च पन पञ्चसु पञ्चकेसु कुसलेन विनयधरेन ओतिण्णं वत्थुं सहसा अविनिच्छिनित्वाव **पञ्च ठानानि** ओलोकेतब्बानि । यानि सन्धाय पोराणा आहु —

“वत्थुं कालञ्च देसञ्च, अग्घं परिभोगपञ्चमं ।
तुलयित्वा पञ्च ठानानि, धारेय्यत्थं विचक्खणो”ति ॥

तत्थ **वत्थुन्ति** भण्डं; अवहारकेन हि “मया इदं नाम अवहट्”न्ति वुत्तेपि आपत्ति अनारोपेत्वाव तं भण्डं सस्सामिकं वा अस्सामिकं वाति उपपरिक्खित्तब्बं । सस्सामिकेपि सामिकानं सालयभावो वा निरालयभावो वा उपपरिक्खित्तब्बो । सचे तेसं सालयकाले अवहट्, भण्डं अग्घापेत्वा आपत्ति कातब्बा । सचे निरालयकाले, न पाराजिकेन कारेतब्बो । भण्डसामिकेसु पन भण्डं आहरापेन्तेसु भण्डं दातब्बं । अयमेत्थ सामीचि ।

इमस्स पनत्थस्स दीपनत्थमिदं वत्थु — भातियराजकाले किर महाचेतियपूजाय दक्खिणदिसतो एको भिक्खु सत्तहत्थं पण्डुकासावं अंसं करित्वा चेतियङ्गणं पाविसि; तङ्गणमेव च राजापि चेतियवन्दनत्थं आगतो । तत्थ उस्सारणाय वत्तमानाय महाजनसम्मदो अहोसि । अथ सो भिक्खु जनसम्मदपीळितो अंसतो पतन्तं कासावं अदिस्वाव निक्खन्तो; निक्खमित्वा च कासावं अपस्सन्तो “को ईदिसे जनसम्मदे कासावं लच्छति, न दानि तं मद्द”न्ति धुरनिक्खेपं कत्वा गतो । अथज्जो भिक्खु पच्छा आगच्छन्तो तं कासावं दिस्वा थेय्यचित्तेन गहेत्वा पुन विप्पटिसारी हुत्वा “अस्समणो दानिम्हि, विब्भमिस्सामी”ति चित्ते उप्पन्नेपि “विनयधरे पुच्छित्वा जस्सामी”ति चिन्तेसि ।

तेन च समयेन चूळसुमनत्थेरो नाम सब्बपरियत्तिधरो विनयाचरियपामोक्खो महाविहारे पटिवसति । सो भिक्खु थेरं उपसङ्गमित्वा वन्दित्वा ओकासं कारेत्वा अत्तनो कुक्कुच्चं पुच्छि । थेरो तेन भट्ठे जनकाये पच्छा आगन्त्वा गहितभावं जत्वा “अत्थि दानि एत्थ ओकासो”ति चिन्तेत्वा आह — “सचे कासावसामिकं भिक्खुं आनेय्यासि, सक्का भवेय्य तव पतिट्ठा कातु”न्ति । “कथाहं, भन्ते, तं दक्खिस्सामी”ति? “तहिं तहिं गन्त्वा ओलोकेही”ति । सो पञ्चपि महाविहारे ओलोकेत्वा नेव अद्दक्खि । ततो नं थेरो पुच्छि — “कतराय दिसाय बहू भिक्खू आगच्छन्ती”ति? “दक्खिणदिसाय, भन्ते”ति । “तेन हि कासावं दीघतो च तिरियञ्च मिनित्वा ठपेहि । ठपेत्वा दक्खिणदिसाय विहारपटिपाटिया विचिनित्वा तं

भिक्षुं आनेही”ति । सो तथा कत्वा तं भिक्षुं दिस्वा थेरस्स सन्तिकं आनेसि । थेरो पुच्छि — “तवेदं कासाव”न्ति? “आम, भन्ते”ति । “कुहिं ते पातित”न्ति? सो सब्बं आचिक्खि । थेरो पन तेन कतं धुरनिक्खेपं सुत्वा इतरं पुच्छि — “तया इदं कुहिं दिस्वा गहित”न्ति? सोपि सब्बं आरोचेसि । ततो नं थेरो आह — “सचे ते सुद्धचित्तेन गहितं अभविस्स, अनापत्तियेव ते अस्स । थेय्यचित्तेन पन गहितत्ता दुक्कटं आपन्नोसि । तं देसेत्वा अनापत्तिको होहि । इदञ्च कासावं अत्तनो सन्तिकं कत्वा एतस्सेव भिक्षुनो देही”ति । सो भिक्षु अमतेनेव अभिसित्तो परमस्सासप्पत्तो अहोसीति । एवं वत्थु ओलोकेतब्बं ।

कालोति अवहारकालो । तदेव हि भण्डं कदाचि समगधं होति, कदाचि महगधं । तस्मा तं भण्डं यस्मिं काले अवहटं, तस्मिंयेव काले यो तस्स अगधो होति, तेन अगधेन आपत्ति कारेतब्बा । एवं कालो ओलोकेतब्बो ।

देसोति अवहारदेसो । तज्जि भण्डं यस्मिं देसे अवहटं, तस्मिंयेव देसे यो तस्स अगधो होति, तेन अगधेन आपत्ति कारेतब्बा । भण्डुद्धानदेसे हि भण्डं समगधं होति, अज्जत्थ महगधं ।

इमस्सापि च अत्थस्स दीपनत्थमिदं वत्थु — अन्तरसमुद्दे किर एको भिक्षु सुसण्ठानं नाळिकेरं लभित्वा भमं आरोपेत्वा सङ्ख्खालकसदिसं मनोरमं पानीयथालकं कत्वा तत्थेव ठपेत्वा चेतियगिरिं अगमासि । अथज्जो भिक्षु अन्तरसमुद्दं गन्त्वा तस्मिं विहारे पटिवसन्तो तं थालकं दिस्वा थेय्यचित्तेन गहेत्वा चेतियगिरिमेव आगतो । तस्स तत्थ यागुं पिवन्तस्स तं थालकं दिस्वा थालकसामिको भिक्षु आह — “कुतो ते इदं लद्ध”न्ति? “अन्तरसमुद्गतो मे आनीत”न्ति । सो तं “नेतं तव सन्तिकं, थेय्याय ते गहित”न्ति सङ्खमज्झं आकट्ठि । तत्थ च विनिच्छयं अलभित्वा महाविहारं अगमिसु । तत्थ भेरिं पहरापेत्वा महाचेतियसमीपे सन्निपातं कत्वा विनिच्छयं आरभिसु । विनयधरत्थेरा अवहारं सज्जापेसुं ।

तस्मिञ्च सन्निपाते आभिधम्मिकगोदत्तत्थेरो नाम विनयकुसलो होति । सो एवमाह — “इमिना इदं थालकं कुहिं अवहट”न्ति? “अन्तरसमुद्दे अवहट”न्ति । “तत्रिदं किं अगधती”ति? “न किञ्चि अगधति । तत्र हि नाळिकेरं भिन्दित्वा मिज्जं खादित्वा कपालं छट्टेन्ति, दारुअत्थं पन फरती”ति । “इमस्स भिक्षुनो एत्थ हत्थकम्मं किं अगधती”ति? “मासकं वा ऊनमासकं वा”ति । “अत्थि पन कत्थचि सम्मासम्बुद्धेन मासकेन वा ऊनमासकेन वा पाराजिकं पज्जत्त”न्ति । एवं वुत्ते “साधु! साधु! सुकथितं सुविनिच्छित”न्ति एकसाधुकारो अहोसि । तेन च समयेन भातियराजापि चेतियवन्दनत्थं नगरतो निक्खमन्तो तं सदं सुत्वा “किं इद”न्ति पुच्छित्वा सब्बं पटिपाटिया सुत्वा नगरे भेरिं चरापेसि — “मयि सन्ते भिक्षूनम्पि भिक्षूनीनम्पि गिहीनम्पि अधिकरणं आभिधम्मिकगोदत्तत्थेरेन विनिच्छितं सुविनिच्छितं, तस्स विनिच्छये अतिट्ठमानं राजाणाय ठपेमी”ति । एवं देसो ओलोकेतब्बो ।

अगधोति भण्डगधो । नवभण्डस्स हि यो अगधो होति, सो पच्छा परिहायति; यथा नवधोतो पत्तो अट्ठ वा दस वा अगधति, सो पच्छा भिन्नो वा छिद्दो वा आणिगण्ठिकाहतो वा अप्पगधो होति तस्मा न सब्बदा भण्डं पकतिअगधेनेव कातब्बन्ति । एवं अगधो ओलोकेतब्बो ।

परिभोगोति भण्डपरिभोगो । परिभोगेनापि हि वासिआदिभण्डस्स अगधो परिहायति । तस्मा एवं उपपरिक्खितब्बं, सचे कोचि कस्सचि पादगधनकं वासिं हरति, तत्र वासिसामिको पुच्छितब्बो — “तया अयं वासि कित्तकेन कीता”ति? “पादेन, भन्ते”ति । “किं पन ते किणित्वाव ठपिता, उदाहु तं वळज्जेसी”ति? सचे वदति “एकदिवसं मे दन्तकट्ठं वा रजनछल्लिं वा पत्तपचनकदारुं वा छिन्नं, घंसित्वा वा निसिता”ति । अथस्सा पोरानो अगधो भट्ठोति वेदितब्बो । यथा च वासिया एवं

अञ्जनिया वा अञ्जनिसलाकाय वा कुञ्जिकाय वा पलालेन वा थुसेहि वा इट्ठकचुण्णेन वा एकवारं घंसित्वा धोवनमत्तेनापि अग्घो भस्सति । तिपुमण्डलस्स मकरदन्तच्छेदनेनापि परिमज्जितमत्तेनापि, उदकसाटिकाय सकिं निवासनपारुपनेनापि परिभोगसीसेन अंसे वा सीसे वा ठपनमत्तेनापि, तण्डुलादीनं पप्फोटनेनापि ततो एकं वा द्वे वा अपनयनेनापि, अन्तमसो एकं पासाणसक्खरं उद्धरित्वा छट्ठितमत्तेनापि, सप्पितेलादीनं भाजनन्तरपअवत्तनेनापि, अन्तमसो ततो मक्खिकं वा किपिल्लिकं वा उद्धरित्वा छट्ठितमत्तेनापि, गुळपिण्डकस्स मधुरभावजाननत्थं नखेन विज्झित्वा अणुमत्तं गहितमत्तेनापि अग्घो भस्सति । तस्मा यंकिञ्चि पादघनकं वुत्तनयेनेव सामिकेहि परिभोगेन ऊनं कतं होति, न तं अवहटो भिक्खु पाराजिकेन कातब्बो । एवं परिभोगो ओलोकेतब्बो । एवं इमानि तुलयित्वा पञ्च ठानानि धारेय्यत्थं विचक्खणो, आपत्तिं वा अनापत्तिं वा गरुकं वा लहुकं वा आपत्तिं यथाठाने ठपेय्याति ।

निट्ठितो “आदियेय्य...पे०... सङ्केतं वीतिनामेय्या”ति ।

इमेसं पदानं विनिच्छयो ।

इदानी यदिदं “यथारूपे अदिन्नादाने”तिआदीनि विभजन्तेन “यथारूपं नामा”तिआदि वुत्तं । तत्थ यथारूपन्ति यथाजातिकं । तं पन यस्मा पादतो पट्टाय होति, तस्मा “पादं वा पादारहं वा अतिरेकपादं वा”ति आह । तत्थ पादेन कहापणस्स चतुत्थभागं अकप्पियभण्डमेव दस्सेति । पादारहेन पादघनकं कप्पियभण्डं । अतिरेकपादेन उभयम्पि । एत्तावता सब्बाकारेण दुतियपाराजिकप्पहोनकवत्थु दस्सितं होति ।

पथब्बा राजाति सकलपथविया राजा दीपचक्कवत्ती असोकसदिसो, यो वा पनञ्जोपि एकदीपे राजा, सीहळराजसदिसो । **पदेसराजाति** एकदीपस्स पदेसिस्सरो, बिम्बिसार-पसेनदि-आदयो विय । **मण्डलिका** नाम ये दीपपदेसेपि एकमेकं मण्डलं भुज्जन्ति । **अन्तरभोगिका** नाम द्विन्नं राजूनं अन्तरा कतिपयगामसामिका । **अक्खदस्साति** धम्मविनिच्छनका, ते धम्मसभायं निसीदित्वा अपराधानुरूपं चोरानं हत्थपादच्छेज्जादिं अनुसासन्ति । ये पन ठानन्तरप्पत्ता अमच्चा वा राजकुमारा वा कतापराधा होन्ति, ते रज्जो आरोचेन्ति, गरुकं ठानं सयं न विनिच्छिनन्ति । **महामत्ताति** ठानन्तरप्पत्ता महाअमच्चा; तेपि तत्थ तत्थ गामे वा निगमे वा निसीदित्वा राजकिच्चं करोन्ति । **ये वा पनाति** अञ्जेपि ये राजकुलनिस्सिता वा सकिस्सरियनिस्सिता वा हुत्वा छेज्जभेज्जं अनुसासन्ति, सब्बेपि ते इमस्मिं अत्थे “राजानो”ति दस्सेति ।

हनेय्युन्ति पोथेय्युज्जेव छिन्देय्युज्ज । **पब्बाजेय्युन्ति** नीहरेय्युं । **चोरोसीति** एवमादीनि च वत्त्वा परिभासेय्युं; तेनेवाह — “परिभासो एसो”ति । **पुरिमं उपादायाति** मेथुनं धम्मं पटिसेवित्वा पाराजिकं आपत्तिं आपन्नं पुग्गलं उपादाय । सेसं पुब्बे वुत्तनयत्ता उत्तानपदत्थत्ता च पाकटमेवाति ।

१३. एवं उट्ठित्तिसिक्खापदं पदानुक्कमेन विभजित्वा इदानी यं तं आदियेय्यातिआदीहि छहि पदेहि सङ्खेपतो आदानं दस्सेत्वा सङ्खेपतोएव “पादं वा पादारहं वा अतिरेकपादं वा”ति आदातब्बभण्डं दस्सितं, तं यत्थ यत्थ ठितं, यथा यथा आदानं गच्छति, अनागते पापभिक्खूनं लेसोकासनिरुन्धनत्थं तथा तथा वित्थारतो दस्सेतुं “भूमट्ठं थलट्ठं”न्तिआदिना नयेन मातिकं ठपेत्वा “भूमट्ठं नाम भण्डं भूमियं निक्खित्तं होती”तिआदिना नयेन तस्स विभङ्गं आह ।

पञ्चवीसतिअवहारकथा निट्ठिता ।

भूमटुकथा

१४. तत्रायं अनुत्तानपदवण्णनाय सद्धिं विनिच्छयकथा । निखातन्ति भूमियं खणित्वा ठपितं । पटिच्छन्ति पंसुइड्डकादीहि पटिच्छन् । भूमटुं भण्डं...पे०... गच्छति वा, आपत्ति दुक्कटस्साति तं एवं निखणित्वा वा पटिच्छादेत्वा वा ठपितत्ता भूमियं ठितं भण्डं यो भिक्खु केनचिदेव उपायेन जत्वा “आहरिस्सामी”ति थेय्यचित्तो हुत्वा रत्तिभागे उट्ठाय गच्छति, सो भण्डट्टानं अप्पत्वापि सब्बकायवचीविकारेसु दुक्कटं आपज्जति । कथं? सो हि तस्स आहरणत्थाय उट्ठहन्तो यं यं अङ्गपच्चङ्गं फन्दापेति, सब्बत्थ दुक्कटमेव । निवासनपारुपनं सण्ठपेति, हत्थवारे हत्थवारे दुक्कटं । “महन्तं निधानं न सक्का एकेन आहरितुं, दुतियं परियेसिस्सामी”ति कस्सचि सहायस्स सन्तिकं गन्तुकामो द्वारं विवरति, पदवारे च हत्थवारे च दुक्कटं । द्वारपिदहने पन अज्जस्मिं वा गमनस्स अनुपकारे अनापत्ति । तस्स निपन्नोकासं गन्त्वा “इत्थन्नामा”ति पक्कोसति, तमत्थं आरोचेत्वा “एहि गच्छामा”ति वदति, वाचाय वाचाय दुक्कटं । सो तस्स वचनेन उट्ठहति, तस्सापि दुक्कटं । उट्ठहित्वा तस्स सन्तिकं गन्तुकामो निवासनपारुपनं सण्ठपेति, द्वारं विवरित्वा तस्स समीपं गच्छति, हत्थवारपदवारेसु सब्बत्थ दुक्कटं । सो तं पुच्छति “असुको च असुको च कुहिं, असुकञ्च असुकञ्च पक्कोसाही”ति, वाचाय वाचाय दुक्कटं । सब्बे समागते दिस्वा “मया असुकस्मिं नाम ठाने एवरूपो निधि उपलब्धो, गच्छाम तं गहेत्वा पुज्जानि च करिस्साम, सुखञ्च जीविस्सामा”ति वदति, वाचाय वाचाय दुक्कटमेव ।

एवं लद्धसहायो कुदालं परियेसति । सचे पनस्स अत्तनो कुदालो अत्थि, “तं आहरिस्सामी”ति गच्छन्तो च गणहन्तो च आहरन्तो च सब्बत्थ हत्थवारपदवारेसु दुक्कटं आपज्जति । सचे नत्थि, अज्जं भिक्खुं वा गहट्टं वा गन्त्वा याचति, याचन्तो च सचे “कुदालं मे देहि, कुदालेन मे अत्थो, किञ्चि कातब्बमत्थि, तं कत्वा पच्चाहरिस्सामी”ति मुसा अभणन्तो याचति, वाचाय वाचाय दुक्कटं । सचे “मातिका सोधेतब्बा अत्थि, विहारे भूमिकम्मं कातब्बं अत्थी”ति मुसापि भणति, यं यं वचनं मुसा, तत्थ तत्थ पाचित्तियं । महाअटुकथायं पन सच्चेपि अलिकेपि दुक्कटमेव वुत्तं, तं पमादलिखितन्ति वेदितब्बं । न हि अदिन्नादानस्स पुब्बपयोगे पाचित्तियट्टाने दुक्कटं नाम अत्थि । सचे पन कुदालस्स दण्डो नत्थि, “दण्डं करिस्सामी”ति वासिं वा फरसुं वा निसेति, तदत्थाय गच्छति, गन्त्वा सुखकट्टं छिन्दति तच्छति आकोटेति, सब्बत्थ हत्थवारपदवारेसु दुक्कटं । अल्लरुक्खं छिन्दति, पाचित्तियं । ततो परं सब्बपयोगेसु दुक्कटं । सङ्खेपटुकथायं पन महापच्चरियञ्च तत्थ जातककट्टलताछेदनत्थं वासिफरसुं परियेसन्तानम्पि दुक्कटं वुत्तं । सचे पन तेसं एवं होति “वासिफरसुकुदाले याचन्ता आसङ्किता भविस्साम, लोहं समुट्ठापेत्वा करोमा”ति । ततो अरज्जं गन्त्वा लोहबीजत्थं पथविं खणन्ति, अकप्पियपथविं खणन्तानं दुक्कटेहि सद्धिं पाचित्तियानीति महापच्चरियं वुत्तं । यथा च इध, एवं सब्बत्थ पाचित्तियट्टाने दुक्कटा न मुच्चति । कप्पियपथविं खणन्तानं दुक्कटानियेव । बीजं पन गहेत्वा ततो परं सब्बकिरियासु पयोगे पयोगे दुक्कटं ।

पिटकपरियेसनेपि हत्थवारपदवारेसु वुत्तनयेनेव दुक्कटं । मुसावादे पाचित्तियं । पिटकं कातुकामताय वल्लिच्छेदने पाचित्तियन्ति सब्बं पुरिमनयेनेव वेदितब्बं । गच्छति वा आपत्ति दुक्कटस्साति एवं परियिट्ठसहायकुदालपिटको निधिट्टानं गच्छति, पदवारे पदवारे दुक्कटं । सचे पन गच्छन्तो “इमं निधिं लद्धा बुद्धपूजं वा धम्मपूजं वा सङ्घभत्तं वा करिस्सामी”ति कुसलं उप्पादेति, कुसलचित्तेन गमने अनापत्ति । कस्मा? “थेय्यचित्तो दुतियं वा...पे०... गच्छति वा, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति वुत्तत्ता । यथा च इध, एवं सब्बत्थ अथेय्यचित्तस्स अनापत्ति । मग्गतो ओक्कम्म निधानट्टानं गमनत्थाय मग्गं करोन्तो भूतगामं छिन्दति, पाचित्तियं । सुखकट्टं छिन्दति, दुक्कटं ।

तत्थजातकन्ति चिरनिहिताय कुम्भिया उपरि जातकं । कट्टं वा लतं वाति न केवलं कट्टलतमेव, यंकिञ्चि अल्लं वा सुक्खं वा तिणरुक्खलतादिं छिन्दन्तस्स सहपयोगत्ता दुक्कटमेव होति ।

अट्ठविधं हेतं दुक्कटं नाम इमस्मिं ठाने समोधानेत्वा थेरेहि दस्सितं — पुब्बपयोगदुक्कटं, सहपयोगदुक्कटं, अनामासदुक्कटं, दुरुपचिण्णदुक्कटं, विनयदुक्कटं, जातदुक्कटं, जत्तिदुक्कटं, पटिस्सवदुक्कटन्ति । तत्थ “थेय्यचित्तो दुतियं वा कुदालं वा पिटकं वा परियेसति गच्छति वा, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति इदं पुब्बपयोगदुक्कटं नाम । एत्थ हि दुक्कटट्टाने दुक्कटं, पाचित्तियट्टाने पाचित्तियमेव होति । “तत्थजातकं कट्टं वा लतं वा छिन्दति, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति इदं सहपयोगदुक्कटं नाम । एत्थ पन पाचित्तियवत्थु च दुक्कटवत्थु च दुक्कटट्टानेयेव तिट्ठति । कस्मा? अवहारस्स सहपयोगत्ताति । यं पन दसविधं रतनं, सत्तविधं धञ्जं, सब्बञ्च आवुधभण्डादिं आमसन्तस्स दुक्कटं वुत्तं, इदं अनामासदुक्कटं नाम । यं कदलिनाळिकेरादीनं तत्थजातकफलानि आमसन्तस्स दुक्कटं वुत्तं, इदं दुरुपचिण्णदुक्कटं नाम । यं पन पिण्डाय चरन्तस्स पत्ते रजे पतिते पत्तं अप्पटिग्गहेत्वा अधोवित्वा वा तत्थ भिक्खं गणहन्तस्स दुक्कटं वुत्तं, इदं विनयदुक्कटं नाम । “सुत्वा न वदन्ति, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति (पारा० ४१९) इदं जातदुक्कटं नाम । यं एकादससु समनुभासनासु “जत्तिया दुक्कट”न्ति (पारा० ४१४) वुत्तं, इदं जत्तिदुक्कटं नाम । “तस्स, भिक्खवे, भिक्खुनो पुरिमिका च न पज्जायति, पटिस्सवे च आपत्ति दुक्कटस्सा”ति (महाव० २०७) इदं पटिस्सवदुक्कटं नाम । इदं पन सहपयोगदुक्कटं । तेन वुत्तं — “यंकिञ्चि अल्लं वा सुक्खं वा तिणरुक्खलतादिं छिन्दन्तस्स सहपयोगत्ता दुक्कटमेव होती”ति ।

सचे पनस्स तत्थजातके तिणरुक्खलतादिमिं छिन्नेपि लज्जिधम्मो ओक्कमति, संवरो उप्पज्जति, छेदनपच्चया दुक्कटं देसेत्वा मुच्चति । अथ धुरनिक्खेपं अकत्वा सउस्साहोव पंसुं खणति, छेदनदुक्कटं पटिप्पस्सम्भति, खणनदुक्कटे पतिट्ठति । अकप्पियपथविं खणन्तोपि हि इध सहपयोगत्ता दुक्कटमेव आपज्जति । सचे पनस्स सब्बदिसासु खणित्वा कुम्भिमूलं पत्तस्सापि लज्जिधम्मो ओक्कमति, खणनपच्चया दुक्कटं देसेत्वा मुच्चति ।

व्यूहति वाति अथ पन सउस्साहोव पंसुं वियूहति, एकपस्से रासिं करोति, खणनदुक्कटं पटिप्पस्सम्भति, वियूहनदुक्कटे पतिट्ठति । तज्ज पंसुं तत्थ तत्थ पुज्जं करोन्तो पयोगे पयोगे दुक्कटं आपज्जति । सचे पन रासिं कत्वापि धुरनिक्खेपं करोति, लज्जिधम्मं आपज्जति, वियूहनदुक्कटं देसेत्वा मुच्चति । उद्धरति वाति अथ पन सउस्साहोव पंसुं उद्धरित्वा बहि पातेति, वियूहनदुक्कटं पटिप्पस्सम्भति, उद्धरणदुक्कटे पतिट्ठति । पंसुं पन कुदालेन वा हत्थेहि वा पच्छिया वा तहिं तहिं पातेन्तो पयोगे पयोगे दुक्कटं आपज्जति । सचे पन सब्बं पंसुं नीहरित्वा कुम्भिं थलट्ठं कत्वापि लज्जिधम्मं आपज्जति, उद्धरणदुक्कटं देसेत्वा मुच्चति । अथ पन सउस्साहोव कुम्भिं आमसति, उद्धरणदुक्कटं पटिप्पस्सम्भति, आमसनदुक्कटे पतिट्ठति । आमसित्वापि च लज्जिधम्मं आपज्जन्तो आमसनदुक्कटं देसेत्वा मुच्चति । अथ सउस्साहोव कुम्भिं फन्दापेति, आमसनदुक्कटं पटिप्पस्सम्भति, “फन्दापेति, आपत्ति थुल्लच्चयस्सा”ति वुत्तथुल्लच्चये पतिट्ठति ।

तत्रायं दुक्कटथुल्लच्चयानं द्विन्नम्पि वचनत्थो — पठमं तावेत्थ दुट्ठ कतं सत्थारा वुत्तकिच्चं विराधेत्वा कतन्ति दुक्कटं । अथ वा दुट्ठ कतं, विरूपा सा किरिया भिक्खुकिरियानं मज्झे न सोभतीति एवम्पि दुक्कटं । वुत्तज्चेतं —

“दुक्कटं इति यं वुत्तं, तं सुणोहि यथातथं ।

अपरद्धं विरद्धञ्च, खलितं यञ्च दुक्कटं ॥

“यं मनुस्सो करे पापं, आवि वा यदि वा रहो ।

दुक्कटन्ति पवेदेन्ति, तेनेतं इति वुच्चती”ति ॥ (परि० ३३९) ।

इतरं पन थूलत्ता, अच्चयत्ता च थुल्लच्चयं । “सम्पराये च दुग्गति” (सं० नि० १.४९), “यं होति कटुकप्फल”न्तिआदीसु (ध० प० ६६; नेत्ति० ९१) विय चेत्थ संयोगभावो वेदितब्बो । एकस्स सन्तिके देसेतब्बेसु हि अच्चयेसु तेन समो थूलो अच्चयो नत्थि । तस्मा वुत्तं “थूलत्ता अच्चयत्ता च थुल्लच्चय”न्ति । वुत्तञ्चेतं —

“थुल्लच्चयन्ति यं वुत्तं, तं सुणोहि यथातथं ।

एकस्स मूले यो देसेति, यो च तं पटिगण्हति ।

अच्चयो तेन समो नत्थि, तेनेतं इति वुच्चती”ति ॥ (परि० ३३९) ।

फन्दापेन्तस्स च पयोगे पयोगे थुल्लच्चयं । फन्दापेत्वापि च लज्जिधम्मं ओक्कन्तो थुल्लच्चयं देसेत्वा मुच्चति । सहपयोगतो पट्टायेव चेत्थ पुरिमा पुरिमा आपत्ति पटिप्पस्सम्भति । सहपयोगं पन अकत्वा लज्जिधम्मं ओक्कन्तेन या पुब्बपयोगे दुक्कटपाचित्तिया आपन्ना, सब्बा ता देसेतब्बा । सहपयोगे च तत्थजातकच्छेदने बहुकानिपि दुक्कटानि पंसुखणनं पत्वा पटिप्पस्सम्भन्ति । एकं खणनदुक्कटमेव होति । खणने बहुकानिपि वियूहनं, वियूहने बहुकानिपि उद्धरणं, उद्धरणे बहुकानिपि आमसनं, आमसने बहुकानिपि फन्दापनं पत्वा पटिप्पस्सम्भन्ति । पंसुखणनादीसु च लज्जिधम्मे उप्पन्ने बहुकापि आपत्तियो होन्तु, एकमेव देसेत्वा मुच्चतीति **कुरुन्दडुकथायं** वुत्तं । पुरिमापत्तिपटिप्पस्सद्धि च नामेसा “जत्तिया दुक्कटं, द्वीहि कम्मवाचाहि थुल्लच्चया पटिप्पस्सम्भन्ती”ति (पारा० ४१४) एवं अनुसावनासुत्तेसुयेव आगता । इध पन दुतियपाराजिके अडुकथाचरियप्पमाणेन गहेतब्बाति ।

ठाना चावेति, आपत्ति पाराजिकस्साति यो पन फन्दापेत्वापि लज्जिधम्मं अनोक्कमित्वाव तं कुम्भिं ठानतो अन्तमसो केसग्गमत्तम्पि चावेति, पाराजिकमेव आपज्जतीति अत्थो । ठाना चावनञ्चेत्थ छहि आकारेहि वेदितब्बं । कथं? कुम्भिं मुखवट्टियं गहेत्वा अत्तनो अभिमुखं आकड्ढन्तो इमिना अन्तेन फुट्टोकासं केसग्गमत्तम्पि पारिमन्तेन अतिक्कामेति, पाराजिकं । तथेव गहेत्वा परतो पेल्लेन्तो पारिमन्तेन फुट्टोकासं केसग्गमत्तम्पि इमिना अन्तेन अतिक्कामेति, पाराजिकं । वामतो वा दक्खिणतो वा अपनामेन्तो वामन्तेन फुट्टोकासं केसग्गमत्तम्पि दक्खिणन्तेन अतिक्कामेति, पाराजिकं । दक्खिणन्तेन वा फुट्टोकासं केसग्गमत्तम्पि वामन्तेन अतिक्कामेति, पाराजिकं । उद्धं उक्खिपन्तो केसग्गमत्तम्पि भूमितो मोचेति, पाराजिकं । खणित्वा हेट्ठतो ओसीदेन्तो बुन्देन फुट्टोकासं केसग्गमत्तम्पि मुखवट्टिया अतिक्कामेति, पाराजिकन्ति एवं एकट्ठाने ठिताय कुम्भिया । यदि पन कुम्भिमुखवट्टिया पासं कत्वा लोहखाणुं वा खदिरसारादिखाणुं वा पथवियं आकोटेत्वा तत्थ सङ्खलिकाय बन्धित्वा ठेपेन्ति, एकस्सा दिसाय एकाय सङ्खलिकाय बद्धाय द्वे ठानानि लब्भन्ति, द्वीसु तीसु चतूसु दिसासु चतूहि सङ्खलिकाहि बद्धाय पञ्च ठानानि लब्भन्ति ।

तत्थ एकखाणुके बद्धकुम्भिया पठमं खाणुकं वा उद्धरति, सङ्खलिकं वा छिन्दति, थुल्लच्चयं । ततो कुम्भिं यथावुत्तनयेन केसग्गमत्तम्पि ठाना चावेति, पाराजिकं । अथ पठमं कुम्भिं उद्धरति, थुल्लच्चयं । ततो खाणुकं केसग्गमत्तम्पि ठाना चावेति, सङ्खलिकं वा छिन्दति, पाराजिकं । एतेन उपायेन द्वीसु तीसु चतूसु खाणुकेसु बद्धकुम्भियापि पच्छिमे ठानाचावने पाराजिकं । सेसेसु थुल्लच्चयं वेदितब्बं ।

सचे खाणु नत्थि, सङ्खलिकाय अग्गे वलयं कत्वा तत्थजातके मूले पवेसितं होति, पठमं कुम्भिं उद्धरित्वा पच्छा मूलं छेत्वा वलयं नीहरति, पाराजिकं । अथ मूलं अच्छेत्वा वलयं इतो चितो च सारेति, रक्खति । सचे पन मूलतो अनीहरित्वापि

हत्थेन गहेत्वा आकासगतं करोति, पाराजिकं । अयमेत्थ विसो । सेसं वुत्तनयमेव ।

केचि पन निमित्तत्थाय कुम्भिमत्थके निग्रोधरुक्खादीनि रोपेन्ति, मूलानि कुम्भिं विनन्धित्वा ठितानि होन्ति, “मूलानि छिन्दित्वा कुम्भिं गहेस्सामी”ति छिन्दन्तस्स पयोगे पयोगे दुक्कटं । छिन्दित्वा ओकासं कत्वा कुम्भिं केसग्गमत्तम्पि ठाना चावेति, पाराजिकं । मूलानि छिन्दतोव लुठित्वा कुम्भी निन्नट्टानं गता, रक्खति ताव । गतट्टानतो उद्धरति, पाराजिकं । सचे छिन्नेसु मूलेसु एकमूलमत्तेन कुम्भी तिड्ढति, सो च तं “इमस्मिं मूले छिन्ने पतिस्सती”ति छिन्दति, छिन्नमत्ते पाराजिकं । सचे पन एकमूलेनेव पासे बद्धसूकरो विय ठिता होति, अज्जं किञ्चि लग्गनकं नत्थि, तस्मिम्पि मूले छिन्नमत्ते पाराजिकं । सचे कुम्भिमत्थके महापासाणो ठपितो होति, तं दण्डेन उक्खिपित्वा अपनेतुकामो कुम्भिमत्थके जातरुक्खं छिन्दति, दुक्कटं । तस्सा समीपे जातकं छेत्वा आहरति, अतत्थजातकत्ता तं छिन्दतो पाचित्तियं ।

अत्तनो भाजनन्ति सचे पन कुम्भिं उद्धरितुं असक्कोन्तो कुम्भिगतभण्डगहणत्थं अत्तनो भाजनं पवेसेत्वा अन्तोकुम्भियं पञ्चमासकं वा अतिरेकपञ्चमासकं वा अग्घनकं थेय्यचित्तो आमसति, आपत्ति दुक्कटस्स । परिच्छेदो चेत्थ पाराजिकनियमनत्थं वुत्तो । थेय्यचित्तेन पन ऊनपञ्चमासकम्पि आमसन्तो दुक्कटं आपज्जतियेव ।

फन्दापेतीति एत्थ याव एकाबद्धं कत्वा अत्तनो भाजनं पवेसेति, ताव फन्दापेतीति वुच्चति । अपि च इतो चितो च अपब्यूहन्तोपि फन्दापेतियेव, सो थुल्लच्चयं आपज्जति । यदा पन एकाबद्धभावो छिन्नो, कुम्भिगतं कुम्भियमेव, भाजनगतम्पि भाजनेयेव होति, तदा अत्तनो भाजनगतं नाम होति । एवं कत्वा कुम्भितो अनीहतेपि च भाजने पाराजिकं आपज्जति ।

मुट्ठिं वा छिन्दतीति एत्थ यथा अङ्गुलन्तरेहि निक्खन्तकहापणा कुम्भिगते कहापणे न सम्फुसन्ति, एवं मुट्ठिं करोन्तो मुट्ठिं छिन्दति नाम; सोपि पाराजिकं आपज्जति ।

सुत्तारूळहन्ति सुत्ते आरूळहं; सुत्तेन आवुतस्सापि सुत्तमयस्सापि एतं अधिवचनं । पामङ्गादीनिहि सोवण्णमयानिपि होन्ति रूपियमयानिपि सुत्तमयानिपि, मुत्तावलिआदयोपि एत्थेव सङ्गहं गता । वेठनन्ति सीसवेठनपटो वुच्चति । एतेसु यंकिञ्चि थेय्यचित्तो आमसति, दुक्कटं । फन्दापेति, थुल्लच्चयं । पामङ्गादीनि कोटियं गहेत्वा आकासट्ठं अकरोन्तो उच्चारति, थुल्लच्चयं ।

घंसन्तो नीहरतीति एत्थ पन परिपुण्णाय कुम्भिया उपरि समतित्तिकं कुम्भिं कत्वा ठपितं वा एकं कोटिं बुन्दे एकं कोटिं मुखवट्ठियं कत्वा ठपितं वा घंसन्तस्स नीहरतो थुल्लच्चयं । कुम्भिमुखा मोचेन्तस्स पाराजिकं । यं पन उपट्ठकुम्भियं वा रिक्तकुम्भियं वा ठपितं, तस्स अत्तनो फुट्टोकासोव ठानं, न सकला कुम्भी, तस्मा तं घंसन्तस्सापि नीहरतो पतिट्ठितोकासतो केसग्गमत्ते मुत्ते पाराजिकमेव । कुम्भिया पन परिपुण्णाय वा ऊनाय वा उजुकमेव उद्धरन्तस्स हेट्ठिमकोटिया पतिट्ठितोकासा मुत्तमत्तेव पाराजिकं । अन्तोकुम्भियं ठपितं यंकिञ्चि पाराजिकप्पहोनकं भण्डं सकलकुम्भियं चारेन्तस्स, पामङ्गादिज्ज घंसित्वा नीहरन्तस्स याव मुखवट्ठिं नातिक्कमति, ताव थुल्लच्चयमेव । तस्स हि सब्बापि कुम्भी ठानन्ति **सङ्खेपमहापच्चरियादीसु** वुत्तं । **महाअट्ठकथायं** पन “ठपितट्टानमेव ठानं, न सकला कुम्भी । तस्मा यथाठितट्टानतो केसग्गमत्तम्पि मोचेन्तस्स पाराजिकमेवा”ति वुत्तं, तं पमाणं । इतरं पन आकासगतं अकरोन्तस्स चीवरवंसे ठपितचीवरवेठनकनयेन वुत्तं, तं न गहेतब्बं । **विनयविनिच्छये हि आगते गरुके ठातब्बं, एसा विनयधम्मता** । अपिच “अत्तनो भाजनगतं वा करोति, मुट्ठिं वा छिन्दती”ति वचनतो पेतं वेदितब्बं । यथा अन्तोकुम्भियं ठितस्स न सब्बा कुम्भी

ठानन्ति ।

सपिआदीसु यंकिञ्चि पिवतो एकपयोगेन पीतमत्ते पाराजिकन्ति **महाअट्ठकथायं** वुत्तं । **महापच्चरिया**दीसु पन अयं विभागो दस्सितो — “मुखं अनपनेत्वा आकड्ढन्तस्स पिवतो सचे परगलगतं पादं न अग्घति, मुखगतेन सद्धिं अग्घति, रक्खति ताव । कण्ठेन पन परिच्छिन्नकालेयेव पाराजिकं होति । सचेपि ओट्टेहि परिच्छिन्दन्तो ओट्टे पिदहति, पाराजिकमेव । उप्पलदण्डवेळुनाळिनळनाळिआदीहि पिवन्तस्सापि सचे परगलगतमेव पादं अग्घति, पाराजिकं । सचे सह मुखगतेन अग्घति, न ताव पाराजिकं होति । उप्पलदण्डादिगतेन सद्धिं एकाबद्धभावं कोपेत्वा ओट्टेहि परिच्छिन्नमत्ते पाराजिकं । सचे उप्पलदण्डादिगतेन सद्धिं अग्घति, उप्पलदण्डादीनं बुन्दे अङ्गुलियापि पिहितमत्ते पाराजिकं । पादग्घनके परगलं अप्पविट्टे उप्पलदण्डादीसु च मुखे च अतिरेकपादारहम्पि एकाबद्धं हुत्वा तिट्ठति, रक्खतियेवा”ति । तं सब्बम्पि यस्मा “अत्तनो भाजनगतं वा करोति, मुट्ठिं वा छिन्दती”ति इमं नयं भजति, तस्मा सुदस्सितमेव । एस ताव एकाबद्धे नयो ।

सचे पन हत्थेन वा पत्तेन वा थालकादिना वा केनचि भाजनेन गहेत्वा पिवति, यम्हि पयोगे पादग्घनकं पूरेति, तम्हि गते पाराजिकं । अथ महग्घं होति, सिप्पिकायपि एकपयोगेनेव पादग्घनकं गहेतुं सक्का होति, एकुद्धारेयेव पाराजिकं । भाजनं पन निमुज्जापेत्वा गणहन्तस्स याव एकाबद्धं होति, ताव रक्खति । मुखवट्ठिपरिच्छेदेन वा उद्धारेन वा पाराजिकं । यदा पन सपिं वा तेलं वा अच्छं तेलसदिसमेव मधुफाणितं वा कुम्भिं आविज्जेत्वा अत्तनो भाजने पवेसेति, तदा तेसं अच्छताय एकाबद्धता नत्थीति पादग्घनके मुखवट्ठितो गळितमत्ते पाराजिकं ।

पचित्वा ठपितं पन मधुफाणितं सिलेसो विय चिक्कनं आकड्ढनविकड्ढनयोगं होति, उप्पन्ने कुक्कुच्चे एकाबद्धमेव हुत्वा पटिनीहरितुं सक्कोति, एतं मुखवट्ठिया निक्खमित्वा भाजने पविट्ठम्पि बाहिरेन सद्धिं एकाबद्धता रक्खति, मुखवट्ठितो छिन्नमत्ते पन पाराजिकं । योपि थेय्यचित्तेन परस्स कुम्भिया पादग्घनकं सपिं वा तेलं वा अवस्सपिवनकं यंकिञ्चि दुकूलसाटकं वा चम्मखण्डादीनं वा अज्जरं पक्खिपति, हत्थतो मुत्तमत्ते पाराजिकं ।

रित्तकुम्भिया “इदानि तेलं आकिरिस्सन्ती”ति जत्वा यंकिञ्चि भण्डं थेय्यचित्तो पक्खिपति, तं चे तत्थ तेले आकिण्णे पञ्चमासकअग्घनकं पिवति, पीतमत्ते पाराजिकन्ति **महाअट्ठकथायं** वुत्तं । तं पन तत्थेव सुक्खतळाके सुक्खमातिकाय उज्जुकरणविनिच्छयेन विरुज्झति, अवहारलक्खणज्जेत्थ न पज्जायति, तस्मा न गहेतब्बं । **महापच्चरिया**दीसु पन तस्स उद्धारे पाराजिकं वुत्तं, तं युत्तं ।

परस्स रित्तकुम्भिया सङ्गोपनत्थाय भण्डं ठपेत्वा तत्थ तेले आकिण्णे “सचे अयं जानिस्सति, मं पलिबुज्झिस्सती”ति भीतो पादग्घनकं तेलं पीतं भण्डं थेय्यचित्तेन उद्धरति, पाराजिकं । सुद्धचित्तेन उद्धरति, परे आहरापेन्ते भण्डदेय्यं । **भण्डदेय्यं** नाम यं परस्स नट्ठं, तस्स मूलं वा तदेव वा भण्डं दातब्बन्ति अत्थो । नो चे देति, सामिकस्स धुरनिक्खेपे पाराजिकं । सचे परस्स कुम्भिया अज्जो सपिं वा तेलं वा आकिरति, तत्र चायं थेय्यचित्तेन तेलपिवनकं भण्डं पक्खिपति, वुत्तनयेनेव पाराजिकं । अत्तनो रित्तकुम्भिया परस्स सपिं वा तेलं वा आकिरणभावं जत्वा थेय्यचित्तेन भण्डं निक्खिपति, पुब्बे वुत्तनयेनेव उद्धारे पाराजिकं । सुद्धचित्तो निक्खिपित्वा पच्छा थेय्यचित्तेन उद्धरति, पाराजिकमेव । सुद्धचित्तोव उद्धरति, नेव अवहारो, न गीवा; **महापच्चरियं** पन अनापत्तिमत्तमेव वुत्तं । “किस्स मम कुम्भियं तेलं आकिरसी”ति कुपितो अत्तनो भण्डं उद्धरित्वा छट्ठेति, नो भण्डदेय्यं”न्ति **कुरुन्दियं** वुत्तं । थेय्यचित्तेन मुखवट्ठियं गहेत्वा कुम्भिं आविज्जति तेलं गळेत्तुकामो, पादग्घनके गळिते पाराजिकं । थेय्यचित्तेनेव जज्जरं करोति “सवित्वा गमिस्सती”ति पादग्घनके सवित्वा गते पाराजिकं । थेय्यचित्तेनेव छिद्दं करोति ओमट्ठं वा उम्मट्ठं वा वेमट्ठं वा, इदं पन सम्मोहट्ठानं; तस्मा सुट्ठु सल्लेक्खेतब्बं ।

अयज्हेत्य विनिच्छयो — ओमटुं नाम अधोमुखछिदं; उम्मटुं नाम उद्धंमुखछिदं; वेमटुं नाम उलुङ्गस्सेव उजुगतछिदं । तत्र ओमटुस्स बहि पट्टाय कतस्स अब्भन्तरन्ततो पादग्घनके तेले गळिते बहि अनिक्खन्तेपि पाराजिकं । कस्मा? यस्मा ततो गळितमत्तमेव बहिगतं नाम होति, न कुम्भिगतसङ्ख्यं लभति । अन्तो पट्टाय कतस्स बाहिरन्ततो पादग्घनके गळिते पाराजिकं । उम्मटुस्स यथा तथा वा कतस्स बाहिरन्ततो पादग्घनके गळिते पाराजिकं । तज्झि याव बाहिरन्ततो न गळति, ताव कुम्भिगतमेव होति । “वेमटुस्स च कपालमज्झतो गळितवसेन कारेतब्बो”ति अट्टकथासु वुत्तं । तं पन अन्तो च बहि च पट्टाय मज्झे ठपेत्वा कतछिदे तळाकस्स च मरियादभेदेन समेति । अन्तो पट्टाय कते पन बाहिरन्तेन, बहि पट्टाय कते अब्भन्तरन्तेन कारेतब्बोति इदमेत्थ युत्तं । यो पन “वट्टित्वा गच्छिस्सती”ति थेय्यचित्तेन कुम्भिया आधारकं वा उपत्थम्भनलेडुके वा अपनेति, वट्टित्वा गताय पाराजिकं । तेलकिरणभावं पन अत्वा रिक्तकुम्भिया जज्जरभावे वा छिद्देसु वा कतेसु पच्छा निक्खन्ततेलप्पमाणेन भण्डदेय्यं होति । अट्टकथासु पन कत्थचि पाराजिकन्तिपि लिखितं, तं पमादलिखितं ।

परिपुण्णाय कुम्भिया उपरि कथलं वा पासाणं वा “पतित्वा भिन्दिस्सति, ततो तेलं पग्घरिस्सती”ति थेय्यचित्तेन दुब्बन्धं वा करोति, दुट्ठपितं वा ठपेति, अवस्सपतनकं तथा करोन्तस्स कतमत्ते पाराजिकं । रिक्तकुम्भिया उपरि करोति, तं पच्छा पुण्णकाले पतित्वा भिन्दति, भण्डदेय्यं । ईदिसेसु हि ठानेसु भण्डस्स नत्थिकाले कतपयोगत्ता आदितोव पाराजिकं न होति । भण्डविनासद्वारस्स पन कतत्ता भण्डदेय्यं होति । आहरापेन्तेसु अददतो सामिकानं धुरनिक्खेपेन पाराजिकं ।

थेय्यचित्तेन मातिकं उजुकं करोति “वट्टित्वा वा गमिस्सति, वेलं वा उत्तरापेस्सती”ति; वट्टित्वा वा गच्छतु, वेलं वा उत्तरतु, उजुकरणकाले पाराजिकं । ईदिसा हि पयोगा पुब्बपयोगावहारे सङ्गहं गच्छन्ति । सुखमातिकाय उजुकताय पच्छा उदके आगते वट्टित्वा वा गच्छतु, वेलं वा उत्तरतु, भण्डदेय्यं । कस्मा? ठाना चावनपयोगस्स अभावा । तस्स लक्खणं नावट्टे आवि भविस्सति ।

तत्थेव भिन्दति वातिआदीसु अट्टकथायं ताव वुत्तं — “भिन्दति वाति मुग्गरेन पोथेत्वा भिन्दति । छट्टेति वाति उदकं वा वालिकं वा आकिरित्वा उत्तरापेति । झापेति वाति दारूनि आहरित्वा झापेति । अपरिभोगं वा करोतीति अखादितब्बं वा अपातब्बं वा करोति; उच्चारं वा पस्सावं वा विसं वा उच्छिट्ठं वा कुणपं वा पातेसि, आपत्ति दुक्कटस्साति ठानाचावनस्स नत्थिताय दुक्कटं, बुद्धविसयो नामेसो । किञ्चापि दुक्कटं, आहरापेन्ते पन भण्डदेय्यं”न्ति । तत्थ पुरिमद्वयं न समेति । तज्झि कुम्भिजज्जरकरणेन च मातिकाउजुकरणेन च सद्धिं एकलक्खणं । पच्छिमं पन द्वयं ठाना अचावेन्तेनापि सक्का कातुं । तस्मा एत्थ एवं विनिच्छयं वदन्ति — “अट्टकथायं किर ‘ठाना चावनस्स नत्थिताय दुक्कट’न्ति इदं पच्छिमद्वयं सन्धाय वुत्तं । ठाना चावनं अकरोन्तोयेव हि थेय्यचित्तेन वा विनासेतुकामताय वा झापेय्यपि, अपरिभोगमि करेय्य । पुरिमद्वये पन वुत्तनयेन भिन्दन्तस्स वा छट्टेन्तस्स वा ठाना चावनं अत्थि, तस्मा तथा करोन्तस्स विनासेतुकामताय भण्डदेय्यं, थेय्यचित्तेन पाराजिकं”न्ति । पाळियं “दुक्कट”न्ति वुत्तत्ता अयुत्तन्ति चे? न; अज्जथा गहेतब्बत्थतो । पाळियज्झि थेय्यचित्तपक्खे “भिन्दति वाति उदकेन सम्भिन्दति, छट्टेति वाति तत्थ वमति वा पस्सावं वा छट्टेती”ति एवमेके वदन्ति ।

अयं पनेत्थ सारो — विनीतवत्थुम्हि तिणज्झापको विय ठाना अचावेतुकामोव केवलं भिन्दति, भिन्नत्ता पन तेलादीनि निक्खमन्ति, यं वा पनेत्थ पत्थिन्नं, तं एकाबद्धमेव तिट्ठति । अछट्टेतुकामोयेव च केवलं तत्थ उदकवालिआदीनि आकिरति, आकिण्णत्ता पन तेलं छट्टीयति । तस्मा वोहारवसेन “भिन्दति वा छट्टेति वा”ति वुच्चतीति । एवमेतेसं पदानं अत्थो गहेतब्बो । नासेतुकामतापक्खे पन इतरथापि युज्जति । एवज्झि कथियमाने पाळि च अट्टकथा च पुब्बापरेन

संसन्दित्वा कथिता होन्ति । एत्तावतापि च सन्तोसं अकत्वा आचरिये पयिरुपासित्वा विनिच्छयो वेदितब्बोति ।

भूमट्टकथा निड्डिता ।

थलट्टकथा

९५. थलट्टे थले निक्खित्तन्ति भूमितले वा पासाणतलपब्बततलादीसु वा यत्थ कत्थचि पटिच्छन्ने वा अप्पटिच्छन्ने वा ठपितं थलट्टन्ति वेदितब्बं । तं सचे रासिकतं होति, अन्तोकुम्भियं भाजनगतकरणमुट्ठिच्छेदनविनिच्छयेन विनिच्छिनितब्बं । सचे एकाबद्धं सिलेसनिय्यासादि पक्कमधुफाणितविनिच्छयेन विनिच्छिनितब्बं । सचे गरुकं होति भारबद्धं लोहपिण्डि-गुळपिण्डि-तेलमधुघटादि वा, कुम्भियं ठानाचावनविनिच्छयेन विनिच्छिनितब्बं । सङ्खलिकबद्धस्स च ठानभेदो सल्लक्खेतब्बो । पत्थरित्वा ठपितं पन पावारत्थरणसाटकादिं उजुकं गहेत्वा आकट्ठति, पारिमन्ते ओरिमन्तेन फुट्टोकासं अतिक्कन्ते पाराजिकं । एवं सब्बदिसासु सल्लक्खेतब्बं । वेठेत्वा उद्धरति, केसग्गमत्तं आकासगतं करोन्तस्स पाराजिकं । सेसं वुत्तनयमेवाति ।

थलट्टकथा निड्डिता ।

आकासट्टकथा

९६. आकासट्टे मोरस्स छहि आकारेहि ठानपरिच्छेदो वेदितब्बो — पुरतो मुखतुण्डकेन, पच्छतो कलापग्गेन, उभयपस्सेसु पक्खपरियन्तेहि, अधो पादनखसिखाय, उद्धं सिखग्गेनाति । भिक्खु “सस्सामिकं आकासट्टं मोरं गहेस्सामी”ति पुरतो वा तिड्ठति, हत्थं वा पसारेति, मोरो आकासेयेव पक्खे चारेति, वातं गाहापेत्वा गमनं उपच्छिन्दित्वा तिड्ठति । तस्स भिक्खुनो दुक्कटं । तं अफन्देन्तो हत्थेन आमसति, दुक्कटमेव । ठाना अचावेन्तो फन्दापेति, थुल्लच्चयं । हत्थेन पन गहेत्वा वा अगगहेत्वा वा मुखतुण्डकेन फुट्टोकासं कलापग्गं, कलापग्गेन वा फुट्टोकासं मुखतुण्डकं अतिक्कामेति, पाराजिकं । तथा वामपक्खपरियन्तेन फुट्टोकासं दक्खिणपक्खपरियन्तं, दक्खिणपक्खपरियन्तेन वा फुट्टोकासं वामपक्खपरियन्तं अतिक्कामेति, पाराजिकं । तथा पादनखसिखाय फुट्टोकासं सिखग्गं, सिखग्गेन वा फुट्टोकासं पादनखसिखं अतिक्कामेति, पाराजिकं ।

आकासेन गच्छन्तो मोरो सीसादीसु यस्मिं अङ्गे निलीयति, तं तस्स ठानं । तस्मा तं हत्थे निलीनं इतो चितो च करोन्तोपि फन्दापेतियेव, यदि पन इतरेन हत्थेन गहेत्वा ठाना चावेति, पाराजिकं । इतरं हत्थं उपनेति, मोरो सयमेव उड्ढेत्वा तत्थ निलीयति, अनापत्ति । अङ्गे निलीनभावं जत्वा थेय्यचित्तेन एकं पदवारं गच्छति, थुल्लच्चयं । दुतिये पाराजिकं ।

भूमियं ठितमोरो द्विन्नं वा पादानं कलापस्स च वसेन तीणि ठानानि लभति । तं उक्खिपन्तस्स याव एकम्मि ठानं पथविं फुसति, ताव थुल्लच्चयं । केसग्गमत्तम्मि पथविया मोचितमत्ते पाराजिकं । पञ्जरे ठितं सह पञ्जरेन उद्धरति, पाराजिकं । यदि पन पादं न अगघति, सब्बत्थ अगघवसेन कातब्बं । अन्तोवत्थुम्हि चरन्तं मोरं थेय्यचित्तेन पदसा बहिवत्थुं नीहरन्तो द्वारपरिच्छेदं अतिक्कामेति, पाराजिकं । वजे ठितबलीबद्धस्स हि वजो विय अन्तोवत्थु तस्स ठानं । हत्थेन पन गहेत्वा अन्तोवत्थुस्मिम्पि आकासगतं करोन्तस्स पाराजिकमेव । अन्तोगामे चरन्तम्मि गामपरिक्खेपं अतिक्कामेन्तस्स पाराजिकं । सयमेव निक्खमित्वा गामूपचारे वा वत्थूपचारे वा चरन्तं पन थेय्यचित्तो कट्टेन वा कथलाय वा उत्रासेत्वा अटविमुखं करोति, मोरो उड्ढेत्वा अन्तोगामे वा अन्तोवत्थुम्हि वा छदनपिट्ठे वा निलीयति, रक्खति । सचे पन अटविमुखे उड्ढेति वा

गच्छति वा “अटविं पवेसेत्वा गहेस्सामी”ति परिकप्पे असति पथवितो केसग्गमत्तम्पि उड्डितमत्ते वा दुतियपदवारे वा पाराजिकं । कस्मा? यस्मा गामतो निक्खन्तस्स ठितट्ठानमेव ठानं होति । **कपिञ्जरादीसुपि** अयमेव विनिच्छयो ।

साटकं वाति वातवेगुक्खित्तं पथवितले पत्थरित्वा ठपितमिव आकासेन गच्छन्तं खलिबद्धं साटकं अभिमुखागतं हत्थेन एकस्मिं अन्ते गण्हाति, इतो चितो च ठानं अविकोपेन्तोयेव गमनुपच्छेदे दुक्कटं । ठानाचावनं अकरोन्तो चालेति, फन्दापने थुल्लच्चयं । ठाना चावेति, पाराजिकं । ठानपरिच्छेदो चस्स मोरस्सेव छहि आकारेहि वेदितब्बो ।

अबद्धसाटको पन एकस्मिं अन्ते गहितमत्तेव दुतियेनन्तेन पतित्वा भूमियं पतिट्ठाति, तस्स द्वे ठानानि होन्ति — हत्थो चेव भूमि च । तं यथागहितमेव पठमं गहितोकासप्पदेसतो चालेति, थुल्लच्चयं । पच्छा भूमितो दुतियहत्थेन वा पादेन वा उक्खिपति, पाराजिकं । पठमं वा भूमितो उद्धरति, थुल्लच्चयं । पच्छा गहितोकासप्पदेसतो चावेति, पाराजिकं । गहणं वा अमुज्जन्तो उज्जुकमेव हत्थं ओनामेत्वा भूमिगतं कत्वा तेनेव हत्थेन उक्खिपति, पाराजिकं । **वेठनेपि** अयमेव विनिच्छयो ।

हिरञ्जं वा सुवण्णं वा छिज्जमानन्ति मनुस्सानं अलङ्करोन्तानं गीवेय्यकादिपिळन्धनं वा सुवण्णसलाकं छिन्दन्तानं सुवण्णकारानं सुवण्णखण्डं वा छिज्जमानं पतति, तज्जे भिक्खु आकासेन आगच्छन्तं थ्येय्यचित्तो हत्थेन गण्हाति, गहणमेव ठानं । गहितप्पदेसतो हत्थं अपनेति, पाराजिकं । चीवरे पतितं हत्थेन उक्खिपति, पाराजिकं । अनुद्धरित्वाव याति, दुतिये पदवारे पाराजिकं । पत्ते पतितेपि एसेव नयो । सीसे वा मुखे वा पादे वा पतिट्ठितं हत्थेन गण्हाति, पाराजिकं । अग्गहेत्वाव याति, दुतिये पदवारे पाराजिकं । यत्थ कत्थचि पतति, तस्स पतितोकासोव ठानं, न सब्बं अङ्गपच्चङ्गं पत्तचीवरं वाति ।

आकासट्टकथा निड्डिता ।

वेहासट्टकथा

१७. वेहासट्टे मज्जपीठादीसु ठपितं भण्डं आमासं वा होतु अनामासं वा, थ्येय्यचित्तेन आमसन्तस्स दुक्कटं । मज्जपीठेसु ठपितभण्डेसु पनेत्थ थलट्टे वुत्तनयेन विनिच्छयो वेदितब्बो । अयं पन विसेसो — सचे खलिया बद्धसाटको मज्जे वा पीठे वा पत्थटो मज्जेन मज्जतलं न फुसति, मज्जपादेव फुसति, तेसं वसेन ठानं वेदितब्बं । पादानं उपरि फुट्टोकासमेव हि अतिक्कमितमत्तेन तत्थ पाराजिकं होति । सह मज्जपीठेहि हरन्तस्स पन मज्जपीठपादानं पतिट्ठितोकासवसेन ठानं वेदितब्बं ।

चीवरवंसे वाति चीवरठपनत्थाय बन्धित्वा ठपिते वंसे वा कट्टदण्डके वा । तत्थ संहरित्वा पारतो अन्तं ओरतो भोगं कत्वा ठपितचीवरस्स पतिट्ठितोकासेन फुट्टोकासोव ठानं, न सब्बो चीवरवंसो । तस्मा थ्येय्यचित्तेन तं भोगे गहेत्वा आकट्टन्तस्स पारतो वंसे पतिट्ठितोकासं ओरतो चीवरेन वंसस्स फुट्टप्पदेसं अतिक्कामेन्तस्स एकद्वङ्गुलमत्ताकट्टनेनेव पाराजिकं । अन्ते गहेत्वा आकट्टन्तस्सापि एसेव नयो । तत्थेव पन चीवरवंसे वामतो वा दक्खिणतो वा सारेन्तस्स वामन्तेन दक्खिणन्तट्ठानं दक्खिणन्तेन वा वामन्तट्ठानं अतिक्कन्तमत्ते दसद्वादसङ्गुलमत्तसारणेनेव पाराजिकं । उद्धं उक्खिपन्तस्स केसग्गमत्तुक्खिपनेन पाराजिकं । चीवरवंसं फुसन्तं वा अफुसन्तं वा रज्जुकेन बन्धित्वा ठपितचीवरं मोचेन्तस्स थुल्लच्चयं, मुत्ते पाराजिकं । मुत्तमत्तमेव हि तं “ठाना चुत”न्ति सङ्ख्यं गच्छति । वंसे वेठेत्वा ठपितं निब्बेठेन्तस्स थुल्लच्चयं, निब्बेठितमत्ते पाराजिकं । वलयं कत्वा ठपिते वलयं छिन्दति वा मोचेति वा एकं वा वंसकोटिं मोचेत्वा नीहरति, थुल्लच्चयं । छिन्नमत्ते मुत्तमत्ते नीहटमत्ते च पाराजिकं । तथा अकत्वाव चीवरवंसे इतो चितो च सारेति, रक्खति ताव ।

वलयास्स हि सब्बोपि चीवरवंसो ठानं । कस्मा? तत्थ संसरणधम्मताय । यदा पन नं हत्थेन गहेत्वा आकासगतं करोति, पाराजिकं । पसारेत्वा ठपितस्स पतिट्ठितोकासेन फुट्ठोकासोव ठानं । तत्थ संहरित्वा ठपिते वुत्तनयेन विनिच्छयो वेदितब्बो । यं पन एकेनन्तेन भूमिं फुसित्वा ठितं होति, तस्स चीवरवंसे च भूमियञ्च पतिट्ठितोकासवसेन द्वे ठानानि । तत्थ भूमियं एकेनन्तेन पतिट्ठिते अबद्धसाटके वुत्तनयेनेव विनिच्छयो वेदितब्बो । चीवररज्जुयापि अयमेव विनिच्छयो ।

अङ्कुसके लग्गेत्वा ठपितभण्डं पन भेसज्जघटो वा भेसज्जत्थविका वा सचे भित्तिं वा भूमिं वा अफुसित्वा ठपितं लग्गनकं घंसन्तस्स नीहरतो अङ्कुसकोटितो निक्खन्तमत्ते पाराजिकं । लग्गनकं बद्धं होति, बुन्देन उक्खिपित्वा आकासगतं करोन्तस्स अङ्कुसकोटितो अनिक्खन्तेपि पाराजिकं । भित्तिनिस्सितं होति, पठमं अङ्कुसकोटितो नीहरति, थुल्लच्चयं । पच्छा भित्तिं मोचेति, पाराजिकं । पठमं भित्तिं मोचेत्वा पच्छा अङ्कुसतो नीहरन्तस्सापि एसेव नयो । सचे पन भारियं भण्डं नीहरितुं असक्कोन्तो सयं भित्तिनिस्सितं कत्वा अङ्कुसतो नीहरति, पुन भित्तिं अमोचेत्वापि अङ्कुसतो नीहट्ठमत्तेयेव पाराजिकं । अत्तना कतट्टानज्झि ठानं न होति । भूमिं फुसित्वा ठितस्स पन द्वे एव ठानानि । तत्थ वुत्तोयेव विनिच्छयो । यं पन सिक्काय पक्खिपित्वा लग्गितं होति, तं सिक्कातो नीहरन्तस्सापि सह सिक्काय अङ्कुसतो नीहरन्तस्सापि पाराजिकं । भित्तिभूमिसन्निस्सितवसेन चेत्य ठानभेदोपि वेदितब्बो ।

भित्तिखीलोति उजुकं कत्वा भित्तिं आकोटितो वा तत्थजातको एव वा; नागदन्तो पन वङ्को आकोटितो एव । तेसु लग्गेत्वा ठपितं अङ्कुसके वुत्तनयेनेव विनिच्छिनितब्बं । द्वीसु तीसु पन पटिपाटिया ठितेसु आरोपेत्वा ठपितं कुन्तं वा भिन्दिवालं वा अग्गे वा बुन्दे वा गहेत्वा आकट्ठति, एकमेकस्स फुट्ठोकासमत्ते अतिक्कन्ते पाराजिकं । फुट्ठोकासमत्तमेव हि तेसं ठानं होति, न सब्बे खीला वा नागदन्ता वा । भित्तिअभिमुखो ठत्वा मज्झे गहेत्वा आकट्ठति, ओरिमन्तेन फुट्ठोकासं पारिमन्तेन अतिक्कन्तमत्ते पाराजिकं । परतो पेल्लेन्तस्सापि एसेव नयो । हत्थेन गहेत्वा उजुकं उक्खिपन्तो केसग्गमत्तम्पि आकासगतं करोति, पाराजिकं । भित्तिं निस्साय ठपितं भित्तिं घंसन्तो आकट्ठति, अग्गेन फुट्ठोकासं बुन्दं, बुन्देन वा फुट्ठोकासं अग्गं अतिक्कामेन्तस्स पाराजिकं । भित्तिअभिमुखो ठत्वा आकट्ठन्तो एकेनन्तेन फुट्ठोकासं अपरन्तं अतिक्कामेति, पाराजिकं । उजुकं उक्खिपन्तो केसग्गमत्तं आकासगतं करोति, पाराजिकं ।

रुक्खे वा लग्गितन्ति तालरुक्खादीसु आरोपेत्वा लग्गिते अङ्कुसकादीसु वुत्तनयेन विनिच्छयो वेदितब्बो । तत्थजातकं पन तालपिण्डं चालेन्तस्स थुल्लच्चयं । यस्मिं फले पाराजिकवत्थु पूरति, तस्मिं बन्धना मुत्तमत्ते पाराजिकं । पिण्डं छिन्दति, पाराजिकं । अग्गेन पण्णन्तरं आरोपेत्वा ठपिता द्वे ठानानि लभति — ठपितट्टानञ्च वण्टट्टानञ्च; तत्थ वुत्तनयेन विनिच्छयो वेदितब्बो । यो पन “छिन्नमत्ता पतमाना सहं करेय्या”ति भयेन सयं अग्गेन पण्णन्तरं आरोपेत्वा छिन्दति, छिन्नमत्ते पाराजिकं । अत्तना कतट्टानज्झि ठानं न होति । एतेन उपायेन सब्बरुक्खानं पुप्फफलेसु विनिच्छयो वेदितब्बो ।

पत्ताधारकेपीति एत्थ रुक्खाधारको वा होतु वलयाधारको वा दण्डाधारको वा यंकिञ्च पत्तट्ठपनकं पच्छिकापि होतु पत्ताधारको त्वेव सङ्ख्यं गच्छति । तत्थ ठपितपत्तस्स पत्तेन फुट्ठोकासो एव ठानं । तत्थ रुक्खाधारके पञ्चहाकारेहि ठानपरिच्छेदो होति । तत्थ ठितं पत्तं मुखवट्ठियं गहेत्वा चतूसु दिसासु यतो कुतोचि कट्ठन्तो एकेनन्तेन फुट्ठोकासं अपरन्तं अतिक्कामेति, पाराजिकं । उद्धं केसग्गमत्तं उक्खिपतो पाराजिकं । सहाधारकेन हरन्तस्सापि एसेव नयोति ।

वेहासट्ठकथा निट्ठिता ।

उदकद्रुकथा

१८. उदकट्टे — उदके निक्खित्तं होतीति राजभयादिभीतेहि उदकेन अविनस्सनधम्मेषु तम्बलोहभाजनादीसु सुप्पटिच्छन्नं कत्वा पोक्खरणीआदीसु असन्दनके उदके निक्खित्तं । तस्स पतिट्ठितोकासोयेव ठानं, न सब्बं उदकं । **गच्छति वा आपत्ति दुक्कटस्साति** अगम्भीरे उदके पदसा गच्छन्तस्स पदवारे पदवारे दुक्कटं । गम्भीरे हत्थेहि वा पादेहि वा पयोगं करोन्तस्स हत्थवारेहि वा पदवारेहि वा पयोगे पयोगे दुक्कटं । एसेव नयो कुम्भिगहणत्थं निमुज्जनुम्मुज्जनेसु । सचे पन अन्तरा किञ्चि उदकसप्पं वा वाळमच्छं वा दिस्वा भीतो पलायति, अनापत्ति । आमसनादीसु भूमिगताय कुम्भिया वुत्तनयेनेव विनिच्छयो वेदितब्बो । अयं पन विसेसो — तत्थ भूमिं खणित्वा कट्ठति, इध कदमे ओसारेति । एवं छहाकारेहि ठानपरिच्छेदो होति ।

उप्पलादीसु यस्मिं पुप्फे वत्थुं पूरेति, तस्मिं छिन्नमत्ते पाराजिकं । उप्पलजातिकानञ्चेत्थ याव एकस्मिम्पि पस्से वाको न छिज्जति, ताव रक्खति । पदुमजातिकानं पन दण्डे छिन्ने अब्भन्तरे सुत्तं अच्छिन्नम्पि न रक्खति । सामिकेहि छिन्दित्वा ठपितानि उप्पलादीनि होन्ति, यं वत्थुं पूरेति, तस्मिं उद्धटे पाराजिकं । हत्थकबद्धानि होन्ति, यस्मिं हत्थके वत्थु पूरति, तस्मिं उद्धटे पाराजिकं । भारबद्धानि होन्ति, तं भारं छन्नं आकारानं येन केनचि आकारेन ठाना चावेन्तस्स भूमद्रुकुम्भियं वुत्तनयेन पाराजिकं । दीघनाळानि उप्पलादीनि होन्ति, पुप्फेसु वा नाळेसु वा वेणिं कत्वा उदकपिट्टे रज्जुकेसु तिणानि सन्थरित्वा ठपेन्ति वा बन्धन्ति वा, तेसं दीघतो पुप्फगगेन च नाळन्तेन च तिरियं परियन्तेहि हेट्ठा पतिट्ठितोकासेन उद्धं उपरि ठितस्स पिट्ठियाति छहाकारेहि ठाना चावनपरिच्छेदो वेदितब्बो ।

योपि उदकपिट्ठियं ठपितपुप्फकलापं उदकं चालेत्वा वीचिं उट्ठापेत्वा केसग्गमत्तम्पि यथाठितट्ठानतो चावेति, पाराजिकं । अथ पन परिकप्पेति “एत्थ गतं गहेस्सामी”ति, रक्खति ताव; गतट्ठाने पन उद्धरतो पाराजिकं । उदकतो अच्चुगतस्स पुप्फस्स सकलमुदकं ठानं, तं उप्पाटेत्वा उजुकं उद्धरन्तस्स नाळन्ते केसग्गमत्तं उदकतो अतिक्कन्ते पाराजिकं । पुप्फे गहेत्वा अपनामेत्वा आकट्ठन्तो उप्पाटेति, न उदकं ठानं, उप्पाटितमत्ते पाराजिकं । कलापबद्धानि पुप्फानि उदकट्ठाने वा रुक्खे वा गच्छे वा बन्धित्वा ठपेन्ति, बन्धनं अमोचेत्वा इतो चितो च करोन्तस्स थुल्लच्चयं, बन्धने मुत्तमत्ते पाराजिकं । पठमं बन्धनं मोचेत्वा पच्छा हरति, एत्थ छहाकारेहि ठानपरिच्छेदोति इदं उभयं **महापच्चरिया**दीसु वुत्तं । पदुमिनियं पुप्फानि सह पदुमिनिया गणितुकामस्स पुप्फनाळेहि च पत्तनाळेहि च फुट्टुउदकवसेन उद्धञ्चेव तिरियञ्च ठानपरिच्छेदो वेदितब्बो । तं पनस्स पदुमिनिं अनुप्पाटेत्वा पुप्फानि वा पत्तानि वा अत्तनो अभिमुखं आकट्ठन्तस्स थुल्लच्चयं । उप्पाटितमत्ते पाराजिकं ।

पुप्फपत्तनाळे ठानतो अचावेत्वापि पठमं पदुमिनिं उप्पाटेन्तस्स थुल्लच्चयं । पच्छा पुप्फपत्तनाळेसु ठाना चावितेसु पाराजिकं । उप्पाटिताय पदुमिनिया पुप्फं गणहन्तो पन भण्डं अग्घापेत्वा कारेतब्बो । बहि ठपिते रासिकतकलापबद्धभारबद्धपुप्फेपि एसेव नयो । भिसं वा मुळालं वा येन वत्थु पूरति, तं उप्पाटेन्तस्स पाराजिकं । कदमे फुट्टोकासवसेन चेत्थ ठानं परिच्छिन्दितब्बं । तानि उप्पाटेन्तस्स सुखुमम्पि मूलं अच्छिन्नं होति, रक्खति ताव । भिसपब्बे जातं पत्तं वा पुप्फं वा होति, तम्पि रक्खतीति **महाअद्रुकथा**यमेव वुत्तं । भिसगण्ठिम्हि पन कण्टको होति योब्बनप्पत्तानं मुखपिळका विय, अयं अदीघत्ता न रक्खति । सेसं उप्पलादीसु वुत्तनयमेव ।

मच्छकच्छपानं सस्सामिकानं वापिआदीसु सकलमुदकं ठानं । तस्मा यो पटिजगगनट्ठाने सस्सामिकं मच्छं बळिसेन वा जालेन वा कुमनेन वा हत्थेन वा गणहाति, तस्स येन मच्छेन वत्थु पूरति, तस्मिं केसग्गमत्तम्पि उदकतो उद्धटमत्ते

पाराजिकं । कोचि मच्छो गहमानो इतो चितो च धावति, आकासं वा उप्पतति, तीरे वा पतति, आकासे वा ठितं तीरे वा पतितं गणहतोपि पाराजिकमेव । कच्छपम्पि बहि गोचरत्थं गतं गणहतो एसेव नयो । उदकट्टं पन उदका मोचयतो पाराजिकं ।

तेसु तेसु पन जनपदेसु सब्बसाधारणस्स महातळाकस्स निद्धमनतुम्बं निस्साय सब्बसाधारणमेव कुन्नीदीसदिसं उदकवाहकं खणन्ति । ततो खुद्दकमातिकायो नीहरित्वा मातिकाकोटियं अत्तनो अत्तनो वळज्जनत्थाय आवाटे खणन्ति । तेसं पन यदा उदकेन अत्थो होति, तदा आवाटे खुद्दकमातिकायो उदकवाहकञ्च सोधेत्वा निद्धमनतुम्बं उग्घाटेन्ति । ततो उदकेन सद्धिं मच्छा निक्खमित्वा अनुपुब्बेन आवाटे पत्वा वसन्ति । तत्थ तळाके च उदकवाहकेसु च मच्छे गणहन्ते न वारेन्ति । खुद्दकासु पन अत्तनो अत्तनो मातिकासु उदकआवाटेसु च पविट्टमच्छे गणितुं न देन्ति, वारेन्ति; तत्थ यो तळाके वा निद्धमनतुम्बे वा उदकवाहके वा मच्छे गणहाति, अवहारेण सो न कारेतब्बो । खुद्दकमातिकासु पन आवाटेसु वा पविट्टं गणहन्तो गहितस्स अग्घवसेन कारेतब्बो । सचे ततो गहमानो मच्छो आकासे वा उप्पतति, तीरे वा पतति, तं आकासट्टं वा तीरट्टं वा उदकविनिमुत्तं गणहतो अवहारो नत्थि । कस्मा? यस्मा अत्तनो परिग्गहट्टाने ठितस्सेव ते सामिका । एवरूपा हि तत्थ कतिका । कच्छपेपि एसेव नयो ।

सचे पन मच्छो गहमानो आवाटतो खुद्दकमातिकं आरुहति, तत्थ नं गणहतोपि अवहारोयेव । खुद्दकमातिकातो पन उदकवाहकं, ततो च तळाकं आरूळ्हं गणहतो अवहारो नत्थि । यो आवाटतो भत्तसित्थेहि पलोभेत्वा मातिकं आरोपेत्वा गणहाति, अवहारोव । ततो पन पलोभेत्वा उदकवाहकं आरोपेत्वा गणहन्तस्स अवहारो नत्थि । केचि पन कुतोचिदेव सब्बसाधारणट्टानतो मच्छे आनेत्वा पच्छिमवत्थुभागे उदकावाटे खिपित्वा पोसेत्वा दिवसे दिवसे द्वे तीणि उत्तरिभङ्गत्थाय मारेन्ति । एवरूपं मच्छं उदके वा आकासे वा तीरे वा यत्थ कत्थचि ठितं गणहतो अवहारो एव । कच्छपेपि एसेव नयो ।

निदाघकाले पन नदिया सोते पच्छिन्ने कत्थचि निन्निट्टाने उदकं तिट्ठति, तत्थ मनुस्सा मच्छानं विनासाय मदनफलवसादीनि पक्खिपित्वा गच्छन्ति, मच्छा तानि खादन्ता मरित्वा उत्ताना उदके प्लवन्ता तिट्ठन्ति । यो तत्थ गन्त्वा “याव सामिका नागच्छन्ति, ताविमे मच्छे गणिहस्सामी”ति गणहाति, अग्घवसेन कारेतब्बो । पंसुकूलसज्जाय गणहतो अवहारो नत्थि, आहरापेन्ते पन भण्डदेय्यं । मच्छविसं पक्खिपित्वा गतमनुस्सा भाजनानि आहरित्वा पूरेत्वा गच्छन्ति, याव “पुनपि आगच्छिस्सामी”ति सालया होन्ति, ताव ते सस्सामिकमच्छाव । यदा पन ते “अलं अम्हाक”न्ति निरालया पक्कमन्ति, ततो पट्टाय थैय्यचित्तेन गणहन्तस्स दुक्कटं । पंसुकूलसज्जिस्स अनापत्ति । यथा च मच्छकच्छपेसु, एवं सब्बायपि ओदकजातिया विनिच्छयो वेदितब्बोति ।

उदकट्टकथा निट्ठिता ।

नावट्टकथा

९९. नावट्टे — पठमं ताव नावं दस्सेन्तो “**नावो नाम याय तरती**”ति आह । तस्मा इध अन्तमसो रजनदोणिकापि वेणुकलापकोपि “**नावो**”त्वेव वेदितब्बो । सीमासम्मन्ने पन धुवनावा अन्तो खणित्वा वा फलकेहि बन्धित्वा वा कता सब्बन्तिमेन परिच्छेदेन तिण्णं वाहनिका एव वट्ठति । इध पन एकस्सपि वाहनिका “**नावो**”त्वेव वुच्चति । **नावाय निक्खित्तन्ति** यंकिञ्चि इन्द्रियबद्धं वा अनिन्द्रियबद्धं वा; तस्स अवहारलक्खणं थलट्टे वुत्तनयेनेव वेदितब्बं । **नावं अवहरिस्सामी**ति आदिमिहि च दुतियपरियेसनगमनआमसनफन्दापनानि वुत्तनयानेव । **बन्धनं मोचेतीति** एत्थ पन या बन्धने

मुत्तमत्ते ठाना न चवति, तस्सा बन्धनं याव न मुत्तं होति, ताव दुक्कटं । मुत्ते पन थुल्लच्चयम्पि पाराजिकम्पि होति, तं परतो आवि भविस्सति । सेसं वुत्तनयमेव । अयं ताव पाळिवण्णना ।

अयं पनेत्थ **पाळिमुत्तकविनिच्छयो** — चण्डसोते बन्धित्वा ठपितनावाय एकं ठानं बन्धनमेव, तस्मिं मुत्तमत्ते पाराजिकं । तत्थ युत्ति पुब्बे वुत्ता एव । विप्पनट्ठा नावा पन यं यं उदकप्पदेसं फरित्वा ठिता होति, स्वास्सा ठानं । तस्मा तं उद्धं वा उच्चारन्तस्स, अधो वा ओपिलापेन्तस्स, चतूसु वा दिसासु फुट्ठोकासं अतिक्कामेन्तस्स अतिक्कन्तमत्ते पाराजिकं । निच्चले उदके अबन्धनं अत्तनो धम्मताय ठितनावं पुरतो वा पच्छतो वा वामदक्खिणपस्सतो वा कट्ठन्तस्स एकेनन्तेन फुट्ठोकासं अपरेन उदके पतिट्ठितन्तेन अतिक्कन्तमत्ते पाराजिकं । उद्धं केसग्गमत्तं उदकतो मोचिते अधो नावातलेन फुट्ठोकासं मुखवट्ठिं अतिक्कन्तमत्ते पाराजिकं । तीरे बन्धित्वा निच्चले उदके ठपितनावाय बन्धनञ्च ठितोकासो चाति द्वे ठानानि । तं पठमं बन्धना मोचेति, थुल्लच्चयं । पच्छा छन्नं आकारानं अज्जतरेन ठाना चावेति, पाराजिकं । पठमं ठाना चावेत्वा पच्छा बन्धनमोचनेपि एसेव नयो । थले उस्सादेत्वा उक्कुज्जित्वा ठपितनावाय फुट्ठोकासोव ठानं । तस्सा पञ्चहाकारेहि ठानपरिच्छेदो वेदितब्बो ।

निक्कुज्जित्वा ठपितनावाय पन मुखवट्ठिया फुट्ठोकासोव ठानं, तस्सापि पञ्चहाकारेहि ठानपरिच्छेदं जत्वा यतो कुतोचि फुट्ठोकासं उद्धञ्च केसग्गमत्तं अतिक्कन्तमत्ते पाराजिकं वेदितब्बं । थले पन उस्सादेत्वा द्विन्नं दारुघटिकानं उपरि ठपितनावाय दारुघटिकानं फुट्ठोकासोयेव ठानं, तस्मा तत्थ मज्जपादमत्थकेसुयेव पत्थटबद्धसाटके नागदन्तेसु ठपितभिन्दिवाले च वुत्तनयेन विनिच्छयो वेदितब्बो ।

योत्तबद्धाय पन नावाय सट्ठिसत्ततिव्यामप्पमाणं योत्तं अमोचेत्वाव आकट्ठित्वा

पथविलगं कत्वा सह योत्तेन थले ठपिताय नावाय न फुट्ठोकासमत्तमेव ठानं । अथ खो योत्तकोटितो पट्टाय याव नावाय पथवियं पतिट्ठितोकासस्स पच्छिमन्तो ताव दीघतो, तिरियं पन नावाय च योत्तस्स च पथवियं पतिट्ठितपरियन्तप्पमाणं ठानन्ति वेदितब्बं । तं दीघतो वा तिरियतो वा कट्ठन्तस्स एकेनन्तेन फुट्ठोकासं अपरेन पथवियं पतिट्ठितन्तेन अतिक्कन्तमत्ते, उद्धं केसग्गमत्तं सह योत्तेन पथवितो मोचिते पाराजिकं । यो पन तित्थे ठितनावं आरुहित्वा थेय्यचित्तो अरित्तेन वा फियेन वा पाजेति, पाराजिकं । सचे पन छत्तं वा पणामेत्वा चीवरं वा पादेहि अक्कमित्वा हत्थेहि उक्खिपित्वा लङ्कारसदिसं कत्वा वातं गण्हापेति, बलवा च वातो आगम्म नावं हरति, वातेनेव सा हटा होति; पुग्गलस्स नत्थि अवहारो । पयोगो अत्थि, सो पन ठाना चावनपयोगो न होति । यदि पन तं नावं एवं गच्छन्तिं पकतिगमनं उपच्छिन्दित्वा अज्जं दिसाभागं नेति, पाराजिकं । सयमेव यंकिज्जि गामतित्थं सम्पत्तं ठाना अचावेन्तोव विक्किणित्वा गच्छति, नेव अत्थि अवहारो । भण्डदेय्यं पन होतीति ।

नावट्ठकथा निट्ठिता ।

यानट्ठकथा

१००. यानट्ठे — यानं ताव दस्सेन्तो “**यानं नाम वट्ठं**”न्तिआदिमाह । तत्थ उपरि मण्डपसदिसं पदरच्छन्नं सब्बपलिगुण्ठिमं वा छादेत्वा कतं वट्ठं । उभोसु पस्सेसु सुवण्णरजतादिमया गोपानसियो दत्वा गरुळपक्खकनयेन कता **सन्दमानिका** । रथो च सकटञ्च पाकटमेव । तेसु यत्थ कत्थचि सविज्जाणकं वा अविज्जाणकं वा रासिआदिवसेन

ठपितं भण्डं थैय्यचित्तेन ठाना चावेन्तस्स नावट्ठे च थलट्ठे च वुत्तनयेनेव पाराजिकं वेदितब्बं ।

अयं पन विसेसो — यानट्ठं तण्डुलादिभण्डं पिटकेन गणहतो पिटके अनुक्खित्तेपि पिटकं अपहरित्वा तण्डुलादीनं एकाबद्धभावे विकोपिते पाराजिकं । थलट्ठुदीसुपि अयं नयो लब्धति । **यानं अवहरिस्सामी**ति आदिमिह द्दुतियपरियेसनादीनि वुत्तनयानेव । **ठाना चावेती**ति एत्थ पन दुकयुत्तस्स यानस्स द्विन्नं गोणानं अट्ठ पादा, द्वे च चक्कानीति दस ठानानि । तं थैय्यचित्तस्स धुरे निसीदित्वा पाजयतो गोणानं पादुद्धारं थुल्लच्चयं । चक्कानं पन पथवियं पतिट्ठितप्पदेसतो केसग्गमत्ते अतिक्कन्ते पाराजिकं । सचे पन गोणा “नायं अम्हाकं सामिको”ति अत्त्वा धुरं छट्ठेत्वा आकट्ठन्ता तिट्ठन्ति वा फन्दन्ति वा, रक्खति ताव । गोणे पुन उजुकं पटिपादेत्वा धुरं आरोपेत्वा दळ्हं योजेत्वा पाचनेन विज्झित्वा पाजेन्तस्स वुत्तनयेनेव तेसं पादुद्धारं थुल्लच्चयं । चक्कातिक्कमे पाराजिकं ।

सचेपि सकदमे मग्गे एकं चक्कं कदमे लग्गं होति, दुतियं चक्कं गोणा परिवत्तेन्ता पवत्तेन्ति, एकस्स ठितत्ता न ताव अवहारो होति । गोणे पन पुन उजुकं पटिपादेत्वा पाजेन्तस्स ठितचक्के केसग्गमत्तं फुट्ठोकासं अतिक्कन्ते पाराजिकं । चतुयुत्तकस्स पन अट्ठारस ठानानि, अट्ठयुत्तकस्स चतुत्तिसाति — एतेनुपायेन युत्तयानस्स ठानभेदो वेदितब्बो ।

यं पन अयुत्तकं धुरे एकाय पच्छतो च द्वीहि उपत्थम्भिनीहि उपत्थम्भेत्वा ठपितं, तस्स तिण्णं उपत्थम्भिनीनं चक्कानञ्च वसेन पञ्च ठानानि । सचे धुरे उपत्थम्भिनी हेट्ठाभागे कप्पकता होति, छ ठानानि । पच्छतो पन अनुपत्थम्भेत्वा धुरे उपत्थम्भितस्सेव उपत्थम्भिनीवसेन तीणि वा चत्तारि वा ठानानि । धुरेन फलकस्स वा दारुकस्स वा उपरि ठपितस्स तीणि ठानानि । तथा पथवियं ठपितस्स । तं धुरं कट्ठित्वा वा उक्खिपित्वा वा पुरतो च पच्छतो च ठाना चावेन्तस्स थुल्लच्चयं । चक्कानं पतिट्ठितट्ठाने केसग्गमत्तं अतिक्कन्ते पाराजिकं । चक्कानि अपनेत्वा द्वीहि अक्खसीसेहि दारूनं उपरि ठपितस्स द्वे ठानानि । तं कट्ठन्तो वा उक्खिपन्तो वा फुट्ठोकासं अतिक्कामेति, पाराजिकं । भूमियं ठपितस्स धुरेन च चतूहि च अक्खुद्धीहि पतिट्ठितवसेन पञ्च ठानानि । तं धुरे गहेत्वा कट्ठतो उद्धीनं पच्छिमन्तेहि पुरिमन्ते अतिक्कन्ते पाराजिकं । उद्धीसु गहेत्वा कट्ठतो उद्धीनं पुरिमन्तेहि पच्छिमन्ते अतिक्कन्ते पाराजिकं । पस्से गहेत्वा कट्ठतो उद्धीनंयेव तिरियं पतिट्ठितट्ठानस्स अतिक्कमेन पाराजिकं । मज्झे गहेत्वा उक्खिपतो केसग्गमत्तं पथवितो मुत्ते पाराजिकं । अथ उद्धिखाणुका न होन्ति, सममेव बाहं कत्वा मज्झे विज्झित्वा अक्खसीसानि पवेसितानि होन्ति, तं हेट्ठिमतलस्स समन्ता सब्बं पथविं फुसित्वा तिट्ठति । तत्थ चतूसु दिसासु उद्धञ्च फुट्ठट्ठानातिक्कमवसेन पाराजिकं वेदितब्बं । भूमियं नाभिया ठपितचक्कस्स एकमेव ठानं, तस्स पञ्चहाकारेहि परिच्छेदो । नेमिपस्सेन च नाभिया च फुसित्वा ठितस्स द्वे ठानानि । नेमिया उट्ठितभागं पादेन अक्कमित्वा भूमियं फुसापेत्वा अरेसु वा नेमिया वा गहेत्वा उक्खिपन्तस्स अत्तना कतट्ठानं ठानं न होति, तस्मा तस्मिं ठितेपि अवसेसट्ठाने अतिक्कन्तमत्ते पाराजिकं ।

भित्तिं निस्साय ठपितचक्कस्सापि द्वे ठानानि । तत्थ पठमं भित्तितो मोचेन्तस्स थुल्लच्चयं । पच्छा पथवितो केसग्गमत्तुद्धारं पाराजिकं । पठमं भूमितो मोचेन्तस्स पन सचे भित्तियं पतिट्ठितट्ठानं न कुप्पति, एसेव नयो । अथ अरेसु गहेत्वा हेट्ठा कट्ठन्तस्स भित्तिं फुसित्वा ठितोकासस्स उपरिमो अन्तो हेट्ठिमं अतिक्कमति, पाराजिकं । मग्गप्पटिपन्ने याने यानसामिको केनचिदेव करणीयेन ओरोहित्वा मग्गा ओक्कन्तो होति, अथज्जो भिक्खु पटिपथं आगच्छन्तो आरक्खसुज्जं पस्सित्वा, “यानं अवहरिस्सामी”ति आरोहति, तस्स पयोगं विनायेव गोणा गहेत्वा पक्कन्ता, अवहारो नत्थि । सेसं नावायं वुत्तसदिसन्ति ।

यानट्ठकथा निट्ठिता ।

भारट्टकथा

१०१. इतो परं भारोयेव **भारट्टं** । सो सीसभारादिवसेन चतुधा दस्सितो । तत्थ सीसभारादीसु असम्मोहत्थं सीसादीनं परिच्छेदो वेदितब्बो । तत्थ सीसस्स ताव पुरिमगले गलवाटको, पिट्टिगले केसज्जि केसन्ते आवट्टो होति, गलस्सेव उभोसु पस्सेसु केसज्जि केसा ओरुह जायन्ति, ये कण्णचूळिकाति वुच्चन्ति, तेसं अधोभागो चाति अयं हेट्टिमपरिच्छेदो, ततो उपरि सीसं । एत्थन्तरे ठितभारो **सीसभारो** नाम ।

उभोसु पस्सेसु कण्णचूळिकाहि पट्टाय हेट्टा, कप्परेहि पट्टाय उपरि, पिट्टिगलावत्ततो च गलवाटकतो च पट्टाय हेट्टा, पिट्टिवेमज्झावत्ततो च उरपरिच्छेदमज्झे हृदयआवाटतो च पट्टाय उपरि खन्धो । एत्थन्तरे ठितभारो **खन्धभारो** नाम ।

पिट्टिवेमज्झावत्ततो पन हृदयआवाटतो च पट्टाय हेट्टा याव पादनखसिखा, अयं कटिपरिच्छेदो । एत्थन्तरे समन्ततो सरीरे ठितभारो **कटिभारो** नाम ।

कप्परतो पट्टाय पन हेट्टा याव हत्थनखसिखा, अयं ओलम्बकपरिच्छेदो । एत्थन्तरे ठितभारो **ओलम्बको** नाम ।

इदानीं **सीसे भारन्ति** आदीसु अयं अपुब्बविनिच्छयो — यो भिक्खु “इदं गहेत्वा एत्थ याही”ति सामिकेहि अनाणत्तो सयमेव “मय्हं इदं नाम देथ, अहं वो भण्डं वहामी”ति तेसं भण्डं सीसेन आदाय गच्छन्तो थेय्यचित्तेन तं भण्डं आमसति, दुक्कटं । यथावुत्तसीसपरिच्छेदं अनतिक्रामेन्तोव इतो चितो च घंसन्तो सारेतिपि पच्चासारेतिपि, थुल्लच्चयं । खन्धं ओरोपितमत्ते किञ्चापि सामिकानं “वहतू”ति चित्तं अत्थि, तेहि पन अनाणत्तत्ता पाराजिकं । खन्धं पन अनोरोपेत्वापि सीसतो केसगमत्तं मोचेन्तस्स पाराजिकं । यमकभारस्स पन एको भारो सीसे पतिट्ठाति, एको पिट्टियं, तत्थ द्विन्नं ठानानं वसेन विनिच्छयो वेदितब्बो । अयं पन सुद्धसीसभारादीनंयेव वसेन देसना आरद्धा । यो चायं सीसभारे वुत्तो, खन्धभारादीसुपि अयमेव विनिच्छयो ।

हत्थे भारन्ति एत्थ पन हत्थेन गहितत्ता ओलम्बको “हत्थे भारो”ति वुत्तो ।

सो पठमंयेव भूमितो वा गहितो होतु, सुद्धचित्तेन सीसादीहि वा, “हत्थे भारो” त्वेव सङ्ख्यं गच्छति । तं थेय्यचित्तेन तादिसं गहनट्टानं दिस्वा भूमियं वा गच्छादीसु वा निक्खिपन्तस्स हत्थतो मुत्तमत्ते पाराजिकं । **भूमितो गणहाती**ति एत्थ पन तेसं भारानं यंकिज्जि पातरासादिकारणा सुद्धचित्तेन भूमियं निक्खिपित्वा पुन थेय्यचित्तेन केसगमत्तं उद्धरन्तस्स पाराजिकन्ति ।

भारट्टकथा निट्ठिता ।

आरामट्टकथा

१०२. आरामट्टेपि — आरामं ताव दस्सेन्तो “**आरामो नाम पुष्कारामो फलारामो**”ति आह । तेसु वस्सिकादीनं पुष्फनको **पुष्कारामो** । अम्बफलादीनं फलनको **फलारामो** । आरामे चतूहि ठानेहि निक्खित्तस्स विनिच्छयो भूमट्टादीसु वुत्तनयो एव ।

तत्थजातके पन मूलन्ति उसीरहिरिवेरादिकं यंकिञ्चि मूलं, तं उप्पाटेत्वा वा उप्पाटितं वा गणहन्तस्स येन मूलेन वत्थु पूरति, तस्मिं गहिते पाराजिकं । कन्दोपि मूलेनेव सङ्गहितो । उप्पाटेन्तस्स चेत्य अप्पमत्तकेपि अच्छिन्ने थुल्लच्चयमेव । तत्थ विनिच्छयो भिसे वुत्तनयेनेव वेदितब्बो । तच्चन्ति भेसज्जत्थाय वा रजनत्थाय वा उपयोगगमनूपगं यंकिञ्चि रुक्खत्तचं; तं उप्पाटेत्वा वा उप्पाटितं वा गणहन्तस्स मूले वुत्तनयेन पाराजिकं । पुप्फन्ति वस्सिकमल्लिकादिकं यंकिञ्चि पुप्फं, तं ओचिनित्वा वा ओचिनितं वा गणहन्तस्स उप्पलपदुमेसु वुत्तनयेन पाराजिकं । पुप्फानम्पि हि वण्टं वा बन्धनं वा अच्छिन्नं रक्खति । वण्टब्भन्तरे पन केसञ्चि सूचिका होति, सा न रक्खति । फलन्ति अम्बफलतालफलादिकं यंकिञ्चि, तं रुक्खतो गणहन्तस्स विनिच्छयो रुक्खे लगितकथायं वुत्तो । अपनेत्वा ठपितं भूमट्ठादिसङ्गहितमेव ।

आरामं अभियुज्जतीति परसन्तकं “मम सन्तको अयं”न्ति मुसा भणित्वा अभियुज्जति, अदिन्नादानस्स पयोगत्ता दुक्कटं । **सामिकस्स विमतिं उप्पादेतीति** विनिच्छयकुसलताय बलवनिस्सितादिभावेन वा आरामसामिकस्स संसयं जनेति । कथं? तज्झि तथा विनिच्छयप्पसुतं दिस्वा सामिको चिन्तेति — “सक्खिस्सामि नु खो अहं इमं आरामं अत्तनो कातुं, न सक्खिस्सामि नु खो”ति । एवं तस्स विमति उप्पज्जमाना तेन उप्पादिता होति, तस्मा थुल्लच्चयं आपज्जति ।

धुरं निक्खिपतीति यदा पन सामिको “अयं थद्धो कक्खळो जीवितब्रह्मचरियन्तरायम्पि मे करेय्य, अलं दानि मय्हं इमिना आरामेना”ति धुरं निक्खिपति, अभियुज्जको पाराजिकं आपज्जति । सचे सयम्पि कतधुरनिक्खेपो होति, अथ च पन सामिकेन धुरे निक्खित्तेपि अभियुज्जको धुरं अनिक्खिपित्वाव “इमं सुट्ठु पीळेत्वा मम आणापवत्तिं दस्सेत्वा किङ्कारप्पटिस्साविभावे नं ठपेत्वा दस्सामी”ति दातब्बभावे सउस्साहो होति, रक्खति ताव । अथापि अभियुज्जको “अच्छिन्दित्वा न दानि नं इमस्स दस्सामी”ति धुरं निक्खिपति, सामिको पन न धुरं निक्खिपति, पक्खं परियेसति, कालं आगमेति, “लज्जिपरिसं ताव लभामि, पच्छा जानिस्सामी”ति पुन गहणेयेव सउस्साहो होति, रक्खतियेव । यदा पन सोपि “न दस्सामी”ति, सामिकोपि “न लच्छामी”ति — एवं उभोपि धुरं निक्खिपन्ति, तदा अभियुज्जकस्स पाराजिकं । अथ पन अभियुज्जित्वा विनिच्छयं कुरुमानो अनिद्धिते विनिच्छये सामिकेनपि धुरनिक्खेपे अकते अत्तनो अस्सामिकभावं जानन्तोयेव ततो किञ्चि पुप्फं वा फलं वा गणहाति, भण्डगघेन कारेतब्बो ।

धम्मं चरन्तीति भिक्खुसङ्घे वा राजकुले वा विनिच्छयं करोन्तो । **सामिकं पराजेतीति** विनिच्छयिकानं उक्कोचं दत्त्वा कूटसक्खिं ओतारेत्वा आरामसामिकं जिनातीति अत्थो । **आपत्ति पाराजिकस्साति** न केवलं तस्सेव, सञ्चिच्च तस्स अत्थसाधने पवत्तानं कूटविनिच्छयिकानम्पि कूटसक्खीनम्पि सब्बेसं पाराजिकं । एत्थ च सामिकस्स धुरनिक्खेपवसेनेव पराजयो वेदितब्बो । अनिक्खित्तधुरो हि अपराजितोव होति । **धम्मं चरन्तो परज्जतीति** सचेपि धम्मेन विनयेन सत्थुसासनेन विनिच्छयस्स पवत्तत्ता सयं पराजयं पापुणाति; एवम्पि मुसावादेन सामिकानं पीळाकरणपच्चया थुल्लच्चयं आपज्जतीति ।

आरामट्ठकथा निद्धिता ।

विहारट्ठकथा

१०३. विहारट्ठेपि — चतूहि ठानेहि निक्खित्तं वुत्तनयमेव । अभियोगेपि चेत्य चातुद्दिसं सङ्घं उद्दिस्स भिक्खून् दिन्नं विहारं वा परिवेणं वा आवासं वा महन्तम्पि खुद्दकम्पि अभियुज्जतो अभियोगो न रुहति । अच्छिन्दित्वा गण्हितुम्पि न सक्कोति । कस्मा? सब्बेसं धुरनिक्खेपाभावतो । न हेत्थ सब्बे चातुद्दिसा भिक्खू धुरनिक्खेपं करोन्तीति ।

दीघभाणकादिभेदस्स पन गणस्स एकपुगलस्स वा सन्तकं अभियुज्जित्वा गणहन्तो सक्कोति ते धुरं निक्खिपापेतुं । तस्मा तत्थ आरामे वुत्तनयेन विनिच्छयो वेदितब्बोति ।

विहारदुक्कथा निट्ठिता ।

खेत्तदुक्कथा

१०४. खेत्तद्वेपि — खेत्तं ताव दस्सेन्तो “**खेत्तं नाम यत्थ पुब्बण्णं वा अपरण्णं वा जायती**”ति आह । तत्थ **पुब्बण्ण**न्ति सालिआदीनि सत्त धज्जानि; **अपरण्ण**न्ति मुग्गमासादीनि; उच्छुखेत्तादिकम्पि एत्थेव सङ्गहितं । इधापि चतूहि ठानेहि निक्खित्तं वुत्तनयमेव । तत्थजातके पन सालिसीसादीनि निरुम्भित्वा वा एकमेकं हत्थेनेव छिन्दित्वा वा असितेन लायित्वा वा बहूनि एकतो उप्पाटेत्वा वा गणहन्तस्स यस्मिं बीजे वा सीसे वा मुट्ठियं वा मुग्गमासादिफले वा वत्थु पूरति, तस्मिं बन्धना मोचितमत्ते पाराजिकं । अच्छिज्जमानो पन दण्डको वा वाको वा तचो वा अप्पमत्तकोपि रक्खति ।

वीहिनाळं दीघम्पि होति, याव अन्तोनाळतो वीहिसीसदण्डको न निक्खमति, ताव रक्खति । केसग्गमत्तम्पि नाळतो दण्डकस्स हेट्ठिमत्तले निक्खन्ते भण्डगघेन कारेतब्बो । असितेन लायित्वा गणहतो पन मुट्ठिगतेसु हेट्ठा छिन्नेसुपि सचे सीसानि जटितानि, रक्खन्ति ताव । विजटेत्वा पन केसग्गमत्तम्पि उक्खिपतो सचे वत्थु पूरति, पाराजिकं । सामिकेहि पन लायित्वा ठपितं सभुसं वा अभुसं वा कत्वा गणहतो येन वत्थु पूरति, तस्मिं गहिते पाराजिकं । सचे परिकप्पेति “इदं मद्धित्वा पप्फोटेत्वा सारमेव गण्हिस्सामी”ति रक्खति ताव । महनपप्फोटेनेसु ठाना चावेन्तस्सापि पाराजिकं नत्थि, पच्छा भाजनगते कतमत्ते पाराजिकं । अभियोगो पनेत्थ वुत्तनयो एव ।

खीलसङ्कमनादीसु पथवी नाम अनग्घा । तस्मा सचे एकेनेव खीलेन इतो केसग्गमत्तम्पि पथविप्पदेसं सामिकानं परस्सन्तानं वा अपस्सन्तानं वा अत्तनो सन्तकं करोति, तस्मिं खीले नामं छिन्दित्वा वा अच्छिन्दित्वा वा सङ्कामितमत्ते तस्स च, ये चस्स एकच्छन्दा, सब्बेसं पाराजिकं । सचे पन द्वीहि खीलेहि गहेतब्बं होति, पठमे खीले थुल्लच्चयं; दुतिये पाराजिकं । सचे तीहि गहेतब्बं होति, पठमे दुक्कटं, दुतिये थुल्लच्चयं, ततिये पाराजिकं । एवं बहुकेसुपि अवसाने द्वे ठपेत्वा पुरिमेहि दुक्कटं, अवसाने द्विन्नं एकेन थुल्लच्चयं, इतरेन पाराजिकं वेदितब्बं । तज्ज खो सामिकानं धुरनिक्खेपेन । एवं सब्बत्थ ।

रज्जुं वाति “मम सन्तकं इदं”न्ति आपेतुकामो रज्जुं वा पसारति, यट्ठिं वा पातेति, दुक्कटं । “इदानि द्वीहि पयोगेहि अत्तनो सन्तकं करिस्सामी”ति तेसं पठमे थुल्लच्चयं, दुतिये पाराजिकं ।

वतिं वाति परस्स खेत्तं परिकखेपवसेन अत्तनो कातुकामो दारूनि निखणति, पयोगे पयोगे दुक्कटं । एकस्मिं अनागते थुल्लच्चयं, तस्मिं आगते पाराजिकं । सचे तत्तकेन असक्कोन्तो साखापरिवारेनेव अत्तनो कातुं सक्कोति, साखापातनेपि एसेव नयो । एवं येन येन परिकखित्वा अत्तनो कातुं सक्कोति, तत्थ तत्थ पठमपयोगेहि दुक्कटं । अवसाने द्विन्नं एकेन थुल्लच्चयं, इतरेन पाराजिकं वेदितब्बं ।

मरियादं वाति परस्स खेत्तं “मम इदं”न्ति आपेतुकामो अत्तनो खेत्तमरियादं

केदारपाळिं यथा परस्स खेत्तं अतिक्कमति, एवं सङ्कामेति, पंसुमत्तिकादीहि वा वट्ठेत्वा वित्थतं करोति, अकतं वा पन पतिट्ठापेति, पुरिमपयोगेहि दुक्कटं । द्विन्नं पच्छिमानं एकेन थुल्लच्चयं, इतरेन पाराजिकन्ति ।

खेत्तद्वकथा निद्धिता ।

वत्थुद्वकथा

१०५. वत्थुद्वेपि — वत्थुं ताव दस्सेन्तो वत्थु नाम “आरामवत्थु विहारवत्थू”ति आह । तत्थ बीजं वा उपरोपके वा अरोपेत्वाव केवलं भूमिं सोधेत्वा तिण्णं पाकारानं येन केनचि परिक्खिपित्वा वा अपरिक्खिपित्वा वा पुप्फारामादीनं अत्थाय ठपितो भूमिभागो आरामवत्थु नाम । एतेनेव नयेन एकविहारपरिवेणआवासानं अत्थाय ठपितो भूमिभागो विहारवत्थु नाम । योपि पुब्बे आरामो च विहारो च हुत्वा पच्छा विनस्सित्वा भूमिमत्तो ठितो, आरामविहारकिच्चं न करोति, सोपि आरामविहारवत्थुसङ्गहेनेव सङ्गहितो । विनिच्छयो पनेत्थ खेत्तद्वे वुत्तसदिसोयेवाति ।

वत्थुद्वकथा निद्धिता ।

१०६. गामद्वे यं वत्तब्बं तं वुत्तमेव ।

अरञ्जद्वकथा

१०७. अरञ्जद्वे — अरञ्जं ताव दस्सेन्तो “अरञ्जं नाम यं मनुस्सानं परिग्गहितं होति, तं अरञ्जं”न्ति आह । तत्थ यस्मा अरञ्जं नाम मनुस्सानं परिग्गहितमपि अत्थि, अपरिग्गहितमपि; इध पन यं परिग्गहितं सारक्खं, यतो न विना मूलेन कट्टलतादीनि गहेतुं लब्धन्ति, तं अधिप्पेतं । तस्मा “यं मनुस्सानं परिग्गहितं होती”ति वत्त्वा पुन “अरञ्जं”न्ति वुत्तं । तेन इममत्थं दस्सेति — “न परिग्गहितभावो अरञ्जस्स लक्खणं । यं पन अत्तनो अरञ्जलक्खणेन अरञ्जं मनुस्सानञ्च परिग्गहितं, तं इमस्मिं अत्थे अरञ्जं”न्ति । तत्थ विनिच्छयो आरामद्वीदीसु वुत्तसदिसो ।

तत्थजातकेसु पनेत्थ एकस्मिम्पि महग्घरुक्खे छिन्नमत्ते पाराजिकं । लतं वाति एत्थ च वेत्तोपि लतापि लता एव; तत्थ यो वेत्तो वा लता वा दीघा होति, महारुक्खे च गच्छे च विनिविज्झित्वा वा वेठेत्वा वा गता, सा मूले छिन्नापि अवहारं न जनेति अगगे छिन्नापि, यदा पन अगगेपि मूलेपि छिन्ना होति, तदा अवहारं जनेति । सचे पन वेठेत्वा ठिता होति, वेठेत्वा ठिता पन रुक्खतो मोचितमत्ता अवहारं जनेति ।

तिणं वाति एत्थ तिणं वा होतु पण्णं वा, सब्बं तिणग्गहणेनेव गहितं; तं गेहच्छदनादीनमत्थाय परेहि छिन्नं वा अत्तना छिन्दित्वा वा गणहन्तो भण्डग्घेन कारेतब्बो । न केवलञ्च तिणपण्णमेव, अञ्जम्पि यंकिञ्चि वाकछल्लि आदि, यत्थ सामिका सालया, तं गणहन्तो भण्डग्घेन कारेतब्बो । तच्छेत्वा ठपितो अद्भगतोपि रुक्खो न गहेतब्बो । यो पन अगगे च मूले च छिन्नो होति, साखापिस्स पूतिका जाता, छल्लियोपि गळिता, “अयं सामिकेहि छड्डितो”ति गहेतुं वट्टति । लक्खणच्छिन्नस्सापि यदा लक्खणं छल्लिया परियोनद्धं होति, तदा गहेतुं वट्टति । गेहादीनं अत्थाय रुक्खे छिन्दित्वा यदा तानि कतानि अज्झावुत्थानि च होन्ति, दारुनिपि अरञ्जे वस्सेन च आतपेन च विनस्सन्ति, ईदिसानिपि दिस्वा “छड्डितानी”ति गहेतुं वट्टति । कस्मा? यस्मा अरञ्जसामिका एतेसं अनिस्सरा । येहि अरञ्जसामिकानं देय्यधम्मं दत्त्वा छिन्नानि, ते एव इस्सरा, तेहि च तानि छड्डितानि, निरालया तत्थ जाताति ।

योपि भिक्खु पठमंयेव अरञ्जपालानं देय्यधम्मं दत्त्वा अरञ्जं पविसित्वा यथारुचिते रुक्खे गाहापेति, तस्स तेसं आरक्खद्वानं अगन्त्वापि यथारुचितेन मग्गेन गन्तुं वट्टति । अथापि पविसन्तो अदत्त्वा “निक्खमन्तो दस्सामी”ति रुक्खे

गाहापेत्वा निक्खमन्तो तेसं दातब्बं दत्त्वा गच्छति, वट्ठति एव । अथापि आभोगं कत्वा गच्छति “देही”ति वुत्ते “दस्सामी”ति, “देही”ति वुत्ते दातब्बमेव । सचे कोचि अत्तनो धनं दत्त्वा “भिक्षुस्स गन्तुं देथा”ति वदति, लद्धकप्पमेव, गन्तुं वट्ठति । सचे पन कोचि इस्सरजातिको धनं अदत्त्वाव “भिक्षूनं भागं मा गणहथा”ति वारेति, अरञ्जपाला च “मयं भिक्षूनं तापसानञ्च भागं अगणहन्ता कुतो लच्छाम, देथ, भन्ते”ति वदन्ति, दातब्बमेव ।

यो पन अरञ्जपालेसु निद्वायन्तेसु वा कीळापसुतेसु वा कत्थचि पक्कन्तेसु वा आगन्त्वा “कुहिं अरञ्जपाला”ति पक्कोसित्वापि अदिस्वा गच्छति, भण्डदेय्यं । योपि आरक्खट्ठानं पत्वा कम्मट्ठानादीनि मनसिकरोन्तो वा अञ्जविहितो वा अस्सतिया अतिक्कमति, भण्डदेय्यमेव । यस्सापि तं ठानं पत्तस्स चोरो वा हत्थी वा वाळमिगो वा महामेघो वा वुट्ठहति, सो च तम्हा उपद्दवा मुच्चितुकम्यताय सहसा तं ठानं अतिक्कमति, रक्खति ताव, भण्डदेय्यं पन होति । इदं पन अरञ्जे आरक्खट्ठानं नाम सुङ्कधाततोपि गरुक्तरं । सुङ्कधातस्स हि परिच्छेदं अनोक्कमित्वा दूरतोव परिहरन्तो दुक्कटमेव आपज्जति । इदं पन थैय्यचित्तेन परिहरन्तस्स आकासेन गच्छतोपि पाराजिकमेव । तस्मा एत्थ अप्पमत्तेन भवितब्बन्ति ।

अरञ्जट्टकथा निद्धिता ।

उदककथा

१०८. उदके पन — भाजनगतन्ति उदकदुल्लभकाले उदकमणिकादीसु भाजनेसु सङ्गोपेत्वा ठपितं; तं यस्मिं भाजने ठपितं होति, तं भाजनं आविज्झित्वा वा छिदं कत्वा वा तत्थ पोक्खरणीतळाकेसु च अत्तनो भाजनं पवेसेत्वा गणहन्तस्स सप्पितेलेसु वुत्तनयेन विनिच्छयो वेदितब्बो ।

मरियादच्छेदने पन तत्थ जातकभूतगामेन सद्धिम्पि मरियादं छिन्दन्तस्स अदिन्नादानपयोगत्ता दुक्कटं । तञ्च पन पहारे पहारे होति । अन्तोठत्वा बहिमुखो छिन्दन्तो बहि अन्तेन कारेतब्बो । बहि ठत्वा अन्तोमुखो छिन्दन्तो अन्तोअन्तेन कारेतब्बो । अन्तो च बहि च छिन्दित्वा मज्झे ठपेत्वा तं छिन्दन्तो मज्जेन कारेतब्बो । मरियादं दुब्बलं कत्वा गावो पक्कोसति, गामदारकेहि वा पक्कोसापेति, ता आगन्त्वा खुरेहि मरियादं छिन्दन्ति, तेनेव छिन्ना होति । मरियादं दुब्बलं कत्वा गावो उदके पवेसेति, गामदारकेहि वा पवेसापेति, ताहि उट्ठापितवीचियो मरियादं भिन्दित्वा गच्छन्ति । गामदारके वा “उदके कीळथा”ति वदति, कीळन्ते वा उत्रासेति, तेहि उट्ठापितवीचियोपि मरियादं छिन्दित्वा गच्छन्ति । अन्तोउदके जातरुक्खं छिन्दति, अञ्जेन वा छिन्दापेति, तेनपि पतन्तेन उट्ठापितवीचियो मरियादं छिन्दित्वा गच्छन्ति, तेनेव छिन्ना होति । मरियादं दुब्बलं कत्वा तळाकरक्खणत्थाय तळाकतो निब्बहनउदकं वा निद्धमनतुम्बं वा पिदहति, अञ्जतो गच्छन्तं वा उदकं यथा एत्थ पविसति, एवं पाळिं वा बन्धति, मातिकं वा उज्जुक्कं करोति, तस्स उपरिभागे ठितं अत्तनो तळाकं वा भिन्दति, उस्सन्नं उदकं मरियादं गहेत्वा गच्छति, तेनेव छिन्ना होति । सब्बत्थ निक्खन्तउदकगधानुरूपेन अवहारेन कारेतब्बो ।

निद्धमनपनाळिं उग्घाटेत्वा नीहरन्तस्सापि एसेव नयो । सचे पन तेन मरियादाय दुब्बलाय कताय अत्तनो धम्मताय आगन्त्वा वा अनानत्तेहि गामदारकेहि आरोपिता वा गावियो खुरेहि मरियादं भिन्दन्ति, अत्तनोयेव धम्मताय अनानत्तेहि वा गामदारकेहि उदके पवेसिता वीचियो उट्ठापेन्ति, गामदारका वा सयमेव पविसित्वा कीळन्ता उट्ठापेन्ति अन्तोउदके वा रुक्खो अञ्जेन छिज्जमानो पतित्वा उट्ठापेति, उट्ठापिता वीचियो मरियादं छिन्दन्ति, सचेपि मरियादं दुब्बलं कत्वा सुक्खतळाकस्स उदकनिब्बहनट्ठानं वा उदकनिद्धमनतुम्बं वा पिदहति, अञ्जतो गमनमग्गे वा पाळिं बन्धति, सुक्खमातिकं

वा उजुकं करोति, पच्छा देवे वुट्ठे उदकं आगन्त्वा मरियादं भिन्दति, सब्बत्थ भण्डदेय्यं ।

यो पन निदाघे सुक्खवापिया मरियादं याव तलं पापेत्वा छिन्दति, पच्छा देवे वुट्ठे आगतागतं उदकं पलायति, भण्डदेय्यं । यत्तकं तप्पच्चया सस्सं उप्पज्जति, ततो पादमत्तगघनकम्पि अदेन्तो सामिकानं धुरनिक्खेपेन अस्समणो होति ।

यं पन सब्बसाधारणं तळाकं होति; तळाके उदकस्स सब्बेपि मनुस्सा इस्सरा । हेट्ठतो पनस्स सस्सानि करोन्ति, सस्सपालनत्थं तळाकतो महामातिका निक्खमित्वा खेत्तमज्झेन याति, सापि सदा सन्दनकाले सब्बसाधारणा । ततो पन खुद्दकमातिका नीहरित्वा अत्तनो अत्तनो केदारसु उदकं पवेसेन्ति । तं अज्जेसं गहेतुं न देन्ति । निदाघसमयेव उदके मन्दीभूते वारेन उदकं देन्ति, यो उदकवारे सम्पत्ते न लभति, तस्स सस्सानि मिलायन्ति; तस्मा अज्जेसं वारे अज्जो गहेतुं न लभति । तत्थ यो भिक्खु परेसं खुद्दकमातिकातो वा केदारतो वा उदकं थेय्यचित्तेन अत्तनो वा परस्स वा मातिकं वा केदारं वा पवेसेति, अटविमुखं वा वाहेति, अवहारो वस्स होति ।

योपि “चिरेन मे उदकवारो भविस्सति, इदञ्च सस्सं मिलायती”ति परेसं केदारे

पविसन्तस्स उदकस्स पविसनमगं पिदहित्वा अत्तनो केदारं पवेसेति, अवहारो एव । सचे पन तळाकतो अनिगते परेसं मातिकामुखं असम्पत्तेव उदके सुक्खमातिकंयेव यथा आगच्छन्तं उदकं अज्जेसं केदारे अप्पविसित्वा अत्तनोयेव केदारं पविसति, एवं तत्थ तत्थ बन्धति । अनिक्खन्ते बद्धा सुबद्धा, निक्खन्ते बद्धा, भण्डदेय्यं । तळाकं गन्त्वा सयमेव निद्धमनपनाळिं उग्घाटेत्वा अत्तनो केदारं पवेसेन्तस्सापि नत्थि अवहारो । कस्मा? तळाकं निस्साय खेत्तस्स कतत्ता । कुरुन्दियादीसु पन “अवहारो”ति वुत्तं । तं “वत्थुं कालञ्च देसज्जा”ति इमिना लक्खणेन न समेति । तस्मा महाअट्टकथायं वुत्तमेव युत्तन्ति ।

उदककथा निट्ठिता ।

दन्तपोनकथा

१०९. दन्तपोणं आरामट्टकविनिच्छयेन विनिच्छिनितब्बं । अयं पन विसेसो — यो सङ्गस्स वेतनभतो हुत्वा देवसिकं वा पक्खमासवारेन वा दन्तकट्टं आहरति, सो तं आहरित्वा छिन्दित्वापि याव भिक्खुसङ्गं न सम्पटिच्छापेति, ताव तस्सेव होति । तस्मा तं थेय्यचित्तेन गणहन्तो भण्डगघेन कारेतब्बो । तत्थजातकं पन गरुभण्डं, तम्पि भिक्खुसङ्गेन रक्खितगोपितं गणहन्तो भण्डगघेन कारेतब्बो । एसेव नयो गणपुगलगिहिमनुस्ससन्तकेपि छिन्नके अच्छिन्नके च । तेसं आरामुय्यानभूमीसु जातं सामणेरा वारेन भिक्खुसङ्गस्स दन्तकट्टं आहरन्ता आचरियुपज्झायानम्पि आहरन्ति, तं याव छिन्दित्वा सङ्गं न पटिच्छापेन्ति, ताव सब्बं तेसंयेव होति । तस्मा तम्पि थेय्यचित्तेन गणहन्तो भण्डगघेन कारेतब्बो । यदा पन ते छिन्दित्वा सङ्गस्स पटिच्छापेत्वा दन्तकट्टमाळके निक्खिपन्ति, “यथासुखं भिक्खुसङ्गे परिभुञ्जतू”ति; ततो पट्ठाय अवहारो नत्थि, वत्तं पन जानितब्बं । यो हि देवसिकं सङ्गमज्जे ओसरति, तेन दिवसे दिवसे एकमेव दन्तकट्टं गहेतब्बं । यो पन देवसिकं न ओसरति, पधानघरे वसित्वा धम्मसवने वा उपोसथगो वा दिस्सति, तेन पमाणं सल्लक्खेत्वा चत्तारि पञ्चदन्तकट्टानि अत्तनो वसनट्टाने ठपेत्वा खादितब्बानि । तेसु खीणेषु सचे पुनपि दन्तकट्टमाळके बहूनि होन्तियेव, पुनपि आहरित्वा खादितब्बानि । यदि पन पमाणं असल्लक्खेत्वा आहरति, तेसु अक्खीणेषुयेव माळके खीयन्ति, ततो केचि थेरा “येहि गहितानि, ते पटिआहरन्तू”ति वदेय्युं, केचि “खादन्तु, पुन सामणेरा आहरिस्सन्ती”ति, तस्मा विवादपरिहरणत्थं

पमाणं सल्लक्खेतब्बं । गहणे पन दोसो नत्थि । मग्गं गच्छन्तेनापि एकं वा द्वे वा थविकाय पक्खिपित्वा गन्तब्बन्ति ।

दन्तपोनकथा निड्डिता ।

वनप्पतिकथा

११०. वनस्स पतीति **वनप्पति**; वनजेडुकरुक्खस्सेतं अधिवचनं । इध पन सब्बोपि मनुस्सेहि परिग्गहितरुक्खो अधिप्पेतो अम्बलबुजपनसादिको । यत्थ वा पन मरिचवल्लिआदीनि आरोपेन्ति, सो छिज्जमानो सचे एकायपि छल्लिया वा वाकेन वा सकलिकाय वा फेग्गुना वा सम्बद्धोव हुत्वा भूमियं पतति, रक्खति ताव ।

यो पन छिन्नोपि वल्लीहि वा सामन्तरुक्खसाखाहि वा सम्बद्धो सन्धारितत्ता उजुकमेव तिड्ढति, पतन्तो वा भूमिं न पापुणाति, नत्थि तत्थ परिहारो, अवहारो एव होति । योपि ककचेन छिन्नो अच्छिन्नो विय हुत्वा तथेव तिड्ढति, तस्मिम्पि एसेव नयो ।

यो पन रुक्खं दुब्बलं कत्वा पच्छा चालेत्वा पातेति, अज्जेन वा चालापेति; अज्जं वास्स सन्तिके रुक्खं छिन्दित्वा अज्झोत्थरति, परेन वा अज्झोत्थरापेति; मक्कटे वा परिपातेत्वा तत्थ आरोपेति, अज्जेन वा आरोपापेति; वग्गुलियो वा तत्थ आरोपेति, परेन वा आरोपापेति; ता तं रुक्खं पातेन्ति, तस्सेव अवहारो ।

सचे पन तेन रुक्खे दुब्बले कते अज्जो अनाणत्तो एव तं चालेत्वा पातेति,

रुक्खेन वा अज्झोत्थरति, अत्तनो धम्मताय मक्कटा वा वग्गुलियो वा आरोहन्ति, परो वा अनाणत्तो आरोपेति, सयं वा एस वातमुखं सोधेति, बलववातो आगन्त्वा रुक्खं पातेति; सब्बत्थ भण्डदेय्यं । वातमुखसोधनं पनेत्थ असम्पत्ते वाते सुक्खमातिकाय उजुकरणादीहि समेति, नो अज्जथा । रुक्खं आविज्झित्वा सत्थेन वा आकोटेति, अग्गिं वा देति, मण्डुककण्टकं वा विसं वा आकोटेति, येन सो मरति, सब्बत्थ भण्डदेय्यमेवाति ।

वनप्पतिकथा निड्डिता ।

हरणककथा

१११. हरणके — अज्जस्स **हरणकं भण्डं थेय्यचित्तो आमसतीति** परं सीसभारादीहि भण्डं आदाय गच्छन्तं दिस्वा “एतं हरिस्सामी”ति वेगेन गन्त्वा आमसति, एत्तावता अस्स दुक्कटं । **फन्दापेतीति** आकड्डुनविकड्डुनं करोति, सामिको न मुज्जति, तेनस्स थुल्लच्चयं । **ठाना चावेतीति** आकड्डित्वा सामिकस्स हत्थतो मोचेति, तेनस्स पाराजिकं । सचे पन तं भण्डसामिको उड्डहित्वा पोथेत्वा पुन तं भण्डं मोचापेत्वा गण्हेय्य, भिक्खु पठमग्गहणेनेव पाराजिको । सीसतो वा कण्णतो वा गीवतो वा हत्थतो वा अलङ्कारं छिन्दित्वा वा मोचेत्वा वा गणहन्तस्स सीसादीहि मोचितमत्ते पाराजिकं । हत्थे पन वलयं वा कटकं वा अनीहरित्वा अग्गबाहं घंसन्तोव अपरापरं वा सारेति, आकासगतं वा करोति, रक्खति ताव । रुक्खमूलचीवरवंसेसु वलयमिव न पाराजिकं जनेति । कस्मा? सविज्जाणकत्ता । सविज्जाणककोट्टासगतज्झि याव ततो न नीहटं, ताव तत्थेव होति । एसेव नयो अङ्गुलिमुद्दिकपादकटककटूपगपिळन्धनेसु ।

यो पन परस्स निवत्थसाटकं अच्छिन्दति, परो च सलज्जिताय सहसा न मुञ्चति, एकेनन्तेन चोरो कट्टति, एकेनन्तेन परो, रक्खति ताव। परस्स हत्थतो मुत्तमत्ते पाराजिकं। अथापि तं कट्टन्तस्स छिज्जित्वा एकदेसो हत्थगतो होति, सो च पादं अगघति पाराजिकमेव। **सहभण्डहारकन्ति** “सभण्डहारकं भण्डं नेस्सामी”ति चिन्तेत्वा “इतो याही”ति भण्डहारकं तज्जेति, सो भीतो चोरेन अधिप्पेतदिसाभिमुखो हुत्वा एकं पादं सङ्कामेति, चोरस्स थुल्लच्चयं; दुतिये पाराजिकं। **पातापेतीति** अथापि चोरो भण्डहारकस्स हत्थे आवुधं दिस्वा सासङ्को हुत्वा पातापेत्वा गहेतुकामो एकमन्तं पटिक्कम्म सन्तज्जेत्वा पातापेति, परस्स हत्थतो मुत्तमत्ते पाराजिकं।

पातापेति, आपत्ति दुक्कटस्साति आदि पन परिकप्पवसेन वुत्तं। यो हि भण्डं पातापेत्वा “यं मम रुच्चति, तं गहेस्सामी”ति परिकप्पेत्वा पातापेति, तस्स पातापने च आमसने च दुक्कटं, फन्दापने थुल्लच्चयं। पादग्घनकस्स ठाना चावने पाराजिकं। तं पच्छा पटिपातियमानस्स मुञ्चतोपि नत्थियेव समणभावो। योपि भण्डहारकं अतिक्कमन्तं दिस्वा अनुबन्धन्तो “तिट्ठ, तिट्ठ, भण्डं पातेही”ति वत्वा पातापेति, तस्सापि तेन हत्थतो मुत्तमत्ते पाराजिकं।

यो पन “तिट्ठ तिट्ठ”ति वदति, “पातेही”ति न वदति; इतरो च तं ओलोकेत्वा “सचे एस मं पापुणेय्य, घातेय्यापि म”न्ति सालयोव हुत्वा तं भण्डं गहनद्वाने पक्खिपित्वा “पुन निवत्तित्वा गहेस्सामी”ति पक्कमति, पातनपच्चया पाराजिकं नत्थि। आगन्त्वा पन थेय्यचित्तेन गणहतो उद्दारे पाराजिकं। अथ पनस्स एवं होति — “मया पातापेन्तेनेव इदं मम सन्तकं कत”न्ति ततो नं सकसज्जाय गणहाति; गहणे रक्खति, भण्डदेय्यं पन होति। “देही”ति वुत्ते अदेन्तस्स सामिकानं धुरनिक्खेपे पाराजिकं। “सो इमं छडुत्वा गतो, अनज्झावुत्थकं दानि इदं”न्ति पंसुकूलसज्जाय गणहतोपि एसेव नयो। अथ पन सामिको “तिट्ठ तिट्ठ”ति वुत्तमत्तेनेव ओलोकेन्तो तं दिस्वा “न दानि इदं मय्ह”न्ति धुरनिक्खेपं कत्वा निरालयो छडुत्वा पलायति, तं थेय्यचित्तेन गणहतो उद्दारे दुक्कटं। आहरापेन्ते दातब्बं, अदेन्तस्स पाराजिकं। कस्मा? तस्स पयोगेन छडित्तत्ताति **महाअट्ठकथायं** वुत्तं। अज्जेसु पन विचारणा एव नत्थि। पुरिमनयेनेव सकसज्जाय वा पंसुकूलसज्जाय वा गणहन्तेपि अयमेव विनिच्छयोति।

हरणककथा निड्डिता।

उपनिधिकथा

११२. उपनिधिम्हि — **नाहं गणहामी**ति सम्पजानमुसावादेपि अदिन्नादानस्स पयोगत्ता दुक्कटं। “किं तुम्हे भणथ? नेविदं मय्हं अनुरूपं, न तुम्हाक”न्ति आदीनि वदन्तस्सापि दुक्कटमेव। “रहो मया एतस्स हत्थे ठपितं, न अज्जो कोचि जानाति, ‘दस्सति नु खो मे नो’”ति सामिको विमतिं उप्पादेति, भिक्खुस्स थुल्लच्चयं। तस्स फरुसादिभावं दिस्वा सामिको “न मय्हं दस्सती”ति धुरं निक्खिपति, तत्र सचायं भिक्खु “किलमेत्वा नं दस्सामी”ति दाने सउस्साहो, रक्खति ताव। सचेपि सो दाने निरुस्साहो, भण्डस्सामिको पन गहणे सउस्साहो, रक्खतेव। यदि पन सो दाने निरुस्साहो भण्डसामिकोपि “न मय्हं दस्सती”ति धुरं निक्खिपति, एवं उभिन्नं धुरनिक्खेपेन भिक्खुनो पाराजिकं। यदिपि मुखेन “दस्सामी”ति वदति, चित्तेन पन अदातुकामो, एवम्पि सामिकस्स धुरनिक्खेपे पाराजिकं। तं पन उपनिधि नाम सङ्गोपनत्थाय अत्तनो हत्थे परेहि ठपितभण्डं, अगुत्तदेसतो ठाना चावेत्वा गुत्तद्वाने ठपनत्थाय हरतो अनापत्ति। थेय्यचित्तेनपि ठाना चावेन्तस्स अवहारो नत्थि। कस्मा? अत्तनो हत्थे निक्खित्तत्ता, भण्डदेय्यं पन होति। थेय्यचित्तेन परिभुज्जतोपि एसेव नयो। तावकालिकगहणेपि तथेव। **धम्मं चरन्तो**ति आदि वुत्तनयमेव। अयं ताव **पाळिवण्णना**।

पाळिमुत्तकविनिच्छयो पनेत्थ पत्तचतुक्कादिवसेन एवं वुत्तो — एको किर भिक्खु परस्स महग्घे पत्ते लोभं उप्पादेत्वा तं हरितुकामो ठपितट्टानमस्स सुट्ठु सल्लक्खेत्वा अत्तनोपि पत्तं तस्सेव सन्तिके ठपेसि । सो पच्चूससमये आगन्त्वा धम्मं वाचापेत्वा निद्वायमानं महाथेरमाह — “वन्दामि, भन्ते”ति । “को एसो”ति? “अहं, भन्ते, आगन्तुकभिक्खु, कालस्सेवमिह गन्तुकामो, असुकस्मिञ्च मे ठाने ईदिसेन नाम अंसबद्धकेन ईदिसाय पत्तत्थविकाय पत्तो ठपितो । साधाहं, भन्ते, तं लभेय्य”न्ति थेरो पविसित्वा तं गण्हि । उद्धारेयेव चोरस्स पाराजिकं । सचे आगन्त्वा “कोसि त्वं अवेलाय आगतो”ति वुत्तो भीतो पलायति, पाराजिकं पत्ताव पलायति । थेरस्स पन सुद्धचित्तत्ता अनापत्ति । थेरो “तं गण्हिस्सामी”ति अज्जं गण्हि, एसेव नयो । अयं पन अज्जं तादिसमेव गण्हन्ते युज्जति, मनुस्सविग्गहे आणत्तसदिसवत्थुस्मिं विय । **कुरुन्दियं** पन “पदवारेन कारेतब्बो”ति वुत्तं, तं अतादिसमेव गण्हन्ते युज्जति ।

तं मज्जमानो अत्तनो पत्तं गण्हित्वा अदासि, चोरस्स सामिकेन दिन्नत्ता पाराजिकं नत्थि, असुद्धचित्तेन पन गहितत्ता दुक्कटं । तं मज्जमानो चोरस्सेव पत्तं गण्हित्वा अदासि, इधापि चोरस्स अत्तनो सन्तकत्ता पाराजिकं नत्थि, असुद्धचित्तेन पन गहितत्ता दुक्कटमेव । सब्बत्थ थेरस्स अनापत्ति ।

अपरो “पत्तं चोरेस्सामी”ति तथेव निद्वायमानं थेरं वन्दि । “को अयं”न्ति च वुत्ते “अहं, भन्ते, गिलानभिक्खु, एकं ताव मे पत्तं देथ, गामद्वारं गन्त्वा भेसज्जं आहरिस्सामी”ति । थेरो “इध गिलानो नत्थि, चोरो अयं भविस्सती”ति सल्लक्खेत्वा “इमं हरतू”ति अत्तनो वेरिभिक्खुस्स पत्तं नीहरित्वा अदासि, द्विन्नम्पि उद्धारेयेव पाराजिकं । “वेरिभिक्खुस्स पत्तो”ति सज्जाय अज्जस्स पत्तं उद्धरन्तेपि एसेव नयो । सचे पन “वेरिस्साय”न्ति सज्जाय चोरस्सेव पत्तं उद्धरित्वा देति, वुत्तनयेनेव थेरस्स पाराजिकं, चोरस्स दुक्कटं । अथ “वेरिस्साय”न्ति मज्जमानो अत्तनो पत्तं देति, वुत्तनयेनेव उभिन्नम्पि दुक्कटं ।

एको महाथेरो उपट्ठाकं दहरभिक्खुं “पत्तचीवरं गण्ह, असुकं नाम गामं गन्त्वा पिण्डाय चरिस्सामा”ति आह । दहरो गहेत्वा थेरस्स पच्छतो पच्छतो गच्छन्तो थेय्यचित्तं उप्पादेत्वा सचे सीसे भारं खन्धे करोति, पाराजिकं नत्थि । कस्मा? आणत्तिया गहितत्ता । सचे पन मग्गतो ओक्कम्म अट्ठविं पविसति, पदवारेन कारेतब्बो । अथ निवत्तित्वा विहाराभिमुखो पलायित्वा विहारं पविसित्वा गच्छति, उपचारातिक्कमे पाराजिकं । अथापि महाथेरस्स निवासनपरिवत्तनट्टानतो गामाभिमुखो पलायति, गामूपचारातिक्कमे पाराजिकं । यदि पन उभोपि पिण्डाय चरित्वा भुज्जित्वा वा गहेत्वा वा निक्खमन्ति, थेरो च पुनपि तं वदति — “पत्तचीवरं गण्ह, विहारं गमिस्सामा”ति । तत्र चे सो पुरिमनयेनेव थेय्यचित्तेन सीसे भारं खन्धे करोति, रक्खति ताव । अट्ठविं पविसति, पदवारेन कारेतब्बो । निवत्तित्वा गामाभिमुखो एव पलायति, गामूपचारातिक्कमे पाराजिकं । पुरतो विहाराभिमुखो पलायित्वा विहारे अट्ठत्वा अनिसीदित्वा अवूपसन्तेनेव थेय्यचित्तेन गच्छति, उपचारातिक्कमे पाराजिकं । यो पन अनाणत्तो गण्हाति, तस्स सीसे भारं खन्धे करणादीसुपि पाराजिकं । सेसं पुरिमसदिसमेव ।

यो पन “असुकं नाम विहारं गन्त्वा चीवरं धोवित्वा रजित्वा वा एही”ति वुत्तो “साधू”ति गहेत्वा गच्छति, तस्सपि अन्तरामग्गे थेय्यचित्तं उप्पादेत्वा सीसे भारं खन्धे करणादीसु पाराजिकं नत्थि । मग्गा ओक्कमने पदवारेन कारेतब्बो । तं विहारं गन्त्वा तत्थेव वसन्तो थेय्यचित्तेन परिभुज्जन्तो जीरापेति, चोरा वा तस्स तं हरन्ति, अवहारो नत्थि, भण्डदेय्यं पन होति । ततो निक्खमित्वा आगच्छतोपि एसेव नयो ।

यो पन अनाणत्तो थेरेन निमित्ते वा कते सयमेव वा किलिङ्गं सल्लक्खेत्वा “देथ, भन्ते, चीवरं; असुकं नाम गामं

गन्त्वा रजित्वा आहरिस्सामी”ति गहेत्वा गच्छति; तस्स अन्तरामग्गे थेय्यचित्तं उप्पादेत्वा सीसे भारं खन्धे करणादीसु पाराजिकं । कस्मा? अनाणत्तिया गहितत्ता । मग्गा ओक्कमतोपि पटिनिवत्तित्वा तमेव विहारं आगन्त्वा विहारसीमं अतिक्कमतोपि वुत्तनयेनेव पाराजिकं । तत्थ गन्त्वा रजित्वा पच्चागच्छतोपि थेय्यचित्ते उप्पन्ने एसेव नयो । सचे पन यत्थ गतो, तत्थ वा अन्तरामग्गे विहारे वा तमेव विहारं पच्चागन्त्वा तस्स एकपस्से वा उपचारसीमं अनतिक्कमित्वा वसन्तो थेय्यचित्तेन परिभुञ्जन्तो जीरापेति, चोरा वा तस्स तं हरन्ति, यथा वा तथा वा नस्सति, भण्डदेय्यं । उपचारसीमं अतिक्कमतो पन पाराजिकं ।

यो पन थेरेन निमित्ते कयिरमाने “देथ, भन्ते, अहं रजित्वा आहरिस्सामी”ति वत्वा “कत्थ गन्त्वा, भन्ते, रजामी”ति पुच्छति । थेरो च नं “यत्थ इच्छसि, तत्थ गन्त्वा रजाही”ति वदति, अयं “विस्सट्ठदूतो” नाम । थेय्यचित्तेन पलायन्तोपि न अवहारेन कारेतब्बो । थेय्यचित्तेन पन पलायतोपि परिभोगेन वा अञ्जथा वा नासयतोपि भण्डदेय्यमेव होति । भिक्खु भिक्खुस्स हत्थे किञ्चि परिकखारं पहिणति — “असुकविहारे असुकभिक्खुस्स देही”ति, तस्स थेय्यचित्ते उप्पन्ने सब्बट्ठानेसु “असुकं नाम विहारं गन्त्वा चीवरं धोवित्वा रजित्वा वा एही”ति एत्थ वुत्तसदिसो विनिच्छयो ।

अपरो भिक्खुं पहिणितुकामो निमित्तं करोति — “को नु खो गहेत्वा गमिस्सती”ति, तत्र चे एको — “देथ, भन्ते, अहं गहेत्वा गमिस्सामी”ति गहेत्वा गच्छति, तस्स थेय्यचित्ते उप्पन्ने सब्बट्ठानेसु “देथ, भन्ते, चीवरं, असुकं नाम गामं गन्त्वा रजित्वा आहरिस्सामी”ति एत्थ वुत्तसदिसो विनिच्छयो । थेरेन चीवरत्थाय वत्थं लभित्वा उपट्ठाककुले ठपितं होति । अथस्स अन्तेवासिको वत्थं हरितुकामो तत्र गन्त्वा “तं किर वत्थं देथा”ति थेरेन पेसितो विय वदति; तस्स वचनं सद्वहित्वा उपासकेन ठपितं उपासिका वा, उपासिकाय ठपितं उपासको वा अञ्जो वा, कोचि नीहरित्वा देति, उद्दारेयेवस्स पाराजिकं । सचे पन थेरस्स उपट्ठाकेहि “इमं थेरस्स दस्सामा”ति अत्तनो वत्थं ठपितं होति । अथस्स अन्तेवासिको तं हरितुकामो तत्थ गन्त्वा “थेरस्स किर वत्थं दातुकामत्थ, तं देथा”ति वदति । ते चस्स सद्वहित्वा “मयं, भन्ते, भोजेत्वा दस्सामाति ठपयिम्ह, हन्द गण्हाही”ति देन्ति । सामिकेहि दिन्नत्ता पाराजिकं नत्थि, असुद्धचित्तेन पन गहितत्ता दुक्कटं, भण्डदेय्यञ्च होति ।

भिक्खु भिक्खुस्स वत्वा गामं गच्छति, “इत्थन्नामो मम वस्सावासिकं दस्सति, तं गहेत्वा ठपेय्यासी”ति । “साधू”ति सो भिक्खु तेन दिन्नं महग्घसाटकं अत्तना लद्धेन अप्पग्घसाटकेन सद्धिं ठपेत्वा तेन आगतेन अत्तनो महग्घसाटकस्स लद्धभावं जत्वा वा अजत्वा वा “देहि मे वस्सावासिक”न्ति वुत्तो “तव थूलसाटको लद्धो, मय्हां पन साटको महग्घो, द्वेपि असुकस्मिं नाम ओकासे ठपिता, पविसित्वा गण्हाही”ति वदति । तेन पविसित्वा थूलसाटके गहिते इतरस्स इतरं गणहतो उद्दारे पाराजिकं । अथापि तस्स साटके अत्तनो नामं अत्तनो च साटके तस्स नामं लिखित्वा “गच्छ नामं वाचेत्वा गण्हाही”ति वदति, तत्रापि एसेव नयो । यो पन अत्तना च तेन च लद्धसाटके एकतो ठपेत्वा तं एवं वदति — “तया च मया च लद्धसाटका द्वेपि अन्तोगम्भे ठपिता, गच्छ यं इच्छसि, तं विचिनित्वा गण्हाही”ति । सो च लज्जाय आवासिकेन लद्धं थूलसाटकमेव गणहेय्य, तत्रावासिकस्स विचिनित्वा गहितावसेसं इतरं गणहतो अनापत्ति । आगन्तुको भिक्खु आवासिकानं चीवरकम्मं करोन्तानं समीपे पत्तचीवरं ठपेत्वा “एते सङ्गोपेस्सन्ती”ति मञ्जमानो न्हायितुं वा अञ्जत्र वा गच्छति । सचे नं आवासिका सङ्गोपेन्ति, इच्चेतं कुसलं । नो चे, नट्टे गीवा न होति । सचेपि सो “इदं, भन्ते, ठपेथा”ति वत्वा गच्छति, इतरे च सकिच्चप्पसुतत्ता न जानन्ति, एसेव नयो । अथापि ते “इदं, भन्ते, ठपेथा”ति वुत्ता “मयं ब्यावटा”ति पटिक्खिपन्ति, इतरो च “अवस्सं ठपेस्सन्ती”ति अनादियित्वा गच्छति, एसेव नयो । सचे पन तेन याचिता वा अयाचिता वा “मयं ठपेस्साम, त्वं गच्छा”ति वदन्ति; तं सङ्गोपितब्बं । नो चे सङ्गोपेन्ति, नट्टे गीवा । कस्मा? सम्पटिच्छितत्ता ।

यो भिक्खु भण्डागारिको हुत्वा पच्चूससमये एव भिक्खून् पत्तचीवरानि हेट्ठापासादं ओरोपेत्वा द्वारं अपिदहित्वा तेसम्पि अनारोचेत्वाव दूरे भिक्खाचारं गच्छति; तानि चे चोरा हरन्ति, तस्सेव गीवा । यो पन भिक्खूहि “ओरोपेथ, भन्ते, पत्तचीवरानि; कालो सलाकगगहणस्सा”ति वुत्तो “समागतत्था”ति पुच्छित्वा “आम, समागतम्हा”ति वुत्ते पत्तचीवरानि नीहरित्वा निक्खिपित्वा भण्डागारद्वारं बन्धित्वा “तुम्हे पत्तचीवरानि गहेत्वा हेट्ठापासादद्वारं पटिजगित्वा गच्छेय्याथा”ति वत्त्वा गच्छति । तत्र चेको अलसजातिको भिक्खु भिक्खूसु गतेसु पच्छा अक्खीनि पुञ्छन्तो उट्ठित्वा उदकट्टानं मुखधोवनत्थं गच्छति, तं खणं दिस्वा चोरा तस्स पत्तचीवरं हरन्ति, सुहटं । भण्डागारिकस्स गीवा न होति ।

सचेपि कोचि भण्डागारिकस्स अनारोचेत्वाव भण्डागारे अत्तनो परिक्खारं ठपेति, तस्मिम्पि नट्टे भण्डागारिकस्स गीवा न होति । सचे पन भण्डागारिको तं दिस्वा “अट्टाने ठपित”न्ति गहेत्वा ठपेति, नट्टे तस्स गीवा । सचेपि ठपितभिक्खुना “मया, भन्ते, ईदिसो नाम परिक्खारो ठपितो, उपधारेय्याथा”ति वुत्तो “साधू”ति सम्पटिच्छति, दुन्निक्खित्तं वा मज्जमानो अज्जस्मिं ठाने ठपेति, तस्सेव गीवा । “नाहं जानामी”ति पटिक्खिपन्तस्स पन नत्थि गीवा । योपि तस्स पस्सन्तस्सेव ठपेति, भण्डागारिकञ्च न सम्पटिच्छापेति, नट्टं सुनट्टमेव । सचे तं भण्डागारिको अज्जत्र ठपेति, नट्टे गीवा । सचे भण्डागारं सुगुत्तं, सब्बो सङ्गस्स च चेतियस्स च परिक्खारो तत्थेव ठपीयति, भण्डागारिको च बालो अब्यत्तो द्वारं विवरित्वा धम्मकथं वा सोतुं, अज्जं वा किञ्चि कातुं कत्थिचि गच्छति, तं खणं दिस्वा यत्तकं चोरा हरन्ति, सब्बं तस्स गीवा । भण्डागारतो निक्खमित्वा बहि चङ्कमन्तस्स वा द्वारं विवरित्वा सरीरं उतुं गाहापेन्तस्स वा तत्थेव समणधम्मानुयोगेन निसिन्नस्स वा तत्थेव निसीदित्वा केनचि कम्मेन ब्यावटस्स वा उच्चारपस्सावपीळितस्सापि ततो तत्थेव उपचारे विज्जमाने बहि गच्छतो वा अज्जेन वा केनचि आकारेन पमत्तस्स सतो द्वारं विवरित्वा वा विवटमेव पविसित्वा वा सन्धिं छिन्दित्वा वा यत्तकं तस्स पमादपच्चया चोरा हरन्ति, सब्बं तस्सेव गीवा । उण्हसमये पन वातपानं विवरित्वा निपज्जितुं वट्ठतीति वदन्ति । उच्चारपीळितस्स पन तस्मिं उपचारे असति अज्जत्थ गच्छन्तस्स गिलानपक्खे ठितत्ता अविसयो; तस्मा गीवा न होति ।

यो पन अन्तो उण्हपीळितो द्वारं सुगुत्तं कत्वा बहि निक्खमति, चोरा च नं गहेत्वा “द्वारं विवरा”ति वदन्ति, याव ततियं न विवरितब्बं । यदि पन ते चोरा “सचे न विवरसि, तज्ज मारेस्साम, द्वारज्ज भिन्दित्वा परिक्खारं हरिस्सामा”ति फरसुआदीनि उक्खिपन्ति । “मयि च मते सङ्गस्स च सेनासने विनट्टे गुणो नत्थी”ति विवरितुं वट्ठति । इथापि अविसयत्ता गीवा नत्थीति वदन्ति । सचे कोचि आगन्तुको कुञ्चिकं वा देति, द्वारं वा विवरति, यत्तकं चोरा हरन्ति, सब्बं तस्स गीवा । सङ्गेन भण्डागारगुत्तत्थाय सूचियन्तकज्ज कुञ्चिकमुद्दिका च योजेत्वा दिन्ना होति, भण्डागारिको घटिकमत्तं दत्वा निपज्जति, चोरा विवरित्वा परिक्खारं हरन्ति, तस्सेव गीवा । सूचियन्तकज्ज कुञ्चिकमुद्दिकज्ज योजेत्वा निपन्नं पनेतं सचे चोरा आगन्त्वा “विवरा”ति वदन्ति, तत्थ पुरिमनयेनेव पटिपज्जितब्बं । एवं गुत्तं कत्वा निपन्ने पन सचे भित्तिं वा छदनं वा भिन्दित्वा उमङ्गेन वा पविसित्वा हरन्ति, न तस्स गीवा । सचे भण्डागारे अज्जेपि थेरा वसन्ति, विवटे द्वारे अत्तनो अत्तनो परिक्खारं गहेत्वा गच्छन्ति, भण्डागारिको तेसु गतेसु द्वारं न जग्गति, सचे तत्थ किञ्चि अवहरीयति, भण्डागारिकस्स इस्सरताय भण्डागारिकस्सेव गीवा । थेरेहि पन सहायेहि भवितब्बं । अयं तत्थ सामीचि ।

यदि भण्डागारिको “तुम्हे बहि ठत्वाव तुम्हाकं परिक्खारं गण्हथ, मा पविसित्था”ति वदति, तेसज्ज एको लोलमहाथेरो सामणेरहि चेव उपट्ठाकेहि च सद्धिं भण्डागारं पविसित्वा निसीदति चेव निपज्जति च, यत्तकं भण्डं नस्सति, सब्बं तस्स गीवा । भण्डागारिकेन पन अवसेसत्थेरेहि च सहायेहि भवितब्बं । अथ भण्डागारिको लोलसामणेर च उपट्ठाके च गहेत्वा भण्डागारे निसीदति चेव निपज्जति च, यं तत्थ नस्सति, सब्बं तस्सेव गीवा । तस्मा भण्डागारिकेनेव तत्थ वसितब्बं । अवसेसेहि अप्पेव रुक्खमूले वसितब्बं, न च भण्डागारेति ।

ये पन अत्तनो अत्तनो सभागभिक्षून् वसनगब्भेसु परिक्रारं ठपेन्ति, परिक्रारे नट्टे येहि ठपितो, तेसंयेव गीवा । इतरेहि पन सहायेहि भवितब्बं । यदि पन सङ्गो भण्डागारिकस्स विहारेयेव यागुभत्तं दापेति, सो च भिक्षाचारत्थाय गामं गच्छति, नट्टं तस्सेव गीवा । भिक्षाचारं पविसन्तेहि अतिरेकचीवररक्खणत्थाय ठपितविहारवारिकस्सापि यागुभत्तं वा निवापं वा लभमानस्सेव भिक्षाचारं गच्छतो यं तत्थ नस्सति, सब्बं गीवा । न केवलञ्च एत्तकमेव, भण्डागारिकस्स विय यं तस्स पमादप्पच्चया नस्सति, सब्बं गीवा ।

सचे विहारो महा होति, अज्जं पदेसं रक्खितुं गच्छन्तस्स अज्जस्मिं पदेसे निक्खित्तं हरन्ति, अविसयत्ता गीवा न होति । ईदिसे पन विहारे वेमज्जे सब्बेसं ओसरणट्टाने परिक्रारे ठपेत्वा निसीदितब्बं । विहारवारिका वा द्वे तयो ठपेतब्बा । सचे तेसं अप्पमत्तानं इतो चितो च रक्खतंयेव किञ्चि नस्सति, गीवा न होति । विहारवारिके बन्धित्वा हरितभण्डम्पि चोरानं पटिपथं गतेसु अज्जेन मग्गेन हरितभण्डम्पि न तेसं गीवा । सचे विहारवारिकानं विहारे दातब्बं यागुभत्तं वा निवापो वा न होति, तेहि पत्तब्बलाभतो अतिरेका द्वे तस्सो यागुसलाका, तेसं पहोनकभत्तसलाका च ठपेतुं वट्ठति । निबद्धं कत्वा पन न ठपेतब्बा, मनुस्सा हि विप्पटिसारिनो होन्ति, “विहारवारिकायेव अम्हाकं भत्तं भुज्जन्ती”ति । तस्मा परिवत्तेत्वा ठपेतब्बा । सचे तेसं सभागा सलाकभत्तानि आहरित्वा देन्ति, इच्चेतं कुसलं; नो चे देन्ति, वारं गाहापेत्वा नीहरापेतब्बानि । सचे विहारवारिको द्वे तस्सो यागुसलाका, चत्तारि पञ्च सलाकभत्तानि च लभमानोव भिक्षाचारं गच्छति, भण्डागारिकस्स विय सब्बं नट्टं गीवा होति । सचे सङ्गस्स विहारपालानं दातब्बं भत्तं वा निवापो वा नत्थि, भिक्षू विहारवारं गहेत्वा अत्तनो अत्तनो निस्सितके जग्गेन्ति, सम्पत्तवारं अग्गहेतुं न लभन्ति, यथा अज्जे भिक्षू करोन्ति, तथेव कातब्बं । भिक्षूहि पन असहायकस्स वा अत्तदुतियस्स वा यस्स सभागो भिक्षु भत्तं आनेत्वा दाता नत्थि, एवरूपस्स वारो न पापेतब्बो ।

यम्पि पाकवत्तत्थाय विहारे ठपेन्ति, तं गहेत्वा उपजीवन्तेन ठातब्बं । यो तं न उपजीवति, सो वारं न गाहापेतब्बो । फलाफलत्थायपि विहारे भिक्षुं ठपेन्ति, जगित्वा गोपेत्वा फलवारेन भाजेत्वा खादन्ति । यो तानि खादति, तेन ठातब्बं । अनुपजीवन्तो न गाहापेतब्बो । सेनासनमज्जपीठपच्चत्थरणरक्खणत्थायपि ठपेन्ति, आवासे वसन्तेन ठातब्बं । अब्भोकासिको पन रुक्खमूलिको वा न गाहापेतब्बो ।

एको नवको होति, बहुस्सुतो पन बहूनं धम्मं वाचेति, परिपुच्छं देति, पाळिं वण्णेति, धम्मकथं कथेति, सङ्गस्स भारं नित्थरति, अयं लाभं परिभुज्जन्तोपि आवासे वसन्तोपि वारं न गाहेतब्बो । “**पुरिसविसेसो नाम जातब्बो**”ति वदन्ति ।

उपोसथागारपटिमाघरजग्गकस्स पन दिगुणं यागुभत्तं देवसिकं तण्डुलनाळि संवच्छरे तिचीवरं, दसवीसग्घनकं कप्पियभण्डञ्च दातब्बं । सचे पन तस्स तं लभमानस्सेव पमादेन तत्थ किञ्चि नस्सति, सब्बं गीवा । बन्धित्वा बलक्कारेन अच्छिन्नं पन न गीवा । तत्थ चेतियस्स वा सङ्गस्स वा सन्तकेन चेतियस्स सन्तकं रक्खापेतुं वट्ठति । चेतियस्स सन्तकेन सङ्गस्स सन्तकं रक्खापेतुं न वट्ठति । यं पन चेतियस्स सन्तकेन सद्धिं सङ्गस्स सन्तकं ठपितं होति, तं चेतियसन्तके रक्खापिते रक्खितमेव होतीति एवं वट्ठति । पक्खवारेन उपोसथागारादीनि रक्खतोपि पमादवसेन नट्टं गीवायेवाति ।

उपनिधिकथा निट्ठिता ।

सुङ्कघातकथा

११३. सुङ्कं ततो हनन्तीति **सुङ्कघातं**; सुङ्कट्टानस्सेतं अधिवचनं । तज्हि यस्मा ततो सुङ्कारहं भण्डं सुङ्कं अदत्वा

नीहरन्ता रज्जो सुङ्गं हनन्ति विनासेन्ति, तस्मा सुङ्गघातन्ति वुत्तं । तत्र पविसित्वाति तत्र पब्बतखण्डादीसु रज्ज्वा परिच्छेदं कत्वा ठपिते सुङ्गद्वाने पविसित्वा । राजग्गं भण्डन्ति राजारहं भण्डं; यतो रज्जो पञ्चमासकं वा अतिरेकपञ्चमासकं वा अग्घनकं सुङ्गं दातब्बं होति, तं भण्डन्ति अत्थो । राजकन्तिपि पाठो, अयमेवत्थो । थेय्यचित्तोति “इतो रज्जो सुङ्गं न दस्सामी”ति थेय्यचित्तं उप्पादेत्वा तं भण्डं आमसति, दुक्कटं । ठपितद्वानतो गहेत्वा थविकाय वा पक्खिपति, पटिच्छन्नद्वाने वा ऊरुना सद्धिं बन्धति, थुल्लच्चयं । सुङ्गद्वानेन परिच्छिन्नत्ता ठानाचावनं न होति । सुङ्गद्वानपरिच्छेदं दुतियं पादं अतिक्कामेति, पाराजिकं ।

बहिसुङ्गघातं पातेतीति राजपुरिसानं अज्जविहितभावं पस्सित्वा अन्तो ठितोव बहि पतनत्थाय खिपति । तज्जे अवस्सं पतनकं, हत्थतो मुत्तमत्ते पाराजिकं । तज्जे रुक्खे वा खाणुम्हि वा पटिहतं बलववातवेगुक्खित्तं वा हुत्वा पुन अन्तोयेव पतति, रक्खति । पुन गण्हित्वा खिपति, पुब्बे वुत्तनयेनेव पाराजिकं । भूमियं पतित्वा वट्टन्तं पुन अन्तो पविसति, पाराजिकमेव । कुरुन्दीसङ्घेपट्टकथासु पन “सचे बहि पतितं ठत्वा वट्टन्तं पविसति, पाराजिकं । सचे अतिट्टमानंयेव वट्टित्वा पविसति रक्खती”ति वुत्तं ।

अन्तो ठत्वा हत्थेन वा पादेन वा यट्ठिया वा वट्टेति, अज्जेन वा वट्टापेति, सचे अट्टित्वा वट्टमानं गतं, पाराजिकं । अन्तो ठत्वा बहि गच्छन्तं रक्खति, “वट्टित्वा गमिस्सती”ति वा “अज्जो नं वट्टेस्सती”ति वा अन्तो ठपितं पच्छा सयं वा वट्टमानं अज्जेन वा वट्टितं बहि गच्छति, रक्खतियेव । सुद्धचित्तेन ठपिते पन तथा गच्छन्ते वत्तब्बमेव नत्थि । द्वे पुटके एकाबद्धे कत्वा सुङ्गद्वानसीमन्तरे ठपेति, किञ्चापि बहिपुटके सुङ्गं पादं अग्घति, तेन सद्धिं एकाबद्धताय पन अन्तो पुटको रक्खति । सचे पन परिवत्तेत्वा अब्भन्तरिमं बहि ठपेति, पाराजिकं । काजेपि एकबद्धं कत्वा ठपिते एसेव नयो । सचे पन अबन्धित्वा काजकोटियं ठपितमत्तमेव होति, पाराजिकं ।

गच्छन्ते याने वा अस्सपिट्ठिआदीसु वा ठपेति “बहि नीहरिस्सती”ति नीहटेपि अवहारो नत्थि, भण्डदेय्यम्पि न होति । कस्मा? “अत्र पविट्टस्स सुङ्गं गण्हन्तू”ति वुत्तत्ता इदञ्च सुङ्गद्वानस्स बहि ठितं, न च तेन नीतं, तस्मा नेव भण्डदेय्यं न पाराजिकं ।

ठितयानादीसु ठपिते विना तस्स पयोगं गतेसु थेय्यचित्तेपि सति नेवत्थि अवहारो । यदि पन ठपेत्वा यानादीनि पाजेन्तो अतिक्कामेति, हत्थिसुत्तादीसु वा कतपरिचयत्ता पुरतो ठत्वा “एहि, रे”ति पक्कोसति, सीमातिक्कमे पाराजिकं । एळकलोमसिक्खापदे इमस्मिं ठाने अज्जं हरापेति, अनापत्ति, इध पाराजिकं । तत्र अज्जस्स याने वा भण्डे वा अजानन्तस्स पक्खिपित्वा तियोजनं अतिक्कामेति, निस्सग्गियानि होन्तीति पाचित्तियं । इध अनापत्ति ।

सुङ्गद्वाने सुङ्गं दत्ताव गन्तुं वट्टति । एको आभोगं कत्वा गच्छति “सचे ‘सुङ्गं देही’ति वक्खन्ति, दस्सामि; नो चे वक्खन्ति, गमिस्सामी”ति । तं दिस्वा एको सुङ्गिको “एसो भिक्खु गच्छति, गण्हथ नं सुङ्गं”न्ति वदति, अपरो “कुतो पब्बजितस्स सुङ्गं, गच्छतू”ति वदति, लद्धकप्पं होति, गन्तब्बं । “भिक्खूनं सुङ्गं अदत्वा गन्तुं न वट्टति, गण्ह उपासका”ति वुत्ते पन “भिक्खुस्स सुङ्गं गण्हन्तेहि पत्तचीवरं गहेतब्बं भविस्सति, किं तेन, गच्छतू”ति वुत्तेपि लद्धकप्पमेव । सचेपि सुङ्गिका निदायन्ति वा, जूतं वा कीळन्ति, यत्थ कत्थचि वा गता, अयञ्च “कुहिं सुङ्गिका”ति पक्कोसित्वापि न पस्सति, लद्धकप्पमेव । सचेपि सुङ्गद्वानं पत्वा अज्जविहितो, किञ्चि चिन्तेन्तो वा सज्झायन्तो वा मनसिकारं अनुयुज्जन्तो वा चोरहत्थिसीहव्यग्घादीहि सहसा वुट्ठाय समनुबद्धो वा, महामेघं उट्ठितं दिस्वा पुरतो सालं पविसितुकामो वा हुत्वा तं ठानं अतिक्कमति, लद्धकप्पमेव ।

सुङ्गं परिहरतीति एत्थ उपचारं ओक्कमित्वा किञ्चापि परिहरति, अवहारोयेवाति

कुरुन्दडुकथायं वुत्तं। **महाअडुकथायं**पन “परिहरन्तं राजपुरिसा विहेठेन्ती”ति केवलं आदीनवं दस्सेत्वा उपचारं ओक्कमित्वा परिहरतो दुक्कटं, अनोक्कमित्वा परिहरतो अनापत्ती”ति वुत्तं। इदं पाळिया समेति। एत्थ द्वीहि लेडुपातेहि उपचारो परिच्छिन्दितब्बोति।

सुङ्गघातकथा निड्डिता।

पाणकथा

११४. इतो परस्मिं एकंसेन अवहारप्पहोनकपाणं दस्सेन्तो “**मनुस्सपाणो**”ति आह। तम्पि भुजिस्सं हरन्तस्स अवहारो नत्थि। योपि भुजिस्सो मातरा वा पितरा वा आठपितो होति, अत्तना वा अत्तनो उपरि कत्वा पञ्जासं वा सट्ठिं वा अग्गहेसि, तम्पि हरन्तस्स अवहारो नत्थि; धनं पन गतट्ठाने वड्ढति। अन्तोजातक-धनक्कीत-करमरानीतप्पभेदं पन दासंयेव हरन्तस्स अवहारो होति। तमेव हि सन्धाय इदं वुत्तं — “पाणो नाम मनुस्सपाणो वुच्चती”ति। एत्थ च गेहदासिया कुच्छिम्हि दासस्स जातो अन्तोजातको, धनेन कीतो धनक्कीतो, परदेसतो पहरित्वा आनेत्वा दासब्बं उपगमितो करमरानीतोति वेदितब्बो। एवरूपं पाणं “हरिस्सामी”ति आमसति, दुक्कटं। हत्थे वा पादे वा गहेत्वा उक्खिपन्तो फन्दापेति, थुल्लच्चयं। उक्खिपित्वा पलायितुकामो केसग्गमत्तम्पि ठितट्ठानतो अतिक्कामेति, पाराजिकं। केसेसु वा हत्थेसु वा गहेत्वा कड्ढति, पदवारेन कारेतब्बो।

पदसा नेस्सामीति तज्जेन्तो वा पहरन्तो वा “इतो गच्छाही”ति वदति, तेन वुत्तदिसाभागं गच्छन्तस्स दुतियपदवारेन पाराजिकं। योपि तेन सट्ठिं एकच्छन्दा होन्ति, सब्बेसं एकक्खणे पाराजिकं। भिक्खु दासं दिस्वा सुखदुक्खं पुच्छित्वा वा अपुच्छित्वा वा “गच्छ, पलायित्वा सुखं जीवा”ति वदति, सो चे पलायति, दुतियपदवारे पाराजिकं। तं अत्तनो समीपं आगतं अज्जो “पलाया”ति वदति, सचे भिक्खुसतं पटिपाटिया अत्तनो समीपमागतं वदति, सब्बेसं पाराजिकं। यो पन वेगसा पलायन्तंयेव “पलाय, याव तं सामिका न गण्हन्ती”ति भणति, अनापत्ति पाराजिकस्स। सचे पन सणिकं गच्छन्तं भणति, सो च तस्स वचनेन सीधं गच्छति, पाराजिकं। पलायित्वा अज्जं गामं वा देसं वा गतं दिस्वा ततोपि पलापेन्तस्स पाराजिकमेव।

अदिन्नादानं नाम परियायेन मुच्चति। यो हि एवं वदति — “त्वं इध किं करोसि,

किं ते पलायितुं न वट्ठतीति वा, किं कत्थचि गन्त्वा सुखं जीवितुं न वट्ठतीति वा, दासदासियो पलायित्वा अमुकं नाम पदेसं गन्त्वा सुखं जीवन्ती”ति वा, सो च तस्स वचनं सुत्वा पलायति, अवहारो नत्थि। योपि “मयं अमुकं नाम पदेसं गच्छाम, तत्रागता सुखं जीवन्ति, अम्हेहि च सट्ठिं गच्छन्तानं अन्तरामग्गेपि पाथेय्यादीहि किलमथो नत्थी”ति वत्वा सुखं अत्तना सट्ठिं आगच्छन्तं गहेत्वा गच्छति मग्गगमनवसेन, न थेय्यचित्तेन; नेवत्थि अवहारो। अन्तरामग्गे च चोरेसु उट्ठितेसु “अरे! चोरा उट्ठिता, वेगेन पलाय, एहि याही”ति वदन्तस्सापि चोरन्तराय मोचनत्थाय वुत्तत्ता अवहारं न वदन्तीति।

पाणकथा निड्डिता।

अपदकथा

अपदेसु अहि नाम सस्सामिको अहितुण्डिकादीहि गहितसप्पो; यं कीळापेन्ता

अड्ढम्पि पादम्पि कहापणम्पि लभन्ति, मुञ्चन्तापि हिरञ्जं वा सुवण्णं वा गहेत्वाव मुञ्चन्ति । ते कस्सचि भिक्खुनो निसिन्नोकासं गन्त्वा सप्पकरण्डं ठपेत्वा निदायन्ति वा, कत्थचि वा गच्छन्ति, तत्र चे सो भिक्खु थेय्यचित्तेन तं करण्डं आमसति, दुक्कटं । फन्दापेति, थुल्लच्चयं । ठाना चावेति, पाराजिकं । सचे पन करण्डकं उग्घाटेत्वा सप्पं गीवाय गण्हाति, दुक्कटं । उद्धरति, थुल्लच्चयं । उजुकं कत्वा उद्धरन्तस्स करण्डतलतो सप्पस्स नङ्गुट्ठे केसग्गमत्ते मुत्ते पाराजिकं । घंसित्वा कट्ठन्तस्स नङ्गुट्ठे मुखवट्ठितो मुत्तमत्ते पाराजिकं । करण्डमुखं ईसकं विवरित्वा पहारं वा दत्वा “एहि, रे”ति नामेन पक्कोसित्वा निक्खामेति, पाराजिकं । तथेव विवरित्वा मण्डूकसद्वं वा मूसिकसद्वं वा लाजाविकिरणं वा कत्वा नामेन पक्कोसति, अच्छरं वा पहरति, एवं निक्खन्तेपि पाराजिकं । मुखं अविवरित्वापि एवं कते छातो सप्पो सीसेन करण्डपुटं आहच्च ओकासं कत्वा पलायति, पाराजिकमेव । सचे पन मुखे विवरिते सयमेव सप्पो निक्खमित्वा पलायति, भण्डदेय्यं । अथापि मुखं विवरित्वा वा अविवरित्वा वा केवलं मण्डूकमूसिकसद्वं लाजाविकिरणमेव च करोति, न नामं गहेत्वा पक्कोसति, न अच्छरं वा पहरति, सप्पो च छातत्ता “मण्डूकादीनि खादिस्सामी”ति निक्खमित्वा पलायति, भण्डदेय्यमेव । मच्छो केवलं इध अपदग्गहणेन आगतो । यं पनेत्थ वत्तब्बं, तं उदकट्ठे वुत्तमेवाति ।

अपदकथा निट्ठिता ।

द्विपदकथा

११५. द्विपदेसु — ये अवहरितुं सक्का, ते दस्सेन्तो “मनुस्सा पक्खजाता”ति आह । देवता पन अवहरितुं न सक्का । पक्खा जाता एतेसन्ति पक्खजाता । ते लोमपक्खा चम्मपक्खा अट्ठिपक्खाति ति विधा । तत्थ मोरकुक्कुटादयो लोमपक्खा, वग्गुलिआदयो चम्मपक्खा, भमरादयो अट्ठिपक्खाति वेदितब्बा । ते सब्बेपि मनुस्सा च पक्खजाता च केवलं इध द्विपदग्गहणेन आगता । यं पनेत्थ वत्तब्बं, तं आकासट्ठे च पाणे च वुत्तनयमेवाति ।

द्विपदकथा निट्ठिता ।

चतुष्पदकथा

११६. चतुष्पदेसु — पसुकाति पाळियं आगतावसेसा सब्बा चतुष्पदजातीति वेदितब्बा । हत्थिआदयो पाकटायेव । तत्थ थेय्यचित्तेन हत्थिं आमसन्तस्स दुक्कटं, फन्दापेन्तस्स थुल्लच्चयं । यो पन महाबलो बलमदेन तरुणं भिङ्गच्छापं नाभिमूले सीसेन उच्चारित्वा गण्हन्तो चत्तारो पादे, सोण्डं च भूमितो केसग्गमत्तम्पि मोचेति, पाराजिकं । हत्थी पन कोचि हत्थिसालायं बन्धित्वा ठपितो होति, कोचि अबद्धोव तिट्ठति, कोचि अन्तोवत्थुम्हि तिट्ठति, कोचि राजङ्गणे तिट्ठति, तत्थ हत्थिसालायं गीवाय बन्धित्वा ठपितस्स गीवाबन्धनञ्च चत्तारो च पादाति पञ्च ठानानि होन्ति । गीवाय च एकस्मिञ्च पादे अयसङ्गलिकाय बद्धस्स छ ठानानि । गीवाय च द्वीसु च पादेसु बद्धस्स सत्त ठानानि । तेसं वसेन फन्दापनठानाचावनानि वेदितब्बानि । अबद्धस्स सकला हत्थिसाला ठानं । ततो अतिक्कमने, पाराजिकं । अन्तोवत्थुम्हि ठितस्स सकलं अन्तोवत्थुमेव ठानं । तस्स वत्थुद्वारातिक्कमने पाराजिकं । राजङ्गणे ठितस्स सकलनगरं ठानं । तस्स नगरद्वारातिक्कमने पाराजिकं । बहिनगरे ठितस्स ठितट्ठानमेव ठानं । तं हरन्तो पदवारेन कारेतब्बो । निपन्नस्स एकमेव ठानं । तं थेय्यचित्तेन उट्ठापेन्तस्स उट्ठितमत्ते पाराजिकं । अस्सेपि अयमेव विनिच्छयो । सचे पन सो चतूसु पादेसु बद्धो होति, अट्ठ ठानानि

वेदितब्बानि । एस नयो ओट्टेपि ।

गोणोपि कोचि गेहे बन्धित्वा ठपितो होति । कोचि अबद्धोव तिट्ठति, कोचि पन वजे बन्धित्वा ठपितो होति, कोचि अबद्धोव तिट्ठति । तत्थ गेहे बन्धित्वा ठपितस्स चत्तारो पादा, बन्धनञ्चाति पञ्च ठानानि; अबद्धस्स सकलं गेहं । वजेपि बद्धस्स पञ्च ठानानि । अबद्धस्स सकलो वजो । तं वजद्वारं अतिक्कामेति, पाराजिकं । वजं भिन्दित्वा हरन्तो खण्डद्वारं अतिक्कामेति, पाराजिकं । द्वारं वा विवरित्वा वजं वा भिन्दित्वा बहि ठितो नामेन पक्कोसित्वा निक्खामेति, पाराजिकं । साखाभङ्गं दस्सेत्वा पक्कोसन्तस्सापि एसेव नयो । द्वारं अविवरित्वा वजं अभिन्दित्वा साखाभङ्गं चालेत्वा पक्कोसति, गोणो छातताय वजं लङ्घेत्वा निक्खमति, पाराजिकमेव । सचे पन द्वारे विवरिते वजे वा भिन्ने सयमेव निक्खमति, भण्डदेय्यं । द्वारं विवरित्वा वा अविवरित्वा वा वजम्पि भिन्दित्वा वा अभिन्दित्वा वा केवलं साखाभङ्गं चालेति, न पक्कोसति, गोणो छातताय पदसा वा लङ्घेत्वा वा निक्खमति, भण्डदेय्यमेव । एको मज्झे गामे बद्धो ठितो, एको निपन्नो । ठितगोणस्स पञ्च ठानानि होन्ति, निपन्नस्स द्वे ठानानि; तेसं वसेन फन्दापनठानाचावनानि वेदितब्बानि ।

यो पन निपन्नं अनुट्ठापेत्वा तत्थेव घातेति, भण्डदेय्यं । सुपरिक्खित्ते पन द्वारयुत्ते गामे ठितगोणस्स सकलगामो ठानं । अपरिक्खित्ते ठितस्स वा चरन्तस्स वा पादेहि अक्कन्तठानमेव ठानं गद्रभपसुकासुपि अयमेव विनिच्छयोति ।

चतुप्पदकथा निट्ठिता ।

बहुप्पदकथा

११७. बहुप्पदेसु — सचे एकाय सतपदिया वत्थु पूरति, तं पदसा नेन्तस्स नवनवुति थुल्लच्चयानि, एकं पाराजिकं । सेसं वुत्तनयमेवाति ।

बहुप्पदकथा निट्ठिता ।

ओचरककथा

११८. ओचरतीति ओचरको, तत्थ तत्थ अन्तो अनुपविसतीति वुत्तं होति । ओचरित्वाति सल्लक्खेत्वा, उपधारेत्वाति अत्थो । आचिक्खतीति परकुलेसु वा विहारादीसु वा दुट्ठपितं असंविहितारक्खं भण्डं अज्जस्स चोरकम्मं कातुं पटिबलस्स आरोचेति । आपत्ति उभिन्नं पाराजिकस्साति अवस्सं हारिये भण्डे ओचरकस्स आणत्तिक्खणे इतरस्स ठानाचावनेति एवं आपत्ति उभिन्नं पाराजिकस्स । यो पन “पुरिसो गेहे नत्थि, भण्डं असुकस्मिं नाम पदेसे ठपितं असंविहितारक्खं, द्वारं असंवुत्तं, गतमत्तेनेव सक्का हरितुं, नत्थि नाम कोचि पुरिसकारूपजीवी, यो तं गन्त्वा हरेय्या”ति आदिना नयेन परियायकथं करोति, तज्ज सुत्वा अज्जो “अहं दानि हरिस्सामी”ति गन्त्वा हरति, तस्स ठानाचावने पाराजिकं, इतरस्स पन अनापत्ति । परियायेन हि अदिन्नादानतो मुच्चतीति ।

ओचरककथा निट्ठिता ।

ओणिरक्खकथा

ओणिं रक्खतीति ओणिरक्खो । यो परेन अत्तनो वसनद्धाने आभतं भण्डं “इदं

ताव, भन्ते, मुहुत्तं ओलोकेथ, याव अहं इदं नाम किच्चं कत्वा आगच्छामी”ति वुत्तो रक्खति, तस्सेतं अधिवचनं । तेनेवाह — “ओणिरक्खो नाम आहटं भण्डं गोपेन्तो”ति । तत्थ ओणिरक्खो येभ्य्येन बन्धित्वा लग्गेत्वा ठपितभण्डं अमोचेत्ताव हेट्ठा पसिब्बकं वा पुटकं वा छिन्दित्वा किञ्चिमत्तं गहेत्वा सिब्बनादिं पुन पाकतिकं करोति, “एवं गण्हिस्सामी”ति आमसनादीनि करोन्तस्स अनुरुपा आपत्तियो वेदितब्बाति ।

ओणिरक्खकथा निड्ढिता ।

संविदावहारकथा

संविधाय अवहारो संविदावहारो; अञ्जमञ्जसञ्जत्तिया कतावहारोति वुत्तं होति । संविदहित्वाति एकच्छन्दताय एकज्झासयताय सम्मन्तयित्वाति अत्थो । तत्रायं विनिच्छयो — सम्बहुला भिक्खू “असुकं नाम गेहं गन्त्वा, छदनं वा भिन्दित्वा, सन्धिं वा छिन्दित्वा भण्डं हरिस्सामा”ति संविदहित्वा गच्छन्ति । तेसु एको भण्डं अवहरति । तस्सुद्धारे सब्बेसं पाराजिकं । परिवारेपि चेतं वुत्तं —

“चतुरो जना संविधाय, गरुभण्डं अवाहरुं ।

तयो पाराजिका, एको न पाराजिको ।

पज्हा मेसा कुसलेहि चिन्तिता”ति ॥ (परि० ४७९) ।

तस्सायं अत्थो — चत्तारो जना आचरियन्तेवासिका छमासकं गरुभण्डं आहरितुकामा जाता । तत्थ आचरियो “त्वं एकं मासकं हर, त्वं एकं, त्वं एकं, अहं तयो हरिस्सामी”ति आह । अन्तेवासिकेसु पन पठमो “तुम्हे, भन्ते, तयो हरथ, त्वं एकं हर, त्वं एकं, अहं एकं हरिस्सामी”ति आह । इतरेपि द्वे एवमेव आहंसु । तत्थ अन्तेवासिकेसु एकमेकस्स एकेको मासको साहत्थिको होति, तेन नेसं दुक्कटापत्तियो; पञ्च आणत्तिका, तेहि तिण्णम्मि पाराजिकं । आचरियस्स पन तयो साहत्थिका, तेहिस्स थुल्लच्चयं । तयो आणत्तिका, तेहिपि थुल्लच्चयमेव । इमस्मिहि अदिन्नादानसिक्खापदे साहत्थिकं वा आणत्तिकस्स, आणत्तिकं वा साहत्थिकस्स अङ्गं न होति । साहत्थिकं पन साहत्थिकेनेव कारेतब्बं, आणत्तिकं आणत्तिकेनेव । तेन वुत्तं — “चतुरो जना संविधाय...पे०... पज्हा मेसा कुसलेहि चिन्तिता”ति ।

अपिच संविदावहारे असम्मोहत्थं “एकभण्डं एकद्वानं, एकभण्डं नानाठानं; नानाभण्डं एकद्वानं, नानाभण्डं नानाठानं”न्ति इदम्पि चतुक्कं अत्थतो सल्लक्खेतब्बं । तत्थ एकभण्डं एकद्वानन्ति एककुलस्स आपणफलके पञ्चमासकं भण्डं दुट्ठपितं दिस्वा सम्बहुला भिक्खू एकं आणापेन्ति “गच्छेतं आहरा”ति, तस्सुद्धारे सब्बेसं पाराजिकं । एकभण्डं नानाठानन्ति एककुलस्स पञ्चसु आपणफलकेसु एकेकमासकं दुट्ठपितं दिस्वा सम्बहुला एकं आणापेन्ति “गच्छेते आहरा”ति, पञ्चमस्स मासकस्स उद्धारे सब्बेसं पाराजिकं । नानाभण्डं एकद्वानन्ति बहूनं सन्तकं पञ्चमासकं वा अतिरेकपञ्चमासकं वा अग्घनकं भण्डं एकस्मिं ठाने दुट्ठपितं दिस्वा सम्बहुला एकं आणापेन्ति “गच्छेतं आहरा”ति, तस्सुद्धारे सब्बेसं पाराजिकं । नानाभण्डं नानाठानन्ति पञ्चन्नं कुलानं पञ्चसु आपणफलकेसु एकेकमासकं दुट्ठपितं दिस्वा सम्बहुला एकं आणापेन्ति “गच्छेते आहरा”ति, पञ्चमस्स मासकस्स उद्धारे सब्बेसं पाराजिकन्ति ।

संविदावहारकथा निड्ढिता ।

सङ्केतकम्मकथा

११९. सङ्केतकम्मन्ति सज्जाननकम्मं; कालपरिच्छेदवसेन सज्जाणकरणन्ति अत्थो। एत्थ च “पुरेभत्तं अवहरा”ति वुत्ते अज्ज वा पुरेभत्तं अवहरतु, स्वे वा, अनागते वा संवच्छरे, नत्थि विसङ्केतो; उभिन्नम्पि ओचरके वुत्तनयेनेव पाराजिकं। सचे पन “अज्ज पुरेभत्तं अवहरा”ति वुत्ते स्वे पुरेभत्तं अवहरति, “अज्जा”ति नियामितं तं सङ्केतं अतिक्कम्म पच्छा अवहटं होति। सचे “स्वे पुरेभत्तं अवहरा”ति वुत्ते अज्ज पुरेभत्तं अवहरति, “स्वे”ति नियामितं तं सङ्केतं अप्पत्वा पुरे अवहटं होति; एवं अवहरन्तस्स अवहारकस्सेव पाराजिकं, मूलट्टस्स अनापत्ति। “स्वे पुरेभत्तं”न्ति वुत्ते तदहेव वा स्वे पच्छाभत्तं वा हरन्तोपि तं सङ्केतं पुरे च पच्छा च हरतीति वेदितब्बो। एस नयो पच्छाभत्तरत्तिन्दिवेसुपि। पुरिमयाम-मज्झिमयाम-पच्छिमयाम-काळजुण्ह-मास-उतु-संवच्छरादिवसेनापि चेत्थ सङ्केतविसङ्केतता वेदितब्बा। “पुरेभत्तं हरा”ति वुत्ते “पुरेभत्तमेव हरिस्सामी”ति वायमन्तस्स पच्छाभत्तं होति; एत्थ कथन्ति? महासुमत्थेरो ताव आह — “पुरेभत्तपयोगोव एसो, तस्मा मूलट्टो न मुच्चती”ति। महापदुमत्थेरो पनाह — “कालपरिच्छेदं अतिक्कन्तत्ता विसङ्केतं, तस्मा मूलट्टो मुच्चती”ति।

सङ्केतकम्मकथा निड्ढिता।

निमित्तकम्मकथा

१२०. निमित्तकम्मन्ति सज्जुप्पादनत्थं कस्सचि निमित्तस्स करणं, तं “अक्खिं वा निखणिस्सामी”ति आदिना नयेन तिधा वुत्तं। अज्जम्पि पनेत्थ हत्थलङ्घन-पाणिप्पहारअङ्गुलिफोटन-गीवुन्नामन-उक्कासनादिअनेकप्पकारं सङ्गहेतब्बं। सेसमेत्थ सङ्केतकम्मे वुत्तनयमेवाति।

निमित्तकम्मकथा निड्ढिता।

आणत्तिकथा

१२१. इदानि एतेस्वेव सङ्केतकम्मनिमित्तकम्मेसु असम्मोहत्थं “भिक्षु भिक्षुं आणापेती”ति आदिमाह। तत्थ सो तं मज्जमानो तन्ति सो अवहारको यं आणापकेन निमित्तसज्जं कत्वा वुत्तं, तं एतन्ति मज्जमानो तमेव अवहरति, उभिन्नं पाराजिकं। सो तं मज्जमानो अज्जन्ति यं अवहराति वुत्तं, तं एतन्ति मज्जमानो अज्जं तस्मिंयेव ठाने ठपितं अवहरति, मूलट्टस्स अनापत्ति। अज्जं मज्जमानो तन्ति आणापकेन निमित्तसज्जं कत्वा वुत्तभण्डं अप्पग्घं, इदं अज्जं तस्सेव समीपे ठपितं सारभण्डन्ति एवं अज्जं मज्जमानो तमेव अवहरति, उभिन्नम्पि पाराजिकं। अज्जं मज्जमानो अज्जन्ति पुरिमनयेनेव इदं अज्जं तस्सेव समीपे ठपितं सारभण्डन्ति मज्जति, तज्जे अज्जमेव होति, तस्सेव पाराजिकं।

इत्थन्नामस्स पावदाति आदीसु एको आचरियो तयो बुद्धरक्खित-धम्मरक्खित-सङ्गरक्खितनामका अन्तेवासिका दट्टब्बा। तत्थ भिक्षु भिक्षुं आणापेतीति आचरियो किज्जि भण्डं कत्थचि सल्लक्खेत्वा तस्स हरणत्थाय बुद्धरक्खितं आणापेति। इत्थन्नामस्स पावदाति गच्छ त्वं, बुद्धरक्खित, एतमत्थं धम्मरक्खितस्स पावद। इत्थन्नामो इत्थन्नामस्स पावदतूति धम्मरक्खितोपि सङ्गरक्खितस्स पावदतु। इत्थन्नामो इत्थन्नामं भण्डं अवहरतूति एवं तया आणत्तेन धम्मरक्खितेन आणत्तो सङ्गरक्खितो इत्थन्नामं भण्डं अवहरतु, सो हि अम्हेसु वीरजातिको पटिबलो इमस्मिं कम्मेति। आपत्ति दुक्कटस्साति एवं आणापेन्तस्स आचरियस्स ताव दुक्कटं। सचे पन सा आणात्ति यथाधिप्पायं गच्छति, यं परतो

थुल्लच्चयं वुत्तं, आणत्तिक्खणे तदेव होति । अथ तं भण्डं अवस्सं हारियं होति, यं परतो “सब्बेसं आपत्ति पाराजिकस्सा”ति वुत्तं, ततो इमस्स तद्धुणेयेव पाराजिकं होतीति अयं युत्ति सब्बत्थ वेदितब्बा ।

सो इतरस्स आरोचेतीति बुद्धरक्खितो धम्मरक्खितस्स, धम्मरक्खितो च सङ्गरक्खितस्स “अम्हाकं आचरियो एवं वदति — ‘इत्थन्नामं किर भण्डं अवहर, त्वं किर अम्हेसु च वीरपुरिसो’”ति आरोचेति, एवं तेसम्पि दुक्कटं । **अवहारको पटिग्गहातीति** “साधु हरिस्सामी”ति सङ्गरक्खितो सम्पटिच्छति । **मूलदुस्स आपत्ति थुल्लच्चयस्साति** सङ्गरक्खितेन पटिग्गहितमत्ते आचरियस्स थुल्लच्चयं, महाजनो हि तेन पापे नियोजितोति । **सो तं भण्डन्ति** सो चे सङ्गरक्खितो तं भण्डं अवहरति, सब्बेसं चतुन्नम्पि जनानं पाराजिकं । न केवलज्च चतुन्नं, एतेन उपायेन विसङ्केतं अक्त्वा परम्पराय आणापेत्तं समणसतं समणसहस्सं वा होतु, सब्बेसं पाराजिकमेव ।

दुतियवारे — **सो अज्जं आणापेतीति** सो आचरियेन आणत्तो बुद्धरक्खितो धम्मरक्खितं अदिस्वा वा अवत्तुकामो वा हुत्वा सङ्गरक्खितमेव उपसङ्कमित्वा “अम्हाकं आचरियो एवमाह — ‘इत्थन्नामं किर भण्डं अवहरा’”ति आणापेति । **आपत्ति दुक्कटस्साति** आणत्तिया ताव बुद्धरक्खितस्स दुक्कटं । **पटिग्गहाति, आपत्ति दुक्कटस्साति** सङ्गरक्खितेन सम्पटिच्छिते मूलदुस्सेव दुक्कटन्ति वेदितब्बं । सचे पन सो तं भण्डं अवहरति, आणापकस्स च बुद्धरक्खितस्स, अवहारकस्स च सङ्गरक्खितस्साति उभिन्नम्पि पाराजिकं । मूलदुस्स पन आचरियस्स विसङ्केतत्ता पाराजिकेन अनापत्ति । धम्मरक्खितस्स अजाननताय सब्बेन सब्बं अनापत्ति । बुद्धरक्खितो पन द्विन्नं सोत्थिभावं कत्वा अत्तना नट्ठो ।

इतो परेसु चतूसु आणत्तिवारेसु पठमे ताव **सो गन्त्वा पुन पच्चागच्छतीति** भण्डद्वानं गन्त्वा अन्तो च बहि च आरक्खं दिस्वा अवहरितुं असक्कोन्तो आगच्छति । **यदा सक्कोसि, तदाति** किं अज्जेव अवहटं होति? गच्छ यदा सक्कोसि तदा नं अवहराति । **आपत्ति दुक्कटस्साति** एवं पुन आणत्तियापि दुक्कटमेव होति । सचे पन तं भण्डं अवस्सं हारियं होति, अत्थसाधकचेतना नाम मग्गानन्तरफलसदिसा, तस्मा अयं आणत्तिक्खणेयेव पाराजिको । सचेपि अवहारको सट्ठिवस्सातिक्कमेन तं भण्डं अवहरति, आणापको च अन्तरायेव कालं वा करोति, हीनाय वा आवत्तति; अस्समणोव हुत्वा कालं वा करिस्सति, हीनाय वा आवत्तिस्सति, अवहारकस्स पन अवहारक्खणेयेव पाराजिकं ।

दुतियवारे — यस्मा तं सणिकं वा भणन्तो तस्स वा बधिरताय “मा अवहरी”ति

एतं वचनं न सावेति, तस्मा मूलद्वो न मुत्तो । ततियवारे — पन सावितत्ता मुत्तो । चतुत्थवारे — तेन च सावितत्ता, इतरेन च “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा ओरतत्ता उभोपि मुत्ताति ।

आणत्तिकथा निड्ढिता ।

आपत्तिभेदं

१२२. इदानी तत्थ तत्थ ठाना चावनवसेन वुत्तस्स अदिन्नादानस्स अङ्गं वत्थुभेदेन च आपत्तिभेदं दस्सेन्तो “**पज्चहि आकारेही**”ति आदिमाह । तत्थ **पज्चहि आकारेहीति** पज्चहि कारणेहि; पज्चहि अङ्गेहीति वुत्तं होति । तत्रायं सङ्खेपत्थो — अदिन्नं आदियन्तस्स “**परपरिग्गहितज्च होती**”ति आदिना नयेन वुत्तेहि पज्चहाकारेहि पाराजिकं होति, न ततो ऊनेहीति । तन्निमे पज्च आकारा — परपरिग्गहितं, परपरिग्गहितसज्जिता, परिक्खारस्स गरुकभावो, थेय्यचित्तं, ठानाचावनन्ति । इतो परेहि पन द्वीहि वारेहि लहुके परिक्खारे वत्थुभेदेन थुल्लच्चयज्च दुक्कटज्च दस्सितं ।

१२५. “छहाकारेही”ति आदिना नयेन वृत्तवारत्तये पन न सकसज्जिता, न विस्सासग्गाहिता, न तावकालिकता, परिक्खारस्स गरुकभावो, थेय्यचित्तं, ठानाचावनन्ति एवं छ आकारा वेदितब्बा। वत्थुभेदेन पनेत्थापि पठमवारे पाराजिकं। दुतियतति येसु थुल्लच्चयदुक्कटानि वृत्तानि। ततो परेसु पन तीसु वारेसु विज्जमानेपि वत्थुभेदे वत्थुस्स परेहि अपरिग्गहितत्ता दुक्कटमेव वृत्तं। तत्र यदेतं “न च परपरिग्गहित”न्ति वृत्तं, तं अनज्झावुत्थकं वा होतु छड्डितं छिन्नमूलकं अस्सामिकवत्थु, अत्तनो सन्तकं वा, उभयम्पि “न च परपरिग्गहित”न्त्वेव सङ्ख्यं गच्छति। यस्मा पनेत्थ परपरिग्गहितसज्जा च अत्थि, थेय्यचित्तेन च गहितं, तस्मा अनापत्ति न वृत्ताति।

आपत्तिभेदं निड्डितं।

अनापत्तिभेदं

१३१. एवं वत्थुवसेन च चित्तवसेन च आपत्तिभेदं दस्सेत्वा इदानीं अनापत्तिभेदं दस्सेन्तो “अनापत्ति ससज्जिस्सा”ति आदिमाह। तत्थ ससज्जिस्साति सकसज्जिस्स, “मय्हं सन्तकं इदं भण्ड”न्ति एवं ससज्जिस्स परभण्डम्पि गणहतो गहणे अनापत्ति, गहितं पन पुन दातब्बं। सचे सामिकेहि “देही”ति वृत्तो न देति, तेसं धुरनिक्खेपे पाराजिकं।

विस्सासग्गाहेति विस्सासग्गहणेपि अनापत्ति। विस्सासग्गाहलक्खणं पन इमिना सुत्तेन जानितब्बं — “अनुजानामि, भिक्खवे, पञ्चहङ्गेहि समन्नागतस्स विस्सासं गहेतुं — सन्दिट्ठो च होति, सम्भत्तो च, आलपितो च, जीवति च, गहिते च अत्तमनो”ति (महाव० ३५६)। तत्थ सन्दिट्ठोति दिट्ठमत्तकमित्तो, सम्भत्तोति दळ्ळमित्तो, आलपितोति “मम सन्तकं यं इच्छसि, तं गणहेय्यासि, आपुच्छित्वा गहणे कारणं नत्थी”ति वृत्तो। जीवतीति अनुद्धानसेय्याय सयितोपि याव जीवितिन्द्रियुपच्छेदं न पापुणाति। गहिते च अत्तमनोति गहिते तुट्ठचित्तो होति, एवरूपस्स सन्तकं “गहिते मे अत्तमनो भविस्सती”ति जानन्तेन गहेतुं वट्ठति। अनवसेसपरियादानवसेन चेतानि पञ्चङ्गानि वृत्तानि। विस्सासग्गाहो पन तीहि अङ्गेहि रुहति — सन्दिट्ठो, जीवति, गहिते अत्तमनो; सम्भत्तो, जीवति, गहिते अत्तमनो; आलपितो, जीवति, गहिते अत्तमनोति।

यो पन न जीवति, न च गहिते अत्तमनो होति; तस्स सन्तकं विस्सासग्गाहेन गहितम्पि पुन दातब्बं। ददमानेन च मतकधनं ताव ये तस्स धने इस्सरा गहट्ठा वा पब्बजिता वा, तेसं दातब्बं। अनत्तमनस्स सन्तकं तस्सेव दातब्बं। यो पन पठमंयेव “सुट्ठु कतं तथा मम सन्तकं गणहन्तेना”ति वचीभेदेन वा चित्तुप्पादमत्तेन वा अनुमोदित्वा पच्छा केनचि कारणेन कुपितो, पच्चाहरापेतुं न लभति। योपि अदातुकामो चित्तेन पन अधिवासेति, न किञ्चि वदति, सोपि पुन पच्चाहरापेतुं न लभति। यो पन “मया तुम्हाकं सन्तकं गहितं वा परिभुत्तं वा”ति वृत्ते “गहितं वा होतु परिभुत्तं वा, मया पन तं केनचिदेव करणीयेन ठपितं, पाकतिकं कातुं वट्ठती”ति वदति। अयं पच्चाहरापेतुं लभति।

तावकालिकेति “पटिदस्सामि पटिकरिस्सामी”ति एवं गणहन्तस्स तावकालिकेपि गहणे अनापत्ति। गहितं पन सचे भण्डसामिको पुग्गलो वा गणो वा “तुय्हेवेतं होतू”ति अनुजानाति, इच्चेतं कुसलं। नो चे अनुजानाति, आहरापेन्ते दातब्बं। सङ्गसन्तकं पन पटिदातुमेव वट्ठति।

पेतपरिग्गहेति एत्थ पन पत्तिविसये उपपन्नापि कालं कत्वा तस्मिंयेव अत्तभावे निब्बत्तापि चातुमहाराजिकादयो

देवापि सब्बे “पेता” त्वेव सङ्ख्यं गता, तेसं परिग्गहे अनापत्ति । सचेपि हि सक्को देवराजा आपणं पसारेत्वा निसिन्नो होति, दिब्बचक्खुको च भिक्खु तं जत्वा अत्तनो चीवरत्थाय सतसहस्सग्घनकम्पि साटकं तस्स “मा गण्ह, मा गण्ह”ति वदन्तस्सापि गहेत्वा गच्छति, वट्टति । देवता पन उद्दिस्स बलिकम्मं करोन्तेहि रुक्खादीसु लग्गितसाटके वत्तब्बमेव नत्थि ।

तिरच्छानगतपरिग्गहेति तिरच्छानगतानम्पि परिग्गहे अनापत्ति । सचेपि हि नागराजा वा सुपण्णमाणवको वा मनुस्सरूपेण आपणं पसारेति, ततो चस्स सन्तकं कोचि भिक्खु पुरिमनयेनेव गहेत्वा गच्छति, वट्टति । सीहो वा ब्यग्घो वा मिगमहिंसादयो वधित्वा खादन्तो जिघच्छापीळितो आदितोव न वारेतब्बो । अनत्थम्पि हि करेय्य । यदि पन थोके खायिते वारेतुं सक्कोति, वारेत्वा गहेतुं वट्टति । सेनादयोपि आमिसं गहेत्वा गच्छन्ते पातापेत्वा गण्हितुं वट्टति ।

पंसुकूलसज्जिस्साति अस्सामिकं “इदं पंसुकूल”न्ति एवंसज्जिस्सापि गहणे अनापत्ति । सचे पन तं सस्सामिकं होति, आहरापेन्ते दातब्बं । **उम्मत्तकस्साति** पुब्बे वुत्तप्पकारस्स उम्मत्तकस्सापि अनापत्ति । **आदिकम्मिकस्साति** इध धनियो आदिकम्मिको, तस्स अनापत्ति । अवसेसानं पन रजकभण्डिकादिचोरानं छब्बग्गियादीनं आपत्तियेवाति ।

अनापत्तिभेदं निट्ठितं ।

पदभाजनीयवण्णना निट्ठिता ।

पकिण्णककथा

समुट्ठानञ्च किरिया, अथो सज्जा सचित्तकं ।
लोकवज्जञ्च कम्मञ्च, कुसलं वेदनाय चाति ॥

इमस्मिं पन पकिण्णके इदं सिक्खापदं तिसमुट्ठानं — साहत्थिकं कायतो च चित्ततो च समुट्ठाति, आणत्तिकं वाचतो च चित्ततो च समुट्ठाति, साहत्थिकाणत्तिकं कायतो च वाचतो च चित्ततो च समुट्ठाति । किरियासमुट्ठानञ्च, करोन्तोयेव हि एतं आपज्जति न अकरोन्तो । “अदिन्नं आदियामी”ति सज्जाय अभावेन मुच्चनतो सज्जाविमोक्खं, सचित्तकं, लोकवज्जं, कायकम्मं, वचीकम्मं, अकुसलचित्तं, तुट्ठो वा भीतो वा मज्झत्तो वा तं आपज्जतीति ति वेदनन्ति सब्बं पठमसिक्खापदे वुत्तनयेनेव वेदितब्बं ।

पकिण्णककथा निट्ठिता ।

विनीतवत्थुवण्णना

१३२. विनीतवत्थुकथासु छब्बग्गियवत्थु अनुपज्जत्तियं वुत्तमेव ।

दुतियवत्थुम्हि — चित्तं नाम पुत्थुज्जनानं रागादिवसेन पकत्तिं विजहित्वा धावति सन्धावति विधावति । सचे भगवा कायवचीद्वारभेदं विनापि चित्तुप्पादमत्तेन आपत्तिं पज्जपेय्य, को सक्कुणेय्य अनापत्तिकं अत्तानं कातुं! तेनाह — “अनापत्ति भिक्खु चित्तुप्पादे”ति । चित्तवसिकेन पन न भवितब्बं, पटिसङ्ख्यानबलेन चित्तं निवारेतब्बमेवाति ।

१३३-४. आमसन-फन्दापन-ठानाचावनवत्थूनि उत्तानत्थानेव । ततो परानि च थेय्यचित्तो भूमितो अग्गहेसीति वत्थुपरियोसानानि ।

१३५. निरुत्तिपथवत्थुस्मिं १.३२९ आदियीति गण्हि, “चोरोसि त्व”न्ति परामसि । इतरो पन “केन अवहट”न्ति वुत्ते “मया अवहट”न्ति पुच्छासभागेन पटिज्जं अदासि । यदि हि इतरेन “केन गहितं, केन अपनीतं, केन ठपित”न्ति वुत्तं अभविस्स, अथ अयम्पि “मया गहितं, अपनीतं, ठपित”न्ति वा वदेय्य । मुखं नाम भुज्जनत्थाय च कथनत्थाय च कतं, थेय्यचित्तं पन विना अवहारो नत्थि । तेनाह भगवा — “अनापत्ति भिक्खु निरुत्तिपथे”ति । वोहारवचनमत्ते अनापत्तीति अत्थो । ततो परं वेठनवत्थु परियोसानं सब्बं उत्तानत्थमेव ।

१३७. अभिन्नसरीरवत्थुस्मिं अधिवत्थोति साटकतण्हाय तस्मिंयेव सरीरे निब्बत्तो । अनादियन्तोति तस्स वचनं अगण्हन्तो, आदरं वा अकरोन्तो । तं सरीरं उट्ठहित्वाति पेतो अत्तनो आनुभावेन तं सरीरं उट्ठपेसि । तेन वुत्तं — “तं सरीरं उट्ठहित्वा”ति । द्वारं थकेसीति भिक्खुस्स सुसानसमीपेयेव विहारो, तस्मा भीरुकजातिको भिक्खु खिप्पमेव तत्थ पविसित्वा द्वारं थकेसि । तत्थेव परिपत्तीति द्वारे थकिते पेतो साटके निरालयो हुत्वा तं सरीरं पहाय यथाकम्मं गतो, तस्मा तं सरीरं तत्थेव परिपत्ति, पतितन्ति वुत्तं होति ।

अभिन्ने सरीरेति अब्भुण्हे अल्लसरीरे पंसुकूलं न गहेतब्बं, गण्हन्तस्स एवरूपा उपद्ववा होन्ति, दुक्कटज्ज आपज्जति । भिन्ने पन गहेतुं वट्ठति । कित्तावता पन भिन्नं होति? काक-कुलल-सोण-सिङ्गालादीहि मुखतुण्डकेन वा दाठाय वा ईसकं फालितमत्तेनापि । यस्स पन पततो घंसनेन छविमत्तं छिन्नं होति, चम्मं अच्छिन्नं, एतं अभिन्नमेव; चम्मे पन छिन्ने भिन्नं । यस्सापि सजीवकालेयेव पभिन्ना गण्डकुट्टपिळका वा वणो वा होति, इदम्पि भिन्नं । ततियदिवसतो पभुति उद्धुमातकादिभावेन कुणपभावं उपगतम्पि भिन्नमेव । सब्बेन सब्बं पन अभिन्नेपि सुसानगोपकेहि वा अज्जेहि वा मनुस्सेहि गाहापेतुं वट्ठति । नो चे अज्जं लभति, सत्थकेन वा केनचि वा वणं कत्वा गहेतब्बं । विसभागसरीरे पन सतिं उपट्ठपेत्वा समणसज्जं उप्पादेत्वा सीसे वा हत्थपादपिड्डियं वा वणं कत्वा गहेतुं वट्ठति ।

कुससङ्कामनवत्थुकथा

१३८. तदनन्तरे वत्थुस्मिं कुसं सङ्कामेत्वा चीवरं अग्गहेसीति पुब्बे “आदियेय्या”ति इमस्स पदस्स अत्थवण्णनायं नाममत्तेन दस्सितेसु थेय्यावहार-पसद्दावहार-परिकप्पावहारपअच्छन्नावहार-कुसावहारेसु कुसावहारेन अवहरीति अत्थो ।

इमेसं पन अवहारानं एवं नानत्तं वेदितब्बं — यो हि कोचि सस्सामिकं भण्डं रत्तिभागे वा दिवसभागे वा सन्धिच्छेदादीनि कत्वा अदिस्समानो अवहरति, कूटमानकूटकहापणादीहि वा वज्जेत्वा गण्हाति, तस्सेवं गण्हतो अवहारो “थेय्यावहारो”ति वेदितब्बो ।

यो पन परे पसद्द बलसा अभिभुय्य, अथ वा पन सन्तज्जेत्वा भयं दस्सेत्वा तेसं सन्तकं गण्हाति, पन्थघात-गामघातादीनि करोन्ता दामरिकचोरा विय कोधवसेन परधरविलोपं करोन्ता अत्तनो पत्तबलितो च अधिकं बलक्कारेन गण्हन्ता राज-राजमहामत्तादयो विय; तस्सेवं गण्हतो अवहारो “पसद्दावहारो”ति वेदितब्बो ।

परिकप्पेत्वा गण्हतो पन अवहारो “परिकप्पावहारो”ति वुच्चति, सो भण्डपरिकप्प-ओकासपरिकप्पवसेन दुविधो । तत्रायं **भण्डपरिकप्पो** — इधेकच्चो साटकत्थिको अन्तोगब्भं पविसित्वा “सचे साटको भविस्सति, गण्हिस्सामि; सचे

सुत्तं, न गण्हिस्सामी”ति परिकप्पेत्वा अन्धकारे पसिब्बकं गण्हाति, साटको चे तत्र होति, उद्दारेयेव पाराजिकं । सुत्तं चे होति, रक्खति । बहि नीहरित्वा मुञ्चित्वा “सुत्त”न्ति जत्वा पुन आहरित्वा यथाठाने ठपेति, रक्खतियेव । “सुत्त”न्ति जत्वापि “यं लद्धं, तं गहेतब्ब”न्ति गच्छति, पदवारेन कारेतब्बो । भूमियं ठपेत्वा गण्हाति, उद्दारे पाराजिकं । “चोरो, चोरो”ति सामिकेहि परियुद्धितो छट्टेत्वा पलायति, रक्खति । सामिका तं दिस्वा गण्हन्ति, इच्चेतं कुसलं । अज्जो चे कोचि गण्हाति, भण्डदेय्यं । अथ निवत्तेसु सामिकेसु सयमेव तं दिस्वा “पगेवेतं मया नीहटं, मम दानि सन्तक”न्ति गण्हाति, रक्खति; भण्डदेय्यं पन होति । “सचे सुत्तं भविस्सति, गण्हिस्सामि; सचे साटको, न गण्हिस्सामि । सचे सप्पि भविस्सति, गण्हिस्सामि; सचे तेलं, न गण्हिस्सामी”ति आदिना नयेन परिकप्पेत्वा गण्हन्तस्सापि एसेव नयो ।

महापच्चरियादीसु पन “साटकत्थिकोपि साटकपसिब्बकमेव गहेत्वा निक्खन्तो बहि ठत्वा मुञ्चित्वा ‘साटको अय’न्ति दिस्वा गच्छन्तो पदुद्दारेनेव कारेतब्बो”ति वुत्तं । एत्थ पन “सचे साटको भविस्सति, गण्हिस्सामी”ति परिकप्पितत्ता परिकप्पो दिस्सति, दिस्वा हटत्ता परिकप्पावहारो न दिस्सति । **महाअट्ठकथायं** पन यं परिकप्पितं तं अदिट्ठं परिकप्पितभावे ठितंयेव उद्धरन्तस्स अवहारो वुत्तो, तस्मा तत्थ परिकप्पावहारो दिस्सति । “तं मज्जमानो तं अवहरी”ति पाळिया च समेतीति । तत्थ ख्यायं “सचे साटको भविस्सति, गण्हिस्सामी”ति आदिना नयेन पवत्तो परिकप्पो, अयं “भण्डपरिकप्पो” नाम ।

ओकासपरिकप्पो पन एवं वेदितब्बो — इधेकच्चो लोलभिक्षु परपरिवेणं वा कुलघरं वा अरज्जे कम्मन्तसालं वा पविसित्वा तत्थ कथासल्लापेन निसिन्नो किञ्चि लोभनेय्यं परिकखारं ओलोकेति, ओलोकेन्तो च पन दिस्वा द्वारपमुखहेट्वापासादपरिवेणद्वारकोट्टकरुक्खमूलादिवसेन परिच्छेदं कत्वा “सचे मं एत्थन्तरे पस्सिस्सन्ति, दट्ठुकामताय गहेत्वा विचरन्तो विय एतेसंयेव दस्सामि; नो चे पस्सिस्सन्ति, हरिस्सामी”ति परिकप्पेति । तस्स तं आदाय परिकप्पितपरिच्छेदं अतिक्कन्तमत्ते पाराजिकं । सचे उपचारसीमं परिकप्पेति, तदभिमुखोव गच्छन्तो कम्मट्ठानादीनि मनसि करोन्तो वा अज्जविहितो वा असतिया उपचारसीमं अतिक्कमति, भण्डदेय्यं । अथापिस्स तं ठानं पत्तस्स चोरो वा हत्थी वा वाळ्मिगो वा महामेघो वा वुट्ठहति, सो च तम्हा उपदवा मुच्चितुकम्यताय सहसा तं ठानं अतिक्कमति, भण्डदेय्यमेव । केचि पनेत्थ “यस्मा मूलेव थेय्यचित्तेन गहितं, तस्मा न रक्खति, अवहारोयेवा”ति वदन्ति । अयं ताव **महाअट्ठकथानयो** । **महापच्चरियं** पन “सचेपि सो अन्तोपरिच्छेदे हत्थिं वा अस्सं वा अभिरुहित्वा तं नेव पाजेति, न पाजापेति; परिच्छेदे अतिक्कन्तेपि पाराजिकं नत्थि, भण्डदेय्यमेवा”ति वुत्तं । तत्र ख्यायं “सचे मं एत्थन्तरे पस्सिस्सन्ति, दट्ठुकामताय गहेत्वा विचरन्तो विय एतेसंयेव दस्सामी”ति पवत्तो परिकप्पो, अयं “ओकासपरिकप्पो” नाम ।

एवमिमेसं द्विन्नम्पि परिकप्पानं वसेन परिकप्पेत्वा गण्हतो अवहारो “परिकप्पावहारो”ति वेदितब्बो ।

पटिच्छादेत्वा पन अवहरणं **पटिच्छन्नावहारो** । सो एवं वेदितब्बो — यो भिक्षु मनुस्सानं उय्यानादीसु कीळन्तानं वा पविसन्तानं वा ओमुञ्चित्वा ठपितं अलङ्कारभण्डं दिस्वा “सचे ओनमित्वा गहेस्सामि, ‘किं समणो गण्हाती’ति मं जानित्वा विहेठेय्यु”न्ति पंसुना वा पण्णेन वा पटिच्छादेति — “पच्छा गण्हिस्सामी”ति, तस्स एत्तावता उद्दारो नत्थीति न ताव अवहारो होति । यदा पन ते मनुस्सा अन्तोगामं पविसितुकामा तं भण्डकं विचिन्तापि अपस्सित्वा “इदानि अन्धकारो, स्वे जानिस्सामा”ति सालया एव गता होन्ति । अथस्स तं उद्धरतो उद्दारे पाराजिकं । “पटिच्छन्नकालेयेव तं मम सन्तक”न्ति सकसज्जाय वा “गता दानि ते, छट्ठितभण्डं इदं”न्ति पंसुकूलसज्जाय वा गण्हन्तस्स पन भण्डदेय्यं । तेसु दुतियदिवसे आगन्त्वा विचिनित्वा अदिस्वा धुरनिक्खेपं कत्वा गतेसुपि गहितं भण्डदेय्यमेव । कस्मा? यस्मा तस्स पयोगेन तेहि न दिट्ठं,

यो पन तथारूपं भण्डं दिस्वा यथाठाने ठितंयेव अप्पटिच्छादेत्वा थेय्यचित्तो पादेन अवक्कमित्वा कदमे वा वालिकाय वा पवेसेति, तस्स पवेसितमत्तेयेव पाराजिकं ।

कुसं सङ्कामेत्वा पन अवहरणं “**कुसावहारो**”ति वुच्चति । सोपि एवं वेदितब्बो — यो भिक्खु कुसं पातेत्वा चीवरे भाजियमाने अत्तनो कोट्टासस्स समीपे ठितं अप्पग्घतरं वा महग्घतरं वा समसमं वा अग्घेन परस्स कोट्टासं हरितुकामो अत्तनो कोट्टासे पतितं कुसदण्डकं परस्स कोट्टासे पातेतुकामो उद्धरति, रक्खति ताव । परस्स कोट्टासे पातेति, रक्खतेव । यदा पन तस्मिं पतिते परस्स कोट्टासतो परस्स कुसदण्डकं उद्धरति, उद्धटमत्ते पाराजिको होति । सचे पठमतं परकोट्टासतो कुसदण्डकं उद्धरति अत्तनो कोट्टासे पातेतुकामताय उद्धारे रक्खति, पातने रक्खति । अत्तनो कोट्टासतो पन अत्तनो कुसदण्डकं उद्धरति, उद्धारेयेव रक्खति । तं उद्धरित्वा परकोट्टासे पातेन्तस्स हत्थतो मुत्तमत्ते पाराजिकं ।

सचे पन द्वीसुपि कोट्टासेसु पतितदण्डके अदस्सनं गमेति, ततो अवसेसभिक्खूसु गतेसु इतरो “‘मय्हं, भन्ते, दण्डको न पज्जायती’ति । ‘मय्हम्पि, आवुसो, न पज्जायती’ति । ‘कतमो पन, भन्ते, मय्हं भागो’ति? ‘अयं तुय्हं भागो’”ति अत्तनो भागं दस्सेति, तस्मिं विवदित्वा वा अविवदित्वा वा तं गण्हित्वा गते इतरो तस्स भागं उद्धरति, उद्धारे पाराजिकं । सचेपि तेन “‘अहं मम भागं तुय्हं न देमि, त्वं पन अत्तनो भागं जत्वा गण्हा’”ति वुत्ते “‘नायं ममा’”ति जानन्तोपि तस्सेव भागं गण्हाति, उद्धारे पाराजिकं । सचे पन इतरो “‘अयं तुय्हं भागो, अयं मय्हं भागोति किं इमिना विवादेना’”ति चिन्तेत्वा “‘मय्हं वा पत्तो होतु, तुम्हाकं वा, यो वरभागो तं तुम्हे गण्हा’”ति वदति, दिन्नकं नाम गहितं होति, नत्थेत्थ अवहारो । सचेपि सो विवादभीरुको भिक्खु “‘यं तुय्हं रुच्चति, तं गण्हा’”ति वुत्तो अत्तनो पत्तं वरभागं ठपेत्वा लामकंयेव गहेत्वा गच्छति, ततो इतरस्स विचिनितावसेसं गण्हन्तस्सापि अवहारो नत्थेवाति ।

अट्टकथासुपन वुत्तं — “‘इमस्मिं ठाने कुससङ्कामनवसेन चीवरभाजनीयमेव एकं आगतं, चतुन्मि पन पच्चयानं उप्पत्तिञ्च भाजनीयञ्च नीहरित्वा दस्सेतब्ब’”न्ति एवञ्च वत्वा **चीवरक्खन्धके** “‘पटिगण्हातु मे, भन्ते, भगवा सीवेय्यकं दुस्सयुगं; भिक्खुसङ्घस्स च गहपतिचीवरं अनुजानातू’”ति (महाव० ३३७) इदं जीवकवत्थुं आदिं कत्वा **उप्पन्नचीवरकथा**, सेनासनक्खन्धके “‘तेन खो पन समयेन राजगहं दुब्भिक्खं होति, मनुस्सा न सक्कोन्ति सङ्घभत्तं कातुं, इच्छन्ति उद्देसभत्तं निमन्तनं सलाकभत्तं पक्खिकं उपोसथिकं पाटिपदिकं कातुं’”न्ति (चूळव० ३२५) इदं सुत्तमादिं कत्वा **पिण्डपातकथा**, सेनासनक्खन्धकेयेव “‘तेन खो पन समयेन सत्तरसवगिया भिक्खू अज्जतरं पच्चन्तिमं महाविहारं पटिसङ्घरोन्ति — ‘इध मयं वस्सं वसिस्सामा’ति । अदसंसु खो छब्बगिया भिक्खू सत्तरसवगिये भिक्खू विहारं पटिसङ्घरोन्ते’”ति (चूळव० ३१६) इदं छब्बगियवत्थुं आदिं कत्वा **आगतसेनासनकथा**, तदवसाने च **सप्पिआदिभेसज्जकथा** वित्थारेन कथिता । मयं पन तं सब्बं आगतागतट्टानेयेव कथयिस्साम; एवं कथने कारणं पुब्बे वुत्तमेव ।

कुससङ्कामनवत्थुकथा निट्ठिता ।

१३९. इतो परं जन्ताघरवत्थु उत्तानत्थमेव ।

१४०. पञ्चसु विधासवत्थूसु ते भिक्खू अनुपसम्पन्नेन कप्पियं कारापेत्वा परिभुज्जिंसु । विधासं पन गण्हन्तेन खादितावसेसं छड्ढितं गहेतब्बं । यदि सक्कोति खादन्ते छड्ढापेत्वा गण्हितुं, एतम्पि वट्टति । अत्तगुत्तथाय पन परानुद्दयताय च न गहेतब्बं ।

१४१. ओदनखादनीयपूवउच्छ्रुतिम्बरूसकभाजनीयवत्थूसु अपरस्स भागं देहीति असन्तं पुगगलं आह । अमूलकं अगगहेसीति सामिकेसु देन्तेसु एवं अगगहेसि । अनापत्ति भिक्खु पाराजिकस्साति सामिकेहि दिन्नं अगगहेसि; तेनस्स अनापत्ति वुत्ता । आपत्ति सम्पजानमुसावादे पाचित्तियस्साति यो पनानेन सम्पजानमुसावादो वुत्तो, तस्मिं पाचित्तियं आह; परतो तेकटुलयागुवत्थुम्हि विय । गहणे पन अयं विनिच्छयो — सङ्घस्स सन्तकं सम्मतेन वा आणत्तेहि वा आरामिकादीहि दिव्यमानं, गिहीनञ्च सन्तकं सामिकेन वा आणत्तेन वा दिव्यमानं “अपरस्स भागं देही”ति वत्त्वा गणहतो भण्डदेय्यं । अञ्जेन दिव्यमानं गणहन्तो भण्डगघेन कारेतब्बो । असम्मतेन वा अनाणत्तेन वा दिव्यमाने “अपरम्पि भागं देही”ति वत्त्वा वा कूटवस्सानि गणेत्वा वा गणहन्तो पत्तचतुक्के विय तस्सुद्धारेयेव भण्डगघेन कारेतब्बो । इतरेहि दिव्यमानं एवं गणहतो भण्डदेय्यं । सामिकेन पन “इमस्स देही”ति दापितं वा सयं दिन्नं वा सुदिन्नन्ति अयमेत्थ सब्बअट्ठकथाविनिच्छयतो सारो ।

१४२-३. ओदनियघरादिवत्थूसु — ओदनियघरं नाम विक्कायिकभत्तपचनघरं । सूनघरं नाम विक्कायिकमंसपचनघरं । पूवघरं नाम विक्कायिकखज्जकपचनघरं । सेसमेत्थ, परिक्रारवत्थूसु च पाकटमेव ।

१४४. पीठवत्थुस्मिं — सो भिक्खु परिकप्पेत्वा “एतं ठानं सम्पत्तं गण्हिस्सामी”ति सङ्कामेसि । तेनस्स सङ्कामने अवहारो नत्थि । सङ्कामेत्वा पन परिकप्पितोकासतो गहणे पाराजिकं वुत्तं । एवं हरन्तो च यदि पीठके थेय्यचित्तं नत्थि, थविकं अगघापेत्वा कारेतब्बो । अथ पीठकेपि अत्थि, उभो अगघापेत्वा कारेतब्बोति । भिसिआदीनि तीणि वत्थूनि पाकटानेव ।

१४६. विस्सासगाहादीसु तीसु वत्थूसु गहणे अनापत्ति, आहरापेन्तेसु भण्डदेय्यं । पिण्डाय पविट्ठस्स पटिविसो अन्तोउपचारसीमायं ठितस्सेव गहेतुं वट्ठति । यदि पन दायका “बहिउपचारट्ठानम्पि भन्ते, भागं गणहथ, आगन्त्वा परिभुज्जिस्सन्ती”ति वदन्ति, एवं अन्तोगामट्ठानम्पि गहेतुं वट्ठति । सेसमेत्थ उत्तानत्थमेव ।

१४८-९. सत्तसु अम्बचोरकादिवत्थूसु पंसुकूलसञ्जाय गहणे अनापत्ति, आहरापेन्तेसु भण्डदेय्यं, थेय्यचित्तेन परिभोगे पाराजिकं । तत्रायं विनिच्छयो — सामिकापि सालया, चोरापि सालया, पंसुकूलसञ्जाय खादन्तस्स भण्डदेय्यं, थेय्यचित्तेन गणहतो उद्धारेयेव अवहारो, भण्डं अगघापेत्वा कारेतब्बो । सामिका सालया, चोरा निरालया, एसेव नयो । सामिका निरालया, चोरा सालया; “पुन गण्हिस्सामा”ति किस्मिञ्चिदेव गहनट्ठाने खिपित्वा गता, एसेव नयो । उभोपि निरालया, पंसुकूलसञ्जाय खादतो अनापत्ति, थेय्यचित्तेन दुक्कटं ।

सङ्घस्स अम्बादीसु पन सङ्घारामे जातं वा होतु, आनेत्वा दिन्नं वा पञ्चमासकं वा अतिरेकपञ्चमासकं वा अगघनकं अवहरन्तस्स पाराजिकं । पच्चन्ते चोरुपद्दवेन गामेसु वुट्ठहन्तेसु भिक्खूपि विहारे छट्ठेत्वा “पुन आवसन्ते जनपदे आगमिस्सामा”ति सउस्साहाव गच्छन्ति । भिक्खू तादिसं विहारं पत्त्वा अम्बपक्कादीनि “छट्ठितकानी”ति पंसुकूलसञ्जाय परिभुज्जन्ति, अनापत्ति; थेय्यचित्तेन परिभुज्जतो अवहारो होति, भण्डं अगघापेत्वा कारेतब्बो ।

महापच्चरियं पन सङ्घेपट्ठकथायञ्च अविसेसेन वुत्तं — “छट्ठितविहारे पन फलाफलं थेय्यचित्तेन परिभुज्जतो पाराजिकं । कस्मा? आगतानागतानं सन्तकत्ता”ति । गणसन्तके पन पुगगलिके च सउस्साहमत्तमेव पमाणं । सचे पन ततो अम्बपक्कादिं कुलसङ्गहणत्थाय देति, कुलदूसकदुक्कटं । थेय्यचित्तेन देन्तो अगघेन कारेतब्बो । सङ्घिकेपि एसेव नयो । सेनासनत्थाय नियमितं कुलसङ्गहणत्थाय ददतो दुक्कटं, इस्सरवताय थुल्लच्चयं, थेय्यचित्तेन पाराजिकं । नो चे वत्थु

पहोति, अग्घेन कारेतब्बो । बहि उपचारसीमाय निसीदित्वा इस्सरवताय परिभुञ्जतो गीवा । घण्टिं पहरित्वा कालं घोसेत्वा “मय्हं पापुणाती”ति खादितं सुखादितं । घण्टिं अपहरित्वा कालमेव घोसेत्वा, घण्टिमेव पहरित्वा कालं अघोसेत्वा, घण्टिम्पि अपहरित्वा कालम्पि अघोसेत्वा अज्जेसं नत्थिभावं जत्वा “मय्हं पापुणाती”ति खादितम्पि सुखादितमेव । पुण्फारामवत्थुद्वयं पाकटमेव ।

१५०. वुत्तवादकवत्थुत्तये वुत्तो वज्जेमीति तथा वुत्तो हुत्वा “तव वचनेन वदामी”ति अत्थो । **अनापत्ति भिक्खु पाराजिकस्सा**ति सामिकेहि दिन्नत्ता अनापत्ति । **न च, भिक्खवे, “वुत्तो वज्जेमी”ति वत्तब्बो**ति “अहं तथा वुत्तो हुत्वा तव वचनेन वदामी”ति एवं अज्जो भिक्खु अज्जेन भिक्खुना न वत्तब्बोति अत्थो । परिच्छेदं पन कत्वा “इत्थन्नामं तव वचनेन गण्हिस्सामी”ति वत्तुं वट्टति । **वुत्तो वज्जेही**ति मया वुत्तो हुत्वा मम वचनेन वदेहीति अत्थो । सेसं वुत्तनयमेव । इमेसुपि च द्वीसु वत्थूसु परिच्छेदं कत्वा वत्तुं वट्टति । एत्तावता हि उपारम्भा मुत्तो होतीति ।

१५१-२. मणिवत्थुत्तयस्स मज्झिमे वत्थुस्मिं — **नाहं अकल्लको**ति नाहं गिलानोति अत्थो । सेसं पाकटमेव ।

१५३. सूकरवत्थुद्वये — किञ्चापि पठमस्स भिक्खुनो छातज्झत्तं दिस्वा कारुज्जेन मोचितत्ता अनापत्ति । सामिकेसु पन असम्पटिच्छन्तेसु भण्डदेय्यं, ताव महन्तो वा मतसूकरो आहरित्वा दातब्बो, तदग्घनकं वा भण्डं । सचे पाससामिके कुहिज्जिपि न पस्सति, पाससामन्ता तदग्घनकं साटकं वा कासावं वा थालकं वा यथा ते आगता पस्सन्ति, ईदिसे ठाने ठपेत्वाव गन्तब्बं, थेय्यचित्तेन पन मोचेन्तस्स पाराजिकमेव । एत्थ च कोचि सूकरो पासं पादेन कट्टित्वा छिन्नमत्ते पासे ठानाचावनधम्मेन ठानेन ठितो होति चण्डसोते बद्धनावा विय । कोचि अत्तनो धम्मताय ठितो, कोचि निपन्नो, कोचि कूटपासेन बद्धो होति । **कूटपासो** नाम यस्स अन्ते धनुकं वा अङ्कुसको वा अज्जो वा कोचि दण्डको बद्धो होति, यो तत्थ तत्थ रुक्खादीसु लगित्वा सूकरस्स गमनं निवारेति । तत्र पासं कट्टित्वा ठितस्स एकमेव ठानं पासबन्धनं, सो हि पासे मुत्तमत्ते वा छिन्नमत्ते वा पलायति । अत्तनो धम्मताय ठितस्स बन्धनज्ज चत्तारो च पादाति पज्ज ठानानि । निपन्नस्स बन्धनज्ज सयनज्जाति द्वे ठानानि । कूटपासबद्धस्स यत्थ यत्थ गच्छति, तं तदेव ठानं । तस्मा तं ततो ततो मोचेन्ता दसपि वीसतिपि सतम्पि भिक्खू पाराजिकं आपज्जन्ति । तत्थ तत्थ आगतं दिस्वा एकमेव दासं पलापेन्तो विय ।

पुरिमानं पन तिण्णं चतुप्पदकथायं वुत्तनयेन फन्दापनठानाचावनानि वेदितब्बानि । सुनखदट्ठं सूकरं विस्सज्जापेन्तस्सापि कारुज्जाधिप्पायेन भण्डदेय्यं, थेय्यचित्तेन पाराजिकं । पासट्ठानं पन सुनखसमीपं वा असम्पत्तं पटिपथं गन्त्वा पठममेव पलापेन्तस्स अवहारो नत्थि । योपि बद्धसूकरस्स घासज्ज पानीयज्ज दत्वा बलं गाहापेत्वा उक्कुट्ठिं करोति — “उत्रस्तो पलायिस्सती”ति; सो चे पलायति, पाराजिकं । पासं दुब्बलं कत्वा उक्कुट्ठिसद्देन पलापेन्तस्सापि एसेव नयो ।

यो पन घासज्ज पानीयज्ज दत्वा गच्छति, “बलं गहेत्वा पलायिस्सती”ति; सो चे पलायति, भण्डदेय्यं । पासं दुब्बलं कत्वा गच्छन्तस्सापि एसेव नयो । पाससन्तिके सत्थं वा अग्गिं वा ठपेति “छिन्ने वा दट्ठे वा पलायिस्सती”ति । सूकरो पासं चालेन्तो छिन्ने वा दट्ठे वा पलायति, भण्डदेय्यमेव । पासं यट्ठिया सह पातेति, पच्छा सूकरो तं मद्दन्तो गच्छति, भण्डदेय्यं । सूकरो अदूहलपासाणेहि अक्कन्तो होति, तं पलापेतुकामस्स अदूहलं कारुज्जेन उक्खिपतो भण्डदेय्यं, थेय्यचित्तेन पाराजिकं । सचे उक्खित्तमत्ते अगन्त्वा पच्छा गच्छति, भण्डदेय्यमेव । उक्खिपित्वा ठपितं अदूहलं पातेति, पच्छा सूकरो तं मद्दन्तो गच्छति, भण्डदेय्यं । ओपाते पतितसूकरम्पि कारुज्जेन उद्धरतो भण्डदेय्यं, थेय्यचित्तेन पाराजिकं । ओपातं पूरेत्वा नासेति, पच्छा सूकरो तं मद्दन्तो गच्छति, भण्डदेय्यं । सूले विद्धं कारुज्जेन उद्धरति, भण्डदेय्यं, थेय्यचित्तेन पाराजिकं । सूलं उद्धरित्वा छट्टेति, भण्डदेय्यं ।

विहारभूमियं पन पासे वा अदूहलं वा ओडुन्ता वारेतब्बा — “मिगरूपानं पटिसरणट्टानमेतं, मा इध एवं करोथा”ति । सचे “हरापेथ, भन्ते”ति वदन्ति, हरापेतुं वट्ठति । अथ सयं हरन्ति, सुन्दरमेव । अथ नेव हरन्ति, न हरितुं देन्ति, रक्खं याचित्वा हरापेतुं वट्ठति । मनुस्सा सस्सरक्खणकाले खेत्तेसु पासे च अदूहलपासाणादीनि च करोन्ति — “मंसं खादन्ता सस्सानि रक्खिस्सामा”ति । वीतिवत्ते सस्सकाले तेसु अनालयेसु पक्कन्तेसु तत्थ बद्धं वा पतितं वा मोचेतुं वट्ठतीति ।

मिगवत्थुद्वयेपि सूकरवत्थूसु वुत्तसदिसोयेव विनिच्छयो ।

मच्छवत्थुद्वयेपि एसेव नयो । अयं पन विसेसो — कुमीनमुखं विवरित्वा वा पच्छापुटकं मुञ्चित्वा वा पस्सेन छिदं कत्वा वा कुमीनतो मच्छे पोथेत्वा पलापेन्तस्स पाराजिकं । भत्तसिस्थानि दस्सेत्वा एवं पलापेन्तस्सापि पाराजिकं । सह कुमीनेन उद्धरतोपि पाराजिकं । केवलं कुमीनमुखं विवरति, पच्छापुटकं मुञ्चति, छिदं वा करोति, मच्छा पन अत्तनो धम्मताय पलायन्ति, भण्डदेय्यं । एवं कत्वा भत्तसिस्थानि दस्सेति, मच्छा गोचरत्थाय निक्खमित्वा पलायन्ति, भण्डदेय्यमेव । मुखं अविवरित्वा पच्छापुटकं अमुञ्चित्वा पस्सेन छिदं अकत्वा केवलं भत्तसिस्थानि दस्सेति, मच्छा पन छातज्झत्ता सीसेन पहरित्वा ओकासं कत्वा गोचरत्थाय निक्खमित्वा पलायन्ति, भण्डदेय्यमेव । तुच्छकुमीनस्स मुखं वा विवरति, पच्छापुटकं वा मुञ्चति, छिदं वा करोति, आगतागता मच्छा द्वारं पत्ता पुटकछिद्वेहि पलायन्ति, भण्डदेय्यमेव । तुच्छकुमीनं गहेत्वा गुम्बे खिपति, भण्डदेय्यमेवाति । याने भण्डं पीठे थविकाय सदिसं ।

मंसपेसिवत्थुम्हि — सचे आकासे गण्हाति, गहितट्टानमेव ठानं । तं छहाकारेहि परिच्छिन्दित्वा ठानाचावनं वेदितब्बं । सेसमेत्थ दारुगोपालकरजकसाटकवत्थूसु च अम्बचोरकादिवत्थूसु वुत्तनयेन विनिच्छिनितब्बं ।

१५५. कुम्भिवत्थुस्मिं — यो सप्पितेलादीनि अपादग्घनकानि गहेत्वा “न पुन एवं करिस्सामी”ति संवरे ठत्वा दुतियदिवसादीसुपि पुन चित्ते उप्पन्ने एवमेव धुरनिक्खेपं कत्वा परिभुज्जन्तो सब्बम्पि तं परिभुज्जति, नेवत्थि पाराजिकं । दुक्कटं वा थुल्लच्चयं वा आपज्जति, भण्डदेय्यं पन होति । अयम्पि भिक्खु एवमेवमकासि । तेन वुत्तं — “अनापत्ति भिक्खु पाराजिकस्सा”ति । धुरनिक्खेपं पन अकत्वा “दिवसे दिवसे परिभुज्जिस्सामी”ति थोकं थोकम्पि परिभुज्जतो यस्मिं दिवसे पादग्घनकं पूरति, तस्मिं पाराजिकं ।

संविदावहारवत्थूनि संविदावहारे, मुट्ठिवत्थूनि ओदनियघरादिवत्थूसु द्वे विघासवत्थूनि अम्बचोरकादिवत्थूसु वुत्तविनिच्छयनयेन वेदितब्बानि । द्वे तिणवत्थूनि उत्तानत्थानेव ।

१५६. अम्बभाजापनादिवत्थूसु ते भिक्खू एकं गामकावासं परिच्छिन्निभिक्खुकं अगमंसु । तत्थ भिक्खू फलाफलं परिभुज्जमानापि तेसु आगतेसु “थेरानं फलानि देथा”ति कप्पियकारके न अवोचुं । अथ ते भिक्खू “किं सङ्घिकं अम्हाकं न पापुणाती”ति घण्टिं पहरित्वा भाजापेत्वा तेसम्पि वस्सग्गेन भागं दत्वा अत्तनापि परिभुज्जिंसु । तेन नेसं भगवा “अनापत्ति, भिक्खवे, परिभोगत्थाया”ति आह । तस्मा इदानिपि यत्थ आवासिका आगन्तुकानं न देन्ति, फलवारे च सम्पत्ते अज्जेसं अत्थिभावं दिस्वा चोरिकाय अत्तनाव खादन्ति, तत्थ आगन्तुकेहि घण्टिं पहरित्वा भाजेत्वा परिभुज्जितुं वट्ठति ।

यत्थ पन आवासिका रुक्खे रक्खित्वा फलवारे सम्पत्ते भाजेत्वा खादन्ति, चतूसु पच्चयेसु सम्मा उपनेन्ति, अनिस्सरा तत्थ आगन्तुका । येपि रुक्खा चीवरत्थाय नियमेत्वा दिन्ना, तेसुपि आगन्तुका अनिस्सरा । एसेव नयो सेसपच्चयत्थाय

नियमेत्वा दिन्नेसुपि ।

ये पन तथा अनियमिता, आवासिका च ते रक्खित्वा गोपेत्वा चोरिकाय परिभुञ्जन्ति, न तेसु आवासिकानं कतिकाय ठातब्बं । ये फलपरिभोगत्थाय दिन्ना, आवासिकापि ने रक्खित्वा गोपेत्वा सम्मा उपनेन्ति, तेसुयेव तेसं कतिकाय ठातब्बं । **महापच्चरियं** पन वुत्तं — “चतुन्नं पच्चयानं नियमेत्वा दिन्नं थेय्यचित्तेन परिभुञ्जन्तो भण्डं अग्घापेत्वा कारेतब्बो । परिभोगवसेनेव तं भाजेत्वा परिभुञ्जन्तस्स भण्डदेय्यं । यं पनेत्थ सेनासनत्थाय नियमितं, तं परिभोगवसेनेव भाजेत्वा परिभुञ्जन्तस्स थुल्लच्चयञ्च भण्डदेय्यञ्चा”ति ।

ओदिस्स चीवरत्थाय दिन्नं चीवरेयेव उपनेतब्बं । सचे दुब्भिकखं होति, भिक्खू पिण्डपातेन किलमन्ति, चीवरं पन सुलभं, सङ्गसुद्धताय अपलोकनकम्मं कत्वा पिण्डपातेपि उपनेतुं वट्ठति । सेनासनेन गिलानपच्चयेन वा किलमन्तेसु सङ्गसुद्धताय अपलोकनकम्मं कत्वा तदत्थायपि उपनेतुं वट्ठति । ओदिस्स पिण्डपातत्थाय गिलानपच्चयत्थाय च दिन्नेपि एसेव नयो । ओदिस्स सेनासनत्थाय दिन्नं पन गरुभण्डं होति, तं रक्खित्वा गोपेत्वा तदत्थमेव उपनेतब्बं । सचे पन दुब्भिकखं होति, भिक्खू पिण्डपातेन न यापेन्ति । एत्थ राजरोगचोरभयादीहि अञ्जत्थ गच्छन्तानं विहारा पलुज्जन्ति, तालनाळिकेरादिके विनासेन्ति, सेनासनपच्चयं पन निस्साय यापेतुं सक्का होति । एवरूपे काले सेनासनं विस्सज्जेत्वापि सेनासनजग्नत्थाय परिभोगो भगवता अनुज्जातो । तस्मा एकं वा द्वे वा वरसेनासनानि ठपेत्वा इतरानि लामककोटिया पिण्डपातत्थाय विस्सज्जेतुं वट्ठति । मूलवत्थुच्छेदं पन कत्वा न उपनेतब्बं ।

यो पन आरामो चतुप्पच्चयत्थाय नियमेत्वा दिन्नो, तत्थ अपलोकनकम्मं न कातब्बं । येन पन पच्चयेन ऊनं, तदत्थं उपनेतुं वट्ठति । आरामो जग्गितब्बो, वेतनं दत्वापि जग्गापेतुं वट्ठति । ये पन वेतनं लभित्वा आरामेयेव गेहं कत्वा वसन्ता रक्खन्ति, ते चे आगतानं भिक्खूनं नाळिकेरं वा तालपक्कं वा देन्ति, यं तेसं सङ्गेन अनुज्जातं होति — “दिवसे दिवसे एत्तकं नाम खादथा”ति तदेव ते दातुं लभन्ति; ततो उत्तरि तेसं ददन्तानम्पि गहेतुं न वट्ठति ।

यो पन आरामं केणिया गहेत्वा सङ्गस्स चतुप्पच्चयत्थाय कप्पियभण्डमेव देति, अयं बहुकम्पि दातुं लभति । चेत्तियस्स पदीपत्थाय वा खण्डफुल्लपटिसङ्घरणत्थाय वा दिन्नो आरामोपि पटिजग्गितब्बो; वेतनं दत्वापि जग्गापेतब्बो । वेतनञ्च पनेत्थ चेत्तियसन्तकम्पि सङ्गसन्तकम्पि दातुं वट्ठति । एतम्पि आरामं वेतनेन तत्थेव वसित्वा रक्खन्तानञ्च केणिया गहेत्वा कप्पियभण्डदायकानञ्च तत्थ जातकफलदानं वुत्तनयेनेव वेदितब्बन्ति ।

अम्बपालकादिवत्थूसु — **अनापत्ति, भिक्खवे, गोपकस्स दानेति** एत्थ कतरं पन गोपकदानं वट्ठति, कतरं न वट्ठतीति? **महासुमत्थेरो** ताव आह — “यं गोपकस्स परिच्छिन्दित्वा दिन्नं होति — ‘एत्तकं दिवसे दिवसे गण्हा’ति तदेव वट्ठति; ततो उत्तरि न वट्ठती”ति । **महापदुमत्थेरो** पनाह — “किं गोपकानं पण्णं आरोपेत्वा निमित्तसञ्जं वा कत्वा दिन्नं अत्थि, एतेसं हत्थे विस्सट्ठकस्स एते इस्सरा, तस्मा यं ते देन्ति तं बहुकम्पि वट्ठती”ति । **कुरुन्दट्ठकथायं** पन वुत्तं — “मनुस्सानं आरामं वा अञ्जं वा फलाफलं दारका रक्खन्ति, तेहि दिन्नं वट्ठति । आहरापेत्वा पन न गहेतब्बं । सङ्घिके पन चेत्तियसन्तके च केणिया गहेत्वा रक्खन्तस्सेव दानं वट्ठति । वेतनेन रक्खन्तस्स अत्तनो भागमत्तं वट्ठती”ति । **महापच्चरियं** पन “यं गिहीनं आरामरक्खका भिक्खूनं देन्ति, एतं वट्ठति । भिक्खुसङ्गस्स पन आरामगोपका यं अत्तनो भतिया खण्डेत्वा देन्ति, एतं वट्ठति । योपि उपट्ठारामं वा केचिदेव रुक्खे वा भतिं लभित्वा रक्खति, तस्सापि अत्तनो पत्तरुक्खतोयेव दातुं वट्ठति । केणिया गहेत्वा रक्खन्तस्स पन सब्बम्पि वट्ठती”ति वुत्तं । एतं पन सब्बं ब्यञ्जनतो नानं, अत्थतो एकमेव; तस्मा अधिप्पायं जत्वा गहेतब्बं ।

दारुवत्थुम्हि — तावकालिको अहं भगवाति तावकालिकचित्तो अहं भगवाति वत्तुकामेन वुत्तं, तावकालिकचित्तोति “पुन आहरित्वा दस्सामी”ति एवंचित्तो अहन्ति वुत्तं होति । भगवा “तावकालिके अनापत्ती”ति आह ।

अयं पनेत्थ पाळिमुत्तकविनिच्छयो — सचे सङ्घो सङ्घिकं कम्मं कारेति उपोसथागारं वा भोजनसालं वा, ततो आपुच्छित्वा तावकालिकं हरितब्बं । यो पन सङ्घिको दब्बसम्भारो अगुत्तो देवे वस्सन्ते तेमेति, आतपेन सुखति, तं सब्बम्पि आहरित्वा अत्तनो आवासे कातुं वट्ठति । सङ्घो आहरापेत्तो अज्जेन वा दब्बसम्भारेन मूलेन वा सज्जापेतब्बो । न सक्का चे होति सज्जापेतुं, “सङ्घिकेन, भन्ते, कतं सङ्घिकपरिभोगेन वळज्जथा”ति वत्तब्बं । सेनासनस्स पन अयमेव भिक्खु इस्सरो । सचेपि पासाणत्थम्भो वा रुक्खत्थम्भो वा कवाटं वा वातपानं वा नप्पहोति, सङ्घिकं तावकालिकं आहरित्वा पाकतिकं कातुं वट्ठति । एस नयो अज्जेसुपि दब्बसम्भारेसूति ।

उदकवत्थुस्मिं — यदा उदकं दुल्लभं होति, योजनतोपि अट्ठयोजनतोपि आहरीयति, एवरूपे परिग्गहितउदके अवहारो । यतोपि आहरिमतो वा पोक्खरणीआदीसु ठिततो वा केवलं यागुभत्तं सम्पादेन्ति, पानीयपरिभोगञ्च करोन्ति, न अज्जं महापरिभोगं, तम्पि थैय्यचित्तेन गणहतो अवहारो । यतो पन एकं वा द्वे वा घटे गहेत्वा आसनं धोवितुं, बोधिरुक्खे सिञ्चितुं उदकपूजं कातुं, रजनं पचितुं लब्धति, तत्थ सङ्घस्स कतिकवसेनेव पटिपज्जितब्बं । अतिरेकं गणहन्तो, मत्तिकादीनि वा थैय्यचित्तेन पक्खिपन्तो भण्डं अग्घापेत्वा कारेतब्बो ।

सचे आवासिका कतिकवत्तं दळ्हं करोन्ति, अज्जेसं भण्डकं धोवितुं वा रजितुं वा न देन्ति, अत्तना पन अज्जेसं अपस्सन्तानं गहेत्वा सब्बं करोन्ति, तेसं कतिकाय न ठातब्बं । यत्तकं ते धोवन्ति, तत्तकं धोवितब्बं । सचे सङ्घस्स द्वे तिस्रो पोक्खरणियो वा उदकसोण्डियो वा होन्ति, कतिका च कता “एत्थ न्हायितब्बं, इतो पानीयं गहेतब्बं, इध सब्बपरिभोगो कातब्बो”ति । कतिकवत्तेनेव सब्बं कातब्बं । यत्थ कतिका नत्थि, तत्थ सब्बपरिभोगो वट्ठतीति ।

मत्तिकावत्थुस्मिं — यत्थ मत्तिका दुल्लभा होति, नानप्पकारा वा वण्णमत्तिका आहरित्वा ठपिता, तत्थ थोकापि पञ्चमासकं अग्घति, तस्मा पाराजिकं । सङ्घिके पन कम्मे चेतियकम्मे च निट्ठिते सङ्घं आपुच्छित्वा वा तावकालिकं वा गहेतुं वट्ठति । सुधायपि चित्तकम्मवण्णेसुपि एसेव नयो ।

तिणवत्थूसु — झापिततिणे ठानाचावनस्स अभावा दुक्कटं, भण्डदेय्यं पन होति । सङ्घो तिणवत्थुं जगित्वा सङ्घिकं आवासं छादेति, पुन कदाचि जगितुं न सक्कोति, अथज्जो एको भिक्खु वत्तसीसेन जग्गति, सङ्घस्सेवेतं । नो चे जग्गति, सङ्घेनेको भिक्खु वत्तब्बो “जगित्वा देही”ति । सो चे भागं इच्छति, भागं दत्वापि जग्गापेतब्बं । सचे भागं वट्ठेति, दातब्बमेव । वट्ठेतियेव, “गच्छ जगित्वा सब्बं गहेत्वा अत्तनो सन्तकं सेनासनं छादेही”ति वत्तब्बो । कस्मा? नट्ठे अत्थो नत्थि । ददन्तेहि पन सवत्थुकं न दातब्बं, गरुभण्डं होति; तिणमत्तं पन दातब्बं । तस्मिं चे जगित्वा अत्तनो सेनासनं छादेन्ते पुन सङ्घो जगितुं पहोति, “त्वं मा जग्गि, सङ्घो जग्गिस्सती”ति वत्तब्बोति ।

मज्जादीनि सत्त वत्थूनि पाकटानेव । पाळियं पन अनागतम्पि पासाणत्थम्भं वा रुक्खत्थम्भं वा अज्जं वा किञ्चि पादग्घनकं हरन्तस्स पाराजिकमेव । पधानघरादीसु छड्ढितपतितानं परिवेणादीनं कुट्टम्पि पाकारम्पि भिन्दित्वा इट्ठकादीनि अवहरन्तस्सापि एसेव नयो । कस्मा? सङ्घिकं नाम कदाचि अज्झावसन्ति, कदाचि न अज्झावसन्ति । पच्चन्ते चोरभयेन जनपदे वुट्ठहन्ते छड्ढितविहारादीसु किञ्चि परिकखारं हरन्तस्सापि एसेव नयो । ये पन ततो तावकालिकं हरन्ति, पुन आवसितेसु च विहारेसु भिक्खू आहरापेन्ति, दातब्बं । सचेपि ततो आहरित्वा सेनासनं कतं होति, तं वा तदग्घनकं वा

दातब्बमेव । “पुन आवसिस्सामा”ति आलयं अच्छिन्दित्वा वुट्ठितेसु जनपदेसु गणसन्तकं वा पुग्गलिकं वा गहितं होति; ते चे अनुजानन्ति, पटिकम्मेन किच्चं नत्थि । सङ्घिकं पन गरुभण्डं, तस्मा पटिकम्मे कत्तब्बमेव ।

१५७. विहारपरिभोगवत्थु उत्तानत्थमेव ।

अनुजानामि, भिक्खवे, तावकालिकं हरितुन्ति एत्थ यो भिक्खु सङ्घिकं मज्जं वा पीठं वा तावकालिकं हरित्वा अत्तनो फासुकट्टाने एकम्पि द्वेपि मासे सङ्घिकपरिभोगेन परिभुज्जति, आगतागतानं वुट्ठितरानं देति, नप्पटिबाहति, तस्स तस्मिं नट्टेपि जिण्णेपि चोरावहटेपि गीवा न होति । वसित्वा पन गच्छन्तेन यथाठाने ठपेतब्बं । यो पन पुग्गलिकपरिभोगेन परिभुज्जति, आगतागतानं वुट्ठितरानं न देति, तस्मिं नट्टे तस्स गीवा होति । अज्जं पन आवासं हरित्वा परिभुज्जन्तेन सचे तत्थ वुट्ठितरो आगन्त्वा वुट्ठापेति, “मया इदं असुकावासतो नाम आहटं, गच्छामि, नं पाकतिकं करोमी”ति वत्तब्बं । सचे सो भिक्खु “अहं पाकतिकं करिस्सामी”ति वदति, तस्स भारं कत्वापि गन्तुं वट्ठतीति **सङ्घेपट्टकथायं** वुत्तं ।

चम्पावत्थुम्हि — **तेकटुलयागूति** तिलतण्डुलमुग्गेहि वा तिलतण्डुलमासेहि वा तिलतण्डुलकुलत्थेहि वा तिलतण्डुलेहि सङ्घिं यंकिज्जि एकं अपरण्णं पक्खिपित्वा तीहि कता, एतं किर इमेहि तीहि चतुभागउदकसम्भिन्ने खीरे सप्पिमधुसक्करादीहि योजेत्वा करोन्ति ।

राजगहवत्थुम्हि — **मधुगोळकोति** अतिरसकपूवो वुच्चति; “मधुसीसक”न्तिपि वदन्ति । सेसमेत्थ वत्थुद्वयेपि ओदनभाजनीयवत्थुस्मिं वुत्तनयेनेव वेदितब्बं ।

१५८. अज्जुकवत्थुस्मिं — **एतदवोचाति** गिलानो हुत्वा अवोच । **आयस्मा उपालि आयस्मतो अज्जुकस्स पक्खोति** न अगतिगमनवसेन पक्खो, अपि च खो अनापत्तिसज्जिताय लज्जीअनुग्गहेन विनयानुग्गहेन च थेरो पक्खोति वेदितब्बो । सेसमेत्थ उत्तानमेव ।

१५९. बाराणसीवत्थुस्मिं — **चोरेहि उपट्ठन्ति** चोरेहि विलुत्तं । **इद्धिया आनेत्वा पासादे ठपेसीति** थेरो किर तं कुलं सोकसल्लसमप्पितं आवट्ठन्तं विवट्ठन्तं दिस्वा तस्स कुलस्स अनुकम्पाय पसादानुरक्खणत्थाय धम्मानुग्गहेन अत्तनो इद्धिया “तेसंयेव पासादं दारकानं समीपे होतू”ति अधिट्ठासि । दारका “अम्हाकं पासादो”ति सज्जानित्वा अभिरुहिंसु । ततो थेरो इद्धिं पटिसंहारि, पासादोपि सकट्टानेयेव अट्ठासि । वोहारवसेन पन वुत्तं “**ते दारके इद्धिया आनेत्वा पासादे ठपेसी**”ति । **इद्धिविसयेति** ईदिसाय अधिट्ठानिद्धिया अनापत्ति । विकुब्बनिद्धि पन न वट्ठति ।

१६०-१. अवसाने वत्थुद्वयं उत्तानत्थमेवाति ।

समन्तपासादिकाय विनयसंवण्णनाय

दुतियपाराजिकवण्णना निट्ठिता ।

तत्रायं अनुसासनी —

दुतियं अदुतियेन, यं जिनेन पकासितं ।

पराजितकिलेसेन, पाराजिकमिदं इध ॥

सिक्खापदं समं तेन, अज्जं किञ्चि न विज्जति ।
अनेकनयवोकिण्णं, गम्भीरत्थविनिच्छयं ॥

तस्मा वत्थुमिह ओतिण्णे, भिक्खुना विनयज्जुना ।
विनयानुगहेनेत्थ, करोन्तेन विनिच्छयं ॥

पाळिं अट्ठकथञ्चेव, साधिप्पायमसेसतो ।
ओगह् अप्पमत्तेन, करणीयो विनिच्छयो ॥

आपत्तिदस्सनुस्साहो, न कत्तब्बो कुदाचनं ।
पस्सिस्सामि अनापत्ति-मिति कयिराथ मानसं ॥

पस्सित्वापि च आपत्तिं, अवत्त्वाव पुनप्पुनं ।
वीमंसित्वाथ विज्जूहि, संसन्दित्वा च तं वदे ॥

कप्पियेपि च वत्थुस्मिं, चित्तस्स लहुवत्तिनो ।
वसेन सामज्जगुणा, चवन्तीध पुत्थुज्जना ॥

तस्मा परपरिक्खारं, आसीविसमिवोरगं ।
अग्गिं विय च सम्पस्सं, नामसेय्य विचक्खणोति ॥

पाराजिककण्ड-अट्ठकथाय

पठमो भागो निट्ठितो ।

॥ नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ॥

विनयपिटके

पाराजिककण्ड-अट्ठकथा (दुतियो भागो)

३. ततियपाराजिकं

ततियं तीहि सुद्धेन, यं बुद्धेन विभावितं ।
पाराजिकं तस्स दानि, पत्तो संवण्णनाक्कमो ॥

यस्मा तस्मा सुविज्जेयं, यं पुब्बे च पकासितं ।
तं वज्जयित्वा अस्सापि, होति संवण्णना अयं ॥

पठमपञ्चत्तिनिदानवण्णना

१६२. तेन समयेन बुद्धो भगवा वेसालियं विहरति महावने कूटागारसालायन्ति एत्थ वेसालियन्ति एवंनामके इत्थिलिङ्गवसेन पवत्तवोहारे नगरे । तज्झि नगरं तिक्खत्तुं पाकारपरिक्खेपवड्डनेन विसालीभूतत्ता “वेसाली”ति वुच्चति । इदम्पि च नगरं सब्बज्जुतप्पत्तेयेव सम्मासम्बुद्धे सब्बाकारेण वेपुल्लं पत्तन्ति वेदितब्बं । एवं गोचरगामं दस्सेत्वा निवासट्ठान माह — “महावने कूटागारसालाय”न्ति । तत्थ महावनं नाम सयंजातं अरोपिमं सपरिच्छेदं महन्तं वनं । कपिलवत्थुसामन्ता पन महावनं हिमवन्तेन सह एकाबद्धं अपरिच्छेदं हुत्वा महासमुदं आहच्च ठितं । इदं तादिसं न होति, सपरिच्छेदं महन्तं वनन्ति महावनं । कूटागारसाला पन महावनं निस्साय कते आरामे कूटागारं अन्तो कत्वा हंसवट्टकच्छदनेन कता सब्बाकारसम्पन्ना बुद्धस्स भगवतो गन्धकुटि वेदितब्बा ।

अनेकपरियायेन असुभकथं कथेतीति अनेकेहि कारणेहि असुभाकारसन्दस्सनप्पवत्तं कायविच्छन्दनियकथं कथेति । सेय्यथिदं — “अत्थि इमस्मिं काये केसा लोमा...पे० ... मुत्त”न्ति । किं वुत्तं होति? भिक्खवे, इमस्मिं ब्याममत्ते कळेवरे सब्बाकारेणपि विचिनन्तो न कोचि किञ्चि मुत्तं वा मणिं वा वेळुरियं वा अगरं वा चन्दनं वा कुङ्कुमं वा कप्पूरं वा वासचुण्णादीनि वा अणुमत्तम्पि सुचिभावं पस्सति । अथ खो परमदुग्गन्धं जेगुच्छं अस्सिरीकदस्सनं केसलोमादिनानप्पकारं असुचियेव पस्सति । तस्मा न एत्थ छन्दो वा रागो वा करणीयो । येपि हि उत्तमङ्गे सिरस्मिं जाता केसा नाम, तेपि असुभा चेव असुचिनो च पटिक्कूला च । सो च नेसं असुभासुचिपटिक्कूलभावो वण्णतोपि सण्ठानतोपि गन्धतोपि आसयतोपि ओकासतोपीति पञ्चहि कारणेहि वेदितब्बो । एवं लोमादीनन्ति । अयमेत्थ सङ्खेपो, वित्थारो पन विसुद्धिमग्गे (विसुद्धि० १.१८२) वुत्तनयेन वेदितब्बो । इति भगवा एकमेकस्मिं कोट्टासे पञ्चपञ्चप्पभेदेन अनेकपरियायेन असुभकथं कथेति ।

असुभाय वण्णं भासतीति उद्धुमातकादिवसेन असुभमातिकं निक्खिपित्वा पदभाजनीयेन तं विभजन्तो वण्णेन्तो संवण्णेन्तो असुभाय वण्णं भासति । असुभभावनाय वण्णं भासतीति या अयं केसादीसु वा उद्धुमातकादीसु वा अज्झत्तबहिद्धावत्थूसु असुभाकारं गहेत्वा पवत्तस्स चित्तस्स भावना वड्डना फातिकम्मं, तस्सा असुभभावनाय आनिसंसं दस्सेन्तो वण्णं भासति, गुणं परिकित्तेति । सेय्यथिदं — “असुभभावनाभियुत्तो, भिक्खवे, भिक्खु केसादीसु वा वत्थूसु उद्धुमातकादीसु वा पञ्चङ्गविप्पहीनं पञ्चङ्गसमन्नागतं तिविधकल्याणं दसलक्खणसम्पन्नं पठमं ज्ञानं पटिलभति । सो तं पठमज्ज्ञानसङ्गातं चित्तमज्जूसं निस्साय विपस्सनं वड्डेत्वा उत्तमत्थं अरहत्तं पापुणाती”ति ।

तत्रिमानि पठमस्स ज्ञानस्स दस लक्खणानि — पारिपन्थिकतो चित्तविसुद्धि, मज्झिमस्स समाधिनिमित्तस्स पटिपत्ति, तत्थ चित्तपक्खन्दनं, विसुद्धस्स चित्तस्स अज्झुपेक्खनं, समथप्पटिपन्नस्स अज्झुपेक्खनं, एकत्तुपट्टानस्स अज्झुपेक्खनं, तत्थ जातानं धम्मानं अनतिवत्तनट्टेन सम्पहंसना, इन्द्रियानं एकरसट्टेन तदुपगवीरियवाहनट्टेन आसेवनट्टेन सम्पहंसनाति ।

तत्रायं पाळि — “पठमस्स ज्ञानस्स को आदि, किं मज्झे, किं परियोसानं? पठमस्स ज्ञानस्स पटिपदाविसुद्धि आदि, उपेक्खानुबूहना मज्झे, सम्पहंसना परियोसानं । पठमस्स ज्ञानस्स पटिपदाविसुद्धि आदि, आदिस्स कति लक्खणानि? आदिस्स तीणि लक्खणानि — यो तस्स परिपन्थो ततो चित्तं विसुज्झति, विसुद्धत्ता चित्तं मज्झिमं समथनिमित्तं पटिपज्जति, पटिपन्नत्ता तत्थ चित्तं पक्खन्दति । यज्ज परिपन्थतो चित्तं विसुज्झति, यज्ज विसुद्धत्ता चित्तं मज्झिमं समथनिमित्तं

पटिपज्जति, यच्च पटिपन्नत्ता तत्थ चित्तं पक्खन्दति । पठमस्स ज्ञानस्स पटिपदाविसुद्धि आदि, आदिस्स इमानि तीणि लक्खणानि । तेन वुच्चति — ‘पठमं ज्ञानं आदिकल्याणञ्चेव होति तिलक्खणसम्पन्नञ्च’ ।

“पठमस्स ज्ञानस्स उपेक्खानुबूहना मज्झे, मज्झस्स कति लक्खणानि? मज्झस्स तीणि लक्खणानि — विसुद्धं चित्तं अज्झुपेक्खति, समथप्पटिपन्नं अज्झुपेक्खति, एकत्तुपट्टानं अज्झुपेक्खति । यच्च विसुद्धं चित्तं अज्झुपेक्खति, यच्च समथप्पटिपन्नं अज्झुपेक्खति, यच्च एकत्तुपट्टानं अज्झुपेक्खति । पठमस्स ज्ञानस्स उपेक्खानुबूहना मज्झे, मज्झस्स इमानि तीणि लक्खणानि । तेन वुच्चति — ‘पठमं ज्ञानं मज्झेकल्याणञ्चेव होति तिलक्खणसम्पन्नञ्च’ ।

“पठमस्स ज्ञानस्स सम्पहंसना परियोसानं, परियोसानस्स कति लक्खणानि? परियोसानस्स चत्तारि लक्खणानि — तत्थ जातानं धम्मानं अनतिवत्तनद्वेन सम्पहंसना, इन्द्रियानं एकरसद्वेन सम्पहंसना, तदुपगवीरियवाहनद्वेन सम्पहंसना, आसेवनद्वेन सम्पहंसना । पठमस्स ज्ञानस्स सम्पहंसना परियोसानं, परियोसानस्स इमानि चत्तारि लक्खणानि । तेन वुच्चति — ‘पठमं ज्ञानं परियोसानकल्याणञ्चेव होति चतुलक्खणसम्पन्नञ्च । “एवं तिविधत्तगतं चित्तं तिविधकल्याणकं दसलक्खणसम्पन्नं वितक्कसम्पन्नञ्चेव होति विचारसम्पन्नञ्च पीतिसम्पन्नञ्च सुखसम्पन्नञ्च चित्तस्स अधिष्ठानसम्पन्नञ्च सद्भासम्पन्नञ्च वीरियसम्पन्नञ्च सतिसम्पन्नञ्च समाधिसम्पन्नञ्च पञ्चासम्पन्नञ्चा”ति (पटि० रो० १.१५८) ।

आदिस्स आदिस्स असुभसमापत्तिया वण्णं भासतीति “एवम्पि इत्थम्पी”ति पुनप्पुनं ववत्थानं कत्वा आदिसन्तो असुभसमापत्तिया वण्णं भासति, आनिसंसं कथेति, गुणं परिकित्तेति । सेय्यथिदं — “असुभसज्जापरिचितेन, भिक्खवे, भिक्खुनो चेतसा बहुलं विहरतो मेथुनधम्मसमापत्तिया चित्तं पटिलीयति पटिकुटति पटिवट्ठति, न सम्पसारीयति, उपेक्खा वा पाटिकुल्यता वा सण्ठाति । सेय्यथापि, भिक्खवे, कुक्कुटपत्तं वा न्हारुदद्दुलं वा अग्गिम्हि पक्खित्तं पटिलीयति पटिकुटति पटिवट्ठति, न सम्पसारीयति; एवमेव खो, भिक्खवे, असुभसज्जापरिचितेन भिक्खुनो चेतसा बहुलं विहरतो मेथुनधम्मसमापत्तिया चित्तं पटिलीयति पटिकुटति पटिवट्ठति, न सम्पसारीयती”ति (अ० नि० ७.४९) ।

इच्छामहं, भिक्खवे, अद्धमासं पटिसल्लीयितुन्ति अहं भिक्खवे एकं अद्धमासं पटिसल्लीयितुं निलीयितुं एकोव हुत्वा विहरितुं इच्छामीति अत्थो । नम्हि केनचि उपसङ्कमितब्बो अज्जत्र एकेन पिण्डपातनीहारकेनाति यो अत्तना पयुत्तवाचं अकत्वा ममत्थाय सद्धेसु कुलेसु पटियत्तं पिण्डपातं नीहरित्वा मय्हं उपनामेति, तं पिण्डपातनीहारकं एकं भिक्खुं ठपेत्वा नम्हि अज्जेन केनचि भिक्खुना वा गहद्वेन वा उपसङ्कमितब्बोति ।

कस्मा पन एवमाहाति? अतीते किर पच्चसता मिगलुद्धका महतीहि दण्डवागुराहि अरज्जं परिकिप्पित्वा हट्ठतुट्ठा एकतोयेव यावजीवं मिगपक्खिघातकम्मेन जीविकं कप्पेत्वा निरये उपपन्ना; ते तत्थ पच्चित्वा पुब्बे कतेन केनचिदेव कुसलकम्मेन मनुस्सेसु उपपन्ना कल्याणूपनिस्सयवसेन सब्बेपि भगवतो सन्तिके पब्बज्जञ्च उपसम्पदञ्च लभिसु; तेसं ततो मूलाकुसलकम्मतो अविपक्कविपाका अपरापरचेतना तस्मिं अद्धमासबन्तरे अत्तूपक्कमेन च परूपक्कमेन च जीवतुपच्छेदाय ओकासमकासि, तं भगवा अद्दस । कम्मविपाको नाम न सक्का केनचि पटिबाहितुं । तेसु च भिक्खूसु पुथुज्जनापि अत्थि सोतापन्नसकदागामीअनागामीखीणासवापि । तत्थ खीणासवा अप्पटिसन्धिका, इतरे अरियसावका नियतगतिका सुगतिपरायणा, पुथुज्जनानं पन गति अनियता । अथ भगवा चिन्तेसि — “इमे अत्तभावे छन्दरागेन मरणभयभीता न सक्खिस्सन्ति गतिं विसोधेतुं, हन्द नेसं छन्दरागप्पहानाय असुभकथं कथेमि । तं सुत्वा अत्तभावे विगतच्छन्दरागताय गतिविसोधनं कत्वा सग्गे पटिसन्धिं गण्हिस्सन्ति । एवं नेसं मम सन्तिके पब्बज्जा सात्थिका

भविस्सती”ति ।

ततो तेसं अनुग्गहाय असुभकथं कथेसि कम्मट्ठानसीसेन, नो मरणवण्णसंवण्णनाधिप्पायेन । कथेत्वा च पनस्स एतदहोसि — “सचे मं इमं अद्धमासं भिक्खू पस्सिस्सन्ति, ‘अज्ज एको भिक्खु मतो, अज्ज द्वे... पे०... अज्ज दसा’ति आगन्त्वा आगन्त्वा आरोचेस्सन्ति । अयञ्च कम्मविपाको न सक्का मया वा अज्जेन वा पटिबाहितुं । स्वाहं तं सुत्वापि किं करिस्सामि? किं मे अनत्थकेन अनयव्यसनेन सुतेन? हन्दाहं भिक्खूनं अदस्सनं उपगच्छामी”ति । तस्मा एवमाह — “इच्छामहं, भिक्खवे, अद्धमासं पतिसल्लीयितुं; नम्हि केनचि उपसङ्कमितब्बो अज्जत्र एकेन पिण्डपातनीहारकेना”ति ।

अपरे पनाहु — “परूपवादविवज्जनत्थं एवं वत्त्वा पटिसल्लीनो”ति । परे किर भगवन्तं उपवदिस्सन्ति — “अयं ‘सब्बज्जू, अहं सद्धम्मवरचक्कवत्ती’ति पटिजानमानो अत्तनोपि सावके अज्जमज्जं घातेन्ते निवारेतुं न सक्कोति । किमज्जं सक्खिस्सती”ति? तत्थ पण्डिता वक्खन्ति — “भगवा पटिसल्लानमनुयुत्तो नयिमं पवत्तिं जानाति, कोचिस्स आरोचयितापि नत्थि, सचे जानेय्य अद्धा निवारेय्या”ति । इदं पन इच्छामत्तं, पठममेवेत्थ कारणं । नास्सुधाति एत्थ “अस्सुधा”ति पदपूरणमत्ते अवधारणत्थे वा निपातो; नेव कोचि भगवन्तं उपसङ्कमतीति अत्थो ।

अनेकेहि वण्णसण्ठानादीहि कारणेहि वोकारो अस्साति अनेकाकारवोकारो; अनेकाकारवोकिण्णो अनेककारणसम्मिस्सोति वुत्तं होति । को सो? असुभभावनानुयोगो, तं अनेकाकारवोकारं असुभभावनानुयोगं अनुयुत्ता विहरन्तीति युत्तपयुत्ता विहरन्ति । अट्ठीयन्तीति सकेन कायेन अट्ठा दुक्खिता होन्ति । हरायन्तीति लज्जन्ति । जिगुच्छन्तीति सज्जातजिगुच्छा होन्ति । दहरोति तरुणो । युवाति योब्बनेन समन्नागतो । मण्डनकजातिकोति मण्डनकपकतिको । सीसंन्हातोति सीसेन सद्धिं न्हातो । दहरो युवाति चेत्थ दहरवचनेन पठमयोब्बनभावं दस्सेति । पठमयोब्बने हि सत्ता विसेसेन मण्डनकजातिका होन्ति । सीसंन्हातोति इमिना मण्डनानुयोगकालं । युवापि हि किञ्चि कम्मं कत्वा संकिलिट्टसरीरो न मण्डनानुयुत्तो होति; सीसंन्हातो पन सो मण्डनमेवानुयुज्जति । अहिकुणपादीनि दट्ठमि न इच्छति । सो तस्मिं खणे अहिकुणपेन वा कुक्कुरकुणपेन वा मनुस्सकुणपेन वा कण्ठे आसत्तेन केनचिदेव पच्चत्थिकेन आनेत्वा कण्ठे बद्धेन पटिमुक्केन यथा अट्ठीयेय्य हरायेय्य जिगुच्छेय्य; एवमेव ते भिक्खू सकेन कायेन अट्ठीयन्ता हरायन्ता जिगुच्छन्ता सो विय पुरिसो तं कुणपं विगतच्छन्दरागताय अत्तनो कायं परिच्चजितुकामा हुत्वा सत्थं आदाय अत्तनापि अत्तानं जीविता वोरोपेन्ति । “त्वं मं जीविता वोरोपेहि; अहं त”न्ति एवं अज्जमज्जमि जीविता वोरोपेन्ति ।

मिगलण्डिकमि समणकुत्तकन्ति मिगलण्डिकोति तस्स नामं; समणकुत्तकोति समणवेसधारको । सो किर सिखामत्तं ठपेत्वा सीसं मुण्डेत्वा एकं कासावं निवासेत्वा एकं अंसे कत्वा विहारंयेव उपनिस्साय विघासादभावेन जीवति । तमि मिगलण्डिकं समणकुत्तकं उपसङ्कमित्वा एवं वदन्ति । साधूति आयाचनत्थे निपातो । नोति उपयोगबहुवचनं, साधु आवुसो अम्हे जीविता वोरोपेहीति वुत्तं होति । एत्थ च अरिया नेव पाणातिपातं करिंसु न समादपेसुं, न समनुज्जा अहेसुं । पुथुज्जना पन सब्बमकंसु । लोहितकन्ति लोहितमक्खितं । येन वग्गुमुदानदीति वग्गुमता लोकस्स पुज्जसम्मता नदी । सोपि किर “तं पापं तत्थ पवाहेस्सामी”ति सज्जाय गतो, नदिया आनुभावेन अप्पमत्तकमि पापं पहीनं नाम नत्थि ।

१६३. अहुदेव कुक्कुच्चन्ति तेसु किर भिक्खूसु केनचिपि कायविकारो वा वचीविकारो वा न कतो, सब्बे सता सम्पजाना दक्खिणेन पस्सेन निपज्जिंसु । तं अनुस्सरतो तस्स कुक्कुच्चं अहोसियेव । अहु विप्पटिसारोति तस्सेव कुक्कुच्चस्स सभावनियमनत्थमेतं वुत्तं । विप्पटिसारकुक्कुच्चं अहोसि, न विनयकुक्कुच्चन्ति । अलाभा वत मेतिआदि कुक्कुच्चस्स पवत्तिआकारदस्सनत्थं वुत्तं । तत्थ अलाभा वत मेति आयातिं दानि मम हितसुखलाभा नाम नत्थीति

अनुत्थुनाति । “न वत मे लाभा”ति इमिना पन तमेवत्थं दळ्हं करोति । अयज्हेत्थ अधिप्पायो — सचेपि कोचि “लाभा ते”ति वदेय्य, तं मिच्छा, न वत मे लाभाति । **दुल्लब्धं वत मे**ति कुसलानुभावेन लब्धमि इदं मनुस्सत्तं दुल्लब्धं वत मे । **न वत मे सुलब्धन्ति** इमिना पन तमेवत्थं दळ्हं करोति । अयज्हेत्थ अधिप्पायो — सचेपि कोचि “सुलब्धं ते”ति वदेय्य, तं मिच्छा; न वत मे सुलब्धन्ति । **अपुञ्जं पसुतन्ति** अपुञ्जं उपचितं जनितं वा । कस्माति चे? **योहं भिक्खू... पे०...** **वोरोपेसिन्ति** । तस्सत्थो — यो अहं सीलवन्ते ताय एव सीलवन्तताय कल्याणधम्मे उत्तमधम्मे सेट्ठधम्मे भिक्खू जीविता वोरोपेसिन्ति ।

अञ्जतरा मारकायिकाति नामवसेन अपाकटा एका भुम्मदेवता मिच्छादिट्ठिका मारपक्खिका मारस्सनुवत्तिका “एवमयं मारधेय्यं मारविसयं नातिक्कमिस्सती”ति चिन्तेत्वा सब्बाभरणविभूसिता हुत्वा अत्तनो आनुभावं दस्सयमाना अभिज्जमाने उदके पथवीतले चङ्कममाना विय आगन्त्वा मिगलण्डिकं समणकुत्तकं एतदवोच । **साधु साधू**ति सम्पहंसनत्थे निपातो; तस्मा एव द्विवचनं कतं । **अतिण्णे तारेसी**ति संसारतो अतिण्णे इमिना जीवितावोरोपनेन तारेसि परिमोचेसीति । अयं किर एतिस्सा देवताय बालाय दुम्मेधाय लब्धि “ये न मता, ते संसारतो न मुत्ता । ये मता, ते मुत्ता”ति । तस्मा संसारमोचकमिलक्खा विय एवंलब्धिका हुत्वा तम्पि तत्थ नियोजेन्ती एवमाह । अथ खो मिगलण्डिको समणकुत्तको ताव भुसं उप्पन्नविप्पटिसारोपि तं देवताय आनुभावं दिस्वा “अयं देवता एवमाह — अद्धा इमिना अत्थेन एवमेव भवितव्व”न्ति निट्ठं गन्त्वा “**लाभा किर मे**”ति आदीनि परिकित्तयन्तो । **विहारेन विहारं परिवेणेन परिवेणं उपसङ्गमित्वा एवं वदेती**ति तं तं विहारज्ज परिवेणज्ज उपसङ्गमित्वा द्वारं विवरित्वा अन्तो पविसित्वा भिक्खू एवं वदति — “को अतिण्णो, कं तारेमी”ति?

होतियेव भयन्ति मरणं पटिच्च चित्तुत्रासो होति । **होति छम्भितत्तन्ति** हृदयमंसं आदिं कत्वा तस्मा सरीरचलनं होति; अतिभयेन थद्धसरीरत्तन्तिपि एके, थम्भितत्तज्झि छम्भितत्तन्ति वुच्चति । **लोमहंसो**ति उद्धंठितलोमता, खीणासवा पन सत्तसुज्जताय सुदिट्ठता मरणकसत्तमेव न पस्सन्ति, तस्मा तेसं सब्बम्पेतं नाहोसीति वेदितव्वं । **एकम्पि भिक्खुं द्वेपि... पे०... सद्विम्पि भिक्खू एकाहेन जीविता वोरोपेसी**ति एवं गणनवसेन सब्बानिपि तानि पञ्च भिक्खुसतानि जीविता वोरोपेसि ।

१६४. पटिसल्लाना वुट्ठितोति तेसं पञ्चन्नं भिक्खुसतानं जीवितक्खयपत्तभावं जत्वा ततो एकीभावतो वुट्ठितो जानन्तोपि अजानन्तो विय कथासमुट्ठापनत्थं आयस्मन्तं आनन्दं आमन्तेसि । **किं नु खो आनन्द तनुभूतो विय भिक्खुसङ्गो**ति आनन्द इतो पुब्बे बहू भिक्खू एकतो उपट्ठानं आगच्छन्ति, उद्देसं परिपुच्छं गणहन्ति सज्झायन्ति, एकपज्जतो विय आरामो दिस्सति, इदानी पन अद्धमासमत्तस्स अच्चयेन तनुभूतो विय तनुको मन्दो अप्पको विरळविरळो विय जातो भिक्खुसङ्गो । किन्नु खो कारणं, किं दिसासु पक्कन्ता भिक्खूति?

अथायस्मा आनन्दो कम्मविपाकेन तेसं जीवितक्खयपत्तिं असल्लक्खेन्तो असुभकम्मट्ठानानुयोगपच्चया पन सल्लक्खेन्तो “**तथा हि पन भन्ते भगवा**”ति आदिं वत्वा भिक्खूनं अरहत्तपत्तिया अञ्जं कम्मट्ठानं याचन्तो “**साधु भन्ते भगवा**”ति आदिमाह । तस्सत्थो — साधु भन्ते भगवा अञ्जं कारणं आचिक्खतु, येन भिक्खुसङ्गो अरहत्ते पतिट्ठहेय्य; महासमुद्दं ओरोहणतित्थानि विय हि अञ्जानिपि दसानुस्सतिदसकसिणचतुधातुववत्थानब्रह्मविहारानापानसतिप्पभेदानि बहूनि निब्बानोरोहणकम्मट्ठानानि सन्ति । तेसु भगवा भिक्खू समस्सासेत्वा अञ्जतरं कम्मट्ठानं आचिक्खतूति अधिप्पायो ।

अथ भगवा तथा कातुकामो थेरं उय्योजेन्तो “**तेनहानन्दा**”ति आदिमाह । तत्थ **वेसालिं उपनिस्साया**ति वेसालिं

उपनिस्साय समन्ता गावुतेपि अद्धयोजनेपि यावतिका भिक्खू विहरन्ति, ते सब्बे सन्निपातेहीति अत्थो । ते सब्बे उपट्टानसालायं सन्निपातेत्वाति अत्तना गन्तुं युत्तट्टानं सयं गन्त्वा अज्जत्थ दहरभिक्खू पहिणित्वा मुहुत्तेनेव अनवसेसे भिक्खू उपट्टानसालायं समूहं कत्वा । यस्स दानि भन्ते भगवा कालं मज्जतीति एत्थ अयमधिप्पायो — भगवा भिक्खुसङ्घो सन्निपतितो एस कालो भिक्खूनं धम्मकथं कातुं, अनुसासनिं दातुं, इदानी यस्स तुम्हे कालं जानाथ, तं कत्तब्बन्ति ।

आनापानस्सतिसमाधिकथा

१६५. अथ खो भगवा...पे०... भिक्खू आमन्तेसि — अयम्पि खो भिक्खवेति आमन्तेत्वा च पन भिक्खूनं अरहत्तप्पत्तिया पुब्बे आचिक्खितअसुभकम्मट्टानतो अज्जं परियायं आचिक्खन्तो “आनापानस्सतिसमाधि”ति आह ।

इदानी यस्मा भगवता भिक्खूनं सन्तपणीतकम्मट्टानदस्सनत्थमेव अयं पाळि वुत्ता, तस्मा अपरिहापेत्वा अत्थयोजनाक्कमं एत्थ वण्णनं करिस्सामि । तत्र “अयम्पि खो भिक्खवे”ति इमस्स ताव पदस्स अयं योजना — भिक्खवे न केवलं असुभभावनायेव किलेसप्पहानाय संवत्ति, अपिच अयम्पि खो आनापानस्सतिसमाधि...पे०... वूपसमेतीति ।

अयं पनेत्थ अत्थवण्णना — आनापानस्सतीति अस्सासपस्सासपरिग्गाहिका सति । वुत्तज्हेतं पटिसम्भिदायं —

“आनन्ति अस्सासो, नो पस्सासो । अपानन्ति पस्सासो, नो अस्सासो । अस्सासवसेन उपट्टानं सति, पस्सासवसेन उपट्टानं सति । यो अस्ससति तस्सुपट्ठाति, यो पस्ससति तस्सुपट्ठाती”ति (पटि० म० १.१६०) ।

समाधीति ताय आनापानपरिग्गाहिकाय सतिया सद्धिं उप्पन्ना चित्तेकग्गता; समाधिसीसेन चायं देसना, न सतिसीसेन । तस्मा आनापानस्सतिया युत्तो समाधि आनापानस्सतिसमाधि, आनापानस्सतियं वा समाधि आनापानस्सतिसमाधीति एवमेत्थ अत्थो वेदितब्बो । भावितोति उप्पादितो वड्ढितो च । बहुलीकतोति पुनप्पुनं कतो । सन्तो चेव पणीतो चाति सन्तो चेव पणीतो चेव, उभयत्थ एवसद्धेन नियमो वेदितब्बो । किं वुत्तं होति? अयज्झि यथा असुभकम्मट्टानं केवलं पटिवेधवसेन सन्तज्च पणीतज्च ओळारिकारम्मणत्ता पन पटिकूलारम्मणत्ता च आरम्मणवसेन नेव सन्तं न पणीतं, न एवं केनचि परियायेन असन्तो वा अप्पणीतो वा, अपिच खो आरम्मणसन्ततायपि सन्तो वूपसन्तो निब्बुतो पटिवेधसङ्घातअङ्गसन्ततायपि आरम्मणप्पणीततायपि पणीतो अतित्तिकरो अङ्गप्पणीततायपीति । तेन वुत्तं — “सन्तो चेव पणीतो चा”ति ।

असेचनको च सुखो च विहारोति एत्थ पन नास्स सेचनन्ति असेचनको अनासित्तको अब्बोकिण्णो पाटेक्को आवेणिको, नत्थेत्थ परिकम्मेन वा उपचारेन वा सन्तता आदिमनसिकारतो पभुति अत्तनो सभावेनेव सन्तो च पणीतो चाति अत्थो । केचि पन असेचनकोति अनासित्तको ओजवन्तो सभावेनेव मधुरोति वदन्ति । एवमयं असेचनको च अप्पितप्पितक्खणे कायिकचेतसिकसुखप्पटिलाभाय संवत्तनतो सुखो च विहारोति वेदितब्बो ।

उप्पन्नुप्पन्नेति अविक्खम्भिते अविक्खम्भिते । पापकेति लामके । अकुसले धम्मेति अकोसल्लसम्भूते धम्मे । ठानसो अन्तरधापेतीति खणेनेव अन्तरधापेति विक्खम्भेति । वूपसमेतीति सुट्ठु उपसमेति, निब्बेधभागियत्ता वा अनुपुब्बेन अरियमग्गवुट्ठिप्पतो समुच्छिन्दति पटिप्पस्सम्भेतीतिपि अत्थो ।

सेय्यथापीति ओपम्मनिदस्सनमेतं । गिम्हानं पच्छिमे मासेति आसाळहमासे । ऊहतं रजोजल्लन्ति अद्धमासे वातातपसुक्खाय गोमहिंसादिपादप्पहारसम्भिन्नाय पथविया उद्धं हतं ऊहतं आकासे समुद्धितं रजज्ज रेणुज्ज । महा अकालमेघोति सब्बं नभं अज्झोत्थरित्वा उद्धितो आसाळहजुण्हपक्खे सकलं अद्धमासं वस्सनकमेघो । सो हि असम्पत्ते वस्सकाले उप्पन्नत्ता अकालमेघोति इधाधिप्पेतो । ठानसो अन्तरधापेति वूपसमेतीति खणेनेव अदस्सनं नेति, पथवियं सन्निसीदापेति । एवमेव खोति ओपम्मसम्पटिपादनमेतं । ततो परं वुत्तनयमेव ।

इदानीं कथं भावितो च भिक्खवे आनापानस्सतिसमाधीति एत्थ कथन्ति आनापानस्सतिसमाधिभावनं नानप्पकारतो वित्थारेतुकम्यतापुच्छा । भावितो च भिक्खवे आनापानस्सतिसमाधीति नानप्पकारतो वित्थारेतुकम्यताय पुट्ठधम्मनिदस्सनं । एस नयो दुतियपदेपि । अयं पनेत्थ सङ्खेपत्थो — भिक्खवे केनपकारेन केनाकारेन केन विधिना भावितो आनापानस्सतिसमाधि केनपकारेन बहुलीकतो सन्तो चेव... पे०... वूपसमेतीति ।

इदानीं तमत्थं वित्थारेन्तो “इध भिक्खवे”ति आदिमाह । तत्थ इध भिक्खवे भिक्खूति भिक्खवे इमस्मिं सासने भिक्खु । अयज्हेत्थ इधसद्धो सब्बप्पकारआनापानस्सतिसमाधिनिब्बत्तकस्स पुगलस्स सन्निससयभूतसासनपरिदीपनो अज्जसासनस्स तथाभावपटिसेधनो च । वुत्तज्हेतं — “इधेव, भिक्खवे, समणो... पे०... सुज्जा परप्पवादा समणोभि अज्जेही”ति (म० नि० १.१३९) । तेन वुत्तं — “इमस्मिं सासने भिक्खू”ति ।

अरज्जगतो वा... पे०... सुज्जागारगतो वाति इदमस्स आनापानस्सतिसमाधिभावानानुरूपसेनासनपरिग्गहपरिदीपनं । इमस्स हि भिक्खुनो दीघरत्तं रूपादीसु आरम्मणेषु अनुविसटं चित्तं आनापानस्सतिसमाधिआरम्मणं अभिरुहितुं न इच्छति । कूटगोणयुत्तरथो विय उप्पथमेव धावति । तस्मा सेय्यथापि नाम गोपो कूटधेनुया सब्बं खीरं पिवित्वा वद्धितं कूटवच्छं दमेतुकामो धेनुतो अपनेत्वा एकमन्ते महन्तं थम्भं निखणित्वा तत्थ योत्तेन बन्धेय्य । अथस्स सो वच्छो इतो चितो च विप्फन्दित्वा पलायितुं असक्कोन्तो तमेव थम्भं उपनिसीदेय्य वा उपनिपज्जेय्य वा; एवमेव इमिनापि भिक्खुना दीघरत्तं रूपारम्मणादिरसपानवद्धितं दुट्ठचित्तं दमेतुकामेन रूपादिआरम्मणतो अपनेत्वा अरज्जं वा... पे०... सुज्जागारं वा पवेसेत्वा तत्थ अस्सासपस्सासथम्भे सतियोत्तेन बन्धितब्बं । एवमस्स तं चित्तं इतो चितो च विप्फन्दित्वापि पुब्बे आचिण्णारम्मणं अलभमानं सतियोत्तं छिन्दित्वा पलायितुं असक्कोन्तं तमेवारम्मणं उपचारप्पनावसेन उपनिसीदति चेव उपनिपज्जति च । तेनाहु पोराणा —

“यथा थम्भे निबन्धेय्य, वच्छं दम्मं नरो इध ।

बन्धेय्येवं सकं चित्तं, सतियारम्मणे दळ्ह”न्ति ॥ (विसुद्धि० १.२१७; दी० नि० अट्ठ० २.३७४; म० नि० अट्ठ० १.१०७; पटि० म० अट्ठ० २.१.१६३) ।

एवमस्सेतं सेनासनं भावनानुरूपं होति । तेन वुत्तं — “इदमस्स आनापानस्सतिसमाधिभावानानुरूपसेनासनपरिग्गहपरिदीपन”न्ति ।

अथ वा यस्मा इदं कम्मट्ठानप्पभेदे मुद्धभूतं सब्बज्जुबुद्धपच्चेकबुद्धबुद्धसावकानं विसेसाधिगमदिट्ठधम्मसुखविहारपदट्ठानं आनापानस्सतिकम्मट्ठानं इत्थिपुरिसहत्थिअस्सादिसदसमाकुलं गामन्तं अपरिच्चजित्वा न सुकरं सम्पादेतुं, सद्वकण्टकत्ता ज्ञानस्स । अगामके पन अरज्जे सुकरं योगावचरेन इदं कम्मट्ठानं परिग्गहेत्वा आनापानचतुत्थज्झानं निब्बत्तेत्वा तदेव च पादकं कत्वा सङ्घारे सम्मसित्वा अगगफलं अरहत्तं सम्पापुणितुं,

तस्मास्स अनुरूपं सेनासनं दस्सेन्तो भगवा “अरञ्जगतो वा”ति आदिमाह ।

वत्थुविज्जाचरियो विय हि भगवा, सो यथा वत्थुविज्जाचरियो नगरभूमिं पस्सित्वा सुट्ठु उपपरिक्खित्वा “एत्थ नगरं मापेथा”ति उपदिसति, सोत्थिना च नगरे निट्ठिते राजकुलतो महासक्कारं लभति; एवमेव योगावचरस्स अनुरूपसेनासनं उपपरिक्खित्वा एत्थ कम्मट्ठानं अनुयुज्जितब्बन्ति उपदिसति । ततो तत्थ कम्मट्ठानं अनुयुत्तेन योगिना कमेन अरहत्ते पत्ते “सम्मासम्बुद्धो वत सो भगवा”ति महन्तं सक्कारं लभति । अयं पन भिक्खु “दीपिसदिसो”ति वुच्चति । यथा हि महादीपिराजा अरञ्जे तिणगहनं वा वनगहनं वा पब्बतगहनं वा निस्साय निलीयित्वा वनमहिंसगोकणसूकरादयो मिगे गण्हाति; एवमेवायं अरञ्जादीसु कम्मट्ठानं अनुयुज्जन्तो भिक्खु यथाक्कमेन सोतापत्तिसकदागामिअनागामिअरहत्तमगे चेव अरियफलञ्च गण्हातीति वेदितब्बो । तेनाहु पोराणा —

“यथापि दीपिको नाम, निलीयित्वा गण्हाती मिगे ।

तथेवायं बुद्धपुत्तो, युत्तयोगो विपस्सको ।

अरञ्जं पविसित्वान, गण्हाति फलमुत्तम”न्ति ॥ (मि० प० ६.१.५) ।

तेनस्स परक्कमजवयोगभूमिं अरञ्जसेनासनं दस्सेन्तो भगवा “अरञ्जगतो वा”ति आदिमाह ।

तत्थ अरञ्जगतो वाति अरञ्जन्ति “निक्खमित्वा बहि इन्दखीला सब्बमेतं अरञ्ज”न्ति (विभ० ५२९) च “आरञ्जकं नाम सेनासनं पञ्चधनुसतिकं पच्छिम”न्ति (पारा० ६५३) च एवं वुत्तलक्खणेसु अरञ्जेसु अनुरूपं यंकिञ्चि पविवेकसुखं अरञ्जं गतो । **रुक्खमूलगतो वाति** रुक्खसमीपं गतो । **सुञ्जागारगतो वाति** सुञ्जं विवित्तोकासं गतो । एत्थ च ठपेत्वा अरञ्जञ्च रुक्खमूलञ्च अवसेससत्तविधसेनासनगतोपि सुञ्जागारगतोति वत्तुं वट्ठति । एवमस्स उत्तुत्तयानुकूलं धातुचरियानुकूलञ्च आनापानस्सतिभावानुरूपं सेनासनं उपदिसित्वा अलीनानुद्धच्चपक्खिकं सन्तमिरियापथं उपदिसन्तो “**निसीदती**”ति आह । अथस्स निसज्जाय दब्बहभावं अस्सासपस्सासानं पवत्तनसुखतं आरम्भणपरिग्गहूपायञ्च दस्सेन्तो “**पल्लङ्कं आभुजित्वा**”ति आदिमाह ।

तत्थ पल्लङ्कन्ति समन्ततो ऊरुबद्धासनं । **आभुजित्वाति** आबन्धित्वा । **उज्जुं कायं पणिधायाति** उपरिमं सरीरं उज्जुं ठपेत्वा, अट्ठारस पिट्टिकण्टके कोटिया कोटिं पटिपादेत्वा । एवञ्चि निसिन्नस्स चम्ममंसन्हारुनि न पणमन्ति । अथस्स या तेसं पणमनप्पच्चया खणे खणे वेदना उप्पज्जेय्युं, ता न उप्पज्जन्ति । तासु अनुप्पज्जमानासु चित्तं एकगं होति । कम्मट्ठानं न परिपतति । वुट्ठिं फातिं उपगच्छति ।

परिमुखं सतिं उपट्ठपेत्वाति कम्मट्ठानाभिमुखं सतिं ठपयित्वा । अथ वा “**परी**”ति परिग्गहट्ठो; “**मुख**”न्ति निव्यानट्ठो; “**सती**”ति उपट्ठानट्ठो; तेन वुच्चति — “परिमुखं सतिं उपट्ठपेत्वा”ति । एवं **पटिसम्भिदायं** (पटि० म० १.१६४-१६५) वुत्तनयेनपेत्थ अत्थो दट्ठब्बो । तत्रायं सङ्केपो — “परिग्गहितनिव्यानं सतिं कत्वा”ति । **सो सतोव अस्ससतीति** सो भिक्खु एवं निसीदित्वा एवञ्च सतिं उपट्ठपेत्वा तं सतिं अविजहन्तो सतोएव अस्ससति, सतो पस्ससति, सतोकारी होतीति वुत्तं होति ।

इदानीं येहाकारेहि सतोकारी होति, ते दस्सेन्तो “**दीघं वा अस्ससन्तो**”ति आदिमाह । वुत्तज्हेतं **पटिसम्भिदायं** — “सो सतोव अस्ससति, सतो पस्ससती”ति एतस्सेव विभङ्गे —

“बात्तिसाय आकारेहि सतोकारी होति । दीघं अस्सासवसेन चित्तस्स एकगगतं अविकखेपं पजानतो सति उपट्ठिता होति । ताय सतिया तेन जाणेन सतोकारी होति । दीघं पस्सासवसेन...पे०... पटिनिस्सगगानुपस्सी अस्सासवसेन पटिनिस्सगगानुपस्सी पस्सासवसेन चित्तस्स एकगगतं अविकखेपं पजानतो सति उपट्ठिता होति । ताय सतिया तेन जाणेन सतोकारी होती”ति (पटि० म० १.१६५) ।

तत्थ दीघं वा अस्ससन्तोति दीघं वा अस्सासं पवत्तेन्तो । “अस्सासो”ति बहि निक्खमनवातो । “पस्सासो”ति अन्तो पविसनवातो । सुत्तन्तट्ठकथासु पन उप्पटिपाटिया आगतं ।

तत्थ सब्बेसम्पि गब्भसेय्यकानं मातुकुच्छितो निक्खमनकाले पठमं अब्भन्तरवातो बहि निक्खमन्ति । पच्छा बाहिरवातो सुखुमं रजं गहेत्वा अब्भन्तरं पविसन्तो तालुं आहच्च निब्बायति । एवं ताव अस्सासपस्सासा वेदितब्बा । या पन तेसं दीघरस्सता, सा अद्धानवसेन वेदितब्बा । यथा हि ओकासद्धानं फरित्वा ठितं उदकं वा वालिका वा “दीघमुदकं दीघा वालिका, रस्समुदकं रस्सा वालिका”ति वुच्चति । एवं चुण्णविचुण्णापि अस्सासपस्सासा हत्थिसरीरे अहिसरीरे च तेसं अत्तभावसङ्घातं दीघं अद्धानं सणिकं पूरेत्वा सणिकमेव निक्खमन्ति, तस्मा “दीघा”ति वुच्चन्ति । सुनखससादीनं अत्तभावसङ्घातं रस्सं अद्धानं सीघं पूरेत्वा सीघमेव निक्खमन्ति, तस्मा “रस्सा”ति वुच्चन्ति । मनुस्सेसु पन केचि हत्थिअहिआदयो विय कालद्धानवसेन दीघं अस्ससन्ति च पस्ससन्ति च । केचि सुनखससादयो विय रस्सं । तस्मा तेसं कालवसेन दीघमद्धानं निक्खमन्ता च पविसन्ता च ते दीघा । इत्तरमद्धानं निक्खमन्ता च पविसन्ता च “रस्सा”ति वेदितब्बा । तत्रायं भिक्खु नवहाकारेहि दीघं अस्ससन्तो च पस्ससन्तो च “दीघं अस्ससामि पस्ससामी”ति पजानाति । एवं पजानतो चस्स एकेनाकारेन कायानुपस्सनासतिपट्टानभावना सम्पज्जतीति वेदितब्बा । यथाह पटिसम्भिदायं —

“कथं दीघं अस्ससन्तो ‘दीघं अस्ससामी’ति पजानाति, दीघं पस्ससन्तो ‘दीघं पस्ससामी’ति पजानाति? दीघं अस्सासं अद्धानसङ्घाते अस्ससति, दीघं पस्सासं अद्धानसङ्घाते पस्ससति, दीघं अस्सासपस्सासं अद्धानसङ्घाते अस्ससतिपि पस्ससतिपि । दीघं अस्सासपस्सासं अद्धानसङ्घाते अस्ससतोपि पस्ससतोपि छन्दो उप्पज्जति; छन्दवसेन ततो सुखुमतरं दीघं अस्सासं अद्धानसङ्घाते अस्ससति, छन्दवसेन ततो सुखुमतरं दीघं पस्सासं अद्धानसङ्घाते पस्ससति, छन्दवसेन ततो सुखुमतरं दीघं अस्सासपस्सासं अद्धानसङ्घाते अस्ससतिपि पस्ससतिपि । छन्दवसेन ततो सुखुमतरं दीघं अस्सासपस्सासं अद्धानसङ्घाते अस्ससतोपि पस्ससतोपि पामोज्जं उप्पज्जति; पामोज्जवसेन ततो सुखुमतरं दीघं अस्सासं अद्धानसङ्घाते अस्ससति, पामोज्जवसेन ततो सुखुमतरं दीघं पस्सासं... पे०... दीघं अस्सासपस्सासं अद्धानसङ्घाते अस्ससतिपि पस्ससतिपि । पामोज्जवसेन ततो सुखुमतरं दीघं अस्सासपस्सासं अद्धानसङ्घाते अस्ससतोपि पस्ससतोपि दीघं अस्सासपस्सासा चित्तं विवत्तति, उपेक्खा सण्ठाति । इमेहि नवहि आकारेहि दीघं अस्सासपस्सासा कायो; उपट्टानं सति; अनुपस्सना जाणं; कायो उपट्टानं, नो सति; सति उपट्टानञ्चेव सति च । ताय सतिया तेन जाणेन तं कायं अनुपस्सति । तेन वुच्चति — “काये कायानुपस्सनासतिपट्टानभावना”ति (पटि० म० १.१६६) ।

एसेव नयो रस्सपदेपि । अयं पन विसेसो — “यथा एत्थ ‘दीघं अस्सासं अद्धानसङ्घाते’ति वुत्तं; एवमिध ‘रस्सं अस्सासं इत्तरसङ्घाते अस्ससती’ति आगतं । तस्मा तस्स वसेन याव “तेन वुच्चति काये कायानुपस्सनासतिपट्टानभावना”ति ताव योजेतब्बं । एवमयं अद्धानवसेन इत्तरवसेन च इमेहाकारेहि अस्सासपस्सासे पजानन्तो दीघं वा अस्ससन्तो “दीघं अस्ससामी”ति पजानाति...पे०... रस्सं वा पस्ससन्तो “रस्सं पस्ससामी”ति

पजानातीति वेदितब्बो ।

एवं पजानतो चस्स —

“दीघो रस्सो च अस्सासो ।

पस्सासोपि च तादिसो ।

चत्तारो वण्णा वत्तन्ति ।

नासिकग्गेव भिक्खुनो”ति ॥ (विसुद्धि० १.२१९; पटि० म० अट्ठ० २.१.१६३) ।

सब्बकायप्पटिसंवेदी अस्ससिस्सामि...पे०... पस्ससिस्सामीति सिक्खतीति सकलस्स अस्सासकायस्स आदिमज्झपरियोसानं विदितं करोन्तो पाकटं करोन्तो “अस्ससिस्सामी”ति सिक्खति । सकलस्स पस्सासकायस्स आदिमज्झपरियोसानं विदितं करोन्तो पाकटं करोन्तो “पस्ससिस्सामी”ति सिक्खति । एवं विदितं करोन्तो पाकटं करोन्तो जाणसम्पयुत्तचित्तेन अस्ससति चेव पस्ससति च; तस्मा “अस्ससिस्सामि पस्ससिस्सामी”ति सिक्खतीति वुच्चति । एकस्स हि भिक्खुनो चुण्णविचुण्णविसटे अस्सासकाये पस्सासकाये वा आदि पाकटो होति, न मज्झपरियोसानं । सो आदिमेव परिग्गहेतुं सक्कोति, मज्झपरियोसाने किलमति । एकस्स मज्झं पाकटं होति, न आदिपरियोसानं । सो मज्झमेव परिग्गहेतुं सक्कोति, आदिपरियोसाने किलमति । एकस्स परियोसानं पाकटं होति, न आदिमज्झं । सो परियोसानंयेव परिग्गहेतुं सक्कोति, आदिमज्झे किलमति । एकस्स सब्बम्पि पाकटं होति, सो सब्बम्पि परिग्गहेतुं सक्कोति, न कत्थचि किलमति । तादिसेन भवितव्वन्ति दस्सेन्तो आह — “सब्बकायप्पटिसंवेदी अस्ससिस्सामि...पे०... पस्ससिस्सामीति सिक्खती”ति ।

तत्थ **सिक्खतीति** एवं घटति वायमति । यो वा तथाभूतस्स संवरो; अयमेत्थ अधिसीलसिक्खा । यो तथाभूतस्स समाधि; अयं अधिचित्तसिक्खा । या तथाभूतस्स पज्जा; अयं अधिपज्जासिक्खाति । इमा तस्सो सिक्खायो तस्मिं आरम्भणे ताव सति या तेन मनसिकारेण सिक्खति आसेवति भावेति बहुलीकरोतीति एवमेत्थ अत्थो दट्ठब्बो । तत्थ यस्मा पुरिमनये केवलं अस्ससितब्बं पस्ससितब्बमेव च, न अज्जं किञ्चि कातब्बं; इतो पट्ठाया पन जाणुप्पादनादीसु योगो करणीयो । तस्मा तत्थ “अस्ससामीति पजानाति पस्ससामीति पजानाति”च्चेव वत्तमानकालवसेन पाळिं वत्त्वा इतो पट्ठाया कत्तव्वस्स जाणुप्पादनादिनो आकारस्स दस्सनत्थं “सब्बकायप्पटिसंवेदी अस्ससिस्सामी”ति आदिना नयेन अनागतवचनवसेन पाळि आरोपिताति वेदितव्वा ।

पस्सम्भयं कायसङ्खारं अस्ससिस्सामि...पे०... पस्ससिस्सामीति सिक्खतीति ओळारिकं कायसङ्खारं पस्सम्भेन्तो पटिप्पस्सम्भेन्तो निरोधेन्तो वूपसमेन्तो अस्ससिस्सामि पस्ससिस्सामीति सिक्खति ।

तत्रेवं ओळारिकसुखुमता च पस्सद्धि च वेदितव्वा । इमस्स हि भिक्खुनो पुब्बे अपरिग्गहितकाले कायो च चित्तज्ज सदरथा होन्ति । ओळारिकानं कायचित्तानं ओळारिकत्ते अवूपसन्ते अस्सासपस्सासापि ओळारिका होन्ति, बलवतरा हुत्वा पवत्तन्ति, नासिका नप्पहोति, मुखेन अस्ससन्तोपि पस्ससन्तोपि तिट्ठति । यदा पनस्स कायोपि चित्तम्पि परिग्गहिता होन्ति, तदा ते सन्ता होन्ति वूपसन्ता । तेसु वूपसन्तेसु अस्सासपस्सासा सुखुमा हुत्वा पवत्तन्ति, “अत्थि नु खो नत्थी”ति विचेतव्वाकारप्पत्ता होन्ति । सेय्यथापि पुरिसस्स धावित्वा पब्बता वा ओरोहित्वा महाभारं वा सीसतो ओरोपेत्वा ठितस्स ओळारिका अस्सासपस्सासा होन्ति, नासिका नप्पहोति, मुखेन अस्ससन्तोपि पस्ससन्तोपि तिट्ठति । यदा पनेस तं परिस्समं विनोदेत्वा न्हत्वा च पिंवित्वा च अल्लसाटकं हृदये कत्वा सीताय छायाय निपन्नो होति, अथस्स ते अस्सासपस्सासा

सुखुमा होन्ति, “अत्थि नु खो नत्थी”ति विचेतब्बाकारप्पत्ता । एवमेव इमस्स भिक्खुनो पुब्बे अपरिग्गहितकाले कायो च...पे०... विचेतब्बाकारप्पत्ता होन्ति । तं किस्स हेतु? तथा हिस्स पुब्बे अपरिग्गहितकाले “ओळारिकोळारिके कायसङ्खारे पस्सम्भेमी”ति आभोगसमन्नाहारमनसिकारपच्चवेक्खणा नत्थि, परिग्गहितकाले पन अत्थि । तेनस्स अपरिग्गहितकालतो परिग्गहितकाले कायसङ्खारो सुखुमो होति । तेनाहु पोराणा —

“सारद्धे काये चित्ते च, अधिमत्तं पवत्तति ।

असारद्धमि कायमि, सुखुमं सम्पवत्तती”ति ॥ (विसुद्धि० १.२२०; पटि० म० अट्ठ० २.१.१६३) ।

परिग्गहेपि ओळारिको, पठमज्झानूपचारे सुखुमो; तस्मिम्पि ओळारिको पठमज्झाने सुखुमो । पठमज्झाने च दुतियज्झानूपचारे च ओळारिको, दुतियज्झाने सुखुमो । दुतियज्झाने च ततियज्झानूपचारे च ओळारिको, ततियज्झाने सुखुमो । ततियज्झाने च चतुत्थज्झानूपचारे च ओळारिको, चतुत्थज्झाने अतिसुखुमो अप्पवत्तिमेव पापुणाति । इदं ताव दीघभाणकसंयुत्तभाणकानं मतं ।

मज्झिमभाणका पन “पठमज्झाने ओळारिको, दुतियज्झानूपचारे सुखुमो”ति एवं हेट्ठिमहेट्ठिमज्झानतो उपरूपरिज्झानूपचारेपि सुखुमतरं इच्छन्ति । सब्बेसंयेव पन मतेन अपरिग्गहितकाले पवत्तकायसङ्खारो परिग्गहितकाले पटिप्पस्सम्भति, परिग्गहितकाले पवत्तकायसङ्खारो पठमज्झानूपचारे...पे०... चतुत्थज्झानूपचारे पवत्तकायसङ्खारो चतुत्थज्झाने पटिप्पस्सम्भति । अयं ताव समथे नयो ।

विपस्सनायं पन अपरिग्गहे पवत्तो कायसङ्खारो ओळारिको, महाभूतपरिग्गहे सुखुमो । सोपि ओळारिको, उपादारूपपरिग्गहे सुखुमो । सोपि ओळारिको, सकलरूपपरिग्गहे सुखुमो । सोपि ओळारिको, अरूपपरिग्गहे सुखुमो । सोपि ओळारिको, रूपारूपपरिग्गहे सुखुमो । सोपि ओळारिको, पच्चयपरिग्गहे सुखुमो । सोपि ओळारिको, सप्पच्चयनामरूपपरिग्गहे सुखुमो । सोपि ओळारिको, लक्खणारम्मणिकविपस्सनाय सुखुमो । सोपि दुब्बलविपस्सनाय ओळारिको, बलवविपस्सनाय सुखुमो । तत्थ पुब्बे वुत्तनयेनेव पुरिमस्स पुरिमस्स पच्छिमेन पच्छिमेन पस्सद्धि वेदितब्बा । एवमेत्थ ओळारिकसुखुमता च पस्सद्धि च वेदितब्बा ।

पटिसम्भिदायं पनस्स सद्धिं चोदनासोधनाहि एवमत्थो वुत्तो — “कथं पस्सम्भयं कायसङ्खारं अस्ससिस्सामि...पे०... पस्ससिस्सामी”ति सिक्खति? कतमे कायसङ्खारा? दीघं अस्सासा कायिका एते धम्मा कायप्पटिबद्धा कायसङ्खारा, ते कायसङ्खारे पस्सम्भेन्तो निरोधेन्तो वूपसमेन्तो सिक्खति । दीघं पस्सासा कायिका एते धम्मा...पे०... रस्सं अस्सासा...पे०... रस्सं पस्सासा... सब्बकायप्पटिसंवेदी अस्सासा... सब्बकायप्पटिसंवेदी पस्सासा कायिका एते धम्मा कायप्पटिबद्धा कायसङ्खारा, ते कायसङ्खारे पस्सम्भेन्तो निरोधेन्तो वूपसमेन्तो सिक्खति ।

यथारूपेहि कायसङ्खारेहि या कायस्स आनमना विनमना सन्नमना पणमना इज्जना फन्दना चलना कम्पना पस्सम्भयं कायसङ्खारं अस्ससिस्सामीति सिक्खति, पस्सम्भयं कायसङ्खारं पस्ससिस्सामीति सिक्खति ।

यथारूपेहि कायसङ्खारेहि या कायस्स न आनमना न विनमना न सन्नमना न पणमना अनिज्जना अफन्दना अचलना अकम्पना, सन्तं सुखुमं पस्सम्भयं कायसङ्खारं अस्ससिस्सामीति सिक्खति, पस्सम्भयं कायसङ्खारं पस्ससिस्सामीति सिक्खति ।

इति किर पस्सम्भयं कायसङ्खारं अस्ससिस्सामीति सिक्खति, पस्सम्भयं कायसङ्खारं पस्ससिस्सामीति सिक्खति । एवं सन्ते वातूपलद्धिया च पभावना न होति, अस्सासपस्सासानञ्च पभावना न होति, आनापानस्सतिया च पभावना न होति, आनापानस्सतिसमाधिस्स च पभावना न न होति, न च नं तं समापत्तिं पण्डिता समापज्जन्तिपि वुट्ठहन्तिपि ।

इति किर पस्सम्भयं कायसङ्खारं अस्ससिस्सामि...पे०... पस्ससिस्सामीति सिक्खति । एवं सन्ते वातूपलद्धिया च पभावना होति, अस्सासपस्सासानञ्च पभावना होति, आनापानस्सतिया च पभावना होति, आनापानस्सतिसमाधिस्स च पभावना होति, तञ्च नं समापत्तिं पण्डिता समापज्जन्तिपि वुट्ठहन्तिपि ।

यथा कथं विय? सेय्यथापि कंसे आकोटिते पठमं ओळारिका सद्वा पवत्तन्ति, ओळारिकानं सद्धानं निमित्तं सुग्गहितत्ता सुमनसिकतत्ता सूपधारितत्ता निरुद्धेपि ओळारिके सद्दे अथ पच्छा सुखुमका सद्वा पवत्तन्ति, सुखुमकानं सद्धानं निमित्तं सुग्गहितत्ता सुमनसिकतत्ता सूपधारितत्ता निरुद्धेपि सुखुमके सद्दे अथ पच्छा सुखुमसद्दनिमित्तारम्मणतापि चित्तं पवत्तति; एवमेव पठमं ओळारिका अस्सासपस्सासा पवत्तन्ति, ओळारिकानं अस्सासपस्सासानं निमित्तं सुग्गहितत्ता सुमनसिकतत्ता सूपधारितत्ता निरुद्धेपि ओळारिके अस्सासपस्सासे अथ पच्छा सुखुमका अस्सासपस्सासा पवत्तन्ति, सुखुमकानं अस्सासपस्सासानं निमित्तं सुग्गहितत्ता सुमनसिकतत्ता सूपधारितत्ता निरुद्धेपि सुखुमके अस्सासपस्सासे अथ पच्छा सुखुमअस्सासपस्सासनिमित्तारम्मणतापि चित्तं न विक्खेपं गच्छति ।

एवं सन्ते वातूपलद्धिया च पभावना होति, अस्सासपस्सासानञ्च पभावना होति, आनापानस्सतिया च पभावना होति, आनापानस्सतिसमाधिस्स च पभावना होति, तञ्च नं समापत्तिं पण्डिता समापज्जन्तिपि वुट्ठहन्तिपि ।

पस्सम्भयं कायसङ्खारन्ति अस्सासपस्सासा कायो, उपट्ठानं सति, अनुपस्सना जाणं । कायो उपट्ठानं नो सति, सति उपट्ठानञ्चेव सति च, ताय सतिया तेन जाणेन तं कायं अनुपस्सति । तेन वुच्चति — “काये कायानुपस्सना सतिपट्ठानभावनाति (पटि० म० १.१७१) ।

अयं तावेत्थ कायानुपस्सनावसेन वुत्तस्स पठमचतुक्कस्स अनुपुब्बपदवण्णना ।

यस्मा पनेत्थ इदमेव चतुक्कं आदिकम्मिकस्स कम्मट्ठानवसेन वुत्तं, इतरानि पन तीणि चतुक्कानि एत्थ पत्तज्झानस्स वेदनाचित्तधम्मानुपस्सनावसेन वुत्तानि, तस्मा इदं कम्मट्ठानं भावेत्वा आनापानस्सतिचतुत्थज्झानपदट्ठानाय विपस्सनाय सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणितुकामेन बुद्धपुत्तेन यं कातब्बं तं सब्बं इधेव ताव आदिकम्मिकस्स कुलपुत्तस्स वसेन आदितो पभुति एवं वेदितब्बं । चतुब्बिधं ताव सीलं विसोधेतब्बं । तत्थ तिविधा विसोधना — अनापज्जनं, आपन्नवुट्ठानं, किलेसेहि च अप्पतिपीळनं । एवं विसुद्धसीलस्स हि भावना सम्पज्जति । यम्पिदं चेतियङ्गणवत्तं बोधियङ्गणवत्तं उपज्झायवत्तं आचरियवत्तं जन्ताघरवत्तं उपोसथागारवत्तं द्वेअसीति खन्धकवत्तानि चुद्धसविधं महावत्तन्ति इमेसं वसेन आभिसमाचारिकसीलं वुच्चति, तम्पि साधुकं परिपूरेतब्बं । यो हि “अहं सीलं रक्खामि, किं आभिसमाचारिकेन कम्म”न्ति वदेय्य, तस्स सीलं परिपूरेस्सतीति नेतं ठानं विज्जति । आभिसमाचारिकवत्ते पन परिपूरे सीलं परिपूरति, सीले परिपूरे समाधि गम्भं गण्हाति । वुत्तज्जेतं भगवता — “सो वत, भिक्खवे, भिक्खु आभिसमाचारिकं धम्मं अपरिपूरेत्वा ‘सीलानि परिपूरेस्सती’ति नेतं ठानं विज्जती”ति (अ० नि० ५.२१) वित्थारेतब्बं । तस्मा तेन यम्पिदं चेतियङ्गणवत्तादि आभिसमाचारिकसीलं वुच्चति, तम्पि साधुकं परिपूरेतब्बं । ततो —

“आवासो च कुलं लाभो, गणो कम्मञ्च पञ्चमं ।
अद्धानं जाति आबाधो, गन्थो इद्धीति ते दसा”ति ॥

एवं वृत्तेसु दससु पलिबोधेसु यो पलिबोधो अत्थि, सो उपच्छिन्दितब्बो ।

एवं उपच्छिन्नपलिबोधेन कम्मट्ठानं उगगहेतब्बं । तम्पि दुविधं होति — सब्बत्थककम्मट्ठानञ्च पारिहारिककम्मट्ठानञ्च । तत्थ सब्बत्थककम्मट्ठानं नाम भिक्खुसङ्घादीसु मेत्ता मरणस्सति च असुभसञ्जातिपि एके । कम्मट्ठानिकेन हि भिक्खुना पठमं ताव परिच्छिन्दित्वा सीमट्ठकभिक्खुसङ्घे मेत्ता भावेतब्बा; ततो सीमट्ठकदेवतासु, ततो गोचरगामे इस्सरजने, ततो तत्थ मनुस्से उपादाय सब्बसत्तेसु । सो हि भिक्खुसङ्घे मेत्ताय सहवासीनं मुदुचित्तं जनेति, अथस्स सुखसंवासता होति । सीमट्ठकदेवतासु मेत्ताय मुदुकतचित्ताहि देवताहि धम्मिकाय रक्खाय सुसंविहितारक्खो होति । गोचरगामे इस्सरजने मेत्ताय मुदुकतचित्तसन्तानेहि इस्सरेहि धम्मिकाय रक्खाय सुरक्खितपरिक्खारो होति । तत्थ मनुस्सेसु मेत्ताय पसादितचित्तेहि तेहि अपरिभूतो हुत्वा विचरति । सब्बसत्तेसु मेत्ताय सब्बत्थ अप्पटिहतचारो होति ।

मरणस्सतिया पन “अवस्सं मरितब्ब”न्ति चिन्तेन्तो अनेसनं पहाय उपरूपरिवड्ढमानसंवेगो अनोलीनवृत्तिको होति । असुभसञ्जाय दिब्बेसुपि आरम्माणेसु तण्हा नुप्पज्जति । तेनस्सेतं तयं एवं बहूपकारत्ता “सब्बत्थ अत्थयितब्बं इच्छितब्ब”न्ति कत्वा अधिप्पेतस्स च योगानुयोगकम्मस्स पदट्ठानत्ता “सब्बत्थककम्मट्ठान”न्ति वुच्चति ।

अट्ठतिसारम्माणेसु पन यं यस्स चरितानुकूलं, तं तस्स निच्चं परिहरितब्बत्ता यथावृत्तेनेव नयेन “पारिहारिककम्मट्ठान”न्तिपि वुच्चति । इध पन इदमेव आनापानस्ससत्तिककम्मट्ठानं “पारिहारिककम्मट्ठान”न्ति वुच्चति । अयमेत्थ सङ्खेपो । वित्थारो पन सीलविसोधनकथं पलिबोधुपच्छेदकथञ्च इच्छन्तेन विसुद्धिमगगतो गहेतब्बो ।

एवं विसुद्धसीलेन पन उपच्छिन्नपलिबोधेन च इदं कम्मट्ठानं उगगणहन्तेन इमिनाव कम्मट्ठानेन चतुत्थज्झानं निब्बत्तेत्वा विपस्सनं वट्ठेत्वा अरहत्तं पत्तस्स बुद्धपुत्तस्स सन्तिके उगगहेतब्बं । तं अलभन्तेन अनागामिस्स, तम्पि अलभन्तेन सकदागामिस्स, तम्पि अलभन्तेन सोतापन्नस्स, तम्पि अलभन्तेन आनापानचतुत्थज्झानलाभिस्स, तम्पि अलभन्तेन पाळिया अट्ठकथाय च असम्मूळहस्स विनिच्छयाचरियस्स सन्तिके उगगहेतब्बं । अरहन्तादयो हि अत्तना अधिगतमग्गमेव आचिक्खन्ति । अयं पन गहनपदेसे महाहत्थिपथं नीहरन्तो विय सब्बत्थ असम्मूळ्हो सप्पायासप्पायं परिच्छिन्दित्वा कथेति ।

तत्रायं अनुपुब्बिकथा — तेन भिक्खुना सल्लहुकवृत्तिना विनयाचारसम्पन्नेन वृत्तप्पकारमाचरियं उपसङ्कमित्वा वत्तपटिपत्तिया आराधितचित्तस्स तस्स सन्तिके पञ्चसन्धिकं कम्मट्ठानं उगगहेतब्बं । तत्रिमे पञ्च सन्धयो — उगगहो, परिपुच्छा, उपट्ठानं, अप्पना, लक्खणन्ति । तत्थ “उगगहो” नाम कम्मट्ठानस्स उगगणहनं, “परिपुच्छा” नाम कम्मट्ठानस्स परिपुच्छना, “उपट्ठानं” नाम कम्मट्ठानस्स उपट्ठानं, “अप्पना” नाम कम्मट्ठानप्पना, “लक्खणं” नाम कम्मट्ठानस्स लक्खणं । “एवंलक्खणमिदं कम्मट्ठान”न्ति कम्मट्ठानसभावूपधारणन्ति वृत्तं होति ।

एवं पञ्चसन्धिकं कम्मट्ठानं उगगणहन्तो अत्तनापि न किलमति, आचरियम्पि न विहेठेति; तस्मा थोकं उद्दिसापेत्वा बहुकालं सज्झायित्वा एवं पञ्चसन्धिकं कम्मट्ठानं उगगहेत्वा सचे तत्थ सप्पायं होति, तत्थेव वसितब्बं । नो चे तत्थ सप्पायं होति, आचरियं आपुच्छित्वा सचे मन्दपज्जो योजनपरमं गन्त्वा, सचे तिक्खपज्जो दूरम्पि गन्त्वा

अद्वारससेनासनदोसविवज्जितं, पञ्चसेनासनङ्गसमन्नागतं सेनासनं उपगम्म तत्थ वसन्तेन उपच्छिन्नखुद्दकपलिबोधेन कतभत्तकिच्चेन भत्तसम्मदं पटिविनोदेत्वा रतनत्तयगुणानुस्सरणेन चित्तं सम्पहंसेत्वा आचरियुग्गतो एकपदम्पि असम्मुस्सन्तेन इदं आनापानस्सतिकम्मट्टानं मनसिकातब्बं। अयमेत्थ सङ्केपो। वित्थारो पन इमं कथामग्गं इच्छन्तेन **विसुद्धिमग्गतो** (विसुद्धि० १.५५) गहेतब्बो।

यं पन वुत्तं “इदं आनापानस्सतिकम्मट्टानं मनसिकातब्बं”न्ति तत्रायं **मनसिकारविधि** —

“गणना अनुबन्धना, फुसना ठपना सल्लक्खणा।

विवट्टना पारिसुद्धि, तेसञ्च पटिपस्सना”ति ॥ (विसुद्धि० १.२२३; पटि० म० अट्ठ० २.१.१६३)।

“**गणना**”ति गणनायेव। “**अनुबन्धना**”ति अनुवहना। “**फुसना**”ति फुट्टट्टानं। “**ठपना**”ति अप्पना। “**सल्लक्खणा**”ति विपस्सना। “**विवट्टना**”ति मग्गो। “**पारिसुद्धी**”ति फलं। “**तेसञ्च पटिपस्सना**”ति पच्चवेक्खणा। तत्थ इमिना आदिकम्मिककुलपुत्तेन पठमं गणनाय इदं कमट्टानं मनसिकातब्बं। गणेन्तेन च पञ्चन्नं हेट्ठा न ठपेतब्बं, दसन्नं उपरि न नेतब्बं, अन्तरे खण्डं न दस्सेतब्बं। पञ्चन्नं हेट्ठा ठपेन्तस्स हि सम्बाधे ओकासे चित्तुप्पादो विप्फन्दति, सम्बाधे वजे सन्निरुद्धगोगणो विय। दसन्नं उपरि नेन्तस्स गणनानिस्सितोव चित्तुप्पादो होति। अन्तरा खण्डं दस्सेन्तस्स “सिखाप्पत्तं नु खो मे कम्मट्टानं, नो”ति चित्तं विकम्पति। तस्मा एते दोसे वज्जेत्वा गणेतब्बं।

गणेन्तेन च पठमं दन्धगणनाय धञ्जमापकगणनाय गणेतब्बं। धञ्जमापको हि नाळिं पूरेत्वा “**एकं**”न्ति वत्वा ओकिरति। पुन पूरेन्तो किञ्चि कचवरं दिस्वा तं छट्टेन्तो “**एकं एकं**”न्ति वदति। एस नयो “**द्वे द्वे**”ति आदीसु। एवमेव इमिनापि अस्सासपस्सासेसु यो उपट्ठाति तं गहेत्वा “**एकं एकं**”न्ति आदिकत्वा याव “**दस दसा**”ति पवत्तमानं पवत्तमानं उपलक्खेत्वाव गणेतब्बं। तस्सेवं गणयतो निक्खमन्ता च पविसन्ता च अस्सासपस्सासा पाकटा होन्ति।

अथानेन तं दन्धगणनं धञ्जमापकगणनं पहाय सीघगणनाय गोपालकगणनाय गणेतब्बं। छेको हि गोपालको सक्खरायो उच्छङ्गेन गहेत्वा रज्जुदण्डहत्यो पातोव वजं गन्त्वा गावो पिड्डियं पहरित्वा पलिघत्थम्भमत्थके निसिन्नो द्वारं पत्तं पत्तंयेव गावं “**एको द्वे**”ति सक्खरं खिपित्वा खिपित्वा गणेति। तियामरत्तिं सम्बाधे ओकासे दुक्खं वुत्थगोगणो निक्खमन्तो अञ्जमञ्जं उपनिधंसन्तो वेगेन वेगेन पुज्जो पुज्जो हुत्वा निक्खमति। सो वेगेन वेगेन “**तीणि चत्तारि पञ्च दसा**”ति गणेतियेव। एवमिमस्सापि पुरिमनयेन गणयतो अस्सासपस्सासा पाकटा हुत्वा सीघं सीघं पुनप्पुनं सञ्चरन्ति। ततो तेन “**पुनप्पुनं सञ्चरन्ती**”ति जत्वा अन्तो च बहि च अग्गहेत्वा द्वारप्पत्तं द्वारप्पत्तंयेव गहेत्वा “**एको द्वे तीणि चत्तारि पञ्च, एको द्वे तीणि चत्तारि पञ्च छ, एको द्वे तीणि चत्तारि पञ्च छ सत्त...पे... अट्ठ... नव... दसा**”ति सीघं सीघं गणेतब्बमेव। गणनापटिबद्धे हि कम्मट्टाने गणनाबलेनेव चित्तं एकगं होति अरित्तूपत्थम्भनवसेन चण्डसोते नावाठपनमिव।

तस्सेवं सीघं सीघं गणयतो कम्मट्टानं निरन्तरप्पवत्तं विय हुत्वा उपट्ठाति। अथ “**निरन्तरं पवत्तती**”ति जत्वा अन्तो च बहि च वातं अपरिग्गहेत्वा पुरिमनयेनेव वेगेन वेगेन गणेतब्बं। अन्तोपविसनवातेन हि सद्धिं चित्तं पवेसयतो अब्भन्तरं वातब्भाहतं मेदपूरितं विय होति, बहिनिक्खमनवातेन सद्धिं चित्तं नीहरतो बहिद्धा पुत्थुत्तारम्मणे चित्तं विक्खिपति। फुट्टोकासे पन सतिं ठपेत्वा भावेन्तस्सेव भावना सम्पज्जति। तेन वुत्तं — “**अन्तो च बहि च वातं अपरिग्गहेत्वा पुरिमनयेनेव वेगेन वेगेन गणेतब्बं**”न्ति।

कीव चिरं पनेतं गणेतब्बन्ति? याव विना गणनाय अस्सासपस्सासारम्मणे सति सन्तिट्ठति । बहि विसटवितक्कविच्छेदं कत्वा अस्सासपस्सासारम्मणे सति सण्ठपनत्थंयेव हि गणनाति ।

एवं गणनाय मनसिकत्वा अनुबन्धनाय मनसिकातब्बं । अनुबन्धना नाम गणनं पटिसंहरित्वा सतिया निरन्तरं अस्सासपस्सासानं अनुगमनं; तच्च खो न आदिमज्झपरियोसानानुगमनवसेन । बहिनिकखमनवातस्स हि नाभि आदि, हृदयं मज्झं, नासिकगं परियोसानं । अब्भन्तरपविसनवातस्स नासिकगं आदि, हृदयं मज्झं, नाभि परियोसानं । तच्चस्स अनुगच्छतो विक्खेपगतं चित्तं सारद्धाय चेव होति इज्जनाय च । यथाह —

“अस्सासादिमज्झपरियोसानं सतिया अनुगच्छतो अज्झत्तं विक्खेपगतेन चित्तेन कारोपि चित्तम्पि सारद्धा च होन्ति इज्जिता च फन्दिता च । पस्सासादिमज्झपरियोसानं सतिया अनुगच्छतो बहिद्धा विक्खेपगतेन चित्तेन कारोपि चित्तम्पि सारद्धा च होन्ति इज्जिता च फन्दिता चा”ति (पटि० म० १.१५७) ।

तस्मा अनुबन्धनाय मनसिकरोन्तेन न आदिमज्झपरियोसानवसेन मनसिकातब्बं । अपिच खो फुसनावसेन च ठपनावसेन च मनसिकातब्बं । गणनानुबन्धनावसेन विय हि फुसनाठपनावसेन विसुं मनसिकारो नत्थि । फुट्टफुट्टुट्टानेयेव पन गणन्तो गणनाय च फुसनाय च मनसि करोति । तत्थेव गणनं पटिसंहरित्वा ते सतिया अनुबन्धन्तो अप्पनावसेन च चित्तं ठपेन्तो “अनुबन्धनाय च फुसनाय च ठपनाय च मनसि करोती”ति वुच्चति । स्वायमत्थो अट्ठकथायं वुत्तपङ्गुळदोवारिकोपमाहि पटिसम्भिदायं वुत्तककचोपमाय च वेदितब्बो ।

तत्रायं पङ्गुळोपमा — “सेय्यथापि पङ्गुळो दोलाय कीळतं मातापुत्तानं दोलं खिपित्वा तत्थेव दोलत्थम्भमूले निसिन्नो कमेन आगच्छन्तस्स च गच्छन्तस्स च दोलाफलकस्स उभो कोटियो मज्झच्च पस्सति, न च उभोकोटिमज्झानं दस्सनत्थं ब्यावटो होति । एवमेवायं भिक्खु सतिवसेन उपनिबन्धनत्थम्भमूले ठत्वा अस्सासपस्सासदोलं खिपित्वा तत्थेव निमित्ते सतिया निसिन्नो कमेन आगच्छन्तानच्च गच्छन्तानच्च फुट्टुट्टाने अस्सासपस्सासानं आदिमज्झपरियोसानं सतिया अनुगच्छन्तो तत्थ च चित्तं ठपेन्तो पस्सति, न च तेसं दस्सनत्थं ब्यावटो होति । अयं पङ्गुळोपमा ।

अयं पन दोवारिकोपमा — “सेय्यथापि दोवारिको नगरस्स अन्तो च बहि च पुरिसे ‘को त्वं, कुतो वा आगतो, कुहिं वा गच्छसि, किं वा ते हत्थे’ति न वीमंसति, न हि तस्स ते भारा । द्वारप्पत्तं द्वारप्पत्तंयेव पन वीमंसति; एवमेव इमस्स भिक्खुनो अन्तो पविट्ठवाता च बहि निकखन्तवाता च न भारा होन्ति, द्वारप्पत्ता द्वारप्पत्तायेव भाराति । अयं दोवारिकोपमा ।

ककचोपमा पन आदितोपभुति एवं वेदितब्बा । वुत्तज्जेतं —

“निमित्तं अस्सासपस्सासा, अनारम्मणमेकचित्तस्स ।
अजानतो च तयो धम्मे, भावनानुपलब्भति ॥

“निमित्तं अस्सासपस्सासा, अनारम्मणमेकचित्तस्स ।
जानतो च तयो धम्मे, भावना उपलब्भती”ति ॥ (पटि० म० १.१५९) ।

कथं इमे तयो धम्मा एकचित्तस्स आरम्मणं न होन्ति, न चिमे तयो धम्मा अविदिता होन्ति, न च चित्तं विक्खेपं गच्छति, पधानच्च पज्जायति, पयोगच्च साधेति, विसेसमधिगच्छति? सेय्यथापि रुक्खो समे भूमिभागे निक्खित्तो, तमेनं

पुरिसो ककचेन छिन्देय्य, रुक्खे फुट्टककचदन्तानं वसेन पुरिसस्स सति उपड्डिता होति, न आगते वा गते वा ककचदन्ते मनसि करोति, न आगता वा गता वा ककचदन्ता अविदिता होन्ति, पधानञ्च पज्जायति, पयोगञ्च साधेति ।

यथा रुक्खो समे भूमिभागे निक्खित्तो; एवं उपनिबन्धननिमित्तं । यथा ककचदन्ता; एवं अस्सासपस्सासा । यथा रुक्खे फुट्टककचदन्तानं वसेन पुरिसस्स सति उपड्डिता होति, न आगते वा गते वा ककचदन्ते मनसि करोति, न आगता वा गता वा ककचदन्ता अविदिता होन्ति, पधानञ्च पज्जायति, पयोगञ्च साधेति, एवमेव भिक्खु नासिकगो वा मुखनिमित्ते वा सति उपड्डपेत्वा निसिन्नो होति, न आगते वा गते वा अस्सासपस्सासे मनसि करोति, न आगता वा गता वा अस्सासपस्सासा अविदिता होन्ति, पधानञ्च पज्जायति, पयोगञ्च साधेति, विसेसमधिगच्छति ।

पधानन्ति कतमं पधानं? आरद्धवीरियस्स कायोपि चित्तम्पि कम्मनियं होति — इदं पधानं । कतमो पयोगो? आरद्धवीरियस्स उपक्किलेसा पहीयन्ति, वितक्का वूपसम्मन्ति — अयं पयोगो । कतमो विसेसो? आरद्धवीरियस्स संयोजना पहीयन्ति, अनुसया ब्यन्ती होन्ति — अयं विसेसो । एवं इमे तयो धम्मा एकचित्तस्स आरम्भणा न होन्ति, न चिमे तयो धम्मा अविदिता होन्ति, न च चित्तं विक्खेपं गच्छति, पधानञ्च पज्जायति, पयोगञ्च साधेति, विसेसमधिगच्छति ।

“आनापानस्सती यस्स, परिपुण्णा सुभाविता ।

अनुपुब्बं परिचिता, यथा बुद्धेन देसिता ।

सो इमं लोकं पभासेति, अब्भा मुत्तोव चन्दिमा”ति ॥ (पटि० म० १.१६०) ।

अयं ककचोपमा । इध पनस्स आगतागतवसेन अमनसिकारमत्तमेव पयोजनन्ति वेदितब्बं । इदं कम्मट्ठानं मनसिकरोतो कस्सचि नचिरेनेव निमित्तञ्च उपपज्जति, अवसेसज्झानङ्गपटिमण्डिता अप्पनासङ्घाता ठपना च सम्पज्जति । कस्सचि पन गणनावसेनेव मनसिकारकालतोपभुति अनुक्कमतो ओळारिकअस्सासपस्सासनिरोधवसेन कायदरथे वूपसन्ते कायोपि चित्तम्पि लहुकं होति, सरीरं आकासे लङ्घनाकारप्पत्तं विय होति । यथा सारद्धकायस्स मज्जे वा पीठे वा निसीदतो मज्जपीठं ओनमति, विकूजति, पच्चत्थरणं वलिं गणहाति । असारद्धकायस्स पन निसीदतो नेव मज्जपीठं ओनमति, न विकूजति, न पच्चत्थरणं वलिं गणहाति, तूलपिचुपूरितं विय मज्जपीठं होति । कस्मा? यस्मा असारद्धो कायो लहुको होति; एवमेव गणनावसेन मनसिकारकालतोपभुति अनुक्कमतो ओळारिकअस्सासपस्सासनिरोधवसेन कायदरथे वूपसन्ते कायोपि चित्तम्पि लहुकं होति, सरीरं आकासे लङ्घनाकारप्पत्तं विय होति ।

तस्स ओळारिके अस्सासपस्सासे निरुद्धे सुखुमअस्सासपस्सासनिमित्तारम्मणं चित्तं पवत्तति, तस्मिम्पि निरुद्धे अपरापरं ततो सुखुमतरसुखुमतमनिमित्तारम्मणं पवत्ततियेव । कथं? यथा पुरिसो महतिया लोहसलाकाय कंसताळं आकोटेय्य, एकप्पहारेन महासद्धो उपपज्जेय्य, तस्स ओळारिकसद्वारम्मणं चित्तं पवत्तेय्य, निरुद्धे ओळारिके सद्धे अथ पच्छा सुखुमसद्धनिमित्तारम्मणं, तस्मिम्पि निरुद्धे अपरापरं ततो सुखुमतरसुखुमतमसद्धनिमित्तारम्मणं चित्तं पवत्ततेव; एवन्ति वेदितब्बं । वुत्तम्पि चेत्तं — “सेय्यथापि कंसे आकोटिते”ति (पटि० म० १.१७१) वित्थारो ।

यथा हि अज्जानि कम्मट्ठानानि उपरूपरि विभूतानि होन्ति, न तथा इदं । इदं पन उपरूपरि भावेन्तस्स भावेन्तस्स सुखुमत्तं गच्छति, उपट्ठानम्पि न उपगच्छति । एवं अनुपट्ठहन्ते पन तस्मिं न तेन भिक्खुना उट्ठायासना चम्मखण्डं पप्फोटेत्वा गन्तब्बं । किं कातब्बं? “आचरियं पुच्छिस्सामी”ति वा “नट्ठं दानि मे कम्मट्ठानं”न्ति वा न वुट्ठातब्बं, इरियापथं विकोपेत्वा गच्छतो हि कम्मट्ठानं नवनवमेव होति । तस्मा यथानिसिन्नेनेव देसतो आहरितब्बं ।

तत्रायं आहरणूपायो । तेन हि भिक्खुना कम्मट्ठानस्स अनुपट्ठहनभावं जत्वा इति पटिसञ्चिक्खितब्बं — “इमे अस्सासपस्सासा नाम कत्थ अत्थि, कत्थ नत्थि, कस्स वा अत्थि, कस्स वा नत्थी”ति । अथेवं पटिसञ्चिक्खता “इमे अन्तोमातुकुच्छियं नत्थि, उदके निमुग्गानं नत्थि, तथा असज्जीभूतानं मतानं चतुत्थज्झानसमापन्नानं रूपारूपभवसमङ्गीनं निरोधसमापन्नानं”न्ति जत्वा एवं अत्तनाव अत्ता पटिचोदेतब्बो — “ननु त्वं, पण्डित, नेव मातुकुच्छिगतो, न उदके निमुग्गो, न असज्जीभूतो, न मतो, न चतुत्थज्झानसमापन्नो, न रूपारूपभवसमङ्गी, न निरोधसमापन्नो, अत्थियेव ते अस्सासपस्सासा, मन्दपज्जताय पन परिग्गहेतुं न सक्कोसी”ति । अथानेन पकतिफुट्ठवसेनेव चित्तं ठपेत्वा मनसिकारो पवत्तेतब्बो । इमे हि दीघनासिकस्स नासा पुटं घट्टेन्ता पवत्तन्ति, रस्सनासिकस्स उत्तरोट्ठं । तस्मानेन इमं नाम ठानं घट्टेन्तीति निमित्तं पट्टपेतब्बं । इममेव हि अत्थवसं पटिच्च वुत्तं भगवता — “नाहं, भिक्खवे, मुट्ठस्सतिस्स असम्पज्जानस्स आनापानस्सतिभावनं वदामी”ति (म० नि० ३.१४९; सं० नि० ५.९९२) । किञ्चापि हि यंकिञ्चि कम्मट्ठानं सतस्स सम्पज्जानस्सेव सम्पज्जति, इतो अज्जं पन मनसिकरोन्तस्स पाकटं होति । इदं पन आनापानस्सतिकम्मट्ठानं गरुकं गरुकभावनं बुद्धपच्चेकबुद्धबुद्धपुत्तानं महापुरिसानमेव मनसिकारभूमिभूतं, न चेव इत्तरं, न च इत्तरसत्तसमासेवितं । यथा यथा मनसि करीयति, तथा तथा सन्तज्जेव होति सुखुमज्ज । तस्मा एत्थ बलवती सति च पज्जा च इच्छितब्बा ।

यथा हि मट्ठसाटकस्स तुन्नकरणकाले सूचिपि सुखुमा इच्छितब्बा, सूचिपासवेधनम्पि ततो सुखुमतारं; एवमेव मट्ठसाटकसदिसस्स इमस्स कम्मट्ठानस्स भावनाकाले सूचिपटिभागा सतिपि सूचिपासवेधनपटिभागा तं सम्पयुत्ता पज्जापि बलवती इच्छितब्बा । ताहि च पन सतिपज्जाहि समन्नागतेन भिक्खुना न ते अस्सासपस्सासा अज्जत्र पकतिफुट्ठोकासा परियेसितब्बा ।

यथा पन कस्सको कसिं कसित्वा बलिबद्धे मुञ्चित्वा गोचराभिमुखे कत्वा छायाय निसिन्नो विस्समेय्य, अथस्स ते बलिबद्धा वेगेन अटविं पविसेय्युं । यो होति छेको कस्सको सो पुन ते गहेत्वा योजेतुकामो न तेसं अनुपदं गन्त्वा अटविं आहिण्डति । अथ खो रस्मिज्ज पतोदज्ज गहेत्वा उजुकमेव तेसं निपाततित्थं गन्त्वा निसीदति वा निपज्जति वा । अथ ते गोणे दिवसभागं चरित्वा निपाततित्थं ओतरित्वा न्हत्वा च पिवित्वा च पच्चुत्तरित्वा ठिते दिस्वा रस्मिया बन्धित्वा पतोदेन विज्झन्तो आनेत्वा योजेत्वा पुन कम्मं करोति; एवमेव तेन भिक्खुना न ते अस्सासपस्सासा अज्जत्र पकतिफुट्ठोकासा परियेसितब्बा । सतिरस्मिं पन पज्जापतोदज्ज गहेत्वा पकतिफुट्ठोकासे चित्तं ठपेत्वा मनसिकारो पवत्तेतब्बो । एवज्झिस्स मनसिकरोतो नचिरस्सेव ते उपट्ठहन्ति, निपाततित्थे विय गोणा । ततो तेन सतिरस्मिया बन्धित्वा तस्मियेव ठाने योजेत्वा पज्जापतोदेन विज्झन्तेन पुन कम्मट्ठानं अनुयुज्जितब्बं; तस्सेवमनुयुज्जतो नचिरस्सेव निमित्तं उपट्ठाति । तं पनेतं न सब्बेसं एकसदिसं होति; अपिच खो कस्सचि सुखसम्फस्सं उप्पादयमानो तूलपिचु विय, कप्पासपिचु विय, वातधारा विय च उपट्ठातीति एकच्चे आहु ।

अयं पन **अट्टकथाविनिच्छयो** — इदज्झि कस्सचि तारकरूपं विय, मणिगुळिका विय, मुत्तागुळिका विय च कस्सचि खरसम्फस्सं हुत्वा कप्पासट्ठि विय, सारदारुसूचि विय च कस्सचि दीघपामङ्गसुत्तं विय, कुसुमदामं विय, धूमसिखा विय च कस्सचि वित्थत मक्कटकसुत्तं विय, वलाहकपटलं विय, पदुमपुष्पं विय, रथचक्कं विय, चन्दमण्डलं विय, सूरियमण्डलं विय च उपट्ठाति । तज्ज पनेतं यथा सम्बहुलेसु भिक्खूसु सुत्तन्तं सज्झायित्वा निसिन्नेसु एकेन भिक्खुना “तुम्हाकं कीदिसं हुत्वा इदं सुत्तं उपट्ठाती”ति वुत्ते एको “मय्हं महती पब्बतेय्या नदी विय हुत्वा उपट्ठाती”ति आह । अपरो “मय्हं एका वनराजि विय” । अज्जो “मय्हं सीतच्छायो साखासम्पन्नो फलभारभरितरुक्खो विया”ति । तेसज्झि तं एकमेव सुत्तं सज्जानानताय नानतो उपट्ठाति । एवं एकमेव कम्मट्ठानं सज्जानानताय नानतो उपट्ठाति । सज्जज्झि एतं सज्जानिदानं

सज्जाप्पभवं तस्मा सज्जानानताय नानतो उपट्ठातीति वेदितव्वं ।

एत्थ च अज्जमेव अस्सासारम्मणं चित्तं, अज्जं पस्सासारम्मणं, अज्जं निमित्तारम्मणं यस्स हि इमे तयो धम्मा नत्थि, तस्स कम्मट्ठानं नेव अप्पनं न उपचारं पापुणाति । यस्स पनिमे तयो धम्मा अत्थि, तस्सेव कम्मट्ठानं अप्पनञ्च उपचारञ्च पापुणाति । वुत्तञ्हेतं —

“निमित्तं अस्सासपस्सासा, अनारम्मणमेकचित्तस्स ।

अजानतो च तयो धम्मे, भावनानुपलब्धति ॥

“निमित्तं अस्सासपस्सासा, अनारम्मणमेकचित्तस्स ।

जानतो च तयो धम्मे, भावना उपलब्धती”ति ॥ (विसुद्धिं १.२३१) ।

एवं उपट्ठिते पन निमित्ते तेन भिक्खुना आचरियसन्तिकं गन्त्वा आरोचेतव्वं — “मय्हं, भन्ते, एवरूपं नाम उपट्ठाती”ति । आचरियेन पन “एतं निमित्तं”न्ति वा “न निमित्तं”न्ति वा न वत्तव्वं । “एवं होति, आवुसो”ति वत्त्वा पन “पुनप्पुनं मनसि करोही”ति वत्तव्वो । “निमित्तं”न्ति हि वुत्ते वोसानं आपज्जेय्य; “न निमित्तं”न्ति वुत्ते निरासो विसीदेय्य । तस्मा तदुभयमपि अवत्त्वा मनसिकारेयेव नियोजेतव्वोति । एवं ताव **दीघभाणका । मज्झिमभाणका** पनाहु — “निमित्तमिदं, आवुसो, कम्मट्ठानं पुनप्पुनं मनसि करोहि सप्पुरिसाति वत्तव्वो”ति । अथानेन निमित्तेयेव चित्तं ठपेतव्वं । एवमस्सायं इतो पभुति ठपनावसेन भावना होति । वुत्तञ्हेतं पोराणेहि —

“निमित्ते ठपयं चित्तं, नानाकारं विभावयं ।

धीरो अस्सासपस्सासे, सकं चित्तं निबन्धती”ति ॥ (विसुद्धिं १.२३२; पटि० म० अट्ठ० २.१.१६३) ।

तस्सेवं निमित्तपट्ठानतो पभुति नीवरणानि विक्खम्भितानेव होन्ति किलेसा सन्निसिन्नाव सति उपट्ठितायेव, चित्तं समाहितमेव । इदञ्चि द्वीहाकारेहि चित्तं समाहितं नाम होहि — उपचारभूमियं वा नीवरणप्पहानेन, पटिलाभभूमियं वा अङ्गपातुभावेन । तत्थ “**उपचारभूमी**”ति उपचारसमाधि; “**पटिलाभभूमी**”ति अप्पनासमाधि । तेसं किं नानाकरणं? उपचारसमाधि कुसलवीथियं जवित्वा भवङ्गं ओतरति, अप्पनासमाधि दिवसभागे अप्पेत्वा निसिन्नस्स दिवसभागमि कुसलवीथियं जवति, न भवङ्गं ओतरति । इमेसु द्वीसु समाधीसु निमित्तपातुभावेन उपचारसमाधिना समाहितं चित्तं होति । अथानेन तं निमित्तं नेव वण्णतो मनसिकातव्वं, न लक्खणतो पच्चवेक्खितव्वं । अपिच खो खत्तियमहेसिया चक्कवत्तिगम्भो विय कस्सकेन सालियवगम्भो विय च अप्पमत्तेन रक्खितव्वं; रक्खितं हिस्स फलदं होति ।

“निमित्तं रक्खतो लद्ध, परिहानि न विज्जति ।

आरक्खमि असन्तमि, लद्धं लद्धं विनस्सती”ति ॥

तत्रायं **रक्खणूपायो** — तेन भिक्खुना आवासो, गोचरो, भस्सं, पुग्गलो, भोजनं, उतु, इरियापथोति इमानि सत्त असप्पायानि वज्जेत्वा तानेव सत्त सप्पायानि सेवन्तेन पुनप्पुनं तं निमित्तं मनसिकातव्वं ।

एवं सप्पायसेवनेन निमित्तं थिरं कत्वा वुट्ठिं विरूळिह गमयित्वा वत्थुविसदकिरिया, इन्द्रियसमत्तपटिपादनता, निमित्तकुसलता, यस्मिं समये चित्तं सपग्गहेतव्व तस्मिं समये चित्तपग्गहना, यस्मिं समये चित्तं निग्गहेतव्वं तस्मिं समये

चित्तनिगणहना, यस्मिं समये चित्तं सम्पहंसेतब्बं तस्मिं समये सम्पहंसेतब्बं तस्मिं समये चित्तसम्पहंसना, यस्मिं समये चित्तं अज्झुपेक्खितब्बं तस्मिं समये चित्तअज्झुपेक्खना, असमाहितपुग्गलपरिवज्जना, समाहितपुग्गलसेवना, तदधिमुत्तताति इमानि दस अप्पनाकोसल्लानि अविजहन्तेन योगो करणीयो ।

तस्सेवं अनुयुत्तस्स विहरतो इदानीं अप्पना उप्पज्जिस्सतीति भवङ्गं विच्छिन्दित्वा निमित्तारम्मणं मनोद्वारावज्जनं उप्पज्जति । तस्मिञ्च निरुद्धे तदेवारम्मणं गहेत्वा चत्तारि पञ्च वा जवनानि, येसं पठमं परिकम्मं, दुतियं उपचारं, ततियं अनुलोमं, चतुत्थं गोत्रभु, पञ्चमं अप्पनाचित्तं । पठमं वा परिकम्मञ्चेव उपचारञ्च, दुतियं अनुलोमं, ततियं गोत्रभु, चतुत्थं अप्पनाचित्तन्ति वुच्चति । चतुत्थमेव हि पञ्चमं वा अप्पेति, न छट्ठं सत्तमं वा आसन्नभवङ्गपातत्ता ।

आभिधम्मिकगोदत्तत्थेरो पनाह — “आसेवनपच्चयेन कुसला धम्मा बलवन्तो होन्ति; तस्मा छट्ठं सत्तमं वा अप्पेती”ति । तं **अट्ठकथासु** पटिक्खितं । तत्थ पुब्बभागचित्तानि कामावचरानि होन्ति, अप्पनाचित्तं पन रूपावचरं । एवमनेन पञ्चङ्गविप्पहीनं, पञ्चङ्गसमन्नागतं, दसलक्खणसम्पन्नं, तिविधकल्याणं, पठमज्झानं अधिगतं होति । सो तस्मिंयेवारम्मणे वितक्कादयो वूपसमेत्वा दुतियततियचतुत्थज्झानानि पापुणाति । एत्तावता च ठपनावसेन भावनाय परियोसानप्पत्तो होति । अयमेत्थ सङ्खेपकथा । वित्थारो पन इच्छन्तेन **विसुद्धिमग्गतो** गहेतब्बो ।

एवं पत्तचतुत्थज्झानो पनेत्थ भिक्खु सल्लक्खणाविवट्टनावसेन कम्मट्ठानं वट्टेत्वा पारिसुद्धिं पत्तुकामो तदेव ज्ञानं आवज्जनसमापज्जनअधिट्ठानवुट्ठानपच्चवेक्खणसङ्घातेहि पञ्चहाकारेहि वसिप्पत्तं पगुणं कत्वा अरूपपुब्बङ्गमं वा रूपं, रूपपुब्बङ्गमं वा अरूपन्ति रूपारूपं परिग्गहेत्वा विपस्सनं पट्टपेति । कथं? सो हि ज्ञाना वुट्ठहित्वा ज्ञानङ्गानि परिग्गहेत्वा तेसं निस्सयं हृदयवत्थुं तं निस्सयानि च भूतानि तेसञ्च निस्सयं सकलम्पि करजकायं पस्सति । ततो “ज्ञानङ्गानि अरूपं, वत्थादीनि रूपं”न्ति रूपारूपं ववत्थपेति ।

अथ वा समापत्तितो वुट्ठहित्वा केसादीसु कोट्टासेसु पथवीधातुआदिवसेन चत्तारि भूतानि तंनिस्सितरूपानि च परिग्गहेत्वा यथापरिग्गहितरूपारम्मणं यथापरिग्गहितरूपवत्थुद्वारारम्मणं वा ससम्पयुत्तधम्मं विज्जाणञ्च पस्सति । ततो “भूतादीनि रूपं ससम्पयुत्तधम्मं विज्जाणं अरूपं”न्ति ववत्थपेति ।

अथ वा समापत्तितो वुट्ठहित्वा अस्सासपस्सासानं समुदयो करजकायो च चित्तञ्चाति पस्सति । यथा हि कम्मरगगारिया धममानाय भस्तञ्च पुरिसस्स च तज्जं वायामं पटिच्च वातो सञ्चरति; एवमेव कायञ्च चित्तञ्च पटिच्च अस्सासपस्सासाति । ततो अस्सासपस्सासे च कायञ्च रूपं, चित्तञ्च तंसम्पयुत्तधम्मे च अरूपन्ति ववत्थपेति ।

एवं नामरूपं ववत्थपेत्वा तस्स पच्चयं परियेसति, परियेसन्तो च तं दिस्वा तीसुपि अट्ठासु नामरूपस्स पवत्तिं आरब्ध कङ्कं वितरति । वितिण्णकङ्को कलापसम्मसनवसेन तिलक्खणं आरोपेत्वा उदयब्बयानुपस्सनाय पुब्बभागे उप्पन्ने ओभासादयो दस विपस्सनुपक्किलेसे पहाय उपक्किलेसविमुत्तं पटिपदाजाणं “मग्गो”ति ववत्थपेत्वा उदयं पहाय भङ्गानुपस्सनं पत्वा निरन्तरं भङ्गानुपस्सनेन भयतो उपट्ठितेसु सब्बसङ्खारेसु निब्बिन्दन्तो विरज्जन्तो विमुच्चन्तो यथाक्कमं चत्तारो अरियमग्गे पापुणित्वा अरहत्तफले पटिद्वाय एकूनवीसतिभेदस्स पच्चवेक्खणजाणस्स परियन्तप्पत्तो सदेवकस्स लोकस्स अग्गदक्खिण्येयो होति । एत्तावता चस्स गणनं आदिं कत्वा विपस्सनापरियोसाना आनापानस्सतिसमाधिभावना च समत्ता होतीति ।

अयं सब्बाकारतो पठमचतुक्कवण्णना ।

इतरेसु पन तीसु चतुक्केसु यस्मा विसुं कम्मट्ठानभावनानयो नाम नत्थि; तस्मा अनुपदवण्णनानयेनेव नेसं अत्थो वेदितब्बो । **पीतिप्पटिसंवेदी**ति पीतिं पटिसंविदितं करोन्तो पाकटं करोन्तो अस्ससिस्सामि पस्ससिस्सामीति सिक्खति । तत्थ द्वीहाकारेहि पीति पटिसंविदिता होति — आरम्मणतो च असम्मोहतो च ।

कथं आरम्मणतो पीति पटिसंविदिता होति? सप्पीतिके द्वे ज्ञाने समापज्जति, तस्स समापत्तिक्खणे ज्ञानपटिलाभेन आरम्मणतो पीति पटिसंविदिता होति आरम्मणस्स पटिसंविदितत्ता ।

कथं असम्मोहतो? सप्पीतिके द्वे ज्ञाने समापज्जित्वा वुट्ठाय ज्ञानसम्पयुत्तकपीतिं खयतो वयतो सम्मसति, तस्स विपस्सनाक्खणे लक्खणपटिवेधेन असम्मोहतो पीति पटिसंविदिता होति । वुत्तहेतं **पटिसम्भिदायं** —

“दीघं अस्सासवसेन चित्तस्स एकगतं अविक्खेपं पजानतो सति उपट्ठिता होति । तां सति या तेन जाणेन सा पीति पटिसंविदिता होति । दीघं पस्सासवसेन... पे०... रस्सं अस्सासवसेन... रस्सं पस्सासवसेन... सब्बकायप्पटिसंवेदी अस्सासवसेन... सब्बकायप्पटिसंवेदी पस्सासवसेन... पस्सम्भयं कायसङ्खारं अस्सासवसेन... पस्सम्भयं कायसङ्खारं पस्सासवसेन चित्तस्स एकगतं अविक्खेपं पजानतो सति उपट्ठिता होति, तां सति या तेन जाणेन सा पीति पटिसंविदिता होति । आवज्जतो सा पीति पटिसंविदिता होति जानतो... पस्सतो... पच्चवेक्खतो... चित्तं अधिदुहतो... सद्भाय अधिमुच्चतो... वीरियं पग्गणहतो... सति उपट्ठापयतो... चित्तं समादहतो... पज्जाय पजानतो... अभिज्जेय्यं अभिजानतो... परिज्जेय्यं परिजानतो... पहातब्बं पजहतो... भावेतब्बं भावयतो... सच्छिकातब्बं सच्छिकरोतो सा पीति पटिसंविदिता होति । एवं सा पीति पटिसंविदिता होती”ति (पटि० म० १.१७२) ।

एतेनेव नयेन अवसेसपदानिपि अत्थतो वेदितब्बानि । इदं पनेत्थ विसेसमत्तं । तिण्णं ज्ञानानं वसेन सुखपटिसंवेदिता चतुन्नप्पि वसेन चित्तसङ्खारपटिसंवेदिता वेदितब्बा । “**चित्तसङ्खारो**”ति वेदनादयो द्वे खन्धा । **सुखप्पटिसंवेदिपदे** चेत्य विपस्सनाभूमिदस्सनत्थं “सुखन्ति द्वे सुखानि — कायिकञ्च सुखं चेतसिकञ्चा”ति **पटिसम्भिदायं** वुत्तं । **पस्सम्भयं चित्तसङ्खारन्ति** ओळारिकं ओळारिकं चित्तसङ्खारं पस्सम्भेन्तो, निरोधेन्तोति अत्थो । सो वित्थारतो कायसङ्खारे वुत्तनयेनेव वेदितब्बो । अपिचेत्थ **पीतिपदे** पीतिसीसेन वेदना वुत्ता । **सुखपदे** सरूपेनेव वेदना । द्वीसु चित्तसङ्खारपदेसु “सज्जा च वेदना च चेतसिका एते धम्मा चित्तपटिबद्धा चित्तसङ्खारा”ति (पटि० म० १.१७४; म० नि० १.४६३) वचनतो सज्जासम्पयुत्ता वेदनाति । एवं वेदनानुपस्सनानयेन इदं चतुक्कं भासितन्ति वेदितब्बं ।

ततियचतुक्केपि चतुन्नं ज्ञानानं वसेन चित्तपटिसंवेदिता वेदितब्बा । **अभिप्पमोदयं चित्तन्ति** चित्तं मोदेन्तो पमोदेन्तो हासेन्तो पहासेन्तो अस्ससिस्सामि पस्ससिस्सामीति सिक्खति । तत्थ द्वीहाकारेहि अभिप्पमोदो होति — समाधिवसेन च विपस्सनावसेन च ।

कथं समाधिवसेन? सप्पीतिके द्वे ज्ञाने समापज्जति, सो समापत्तिक्खणे सम्पयुत्ताय पीतिया चित्तं आमोदेति पमोदेति । कथं विपस्सनावसेन? सप्पीतिके द्वे ज्ञाने समापज्जित्वा वुट्ठाय ज्ञानसम्पयुत्तकपीतिं खयतो वयतो सम्मसति; एवं विपस्सनाक्खणे ज्ञानसम्पयुत्तकपीतिं आरम्मणं कत्वा चित्तं आमोदेति पमोदेति । एवं पटिपन्नो “अभिप्पमोदयं चित्तं

अस्ससिस्सामि पस्ससिस्सामीति सिक्खती”ति वुच्चति ।

समादहं चित्तन्ति पठमज्झानादिवसेन आरम्भणे चित्तं समं आदहन्तो समं ठपेन्तो तानि वा पन झानानि समापज्जित्वा वुट्ठाय झानसम्पयुत्तकचित्तं खयतो वयतो सम्मसतो विपस्सनाक्खणे लक्खणपटिवेधेन उप्पज्जति खणिकचित्तेकगता; एवं उप्पन्नाय खणिकचित्तेकगताय वसेनपि आरम्भणे चित्तं समं आदहन्तो समं ठपेन्तो “समादहं चित्तं अस्ससिस्सामि पस्ससिस्सामीति सिक्खती”ति वुच्चति ।

विमोचयं चित्तन्ति पठमज्झानेन नीवरणेहि चित्तं मोचेन्तो विमोचेन्तो, दुतियेन वितक्कविचारेहि, ततियेन पीतिया, चतुत्थेन सुखदुक्खेहि चित्तं मोचेन्तो विमोचेन्तो । तानि वा पन झानानि समापज्जित्वा वुट्ठाय झानसम्पयुत्तकचित्तं खयतो वयतो सम्मसति । सो विपस्सनाक्खणे अनिच्चानुपस्सनाय निच्चसज्जातो चित्तं मोचेन्तो विमोचेन्तो, दुक्खानुपस्सनाय सुखसज्जातो, अनत्तानुपस्सनाय अत्तसज्जातो, निब्बिदानुपस्सनाय नन्दितो, विरागानुपस्सनाय रागतो, निरोधानुपस्सनाय समुदयतो, पटिनिस्सगानुपस्सनाय आदानतो चित्तं मोचेन्तो विमोचेन्तो अस्ससति चेव पस्ससति च । तेन वुत्तं — “विमोचयं चित्तं अस्ससिस्सामि पस्ससिस्सामीति सिक्खती”ति । एवं चित्तानुपस्सनावसेन इदं चतुक्कं भासितन्ति वेदितब्बं ।

चतुत्थचतुक्के पन **अनिच्चानुपस्सी**ति एत्थ ताव अनिच्चं वेदितब्बं, अनिच्चता वेदितब्बा, अनिच्चानुपस्सना वेदितब्बा, अनिच्चानुपस्सी वेदितब्बो । तत्थ “**अनिच्च**”न्ति पञ्चक्खन्धा । कस्मा? उप्पादवयज्जथत्तभावा । “**अनिच्चता**”ति तेसज्जेव उप्पादवयज्जथत्तं हुत्वा अभावो वा निब्बत्तानं तेनेवाकारेन अठत्वा खणभङ्गेन भेदोति अत्थो । “**अनिच्चानुपस्सना**”ति तस्सा अनिच्चताय वसेन रूपादीसु “अनिच्च”न्ति अनुपस्सना; “**अनिच्चानुपस्सी**”ति ताय अनुपस्सनाय समन्नागतो; तस्मा एवं भूतो अस्ससन्तो च पस्ससन्तो च इध “अनिच्चानुपस्सी अस्ससिस्सामि, पस्ससिस्सामीति सिक्खती”ति वेदितब्बो ।

विरागानुपस्सीति एत्थ पन द्वे विरागा — खयविरागो च अच्चन्तविरागो च । तत्थ “**खयविरागो**”ति सङ्खारानं खणभङ्गो; “**अच्चन्तविरागो**”ति निब्बानं; “**विरागानुपस्सना**”ति तदुभयदस्सनवसेन पवत्ता विपस्सना च मग्गो च । ताय दुविधायपि अनुपस्सनाय समन्नागतो हुत्वा अस्ससन्तो च पस्ससन्तो च “विरागानुपस्सी अस्ससिस्सामि पस्ससिस्सामीति सिक्खती”ति वेदितब्बो । **निरोधानुपस्सी**पदेपि एसेव नयो ।

पटिनिस्सगानुपस्सीति एत्थापि द्वे पटिनिस्सग्गा — परिच्चागपटिनिस्सग्गो च पक्खन्दनपटिनिस्सग्गो च । पटिनिस्सग्गोयेव अनुपस्सना पटिनिस्सगानुपस्सना; विपस्सनामगगानमेतं अधिवचनं । **विपस्सना** हि तदङ्गवसेन सद्धिं खन्थाभिसङ्खारेहि किलेसे परिच्चजति, सङ्खत्तदोसदस्सनेन च तब्बिपरीते निब्बाने तन्निन्ताय पक्खन्दतीति **परिच्चागपटिनिस्सग्गो** चेव **पक्खन्दनपटिनिस्सग्गो** चाति वुच्चति । **मग्गो** समुच्छेदवसेन सद्धिं खन्थाभिसङ्खारेहि किलेसे परिच्चजति, आरम्भणकरणेन च निब्बाने पक्खन्दतीति **परिच्चागपटिनिस्सग्गो** चेव **पक्खन्दनपटिनिस्सग्गो** चाति वुच्चति । उभयमपि पन पुरिमपुरिमजाणानं अनुअनु पस्सनतो अनुपस्सनाति वुच्चति । ताय दुविधाय पटिनिस्सगानुपस्सनाय समन्नागतो हुत्वा अस्ससन्तो च पस्ससन्तो च पटिनिस्सगानुपस्सी अस्ससिस्सामि पस्ससिस्सामीति सिक्खतीति वेदितब्बो । **एवं भावितो**ति एवं सोळसहि आकारेहि भावितो । सेसं वुत्तनयमेव ।

आनापानस्सतिसमाधिकथा निड्ढिता ।

१६७. अथ खो भगवाति आदिमिह पन अयं सङ्खेपत्थो । एवं भगवा आनापानस्सतिसमाधिकथाय भिक्खू समस्सासेत्वा अथ यं तं ततियपाराजिकपञ्चत्तिया निदानञ्चेव पकरणञ्च उप्पन्नं भिक्खूनं अञ्जमञ्जं जीविता वोरोपनं, एतस्मिं निदाने एतस्मिं पकरणे भिक्खुसङ्घं सन्निपातेत्वा पटिपुच्छित्वा विगरहित्वा च यस्मा तत्थ अत्तना अत्तानं जीविता वोरोपनं मिगलण्डिकेन च वोरोपापनं पाराजिकवत्थु न होति; तस्मा तं ठपेत्वा पाराजिकस्स वत्थुभूतं अञ्जमञ्जं जीविता वोरोपनमेव गहेत्वा पाराजिकं पञ्चपेन्तो “**यो पन भिक्खु सञ्चिच्च मनुस्सविग्गह**”न्ति आदिमाह । अरियपुग्गलमिस्सकत्ता पनेत्थ “मोघपुरिसा”ति अवत्वा “ते भिक्खू”ति वुत्तं ।

एवं मूलच्छेज्जवसेन दळ्हं कत्वा ततियपाराजिके पञ्चत्ते अपरमि अनुपञ्चत्तत्थाय मरणवण्णसंवण्णनवत्थु उदपादि, तस्सुप्पत्तिदीपनत्थं “**एवञ्चिदं भगवता**”ति आदि वुत्तं ।

१६८. तत्थ पटिबद्धचित्ताति छन्दरागेन पटिबद्धचित्ता; सारत्ता अपेक्खवन्तोति अत्थो । **मरणवण्णं संवण्णेमाति** जीविते आदीनवं दस्सेत्वा मरणस्स गुणं वण्णेम; आनिसंसं दस्सेमाति । **कतकल्याणो**ति आदीसु अयं पदत्थो — कल्याणं सुचिकम्मं कतं तथाति त्वं खो असि **कतकल्याणो** । तथा कुसलं अनवज्जकम्मं कतं तथाति **कतकुसलो** । मरणकाले सम्पत्ते या सत्तानं उप्पज्जति भयसङ्घाता भीरुता, ततो तायनं रक्खणकम्मं कतं तथाति **कतभीरुत्ताणो** पापं । लामककम्मं अकतं तथाति **अकतपापो** । लुद्धं दारुणं दुस्सील्यकम्मं अकतं तथाति **अकतलुद्धो** । किब्बिसं साहसिककम्मं लोभादिकिलेसुस्सदं अकतं तथाति **अकतकिब्बिसो** । कस्मा इदं वुच्चति? यस्मा सब्बप्पकारमि कतं तथा कल्याणं, अकतं तथा पापं; तेन तं वदाम — “किं तुहं इमिना रोगाभिभूतत्ता लामकेन पापकेन दुक्खबहुलत्ता दुज्जीवितेन” । **मतं ते जीविता सेय्यो**ति तव मरणं जीविता सुन्दरतरं । कस्मा? यस्मा इतो त्वं कालङ्गतो कतकालो हुत्वा कालं कत्वा मरित्वाति अत्थो । कायस्स भेदा... पे०... उपपज्जिस्ससि । एवं उपपन्नो च तत्थ दिब्बेहि देवलोके उप्पन्नेहि पञ्चहि कामगुणेहि मनापियरूपादिकेहि पञ्चहि वत्थुकामकोट्टासेहि सम्पित्तो समङ्गीभूतो परिचरिस्ससि सम्पयुत्तो समोधानगतो हुत्वा इतो चित्तो च चरिस्ससि, विचरिस्ससि अभिरमिस्ससि वाति अत्थो ।

१६९. असप्पायानीति अहितानि अवुड्ढिकरानि यानि खिप्पमेव जीवितक्खयं पापेन्ति ।

पदभाजनीयवण्णना

१७२. सञ्चिच्चाति अयं “सञ्चिच्च मनुस्सविग्गह”न्ति मातिकाय वुत्तस्स सञ्चिच्चपदस्स उद्धारो । तत्थ सन्ति उपसगो, तेन सद्धि उस्सुक्कवचनमेतं सञ्चिच्चाति; तस्स सञ्चेतेत्वा सुद्धु चेतेत्वाति अत्थो । यस्मा पन यो सञ्चिच्च वोरोपेति, सो जानन्तो सञ्जानन्तो होति, तज्जस्स वोरोपनं चेच्च अभिवितरित्वा वीतिक्कमो होति । तस्मा ब्यञ्जने आदरं अकत्वा अत्थमेव दस्सेतुं “जानन्तो सञ्जानन्तो चेच्च अभिवितरित्वा वीतिक्कमो”ति एवमस्स पदभाजनं वुत्तं । तत्थ **जानन्तो**ति “पाणो”ति जानन्तो । **सञ्जानन्तो**ति “जीविता वोरोपेमी”ति सञ्जानन्तो; तेनेव पाणजाननाकारेन सद्धि जानन्तोति अत्थो । **चेच्चाति** वधकचेतनावसेन चेतेत्वा पकप्पेत्वा । **अभिवितरित्वाति** उपक्कमवसेन मद्दन्तो निरासङ्कचित्तं पेसेत्वा । **वीतिक्कमो**ति एवं पवत्तस्स यो वीतिक्कमो अयं सञ्चिच्चसदस्स सिखाप्पत्तो अत्थोति वुत्तं होति ।

इदानी “मनुस्सविग्गहं जीविता वोरोपेय्या”ति एत्थ वुत्तं मनुस्सत्तभावं आदितो पट्टाय दस्सेतुं “**मनुस्सविग्गहो नामा**”ति आदिमाह । तत्थ गब्भसेय्यकानं वसेन सब्बसुखुमअत्तभावदस्सनत्थं “**यं मातुकुच्छिस्मि**”न्ति वुत्तं । **पठमं चित्तन्ति** पटिसन्धिचित्तं । **उप्पन्नन्ति** जातं । **पठमं विज्जाणं पातुभूतन्ति** इदं तस्सेव वेवचनं । “मातुकुच्छिस्मिं पठमं

चित्तं'न्ति वचनेन चेत्थ सकलापि पञ्चवोकारपटिसन्धि दस्सिता होति । तस्मा तच्च पठमं चित्तं तंसम्पयुत्ता च तयो अरूपक्खन्धा तेन सह निब्बत्तञ्च कललरूपन्ति अयं सब्बपठमो मनुस्सविग्गहो । तत्थ “कललरूप”न्ति इत्थिपुरिसानं कायवत्थुभावदसकवसेन समतिसं रूपानि, नपुंसकानं कायवत्थुदसकवसेन वीसति । तत्थ इत्थिपुरिसानं कललरूपं जातिउण्णाय एकेन अंसुना उद्धटतेलबिन्दुमत्तं होति अच्छं विप्पसन्नं । वुत्तञ्चेतं अट्ठकथायं —

“तिलतेलस्स यथा बिन्दु, सप्पिमण्डो अनाविलो ।

एवंवण्णप्पटिभागं कललन्ति पवुच्चती”ति ॥ (विभ० अट्ठ० २६ पकिण्णककथा; सं० नि० अट्ठ० १.१.२३५) ।

एवं परित्तकं वत्थुं आदिं कत्वा पकतिया वीसवस्ससतायुकस्स सत्तस्स याव मरणकाला एत्थन्तरे अनुपुब्बेन वुट्ठिप्पत्तो अत्तभावो एसो मनुस्सविग्गहो नाम ।

जीविता वोरपेय्याति कललकालेपि तापनमदनेहि वा भेसज्जसम्पदानेन वा ततो वा उद्धम्पि तदनुरूपेन उपक्कमेन जीविता वियोजेय्याति अत्थो । यस्मा पन जीविता वोरपेत्तं नाम अत्थतो जीवितिन्द्रियुपच्छेदनमेव होति, तस्मा एतस्स पदभाजने “जीवितिन्द्रियं उपच्छिन्दति उपरोधेति सन्ततिं विकोपेती”ति वुत्तं । तत्थ जीवितिन्द्रियस्स पवेणिघटनं उपच्छिन्दन्तो उपरोधेन्तो च “जीवितिन्द्रियं उपच्छिन्दति उपरोधेती”ति वुच्चति । स्वायमत्थो “सन्ततिं विकोपेती”तिपदेन दस्सितो । विकोपेतीति वियोजेति ।

तत्थ दुविधं जीवितिन्द्रियं — रूपजीवितिन्द्रियं, अरूपजीवितिन्द्रियञ्च । तेसु अरूपजीवितिन्द्रिये उपक्कमो नत्थि, तं वोरपेत्तुं न सक्का । रूपजीवितिन्द्रिये पन अत्थि, तं वोरपेत्तुं सक्का । तं पन वोरपेन्तो अरूपजीवितिन्द्रियम्पि वोरपेति । तेनेव हि सद्धिं तं निरुज्झति तदायत्तवुत्तितो । तं पन वोरपेन्तो किं अतीतं वोरपेति, अनागतं, पच्चुप्पन्नन्ति? नेव अतीतं, न अनागतं, तेसु हि एकं निरुद्धं एकं अनुप्पन्नन्ति उभयम्पि असन्तं, असन्तत्ता उपक्कमो नत्थि, उपक्कमस्स नत्थिताय एकम्पि वोरपेत्तुं न सक्का । वुत्तम्पि चेत्तं —

“अतीते चित्तक्खणे जीवित्थ, न जीवति; न जीविस्सति । अनागते चित्तक्खणे जीविस्सति, न जीवित्थ; न जीवति । पच्चुप्पन्ने चित्तक्खणे जीवति, न जीवित्थ; न जीविस्सती”ति (महानि० १०) ।

तस्मा यत्थ जीवति तत्थ उपक्कमो युत्तोति पच्चुप्पन्नं वोरपेति ।

पच्चुप्पन्नञ्च नामेतं खणपच्चुप्पन्नं, सन्ततिपच्चुप्पन्नं, अद्भापच्चुप्पन्नन्ति तिविधं । तत्थ “खणपच्चुप्पन्नं” नाम उप्पादजराभङ्गसमङ्गि, तं वोरपेत्तुं न सक्का । कस्मा? सयमेव निरुज्झनतो । “सन्ततिपच्चुप्पन्नं” नाम सत्तट्ठजवनवारमत्तं सभागसन्ततिवसेन पवत्तित्वा निरुज्झनकं, याव वा उण्हतो आगन्त्वा ओवरकं पविसित्वा निसिन्नस्स अन्धकारं होति, सीततो वा आगन्त्वा ओवरके निसिन्नस्स याव विसभागउत्तुपातुभावेन पुरिमको उत्तु नप्पटिप्पस्सम्भति, एत्थन्तरे “सन्ततिपच्चुप्पन्न”न्ति वुच्चति । पटिसन्धितो पन याव चुति, एत्तं “अद्भापच्चुप्पन्नं” नाम । तदुभयम्पि वोरपेत्तुं सक्का । कथं? तस्मिज्हि उपक्कमे कते लद्धुपक्कमं जीवितनवकं निरुज्झमानं दुब्बलस्स परिहीनवेगस्स सन्तानस्स पच्चयो होति । ततो सन्ततिपच्चुप्पन्नं वा अद्भापच्चुप्पन्नं वा यथापरिच्छिन्नं कालं अपत्वा अन्तराव निरुज्झति । एवं तदुभयम्पि वोरपेत्तुं सक्का, तस्मा तदेव सन्धाय “सन्ततिं विकोपेती”ति इदं वुत्तन्ति वेदितब्बं ।

इमस्स पनत्थस्स आविभावत्थं पाणो वेदितब्बो, पाणातिपातो वेदितब्बो, पाणातिपाति वेदितब्बो, पाणातिपातस्स पयोगो वेदितब्बो । तत्थ “**पाणो**”ति वोहारतो सत्तो, परमत्थतो जीवितिन्द्रियं । जीवितिन्द्रियञ्च अतिपातेन्तो “पाणं अतिपातेती”ति वुच्चति तं वुत्तप्पकारमेव । “**पाणातिपातो**”ति याय चेतनाय जीवितिन्द्रियुपच्छेदकं पयोगं समुट्ठापेति, सा वधकचेतना “पाणातिपातो”ति वुच्चति । “**पाणातिपाती**”ति वुत्तचेतनासमङ्गि पुग्गलो दट्ठब्बो । “**पाणातिपातस्स पयोगो**”ति पाणातिपातस्स छपयोगा — साहत्थिको, आणत्तिको, निस्सगियो, थावरो, विज्जामयो, इद्धिमयोति ।

तत्थ “**साहत्थिको**”ति सयं मारेन्तस्स कायेन वा कायप्पटिबद्धेन वा पहरणं । “**आणत्तिको**”ति अज्जं आणापेन्तस्स “एवं विज्झित्वा वा पहरित्वा वा मारेही”ति आणापनं । “**निस्सगियो**”ति दूरे ठितं मारेतुकामस्स कायेन वा कायप्पटिबद्धेन वा उसुसत्तिन्यन्तपासाणादीनं निस्सज्जनं । “**थावरो**”ति असज्चारिमेन उपकरणेन मारेतुकामस्स ओपातअपस्सेनउपनिक्खपनं भेसज्जसंविधानं । ते चत्तारोपि परतो पाळिवण्णनायमेव वित्थारतो आविभवित्थस्सन्ति ।

विज्जामयइद्धिमया पन पाळियं अनागता । ते एवं वेदितब्बा । सङ्खेपतो हि मारणत्थं विज्जापरिजप्पनं **विज्जामयो** पयोगो । **अट्ठकथासु** पन “कतमो विज्जामयो पयोगो? आथब्बणिका आथब्बणं पयोजेन्ति; नगरे वा रुद्धे सङ्गामे वा पच्चुपट्ठिते पटिसेनाय पच्चत्थिकेसु पच्चामित्तेसु ईतिं उप्पादेन्ति, उपह्वं उप्पादेन्ति, रोगं उप्पादेन्ति, पज्जरकं उप्पादेन्ति, सूचिकं करोन्ति, विसूचिकं करोन्ति, पक्खन्दियं करोन्ति । एवं आथब्बणिका आथब्बणं पयोजेन्ति । विज्जाधारा विज्जं परिवत्तेत्वा नगरे वा रुद्धे...पे०... पक्खन्दियं करोन्ती”ति एवं विज्जामयं पयोगं दस्सेत्वा आथब्बणिकेहि च विज्जाधारेहि च मारितानं बहूनि वत्थूनि वुत्तानि, किं तेहि! इदञ्चेत्थ लक्खणं मारणाय विज्जापरिजप्पनं विज्जामयो पयोगोति ।

कम्मविपाकजाय इद्धिया पयोजनं **इद्धिमयो** पयोगो । कम्मविपाकजिद्धि च नामेसा नागानं नागिद्धि, सुपण्णानं सुपण्णिद्धि, यक्खानं यक्खिद्धि, देवानं देविद्धि, राजूनं राजिद्धीति बहुविधा । तत्थ दिट्ठदट्ठफुट्ठविसानं नागानं दिस्वा डंसित्वा फुसित्वा च परूपघातकरणे “**नागिद्धि**” वेदितब्बा । सुपण्णानं महासमुदतो द्वत्तिब्यामसतप्पमाणनागुद्धरणे “**सुपण्णिद्धि**” वेदितब्बा । यक्खा पन नेव आगच्छन्ता न पहरन्ता दिस्सन्ति, तेहि पहटसत्ता पन तस्मिंयेव ठाने मरन्ति, तत्र तेसं “**यक्खिद्धि**” दट्ठब्बा । वेस्सवणस्स सोतापन्नकालतो पुब्बे नयनावुधेन ओलोकितकुम्भण्डानं मरणे अज्जेसज्च देवानं यथासकं इद्धानुभावे “**देविद्धि**” वेदितब्बा । रज्जो चक्कवत्तिस्स सपरिसस्स आकासगमनादीसु, असोकस्स हेट्ठा उपरि च योजने आणापवत्तनादीसु, पितुरज्जो च सीहळनरिन्दस्स दाठाकोटनेन चूळसुमनकुटुम्बियस्समरणे “**राजिद्धि**” दट्ठब्बाति ।

केचि पन “पुन चपरं, भिक्खवे, समणो वा ब्राह्मणो वा इद्धिमा चेतोवसिप्पत्तो अज्जिस्सा कुच्छिगतं गब्भं पापकेन मनसाअनुपेक्खिता होति ‘अहो वतायं कुच्छिगतो गब्भो न सोत्थिना अभिनिक्खमेय्या’ति । एवम्पि भिक्खवे कुलुम्बस्स उपघातो होती”ति आदिकानि सुत्तानि दस्सेत्वा भावनामयिद्धियापि परूपघातकम्मं वदन्ति; सह परूपघातकरणेन च आदित्तघरूपरिखित्तस्स उदकघटस्स भेदनमिव इद्धिविनासज्च इच्छन्ति; तं तेसं इच्छामत्तमेव । कस्मा? यस्मा कुसलवेदनावितक्कपरित्तिकेहि न समेति । कथं? अयञ्च भावनामयिद्धि नाम कुसलत्तिके कुसला चेव अब्याकता च, पाणातिपातो अकुसलो । वेदनात्तिके अदुक्खमसुखसम्पयुत्ता पाणातिपातो दुक्खसम्पयुत्तो । वितक्कत्तिके अवितक्काविचारा, पाणातिपातो सवितक्कसविचारो । परित्तिके महग्गता, पाणातिपातो परित्तोति ।

सत्थहारकं वास्स परियेसेय्याति एत्थ हरतीति **हारकं** । किं हरति? जीवितं । अथ वा हरितब्बन्ति हारकं; उपनिक्खपितब्बन्ति अत्थो । सत्थज्ज तं हारकज्जाति **सत्थहारकं** । **अस्साति** मनुस्सविग्गहस्स । **परियेसेय्याति** यथा लभति तथा करेय्य; उपनिक्खपेय्याति अत्थो । एतेन थावरप्पयोगं दस्सेति । इतरथा हि परियिद्धमत्तेनेव पाराजिको भवेय्य;

न चेत्तं युत्तं। **पाळियं** पन सब्बं ब्यज्जनं अनादियित्वा यं एत्थ थावरप्पयोगसङ्गहितं सत्थं, तदेव दस्सेत्तुं “**असिं वा... पे०... रज्जुं वा**”ति पदभाजनं वुत्तं।

तत्थ सत्थन्ति वुत्तावसेसं यंकिञ्चि समुखं वेदितब्बं। लगुळपासाणविसरज्जूनञ्च जीवितविनासनभावतो सत्थसङ्गहो वेदितब्बो। **मरणवण्णं वा**ति एत्थ यस्मा “किं तुहिमिना पापकेन दुज्जीवितेन, यो त्वं न लभसि पणीतानि भोजनानि भुज्जितु”न्तिआदिना नयेन जीविते आदीनवं दस्सेन्तोपि “त्वं खोसि उपासक कतकल्याणो...पे०... अकतं तया पापं, मतं ते जीविता सेय्यो, इतो त्वं कालङ्कतो परिचरिस्ससि अच्छरापरिवुतो नन्दनवने सुखप्पत्तो विहरिस्ससी”तिआदिना नयेन मरणे वण्णं भणन्तोपि मरणवण्णमेव संवण्णेति। तस्मा द्विधा भिन्दित्वा पदभाजनं वुत्तं — “**जीविते आदीनवं दस्सेति, मरणे वण्णं भणती**”ति।

मरणाय वा समादपेय्याति मरणत्थाय उपायं गाहापेय्य। **सत्थं वा आहरा**ति आदीसु च यम्पि न वुत्तं “सोब्भे वा नरके वा पपाते वा पपता”तिआदि, तं सब्बं परतो वुत्तनयत्ता अत्थतो वुत्तमेवाति वेदितब्बं। न हि सक्का सब्बं सरूपेनेव वत्तुं।

इति चित्तमनोति इतिचित्तो इतिमनो; “मतं ते जीविता सेय्यो”ति एत्थ वुत्तमरणचित्तो मरणमनोति अत्थो। यस्मा पनेत्थ मनो चित्तसदस्स अत्थदीपनत्थं वुत्तो, अत्थतो पनेत्तं उभयम्पि एकमेव, तस्मा तस्स अत्थतो अभेदं दस्सेत्तुं “**यं चित्तं तं मनो, यं मनो तं चित्तं**”न्ति वुत्तं। इतिसद्वं पन उद्धरित्वापि न ताव अत्थो वुत्तो। **चित्तसङ्कप्पो**ति इमस्मिं पदे अधिकारवसेन इतिसद्वो आहरितब्बो। इदञ्चि “इतिचित्तसङ्कप्पो”ति एवं अवुत्तम्पि अधिकारतो वुत्तमेव होतीति वेदितब्बं। तथा हिस्स तमेवअत्थं दस्सेन्तो “**मरणसञ्जी**”तिआदिमाह। यस्मा चेत्थ “सङ्कप्पो”ति नयिदं वितक्कस्स नामं। अथ खो संविदहनमत्तस्सेत्तं अधिवचनं। तञ्च संविदहनं इमस्मिं अत्थे सञ्जाचेतनाधिप्पायेहि सङ्गहं गच्छति। तस्मा चित्तो नानप्पकारको सङ्कप्पो अस्साति चित्तसङ्कप्पोति एवमत्थो दट्ठब्बो। तथा हिस्स पदभाजनम्पि सञ्जाचेतनाधिप्पायवसेन वुत्तं। एत्थ च “अधिप्पायो”ति वितक्को वेदितब्बो।

उच्चावचेहि आकारेहीति महन्तामहन्तेहि उपायेहि। तत्थ मरणवण्णसंवण्णने ताव जीविते आदीनवदस्सनवसेन अवचाकारता मरणे वण्णभणनवसेन उच्चाकारता वेदितब्बा। समादपने पन मुट्ठिजाणुनिप्फोटनादीहि मरणसमादपनवसेन उच्चाकारता, एकतो भुज्जन्तस्स नखे विसं पक्खिपित्वा मरणादिसमादपनवसेन अवचाकारता वेदितब्बा।

सोब्भे वा नरके वा पपाते वाति एत्थ **सोब्भो** नाम समन्ततो छिन्नतटो गम्भीरो आवाटो। **नरको** नाम तत्थ तत्थ फलन्तिया भूमिया सयमेव निब्बत्ता महादरी, यत्थ हत्थीपि पतन्ति, चोरापि निलीना तिट्ठन्ति। **पपातो**ति पब्बतन्तरे वा थलन्तरे वा एकतो छिन्नो होति। **पुरिमे उपादाया**ति मेथुनं धम्मं पटिसेवित्वा अदिन्नञ्च आदियित्वा पाराजिकं आपत्तिं आपन्ने पुगले उपादाय। सेसं पुब्बे वुत्तनयत्ता उत्तानत्थत्ता च पाकटमेवाति।

१७४. एवं उद्दिट्ठसिक्खापदं पदानुक्कमेन विभजित्वा इदानीं यस्मा हेट्ठा पदभाजनीयम्हि सङ्खेपेनेव मनुस्सविग्गहपाराजिकं दस्सितं, न वित्थारेण आपत्तिं आरोपेत्वा तन्ति ठपिता। सङ्खेपदस्सिते च अत्थे न सब्बाकारेनेव भिक्खू नयं गहेत्तुं सक्कोन्ति, अनागते च पापपुग्गलानम्पि ओकासो होति, तस्मा भिक्खूनञ्च सब्बाकारेण नयग्गहणत्थं अनागते च पापपुग्गलानं ओकासपटिबाहनत्थं पुन “**सामं अधिट्ठाया**”तिआदिना नयेन मातिकं ठपेत्वा वित्थारतो मनुस्सविग्गहपाराजिकं दस्सेन्तो “**सामन्ति सयं हनती**”तिआदिमाह।

तत्रायं अनुत्तानपदवण्णनाय सद्धिं विनिच्छयकथा — कायेनाति हत्थेन वा पादेन वा मुट्ठिना वा जाणुना वा येन केनचि अङ्गपच्चङ्गेन । कायपटिबद्धेनाति कायतो अमोचितेन असिआदिना पहरणेन । निस्सग्गियेनाति कायतो च कायपटिबद्धतो च मोचितेन उसुसत्तिआदिना । एत्तावता साहत्थिको च निस्सग्गियो चाति द्वे पयोगा वुत्ता होन्ति ।

तत्थ एकमेको उद्धिस्सानुद्धिस्सभेदतो दुविधो । तत्थ उद्धेसिके यं उद्धिस्स पहरति, तस्सेव मरणेन कम्मना बज्झति । “यो कोचि मरतू”ति एवं अनुद्धेसिके पहारप्पच्चया यस्स कस्सचि मरणेन कम्मना बज्झति । उभयथापि च पहरितमत्ते वा मरतु पच्छा वा तेनेव रोगेन, पहरितमत्तेयेव कम्मना बज्झति । मरणाधिप्पायेन च पहारं दत्त्वा तेन अमतस्स पुन अज्जचित्तेन पहारे दिन्ने पच्छापि यदि पठमप्पहारेनेव मरति, तदा एव कम्मना बद्धो । अथ दुतियप्पहारेन मरति, नत्थि पाणातिपातो । उभयेहि मतेपि पठमप्पहारेनेव कम्मना बद्धो । उभयेहि अमते नेवत्थि पाणातिपातो । एस नयो बहूहिपि एकस्स पहारे दिन्ने । तत्रापि हि यस्स पहारेन मरति, तस्सेव कम्मना बद्धो होतीति ।

कम्मापत्तिव्यतिभावत्थज्चेत्थ एळकचतुक्कम्पि वेदितब्बं । यो हि एळकं एकस्मिं ठाने निपन्नं उपधारेति “रत्तिं आगन्त्वा वधिस्सामी”ति । एळकस्स च निपन्नोकासे तस्स माता वा पिता वा अरहा वा पण्डुकासावं पारुपित्वा निपन्नो होति । सो रत्तिभागे आगन्त्वा “एळकं मारेमी”ति मातरं वा पितरं वा अरहन्तं वा मारेति । “इमं वत्थुं मारेमी”ति चेतनाय अत्थिभावतो घातको च होति, आनन्तरियकम्मज्ज फुसति, पाराजिकज्ज आपज्जति । अज्जो कोचि आगन्तुको निपन्नो होति, “एळकं मारेमी”ति तं मारेति, घातको च होति पाराजिकज्ज आपज्जति, आनन्तरियं न फुसति । यक्खो वा पेतो वा निपन्नो होति, “एळकं मारेमी”ति तं मारेति घातकोव होति, न चानन्तरियं फुसति, न च पाराजिकं आपज्जति, थुल्लच्चयं पन होति । अज्जो कोचि निपन्नो नत्थि, एळकोव होति तं मारेति, घातको च होति, पाचित्तियज्ज आपज्जति । “मातापितुअरहन्तानं अज्जतरं मारेमी”ति तेसंयेव अज्जतरं मारेति, घातको च होति, आनन्तरियज्ज फुसति, पाराजिकज्ज आपज्जति । “तेसं अज्जतरं मारेस्सामी”ति अज्जं आगन्तुकं मारेति, यक्खं वा पेतं वा मारेति, एळकं वा मारेति, पुब्बे वुत्तनयेन वेदितब्बं । इध पन चेतना दारुणा होतीति ।

अज्जानिपि एत्थ पलालपुज्जादिवत्थूनि वेदितब्बानि । यो हि “लोहितकं असिं वा सत्तिं वा पुच्छिस्सामी”ति पलालपुज्जे पवेसेन्तो तत्थ निपन्नं मातरं वा पितरं वा अरहन्तं वा आगन्तुकपुरिसं वा यक्खं वा पेतं वा तिरच्छानगतं वा मारेति, वोहारवसेन “घातको”ति वुच्चति, वधकचेतनाय पन अभावतो नेव कम्मं फुसति, न आपत्तिं आपज्जति । यो पन एवं पवेसेन्तो सरीरसम्फस्सं सल्लक्खेत्वा “सत्तो मज्जे अब्भन्तरगतो मरतू”ति पवेसेत्वा मारेति, तस्स तेसं वत्थून् अनुरूपेन कम्मबद्धो च आपत्तिं च वेदितब्बा । एस नयो तत्थ निदहनत्थं पवेसेन्तस्सापि वनप्पगुम्बादीसु खिपन्तस्सापि ।

योपि “चोरं मारेमी”ति चोरवेसेन गच्छन्तं पितरं मारेति, आनन्तरियज्ज फुसति, पाराजिको च होति । यो पन परसेनाय अज्जज्ज योधं पितरज्ज कम्मं करोन्ते दिस्वा योधस्स उसुं खिपति, “एतं विज्झित्वा मम पितरं विज्झिस्सती”ति यथाधिप्पायं गते पितुघातको होति । “योधे विद्धे मम पिता पलायिस्सती”ति खिपति, उसु अयथाधिप्पायं गन्त्वा पितरं मारेति, वोहारवसेन “पितुघातको”ति वुच्चति; आनन्तरियं पन नत्थीति ।

अधिद्वहित्वाति समीपे ठत्वा । आणापेतीति उद्धिस्स वा अनुद्धिस्स वा आणापेति । तत्थ परसेनाय पच्चुपट्ठिताय अनुद्धिस्सेव “एवं विज्झ, एवं पहर, एवं घातेही”ति आणत्ते यत्तके आणत्तो घातेति, तत्तका उभिन्नं पाणातिपाता । सचे तत्थ आणापकस्स मातापितरो होन्ति, आनन्तरियम्पि फुसति । सचे आणत्तस्सेव मातापितरो, सोव आनन्तरियं फुसति । सचे अरहा होति, उभोपि आनन्तरियं फुसन्ति । उद्धिसित्वा पन “एतं दीघं रस्सं रत्तकज्जुकं नीलकज्जुकं हत्थिक्खन्धे निसिन्नं

मज्झे निसिन्नं विज्झं पहर घातेही”ति आणत्तो सचे सो तमेव घातेति, उभिन्नम्पि पाणातिपातो; आनन्तरियवत्थुम्हि च आनन्तरियं। सचे अज्जं मारेति, आणापकस्स नत्थि पाणातिपातो। एतेन आणत्तिको पयोगो वुत्तो होति। तत्थ —

वत्थुं कालञ्च ओकासं, आवुधं इरियापथं।
तुलयित्वा पञ्च ठानानि, धारेय्यत्थं विचक्खणो॥

अपरो नयो —

वत्थु कालो च ओकासो, आवुधं इरियापथो।
किरियाविसेसोति इमे, छ आणत्तिनियामका॥

तत्थ “वत्थू”ति मारेतब्बो सत्तो। “कालो”ति पुब्बण्हसायन्हादिकालो च योब्बनथावरियादिकालो च। “ओकासो”ति गामो वा वनं वा गेहद्वारं वा गेहमज्झं वा रथिका वा सिङ्घाटकं वाति एवमादि। “आवुध”न्ति असि वा उसु वा सत्ति वाति एवमादि। “इरियापथो”ति मारेतब्बस्स गमनं वा निसज्जा वाति एवमादि। “किरियाविसेसो”ति विज्झनं वा छेदनं वा भेदनं वा सङ्खमुण्डकं वाति एवमादि।

यदि हि वत्थुं विसंवादेत्वा “यं मारेही”ति आणत्तो ततो अज्जं मारेति, “पुरतो पहरित्वा मारेही”ति वा आणत्तो पच्छतो वा पस्सतो वा अज्जस्मिं वा पदेसे पहरित्वा मारेति। आणापकस्स नत्थि कम्मबन्धो; आणत्तस्सेव कम्मबन्धो। अथ वत्थुं अविसंवादेत्वा यथाणत्तिया मारेति, आणापकस्स आणत्तिक्खणे आणत्तस्स च मारणक्खणेति उभयेसम्पि कम्मबन्धो। वत्थुविसेसेन पनेत्थ कम्मविसेसो च आपत्तिविसेसो च होतीति। एवं ताव वत्थुम्हि सङ्केतविसङ्केतता वेदितब्बा।

काले पन यो “अज्ज स्वे”ति अनियमेत्वा “पुब्बण्हे मारेही”ति आणत्तो यदा कदाचि पुब्बण्हे मारेति, नत्थि विसङ्केतो। यो पन “अज्ज पुब्बण्हे”ति वुत्तो मज्झन्हे वा सायन्हे वा स्वे वा पुब्बण्हे मारेति। विसङ्केतो होति, आणापकस्स नत्थि कम्मबन्धो। पुब्बण्हे मारेतुं वायमन्तस्स मज्झन्हे जातेपि एसेव नयो। एतेन नयेन सब्बकालप्पभेदेसु सङ्केतविसङ्केतता वेदितब्बा।

ओकासेपि यो “एतं गामे ठितं मारेही”ति अनियमेत्वा आणत्तो तं यत्थ कत्थचि मारेति, नत्थि विसङ्केतो। यो पन “गामेयेवा”ति नियमेत्वा आणत्तो वने मारेति, तथा “वने”ति आणत्तो गामे मारेति। “अन्तोगेहद्वारे”ति आणत्तो गेहमज्झे मारेति, विसङ्केतो। एतेन नयेन सब्बोकासभेदेसु सङ्केतविसङ्केतता वेदितब्बा।

आवुधेपि यो “असिना वा उसुना वा”ति अनियमेत्वा “आवुधेन मारेही”ति आणत्तो येन केनचि आवुधेन मारेति, नत्थि विसङ्केतो। यो पन “असिना”ति वुत्तो उसुना, “इमिना वा असिना”ति वुत्तो अज्जेन असिना मारेति। एतस्सेव वा असिस्स “इमाय धाराय मारेही”ति वुत्तो इतराय वा धाराय तलेन वा तुण्डेन वा थरुना वा मारेति, विसङ्केतो। एतेन नयेन सब्बआवुधभेदेसु सङ्केतविसङ्केतता वेदितब्बा।

इरियापथे पन यो “एतं गच्छन्तं मारेही”ति वदति, आणत्तो च नं सचे गच्छन्तं मारेति, नत्थि विसङ्केतो। “गच्छन्तमेव मारेही”ति वुत्तो पन सचे निसिन्नं मारेति। “निसिन्नमेव वा मारेही”ति वुत्तो गच्छन्तं मारेति, विसङ्केतो होति। एतेन नयेन

सब्बइरियापथभेदेसु सङ्केतविसङ्केतता वेदितब्बा ।

किरियाविसेसेपि यो “विज्झित्वा मारेही”ति वुत्तो विज्झित्वाव मारेति, नत्थि विसङ्केतो । यो पन “विज्झित्वा मारेही”ति वुत्तो छिन्दित्वा मारेति, विसङ्केतो । एतेन नयेन सब्बकिरियाविसेसभेदेसु सङ्केतविसङ्केतता वेदितब्बा ।

यो पन लिङ्गवसेन “दीघं रस्सं काळं ओदातं किसं थूलं मारेही”ति अनियमेत्वा आणापेति, आणत्तो च यंकिञ्चि तादिसं मारेति, नत्थि विसङ्केतो उभिन्नं पाराजिकं । अथ पन सो अत्तानं सन्धाय आणापेति, आणत्तो च “अयमेव ईदिसो”ति आणापकमेव मारेति, आणापकस्स दुक्कटं, वधकस्स पाराजिकं । आणापको अत्तानं सन्धाय आणापेति, इतरो अज्जं तादिसं मारेति, आणापको मुच्चति, वधकस्सेव पाराजिकं । कस्मा? ओकासस्स अनियमितत्ता । सचे पन अत्तानं सन्धाय आणापेत्तोपि ओकासं नियमेति, “असुकस्मिं नाम रत्तिट्ठाने वा दिवाट्ठाने वा थेरासने वा नवासने वा मज्झिमासने वा निसिन्नं एवरूपं नाम मारेही”ति । तत्थ च अज्जो निसिन्नो होति, सचे आणत्तो तं मारेति, नेव वधको मुच्चति न आणापको । कस्मा? ओकासस्स नियमितत्ता । सचे पन नियमितोकासतो अज्जत्र मारेति, आणापको मुच्चतीति अयं नयो महाअट्ठकथायं सुट्ठु दळ्हं कत्वा वुत्तो । तस्मा एत्थ न अनादरियं कातब्बन्ति ।

अधिट्ठयाति मातिकावसेन आणत्तिकपयोगकथा निट्ठिता ।

इदानी ये दूतेनाति इमस्स मातिकापदस्स निद्देसदस्सनत्थं “**भिक्षु भिक्षुं आणापेती**”ति आदयो चत्तारो वारा वुत्ता । तेसु **सो तं मज्जमानो**ति सो आणत्तो यो आणापकेन “इत्थन्नामो”ति अक्खातो, तं मज्जमानो तमेव जीविता वोरपेति, उभिन्नं पाराजिकं । तं **मज्जमानो अज्जन्ति** “यं जीविता वोरपेही”ति वुत्तो तं मज्जमानो अज्जं तादिसं जीविता वोरपेति, मूलट्ठस्स अनापत्ति । **अज्जं मज्जमानो तन्ति** यो आणापकेन वुत्तो, तस्स बलवसहायं समीपे ठितं दिस्वा “इमस्स बलेनायं गज्जति, इमं ताव जीविता वोरपेमी”ति पहरन्तो इतरमेव परिवत्तित्वा तस्मिं ठाने ठितं “सहायो”ति मज्जमानो जीविता वोरपेति, उभिन्नं पाराजिकं । **अज्जं मज्जमानो अज्जन्ति** पुरिमनयेनेव “इमं तावस्स सहायं जीविता वोरपेमी”ति सहायमेव वोरपेति, तस्सेव पाराजिकं ।

दूतपरम्परापदस्स निद्देसवारे **इत्थन्नामस्स पावदाति** आदीसु एको आचरियो तयो बुद्धरक्खितधम्मरक्खितसङ्गरक्खितनामका अन्तेवासिका दट्ठब्बा । तत्थ **भिक्षु भिक्षुं आणापेती**ति आचरियो कज्जि पुग्गलं मारापेतुकामो तमत्थं आचिक्खित्वा बुद्धरक्खितं आणापेति । **इत्थन्नामस्स पावदाति** गच्छ त्वं, बुद्धरक्खित, एतमत्थं धम्मरक्खितस्स पावद । **इत्थन्नामो इत्थन्नामस्स पावदतूति** धम्मरक्खितोपि सङ्गरक्खितस्स पावदतु । **इत्थन्नामो इत्थन्नामं जीविता वोरपेतूति** एवं तथा आणत्तेन धम्मरक्खितेन आणत्तो सङ्गरक्खितो इत्थन्नामं पुग्गलं जीविता वोरपेतु; सो हि अम्हेसु वीरजातिको पटिबलो इमस्मिं कम्मेति । **आपत्ति दुक्कटस्साति** एवं आणापेन्तस्स आचरियस्स ताव दुक्कटं । **सो इतरस्स आरोचेतीति** बुद्धरक्खितो धम्मरक्खितस्स, धम्मरक्खितो च सङ्गरक्खितस्स “अम्हाकं आचरियो एवं वदति — ‘इत्थन्नामं किर जीविता वोरपेही’ति । त्वं किर अम्हेसु वीरपुरिसो”ति आरोचेति; एवं तेसम्पि दुक्कटं । **वधको पटिग्गणहातीति** “साधु वोरपेस्सामी”ति सङ्गरक्खितो सम्पटिच्छति । **मूलट्ठस्स आपत्ति थुल्लच्चयस्साति** सङ्गरक्खितेन पटिग्गहितमत्ते आचरियस्स थुल्लच्चयं । महाजनो हि तेन पापे नियोजितोति । **सो तन्ति** सो चे सङ्गरक्खितो तं पुग्गलं जीविता वोरपेति, सब्बेसं चतुन्नम्पि जनानं पाराजिकं । न केवलज्च चतुन्नं, एतेनूपायेन विसङ्केतं अकत्वा परम्पराय आणापेन्तं समणसतं समणसहस्सं वा होतु सब्बेसं पाराजिकमेव ।

विसक्कियदूतपदनिद्देसे **सो अज्जं आणापेतीति** सो आचरियेन आणत्तो बुद्धरक्खितो धम्मरक्खितं अदिस्वा वा अवत्तुकामो वा हुत्वा सङ्घरक्खितमेव उपसङ्कमित्वा “अम्हाकं आचरियो एवमाह — ‘इत्थन्नामं किर जीविता वोरोपेही’”ति विसङ्केतं करोन्तो आणापेति । विसङ्केतकरणेनेव हि एस “**विसक्कियदूतो**”ति वुच्चति । **आपत्ति दुक्कटस्साति** आणत्तिया ताव बुद्धरक्खितस्स दुक्कटं । **पटिग्गह्णाति आपत्ति दुक्कटस्साति** सङ्घरक्खितेन सम्पटिच्छिते मूलद्वस्सेव दुक्कटन्ति वेदितब्बं । एवं सन्ते पटिग्गहणे आपत्तियेव न सिया, सज्जरित्त पटिग्गहणमरणाभिनन्दनेसुपि च आपत्ति होति, मरणपटिग्गहणे कथं न सिया तस्मा पटिग्गहन्तस्सेवेतं दुक्कटं । तेनेवेत्थ “मूलद्वस्सा”ति न वुत्तं । पुरिमनयेपि चेत्तं पटिग्गहन्तस्स वेदितब्बमेव; ओकासाभावेन पन न वुत्तं । तस्मा यो यो पटिग्गह्णाति, तस्स तस्स तप्पच्चया आपत्तियेवाति अयमेत्थ अम्हाकं खन्ति । यथा चेत्थ एवं अदिन्नादानेपीति ।

सचे पन सो तं जीविता वोरोपेति, आणापकस्स च बुद्धरक्खितस्स वोरोपकस्स च सङ्घरक्खितस्साति उभिन्नम्पि पाराजिकं । मूलद्वस्स पन आचरियस्स विसङ्केतत्ता पाराजिकेन अनापत्ति । धम्मरक्खितस्स अजाननताय सब्बेन सब्बं अनापत्ति । बुद्धरक्खितो पन द्विन्नं सोत्थिभावं कत्वा अत्तना नट्ठोति ।

गतपच्चागतदूतनिद्देसे — **सो गन्त्वा पुन पच्चागच्छतीति** तस्स जीविता वोरोपेतब्बस्स समीपं गन्त्वा सुसंविहितारक्खत्ता तं जीविता वोरोपेतुं असक्कोन्तो आगच्छति । **यदा सक्कोसि तदाति** किं अज्जेव मारितो मारितो होति, गच्छ यदा सक्कोसि, तदा नं जीविता वोरोपेहीति । **आपत्ति दुक्कटस्साति** एवं पुन आणत्तियापि दुक्कटमेव होति । सचे पन सो अवस्सं जीविता वोरोपेतब्बो होति, अत्थसाधकचेतना मग्गानन्तरफलसदिसा, तस्मा अयं आणत्तिक्खणेयेव पाराजिको । सचेपि वधको सट्ठिवस्सातिक्कमेन तं वधति, आणापको च अन्तराव कालङ्करोति, हीनाय वा आवत्तति, अस्समणोव हुत्वा कालञ्च करिस्सति, हीनाय वा आवत्तिस्सति । सचे आणापको गिहिकाले मातरं वा पितरं वा अरहन्तं वा सन्धाय एवं आणापेत्वा पब्बजति, तस्मिं पब्बजिते आणत्तो तं मारेति, आणापको गिहिकालेयेव मातुघातको पितुघातको अरहन्तघातको वा होति, तस्मा नेवस्स पब्बज्जा, न उपसम्पदा रुहति । सचेपि मारेतब्बपुग्गलो आणत्तिक्खणे पुथुज्जनो, यदा पन नं आणत्तो मारेति तदा अरहा होति, आणत्ततो वा पहारं लभित्वा दुक्खमूलिकं सद्धं निस्साय विपस्सन्तो अरहत्तं पत्वा तेनेवाबाधेन कालं करोति, आणापको आणत्तिक्खणेयेव अरहन्तघातको । वधको पन सब्बत्थ उपक्कमकरणक्खणेयेव पाराजिकोति ।

इदानि ये सब्बेसुयेव इमेसु दूतवसेन वुत्तमातिकापदेसु सङ्केतविसङ्केतदस्सनत्थं

वुत्ता तयो वारा, तेसु पठमवारे ताव — यस्मा तं सणिकं वा भणन्तो तस्स वा बधिरताय “मा घातेही”ति एतं वचनं न सार्वेति, तस्मा मूलद्वो न मुत्तो । दुतियवारे — सावितत्ता मुत्तो । ततियवारे पन तेन च सावितत्ता इतरेन च “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा ओरतत्ता उभोपि मुत्ताति ।

दूतकथा निट्ठिता ।

१७५. अरहो रहोसज्जीनिद्देसादीसु **अरहोति** सम्मुखे । **रहोति** परम्मुखे । तत्थ यो उपट्टानकाले वेरिभिक्षुम्हि भिक्षूहि सद्धिं आगन्त्वा पुरतो निसिन्नेयेव अन्धकारदोसेन तस्स आगतभावं अजानन्तो “अहो वत इत्थन्नामो हतो अस्स, चोरापि नाम तं न हनन्ति, सण्णो वा न डंसति, न सत्थं वा विसं वा आहरती”ति तस्स मरणं अभिनन्दन्तो ईदिसानि वचनानि उल्लपति, अयं **अरहो रहोसज्जी उल्लपति** नाम । सम्मुखेव तस्मिं परम्मुखसज्जीति अत्थो । यो पन तं पुरतो

निसिन्नं दिस्वा पुन उपट्ठानं कत्वा गतेहि भिक्खूहि सद्धिं गतेपि तस्मिं “इधेव सो निसिन्नो”ति सज्जी हुत्वा पुरिमनयेनेव उल्लपति, अयं रहो अरहोसज्जी उल्लपति नाम । एतेनेवुपायेन अरहो अरहोसज्जी च रहो रहोसज्जी च वेदितब्बो । चतुन्नम्पि च एतेसं वाचाय वाचाय दुक्कटन्ति वेदितब्बं ।

इदानीं मरणवण्णसंवण्णनाय विभागदस्सनत्थं वुत्तेसु पञ्चसु कायेन संवण्णनादिमातिकानिद्वेसेसु — कायेन विकारं करोतीति यथा सो जानाति “सत्थं वा आहरित्वा विसं वा खादित्वा रज्जुया वा उब्बन्धित्वा सोब्भादीसु वा पपतित्वा यो मरति सो किर धनं वा लभति, यसं वा लभति, सग्गं वा गच्छतीति अयमत्थो एतेन वुत्तो”ति तथा हत्थमुद्वादीहि दस्सेति । वाचाय भणतीति तमेवत्थं वाक्यभेदं कत्वा भणति । ततियवारो उभयवसेन वुत्तो । सब्बत्थ संवण्णनाय पयोगे पयोगे दुक्कटं । तस्स दुक्खुप्पत्तियं संवण्णकस्स थुल्लच्चयं । यं उद्दिस्स संवण्णना कता, तस्मिं मते संवण्णनक्खणेयेव संवण्णकस्स पाराजिकं । सो तं न जानाति अज्जो जत्वा “लद्धो वत मे सुखुप्पत्तिउपायो”ति तां संवण्णनाय मरति, अनापत्ति । द्विन्नं उद्दिस्स संवण्णनाय कताय एको जत्वा मरति, पाराजिकं । द्वेपि मरन्ति, पाराजिकञ्च अकुसलरासि च । एस नयो सम्बहुलेसु । अनुद्दिस्स मरणं संवण्णेन्तो आहिण्डति, यो यो तं संवण्णनं जत्वा मरति, सब्बो तेन मारितो होति ।

दूतेन संवण्णनायं “असुकं नाम गेहं वा गामं वा गन्त्वा इत्थन्नामस्स एवं मरणवण्णं संवण्णेही”ति सासने आरोचितमत्ते दुक्कटं । यस्सत्थाय पहितो तस्स दुक्खुप्पत्तिया मूलट्ठस्स थुल्लच्चयं, मरणेन पाराजिकं । दूतो “जातो दानि अयं सग्गमग्गो”ति तस्स अनारोचेत्वा अत्तनो जातिस्स वा सालोहितस्स वा आरोचेति, तस्मिं मते विसङ्केतो होति, मूलट्ठो मुच्चति । दूतो तथेव चिन्तेत्वा सयं संवण्णनाय वुत्तं कत्वा मरति, विसङ्केतोव । अनुद्दिस्स पन सासने आरोचिते यत्तका दूतस्स संवण्णनाय मरन्ति, तत्तका पाणातिपाता । सचे मातापितरो मरन्ति, आनन्तरियम्पि होति ।

१७६. लेखासंवण्णनाय — लेखं छिन्दतीति पण्णे वा पोत्थके वा अक्खरानि लिखति — “यो सत्थं वा आहरित्वा पपाते वा पपतित्वा अज्जेहि वा अग्गिप्पवेसनउदकप्पवेसनादीहि उपायेहि मरति, सो इदञ्चिदञ्च लभती”ति वा “तस्स धम्मो होती”ति वाति । एत्थापि दुक्कटथुल्लच्चया वुत्तनयेनेव वेदितब्बा । उद्दिस्स लिखिते पन यं उद्दिस्स लिखितं तस्सेव मरणेन पाराजिकं । बहू उद्दिस्स लिखिते यत्तका मरन्ति, तत्तका पाणातिपाता । मातापितूनं मरणेन आनन्तरियं । अनुद्दिस्स लिखितेपि एसेव नयो । “बहू मरन्ती”ति विप्पटिसारे उप्पन्ने तं पोत्थकं ज्ञापेत्वा वा यथा वा अक्खरानि न पज्जायन्ति तथा कत्वा मुच्चति । सचे सो परस्स पोत्थको होति, उद्दिस्स लिखितो वा होति अनुद्दिस्स लिखितो वा, गहितट्ठाने ठपेत्वा मुच्चति । सचे मूलेन कीतो होति, पोत्थकस्सामिकानं पोत्थकं, येसं हत्थतो मूलं गहितं, तेसं मूलं दत्वा मुच्चति । सचे सम्बहुला “मरणवण्णं लिखिस्सामा”ति एकज्झासया हुत्वा एको तालरुक्खं आरोहित्वा पण्णं छिन्दति, एको आहरति, एको पोत्थकं करोति, एको लिखति, एको सचे कण्टकलेखा होति, मसिं मक्खेति, मसिं मक्खेत्वा तं पोत्थकं सज्जेत्वा सब्बेव सभायं वा आपणे वा यत्थ वा पन लेखादस्सनकोतूहलका बहू सन्निपतन्ति, तत्थ ठपेन्ति । तं वाचेत्वा सचेपि एको मरति, सब्बेसं पाराजिकं । सचे बहुका मरन्ति, वुत्तसदिसोव नयो । विप्पटिसारे पन उप्पन्ने तं पोत्थकं सचेपि मज्जूसायं गोपेन्ति, अज्जो च तं दिस्वा नीहरित्वा पुन बहूनं दस्सेति, नेव मुच्चन्ति । तिड्ढतु मज्जूसा, सचेपि तं पोत्थकं नदियं वा समुद्दे वा खिपन्ति वा धोवन्ति वा खण्डाखण्डं वा छिन्दन्ति, अग्गिम्हि वा ज्ञापेन्ति, याव सङ्घट्टितेपि दुद्धोते वा दुज्झापिते वा पत्ते अक्खरानि पज्जायन्ति, ताव न मुच्चन्ति । यथा पन अक्खरानि न पज्जायन्ति तथेव कते मुच्चन्तीति ।

इदानीं थावरपयोगस्स विभागदस्सनत्थं वुत्तेसु ओपातादिमातिकानिद्वेसेसु मनुस्सं उद्दिस्स ओपातं खनतीति “इत्थन्नामो पतित्वा मरिस्सती”ति कञ्चि मनुस्सं उद्दिसित्वा यत्थ सो एकतो विचरति, तत्थ आवाटं खनति, खनन्तस्स

ताव सचेपि जातपथविया खनति, पाणातिपातस्स पयोगत्ता पयोगे पयोगे दुक्कटं । यं उद्दिस्स खनति, तस्स दुक्खुप्पत्तिया थुल्लच्चयं, मरणेन पाराजिकं । अज्जस्मिं पतित्वा मते अनापत्ति । सचे अनुद्दिस्स “यो कोचि मरिस्सती”ति खतो होति, यत्तका पतित्वा मरन्ति, तत्तका पाणातिपाता । आनन्तरियवत्थूसु च आनन्तरियं थुल्लच्चयपाचित्तियवत्थूसु थुल्लच्चयपाचित्तियानि ।

बहू तत्थ चेतना; कतमाय पाराजिकं होतीति? **महाअट्ठकथायं** ताव वुत्तं — “आवाटं गम्भीरतो च आयामवित्थारतो च खनित्वा पमाणे ठपेत्वा तच्छेत्वा पुञ्छित्वा पंसुपच्छिं उद्धरन्तस्स सन्निट्ठापिका अत्थसाधकचेतना मग्गानन्तरफलसदिसा । सचेपि वस्ससतस्स अच्चयेन पतित्वा अवस्सं मरणकसत्तो होति, सन्निट्ठापकचेतनायमेव पाराजिक”न्ति । **महापच्चरियं** पन **सङ्खेपट्ठकथायञ्च** — “इमस्मिं आवाटे पतित्वा मरिस्सतीति एकस्मिम्पि कुदालप्पहारे दिन्ने सचे कोचि तत्थ पक्खलितो पतित्वा मरति, पाराजिकमेव । **सुत्तन्तिकथेरा** पन सन्निट्ठापकचेतनं गणहन्ती”ति वुत्तं ।

एको “ओपातं खनित्वा असुकं नाम आनेत्वा इध पातेत्वा मारेही”ति अज्जं आणापेति, सो तं पातेत्वा मारेति, उभिनं पाराजिकं । अज्जं पातेत्वा मारेति, सयं पतित्वा मरति, अज्जो अत्तनो धम्मताय पतित्वा मरति, सब्बत्थ विसङ्केतो होति, मूलट्ठो मुच्चति । “असुको असुकं आनेत्वा इध मारेस्सती”ति खतेपि एसेव नयो । मरितुकामा इध मरिस्सन्तीति खनति, एकस्स मरणे पाराजिकं । बहुन्नं मरणे अकुसलरासि, मातापितूनं मरणे आनन्तरियं, थुल्लच्चयपाचित्तियवत्थूसु थुल्लच्चयपाचित्तियानि ।

“ये केचि मारेतुकामा, ते इध पातेत्वा मारेस्सन्ती”ति खनति, तत्थ पातेत्वा मारेन्ति, एकस्मिं मते पाराजिकं, बहूसु अकुसलरासि, आनन्तरियादिवत्थूसु आनन्तरियादीनि । इधेव अरहन्तापि सङ्गहं गच्छन्ति । पुरिमनये पन “तेसं मरितुकामताय पतनं नत्थी”ति ते न सङ्गहन्ति । द्वीसुपि नयेसु अत्तनो धम्मताय पतित्वा मते विसङ्केतो । “ये केचि अत्तनो वेरिके एत्थ पातेत्वा मारेस्सन्ती”ति खनति, तत्थ च वेरिका वेरिके पातेत्वा मारेन्ति, एकस्मिं मारिते पाराजिकं, बहूसु अकुसलरासि, मातरि वा पितरि वा अरहन्ते वा वेरिकेहि आनेत्वा तत्थ मारिते आनन्तरियं । अत्तनो धम्मताय पतित्वा मतेसु विसङ्केतो ।

यो पन “मरितुकामा वा अमरितुकामा वा मारेतुकामा वा अमारेतुकामा वा ये केचि एत्थ पतिता वा पातिता वा मरिस्सन्ती”ति सब्बथापि अनुद्दिस्सेव खनति । यो यो मरति तस्स तस्स मरणेन यथानुरूपं कम्मञ्च फुसति, आपत्तिञ्च आपज्जति । सचे गम्भीनी पतित्वा सगम्भा मरति, द्वे पाणातिपाता । गम्भोयेव विनस्सति, एको । गम्भो न विनस्सति, माता मरति, एकोयेव । चोरेहि अनुबद्धो पतित्वा मरति, ओपातखनकस्सेव पाराजिकं । चोरा तत्थ पातेत्वा मारेन्ति, पाराजिकमेव । तत्थ पतितं बहि नीहरित्वा मारेन्ति, पाराजिकमेव । कस्मा? ओपाते पतितप्पयोगेन गहितत्ता । ओपाततो निक्खमित्वा तेनेव आबाधेन मरति, पाराजिकमेव । बहूनि वस्सानि अतिक्कमित्वा पुन कुपितेन तेनेवाबाधेन मरति, पाराजिकमेव । ओपाते पतनप्पच्चया उप्पन्नरोगेन गिलानस्सेव अज्जो रोगो उप्पज्जति, ओपातरोगो बलवतरो होति, तेन मतेपि ओपातखणको न मुच्चति । सचे पच्छा उप्पन्नरोगो बलवा होति, तेन मते मुच्चति । उभोहि मते न मुच्चति । ओपाते ओपपातिकमनुस्सो निब्बत्तित्वा उत्तरितुं असक्कोन्तो मरति, पाराजिकमेव । मनुस्सं उद्दिस्स खते यक्खादीसु पतित्वा मतेसु अनापत्ति । यक्खादयो उद्दिस्स खते मनुस्सादीसु मरन्तेसुपि एसेव नयो । यक्खादयो उद्दिस्स खनन्तस्स पन खननेपि तेसं दुक्खुप्पत्तियम्पि दुक्कटमेव । मरणे वत्थुवसेन थुल्लच्चयं वा पाचित्तियं वा । अनुद्दिस्स खते ओपाते यक्खरूपेन वा पेत्रूपेन वा पतति, तिरच्छानरूपेन मरति, पतनरूपं पमाणं, तस्मा थुल्लच्चयन्ति **उपतिस्सत्थेरो** । मरणरूपं पमाणं, तस्मा

पाचिच्चयन्ति फुस्सदेवत्थेरो । तिरच्छानरूपेण पतित्वा यक्खपेतरूपेण मतेपि एसेव नयो ।

ओपातखनको ओपातं अज्जस्स विक्किणाति वा मुधा वा देति, यो यो पतित्वा मरति, तप्पच्चया तस्सेव आपत्ति च कम्मबन्धो च । येन लद्धो सो निदोसो । अथ सोपि “एवं पतिता उत्तरितुं असक्कोन्ता नस्सिस्सन्ति, सुउद्धरा वा न भविस्सन्ती”ति तं ओपातं गम्भीरतरं वा उत्तानतरं वा दीघतरं वा रस्सतरं वा वित्थततरं वा सम्बाधतरं वा करोति, उभिन्नम्पि आपत्ति च कम्मबन्धो च । बहू मरन्तीति विप्पटिसारे उप्पन्ने ओपातं पंसुना पूरेति, सचे कोचि पंसुम्हि पतित्वा मरति, पूरेत्वापि मूलट्ठो न मुच्चति । देवे वस्सन्ते कद्दमो होति, तत्थ लगित्वा मतेपि । रुक्खो वा पतन्तो वातो वा वस्सोदकं वा पंसुं हरति, कन्दमूलत्थं वा पथविं खनन्ता तत्थ आवाटं करोन्ति । तत्थ सचे कोचि लगित्वा वा पतित्वा वा मरति, मूलट्ठो न मुच्चति । तस्मिं पन ओकासे महन्तं तळाकं वा पोक्खरणिं वा कारेत्वा चेत्तियं वा पतिट्ठापेत्वा बोधिं वा रोपेत्वा आवासं वा सकटमगं वा कारेत्वा मुच्चति । यदापि थिरं कत्वा पूरिते ओपाते रुक्खादीनं मूलानि मूलेहि संसिब्बितानि होन्ति, जातपथवी जाता, तदापि मुच्चति । सचेपि नदी आगन्त्वा ओपातं हरति, एवम्पि मुच्चतीति । अयं ताव ओपातकथा ।

ओपातस्सेव पन अनुलोमेसु पासादीसुपि यो ताव पासं ओड्ढेति “एत्थ बज्झित्वा सत्ता मरिस्सन्ती”ति अवस्सं बज्झनकसत्तानं वसेन हत्था मुत्तमत्ते पाराजिकानन्तरियथुल्लच्चयपाचिच्चयानि वेदितब्बानि । उद्दिस्स कते यं उद्दिस्स ओड्ढितो, ततो अज्जेसं बन्धने अनापत्ति । पासे मूलेन वा मुधा वा दिन्नेपि मूलट्ठस्सेव कम्मबन्धो । सचे येन लद्धो सो उगगलितं वा पासं सण्ठपेति, पस्सेन वा गच्छन्ते दिस्वा वतिं कत्वा सम्मुखे पवेसेति, थद्धतरं वा पासयट्ठिं ठपेति, दळ्ढतरं वा पासरज्जुं बन्धति, थिरतरं वा खाणुकं वा आकोटेति, उभोपि न मुच्चन्ति । सचे विप्पटिसारे उप्पन्ने पासं उगगलापेत्वा गच्छति, तं दिस्वा पुन अज्जे सण्ठपेन्ति, बद्धा बद्धा मरन्ति, मूलट्ठो न मुच्चति ।

सचे पन तेन पासयट्ठि सयं अकता होति, गहितट्ठाने ठपेत्वा मुच्चति । तत्थजातकयट्ठिं छिन्दित्वा मुच्चति । सयं कतयट्ठिं पन गोपेन्तोपि न मुच्चति । यदि हि तं अज्जो गण्हित्वा पासं सण्ठपेति, तप्पच्चया मरन्तेसु मूलट्ठो न मुच्चति । सचे तं झापेत्वा अलातं कत्वा छड्ढेति, तेन अलातेन पहारं लद्धा मरन्तेसुपि न मुच्चति । सब्बसो पन झापेत्वा वा नासेत्वा वा मुच्चति, पासरज्जुम्पि अज्जेहि च वट्ठितं गहितट्ठाने ठपेत्वा मुच्चति । रज्जुके लभित्वा सयं वट्ठितं उब्बट्ठेत्वा वाके लभित्वा वट्ठितं हीरं हीरं कत्वा मुच्चति । अरज्जतो पन सयं वाके आहरित्वा वट्ठितं गोपेन्तोपि न मुच्चति । सब्बसो पन झापेत्वा वा नासेत्वा वा मुच्चति ।

अदूहलं सज्जेन्तो चतूसु पादेसु अदूहलमज्जं ठपेत्वा पासाणे आरोपेति, पयोगे पयोगे दुक्कटं । सब्बसज्जं कत्वा हत्थतो मुत्तमत्ते अवस्सं अज्झोत्थरितब्बकसत्तानं वसेन उद्दिस्सकानुद्दिस्सकानुरूपेण पाराजिकादीनि वेदितब्बानि । अदूहले मूलेन वा मुधा वा दिन्नेपि मूलट्ठस्सेव कम्मबद्धो । सचे येन लद्धं सो पतितं वा उक्खिपति, अज्जेपि पासाणे आरोपेत्वा गरुकतरं वा करोति, पस्सेन वा गच्छन्ते दिस्वा वतिं कत्वा अदूहले पवेसेति, उभोपि न मुच्चन्ति । सचेपि विप्पटिसारे उप्पन्ने अदूहलं पातेत्वा गच्छति, तं दिस्वा अज्जो सण्ठपेति, मूलट्ठो न मुच्चति । पासाणे पन गहितट्ठाने ठपेत्वा अदूहलपादे च पासयट्ठियं वुत्तनयेन गहितट्ठाने वा ठपेत्वा झापेत्वा वा मुच्चति ।

सूलं रोपेन्तस्सापि सब्बसज्जं कत्वा हत्थतो मुत्तमत्ते सूलमुखे पतित्वा अवस्सं मरणकसत्तानं वसेन उद्दिस्सानुद्दिस्सानुरूपतो पाराजिकादीनि वेदितब्बानि । सूले मूलेन वा मुधा वा दिन्नेपि मूलट्ठस्सेव कम्मबद्धो । सचे येन लद्धं सो “एकप्पहारेनेव मरिस्सन्ती”ति तिखिणतरं वा करोति, “दुक्खं मरिस्सन्ती”ति कुण्ठतरं वा करोति, “उच्च”न्ति सल्लक्खेत्वा नीचतरं वा “नीच”न्ति सल्लक्खेत्वा उच्चतरं वा पुन रोपेति, वड्ढं वा उज्जुं अतिउज्जुं वा ईसकं पोणं

करोति, उभोपि न मुच्यन्ति । सचे पन “अट्टाने ठित”न्ति अज्जस्मिं ठाने ठपेति, तं चे मारणत्थाय आदितो पभुति परियेसित्वा कतं होति, मूलट्ठो न मुच्यति । अपरियेसित्वा पन कतमेव लभित्वा रोपिते मूलट्ठो मुच्यति । विप्पटिसारे उप्पन्ने पासयट्ठियं वुत्तनयेन गहितट्टाने वा ठपेत्वा झापेत्वा वा मुच्यति ।

१७७. अपस्सेने सत्थं वाति एत्थ अपस्सेनं नाम निच्चपरिभोगो मज्जो वा पीठं वा अपस्सेनफलकं वा दिवाट्टाने निसीदन्तस्स अपस्सेनकत्थम्भो वा तत्थजातकरुक्खो वा चङ्कमे अपस्साय तिट्ठन्तस्स आलम्बनरुक्खो वा आलम्बनफलकं वा सब्बम्पेतं अपस्सयनीयट्ठेन अपस्सेनं नाम; तस्मिं अपस्सेने यथा अपस्सयन्तं विज्झति वा छिन्दति वा तथा कत्वा वासिफरसुसत्तिआरकण्टकादीनं अज्जतरं सत्थं ठपेति, दुक्कटं । धुवपरिभोगट्टाने निरासङ्कस्स निसीदतो वा निपज्जतो वा अपस्सयन्तस्स वा सत्थसम्पस्सपच्चया दुक्खुप्पत्तिया थुल्लच्चयं, मरणेन पाराजिकं । तं चे अज्जोपि तस्स वेरिभिक्खु विहारचारिकं चरन्तो दिस्वा “इमस्स मज्जे मरणत्थाय इदं निखित्तं, साधु सुट्ठु मरतू”ति अभिनन्दन्तो गच्छति, दुक्कटं । सचे पन सोपि तत्थ “एवं कते सुकतं भविस्सती”ति तिखिणतरादिकरणेन किञ्चि कम्मं करोति, तस्सापि पाराजिकं । सचे पन “अट्टाने ठित”न्ति उद्धरित्वा अज्जस्मिं ठाने ठपेति तदत्थमेव कत्वा ठपिते मूलट्ठो न मुच्यति । पाकतिकं लभित्वा ठपितं होति, मुच्यति । तं अपनेत्वा अज्जं तिखिणतरं ठपेति मूलट्ठो मुच्यतेव ।

विसमक्खनेपि याव मरणाभिनन्दने दुक्कटं ताव एसेव नयो । सचे पन सोपि खुद्दकं विसमण्डलन्ति सल्लक्खेत्वा महन्तरं वा करोति, महन्तं वा “अतिरेकं होती”ति खुद्दकं करोति, तनुकं वा बहलं; बहलं वा तनुकं करोति, अग्गिना तापेत्वा हेट्ठा वा उपरि वा सज्जारेति, तस्सापि पाराजिकं । “इदं अट्टाने ठित”न्ति सब्बमेव तच्छेत्वा पुज्झित्वा अज्जस्मिं ठाने ठपेति, अत्तना भेसज्जानि योजेत्वा कते मूलट्ठो न मुच्यति, अत्तना अकते मुच्यति । सचे पन सो “इदं विसं अतिपरित्तं”न्ति अज्जम्पि आनेत्वा पक्खिपति, यस्स विसेन मरति, तस्स पाराजिकं । सचे उभिन्नम्पि सन्तकेन मरति, उभिन्नम्पि पाराजिकं । “इदं विसं निब्बिस”न्ति तं अपनेत्वा अत्तनो विसमेव ठपेति, तस्सेव पाराजिकं मूलट्ठो मुच्यति ।

दुब्बलं वा करोतीति मज्जपीठं अट्टनिया हेट्ठाभागे छिन्दित्वा विदलेहि वा रज्जुकेहि वा येहि वीतं होति, ते वा छिन्दित्वा अप्पावसेसमेव कत्वा हेट्ठा आवुधं निक्खिपति “एत्थ पतित्वा मरिस्सती”ति । अपस्सेनफलकादीनम्पि चङ्कमे आलम्बनरुक्खफलकपरियोसानानं परभागं छिन्दित्वा हेट्ठा आवुधं निक्खिपति, सोब्भादीसु मज्जं वा पीठं वा अपस्सेनफलकं वा आनेत्वा ठपेति, यथा तत्थ निसिन्नमतो वा अपस्सितमतो वा पतति, सोब्भादीसु वा सज्जरणसेतु होति, तं दुब्बलं करोति; एवं करोन्तस्स करणे दुक्कटं । इतरस्स दुक्खुप्पत्तिया थुल्लच्चयं, मरणे पाराजिकं । भिक्खुं आनेत्वा सोब्भादीनं तटे ठपेति “दिस्वा भयेन कम्पेन्तो पतित्वा मरिस्सती”ति दुक्कटं । सो तत्थेव पतति, दुक्खुप्पत्तिया थुल्लच्चयं, मरणे पाराजिकं । सयं वा पातेति, अज्जेन वा पातापेति, अज्जो अवुत्तो वा अत्तनो धम्मताय पातेति, अमनुस्सो पातेति, वातप्पहारेन पतति, अत्तनो धम्मताय पतति, सब्बत्थ मरणे पाराजिकं । कस्मा? तस्स पयोगेन सोब्भादितटे ठितत्ता ।

उपनिक्खिपनं नाम समीपे निक्खिपनं । तत्थ “यो इमिना असिना मतो सो धनं वा लभती”ति आदिना नयेन मरणवण्णं वा संवण्णेत्वा “इमिना मरणत्थिका मरन्तु, मारणत्थिका मारेन्तू”ति वा वत्वा असिं उपनिक्खिपति, तस्स उपनिक्खिपने दुक्कटं । मरितुकामो वा तेन अत्तानं पहरतु, मारेतुकामो वा अज्जं पहरतु, उभयथापि परस्स दुक्खुप्पत्तिया उपनिक्खेपकस्स थुल्लच्चयं, मरणे पाराजिकं । अनुद्दिस्स निक्खित्ते बहूनां मरणे अकुसलरासि । पाराजिकादिवत्थूसु पाराजिकादीनि । विप्पटिसारे उप्पन्ने असिं गहितट्टाने ठपेत्वा मुच्यति । किणित्वा गहितो होति, असिस्सामिकानं असिं, येसं हत्थतो मूलं गहितं, तेसं मूलं दत्वा मुच्यति । सचे लोहपिण्डिं वा फालं वा कुदालं वा गहेत्वा असि कारापितो होति, यं भण्डं

गहेत्वा कारितो, तदेव कत्वा मुच्चति । सचे कुदालं गहेत्वा कारितं विनासेत्वा फालं करोति, फालेन पहारं लभित्वा मरन्तेसुपि पाणातिपाततो न मुच्चति । सचे पन लोहं समुद्धापेत्वा उपनिक्खपनत्थमेव कारितो होति, अरेन घंसित्वा चुण्णविचुण्णं कत्वा विप्पकिण्णे मुच्चति । सचेपि संवण्णनापोत्थको विय बहूहि एकज्झासयेहि कतो होति, पोत्थके वुत्तनयेनेव कम्मबन्धविनिच्छयो वेदितब्बो । एस नयो **सत्तिभेण्डीसु** । **लगुळे** पासयट्ठिसदिसो विनिच्छयो । तथा **पासाणे** । **सत्थे** असिसदिसोव । **विसं वाति** विसं उपनिक्खपन्तस्स वत्थुवसेन उट्ठिस्सानुट्ठिस्सानुरूपतो पाराजिकादिवत्थूसु पाराजिकादीनि वेदितब्बानि । किणित्वा ठपिते पुरिमनयेन पटिपाकतिकं कत्वा मुच्चति । सयं भेसज्जेहि योजिते अविसं कत्वा मुच्चति । **रज्जुया** पासरज्जुसदिसोव विनिच्छयो ।

भेसज्जे — यो भिक्खु वेरिभिक्खुस्स पज्जरके वा विसभागरोगे वा उप्पन्ने असप्पायानिपि सप्पिआदीनि सप्पायानीति मरणाधिप्पायो देति, अज्जं वा किज्जि कन्दमूलफलं तस्स एवं भेसज्जदाने दुक्कटं । परस्स दुक्खुप्पत्तियं मरणे च थुल्लच्चयपाराजिकानि, आनन्तरियवत्थुम्हि आनन्तरियन्ति वेदितब्बं ।

१७८. रूपूपहारे — **उपसंहरतीति** परं वा अमनापरूपं तस्स समीपे ठपेति, अत्तना वा यक्खपेतादिवेसं गहेत्वा तिट्ठति, तस्स उपसंहारमत्ते दुक्कटं । परस्स तं रूपं दिस्वा भयुप्पत्तियं थुल्लच्चयं, मरणे पाराजिकं । सचे पन तदेव रूपं एकच्चस्स मनापं होति, अलाभकेन च सुस्सित्वा मरति, विसङ्केतो । **मनापियेपि** एसेव नयो । तत्थ पन विसेसेन इत्थीनं पुरिसरूपं पुरिसानज्ज इत्थिरूपं मनापं तं अलङ्कुरित्वा उपसंहरति, दिट्ठमत्तकमेव करोति, अतिचिरं पस्सितुम्पि न देति, इतरो अलाभकेन सुस्सित्वा मरति, पाराजिकं । सचे उत्तसित्वा मरति, विसङ्केतो । अथ पन उत्तसित्वा वा अलाभकेन वाति अविचारेत्वा “केवलं पस्सित्वा मरिस्सती”ति उपसंहरति, उत्तसित्वा वा सुस्सित्वा वा मते पाराजिकमेव । एतेनेवूपायेन **सद्दूपहारादयोपि** वेदितब्बा । केवलज्हेत्थ अमनुस्ससद्दादयो उत्रासजनका अमनापसद्दा, पुरिसानं इत्थिसद्दमधुरगन्धब्वसद्दादयो चित्तस्सादकरा मनापसद्दा । हिमवन्ते विसरुक्खानं मूलादिगन्धा कुणपगन्धा च अमनापगन्धा, काळानुसारीमूलगन्धादयो मनापगन्धा । पटिकूलमूलरसादयो अमनापरसा, अप्पटिकूलमूलरसादयो मनापरसा । विसफस्समहाकच्छुफस्सादयो अमनापफोडुब्बा, चीनपटहंसपुप्फतूलिकफस्सादयो मनापफोडुब्बाति वेदितब्बा ।

धम्मूपहारे — **धम्मो**ति देसनाधम्मो वेदितब्बो । देसनावसेन वा निरये च सग्गे च विपत्तिसम्पत्तिभेदं धम्मरम्मणमेव । **नेरयिकस्साति** भिन्नसंवरस्स कतपापस्स निरये निब्बत्तनारहस्स सत्तस्स पज्जविधबन्धनकम्मकरणादिनिरयकथं कथेति । तं चे सुत्वा सो उत्तसित्वा मरति, कथिकस्स पाराजिकं । सचे पन सो सुत्वापि अत्तनो धम्मताय मरति, अनापत्ति । “इदं सुत्वा एवरूपं पापं न करिस्सति ओरमिस्सति विरमिस्सती”ति निरयकथं कथेति, तं सुत्वा इतरो उत्तसित्वा मरति, अनापत्ति । **सग्गकथन्ति** देवनाटकादीनं नन्दनवनादीनज्ज सम्पत्तिकथं; तं सुत्वा इतरो सग्गाधिमुत्तो सीघं तं सम्पत्तिं पापुणितुकामो सत्थाहरणविसखादनआहारुपच्छेद-अस्सासपस्साससन्निरुन्धनादीहि दुक्खं उप्पादेति, कथिकस्स थुल्लच्चयं, मरति पाराजिकं । सचे पन सो सुत्वापि यावतायुकं ठत्वा अत्तनो धम्मताय मरति, अनापत्ति । “इमं सुत्वा पुज्जानि करिस्सती”ति कथेति, तं सुत्वा इतरो अधिमुत्तो कालं करोति, अनापत्ति ।

१७९. आचिक्खनायं — **पुट्ठो भणतीति** “भन्ते कथं मतो धनं वा लभति सग्गे वा उपपज्जती”ति एवं पुच्छितो भणति ।

अनुसासनियं — **अपुट्ठो**ति एवं अपुच्छितो सामज्जेव भणति ।

सङ्केतकम्मनिमित्तकम्मानि अदिन्नादानकथायं वृत्तनयेनेव वेदितव्वानि ।

एवं नानप्यकारतो आपत्तिभेदं दस्सेत्वा इदानीं अनापत्तिभेदं दस्सेन्तो “अनापत्ति असञ्चिच्चा”ति आदिमाह । तत्थ असञ्चिच्चाति “इमिना उपक्कमेन इमं मारेमी”ति अचेतेत्वा । एवञ्चि अचेतेत्वा कतेन उपक्कमेन परे मतेपि अनापत्ति, वक्खति च “अनापत्ति भिक्खु असञ्चिच्चा”ति । अजानन्तस्साति “इमिना अयं मरिस्सती”ति अजानन्तस्स उपक्कमेन परे मतेपि अनापत्ति, वक्खति च विसगतपिण्डपातवत्थुस्मिं “अनापत्ति भिक्खु अजानन्तस्सा”ति । नमरणाधिप्पायस्साति मरणं अनिच्छन्तस्स । येन हि उपक्कमेन परो मरति, तेन उपक्कमेन तस्मिं मारितेपि नमरणाधिप्पायस्स अनापत्ति । वक्खति च “अनापत्ति भिक्खु नमरणाधिप्पायस्सा”ति । उम्मत्तकादयो पुब्बे वृत्तनया एव । इध पन आदिकम्मिका अज्जमज्जं जीविता वोरोपितभिक्खू, तेसं अनापत्ति । अवसेसानं मरणवण्णसंवण्णनकादीनं आपत्तियेवाति ।

पदभाजनीयवण्णना निट्ठिता ।

समुट्ठानादीसु — इदं सिक्खापदं तिसमुट्ठानं; कायचित्ततो च वाचाचित्ततो च कायवाचाचित्ततो च समुट्ठाति । किरियं, सज्जाविमोक्खं, सचित्तकं, लोकवज्जं, कायकम्मं, वचीकम्मं, अकुसलचित्तं, दुक्खवेदनं । सचेपि हि सिरिसयनं आरूढ्हो रज्जसम्पत्तिसुखं अनुभवन्तो राजा “चोरो देव आनीतो”ति वृत्ते “गच्छथ नं मारेथा”ति हसमानोव भणति, दोमनस्सचित्तेनेव भणतीति वेदितव्वो । सुखवोकिण्णत्ता पन अनुप्पबन्धाभावा च दुज्जानमेतं पुथुज्जनेहीति ।

विनीतवत्थुवण्णना

१८०. विनीतवत्थुकथासु पठमवत्थुस्मिं — कारुज्जेनाति ते भिक्खू तस्स महन्तं गेलज्जदुक्खं दिस्वा कारुज्जं उप्पादेत्वा “सीलवा त्वं कतकुसलो, कस्मा मीयमानो भायसि, ननु सीलवतो सग्गो नाम मरणमत्तपटिबद्धोयेवा”ति एवं मरणत्थिकाव हुत्वा मरणत्थिकभावं अजानन्ता मरणवण्णं संवण्णेसुं । सोपि भिक्खु तेसं संवण्णनाय आहारुपच्छेदं कत्वा अन्तराव कालमकासि । तस्मा आपत्तिं आपन्ना । वोहारवसेन पन वृत्तं “कारुज्जेन मरणवण्णं संवण्णेसु”न्ति । तस्मा इदानीपि पण्डितेन भिक्खुना गिलानस्स भिक्खुनो एवं मरणवण्णो न संवण्णेतव्वो । सचे हि तस्स संवण्णनं सुत्वा आहारुपच्छेदादिना उपक्कमेन एकजवनवारावसेसेपि आयुस्मिं अन्तरा कालं करोति, इमिनाव मारितो होति । इमिना पन नयेन अनुसिद्धिं दातव्वा — “सीलवतो नाम अनच्छरिया मग्गफलुप्पत्ति, तस्मा विहारादीसु आसत्तिं अकत्वा बुद्धगतं धम्मगतं सङ्गगतं कायगतञ्च सत्तिं उपट्टपेत्वा मनसिकारे अप्पमादो कातव्वो”ति । मरणवण्णे च संवण्णितेपि यो ताय संवण्णनाय कञ्चि उपक्कमं अकत्वा अत्तनो धम्मताय यथायुना यथानुसन्धिनाव मरति, तप्पच्चया संवण्णको आपत्तिया न कारेतव्वोति ।

दुतियवत्थुस्मिं — न च भिक्खवे अप्पटिवेक्खित्वाति एत्थ कीदिसं आसनं पटिवेक्खितव्वं, कीदिसं न पटिवेक्खितव्वं? यं सुद्धं आसनमेव होति अपच्चत्थरणकं, यज्ज आगन्त्वा ठितानं पस्सतंयेव अत्थरीयति, तं नपच्चवेक्खितव्वं, निसीदितुं वट्ठति । यम्पि मनुस्सा सयं हत्थेन अक्कमित्वा “इध भन्ते निसीदथा”ति देन्ति, तस्मिम्पि वट्ठति । सचेपि पठममेवागन्त्वा निसिन्ना पच्छा उद्धं वा अधो वा सङ्कमन्ति, पच्चवेक्खणकिच्चं नत्थि । यम्पि तनुकेन वत्थेन यथा तलं दिस्सति, एवं पटिच्छन्नं होति, तस्मिम्पि पच्चवेक्खणकिच्चं नत्थि । यं पन पटिकच्चेव पावारकोजवादीहि अत्थतं होति, तं हत्थेन परामसित्वा सल्लक्खेत्वा निसीदितव्वं । महापच्चरियं पन “घनसाटकेनापि अत्थते यस्मिं वलि न पज्जायति, तं नप्पटिवेक्खितव्वन्ति वृत्तं ।

मुसलवत्थुस्मिं — असञ्चिच्चोति अवधकचेतनो विरद्धपयोगो हि सो । तेनाह “असञ्चिच्चो अह”न्ति ।
 उदुक्खलवत्थु उत्तानमेव । वुड्डपब्बजितवत्थूसुपठमवत्थुस्मिं “भिक्षुसङ्घस्स पटिबन्धं मा अकासी”ति पणामेसि ।
 दुतियवत्थुस्मिं — सङ्घमज्झेपि गणमज्झेपि “महल्लकत्थेरस्स पुत्तो”ति वुच्चमानो तेन वचनेन अट्ठीयमानो “मरतु
 अय”न्ति पणामेसि । ततियवत्थुस्मिं — तस्स दुक्खुप्पादनेन थुल्लच्चयं ।

१८१. ततो परानि तीणि वत्थूनि उत्तानत्थानेव । विसगतपिण्डपातवत्थुस्मिं — साराणीयधम्मपूरको सो भिक्षु
 अग्गपिण्डं सब्रह्मचारीनं दत्ताव भुज्जति । तेन वुत्तं “अग्गकारिकं अदासी”ति । अग्गकारिकन्ति अग्गकिरियं; पठमं
 लद्धपिण्डपातं अग्गगं वा पणीतपणीतं पिण्डपातन्ति अत्थो । या पन तस्स दानसङ्घाता अग्गकिरिया, सा न सक्का दातुं,
 पिण्डपातज्झि सो थेरासनतो पट्टाय अदासि । ते भिक्षूति ते थेरासनतो पट्टाय परिभुत्तपिण्डपाता भिक्षू; ते किर सब्बेपि
 कालमकंसु । सेसमेत्थ उत्तानमेव । अस्सद्धेसु पन मिच्छादिट्टिकेसु कुलेसु सक्कच्चं पणीतभोजनं लभित्वा
 अनुपपरिक्खित्वा नेव अत्तना परिभुज्जितब्बं, न परेसं दातब्बं । यम्पि आभिदोसिकं भत्तं वा खज्जकं वा ततो लभति, तम्पि
 न परिभुज्जितब्बं । अपिहितवत्थुम्पि हि सप्पविच्छिकादीहि अधिसयितं छड्ढनीयधम्मं तानि कुलानि देन्ति ।
 गन्धहलिदादिमक्खितोपि ततो पिण्डपातो न गहेतब्बो । सरीरे रोगट्टानानि पुज्झित्वा ठपितभत्तम्पि हि तानि दातब्बं
 मज्जन्तीति ।

वीमंसनवत्थुस्मिं — वीमंसमानो द्वे वीमंसति — “सक्कोति नु खो इमं मारेतुं नो”ति विसं वा वीमंसति, “मरेय्य नु
 खो अयं इमं विसं खादित्वा नो”ति पुग्गलं वा । उभयथापि वीमंसाधिप्पायेन दिन्ने मरतु वा मा वा थुल्लच्चयं । “इदं विसं
 एतं मारेतु”ति वा “इदं विसं खादित्वा अयं मरतु”ति वा एवं दिन्ने पन सचे मरति, पाराजिकं; नो चे, थुल्लच्चयं ।

१८२-३. इतो परानि तीणि सिलावत्थूनि तीणि इट्ठकवासिगोपानसीवत्थूनि च उत्तानत्थानेव । न केवलञ्च
 सिलादीनयेव वसेन अयं आपत्तानापत्तिभेदो होति, दण्डमुग्गरनिखादनवेमादीनम्पि वसेन होतियेव, तस्मा पाळियं
 अनागतम्पि आगतनयेनेव वेदितब्बं ।

अट्ठकवत्थूसु — अट्ठकोति वेहासमञ्चो वुच्चति; यं सेतकम्ममालाकम्मलताकम्मादीनं अत्थाय बन्धन्ति । तत्थ
 आवुसो अत्रट्ठितो बन्धाहीति मरणाधिप्पायो यत्र ठितो पतित्वा खाणुना वा भिज्जेय्य, सोब्भपपातादीसु वा मरेय्य, तादिसं
 ठानं सन्धायाह । एत्थ च कोचि उपरिठानं नियामेति “इतो पतित्वा मरिस्सती”ति, कोचि हेट्ठा ठानं “इध पतित्वा
 मरिस्सती”ति, कोचि उभयम्पि “इतो इध पतित्वा मरिस्सती”ति । तत्र यो उपरि नियमितट्टाना अपतित्वा अज्जतो पतति,
 हेट्ठा नियमितट्टाने वा अपतित्वा अज्जत्थ पतति, उभयनियामे वा यंकिञ्चि एकं विराधेत्वा पतति, तस्मिं मते विसङ्केतत्ता
 अनापत्ति । विहारच्छादनवत्थुस्मिम्पि एसेव नयो ।

अनभिरतिवत्थुस्मिं — सो किर भिक्षु कामवितक्कादीनं समुदाचारं दिस्वा निवारेतुं असक्कोन्तो सासने अनभिरतो
 गिहिभावाभिमुखो जातो । ततो चिन्तेसि — “याव सीलभेदं न पापुणामि ताव मरिस्सामी”ति । अथ तं पब्बतं अभिरुहित्वा
 पपाते पपतन्तो अज्जतरं विलीवकारं ओत्थरित्वा मारेसि । विलीवकारन्ति वेणुकारं । न च भिक्षवे अत्तानं
 पातेतब्बन्ति न अत्ता पातेतब्बो । विभत्तिव्यत्तयेन पनेतं वुत्तं । एत्थ च न केवलं न पातेतब्बं, अज्जेनपि येन केनचि
 उपक्कमेन अन्तमसो आहारुपच्छेदेनपि न मारेतब्बो । योपि हि गिलानो विज्जमाने भेसज्जे च उपट्टाकेसु च मरितुकामो
 आहारं उपच्छिन्दति, दुक्कटमेव । यस्स पन महाआबाधो चिरानुबद्धो, भिक्षू उपट्टहन्ता किलमन्ति जिगुच्छन्ति “कदा नु
 खो गिलानतो मुच्चिस्सामा”ति अट्ठीयन्ति । सचे सो “अयं अत्तभावो पटिजग्गियमानोपि न तिट्ठति, भिक्षू च

किलमन्ती”ति आहारं उपच्छिन्दति, भेसज्जं न सेवति वट्ठति । यो पन “अयं रोगो खरो, आयुसङ्कारा न तिट्ठन्ति, अयञ्च मे विसेसाधिगमो हत्थप्पत्तो विय दिस्सती”ति उपच्छिन्दति वट्ठतियेव । अगिलानस्सापि उप्पन्नसंवेगस्स “आहारपरियेसनं नाम पपञ्चो, कम्मट्ठानमेव अनुयुज्जिस्सामी”ति कम्मट्ठानसीसेन उपच्छिन्दन्तस्स वट्ठति । विसेसाधिगमं ब्याकरित्वा आहारं उपच्छिन्दति, न वट्ठति । सभागानज्झि लज्जीभिक्खूनं कथेतुं वट्ठति ।

सिलावत्थुस्मिं — दवायाति दवेन हस्सेन; खिड्डायाति अत्थो । सिलाति पासाणो; न केवलञ्च पासाणो, अज्जम्पि यंकिञ्च दारुखण्डं वा इड्डकाखण्डं वा हत्थेन वा यन्तेन वा पविज्झितुं न वट्ठति । चेतियादीनं अत्थाय पासाणादयो हसन्ता हसन्ता पवट्ठेन्तिपि खिपन्तिपि उक्खिपन्तिपि कम्मसमयोति वट्ठति । अज्जम्पि ईदिसं नवकम्मं वा करोन्ता भण्डकं वा धोवन्ता रुक्खं वा धोवनदण्डकं वा उक्खिपित्वा पविज्झन्ति, वट्ठति । भत्तविस्सग्गकालादीसु काके वा सोणे वा कटुं वा कथलं वा खिपित्वा पलापेति, वट्ठति ।

१८४. सेदनादिवत्थूनि सब्बानेव उत्तानत्थानि । एत्थ च अहं कुक्कुच्चकोति न गिलानुपट्ठानं न कातब्बं, हितकामताय सब्बं गिलानस्स बलाबलञ्च रुचिञ्च सप्पायासप्पायञ्च उपलक्खेत्वा कातब्बं ।

१८५. जारगब्भिनिवत्थुस्मिं — पवुत्थपतिकाति पवासं गतपतिका । गब्भपातनन्ति येन परिभुत्तेन गब्भो पतति, तादिसं भेसज्जं । द्वे पजापतिकवत्थूनि उत्तानत्थानेव । गब्भमद्दनवत्थुस्मिं — “मद्वित्वा पातेही”ति वुत्ते अज्जेन मद्दापेत्वा पातेति, विसङ्केतं । “मद्दापेत्वा पातापेही”ति वुत्तेपि सयं मद्वित्वा पातेति, विसङ्केतमेव । मनुस्सविग्गहे परियायो नाम नत्थि । तस्मा “गब्भो नाम मद्वित्ते पतती”ति वुत्ते सा सयं वा मद्वतु, अज्जेन वा मद्दापेत्वा पातेतु, विसङ्केतो नत्थि; पाराजिकमेव तापनवत्थुस्मिम्पि एसेव नयो ।

वज्झित्थिवत्थुस्मिं — वज्झित्थी नाम या गब्भं न गण्हाति । गब्भं अगण्हनकइत्थी नाम नत्थि, यस्सा पन गहितोपि गब्भो न सण्ठाति, तंयेव सन्धायेतं वुत्तं । उतुसमये किर सब्बित्थियो गब्भं गण्हन्ति । या पनायं “वज्झा”ति वुच्चति, तस्सा कुच्छियं निब्बत्तसत्तानं अकुसलविपाको सम्पापुणाति । ते परित्तकुसलविपाकेन गहितपटिसन्धिका अकुसलविपाकेन अधिभूता विनस्सन्ति । अभिनवपटिसन्धियंयेव हि कम्मानुभावेन द्वीहाकारेहि गब्भो न सण्ठाति — वातेन वा पाणकेहि वा । वातो सोसेत्वा अन्तरधापेति, पाणका खादित्वा । तस्स पन वातस्स पाणकानं वा पटिघाताय भेसज्जे कते गब्भो सण्ठहेय्य; सो भिक्खु तं अकत्वा अज्जं खरभेसज्जं अदासि । तेन सा कालमकासि । भगवा भेसज्जस्स कटत्ता दुक्कटं पज्जापेसि ।

दुतियवत्थुस्मिम्पि एसेव नयो । तस्मा आगतागतस्स परजनस्स भेसज्जं न कातब्बं, करोन्तो दुक्कटं आपज्जति । पज्चन्नं पन सहधम्मिकानं कातब्बं भिक्खुस्स भिक्खुनिया सिक्खमानाय सामणेस्स सामणेरियाति । समसीलसद्भापज्जानज्झि एतेसं तीसु सिक्खासु युत्तानं भेसज्जं अकातुं न लब्भति, करोन्तेन च सचे तेसं अत्थि, तेसं सन्तकं गहेत्वा योजेत्वा दातब्बं । सचे नत्थि, अत्तनो सन्तकं कातब्बं । सचे अत्तनोपि नत्थि, भिक्खाचारवत्तेन वा जातकपवारितट्ठानतो वा परियेसितब्बं । अलभन्तेन गिलानस्स अत्थाय अकतविज्जत्तियापि आहरित्वा कातब्बं ।

अपरेसम्पि पज्चन्नं कातुं वट्ठति — मातु, पितु, तदुपट्ठाकानं, अत्तनो वेय्यावच्चकरस्स, पण्डुपलासस्साति । पण्डुपलासो नाम यो पब्बज्जापेक्खो याव पत्तचीवरं पटियादियति ताव विहारे वसति । तेसु सचे मातापितरो इस्सरा होन्ति, न पच्चासीसन्ति, अकातुं वट्ठति । सचे पन रज्जेपि ठिता पच्चासीसन्ति, अकातुं न वट्ठति । भेसज्जं पच्चासीसन्तानं भेसज्जं दातब्बं, योजेतुं अजानन्तानं योजेत्वा दातब्बं । सब्बेसं अत्थाय सहधम्मिकेसु वुत्तनयेनेव परियेसितब्बं । सचे पन मातरं

विहारे आनेत्वा जग्गति, सब्बं परिकम्मं अनामसन्तेन कातब्बं । खादनीयं भोजनीयं सहत्था दातब्बं । पिता पन यथा सामणोरो एवं सहत्थेन न्हापनसम्बाहनादीनि कत्वा उपट्ठातब्बो । ये च मातापितरो उपट्ठहन्ति पटिजग्गन्ति, तेसम्पि एवमेव कातब्बं । **वेय्यावच्चकरो** नाम यो वेतनं गहेत्वा अरञ्जे दारूनि वा छिन्दति, अञ्जं वा किञ्चि कम्मं करोति, तस्स रोगे उप्पन्ने याव जातका न पस्सन्ति ताव भेसज्जं कातब्बं । यो पन भिक्खुनिस्सितकोव हुत्वा सब्बकम्मानि करोति, तस्स भेसज्जं कातब्बमेव । पण्डुपलासेपि सामणोरे विय पटिपज्जितब्बं ।

अपरेसम्पि दसन्नं कातुं वट्ठति — जेड्ढभातु, कनिड्ढभातु, जेड्ढभगिनिया, कनिड्ढभगिनिया, चूळमातुया, महामातुया, चूळपितुनो, महापितुनो, पितुच्छाय, मातुलस्साति । तेसं पन सब्बेसम्पि करोन्तेन तेसंयेव सन्तकं भेसज्जं गहेत्वा केवलं योजेत्वा दातब्बं । सचे पन नप्पहोन्ति, याचन्ति च “देथ नो, भन्ते, तुम्हाकं पटिदस्सामा”ति तावकालिकं दातब्बं । सचेपि न याचन्ति, “अम्हाकं भेसज्जं अत्थि, तावकालिकं गण्हाथा”ति वत्त्वा वा “यदा नेसं भविस्सति तदा दस्सन्ती”ति आभोगं वा कत्वा दातब्बं । सचे पटिदेन्ति, गहेतब्बं, नो चे देन्ति, न चोदेतब्बा । एते दस जातके ठपेत्वा अञ्जेसं न कातब्बं ।

एतेसं पुत्तपरम्पराय पन याव सत्तमो कुलपरिवट्ठो ताव चत्तारो पच्चये आहरापेत्तस्स अकतविज्जत्ति वा भेसज्जं करोन्तस्स वेज्जकम्मं वा कुलदूसकापत्ति वा न होति । सचे भातुजाया भगिनिसामिको वा गिलाना होन्ति, जातका चे, तेसम्पि वट्ठति । अज्जातका चे, भातु च भगिनिया च कत्वा दातब्बं, “तुम्हाकं जग्गनट्ठाने देथा”ति । अथ वा तेसं पुत्तानं कत्वा दातब्बं, “तुम्हाकं मातापितूनं देथा”ति । एतेनुपायेन सब्बपदेसुपि विनिच्छयो वेदितब्बो ।

तेसं अत्थाय च सामणोरेहि अरञ्जतो भेसज्जं आहरापेत्तेन जातिसामणोरेहि वा आहरापेतब्बं । अत्तनो अत्थाय वा आहरापेत्वा दातब्बं । तेहिपि “उपज्झायस्स आहरामा”ति वत्तसीसेन आहरितब्बं । उपज्झायस्स मातापितरो गिलाना विहारं आगच्छन्ति, उपज्झायो च दिसापक्कन्तो होति, सद्धिविहारिकेन उपज्झायस्स सन्तकं भेसज्जं दातब्बं । नो चे अत्थि, अत्तनो भेसज्जं उपज्झायस्स परिच्चजित्वा दातब्बं । अत्तनोपि असन्ते वुत्तनयेन परियेसित्वा उपज्झायस्स सन्तकं कत्वा दातब्बं । उपज्झायेनपि सद्धिविहारिकस्स मातापितूसु एवमेव पटिपज्जितब्बं । एस नयो आचरियन्तेवासिकेसुपि । अज्जोपि यो आगन्तुको वा चोरो वा युद्धपराजितो इस्सरो वा जातकेहि परिच्चत्तो कपणो वा गमियमनुस्सो वा गिलानो हुत्वा विहारं पविसति, सब्बेसं अपच्चासीसन्तेन भेसज्जं कातब्बं ।

सद्धं कुलं होति चतूहि पच्चयेहि उपट्ठायकं भिक्खुसङ्घस्स मातापितुट्ठानियं, तत्र चे कोचि गिलानो होति, तस्सत्थाय विस्सासेन “भेसज्जं कत्वा भन्ते देथा”ति वदन्ति, नेव दातब्बं न कातब्बं । अथ पन कप्पियं जत्वा एवं पुच्छन्ति — “भन्ते, असुकस्स नाम रोगस्स किं भेसज्जं करोन्ती”ति? “इदज्जिदञ्च गहेत्वा करोन्ती”ति वत्तुं वट्ठति । “भन्ते, मय्हं माता गिलाना, भेसज्जं ताव आचिक्खथा”ति एवं पुच्छिते पन न आचिक्खितब्बं । अज्जमज्जं पन कथा कातब्बा — “आवुसो, असुकस्स नाम भिक्खुनो इमस्मिं रोगे किं भेसज्जं करिंसू”ति? “इदज्जिदञ्च भन्ते”ति । तं सुत्वा इतरो मातु भेसज्जं करोति, वट्ठतेव ।

महापदुमत्थेरोपि किर वसभरञ्जो देविया रोगे उप्पन्ने एकाय इत्थिया आगन्त्वा पुच्छितो “न जानामी”ति अवत्त्वा एवमेव भिक्खूहि सद्धिं समुल्लपेसि । तं सुत्वा तस्सा भेसज्जमकंसु । वूपसन्ते च रोगे तिचीवरेन तीहि च कहापणसतेहि सद्धिं भेसज्जचङ्कोटकं पूरेत्वा आहरित्वा थेरस्स पादमूले ठपेत्वा “भन्ते, पुप्फपूजं करोथा”ति आहंसु । थेरो “आचरियभागो नामाय”न्ति कप्पियवसेन गाहापेत्वा पुप्फपूजं अकासि । एवं ताव भेसज्जे पटिपज्जितब्बं ।

परित्ते पन “गिलानस्स परित्तं करोथ, भन्ते”ति वुत्ते न कातब्बं, “भणथा”ति वुत्ते पन कातब्बं। सचे पिस्स एवं होति “मनुस्सा नाम न जानन्ति, अकयिरमाने विप्पटिसारिनो भविस्सन्ती”ति कातब्बं; “परित्तोदकं परित्तसुत्तं कत्वा देथा”ति वुत्ते पन तेसंयेव उदकं हत्थेन चालेत्वा सुत्तं परिमज्जेत्वा दातब्बं। सचे विहारतो उदकं अत्तनो सन्तकं वा सुत्तं देति, दुक्कटं। मनुस्सा उदकञ्च सुत्तञ्च गहेत्वा निसीदित्वा “परित्तं भणथा”ति वदन्ति, कातब्बं। नो चे जानन्ति, आचिक्खितब्बं। भिक्खूनं निसिन्नानं पादेसु उदकं आकिरित्वा सुत्तञ्च ठपेत्वा गच्छन्ति “परित्तं करोथ, परित्तं भणथा”ति न पादा अपनेतब्बा। मनुस्सा हि विप्पटिसारिनो होन्ति। अन्तोगामे गिलानस्सत्थाय विहारं पेसेन्ति, “परित्तं भणन्तू”ति भणितब्बं। अन्तोगामे राजगेहादीसु रोगे वा उपद्वे वा उप्पन्ने पक्कोसापेत्वा भणापेन्ति, **आटानाटियसुत्तादीनि** भणितब्बानि। “आगन्त्वा गिलानस्स सिक्खापदानि देन्तु, धम्मं कथेन्तु। राजन्तेपुरे वा अमच्चगेहे वा आगन्त्वा सिक्खापदानि देन्तु, धम्मं कथेन्तू”ति पेसितेपि गन्त्वा सिक्खापदानि दातब्बानि, धम्मो कथेतब्बो। “मतानं परिवारत्थं आगच्छन्तू”ति पक्कोसन्ति, न गन्तब्बं। सीवथिकदस्सने असुभदस्सने च मरणस्सति पटिलभिस्सामीति कम्मट्ठानसीसेन गन्तुं वट्ठति। **एवं परित्ते पटिपज्जितब्बं।**

पिण्डपाते पन — अनामट्ठपिण्डपातो कस्स दातब्बो, कस्स न दातब्बो? मातापितुनं ताव दातब्बो। सचेपि कहापणघनको होति, सद्धादेय्यविनिपातनं नत्थि। मातापितु उपट्ठाकानं वेय्यावच्चकरस्स पण्डुपलासस्साति एतेसम्पि दातब्बो। तत्थ पण्डुपलासस्स थालके पक्खिपित्वापि दातुं वट्ठति। तं ठपेत्वा अज्जेसं आगारिकानं मातापितुनम्पि न वट्ठति। **पब्बजितपरिभोगो हि आगारिकानं चेति यट्ठानियो**। अपिच अनामट्ठपिण्डपातो नामेस सम्पत्तस्स दामरिकचोरस्सापि इस्सरस्सापि दातब्बो। कस्मा? ते हि अदीयमानेपि “न देन्ती”ति आमसित्वा दीयमानेपि “उच्छिट्ठकं देन्ती”ति कुञ्जन्ति। कुद्धा जीवितापि वोरोपेन्ति, सासनस्सापि अन्तरायं करोन्ति। रज्जं पत्थयमानस्स विचरतो चोरनागस्स वत्थु चेत्थ कथेतब्बं। **एवं पिण्डपाते पटिपज्जितब्बं।**

पटिसन्थारो पन कस्स कातब्बो, कस्स न कातब्बो? पटिसन्थारो नाम विहारं सम्पत्तस्स यस्स कस्सचि आगन्तुकस्स वा दलिहस्स वा चोरस्स वा इस्सरस्स वा कातब्बोयेव। कथं? आगन्तुकं ताव खीणपरिब्बयं विहारं सम्पत्तं दिस्वा पानीयं दातब्बं, पादमक्खनतेलं दातब्बं। काले आगतस्स यागुभत्तं, विकाले आगतस्स सचे तण्डुला अत्थि; तण्डुला दातब्बा। अवेलायं सम्पत्तो “गच्छाही”ति न वत्तब्बो। सयनट्ठानं दातब्बं। सब्बं अपच्चासीसन्तेनेव कातब्बं। “मनुस्सा नाम चतुपच्चयदायका एवं सङ्गहे कयिरमाने पुनप्पुनं पसीदित्वा उपकारं करिस्सन्ती”ति चित्तं न उप्पादेतब्बं। चोरानं पन सङ्घिकम्पि दातब्बं।

पटिसन्थारानिसंसदीपनत्थञ्च चोरनागवत्थु, भातरा सद्धिं जम्बुदीपगतस्स महानागरज्जो वत्थु, पितुराजस्स रज्जे चतुन्नं अमच्चानं वत्थु, अभयचोरवत्थूति एवमादीनि बहूनि वत्थूनि **महाअट्ठकथायं** वित्थारतो वुत्तानि।

तत्रायं एकवत्थुदीपना — सीहळदीपे किर अभयो नाम चोरो पञ्चसतपरिवारो एकस्मिं ठाने खन्धावारं बन्धित्वा समन्ता तियोजनं उब्बासेत्वा वसति। अनुराधपुरवासिनो कदम्बनदिं न उत्तरन्ति, चेति यगिरिमग्गे जनसञ्चारो उपच्छिन्नो। अथेकदिवसं चोरो “चेति यगिरिं विलुम्पिस्सामी”ति अगमासि। आरामिका दिस्वा दीघभाणकअभयत्थेरस्स आरोचेसुं। थेरो “सप्पिफाणितादीनि अत्थी”ति पुच्छि। “अत्थि, भन्ते”ति। “चोरानं देथ, तण्डुला अत्थी”ति? “अत्थि, भन्ते, सङ्गस्सत्थाय आहटा तण्डुला च पत्तसाकञ्च गोरसो चा”ति। “भत्तं सम्पादेत्वा चोरानं देथा”ति। आरामिका तथा करिंसु। चोरा भत्तं भुज्जित्वा “केनायं पटिसन्थारो कतो”ति पुच्छिंसु। “अम्हाकं अय्येन अभयत्थेरेना”ति। चोरा थेरस्स सन्तिकं

गन्त्वा वन्दित्वा आहंसु — “मयं सङ्घस्स च चेतियस्स च सन्तकं अच्छिन्दित्वा गहेस्सामाति आगता, तुम्हाकं पन इमिना पटिसन्थारेनह पसन्ना, अज्ज पट्टाय विहारे धम्मिका रक्खा अम्हाकं आयत्ता होतु, नागरा आगन्त्वा दानं देन्तु, चेतियं वन्दन्तु”ति । ततो पट्टाय च नागरे दानं दातुं आगच्छन्ते नदीतीरेयेव पच्चुगन्त्वा रक्खन्ता विहारं नेन्ति, विहारेपि दानं देन्तानं रक्खं कत्वा तिष्ठन्ति । तेपि भिक्खून् भुत्तावसेसं चोरानं देन्ति । गमनकालेपि ते चोरा नदीतीरं पापेत्वा निवत्तन्ति ।

अथेकदिवसं भिक्खुसङ्घे खीयनककथा उप्पन्ना “थेरो इस्सरवताय सङ्घस्स सन्तकं चोरानं अदासी”ति । थेरो सन्निपातं कारापेत्वा आह — “चोरा सङ्घस्स पकतिवट्टज्ज चेतियसन्तकज्ज अच्छिन्दित्वा गण्हिस्सामा”ति आगमिंसु । अथ नेसं मया एवं न हरिस्सन्तीति एत्तको नाम पटिसन्थारो कतो, तं सब्बम्पि एकतो सम्पिण्डेत्वा अग्घापेथ । तेन कारणेन अविलुत्तं भण्डं एकतो सम्पिण्डेत्वा अग्घापेथाति । ततो सब्बम्पि थेरेन दिन्नकं चेतियघरे एकं वरपोत्थकचित्तत्थरणं न अग्घति । ततो आहंसु — “थेरेन कतपटिसन्थारो सुकतो चोदेतुं वा सारेतुं वा न लब्भा, गीवा वा अवहारो वा नत्थी”ति । एवं महानिसंसो पटिसन्थारोति सल्लक्खेत्वा कत्तब्बो पण्डितेन भिक्खुनाति ।

१८७. अङ्गुलिपतोदकवत्थुस्मिं — उत्तन्तोति किलमन्तो । अनस्सासकोति निरस्सासो । इमस्मिं पन वत्थुस्मिं याय आपत्तिया भवितब्बं सा “खुद्दकेसु निदिट्ठा”ति इध न वुत्ता ।

तदनन्तरे वत्थुस्मिं — ओत्थरित्वाति अक्कमित्वा । सो किर तेहि आकङ्खियमानो पतितो । एको तस्स उदरं अभिरुहित्वा निसीदि । सेसापि पन्नरस जना पथवियं अज्झोत्थरित्वा अदूहलपासाणा विय मिगं मारेसुं । यस्मा पन ते कम्माधिप्पाया, न मरणाधिप्पाया; तस्मा पाराजिकं न वुत्तं ।

भूतवेज्जकवत्थुस्मिं — यक्खं मारेसीति भूतविज्जाकपाठका यक्खगहितं मोचेतुकामा यक्खं आवाहेत्वा मुञ्चाति वदन्ति । नो चे मुञ्चाति, पिट्ठेन वा मत्तिकाय वा रूपं कत्वा हत्थपादादीनि छिन्दन्ति, यं यं तस्स छिज्जति तं तं यक्खस्स छिन्नमेव होति । सीसे छिन्ने यक्खोपि मरति । एवं सोपि मारेसि; तस्मा थुल्लच्चयं वुत्तं । न केवलज्ज यक्खमेव, योपि हि सक्कं देवराजं मारेय्य, सोपि थुल्लच्चयमेव आपज्जति ।

वाळयक्खवत्थुस्मिं — वाळयक्खविहारन्ति यस्मिं विहारे वाळो चण्डो यक्खो वसति, तं विहारं । यो हि एवरूपं विहारं अजानन्तो केवलं वसनत्थाय पेसेति, अनापत्ति । यो मरणाधिप्पायो पेसेति, सो इतरस्स मरणेन पाराजिकं, अमरणेन थुल्लच्चयं आपज्जति । यथा च वाळयक्खविहारं; एवं यत्थ वाळसीहव्यग्घादिमिगा वा अजगरकण्हसप्पादयो दीघजातिका वा वसन्ति, तं वाळविहारं पेसेन्तस्सापि आपत्तानापत्तिभेदो वेदितब्बो । अयं पाळिमुत्तकनयो । यथा च भिक्खुं वाळयक्खविहारं पेसेन्तस्स; एवं वाळयक्खम्पि भिक्खुसन्तिकं पेसेन्तस्स आपत्तानापत्तिभेदो वेदितब्बो । एसेव नयो वाळकन्तारादिवत्थूसुपि । केवलज्हेत्थ यस्मिं कन्तारे वाळमिगा वा दीघजातिका वा अत्थि, सो वाळकन्तारो । यस्मिं चोरा अत्थि, सो चोरकन्तारोति एवं पदत्थमत्तमेव नानं । मनुस्सविग्गहपाराजिकज्ज नामेतं सण्हं, परियायकथाय न मुच्चति; तस्मा यो वदेय्य “असुकस्मिं नाम ओकासे चोरो निसिन्नो, यो तस्स सीसं छिन्दित्वा आहरति, सो राजतो सक्कारविसेसं लभती”ति । तस्स चेतं वचनं सुत्वा कोचि नं गन्त्वा मारेति, अयं पाराजिको होतीति ।

१८८. तं मज्जमानोति आदीसु सो किर भिक्खु अत्तनो वेरिभिक्खुं मारेतुकामो चिन्तेसि — “इमं मे दिवा मारेन्तस्स न सुकरं भवेय्य सोत्थिना गन्तुं, रत्तिं नं मारेस्सामी”ति सल्लक्खेत्वा रत्तिं आगम्म बहूनं सयितट्ठाने तं मज्जमानो तमेव

जीविता वरोरोपेसि । अपरो तं मज्जमानो अज्जं, अपरो अज्जं तस्सेव सहायं मज्जमानो तं, अपरो अज्जं तस्सेव सहायं मज्जमानो अज्जं तस्स सहायमेव जीविता वरोरोपेसि । सब्बेसम्पि पाराजिकमेव ।

अमनुस्सगहितवत्थूसु पठमे वत्थुस्मिं “यक्खं पलापेस्सामी”ति पहारं अदासि, इतरो “न दानायं विरज्झितुं समत्थो, मारेस्सामि न”न्ति । एत्थ च नमरणाधिप्पायस्स अनापत्ति वुत्ताति । न एत्तकेनेव अमनुस्सगहितस्स पहारो दातब्बो, तालपण्णं पन परित्तसुत्तं वा हत्थे वा पादे वा बन्धितब्बं, रतनसुत्तादीनि परित्तानि भणितब्बानि, “मा सीलवन्तं भिक्खुं विहेठेही”ति धम्मकथा कातब्बाति । **सग्गकथादीनि** उत्तानत्थानि । यज्जेत्थ वत्तब्बं तं वुत्तमेव ।

१८९. रुक्खच्छेदनवत्थु अट्टबन्धनवत्थुसदिसं । अयं पन विसेसो — यो रुक्खेन ओत्थतोपि न मरति, सक्का च होति एकेन पस्सेन रुक्खं छेत्वा पथविं वा खनित्वा निक्खमितुं, हत्थे चस्स वासि वा कुठारी वा अत्थि, तेन अपि जीवितं परिच्चजितब्बं, न च रुक्खो वा छिन्दितब्बो, न पथवी वा खणितब्बा । कस्मा? एवं करोन्तो हि पाचित्तियं आपज्जति, बुद्धस्स आणं भज्जति, न जीवितपरियन्तं सीलं करोति । तस्मा अपि जीवितं परिच्चजितब्बं, न च सीलन्ति परिग्गहेत्वा न एवं कातब्बं । अज्जस्स पन भिक्खुनो रुक्खं वा छिन्दित्वा पथविं वा खनित्वा तं नीहरितुं वट्ठति । सचे उदुक्खलयन्तकेन रुक्खं पवट्ठेत्वा नीहरितब्बो होति, तंयेव रुक्खं छिन्दित्वा उदुक्खलं गहेतब्बन्ति **महासुमत्थेरो** आह । अज्जम्पि छिन्दित्वा गहेतुं वट्ठतीति **महापदुमत्थेरो** । सोब्भादीसु पतितत्सापि निस्सेणिं बन्धित्वा उत्तारणे एसेव नयो । अत्तना भूतगामं छिन्दित्वा निस्सेणी न कातब्बा, अज्जेसं कत्वा उद्धरितुं वट्ठतीति ।

१९०. दायालिम्पनवत्थूसु — **दायं आलिम्पेसुन्ति** वने अग्गिं अदंसु । एत्थ पन उद्दिस्सानुद्दिस्सवसेन पाराजिकानन्तरियथुल्लच्चयपाचित्तियवत्थूनं अनुरूपतो पाराजिकादीनि अकुसलरासिभावो च पुब्बे वुत्तनयेनेव वेदितब्बो । “अल्लतिणवनप्पगुम्बादयो ड्य्हन्तू”ति आलिम्पेन्तस्स च पाचित्तियं । “दब्बूपकरणानि विनस्सन्तू”ति आलिम्पेन्तस्स दुक्कटं । खिड्ढाधिप्पायेनापि दुक्कटन्ति **सङ्केपदुक्कथायं** वुत्तं । “यंकिज्जि अल्लसुक्खं सइन्द्रियानिन्द्रियं ड्य्हन्तू”ति आलिम्पेन्तस्स वत्थुवसेन पाराजिकथुल्लच्चयपाचित्तियदुक्कटानि वेदितब्बानि ।

पटगिदानं पन परित्तकरणज्च भगवता अनुज्जातं, तस्मा अरज्जे वनकम्मिकेहि वा दिन्नं सयं वा उट्ठितं अग्गिं आगच्छन्तं दिस्वा “तिणकुटियो मा विनस्सन्तू”ति तस्स अग्गिनो पटिअग्गिं दातुं वट्ठति, येन सद्धिं आगच्छन्तो अग्गि एकतो हुत्वा निरुपादानो निब्बाति । परित्तम्पि कातुं वट्ठति तिणकुटिकानं समन्ता भूमितच्छनं परिखाखणनं वा, यथा आगतो अग्गि उपादानं अलभित्वा निब्बाति । एतज्ज सब्बं उट्ठितेयेव अग्गिस्मिं कातुं वट्ठति । अनुट्ठिते अनुपसम्पन्नेहि कप्पियवोहारेन कारेतब्बं । उदकेन पन निब्बापेन्तेहि अप्पाणकमेव उदकं आसिज्जितब्बं ।

१९१. आघातनवत्थुस्मिं — यथा एकप्पहारवचने; एवं “द्वीहि पहारेही”ति आदिवचनेसुपि पाराजिकं वेदितब्बं । “द्वीही”ति वुत्ते च एकेन पहारेन मारितेपि खेतमेव ओतिण्णत्ता पाराजिकं, तीहि मारिते पन विसङ्केतं । इति यथापरिच्छेदे वा परिच्छेदब्धन्तरे वा अविस्ङ्केतं, परिच्छेदातिक्कमे पन सब्बत्थ विसङ्केतं होति, आणापको मुच्चति, वधकस्सेव दोसो । यथा च पहारेसु; एवं पुरिसेसुपि “एको मारेतू”ति वुत्ते एकेनेव मारिते पाराजिकं, द्वीहि मारिते विसङ्केतं । “द्वे मारेन्तू”ति वुत्ते एकेन वा द्वीहि वा मारिते पाराजिकं, तीहि मारिते विसङ्केतन्ति वेदितब्बं । एको सङ्गामे वेगेन धावतो पुरिसस्स सीसं असिना छिन्दति, असीसकं कबन्धं धावति, तमज्जो पहरित्वा पातेसि, कस्स पाराजिकन्ति वुत्ते उपट्ठा थेरा “गमनूपच्छेदकस्सा”ति आहंसु । **आभिधम्मिकगोदत्तत्थेरो** “सीसच्छेदकस्सा”ति । एवरूपानिपि वत्थूनि इमस्स वत्थुस्स अत्थदीपने वत्तब्बानीति ।

१९२. तक्कवत्थुस्मिं — अनियमेत्वा “तक्कं पायेथा”ति वुत्ते यं वा तं वा तक्कं पायेत्वा मारिते पाराजिकं । नियमेत्वा पन “गोतक्कं महिसतक्कं अजिकातक्क”न्ति वा, “सीतं उण्हं धूपितं अधूपित”न्ति वा वुत्ते यं वुत्तं, ततो अज्जं पायेत्वा मारिते विसङ्केतं ।

लोणसोवीरकवत्थुस्मिं — लोणसोवीरकं नाम सब्बरसाभिसङ्कृतं एकं भेसज्जं । तं किर करोन्ता हरीतकामलकविभीतककसावे सब्बधज्जानि सब्बअपरण्णानि सत्तन्नम्मि धज्जानं ओदनं कदलिफलादीनि सब्बफलानि वेत्तकेतकखज्जूरिकळीरादयो सब्बकळीरे मच्छमंसखण्डानि अनेकानि च मधुफाणितसिन्धवल्लोणनिकटुकादीनि भेसज्जानि पक्खिपित्वा कुम्भिमुखं लिम्पित्वा एकं वा द्वे वा तीणि वा संवच्छरानि ठपेन्ति, तं परिपच्चित्वा जम्बुरसवण्णं होति । वातकासकुट्टपण्डुभगन्दरादीनं सिनिद्धभोजनं भुत्तानञ्च उत्तरपानं भत्तजीरणकभेसज्जं तादिसं नत्थि । तं पनेतं भिक्खूनं पच्छाभत्तम्मि वट्ठति, गिलानानं पाकतिकमेव, अगिलानानं पन उदकसम्भिन्नं पानपरिभोगेनाति ।

समन्तपासादिकाय विनयसंवण्णनाय

ततियपाराजिकवण्णना निट्ठिता ।

४. चतुत्थपाराजिकं

चतुसच्चविदू सत्था, चतुत्थं यं पकासयि ।
पाराजिकं तस्स दानि, पत्तो संवण्णनाक्कमो ॥

यस्मा तस्मा सुविज्जेय्यं, यं पुब्बे च पकासितं ।
तं वज्जयित्वा अस्सापि, होति संवण्णना अयं ॥

वग्गुमुदातीरियभिक्खुवत्थुवण्णना

१९३. तेन समयेन बुद्धो भगवा वेसालियं विहरति...पे०... गिहीनं कम्मन्तं अधिदेमाति गिहीनं खेत्तेसु चेव आरामादीसु च कत्तब्बकिच्चं अधिद्वाम; “एवं कातब्बं, एवं न कातब्ब”न्ति आचिक्खाम चेव अनुसासाम चाति वुत्तं होति । दूतेय्यन्ति दूतकम्मं । उत्तरिमनुस्सधम्मस्साति मनुस्से उत्तिण्णधम्मस्स; मनुस्से अतिक्कमित्वा ब्रह्मत्तं वा निब्बानं वा पापनकधम्मस्साति अत्थो । उत्तरिमनुस्सानं वा सेट्ठपुरिसानं ज्ञायीनञ्च अरियानञ्च धम्मस्स । असुको भिक्खूतिआदीसु अत्तना एवं मन्तयित्वा पच्छा गिहीनं भासन्ता “बुद्धरक्खितो नाम भिक्खु पठमस्स ज्ञानस्स लाभी, धम्मरक्खितो दुतियस्सा”ति एवं नामवसेनेव वण्णं भासिंसूति वेदितब्बो । तत्थ एसोयेव खो आवुसो सेय्योति कम्मन्ताधिद्वानं दूतेय्यहरणञ्च बहुसपत्तं महासमारम्भं न च समणसारुपं । ततो पन उभयतोपि एसो एव सेय्यो पासंसतरो सुन्दरतरो यो अम्हाकं गिहीनं अज्जमज्जस्स उत्तरिमनुस्सधम्मस्स वण्णो भासितो । किं वुत्तं होति? इरियापथं सण्ठपेत्वा निसिन्नं वा चङ्कमन्तं वा पुच्छन्तानं वा अपुच्छन्तानं वा गिहीनं “अयं असुको नाम भिक्खु पठमस्स ज्ञानस्स लाभी”ति एवमादिना नयेन यो अम्हाकं अज्जेन अज्जस्स उत्तरिमनुस्सधम्मस्स वण्णो भासितो भविस्सति, एसो एव सेय्योति । अनागतसम्बन्धे पन असति न एतेहि सो तस्मिं खणे भासितोव यस्मा न युज्जति, तस्मा अनागतसम्बन्धं कत्वा “यो एवं भासितो भविस्सति, सो एव सेय्यो”ति एवमेत्थ अत्थो वेदितब्बो । लक्खणं पन सदसत्थतो परियेसितब्बं ।

१९४. वण्णवा अहेसुन्ति अज्जोयेव नेसं अभिनवो सरीरवण्णो उप्पज्जि, तेन वण्णेन वण्णवन्तो अहेसुं। **पीणिन्द्रियाति** पञ्चहि पसादेहि अभिनिविट्ठोकासस्स परिपुण्णत्ता मनच्छट्ठानं इन्द्रियानं अमिलातभावेन पीणिन्द्रिया। **पसन्नमुखवण्णाति** किञ्चापि अविसेसेन वण्णवन्तो सरीरवण्णतो पन नेसं मुखवण्णो अधिकतरं पसन्नो; अच्छो अनाविलो परिसुद्धोति अत्थो। **विप्पसन्नछविवण्णाति** येन च ते महाकणिकारपुप्फादिसदिसेन वण्णेन वण्णवन्तो, तादिसो अज्जेसम्पि मनुस्सानं वण्णो अत्थि। यथा पन इमेसं; एवं न तेसं छविवण्णो विप्पसन्नो। तेन वुत्तं — “विप्पसन्नछविवण्णा”ति। इतिह ते भिक्खू नेव उद्देसं न परिपुच्छं न कम्मट्ठानं अनुयुज्जन्ता। अथ खो कुहकताय अभूतगुणसंवण्णनाय लद्धानि पणीतभोजनानि भुज्जित्वा यथासुखं निद्वारामतं सङ्गणिकारामतञ्च अनुयुज्जन्ता इमं सरीरसोभं पापुणिसु, यथा तं बाला भन्तमिगप्पटिभागाति।

वग्गुमुदातीरियाति वग्गुमुदातीरवासिनो। **कच्चि भिक्खवे खमनीयन्ति** भिक्खवे कच्चि तुम्हाकं इदं चतुचक्कं नवद्वारं सरीरयन्तं खमनीयं सक्का खमितुं सहितुं परिहरितुं न किञ्चि दुक्खं उप्पादेतीति। **कच्चि यापनीयन्ति** कच्चि सब्बकिच्चेसु यापेतुं गमेतुं सक्का, न किञ्चि अन्तरायं दस्सेतीति। **कुच्छि परिकन्तोति** कुच्छि परिकन्तितो वरं भवेय्य; “परिकत्तो”तिपि पाठो युज्जति। एवं वग्गुमुदातीरिये अनेकपरियायेन विगरहित्वा इदानि यस्मा तेहि कतकम्मं चोरकम्मं होति, तस्मा आयतिं अज्जेसम्पि एवरूपस्स कम्मस्स अकरणत्थं अथ खो भगवा भिक्खू आमन्तोसि।

१९५. आमन्तेत्वा च पन “पज्जिमे भिक्खवे महाचोरा”तिआदिमाह। तत्थ सन्तो संविज्जमानाति अत्थि चेव उपलब्धन्ति चाति वुत्तं होति। **इधाति** इमस्मिं सत्तलोके। **एवं होतीति** एवं पुब्बभागे इच्छा उप्पज्जति। **कुदास्सु नामाहन्ति** एत्थ सुइति निपातो; कुदा नामाति अत्थो। **सो अपरेन समयेनाति** सो पुब्बभागे एवं चिन्तेत्वा अनुक्कमेन परिसं वट्ठेन्तो पन्थदूहनकम्मं पच्चन्तिमगामविलोपन्ति एवमादीनि कत्वा वेपुल्लप्पत्तपरिसो हुत्वा गामेपि अगामे, जनपदेपि अजनपदे करोन्तो हनन्तो घातेन्तो छिन्दन्तो छेदापेन्तो पचन्तो पाचेन्तो।

इति बाहिरकमहाचोरं दस्सेत्वा तेन सदिसे सासने पञ्च महाचोरे दस्सेतुं “**एवमेव खो**”तिआदिमाह। तत्थ **पापभिक्खुनोति** अज्जेसु ठानेसु मूलच्छिन्नो पाराजिकप्पत्तो “पापभिक्खू”ति वुच्चति। इध पन पाराजिकं अनापन्नो इच्छाचारे ठितो खुद्धानुखुद्धानि सिक्खापदानि महित्वा विचरन्तो “पापभिक्खू”ति अधिप्पेतो। तस्सापि बाहिरकचोरस्स विय पुब्बभागे एवं होति — “**कुदास्सु नामाहं...पे०... परिकखारान**”न्ति। तत्थ **सक्कतोति** सक्कारप्पत्तो। **गरुकतोति** गरुकारप्पत्तो। **मानितोति** मनसा पियायितो। **पूजितोति** चतुपच्चयाभिहारपूजाय पूजितो। **अपचितोति** अपचितिप्पत्तो। तत्थ यस्स चत्तारो पच्चये सक्करित्वा सुट्ठु अभिसङ्घते पणीतपणीते कत्वा देन्ति, सो सक्कतो। यस्मिं गरुभावं पच्चुपेत्वा देन्ति, सो गरुकतो। यं मनसा पियायन्ति, सो मानितो। यस्स सब्बम्पेतं करोन्ति, सो पूजितो। यस्स अभिवादनपच्चुट्ठानअज्जलिकम्मादिवसेन परमानिपच्चकारं करोन्ति, सो अपचितो। इमस्स च पन सब्बम्पि इमं लोकामिसं पत्थयमानस्स एवं होति।

सो अपरेन समयेनाति सो पुब्बभागे एवं चिन्तेत्वा अनुक्कमेन सिक्खाय अतिब्बगारवे उद्धते उन्नळे चपले मुखरे विकिण्णवाचे मुट्ठस्सती असम्पजाने पाकतिन्द्रिये आचरियुपज्झायेहि परिच्चत्तके लाभगरुके पापभिक्खू सङ्गहिहत्वा इरियापथसण्ठपनादीनि कुहकवत्तानि सिक्खापेत्वा “अयं थेरो असुकस्मिं नाम सेनासने वस्सं उपगम्म वत्तपटिपत्तिं पूरयमानो वस्सं वसित्वा निगगतो”ति लोकसम्मत्तसेनासनसंवण्णनादीहि उपायेहि लोकं परिपाचेतुं पटिबलेहि जातकादीसु कतपरिचयेहि सरसम्पन्नेहि पापभिक्खूहि संवण्णियमानगुणो हुत्वा सतेन वा सहस्सेन वा परिवुतो...पे०...

भेसज्जपरिक्खारानं। अयं भिक्खवे पठमो महाचोरोति अयं सन्धिच्छेदादिचोरको विय न एकं कुलं न द्वे, अथ खो महाजनं वञ्चेत्वा चतुपच्चयगहणतो **“पठमो महाचोरो”**ति वेदितब्बो। ये पन सुत्तन्तिका वा आभिधम्मिका वा विनयधरा वा भिक्खू भिक्खाचारे असम्पज्जमाने पाळिं वाचेन्ता अट्ठकथं कथेन्ता अनुमोदनाय धम्मकथाय इरियापथसम्पत्तिया च लोकं पसादेन्ता जनपदचारिकं चरन्ति सक्कता गरुकता मानिता पूजिता अपचिता, ते **“तन्तिपवेणिघटनका सासनजोतका”**ति वेदितब्बा।

तथागतप्पवेदितन्ति तथागतेन पटिविद्धं पच्चक्खकतं जानापितं वा। **अत्तनो दहतीति** परिसमज्जे पाळिज्ज अट्ठकथज्ज संसन्दित्वा मधुरेन सरेन पसादनीयं सुत्तन्तं कथेत्वा धम्मकथावसेन अच्छरियम्भुतजातेन विज्जुजनेन **“अहो, भन्ते, पाळि च अट्ठकथा च सुपरिसुद्धा, कस्स सन्तिके उग्गण्हित्था”**ति पुच्छितो **“को अम्हादिसे उग्गहापेतुं समत्थो”**ति आचरियं अनुद्विसित्वा अत्तना पटिविद्धं सयम्भुजाणाधिगतं धम्मविनयं पवेदेति। अयं तथागतेन सतसहस्सकप्पाधिकानि चत्तारि असङ्खेय्यानि पारमियो पूरेत्वा किच्छेन कसिरेन पटिविद्धधम्मत्थेनको **दुतियो महाचोरो**।

सुद्धं ब्रह्मचारिन्ति खीणासवभिक्खुं। **परिसुद्धं ब्रह्मचरियं चरन्तन्ति** निरुपक्विकलेसं सेट्ठचरियं चरन्तं; अज्जम्पि वा अनागामिं आदिं कत्वा याव सीलवन्तं पुथुज्जनं अविप्पटिसारादिवत्थुकं परिसुद्धं ब्रह्मचरियं चरन्तं। **अमूलकेन अब्रह्मचरियेन अनुद्धंसेतीति** तस्मिं पुगले अविज्जमानेन अन्तिमवत्थुना अनुवदति चोदेति; अयं विज्जमानगुणमक्खी अरियगुणत्थेनको **ततियो महाचोरो**।

गरुभण्डानि गरुपरिक्खारानीति यथा अदिन्नादाने **“चतुरो जना संविधाय गरुभण्डं अवाहरु”**न्ति (परि० ४७९) एत्थ पच्चमासकग्घनकं **“गरुभण्ड”**न्ति वुच्चति, इध पन न एवं। अथ खो **“पज्जिमानि, भिक्खवे, अविस्सज्जियानि** न विस्सज्जेतब्बानि सङ्गेन वा गणेन वा पुगलेन वा। विस्सज्जितानिपि अविस्सज्जितानि होन्ति। यो विस्सज्जेय्य, आपत्ति थुल्लच्चयस्स। कतमानि पच्च? आरामो, आरामवत्थु...पे०... दारुभण्डं, मत्तिकाभण्डं”न्ति वचनतो अविस्सज्जितत्तत्ता गरुभण्डानि। **“पज्जिमानि, भिक्खवे, अवेभङ्गियानि** न विभजितब्बानि सङ्गेन वा गणेन वा पुगलेन वा। विभत्तानिपि अविभत्तानि होन्ति। यो विभजेय्य, आपत्ति थुल्लच्चयस्स। कतमानि पच्च? आरामो, आरामवत्थु...पे०... दारुभण्डं, मत्तिकाभण्डं”न्ति (चूळव० ३२२) वचनतो अवेभङ्गियत्ता साधारणपरिक्खारभावेन गरुपरिक्खारानि। **आरामो आरामवत्थू**ति आदीसु यं वत्तब्बं तं सब्बं **“पज्जिमानि, भिक्खवे, अविस्सज्जियानी”**ति **खन्धके** आगतसुत्तवण्णनायमेव भणिस्साम। **तेहि गिही सङ्गणहातीति** तानि दत्त्वा दत्त्वा गिहीं सङ्गणहाति अनुगणहाति। **उपलापेतीति** **“अहो अम्हाकं अय्यो”**ति एवं लपनके अनुबन्धनके सस्नेहे करोति। अयं अविस्सज्जियं अवेभङ्गियज्ज गरुपरिक्खारं तथाभावतो थेनेत्वा गिहि सङ्गणहनको **चतुत्थो महाचोरो**। सो च पनायं इमं गरुभण्डं कुलसङ्गणहनत्थं विस्सज्जेन्तो कुलदूसकदुक्कटं आपज्जति। पब्बाजनीयकम्मारहो च होति। भिक्खुसङ्घं अभिभवित्वा इस्सरवताय विस्सज्जेन्तो थुल्लच्चयं आपज्जति। थेय्यचित्तेन विस्सज्जेन्तो भण्डं अग्घापेत्वा कारेतब्बोति।

अयं अग्गो महाचोरोति अयं इमेसं चोरानं जेट्ठचोरो; इमिना सदिसो चोरो नाम नत्थि, यो पज्जिन्द्रियगहणातीतं अतिसण्हसुखुमं लोकुत्तरधम्मं थेनेति। किं पन सक्का लोकुत्तरधम्मो हिरज्जसुवण्णादीनि विय वञ्चेत्वा थेनेत्वा गहेतुन्ति? न सक्का, तेनेवाह — **“यो असन्तं अभूतं उत्तरिमनुस्सधम्मं उल्लपती”**ति। अयज्झि अत्तनि असन्तं तं धम्मं केवलं **“अत्थि मय्हं एसो”**ति उल्लपति, न पन सक्कोति ठाना चावेतुं, अत्तनि वा संविज्जमानं कातुं। अथ कस्मा चोरोति वुत्तोति? यस्मा तं उल्लपित्वा असन्तसम्भावनाय उप्पन्ने पच्चये गणहाति। एवज्झि गणहता ते पच्चया सुखुमेन उपायेन

वञ्चेत्वा थेनेत्वा गहिता होन्ति । तेनेवाह — “तं किस्स हेतु? थेय्याय वो भिक्खवे रट्ठपिण्डो भुत्तो”ति । अयञ्हि एत्थ अत्थो — यं अवोचुम्ह — “अयं अग्गो महाचोरो, यो असन्तं अभूतं उत्तरिमनुस्सधम्मं उल्लपती”ति । तं किस्स हेतूति केन कारणेन एतं अवोचुम्हाति चे । “थेय्याय वो भिक्खवे रट्ठपिण्डो भुत्तो”ति भिक्खवे यस्मा सो तेन रट्ठपिण्डो थेय्याय थेय्यचित्तेन भुत्तो होति । एत्थ हि वोकारो “ये हि वो अरिया अरञ्जवनपत्थानी”ति आदीसु (म० नि० १.३५-३६) विय पदपूरणमत्ते निपातो । तस्मा “तुम्हेहि भुत्तो”ति एवमस्स अत्थो न दट्ठब्बो ।

इदानीं तमेवत्थं गाथाहि विभूततरं करोन्तो “अञ्जथा सन्त”न्ति आदिमाह । तत्थ अञ्जथा सन्तन्ति अपरिसुद्धकायसमाचारादिकेन अञ्जेनाकारेण सन्तं । अञ्जथा यो पवेदयेति परिसुद्धकायसमाचारादिकेन अञ्जेन आकारेण यो पवेदेय्य । “परमपरिसुद्धो अहं, अत्थि मे अब्भन्तरे लोकुत्तरधम्मो”ति एवं जानापेय्य । पवेदेत्वा च पन ताथ पवेदनाय उप्पन्नं भोजनं अरहा विय भुञ्जति । निकच्च कितवस्सेव भुत्तं थेय्येन तस्स तन्ति निकच्चाति वञ्चेत्वा अञ्जथा सन्तं अञ्जथा दस्सेत्वा । अगुम्बअगच्छभूतमेव साखापलासपल्लवादिच्छादनेन गुम्बमिव गच्छमिव च अत्तानं दस्सेत्वा । कितवस्सेवाति वञ्चकस्स केराटिकस्स गुम्बगच्छसञ्जाय अरञ्जे आगतागते सकुणे गहेत्वा जीवितकप्पकस्स साकुणिकस्सेव । भुत्तं थेय्येन तस्स तन्ति तस्सापि अनरहन्तस्सेव सतो अरहन्तभावं दस्सेत्वा लद्धभोजनं भुञ्जतो; यं तं भुत्तं तं यथा साकुणिककितवस्स निकच्च वञ्चेत्वा सकुणगगहणं, एवं मनुस्से वञ्चेत्वा लद्धस्स भोजनस्स भुत्तत्ता थेय्येन भुत्तं नाम होति ।

इमं पन अत्थवसं अजानन्ता ये एवं भुञ्जन्ति, कासावकण्ठा...पे०... निरयं ते उपपज्जरे कासावकण्ठाति कासावेन वेठितकण्ठा । एत्तकमेव अरियद्धजधारणमत्तं, सेसं सामञ्जं नत्थीति वुत्तं होति । “भविस्सन्ति खो पनानन्द अनागतमद्धानं गोत्रभुनो कासावकण्ठा”ति (म० नि० ३.३८०) एवं वुत्तदुस्सीलानं एतं अधिवचनं । पापधम्माति लामकधम्मा । असञ्जताति कायादीहि असञ्जता । पापाति लामकपुग्गला । पापेहि कम्मेहीति तेहि करणकाले आदीनवं अदिस्वा कतेहि परवञ्चनादीहि पापकम्मेहि । निरयं ते उपपज्जरेति निरस्सादं दुग्गतिं ते उपपज्जन्ति; तस्मा सेय्यो अयोगुळोति गाथा । तस्सत्थो — सचायं दुस्सीलो असञ्जतो इच्छाचारे ठितो कुहनाय लोकं वञ्चको पुग्गलो तत्तं अगिसिखूपमं अयोगुळं भुञ्जेय्य अञ्जोहरेय्य, तस्स यञ्चेतं रट्ठपिण्डं भुञ्जेय्य, यञ्चेतं अयोगुळं, तेसु द्वीसु अयोगुळोव भुत्तो सेय्यो सुन्दरतरो पणीततरो च भवेय्य, न हि अयोगुळस्स भुत्तत्ता सम्पराये सब्बञ्जुतजाणेनापि दुज्जानपरिच्छेदं दुक्खं अनुभवति । एवं पटिलद्धस्स पन तस्स रट्ठपिण्डस्स भुत्तत्ता सम्पराये वुत्तप्पकारं दुक्खं अनुभोति, अयञ्हि कोटिप्पत्तो मिच्छाजीवोति ।

एवं पापकिरियाय अनादीनवदस्सावीनं आदीनवं दस्सेत्वा “अथ खो भगवा वग्गमुदातीरिये भिक्खू अनेकपरियायेन विगरहित्वा दुब्भरताय दुप्पोसताय...पे०... इमं सिक्खापदं उद्दिसेय्याथा”ति च वत्वा चतुत्थपाराजिकं पज्जपेन्तो “यो पन भिक्खु अनभिजान”न्ति आदिमाह ।

एवं मूलच्छेज्जवसेन दळ्हं कत्वा चतुत्थपाराजिके पज्जत्ते अपरम्मि अनुप्पज्जत्तत्थाय अधिमानवत्थु उदपादि । तस्सुप्पत्तिदीपनत्थं एतं वुत्तं — “एवञ्चिदं भगवता भिक्खूनं सिक्खापदं पज्जत्तं होती”ति ।

अधिमानवत्थुवण्णना

१९६. तत्थ अदिट्ठे दिट्ठसज्जिनोति अरहत्ते जाणचक्खुना अदिट्ठेयेव “दिट्ठं अम्हेहि अरहत्त”न्ति दिट्ठसज्जिनो हुत्वा ।

एस नयो अप्पत्तादीसु । अयं पन विसेसो — अप्पत्तेति अत्तनो सन्ताने उप्पत्तिवसेन अप्पत्ते । अनधिगतेति मग्गभावनाय अनधिगते; अप्पटिलद्धेतिपि अत्थो । असच्छिकतेति अप्पटिविद्धे पच्चवेक्खणवसेन वा अप्पच्चक्खकते । अधिमानेनाति अधिगतमानेन; “अधिगता मय”न्ति एवं उप्पन्नमानेनाति अत्थो, अधिकमानेन वा थद्धमानेनाति अत्थो । अञ्जं व्याकरिंसूति अरहत्तं व्याकरिंसु; “पत्तं आवुसो अम्हेहि अरहत्तं, कत्तं करणीय”न्ति भिक्खून् आरोचेसुं । तेसं मग्गेन अप्पहीनकिलेसत्ता केवलं समथविपस्सनाबलेन विक्खम्भितकिलेसानं अपरेन समयेन तथारूपपच्चयसमायोगे रागाय चित्तं नमति; रागत्थाय नमतीति अत्थो । एस नयो इतरेसु ।

तज्ज खो एतं अब्बोहारिकन्ति तज्ज खो एतं तेसं अञ्जव्याकरणं अब्बोहारिकं आपत्तिपज्जापने वोहारं न गच्छति; आपत्तिया अङ्गं न होतीति अत्थो ।

कस्स पनायं अधिमानो उप्पज्जति, कस्स नुप्पज्जतीति? अरियसावकस्स ताव नुप्पज्जति सो हि मग्गफलनिब्बानपहीनकिलेसअवसिद्धिकिलेसपच्चवेक्खणेन सज्जातसोमनस्सो अरियगुणपटिवेधे निक्कङ्खो । तस्मा सोतापन्नादीनं “अहं सकदागामी”तिआदिवसेन अधिमानो नुप्पज्जति । दुस्सीलस्स नुप्पज्जति, सो हि अरियगुणाधिगमे निरासोव । सीलवतोपि परिच्चत्तकम्मट्टानस्स निद्वारामतादिमनुयुत्तस्स नुप्पज्जति । सुपरिसुद्धसीलस्स पन कम्मट्टाने अप्पमत्तस्स नामरूपं ववत्थपेत्वा पच्चयपरिग्गहेन वितिण्णकङ्खस्स तिलक्खणं आरोपेत्वा सङ्खारे सम्मसन्तस्स आरद्धविपस्सकस्स उप्पज्जति, उप्पन्नो च सुद्धसमथलाभिं वा सुद्धविपस्सनालाभिं वा अन्तरा ठपेति, सो हि दसपि वीसतिपि तिसम्पि वस्सानि किलेससमुदाचारं अपस्सित्वा “अहं सोतापन्नो”ति वा “सकदागामी”ति वा “अनागामी”ति वा मज्जति । समथविपस्सनालाभिं पन अरहत्तेयेव ठपेति । तस्स हि समाधिबलेन किलेसा विक्खम्भिता, विपस्सनाबलेन सङ्खारा सुपरिग्गहिता, तस्मा सट्ठिमि वस्सानि असीतिमि वस्सानि वस्ससतमि किलेसा न समुदाचरन्ति, खीणासवस्सेव चित्तचारो होति । सो एवं दीघरत्तं किलेससमुदाचारं अपस्सन्तो अन्तरा अठत्वाव “अरहा अह”न्ति मज्जतीति ।

सविभङ्गसिक्खापदवण्णना

१९७. अनभिजानन्ति न अभिजानं । यस्मा पनायं अनभिजानं समुदाचरति, स्वस्स सन्ताने अनुप्पन्नो जाणेन असच्छिकतोति अभूतो होति । तेनस्स पदभाजने “असन्तं अभूतं असंविज्जमान”न्ति वत्वा “अजानन्तो अपस्सन्तो”ति वुत्तं ।

उत्तरिमनुस्सधम्मन्ति उत्तरिमनुस्सानं ज्ञायीनज्जेव अरियानज्ज धम्मं । अत्तुपनायिकन्ति अत्तनि तं उपनेति, अत्तानं वा तत्थ उपनेतीति अत्तुपनायिको, तं अत्तुपनायिकं; एवं कत्वा समुदाचरेय्याति सम्बन्धो । पदभाजने पन यस्मा उत्तरिमनुस्सधम्मो नाम ज्ञानं विमोक्खं समाधि समापत्ति जाणदस्सनं...पे०... सुज्जागारे अभिरतीति एवं ज्ञानादयो अनेकधम्मा वुत्ता । तस्मा तेसं सब्बेसं वसेन अत्तुपनायिकभावं दस्सेन्तो “ते वा कुसले धम्मे अत्तनि उपनेती”ति बहुवचननिद्देशं अकासि । तत्थ “एते धम्मा मयि सन्दिस्सन्ती”ति समुदाचरन्तो अत्तनि उपनेति । “अहं एतेसु सन्दिस्सामी”ति समुदाचरन्तो अत्तानं तेसु उपनेतीति वेदितब्बो ।

अलमरियजाणदस्सनन्ति एत्थ लोकियलोकुत्तरा पज्जा जाननट्ठेन जाणं, चक्खुना दिट्ठमिव धम्मं पच्चक्खकरणतो दस्सनट्ठेन दस्सनन्ति जाणदस्सनं । अरियं विसुद्धं उत्तमं जाणदस्सनन्ति अरियजाणदस्सनं । अलं परियत्तं किलेसविद्धंसनसमत्थं अरियजाणदस्सनमेत्थ, ज्ञानादिभेदे उत्तरिमनुस्सधम्मे अलं वा अरियजाणदस्सनमस्साति

अलमरियजाणदस्सनो, तं अलमरियजाणदस्सनं उत्तरिमनुस्सधम्मन्ति एवं पदत्थसम्बन्धो वेदितब्बो । तत्थ येन जाणदस्सनेन सो अलमरियजाणदस्सनोति वुच्चति । तदेव दस्सेतुं “जाणन्ति तिस्सो विज्जा, दस्सनन्ति यं जाणं तं दस्सनं; यं दस्सनं तं जाण”न्ति विज्जासीसेन पदभाजनं वुत्तं । महग्गतलोकुत्तरा पनेत्थ सब्बापि पज्जा “जाण”न्ति वेदितब्बा ।

समुदाचरेय्याति वुत्तप्पकारमेतं उत्तरिमनुस्सधम्मं अत्तुपनायिकं कत्वा आरोचेय्य । **इत्थिया** वातिआदि पन आरोचेतब्बपुग्गलनिदस्सनं । एतेसज्झि आरोचिते आरोचितं होति न देवमारब्रह्मानं, नापि पेतयक्खतिरच्छानगतानन्ति । **इति जानामि इति पस्सामी**ति समुदाचरणाकारनिदस्सनमेतं । पदभाजने पनस्स “जानामहं एते धम्मे, पस्सामहं एते धम्मे”ति इदं तेसु ज्ञानादीसु धम्मेसु जाननपस्सनानं पवत्तिदीपनं, “अत्थि च मे एते धम्मा”तिआदि अत्तुपनायिकभावदीपनं ।

१९८. ततो अपरेन समयेनाति आपत्तिपटिजाननसमयदस्सनमेतं । अयं पन आरोचितक्खण्येव पाराजिकं आपज्जति । आपत्तिं पन आपन्नो यस्मा परेन चोदितो वा अचोदितो वा पटिजानाति; तस्मा “**समनुग्गाहियमानो वा असमनुग्गाहियमानो वा**”ति वुत्तं ।

तत्थ समनुग्गाहियमाने ताव — **किं ते अधिगतन्ति** अधिगमपुच्छा; ज्ञानविमोक्खादीसु, सोतापत्तिमग्गादीसु वा किं तया अधिगतन्ति । **किन्ति ते अधिगतन्ति** उपायपुच्छा । अयज्झि एत्थाधिप्पायो — किं तया अनिच्चलक्खणं धुरं कत्वा अधिगतं, दुक्खानत्तलक्खणेषु अज्जतरं वा? किं वा समाधिवसेन अभिनिविसित्वा, उदाहु विपस्सनावसेन? तथा किं रूपे अभिनिविसित्वा, उदाहु अरूपे? किं वा अज्झत्तं अभिनिविसित्वा, उदाहु बहिद्वाति? **कदा ते अधिगतन्ति** कालपुच्छा । पुब्बण्हमज्झन्हिकादीसु कतरस्मिं कालेति वुत्तं होति? **कत्थ ते अधिगतन्ति** ओकासपुच्छा । कतरस्मिं ओकासे, किं रत्तिट्ठाने, दिवाट्ठाने, रुक्खमूले, मण्डपे, कतरस्मिं वा विहारेति वुत्तं होति । **कतमे ते किलेसा पहीना**ति पहीनकिलेसपुच्छा । कतरमग्गवज्झा तव किलेसा पहीनाति वुत्तं होति । **कतमेसं त्वं धम्मानं लाभी**ति पटिलद्धधम्मपुच्छा । पठममग्गादीसु कतमेसं धम्मानं त्वं लाभीति वुत्तं होति ।

तस्मा इदानीं चेपि कोचि भिक्खु उत्तरिमनुस्सधम्माधिगमं ब्याकरेय्य, न सो एत्तावताव सक्कातब्बो । इमेसु पन छसु ठानेसु सोधनत्थं वत्तब्बो — “किं ते अधिगतं, किं ज्ञानं, उदाहु विमोक्खादीसु अज्जतरं”न्ति? यो हि येन अधिगतो धम्मो, सो तस्स पाकटो होति । सचे “इदं नाम मे अधिगतं”न्ति वदति, ततो “किन्ति ते अधिगतं”न्ति पुच्छितब्बो, “अनिच्चलक्खणादीसु किं धुरं कत्वा अट्ठतिंसाय वा आरम्मणेषु रूपारूपअज्झत्तबहिद्वादिभेदेसु वा धम्मेसु केन मुखेन अभिनिविसित्वा”ति यो हि यस्साभिनिवेसो, सो तस्स पाकटो होति । सचे “अयं नाम मे अभिनिवेसो एवं मया अधिगतं”न्ति वदति, ततो “कदा ते अधिगतं”न्ति पुच्छितब्बो, “किं पुब्बण्हे, उदाहु मज्झन्हिकादीसु अज्जतरस्मिं काले”ति सब्बेसज्झि अत्तना अधिगतकालो पाकटो होति । सचे “असुकस्मिं नाम काले अधिगतन्ति वदति, ततो “कत्थ ते अधिगतं”न्ति पुच्छितब्बो, “किं दिवाट्ठाने, उदाहु रत्तिट्ठानादीसु अज्जतरस्मिं ओकासे”ति सब्बेसज्झि अत्तना अधिगतोकासो पाकटो होति । सचे “असुकस्मिं नाम मे ओकासे अधिगतं”न्ति वदति, ततो “कतमे ते किलेसा पहीना”ति पुच्छितब्बो, “किं पठममग्गवज्झा, उदाहु दुत्तियादिमग्गवज्झा”ति सब्बेसज्झि अत्तना अधिगतमग्गेन पहीनकिलेसा पाकटा होन्ति । सचे “इमे नाम मे किलेसा पहीना”ति वदति, ततो “कतमेसं त्वं धम्मानं लाभी”ति पुच्छितब्बो, “किं सोतापत्तिमग्गस्स, उदाहु सकदागामिमग्गादीसु अज्जतरस्सा”ति सब्बेसं हि अत्तना अधिगतधम्मा पाकटा होन्ति । सचे “इमेसं नामाहं धम्मानं लाभी”ति वदति, एत्तावतापिस्स वचनं न सद्भातब्बं, बहुस्सुता हि उग्गहपरिपुच्छाकुसला भिक्खू

इमानि छ ठानानि सोधेतुं सक्कोन्ति ।

इमस्स पन भिक्खुनो आगमनपटिपदा सोधेतब्बा । यदि आगमनपटिपदा न सुज्झति, “इमाय पटिपदाय लोकुत्तरधम्मो नाम न लब्भती”ति अपनेतब्बो । यदि पनस्स आगमनपटिपदा सुज्झति, “दीघरत्तं तीसु सिक्खासु अप्पमत्तो जागरियमनुयुत्तो चतूसु पच्चयेसु अलग्गो आकासे पाणिसमेन चेतसा विहरती”ति पज्जायति, तस्स भिक्खुनो ब्याकरणं पटिपदाय सद्धिं संसन्दति । “सेय्यथापि नाम गङ्गोदकं यमुनोदकेन सद्धिं संसन्दति समेति; एवमेव सुपज्जत्ता तेन भगवता सावकानं निब्बानगामिनी पटिपदा संसन्दति निब्बानञ्च पटिपदा चा”ति (दी० नि० २.२९६) वुत्तसदिसं होति ।

अपिच खो न एतकेनापि सक्कारो कातब्बो । कस्मा? एकच्चस्स हि पुथुज्जनस्सापि सतो खीणासवपटिपत्तिसदिसा पटिपदा होति, तस्मा सो भिक्खु तेहि तेहि उपायेहि उत्तासेतब्बो । खीणासवस्स नाम असनियापि मत्थके पतमानाय भयं वा छम्भितत्तं वा लोमहंसो वा न होति । सचस्स भयं वा छम्भितत्तं वा लोमहंसो वा उप्पज्जति, “न त्वं अरहा”ति अपनेतब्बो । सचे पन अभीरू अच्छम्भी अनुत्तासी हुत्वा सीहो विय निसीदति, अयं भिक्खु सम्पन्नवेय्याकरणो समन्ता राजराजमहामत्तादीहि पेसितं सक्कारं अरहतीति ।

पापिच्छोति या सा “इधेकच्चो दुस्सीलोव समानो सीलवाति मं जनो जानातूति इच्छती”ति आदिना (विभ० ८५१) नयेन वुत्ता पापिच्छा ताव समन्नागतो । **इच्छापकतो**ति ताव पापिकाय इच्छाय अपकतो अभिभूतो पाराजिको हुत्वा ।

विसुद्धापेक्खोति अत्तनो विसुद्धिं अपेक्खमानो इच्छमानो पत्थयमानो । अयज्झि यस्मा पाराजिकं आपन्नो, तस्मा भिक्खुभावे ठत्वा अभब्बो ज्ञानादीनि अधिगन्तुं, भिक्खुभावो हिस्स सगगन्तरायो चेव होति मगगन्तरायो च । वुत्तज्जेतं — “सामज्जं दुप्परामट्ठं निरयायुपकट्ठी”ति (ध० प० ३११) । अपरम्पि वुत्तं — “सिथिलो हि परिब्बाजो, भिय्यो आकिरते रज”न्ति (ध० प० ३१३) । इच्चस्स भिक्खुभावो विसुद्धिं नाम न होति । यस्मा पन गिही वा उपासको वा आरामिको वा सामणोरो वा हुत्वा दानसरणसीलसंवरादीहि सगगमगं वा ज्ञानविमोक्खादीहि मोक्खमगं वा आराधेतुं भब्बो होति, तस्मास्स गिहि आदिभावो विसुद्धिं नाम होति, तस्मा तं विसुद्धिं अपेक्खनतो “विसुद्धापेक्खो”ति वुच्चति । तेनेव चस्स पदभाजने “गिही वा होतुकामो”ति आदि वुत्तं ।

एवं वदेय्याति एवं भण्येय । कथं? “अजानमेवं आवुसो अवचं जानामि, अपस्सं पस्सामी”ति । पदभाजने पन “एवं वदेय्या”ति इदं पदं अनुद्धरित्वाव यथा वदन्तो “अजानमेवं आवुसो अवचं जानामि, अपस्सं पस्सामी”ति वदति नामाति वुच्चति, तं आकारं दस्सेतुं “नाहं एते धम्मे जानामी”ति आदि वुत्तं । **तुच्छं मुसा विलपिन्ति** अहं वचनत्थविरहतो तुच्छं वज्जनाधिप्पायतो मुसा विलपिं, अभणिन्ति वुत्तं होति । पदभाजने पनस्स अज्जेन पदव्यज्जनेन अत्थमत्तं दस्सेतुं “तुच्छकं मया भणित”न्ति आदि वुत्तं ।

पुरिमे उपादायाति पुरिमानि तीणि पाराजिकानि आपन्ने पुगगले उपादाय । सेसं पुब्बे वुत्तनयत्ता उत्तानत्थत्ता च पाकटमेवाति ।

पदभाजनीयवण्णना

१९९. एवं उद्धिद्वसिक्खापदं पदानुक्कमेन विभजित्वा इदानि यस्मा हेट्ठा पदभाजनीयम्हि “ज्ञानं विमोक्खं समाधि समापत्ति जाणदस्सनं... पे०... सुज्जागारे अभिरती”ति एवं संखित्तेनेव उत्तरिमनुस्सधम्मो दस्सितो, न वित्थारेण आपत्तिं

आरोपेत्वा तन्ति ठपिता । सङ्खेपदस्सिते च अत्थे न सब्बे सब्बाकारेण नयं गहेतुं सक्कोन्ति, तस्मा सब्बाकारेण नयगहणत्थं पुन तदेव पदभाजनं मातिकाठाने ठपेत्वा वित्थारतो उत्तरिमनुस्सधम्मं दस्सेत्वा आपत्तिभेदं दस्सेतुकामो “**ज्ञानन्ति पठमं ज्ञानं, दुतियं ज्ञानं**”न्तिआदिमाह । तत्थ पठमज्झानादीहि मेत्ताज्ञानादीनिपि असुभज्झानादीनिपि आनापानस्सतिसमाधिज्झानम्पि लोकियज्झानम्पि लोकुत्तरज्झानम्पि सङ्गहितमेव । तस्मा “पठमं ज्ञानं समापज्जिन्तिपि... पे०... चतुत्थं ज्ञानं, मेत्ताज्ञानं, उपेक्खाज्ञानं असुभज्झानं आनापानस्सतिसमाधिज्झानं, लोकियज्झानं, लोकुत्तरज्झानं समापज्जि”न्तिपि भणन्तो पाराजिकोव होतीति वेदितब्बो ।

सुट्ठु मुत्तो विविधेहि वा किलेसेहि मुत्तोति **विमोक्खो** । सो पनायं रागदोसमोहेहि सुज्जत्ता **सुज्जतो** । रागदोसमोहनिमित्तेहि अनिमित्तत्ता **अनिमित्तो** । रागदोसमोहपणिधीनं अभावतो **अप्पणिहितो**ति वुच्चति । चित्तं समं आदहति आरम्मणे ठपेतीति **समाधि** । अरियेहि समापज्जितब्बतो **समापत्ति** । सेसमेत्थ वुत्तनयमेव । एत्थ च विमोक्खत्तिकेन च समाधित्तिकेन च अरियमग्गोव वुत्तो । समापत्तित्तिकेन पन फलसमापत्ति । तेसु यंकिज्जि एकम्पि पदं गहेत्वा “अहं इमस्स लाभीम्ही”ति भणन्तो पाराजिकोव होति ।

तिस्सो विज्जाति पुब्बेनिवासानुस्सति, दिब्बचक्खु, आसवानं खये जाणन्ति । तत्थ एकस्सापि नामं गहेत्वा “अहं इमस्सा विज्जाय लाभीम्ही”ति भणन्तो पाराजिको होति । **सङ्खेपदुकथायं** पन “विज्जानं लाभीम्ही”ति भणन्तोपि ‘तिस्सन्नं विज्जानं लाभीम्ही’ति भणन्तोपि पाराजिको वा”ति वुत्तं । मग्गभावनापदभाजने वुत्ता सत्तत्तिसबोधिपक्खियधम्मा मग्गसम्पयुत्ता लोकुत्तराव इधाधिप्पेता । तस्मा लोकुत्तरानं सतिपट्टानानं सम्मप्पधानानं इद्धिपादानं इन्द्रियानं बलानं बोज्झङ्गानं अरियस्स अट्ठङ्गिकस्स मग्गस्स लाभीम्हीति वदतो पाराजिकन्ति **महाअट्ठकथायं** वुत्तं । **महापच्चरिया**दीसु पन “सतिपट्टानानं लाभीम्ही”ति एवं एकेककोट्टासवसेनापि ‘कायानुपस्सनासतिपट्टानस्स लाभीम्ही’ति एवं तत्थ एकेकधम्मवसेनापि वदतो पाराजिकमेवा”ति वुत्तं तम्पि समेति । कस्मा? मग्गक्खणुप्पन्नेयेव सन्धाय वुत्तत्ता । फलसच्छिकिरियायपि एकेकफलवसेन पाराजिकं वेदितब्बं ।

रागस्स पहानन्तिआदित्तिके किलेसप्पहानमेव वुत्तं । तं पन यस्मा मग्गेन विना नत्थि, तत्तियमग्गेन हि कामरागदोसानं पहानं, चतुत्थेन मोहस्स, तस्मा “रागो मे पहीनो”तिआदीनि वदतोपि पाराजिकं वुत्तं ।

रागा चित्तं विनीवरणतातिआदित्तिके लोकुत्तरचित्तमेव वुत्तं । तस्मा “रागा मे चित्तं विनीवरण”न्तिआदीनि वदतोपि पाराजिकमेव ।

सुज्जागारपदभाजने पन यस्मा ज्ञानेन अघटेत्वा “सुज्जागारे अभिरमामी”ति वचनमत्तेन पाराजिकं नाधिप्पेतं, तस्मा “**पठमेन ज्ञानेन सुज्जागारे अभिरती**”तिआदि वुत्तं । तस्मा यो ज्ञानेन घटेत्वा “इमिना नाम ज्ञानेन सुज्जागारे अभिरमामी”ति वदति, अयमेव पाराजिको होतीति वेदितब्बो ।

या च “जाण”न्ति इमस्स पदभाजने **अम्बट्टसुत्ता**दीसु (दी० नि० १.२५४ आदयो) वुत्तासु अट्ठसु विज्जासु विपस्सनाजाणमनोमयिद्धिइद्धिविधदिब्बसोतचेतोपरियजाणभेदा पञ्च विज्जा न आगता, तासु एका विपस्सनाव पाराजिकवत्थु न होति, सेसा होन्तीति वेदितब्बा । तस्मा “विपस्सनाय लाभीम्ही”तिपि “विपस्सनाजाणस्स लाभीम्ही”तिपि वदतो पाराजिकं नत्थि । **फुस्सदेवत्थेरो** पन भणति — “इतरापि चतस्सो विज्जा जाणेन अघटिता पाराजिकवत्थु न होन्ति । तस्मा ‘मनोमयस्स लाभीम्हि, इद्धिविधस्स, दिब्बाय सोतधातुया, चेतोपरियस्स लाभीम्ही’ति वदतोपि पाराजिकं नत्थी”ति ।

तं तस्स अन्तेवासिकेहेव पटिक्खित्तं — “आचरियो न आभिधम्मिको भुम्मन्तरं न जानाति, अभिज्जा नाम चतुत्थज्झानपादकोव महगगतधम्मो, ज्ञानेनेव इज्झति । तस्मा मनोमयस्स लाभीम्ही”ति वा “मनोमयजाणस्स लाभीम्ही”ति वा यथा वा तथा वा वदतु पाराजिकमेव”ति । एत्थ च किञ्चापि निब्बानं पाळिया अनागतं, अथ खो “निब्बानं मे पत्त”न्ति वा “सच्छिकत”न्ति वा वदतो पाराजिकमेव । कस्मा? निब्बानस्स निब्बत्तितलोकुत्तरत्ता । तथा “चत्तारि सच्चानि पटिविज्झिं पटिविद्धानि मया”ति वदतोपि पाराजिकमेव । कस्मा? सच्चप्पटिवेधोति हि मग्गस्स परियायवचनं । यस्मा पन “तिस्सो पटिसम्भिदा कामावचरकुसलतो चतूसु जाणसम्पयुत्तेसु चित्तुप्पादेसु उप्पज्जन्ति, क्रियतो चतूसु जाणसम्पयुत्तेसु चित्तुप्पादेसु उप्पज्जन्ति, अत्थपटिसम्भिदा एतेसु चेव उप्पज्जति, चतूसु मग्गेसु चतूसु फलेसु च उप्पज्जती”ति विभङ्गे (विभ० ७४६) वुत्तं । तस्मा “धम्मपटिसम्भिदाय लाभीम्ही”ति वा, “निरुत्ति...पे०... पटिभानपटिसम्भिदाय लाभीम्ही”ति वा “लोकियअत्थपटिसम्भिदाय लाभीम्ही”ति वा वुत्तेपि पाराजिकं नत्थि । “पटिसम्भिदानं लाभीम्ही”ति वुत्ते न ताव सीसं ओतरति । “लोकुत्तरअत्थपटिसम्भिदाय लाभीम्ही”ति वुत्ते पन पाराजिकं होति । **सङ्खेपट्टकथायं** पन अत्थपटिसम्भिदाप्पत्तोम्हीति अविसेसेनापि वदतो पाराजिकं वुत्तं । **कुरुन्दियम्पि** “न मुच्चती”ति वुत्तं । **महाअट्टकथायं** पन “एत्तावता पाराजिकं नत्थि, एत्तावता सीसं न ओतरति, एत्तावता न पाराजिक”न्ति विचारितत्ता न सक्का अज्जं पमाणं कातुन्ति ।

“निरोधसमापत्तिं समापज्जामी”ति वा “लाभीम्हाहं तस्सा”ति वा वदतोपि पाराजिकं नत्थि । कस्मा? निरोधसमापत्तिया नेव लोकियत्ता न लोकुत्तरत्ताति । सचे पनस्स एवं होति — “निरोधं नाम अनागामी वा खीणासवो वा समापज्जति, तेसं मं अज्जतरोति जानिस्सती”ति ब्याकरोति, सो च नं तथा जानाति, पाराजिकन्ति **महापच्चरिसङ्खेपट्टकथासु** वुत्तं । तं वीमंसित्वा गहेतब्बं ।

“अतीतभवे कस्सपसम्मासम्बुद्धकाले सोतापन्नोम्ही”ति वदतोपि पाराजिकं नत्थि । अतीतक्खन्धानज्हि परामट्टत्ता सीसं न ओतरतीति । **सङ्खेपट्टकथायं** पन “अतीते अट्टसमापत्तिलाभीम्ही”ति वदतो पाराजिकं नत्थि, कुप्पधम्मत्ता इध पन “अत्थि अकुप्पधम्मत्ताति केचि वदन्ती”ति वुत्तं । तम्पि तत्थेव “अतीतत्तभावं सन्धाय कथेन्तस्स पाराजिकं न होति, पच्चुप्पन्नत्तभावं सन्धाय कथेन्तस्सेव होती”ति पटिक्खित्तं ।

सुद्धिकवारकथावण्णना

२००. एवं ज्ञानादीनि दस मातिकापदानि वित्थारेत्वा इदानी उत्तरिमनुस्सधम्मं उल्लपन्तो यं सम्पजानमुसावादं भणति, तस्स अङ्गं दस्सेत्वा तस्सेव वित्थारस्स वसेन चक्कपेय्यालं बन्धन्तो उल्लपनाकारञ्च आपत्तिभेदञ्च दस्सेतुं “तीहाकारेही”ति आदिमाह । तत्थ सुद्धिकवारो वत्तुकामवारो पच्चयपटिसंयुत्तवारोति तयो महावारा । तेसु सुद्धिकवारे पठमज्झानं आदिं कत्वा याव **मोहा चित्तं विनीवरणपदं**, ताव एकमेकस्मिं पदे **समापज्जिं, समापज्जामि, समापन्नो, लाभीम्हि, वसीम्हि, सच्छिकतं मयाति** इमेसु छसु पदेसु एकमेकं पदं तीहाकारेहि, चतूहि, पञ्चहि, छहि, सत्तहाकारेहीति एवं पञ्चक्खत्तुं योजेत्वा **सुद्धिकनयो** नाम वुत्तो । ततो **पठमञ्च ज्ञानं, दुतियञ्च ज्ञानन्ति** एवं पठमज्झानेन सद्धिं एकमेकं पदं घटेन्तेन सब्बपदानि घटेत्वा तेनेव वित्थारेन **खण्डचक्कं** नाम वुत्तं । तज्हि पुन आनेत्वा पठमज्झानादीहि न योजितं, तस्मा “खण्डचक्क”न्ति वुच्चति । ततो **दुतियञ्च ज्ञानं, ततियञ्च ज्ञानन्ति** एवं दुतियज्झानेन सद्धिं एकमेकं पदं घटेत्वा पुन आनेत्वा पठमज्झानेन सद्धिं सम्बन्धित्वा तेनेव वित्थारेन **बद्धचक्कं** नाम वुत्तं । ततो यथा दुतियज्झानेन सद्धिं, एवं ततियज्झानादीहिपि सद्धिं, एकमेकं पदं घटेत्वा पुन आनेत्वा दुतियज्झानादीहि सद्धिं सम्बन्धित्वा तेनेव वित्थारेन

अञ्जानिपि एकूनतिसं बद्धचक्कानि वत्वा **एकमूलकनयो** निट्ठापितो । पाठो पन सङ्खेपेन दस्सितो, सो असम्मय्हन्तेन वित्थारतो वेदितब्बो ।

यथा च एकमूलको, एवं दुमूलकादयोपि सब्बमूलकपरियोसाना चतुन्नं सतानं उपरि पञ्चतिसं नया वुत्ता । सेय्यथिदं — द्विमूलका एकूनतिसं, तिमूलका अट्ठवीस, चतुमूलका सत्तवीस; एवं पञ्चमूलकादयोपि एकेकं ऊनं कत्वा याव तिसमूलका, ताव वेदितब्बा । पाठे पन तेसं नामप्पि सङ्खिपित्वा “**इदं सब्बमूलक**”न्ति तिसमूलकनयो एको दस्सितो । यस्मा च सुञ्जागारपदं ज्ञानेन अघटितं सीसं न ओतरति, तस्मा तं अनामसित्वा मोहा चित्तं विनीवरणपदपरियोसानायेव सब्बत्थ योजना दस्सिताति वेदितब्बा । एवं पठमज्झानादीनि पटिपाटिया वा उप्पटिपाटिया वा दुतियज्झानादीहि घटेत्वा वा अघटेत्वा वा समापज्जिन्तिआदिना नयेन उल्लपतो मोक्खो नत्थि, पाराजिकं आपज्जतियेवाति ।

इमस्स अत्थस्स दस्सनवसेन वुत्ते च पनेतस्मिं सुद्धिकमहावारे अयं सङ्खेपतो अत्थवण्णना — **तीहाकारेहीति** सम्पजानमुसावादस्स अङ्गभूतेहि तीहि कारणेहि । **पुब्बेवस्स होतीति** पुब्बभागेयेव अस्स पुग्गलस्स एवं होति “मुसा भणिस्स”न्ति । **भणन्तस्स होतीति** भणमानस्स होति । **भणितस्स होतीति** भणिते अस्स होति, यं वत्तब्बं तस्मिं वुत्ते होतीति अत्थो । अथ वा **भणितस्साति** वुत्तवतो निट्ठितवचनस्स होतीति । यो एवं पुब्बभागेपि जानाति, भणन्तोपि जानाति, पच्छापि जानाति, “मुसा मया भणित”न्ति सो “पठमज्झानं समापज्जि”न्ति भणन्तो पाराजिकं आपज्जतीति अयमेत्थ अत्थो दस्सितो । किञ्चापि दस्सितो, अथ खो अयमेत्थ विसेसो — पुच्छा ताव होति “मुसा भणिस्स”न्ति पुब्बभागो अत्थि, “मुसा मया भणित”न्ति पच्छाभागो नत्थि, वुत्तमत्तमेव हि कोचि पमुस्सति, किं तस्स पाराजिकं होति, न होती”ति? सा एवं **अट्ठकथासु** विस्सज्जिता — पुब्बभागे “मुसा भणिस्स”न्ति च भणन्तस्स “मुसा भणामी”ति च जानतो पच्छाभागे “मुसा मया भणित”न्ति न सक्का न भवितुं । सचेपि न होति पाराजिकमेव । पुरिममेव हि अङ्गद्वयं पमाणं । यस्सापि पुब्बभागे “मुसा भणिस्स”न्ति आभोगो नत्थि, भणन्तो पन “मुसा भणामी”ति जानाति, भणितेपि “मुसा मया भणित”न्ति जानाति, सो आपत्तिया न कारेतब्बो । पुब्बभागो हि पमाणतरो । तस्मिं असति दवा भणितं वा रवा भणितं वा होती”ति ।

एत्थ च तंजाणता च जाणसमोधानञ्च परिच्चजितब्बं । **तंजाणता परिच्चजितब्बाति** येन चित्तेन “मुसा भणिस्स”न्ति जानाति, तेनेव “मुसा भणामी”ति च “मुसा मया भणित”न्ति च जानातीति एवं एकचित्तेनेव तीसु खणेषु जानातीति अयं तंज्जाणता परिच्चजितब्बा, न हि सक्का तेनेव चित्तेन तं चित्तं जानितुं यथा न सक्का तेनेव असिना सो असि छिन्दितुन्ति । पुरिमं पुरिमं पन चित्तं पच्छिमस्स पच्छिमस्स चित्तस्स तथा उप्पत्तिया पच्चयो हुत्वा निरुज्झति । तेनेतं वुच्चति —

“पमाणं पुब्बभागोव, तस्मिं सति न हेस्सति ।
सेसद्वयन्ति नत्थेत, मिति वाचा तिवङ्गिका”ति ॥

“जाणसमोधानं परिच्चजितब्ब”न्ति एतानि तीणि चित्तानि एकक्खणे उप्पज्जन्तीति न गहेतब्बानि । इदज्झि चित्तं नाम

अनिरुद्धमिह पठमे, न उप्पज्जति पच्छिमं ।
निरन्तरुप्पज्जनतो, एकं विय पकासति ॥

इतो परं पन ख्यायं “पठमं ज्ञानं समापज्जि”न्ति सम्पजानमुसा भणति, यस्मा सो “नत्थि मे पठमं ज्ञानं”न्ति एवंदिट्ठिको होति, तस्स हि अत्थेवायं लद्धि । तथा “नत्थि मे पठमं ज्ञानं”न्ति एवमस्स खमति चेव रुच्चति च । एवंसभावमेव चस्स चित्तं “नत्थि मे पठमं ज्ञानं”न्ति । यदा पन मुसा वत्तुकामो होति, तदा तं दिट्ठिं वा दिट्ठिया सह खन्तिं वा दिट्ठिखन्तीहि सद्धिं रुचिं वा, दिट्ठिखन्तिरुचीहि सद्धिं भावं वा विनिधाय निक्खिपित्वा पटिच्छादेत्वा अभूतं कत्वा भणति, तस्मा तेसमि वसेन अङ्गभेदं दस्सेतुं “चतूहाकारेही”तिआदि वुत्तं । परिवारे च “अट्ठङ्गिको मुसावादो”ति (पटि० ३२८) वुत्तत्ता तत्थ अधिप्पेताय सज्जाय सद्धिं अज्जोपि इध “अट्ठहाकारेही”ति एको नयो योजेतब्बो ।

एत्थ च विनिधाय दिट्ठिन्ति बलवधम्मविनिधानवसेनेतं वुत्तं । विनिधाय खन्तिन्तिआदीनि ततो दुब्बलदुब्बलानं विनिधानवसेन । विनिधाय सज्जन्ति इदं पनेत्थ सज्जदुब्बलधम्मविनिधानं । सज्जामत्तमि नाम अविनिधाय सम्पजानमुसा भासिस्सतीति नेतं ठानं विज्जति । यस्मा पन “समापज्जिस्सामी”तिआदिना अनागतवचनेन पाराजिकं न होति, तस्मा “समापज्जि”न्तिआदीनि अतीतवत्तमानपदानेव पाठे वुत्तानीति वेदितब्बानि ।

२०७. इतो परं सज्जमि इमस्मिं सुद्धिकमहावारे उत्तानत्थमेव । न हेत्थ तं अत्थि — यं इमिना विनिच्छयेन न सक्का भवेय्य विज्जातुं, ठपेत्वा किलेसप्पहानपदस्स पदभाजने “रागो मे चत्तो वन्तो”तिआदीनं पदानं अत्थं । स्वायं वुच्चति — एत्थ हि चत्तोति इदं सकभावपरिच्चजनवसेन वुत्तं । वन्तोति इदं पुन अनादियनभावदस्सनवसेन । मुत्तोति इदं सन्ततितो विमोचनवसेन । पहीनोति इदं मुत्तस्सापि क्वचि अनवट्टानदस्सनवसेन । पटिनिस्सट्ठोति इदं पुब्बे आदिन्नपुब्बस्स पटिनिस्सगदस्सनवसेन । उक्खेटितोति इदं अरियमग्गेन उत्तासितत्ता पुन अनल्लीयनभावदस्सनवसेन । स्वायमत्थो सद्वसत्थो परियेसितब्बो । समुक्खेटितोति इदं सुट्ठु उत्तासेत्वा अणुसहगतस्सापि पुन अनल्लीयनभावदस्सनवसेन वुत्तन्ति ।

सुद्धिकवारकथा निड्ढिता ।

वत्तुकामवारकथा

२१५. वत्तुकामवारेपि “तीहाकारेही”तिआदीनं अत्थो, वारपेय्यालप्पभेदो च सज्जो इध वुत्तनयेनेव वेदितब्बो । केवलज्जि यं “मया विरज्झित्वा अज्जं वत्तुकामेन अज्जं वुत्तं, तस्मा नत्थि मयं आपत्ती”ति एवं ओकासगवेसकानं पापपुगलानं ओकासनिसेधनत्थं वुत्तो । यथेव हि “बुद्धं पच्चक्खामी”ति वत्तुकामो “धम्मं पच्चक्खामी”तिआदीसु सिक्खापच्चक्खानपदेसु यं वा तं वा वदन्तोपि खेत्ते ओतिण्णत्ता सिक्खापच्चक्खातकोव होति; एवं पठमज्झानादीसु उत्तरिमनुस्सधम्मपदेसु यंकिज्जि एकं वत्तुकामो ततो अज्जं यं वा तं वा वदन्तोपि खेत्ते ओतिण्णत्ता पाराजिकोव होति । सचे यस्स वदति, सो तमत्थं तद्धुणज्जेव जानाति । जाननलक्खणज्चेत्थ सिक्खापच्चक्खाने वुत्तनयेनेव वेदितब्बं ।

अयं पन विसेसो — सिक्खापच्चक्खानं हत्थमुद्दाय सीसं न ओतरति । इदं अभूतारोचनं हत्थमुद्दायपि ओतरति । यो हि हत्थविकारादीहिपि अङ्गपच्चङ्गचोपनेहि अभूतं उत्तरिमनुस्सधम्मं विज्जत्तिपथे ठितस्स पुगलस्स आरोचेति, सो च तमत्थं जानाति, पाराजिकोव होति । अथ पन यस्स आरोचेति, सो न जानाति “किं अयं भणती”ति, संसयं वा आपज्जति, चिरं वीमंसित्वा वा पच्छा जानाति, अप्पटिविजानन्तो इच्चेव सङ्ख्यं गच्छति । एवं अप्पटिविजानन्तस्स वुत्ते थुल्लच्चयं होति । यो पन ज्ञानादीनि अत्तनो अधिगमवसेन वा उग्गहपरिपुच्छादिवसेन वा न जानाति, केवलं ज्ञानन्ति वा विमोक्खोति वा वचनमत्तमेव सुतं होति, सोपि तेन वुत्ते “ज्ञानं किर समापज्जिन्ति एस वदती”ति यदि एत्तकमत्तमि जानाति, जानातिच्चेव

सङ्ख्यं गच्छति । तस्स वुत्ते पाराजिकमेव । सेसो एकस्स वा द्विन्नं वा बहूनं वा नियमितानियमितवसेन विसेसो सब्बो सिक्खापच्चक्खानकथायं वुत्तनयेनेव वेदितब्बोति ।

वत्तुकामवारकथा निड्ढिता ।

पच्चयपटिसंयुत्तवारकथा

२२०. पच्चयपटिसंयुत्तवारेपि — सब्बं वारपेय्यालभेदं पुब्बे आगतपदानञ्च अत्थं वुत्तनयेनेव जत्वा पाळिक्कमो ताव एवं जानितब्बो । एत्थ हि “यो ते विहारे वसि, यो ते चीवरं परिभुज्जि, यो ते पिण्डपातं परिभुज्जि, यो ते सेनासनं परिभुज्जि, यो ते गिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारं परिभुज्जी”ति इमे पञ्च पच्चत्तवचनवारा, “येन ते विहारो परिभुत्तो”ति आदयो पञ्च करणवचनवारा, “यं त्वं आगम्म विहारं अदासी”ति आदयो पञ्च उपयोगवचनवारा वुत्ता, तेसं वसेन इध वुत्तेन सुज्जागारपदेन सद्धिं पुब्बे वुत्तेसु पठमज्झानादीसु सब्बपदेसु वारपेय्यालभेदो वेदितब्बो । “यो ते विहारे, येन ते विहारो, यं त्वं आगम्म विहार”न्ति एवं परियायेन वुत्तत्ता पन “अह”न्ति च अवुत्तत्ता पटिविजानन्तस्स वुत्तेपि इध थुल्लच्चयं, अपटिविजानन्तस्स दुक्कटन्ति अयमेत्थ विनिच्छयो ।

अनापत्तिभेदकथा

एवं वित्थारवसेन आपत्तिभेदं दस्सेत्वा इदानीं अनापत्तिं दस्सेन्तो “अनापत्ति अधिमानेना”ति आदिमाह । तत्थ अधिमानेनाति अधिगतमानेन समुदाचरन्तस्स अनापत्ति । अनुल्लपनाधिप्पायस्साति कोहज्जे इच्छाचारे अठत्वा अनुल्लपनाधिप्पायस्स सब्बद्वयचारीनं सन्तिके अज्जं व्याकरोन्तस्स अनापत्ति । उम्मत्तकादयो पुब्बे वुत्तनयाएव । इध पन आदिकम्मिका वग्गुमुदातीरिया भिक्खू । तेसं अनापत्तीति ।

पदभाजनीयवण्णना निड्ढिता ।

समुद्धानादीसु इदं सिक्खापदं तिसमुद्धानं — हत्थमुद्दाय आरोचेन्तस्स कायचित्ततो, वचीभेदेन आरोचेन्तस्स वाचाचित्ततो, उभयं करोन्तस्स कायवाचाचित्ततो समुद्धानि । किरियं, सज्जाविमोक्खं, सचित्तकं, लोकवज्जं, कायकम्मं, वचीकम्मं, अकुसलचित्तं, ति वेदनं हसन्तोपि हि सोमनस्सिको उल्लपति भायन्तोपि मज्झन्तोपीति ।

विनीतवत्थुवण्णना

२२३. विनीतवत्थूसु — अधिमानवत्थु अनुपज्जत्तियं वुत्तनयमेव ।

दुतियवत्थुस्मिं — पणिधायाति पत्थनं कत्वा । एवं मं जनो सम्भावेस्सतीति एवं अरज्जे वसन्तं मं जनो अरहत्ते वा सेक्खभूमियं वा सम्भावेस्सति, ततो लोकस्स सक्कतो भविस्सामि गरुकतो मानितो पूजितोति । आपत्ति दुक्कटस्साति एवं पणिधाय “अरज्जे वसिस्सामी”ति गच्छन्तस्स पदवारे पदवारे दुक्कटं । तथा अरज्जे कुटिकरणचङ्कमननिसीदननिवासनपावुरणादीसु सब्बकिच्चेसु पयोगे पयोगे दुक्कटं । तस्मा एवं अरज्जे न वसितब्बं । एवं वसन्तो हि सम्भावनं लभतु वा मा वा दुक्कटं आपज्जति । यो पन समादिन्नधुतङ्गे “धुतङ्गं रक्खिस्सामी”ति वा “गामन्ते मे वसतो चित्तं विक्खिपति, अरज्जं सप्पाय”न्ति चिन्तेत्वा वा “अद्धा अरज्जे तिण्णं विवेकानं अज्जतरं पापुणिस्सामी”ति

वा “अरञ्जं पविसित्वा अरहत्तं अपापुणित्वा न निक्खमिस्सामी”ति वा “अरञ्जवासो नाम भगवता पसत्थो, मयि च अरञ्जे वसन्ते बहू सब्रह्मचारिनो गामन्तं हित्वा आरञ्जका भविस्सन्ती”ति वा एवं अनवज्जवासं वसितुकामो होति, तेन वसितब्बं ।

ततियवत्थुस्मिम्पि — “अभिवक्कन्तादीनि सण्ठपेत्वा पिण्डाय चरिस्सामी”ति निवासनपारुपनकिच्चतो पभुति याव भोजनपरियोसानं ताव पयोगे पयोगे दुक्कटं । सम्भावनं लभतु वा मा वा दुक्कटमेव । खन्धकवत्तसेखियवत्तपरिपूरणत्थं पन सब्रह्मचारिणं दिट्ठानुगतिआपज्जनत्थं वा पासादिकेहि अभिवक्कमपटिक्कमादीहि पिण्डाय पविसन्तो अनुपवज्जो विज्जूनन्ति ।

चतुत्थपञ्चमवत्थूसु — “यो ते विहारे वसी”ति एत्थ वुत्तनयेनेव “अह”न्ति अवुत्तत्ता पाराजिकं नत्थि । अत्तुपनायिकमेव हि समुदाचरन्तस्स पाराजिकं वुत्तं ।

पणिधाय चङ्कमीति आदीनि हेट्ठा वुत्तनयानेव ।

संयोजनवत्थुस्मिं — **संयोजना पहीना**तिपि “दस संयोजना पहीना”तिपि “एकं संयोजनं पहीन”न्तिपि वदतो किलेसप्पहानमेव आरोचितं होति, तस्मा पाराजिकं ।

२२४. रहोवत्थूसु — **रहो उल्लपती**ति “रहोगतो अरहा अह”न्ति वदति, न मनसा चिन्तितमेव करोति । तेनेत्थ दुक्कटं वुत्तं ।

विहारवत्थु उपट्टानवत्थु च वुत्तनयमेव ।

२२५. न दुक्करवत्थुस्मिं — तस्स भिक्खुनो अयं लब्धि — “अरियपुग्गलाव भगवतो सावका”ति । तेनाह — “ये खो ते भगवतो सावका ते एवं वदेय्यु”न्ति । यस्मा चस्स अयमधिप्पायो — “सीलवता आरद्धविपस्सकेन न दुक्करं अञ्जं ब्याकातुं, पटिबलो सो अरहत्तं पापुणितु”न्ति । तस्मा “अनुल्लपनाधिप्पायो अह”न्ति आह ।

वीरियवत्थुस्मिं **आराधनीयो**ति सक्का आराधेतुं सम्पादेतुं निब्बत्तेतुन्ति अत्थो । सेसं वुत्तनयमेव ।

मच्चुवत्थुस्मिं सो भिक्खु “यस्स विप्पटिसारो उप्पज्जति, सो भायेय्य । मय्हं पन अविप्पटिसारवत्थुकानि परिसुद्धानि सीलानि, स्वाहं किं मरणस्स भायिस्सामी”ति एतमत्थवसं पटिच्च “नाहं आवुसो मच्चुनो भायामी”ति आह । तेनस्स अनापत्ति ।

विप्पटिसारवत्थुस्मिम्पि एसेव नयो । ततो परानि तीणि वत्थूनि वीरियवत्थुसदिसानेव ।

वेदनावत्थूसुपठमस्मिं ताव सो भिक्खु पटिसङ्खानबलेन अधिवासनखन्तियं ठत्वा “नावुसो सक्का येन वा तेन वा अधिवासेतु”न्ति आह । तेनस्स अनापत्ति ।

दुतिये पन अत्तुपनायिकं अक्त्वा “नावुसो सक्का पुथुज्जनेना”ति परियायेन वुत्तत्ता थुल्लच्चयं ।

२२६. ब्राह्मणवत्थुसो किर ब्राह्मणो न केवलं “आयन्तु भोन्तो अरहन्तो”ति आह । यं यं पनस्स वचनं मुखतो निगच्छति, सब्बं “अरहन्तानं आसनानि पञ्जपेथ, पादोदकं देथ, अरहन्तो पादे धोवन्तू”ति अरहन्तवादपटिसंयुत्तयेव । तं पनस्स पसादभञ्जं सद्भाचरितत्ता अत्तनो सद्भाबलेन समुस्साहितस्स वचनं । तस्मा भगवा “अनापत्ति, भिक्खवे, पसादभञ्जे”ति आह । एवं वुच्चमानेन पन भिक्खुना न हट्टतुट्ठेनेव पच्चया परिभुज्जितब्बा, “अरहत्तसम्पापिकं पटिपदं परिपूरेस्सामी”ति एवं योगो करणीयोति ।

अञ्जव्याकरणवत्थुनिसंयोजनवत्थुसदिसानेव । अगारवत्थुस्मिं सो भिक्खु गिहिभावे अनत्थिकताय अनपेक्खताय “अभब्बो खो आवुसो मादिसो”ति आह, न उल्लपनाधिप्पायेन । तेनस्स अनापत्ति ।

२२७. आवटकामवत्थुस्मिं सो भिक्खु वत्थुकामेसु च किलेसकामेसु च लोकियेनेव आदीनवदस्सनेन निरपेक्खो । तस्मा “आवटा मे आवुसो कामा”ति आह । तेनस्स अनापत्ति । एत्थ च आवटाति आवारिता निवारिता, पटिक्खित्ताति अत्थो ।

अभिरतिवत्थुस्मिं सो भिक्खु सासने अनुक्कण्ठितभावेन उद्देसपरिपुच्छादीसु च अभिरतभावेन “अभिरतो अहं आवुसो परमाय अभिरतिया”ति आह, न उल्लपनाधिप्पायेन । तेनस्स अनापत्ति ।

पक्कमनवत्थुस्मिं यो इमम्हा आवासा पठमं पक्कमिस्सतीति एवं आवासं वा मण्डपं वा सीमं वा यंकिञ्चि ठानं परिच्छिन्दित्वा कताय कतिकाय यो “मं अरहाति जानन्तू”ति तम्हा ठाना पठमं पक्कमति, पाराजिको होति । यो पन आचरियुपज्झायानं वा किच्चेन मातापितूनं वा केनचिदेव करणीयेन भिक्खाचारत्थं वा उद्देसपरिपुच्छानं वा अत्थाय अञ्जेन वा तादिसेन करणीयेन तं ठानं अतिक्कमित्वा गच्छति, अनापत्ति । सचेपिस्स एवं गतस्स पच्छा इच्छाचारो उप्पज्जति “न दानाहं तत्थ गमिस्सामि एवं मं अरहाति सम्भावेस्सन्ती”ति अनापत्तियेव ।

योपि केनचिदेव करणीयेन तं ठानं पत्वा सज्झायमनसिकारादिवसेन अञ्जविहितो वा हुत्वा चोरादीहि वा अनुबद्धो मेघं वा उड्ढितं दिस्वा अनोवस्सकं पविसितुकामो तं ठानं अतिक्कमति, अनापत्ति । यानेन वा इद्धिया वा गच्छन्तोपि पाराजिकं नापज्जति, पदगमनेनेव आपज्जति । तम्पि येहि सह कतिका कता, तेहि सद्धि अपुब्बंअचरिमं गच्छन्तो नापज्जति । एवं गच्छन्ता हि सब्बेपि अञ्जमञ्जं रक्खन्ति । सचेपि मण्डपरुक्खमूलादीसु किञ्चि ठानं परिच्छिन्दित्वा “यो एत्थ निसीदति वा चङ्कमति वा, तं अरहाति जानिस्साम” पुप्फानि वा ठपेत्वा “यो इमानि गहेत्वा पूजं करिस्सति, तं अरहाति जानिस्सामा”तिआदिना नयेन कतिका कता होति, तत्रापि इच्छाचारवसेन तथा करोन्तस्स पाराजिकमेव । सचेपि उपासकेन अन्तरामग्गे विहारो वा कतो होति, चीवरादीनि वा ठपितानि होन्ति, “ये अरहन्तो ते इमस्मिं विहारे वसन्तु, चीवरादीनि च गण्हन्तू”ति । तत्रापि इच्छाचारवसेन वसन्तस्स वा चीवरादीनि वा गण्हन्तस्स पाराजिकमेव । एतं पन अधम्मिककतिकवत्तं, तस्मा न कातब्बं, अञ्जं वा एवरूपं “इमस्मिं तेमासब्भन्तरे सब्बेव आरज्जका होन्तु, पिण्डपातिकङ्गादिअवसेसधुतङ्गधरा वा अथ वा सब्बेव खीणासवा होन्तू”ति एवमादि । नानावेरज्जका हि भिक्खू सन्निपतन्ति । तत्थ केचि दुब्बला अप्पथामा एवरूपं वत्तं अनुपालेतुं न सक्कोन्ति । तस्मा एवरूपमपि वत्तं न कातब्बं । “इमं तेमासं सब्बेहेव न उद्दिसितब्बं, न परिपुच्छितब्बं, न पब्बाजेतब्बं, मूगब्बतं गण्हितब्बं, बहि सीमट्ठस्सापि सङ्गलाभो दातब्बो”ति एवमादिकं पन न कातब्बमेव ।

२२८. लक्खणसंयुते य्वायं आयस्मा च लक्खणोति लक्खणत्थेरो वुत्तो, एस जटिलसहस्सस्स अब्भन्तरे

एहिभिक्षूपसम्पदाय उपसम्पन्नो आदित्परियायावसाने अरहत्तप्पत्तो एको महासावकोति वेदितब्बो । यस्मा पनेस लक्खणसम्पन्नेन सब्बाकारपरिपूरेन ब्रह्मसमेन अत्तभावेन समन्नागतो, तस्मा लक्खणोति सङ्खं गतो । महामोग्गल्लानत्थेरो पन पब्बजितदिवसतो सत्तमे दिवसे अरहत्तप्पत्तो दुतियो अग्गसावको ।

सितं पात्वाकासीति मन्दहसितं पातुअकासि, पकासयि दस्सेसीति वुत्तं होति । किं पन दिस्वा थेरो सितं पात्वाकासीति? उपरि पाळियं आगतं अट्टिकसङ्खलिकं एकं पेटलोके निब्बत्तं सत्तं दिस्वा, तज्ज खो दिब्बेन चक्खुना, न पसादचक्खुना । पसादचक्खुस्स हि एते अत्तभावा न आपाथं आगच्छन्ति । एवरूपं पन अत्तभावं दिस्वा कारुज्जे कातब्बे कस्मा सितं पात्वाकासीति? अत्तनो च बुद्धजाणस्स च सम्पत्तिसमनुस्सरणतो । तज्हि दिस्वा थेरो “अदिट्ठसच्चेन नाम पुग्गलेन पटिलभित्तब्बा एवरूपा अत्तभावा मुत्तो अहं, लाभा वत मे, सुलद्धं वत मे”ति अत्तनो च सम्पत्तिं अनुस्सरित्वा “अहो बुद्धस्स भगवतो जाणसम्पत्ति, यो ‘कम्मविपाको, भिक्षवे, अचिन्तेय्यो; न चिन्तेतब्बो’ति (अ० नि० ४.७७) देसेसि, पच्चक्खं वत कत्वा बुद्धा देसेन्ति, सुप्पटिविद्धा बुद्धानं धम्मधातू”ति एवं बुद्धजाणसम्पत्तिज्ज सरित्वा सितं पात्वाकासीति । यस्मा पन खीणासवा नाम न अकारणा सितं पातुकरोन्ति, तस्मा तं लक्खणत्थेरो पुच्छि — **“को नु खो आवुसो मोग्गल्लान हेतु, को पच्चयो सितस्स पातुकम्माया”**ति । थेरो पन यस्मा येहि अयं उपपत्ति सामं अदिट्ठा, ते दुस्सद्भापया होन्ति, तस्मा भगवन्तं सक्खिं कत्वा ब्याकातुकामताय **“अकालो खो, आवुसो”**तिआदिमाह । ततो भगवतो सन्तिके पुट्ठो **“इधाहं आवुसो”**तिआदिना नयेन ब्याकासि ।

तत्थ **अट्टिकसङ्खलिकन्ति** सेतं निम्मंसलोहितं अट्टिसङ्घातं । **गिज्झापि काकापि कुललापीति** एतेपि यक्खगिज्झा चेव यक्खकाका च यक्खकुलला च पच्चेतब्बा । पाकतिकानं पन गिज्झादीनं आपाथम्पि एतं रूपं नागच्छति । **अनुपतित्वा अनुपतित्वाति** अनुबन्धित्वा अनुबन्धित्वा । **वितुडेन्तीति** विनिविज्झित्वा गच्छन्ति । **वितुदेन्तीति** वा पाठो, असिधारूपमेहि तिखिणेहि लोहतुण्डेहि विज्झन्तीति अत्थो । **सा सुदं अट्टस्सरं करोतीति** एत्थ सुदन्ति निपातो, सा अट्टिकसङ्खलिका अट्टस्सरं आतुरस्सरं करोतीति अत्थो । अकुसलविपाकानुभवनत्थं किर योजनप्पमाणापि तादिसा अत्तभावा निब्बत्तन्ति, पसादुस्सदा च होन्ति पक्कगण्डसदिसा; तस्मा सा अट्टिकसङ्खलिका बलववेदनातुरा तादिसं सरमकासीति । एवज्ज पन वत्वा पुन आयस्मा महामोग्गल्लानो **“वट्टगामिकसत्ता नाम एवरूपा अत्तभावा न मुच्चन्ती”**ति सत्तेसु कारुज्जं पटिच्च उप्पन्नं धम्मसंवेगं दस्सेन्तो **“तस्स मय्हं आवुसो एतदहोसि; अच्छरियं वत भो”**तिआदिमाह ।

भिक्षू उज्झायन्तीति येसं सा पेतूपपत्ति अप्पच्चक्खा, ते उज्झायन्ति । भगवा पन थेरस्सानुभावं पकासेन्तो **“चक्खुभूता वत भिक्षवे सावका विहरन्ती”**तिआदिमाह । तत्थ चक्खु भूतं जातं उप्पन्नं तेसन्ति **चक्खुभूता;** भूतचक्खुका उप्पन्नचक्खुका, चक्खुं उप्पादेत्वा, विहरन्तीति अत्थो । दुतियपदेपि एसेव नयो । **यत्र हि नामाति** एत्थ यत्राति कारणवचनं । तत्रायमत्थयोजना; यस्मा नाम सावकोपि एवरूपं जस्सति वा दक्खति वा सक्खिं वा करिस्सति, तस्मा अवोचुम्ह — **“चक्खुभूता वत भिक्षवे सावका विहरन्ति, जाणभूता वत भिक्षवे सावका विहरन्ती”**ति ।

पुब्बेव मे सो भिक्षवे सत्तो दिट्ठोति बोधिमण्डे सब्बज्जुतजाणप्पटिवेधेन अप्पमाणेसु चक्कवाळेसु अप्पमाणे सत्तनिकाये भवगतियोनिठित्तिनिवासे च पच्चक्खं करोन्तेन मया पुब्बेव सो सत्तो दिट्ठोति वदति ।

गोघातकोति गावो वधित्वा वधित्वा अट्ठितो मंसं मोचेत्वा विक्किणित्वा जीविककप्पनकसत्तो । **तस्सेव कम्मस्स विपाकावसेसेनाति** तस्स नानाचेतनाहि आयूहितस्स अपरापरियकम्मस्स । तत्र हि याय चेतनाय नरके पटिसन्धि जनिता, तस्सा विपाके परिक्खीणे अवसेसकम्मं वा कम्मनिमित्तं वा आरम्मणं कत्वा पुन पेटादीसु पटिसन्धि निब्बत्तति, तस्मा सा

पटिसन्धि कम्मसभागताय वा आरम्मणसभागताय वा “तस्सेव कम्मस्स विपाकावसेसो”ति वुच्चति । अयञ्च सत्तो एवं उपपन्नो । तेनाह — “तस्सेव कम्मस्स विपाकावसेसेना”ति । तस्स किर नरका चवनकाले निम्मंसकतानं गुन्नं अट्टिरासि एव निमित्तं अहोसि । सो पटिच्छन्नमि तं कम्मं विञ्जूनं पाकटं विय करोन्तो अट्टिसङ्खलिकपेतो जातो ।

२२९. मंसपेसिवत्थुस्मिं गोघातकोति गोमंसपेसियो कत्वा सुक्खापेत्वा वल्लूरविक्कयेन अनेकानि वस्सानि जीविकं कप्पेसि । तेनस्स नरका चवनकाले मंसपेसियेव निमित्तं अहोसि । सो मंसपेसिपेतो जातो ।

मंसपिण्डवत्थुस्मिं सो साकुणिको सकुणे गहेत्वा विक्किणनकाले निप्पक्खचम्मे मंसपिण्डमत्ते कत्वा विक्किणन्तो जीविकं कप्पेसि । तेनस्स नरका चवनकाले मंसपिण्डोव निमित्तं अहोसि । सो मंसपिण्डपेतो जातो ।

निच्छविवत्थुस्मिं तस्स ओरब्भिकस्स एळके वधित्वा निच्चम्मे कत्वा कप्पितजीविकस्स पुरिमनयेनेव निच्चम्मं एळकसरीरं निमित्तमहोसि । सो निच्छविपेतो जातो ।

असिलोमवत्थुस्मिं सो सूकरिको दीघरत्तं निवापपुट्टे सूकरे असिना वधित्वा वधित्वा दीघरत्तं जीविकं कप्पेसि । तेनस्स उक्खित्तासिकभावोव निमित्तं अहोसि । तस्मा असिलोमपेतो जातो ।

सत्तिलोमवत्थुस्मिं सो मागविको एकं मिगञ्च सत्तिञ्च गहेत्वा वनं गन्त्वा तस्स मिगस्स समीपं आगतागते मिगे सत्तिया विज्झित्वा मारेसि, तस्स सत्तिया विज्झनकभावोयेव निमित्तं अहोसि । तस्मा सत्तिलोमपेतो जातो ।

उसुलोमवत्थुस्मिं कारणिकोति राजापराधिके अनेकाहि कारणाहि पीळेत्वा अवसाने कण्डेन विज्झित्वा मारणकपुरिसो । सो किर असुकस्मिं पदेसे विद्धो मरतीति जत्वाव विज्झति । तस्सेवं जीविकं कप्पेत्वा नरके उप्पन्नस्स ततो पक्कावसेसेन इधूपपत्तिकाले उसुना विज्झनभावोयेव निमित्तं अहोसि । तस्मा उसुलोमपेतो जातो ।

सूचिलोमवत्थुस्मिं सारथीति अस्सदमको । गोदमकोतिपि **कुरुन्दडुकथायं**वुत्तं । तस्स पतोदसूचिया विज्झनभावोयेव निमित्तं अहोसि । तस्मा सूचिलोमपेतो जातो ।

दुतियसूचिलोमवत्थुस्मिं सूचकोति पेसुञ्जकारको । सो किर मनुस्से अञ्जमञ्जञ्च भिन्दि । राजकुले च “इमस्स इमं नाम अत्थि, इमिना इदं नाम कत”न्ति सूचेत्वा सूचेत्वा अनयब्यसनं पापेसि । तस्मा यथानेन सूचेत्वा मनुस्सा भिन्ना, तथा सूचीहि भेदनदुखं पच्चनुभोतुं कम्ममेव निमित्तं कत्वा सूचिलोमपेतो जातो ।

अण्डभारितवत्थुस्मिं गामकूटोति विनिच्छयामच्चो । तस्स कम्मसभागताय कुम्भमत्ता महाघटप्पमाणा अण्डा अहेसुं । सो हि यस्मा रहो पटिच्छन्न ठाने लज्जं गहेत्वा कूटविनिच्छयेन पाकटं दोसं करोन्तो सामिके अस्सामिके अकासि । तस्मास्स रहस्सं अङ्गं पाकटं निब्बत्तं । यस्मा दण्डं पट्टपेन्तो परेसं असय्हं भारं आरोपेसि, तस्मास्स रहस्सङ्गं असय्हभारो हुत्वा निब्बत्तं । यस्मा यस्मिं ठाने ठितेन समेन भवितब्बं, तस्मिं ठत्वा विसमो अहोसि, तस्मास्स रहस्सङ्गे विसमा निसज्जा अहोसीति ।

पारदारिकवत्थुस्मिं सो सत्तो परस्स रक्खितं गोपितं सस्सामिकं फस्सं फुसन्तो मीळहसुखेन कामसुखेन चित्तं रमयित्वा कम्मसभागताय गूथफस्सं फुसन्तो दुक्खमनुभवितुं तत्थ निब्बत्तो । **दुट्टब्राह्मणवत्थु** पाकटमेव ।

२३०. निच्छवित्थिवत्थुस्मिं यस्मा मातुगामो नाम अत्तनो फस्से अनिस्सरो, सा च तं सामिकस्स सन्तकं फस्सं थेनेत्वा परेसं अभिरतिं उप्पादेसि, तस्मा कम्मसभागताय सुखसम्पस्सा धंसित्वा दुक्खसम्पस्सं अनुभवितुं निच्छवित्थी हुत्वा उपपन्ना ।

मङ्गुलित्थिवत्थुस्मिं **मङ्गुलित्थि** विरूपं दुद्दसिकं बीभच्छं, सा किर इक्खणिकाकम्मं यक्खदासिकम्मं करोन्ती “इमिना च इमिना च एवं बलिकम्मे कते अयं नाम तुम्हाकं वड्ढि भविस्सती”ति महाजनस्स गन्धपुप्फादीनि वञ्चनाय गहेत्वा महाजनं दुद्दिट्ठिं मिच्छादिट्ठिं गण्हापेसि, तस्मा ताय कम्मसभागताय गन्धपुप्फादीनं थेनितत्ता दुग्गन्धा दुद्दस्सनस्स गाहितत्ता दुद्दसिका विरूपा बीभच्छा हुत्वा निब्बत्ता ।

ओकिलिनिवत्थुस्मिं **उप्पक्कं ओकिलिनिं ओकिरिनिन्ति** सा किर अङ्गारचितके निपन्ना विप्फन्दमाना विपरिवत्तमाना पच्चति, तस्मा उप्पक्का चेव होति खरेन अग्गिना पक्कसरीरा; ओकिलिनी च किलिन्नसरीरा बिन्दुबिन्दूनि हिस्सा सरीरतो पघरन्ति । ओकिरिनी च अङ्गारसम्परिकिण्णा, तस्सा हि हेट्ठतोपि किंसुकपुप्फवण्णा अङ्गारा, उभयपस्सेसुपि, आकासतोपिस्सा उपरि अङ्गारा पतन्ति, तेन वुत्तं — “उप्पक्कं ओकिलिनिं ओकिरिनि”न्ति । **सा इस्सापकता सपत्तिं अङ्गारकटाहेन ओकिरीति** तस्सा किर कलिङ्गरज्जो एका नाटकिनी अङ्गारकटाहं समीपे ठपेत्वा गत्ततो उदकञ्च पुञ्छति, पाणिना च सेदं करोति । राजापि ताय सद्धिं कथञ्च करोति, परितुट्ठाकारञ्च दस्सेति । अग्गमहेसी तं असहमाना इस्सापकता हुत्वा अचिरपक्कन्तस्स रज्जो तं अङ्गारकटाहं गहेत्वा तस्सा उपरि अङ्गारे ओकिरि । सा तं कम्मं कत्वा तादिसंयेव विपाकं पच्चनुभवितुं पेतलोके निब्बत्ता ।

चोरघातकवत्थुस्मिं सो रज्जो आणाय दीघरत्तं चोरानं सीसानि छिन्दित्वा पेतलोके निब्बत्तन्तो असीसकं कबन्धं हुत्वा निब्बत्ति ।

भिक्खुवत्थुस्मिं **पापभिक्खू**ति लामकभिक्खु । सो किर लोकस्स सद्धादेय्ये चत्तारो पच्चये परिभुज्जित्वा कायवचीद्वारेहि असं यतो भिन्नाजीवो चित्तकेळिं कीळन्तो विचरि । ततो एकं बुद्धन्तरं निरये पच्चित्वा पेतलोके निब्बत्तन्तो भिक्खुसदिसेनेव अत्तभावेन निब्बत्ति । **भिक्खुनी-सिक्खमाना-सामणेर-सामणेरीवत्थूसुपि** अयमेव विनिच्छयो ।

२३१. तपोदावत्थुस्मिं अच्छोदकोति पसन्नोदको । **सीतोदकोति** सीतलउदको । **सातोदकोति** मधुरोदको । **सेतकोति** परिसुद्धो निस्सेवालपणककदमो । **सुप्पतित्थोति** सुन्दरेहि तित्थेहि उपपन्नो । **रमणीयोति** रतिजनको । **चक्कमत्तानीति** रथचक्कप्पमाणानि । **कुथिता सन्दतीति** तत्रा सन्तत्ता हुत्वा सन्दति । **यतायं भिक्खवेति** यतो अयं भिक्खवे । **सो दहोति** सो रहदो । कुतो पनायं सन्दतीति? वेभारपब्बतस्स किर हेट्ठा भुम्मट्टकनागानं पञ्चयोजनसतिकं नागभवनं देवलोकसदिसं मणिमयेन तलेन आरामुय्यानेहि च समन्नागतं; तत्थ नागानं कीळनट्टाने सो उदकदहो, ततो अयं तपोदा सन्दति । **द्विन्नं महानिरयानं अन्तरिकाय आगच्छतीति** राजगहनगरं किर आविज्जेत्वा महापेतलोको, तत्थ द्विन्नं महालोहकुम्भिनिरयानं अन्तरेन अयं तपोदा आगच्छति, तस्मा कुथिता सन्दतीति ।

युद्धवत्थुस्मिं **नन्दी चरतीति** विजयभेरी आहिण्डति । **राजा आवुसो लिच्छवीहीति** थेरो किर अत्तनो दिवाट्टाने च रत्तिट्टाने च निसीदित्वा “लिच्छवयो कतहत्था कतूपासना, राजा च तेहि सद्धिं सम्पहारं देती”ति आवज्जेन्तो दिब्बेन चक्खुना राजानं पराजितं पलायमानं अद्वस । ततो भिक्खू आमन्तेत्वा “**राजा आवुसो तुम्हाकं उपट्ठाको लिच्छवीहि पभग्गो**”ति आह । **सच्चं, भिक्खवे, मोग्गल्लानो आहाति** पराजिककाले आवज्जित्वा यं दिट्ठं तं भणन्तो सच्चं आह ।

२३२. नागोगाहवत्थुस्मिं सप्पिनि कायाति एवं नामिकाय । आनेज्जं समाधिन्ति अनेजं अचलं कायवाचाविष्फन्दविरहितं चतुत्थज्झानसमाधिं । नागानन्ति हत्थीनं । ओगय्ह उत्तरन्तानन्ति ओगय्ह ओगाहेत्वा पुन उत्तरन्तानं । ते किर गम्भीरं उदकं ओतरित्वा तत्थ न्हत्वा च पिवित्वा च सोण्डाय उदकं गहेत्वा अज्जमज्जं आलोलेन्ता उत्तरन्ति, तेसं एवं ओगय्ह उत्तरन्तानन्ति वुत्तं होति । कोज्जं करोन्तानन्ति नदीतीरे ठत्वा सोण्डं मुखे पक्खिपित्वा कोज्जनादं करोन्तानं । सद्दं अस्सोसिन्ति तं कोज्जनादसद्दं अस्सोसिं । अत्थेसो, भिक्खवे, समाधि सो च खो अपरिसुद्धोति अत्थि एसो समाधि मोगल्लानस्स, सो च खो परिसुद्धो न होति । थेरो किर पब्बजिततो सत्तमे दिवसे तदहुअरहत्तप्पतो अट्ठसु समापत्तीसु पज्जहाकारेहि अनाचिण्णवसीभावो समाधिपरिपन्थके धम्मो न सुट्ठु परिसोधेत्वा आवज्जनसमापज्जनाधिद्धानवुद्धानपच्चवेक्खणानं सज्जामत्तकमेव कत्वा चतुत्थज्झानं अप्पेत्वा निसिन्नो, झानङ्गेहि वुट्ठाय नागानं सद्दं सुत्वा “अन्तोसमापत्तियं अस्सोसि”न्ति एवंसज्जी अहोसि । तेन वुत्तं — “अत्थेसो, भिक्खवे, समाधि; सो च खो अपरिसुद्धो”ति ।

सोभितवत्थुस्मिं अहं, आवुसो, पज्ज कप्पसतानि अनुस्सरामीति एकावज्जनेन अनुस्सरामीति आह । इतरथा हि अनच्छरियं अरियसावकानं पटिपाटिया नानावज्जनेन तस्स तस्स अतीते निवासस्स अनुस्सरणन्ति न भिक्खू उज्झायेय्युं । यस्मा पनेस “एकावज्जनेन अनुस्सरामी”ति आह, तस्मा भिक्खू उज्झायिंसु । अत्थेसा, भिक्खवे, सोभितस्स, सा च खो एकायेव जातीति यं सोभितो जातिं अनुस्सरामीति आह, अत्थेसा जाति सोभितस्स, सा च खो एकायेव अनन्तरा न उप्पटिपाटिया अनुस्सरिताति अधिप्पायो ।

कथं पनायं एतं अनुस्सरीति? अयं किर पज्जनं कप्पसतानं उपरि तित्थायतने

पब्बजित्वा असज्जसमापत्तिं निब्बत्तेत्वा अपरिहीनज्झानो कालं कत्वा असज्जभवे निब्बत्ति । तत्थ यावतायुकं ठत्वा अवसाने मनुस्सलोके उप्पन्नो सासने पब्बजित्वा तिस्रो विज्जा सच्छाकासि । सो पुब्बेनिवासं अनुस्सरमानो इमस्मिं अत्तभावे पटिसन्धिं दिस्वा ततो परं ततिये अत्तभावे चुतिमेव अदस । अथ उभिन्नमन्तरा अचित्तकं अत्तभावं अनुस्सरितुं असक्कोन्तो नयतो सल्लक्खेसि — “अद्वाअहं असज्जभवे निब्बत्तो”ति । एवं सल्लक्खेन्तेन पनानेन दुक्करं कतं, सतथा भिन्नस्स वालस्स कोटिया कोटि पटिविद्धा, आकासे पदं दस्सितं । तस्मा नं भगवा इमस्मिंयेव वत्थुस्मिं एतदग्गे ठपेसि — “एतदग्गं भिक्खवे, मम सावकानं भिक्खूनं पुब्बेनिवासं अनुस्सरन्तानं यदिदं सोभितो”ति (अ० नि० १.२१९, २२७) ।

विनीतवत्थुवण्णना निट्ठिता ।

निगमनवण्णना

२३३. उट्ठिद्धो खो आयस्मन्तो चत्तारो पाराजिका धम्माति इदं इध उट्ठिद्धपाराजिकपरिदीपनमेव । समोधानेत्वा पन सब्बानेव चतुवीसति पाराजिकानि वेदितब्बानि । कतमानि चतुवीसति? पाळियं आगतानि ताव भिक्खूनं चत्तारि, भिक्खुनीनं असाधारणानि चत्तारीति अट्ठ । एकादस अभब्बपुग्गला, तेसु पण्डकतिरच्छानगतउभतोव्यज्जनका, तयो वत्थुविपन्ना अहेतुकपटिसन्धिका, तेसं सग्गो अवारितो मग्गो पन वारितो, अभब्बा हि ते मग्गप्पटिलाभाय वत्थुविपन्नत्ताति । पब्बज्जापि नेसं पटिक्खत्ता, तस्मा तेपि पाराजिका । थेय्यसंवासको, तित्थियपक्कन्तको, मातुघातको, पितुघातको, अरहन्तघातको, भिक्खुनीदूसको, लोहितुप्पादको, सङ्गभेदकोति इमे अट्ठ अत्तनो किरियाय विपन्नत्ता अभब्बद्धानं पत्ताति पाराजिकाव । तेसु थेय्यसंवासको, तित्थियपक्कन्तको, भिक्खुनीदूसकोति इमेसं तिण्णं सग्गो अवारितो

मग्गो पन वारितोव । इतरेसं पञ्चन्नं उभयम्पि वारितं । ते हि अनन्तरभवे नरके निब्बत्तनकसत्ता । इति इमे च एकादस, पुरिमा च अट्ठाति एकूनवीसति । ते गिहिलिङ्गे रुचिं उप्पादेत्वा गिहिनिवासननिवत्थाय भिक्खुनिया सङ्घि वीसति । सा हि अज्झाचारवीतिक्कमं अकत्वापि एत्तावताव अस्समणीति इमानि ताव वीसति पाराजिकानि ।

अपरानिपि — लम्बी, मुदुपिट्टिको, परस्स अङ्गजातं मुखेन गण्हाति, परस्स अङ्गजाते अभिनिसीदतीति इमेसं चतुन्नं वसेन चत्तारि अनुलोमपाराजिकानीति वदन्ति । एतानि हि यस्मा उभिन्नं रागवसेन सदिसभावूपगतानं धम्मो “मेथुनधम्मो”ति वुच्चति । तस्मा एतेन परियायेन मेथुनधम्मं अप्पटिसेवित्वायेव केवलं मग्गेन मग्गप्पवेसनवसेन आपज्जितब्बत्ता मेथुनधम्मपाराजिकस्स अनुलोमेन्तीति अनुलोमपाराजिकानीति वुच्चन्ति । इति इमानि च चत्तारि पुरिमानि च वीसतीति समोधानेत्वा सब्बानेव चतुर्वीसति पाराजिकानि वेदितब्बानि ।

न लभति भिक्खूहि सङ्घि संवासन्ति उपोसथ-पवारण-पातिमोक्खुद्देस-सङ्घकम्मप्पभेदं भिक्खूहि सङ्घि संवासं न लभति । यथा पुरे तथा पच्छाति यथा पुब्बे गिहिकाले अनुपसम्पन्नकाले च पच्छा पाराजिकं आपन्नोपि तथेव असंवासो होति । नत्थि तस्स भिक्खूहि सङ्घि उपोसथपवारणपातिमोक्खुद्देससङ्घकम्मप्पभेदो संवासोति भिक्खूहि सङ्घि संवासं न लभति । तत्थायस्मन्ते पुच्छामीति तेसु चतूसु पाराजिकेसु आयस्मन्ते “कच्चित्थ परिसुद्धा”ति पुच्छामि । कच्चित्थाति कच्चि एत्थ; एतेसु चतूसु पाराजिकेसु कच्चि परिसुद्धाति अत्थो । अथ वा कच्चित्थ परिसुद्धाति कच्चि परिसुद्धा अत्थ, भवथाति अत्थो । सेसं सब्बत्थ उत्तानत्थमेवाति ।

समन्तपासादिकाय विनयसंवण्णनाय

चतुत्थपाराजिकवण्णना निड्ढिता ।

२. सङ्घादिसेसकण्डं

१. सुक्कविस्सट्टिसिक्खापदवण्णना

यं पाराजिककण्डस्स, सङ्गीतं समनन्तरं ।

तस्स तेरसकस्सायमपुब्बपदवण्णना ॥

२३४. तेन समयेन बुद्धो भगवा सावत्थियं विहरति जेतवने अनाथपिण्डिकस्स आरामे । तेन खो पन समयेन आयस्मा सेय्यसको अनभिरतो ब्रह्मचरियं चरतीति एत्थ आयस्माति पियवचनं । सेय्यसकोति तस्स भिक्खुनो नामं । अनभिरतोति विक्खित्तचित्तो कामरागपरिळाहेन परिडह्मानो न पन गिहिभावं पत्थयमानो । सो तेन किसो होतीति सो सेय्यसको तेन अनभिरतभावेन किसो होति ।

अहसा खो आयस्मा उदायीति एत्थ उदायीति तस्स थेरस्स नामं, अयज्हि सेय्यसकस्स उपज्झायो लाळुदायी नाम भन्तमिगसप्पटिभागो निद्वारामतादिमनुयुत्तानं अज्जतरो लोलभिक्खु । कच्चि नो त्वन्ति कच्चि नु त्वं । यावदत्थं भुज्जातिआदीसु यावता अत्थोति यावदत्थं । इदं वुत्तं होति — यावता ते भोजनेन अत्थो यत्तकं त्वं इच्छसि तत्तकं भुज्ज, यत्तकं कालं रत्तिं वा दिवा वा सुपितुं इच्छसि तत्तकं सुप, मत्तिकादीहि कायं उब्बट्टेत्वा चुण्णादीहि घंसित्वा यत्तकं न्हानं

इच्छसि तत्तकं न्हाय, उद्देसेन वा परिपुच्छाय वा वत्तपटिपत्तिया वा कम्मट्ठानेन वा अत्थो नत्थीति । यदा ते अनभिरति उप्पज्जतीति यस्मिं काले तव कामरागवसेन उक्कण्ठितता विक्खित्तचित्तता उप्पज्जति । रागो चित्तं अनुद्धंसेतीति कामरागो चित्तं धंसेति पधंसेति विक्खिपति चेव मिलापेति च । तदा हत्थेन उपक्कमित्वा असुचिं मोचेहीति तस्मिं काले हत्थेन वायमित्वा असुचिमोचनं करोहि, एवज्झि ते चित्तेकग्गता भविस्सति । इति तं उपज्झायो अनुसासि यथा तं बालो बालं मगो मगं ।

२३५. तेसं मुट्ठस्सतीनं असम्पजानानं निदं ओक्कमन्तानन्ति सतिसम्पजज्जं पहाय निदं ओतरन्तानं । तत्थ किञ्चापि निदं ओक्कमन्तानं अब्याकतो भवङ्गवारो पवत्तति, सतिसम्पजज्जवारो गळति, तथापि सयनकाले मनसिकारो कातब्बो । दिवा सुपन्तेन याव न्हातस्स भिक्खुनो केसा न सुक्खन्ति ताव सुपित्वा वुट्ठहिस्सामीति सउस्साहेन सुपितब्बं । रत्तिं सुपन्तेन एत्तकं नाम रत्तिभागं सुपित्वा चन्देन वा तारकाय वा इदं नाम ठानं पत्तकाले वुट्ठहिस्सामीति सउस्साहेन सुपितब्बं । बुद्धानुस्सतिआदीसु च दससु कम्मट्ठानेसु एकं अज्जं वा चित्तरुचियं कम्मट्ठानं गहेत्वाव निदं ओक्कमितब्बा । एवं करोन्तो हि सतो सम्पजानो सतिज्ज सम्पजज्जज्ज अविजहित्वाव निदं ओक्कमतीति वुच्चति । ते पन भिक्खू बाला लोला भन्तमिगसप्पटिभागा न एवमकंसु । तेन वुत्तं — “तेसं मुट्ठस्सतीनं असम्पजानानं निदं ओक्कमन्तान”न्ति ।

अत्थि चेत्य चेतना लब्धतीति एत्थ च सुपिनन्ते अस्सादचेतना अत्थि उपलब्धति । अत्थेसा, भिक्खवे, चेतना; सा च खो अब्बोहारिकाति भिक्खवे एसा अस्सादचेतना अत्थि, सा च खो अविसये उप्पन्नत्ता अब्बोहारिका, आपत्तिया अङ्गं न होति । इति भगवा सुपिनन्ते चेतनाय अब्बोहारिकभावं दस्सेत्वा “एवज्ज पन भिक्खवे इमं सिक्खापदं उद्दिसेय्याथ, सज्जेतनिका सुक्कविस्सट्ठि अज्जत्र सुपिनन्ता सङ्गादिसो”ति सानुपज्जत्तिकं सिक्खापदं पज्जापेसि ।

२३६-२३७. तत्थ संविज्जति चेतना अस्साति सज्जेतना, सज्जेतनाव सज्जेतनिका, सज्जेतना वा अस्सा अत्थीति सज्जेतनिका । यस्मा पन यस्स सज्जेतनिका सुक्कविस्सट्ठि होति सो जानन्तो सज्जानन्तो होति, सा चस्स सुक्कविस्सट्ठि चेच्च अभिवितरित्वा वीतिक्कमो होति, तस्मा ब्यज्जने आदरं अकत्वा अत्थमेव दस्सेतुं “जानन्तो सज्जानन्तो चेच्च अभिवितरित्वा वीतिक्कमो”ति एवमस्स पदभाजनं वुत्तं । तत्थ जानन्तोति उपक्कमामीति जानन्तो । सज्जानन्तोति सुक्कं मोचेमीति सज्जानन्तो, तेनेव उपक्कमजाननाकारेण सद्धिं जानन्तोति अत्थो । चेच्चाति मोचनस्सादचेतनावसेन चेतेत्वा पक्कपेत्वा । अभिवितरित्वाति उपक्कमवसेन मद्दन्तो निरासङ्कचित्तं पेसेत्वा । वीतिक्कमोति एवं पवत्तस्स यो वीतिक्कमो अयं सज्जेतनिकासदस्स सिक्खापत्तो अत्थोति वुत्तं होति ।

इदानीं सुक्कविस्सट्ठीति एत्थ यस्स सुक्कस्स विस्सट्ठि तं ताव सङ्ख्यातो वण्णभेदतो च दस्सेतुं “सुक्कन्ति दस सुक्कानी”ति आदिमाह । तत्थ सुक्कानं आसयभेदतो धातुनानत्ततो च नीलादिवण्णभेदो वेदितब्बो ।

विस्सट्ठीति विस्सग्गो, अत्थतो पनेतं ठानाचावनं होति, तेनाह — “विस्सट्ठीति ठानतोचावना वुच्चती”ति । तत्थ वत्थिसीसं कटि कायोति तिधा सुक्कस्स ठानं पक्कपेन्ति, एको किराचरियो “वत्थिसीसं सुक्कस्स ठान”न्ति आह । एको “कटी”ति, एको “सकलो कायो”ति, तेसु ततियस्स भासितं सुभासितं । केसलोमनखदन्तानज्झि मंसविनिमुत्तट्ठानं उच्चारपस्सावखेळसिङ्गाणिकाथद्धसुक्खचम्मनि च वज्जेत्वा अवसेसो छविमंसलोहितानुगतो सब्बोपि कायो कायप्पसादभावजीवितिन्द्रियाबद्धपित्तानं सम्भवस्स च ठानमेव । तथा हि रागपरियुट्ठानेनाभिभूतानं हत्थीनं उभोहि कण्णचूळिकाहि सम्भवो निक्खमति, महासेनराजा च रागपरियुट्ठितो सम्भववेगं अधिवासेतुं असक्कोन्तो सत्थेन बाहुसीसं फालेत्वा वणमुखेन निक्खन्तं सम्भवं दस्सेसीति ।

एत्थ पन पठमस्स आचरियस्स वादे मोचनस्सादेन निमित्ते उपक्कमतो यत्तकं एका खुद्दकमक्खिका पिवेय्य तत्तके असुचिम्हि वत्थि सीसतो मुञ्चित्वा दकसोतं ओतिण्णमत्ते बहि निक्खन्ते वा अनिक्खन्ते वा सङ्गादिसेसो । दुतियस्स वादे तथेव कटितो मुच्चित्वा दकसोतं ओतिण्णमत्ते, ततियस्स वादे तथेव सकलकायं सङ्गोभेत्वा ततो मुच्चित्वा दकसोतं ओतिण्णमत्ते बहि निक्खन्ते वा अनिक्खन्ते वा सङ्गादिसेसो । दकसोतरोहणञ्चेत्थ अधिवासेत्वा अन्तरा निवारेतुं असक्कुणेय्यताय वुत्तं, ठाना चुतज्झि अवस्सं दकसोतं ओतरति । तस्मा ठाना चावनमत्तेनेवेत्थ आपत्ति वेदितब्बा, सा च खो निमित्ते उपक्कमन्तस्सेव हत्थपरिकम्मपादपरिकम्मगतपरिकम्मकरणेन सचेपि असुचि मुच्चति, अनापत्ति । अयं सब्बाचरियसाधारणविनिच्छयो ।

अञ्जत्र सुपिनन्ताति एत्थ सुपिनो एव **सुपिनन्तो**, तं ठपेत्वा अपनेत्वाति वुत्तं होति । तञ्च पन सुपिनं पस्सन्तो चतूहि कारणेहि पस्सति धातुक्खोभतो वा अनुभूतपुब्बतो वा देवतोपसंहारतो वा पुब्बनिमित्ततो वाति ।

तत्थ पित्तादीनं खोभकरणपच्चययोगेन खुभितधातुको धातुक्खोभतो सुपिनं पस्सति, पस्सन्तो च नानाविधं सुपिनं पस्सति — पब्बता पतन्तो विय, आकासेन गच्छन्तो विय, वाळमिगहत्थीचोरादीहि अनुबद्धो विय होति । अनुभूतपुब्बतो पस्सन्तो पुब्बे अनुभूतपुब्बं आरम्भणं पस्सति । देवतोपसंहारतो पस्सन्तस्स देवता अत्थकामताय वा अनत्थकामताय वा अत्थाय वा अनत्थाय वा नानाविधानि आरम्भणानि उपसंहरन्ति, सो तासं देवतानं आनुभावेन तानि आरम्भणानि पस्सति । पुब्बनिमित्ततो पस्सन्तो पुज्जापुज्जवसेन उप्पज्जितुकामस्स अत्थस्स वा अनत्थस्स वा पुब्बनिमित्तभूतं सुपिनं पस्सति, बोधिसत्तस्समाता विय पुत्तपटिलाभनिमित्तं, बोधिसत्तो विय पञ्च महासुपिने (अ० नि० ५.१९६), कोसलराजा विय सोळस सुपिनेति ।

तत्थ यं धातुक्खोभतो अनुभूतपुब्बतो च सुपिनं पस्सति न तं सच्चं होति । यं देवतोपसंहारतो पस्सति तं सच्चं वा होति अलीकं वा, कुद्धा हि देवता उपायेन विनासेतुकामा विपरीतम्पि कत्वा दस्सेन्ति । यं पन पुब्बनिमित्ततो पस्सति तं एकन्तसच्चमेव होति । एतेसञ्च चतुन्नं मूलकारणानं संसग्गभेदतोपि सुपिनभेदो होतियेव ।

तञ्च पनेतं चतुब्बिधम्पि सुपिनं सेक्खपुथुज्जनाव पस्सन्ति अप्पहीनविपल्लासत्ता, असेक्खा पन न पस्सन्ति पहीनविपल्लासत्ता । किं पनेतं पस्सन्तो सुत्तो पस्सति पटिबुद्धो, उदाहु नेव सुत्तो न पटिबुद्धोति? किञ्चेत्थ यदि ताव सुत्तो पस्सति अभिधम्मविरोधो आपज्जति, भवङ्गचित्तेन हि सुपति तं रूपनिमित्तादिआरम्भणं रागादिसम्पयुत्तं वा न होति, सुपिनं पस्सन्तस्स च ईदिसानि चित्तानि उप्पज्जन्ति । अथ पटिबुद्धो पस्सति विनयविरोधो आपज्जति, यज्झि पटिबुद्धो पस्सति तं सब्बोहारिकचित्तेन पस्सति, सब्बोहारिकचित्तेन च कते वीतिक्कमे अनापत्ति नाम नत्थि । सुपिनं पस्सन्तेन पन कतेपि वीतिक्कमे एकन्तं अनापत्ति एव । अथ नेव सुत्तो न पटिबुद्धो पस्सति, को नाम पस्सति; एवञ्च सति सुपिनस्स अभावोव आपज्जतीति, न अभावो । कस्मा? यस्मा कपिमिद्धपरेतो पस्सति । वुत्तज्हेतं — “कपिमिद्धपरेतो खो, महाराज, सुपिनं पस्सती”ति । **कपिमिद्धपरेतो**ति मक्कटनिदाय युत्तो । यथा हि मक्कटस्स निदा लहुपरिवत्ता होति; एवं या निदा पुनप्पुनं कुसलादिचित्तवोकिण्णत्ता लहुपरिवत्ता, यस्सा पवत्तियं पुनप्पुनं भवङ्गतो उत्तरणं होति ताव युत्तो सुपिनं पस्सति, तेनायं सुपिनो कुसलोपि होति अकुसलोपि अब्बाकतोपि । तत्थ सुपिनन्ते चेतियवन्दनधम्मस्सवनधम्मदेसनादीनि करोन्तस्स कुसलो, पाणातिपातादीनि करोन्तस्स अकुसलो, द्वीहि अन्तेहि मुत्तो आवज्जनतदारम्भणक्खणे अब्बाकतोति वेदितब्बो । स्वायं दुब्बलवत्थुकत्ता चेतनाय पटिसन्धिं आकट्ठितुं असमत्थो, पवत्ते पन अज्जेहि कुसलाकुसलेहि उपत्थम्भितो विपाकं देति । किञ्चापि विपाकं देति? अथ खो अविसये उप्पन्नत्ता अब्बोहारिकाव सुपिनन्तचेतना । तेनाह — “**ठपेत्वा**

सुपिनन्त'न्ति ।

सङ्गादिसेसोति इमस्स आपत्तिनिकायस्स नामं । तस्मा या अज्जत्र सुपिनन्ता सज्जेतनिका सुक्कविस्सट्ठि, अयं सङ्गादिसेसो नाम आपत्तिनिकायोति एवमेत्थ सम्बन्धो वेदितब्बो । वचनत्थो पनेत्थ सङ्गो आदिमि चेव सेसे च इच्छितब्बो अस्साति सङ्गादिसेसो । किं वुत्तं होति? इमं आपत्तिं आपज्जित्वा वुट्ठातुकामस्स यं तं आपत्तिवुट्ठानं, तस्स आदिमि चेव परिवासदानत्थाय आदितो सेसे च मज्झे मानत्तदानत्थाय मूलाय पटिकस्सनेन वा सह मानत्तदानत्थाय अवसाने अब्भानत्थाय सङ्गो इच्छितब्बो । न हेत्थ एकम्पि कम्मं विना सङ्गेन सक्का कातुन्ति सङ्गो आदिमि चेव सेसे च इच्छितब्बो अस्साति सङ्गादिसेसोति । व्यञ्जनं पन अनादियित्वा अत्थमेव दस्सेतुं “सङ्गोव तस्सा आपत्तिया परिवासं देति, मूलाय पटिकस्सति, मानत्तं देति, अब्भेति न सम्बहुला न एकपुग्गलो, तेन वुच्चति सङ्गादिसेसो”ति इदमस्स पदभाजनं —

“सङ्गादिसेसोति यं वुत्तं, तं सुणोहि यथातथं ।

सङ्गोव देति परिवासं, मूलाय पटिकस्सति ।

मानत्तं देति अब्भेति, तेनेतं इति वुच्चती”ति ॥ (परि० ३३९) —

परिवारे वचनकारणञ्च वुत्तं, तत्थ परिवासदानादीनि समुच्चयक्खन्धके वित्थारतो आगतानि, तत्थेव नेसं संवण्णनं करिस्साम ।

तस्सेव आपत्तिनिकायस्साति तस्स एव आपत्तिसमूहस्स । तत्थ किञ्चापि अयं एकाव आपत्ति, रूढिहसद्देन पन अवयवे समूहवोहारेन वा “निकायो”ति वुत्तो — “एको वेदनाक्खन्धो, एको विज्जाणक्खन्धो”ति आदीसु विय ।

एवं उद्दिट्ठसिक्खापदं पदानुक्कमेन विभजित्वा इदानीं इमं सुक्कविस्सट्ठिं आपज्जन्तस्स उपायञ्च कालञ्च अधिप्पायञ्च अधिप्पायवत्थुञ्च दस्सेतुं “अज्झत्तरूपे मोचेती”ति आदिमाह । एत्थ हि अज्झत्तरूपादीहि चतूहि पदेहि उपायो दस्सितो, अज्झत्तरूपे वा मोचेय्य बहिद्धारूपे वा उभयत्थ वा आकासे वा कटिं कम्पेन्तो, इतो परं अज्जो उपायो नत्थि । तत्थ रूपे घट्टेत्वा मोचेन्तोपि रूपेन घट्टेत्वा मोचेन्तोपि रूपे मोचेतिच्चेव वेदितब्बो । रूपे हि सति सो मोचेति न रूपं अलभित्वा । रागूपत्थम्भादीहि पन पञ्चहि कालो दस्सितो । रागूपत्थम्भादिकालेसु हि अङ्गजातं कम्मनियं होति, यस्स कम्मनियत्ते सति मोचेति । इतो परं अज्जो कालो नत्थि, न हि विना रागूपत्थम्भादीहि पुब्बण्हादयो कालभेदा मोचने निमित्तं होन्ति ।

आरोग्यत्थायाति आदीहि दसहि अधिप्पायो दस्सितो, एवरूपेन हि अधिप्पायभेदेन मोचेति न अज्जथा । नीलादीहि पन दसहि नवमस्स अधिप्पायस्स वत्थु दस्सितं, वीमंसन्तो हि नीलादीसु अज्जतरस्स वसेन वीमंसति न तेहि विनिमुत्तन्ति ।

२३८. इतो परं पन इमेसंयेव अज्झत्तरूपादीनं पदानं पकासनत्थं “अज्झत्तरूपेति अज्झत्तं उपादिन्ने रूपे”ति आदि वुत्तं, तत्थ अज्झत्तं उपादिन्ने रूपेति अत्तनो हत्थादिभेदे रूपे । बहिद्धा उपादिन्नेति परस्स तादिसेयेव । अनुपादिन्नेति ताळच्छिद्दादिभेदे । तदुभयेति अत्तनो च परस्स च रूपे, उभयघट्टनवसेनेतं वुत्तं । अत्तनो रूपेन च अनुपादिन्नरूपेन च एकतो घट्टनेपि लब्धति । आकासे वायमन्तस्साति केनचि रूपेन अघट्टेत्वा आकासेयेव कटिकम्पनपयओगेन अङ्गजातं चालेन्तस्स ।

रागूपत्थम्भेति रागस्स बलवभावे, रागेन वा अङ्गजातस्स उपत्थम्भे, थद्धभावे सज्जातेति वुत्तं होति । **कम्मनियं** होतीति मोचनकम्मक्खमं अज्झत्तरूपादीसु उपक्कमारहं होति ।

उच्चालिङ्गपाणकदट्टूपत्थम्भेति उच्चालिङ्गपाणकदट्टेन अङ्गजाते उपत्थम्भे । उच्चालिङ्गपाणका नाम लोमसपाणका होन्ति, तेसं लोमेहि फुट्टं अङ्गजातं कण्डुं गहेत्वा थद्धं होति, तत्थ यस्मा तानि लोमानि अङ्गजातं डंसन्तानि विय विज्झन्ति, तस्मा “उच्चालिङ्गपाणकदट्टेना”ति वुत्तं, अत्थतो पन उच्चालिङ्गपाणकलोमवेधनेनाति वुत्तं होति ।

२३९. अरोगो भविस्सामीति मोचेत्वा अरोगो भविस्सामि । **सुखं वेदनं उप्पादेस्सामीति** मोचनेन च मुच्चनुप्पत्तिया मुत्तपच्चया च या सुखा वेदना होति, तं उप्पादेस्सामीति अत्थो । **भेसज्जं भविस्सतीति** इदं मे मोचितं किञ्चिदेव भेसज्जं भविस्सति । **दानं दस्सामीति** मोचेत्वा कीटकपिल्लिकादीनं दानं दस्सामि । **पुज्जं भविस्सतीति** मोचेत्वा कीटादीनं देन्तस्स पुज्जं भविस्सति । **यज्जं यजिस्सामीति** मोचेत्वा कीटादीनं यज्जं यजिस्सामि । किञ्चि किञ्चि मन्तपदं वत्वा दस्सामीति वुत्तं होति । **सग्गं गमिस्सामीति** मोचेत्वा कीटादीनं दिन्नदानेन वा पुज्जेन वा यज्जेन वा सग्गं गमिस्सामि । **बीजं भविस्सतीति** कुलवंसङ्कुरस्स दारकस्स बीजं भविस्सति, “इमिना बीजेन पुत्तो निब्बत्तिस्सती”ति इमिना अधिप्पायेन मोचेतीति अत्थो । **वीमंसत्थायाति** जाननत्थाय । **नीलं भविस्सतीति** आदीसु जानिस्सामि ताव किं मे मोचितं नीलं भविस्सति पीतकादीसु अज्जतरवण्णन्ति एवमत्थो दट्टब्बो । **खिड्डाधिप्पायोति** खिड्डापसुतो, तेन तेन अधिप्पायेन कीळन्तो मोचेतीति वुत्तं होति ।

२४०. इदानी यदिदं “अज्झत्तरूपे मोचेती”ति आदि वुत्तं तत्थ यथा मोचेन्तो आपत्तिं आपज्जति, तेसज्च पदानं वसेन यत्तको आपत्तिभेदो होति, तं सब्बं दस्सेन्तो “अज्झत्तरूपे चेतेति उपक्कमति मुच्चति आपत्ति सङ्गादिसेसस्सा”ति आदिमाह ।

तत्थ **चेतेतीति** मोचनस्सादसम्पयुत्ताय चेतनाय मुच्चतूति चेतेति । **उपक्कमतीति** तदनुरूपं वायामं करोति । **मुच्चतीति** एवं चेतेन्तस्स तदनुरूपेन वायामेन वायमतो सुक्कं ठाना चवति । **आपत्ति सङ्गादिसेसस्साति** इमेहि तीहि अङ्गेहि अस्स पुग्गलस्स सङ्गादिसेसो नाम आपत्तिनिकायो होतीति अत्थो । एस नयो बहिद्धारूपेति आदीसुपि अवसेसेसु अट्टवीसतिया पदेसु ।

एत्थ पन द्वे आपत्तिसहस्सानि नीहरित्वा दस्सेतब्बानि । कथं? अज्झत्तरूपे ताव रागूपत्थम्भे आरोग्यत्थाय नीलं मोचेन्तस्स एका आपत्ति, अज्झत्तरूपेयेव रागूपत्थम्भे आरोग्यत्थाय पीतादीनं मोचनवसेन अपरा नवाति दस । यथा च आरोग्यत्थाय दस, एवं सुखादीनं नवन्नं पदानं अत्थाय एकेकपदे दस दस कत्वा नवुति, इति इमा च नवुति पुरिमा च दसाति रागूपत्थम्भे ताव सतं । यथा पन रागूपत्थम्भे एवं वच्चूपत्थम्भादीसुपि चतूसु एकेकस्मिं उपत्थम्भे सतं सतं कत्वा चत्तारि सतानि, इति इमानि चत्तारि पुरिमज्ज एकन्ति अज्झत्तरूपे ताव पज्चन्नं उपत्थम्भानं वसेन पज्च सतानि । यथा च अज्झत्तरूपे पज्च, एवं बहिद्धारूपे पज्च, अज्झत्तबहिद्धारूपे पज्च, आकासे कटिं कम्पेन्तस्स पज्चाति सब्बानिपि चतुन्नं पज्चकानं वसेन द्वे आपत्तिसहस्सानि वेदितब्बानि ।

इदानी **आरोग्यत्थायाति** आदीसु ताव दससु पदेसु पटिपाटिया वा उप्पटिपाटिया वा हेट्ठा वा गहेत्वा उपरि गण्हन्तस्स, उपरि वा गहेत्वा हेट्ठा गण्हन्तस्स, उभतो वा गहेत्वा मज्झे ठपेन्तस्स, मज्झे वा गहेत्वा उभतो हरन्तस्स, सब्बमूलं वा कत्वा गण्हन्तस्स चेतनूपक्कममोचने सति विसङ्केतो नाम नत्थीति दस्सेतुं “आरोग्यत्थज्च सुखत्थज्चा”ति

खण्डचक्कबद्धचक्कादिभेदविचित्तं पाळिमाह ।

तत्थ आरोग्यत्थञ्च सुखत्थञ्च आरोग्यत्थञ्च भेसज्जत्थञ्चा ति एवं आरोग्यपदं सब्बपदेहि योजेत्वा वुत्तमेकं खण्डचक्कं । सुखपदादीनि सब्बपदेहि योजेत्वा याव अत्तनो अत्तनो अतीतानन्तरपदं ताव आनेत्वा वुत्तानि नव बद्धचक्कानीति एवं एकेकमूलकानि दस चक्कानि होन्ति, तानि दुमूलकादीहि सद्धिं असम्मोहतो वित्थारेत्वा वेदितब्बानि । अत्थो पनेत्थ पाकटोयेव ।

यथा च आरोग्यत्थायातिआदीसु दससु पदेसु, एवं नीलादीसुपि “नीलञ्च पीतकञ्च चेतेति उपक्कमती”तिआदिना नयेन दस चक्कानि वुत्तानि, तानिपि असम्मोहतो वित्थारेत्वा वेदितब्बानि । अत्थो पनेत्थ पाकटोयेव ।

पुन आरोग्यत्थञ्च नीलञ्च आरोग्यत्थञ्च सुखत्थञ्च नीलञ्च पीतकञ्चाति एकेनेकं द्वीहि द्वे... पे०... दसहि दसाति एवं पुरिमपदेहि सद्धिं पच्छिमपदानि योजेत्वा एकं मिस्सकचक्कं वुत्तं ।

इदानी यस्मा “नीलं मोचेस्सामी”ति चेतेत्वा उपक्कमन्तस्स पीतकादीसु मुत्तेसुपि पीतकादिवसेन चेतेत्वा उपक्कमन्तस्स इतरेसु मुत्तेसुपि नेवत्थि विसङ्केतो, तस्मा एतम्पि नयं दस्सेतुं “नीलं मोचेस्सामीति चेतेति उपक्कमति पीतकं मुच्चती”तिआदिना नयेन चक्कानि वुत्तानि । ततो परं सब्बपच्छिमपदं नीलादीहि नवहि पदेहि सद्धिं योजेत्वा कुच्छिचक्कं नाम वुत्तं । ततो पीतकादीनि नव पदानि एकेन नीलपदेनेव सद्धिं योजेत्वा पिट्ठिचक्कं नाम वुत्तं । ततो लोहितकादीनि नव पदानि एकेन पीतकपदेनेव सद्धिं योजेत्वा दुतियं पिट्ठिचक्कं वुत्तं । एवं लोहितकपदादीहि सद्धिं इतरानि नव नव पदानि योजेत्वा अज्जानिपि अट्ठ चक्कानि वुत्तानीति एवं दसगतिकं पिट्ठिचक्कं वेदितब्बं ।

एवं खण्डचक्कादीनं अनेकेसं चक्कानं वसेन वित्थारतो गरुकापत्तिमेव दस्सेत्वा इदानी अङ्गवसेनेव गरुकापत्तिञ्च लहुकापत्तिञ्च अनापत्तिञ्च दस्सेतुं “चेतेति उपक्कमति मुच्चती”तिआदिमाह । तत्थ पुरिमनयेन अज्झत्तरूपादीसु रागादिउपत्थम्भे सति आरोग्यादीनं अत्थाय चेतेन्तस्स उपक्कमित्वा असुचिमोचने तिवङ्गसम्पन्ना गरुकापत्ति वुत्ता । दुतियेन नयेन चेतेन्तस्स उपक्कमन्तस्स च मोचने असति दुवङ्गसम्पन्ना लहुका थुल्लच्चयापत्ति । “चेतेति न उपक्कमति मुच्चती”तिआदीहि छहि नयेहि अनापत्ति ।

अयं पन आपत्तानापत्तिभेदो सण्हो सुखुमो, तस्मा सुट्ठु सल्लक्खेतब्बो । सुट्ठु सल्लक्खेत्वा कुक्कुच्चं पुच्छितेन आपत्ति वा अनापत्ति वा आचिक्खितब्बा, विनयकम्मं वा कातब्बं । असल्लक्खेत्वा करोन्तो हि रोगनिदानं अजानित्वा भेसज्जं करोन्तो वेज्जो विय विघातञ्च आपज्जति, न च तं पुग्गलं तिकिच्छितुं समत्थो होति । तत्रायं सल्लक्खणविधि — कुक्कुच्चेन आगतो भिक्खु यावततियं पुच्छितब्बो — “कतरेन पयोगेन कतरेन रागेन आपन्नोसी”ति । सचे पठमं अज्जं वत्त्वा पच्छा अज्जं वदति न एकमग्गेन कथेति, सो वत्तब्बो — “त्वं न एकमग्गेन कथेसि परिहरसि, न सक्का तव विनयकम्मं कातुं गच्छ सोत्थिं गवेसा”ति । सचे पन तिक्वत्तुम्पि एकमग्गेनेव कथेति, यथाभूतं अत्तानं आविकरोति, अथस्स आपत्तानापत्तिगरुकलहुकापत्तिविनिच्छयत्थं एकादसन्नं रागानं वसेन एकादस पयोगा समवेक्खितब्बा ।

तत्रिमे एकादस रागा — मोचनस्सादो, मुच्चनस्सादो, मुत्तस्सादो, मेथुनस्सादो, फस्सस्सादो, कण्डुवनस्सादो, दस्सनस्सादो, निसज्जस्सादो, वाचस्सादो, गेहस्सितपेमं, वनभङ्गियन्ति । तत्थ मोचेतुं अस्सादो मोचनस्सादो, मुच्चने

अस्सादो मुच्चनस्सादो, मुत्ते अस्सादो मुत्तस्सादो, मेथुने अस्सादो मेथुनस्सादो, फस्से अस्सादो फस्सस्सादो, कण्डुवने अस्सादो कण्डुवनस्सादो, दस्सने अस्सादो दस्सनस्सादो, निसज्जाय अस्सादो निसज्जस्सादो, वाचाय अस्सादो वाचस्सादो, गेहस्सितं पेमं गेहस्सितपेमं, वनभङ्गियन्ति यंकिज्जि पुप्फफलादि वनतो भज्जित्वा आहटं। एत्थ च नवहि पदेहि सम्पयुत्तअस्सादसीसेन रागो वुत्तो। एकेन पदेन सरूपेनेव, एकेन पदेन वत्थुना वुत्तो, वनभङ्गो हि रागस्स वत्थु न रागोयेव।

एतेसं पन रागानं वसेन एवं पयोगा समवेक्खितब्बा — मोचनस्सादे मोचनस्सादचेतनाय चेतन्तो चेव अस्सादेन्तो च उपक्कमति मुच्चति सङ्गादिसेसो। तथेव चेतन्तो च अस्सादेन्तो च उपक्कमति न मुच्चति थुल्लच्चयं। सचे पन सयनकाले रागपरियुट्ठितो हुत्वा ऊरुना वा मुट्ठिना वा अङ्गजातं गाळ्हं पीळेत्वा मोचनत्थाय सउस्साहोव सुपति, सुपन्तस्स चस्स असुचि मुच्चति सङ्गादिसेसो। सचे रागपरियुट्ठानं असुभमनसिकारेन वूपसमेत्वा सुद्धचित्तो सुपति, सुपन्तस्स मुत्तेपि अनापत्ति।

मुच्चनस्सादे अत्तनो धम्मताय मुच्चमानं अस्सादेति न उपक्कमति अनापत्ति। सचे पन मुच्चमानं अस्सादेन्तो उपक्कमति, तेन उपक्कमेन मुत्ते सङ्गादिसेसो। अत्तनो धम्मताय मुच्चमाने “मा कासावं वा सेनासनं वा दुस्सी”ति अङ्गजातं गहेत्वा जगगनत्थाय उदकट्टानं गच्छति वट्ठतीति **महापच्चरियं** वुत्तं।

मुत्तस्सादे अत्तनो धम्मताय मुत्ते ठाना चुते असुचिम्हि पच्छा अस्सादेन्तस्स विना उपक्कमेन मुच्चति, अनापत्ति। सचे अस्सादेत्वा पुन मोचनत्थाय निमित्ते उपक्कमित्वा मोचेति, सङ्गादिसेसो।

मेथुनस्सादे मेथुनरागेन मातुगामं गण्हाति, तेन पयोगेन असुचि मुच्चति, अनापत्ति। मेथुनधम्मस्स पयोगत्ता पन तादिसे गहणे दुक्कटं, सीसं पत्ते पाराजिकं। सचे मेथुनरागेन रत्तो पुन अस्सादेत्वा मोचनत्थाय निमित्ते उपक्कमित्वा मोचेति, सङ्गादिसेसो।

फस्सस्सादे दुविधो फस्सो — अज्झत्तिको, बाहिरो च। अज्झत्तिके ताव अत्तनो निमित्तं थद्धं मुदुकन्ति जानिस्सामीति वा लोलभावेन वा कीळापयतो असुचि मुच्चति, अनापत्ति। सचे कीळापेन्तो अस्सादेत्वा मोचनत्थाय निमित्ते उपक्कमित्वा मोचेति, सङ्गादिसेसो। बाहिरफस्से पन कायसंसगगरागेन मातुगामस्स अङ्गमङ्गानि परामसतो चेव आलिङ्गतो च असुचि मुच्चति, अनापत्ति। कायसंसगसङ्गादिसेसं पन आपज्जति। सचे कायसंसगगरागेन रत्तो पुन अस्सादेत्वा मोचनत्थाय निमित्ते उपक्कमित्वा मोचेति विसट्ठिपच्चयापि सङ्गादिसेसो।

कण्डुवनस्सादे दहुक्कच्छुपिळकपाणकादीनं अज्जतरवसेन कण्डुवमानं निमित्तं कण्डुवनस्सादे नेव कण्डुवतो असुचि मुच्चति, अनापत्ति। कण्डुवनस्सादेन रत्तो पुन अस्सादेत्वा मोचनत्थाय निमित्ते उपक्कमित्वा मोचेति, सङ्गादिसेसो।

दस्सनस्सादे दस्सनस्सादेन पुनप्पुनं मातुगामस्स अनोकासं उपनिज्झायतो असुचि मुच्चति, अनापत्ति। मातुगामस्स अनोकासुपनिज्झाने पन दुक्कटं। सचे दस्सनस्सादेन रत्तो पुन अस्सादेत्वा मोचनत्थाय निमित्ते उपक्कमित्वा मोचेति, सङ्गादिसेसो।

निसज्जस्सादे मातुगामेन सद्धिं रहो निसज्जस्सादरागेन निसिन्नस्स असुचि मुच्चति, अनापत्ति। रहो निसज्जपच्चया

पन आपन्नाय आपत्तिया कारेतब्बो । सचे निसज्जस्सादेन रत्तो पुन अस्सादेत्वा मोचनत्थाय निमित्ते उपक्कमित्वा मोचेति, सङ्गादिसेसो ।

वाचस्सादे वाचस्सादरागेन मातुगामं मेथुनसन्निस्सिताहि वाचाहि ओभासन्तस्स असुचि मुच्चति, अनापत्ति । दुट्ठुल्लवाचासङ्गादिसेसं पन आपज्जति । सचे वाचस्सादेन रत्तो पुन अस्सादेत्वा मोचनत्थाय निमित्ते उपक्कमित्वा मोचेति, सङ्गादिसेसो ।

गेहस्सितपेमे मातरं वा मातुपेमेन भगिनिं वा भगिनिपेमेन पुनप्पुनं परामसतो चेव आलिङ्गतो च असुचि मुच्चति, अनापत्ति । गेहस्सितपेमेन पन फुसनपच्चया दुक्कटं । सचे गेहस्सितपेमेन रत्तो पुन अस्सादेत्वा मोचनत्थाय निमित्ते उपक्कमित्वा मोचेति, सङ्गादिसेसो ।

वनभङ्गे इत्थिपुरिसा अज्जमज्जं किञ्चिदेव तम्बूलगन्धपुष्पवासादिप्पकारं पण्णाकारं मित्तसन्धवभावस्स दळ्ढभावत्थाय पेसेन्ति अयं वनभङ्गो नाम । तज्जे मातुगामो कस्सचि संसट्ठविहारिकस्स कुलूपकभिक्षुनो पेसेति, तस्स च “असुकाय नाम इदं पेसित”न्ति सारत्तस्स पुनप्पुनं हत्थेहि तं वनभङ्गं कीळापयतो असुचि मुच्चति, अनापत्ति । सचे वनभङ्गे सारत्तो पुन अस्सादेत्वा मोचनत्थाय निमित्ते उपक्कमित्वा मोचेति, सङ्गादिसेसो । सचे उपक्कमन्तेपि न मुच्चति, थुल्लच्चयं ।

एवमेतेसं एकादसन्नं रागानं वसेन इमे एकादस पयोगे समेवेक्खित्वा आपत्ति वा अनापत्ति वा सल्लक्खेतब्बा । सल्लक्खेत्वा सचे गरुका होति “गरुका”ति आचिक्खित्तब्बा । सचे लहुका होति “लहुका”ति आचिक्खित्तब्बा । तदनुरूपज्ज विनयकम्मं कातब्बं । एवज्झि कतं सुकतं होति रोगनिदानं जत्वा वेज्जेन कतभेसज्जमिव, तस्स च पुग्गलस्स सोत्थिभावाय संवत्तति ।

२६२. चेतेति न उपक्कमतीति आदीसु मोचनस्सादचेतनाय चेतेति, न उपक्कमति, मुच्चति, अनापत्ति । मोचनस्सादपीळितो “अहो वत मुच्चयेय्या”ति चेतेति, न उपक्कमति, न मुच्चति, अनापत्ति । मोचनस्सादेन न चेतेति, फस्सस्सादेन कण्डुवनस्सादेन वा उपक्कमति, मुच्चति, अनापत्ति । तथेव न चेतेति, उपक्कमति, न मुच्चति, अनापत्ति । कामवितक्कं वितक्केन्तो मोचनत्थाय न चेतेति, न उपक्कमति, मुच्चति, अनापत्ति । सचे पनस्स वितक्कयतोपि न मुच्चति इदं आगतमेव होति, “न चेतेति, न उपक्कमति, न मुच्चति, अनापत्ती”ति ।

अनापत्ति सुपिनन्तेनाति सुत्तस्स सुपिने मेथुनं धम्मं पटिसेवन्तस्स विय कायसंसग्गादीनि आपज्जन्तस्स विय सुपिनन्तेनेव कारणेन यस्स असुचि मुच्चति, तस्स अनापत्ति । सुपिने पन उप्पन्नाय अस्सादचेतनाय सचस्स विसयो होति, निच्चलेन भवितब्बं, न हत्थेन निमित्तं कीळापेतब्बं, कासावपच्चत्थरणरक्खणत्थं पन हत्थपुटेन गहेत्वा जग्गनत्थाय उदकट्टानं गन्तुं वट्ठति ।

नमोचनाधिप्पायस्साति यस्स भेसज्जेन वा निमित्तं आलिम्पन्तस्स उच्चारदीनि वा करोन्तस्स नमोचनाधिप्पायस्स मुच्चति, तस्सापि अनापत्ति । उम्मत्तकस्स दुविधस्सापि अनापत्ति । इध सेय्यसको आदिकम्मिको, तस्स अनापत्ति आदिकम्मिकस्साति ।

पदभाजनीयवण्णना निट्ठिता ।

समुद्धानादीसु इदं सिक्खापदं पठमपाराजिकसमुद्धानं कायचित्ततो समुद्घाति । किरिया, सज्जाविमोक्खं, सचित्तकं, लोकवज्जं, कायकम्मं, अकुसलचित्तं, द्विवेदनं, सुखमज्झत्तद्वयेनाति ।

२६३. विनीतवत्थूसु सुपिनवत्थु अनुपज्जत्तियं वुत्तनयमेव । उच्चारपस्साववत्थूनि उत्तानत्थानेव ।

वितक्कवत्थुस्मिं कामवितक्कन्ति गेहस्सितकामवितक्कं । तत्थ किञ्चापि अनापत्ति वुत्ता, अथ खो वितक्कगतिकेन न भवितब्बं । उण्होदकवत्थूसु पठमं उत्तानमेव । दुतिये सो भिक्खु मोचेतुकामो उण्होदकेन निमित्तं पहरित्वा पहरित्वा न्हायि, तेनस्स आपत्ति वुत्ता । ततिये उपक्कमस्स अत्थिताय थुल्लच्चयं । भेसज्जकण्डुवनवत्थूनि उत्तानत्थानेव ।

२६४. मग्गवत्थूसु पठमस्स थुल्लुरुक्कस्स मग्गं गच्छन्तस्स सम्बाधद्धाने घट्टनाय असुचि मुच्चि, तस्स नमोचनाधिप्पायत्ता अनापत्ति । दुतियस्स तथेव मुच्चि, मोचनाधिप्पायत्ता पन सङ्गादिसेसो । ततियस्स न मुच्चि, उपक्कमसम्भावतो पन थुल्लच्चयं । तस्मा मग्गं गच्छन्तेन उप्पन्ने परिळाहे न गन्तब्बं, गमनं उपच्छिन्दित्वा असुभादिमनसिकारेण चित्तं वूपसमेत्वा सुद्धचित्तेन कम्मद्धानं आदाय गन्तब्बं । सचे ठितो विनोदेतुं न सक्कोति, मग्गा ओक्कम्म निसीदित्वा विनोदेत्वा कम्मद्धानं आदाय सुद्धचित्तेनेव गन्तब्बं ।

वत्थिवत्थूसु ते भिक्खू वत्थिं दळ्हं गहेत्वा पूरेत्वा पूरेत्वा विस्सज्जेन्ता गामदारका विय पस्सावमकंसु । जन्ताघरवत्थुस्मिं उदरं तापेन्तस्स मोचनाधिप्पायस्सापि अमोचनाधिप्पायस्सापि मुत्ते अनापत्तियेव । परिकम्मं करोन्तस्स निमित्तचालनवसेन असुचि मुच्चि, तस्मा आपत्तिद्धाने आपत्ति वुत्ता ।

२६५. ऊरुघट्टापनवत्थूसु येसं आपत्ति वुत्ता ते अङ्गजातम्पि फुसापेसुन्ति वेदितब्बाति एवं कुरुन्दट्टकथायं वुत्तं । सामणेरादिवत्थूनि उत्तानत्थानेव ।

२६६. कायत्थम्भनवत्थुस्मिं कायं थम्भेन्तस्साति चिरं निसीदित्वा वा निपज्जित्वा वा नवकम्मं वा कत्वा आलसियविमोचनत्थं विजम्भेन्तस्स ।

उपनिज्झायनवत्थुस्मिं सचेपि पटसतं निवत्था होति पुरतो वा पच्छतो वा ठत्वा “इमस्मिं नाम ओकासे निमित्तं”न्ति उपनिज्झायन्तस्स दुक्कटमेव । अनिवत्थानं गामदारिकानं निमित्तं उपनिज्झायन्तस्स पन किमेव वत्तब्बं । तिरच्छानगतानम्पि निमित्ते एसेव नयो । इतो चितो च अविलोकेत्वा पन दिवसम्पि एकपयोगेन उपनिज्झायन्तस्स एकमेव दुक्कटं । इतो चितो च विलोकेत्वा पुनप्पुनं उपनिज्झायन्तस्स पयोगे पयोगे दुक्कटं । उम्मीलननिमीलनवसेन पन न कारेतब्बो । सहसा उपनिज्झायित्वा पुन पटिसङ्काय संवरे तिट्ठतो अनापत्ति, तं संवरं पहाय पुन उपनिज्झायतो दुक्कटमेव ।

२६७. ताळच्छिद्दादिवत्थूनि उत्तानत्थानेव । न्हानवत्थूसु ये उदकसोतं निमित्तेन पहरिंसु तेसं आपत्ति वुत्ता । उदज्जलवत्थूसुपि एसेव नयो । एत्थ च उदज्जलन्ति उदकचिक्खल्लो वुच्चति । एतेनेव उपायेन इतो परानि सब्बानेव उदके धावनादिवत्थूनि वेदितब्बानि । अयं पन विसेसो । पुष्पावळियवत्थूसु सचेपि नमोचनाधिप्पायस्स अनापत्ति, कीळनपच्चया पन दुक्कटं होतीति ।

सुक्कविस्सट्ठिसिक्खापदवण्णना निड्ढिता ।

२. कायसंसग्गसिक्खापदवण्णना

२६९. तेन समयेन बुद्धो भगवाति कायसंसग्गसिक्खापदं । तत्रायं अनुत्तानपदवण्णना — अरज्जे विहरतीति न आवेणिके अरज्जे, जेतवनविहारस्सेव पच्चन्ते एकपस्से । मज्झे गम्भोति तस्स च विहारस्स मज्झे गम्भो होति । समन्ता परियागारोति समन्ता पनस्स मण्डलमाळपरिक्खेपो होति । सो किर मज्झे चतुरस्सं गम्भं कत्वा बहि मण्डलमाळपरिक्खेपेन कतो, यथा सक्का होति अन्तोयेव आविञ्छन्तेहि विचरितुं ।

सुपञ्जत्तन्ति सुट्ठ ठपितं, यथा यथा यस्मिं यस्मिञ्च ओकासे ठपितं पासादिकं होति लोकरज्जकं तथा तथा तस्मिं तस्मिं ओकासे ठपितं, वत्तसीसेन हि सों एककिच्चम्पि न करोति । एकच्चे वातपाने विवरन्तोति येसु विवटेसु अन्धकारो होति तानि विवरन्तो येसु विवटेसु आलोको होति तानि थकेन्तो ।

एवं वुत्ते सा ब्राह्मणी तं ब्राह्मणं एतदवोचाति एवं तेन ब्राह्मणेन पसंसित्वा वुत्ते सा ब्राह्मणी “पसन्नो अयं ब्राह्मणो पब्बजितुकामो मज्जे”ति सल्लक्खेत्वा निगूहितब्बम्पि तं अत्तनो विष्णुकारं पकासेन्ती केवलं तस्स सद्धाविघातापेक्खा हुत्वा एतं “कुतो तस्स उळारत्तता”ति आदिवचनमवोच । तत्थ उळारो अत्ता अस्साति उळारत्ता, उळारत्तनो भावो उडारत्तता । कुलित्थीहीति आदीसु कुलित्थियो नाम घरस्सामिनियो । कुलधीतरो नाम पुरिसन्तरगता कुलधीतरो । कुलकुमारियो नाम अनिविद्धा वुच्चन्ति । कुलसुण्हा नाम परकुलतो आनीता कुलदारकानं वधुयो ।

२७०. ओतिण्णोति यक्खादीहि विय सत्ता अन्तो उप्पज्जन्तेन रागेन ओतिण्णो, कूपादीनि विय सत्ता असमपेक्खित्वा रजनीये ठाने रज्जन्तो सयं वा रागं ओतिण्णो, यस्मा पन उभयथापि रागसमङ्गिस्सेवेतं अधिवचनं, तस्मा “ओतिण्णो नाम सारत्तो अपेक्खवा पटिबद्धचित्तो”ति एवमस्स पदभाजनं वुत्तं ।

तत्थ सारत्तोति कायसंसग्गरागेन सुट्ठ रत्तो । अपेक्खवाति कायसंसग्गापेक्खाय अपेक्खवा । पटिबद्धचित्तोति कायसंसग्गरागेनेव तस्मिं वत्थुस्मिं पटिबद्धचित्तो । विपरिणतेनाति परिसुद्धभवङ्गसन्ततिसङ्घातं पकतिं विजहित्वा अज्जथा पवत्तेन, विरूपं वा परिणतेन विरूपं परिवत्तेन, यथा परिवत्तमानं विरूपं होति एवं परिवत्तित्वा ठितेनाति अधिप्पायो ।

२७१. यस्मा पनेतं रागादीहि सम्पयोगं नातिवत्तति, तस्मा “विपरिणतन्ति रत्तम्पि चित्तं”न्ति आदिना नयेनस्स पदभाजनं वत्वा अन्ते इधाधिप्पेतमत्थं दस्सेन्तो “अपिच रत्तं चित्तं इमस्मिं अत्थे अधिप्पेतं विपरिणतं”न्ति आह ।

तदहुजाताति तंदिवसं जाता जातमत्ता अल्लमंसपेसिवण्णा, एवरूपायपि हि सद्धिं कायसंसग्गे सङ्गादिसेसो, मेथुनवीतिक्कमे पाराजिकं, रहो निसज्जस्सादे पाचित्तियञ्च होति । पगेवाति पठममेव ।

कायसंसग्गं समापज्जेय्याति हत्थग्गहणादिकायसम्पयोगं कायमिस्सीभावं समापज्जेय्य, यस्मा पनेतं समापज्जन्तस्स यो सो कायसंसग्गो नाम सो अत्थतो अज्झाचारो होति, रागवसेन अभिभवित्वा सज्जमवेलं आचारो, तस्मास्स सङ्खेपेन अत्थं दस्सेन्तो “अज्झाचारो वुच्चती”ति पदभाजनमाह ।

हत्थग्गाहं वातिआदिभेदं पनस्स वित्थारेन अत्थदस्सनं । तत्थ हत्थादीनं विभागदस्सनत्थं “हत्थो नाम कप्परं उपादाया”तिआदिमाह तत्थ कप्परं उपादायाति दुतियं । महासन्धिं उपादाय । अज्जत्थ पन मणिबन्धतो पट्टाय याव अगगनखा हत्थो इध सद्धिं अगगबाहाय कप्परतो पट्टाय अधिप्पेतो ।

सुद्धकेसा वाति सुत्तादीहि अमिस्सा सुद्धा केसायेव । वेणीति तीहि केसवट्ठीहि विनन्धित्वा कतकेसकलापस्सेतं नामं । सुत्तमिस्साति पञ्चवण्णेन सुत्तेन केसे मिस्सेत्वा कता । मालामिस्साति वस्सिकपुष्पादीहि मिस्सेत्वा तीहि केसवट्ठीहि विनन्धित्वा कता, अविनद्धोपि वा केवलं पुष्पमिस्सको केसकलापो इध “वेणी”ति वेदितब्बो । हिरज्जमिस्साति कहापणमालाय मिस्सेत्वा कता । सुवण्णमिस्साति सुवण्णचीरकेहि वा पामङ्गादीहि वा मिस्सेत्वा कता । मुत्तामिस्साति मुत्तावलीहि मिस्सेत्वा कता । मणिमिस्साति सुत्तारूळहेहि मणीहि मिस्सेत्वा कता । एतासु हि यंकिज्जि वेणिं गणहन्तस्स सङ्गादिसेसोयेव । “अहं मिस्सकवेणिं अगगहेसि”न्ति वदन्तस्स मोक्खो नत्थि । वेणिग्गहणेन चेत्थ केसापि गहिताव होन्ति, तस्मा यो एकम्पि केसं गणहाति तस्सपि आपत्तियेव ।

हत्थज्ज वेणिज्ज ठपेत्वाति इध वुत्तलक्खणं हत्थज्ज सब्बप्पकारज्ज वेणिं ठपेत्वा अवसेसं सरीरं “अङ्ग”न्ति वेदितब्बं । एवं परिच्छिन्नेसु हत्थादीसु हत्थस्स गहणं हत्थग्गाहो, वेणिया गहणं वेणिग्गाहो, अवसेससरीरस्स परामसनं अज्जतरस्स वा अज्जतरस्स वा अङ्गस्स परामसनं, यो तं हत्थग्गाहं वा वेणिग्गाहं वा अज्जतरस्स वा अज्जतरस्स वा अङ्गस्स परामसनं समापज्जेय्य, तस्स सङ्गादिसेसो नाम आपत्तिनिकायो होतीति । अयं सिक्खापदस्स अत्थो ।

२७२. यस्मा पन यो च हत्थग्गाहो यो च वेणिग्गाहो यज्ज अवसेसस्स अङ्गस्स परामसनं तं सब्बम्पि भेदतो द्वादसविधं होति, तस्मा तं भेदं दस्सेतुं “आमसना परामसना”तिआदिना नयेनस्स पदभाजनं वुत्तं । तत्थ यज्ज वुत्तं “आमसना नाम आमट्ठमत्ता”ति यज्ज “छुपनं नाम फुट्ठमत्त”न्ति, इमेसं अयं विसेसो — आमसनाति आमज्जना फुट्ठोकासं अनतिक्कमित्वापि तत्थेव सङ्गट्ठना । अयज्जि “आमट्ठमत्ता”ति वुच्चति । छुपनन्ति असङ्गट्ठेत्वा फुट्ठमत्तं ।

यम्पि उम्मसनाय च उल्लङ्घनाय च निद्वेसे “उद्धं उच्चारणा”ति एकमेव पदं वुत्तं । तत्रापि अयं विसेसो — पठमं अत्तनो कायस्स इत्थिया काये उद्धं पेसनवसेन वुत्तं, दुतियं इत्थिया कायं उक्खिपनवसेन, सेसं पाकटमेव ।

२७३. इदानीं ख्यायं ओतिण्णो विपरिणतेन चित्तेन कायसंसंगं समापज्जति, तस्स एतेसं पदानं वसेन वित्थारतो आपत्तिभेदं दस्सेन्तो “इत्थी च होति इत्थिसज्जी सारत्तो च भिक्खु च नं इत्थिया कायेन काय”न्तिआदिमाह । तत्थ भिक्खु च नं इत्थिया कायेन कायन्ति सो सारत्तो च इत्थिसज्जी च भिक्खु अत्तनो कायेन । नन्ति निपातमत्तं । अथ वा एतं तस्सा इत्थिया हत्थादिभेदं कायं । आमसति परामसतीति एतेसु चे एकेनापि आकारेन अज्झाचरति, आपत्ति सङ्गादिसेसस्स । तत्थ सकिं आमसतो एका आपत्ति, पुनप्पुनं आमसतो पयोगे पयोगे सङ्गादिसेसो ।

परामसन्तोपि सचे कायतो अमोचेत्वाव इतो चितो च अत्तनो हत्थं वा कायं वा सज्जोपेति हरति पेसेति दिवसम्पि परामसतो एकाव आपत्ति । सचे कायतो मोचेत्वा मोचेत्वा परामसति पयोगे पयोगे आपत्ति ।

ओमसन्तोपि सचे कायतो अमोचेत्वाव इत्थिया मत्थकतो पट्टाय याव पादपिट्ठिं ओमसति एकाव आपत्ति । सचे पन उदरादीसु तं तं ठानं पत्वा मुज्जित्वा मुज्जित्वा ओमसति पयोगे पयोगे आपत्ति । उम्मसनायपि पादतो पट्टाय याव सीसं उम्मसन्तस्स एसेव नयो ।

ओलङ्घनाय मातुगामं केसेसु गहेत्वा नामेत्वा चुम्बनादीसु यं अज्झाचारं इच्छति तं कत्वा मुञ्चतो एकाव आपत्ति । उद्धितं पुनप्पुनं नामयतो पयोगे पयोगे आपत्ति । **उल्लङ्घनायपि** केसेसु वा हत्थेसु वा गहेत्वा वुट्ठापयतो एसेव नयो ।

आकङ्कनाय अत्तनो अभिमुखं आकङ्कन्तो याव न मुञ्चति ताव एकाव आपत्ति । मुञ्चित्वा मुञ्चित्वा आकङ्कन्तस्स पयोगे पयोगे आपत्ति । **पतिकङ्कनायपि** परम्मुखं पिट्ठियं गहेत्वा पटिप्पणामयतो एसेव नयो ।

अभिनिगणहनाय हत्थे वा बाहाय वा दळ्हं गहेत्वा योजनम्मि गच्छतो एकाव आपत्ति । मुञ्चित्वा पुनप्पुनं गणहतो पयोगे पयोगे आपत्ति । अमुञ्चित्वा पुनप्पुनं फुसतो च आलिङ्गतो च पयोगे पयोगे आपत्तीति **महासुमत्थेरो** आह । **महापदुमत्थेरो** पनाह — “मूलगगहणमेव पमाणं, तस्मा याव न मुञ्चति ताव एका एव आपत्ती”ति ।

अभिनिष्पीळनाय वत्थेन वा आभरणेन वा सद्धिं पीळयतो अङ्गं अफुसन्तस्स थुल्लच्चयं, फुसन्तस्स सङ्घादिसेसो, एकपयोगेन एका आपत्ति, नानापयोगेन नाना ।

गहणछुपनेसु अज्जं किञ्चि विकारं अकरोन्तोपि गहितमत्तफुट्टमत्तेनापि आपत्तिं आपज्जति ।

एवमेतेसु आमसनादीसु एकेनापि आकारेन अज्झाचारतो इत्थिया इत्थिसज्जिस्स सङ्घादिसेसो, वेमतिकस्स थुल्लच्चयं, पण्डकपुरिसतिरच्छानगतसज्जिस्सापि थुल्लच्चयमेव । पण्डके पण्डकसज्जिस्स थुल्लच्चयं, वेमतिकस्स दुक्कटं । पुरिसतिरच्छानगतसज्जिस्सापि दुक्कटमेव । पुरिसे पुरिससज्जिस्सापि वेमतिकस्सापि इत्थिपण्डकतिरच्छानगतसज्जिस्सापि दुक्कटमेव । तिरच्छानगतेपि सब्बाकारेन दुक्कटमेवाति । इमा एकमूलकनये वुत्ता आपत्तियो सल्लक्खेत्वा इमिनाव उपायेन “**द्वे इत्थियो द्विन्नं इत्थीन**”न्तिआदिवसेन वुत्ते दुमूलकनयेपि दिगुणा आपत्तियो वेदितब्बा । यथा च द्वीसु इत्थीसु द्वे सङ्घादिसेसा; एवं सम्बहुलासु सम्बहुला वेदितब्बा ।

यो हि एकतो ठिता सम्बहुला इत्थियो बाहाहि परिक्षिपित्वा गणहाति सो यत्तका इत्थियो फुट्टा तासं गणनाय सङ्घादिसेसे आपज्जति, मज्झगतानं गणनाय थुल्लच्चये । ता हि तेन कायप्पटिबद्धेन आमट्ठा होन्ति । यो पन सम्बहुलानं अङ्गुलियो वा केसे वा एकतो कत्वा गणहाति, सो अङ्गुलियो च केसे च अगणेत्वा इत्थियो गणेत्वा सङ्घादिसेसेहि कारेतब्बो । यासज्ज इत्थीनं अङ्गुलियो वा केसा वा मज्झगता होन्ति, तासं गणनाय थुल्लच्चये आपज्जति । ता हि तेन कायप्पटिबद्धेन आमट्ठा होन्ति, सम्बहुला पन इत्थियो कायप्पटिबद्धेहि रज्जुवत्थादीहि परिक्षिपित्वा गणहन्तो सब्बासंयेव अन्तोपरिक्खेपगतानं गणनाय थुल्लच्चये आपज्जति । **महापच्चरियं** अफुट्टासु दुक्कटं वुत्तं । तत्थ यस्मा पाळियं कायप्पटिबद्धप्पटिबद्धेन आमसनं नाम नत्थि, तस्मा सब्बम्मि कायप्पटिबद्धप्पटिबद्धं कायप्पटिबद्धेनेव सङ्गहेत्वा **महाअट्ठकथायज्ज कुरुन्दियज्ज** वुत्तो पुरिमनयोयेवेत्थ युत्ततरो दिस्सति ।

यो हि हत्थेन हत्थं गहेत्वा पटिपाटिया ठितासु इत्थीसु समसारागो एकं हत्थे गणहाति, सो गहितित्थिया वसेन एकं सङ्घादिसेसं आपज्जति, इतरासं गणनाय पुरिमनयेनेव थुल्लच्चये । सचे सो तं कायप्पटिबद्धे वत्थे वा पुप्फे वा गणहाति, सब्बासं गणनाय थुल्लच्चये आपज्जति । यथेव हि रज्जुवत्थादीहि परिक्षिपन्तेन सब्बापि कायप्पटिबद्धेन आमट्ठा होन्ति, तथा इधापि सब्बापि कायप्पटिबद्धेन आमट्ठा होन्ति । सचे पन ता इत्थियो अज्जमज्जं वत्थकोटियं गहेत्वा ठिता होन्ति, तत्र चेसो पुरिमनयेनेव पठमं इत्थिं हत्थे गणहाति गहिताय वसेन सङ्घादिसेसं आपज्जति, इतरासं गणनाय दुक्कटानि । सब्बासज्जि तासं तेन पुरिमनयेनेव कायप्पटिबद्धेन कायप्पटिबद्धं आमट्ठं होति । सचे पन सोपि तं कायप्पटिबद्धेयेव गणहाति

तस्सा वसेन थुल्लच्चयं आपज्जति, इतरासं गणनाय अनन्तरनयेनेव दुक्कटानि ।

यो पन घनवत्थनिवत्थं इत्थिं कायसंसगगरागेन वत्थे घट्टेति, थुल्लच्चयं । विरळवत्थनिवत्थं घट्टेति, तत्र चे वत्थन्तरेहि इत्थिया वा निक्खन्तलोमानि भिक्खुं भिक्खुनो वा पविट्टलोमानि इत्थिं फुसन्ति, उभिन्नं लोमानियेव वा लोमानि फुसन्ति, सङ्घादिसेसो । उपादिन्नकेन हि कम्मजरूपेण उपादिन्नकं वा अनुपादिन्नकं वा अनुपादिन्नकेनपि केनचि केसादिना उपादिन्नकं वा अनुपादिन्नकं वा फुसन्तोपि सङ्घादिसेसं आपज्जतियेव ।

तत्थ **कुरुन्दियं** “लोमानि गणेत्वा सङ्घादिसेसो”ति वुत्तं । **महाअट्ठकथायं** पन “लोमानि गणेत्वा आपत्तिया न कारेतब्बो, एकमेव सङ्घादिसेसं आपज्जति । सङ्घिकमज्जे पन अपच्चत्थरित्वा निपन्नो लोमानि गणेत्वा कारेतब्बो”ति वुत्तं, तदेव युत्तं । इत्थिवसेन हि अयं आपत्ति, न कोट्टासवसेनाति ।

एत्थाह “यो पन ‘कायप्पटिबद्धं गणिहस्सामी’ति कायं गणहाति, ‘कायं गणिहस्सामी’ति कायप्पटिबद्धं गणहाति, सो किं आपज्जती”ति । **महासुमत्थेरो** ताव “यथावत्थुकमेवा”ति वदति । अयं किरस्स लद्धि —

“वत्थु सज्जा च रागो च, फस्सप्पटिविजानना ।
यथानिद्धिनिद्देसे, गरुकं तेन कारये”ति ॥

एत्थ “वत्थू”ति इत्थी । “सज्जा”ति इत्थिसज्जा । “रागो”ति कायसंसगगरागो । “फस्सप्पटिविजानना”ति कायसंसगगफस्सजानना । तस्मा यो इत्थिया इत्थिसज्जी कायसंसगगरागेन “कायप्पटिबद्धं गहेस्सामी”ति पवत्तोपि कायं फुसति, गरुकं सङ्घादिसेसंयेव आपज्जति । इतरोपि थुल्लच्चयन्ति **महापदुमत्थेरो** पनाह —

“सज्जाय विरागितम्हि, गहणे च विरागिते ।
यथानिद्धिनिद्देसे, गरुकं तत्थ न दिस्सती”ति ॥

अस्सापायं लद्धि इत्थिया इत्थिसज्जिनो हि सङ्घादिसेसो वुत्तो । इमिना च इत्थिसज्जा विरागिता कायप्पटिबद्धे कायप्पटिबद्धसज्जा उप्पादिता, तं गणहन्तस्स पन थुल्लच्चयं वुत्तं । इमिना च गहणम्पि विरागितं तं अगगहेत्वा इत्थी गहिता, तस्मा एत्थ इत्थिसज्जाय अभावतो सङ्घादिसेसो न दिस्सति, कायप्पटिबद्धस्स अगगहितत्ता थुल्लच्चयं न दिस्सति, कायसंसगगरागेन फुट्टत्ता पन दुक्कटं । कायसंसगगरागेन हि इमं नाम वत्थुं फुसतो अनापत्तीति नत्थि, तस्मा दुक्कटमेवाति ।

इदञ्च पन वत्त्वा इदं चतुक्कमाह । “सारत्तं गणिहस्सामी”ति सारत्तं गणिह सङ्घादिसेसो, “विरत्तं गणिहस्सामी”ति विरत्तं गणिह दुक्कटं, “सारत्तं गणिहस्सामी”ति विरत्तं गणिह दुक्कटं, “विरत्तं गणिहस्सामी”ति सारत्तं गणिह दुक्कटमेवा”ति । किञ्चापि एवमाह? अथ खो **महासुमत्थेरेवा**दोयेवेत्थ “इत्थि च होति इत्थिसज्जी सारत्तो च भिक्खु च नं इत्थिया कायेन कायप्पटिबद्धं आमसति परामसति...पे०... गणहाति छुपति आपत्ति थुल्लच्चयस्सा”ति इमाय पाळिया “यो हि एकतो ठिता सम्बहुला इत्थियो बाहाहि परिकिखपित्वा गणहाति, सो यत्तका इत्थियो फुट्टा तासं गणनाय सङ्घादिसेसे आपज्जति, मज्झगतानं गणनाय थुल्लच्चये”ति आदीहि अट्ठकथाविनिच्छयेहि च समेति । यदि हि सज्जादिविरागेन विरागितं नाम भवेय्य “पण्डको च होति इत्थिसज्जी”ति आदीसु विय “कायप्पटिबद्धञ्च होति कायसज्जी चा”ति आदिनापि नयेन पाळियं विसेसं वदेय्य । यस्मा पन सो न वुत्तो, तस्मा इत्थिया इत्थिसज्जाय सति इत्थिं आमसन्तस्स सङ्घादिसेसो, कायप्पटिबद्धं

आमसन्तस्स थुल्लच्चयन्ति यथावत्थुकमेव युज्जति ।

महापच्चरियम्पि चेत्तं वुत्तं — “नीलं पारुपित्वा सयिताय काळित्थिया कायं घट्टेस्सामी”ति कायं घट्टेति, सङ्गादिसेसो; ‘कायं घट्टेस्सामी’ति नीलं घट्टेति, थुल्लच्चयं; ‘नीलं घट्टेस्सामी’ति कायं घट्टेति, सङ्गादिसेसो; ‘नीलं घट्टेस्सामी’ति नीलं घट्टेति, थुल्लच्चयं’न्ति । योपायं “इत्थी च पण्डको चा”तिआदिना नयेन वत्थुमिस्सकनयो वुत्तो, तस्मिम्पि वत्थु सज्जाविमतिवसेन वुत्ता आपत्तियो पाळियं असम्मुहन्तेन वेदितब्बा ।

कायेनकायप्पटिबद्धवारे पन इत्थिया इत्थिसज्जिस्स कायप्पटिबद्धं गण्हतो थुल्लच्चयं, सेसे सब्बत्थ दुक्कटं । कायप्पटिबद्धेनकायवारेपि एसेव नयो । कायप्पटिबद्धेनकायप्पटिबद्धवारे च निस्सगियेनकायवारादीसु चस्स सब्बत्थ दुक्कटमेव ।

“इत्थी च होति इत्थिसज्जी सारत्तो च इत्थी च नं भिक्खुस्स कायेन काय”न्तिआदिवारो पन भिक्खुम्हि मातुगामस्स रागवसेन वुत्तो । तत्थ **इत्थी च नं भिक्खुस्स कायेन कायन्ति** भिक्खुम्हि सारत्ता इत्थी तस्स निसिन्नोकासं वा निपन्नोकासं वा गन्त्वा अत्तनो कायेन तं भिक्खुस्स कायं आमसति...पे०... छुपति । **सेवनाधिप्पायो कायेन वायमति, फस्सं पटिविजानातीति** एवं ताय आमट्ठो वा छुपितो वा सेवनाधिप्पायो हुत्वा सचे फस्सप्पटिविजाननत्थं ईसकम्पि कायं चालेति फन्देति, सङ्गादिसेसं आपज्जति ।

द्वे इत्थियोति एत्थ द्वे सङ्गादिसेसे आपज्जति, इत्थिया च पण्डके च सङ्गादिसेसेन सह दुक्कटं । एतेन उपायेन याव “**निस्सगियेन निस्सगियं आमसति, सेवनाधिप्पायो कायेन वायमति न च फस्सं पटिविजानाति, आपत्ति दुक्कटस्सा**”ति ताव पुरिमनयेनेव आपत्तिभेदो वेदितब्बो ।

एत्थ च **कायेन वायमति न च फस्सं पटिविजानातीति** अत्तना निस्सट्ठं पुण्णं वा फलं वा इत्थिं अत्तनो निस्सगियेन पुण्णेन वा फलेन वा पहरन्तिं दिस्वा कायेन विकारं करोति, अङ्गुलिं वा चालेति, भमुकं वा उक्खिपति, अक्खिं वा निखणति, अज्जं वा एवरूपं विकारं करोति, अयं वुच्चति “कायेन वायमति न च फस्सं पटिविजानाती”ति । अयम्पि कायेन वायमितत्ता दुक्कटं आपज्जति, द्वीसु इत्थीसु द्वे, इत्थीपण्डकेसुपि द्वे एव दुक्कटे आपज्जति ।

२७९. एवं वत्थुवसेन वित्थारतो आपत्तिभेदं दस्सेत्वा इदानीं लक्खणवसेन सङ्केपतो आपत्तिभेदज्च अनापत्तिभेदज्च दस्सेन्तो “**सेवनाधिप्पायो**”तिआदिमाह । तत्थ पुरिमनये इत्थिया फुट्ठो समानो सेवनाधिप्पायो कायेन वायमति, फस्सं पटिविजानातीति तिवङ्गसम्पत्तिया सङ्गादिसेसो । दितिये नये निस्सगियेन निस्सगियामसने विय वायमित्वा अछुपने विय च फस्सस्स अप्पटिविजाननतो दुवङ्गसम्पत्तिया दुक्कटं । ततिये कायेन अवायमतो अनापत्ति । यो हि सेवनाधिप्पायोपि निच्चलेन कायेन केवलं फस्सं पटिविजानाति सादियति अनुभोति, तस्स चित्तुप्पादमत्ते आपत्तिया अभावतो अनापत्ति । चतुत्थे पन निस्सगियेन निस्सगियामसने विय फस्सप्पटिविजाननापि नत्थि, केवलं चित्तुप्पादमत्तमेव, तस्मा अनापत्ति । मोक्खाधिप्पायस्स सब्बाकारेसु अनापत्तियेव ।

एत्थ पन यो इत्थिया गहितो तं अत्तनो सरीरा मोचेतुकामो पटिप्पणामेति वा पहरति वा अयं कायेन वायमति फस्सं पटिविजानाति । यो आगच्छन्तिं दिस्वा ततो मुज्जितुकामो उत्तासेत्वा पलापेति, अयं कायेन वायमति न च फस्सं पटिविजानाति । यो तादिसं दीघजातिं काये आरूळ्हं दिस्वा “सणिकं गच्छतु घट्टियमाना अनत्थाय संवत्तेय्या”ति न घट्टेति,

इत्थिमेव वा अङ्गं फुसमानं जत्वा “एसा ‘अनत्थिको अयं मया’ति सयमेव पक्कमिस्सती”ति अजानन्तो विय निच्चलो होति, बलवित्थिया वा गाळ्हं आलिङ्गित्वा गहितो दहरभिक्षु पलायितुकामोपि सुद्धु गहितत्ता निच्चलो होति, अयं न च कायेन वायमति, फस्सं पटिविजानाति । यो पन आगच्छन्तिं दिस्वा “आगच्छतु ताव ततो नं पहरित्वा वा पणामेत्वा वा पक्कमिस्सामी”ति निच्चलो होति, अयं मोक्खाधिप्पायो न च कायेन वायमति, न च फस्सं पटिविजानातीति वेदितब्बो ।

२८०. असज्जिच्चाति इमिना उपायेन इमं फुसिस्सामीति अचेतेत्वा, एवज्झि अचेतेत्वा पत्तप्पटिगगहणादीसु मातुगामस्स अङ्गे फुट्ठेपि अनापत्ति ।

असतियाति अज्जविहितो होति मातुगामं फुसामीति सति नत्थि, एवं असतिया हत्थपादपसारणादिकाले फुसन्तस्स अनापत्ति ।

अजानन्तस्साति दारकवेसेन ठितं दारिकं “इत्थी”ति अजानन्तो केनचिदेव करणीयेन फुसति, एवं “इत्थी”ति अजानन्तस्स फुसतो अनापत्ति ।

असादियन्तस्साति कायसंसगं असादियन्तस्स, तस्स बाहापरम्पराय नीतभिक्षुस्स विय अनापत्ति । उम्मत्तकादयो वुत्तनयाएव । इध पन उदायित्थेरो आदिकम्मिको, तस्स अनापत्ति आदिकम्मिकस्साति ।

पदभाजनीयवण्णना निट्ठिता ।

समुद्धानादीसु इदं सिक्खापदं पठमपाराजिकसमुद्धानं कायचित्ततो समुद्घाति, किरियं, सज्जाविमोक्खं, सचित्तकं, लोकवज्जं, कायकम्मं, अकुसलचित्तं, द्विवेदनं, सुखमज्झत्तद्वयेनाति ।

२८१. विनीतवत्थूसु — मातुया मातुपेमेनाति मातुपेमेन मातुया कायं आमसि । एस नयो धीतुभगिनिवत्थूसु । तत्थ यस्मा माता वा होतु धीता वा इत्थी नाम सब्बापि ब्रह्मचरियस्स पारिपन्थिकाव । तस्मा “अयं मे माता अयं धीता अयं मे भगिनी”ति गेहस्सितपेमेन आमसतोपि दुक्कटमेव वुत्तं ।

इमं पन भगवतो आणं अनुस्सरन्तेन सचेपि नदीसोतेन वुद्धमानं मातरं पस्सति नेव हत्थेन परामसितब्बा । पण्डितेन पन भिक्षुना नावा वा फलकं वा कदलिकखन्थो वा दारुक्खन्थो वा उपसंहरितब्बो । तस्मिं असति कासावम्पि उपसंहरित्वा पुरतो ठपेतब्बं, “एत्थ गणहाही”ति पन न वत्तब्बा । गहिते परिक्खारं कट्टामीति कट्टन्तेन गन्तब्बं । सचे भायति पुरतो पुरतो गन्त्वा “मा भायी”ति समस्सासेतब्बा । सचे भायमाना पुत्तस्स सहसा खन्धे वा अभिरुहति, हत्थे वा गणहाति, न “अपेहि महल्लिके”ति निब्बुनितब्बा, थलं पापेतब्बा । कदमे लगायपि कूपे पतितायपि एसेव नयो ।

तत्रापि हि योत्तं वा वत्थं वा पक्खिपित्वा हत्थेन गहितभावं जत्वा उद्धरितब्बा, नत्वेव आमसितब्बा । न केवलज्ज मातुगामस्स सरीरमेव अनामासं, निवासनपावुरणम्पि आभरणभण्डम्पि तिण्णडुपकं वा ताळपण्णमुद्दिकं वा उपादाय अनामासमेव, तज्ज खो निवासनपारुपनं पिळन्धनत्थाय ठपितमेव । सचे पन निवासनं वा पारुपनं वा परिवत्तेत्वा चीवरत्थाय पादमूले ठपेति वट्ठति । आभरणभण्डेसु पन सीसपसाधनकदन्तसूचिआदिकप्पियभण्डं “इमं भन्ते तुम्हाकं गण्हा”ति दिव्यमानं सिपाटिकासूचिआदिउपकरणत्थाय गहेतब्बं । सुवण्णरजतमुत्तादिमयं पन अनामासमेव दीव्यमानम्पि न गहेतब्बं । न केवलज्ज एतासं सरीरूपगमेव अनामासं, इत्थिसण्ठानेन कतं कट्टरूपम्पि दन्तरूपम्पि अयरूपम्पि

लोहरूपमि तिपुरुपमि पोत्थकरूपमि सब्बरतनरूपमि अन्तमसो पिट्टमयरूपमि अनामासमेव । परिभोगत्थाय पन “इदं तुम्हाकं होतू”ति लभित्वा ठपेत्वा सब्बरतनमयं अवसेसं भिन्दित्वा उपकरणारहं उपकरणे परिभोगारहं परिभोगे उपनेतुं वट्टति ।

यथा च इत्थिरूपकं; एवं सत्तविधमि धज्जं अनामासं । तस्मा खेत्तमज्जेन गच्छता तत्थजातकमि धज्जफलं न आमसन्तेन गन्तब्बं । सचे घरद्वारे वा अन्तरामगगे वा धज्जं पसारितं होति पस्सेन च मग्गो अत्थि न मद्दन्तेन गन्तब्बं । गमनमग्गे असति मग्गं अधिद्वाय गन्तब्बं । अन्तरघरे धज्जस्स उपरि आसनं पज्जापेत्वा देन्ति निसीदितुं वट्टति । केचि आसनसालायं धज्जं आकिरन्ति, सचे सक्का होति हरापेतुं हरापेतब्बं, नो चे एकमन्तं धज्जं अमद्दन्तेन पीठकं पज्जपेत्वा निसीदितब्बं । सचे ओकासो न होति, मनुस्सा धज्जमज्जेयेव आसनं पज्जपेत्वा देन्ति, निसीदितब्बं । तत्थजातकानि मुग्गमासादीनि अपरण्णानिपि तालपनसादीनि वा फलानि कीळन्तेन न आमसितब्बानि । मनुस्सेहि रासिकतेसुपि एसेव नयो । अरज्जे पन रुक्खतो पतितानि फलानि “अनुपसम्पन्नानं दस्सामी”ति गण्हितुं वट्टति ।

मुत्ता, मणि, वेळुरियो, सङ्खो, सिला, पवाळं, रजतं, जातरूपं, लोहितङ्को, मसारगल्लन्ति इमेसु दससु रतनेसु मुत्ता अधोता अनिविद्धा यथाजाताव आमसितुं वट्टति । सेसा अनामासाति वदन्ति । **महापच्चरियं** पन “मुत्ता धोतापि अधोतापि अनामासा भण्डमूलत्थाय च सम्पटिच्छितुं न वट्टति, कुट्टरोगस्स भेसज्जत्थाय पन वट्टती”ति वुत्तं । अन्तमसो जातिफलिकं उपादाय सब्बोपि नीलपीतादिवण्णभेदो मणि धोतविद्धवट्टितो अनामासो, यथाजातो पन आकरमुत्तो पत्तादिभण्डमूलत्थं सम्पटिच्छितुं वट्टतीति वुत्तो । सोपि **महापच्चरियं** पटिक्खित्तो, पचित्वा कतो काचमणियेवेको वट्टतीति वुत्तो । वेळुरियेपि मणिसदिसोव विनिच्छयो ।

सङ्खो धमनसङ्खो च धोतविद्धो च रतनमिस्सो अनामासो । पानीयसङ्खो धोतोपि अधोतोपि आमासोव सेसज्ज अज्जनादिभेसज्जत्थायपि भण्डमूलत्थायपि सम्पटिच्छितुं वट्टति । सिला धोतविद्धा रतनसंयुत्ता मुग्गवण्णाव अनामासा । सेसा सत्थकनिसानादिअत्थाय गण्हितुं वट्टति । एत्थ च रतनसंयुत्ताति सुवण्णेन सङ्घि योजेत्वा पचित्वा कताति वदन्ति । पवाळं धोतविद्धं अनामासं । सेसं आमासं भण्डमूलत्थज्ज सम्पटिच्छितुं वट्टति । **महापच्चरियं** पन “धोतमि अधोतमि सब्बं अनामासं, न च सम्पटिच्छितुं वट्टती”ति वुत्तं ।

रजतं जातरूपज्ज कतभण्डमि अकतभण्डमि सब्बेन सब्बं बीजतो पट्टाय अनामासज्ज असम्पटिच्छियज्ज, उत्तरराजपुत्तो किर सुवण्णचेतियं कारेत्वा **महापदुमत्थेरस्स** पेसेसि । थेरो “न कप्पती”ति पटिक्खिपि । चेतियघरे सुवण्णपदुमसुवण्णबुब्बुळकादीनि होन्ति, एतानिपि अनामासानि । चेतियघरगोपका पन रूपियछडुकट्टाने ठिता, तस्मा तेसं केळापयितुं वट्टतीति वुत्तं । **कुरुन्दियं** पन तं पटिक्खित्तं । सुवण्णचेतिये कचवरमेव हरितुं वट्टतीति एत्तकमेव अनुज्जातं । आरकूटलोहमि जातरूपगतिकमेव अनामासन्ति **सब्बअट्टकथासु** वुत्तं । सेनासनपरिभोगो पन सब्बकप्पियो, तस्मा जातरूपरजतमया सब्बेपि सेनासनपरिक्खारा आमासा । भिक्खूनं धम्मविनयवण्णनट्टाने रतनमण्डपे करोन्ति फलिकत्थम्भे रतनदामपतिमण्डिते, तत्थ सब्बूपकरणानि भिक्खूनं पटिजगितुं वट्टति ।

लोहितङ्कमसारगल्ला धोतविद्धा अनामासा, इतरे आमासा, भण्डमूलत्थाय वट्टन्तीति वुत्ता । **महापच्चरियं** पन “धोतापि अधोतापि सब्बसो अनामासा न च सम्पटिच्छितुं वट्टन्ती”ति वुत्तं ।

सब्बं आवुधभण्डं अनामासं, भण्डमूलत्थाय दीय्यमानमि न सम्पटिच्छितब्बं । सत्थवणिज्जा नाम न वट्टति ।

सुद्धधनुदण्डोपि धनुजियापि पतोदोपि अङ्कुसोपि अन्तमसो वासिफरसुआदीनिपि आवुधसङ्केपेन कतानि अनामासानि । सचे केनचि विहारे सत्ति वा तोमरो वा ठपितो होति, विहारं जगन्तेन “हरन्तू”ति सामिकानं पेसेतब्बं । सचे न हरन्ति, तं अचालेन्तेन विहारो पटिजगितब्बो । युद्धभूमियं पतितं असिं वा सत्तिं वा तोमरं वा दिस्वा पासाणेन वा केनचि वा असिं भिन्दित्वा सत्थकत्थाय गहेतुं वट्टति, इतरानिपि वियोजेत्वा किञ्चि सत्थकत्थाय गहेतुं वट्टति किञ्चि कत्तरदण्डादिअत्थाय । “इदं गणहथा”ति दीय्यमानं पन “विनासेत्वा कप्पियभण्डं करिस्सामी”ति सब्बमि सम्पटिच्छित्तुं वट्टति ।

मच्छजालपक्खिजालादीनिपि फलकजालिकादीनि सरपरित्तानानीपि सब्बानि अनामासानि । परिभोगत्थाय लब्भमानेसु पन जालं ताव “आसनस्स वा चेतिथस्स वा उपरि बन्धिस्सामि, छत्तं वा वेठेस्सामी”ति गहेतुं वट्टति । सरपरित्तानं सब्बमि भण्डमूलत्थाय सम्पटिच्छित्तुं वट्टति । परूपरोधनिवारणज्झि एतं न उपरोधकरन्ति फलकं दन्तकट्टभाजनं करिस्सामीति गहेतुं वट्टति ।

चम्मविनद्धानि वीणाभेरिआदीनि अनामासानि । **कुरुन्दियं** पन “भेरिसङ्घाटोपि वीणासङ्घाटोपि तुच्छपोक्खरम्मि मुखवट्टियं आरोपितचम्ममि वीणादण्डकोपि सब्बं अनामास”न्ति वुत्तं । ओनहितुं वा ओनहापेतुं वा वादेतुं वा वादापेतुं वा न लब्भतियेव । चेतिथङ्गणे पूजं कत्वा मनुस्सेहि छट्ठितं दिस्वापि अचालेत्वाव अन्तरन्तरे सम्मज्जितब्बं, कचवरछड्डुकाले पन कचवरनियामेनेव हरित्वा एकमन्तं निक्खिपितुं वट्टतीति **महापच्चरियं** वुत्तं । भण्डमूलत्थाय सम्पटिच्छित्तुमि वट्टति । परिभोगत्थाय लब्भमानेसु पन वीणादोणिकञ्च भेरिपोक्खरञ्च दन्तकट्टभाजनं करिस्साम चम्मं सत्थककोसकन्ति एवं तस्स तस्स परिक्खारस्स उपकरणत्थाय गहेत्वा तथा तथा कातुं वट्टति ।

पुराणदुतियिकावत्थु उत्तानमेव । **यक्खिवत्थुस्मिं** सचेपि परनिम्मितवसवत्तिदेविया कायसंसग्गं समापज्जति थुल्लच्चयमेव । **पण्डकवत्थु** च **सुत्तिथिवत्थु** च पाकटमेव । **मत्तिथिवत्थुस्मिं** पाराजिकप्पहोनेककाले थुल्लच्चयं, ततो परं दुक्कटं । **तिरच्छानगतवत्थुस्मिं** नागमाणविकायपि सुपण्णमाणविकायपि किन्नरियापि गावियापि दुक्कटमेव । **दारुधीतलिकावत्थुस्मिं** न केवलं दारुना एव, अन्तमसो चित्तकम्मलिखितेपि इत्थिरूपे दुक्कटमेव ।

२८२. सम्पीळनवत्थु उत्तानत्थमेव । **सङ्कमवत्थुस्मिं** एकपदिकसङ्कमो वा होतु सकटमग्गसङ्कमो वा, चालेस्सामीति पयोगे कतमत्तेव चालेतु वा मा वा, दुक्कटं । मग्गवत्थु पाकटमेव । रुक्खवत्थुस्मिं रुक्खो महन्तो वा होतु महाजम्बुप्पमाणो खुद्धको वा, तं चालेतुं सक्कोतु वा मा वा, पयोगमत्तेन दुक्कटं । **नावावत्थुस्मिम्पि** एसेव नयो । **रज्जवत्थुस्मिं** यं रज्जुं आविज्जन्तो ठाना चालेतुं सक्कोति, तत्थ थुल्लच्चयं । या महारज्जु होति, ईसकम्मि ठाना न चलति, तत्थ दुक्कटं । दण्डेपि एसेव नयो । भूमियं पतितमहारुक्खोपि हि दण्डग्गहणेनेव इध गहितो । **पत्तवत्थु** पाकटमेव । **वन्दनवत्थुस्मिं** इत्थी पादे सम्बाहित्वा वन्दितुकामा वारेतब्बा पादा वा पटिच्छादेतब्बा, निच्चलेन वा भवितब्बं । निच्चलस्स हि चित्तेन सादियतोपि अनापत्ति । अवसाने **गहणवत्थु**पाकटमेवाति ।

कायसंसग्गसिक्खापदवण्णना निड्डिता ।

३. दुडुल्लवाचासिक्खापदवण्णना

२८३. तेन समयेन बुद्धो भगवाति दुडुल्लवाचासिक्खापदं । तत्थ **आदिस्साति** अपदिसित्वा । **वण्णम्मि**

भणतीति आदीनि परतो आवि भविस्सन्ति । छिन्निकाति छिन्नओत्तप्पा । धुत्तिकाति सठा । अहिरिकायोति निल्लज्जा । उहसन्तीति सितं कत्वा मन्दहसितं हसन्ति । उल्लपन्तीति “अहो अय्यो”ति आदिना नयेन उच्चकरणं नानाविधं पलोभनकथं कथेन्ति । उज्जग्घन्तीति महाहसितं हसन्ति । उप्पण्डेन्तीति “पण्डको अयं, नायं पुरिसो”ति आदिना नयेन परिहासं करोन्ति ।

२८५. सारत्तोति दुट्ठुल्लवाचस्सादरागेन सारत्तो । अपेक्खवा पटिबद्धचित्तोति वुत्तनयमेव, केवलं इध वाचस्सादरागो योजेतब्बो । मातुगामं दुट्ठुल्लाहि वाचाहीति एत्थ अधिप्पेतं मातुगामं दस्सेन्तो “मातुगामो”ति आदिमाह । तत्थ विज्जू पटिबला सुभासितदुभासितं दुट्ठुल्लादुट्ठुल्लं आजानितुन्ति या पण्डिता सात्थकनिरत्थककथं असद्धम्मसद्धम्मपटिसंयुत्तकथञ्च जानितुं पटिबला, अयं इध अधिप्पेता । या पन महल्लिकापि बाला एलमूगा अयं इध अनधिप्पेताति दस्सेति ।

ओभासेय्याति अवभासेय्य नानापकारकं असद्धम्मवचनं वदेय्य । यस्मा पनेवं ओभासन्तस्स यो सो ओभासो नाम, सो अत्थतो अज्झाचारो होति रागवसेन अभिभवित्वा सज्जमवेलं आचारो, तस्मा तमत्थं दस्सेन्तो “ओभासेय्याति अज्झाचारो वुच्चती”ति आह । यथा तन्ति एत्थ तन्ति निपातमत्तं, यथा युवा युवतिन्ति अत्थो ।

द्वे मग्गे आदिस्साति आदि येनाकारेण ओभासतो सङ्घादिसेसो होति, तं दस्सेतुं वुत्तं । तत्थ द्वे मग्गेति वच्चमग्गञ्च पस्सावमग्गञ्च । सेसं उद्देसे ताव पाकटमेव । निद्देसे पन थोमेतीति “इत्थिलक्खणेन सुभलक्खणेन समन्नागतासी”ति वदति, न ताव सीसं एति । “तव वच्चमग्गो च पस्सावमग्गो च ईदिसो तेन नाम ईदिसेन इत्थिलक्खणेन सुभलक्खणेन समन्नागतासी”ति वदति, सीसं एति, सङ्घादिसेसो । वण्णेति पसंसतीति इमानि पन थोमनपदस्सेव वेवचनानि ।

खुंसेतीति वाचापतोदेन घट्टेति । वम्भेतीति अपसादेति । गरहतीति दोसं देति । परतो पन पाळिया आगतेहि “अनिमित्तासी”ति आदीहि एकादसहि पदेहि अघटिते सीसं न एति, घटितेपि तेसु सिखरणीसि सम्भिन्नासि उभतोव्यञ्जनासीति इमेहि तीहि घटितेयेव सङ्घादिसेसो ।

देहि मेति याचनायपि एत्तकेनेव सीसं न एति, “मेथुनं धम्मं देही”ति एवं मेथुनधम्मेन घटिते एव सङ्घादिसेसो ।

कदा ते माता पसीदिस्सतीति आदीसु आयाचनवचनेसुपि एत्तकेनेव सीसं न एति, “कदा ते माता पसीदिस्सति, कदा ते मेथुनं धम्मं लभिस्सामी”ति वा “तव मातरि पसन्नाय मेथुनं धम्मं लभिस्सामी”ति वा आदिना पन नयेन मेथुनधम्मेन घटितेयेव सङ्घादिसेसो ।

कथं त्वं सामिकस्स देसीति आदीसु पुच्छावचनेसुपि मेथुनधम्मन्ति वुत्तेयेव सङ्घादिसेसो, न इतरथा । एवं किर त्वं सामिकस्स देसीति पटिपुच्छावचनेसुपि एसेव नयो ।

आचिक्खनाय पुट्ठो भणतीति “कथं ददमाना सामिकस्स पिया होती”ति एवं पुट्ठो आचिक्खति । एत्थ च “एवं देहि एवं ददमाना”ति वुत्तेपि सीसं न एति । “मेथुनधम्मं एवं देहि एवं उपनेहि एवं मेथुनधम्मं ददमाना उपनयमाना पिया होती”ति आदिना पन नयेन मेथुनधम्मेन घटितेयेव सङ्घादिसेसो । अनुसासनीवचनेसुपि एसेव नयो ।

अक्कोसनिद्देसे — अनिमित्तासीति निमित्तरहितासि, कुञ्चिकपणालिमत्तमेव तव दकसोतन्ति वुत्तं होति ।

निमित्तमत्तासीति तव इत्थिनिमित्तं अपरिपुण्णं सञ्जामत्तमेवाति वुत्तं होति । अलोहिताति सुखसोता । धुवलोहिताति निच्चलोहिता किलिन्नदकसोता । धुवचोळाति निच्चपक्खित्ताणिचोळा, सदा आणिचोळकं सेवसीति वुत्तं होति । पग्घरन्तीति सवन्ती; सदा ते मुत्तं सवतीति वुत्तं होति । सिखरणीति बहिनिकखन्तआणिमंसा । इत्थिपण्डकाति अनिमित्ताव वुच्चति । वेपुरिसिकाति समस्सुदाठिका पुरिसरूपा इत्थी । सम्भिन्नाति सम्भिन्नवच्चमग्गपस्सावमग्गा । उभतोव्यञ्जनाति इत्थिनिमित्तेन च पुरिसनिमित्तेन चाति उभोहि व्यञ्जनेहि समन्नागता ।

इमेसु च पन एकादससु पदेसु सिखरणीसि सम्भिन्नासि उभतोव्यञ्जनासीति इमानियेव तीणि पदानि सुद्धानि सीसं एन्ति । इति इमानि च तीणि पुरिमानि च वच्चमग्गपस्सावमग्गमेथुनधम्मपदानि तीणीति छ पदानि सुद्धानि आपत्तिकरानि । सेसानि अनिमित्तातिआदीनि “अनिमित्ते मेथुनधम्मं मे देही”ति वा “अनिमित्तासि मेथुनधम्मं मे देही”ति वा आदिना नयेन मेथुनधम्मेन घटितानेव आपत्तिकरानि होन्तीति वेदितव्वानि ।

२८६. इदानीं य्वायं ओतिण्णो विपरिणतेन चित्तेन ओभासति, तस्स वच्चमग्गपस्सावमग्गे आदिस्स एतेसं वण्णभणनादीनं वसेन वित्थारतो आपत्तिभेदं दस्सेन्तो “इत्थी च होति इत्थिसञ्जी”तिआदिमाह । तेसं अत्थो कायसंसग्गे वुत्तनयेनेव वेदितव्वो ।

अयं पन विसेसो — अधक्खकन्ति अक्खकतो पट्ठाय अधो । उब्भजाणुमण्डल जाणुमण्डलतो पट्ठाय उद्धं । उब्भक्खकन्ति अक्खकतो पट्ठाय उद्धं । अधो जाणुमण्डलन्ति जाणुमण्डलतो पट्ठाय अधो । अक्खकं पन जाणुमण्डलञ्च एत्थेव दुक्कटक्खेत्ते सङ्गहं गच्छन्ति भिक्खुनिया कायसंसग्गे विय । न हि बुद्धा गरुकापत्तिं सावसेसं पञ्जपेन्तीति । कायप्पटिबद्धन्ति वत्थं वा पुप्फं वा आभरणं वा ।

२८७. अत्थपुरेक्खारस्साति अनिमित्तातिआदीनं पदानं अत्थं कथेन्तस्स, अट्ठकथं वा सञ्जायं करोन्तस्स ।

धम्मपुरेक्खारस्साति पाळिं वाचेन्तस्स वा सञ्जायन्तस्स वा । एवं अत्थञ्च धम्मञ्च पुरक्खत्वा भणन्तस्स अत्थपुरेक्खारस्स च धम्मपुरेक्खारस्स च अनापत्ति ।

अनुसासनिपुरेक्खारस्साति “इदानीपि अनिमित्तासि उभतोव्यञ्जनासि अप्पमादं इदानी करेय्यासि, यथा आयतिम्पि एवरूपा न होहिसी”ति एवं अनुसिद्धिं पुरक्खत्वा भणन्तस्स अनुसासनिपुरेक्खारस्स अनापत्ति । यो पन भिक्खुनीनं पाळिं वाचेन्तो पकतिवाचनामग्गं पहाय हसन्तो हसन्तो “सिखरणीसि सम्भिन्नासि उभतोव्यञ्जनासी”ति पुनप्पुनं भणति, तस्स आपत्तियेव । उम्मत्तकस्स अनापत्ति । इध आदिकम्मिको उदायित्थेरो, तस्स अनापत्ति आदिकम्मिकस्साति ।

पदभाजनीयवण्णना निद्धिता ।

समुद्धानादीसु इदं सिक्खापदं तिसमुद्धानं कायचित्ततो वाचाचित्ततो कायवाचाचित्ततो च समुद्धाति, किरियं, सञ्जाविमोक्खं, सचित्तकं, लोकवज्जं, कायकम्मं, वचीकम्मं, अकुसलचित्तं, द्विवेदनन्ति ।

२८८. विनीतवत्थूसु लोहितवत्थुस्मिं सो भिक्खु इत्थिया लोहितकं निमित्तं सन्धायाह — इतरा न अञ्जासि, तस्मा दुक्कटं ।

कक्कसलोमन्ति रस्सलोमेहि बहुलोमं । आकिण्णलोमन्ति जटितलोमं । खरलोमन्ति थद्धलोमं । दीघलोमन्ति अरस्सलोमं । सब्बं इत्थिनिमित्तमेव सन्धाय वुत्तं ।

२८९. वापितं खो तेति असद्धम्मं सन्धायाह, सा असल्लकखेत्वा नो च खो पटिवुत्तन्ति आह । पटिवुत्तं नाम उदकवप्पे बीजेहि अप्पतिट्ठितोकासे पाणकेहि विनासितबीजे वा ओकासे पुन बीजं पतिट्ठापेत्वा उदकेन आसित्तं, थलवप्पे विसमपतितानं वा बीजानं समकरणत्थाय पुन अट्ठदन्तकेन समीकतं, तेसु अज्जतरं सन्धाय एसा आह ।

मग्गवत्थुस्मिं मग्गो संसीदतीति अङ्गजातमग्गं सन्धायाह । सेसं उत्तानमेवाति ।

दुट्ठुल्लवाचासिक्खापदवण्णना निट्ठिता ।

४. अत्तकामपारिचरियसिक्खापदवण्णना

२९०. तेन समयेन बुद्धो भगवाति अत्तकामसिक्खापदं । तत्थ कुलूपकोति कुलपयिरुपासनको चतुन्नं पच्चयानं अत्थाय कुलूपसङ्क्रमणे निच्चप्पयुत्तो ।

चीवरपिण्डपातसेनासनगिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारन्ति चीवरञ्च पिण्डपातञ्च सेनासनञ्च गिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारञ्च । गिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारन्ति चेत्थ पतिकरणत्थेन पच्चयो, यस्स कस्सचि सप्पायस्सेतं अधिवचनं । भिसक्कस्स कम्मं तेन अनुज्जातत्ताति भेसज्जं । गिलानपच्चयोव भेसज्जं गिलानपच्चयभेसज्जं, यंकिञ्चि गिलानस्स सप्पायं भिसक्ककम्मं तेलमधुफाणितादीति वुत्तं होति । परिक्खारोति पन “सत्तहि नगरपरिक्खारेहि सुपरिक्खतं होती”तिआदीसु (अ० नि० ७.६७) परिवारो वुच्चति । “रथो सीसपरिक्खारो झानक्खो चक्कवीरियो”तिआदीसु (सं० नि० ५.४) अलङ्कारो । “ये चिमे पब्बजितेन जीवितपरिक्खारा समुदानेतब्बा”तिआदीसु (रो० नि० १.१.१९१) सम्भारो । इध पन सम्भारोपि परिवारोपि वट्ठति । तज्झि गिलानपच्चयभेसज्जं जीवितस्स परिवारोपि होति जीवितविनासकाबाधुप्पत्तिया अन्तरं अदत्त्वा रक्खणतो, सम्भारोपि यथा चिरं पवत्तति एवमस्स कारणभावतो, तस्मा परिक्खारोति वुच्चति । एवं गिलानपच्चयभेसज्जञ्च तं परिक्खारो चाति गिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारो, तं गिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारन्ति एवमत्थो दट्ठब्बो ।

वसलन्ति हीनं लामकं । अथ वा वस्सतीति वसलो, पग्घरतीति अत्थो, तं वसलं, असुचिपग्घरणकन्ति वुत्तं होति । निट्ठुहित्वाति खेळं पातेत्वा ।

कस्साहं केन हायामीति अहं कस्सा अज्जिस्सा इत्थिया केन भोगेन वा अलङ्कारेन वा रूपेन वा परिहायामि, का नाम मया उत्तरितराति दीपेति ।

२९१. सन्तिकेति उपचारे ठत्वा सामन्ता अविदूरे, पदभाजनेपि अयमेवअत्थो दीपितो । अत्तकामपारिचरियायाति मेथुनधम्मसङ्घातेन कामेन पारिचरिया कामपारिचरिया । अत्तनो अत्थाय कामपारिचरिया अत्तकामपारिचरिया, अत्तना वा कामिता इच्छिताति अत्तकामा, सयं मेथुनरागवसेन पत्थिताति अत्थो । अत्तकामा च सा पारिचरिया चाति अत्तकामपारिचरिया, तस्सा अत्तकामपारिचरियाय । वण्णं भासेय्याति गुणं आनिसंसं पकासेय्य ।

तत्र यस्मा “अत्तनो अत्थाय कामपारिचरिया”ति इमस्मिं अत्थविकप्पे कामो चेव हेतु च पारिचरिया च अत्थो, सेसं ब्यञ्जनं । “अत्तकामा च सा पारिचरिया चाति अत्तकामपारिचरिया”ति इमस्मिं अत्थविकप्पे अधिप्पायो चेव पारिचरिया चाति अत्थो, सेसं ब्यञ्जनं । तस्मा ब्यञ्जने आदरं अकत्वा अत्थमत्तमेव दस्सेतुं “अत्तनो कामं अत्तनो हेतुं अत्तनो अधिप्पायं अत्तनो पारिचरिय”न्ति पदभाजनं वुत्तं । “अत्तनो कामं अत्तनो हेतुं अत्तनो पारिचरिय”न्ति हि वुत्ते जानिस्सन्ति पण्डिता “एत्तावता अत्तनो अत्थाय कामपारिचरिया वुत्ता”ति । “अत्तनो अधिप्पायं अत्तनो पारिचरिय”न्ति वुत्तेपि जानिस्सन्ति “एत्तावता अत्तना इच्छितकामितट्ठेन अत्तकामपारिचरिया वुत्ता”ति ।

इदानी तस्सा अत्तकामपारिचरियाय वण्णभासनाकारं दस्सेन्तो “एतदग्ग”न्तिआदिमाह । तं उद्देसतोपि निद्देसतोपि उत्तानत्थमेव । अयं पनेत्थ पदसम्बन्धो च आपत्तिविनिच्छयो च — एतदग्गं... पे०... परिचरेय्याति या मादिसं सीलवन्तं कल्याणधम्मं ब्रह्मचारिं एतेन धम्मेन परिचरेय्य, तस्सा एवं मादिसं परिचरन्तिया या अयं पारिचरिया नाम, एतदग्गं पारिचरियानन्ति ।

मेथुनुपसंहितेन सङ्घादिसेसोति एवं अत्तकामपारिचरियाय वण्णं भासन्तो च मेथुनुपसंहितेन मेथुनधम्मपटिसंयुत्तेनेव वचनेन यो भासेय्य, तस्स सङ्घादिसेसोति ।

इधानि यस्मा मेथुनुपसंहितेनेव भासन्तस्स सङ्घादिसेसो वुत्तो, तस्मा “अहमिं खत्तियो, त्वमिं खत्तिया, अरहति खत्तिया खत्तियस्स दातुं समजातिकत्ता”ति एवमादीहि वचनेहि पारिचरियाय वण्णं भासमानस्सापि सङ्घादिसेसो नत्थि । “अहमिं खत्तियो”तिआदिके पन बहूपि परियाये वत्वा “अरहसि त्वं मय्हं मेथुनधम्मं दातु”न्ति एवं मेथुनपटिसंयुत्तेनेव भासमानस्स सङ्घादिसेसोति ।

इत्थी च होतीतिआदि पुब्बे वुत्तनयमेव । इध उदायित्थेरो आदिकम्मिको, तस्स अनापत्ति आदिकम्मिकस्साति ।

समुद्धानादि सब्बं दुट्ठुल्लवाचासदिसं । विनीतवत्थूनि उत्तानत्थानेवाति ।

अत्तकामपारिचरियसिक्खापदवण्णना निट्ठिता ।

५. सञ्चरित्तसिक्खापदवण्णना

२९६. तेन समयेन बुद्धो भगवाति सञ्चरित्तं । तत्थ पण्डिताति पण्डिच्चेन समन्नागता गतिमन्ता । ब्यत्ताति वेय्यत्तियेन समन्नागता, उपायेन समन्नागता उपायञ्जू विसारदा । मेधाविनीति मेधाय समन्नागता, दिट्ठं दिट्ठं करोति । दक्खाति छेका । अनलसाति उट्ठानवीरियसम्पन्ना । छन्नाति अनुच्छविका ।

किस्मिं वियाति किच्छं विय किलेसो विय, हिरि विय अम्हाकं होतीति अधिप्पायो । कुमारिकाय वत्तुन्ति “इमं तुम्हे गण्हथा”ति कुमारिकाय कारणा वत्तुं ।

आवाहादीसु आवाहोति दारकस्स परकुलतो दारिकाय आहरणं । विवाहोति अत्तनो दारिकाय परकुलपेसनं । वारेय्यन्ति “देथ नो दारकस्स दारिक”न्ति याचनं, दिवसनक्खत्तमुहुत्तपरिच्छेदकरणं वा ।

२९७. पुराणगणकियाति एकस्स गणकस्स भरियाय, सा तस्मिं जीवमाने गणकीति पज्जायित्थ, मते पन पुराणगणकीति सङ्खं गता । **तिरोगामोति** बहिगामो, अज्जो गामोति अधिप्पायो । **मनुस्साति** उदायिस्स इमं सञ्चरित्तकम्मे युत्तपयुत्तभावं जाननकमनुस्सा ।

सुणिसभोगेनाति येन भोगेन सुणिसा भुज्जितब्बा होति रन्धापनपचापनपअवेसनादिना, तेन भुज्जिंसु । **ततो अपरेन दासिभोगेनाति** मासातिक्कमे येन भोगेन दासी भुज्जितब्बा होति खेत्तकम्मकचवरछड्डुनउदकाहरणादिना, तेन भुज्जिंसु । **दुग्गताति** दलिद्दा, यत्थ वा गता दुग्गता होति तादिसं कुलं गता । **माय्यो इमं कुमारिकन्ति** मा अय्यो इमं कुमारिकं । **आहारूपहारोति** आहारो च उपहारो च गहणज्ज दानज्ज, न अम्हेहि किज्जि आहटं न उपाहटं तथा सद्धिं कयविवकयो वोहारो अम्हाकं नत्थीति दीपेन्ति । **समणेन भवितब्बं अब्यावटेन, समणो अस्स सुसमणोति** समणेन नाम ईदिसेसु कम्मेसु अब्यावटेन अब्यापारेन भवितब्बं, एवं भवन्तो हि समणो सुसमणो अस्साति, एवं नं अपसादेत्वा “**गच्छ त्वं न मयं तं जानामा**”ति आहंसु ।

२९८. सज्जितोति सब्बूपकरणसम्पन्नो मण्डितपसाधितो वा ।

३००. धुत्ताति इत्थिधुत्ता । **परिचारेन्ताति** मनापियेसु रूपादीसु इतो चितो च समन्ता इन्द्रियानि चारेन्ता, कीळन्ता अभिरमन्ताति वुत्तं होति । **अब्भुतमकंसूति** यदि करिस्सति त्वं एत्तकं जितो, यदि न करिस्सति अहं एत्तकन्ति पणमकंसु । भिक्खूनं पन अब्भुतं कातुं न वट्ठति । यो करोति पराजितेन दातब्बन्ति **महापच्चरियं** वुत्तं ।

कथज्झि नाम अय्यो उदायी तद्धणिकन्ति एत्थ तद्धणोति अचिरकालो वुच्चति । **तद्धणिकन्ति** अचिरकालाधिकारिकं ।

३०१. सञ्चरित्तं समापज्जेय्याति सञ्चरणभावं समापज्जेय्य । यस्मा पन तं समापज्जन्तेन केनचि पेसितेन कत्थचि गन्तब्बं होति, परतो च “इत्थिया वा पुरिसमति”न्ति आदिवचनतो इध इत्थिपुरिसा अधिप्पेता, तस्मा तमत्यं दस्सेतुं “इत्थिया वा पहितो पुरिसस्स सन्तिके गच्छति, पुरिसेन वा पहितो इत्थिया सन्तिके गच्छती”ति एवमस्स पदभाजनं वुत्तं । **इत्थिया वा पुरिसमतिं पुरिसस्स वा इत्थिमतिन्ति** एत्थ आरोचेय्याति पाठसेसो दट्ठब्बो, तेनेवस्स पदभाजने “पुरिसस्स मतिं इत्थिया आरोचेति, इत्थिया मतिं पुरिसस्स आरोचेती”ति वुत्तं ।

इदानी यदत्थं तं तेसं मतिं अधिप्पायं अज्झासयं छन्दं रुचिं आरोचेति, तं दस्सेन्तो “**जायत्तने वा जारत्तने वा**”तिआदिमाह । तत्थ **जायत्तनेति** जायाभावे । **जारत्तनेति** जारभावे । पुरिसस्स हि मतिं इत्थिया आरोचेन्तो जायत्तने आरोचेति, इत्थिया मतिं पुरिसस्स आरोचेन्तो जारत्तने आरोचेति; अपिच पुरिसस्सेव मतिं इत्थिया आरोचेन्तो जायत्तने वा आरोचेति निबद्धभरियाभावे, जारत्तने वा मिच्छाचारभावे । यस्मा पनेतं आरोचेन्तेन “**त्वं किरस्स जाया भविस्ससी**”तिआदि वत्तब्बं होति, तस्मा तं वत्तब्बताकारं दस्सेतुं “**जायत्तने वाति जाया भविस्ससि, जारत्तने वाति जारी भविस्ससी**”ति अस्स पदभाजनं वुत्तं । एतेनेव च उपायेन इत्थिया मतिं पुरिसस्स आरोचनेपि पति भविस्ससि, सामिको भविस्ससि, जारो भविस्ससीति वत्तब्बताकारो वेदितब्बो ।

अन्तमसो तद्धणिकायपीति सब्बन्तिमेन परिच्छेदेन या अयं तद्धणे मुहुत्तमत्ते पटिसंवसितब्बतो तद्धणिकाति वुच्चति, मुहुत्तिकाति अत्थो । तस्सापि “**मुहुत्तिका भविस्ससी**”ति एवं पुरिसमतिं आरोचेन्तस्स सङ्गादिसेसो । एतेनेवुपायेन

“मुहुत्तिको भविस्ससी”ति एवं पुरिसस्स इत्थिमतिं आरोचेन्तोपि सङ्गादिसेसं आपज्जतीति वेदितब्बो ।

३०३. इदानीं “इत्थिया वा पुरिसमति”न्ति एत्थ अधिप्पेता इत्थियो पभेदतो दस्सेत्वा तासु सञ्चरित्तवसेन आपत्तिभेदं दस्सेतुं “**दस इत्थियो**”तिआदिमाह । तत्थ **मातुरक्खिता**ति मातरा रक्खिता । यथा पुरिसेन संवासं न कप्पेति, एवं मातरा रक्खिता, तेनस्स पदभाजनेपि वुत्तं — “माता रक्खति गोपेति इस्सरियं कारेति वसं वत्तेती”ति । तत्थ **रक्खती**ति कत्थचि गन्तुं न देति । **गोपेती**ति यथा अञ्जे न पस्सन्ति, एवं गुत्तद्वाने ठपेति । **इस्सरियं कारेती**ति सेरिविहारमस्सा निसेधेन्ती अभिभवित्वा पवत्तति । **वसं वत्तेती**ति “इदं करोहि, इदं मा अकासी”ति एवं अत्तनो वसं तस्सा उपरि वत्तेति । एतेनुपायेन पितुरक्खितादयोपि जातब्बा । गोत्तं वा धम्मो वा न रक्खति, सगोत्तेहि पन सहधम्मिकेहि च एकं सत्थारं उद्दिस्स पब्बजितेहि एकगणपरियापन्नेहि च रक्खिता “गोत्तरक्खिता धम्मरक्खिता”ति वुच्चति, तस्मा तेसं पदानं “सगोत्ता रक्खन्ती”तिआदिना नयेन पदभाजनं वुत्तं ।

सह आरक्खेनाति **सारक्खा** । सह परिदण्डेनाति **सपरिदण्डा** । तासं निद्देसा पाकटाव । इमासु दससु पच्छिमानं द्विन्नमेव पुरिसन्तरं गच्छन्तीनं मिच्छाचारो होति, न इतरासं ।

धनक्कीतादीसु अप्पेन वा बहुना वा धनेन कीता **धनक्कीता** । यस्मा पन सा न कीतमत्ता एव संवासत्थाय पन कीतत्ता भरिया, तस्मास्स निद्देसे धनेन किणित्वा वासेतीति वुत्तं ।

छन्देन अत्तनो रुचिया वसतीति **छन्दवासिनी** । यस्मा पन सा न अत्तनो छन्दमत्तेनेव भरिया होति पुरिसेन पन सम्पटिच्छित्तत्ता, तस्मास्स निद्देसे “पियो पियं वासेती”ति वुत्तं ।

भोगेन वसतीति **भोगवासिनी** । उदुक्खलमुसलादिघरूपकरणं लभित्वा भरियाभावं गच्छन्तिया जनपदित्थिया एतं अधिवचनं ।

पटेन वसतीति **पटवासिनी** । निवासनमत्तम्पि पावुरणमत्तम्पि लभित्वा भरियाभावं उपगच्छन्तिया दलिद्वित्थिया एतं अधिवचनं ।

ओदपत्तकिनीति उभिन्नं एकस्सा उदकपातिया हत्थे ओतारेत्वा “इदं उदकं विय संसट्ठा अभेज्जा होथा”ति वत्त्वा परिग्गहिताय वोहारनाममेतं, निद्देसेपिस्स “ताय सह उदकपत्तं आमसित्वा तं वासेती”ति एवमत्थो वेदितब्बो ।

ओभटं ओरोपितं चुम्बटमस्साति **ओभटचुम्बटा**, कट्टुहारिकादीनं अञ्जतरा, यस्सा सीसतो चुम्बटं ओरोपेत्वा घरे वासेति, तस्सा एतं अधिवचनं ।

दासी चाति अत्तनोयेव दासी च होति भरिया च ।

कम्मकारी नाम गेहे भतिया कम्मं करोति, ताय सद्धिं कोचि घरावासं कप्पेति अत्तनो भरियाय अनत्थिको हुत्वा । अयं वुच्चति “कम्मकारी च भरिया चा”ति ।

धजेन आहटा **धजाहटा**, उस्सितद्धजाय सेनाय गन्त्वा परविसयं विलुम्पित्वा आनीताति वुत्तं होति, तं कोचि भरियं

करोति, अयं धजाहटा नाम । **मुहुत्तिका** वुत्तनयाएव, एतासं दसन्नम्पि पुरिसन्तरगमने मिच्छाचारो होति । पुरिसानं पन वीसतियापि एतासु मिच्छाचारो होति, भिक्खुनो च सञ्चरित्तं होतीति ।

३०५. इदानीं **पुरिसो भिक्खुं पहिणतीति** आदीसु **पटिग्गणहातीति** सो भिक्खु तस्स पुरिसस्स “गच्छ, भन्ते, इत्थन्नामं मातुरक्खितं ब्रूहि, होहि किर इत्थन्नामस्स भरिया धनक्कीता”ति एवं वुत्तवचनं “साधु उपासका”ति वा “होतू”ति वा “आरोचेस्सामी”ति वा येन केनचि आकारेन वचीभेदं कत्वा वा सीसकम्पनादीहि वा सम्पटिच्छति । **वीमंसतीति** एवं पटिग्गणित्वा तस्सा इत्थिया सन्निकं गन्त्वा तं सासनं आरोचेति । **पच्चाहरतीति** तेन आरोचिते सा इत्थी “साधू”ति सम्पटिच्छतु वा पटिक्खपतु वा लज्जाय वा तुण्ही होतु, पुन आगन्त्वा तस्स पुरिसस्स तं पवत्तिं आरोचेति ।

एत्तावता इमाय पटिग्गणहारोचनपच्चाहरणसङ्घाताय तिवङ्गसम्पत्तिया सङ्घादिसेसो होति । सा पन तस्स भरिया होतु वा मा वा, अकारणमेतं । सचे पन सो मातुरक्खिताय सन्निकं पेसितो तं अदिस्वा तस्सा मातुया तं सासनं आरोचेति, बहिद्धा विमट्ठं नाम होति, तस्मा विसङ्केतन्ति **महापदुमत्थेरो** आह । **महासुमत्थेरो** पन माता वा होतु पिता वा अन्तमसो गेहदासीपि अज्जो वापि यो कोचि तं किरियं सम्पादेस्सति, तस्स वुत्तेपि विमट्ठं नाम न होति, तिवङ्गसम्पत्तिकाले आपत्तियेव ।

ननु यथा “बुद्धं पच्चक्खामी”ति वत्तुकामो विरज्झित्वा “धम्मं पच्चक्खामी”ति वदेय्य पच्चक्खातावस्स सिक्खा । यथा वा “पठमं ज्ञानं समापज्जामी”ति वत्तुकामो विरज्झित्वा “दुतियं ज्ञानं समापज्जामी”ति वदेय्य आपन्नोवस्स पाराजिकं । एवंसम्पदमिदन्ति आह । तं पनेतं “पटिग्गणहाति, अन्तेवासिं वीमंसापेत्वा अत्तना पच्चाहरति, आपत्ति सङ्घादिसेस्सा”ति इमिना समेति, तस्मा सुभासितं ।

यथा च “मातुरक्खितं ब्रूही”ति वुत्तस्स गन्त्वा तस्सा आरोचेतुं समत्थानं मातादीनम्पि वदतो विसङ्केतो नत्थि, एवमेव “होहि किर इत्थन्नामस्स भरिया धनक्कीता”ति वत्तब्बे “होहि किर इत्थन्नामस्स भरिया छन्दवासिनी”ति एवं पाळियं वुत्तेसु छन्दवासिनीआदीसु वचनेसु अज्जतरवसेन वा अवुत्तेसुपि “होहि किर इत्थन्नामस्स भरिया जाया पजापति पुत्तमाता घरणी घरसामिनी भत्तरन्धिका सुस्सूसिका परिचारिका”ति एवमादीसु संवासपरिदीपकेसु वचनेसु अज्जतरवसेन वा वदन्तस्सापि विसङ्केतो नत्थि तिवङ्गसम्पत्तिया आपत्तियेव । “मातुरक्खितं ब्रूही”ति पेसितस्स पन गन्त्वा अज्जासु पितुरक्खितादीसु अज्जतरं वदन्तस्स विसङ्केतं । एस नयो “पितुरक्खितं ब्रूही”ति आदीसुपि ।

केवलज्हेत्थ एकमूलकदुमूलकादिवसेन “पुरिसस्स माता भिक्खुं पहिणति, मातुरक्खिताय माता भिक्खुं पहिणती”ति एवमादीनं मूलद्वानज्ज वसेन पेय्यालभेदोयेव विसेसो । सोपि पुब्बे वुत्तनयत्ता पाळिअनुसारेनेव सक्का जानितुन्ति नास्स विभागं दस्सेतुं आदरं करिम्ह ।

३३८. पटिग्गणहातीति आदीसु पन द्वीसु चतुक्केसु पठमचतुक्के आदिपदेन तिवङ्गसम्पत्तिया सङ्घादिसेसो, मज्झे द्वीहि दुवङ्गसम्पत्तिया थुल्लच्चयं, अन्ते एकेन एकङ्गसम्पत्तिया दुक्कटं । दुतियचतुक्के आदिपदेन दुवङ्गसम्पत्तिया थुल्लच्चयं, मज्झे द्वीहि एकङ्गसम्पत्तिया दुक्कटं, अन्ते एकेन अङ्गाभावतो अनापत्ति । तत्थ **पटिग्गणहातीति** आणापकस्स सासनं पटिग्गणहाति । **वीमंसतीति** पहितद्वानं गन्त्वा तं आरोचेति । **पच्चाहरतीति** पुन आगन्त्वा मूलद्वस्स आरोचेति ।

न पच्चाहरतीति आरोचेत्वा एत्तोव पक्कमति । **पटिग्गणहाति न वीमंसतीति** पुरिसेन “इत्थन्नामं गन्त्वा ब्रूही”ति

वुच्चमानो “साधू”ति तस्स सासनं पटिग्गण्हित्वा तं पमुस्सित्वा वा अप्पमुस्सित्वा वा अज्जेन करणीयेन तस्सा सन्तिकं गन्त्वा किञ्चिदेव कथं कथेन्तो निसीदति, एत्तावता “पटिग्गण्हति न वीमंसति नामा”ति वुच्चति । अथ नं सा इत्थी सयमेव वदति “तुम्हाकं किर उपट्ठाको मं गेहे कातुकामो”ति एवं वत्वा च “अहं तस्स भरिया भविस्सामी”ति वा “न भविस्सामी”ति वा वदति । सो तस्सा वचनं अनभिनन्दित्वा अप्पटिक्कोसित्वा तुण्हीभूतोव उट्ठायासना तस्स पुरिसस्स सन्तिकं आगन्त्वा तं पवत्ति आरोचेति, एत्तावता “न वीमंसति पच्चाहरति नामा”ति वुच्चति । न वीमंसति न पच्चाहरतीति केवलं सासनारोचनकाले पटिग्गण्हतियेव, इतरं पन द्वयं न करोति ।

न पटिग्गण्हति वीमंसति पच्चाहरतीति कोचि पुरिसो भिक्खुस्स ठितद्धाने वा निसिन्नद्धाने वा तथारूपिं कथं कथेति, भिक्खु तेन अप्पहितोपि पहितो विय हुत्वा इत्थिया सन्तिकं गन्त्वा “होहि किर इत्थिन्नामस्स भरिया”ति आदिना नयेन वीमंसित्वा तस्सा रुचिं वा अरुचिं वा पुन आगन्त्वा इमस्स आरोचेति । तेनेव नयेन वीमंसित्वा अपच्चाहरन्तो “न पटिग्गण्हति वीमंसति न पच्चाहरती”ति वुच्चति । तेनेव नयेन गतो अवीमंसित्वा ताय समुट्ठापितं कथं सुत्वा पठमचतुक्कस्स ततियपदे वुत्तनयेन आगन्त्वा इमस्स आरोचेन्तो “न पटिग्गण्हति न वीमंसति पच्चाहरती”ति वुच्चति । चतुत्थपदं पाकटमेव ।

सम्बहुले भिक्खू आणापेतीति आदिनया पाकटायेव । यथा पन सम्बहुलापि एकवत्थुम्हि आपज्जन्ति, एवं एकस्सपि सम्बहुलवत्थूसु सम्बहुला आपत्तियो वेदितब्बा । कथं? पुरिसो भिक्खुं आणापेति “गच्छ, भन्ते, असुकस्मिं नाम पासादे सट्ठिमत्ता वा सत्ततिमत्ता वा इत्थियो ठिता ता वदेहि, होथ किर इत्थिन्नामस्स भरियायो”ति । सो सम्पटिच्छित्वा तत्थ गन्त्वा आरोचेत्वा पुन तं सासनं पच्चाहरति । यत्तका इत्थियो तत्तका आपत्तियो आपज्जन्ति । वुत्तज्जेतं परिवारेपि —

“पदवीतिहारमत्तेन, वाचाय भणितेन च ।

सब्बानि गरुकानि सप्पटिकम्मानि ।

चतुसट्ठि आपत्तियो आपज्जेय्य एकतो ।

पज्जामेसा कुसलेहि चिन्तिता”ति ॥ (परि० ४८०) ।

इमं किर अत्थवसं पटिच्च अयं पज्जो वुत्तो । वचनसिल्लिङ्गताय चेत्य “चतुसट्ठि आपत्तियो”ति वुत्तं । एवं करोन्तो पन सतम्पि सहस्सम्पि आपज्जतीति । यथा च एकेन पेसितस्स एकस्स सम्बहुलासु इत्थीसु सम्बहुला आपत्तियो, एवं एको पुरिसो सम्बहुले भिक्खू एकस्सा सन्तिकं पेसेति, सब्बेसं सङ्घादिसेसा । एको सम्बहुले भिक्खू सम्बहुलानं इत्थीनं सन्तिकं पेसेति, इत्थिगणनाय सङ्घादिसेसा । सम्बहुला पुरिसा एकं भिक्खुं एकस्सा सन्तिकं पेसेन्ति, पुरिसगणनाय सङ्घादिसेसा । सम्बहुला एकं सम्बहुलानं इत्थीनं सन्तिकं पेसेन्ति, वत्थुगणनाय सङ्घादिसेसा । सम्बहुला सम्बहुले एकस्सा सन्तिकं पेसेन्ति, वत्थुगणनाय सङ्घादिसेसा । सम्बहुला पुरिसा सम्बहुले भिक्खू सम्बहुलानं इत्थीनं सन्तिकं पेसेन्ति, वत्थुगणनाय सङ्घादिसेसा । एस नयो “एका इत्थी एकं भिक्खु”न्ति आदीसुपि । एत्थ च सभागविभागता नाम अप्पमाणं, मातापितुनम्पि पञ्चसहधम्मिकानम्पि सञ्चरित्तकम्मं करोन्तस्स आपत्तियेव ।

पुरिसो भिक्खुं आणापेति गच्छ भन्तेति चतुक्कं अङ्गवसेन आपत्तिभेद दस्सनत्थं वुत्तं । तस्स पच्छिमपदे अन्तेवासी वीमंसित्वा बहिद्धा पच्चाहरतीति आगन्त्वा आचरियस्स अनारोचेत्वा एत्तोव गन्त्वा तस्स पुरिसस्स आरोचेति । आपत्ति उभिन्नं थुल्लच्चयस्साति आचरियस्स पटिग्गहितत्ता च वीमंसापितत्ता च द्वीहङ्गेहि थुल्लच्चयं, अन्तेवासिकस्स वीमंसितत्ता च पच्चाहटत्ता च द्वीहङ्गेहि थुल्लच्चयं । सेसं पाकटमेव ।

३३९. गच्छन्तो सम्पादेतीति पटिगण्हाति चेव वीमंसति च । आगच्छन्तो विसंवादेतीति न पच्चाहरति । गच्छन्तो विसंवादेतीति न पटिगण्हाति । आगच्छन्तो सम्पादेतीति वीमंसति चेव पच्चाहरति च । एवं उभयतथ द्वीहङ्गेहि थुल्लच्चयं । ततियपदे आपत्ति, चतुत्थे अनापत्ति ।

३४०. अनापत्ति सङ्खस्स वा चेतियस्स वा गिलानस्स वा करणीयेन गच्छति उम्मत्तकस्स आदिकम्मिकस्साति एत्थ भिक्खुसङ्खस्स उपोसथागारं वा किञ्चि वा विप्पकतं होति । तत्थ कारुकानं भत्तवेतनत्थाय उपासको वा उपासिकाय सन्तिकं भिक्खुं पहिणेय्य, उपासिका वा उपासकस्स, एवरूपेन सङ्खस्स करणीयेन गच्छन्तस्स अनापत्ति । चेतियकम्मे कयिरमानेपि एसेव नयो । गिलानस्स भेसज्जत्थायपि उपासकेन वा उपासिकाय सन्तिकं उपासिकाय वा उपासकस्स सन्तिकं पहितस्स गच्छतो अनापत्ति । उम्मत्तकआदिकम्मिका वुत्तनया एव ।

पदभाजनीयवण्णना निट्ठिता ।

समुट्ठानादीसु इदं सिक्खापदं छसमुट्ठानं, सीसुक्खिपनादिना कायविकारेण सासनं गहेत्वा गन्त्वा हत्थमुद्वाय वीमंसित्वा पुन आगन्त्वा हत्थमुद्वाय एव आरोचेन्तस्स कायतो समुट्ठाति । आसनसालाय निसिन्नस्स “इत्थन्नामा आगमिस्सति, तस्सा चित्तं जानेय्याथा”ति केनचि वुत्ते “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा तं आगतं वत्वा तस्सा गताय पुन तस्मिं पुरिसे आगते आरोचेन्तस्स वाचतो समुट्ठाति । वाचाय “साधू”ति सासनं गहेत्वा अञ्जेन करणीयेन तस्सा घरं गन्त्वा अञ्जत्थ वा गमनकाले तं दिस्वा वचीभेदेनेव वीमंसित्वा पुन अञ्जेनेव करणीयेन ततो अपक्कम्म कदाचिदेव तं पुरिसं दिस्वा आरोचेन्तस्सापि वाचतोव समुट्ठाति । पण्णत्तिं अजानन्तस्स पन खीणासवस्सापि कायवाचतो समुट्ठाति । कथं? सचे हिस्स मातापितरो कुज्झित्वा अलंवचनीया होन्ति, तञ्च भिक्खुं घरं उपगतं थेरपिता वदति “माता ते तात मं महल्लकं छट्ठेत्वा जातिकुलं गता, गच्छ तं मं उपट्ठातुं पेसेही”ति । सो चे गन्त्वा तं वत्वा पुन पितुनो तस्सा आगमनं वा अनागमनं वा आरोचेति, सङ्गादिसेसो । इमानि तीणि अचित्तकसमुट्ठानानि ।

पण्णत्तिं पन जानित्वा एतेहेव तीहि नयेहि सञ्चरित्तं समापज्जतो कायचित्ततो वाचाचित्ततो कायवाचाचित्ततो च समुट्ठाति । इमानि तीणि पण्णत्तिजाननचित्तेन सचित्तकसमुट्ठानानि । किरियं, नोसञ्जाविमोक्खं, पण्णत्तिवज्जं, कायकम्मं, वचीकम्मं, कुसलादिवसेन चेत्य तीणि चित्तानि, सुखादिवसेन तिस्सो वेदनाति ।

३४१. विनीतवत्थूसु आदितो वत्थुपञ्चके पटिगगहितमत्तत्ता दुक्कटं ।

कलहवत्थुस्मिं सम्मोदनीयं अकासीति तं सञ्जापेत्वा पुन गेहगमनीयं

अकासि । नालंवचनीयाति न परिच्चत्ताति अत्थो । या हि यथा यथा येसु येसु जनपदेसु परिच्चत्ता परिच्चत्ताव होति, भरियाभावं अतिक्कमति, अयं “अलंवचनीया”ति वुच्चति । एसा पन न अलंवचनीया केनचिदेव कारणेन कलहं कत्वा गता, तेनेवेत्थ भगवा “अनापत्ती”ति आह । यस्मा पन कायसंसंगे यक्खिया थुल्लच्चयं वुत्तं, तस्मा दुट्ठुल्लादीसुपि यक्खिपेतियो थुल्लच्चयवत्थुमेवाति वेदितब्बा । अट्ठकथासु पनेतं न विचारितं । सेसं सब्बत्थ उत्तानत्थमेवाति ।

सञ्चरित्तसिक्खापदवण्णना निट्ठिता ।

६. कुटिकारसिक्खापदवण्णना

३४२. तेन समयेनाति कुटिकारसिक्खापदं । तत्थ आळवकाति आळविरट्टे जाता दारका आळवका नाम, ते पब्बजितकालेपि “आळवका” त्वेव पज्जायिंसु । ते सन्धाय वुत्तं “आळवका भिक्खू”ति । सज्जाचिकायोति सयं याचित्वा गहितूपकरणायो । कारापेन्तीति करोन्तिपि कारापेन्तिपि, ते किर सासने विपस्सनाधुरञ्च गन्थधुरञ्चाति द्वेपि धुरानि छट्टेत्वा नवकम्ममेव धुरं कत्वा पग्गणिंसु । अस्सामिकायोति अनिस्सरायो, कारेता दायकेन विरहितायोति अत्थो । अत्तुद्देसिकायोति अत्तानं उद्दिस्स अत्तनो अत्थाय आरद्धायाति अत्थो । अप्पमाणिकायोति “एत्तकेन निट्ठं गच्छिस्सन्ती”ति एवं अपरिच्छिन्नप्पमाणायो, वुद्धिप्पमाणायो वा महन्तप्पमाणायाति अत्थो ।

याचना एव बहुला एतेसं मन्दं अज्जं कम्मन्ति याचनबहुला । एवं विज्जत्तिबहुला वेदितब्बा । अत्थतो पनेत्थ नानाकरणं नत्थि, अनेकक्खत्तुं “पुरिसं देथ, पुरिसत्थकरं देथा”ति याचन्तानमेतं अधिवचनं । तत्थ मूलच्छेज्जाय पुरिसं याचितुं न वट्ठति, सहायत्थाय कम्मकरणत्थाय “पुरिसं देथा”ति याचितुं वट्ठति । पुरिसत्थकरन्ति पुरिसेन कातब्बं हत्थकम्मं वुच्चति, तं याचितुं वट्ठति । हत्थकम्मं नाम किञ्चि वत्थु न होति, तस्मा ठपेत्वा मिगलुद्धकमच्छबन्धकादीनं सककम्मं अवसेसं सब्बं कप्पियं । “किं, भन्ते, आगतत्थ केन कम्म”न्ति पुच्छिते वा अपुच्छिते वा याचितुं वट्ठति, विज्जत्तिपच्चया दोसो नत्थि । तस्मा मिगलुद्धकादयो सककम्मं न याचितब्बा, “हत्थकम्मं देथा”ति अनियमेत्वापि न याचितब्बा; एवं याचिता हि ते “साधु, भन्ते”ति भिक्खू उय्योजेत्वा मिगेपि मारेत्वा आहरेय्युं । नियमेत्वा पन “विहारे किञ्चि कत्तब्बं अत्थि, तत्थ हत्थकम्मं देथा”ति याचितब्बा । फालनङ्गलादीनि उपकरणानि गहेत्वा कसितुं वा वपितुं वा लायितुं वा गच्छन्तं सकिच्चपसुतम्पि कस्सकं वा अज्जं वा किञ्चि हत्थकम्मं याचितुं वट्ठतेव । यो पन विघासादो वा अज्जो वा कोचि निक्कम्मो निरत्थककथं कथेन्तो निद्दायन्तो वा विहरति, एवरूपं अयाचित्वापि “एहि रे इदं वा इदं वा करोही”ति यदिच्छकं कारापेतुं वट्ठति ।

हत्थकम्मस्स पन सब्बकप्पियभावदीपनत्थं इमं नयं कथेन्ति । सचे हि भिक्खु पासादं कारेतुकामो होति, थम्भत्थाय पासाणकोट्टकानं घरं गन्त्वा वत्तब्बं “हत्थकम्मं लद्धुं वट्ठति उपासका”ति । किं कातब्बं, भन्ते,ति? पासाणत्थम्भा उद्धरित्वा दातब्बाति । सचे ते उद्धरित्वा वा देन्ति, उद्धरित्वा निक्खित्ते अत्तनो थम्भे वा देन्ति, वट्ठति । अथापि वदन्ति — “अम्हाकं, भन्ते, हत्थकम्मं कातुं खणो नत्थि, अज्जं उद्धरापेथ, तस्स मूलं दस्सामा”ति उद्धरापेत्वा “पासाणत्थम्भे उद्धटमनुस्सानं मूलं देथा”ति वत्तुं वट्ठति । एतेनेवुपायेन पासाददारूनं अत्थाय वट्ठकीनं सन्तिकं इट्ठकत्थाय इट्ठकवट्ठकीनं छदनत्थाय गेहच्छादकानं चित्तकम्मत्थाय चित्तकारानन्ति येन येन अत्थो होति, तस्स तस्स अत्थाय तेसं तेसं सिप्पकारकानं सन्तिकं गन्त्वा हत्थकम्मं याचितुं वट्ठति । हत्थकम्मयाचनवसेन च मूलच्छेज्जाय वा भत्तवेतनानुप्पदानेन वा लद्धम्पि सब्बं गहेत्तुं वट्ठति । अरज्जतो आहरापेन्तेन च सब्बं अनज्झावुत्थकं आहरापेतब्बं ।

न केवलञ्च पासादं कारेतुकामेन मज्जपीठपत्तपरिस्सावनधमकरकचीवरादीनि कारापेतुकामेनापि दारुलोहसुत्तादीनि लभित्वा ते ते सिप्पकारके उपसङ्गमित्वा वुत्तनयेनेव हत्थकम्मं याचितब्बं । हत्थकम्मयाचनवसेन च मूलच्छेज्जाय वा भत्तवेतनानुप्पदानेन वा लद्धम्पि सब्बं गहेतब्बं । सचे पन कातुं न इच्छन्ति, भत्तवेतनं पच्चासीसन्ति, अकप्पियकहापणादि न दातब्बं । भिक्खाचारवत्तेन तण्डुलादीनि परियेसित्वा दातुं वट्ठति ।

हत्थकम्मवसेन पत्तं कारेत्वा तथेव पाचेत्वा नवपक्कस्स पत्तस्स पुञ्चनतेलत्थाय अन्तोगामं पविट्ठेन “भिक्खाय आगतो”ति सल्लक्खेत्वा यागुया वा भत्ते वा आनीते हत्थेन पत्तो पिधातब्बो । सचे उपासिका “किं, भन्ते”ति पुच्छति, “नवपक्को पत्तो पुञ्चनतेलेन अत्थो”ति वत्तब्बं । सचे सा “देहि, भन्ते”ति पत्तं गहेत्वा तेलेन पुञ्चित्वा यागुया वा भत्तस्स

वा पूरेत्वा देति, विज्जति नाम न होति, गहेतुं वट्टतीति ।

भिक्षू पगेव पिण्डाय चरित्वा आसनसालं गत्वा आसनं अपस्सन्ता तिष्ठन्ति । तत्र चे उपासका भिक्षू ठिते दिस्वा सयमेव आसनानि आहरापेत्ति, निसीदित्वा गच्छन्तेहि आपुच्छित्वा गन्तब्बं । अनापुच्छा गतानमि नटुं गीवा न होति, आपुच्छित्वा गमनं पन वत्तं । सचे भिक्षूहि “आसनानि आहरथा”ति वुत्तेहि आहटानि होन्ति, आपुच्छित्वाव गन्तब्बं । अनापुच्छा गतानं वत्तभेदो च नटुज्ज गीवाति । अत्थरणकोजवादीसुपि एसेव नयो ।

मक्खिकायो बहुका होन्ति, “मक्खिकाबीजनिं आहरथा”ति वत्तब्बं । पुचिमन्दसाखादीनि आहरन्ति, कप्पियं कारापेत्वा पटिग्गहेतब्बानि । आसनसालाय उदकभाजनं रिक्तं होति, “धमकरणं गण्हा”ति न वत्तब्बं । धमकरकज्झि रिक्तभाजने पक्खिपन्तो भिन्देय्य “नदिं वा तळाकं वा गत्वा पन उदकं आहरा”ति वत्तुं वट्टति । “गेहतो आहरा”ति नेव वत्तुं वट्टति, न आहटं परिभुज्जितब्बं । आसनसालायं वा अरज्जके वा भत्तकिच्चं करोन्तेहि तत्थजातकं अनज्झावुत्थकं यंकिज्जि उत्तरिभङ्गारहं पत्तं वा फलं वा सचे किज्जि कम्मं करोन्तं आहरापेत्ति, हत्थकम्मवसेन आहरापेत्वा परिभुज्जितुं वट्टति । अलज्जीहि पन भिक्षूहि वा सामणेरेहि वा हत्थकम्मं न कारेतब्बं । अयं ताव पुरिसत्थकरे नयो ।

गोणं पन अज्जातकअप्पवारितट्टानतो आहरापेतुं न वट्टति, आहरापेत्तस्स दुक्कटं । जातिपवारितट्टानतोपि मूलच्छेज्जाय याचितुं न वट्टति, तावकालिकनयेन सब्बत्थ वट्टति । एवं आहरापितज्ज गोणं रक्खित्वा जगित्वा सामिका पटिच्छापेतब्बा । सचस्स पादो वा सिङ्गं वा भिज्जति वा नस्सति वा सामिका चे सम्पटिच्छन्ति, इच्चेतं कुसलं । नो चे सम्पटिच्छन्ति, गीवा होति । सचे “तुम्हाकंयेव देमा”ति वदन्ति न सम्पटिच्छितब्बं । “विहारस्स देमा”ति वुत्ते पन “आरामिकानं आचिक्खथ जग्गनत्थाया”ति वत्तब्बं ।

“सकटं देथा”तिपि अज्जातकअप्पवारिते वत्तुं न वट्टति, विज्जति एव होति दुक्कटं आपज्जति । जातिपवारितट्टाने पन वट्टति, तावकालिकं वट्टति कम्मं कत्वा पुन दातब्बं । सचे नेमियादीनि भिज्जन्ति पाकतिकानि कत्वा दातब्बं । नट्टे गीवा होति । “तुम्हाकमेव देमा”ति वुत्ते दारुभण्डं नाम सम्पटिच्छितुं वट्टति । एस नयो वासिफरसुकुठारीकुदालनिखादनेसु । वल्लिआदीसु च परपरिग्गहितेसु । गरुभण्डप्पहोनेकेसुयेव च वल्लिआदीसु विज्जति होति, न ततो ओरं ।

अनज्झावुत्थकं पन यंकिज्जि आहरापेतुं वट्टति । रक्खितगोपितट्टानेयेव हि विज्जति नाम वुच्चति । सा द्वीसु पच्चयेसु सब्बेन सब्बं न वट्टति, सेनासनपच्चये पन “आहर देही”ति विज्जतिमत्तमेव न वट्टति, परिकथोभासनिमित्तकम्मनि वट्टन्ति । तत्थ उपोसथागारं वा भोजनसालं वा अज्जं वा यंकिज्जि सेनासनं इच्छतो “इमस्मिं वत ओकासे एवरूपं सेनासनं कातुं वट्टती”ति वा “युत्त”न्ति वा “अनुरूप”न्ति वातिआदिना नयेन वचनं **परिकथा** नाम । “उपासका तुम्हे कुहिं वसथा”ति? “पासादे, भन्ते”ति । “किं भिक्षून् पन उपासका पासादो न वट्टती”ति एवमादिवचनं **ओभासो** नाम । मनुस्से दिस्वा रज्जुं पसारेति, खीले आकोटापेति । “किं इदं, भन्ते”ति वुत्ते “इध आवासं करिस्सामा”ति एवमादिकरणं पन **निमित्तकम्मं** नाम । गिलानपच्चये पन विज्जतिपि वट्टति, पगेव परिकथादीनि ।

मनुस्सा उपट्टता याचनाय उपट्टता विज्जतियाति तेसं भिक्षून् ताय याचनाय च विज्जतिया च पीळिता । **उब्बिज्जन्तिपीति** “किं नु आहरापेस्सन्ती”ति उब्बेगं इज्जनं चलनं पटिलभन्ति । **उत्तसन्तिपीति** अहिं विय दिस्वा सहसा तसित्वा उक्कमन्ति । **पलायन्तिपीति** दूरतोव येन वा तेन वा पलायन्ति । **अज्जेनपि गच्छन्तीति** यं मग्गं पटिपन्ना तं पहाय निवत्तित्वा वामं वा दक्खिणं वा गहेत्वा गच्छन्ति, द्वारमि थकेन्ति ।

३४४. भूतपुब्बं भिक्खवेति इति भगवा ते भिक्खू गरहित्वा तदनुरूपञ्च धम्मिं कथं कत्वा पुनपि विज्जत्तिया दोसं पाकटं कुरुमानो इमिना “भूतपुब्बं भिक्खवे”ति आदिना नयेन तीणि वत्थूनि दस्सेसि। तत्थ मणिकण्ठोति सो किर नागराजा सब्बकामददं महग्घं मणिं कण्ठे पिलन्धित्वा चरति, तस्मा “मणिकण्ठो” त्वेव पज्जायित्थ। उपरिमुद्धनि महन्तं फणं करित्वा अट्ठासीति सो किर तेसं द्विन्नं इसीनं कनिट्ठो इसि मेत्ताविहारी अहोसि, तस्मा नागराजा नदितो उत्तरित्वा देववण्णं निम्मिनित्वा तस्स सन्तिके निसीदित्वा सम्मोदनीयं कथं कत्वा तं देववण्णं पहाय सकवण्णमेव उपगन्त्वा तं इसिं परिकिखपित्वा पसन्नाकारं करोन्तो उपरिमुद्धनि महन्तं फणं करित्वा छत्तं विय धारयमानो मुहुत्तं ठत्वा पक्कमति, तेन वुत्तं “उपरिमुद्धनि महन्तं फणं करित्वा अट्ठासी”ति। मणिमस्स कण्ठे पिलन्धनन्ति मणिं अस्स कण्ठे पिलन्धितं, आमुक्कन्ति अत्थो। एकमन्तं अट्ठासीति तेन देववण्णेन आगन्त्वा तापसेन सद्धिं सम्मोदमानो एकस्मिं पदेसे अट्ठासि।

ममन्नपानन्ति मम अन्नञ्च पानञ्च। विपुलन्ति बहुलं। उल्लारन्ति पणीतं। अतियाचकोसीति अतिविय याचको, असि पुनप्पुनं याचसीति वुत्तं होति। सुसूति तरुणो, थामसम्पन्नो योब्बनप्पत्तपुरिसो। सक्खरा वुच्चति काळसिला, तत्थ धोतो असि “सक्खरधोतो नामा”ति वुच्चति, सक्खरधोतो पाणिम्हि अस्साति सक्खरधोतपाणि, पासाणे धोतनिसितखग्गहत्थोति अत्थो। यथा सो असिहत्थो पुरिसो तासेय्य, एवं तासेसि मं सेलं याचमानो, मणिं याचन्तोति अत्थो।

न तं याचेति तं न याचेय्य। कतरं? यस्स पियं जिगीसेति यं अस्स सत्तस्स पियन्ति जानेय्य।

किमङ्गं पन मनुस्सभूतानन्ति मनुस्सभूतानं अमनापाति किमेवेत्थ वत्तब्बं।

३४५. सकुणसङ्घस्स सद्देन उब्बाळ्होति सो किर सकुणसङ्घो पठमयामञ्च पच्छिमयामञ्च निरन्तरं सदमेव करोति, सो भिक्खु तेन सद्देन पीळितो हुत्वा भगवतो सन्तिकं अगमासि। तेनाह — “येनाहं तेनुपसङ्कमी”ति।

कुतो च त्वं भिक्खु आगच्छसीति एत्थ निसिन्नो सो भिक्खु न आगच्छति वत्तमानसमीपे पन एवं वत्तुं लब्धति। तेनाह — “कुतो च त्वं भिक्खु आगच्छसी”ति, कुतो आगतोसीति अत्थो। ततो अहं भगवा आगच्छामीति एत्थापि सो एव नयो। उब्बाळ्होति पीळितो, उक्कण्ठापितो हुत्वाति अत्थो।

सो सकुणसङ्घो “भिक्खु पत्तं याचती”ति एत्थ न ते सकुणा भिक्खुनो वचनं जानन्ति, भगवा पन अत्तनो आनुभावेन यथा जानन्ति तथा अकासि।

३४६. अपाहं ते न जानामीति अपि अहं ते जने “के वा इमे, कस्स वा इमे”ति न जानामि। सङ्गम्म याचन्तीति समागन्त्वा वग्गवग्गा हुत्वा याचन्ति। याचको अप्पियो होतीति यो याचति सो अप्पियो होति। याचं अददमप्पियोति याचन्ति याचितं वुच्चति, याचितमत्थं अददन्तोपि अप्पियो होति। अथ वा याचन्ति याचन्तस्स, अददमप्पियोति अदेन्तो अप्पियो होति। मा मे विदेस्सना अहूति मा मे अप्पियभावो अहु, अहं वा तव, त्वं वा मम विदेस्सो अप्पियो मा अहोसीति अत्थो।

३४७. दुस्संहरानीति कसिगोरक्खादीहि उपायेहि दुक्खेन संहरणीयानि।

३४८-९. सज्जाचिकाय पन भिक्खुनाति एत्थ सज्जाचिका नाम सयं पवत्तितयाचना वुच्चति, तस्मा

“सञ्जाचिकाया”ति अत्तनो याचनायाति वुत्तं होति, सयं याचितकेहि उपकरणेहीति अत्थो । यस्मा पन सा सयंयाचितकेहि कयिरमाना सयं याचित्वा कयिरमाना होति, तस्मा तं अत्थपरियायं दस्सेतुं “सयं याचित्वा पुरिसम्पी”ति एवमस्स पदभाजनं वुत्तं ।

उल्लित्ताति अन्तोलित्ता । **अवलित्ताति** बहिलित्ता । **उल्लित्तावलित्ताति** अन्तरबाहिरलित्ताति वुत्तं होति ।

कारयमानेनाति इमस्स पदभाजने “कारापेन्तेना”ति एत्तकमेव वत्तब्बं सिया, एवञ्चि ब्यञ्जनं समेति । यस्मा पन सञ्जाचिकाय कुटिं करोन्तेनापि इध वुत्तनयेनेव पटिपज्जितब्बं, तस्मा करोन्तो वा होतु कारापेन्तो वा उभोपेते “कारयमानेना”ति इमिनाव पदेन सङ्गहिताति एतमत्थं दस्सेतुं “करोन्तो वा कारापेन्तो वा”ति वुत्तं । यदि पन करोन्तेन वा कारापेन्तेन वाति वदेय्य, ब्यञ्जनं विलोमितं भवेय्य, न हि कारापेन्तो करोन्तो नाम होति, तस्मा अत्थमत्तमेवेत्थ दस्सितन्ति वेदितब्बं ।

अत्तुद्देसन्ति “मय्हं एसा”ति एवं अत्ता उद्देसो अस्साति अत्तुद्देसा, तं अत्तुद्देसं । यस्मा पन यस्सा अत्ता उद्देसो सा अत्तनो अत्थाय होति, तस्मा अत्थपरियायं दस्सेन्तो “अत्तुद्देसन्ति अत्तनो अत्थाया”ति आह । **पमाणिका कारेतब्बाति** पमाणयुत्ता कारेतब्बा । **तत्रिदं पमाणन्ति** तस्सा कुटिया इदं पमाणं । **सुगतविदत्थियाति** सुगतविदत्थि नाम इदानि मज्झिमस्स पुरिसस्स तिस्रो विदत्थियो वड्ढकीहत्थेन दियड्ढो हत्थो होति । **बाहिरिमेन मानेनाति** कुटिया बहिकुट्टमानेन द्वादस विदत्थियो, मिनन्तेन पन सब्बपठमं दिन्नो महामत्तिकपरियन्तो न गहेतब्बो । थुसपिण्डपरियन्तेन मिनितब्बं । थुसपिण्डस्सउपरि सेतकम्मं अब्बोहारिकं । सचे थुसपिण्डेन अनत्थिको महामत्तिकाय एव निट्ठापेति, महामत्तिकाव परिच्छेदो ।

तिरियन्ति वित्थारतो । **सत्ताति** सत्त सुगतविदत्थियो । **अन्तराति** इमस्स पन अयं निद्देसो, “अब्भन्तरिमेन मानेना”ति, कुट्टस्स बहि अन्तं अगगहेत्वा अब्भन्तरिमेन अन्तेन मिनियमाने तिरियं सत्त सुगतविदत्थियो पमाणन्ति वुत्तं होति ।

यो पन लेसं ओड्ढेन्तो यथावुत्तप्पमाणमेव करिस्सामीति दीघतो एकादस विदत्थियो तिरियं अट्ठ विदत्थियो, दीघतो वा तेरस विदत्थियो तिरियं छ विदत्थियो करेय्य, न वट्ठति । एकतोभागेन अतिक्कन्तम्पि हि पमाणं अतिक्कन्तमेव होति । तिड्ढतु विदत्थि, केसग्गमत्तम्पि दीघतो वा हापेत्वा तिरियं तिरियतो वा हापेत्वा दीघं वट्ठेतुं न वट्ठति, को पन वादो उभतो वट्ठेने? वुत्तज्हेतं — “आयामतो वा वित्थारतो वा अन्तमसो केसग्गमत्तम्पि अतिक्कमित्वा करोति वा कारापेति वा पयोगे दुक्कट”न्तिआदि (पारा० ३५३) । यथावुत्तप्पमाणा एव पन वट्ठति । या पन दीघतो सट्ठिहत्थापि होति तिरियं तिहत्था वा ऊनकचतुहत्था वा यत्थ पमाणयुत्तो मज्जो इतो चितो च न परिवत्तति, अयं कुटीति सङ्ख्यं न गच्छति, तस्मा अयम्पि वट्ठति । **महापच्चरियं पन** पच्छिमकोटिया चतुहत्थवित्थारा वुत्ता, ततो हेट्ठा अकुटि । पमाणिकापि पन अदेसितवत्थुका वा सारम्भा वा अपरिक्कमना वा न वट्ठति । पमाणिका देसितवत्थुका अनारम्भा सपरिक्कमनाव वट्ठति । पमाणतो ऊनतरम्पि चतुहत्थं पज्जहत्थम्पि करोन्तेन देसितवत्थुकाव कारेतब्बा । पमाणातिक्कन्तज्ज पन करोन्तो लेपपरियोसाने गरुक्कं आपत्तिं आपज्जति ।

तत्थ लेपो च अलेपो च लेपोकासो च अलेपोकासो च वेदितब्बो । सेय्यथिदं — लेपोति द्वे लेपा — मत्तिकालेपो च सुधालेपो च । ठपेत्वा पन इमे द्वे लेपे अवसेसो भस्मगोमयादिभेदो लेपो, अलेपो । सचेपि कलललेपो होति, अलपो एव । लेपोकासोति भित्तियो चेव छदनज्ज, ठपेत्वा पन भित्तिच्छदने अवसेसो थम्भतुलापिड्डसङ्घाटवातपानधूमच्छिद्वादि

अलेपारहो ओकासो सब्बोपि अलेपोकासोति वेदितब्बो।

भिक्षू अभिनेतब्बा वत्थुदेसनायाति यस्मिं ठाने कुटिं कारेतुकामो होति, तत्थ वत्थुदेसनत्थाय भिक्षू नेतब्बा। **तेन कुटिकारकेनाति**आदि पन येन विधिना ते भिक्षू अभिनेतब्बा, तस्स दस्सनत्थं वुत्तं। तत्थ **कुटिवत्थुं सोधेत्वा**ति न विसमं अरज्जं भिक्षू गहेत्वा गन्तब्बं, कुटिवत्थुं पन पठममेव सोधेत्वा समतलं सीममण्डलसदिसं कत्वा पच्छा सङ्गं उपसङ्गमित्वा याचित्वा नेतब्बाति दस्सेति। **एवमस्स वचनीयो**ति सङ्गो एवं वत्तब्बो अस्स। परतो पन “दुतियम्पि याचितब्बा”ति भिक्षू सन्थाय बहुवचनं वुत्तं। **नो चे सब्बो सङ्गो उस्सहती**ति सचे सब्बो सङ्गो न इच्छति, सज्झायमनसिकारादीसु उय्युत्ता ते ते भिक्षू होन्ति। **सारम्भं अनारम्भन्ति** सउपद्वं अनुपद्वं। **सपरिक्कमनं अपरिक्कमनन्ति** सउपचारं अनुपचारं।

पत्तकल्लन्ति पतो कालो इमस्स ओलोकनस्साति पत्तकालं, पत्तकालमेव पत्तकल्लं। इदञ्च वत्थुंओलोकनत्थाय सम्मुतिकम्मं अनुसावनानयेन ओलोकेत्वापि कातुं वट्टति। परतो पन वत्थुदेसनाकम्मं यथावुत्ताय एव जत्तिया च अनुसावनाय च कातब्बं, ओलोकेत्वा कातुं न वट्टति।

३५३. किपिल्लिकानन्ति रत्तकाळपिङ्गलादिभेदानं यासं कासज्जि किपिल्लिकानं। किपील्लिकानन्तिपि पाठो। **आसयो**ति निबद्धवसनट्टानं, यथा च किपिल्लिकानं एवं उपचिकादीनम्पि निबद्धवसनट्टानंयेव आसयो वेदितब्बो। यत्थ पन ते गोचरत्थाय आगन्त्वा गच्छन्ति, सब्बेसम्पि तादिसो सञ्चरणप्पदेसो अवारितो, तस्मा तत्थ अपनेत्वा सोधेत्वा कातुं वट्टति। इमानि ताव छ ठानानिसत्तानुदयाय पटिक्खित्तानि।

हत्थीनं वाति हत्थीनं पन निबद्धवसनट्टानम्पि निबद्धगोचरट्टानम्पि न वट्टति, सीहादीनं आसयो च गोचराय पक्कमन्तानं निबद्धगमनमग्गो च न वट्टति। एतेसं गोचरभूमि न गहिता। **येसं केसज्जी**ति अज्जेसम्पि वाळानं तिरच्छानगतानं। इमानि सत्त ठानानि सप्पटिभयानि भिक्षूनां आरोग्यत्थाय पटिक्खित्तानि। सेसानि नानाउपद्ववेहि सउपद्ववानि। तत्थ **पुब्बण्णनिस्सितन्ति** पुब्बण्णं निस्सितं सत्तन्नं धज्जानं विरुहनकखेत्तसामन्ता ठितं। एसेव नयो अपरण्णनिस्सितादीसुपि। एत्थ पन **अब्भाघातन्ति** कारणाघरं वेरिघरं, चोरानं मारणत्थाय कतन्ति **कुरुन्दिआदीसु**।

आघातन्ति धम्मगन्धिका वुच्चति। **सुसानन्ति** महासुसानं। **संसरणन्ति** अनिब्बिज्झगमनीयो गतपच्चागतमग्गो वुच्चति। सेसं उत्तानमेव।

न सक्का होति यथायुत्तेन सकटेनाति द्वीहि बलिबदेहि युत्तेन सकटेन एकं चक्कं निब्बोदकपतनट्टाने एकं बहि कत्वा आविज्जितुं न सक्का होति। **कुरुन्दियं** पन “चतूहि युत्तेना”ति वुत्तं। **समन्ता निस्सेणिया अनुपरिगन्तुन्ति** निस्सेणियं ठत्वा गेहं छादेन्तेहि न सक्का होति समन्ता निस्सेणिया आविज्जितुं। इति एवरूपे सारम्भे च अपरिक्कमने च ठाने न कारेतब्बा। अनारम्भे पन सपरिक्कमने कारेतब्बा, तं वुत्तपटिपक्खनयेन पाळियं आगतमेव।

पुन **सज्जाचिका नामाति** एवमादि “सारम्भे चे भिक्षु वत्थुस्मिं अपरिक्कमने सज्जाचिकाय कुटिं कारेय्या”ति एवं वुत्तसंयाचिकादीनं अत्थप्पकासनत्थं वुत्तं।

पयोगे दुक्कटन्ति एवं अदेसितवत्थुकं वा पमाणातिक्कन्तं वा कुटिं कारेस्सामीति अरज्जतो रुक्खा हरणत्थाय वासिं

वा फरसुं वा निसेति दुक्कटं, अरज्जं पविसति दुक्कटं, तत्थ अल्लतिणानि छिन्दति दुक्कटेन सद्धिं पाचित्तियं, सुक्खानि छिन्दति दुक्कटं। रुक्खेसुपि एसेव नयो। भूमिं सोधेति खणति, पंसुं उद्धरति, चिनाति; एवं याव पाचीरं बन्धति ताव पुब्बपयोगो नाम होति। तस्मिं पुब्बपयोगे सब्बत्थ पाचित्तियद्धाने दुक्कटेन सद्धिं पाचित्तियं, दुक्कटद्धाने दुक्कटं, ततो पट्टाय सहपयोगो नाम। तत्थ थम्भेहि कातब्बाय थम्भं उस्सापेति, दुक्कटं। इड्डकाहि चिनितब्बाय इड्डकं आचिनाति, दुक्कटं। एवं यं यं उपकरणं योजेति, सब्बत्थ पयोगे पयोगे दुक्कटं। तच्छन्तस्स हत्थवारे हत्थवारे तदत्थाय गच्छन्तस्स पदे पदे दुक्कटं। एवं कतं पन दारुकुट्टिकं वा इड्डकुकुट्टिकं वा सिलाकुट्टिकं वा अन्तमसो पण्णसालम्पि सभित्तिच्छदनं लिम्पिस्सामीति सुधाय वा मत्तिकाय वा लिम्पन्तस्स पयोगे पयोगे याव थुल्लच्चयं न होति, ताव दुक्कटं। एतं पन दुक्कटं महालेपेनेव वट्ठति, सेतरत्तवण्णकरणे वा चित्तकम्मे वा अनापत्ति।

एकं पिण्डं अनागतेति यो सब्बपच्छिमो एको लेपपिण्डो, तं एकं पिण्डं असम्पत्ते कुटिकम्मे। इदं वुत्तं होति, इदानि द्वीहि पिण्डेहि निट्ठानं गमिस्सतीति तेसु पठमपिण्डदाने थुल्लच्चयन्ति।

तस्मिं पिण्डे आगतेति यं एकं पिण्डं अनागते कुटिकम्मे थुल्लच्चयं होति, तस्मिं अवसानपिण्डे आगते दिन्ने ठपिते लेपस्स घटितत्ता आपत्ति सङ्गादिसेस्स। एवं लेम्पन्तस्स च अन्तोलेपे वा अन्तोलेपेन सद्धिं भित्तिञ्च छदनञ्च एकाबद्धं कत्वा घटिते बहिलेपे वा बहिलेपेन सद्धिं घटिते सङ्गादिसेसो। सचे पन द्वारबद्धं वा वातपानं वा अट्टपेत्ताव मत्तिकाय लिम्पति, तस्मिञ्च तस्सोकासं पुन वट्ठेत्वा वा अवट्ठेत्वा वा ठपिते लेपो न घटीयति रक्खति ताव, पुन लिम्पन्तस्स पन घटितमत्ते सङ्गादिसेसो। सचे तं ठपियमानं पठमं दिन्नलेपेन सद्धिं निरन्तरमेव हुत्वा तिट्ठति, पठममेव सङ्गादिसेसो। उपचिकामोचनत्थं अट्टङ्गुलमत्तेन अप्पत्तच्छदनं कत्वा भित्तिं लिम्पति, अनापत्ति। उपचिकामोचनत्थमेव हेट्ठा पासाणकुट्टं कत्वा तं अलिम्पित्वा उपरि लिम्पति, लेपो न घटियति नाम, अनापत्तियेव।

इड्डकुकुट्टिकाय इड्डकाहियेव वातपाने च धूमनेत्तानि च करोति, लेपघटनेनेव आपत्ति। पण्णसालं लिम्पति, लेपघटनेनेव आपत्ति। तत्थ आलोकत्थाय अट्टङ्गुलमत्तं ठपेत्वा लिम्पति, लेपो न घटीयति नाम, अनापत्तियेव। सचे “वातपानं लद्धा एत्थ ठपेस्सामी”ति करोति, वातपाने ठपिते लेपघटनेन आपत्ति। सचे मत्तिकाय कुट्टं करोति, छदनलेपेन सद्धिं घटने आपत्ति। एको एकपिण्डावसेसं कत्वा ठपेति, अज्जो तं दिस्वा “दुक्कतं इद”न्ति वत्तसीसेन लिम्पति उभिन्नम्पि अनापत्ति।

३५४. भिक्खु कुटिं करोतीति एवमादीनि छत्तिंस चतुक्कानि आपत्तिभेददस्सनत्थं वुत्तानि, तत्थ सारम्भाय दुक्कटं, अपरिक्कमनाय दुक्कटं, पमाणातिक्कन्ताय सङ्गादिसेसो, अदेसितवत्थुकाय सङ्गादिसेसो, एतेसं वसेन वोमिस्सकापत्तियो वेदितब्बा।

३५५. आपत्ति द्विन्नं सङ्गादिसेसेन द्विन्नं दुक्कटानन्ति आदीसु च द्वीहि सङ्गादिसेसेहि सद्धिं द्विन्नं दुक्कटानन्ति आदिना नयेन अत्थो वेदितब्बो।

३६१. सो चे विष्पकते आगच्छतीति आदीसु पन अयं अत्थविनिच्छयो। सोति समादिसित्वा पक्कन्तभिक्खु। विष्पकतेति अनिट्ठिते कुटिकम्मे। अज्जस्स वा दातब्बाति अज्जस्स पुग्गलस्स वा सङ्गस्स वा चजित्वा दातब्बा। भिन्दित्वा वा पुन कातब्बाति कित्तकेन भिन्ना होति, सचे थम्भा भूमियं निखाता, उद्धरितब्बा। सचे पासाणानं उपरि ठपिता, अपनेतब्बा। इड्डकचिताय याव मङ्गलिड्डका ताव कुट्टा अपचिनितब्बा। सङ्घेपतो भूमिसमं कत्वा विनासिता भिन्ना

होति, भूमितो उपरि चतुरङ्गुलमत्तेपि ठिते अभिन्नाव । सेसं सब्बचतुक्केसु पाकटमेव । न हेत्थ अज्जं किञ्चि अत्थि, यं पाळिअनुसारेनेव दुब्बिज्जेय्यं सिया ।

३६३. अत्तना विप्पकतन्तिआदीसु पन अत्तना आरब्धं कुटिं । **अत्तना परियोसापेतीति** महामत्तिकाय वा थुसमत्तिकाय वा याय कतं परियोसितभावं पापेतुकामो होति, ताय अवसानपिण्डं देन्तो परियोसापेति ।

परेहि परियोसापेतीति अत्तनोव अत्थाय परेहि परियोसापेति । अत्तना वा हि विप्पकता होतु परेहि वा उभयेहि वा, तं चे अत्तनो अत्थाय अत्तना वा परियोसापेति, परेहि वा परियोसापेति, अत्तना च परेहि चाति युगनद्धं वा परियोसापेति, सङ्घादिसेसोयेवाति अयमेत्थ विनिच्छयो ।

कुरुन्दियंपन वुत्तं — “द्वे तयो भिक्खू ‘एकतो वसिस्सामा’ति करोन्ति, रक्खति ताव, अविभत्तत्ता अनापत्ति । ‘इदं ठानं तव, इदं ममा’ति विभजित्वा करोन्ति आपत्ति । सामणरो च भिक्खु च एकतो करोन्ति, याव अविभत्ता ताव रक्खति । पुरिमनयेन विभजित्वा करोन्ति, भिक्खुस्स आपत्ती’ति ।

३६४. अनापत्ति लेणेतिआदीसु लेणं महन्तम्पि करोन्तस्स अनापत्ति । न हेत्थ लेपो घटीयति । गुहम्पि इड्डकागुहं वा सिलागुहं वा दारुगुहं वा भूमिगुहं वा महन्तम्पि करोन्तस्स अनापत्ति ।

तिणकुटिकायाति सत्तभूमिकोपि पासादो तिणपण्णच्छदनो “तिणकुटिका”ति वुच्चति । अट्टकथासु पन कुक्कुटच्छिकगेहन्ति छदनं दण्डकेहि जालबद्धं कत्वा तिणेहि वा पण्णेहि वा छादितकुटिकाव वुत्ता, तत्थ अनापत्ति । महन्तम्पि तिणच्छदनगेहं कातुं वट्टति, उल्लित्तादिभावो एव हि कुटिया लक्खणं, सो च छदनमेव सन्धाय वुत्तोति वेदितब्बो । चङ्कमनसालायं तिणचुण्णं परिपतति “अनुजानामि, भिक्खवे, ओगुम्फेत्वा उल्लित्तावलित्तं कातु”न्तिआदीनि (चूळव० २६०) चेत्थ साधकानि, तस्मा उभतो पक्खं वा कूटबद्धं वा वट्टं वा चतुरस्सं वा यं “इमं एतस्स गेहस्स छदन”न्ति छदनसङ्केपेन कतं होति, तस्स भित्तिलेपेन सद्धिं लेपे घटिते आपत्ति । सचे पन उल्लित्तावलित्तच्छदनस्स गेहस्स लेपरक्खणत्थं उपरि तिणेन छादेन्ति, एत्तावता तिणकुटि नाम न होति । किं पनेत्थ अदेसितवत्थुकप्पमाणातिक्कन्तपच्चयाव अनापत्ति, उदाहु सारम्भअपरिक्कमनपच्चयापीति सब्बत्थापि अनापत्ति । तथा हि तादिसं कुटिं सन्धाय **परिवारे वुत्तं** —

“भिक्खु सज्जाचिकाय कुटिं करोति ।

अदेसितवत्थुकं पमाणातिक्कन्तं ।

सारम्भं अपरिक्कमनं अनापत्ति ।

पज्हा मेसा कुसलेहि चिन्तिता”ति ॥ (परि० ४७९) ।

अज्जस्सत्थायाति कुटिलक्खणप्पत्तम्पि कुटिं अज्जस्स उपज्जायस्स वा आचरियस्स वा सङ्घस्स वा अत्थाय करोन्तस्स अनापत्ति । यं पन “आपत्ति कारुकानं तिण्णं दुक्कटान”न्तिआदि पाळियं वुत्तं, तं यथासमादिट्ठाय अकरणपच्चया वुत्तं ।

वासागारं ठपेत्वा सब्बत्थाति अत्तनो वसनत्थाय अगारं ठपेत्वा अज्जं उपोसथागारं वा जन्ताघरं वा भोजनसाला वा

अगिसाला वा भविस्सतीति कारेति, सब्बत्थ अनापत्ति । सचेपिस्स होति “उपोसथागारञ्च भविस्सति, अहञ्च वसिस्सामि जन्ताघरञ्च भोजनसाला च अगिसाला च भविस्सति, अहञ्च वसिस्सामी”ति कारितेपि आनापत्तियेव । **महापच्चरियं** पन “अनापत्ती”ति वत्वा “अत्तनो वासागारत्थाय करोन्तस्सेव आपत्ती”ति वुत्तं । **उम्मत्तकस्स आदिकम्मिकानञ्च आळवकानं भिक्खूनं** अनापत्ति ।

समुद्धानादीसु छसमुद्धानं किरियञ्च किरियाकिरियञ्च, इदञ्चि वत्थुं देसापेत्वा पमाणातिक्कन्तं करोतो किरियतो समुद्धानि, वत्थुं अदेसापेत्वा करोतो किरियाकिरियतो, नोसञ्जाविमोक्खं, अचित्तकं, पण्णत्तिवज्जं, कायकम्मं, वचीकम्मं, तिचित्तं, तिवेदनन्ति ।

कुटिकारसिक्खापदवण्णना निट्ठिता ।

७. विहारकारसिक्खापदवण्णना

३६५. तेन समयेनाति विहारकारसिक्खापदं । तत्थ कोसम्बियन्ति एवंनामके नगरे । **घोसितारामेति** घोसितस्स आरामे । घोसितनामकेन किर सेट्ठिना सो कारितो, तस्मा “घोसितारामो”ति वुच्चति । **छन्नस्साति** बोधिसत्तकाले उपट्ठाकछन्नस्स । **विहारवत्थुं, भन्ते, जानाहीति** विहारस्स पटिट्ठानट्ठानं, भन्ते, जानाहि । एत्थ च **विहारोति** न सकलविहारो, एको आवासो, तेनेवाह — “अय्यस्स विहारं कारापेस्सामी”ति ।

चेतियरुक्खन्ति एत्थ चित्तीकतट्ठेन चेतियं, पूजारहानं देवट्ठानानमेतं अधिवचनं, “चेतिय”न्ति सम्मतं रुक्खं चेतियरुक्खं । गामेन पूजितं गामस्स वा पूजितन्ति **गामपूजितं** । एसेव नयो सेसपदेसुपि । अपिचेत्थ **जनपदोति** एकस्स रज्जो रज्जे एकेको कोट्टासो । **रट्ठन्ति** सकलरज्जं वेदितब्बं, सकलरज्जम्पि हि कदाचि कदाचि तस्स रुक्खस्स पूजं करोति, तेन वुत्तं “रट्ठपूजित”न्ति । **एकिन्द्रियन्ति** कायिन्द्रियं सन्धाय वदन्ति । **जीवसज्जिनोति** सत्तसज्जिनो ।

३६६. महल्लकन्ति सस्सामिकभावेन संयाचिककुटितो महन्तभावो एतस्स अत्थीति महल्लको । यस्मा वा वत्थुं देसापेत्वा पमाणातिक्कमेनपि कातुं वट्ठति, तस्मा पमाणमहन्ततायपि महल्लको, तं महल्लकं । यस्मा पनस्स तं पमाणमहन्तं सस्सामिकत्ताव लब्भति, तस्मा तदत्थदस्सनत्थं “**महल्लको नाम विहारो सस्सामिको वुच्चती**”ति पदभाजनं वुत्तं । सेसं सब्बं कुटिकारसिक्खापदे वुत्तनयेनेव वेदितब्बं सट्ठिं समुद्धानादीहि । सस्सामिकभावमत्तमेव हि एत्थ किरियतो समुद्धानाभावो पमाणनियमाभावो च विसेसो, पमाणनियमाभावा च चतुक्कपारिहानीति ।

विहारकारसिक्खापदवण्णना निट्ठिता ।

८. पठमदुट्ठदोससिक्खापदवण्णना

३८०. तेन समयेन बुद्धो भगवाति दुट्ठदोससिक्खापदं । तत्थ वेळुवने **कलन्दकनिवापेति** वेळुवनन्ति तस्स उय्यानस्स नामं, तं किर वेळुहि च परिक्खित्तं अहोसि अट्ठारसहत्थेन च पाकारेन गोपुरट्ठालकयुत्तं नीलोभासं मनोरमं तेन “वेळुवन”न्ति वुच्चति, कलन्दकानज्येत्थ निवापं अदंसु तेन “**कलन्दकनिवाप**”ति वुच्चति ।

पुब्बे किर अज्जतरो राजा तत्थ उय्यानकीळनत्थं आगतो, सुरामदेन मत्तो दिवासेय्यं सुपि, परिजनोपिस्स सुत्तो राजाति

पुष्पफलादीहि पलोभियमानो इतो चितो च पक्कमि । अथ सुरागन्धेन अज्जतरस्मा सुसिररुक्खा कण्हसप्पो निक्खमित्वा रज्जो अभिमुखो आगच्छति, तं दिस्वा रुक्खदेवता “रज्जो जीवितं दस्सामी”ति काळकवेसेन आगन्त्वा कण्णमूले सद्धमकासि, राजा पटिबुज्झि, कण्हसप्पो निवत्तो, सो तं दिस्वा “इमाय काळकाय मम जीवितं दिन्न”न्ति काळकानं तत्थ निवापं पट्टपेसि, अभयघोसनञ्च घोसापेसि, तस्मा तं ततोपभुति कलन्दकनिवापन्ति सङ्ख्यं गतं । **कलन्दकाति** हि काळकानं एतं नामं ।

दब्बोति तस्स थेरस्स नामं । **मल्लपुत्तो**ति मल्लराजस्स पुत्तो । **जातिया सत्तवस्सेन अरहत्तं सच्छिकतन्ति** थेरो किर सत्तवस्सिकोव संवेगं लभित्वा पब्बजितो खुरग्गेयेव अरहत्तं पापुणीति वेदितब्बो । **यंकिञ्चि सावकेन पत्तब्बं सब्बं तेन अनुप्पत्तन्ति** सावकेन पत्तब्बं नाम तिस्सो विज्जा, चतस्सो पटिसम्भिदा, छ अभिज्जा, नव लोकुत्तरधम्माति इदं गुणजातं, तं सब्बं तेन अनुप्पत्तं होति । **नत्थि चस्स किञ्चि उत्तरि करणीयन्ति** चतूसु सच्चेषु, चतूहि मग्गेहि, सोळसविधस्स किच्चस्स कतत्ता इदानिस्स किञ्चि उत्तरि करणीयं नत्थि । **कतस्स वा पतिचयो**ति तस्सेव कतस्स किच्चस्स पुन वड्डनम्पि नत्थि, धोतस्स विय वत्थस्स पटिधोवनं पिसितस्स विय गन्धस्स पटिपिसनं, पुष्फितस्स विय च पुष्फस्स पटिपुष्फनन्ति । **रहोगतस्सा**ति रहसि गतस्स । **पटिसल्लीनस्सा**ति ततो ततो पटिक्कमित्वा सल्लीनस्स, एकीभावं गतस्साति वुत्तं होति ।

अथ खो आयस्मतो दब्बस्स मल्लपुत्तस्स एतदहोसि — “यन्नूनाहं सङ्गस्स सेनासनञ्च पज्जपेय्यं भत्तानि च उद्दिसेय्य”न्ति थेरो किर अत्तनो कतकिच्चभावं दिस्वा “अहं इमं अन्तिमसरीरं धारेमि, तञ्च खो वातमुखे ठित पदीपो विय अनिच्चतामुखे ठितं, नचिरस्सेव निब्बायनधम्मं याव न निब्बायति ताव किन्नु खो अहं सङ्गस्स वेय्यावच्चं करेय्य”न्ति चिन्तेन्तो इति पटिसज्जिक्खति — “तिरोरट्टेसु बहू कुलपुत्ता भगवन्तं अदिस्वाव पब्बजन्ति, ते भगवन्तं ‘पस्सिस्साम चेव वन्दिस्साम चा’ति दूरतोपि आगच्छन्ति, तत्र येसं सेनासनं नप्पहोति, ते सिलापट्टकेपि सेय्यं कप्पेन्ति । पहोमि खो पनाहं अत्तनो आनुभावेन तेसं कुलपुत्तानं इच्छावसेन पासादविहारअड्डयोगादीनि मञ्चपीठकत्थरणादीनि च सेनासेनानि निम्मिनित्वा दातुं । पुनदिवसे चेत्थ एकच्चे अतिविय किलन्तरूपा होन्ति, ते गारवेन भिक्खून् पुरतो ठत्वा भत्तानिपि न उद्दिसापेन्ति, अहं खो पन नेसं भत्तानिपि उद्दिसितुं पहोमी”ति । इति पटिसज्जिक्खन्तस्स “**अथ खो आयस्मतो दब्बस्स मल्लपुत्तस्स एतदहोसि** — ‘यन्नूनाहं सङ्गस्स सेनासनञ्च पज्जपेय्यं भत्तानि च उद्दिसेय्य’”न्ति ।

ननु च इमानि द्वे ठानानि भस्सारामतादिमनुयुत्तस्स युत्तानि, अयञ्च खीणासवो निप्पपज्जारामो, इमस्स कस्मा इमानि पटिभंसूति? पुब्बपत्थनाय चोदितत्ता । सब्बबुद्धानं किर इमं ठानन्तरं पत्ता सावका होन्तियेव । अयञ्च पदमुत्तरस्स भगवतो काले अज्जतरस्मिं कुले पच्चाजातो इमं ठानन्तरं पत्तस्स भिक्खुनो आनुभावं दिस्वा अट्टसट्ठिया भिक्खुसतसहस्सेहि सद्धिं भगवन्तं सत्त दिवसानि निमन्तेत्वा महादानं दत्वा पादमूले निपज्जित्वा “अनागते तुम्हादिसस्स बुद्धस्स उप्पन्नकाले अहम्पि इत्थन्नामो तुम्हाकं सावको विय सेनासनपज्जापको च भत्तुद्देसको च अस्स”न्ति पत्थनं अकासि । भगवा अनागतंसजाणं पेसेत्वा अद्दस, दिस्वा च इतो कप्पसतसहस्सस्स अच्चयेन गोतमो नाम बुद्धो उप्पज्जिस्सति, तदा त्वं दब्बो नाम मल्लपुत्तो हुत्वा जातिया सत्तवस्सो निक्खम्म पब्बजित्वा अरहत्तं सच्छिकरिस्ससि, इमञ्च ठानन्तरं लच्छसी”ति ब्याकासि । सो ततोपभुति दानसीलादीनि पूरयमानो देवमनुस्ससम्पत्तिं अनुभवित्वा अम्हाकं भगवतो काले तेन भगवता ब्याकतसदिसमेव अरहत्तं सच्छाकासि । अथस्स रहोगतस्स “किन्नु खो अहं सङ्गस्स वेय्यावच्चं करेय्य”न्ति चिन्तयतो ताव पुब्बपत्थनाय चोदितत्ता इमानि द्वे ठानानि पटिभंसूति ।

अथस्स एतदहोसि — “अहं खो अनिस्सरोस्मि अत्तनि, सत्थारा सद्धिं एकट्ठाने वसामि, सचे मं भगवा अनुजानिस्सति, इमानि द्वे ठानानि समादियिस्सामी”ति भगवतो सन्तिकं अगमासि। तेन वुत्तं — “अथ खो आयस्मा दब्बो मल्लपुत्तो...पे०... भत्तानि च उद्दिसि”ति। अथ नं भगवा “साधु साधु दब्बा”ति सम्पहंसेत्वा यस्मा अरहति एवरूपो अगतिगमनपरिबाहिरो भिक्खु इमानि द्वे ठानानि विचारेतुं, तस्मा “तेन हि त्वं दब्ब सङ्गस्स सेनासनञ्च पञ्जपेहि भत्तानि च उद्दिसा”ति आह। भगवतो पच्चस्सोसीति भगवतो वचनं पतिअस्सोसि अभिमुखो अस्सोसि, सम्पटिच्छीति वुत्तं होति।

पठमं दब्बो याचितब्बोति कस्मा भगवा याचापेति? गरहमोचनत्थं। पस्सति हि भगवा “अनागते दब्बस्स इमं ठानं निस्साय मेत्तियभुमजकानं वसेन महाउपद्वो उप्पज्जिस्सति, तत्र केचि गरहिस्सन्ति ‘अयं तुण्हीभूतो अत्तनो कम्मं अकत्वा कस्मा ईदिसं ठानं विचारेती’ति। ततो अञ्जे वक्खन्ति ‘को इमस्स दोसो एतेहेव याचित्वा ठपितो’ति एवं गरहतो मुच्चिस्सती”ति। एवं गरहमोचनत्थं याचापेत्वापि पुन यस्मा असम्मतं भिक्खुस्मिं सङ्गमज्जे किञ्चि कथयमाने खिद्यनधम्मो उप्पज्जति “अयं कस्मा सङ्गमज्जे उच्चासदं करोति, इस्सरियं दस्सेती”ति। सम्मते पन कथेन्ते “मायस्मन्तो किञ्चि अवचुत्थ, सम्मतो अयं, कथेतु यथासुख”ति वत्तारो भवन्ति। असम्मतञ्च अभूतेन अब्भाचिक्खन्तस्स लहुका आपत्ति होति दुक्कटमत्ता। सम्मतं पन अब्भाचिक्खतो गरुक्तरा पाचित्तियापत्ति होति। अथ सम्मतो भिक्खु आपत्तिया गरुक्भावेन वेरीहिपि दुप्पधंसियतरो होति, तस्मा तं आयस्मन्तं सम्मन्नापेतुं “**व्यत्तेन भिक्खुना**”तिआदिमाह। किं पन द्वे सम्मुतियो एकस्स दातुं वट्टन्तीति? न केवलं द्वे, सचे पहीति, तेरसापि दातुं वट्टन्ति। अप्पहोन्तानं पन एकापि द्विन्नं वा तिण्णं वा दातुं वट्टति।

३८२. सभागानन्ति गुणसभागानं, न मित्तसन्थवसभागानं। तेनेवाह “ये ते भिक्खू सुत्तन्तिका तेसं एकज्ज”न्तिआदि। यावतिका हि सुत्तन्तिका होन्ति, ते उच्चिनित्वा एकतो तेसं अनुरूपमेव सेनासनं पञ्जपेति; एवं सेसानं। **कायदळ्हीबहुला**ति कायस्स दळ्हीभावकरणबहुला, कायपोसनबहुलाति अत्थो। **इमायपिमे आयस्मन्तो रतियाति** इमाय सगमग्गस्स तिरच्छानभूताय तिरच्छानकथारतिया। **अच्छिस्सन्तीति** विहरिस्सन्ति।

तेजोधातुं समापज्जित्वा तेनेवालोकेनाति तेजोकसिणचतुत्थज्ज्ञानं समापज्जित्वा वुट्ठाय अभिज्जाजाणेन अङ्गुलिजलनं अधिट्ठाय तेनेव तेजोधातुसमापत्तिजनितेन अङ्गुलिजालालोकेनाति अत्थो। अयं पन थेरस्स आनुभावो नचिरस्सेव सकलजम्बुदीपे पाकटो अहोसि, तं सुत्वा इद्धिपाटिहारियं दट्ठुकामा **अपिसु भिक्खू सज्जिच्च विकाले आगच्छन्ति। ते सज्जिच्च दूरे अपदिसन्तीति** जानन्ताव दूरे अपदिसन्ति। कथं? “**अम्हाकं आवुसो दब्ब गिज्झकूटे**”ति इमिना नयेन।

अङ्गुलिया जलमानाय पुरतो पुरतो गच्छतीति सचे एको भिक्खु होति, सयमेव गच्छति। सचे बहू होन्ति, बहू अत्तभावे निम्मिनाति। सब्बे अत्तना सदिसा एव सेनासनं पञ्जपेन्ति।

अयं मज्जोतिआदीसु पन थेरे “अयं मज्जो”ति वदन्ते निम्मितापि अत्तनो अत्तनो गतगतट्ठाने “अयं मज्जो”ति वदन्ति; एवं सब्बपदेसु। अयज्हि निम्मितानं धम्मता —

“एकस्मिं भासमानस्मिं, सब्बे भासन्ति निम्मिता।
एकस्मिं तुण्हिमासीने, सब्बे तुण्ही भवन्ति ते”ति॥

यस्मिं पन विहारे मञ्चपीठादीनि न परिपूरन्ति, तस्मिं अत्तनो आनुभावेन पूरेन्ति । तेन निम्मितानं अवत्थुकवचनं न होति ।

सेनासनं पञ्जपेत्वा पुनदेव वेळुवनं पच्चागच्छतीति तेहि सद्धिं जनपदकथं कथेन्तो न निसीदति, अत्तनो वसनट्टानमेव पच्चागच्छति ।

३८३. मेत्तियभूमजकाति मेत्तियो चेव भूमजको च, छब्बगियानं अगगपुरिसा एते । **लामकानि च भत्तानीति** सेनासनानि ताव नवकानं लामकानि पापुणन्तीति अनच्छरियमेतं । भत्तानि पन सलाकायो पच्छियं वा चीवरभोगे वा पक्खिपित्वा आलोळेत्वा एकमेकं उद्धरित्वा पञ्जापेन्ति, तानिपि तेसं मन्दपुजताय लामकानि सब्बपच्छिमानेव पापुणन्ति । यम्पि एकचारिकभत्तं होति, तम्पि एतेसं पत्तदिवसे लामकं वा होति, एते वा दिस्वाव पणीतं अदत्त्वा लामकमेव देन्ति ।

अभिसङ्घारिकन्ति नानासम्भारेहि अभिसङ्घारित्वा कतं सुसज्जितं, सुसम्पादितन्ति अत्थो । **कणाजकन्ति** सकुण्डकभत्तं । **बिलङ्गदुतियन्ति** कज्जिकदुतियं ।

कल्याणभत्तिकोति कल्याणं सुन्दरं अतिविय पणीतं भत्तमस्साति कल्याणभत्तिको, पणीतदायकत्ता भत्तेनेव पञ्जातो । **चतुक्कभत्तं देतीति** चत्तारि भत्तानि देति, तद्धितवोहारेन पन “चतुक्कभत्त”न्ति वुत्तं । **उपतिट्ठित्वा परिविसतीति** सब्बकम्मन्ते विस्सज्जेत्वा महन्तं पूजासक्कारं कत्वा समीपे ठत्वा परिविसति । **ओदनेन पुच्छन्तीति** ओदनहत्था उपसङ्गमित्वा “किं भन्ते ओदनं देमा”ति पुच्छन्ति, एवं करणत्थेयेव करणवचनं होति । एस नयो सूपादीसु ।

स्वातनायाति स्वे भवो भत्तपरिभोगो स्वातनो तस्सत्थाय, स्वातनाय स्वे कत्तब्बस्स भत्तपरिभोगस्सत्थायाति वुत्तं होति । **उद्धिट्ठं होतीति** पापेत्वा दिन्नं होति । **मेत्तियभूमजकानं खो गहपतीति** इदं थेरो असमन्नाहरित्वा आह । एवंबलवती हि तेसं मन्दपुजता, यं सतिवेपुल्लप्पत्तानम्पि असमन्नाहारो होति । **ये जेति** एत्थ **जेति** दासिं आलपति ।

हिय्यो खो आवुसो अम्हाकन्ति रत्तिं सम्मन्तयमाना अतीतं दिवसभागं सन्धाय “हिय्यो”ति वदन्ति । **न चित्तरूपन्ति** न चित्तानुरूपं, यथा पुब्बे यत्तकं इच्छन्ति, तत्तकं सुपन्ति, न एवं सुपिंसु, अप्पकमेव सुपिंसूति वुत्तं होति ।

बहारामकोट्टुकेति वेळुवनविहारस्स बहिद्वारकोट्टुके । **पत्तक्खन्थाति** पतितक्खन्था खन्धट्टिकं नामेत्वा निसिन्ना । **पज्झायन्ताति** पधूपायन्ता ।

यतो निवातं ततो सवातन्ति यत्थ निवातं अप्पकोपि वातो नत्थि, तत्थ महावातो उद्धितोति अधिप्पायो । **उदकं मज्जे आदित्तन्ति** उदकं विय आदित्तं ।

३८४. सरसि त्वं दब्ब एवरूपं कत्ताति त्वं दब्ब एवरूपं कत्ता सरसि । अथ वा सरसि त्वं दब्ब एवरूपं यथायं भिक्खुनी आह, कत्ता धासि एवरूपं, यथायं भिक्खुनी आहाति एवं योजेत्वापेत्थ अत्थो दट्ठब्बो । ये पन “कत्ता”ति पठन्ति तेसं उजुकमेव ।

यथा मं भन्ते भगवा जानातीति थेरो किं दस्सेति । भगवा भन्ते सब्बज्जू, अहज्ज खीणासवो, नत्थि मय्हं वत्थुपटिसेवना, तं मं भगवा जानाति, तत्राहं किं वक्खामि, यथा मं भगवा जानाति तथेवाहं दट्ठब्बोति ।

न खो दब्ब दब्बा एवं निब्बेठेन्तीति एत्थ न खो दब्ब पण्डिता यथा त्वं परप्पच्चयेन निब्बेठेसि, एवं निब्बेठेन्ति; अपि च खो यदेव सामं जातं तेन निब्बेठेन्तीति एवमत्थो दट्ठब्बो । सचे तया कतं कतन्ति इमिना किं दस्सेति? न हि सक्का परिसबलेन वा पक्खुपत्थम्भेन वा अकारको कारको कातुं, कारको वा अकारको कातुं, तस्मा यं सयं कतं वा अकतं वा तदेव वत्तब्बन्ति दस्सेति । कस्मा पन भगवा जानन्तोपि “अहं जानामि, खीणासवो त्वं; नत्थि तुहं दोसो, अयं भिक्खुनी मुसावादिनी”ति नावोचाति? परानुद्दयताय । सचे हि भगवा यं यं जानाति तं तं वदेय्य, अज्जेन पाराजिकं आपन्नेन पुट्टेन “अहं जानामि त्वं पाराजिको”ति वत्तब्बं भवेय्य, ततो सो पुग्गलो “अयं पुब्बे दब्बं मल्लपुत्तं सुद्धं कत्वा इदानि मं असुद्धं करोति; कस्स दानि किं वदामि, यत्र सत्थापि सावकेसु छन्दागतिं गच्छति; कुतो इमस्स सब्बज्जुभावो”ति आघातं बन्धित्वा अपायूपगो भवेय्य, तस्मा भगवा इमाय परानुद्दयताय जानन्तोपि नावोच ।

किञ्च भिय्यो उपवादपरिवज्जनतोपि नावोच । यदि हि भगवा एवं वदेय्य, एवं उपवादो भवेय्य “दब्बस्स मल्लपुत्तस्स वुट्ठानं नाम भारियं, सम्मासम्बुद्धं पन सक्खिं लभित्वा वुट्ठितो”ति । इदञ्च वुट्ठानलक्खणं मज्जमाना “बुद्धकालेपि सक्खिना सुद्धि वा असुद्धि वा होति मयं जानाम, अयं पुग्गलो असुद्धो”ति एवं पापभिक्खू लज्जिम्पि विनासेय्युन्ति । अपिच अनागतेपि भिक्खू ओतिण्णे वत्थुस्मिं चोदेत्वा सारेत्वा “सचे तया कतं, ‘कत’न्ति वदेही”ति लज्जीनं पटिज्जं गहेत्वा कम्मं करिस्सन्तीति विनयलक्खणे तन्ति ठपेन्तो “अहं जानामी”ति अवत्ताव “सचे तया कतं, ‘कत’न्ति वदेही”ति आह ।

नाभिजानामि सुपिनन्तेनपि मेथुनं धम्मं पटिसेविताति सुपिनन्तेनपि मेथुनं धम्मं न अभिजानामि, न पटिसेविता अहन्ति वुत्तं होति । अथ वा पटिसेविता हुत्वा सुपिनन्तेनपि मेथुनं धम्मं न जानामीति वुत्तं होति । ये पन “पटिसेवित्वा”ति पठन्ति तेसं उजुकमेव । पगेव जागरोति जागरन्तो पन पठमंयेव न जानामीति ।

तेन हि भिक्खवे मेत्तियं भिक्खुनिं नासेथाति यस्मा दब्बस्स च इमिस्सा च वचनं न घटीयति तस्मा मेत्तियं भिक्खुनिं नासेथाति वुत्तं होति ।

तत्थ तिस्सो नासना — लिङ्गनासना, संवासनासना, दण्डकम्मनासनाति । तासु “दूसको नासेतब्बो”ति (पारा० ६६) अयं “लिङ्गनासना” । आपत्तिया अदस्सने वा अप्पटिकम्मे वा पापिकाय दिट्ठिया अप्पटिनिस्सगो वा उक्खेपनीयकम्मं करोन्ति, अयं “संवासनासना” । “चर पिरे विनस्सा”ति (पाचि० ४२९) दण्डकम्मं करोन्ति, अयं “दण्डकम्मनासना” । इध पन लिङ्गनासनं सन्धायाह — “मेत्तियं भिक्खुनिं नासेथा”ति ।

इमे च भिक्खू अनुयुज्जथाति इमिना इमं दीपेति “अयं भिक्खुनी अत्तनो धम्मताय अकारिका अब्धा अज्जेहि उय्योजिता, तस्मा येहि उय्योजिता इमे भिक्खू अनुयुज्जथ गवेसथ जानाथा”ति ।

किं पन भगवता मेत्तिया भिक्खुनी पटिज्जाय नासिता अप्पटिज्जाय नासिताति, किञ्चेत्थ यदि ताव पटिज्जाय नासिता, थेरो कारको होति सदोसो? अथ अप्पटिज्जाय, थेरो अकारको होति निदोसो ।

भातियराजकालेपि महाविहारवासीनञ्च अभयगिरिवासीनञ्च थेरानं इमस्मिंयेव पदे विवादो अहोसि । अभयगिरिवासिनोपि अत्तनो सुत्तं वत्वा “तुम्हाकं वादे थेरो कारको होती”ति वदन्ति । महाविहारवासिनोपि अत्तनो सुत्तं वत्वा “तुम्हाकं वादे थेरो कारको होती”ति वदन्ति । पज्जो न छिज्जति । राजा सुत्वा थेरे सन्निपातेत्वा दीघकारायनं नाम ब्राह्मणजातियं अमच्चं “थेरानं कथं सुणाही”ति आणापेसि । अमच्चो किर पण्डितो भासन्तरकुसलो सो आह — “वदन्तु

ताव थेरा सुत्तं'न्ति । ततो अभयगिरिथेरा अत्तनो सुत्तं वदिसु — “तेन हि, भिक्खवे, मेत्तियं भिक्खुनिं सकाय पटिञ्जाय नासेथा”ति । अमच्चो “भन्ते, तुम्हाकं वादे थेरो कारको होति सदोसो”ति आह । महाविहारवासिनोपि अत्तनो सुत्तं वदिसु — “तेन हि, भिक्खवे, मेत्तियं भिक्खुनिं नासेथा”ति । अमच्चो “भन्ते, तुम्हाकं वादे थेरो अकारको होति निदोसो”ति आह । किं पनेत्थ युत्तं? यं पच्छा वुत्तं विचारितज्जेतं अट्ठकथाचरियेहि, भिक्खु भिक्खुं अमूलकेन अन्तिमवत्थुना अनुद्धंसेति, सङ्घादिसो; भिक्खुनिं अनुद्धंसेति, दुक्कटं । **कुरुन्दियं** पन “मुसावादे पाचित्तियं”न्ति वुत्तं ।

तत्रायं विचारणा, पुरिमनये ताव अनुद्धंसनाधिप्पायत्ता दुक्कटमेव युज्जति । यथा सतिपि मुसावादे भिक्खुनो भिक्खुस्मिं सङ्घादिसो, सतिपि च मुसावादे असुद्धं सुद्धदिट्ठिनो अक्कोसाधिप्पायेन वदन्तस्स ओमसवादेनेव पाचित्तियं, न सम्पजानमुसावादेन; एवं इधापि अनुद्धंसनाधिप्पायत्ता सम्पजानमुसावादे पाचित्तियं न युज्जति, दुक्कटमेव युत्तं । पच्छिमनयेपि मुसावादत्ता पाचित्तियमेव युज्जति, वचनप्पमाणतो हि अनुद्धंसनाधिप्पायेन भिक्खुस्स भिक्खुस्मिं सङ्घादिसो । अक्कोसाधिप्पायस्स च ओमसवादो । भिक्खुस्स पन भिक्खुनिया दुक्कटन्तिवचनं नत्थि, सम्पजानमुसावादे पाचित्तियन्ति वचनमत्थि, तस्मा पाचित्तियमेव युज्जति ।

तत्र पन इदं उपपरिक्खितब्बं — “अनुद्धंसनाधिप्पाये असति पाचित्तियं, तस्मिं सति केन भवितब्बं”न्ति? तत्र यस्मा मुसा भणन्तस्स पाचित्तिये सिद्धेपि अमूलकेन सङ्घादिसेसेन अनुद्धंसने विसुं पाचित्तियं वुत्तं, तस्मा अनुद्धंसनाधिप्पाये सति सम्पजानमुसावादे पाचित्तियस्स ओकासो न दिस्सति, न च सक्का अनुद्धंसेन्तस्स अनापत्तिया भवितुन्ति पुरिमनयोवेत्थ परिसुद्धतरो खायति । तथा भिक्खुनी भिक्खुनिं अमूलकेन अन्तिमवत्थुना अनुद्धंसेति सङ्घादिसो, भिक्खुं अनुद्धंसेति दुक्कटं, तत्र सङ्घादिसो वुट्ठानगामी दुक्कटं, देसनागामी एतेहि नासना नत्थि । यस्मा पन सा पकतियाव दुस्सीला पापभिक्खुनी इदानि च सयमेव “दुस्सीलाम्ही”ति वदति तस्मा नं भगवा असुद्धत्तायेव नासेसीति ।

अथ खो मेत्तियभूमजकाति एवं “मेत्तियं भिक्खुनिं नासेथ, इमे च भिक्खू अनुयुज्जथा”ति वत्त्वा उट्ठायासना विहारं पविट्ठे भगवति तेहि भिक्खूहि “देथ दानि इमिस्सा सेतकानी”ति नासियमानं तं भिक्खुनिं दिस्वा ते भिक्खू तं मोचेतुकामताय अत्तनो अपराधं आविकरिसु, एतमत्थं दस्सेतुं “**अथ खो मेत्तियभूमजका**”तिआदि वुत्तं ।

३८५-६. दुट्ठो दोसोति दूसितो चेव दूसको च । उप्पन्ने हि दोसे पुग्गलो तेन दोसेन दूसितो होति पकतिभावं जहापितो, तस्मा “दुट्ठो”ति वुच्चति । परञ्च दूसेति विनासेति, तस्मा “दोसो”ति वुच्चति । इति “दुट्ठो दोसो”ति एकस्सेवेतं पुग्गलस्स आकारनानत्तेन निदस्सनं, तेन वुत्तं “दुट्ठो दोसोति दूसितो चेव दूसको चा”ति तत्थ सदलक्खणं परियेसितब्बं । यस्मा पन सो “दुट्ठो दोसो”ति सङ्ख्यं गतो पटिघसमङ्गीपुग्गलो कुपितादिभावे ठितोव होति, तेनस्स पदभाजने “**कुपितो**”तिआदि वुत्तं । तत्थ **कुपितो**ति कुप्पभावं पकतितो चवनभावं पत्तो । **अनत्तमनो**ति न सकमनो अत्तनो वसे अट्ठितचित्तो; अपिच पीतिसुखेहि न अत्तमनो न अत्तचित्तोति अनत्तमनो । **अनभिरद्धो**ति न सुखितो न वा पसादितोति अनभिरद्धो । पटिघेन आहतं चित्तमस्साति **आहतचित्तो** । चित्तथद्धभावचित्तकचवरसङ्घातं पटिघखीलं जातमस्साति **खिलजातो** । **अप्पतीतो**ति नप्पतीतो पीतिसुखादीहि वज्जितो, न अभिसटोति अत्थो । पदभाजने पन येसं धम्मनं वसेन अप्पतीतो होति, ते दस्सेतुं “**तेन च कोपेना**”तिआदि वुत्तं ।

तत्थ **तेन च कोपेना**ति येन दुट्ठोति च कुपितोति च वुत्तो उभयम्पि हेतं पकतिभावं जहापनतो एकाकारं होति । **तेन च दोसेना**ति येन “दोसो”ति वुत्तो । इमेहि द्वीहि सङ्घारक्खन्धमेव दस्सेति ।

ताय च अनत्तमनतायाति याय “अनत्तमनो”ति वुत्तो। ताय च अनभिरद्धियाति याय “अनभिरद्धो”ति वुत्तो। इमेहि द्वीहि वेदनाक्खन्धं दस्सेति।

अमूलकेन पाराजिकेनाति एत्थ नास्स मूलन्ति अमूलकं, तं पनस्स अमूलकत्तं यस्मा चोदकवसेन अधिप्पेतं, न चुदितकवसेन। तस्मा तमत्थं दस्सेतुं पदभाजने “अमूलकं नाम अदिट्ठं असुतं अपरिसङ्कितं”न्ति आह। तेन इमं दीपेति “यं पाराजिकं चोदकेन चुदितकम्हि पुग्गले नेव दिट्ठं न सुतं न परिसङ्कितं इदं एतेसं दस्सनसवनपरिसङ्कासङ्कातानं मूलानं अभावतो अमूलकं नाम, तं पन सो आपन्नो वा होतु अनापन्नो वा एतं इध अप्पमाणन्ति।

तत्थ अदिट्ठं नाम अत्तनो पसादचक्खुना वा दिब्बचक्खुना वा अदिट्ठं। असुतं नाम तथेव केनचि वुच्चमानं न सुतं। अपरिसङ्कितं नाम चित्तेन अपरिसङ्कितं।

“दिट्ठं” नाम अत्तना वा परेन वा पसादचक्खुना वा दिब्बचक्खुना वा दिट्ठं। “सुतं” नाम तथेव सुतं। “परिसङ्कितं”म्पि अत्तना वा परेन वा परिसङ्कितं। तत्थ अत्तना दिट्ठं दिट्ठमेव, परेहि दिट्ठं अत्तना सुतं, परेहि सुतं, परेहि परिसङ्कितन्ति इदं पन सब्बम्पि अत्तना सुतट्ठानेयेव तिट्ठति।

परिसङ्कितं पन तिविधं — दिट्ठपरिसङ्कितं, सुतपरिसङ्कितं, मुतपरिसङ्कितन्ति। तत्थ दिट्ठपरिसङ्कितं नाम एको भिक्खु उच्चारपस्सावकम्मेन गामसमीपे एकं गुम्बं पविट्ठो, अज्जतरापि इत्थी केनचिदेव करणीयेन तं गुम्बं पविसित्वा निवत्ता, नापि भिक्खु इत्थिं अद्दस; न इत्थी भिक्खुं, अदिस्वाव उभोपि यथारुचिं पक्कन्ता, अज्जतरो भिक्खु उभिन्नं ततो निक्खमनं सल्लक्खेत्वा “अद्दा इमेसं कतं वा करिस्सन्ति वा”ति परिसङ्कति, इदं दिट्ठपरिसङ्कितं नाम।

सुतपरिसङ्कितं नाम इधेकच्चो अन्धकारे वा पटिच्छन्ने वा ओकासे मातुगामेन सद्धिं भिक्खुनो तादिसं पटिसन्धारवचनं सुणाति, समीपे अज्जं विज्जमानम्पि “अत्थि नत्थी”ति न जानाति, सो “अद्दा इमेसं कतं वा करिस्सन्ति वा”ति परिसङ्कति, इदं सुतपरिसङ्कितं नाम।

मुतपरिसङ्कितं नाम सम्बहुला धुत्ता रत्तिभागे पुप्फगन्धमंससुरादीनि गहेत्वा इत्थीहि सद्धिं एकं पच्चन्तविहारं गन्त्वा मण्डपे वा भोजनसालादीसु वा यथासुखं कीळित्वा पुप्फादीनि विकिरित्वा गता, पुनदिवसे भिक्खू तं विष्पकारं दिस्वा “कस्सिदं कम्म”न्ति विचिनन्ति। तत्र च केनचि भिक्खुना पगेव वुट्ठित्वा वत्तसीसेन मण्डपं वा भोजनसालं वा पटिजगन्तेन पुप्फादीनि आमट्ठानि होन्ति, केनचि उपट्ठाककुलतो आभतेहि पुप्फादीहि पूजा कता होति, केनचि भेसज्जत्थं अरिट्ठं पीतं होति, अथ ते “कस्सिदं कम्म”न्ति विचिनन्ता भिक्खू तेसं हत्थगन्धज्च मुखगन्धज्च घायित्वा ते भिक्खू परिसङ्कन्ति, इदं मुतपरिसङ्कितं नाम।

तत्थ दिट्ठं अत्थि समूलकं, अत्थि अमूलकं; दिट्ठमेव अत्थि सज्जासमूलकं, अत्थि सज्जाअमूलकं। एस नयो सुतेपि। परिसङ्किते पन दिट्ठपरिसङ्कितं अत्थि समूलकं, अत्थि अमूलकं; दिट्ठपरिसङ्कितमेव अत्थि सज्जासमूलकं, अत्थि सज्जाअमूलकं। एस नयो सुतमुतपरिसङ्कितेसु। तत्थ दिट्ठं समूलकं नाम पाराजिकं आपज्जन्तं दिस्वाव “दिट्ठो मया”ति वदति, अमूलकं नाम पटिच्छन्नोकासतो निक्खमन्तं दिस्वा वीतिक्कमं अदिस्वा “दिट्ठो मया”ति वदति। दिट्ठमेव सज्जासमूलकं नाम दिस्वाव दिट्ठसज्जी हुत्वा चोदेति, सज्जाअमूलकं नाम पुब्बे पाराजिकवीतिक्कमं दिस्वा पच्छा अदिट्ठसज्जी जातो, सो सज्जाय अमूलकं कत्वा “दिट्ठो मया”ति चोदेति। एतेन नयेन सुतमुतपरिसङ्कितानिपि वित्थारतो

वेदितब्बानि । एत्थ च सब्बप्पकारेणापि समूलकेन वा सज्जासमूलकेन वा चोदेन्तस्स अनापत्ति, अमूलकेन वा पन सज्जाअमूलकेन वा चोदेन्तस्सेव आपत्ति ।

अनुद्धंसय्याति धंसेय्य पधंसेय्य अभिभवेय्य अज्झोत्थरेय्य । तं पन अनुद्धंसनं यस्मा अत्तना चोदेन्तोपि परेन चोदापेन्तोपि करोतियेव, तस्मास्स पदभाजने “चोदेति वा चोदापेति वा”ति वुत्तं ।

तत्थ **चोदेतीति** “पाराजिकं धम्मं आपन्नोसी”तिआदीहि वचनेहि सयं चोदेति, तस्स वाचाय वाचाय सङ्गादिसेसो । **चोदापेतीति** अत्तना समीपे ठत्वा अज्जं भिक्खु आणापेति, सो तस्स वचनेन तं चोदेति, चोदापकस्सेव वाचाय वाचाय सङ्गादिसेसो । अथ सोपि “मया दिट्ठं सुतं अत्थी”ति चोदेति, द्विन्नम्पि जनानं वाचाय वाचाय सङ्गादिसेसो ।

चोदनाप्पभेदकोसल्लत्थं पनेत्थ एकवत्थुएकचोदकादिचतुक्कं ताव वेदितब्बं । तत्थ एको भिक्खु एकं भिक्खुं एकेन वत्थुना चोदेति, इमिस्सा चोदनाय एकं वत्थु एको चोदको । सम्बहुला एकं एकवत्थुना चोदेन्ति, पञ्चसता मेत्तियभूमजकप्पमुखा छब्बगिया भिक्खू आयस्मन्तं दब्बं मल्लपुत्तमिव, इमिस्सा चोदनाय एकं वत्थु नानाचोदका । एको भिक्खु एकं भिक्खुं सम्बहुलेहि वत्थूहि चोदेति, इमिस्सा चोदनाय नानावत्थूनि एको चोदको । सम्बहुला सम्बहुले सम्बहुलेहि वत्थूहि चोदेन्ति, इमिस्सा चोदनाय नानावत्थूनि नानाचोदका ।

चोदेतुं पन को लभति, को न लभतीति? दुब्बलचोदकवचनं ताव गहेत्वा कोचि न लभति । दुब्बलचोदको नाम सम्बहुलेसु कथासल्लापेन निसिन्नेसु एको एकं आरब्ध अनोदिस्सकं कत्वा पाराजिकवत्थुं कथेति, अज्जो तं सुत्वा इतरस्स गन्त्वा आरोचेति । सो तं उपसङ्गमित्वा “त्वं किर मं इदज्जिदज्ज वदसी”ति वदति । सो “नाहं एवरूपं जानामि, कथापवत्तियं पन मया अनोदिस्सकं कत्वा वुत्तमत्थि, सचे अहं तव इमं दुक्खुप्पत्तिं जानेय्यं, एत्तकम्पि न कथेय्य”न्ति अयं दुब्बलचोदको । तस्सेतं कथासल्लापं गहेत्वा तं भिक्खुं कोचि चोदेतुं न लभति । एतं पन अगगहेत्वा सीलसम्पन्नो भिक्खु भिक्खुं वा भिक्खुनिं वा सीलसम्पन्ना च भिक्खुनी भिक्खुनीमेव चोदेतुं लभतीति **महापदुमत्थेरो** आह । **महासुमत्थेरो** पन “पञ्चपि सहधम्मिका लभन्ती”ति आह । **गोदत्तत्थेरो** पन “न कोचि न लभती”ति वत्वा “भिक्खुस्स सुत्वा चोदेति, भिक्खुनिया सुत्वा चोदेति...पे... तित्थियसावकानं सुत्वा चोदेती”ति इदं सुत्तमाहरि । तिण्णम्पि थेरानं वादे चुदितकस्सेव पटिज्जाय कारेतब्बो ।

अयं पन चोदना नाम दूतं वा पण्णं वा सासनं वा पेसेत्वा चोदेन्तस्स सीसं न एति, पुगलस्स पन समीपे ठत्वाव हत्थमुद्दाय वा वचीभेदेन वा चोदेन्तस्सेव सीसं एति । सिक्खापच्चक्खानमेव हि हत्थमुद्दाय सीसं न एति, इदं पन अनुद्धंसनं अभूतारोचनञ्च एतियेव । यो पन द्विन्नं ठितट्ठाने एकं नियमेत्वा चोदेति, सो चे जानाति, सीसं एति । इतरो जानाति, सीसं न एति । द्वेपि नियमेत्वा चोदेति, एको वा जानातु द्वे वा, सीसं एतियेव । एसव नयो सम्बहुलेसु । तङ्खण्येव च जाननं नाम दुक्करं, समयेन आवज्जित्वा जाते पन जातमेव होति । पच्छा चे जानाति, सीसं न एति । सिक्खापच्चक्खानं अभूतारोचनं दुट्ठल्लवाचा-अत्तकाम-दुट्ठोसभूतारोचनसिक्खापदानीति सब्बानेव हि इमानि एकपरिच्छेदानि ।

एवं कायवाचावसेन चायं दुविधापि चोदना । पुन दिट्ठचोदना, सुतचोदना, परिसङ्कितचोदनाति तिविधा होति । अपरापि चतुब्बिधा होति — सीलविपत्तिचोदना, आचारविपत्तिचोदना, दिट्ठिविपत्तिचोदना, आजीवविपत्तिचोदनाति । तत्थ गरुकानं द्विन्नं आपत्तिक्खन्धानं वसेन सीलविपत्तिचोदना वेदितब्बा । अवसेसानं वसेन आचारविपत्तिचोदना, मिच्छादिट्ठिअन्तगगाहिकदिट्ठिवसेन दिट्ठिविपत्तिचोदना, आजीवहेतु पञ्जत्तानं छन्नं सिक्खापदानं वसेन

आजीवविपत्तिचोदना वेदितब्बा ।

अपरापि चतुब्बिधा होति — वत्थुसन्दस्सना, आपत्तिसन्दस्सना, संवासपटिक्खेपो, सामीचिपटिक्खेपोति । तत्थ **वत्थुसन्दस्सना** नाम “त्वं मेथुनं धम्मं पटिसेवित्थ, अदिन्नं आदियित्थ, मनुस्सं घातयित्थ, अभूतं आरोचयित्था”ति एवं पवत्ता । **आपत्तिसन्दस्सना** नाम “त्वं मेथुनधम्मपाराजिकापत्तिं आपन्नो”ति एवमादिनयप्पवत्ता । **संवासपटिक्खेपो** नाम “नत्थि तथा सद्धिं उपोसथो वा पवारणा वा सङ्गकम्मं वा”ति एवं पवत्ता; एत्तावता पन सीसं न एति, “अस्समणोसि असक्यपुत्तियोसी”ति आदिवचनेहि सद्धिं घटितेयेव सीसं एति । **सामीचिपटिक्खेपो** नाम अभिवादन-पच्चुट्टान-अञ्जलिकम्म-बीजनादिकम्मानं अकरणं । तं पटिपाटिया वन्दनादीनि करोतो एकस्स अकत्वा सेसानं करणकाले वेदितब्बं । एत्तावता च चोदना नाम होति, आपत्ति पन सीसं न एति । “कस्मा मम वन्दनादीनि न करोसी”ति पुच्छिते पन “अस्समणोसि असक्यपुत्तियोसी”ति आदिवचनेहि सद्धिं घटितेयेव सीसं एति । यागुभत्तादिना पन यं इच्छति तं आपुच्छति, न तावता चोदना होति ।

अपरापि **पातिमोक्खट्टपनक्खन्धके** “एकं, भिक्खवे, अधम्मिकं पातिमोक्खट्टपनं एकं धम्मिकं”न्ति आदिं “कत्वा याव दस अधम्मिकानि पातिमोक्खट्टपनानि दस धम्मिकानी”ति (चूळव० ३८७) एवं अधम्मिका पञ्चपञ्चास धम्मिका पञ्चपञ्चासाति दसुत्तरसतं चोदना वुत्ता । ता दिट्ठेन चोदेन्तस्स दसुत्तरसतं, सुतेन चोदेन्तस्स दसुत्तरसतं, परिसङ्कित्तेन चोदेन्तस्स दसुत्तरसतन्ति तिसानि तीणि सतानि होन्ति । तानि कायेन चोदेन्तस्स, वाचाय चोदेन्तस्स, कायवाचाहि चोदेन्तस्साति तिगुणानि कतानि नवुत्तानि नव सतानि होन्ति । तानि अत्तना चोदेन्तस्सापि परेन चोदापेन्तस्सापि तत्तकानेवाति वीसतिऊनानि द्वे सहस्सानि होन्ति, पुन दिट्ठादिभेदे समूलकामूलकवसेन अनेकसहस्सा चोदना होन्तीति वेदितब्बा ।

इमस्मिं पन ठाने ठत्वा अट्ठकथाय “अत्तादानं आदातुकामेन उपालि भिक्खुना पञ्चङ्गसमन्नागतं अत्तादानं आदातब्बं”न्ति (चूळव० ३९८) च “चोदकेन उपालि भिक्खुना परं चोदेतुकामेन पञ्च धम्मे अञ्जत्तं पच्चवेक्खित्वा परो चोदेतब्बो”ति (चूळव० ३९९) च एवं उपालिपञ्चकादीसु वुत्तानि बहूनि सुत्तानि आहरित्वा अत्तादानलक्खणञ्च चोदकवत्तञ्च चुदितकवत्तञ्च सङ्गेन कातब्बकिच्चञ्च अनुविज्जकवत्तञ्च सब्बं वित्थारेन कथितं, तं मयं यथाआगतद्वानेयेव वण्णयिस्साम ।

वुत्तप्पभेदासु पन इमासु चोदनासु याय कायचि चोदनाय वसेन सङ्गमज्झे ओसटे वत्थुस्मिं चुदितकचोदका वत्तब्बा “तुम्हे अम्हाकं विनिच्छयेन तुट्ठा भविस्सथा”ति । सचे “भविस्सामा”ति वदन्ति, सङ्गेन तं अधिकरणं सम्पटिच्छितब्बं । अथ पन “विनिच्छिनथ ताव, भन्ते, सचे अम्हाकं खमिस्सति, गण्हिस्सामा”ति वदन्ति । “चेतियं ताव वन्दथा”ति आदीनि वत्वा दीघसुत्तं कत्वा विस्सज्जितब्बं । ते चे चिररत्तं किलन्ता पक्कन्तपरिसा उपच्छिन्नपक्खा हुत्वा पुन याचन्ति, यावततियं पटिक्खित्वा यदा निम्मदा होन्ति तदा नेसं अधिकरणं विनिच्छिनितब्बं । विनिच्छिनन्तेहि च सचे अलज्जुस्सन्ना होति, परिसा उब्बाहिकाय तं अधिकरणं विनिच्छिनितब्बं । सचे बालुस्सन्ना होति परिसा “तुम्हाकं सभागे विनयधरे परियेसथा”ति विनयधरे परियेसापेत्वा येन धम्मेन येन विनयेन येन सत्थुसासनेन तं अधिकरणं वूपसमति, तथा तं अधिकरणं वूपसमेतब्बं ।

तत्थ च “**धम्मो**”ति भूतं वत्थु । “**विनयो**”ति चोदना सारणा च । “**सत्थुसासन**”न्ति जत्तिसम्पदा च अनुसावनसम्पदा च । तस्मा चोदकेन वत्थुस्मिं आरोचिते चुदितको पुच्छितब्बो “सन्तमेतं, नो”ति । एवं वत्थुं

उपपरिक्खित्वा भूतेन वत्थुना चोदेत्वा सारेत्वा च जत्तिसम्पदाय अनुसावनसम्पदाय च तं अधिकरणं वूपसमेतब्बं । तत्र चे अलज्जी लज्जिं चोदेति, सो च अलज्जी बालो होति अब्यत्तो नास्स नयो दातब्बो । एवं पन वत्तब्बो — “किम्हि नं चोदेसी”ति? अद्दा सो वक्खति — “किमिदं, भन्ते, किम्हि नं नामा”ति । त्वं किम्हि नम्पि न जानासि, न युत्तं तथा एवरूपेन बालेन परं चोदेतुन्ति उय्योजेतब्बो नास्स अनुयोगो दातब्बो । सचे पन सो अलज्जी पण्डितो होति ब्यत्तो दिट्ठेन वा सुतेन वा अज्झोत्थरित्वा सम्पादेतुं सक्कोति एतस्स अनुयोगं दत्वा लज्जिस्सेव पटिज्जाय कम्मं कातब्बं ।

सचे लज्जी अलज्जिं चोदेति, सो च लज्जी बालो होति अब्यत्तो, न सक्कोति अनुयोगं दातुं । तस्स नयो दातब्बो — “किम्हि नं चोदेसि सीलविपत्तिया वा आचारविपत्तिआदीसु वा एकस्सा”ति । कस्मा पन इमस्सेव एवं नयो दातब्बो, न इतरस्स? ननु न युत्तं विनयधरानं अगतिगमनन्ति? न युत्तमेव । इदं पन अगतिगमनं न होति, धम्मानुगगहो नाम एसो अलज्जिनिग्गहत्थाय हि लज्जिपग्गहत्थाय च सिक्खापदं पज्जत्तं । तत्र अलज्जी नयं लभित्वा अज्झोत्थरन्तो एहीति, लज्जी पन नयं लभित्वा दिट्ठे दिट्ठसन्तानेन, सुते सुतसन्तानेन पतिट्ठाय कथेस्सति, तस्मा तस्स धम्मानुगगहो वट्ठति । सचे पन सो लज्जी पण्डितो होति ब्यत्तो, पतिट्ठाय कथेति, अलज्जी च “एतम्पि नत्थि, एतम्पि नत्थी”ति पटिज्जं न देति, अलज्जिस्स पटिज्जाय एव कातब्बं ।

तदत्थदीपनत्थज्च इदं वत्थु वेदितब्बं । **तेपिटकचूलाभयत्थेरो** किर लोहपासादस्स हेट्ठा भिक्खूनं विनयं कथेत्वा सायन्हसमये वुट्ठाति, तस्स वुट्ठानसमये द्वे अत्तपच्चत्थिका कथं पवत्तेसुं । एको “एतम्पि नत्थि, एतम्पि नत्थी”ति पटिज्जं न देति । अथ अप्पावसेसे पठमयामे थेरस्स तस्मिं पुग्गले “अयं पतिट्ठाय कथेति, अयं पन पटिज्जं न देति, बहूनि च वत्थूनि ओसटानि अद्दा एतं कतं भविस्सती”ति असुद्धलद्धि उप्पन्ना । ततो बीजनीदण्डकेन पादकथलिकाय सज्जं दत्वा “अहं आवुसो विनिच्छिनितुं अननुच्छविको अज्जेन विनिच्छिनापेही”ति आह । कस्मा भन्तेति? थेरो तमत्थं आरोचेसि, चुदितकपुग्गलस्स काये डाहो उट्ठितो, ततो सो थेरं वन्दित्वा “भन्ते, विनिच्छिनितुं अनुरूपेन विनयधरेन नाम तुम्हादिसेनेव भवितुं वट्ठति । चोदकेन च ईदिसेनेव भवितुं वट्ठती”ति वत्त्वा सेतकानि निवासेत्वा “चिरं किलमितत्थ मया”ति खमापेत्वा पक्कामि ।

एवं लज्जिना चोदियमानो अलज्जी बहूसुपि वत्थूसु उप्पन्नेसु पटिज्जं न देति, सो नेव “सुद्धो”ति वत्तब्बो न “असुद्धो”ति । जीवमतको नाम आमकपूतिको नाम चेस ।

सचे पनस्स अज्जम्पि तादिसं वत्थुं उप्पज्जति न विनिच्छिनितब्बं । तथा नासितकोव भविस्सति । सचे पन अलज्जीयेव अलज्जिं चोदेति, सो वत्तब्बो “आवुसो तव वचनेनायं किं सक्का वत्तु”न्ति इतरम्पि तथेव वत्त्वा उभोपि “एकसम्भोगपरिभोगा हुत्वा जीवथा”ति वत्त्वा उय्योजेतब्बा, सीलत्थाय तेसं विनिच्छयो न कातब्बो । पत्तचीवरपरिवेणादिअत्थाय पन पतिरूपं सक्खिं लभित्वा कातब्बो ।

अथ लज्जी लज्जिं चोदेति, विवादो च नेसं किस्मिज्जिदेव अप्पमत्तको होति, सज्जापेत्वा “मा एवं करोथा”ति अच्चयं देसापेत्वा उय्योजेतब्बा । अथ पनेत्थ चुदितकेन सहसा विरद्धं होति, आदितो पट्ठाय अलज्जी नाम नत्थि । सो च पक्खानुरक्खणत्थाय पटिज्जं न देति, “मयं सद्दहाम, मयं सद्दहामा”ति बहू उट्ठहन्ति । सो तेसं पटिज्जाय एकवारं द्वेवारं सुद्धो होतु । अथ पन विरद्धकालतो पट्ठाय ठाने न तिट्ठति, विनिच्छयो न दातब्बो ।

एवं याय कायचि चोदनाय वसेन सङ्गमज्झे ओसटे वत्थुस्मिं चुदितकचोदकेसु पटिपत्तिं जत्वा तस्सायेव चोदनाय

सम्पत्तिविपत्तिजाननत्थं आदिमज्झपरियोसानादीनं वसेन विनिच्छयो वेदितब्बो । सेय्यथिदं चोदनाय को आदि, किं मज्झे, किं परियोसानं? चोदनाय “अहं तं वत्तुकामो, करोतु मे आयस्मा ओकास”न्ति एवं ओकासकम्मं आदि, ओत्तिण्णेन वत्थुना चोदेत्वा सारेत्वा विनिच्छयो मज्झे, आपत्तियं वा अनापत्तियं वा पतिट्ठापनेन समथो परियोसानं ।

चोदनाय कति मूलानि, कति वत्थूनि, कति भूमियो? चोदनाय द्वे मूलानि — समूलिका वा अमूलिका वा; तीणि वत्थूनि — दिट्ठं, सुतं, परिसङ्कितं; पञ्च भूमियो — कालेन वक्खामि नो अकालेन, भूतेन वक्खामि नो अभूतेन, सण्हेन वक्खामि नो फरुसेन, अत्थसंहितेन वक्खामि नो अनत्थसंहितेन, मेत्तचित्तो वक्खामि नो दोसन्तरोति । इमाय च पन चोदनाय चोदकेन पुगलेन “परिसुद्धकायसमाचारो नु खोम्ही”तिआदिना (चूळव० ३९९) नयेन उपालिपञ्चके वुत्तेसु पन्नरससु धम्मेषु पतिट्ठातब्बं, चुदितकेन द्वीसु धम्मेषु पतिट्ठातब्बं सच्चे च अकुप्पे चाति ।

अप्पेव नाम नं इमम्हा ब्रह्मचरिया चावेय्यन्ति अपि एव नाम नं पुगलं इमम्हा सेट्ठचरिया चावेय्यं, “साधु वतस्स सचाहं इमं पुगलं इमम्हा ब्रह्मचरिया चावेय्य”न्ति इमिना अधिप्पायेन अनुद्धंसेय्याति वुत्तंहोति । पदभाजने पन “ब्रह्मचरिया चावेय्य”न्ति इमस्सेव परियायमत्थं दस्सेतुं “भिक्षुभावा चावेय्य”न्तिआदि वुत्तं ।

खणादीनि समयवेवचनानि । तं खणं तं लयं तं मुहुत्तं वीतिवत्तेति तस्मिं खणे तस्मिं लये तस्मिं मुहुत्ते वीतिवत्ते । भुम्मप्पत्तिया हि इदं उपयोगवचनं ।

समनुग्गाहियमाननिद्वेसे येन वत्थुना अनुद्धंसितो होतीति चतूसु पाराजिकवत्थूसु येन वत्थुना चोदकेन चुदितको अनुद्धंसितो अभिभूतो अज्झोत्थटो होति । तस्मिं वत्थुस्मिं समनुग्गाहियमानोति तस्मिं चोदकेन वुत्तवत्थुस्मिं सो चोदको अनुविज्जकेन “किं ते दिट्ठं, किन्ति ते दिट्ठं”न्तिआदिना नयेन अनुविज्जियमानो वीमंसियमानो उपपरिक्खियमानो ।

असमनुग्गाहियमाननिद्वेसे न केनचि वुच्चमानोति अनुविज्जकेन वा अज्जेन वा केनचि, अथ वा दिट्ठादीसु वत्थूसु केनचि अवुच्चमानो । एतेसञ्च द्विन्नं मातिकापदानं परतो “भिक्षु च दोसं पतिट्ठाती”तिइमिना सम्बन्धो वेदितब्बो । इदञ्चि वुत्तं होति — “एवं समनुग्गाहियमानो वा असमनुग्गाहियमानो वा भिक्षु च दोसं पतिट्ठाति पटिच्च तिट्ठति पटिजानाति सङ्घादिसेसो”ति । इदञ्च अमूलकभावस्स पाकटकालदस्सनत्थमेव वुत्तं । आपत्तिं पन अनुद्धंसितक्खणेयेव आपज्जति ।

इदानी “अमूलकञ्चेव तं अधिकरणं होती”ति एत्थ यस्मा अमूलकलक्खणं पुब्बे वुत्तं, तस्मा तं अवत्वा अपुब्बमेव दस्सेतुं “अधिकरणं नामा”तिआदिमाह । तत्थ यस्मा अधिकरणं अधिकरणट्ठेन एकम्पि वत्थुवसेन नाना होति, तेनस्स तं नानत्तं दस्सेतुं “चत्तारि अधिकरणानि विवादाधिकरण”न्तिआदिमाह । को पन सो अधिकरणट्ठो, येनेतं एकं होतीति? समथेहि अधिकरणीयता । तस्मा यं अधिकिच्च आरब्ध पटिच्च सन्धाय समथा वत्तन्ति, तं “अधिकरण”न्ति वेदितब्बं ।

अट्ठकथासु पन वुत्तं — “अधिकरणन्ति केचि गाहं वदन्ति, केचि चेतनं, केचि अक्खन्ति केचि वोहारं, केचि पण्णत्ति”न्ति । पुन एवं विचारितं “यदि गाहो अधिकरणं नाम, एको अत्तादानं गहेत्वा सभागेन भिक्षुना सद्धिं मन्तयमानो तत्थ आदीनवं दिस्वा पुन चजति, तस्स तं अधिकरणं समथप्पत्तं भविस्सति । यदि चेतना अधिकरणं, “इदं अत्तादानं गण्हामी”ति उप्पन्ना चेतना निरुज्झति । यदि अक्खन्ति अधिकरणं, अक्खन्तिया अत्तादानं गहेत्वापि अपरभागे विनिच्छयं अलभमानो वा खमापितो वा चजति । यदि वोहारो अधिकरणं, कथेन्तो आहिण्डित्वा अपरभागे तुण्ही होति निरवो, एवमस्स तं अधिकरणं समथप्पत्तं भविस्सति, तस्मा पण्णत्ति अधिकरणन्ति ।

तं पनेतं “मेथुनधम्मपाराजिकापत्ति मेथुनधम्मपाराजिकापत्तिया तब्भागिया...पे०... एवं आपत्ताधिकरणं आपत्ताधिकरणस्स तब्भागियन्ति च विवादाधिकरणं सिया कुसलं सिया अकुसलं सिया अब्याकत”न्ति च एवमादीहि विरुज्झति । न हि ते पण्णत्तिया कुसलादिभावं इच्छन्ति, न च “अमूलकेन पाराजिकेन धम्मेना”ति एत्थ आगतो पाराजिकधम्मो पण्णत्ति नाम होति । कस्मा? अच्चन्तअकुसलत्ता । वुत्तम्पि हेतं — “आपत्ताधिकरणं सिया अकुसलं सिया अब्याकत”न्ति (परि० ३०३) ।

यज्चेतं “अमूलकेन पाराजिकेना”ति एत्थ अमूलकं पाराजिकं निदिट्ठं, तस्सेवायं “अमूलकज्चेव तं अधिकरणं होती”ति पटिनिद्देशो, न पण्णत्तिया न हि अज्जं निद्विसित्वा अज्जं पटिनिद्विसति । यस्मा पन याय पण्णत्तिया येन अभिलापेन चोदकेन सो पुग्गलो पाराजिकं धम्मं अज्झापन्तोति पज्जत्तो, पाराजिकसङ्घातस्स अधिकरणस्स अमूलकत्ता सापि पज्जत्ति अमूलिका होति, अधिकरणे पवत्तत्ता च अधिकरणं । तस्मा इमिना परियायेन पण्णत्ति “अधिकरण”न्ति युज्जेय्य, यस्मा वा यं अमूलकं नाम अधिकरणं तं सभावतो नत्थि, पज्जत्तिमत्तमेव अत्थि । तस्मापि पण्णत्ति अधिकरणन्ति युज्जेय्य । तज्च खो इधेव न सब्बत्थ । न हि विवादादीनं पण्णत्ति अधिकरणं । अधिकरणद्वो पन तेसं पुब्बे वुत्तसमर्थेहि अधिकरणीयता । इति इमिना अधिकरणद्वेन इधेकच्चो विवादो विवादो चेव अधिकरणज्चाति विवादाधिकरणं । एस नयो सेसेसु ।

तत्थ “इध भिक्खू विवदन्ति धम्मोति वा अधम्मोति वा”ति एवं अट्टारस भेदकरवत्थूनि निस्साय उप्पन्नो विवादो विवादाधिकरणं । “इध भिक्खू भिक्खुं अनुवदन्ति सीलविपत्तिया वा”ति एवं चतस्सो विपत्तियो निस्साय उप्पन्नो अनुवादो अनुवादाधिकरणं । “पज्चपि आपत्तिक्खन्धा आपत्ताधिकरणं, सत्तपि आपत्तिक्खन्धा आपत्ताधिकरण”न्ति एवं आपत्तियेव आपत्ताधिकरणं । “या सङ्घस्स किच्चयता करणीयता अपलोकनकम्मं जत्तिकम्मं जत्तिदुतियकम्मं जत्तिचतुत्थकम्म”न्ति (चूळव० २१५) एवं चतुब्बिधं सङ्घकिच्चं किच्चाधिकरणन्ति वेदितब्बं ।

इमस्मिं पनत्थे पाराजिकापत्तिसङ्घातं आपत्ताधिकरणमेव अधिप्पेतं । सेसानि अत्थुद्धारवसेन वुत्तानि, एत्तका हि अधिकरणसदस्स अत्था । तेसु पाराजिकमेव इध अधिप्पेतं । तं दिट्ठादीहि मूलेहि अमूलकज्चेव अधिकरणं होति । अयज्च भिक्खु दोसं पटिट्ठाति, पटिच्च तिट्ठति “तुच्छकं मया भणित”न्ति आदीनि वदन्तो पटिजानाति । तस्स भिक्खुनो अनुद्वंसितक्खण्येव सङ्घादिसेसोति अयं तावस्स सपदानुक्कमनिद्देशस्स सिक्खापदस्स अत्थो ।

३८७. इदानीं यानि तानि सङ्घेपतो दिट्ठादीनि चोदनावत्थूनि वुत्तानि, तेसं वसेन वित्थारतो आपत्तिं रोपेत्वा दस्सेन्तो “अदिट्ठस्स होती”ति आदिमाह । तत्थ अदिट्ठस्स होतीति अदिट्ठो अस्स होति । एतेन चोदकेन अदिट्ठो होति, सो पुग्गलो पाराजिकं धम्मं अज्झापज्जन्तोति अत्थो । एस नयो असुतस्स होतीति आदीसुपि ।

दिट्ठो मयाति दिट्ठोसि मयाति वुत्तं होति । एस नयो सुतो मयाति आदीसुपि । सेसं अदिट्ठमूलके उत्तानत्थमेव । दिट्ठमूलके पन तज्चे चोदेति “सुतो मया”ति एवं वुत्तानं सुत्तादीनं आभावेन अमूलकत्तं वेदितब्बं ।

सब्बस्मिंयेव च इमस्मिं चोदकवारे यथा इधागतेसु “पाराजिकं धम्मं अज्झापन्नोसि, अस्समणोसि, असक्कपुत्तियोसी”ति इमेसु वचनेसु एकेकस्स वसेन वाचाय वाचाय सङ्घादिसेसो होति, एवं अज्जत्र आगतेसु “दुस्सीलो, पापधम्मो, असुचिसङ्गस्सरसमाचारो, पटिच्छन्नकम्मन्तो, अस्समणो समणपटिज्जो, अब्रह्मचारी ब्रह्मचारिपटिज्जो, अन्तोपूति, अवस्सुतो, कसम्बुजातो”ति इमेसुपि वचनेसु एकेकस्स वसेन वाचाय वाचाय सङ्घादिसेसो होतियेव ।

“नत्थि तया सद्धिं उपोसथो वा पवारणा वा सङ्घकम्मं वा”ति इमानि पन सुद्धानि सीसं न एन्ति, “दुस्सीलोसि नत्थि तया सद्धिं उपोसथो वा”ति एवं दुस्सीलादिपदेसु पन “पाराजिकं धम्मं अज्झापन्नोसी”ति आदिपदेसु वा येन केनचि सद्धिं घटितानेव सीसं एन्ति, सङ्घादिसेसकरानि होन्ति ।

महापदुमत्थेरो पनाह — “न केवलं इध पाळियं अनागतानि ‘दुस्सीलो पापधम्मो’ति आदिपदानेव सीसं एन्ति, ‘कोण्ठोसि महासामणोरोसि, महाउपासकोसि, जेद्वुब्बतिकोसि, निगण्ठोसि, आजीवकोसि, तापसोसि, परिब्बाजकोसि, पण्डकोसि, थेय्यसंवासकोसि, तित्थियपक्कन्तकोसि, तिरच्छानगतोसि, मातुघातकोसि, पितुघातकोसि, अरहन्तघातकोसि, सङ्घभेदकोसि, लोहितुप्पादकोसि, भिक्खुनीदूसकोसि, उभतोव्यञ्जनकओसी”ति इमानिपि सीसं एन्तियेवा”ति ।

महापदुमत्थेरो येव च “दिट्ठे वेमतिकोति आदीसु यदग्गेन वेमतिको तदग्गेन नो कप्पेति, यदग्गेन नो कप्पेति तदग्गेन नस्सरति, यदग्गेन नस्सरति तदग्गेन पमुट्ठो होती”ति वदति ।

महासुमत्थेरो पन एकेकं द्विधा भिन्दित्वा चतुन्नम्पि पाटेकं नयं दस्सेति । कथं? दिट्ठे वेमतिकोति अयं ताव दस्सने वा वेमतिको होति पुगगले वा, तत्थ “दिट्ठो नुखो मया न दिट्ठो”ति एवं दस्सने वेमतिको होति । “अयं नुखो मया दिट्ठो अज्जो”ति एवं पुगगले वेमतिको होति । एवं दस्सनं वा नो कप्पेति पुगगलं वा, दस्सनं वा नस्सरति पुगगलं वा, दस्सनं वा पमुट्ठो होति पुगगलं वा । एत्थ च **वेमतिको**ति विमतजातो । **नो कप्पेतीति** न सद्वहति । **नस्सरतीति** असारियमानो नस्सरति । यदा पन तं “असुकस्मिं नाम भन्ते ठाने असुकस्मिं नाम काले”ति सारेन्ति तदा सरति । **पमुट्ठो**ति यो तेहि तेहि उपायेहि सारियमानोपि नस्सरतियेवाति । एतेनेवुपायेन चोदापकवारोपि वेदितब्बो, केवलज्झि तत्थ “मया”ति परिहीनं, सेसं चोदकवारसदिसमेव ।

३८९. ततो परं आपत्तिभेदं अनापत्तिभेदञ्च दस्सेतुं “असुद्धे सुद्धदिट्ठी”ति आदिकं चतुक्कं ठपेत्वा एकमेकं पदं चतूहि चतूहि भेदेहि निदिट्ठं, तं सब्बं पाळिनयेनेव सक्का जानितुं । केवलं हेत्थाधिप्पायभेदो वेदितब्बो । अयज्झि अधिप्पायो नाम — चावनाधिप्पायो, अक्कोसाधिप्पायो, कम्माधिप्पायो, वुट्ठानाधिप्पायो, उपोसथपवारणट्ठपनाधिप्पायो, अनुविज्जनाधिप्पायो, धम्मकथाधिप्पायोति अनेकविधो । तत्थ पुरिमेसु चतूसु अधिप्पायेसु ओकासं अकारापेत्तस्स दुक्कटं । ओकासं कारापेत्वापि च सम्मुखा अमूलकेन पाराजिकेन अनुद्धंसेन्तस्स सङ्घादिसेसो । अमूलकेन सङ्घादिसेसेन अनुद्धंसेन्तस्स पाचित्तियं । आचारविपत्तिया अनुद्धंसेन्तस्स दुक्कटं । अक्कोसाधिप्पायेन वदन्तस्स पाचित्तियं । असम्मुखा पन सत्तहिपि आपत्तिक्खन्धेहि वदन्तस्स दुक्कटं । असम्मुखा एव सत्तविधम्पि कम्मं करोन्तस्स दुक्कटमेव ।

कुरुन्दियं पन “वुट्ठानाधिप्पायेन ‘त्वं इमं नाम आपत्तिं आपन्नो तं पटिकरोही”ति वदन्तस्स ओकासकिच्चं नत्थी”ति वुत्तं । सब्बत्थेव पन “उपोसथपवारणं ठपेन्तस्स ओकासकम्मं नत्थी”ति वुत्तं । ठपनक्खेत्तं पन जानितब्बं । “सुणातु मे भन्ते सङ्घो अज्जुपोसथो पन्नरसो यदि सङ्घस्स पत्तकल्लं सङ्घो उपोसथं करेय्य”ति एतस्मिज्झि रे-कारे अनतिकन्तेयेव ठपेतुं लब्धति । ततो परं पन **य्य**-कारे पत्ते न लब्धति । एस नयो पवारणाय । अनुविज्जकस्सापि ओसटे वत्थुस्मिं “अत्थेतं तवा”ति अनुविज्जनाधिप्पायेन वदन्तस्स ओकासकम्मं नत्थि ।

धम्मकथिकस्सापि धम्मासने निसीदित्वा “यो इदज्जिदञ्च करोति, अयं भिक्खु अस्समणो”ति आदिना नयेन अनोदिस्स धम्मं कथेन्तस्स ओकासकम्मं नत्थि । सचे पन ओदिस्स नियमेत्वा “असुको च असुको च अस्समणो अनुपासको”ति कथेति, धम्मासनतो ओरोहित्वा आपत्तिं देसेत्वा गन्तब्बं । यं पन तत्थ तत्थ “अनोकासं कारापेत्वा”ति वुत्तं तस्स ओकासं अकारापेत्वाति एवमत्थो वेदितब्बो, न हि कोचि अनोकासो नाम अत्थि, यमोकासं कारापेत्वा आपत्तिं

आपज्जति, ओकासं पन अकारापेत्वा आपज्जतीति । सेसं उत्तानमेव ।

समुद्धानादीसु तिसमुद्धानं — कायचित्ततो, वाचाचित्ततो, कायवाचाचित्ततो च समुद्धानि । किरियं, सज्जाविमोक्खं, सचित्तकं, लोकवज्जं, कायकम्मं, वचीकम्मं, अकुसलचित्तं, दुक्खवेदनन्ति ।

पठमदुट्ठदोससिक्खापदवण्णना निट्ठिता ।

१. दुतियदुट्ठदोससिक्खापदवण्णना

३९१. तेन समयेन बुद्धो भगवाति दुतियदुट्ठदोससिक्खापदं । तत्थ हन्द मयं आवुसो इमं छगलकं दब्बं मल्लपुत्तं नाम करोमाति ते किर पठमवत्थुस्मिं अत्तनो मनोरथं सम्पादेतुं असक्कोन्ता लद्धनिग्गहा विधातप्पत्ता “इदानी जानिस्सामा”ति तादिसं वत्थुं परियेसमाना विचरन्ति । अथेकदिवसं दिस्वा तुट्ठा अज्जमज्जं ओलोकेत्वा एवमाहंसु — “हन्द मयं, आवुसो, इमं छगलकं दब्बं मल्लपुत्तं नाम करोमा”ति, “दब्बो मल्लपुत्तो नामाय”न्ति एवमस्स नामं करोमाति वुत्तं होति । एस नयो मेत्तियं नाम भिक्खुनिन्ति एत्थापि ।

ते भिक्खू मेत्तियभुमजके भिक्खू अनुयुज्जिंसूति एवं अनुयुज्जिंसु — “आवुसो, कुहिं तुम्हेहि दब्बो मल्लपुत्तो मेत्तियाय भिक्खुनिया सद्धिं दिट्ठो”ति? “गिज्झकूटपब्बतपादे”ति । “काय वेलाय”ति? “भिक्खाचारगमनवेलाया”ति । आवुसो दब्ब इमे एवं वदन्ति — “त्वं तदा कुहि”न्ति? “वेळुवने भत्तानि उद्दिसामी”ति । “तव ताय वेलाय वेळुवने अत्थिभावं को जानाती”ति? “भिक्खुसङ्घो, भन्ते”ति । ते सङ्घं पुच्छिंसु — “जानाथ तुम्हे ताय वेलाय इमस्स वेळुवने अत्थिभाव”न्ति । “आम, आवुसो, जानाम, थेरो सम्मुतिलद्धदिवसतो पट्टाय वेळुवनेयेवा”ति । ततो मेत्तियभुमजके आहंसु — “आवुसो, तुम्हाकं कथा न समेति, कच्चि नो लेसं ओट्टेत्वा वदथा”ति । एवं ते तेहि भिक्खूहि अनुयुज्जियमाना आम आवुसोति वत्वा एतमत्थं आरोचेसुं ।

किं पन तुम्हे, आवुसो, आयस्मन्तं दब्बं मल्लपुत्तं अज्जभागियस्स अधिकरणस्साति एत्थ अज्जभागस्स इदं, अज्जभागो वा अस्स अत्थीति अज्जभागियं । अधिकरणन्ति आधारो वेदितब्बो, वत्थु अधिद्वानन्ति वुत्तं होति । यो हि सो “दब्बो मल्लपुत्तो नामा”ति छगलको वुत्तो, सो य्वायं आयस्मतो दब्बस्स मल्लपुत्तस्स भागो कोट्ठासो पक्खो मनुस्सजाति चेव भिक्खुभावो च ततो अज्जस्स भागस्स कोट्ठासस्स पक्खस्स होति तिरच्छानजातिया चेव छगलकभावस्स च सो वा अज्जभागो अस्स अत्थीति तस्मा अज्जभागियसङ्ख्यं लभति । यस्मा च तेसं “इमं मयं दब्बं मल्लपुत्तं नाम करोमा”ति वदन्तानं तस्सा नामकरणसज्जाय आधारो वत्थु अधिद्वानं, तस्मा अधिकरणन्ति वेदितब्बो । तज्झि सन्धाय “ते भिक्खू अज्जभागियस्स अधिकरणस्सा”ति आहंसु, न विवादाधिकरणादीसु अज्जतरं । कस्मा? असम्भवतो । न हि ते चतुन्नं अधिकरणानं कस्सचि अज्जभागियस्स अधिकरणस्स कज्जिदेसं लेसमत्तं उपादियिंसु । न च चतुन्नं अधिकरणानं लेसो नाम अत्थि । जातिलेसादयो हि पुग्गलानंयेव लेसा वुत्ता, न विवादाधिकरणादीनं । इदञ्च “दब्बो मल्लपुत्तो”ति नामं तस्स अज्जभागियाधिकरणभावे ठितस्स छगलकस्स कोचि देसो होति थेरं अमूलकेन पाराजिकेन अनुद्धंसेतुं लेसमत्तो ।

एत्थ च दिस्सति अपदिस्सति अस्स अयन्ति वोहरीयतीति देसो । जातिआदीसु अज्जतरकोट्ठासस्सेतं अधिवचनं । अज्जम्पि वत्थुं लिस्सति सिलिस्सति वोहारमत्तेनेव ईसकं अल्लीयतीति लेसो । जातिआदीनंयेव अज्जतरकोट्ठासस्सेतं अधिवचनं । ततो परं उत्तानत्थमेव । सिक्खापदपज्जत्तियम्पि अयमेवत्थो । पदभाजने पन यस्स अज्जभागियस्स

अधिकरणस्स किञ्चिदेसं लेसमत्तं उपादाय पाराजिकेन धम्मेन अनुद्धंसेय्य, तं यस्मा अट्ठप्पत्तिवसेनेव आविभूतं, तस्मा न विभत्तन्ति वेदितब्बं ।

३९३. यानि पन अधिकरणान्ति वचनसामञ्जतो अत्थुद्धारवसेन पवत्तानि चत्तारि अधिकरणानि, तेसं अञ्जभागियता च तब्भागियता च यस्मा अपाकटा जानितब्बा च विनयधरेहि, तस्मा वचनसामञ्जतो लद्धं अधिकरणं निस्साय तं आविकरोन्तो “अञ्जभागियस्स अधिकरणस्साति आपत्तञ्जभागियं वा होति अधिकरणञ्जभागियं वा”तिआदिमाह । या च सा अवसाने आपत्तञ्जभागियस्स अधिकरणस्स वसेन चोदना वुत्ता, तम्पि दस्सेतुं अयं सब्बाधिकरणानं तब्भागियअञ्जभागियता समाहटाति वेदितब्बा ।

तत्थ च आपत्तञ्जभागियं वाति पठमं उद्दिट्ठत्ता “कथञ्च आपत्ति आपत्तिया अञ्जभागिया होती”ति निद्देसे आरभितब्बे यस्मा आपत्ताधिकरणस्स तब्भागियविचारणायंयेव अयमत्थो आगमिस्सति, तस्मा एवं अनारभित्वा “कथञ्च अधिकरणं अधिकरणस्स अञ्जभागिय”न्ति पच्छिमपदंयेव गहेत्वा निद्देसो आरब्धोति वेदितब्बो ।

तत्थ अञ्जभागियवारो उत्तानत्थोयेव । एकमेकञ्चि अधिकरणं इतरेसं तिण्णं तिण्णं अञ्जभागियं अञ्जपक्खियं अञ्जकोट्टासियं होति, वत्थुविसभागत्ता, तब्भागियवारे पन विवादाधिकरणं विवादाधिकरणस्स तब्भागियं तप्पक्खियं तंकोट्टासियं वत्थुसभागत्ता, तथा अनुवादाधिकरणं अनुवादाधिकरणस्स । कथं? बुद्धकालतो पट्ठाय हि अट्ठारस भेदकरवत्थूनि निस्साय उप्पन्नविवादो च इदानि उप्पज्जनकविवादो च वत्थुसभागताय एकं विवादाधिकरणमेव होति, तथा बुद्धकालतो पट्ठाय चतस्सो विपत्तियो निस्साय उप्पन्नअनुवादो च इदानि उप्पज्जनकअनुवादो च वत्थुसभागताय एकं अनुवादाधिकरणमेव होति । यस्मा पन आपत्ताधिकरणं आपत्ताधिकरणस्स सभागविसभागवत्थुतो सभागसरिक्खासरिक्खतो च एकंसेन तब्भागियं न होति, तस्मा आपत्ताधिकरणं आपत्ताधिकरणस्स सिया तब्भागियं सिया अञ्जभागियन्ति वुत्तं । तत्थ आदितो पट्ठाय अञ्जभागियस्स पठमं निद्दिट्ठत्ता इधापि अञ्जभागियमेव पठमं निद्दिट्ठं, तत्थ अञ्जभागियत्तञ्च परतो तब्भागियत्तञ्च वुत्तनयेनेव वेदितब्बं ।

किच्चाधिकरणं किच्चाधिकरणस्स तब्भागियन्ति एत्थ पन बुद्धकालतो पट्ठाय चत्तारि सङ्गकम्मानि निस्साय उप्पन्नं अधिकरणञ्च इदानि चत्तारि सङ्गकम्मानि निस्साय उप्पज्जनकं अधिकरणञ्च सभागताय सरिक्खताय च एकं किच्चाधिकरणमेव होति । किं पन सङ्गकम्मानि निस्साय उप्पन्नं अधिकरणं किच्चाधिकरणं, उदाहु सङ्गकम्मानमेवेतं अधिवचनन्ति? सङ्गकम्मानमेवेतं अधिवचनं । एवं सन्तेपि सङ्गकम्मं नाम “इदञ्चिदञ्च एवं कत्तब्ब”न्ति यं कम्मलक्खणं मनसिकरोति तं निस्साय उप्पज्जनतो पुरिमं पुरिमं सङ्गकम्मं निस्साय उप्पज्जनतो च सङ्गकम्मानि निस्साय उप्पन्नं अधिकरणं किच्चाधिकरणन्ति वुत्तं ।

३९४. किञ्चि देसं लेसमत्तं उपादायाति एत्थ पन यस्मा देसोति वा लेसमत्तोति वा पुब्बे वुत्तनयेनेव ब्यज्जनतो नानं अत्थतो एकं, तस्मा “लेसो नाम दस लेसा जातिलेसो नामलेसो”तिआदिमाह । तत्थ जातियेव जातिलेसो । एस नयो सेसेसु ।

३९५. इदानि तमेव लेसं वित्थारतो दस्सेतुं यथा तं उपादाय अनुद्धंसना होति तथा सवत्थुकं कत्वा दस्सेन्तो “जातिलेसो नाम खत्तियो दिट्ठो होती”तिआदिमाह । तत्थ खत्तियो दिट्ठो होतीति अञ्जो कोचि खत्तियजातियो इमिना चोदकेन दिट्ठो होति । पाराजिकं धम्मं अज्झापज्जन्तोति मेथुनधम्मादीसु अञ्जतरं आपज्जन्तो । अञ्जं खत्तियं पस्सित्वा

चोदेतीति अथ सो अज्जं अत्तनो वेरिं खत्तियजातियं भिक्खुं पस्सित्वा तं खत्तियजातिलेसं गहेत्वा एवं चोदेति “खत्तियो मया दिट्ठो पाराजिकं धम्मं अज्झापज्जन्तो, त्वं खत्तियो, पाराजिकं धम्मं अज्झापन्नोसी” अथ वा “त्वं सो खत्तियो, न अज्जो, पाराजिकं धम्मं अज्झापन्नोसि, अस्समणोसि असक्कपुत्तियोसि नत्थि तथा सद्धिं उपोसथो वा पवारणा वा सङ्गकम्मं वा”ति, आपत्ति वाचाय वाचाय सङ्गादिसेसस्स । एत्थ च तेसं खत्तियानं अज्जमज्जं असदिसस्स तस्स तस्स दीघादिनो वा दिट्ठादिनो वा वसेन अज्जभागियता खत्तियजातिपज्जत्तिया आधारवसेन अधिकरणता च वेदितब्बा, एतेनुपायेन सब्बपदेसु योजना वेदितब्बा ।

४००. पत्तलेसनिद्देसे च **साटकपत्तो**ति लोहपत्तसदिसो सुसण्ठानो सुच्छवि सिनिद्धो भमरवण्णो मत्तिकापत्तो वुच्चति । **सुम्भकपत्तो**ति पकतिमत्तिकापत्तो ।

४०६. यस्मा पन आपत्तिलेसस्स एकपदेनेव सङ्खेपतो निद्देसो वुत्तो, तस्मा वित्थारतोपि तं दस्सेतुं “भिक्खु सङ्गादिसेसं अज्झापज्जन्तो दिट्ठो होती”तिआदि वुत्तं । कस्मा पनस्स तत्थेव निद्देसं अवत्वा इध विसुं वुत्तोति? सेसनिद्देसेहि असभागत्ता । सेसनिद्देसा हि अज्जं दिस्वा अज्जस्स चोदनावसेन वुत्ता । अयं पन एकमेव अज्जं आपत्तिं आपज्जन्तं दिस्वा अज्जाय आपत्तिया चोदनावसेन वुत्तो । यदि एवं कथं अज्जभागियं अधिकरणं होतीति? आपत्तिया । तेनेव वुत्तं — “एवम्पि आपत्तज्जभागियज्ज होति लेसो च उपादिन्नो”ति । यज्हि सो सङ्गादिसेसं आपन्नो तं पाराजिकस्स अज्जभागियं अधिकरणं । तस्स पन अज्जभागियस्स अधिकरणस्स लेसो नाम यो सो सब्बखत्तियानं साधारणो खत्तियभावो विय सब्बापत्तीनं साधारणो आपत्तिभावो । एतेनुपायेन सेसापत्तिमूलकनयो चोदापकवारो च वेदितब्बो ।

४०८. अनापत्ति तथासज्जी चोदेति वा चोदापेति वाति “पाराजिकंयेव अयं आपन्नो”ति यो एवं तथासज्जी चोदेति वा चोदापेति वा तस्स अनापत्ति । सेसं सब्बत्थ उत्तानमेव । समुट्ठानादीनिपि पठमदुट्ठदोससदिसानेवाति ।

दुतियदुट्ठदोससिक्खापदवण्णना निट्ठिता ।

१०. पठमसङ्गभेदसिक्खापदवण्णना

४०९. तेन समयेन बुद्धो भगवाति सङ्गभेदसिक्खापदं । तत्थ अथ खो देवदत्तोतिआदीसु यो च देवदत्तो, यथा च पब्बजितो, येन च कारणेन कोकालिकादयो उपसङ्गमित्वा “एथ मयं आवुसो समणस्स गोतमस्स सङ्गभेदं करिस्साम चक्कभेद”न्ति आह । तं सब्बं **सङ्गभेदक्खन्धके** (चूळव० ३४३) आगतमेव । पच्चवत्थुयाचना पन किञ्चापि तत्थेव आगमिस्सति । अथ खो इधापि आगतत्ता यदेत्थ वत्तब्बं, तं वत्ताव गमिस्साम ।

साधु भन्तेति आयाचना । **भिक्खू यावजीवं आरज्जिका** अस्सूति आरज्जिकधुतङ्गं समादाय सब्बेपि भिक्खू याव जीवन्ति ताव आरज्जिका होन्तु, अरज्जेयेव वसन्तु । **यो गामन्तं ओसरेय्य वज्जं नं फुसेय्या**ति यो एकभिक्खुपि अरज्जं पहाय निवासत्थाय गामन्तं ओसरेय्य, वज्जं तं फुसेय्य नं भिक्खुं दोसो फुसतु, आपत्तिया नं भगवा कारेतू”ति अधिप्पायेन वदति । एस नयो सेसवत्थूसुपि ।

४१०. **जनं सज्जापेस्सामा**ति जनं अम्हाकं अप्पिच्छतादिभावं जानापेस्साम, अथ वा परितोसेस्साम पसादेस्सामाति वुत्तं होति ।

इमानि पन पञ्च वत्थूनि याचतो देवदत्तस्स वचनं सुत्वाव अज्जासि भगवा “सङ्गभेदत्थिको हुत्वा अयं याचती”ति । यस्मा पन तानि अनुजानियमानानि बहूनं कुलपुत्तानं मग्गन्तरायाय संवत्तन्ति, तस्मा भगवा “अलं देवदत्ता”ति पटिक्खपित्वा “यो इच्छति आरज्जिको होतू”तिआदिमाह ।

एत्थ पन भगवतो अधिप्पायं विदित्वा कुलपुत्तेन अत्तनो पतिरूपं वेदितब्बं । अयज्जेत्थ भगवतो अधिप्पायो — “एको भिक्खु महज्झासयो होति महुस्साहो, सक्कोति गामन्तसेनासनं पटिक्खपित्वा अरज्जे विहरन्तो दुक्खस्सन्तं कातुं । एको दुब्बलो होति अप्पथामो अरज्जे न सक्कोति, गामन्तेयेव सक्कोति । एको महब्बलो समप्पवत्तधातुको अधिवासनखन्तिसम्पन्नो इट्ठानिट्ठेसु समचित्तो अरज्जेपि गामन्तेपि सक्कोतियेव । एको नेव गामन्ते न अरज्जे सक्कोति पदपरमो होति ।

तत्र ख्यायं महज्झासयो होति महुस्साहो, सक्कोति गामन्तसेनासनं पटिक्खपित्वा अरज्जे विहरन्तो दुक्खस्सन्तं कातुं, सो अरज्जेयेव वसतु, इदमस्स पतिरूपं । सद्धिविहारिकादयोपि चस्स अनुसिक्खमाना अरज्जे विहातब्बमेव मज्जिस्सन्ति ।

यो पन दुब्बलो होति अप्पथामो गामन्तेयेव सक्कोति दुक्खस्सन्तं कातुं, न अरज्जे सो गामन्तेयेव वसतु, ख्यायं महब्बलो समप्पवत्तधातुको अधिवासनखन्तिसम्पन्नो इट्ठानिट्ठेसु समचित्तो अरज्जेपि गामन्तेपि सक्कोतियेव, अयम्पि गामन्तसेनासनं पहाय अरज्जे विहरतु, इदमस्स पतिरूपं सद्धिविहारिकापि हिस्स अनुसिक्खमाना अरज्जे विहातब्बं मज्जिस्सन्ति ।

यो पनायं नेव गामन्ते न अरज्जे सक्कोति पदपरमो होति । अयम्पि अरज्जेयेव वसतु । अयं हिस्स धुतङ्गसेवना कम्मट्ठानभावना च आर्यातिं मग्गफलानं उपनिस्सयो भविस्सति । सद्धिविहारिकादयो चस्स अनुसिक्खमाना अरज्जे विहातब्बं मज्जिस्सन्तीति ।

एवं ख्यायं दुब्बलो होति अप्पथामो गामन्तेयेव विहरन्तो सक्कोति दुक्खस्सन्तं कातुं न अरज्जे, इमं पुग्गलं सन्धाय भगवा “यो इच्छति गामन्ते विहरतू”ति आह । इमिना च पुग्गलेन अज्जेसम्पि द्वारं दिन्नं ।

यदि पन भगवा देवदत्तस्स वादं सम्पटिच्छेय्य, ख्यायं पुग्गलो पकतिया दुब्बलो होति अप्पथामो, योपि दहरकाले अरज्जवासं अभिसम्भुणित्वा जिण्णकाले वा वातपित्तादीहि समुप्पन्नधातुक्खोभकाले वा नाभिसम्भुणाति, गामन्तेयेव पन विहरन्तो सक्कोति दुक्खस्सन्तं कातुं, तेसं अरियमग्गुपच्छेदो भवेय्य, अरहत्तफलाधिगमो न भवेय्य, उद्धम्मं उब्बिनयं विलोमं अनिय्यानिकं सत्थु सासनं भवेय्य, सत्था च तेसं असब्बज्जू अस्स “सकवादं छुट्टेत्वा देवदत्तवादे पतिट्ठितो”ति गारहो च भवेय्य । तस्मा भगवा एवरूपे पुग्गले सङ्गहन्तो देवदत्तस्स वादं पटिक्खपि । एतेनेवूपायेन पिण्डपातिकवत्थुस्मिम्पि पंसुकूलिकवत्थुस्मिम्पि अट्ठ मासे रुक्खमूलिकवत्थुस्मिम्पि विनिच्छयो वेदितब्बो । चत्तारो पन मासे रुक्खमूलसेनासनं पटिक्खित्तमेव ।

मच्छमंसवत्थुस्मिं तिकोटिपरिसुद्धन्ति तीहि कोटीहि परिसुद्धं, दिट्ठादीहि अपरिसुद्धीहि विरहितन्ति अत्थो । तेनेवाह — “अदिट्ठं, असुतं, अपरिसङ्कितं”न्ति । तत्थ “अदिट्ठं” नाम भिक्खूनं अत्थाय मिगमच्छे वधित्वा गहमानं अदिट्ठं । “असुतं” नाम भिक्खूनं अत्थाय मिगमच्छे वधित्वा गहितन्ति असुतं । “अपरिसङ्कितं” पन दिट्ठपरिसङ्कितं सुतपरिसङ्कितं तदुभयविमुत्तपरिसङ्कितञ्च जत्वा तब्बिपक्खतो जानितब्बं । कथं? इध भिक्खू पस्सन्ति मनुस्से जालवागुरादिहत्थे गामतो व

निक्रमन्ते अरञ्जे वा विचरन्ते, दुतियदिवसे च नेसं तं गामं पिण्डाय पविट्ठानं समच्छमंसं पिण्डपातं अभिहरन्ति । ते तेन दिट्ठेन परिसङ्कन्ति “भिक्षून् नुखो अत्थाय कत”न्ति इदं **दिट्ठपरिसङ्कितं**, नाम एतं गहेतुं न वट्ठति । यं एवं अपरिसङ्कितं तं वट्ठति । सचे पन ते मनुस्सा “कस्मा भन्ते न गणहथा”ति पुच्छित्वा तमतथं सुत्वा “नयिदं भन्ते भिक्षून् अत्थाय कतं, अम्हेहि अत्तनो अत्थाय वा राजयुत्तादीनं अत्थाय वा कत”न्ति वदन्ति कप्पति ।

नहेव खो भिक्षू पस्सन्ति; अपिच सुणन्ति, मनुस्सा किर जालवागुरादिहत्था गामतो वा निक्रमन्ति, अरञ्जे वा विचरन्ती”ति । दुतियदिवसे च नेसं तं गामं पिण्डाय पविट्ठानं “भिक्षून् नुखो अत्थाय कत”न्ति इदं **“सुतपरिसङ्कितं”** नाम । एतं गहेतुं न वट्ठति, यं एवं अपरिसङ्कितं तं वट्ठति । सचे पन ते मनुस्सा “कस्मा, भन्ते, न गणहथा”ति पुच्छित्वा तमतथं सुत्वा “नयिदं, भन्ते, भिक्षून् अत्थाय कतं, अम्हेहि अत्तनो अत्थाय वा राजयुत्तादीनं अत्थाय वा कत”न्ति वदन्ति कप्पति ।

नहेव खो पन भिक्षू पस्सन्ति, न सुणन्ति; अपिच खो तेसं गामं पिण्डाय पविट्ठानं पत्तं गहेत्वा समच्छमंसं पिण्डपातं अभिसङ्कुरित्वा अभिहरन्ति, ते परिसङ्कन्ति “भिक्षून् नुखो अत्थाय कत”न्ति इदं **“तदुभयविमुत्तपरिसङ्कितं”** नाम । एतं गहेतुं न वट्ठति । यं एवं अपरिसङ्कितं तं वट्ठति । सचे पन ते मनुस्सा “कस्मा, भन्ते, न गणहथा”ति पुच्छित्वा तमतथं सुत्वा “नयिदं, भन्ते, भिक्षून् अत्थाय कतं अम्हेहि अत्तनो अत्थाय वा राजयुत्तादीनं अत्थाय वा कतं पवत्तमंसं वा कप्पियमेव लभित्वा भिक्षून् अत्थाय सम्पादित”न्ति वदन्ति कप्पति । मतानं पेतकिच्चत्थाय मङ्गलादीनं वा अत्थाय कतेपि एसेव नयो । यं यज्झि भिक्षून्येव अत्थाय अकतं, यत्थ च निब्बेमतिको होति, तं सब्बं कप्पति ।

सचे पन एकस्मिं विहारे भिक्षू उट्ठिस्स कतं होति, ते च अत्तनो अत्थाय कतभावं न जानन्ति, अञ्जे जानन्ति । ये जानन्ति, तेसं न वट्ठति, इतरेसं वट्ठति । अञ्जे न जानन्ति, तेयेव जानन्ति, तेसंयेव न वट्ठति, अञ्जेसं वट्ठति । तेपि अम्हाकं अत्थाय कतन्ति जानन्ति, अञ्जेपि एतेसं अत्थाय कतन्ति जानन्ति, सब्बेसम्पि न वट्ठति, सब्बे न जानन्ति, सब्बेसम्पि वट्ठति । पञ्चसु हि सहधम्मिकेसु यस्स वा तस्स वा अत्थाय उट्ठिस्स कतं, सब्बेसं न कप्पति ।

सचे पन कोचि एकं भिक्षुं उट्ठिस्स पाणं वधित्वा तस्स पत्तं पूरेत्वा देति, सो च अत्तनो अत्थाय कतभावं जानंयेव गहेत्वा अञ्जस्स भिक्षुनो देति, सो तस्स सद्भाय परिभुज्जति, कस्स आपत्तीति? द्विन्नम्पि अनापत्ति । यज्झि उट्ठिस्स कतं तस्स अभुत्ताय अनापत्ति, इतरस्स अजाननताय । कप्पियमंसस्स हि पटिग्गहणे आपत्ति नत्थि । उट्ठिस्स कतञ्च अजानित्वा भुत्तस्स पच्छा जत्वा आपत्तिदेसनाकिच्चं नाम नत्थि, अकप्पियमंसं पन अजानित्वा भुत्तेन पच्छा जत्वापि आपत्ति देसेतब्बा, उट्ठिस्स कतज्झि जत्वा भुज्जतोव आपत्ति । अकप्पियमंसं अजानित्वा भुज्जन्तस्सापि आपत्तियेव । तस्मा आपत्तिभीरुकेन रूपं सल्लक्खेन्तेनपि पुच्छित्वाव मंसं पटिग्गहेतब्बं । परिभोगकाले पुच्छित्वा परिभुज्जिस्सामीति वा गहेत्वा पुच्छित्वाव परिभुज्जितब्बं । कस्मा? दुविज्जेय्यत्ता । अच्छमंसं हि सूकरमंससदिसं होति, दीपिमंसादीनिपि मिगमंसादिसदिसानि, तस्मा पुच्छित्वा गहणमेव वत्तन्ति वदन्ति ।

हट्ठो उदग्गोति तुट्ठो चेव उन्नतकायचित्तो च हुत्वा । सो किर “न भगवा इमानि पञ्च वत्थूनि अनुजानाति, इदानी सक्खिस्सामि सङ्गभेदं कातु”न्ति कोकालिकस्स इङ्गिताकारं दस्सेत्वा यथा विसं वा खादित्वा रज्जुया वा उब्बन्धित्वा सत्थं वा आहरित्वा मरितुकामो पुरिसो विसादीसु अञ्जतरं लभित्वा तप्पच्चया आसन्नम्पि मरणदुक्खं अजानन्तो हट्ठो उदग्गो होति; एवमेव सङ्गभेदपच्चया आसन्नम्पि अवीचिम्हि निब्बत्तित्वा पटिसंवेदनीयं दुक्खं अजानन्तो “लब्धो दानि मे सङ्गभेदस्स उपायो”ति हट्ठो उदग्गो सपरिसो उट्ठायासना तेनेव हट्ठभावेन भगवन्तं अभिवादेत्वा पदक्खिणं कत्वा पक्कामि ।

ते मयं इमेहि पञ्चहि वत्थूहि समादाय वत्तामाति एत्थ पन “इमानि पञ्च वत्थूनी”ति वत्तब्बेपि ते मयं इमेहि पञ्चहि वत्थूहि जनं सज्जापेस्सामाति अभिण्हं परिवितक्कवसेन विभत्तिविपल्लासं असल्लक्खेत्वा अभिण्हं परिवितक्कानुरूपमेव “ते मयं इमेहि पञ्चहि वत्थूही”ति आह, यथा तं विक्खित्तचित्तो ।

धुता सल्लेखवुत्तिनोति या पटिपदा किलेसे धुनाति, ताय समन्नागतत्ता धुता । या च किलेसे सल्लिखति, सा एतेसं वुत्तीति सल्लेखवुत्तिनो ।

बाहुलिकोति चीवरादीनं पच्चयानं बहुलभावो बाहुल्लं, तं बाहुल्लमस्स अत्थि, तस्मिं वा बाहुल्ले नियुत्तो ठितोति बाहुलिको । बाहुल्लाय चेतेतीति बाहुलत्ताय चेतेति कप्पेति पक्कप्पेति । कथञ्चि नाम मय्हञ्च सावकानञ्च चीवरादीनं पच्चयानं बहुलभावो भवेय्याति एवं उस्सुक्कमाप्नोति अधिप्पायो । चक्कभेदायाति आणाभेदाय ।

धम्मिं कथं कत्वाति खन्धके वुत्तनयेन “अलं, देवदत्त, मा ते रुच्चि सङ्गभेदो । गरुको खो, देवदत्त, सङ्गभेदो । यो खो, देवदत्त, समग्गं सङ्गं भिन्दति, कप्पट्टिकं किब्बिसं पसवति, कप्पं निरयम्हि पच्चति, यो च खो, देवदत्त, भिन्नं सङ्गं समग्गं करोति, ब्रह्मं पुज्जं पसवति, कप्पं सग्गम्हि मोदती”ति (चूळव० ३४३) एवमादिकं अनेकक्ककारं देवदत्तस्स च भिक्खूनञ्च तदनुच्छविकं तदनुलोमिकं धम्मिं कथं कत्वा ।

४११. समग्गस्साति सहितस्स चित्तेन च सरीरेन च अवियुत्तस्साति अत्थो । पदभाजनेपि हि अयमेव अत्थो दस्सितो । समानसंवासकोति हि वदता चित्तेन अवियोगो दस्सितो होति । समानसीमायं ठितोति वदता सरीरेन । कथं? समानसंवासको हि लद्धिनानासंवासकेन वा कम्मनानासंवासकेन वा विरहितो समचित्तताय चित्तेन अवियुत्तो होति । समानसीमायं ठितो कायसामग्गिदानतो सरीरेन अवियुत्तो ।

भेदनसंवत्तनिकं वा अधिकरणन्ति भेदनस्स सङ्गभेदस्स अत्थाय संवत्तनिकं कारणं । इमस्मिञ्चि ओकासे “कामहेतु कामनिदानं कामाधिकरण”न्तिआदीसु (म० नि० १.१६८) विय कारणं अधिकरणन्ति अधिप्पेतं । तञ्च यस्मा अट्टारसविधं होति, तस्मा पदभाजने “अट्टारस भेदकरवत्थूनी”ति वुत्तं । तानि पन “इधूपालि, भिक्खु अधम्मं धम्मोति दीपेती”तिआदिना (चूळव० ३५२) नयेन खन्धके आगतानि, तस्मा तत्रेव नेसं अत्थं वण्णयिस्साम । योपि चायं इमानि वत्थूनि निस्साय अपरेहिपि कम्मेन, उद्वेसेन, वोहारेन, अनुसावनाय, सलाकगाहेनाति पञ्चहि कारणेहि सङ्गभेदो होति, तम्पि आगतद्वानेयेव पकासयिस्साम । सङ्खेपतो पन भेदनसंवत्तनिकं वा अधिकरणं समादायाति एत्थ सङ्गभेदस्स अत्थाय संवत्तनिकं सङ्गभेदनिष्फत्तिसमत्थं कारणं गहेत्वाति एवमत्थो वेदितब्बो । पग्गय्हाति पग्गहितं अब्भुस्सितं पाकटं कत्वा । तिट्ठेय्याति यथासमादिन्नं यथापग्गहितमेव च कत्वा अच्छेय्य । यस्मा पन एवं पग्गणहता तिट्ठता च तं दीपितञ्चेव अप्पटिनिस्सट्ठञ्च होति, तस्मा पदभाजने “दीपेय्या”ति च “नप्पटिनिस्सज्जेय्या”ति च वुत्तं ।

भिक्खूहि एवमस्स वचनीयोति अज्जेहि लज्जीहि भिक्खूहि एवं वत्तब्बो भवेय्य । पदभाजने चस्स ये पस्सन्तीति ये सम्मुखा पग्गय्ह तिट्ठन्तं पस्सन्ति । ये सुणन्तीति येपि “असुकस्मिं नाम विहारे भिक्खू भेदनसंवत्तनिकं अधिकरणं समादाय पग्गय्ह तिट्ठन्ती”ति सुणन्ति ।

समेतायस्मा सङ्खेनाति आयस्मा सङ्खेन सद्धिं समेतु समागच्छतु एकलद्धिको होतूति अत्थो । किं कारणा? समग्गो हि सङ्खो सम्मोदमानो अविवदमानो एकुद्देसो फासु विहरतीति ।

तत्थ सम्मोदमानोति अज्जमज्जं सम्पत्तिया सट्ठु मोदमानो । अविवदमानोति “अयं धम्मो, नायं धम्मो”ति एवं न विवदमानो । एको उद्देसो अस्साति एकुद्देसो, एकतो पवत्तपातिमोक्खुद्देसो, न विसुन्ति अत्थो । फासु विहरतीति सुखं विहरति ।

इच्छेतं कुसलन्ति एतं पटिनिस्सज्जनं कुसलं खेमं सोत्थिभावो तस्स भिक्खुनो । नो चे पटिनिस्सज्जति आपत्ति दुक्कटस्साति तिक्खत्तुं वुत्तस्स अप्पटिनिस्सज्जतो दुक्कटं । सुत्वा न वदन्ति आपत्ति दुक्कटस्साति ये सुत्वा न वदन्ति, तेसम्पि दुक्कटं । कीवदूरे सुत्वा अवदन्तानं दुक्कटं? एकविहारे ताव वत्तब्बं नत्थि । अट्ठकथायं पन वुत्तं “समन्ता अद्ध्योजने भिक्खूनं भारो । दूतं वा पण्णं वा पेसेत्वा वदतोपि आपत्तिमोक्खो नत्थि । सयमेव गन्त्वा ‘गरुको खो, आवुसो, सङ्गभेदो, मा सङ्गभेदाय, परक्कमी’ति निवारेतब्बो”ति । प्होन्तेन पन दूरम्पि गन्तब्बं अगिलानानज्हि दूरेपि भारोयेव ।

इदानी “एवञ्च सो भिक्खु भिक्खूहि वुच्चमानो”ति आदीसु अत्थमत्तमेव दस्सेतुं “सो भिक्खु सङ्गमज्झम्पि आकट्ठित्वा वत्तब्बो”ति आदिमाह । तत्थ सङ्गमज्झम्पि आकट्ठित्वाति सचे पुरिमनयेन वुच्चमानो न पटिनिस्सज्जति हत्थेसु च पादेसु च गहेत्वापि सङ्गमज्झं आकट्ठित्वा पुनपि “मा आयस्मा”ति आदिना नयेन तिक्खत्तुं वत्तब्बो ।

यावततियं समनुभासितब्बोति याव ततियं समनुभासनं ताव समनुभासितब्बो । तीहि समनुभासनकम्मवाचाहि कम्मं कातब्बन्ति वुत्तं होति । पदभाजने पनस्स अत्थमेव गहेत्वा समनुभासनविधिं दस्सेतुं “सो भिक्खु समनुभासितब्बो । एवञ्च पन, भिक्खवे, समनुभासितब्बो”ति आदि वुत्तं ।

४१४. तत्थ जत्तिया दुक्कटं द्वीहि कम्मवाचाहि थुल्लच्चया पटिप्पस्सम्भन्तीति यच्च जत्तिपरियोसाने दुक्कटं आपन्नो, ये च द्वीहि कम्मवाचाहि थुल्लच्चये, ता तिस्सोपि आपत्तियो “यस्स नक्खमति सो भासेय्या”ति एवं य्य-कारप्पत्तमत्ताय ततियकम्मवाचाय पटिप्पस्सम्भन्ति सङ्गादिसेसोयेव तिट्ठति । किं पन आपन्नापत्तियो पटिप्पस्सम्भन्ति अनापन्नाति? महासुमत्थेरो ताव वदति “यो अवसाने पटिनिस्सज्जिस्सति, सो ता आपत्तियो न आपज्जति, तस्मा अनापन्ना पटिप्पस्सम्भन्ती”ति । महापदुमत्थेरो पन लिङ्गपरिवत्तेन असाधारणापत्तियो विय आपन्ना पटिप्पस्सम्भन्ति, अनापन्नानं किं पटिप्पस्सद्भिया”ति आह ।

४१५. धम्मकम्मे धम्मकम्मसज्जीति तज्जे समनुभासनकम्मं धम्मकम्मं होति, तस्मिं धम्मकम्मसज्जीति अत्थो । एस नयो सब्बत्थ । इध सज्जा न रक्खति, कम्मस्स धम्मिकत्ता एव अप्पटिनिस्सज्जन्तो आपज्जति ।

४१६. असमनुभासन्तस्साति असमनुभासियमानस्स अप्पटिनिस्सज्जन्तस्सापि सङ्गादिसेसेन अनापत्ति ।

पटिनिस्सज्जन्तस्साति जत्तितो पुब्बे वा जत्तिक्खणे वा जत्तिपरियोसाने वा पठमाय वा अनुसावनाय दुतियाय वा ततियाय वा याव य्य-कारं न सम्पापुणाति, ताव पटिनिस्सज्जन्तस्स सङ्गादिसेसेन अनापत्ति ।

आदिकम्मिकस्साति । एत्थ पन “देवदत्तो समगस्स सङ्गस्स भेदाय परक्कमि, तस्मिं वत्थुस्मि”न्ति परिवारे (परि० १७) आगतत्ता देवदत्तो आदिकम्मिको । सो च खो सङ्गभेदाय परक्कमनस्सेव, न अप्पटिनिस्सज्जनस्स । न हि तस्स तं कम्मं कतं । कथमिदं जानितब्बन्ति चे? सुत्ततो । यथा हि “अरिट्ठो भिक्खु गद्धबाधिपुब्बो यावततियं समनुभासनाय न पटिनिस्सज्जि, तस्मिं वत्थुस्मि”न्ति परिवारे (परि० १२१) आगतत्ता अरिट्ठस्स कम्मं कतन्ति पज्जायति, न तथा

देवदत्तस्स । अथापिस्स कतेन भवितव्वन्ति कोचि अत्तनो रुचिमत्तेन वदेय्य, तथापि अप्पटिनिस्सज्जने आदिकम्मिकस्स अनापत्ति नाम नत्थि । न हि पज्जत्तं सिक्खापदं वीतिकमन्तस्स अज्जत्र उद्दिस्स अनुज्जाततो अनापत्ति नाम दिस्सति । यम्पि अरिट्ठसिक्खापदस्स अनापत्तियं “आदिकम्मिकस्सा”ति पोत्थकेसु लिखितं, तं पमादलिखितं । पमादलिखितभावो चस्स “पठमं अरिट्ठो भिक्खु चोदेतव्वो, चोदेत्वा सारेतव्वो, सारेत्वा आपत्तिं रोपेतव्वो”ति (चूळव० ६५) एवं कम्मखन्धके आपत्तिरोपनवचनतो वेदितव्वो ।

इति भेदाय परक्कमने आदिकम्मिकस्स देवदत्तस्स यस्मा तं कम्मं न कतं, तस्मास्स आपत्तियेव न जाता । सिक्खापदं पन तं आरब्ध पज्जत्तन्ति कत्वा “आदिकम्मिको”ति वुत्तो । इति आपत्तिया अभावतोयेवस्स अनापत्ति वुत्ता । सा पनेसा किञ्चापि असमनुभासन्तस्साति इमिनाव सिद्धा, यस्मा पन असमनुभासन्तो नाम यस्स केवलं समनुभासनं न करोन्ति, सो वुच्चति, न आदिकम्मिको । अयञ्च देवदत्तो आदिकम्मिकोयेव, तस्मा “आदिकम्मिकस्सा”ति वुत्तं । एतेनुपायेन ठपेत्वा अरिट्ठसिक्खापदं सब्बसमनुभासनासु विनिच्छयो वेदितव्वो । सेसं सब्बत्थ उत्तानमेव ।

समुद्धानादीसु तिवङ्गिकं एकसमुद्धानं, समनुभासनसमुद्धानं नाममेतं, कायवाचाचित्ततो समुद्धाति । पटिनिस्सज्जामीति कायविकारं वा वचीभेदं वा अकरोन्तस्सेव पन आपज्जनतो अकिरियं, सज्जाविमोक्खं, सचित्तकं, लोकवज्जं, कायकम्मं, वचीकम्मं, अकुसलचित्तं, दुक्खवेदनन्ति ।

पठमसङ्गभेदसिक्खापदवण्णना निट्ठिता ।

११. दुतियसङ्गभेदसिक्खापदवण्णना

४१७-८. तेन समयेन बुद्धो भगवाति दुतियसङ्गभेदसिक्खापदं । तत्थ अनुवत्तकाति तस्स दिट्ठिखन्तिरुचिगगहणेन अनुपटिपज्जनका । वग्गं असामगिपक्खियवचनं वदन्तीति वग्गवादका । पदभाजने पन “तस्स वण्णाय पक्खाय ठिता होन्ती”ति वुत्तं, तस्स सङ्गभेदाय परक्कमन्तस्स वण्णत्थाय च पक्खवुट्ठिअत्थाय च ठिताति अत्थो । ये हि वग्गवादका, ते नियमेन ईदिसा होन्ति, तस्मा एवं वुत्तं । यस्मा पन तिण्णं उद्धं कम्मरहा न होन्ति, न हि सङ्गो सङ्गस्स कम्मं करोति, तस्मा एको वा द्वे वा तयो वाति वुत्तं ।

जानाति नोति अम्हाकं छन्दादीनि जानाति । भासतीति “एवं करोमा”ति अम्हेहि सद्धिं भासति । अम्हाकम्पेतं खमतीति यं सो करोति, एतं अम्हाकम्पि रुच्चति ।

समेतायस्मन्तानं सङ्गेनाति आयस्मन्तानं चित्तं सङ्गेन सद्धिं समेतु समागच्छतु, एकीभावं यातूति वुत्तं होति । सेसमेत्थ पठमसिक्खापदे वुत्तनयत्ता उत्तानत्थत्ता च पाकटमेव ।

समुद्धानादीनिपि पठमसिक्खापदसदिसानेवाति ।

दुतियसङ्गभेदसिक्खापदवण्णना निट्ठिता ।

१२. दुब्बचसिक्खापदवण्णना

४२४. तेन समयेन बुद्धो भगवाति दुब्बचसिक्खापदं । तत्थ अनाचारं आचरतीति अनेकप्पकारं कायवचीद्वारवीतिक्कमं करोति । किं नु खो नामाति वम्भनवचनमेतं । अहं खो नामाति उक्कंसवचनं । तुम्हे वदेय्यन्ति “इदं करोथ, इदं मा करोथा”ति अहं तुम्हे वत्तुं अरहामीति दस्सेति । कस्माति चे? यस्मा अम्हाकं बुद्धो भगवा कण्टकं आरुह्य मया सद्धिं निक्खमित्वा पब्बजितोति एवमादिमत्थं सन्धायाह । “अम्हाकं धम्मो”ति वत्त्वा पन अत्तनो सन्तकभावे युत्तिं दस्सेन्तो “अम्हाकं अय्यपुत्तेन धम्मो अभिसमितो”ति आह । यस्मा अम्हाकं अय्यपुत्तेन चतुसच्चधम्मो पटिविद्धो, तस्मा धम्मोपि अम्हाकन्ति वुत्तं होति । सद्धं पन अत्तनो वेरिपक्खे ठितं मज्जमानो अम्हाकं सद्धोति न वदति । उपमं पन वत्त्वा सद्धं अपसादेतुकामो “सेय्यथापि नामा”ति आदिमाह । तिणकट्टपण्णसटन्ति तत्थ तत्थ पतितं तिणकट्टपण्णं । अथ वा तिणज्ज निस्सारकं लहुकं कट्टज्ज तिणकट्टं । पण्णसटन्ति पुराणपण्णं । उस्सारेय्याति रासिं करेय्य ।

पब्बतेय्याति पब्बतप्पभवा, सा हि सीघसोता होति, तस्मा तमेव गण्हाति । सद्धसेवालपणकन्ति एत्थ सद्धोति दीघमूलको पण्णसेवालो वुच्चति । सेवालोति नीलसेवालो, अवसेसो उदकपप्पटकतिलबीजकादि सब्बोपि पणकोति सङ्ख्यं गच्छति । एकतो उस्सारिताति एकट्टाने केनापि सम्पिण्डिता रासीकताति दस्सेति ।

४२५-६. दुब्बचजातिकोति दुब्बचसभावो वत्तुं असक्कुण्योति अत्थो । पदभाजनेपिस्स दुब्बचोति दुक्खेन किच्चेन वदितब्बो, न सक्का सुखेन वत्तुन्ति अत्थो । दोवचस्सकरणेहीति दुब्बचभावकरणीयेहि, ये धम्मा दुब्बचं पुग्गलं करोन्ति, तेहि समन्नागतोति अत्थो । ते पन “कतमे च, आवुसो, दोवचस्सकरणा धम्मा? इधावुसो, भिक्खु पापिच्छो होती”ति आदिना नयेन पटिपाटिया अनुमानसुत्ते (म० नि० १.१८१) आगता पापिच्छता, अत्तुक्कंसकपरवम्भकता, कोधनता, कोधहेतु उपनाहिता, कोधहेतु अभिसङ्गिता, कोधहेतुकोधसामन्तवाचानिच्छारणता, चोदकं पटिप्परणता, चोदकं अपसादनता, चोदकस्स पच्चारोपनता, अज्जेन अज्जंपटिचरणता, अपदानेन न सम्पायनता, मक्खिपळासिता, इस्सुकीमच्छरिता, सठमायाविता, थद्धातिमानिता, सन्दिद्धिपरामासिआधानगगहिदुप्पटिनिस्सगिताति एकूनवीसति धम्मा वेदितब्बा ।

ओवादं नक्खमति न सहतीति अक्खमो । यथानुसिद्धं अप्पटिपज्जनतो पदक्खिणेन अनुसासनिं न गण्हातीति अप्पदक्खिणगाही अनुसासनिं ।

उद्देसपरियापन्नेसूति उद्देसे परियापन्नेसु अन्तो गधेसु । “यस्स सिया आपत्ति, सो आविकरेय्या”ति एवं सङ्गहितत्ता अन्तो पातिमोक्खस्स वत्तमानेसूति अत्थो । सहधम्मिकं वुच्चमानोति सहधम्मिकेन वुच्चमानो करणत्थे उपयोगवचनं, पज्जहि सहधम्मिकेहि सिक्खितब्बत्ता तेसं वा सन्तकत्ता सहधम्मिकन्ति लद्धनामेन बुद्धपज्जत्तेन सिक्खापदेन वुच्चमानोति अत्थो ।

विरमथायस्मन्तो मम वचनायाति येन वचनेन मं वदथ, ततो मम वचनतो विरमथ । मा मं तं वचनं वदथाति वुत्तं होति ।

वदतु सहधम्मोनाति सहधम्मिकेन सिक्खापदेन सहधम्मो वा अज्जेनपि पासादिकभावसंवत्तनिकेन वचनेन वदतु । यदिदन्ति वुट्ठिकारणनिदस्सनत्थे निपातो । तेन “यं इदं अज्जमज्जस्स हितवचनं आपत्तितो वुट्ठापनज्ज तेन अज्जमज्जवचनेन अज्जमज्जवुट्ठापनेन च संवट्ठा परिसा”ति एवं परिसाय वुट्ठिकारणं दस्सितं होति । सेसं सब्बत्थ उत्तानमेव ।

समुद्धानादीनि पठमसङ्गभेदसदिसानेवाति ।

दुब्बचसिक्खापदवण्णना निट्ठिता ।

१३. कुलदूसकसिक्खापदवण्णना

४३१. तेन समयेन बुद्धो भगवाति कुलदूसकसिक्खापदं । तत्थ अस्सजिपुनब्बसुका नामाति अस्सजि चेव पुनब्बसुको च । कीटागिरिस्मिन्ति एवंनामके जनपदे । आवासिका होन्तीति एत्थ आवासो एतेसं अत्थीति आवासिका । “आवासो”ति विहारो वुच्चति । सो येसं आयत्तो नवकम्मकरणपुराणपटिसङ्खरणादिभारहारताय, ते आवासिका । ये पन केवलं विहारे वसन्ति, ते नेवासिकाति वुच्चन्ति । इमे आवासिका अहेसुं । अलज्जिनो पापभिक्खूति निल्लज्जा लामकभिक्खू, ते हि छब्बगियानं जेट्ठकछब्बगिया ।

सावत्थियं किर छ जना सहायका “कसिकम्मादीनि दुक्करानि, हन्द मयं सम्मा पब्बजाम! पब्बजन्तेहि च उप्पन्ने किच्चे नित्थरणकट्टाने पब्बजितुं वट्ठती”ति सम्मन्तयित्वा द्विन्नं अग्गसावकानं सन्तिके पब्बजिसु । ते पञ्चवस्सा हुत्वा मातिकं पगुणं कत्वा मन्तयिसु “जनपदो नाम कदाचि सुभिक्खो होति कदाचि दुब्बिक्खो, मयं मा एकट्टाने वसिम्ह, तीसु ठानेसु वसामा”ति । ततो पण्डुकलोहितके आहंसु — “आवुसो, सावत्थि नाम सत्तपज्जासाय कुलसतसहस्सेहि अज्झावुत्था, असीतिगामसहस्सपटिमण्डितानं तियोजनसतिकानं द्विन्नं कासिकोसलरट्टानं आयमुखभूता, तत्र तुम्हे धुरट्टानेयेव परिवेणानि कारेत्वा अम्बपनसनाळिकेरादीनि रोपेत्वा पुप्फेहि च फलेहि च कुलानि सङ्गहन्ता कुलदारके पब्बाजेत्वा परिसं वट्ठेथा”ति ।

मेत्तियभूमजके आहंसु — “आवुसो, राजगहं नाम अट्टारसहि मनुस्सकोटीहि अज्झावुत्थं असीतिगामसहस्सपटिमण्डितानं तियोजनसतिकानं द्विन्नं अङ्गमगधरट्टानं आयमुखभूतं, तत्र तुम्हे धुरट्टानेयेव...पे०... परिसं वट्ठेथा”ति ।

अस्सजिपुनब्बसुके आहंसु — “आवुसो, कीटागिरि नाम द्वीहि मेघेहि अनुगहितो तीणि सस्सानि पसवन्ति, तत्र तुम्हे धुरट्टानेयेव परिवेणानि कारेत्वा...पे०... परिसं वट्ठेथा”ति । ते तथा अकंसु । तेसु एकमेकस्स पक्खस्स पञ्च पञ्च भिक्खुसतानि परिवारा, एवं समधिकं दियट्ठिभिक्खुसहस्सं होति । तत्र पण्डुकलोहितका सपरिवारा सीलवन्तोव भगवता सद्धिं जनपदचारिकम्पि चरन्ति, ते अकतवत्थुं उप्पादेन्ति, पञ्चत्तसिक्खापदं पन न मद्दन्ति, इतरे सब्बे अलज्जिनो अकतवत्थुञ्च उप्पादेन्ति, पञ्चत्तसिक्खापदञ्च मद्दन्ति, तेन वुत्तं — “अलज्जिनो पापभिक्खू”ति ।

एवरूपन्ति एवंजातिकं । अनाचारं आचरन्तीति अनाचरितब्बं आचरन्ति, अकातब्बं करोन्ति । मालावच्छन्ति तरुणपुप्फरुक्खं, तरुणका हि पुप्फरुक्खापि पुप्फगच्छापि मालावच्छा त्वेव वुच्चन्ति, ते च अनेकप्पकारं मालावच्छं सयम्पि रोपेन्ति, अज्जेनपि रोपापेन्ति, तेन वुत्तं — “मालावच्छं रोपेन्तिपि रोपापेन्तिपी”ति । सिञ्चन्तीति सयमेव उदकेन सिञ्चन्ति । सिञ्चापेन्तीति अज्जेनपि सिञ्चापेन्ति ।

एत्थ पन अकप्पियवोहारो कप्पियवोहारो परियायो ओभासो निमित्तकम्मन्ति इमानि पञ्च जानितब्बानि । तत्थ अकप्पियवोहारो नाम अल्लहरितानं कोट्टनं कोट्टापनं, आवाटस्स खणनं खणापनं, मालावच्छस्स रोपनं रोपापनं, आळिया बन्धनं बन्धापनं, उदकस्स सेचनं सेचापनं, मातिकाय सम्मुखकरणं कप्पियउदकसिञ्चनं

हत्थमुखपादधोवननानोदकसिञ्चनन्ति । **कप्पियवोहारो** नाम “इमं रुक्खं जान, इमं आवाटं जान, इमं मालावच्छं जान, एत्थ उदकं जाना”ति वचनं सुक्खमातिकाय उज्जुकरणञ्च । **परियायो** नाम “पण्डितेन नाम मालावच्छादयो रोपापेतब्बा नचिरस्सेव उपकाराय संवत्तन्ती”ति आदिवचनं । **ओभासो** नाम कुदालखणितादीनि च मालावच्छे च गहेत्वा ठानं, एवं ठितज्झि सामणेरादयो दिस्वा थेरो कारापेतुकामोति गन्त्वा करोन्ति । **निमित्तकम्मं** नाम कुदाल-खणित्ति-वासि-फरसु-उदकभाजनानि आहरित्वा समीपे ठपनं ।

इमानि पञ्चपि **कुलसङ्गहत्थाय** रोपने न वट्टन्ति, **फलपरिभोगत्थाय** कप्पियाकप्पियवोहारद्वयमेव न वट्टति, इतरत्तयं वट्टति । **महापच्चरियं** पन “कप्पियवोहारोपि वट्टति । यञ्च अत्तनो परिभोगत्थाय वट्टति, तं अञ्जपुगलस्स वा सङ्गस्स वा चेतियस्स वा अत्थायपि वट्टती”ति वुत्तं ।

आरामत्थाय पन **वनत्थाय** च **छायत्थाय** च अकप्पियवोहारमत्तमेव न च वट्टति, सेसं वट्टति, न केवलञ्च सेसं यंकिञ्च मातिकम्पि उज्जुं कातुं कप्पियउदकं सिञ्चितुं न्हानकोडुकं कत्वा न्हायितुं हत्थपादमुखधोवनुदकानि च तत्थ छड्डेतुम्पि वट्टति । **महापच्चरियं** पन **कुरुन्दियञ्च** “कप्पियपथवियं सयं रोपेतुम्पि वट्टती”ति वुत्तं । आरामादिअत्थाय पन रोपितस्स वा रोपापितस्स वा फलं परिभुज्जितुम्पि वट्टति ।

ओचिननओचिनापने पकतियापि पाचित्तियं । कुलदूसनत्थाय पन पाचित्तियञ्चेव दुक्कटञ्च । गन्थनादीसु च उरच्छदपरियोसानेसु कुलदूसनत्थाय अञ्जत्थाय वा करोन्तस्स दुक्कटमेव । कस्मा? अनाचारत्ता, “पापसमाचारो”ति एत्थ वुत्तपापसमाचारत्ता च । आरामादिअत्थाय रुक्खरोपने विय वत्थुपूजनत्थाय कस्मा न अनापत्तीति चे? अनापत्तियेव । यथा हि तत्थ कप्पियवोहारेन परियायादीहि च अनापत्ति तथा वत्थुपूजत्थायपि अनापत्तियेव ।

ननु च तत्थ “कप्पियपथवियं सयं रोपेतुम्पि वट्टती”ति वुत्तन्ति? वुत्तं, न पन **महाअडुकथायं** । अथापि मज्जेय्यासि इतरासु वुत्तम्पि पमाणं । महाअडुकथायञ्च कप्पियउदकसेचनं वुत्तं, तं कथन्ति? तम्पि न विरुज्झति । तत्र हि अविसेसेन “रुक्खं रोपेन्तिपि रोपापेन्तिपि, सिञ्चन्तिपि सिञ्चापेन्तिपी”ति वत्तब्बे “मालावच्छ”न्ति वदन्तो आपेति “कुलसङ्गहत्थाय पुप्फफलूपगमेव सन्धायेतं वुत्तं, अञ्जत्र पन परियायो अत्थी”ति । तस्मा तत्थ परियायं, इध च परियायाभावं जत्वा यं **अडुकथासु** वुत्तं, तं सुवुत्तमेव । वुत्तञ्चेतं —

“बुद्धेन धम्मो विनयो च वुत्तो ।
यो तस्स पुत्तेहि तथेव जातो ।
सो येहि तेसं मतिमच्चजन्ता ।
यस्मा पुरे अडुकथा अकंसु ॥

“तस्मा हि यं अडुकथासु वुत्तं ।
तं वज्जयित्वान पमादलेखं ।
सब्बम्पि सिक्खासु सगारवानं ।
यस्मा पमाणं इध पण्डितान”न्ति ॥

सब्बं वुत्तनयेनेव वेदितव्वं । तत्थ सिया यदि वत्थुपूजनत्थायपि गन्थानादीसु आपत्ति, हरणादीसु कस्मा अनापत्तीति?

कुलित्थीआदीनं अत्थाय हरणतो हरणाधिकारे हि विसेसेत्वा ते कुलित्थीनन्तिआदि वुत्तं, तस्मा बुद्धादीनं अत्थाय हरन्तस्स अनापत्ति ।

तत्थ **एकतोवण्टिकन्ति** पुप्फानं वण्टे एकतो कत्वा कतमालं । **उभतोवण्टिकन्ति** उभोहि पस्सेहि पुप्फवण्टे कत्वा कतमालं । **मज्जरिकन्ति**आदीसु पन मज्जरी विय कता पुप्फविकति मज्जरिकाति वुच्चति । **विधूतिकाति** सूचिया वा सलाकाय वा सिन्दुवारपुप्फादीनि विज्झित्वा कता । **वटंसकोति** वतंसको । **आवेळाति** कणिका । **उरच्छदोति** हारसदिसं उरे ठपनकपुप्फदामं । अयं ताव एत्थ पदवण्णना ।

अयं पन आदितो पट्टाय वित्थारेन आपत्तिविनिच्छयो । कुलदूसनत्थाय अकप्पियपथवियं मालावच्छं रोपेन्तस्स पाचित्तियज्जेव दुक्कटज्ज, तथा अकप्पियवोहारेन रोपापेन्तस्स । कप्पियपथवियं रोपनेपि रोपापनेपि दुक्कटमेव । उभयत्थापि सकिं आणत्तिया बहुन्मि रोपने एकमेव सपाचित्तियदुक्कटं वा सुद्धदुक्कटं वा होति । परिभोगत्थाय हि कप्पियभूमियं वा अकप्पियभूमियं वा कप्पियवोहारेन रोपापने अनापत्ति । आरामादिअत्थायपि अकप्पियपथवियं रोपेन्तस्स वा अकप्पियवचनेन रोपापेन्तस्स वा पाचित्तियं । अयं पन नयो **महाअट्टकथायं** न सुट्ठु विभत्तो, **महापच्चरियं** विभत्तोति ।

सिञ्चनसिञ्चापने पन अकप्पियउदकेन सब्बत्थ पाचित्तियं, कुलदूसनपरिभोगत्थाय दुक्कटम्पि । कप्पियेन तेसंयेव द्विन्नमत्थाय दुक्कटं । परिभोगत्थाय चेत्थ कप्पियवोहारेन सिञ्चापने अनापत्ति । आपत्तिट्टाने पन धारावच्छेदवसेन पयोगबहुलताय आपत्तिबहुलता वेदितब्बा ।

कुलदूसनत्थाय ओचिनने पुप्फगणनाय दुक्कटपाचित्तियानि अज्जत्थ पाचित्तियानेव । बहूनि पन पुप्फानि एकपयोगेन ओचिनन्तो पयोगवसेन कारेतब्बो । ओचिनापने कुलदूसनत्थाय सकिं आणत्तो बहुम्पि ओचिनति, एकमेव सपाचित्तियदुक्कटं, अज्जत्र पाचित्तियमेव ।

गन्थनादीसु सब्बापि छ पुप्फविकतियो वेदितब्बा — गन्थिमं, गोप्फिमं, वेधिमं, वेठिमं, पूरिमं, वायिमन्ति । तत्थ “**गन्थिमं**” नाम सडण्डकेसु वा उप्पलपदुमादीसु अज्जेसु वा दीघवण्टेसु पुप्फेसु दट्ठब्बं । दण्डकेन दण्डकं वण्टेन वा वण्टं गन्थेत्वा कतमेव हि गन्थिमं । तं भिक्खुस्स वा भिक्खुनिया वा कातुम्पि अकप्पियवचनेन कारापेतुम्पि न वट्टति । एवं जान, एवं कते सोभेय्य, यथा एतानि पुप्फानि न विकिरियन्ति तथा करोहीतिआदिना पन कप्पियवचनेन कारेतुं वट्टति ।

“**गोप्फिमं**” नाम सुत्तेन वा वाकादीहि वा वस्सिकपुप्फादीनं एकतोवण्टिकउभतोवण्टिकमालावसेन गोप्फनं, वाकं वा रज्जुं वा दिगुणं कत्वा तत्थ अवण्टकानि नीपपुप्फादीनि पवेसेत्वा पटिपाटिया बन्धन्ति, एतम्पि गोप्फिममेव । सब्बं पुरिमनयेनेव न वट्टति ।

“**वेधिमं**” नाम सवण्टकानि वस्सिकपुप्फादीनि वण्टेसु, अवण्टकानि वा वकुलपुप्फादीनि अन्तोछिद्वे सूचितालहीरादीहि विनिविज्झित्वा आवुनन्ति, एतं वेधिमं नाम, तम्पि पुरिमनयेनेव न वट्टति । केचि पन कदलिकखन्धम्हि कण्टके वा तालहीरादीनि वा पवेसेत्वा तत्थ पुप्फानि विज्झित्वा ठपेन्ति, केचि कण्टकसाखासु, केचि पुप्फच्छत्तपुप्फकूटागारकरणत्थं छत्ते च भित्तियज्ज पवेसेत्वा ठपितकण्टकेसु, केचि धम्मासनविताने बद्धकण्टकेसु, केचि कणिकारपुप्फादीनि सलाकाहि विज्झन्ति, छत्ताधिछत्तं विय च करोन्ति, तं अतिओळारिकमेव । पुप्फविज्झनत्थं पन धम्मासनविताने कण्टकम्पि बन्धितुं कण्टकादीहि वा एकपुप्फम्पि विज्झितुं पुप्फेयेव वा पुप्फं पवेसेतुं न वट्टति ।

जालवितानवेदिक-नागदन्तक पुष्पपटिच्छकतालपण्णगुळकादीनं पन छिद्देसु असोकपिण्डिया वा अन्तरेसु पुष्पानि पवेसेतुं न दोसो । एतं वेधिमं नाम न होति । धम्मरज्जुयम्पि एसेव नयो ।

“वेठिमं” नाम पुष्पदामपुष्पहत्थकेसु दट्ठब्बं । केचि हि मत्थकदामं करोन्ता हेट्ठा घटकाकारं दस्सेतुं पुष्पेहि वेठेन्ति, केचि अट्ठट्ठ वा दस दस वा उप्पलपुष्पादीनि सुत्तेन वा वाकेन वा दण्डकेसु बन्धित्वा उप्पलहत्थके वा पदुमहत्थके वा करोन्ति, तं सब्बं पुरिमनयेनेव न वट्ठति । सामणरेहि उप्पाटेत्वा थले ठपितउप्पलादीनि कासावेन भण्डिकम्पि बन्धितुं न वट्ठति । तेसंयेव पन वाकेन वा दण्डकेन वा बन्धितुं अंसभण्डिकं वा कातुं वट्ठति । अंसभण्डिका नाम खन्धे ठपितकासावस्स उभो अन्ते आहरित्वा भण्डिकं कत्वा तस्मिं पसिब्बके विय पुष्पानि पक्खिपन्ति, अयं वुच्चति अंसभण्डिका, एतं कातुं वट्ठति । दण्डकेहि पदुमिनिपण्णं विज्झित्वा उप्पलादीनि पण्णेन वेठेत्वा गणहन्ति, तत्रापि पुष्पानं उपरि पदुमिनिपण्णमेव बन्धितुं वट्ठति । हेट्ठा दण्डकं पन बन्धितुं न वट्ठति ।

“पूरिमं” नाम मालागुणे च पुष्पपटे च दट्ठब्बं । यो हि मालागुणेन चेतियं वा बोधिं वा वेदिकं वा परिक्खिपन्तो पुन आनेत्वा पूरिमठानं अतिक्कामेति, एत्तावतापि पूरिमं नाम होति । को पन वादो अनेकक्खत्तुं परिक्खिपन्तस्स, नागदन्त-कन्तरेहि पवेसेत्वा हरन्तो ओलम्बकं कत्वा पुन नागदन्तकं परिक्खिपति, एतम्पि पूरिमं नाम । नागदन्तके पन पुष्पवलयं पवेसेतुं वट्ठति । मालागुणेहि पुष्पपटं करोन्ति । तत्रापि एकमेव मालागुणं हरितुं वट्ठति । पुन पच्चाहरतो पूरिममेव होति, तं सब्बं पुरिमनयेनेव न वट्ठति । मालागुणेहि पन बहूहिपि कतं पुष्पदामं लभित्वा आसनमत्थकादीसु बन्धितुं वट्ठति । अतिदीघं पन मालागुणं एकवारं हरित्वा वा परिक्खिपित्वा वा पुन अज्जस्स भिक्खुनो दातुं वट्ठति । तेनापि तथेव कातुं वट्ठति ।

“वायिमं” नाम पुष्पजालपुष्पपटपुष्परूपेसु दट्ठब्बं । चेतियेसु पुष्पजालं करोन्तस्स एकमेकम्हि जालच्छिद्दे दुक्कटं । भित्तिच्छत्तबोधित्थम्भादीसुपि एसेव नयो । पुष्पपटं पन परेहि पूरितम्पि वायितुं न लब्धति । गोष्मिपुष्पेहेव हत्थिअस्सादिरूपकानि करोन्ति, तानिपि वायिमट्ठाने तिट्ठन्ति । पुरिमनयेनेव सब्बं न वट्ठति । अज्जेहि कतपरिच्छेदे पन पुष्पानि ठपेन्तेन हत्थिअस्सादिरूपकम्पि कातुं वट्ठति । **महापच्चरियं** पन कलम्बकेन अट्ठचन्दकेन च सद्धिं अट्ठपुष्पविकतियो वुत्ता । तत्थ **कलम्बको**ति अट्ठचन्दकन्तरे घटिकदामओलम्बको वुत्तो । “**अट्ठचन्दको**”ति अट्ठचन्दाकारेण मालागुणपरिक्खेपो । तदुभयम्पि पूरिमेयेव पविट्ठं । **कुरुन्दियं** पन “द्वे तयो मालागुणे एकतो कत्वा पुष्पदामकरणम्पि वायिमंयेवा”ति वुत्तं । तम्पि इध पूरिमट्ठानेयेव पविट्ठं, न केवलज्ज पुष्पगुळदाममेव पिट्ठमयदामम्पि गेण्डुकपुष्पदामम्पि कुरुन्दियं वुत्तं, खरपत्तदामम्पि सिक्खापदस्स साधारणत्ता भिक्खूनम्पि भिक्खुनीनम्पि नेव कातुं न कारापेतुं वट्ठति । पूजानिमित्तं पन कप्पियवचनं सब्बत्थ वत्तुं वट्ठति । परियायओभासनिमित्तकम्मानि वट्ठन्तियेव ।

तुवट्ठेन्तीति निपज्जन्ति । **लासेन्ती**ति पीतिया उप्पिलवमाना विय उट्ठित्वा लासियनाटकं नाटेन्ति, रेचकं देन्ति । **नच्चन्तियापि नच्चन्ती**ति यदा नाटकित्थी नच्चति, तदा तेपि तस्सा पुरतो वा पच्छतो वा गच्छन्ता नच्चन्ति । **नच्चन्तियापि गायन्ती**ति यदा सा नच्चति, तदा नच्चानुरूपं गायन्ति । एस नयो सब्बत्थ । **अट्ठपदेपि कीळन्ती**ति अट्ठपदफलके जूतं कीळन्ति । तथा **दसपदे, आकासेपी**ति अट्ठपददसपदेसु विय आकासेयेव कीळन्ति । **परिहारपथेपी**ति भूमियं नानापथमण्डलं कत्वा तत्थ परिहरितब्बपथं परिहरन्ता कीळन्ति । **सन्तिकायपि कीळन्ती**ति सन्तिककीळाय कीळन्ति, एकज्झं ठपिता सारियो वा पासाणसक्खरायो वा अचालेन्ता नखेनेव अपनेन्ति च उपनेन्ति च, सचे तत्थ काचि चलति, पराजयो होति । **खलिक्काया**ति जूतफलके पासककीळाय कीळन्ति । **घटिकाया**ति घटिका वुच्चति दण्डककीळा, ताय कीळन्ति । दीघदण्डकेन रस्सदण्डकं पहरन्ता विचरन्ति ।

सलाकहत्थेनाति लाखाय वा मज्जडिया वा पिट्टुउदके वा सलाकहत्थं तेमेत्वा “किं होतू”ति भूमियं वा भित्तिं वा तं पहरित्वा हत्थिअस्सादीरूपानि दस्सेन्ता कीळन्ति । **अक्खेनाति** गुळेन । **पङ्गचीरेनाति** पङ्गचीरं वुच्चति पण्णनाळिका, तं धमन्ता कीळन्ति । **वङ्गकेनाति** गामदारकानं कीळनकेन खुद्दकनङ्गलेन । **मोक्खचिकायाति** मोक्खचिका वुच्चति सम्परिवत्तककीळा, आकासे वा दण्डं गहेत्वा, भूमियं वा सीसं ठपेत्वा हेट्टुपरियभावेन परिवत्तन्ता कीळन्तीति अत्थो । **चिङ्गुलकेनाति** चिङ्गुलकं वुच्चति तालपण्णादीहि कतं वातप्पहारेन परिब्भमनचक्कं, तेन कीळन्ति । **पत्ताळहकेनाति** पत्ताळहकं वुच्चति पण्णनाळि, ताय वालिकादीनि मिनन्ता कीळन्ति । **रथकेनाति** खुद्दकरथेन । **धनुकेनाति** खुद्दकधनुना ।

अक्खरिकायाति अक्खरिका वुच्चति आकासे वा पिट्टियं वा अक्खरजाननकीळा, ताय कीळन्ति । **मनेसिकायाति** मनेसिका वुच्चति मनसा चिन्तितजाननकीळा, ताय कीळन्ति । **यथावज्जेनाति** यथावज्जं वुच्चति काणकुणिकखज्जादीनं यं यं वज्जं तं तं पयोजेत्वा दस्सनकीळा ताय कीळन्ति, वेलम्भका विय । **हत्थिस्मिप्पि सिक्खन्तीति** हत्थिनिमित्तं यं सिप्पं सिक्खितब्बं, तं सिक्खन्ति । एसेव नयो अस्सादीसु । **धावन्तिपीति** परम्मुखा गच्छन्ता धावन्ति । **आधावन्तिपीति** यत्तकं धावन्ति, तत्तकमेव अभिमुखा पुन आगच्छन्ता आधावन्ति । **निब्बुज्झन्तीति** मल्लयुद्धं करोन्ति । **नलाटिकम्पि देन्तीति** “साधु, साधु, भगिनी”ति अत्तनो नलाटे अङ्गुलिं ठपेत्वा तस्सा नलाटे ठपेन्ति । **विविधम्पि अनाचारं आचरन्तीति** अज्जम्पि पाळियं अनागतं मुखडिण्डिमादिविविधं अनाचारं आचरन्ति ।

४३२. पासादिकेनाति पसादावहेन, सारुप्पेन समणानुच्छविकेन । **अभिवक्कन्तेनाति** गमनेन । **पटिवक्कन्तेनाति** निवत्तनेन । **आलोकितेनाति** पुरतो दस्सनेन । **विलोकितेनाति** इतो चितो च दस्सनेन । **समिज्जितेनाति** पब्बसङ्कोचनेन । **पसारितेनाति** तेसंयेव पसारणेन । सब्बत्थ इत्थम्भूताख्यानत्थे करणवचनं, सतिसम्पजज्जेहि अभिसङ्घतत्ता पासादिक अभिवक्कन्त-पटिवक्कन्त-आलोकित-विलोकित-समिज्जित-पसारितो हुत्वाति वुत्तं होति । **ओक्खित्तचक्खूति** हेट्टा-खित्तचक्खु । **इरियापथसम्पन्नोति** ताय पासादिकअभिवक्कन्तादिताय सम्पन्नइरियापथो ।

क्वायन्ति को अयं । **अबलबलो वियाति** अबलो किर बोन्दो वुच्चति, अतिसयत्थे च इदं आमेटितं, तस्मा अतिबोन्दो वियाति वुत्तं होति । **मन्दमन्दोति** अभिवक्कन्तादीनं अनुद्धतताय अतिमन्दो । अतिसण्होति एवं गुणमेव दोसतो दस्सेन्ति । **भाकुटिकभाकुटिको वियाति** ओक्खित्तचक्खुताय भकुटिं कत्वा सङ्कुटितमुखो कुपितो विय विचरतीति मज्जमाना वदन्ति । **सण्हाति** निपुणा, “अम्म तात भगिनी”ति एवं उपासकजनं युत्तद्धाने उपनेतुं छेका, न यथा अयं; एवं अबलबलो वियाति अधिप्पायो । **सखिलाति** साखल्येन युत्ता । **सुखसम्भासाति** इदं पुरिमस्स कारणवचनं । येसज्जि सुखसम्भासा सम्मोदनीयकथा नेला होति कण्णसुखा, ते सखिलाति वुच्चन्ति । तेनाहंसु — “सखिला सुखसम्भासा”ति । अयं पनेत्थ अधिप्पायो — अम्हाकं अय्या उपासके दिस्वा मधुरं सम्मोदनीयं कथं कथेन्ति, तस्मा सखिला सुखसम्भासा, न यथा अयं; एवं मन्दमन्दा वियाति । **मिहितपुब्बङ्गमाति** मिहितं पुब्बङ्गमं एतेसं वचनस्साति मिहितपुब्बङ्गमा, पठमं सितं कत्वा पच्छा वदन्तीति अत्थो । **एहिस्वागतवादिनोति** उपासकं दिस्वा “एहि स्वागतं तवा”ति एवंवादिनो, न यथा अयं; एवं सङ्कुटितमुखताय भाकुटिकभाकुटिका विय एवं मिहितपुब्बङ्गमादिताय अभाकुटिकभावं अत्थतो दस्सेत्वा पुन सरूपेनपि दस्सेन्तो आहंसु — “अभाकुटिका उत्तानमुखा पुब्बभासिनो”ति । उप्पटिपाटिया वा तिण्णम्पि आकारानं अभावदस्सनमेतन्ति वेदितब्बं । कथं? एत्थ हि “अभाकुटिका”ति इमिना भाकुटिकभाकुटिकाकारस्स अभावो दस्सितो । “उत्तानमुखा”ति इमिना मन्दमन्दाकारस्स, ये हि चक्खूनि उम्मिलेत्वा आलोकनेन उत्तानमुखा होन्ति, न ते मन्दमन्दा । **पुब्बभासिनोति** इमिना अबलबलाकारस्स अभावो दस्सितो, ये हि आभासनकुसलताय “अम्म ताता”ति पठमतरं आभासन्ति, न ते अबलबलाति ।

एहि, भन्ते, घरं गमिस्सामाति सो किर उपासको “न खो, आवुसो, पिण्डो लब्धती”ति वुत्ते “तुम्हाकं भिक्खूहियेव एतं कतं, सकलम्पि गामं विचरन्ता न लच्छथा”ति वत्वा पिण्डपातं दातुकामो “एहि, भन्ते, घरं गमिस्सामा”ति आह । किं पनायं पयुत्तवाचा होति, न होतीति? न होति । पुच्छितपज्जो नामायं कथेतुं वट्टति । तस्मा इदानीं चेपि पुब्बण्हे वा सायन्हे वा अन्तरघरं पविट्ठं भिक्खुं कोचि पुच्छेय्य — “कस्मा, भन्ते, चरथा”ति? येनत्थेन चरति, तं आचिक्खित्वा “लद्धं न लद्ध”न्ति वुत्ते सचे न लद्धं, “न लद्ध”न्ति वत्वा यं सो देति, तं गहेतुं वट्टति ।

दुट्ठोति न पसादादीनं विनासेन दुट्ठो, पुगलवसेन दुट्ठो । दानपथानीति दानानियेव वुच्चन्ति । अथ वा दानपथानीति दाननिबद्धानि दानवत्तानीति वुत्तं होति । उपच्छिन्नानीति दायकेहि उपच्छिन्नानि, न ते तानि एतरहि देन्ति । रिञ्चन्तीति विसुं होन्ति नाना होन्ति, पक्कमन्तीति वुत्तं होति । सण्ठहेय्याति सम्मा तिट्ठेय्य, पेसलानं भिक्खूनं पतिट्ठा भवेय्य ।

एवमावुसोति खो सो भिक्खु सद्धस्स पसन्नस्स उपासकस्स सासनं सम्पटिच्छि । एवरूपं किर सासनं कप्पियं हरितुं वट्टति, तस्मा “मम वचनेन भगवतो पादे वन्दथा”ति वा “चेतियं पटिमं बोधिं सङ्गत्थेरं वन्दथा”ति वा “चेतिये गन्धपूजं करोथ, पुष्पपूजं करोथा”ति वा “भिक्खू सन्निपातेथ, दानं दस्साम, धम्मं सोस्सामाति वा ईदिसेसु सासनेसु कुक्कुच्चं न कातब्बं । कप्पियसासनानि एतानि न गिहीनं गिहिकम्मपटिसंयुत्तानीति । कुतो च त्वं, भिक्खु, आगच्छसीति निसिन्नो सो भिक्खु न आगच्छति अत्थतो पन आगतो होति; एवं सन्तेपि वत्तमानसमीपे वत्तमानवचनं लब्धति, तस्मा न दोसो । परियोसाने “ततो अहं भगवा आगच्छामी”ति एत्थापि वचने एसेव नयो ।

४३३. पठमं अस्सजिपुनब्बसुका भिक्खू चोदेतब्बाति “मयं तुम्हे वत्तुकामा”ति ओकासं कारेत्वा वत्थुना च आपत्तिया च चोदेतब्बा । चोदेत्वा यं न सरन्ति, तं सारेतब्बा । सचे वत्थुञ्च आपत्तिञ्च पटिजानन्ति, आपत्तिमेव वा पटिजानन्ति, न वत्थुं, आपत्तिं रोपेतब्बा । अथ वत्थुमेव पटिजानन्ति, नापत्तिं; एवम्पि “इमस्मिं वत्थुस्मिं अयं नाम आपत्ती”ति रोपेतब्बा एव । यदि नेव वत्थुं, नापत्तिं पटिजानन्ति, आपत्तिं न रोपेतब्बा अयमेत्थ विनिच्छयो । यथापटिज्जाय पन आपत्तिं रोपेत्वा; एवं पब्बाजनीयकम्मं कातब्बन्ति दस्सेन्तो “व्यत्तेन भिक्खुना”ति आदिमाह, तं उत्तानत्थमेव ।

एवं पब्बाजनीयकम्मकतेन भिक्खुना यस्मिं विहारे वसन्तेन यस्मिं गामे कुलदूसककम्मं कतं होति, तस्मिं विहारे वा तस्मिं गामे वा न वसितब्बं । तस्मिं विहारे वसन्तेन सामन्तगामेपि पिण्डाय न चरितब्बं । सामन्तविहारेपि वसन्तेन तस्मिं गामे पिण्डाय न चरितब्बं । उपतिस्सत्थेरो पन “भन्ते नगरं नाम महन्तं द्वादसयोजनिकम्पि होती”ति अन्तेवासिकेहि वुत्तो “यस्सा वीथिया कुलदूसककम्मं कतं तत्थेव वारित”न्ति आह । ततो “वीथिपि महती नगरप्पमाणाव होती”ति वुत्तो “यस्सा घरपटिपाटिया”ति आह, “घरपटिपाटीपि वीथिप्पमाणाव होती”ति वुत्तो इतो चितो च सत्त घरानि वारितानी”ति आह । तं पन सब्बं थेरस्स मनोरथमत्तमेव । सचेपि विहारो तियोजनपरमो होति द्वादसयोजनपरमञ्च नगरं, नेव विहारे वसितुं लब्धति, न नगरे चरितुन्ति ।

४३५. ते सङ्गेन पब्बाजनीयकम्मकताति कथं सङ्गो तेसं कम्मं अकासि? न गन्त्वाव अज्झोत्थरित्वा अकासि, अथ खो कुलेहि निमन्तेत्वा सङ्गभत्तेसु कयिरमानेसु तस्मिं तस्मिं ठाने थेरा समणपटिपदं कथेत्वा “अयं समणो, अयं अस्समणो”ति मनुस्से सज्जापेत्वा एकं द्वे भिक्खू सीमं पवे सेत्वा एतेनेवुपायेन सब्बेसं पब्बाजनीयकम्मं अकंसूति । एवं पब्बाजनीयकम्मकतस्स च अट्टारस वत्तानि पूरेत्वा याचन्तस्स कम्मं पटिप्पस्सम्भेतब्बं । पटिप्पस्सद्धकम्मेनापि च तेन येसु कुलेसु पुब्बे कुलदूसककम्मं कतं, ततो पच्चया न गहेतब्बा, आसवक्खयप्पत्तेनापि न गहेतब्बा, अकप्पियाव होन्ति । “कस्मा न गणहथा”ति पुच्छितेन “पुब्बे एवं कतत्ता”ति वुत्ते, सचे वदन्ति “न मयं तेन कारणेन देम इदानीं सीलवन्तताय

देमा”ति गहेतब्बा । पकतिया दानट्टानेयेव कुलदूसककम्मं कतं होति । ततो पकतिदानमेव गहेतुं वट्ठति, यं वट्ठत्वा देन्ति, तं न वट्ठति ।

न सम्मा वत्तन्तीति ते पन अस्सजिपुनब्बसुका अट्टारससु वत्तेसु सम्मा न वत्तन्ति । न लोमं पातेन्तीति अनुलोमपटिपदं अण्णटिपज्जनताय न पन्नलोमा होन्ति । न नेत्थारं वत्तन्तीति अत्तनो नित्थरणमगं न पटिपज्जन्ति । न भिक्खू खमापेन्तीति “दुक्कटं, भन्ते, अम्हेहि, न पुन एवं करिस्साम, खमथ अम्हाक”न्ति एवं भिक्खूनं खमापनं न करोन्ति । अक्कोसन्तीति कारकसङ्गं दसहि अक्कोसवत्थूहि अक्कोसन्ति । परिभासन्तीति भयं नेसं दस्सेन्ति । छन्दगामिता...पे०... भयगामिता पापेन्तीति एते छन्दगामिनो च...पे०... भयगामिनो चाति एवं छन्दगामितायपि...पे०... भयगामितायपि पापेन्ति, योजेन्तीति अत्थो । पक्कमन्तीति तेसं परिवारेसु पञ्चसु समणसतेसु एकच्चे दिसा पक्कमन्ति । विब्भमन्तीति एकच्चे गिही होन्ति । कथञ्चि नाम अस्सजिपुनब्बसुका भिक्खूति एत्थ द्विन्नं पमोक्खानं वसेन सब्बेपि “अस्सजिपुनब्बसुका”ति वुत्ता ।

४३६-७. गामं वाति एत्थ नगरम्पि गामग्गहणेनेव गहितं । तेनस्स पदभाजने “गामोपि निगमोपि नगरम्पि गामो चेव निगमो चा”ति वुत्तं । तत्थ अपाकारपरिक्खेपो सआपणो निगमोति वेदितब्बो ।

कुलानि दूसेतीति कुलदूसको । दूसेन्तो च न असुचिकद्दमादीहि दूसेति, अथ खो अत्तनो दुप्पटिपत्तिया तेसं पसादं विनासेति । तेनेवस्स पदभाजने “पुप्फेन वा”तिआदि वुत्तं । तत्थ यो हरित्वा वा हरापेत्वा वा पक्कोसित्वा वा पक्कोसापेत्वा वा सयं वा उपगतानं यंकिञ्चि अत्तनो सन्तकं पुप्फं कुलसङ्गहत्थाय देति, दुक्कटं । परसन्तकं देति, दुक्कटमेव । थ्येय्यचित्तेन देति, भण्डग्घेन कारेतब्बो । एसेव नयो सङ्घिकेपि । अयं पन विसेसो, सेनासनत्थाय नियामितं इस्सरवताय ददतो थुल्लच्चयं ।

पुप्फं नाम कस्स दातुं वट्ठति, कस्स न वट्ठतीति? मातापितूनं ताव हरित्वापि हरापेत्वापि पक्कोसित्वापि पक्कोसापेत्वापि दातुं वट्ठति, सेसजातकानं पक्कोसापेत्वाव । तञ्च खो वत्थुपूजनत्थाय, मण्डनत्थाय पन सिवल्लिङ्गादिपूजनत्थाय वा कस्सचिपि दातुं न वट्ठति । मातापितूनञ्च हरापेत्तेन जातिसामणेरहेव हरापेतब्बं । इतरे पन यदि सयमेव इच्छन्ति, वट्ठति । सम्मतेन पुप्फभाजकेन भाजनकाले सम्पत्तानं सामणेरानं उपट्ठभागं दातुं वट्ठति । कुरुन्दियं सम्पत्तिगिहीनं उपट्ठभागं । महापच्चरियं “चूळकं दातुं वट्ठती”ति वुत्तं । असम्मतेन अपलोकेत्वा दातब्बं ।

आचरियुपज्झायेसु सगारवा सामणेरौ बहूनि पुष्फानि आहरित्वा रासिं कत्वा ठपेन्ति, थेरा पातोव सम्पत्तानं सद्धिविहारिकादीनं उपासकानं वा “त्वं इदं गण्ह, त्वं इदं गण्हा”ति देन्ति, पुष्फदानं नाम न होति । “चेतियं पूजेस्सामा”ति गहेत्वा गच्छन्तापि पूजं करोन्तापि तत्थ तत्थ सम्पत्तानं चेतियपूजनत्थाय देन्ति, एतम्पि पुष्फदानं नाम न होति । उपासके अक्कपुष्फादीहि पूजेन्ते दिस्वा “विहारे कणिकारपुष्फादीनि अत्थि, उपासका तानि गहेत्वा पूजेथा”ति वत्तुम्पि वट्ठति । भिक्खू पुष्फपूजं कत्वा दिवातरं गामं पविट्ठे “किं, भन्ते, अतिदिवा पविट्ठत्था”ति पुच्छन्ति, “विहारे बहूनि पुष्फानि पूजं अकरिम्हा”ति वदन्ति । मनुस्सा “बहूनि किर विहारे पुष्फानी”ति पुनदिवसे पहूतं खादनीयं भोजनीयं गहेत्वा विहारं गन्त्वा पुष्फपूजञ्च करोन्ति, दानञ्च देन्ति, वट्ठति । मनुस्सा “मयं, भन्ते, असुकदिवसं नाम पूजेस्सामा”ति पुष्फवारं याचित्वा अनुज्जातदिवसे आगच्छन्ति, सामणेरहे च पगेव पुष्फानि ओचिनित्वा ठपितानि होन्ति, ते रुक्खेसु पुष्फानि अपस्सन्ता “कुहिं, भन्ते, पुष्फानी”ति वदन्ति, सामणेरहे ओचिनित्वा ठपितानि तुम्हे पन पूजेत्वा गच्छथ, सङ्घो अज्जं दिवसं पूजेस्सतीति । ते पूजेत्वा दानं दत्वा गच्छन्ति, वट्ठति । महापच्चरियं पन कुरुन्दियञ्च “थेरा सामणेरहे दापेतुं न लभन्ति ।

सचे सयमेव तानि पुष्फानि तेसं देन्ति, वट्टति । थेरेहि पन ‘सामणेरहि ओचिनित्वा ठपितानी’ति एत्तकमेव वत्तब्ब’न्ति वुत्तं । सचे पन पुष्फवारं याचित्वा अनोचितेसु पुष्फेसु यागुभत्तादीनि आदाय आगन्त्वा सामणरे “ओचिनित्वा देथा”ति वदन्ति । जातकसामणेरानंयेव ओचिनित्वा दातुं वट्टति । अज्जातके उक्खिपित्वा रुक्खसाखाय ठपेन्ति, न ओरोहित्वा पलायितब्बं, ओचिनित्वा दातुं वट्टति । सचे पन कोचि धम्मकथिको “बहूनि उपासका विहारे पुष्फानि यागुभत्तादीनि आदाय गन्त्वा पुष्फपूजं करोथा”ति वदति, तस्सेव न कप्पतीति **महापच्चरियञ्च कुरुन्दियञ्च** वुत्तं । **महाअट्ठकथायं** पन “एतं अकप्पियं न वट्टती”ति अविसेसेन वुत्तं ।

फलम्पि अत्तनो सन्तकं वुत्तनयेनेव मातापितूनञ्च सेसजातकानञ्च दातुं वट्टति । कुलसङ्गहत्थाय पन देन्तस्स वुत्तनयेनेव अत्तनो सन्तके परसन्तके सङ्घिके सेनासनत्थाय नियामिते च दुक्कटादीनि वेदितब्बानि । अत्तनो सन्तकंयेव गिलानमनुस्सानं वा सम्पत्तइस्सरानं वा खीणपरिब्बयानं वा दातुं वट्टति, फलदानं न होति । फलभाजकेनापि सम्मतेन सङ्घस्स फलभाजनकाले सम्पत्तमनुस्सानं उपट्ठभागं दातुं वट्टति । असम्मतेन अपलोकेत्वा दातब्बं । सङ्घारामेपि फलपरिच्छेदेन वा रुक्खपरिच्छेदेन वा कतिका कातब्बा । ततो गिलानमनुस्सानं वा अज्जेसं वा फलं याचन्तानं यथापरिच्छेदेन चत्तारि पञ्च फलानि दातब्बानि । रुक्खा वा दस्सेतब्बा “इतो गहेतुं लब्धती”ति । “इध फलानि सुन्दरानि, इतो गणहथा”ति एवं पन न वत्तब्बं ।

चुण्णेनाति एत्थ अत्तनो सन्तकं सिरीसचुण्णं वा अज्जं वा कसावं यंकिञ्चि कुलसङ्गहत्थाय देति, दुक्कटं । परसन्तकादीसुपि वुत्तनयेनेव विनिच्छयो वेदितब्बो । अयं पन विसेसो — इध सङ्घस्स रक्खितगोपितापि रुक्खच्छल्लि गरुभण्डमेव । मत्तिकदन्तकट्टवेळूसुपि गरुभण्डूपगं जत्वा चुण्णे वुत्तनयेनेव विनिच्छयो वेदितब्बो । पण्णदानं पन एत्थ न आगतं, तम्पि वुत्तनयेनेव वेदितब्बं । परतोपि गरुभण्डविनिच्छये सब्बं वित्थारेन वण्णयिस्साम ।

वेज्जिकाय वाति एत्थ वेज्जकम्मविधि ततियपाराजिकवण्णनायं वुत्तनयेनेव वेदितब्बो ।

जङ्घपेसनिकेनाति एत्थ **जङ्घपेसनियन्ति** गिहीनं दूतेय्यसासनहरणकम्मं वुच्चति, तं न कातब्बं । गिहीनज्झि सासनं गहेत्वा गच्छन्तस्स पदे पदे दुक्कटं । तं कम्मं निस्साय लद्धभोजनं भुज्जन्तस्सापि अज्झोहारे अज्झोहारे दुक्कटं । पठमं सासनं अगगहेत्वापि पच्छा “अयं दानि सो गामो हन्द तं सासनं आरोचेमी”ति मग्गा ओक्कमन्तस्सापि पदे पदे दुक्कटं । सासनं आरोचेत्वा लद्धभोजनं भुज्जतो पुरिमनयेनेव दुक्कटं । सासनं अगगहेत्वा आगतेन पन “भन्ते तस्मिं गामे इत्थन्नामस्स का पवत्ती”ति पुच्छियमानेन कथेतुं वट्टति, पुच्छितपज्हे दोसो नत्थि । पञ्चन्नं पन सहधम्मिकानं मातापितूनं पण्डुपलासस्स अत्तनो वेय्यावच्चकरस्स च सासनं हरितुं वट्टति, गिहीनञ्च पुब्बे वुत्तप्पकारं कप्पियसासनं । इदज्झि जङ्घपेसनियकम्मं नाम न होति । इमेहि पन अट्ठहि कुलदूसककम्मेहि उप्पन्नपच्चया पञ्चन्नम्पि सहधम्मिकानं न कप्पन्ति, अभूतारोचनरूपियसंवोहारेहि उप्पन्नपच्चयसदिसाव होन्ति ।

पापा समाचारा अस्साति **पापसमाचारो** । ते पन यस्मा मालावच्छरोपनादयो इध अधिप्पेता, तस्मा “मालावच्छं रोपेन्तिपी”तिआदिना नयेनस्स पदभाजनं वुत्तं । **तिरोक्खाति** परम्मुखा । **कुलानि च तेन दुट्ठानीति** एत्थ पन यस्मा “कुलानी”ति वोहारमत्तमेतं, अत्थतो हि मनुस्सा तेन दुट्ठा होन्ति, तस्मास्स पदभाजने “पुब्बे सद्धा हुत्वा”तिआदिमाह । **छन्दगामिनोति** छन्देन गच्छन्तीति छन्दगामिनो । एस नयो सेसेसु । **समनुभासितब्बो तस्स पटिनिस्सग्गायाति** एत्थ कुलदूसककम्मेन दुक्कटमेव । यं पन सो सङ्घं परिभवित्वा “छन्दगामिनो”तिआदिमाह । तस्स पटिनिस्सग्गाय समनुभासनकम्मं कातब्बन्ति एवमत्थो दट्ठब्बो । सेसं सब्बत्थ उत्तानत्थमेव ।

समुद्धानादीनिपि पठमसङ्गभेदसदिसानेवाति ।

कुलदूसकसिक्खापदवण्णना निड्ढिता ।

निगमनवण्णना

४४२. उद्दिट्ठा खो...पे०... एवमेतं धारयामीति एत्थ पठमं आपत्ति एतेसन्ति पठमापत्तिका, पठमं वीतिक्कमक्खणेयेव आपज्जितब्बाति अत्थो । इतरे पन यथा ततिये चतुत्थे च दिवसे होतीति जरो “ततियको चतुत्थको”ति च वुच्चति; एवं यावततिये समनुभासनकम्मे होन्तीति यावततियकाति वेदितब्बा ।

यावतीहं जानं पटिच्छादेतीति यत्तकानि अहानि जानन्तो पटिच्छादेति, “अहं इत्थन्नामं आपत्तिं आपन्नो”ति सब्रह्मचारीनं नारोचेति । तावतीहन्ति तत्तकानि अहानि । अकामा परिवत्थब्बन्ति न कामेन, न वसेन, अथ खो अकामेन अवसेन परिववासं समादाय वत्थब्बं । उत्तरि छारत्तन्ति परिवासतो उत्तरि छ रत्तियो । भिक्खुमानत्तायाति भिक्खूनं माननभावाय, आराधनत्थायाति वुत्तं होति । वीसतिसङ्खो गणो अस्साति वीसतिगणो । तत्राति यत्र सब्बन्तिमेन परिच्छेदेन वीसतिगणो भिक्खुसङ्खो अत्थि तत्र । अब्भेतब्बोति अभिगतब्बो सम्पटिच्छित्तब्बो, अब्भानकम्मवसेन ओसारेतब्बोति वुत्तं होति, अन्हातब्बोति वा अत्थो । अनब्भितोति न अब्भितो, असम्पटिच्छित्तो, अकतब्भानकम्मोति वुत्तं होति, अनन्हातोति वा अत्थो । सामीचीति अनुधम्मता, लोकुत्तरधम्मं अनुगता ओवादानुसासनी, सामीचि धम्मताति वुत्तं होति । सेसमेत्थ वुत्तनयमेवाति ।

समन्तपासादिकाय विनयसंवण्णनाय

तेरसकवण्णना निड्ढिता ।

३. अनियतकण्डं

१. पठमअनियतसिक्खापदवण्णना

४४३. तेन समयेन बुद्धो भगवाति पठमअनियतसिक्खापदं । तत्थ कालयुत्तं समुल्लपन्तोति कालं सल्लक्खेत्वा यदा न अज्जो कोचि समीपेन गच्छति वा आगच्छति वा तदा तदनुरूपं “कच्चि न उक्कण्ठसि, न किलमसि, न छातासी”तिआदिकं गेहस्सितं कथं कथेन्तो । कालयुत्तं धम्मं भणन्तोति कालं सल्लक्खेत्वा यदा अज्जो कोचि समीपेन गच्छति वा आगच्छति वा तदा तदनुरूपं “उपोसथं करेय्यासि, सलाकभत्तं ददेय्यासी”तिआदिकं धम्मकथं कथेन्तो ।

बहू धीतरो च पुत्ता च अस्साति बहुपुत्ता । तस्सा किर दस पुत्ता दस धीतरो अहेसुं, बहू नत्तारो अस्साति बहुनत्ता । यथेव हि तस्सा एवमस्सा पुत्तधीतानम्पि वीसति वीसति दारका अहेसुं, इति सा वीसुत्तरचतुसत्तपुत्तनत्तपरिवारा अहोसि । अभिमङ्गलसम्मताति उत्तममङ्गलसम्मता । यज्जेसूति दानप्पदानेसु । छणेसूति आवाहविवाहमङ्गलादीसु अन्तरुस्सवेसु । उस्सवेसूति आसाळ्हीपवारणनक्खत्तादीसु महस्सवेसु । पठमं भोजेन्तीति “इमेपि दारका तथा समानायुका निरोगा होन्तू”ति आयाचन्ता पठमंयेव भोजेन्ति, येपि सद्धा होन्ति पसन्ना, तेपि भिक्खू भोजेत्वा तदनन्तरं सब्बपठमं तंयेव भोजेन्ति । नादियीति तस्सा वचनं न आदियि, न गण्हि, न वा आदरमकासीति अत्थो ।

४४४-५. अलंकम्मनियेति कम्मकखमं कम्मयोगन्ति कम्मनियं, अलं परियत्तं कम्मनियभावायाति अलंकम्मनियं, तस्मिं अलंकम्मनिये, यत्थ अज्झाचारं करोन्ता सक्कोन्ति, तं कम्मं कातुं तादिसेति अत्थो । तेनेवस्स पदभाजने वुत्तं — “सक्का होति मेथुनं धम्मं पटिसेवितु”न्ति, यत्थ मेथुनं धम्मं सक्का होति पटिसेवितुन्ति वुत्तं होति । **निसज्जं कप्पेय्याति** निसज्जं करेय्य, निसीदेय्याति अत्थो । यस्मा पन निसीदित्वाव निपज्जति, तेनस्स पदभाजने उभयम्पि वुत्तं । तत्थ **उपनिसिन्नोति** उपगन्त्वा निसिन्नो । एवं **उपनिपन्नोपि** वेदितब्बो । **भिक्षु निसिन्नेति** भिक्षुम्हि निसिन्नेति अत्थो । **उभो वा निसिन्नाति** द्वेपि अपच्छा अपुरिमं निसिन्ना । एत्थ च किञ्चापि पाळियं “सोतस्स रहो”ति आगतं, चक्खुस्स रहेनेव पन परिच्छेदो वेदितब्बो । सचेपि हि पिहितकवाटस्स गब्भस्स द्वारे निसिन्नो विज्जू पुरिसो होति, नेव अनापत्तिं करोति । अपिहितकवाटस्स पन द्वारे निसिन्नो अनापत्तिं करोति । न केवलज्च द्वारे अन्तोद्वादसहत्थेपि ओकासे निसिन्नो, सचे सचक्खुको विक्खित्तोपि निद्वायन्तोपि अनापत्तिं करोति । समीपे ठितोपि अन्थो न करोति, चक्खुमापि निपज्जित्वा निद्वायन्तो न करोति । इत्थीनं पन सतम्पि अनापत्तिं न करोतियेव ।

सद्धेय्यवचसाति सद्धातब्बवचना । सा पन यस्मा अरियसाविकाव होति, तेनस्स पदभाजने “आगतफला”तिआदि वुत्तं । तत्थ आगतं फलं अस्साति **आगतफला** पटिलद्धसोतापत्तिफलाति अत्थो । **अभिसमेताविनीति** पटिविद्धचतुसच्चा । विज्जातं सिक्खत्तयसासनं एतायाति **विज्जातसासना** । **निसज्जं भिक्षु पटिजानमानोति** किञ्चापि एवरूपा उपासिका दिस्वा वदति, अथ खो भिक्षु निसज्जं पटिजानमानोयेव तिण्णं धम्मानं अज्जतरेन कारेतब्बो, न अप्पटिजानमानोति अत्थो ।

येन वा सा सद्धेय्यवचसा उपासिका वदेय्य तेन सो भिक्षु कारेतब्बोति निसज्जादीसु आकारेसु येन वा आकारेन सद्धिं मेथुनधम्मादीनि आरोपेत्वा सा उपासिका वदेय्य, पटिजानमानोव तेन सो भिक्षु कारेतब्बो । एवरूपायपि उपासिकाय वचनमत्तेन न कारेतब्बोति अत्थो । कस्मा? यस्मा दिट्ठं नाम तथापि होति, अज्जथापि होति ।

तदत्थजोतनत्थज्च इदं वत्थुं उदाहरन्ति — मल्लारामविहारे किर एको खीणासवत्थेरो एकदिवसं उपट्ठाककुलं गन्त्वा अन्तोगेहे निसीदि, उपासिकापि सयनपल्लङ्कं निस्साय ठिता होति । अथेको पिण्डचारिको द्वारे ठितो दिस्वा “थेरो उपासिकाय सद्धिं एकासने निसिन्नो”ति सज्जं पटिलभित्वा पुनप्पुनं ओलोकेसि । थेरोपि “अयं मयि असुद्धलद्धिको जातो”ति सल्लक्खेत्वा कतभत्तकिच्चो विहारं गन्त्वा अत्तनो वसनट्टानं पविसित्वा अन्तोव निसीदि । सोपि भिक्षु “थेरं चोदेस्सामी”ति आगन्त्वा उक्कासित्वा द्वारं विवारि । थेरो तस्स चित्तं जत्वा आकासे उप्पतित्वा कूटागारकणिकं निस्साय पल्लङ्केन निसीदि । सोपि भिक्षु अन्तो पविसित्वा मज्जज्च हेट्टामज्जज्च ओलोकेत्वा थेरं अपस्सन्तो उद्धं उल्लोकेसि, अथ आकासे निसिन्नं थेरं दिस्वा “भन्ते, एवं महिद्धिका नाम तुम्हे मातुगामेन सद्धिं एकासने निसिन्नभावं वदापेथ एवा”ति आह । थेरो “अन्तरघरस्सेवेसो आवुसो दोसो, अहं पन तं सद्धापेतुं असक्कोन्तो एवमकासिं, रक्खेय्यासि म”न्ति वत्वा ओतरीति ।

४४६. इतो परं सा चे एवं वदेय्यातिआदि सब्बं पटिज्जाय कारणाकारदस्सनत्थं वुत्तं, तत्थ **मातुगामस्स मेथुनं धम्मं पटिसेवन्तोति** मातुगामस्स मग्गे मेथुनं धम्मं पटिसेवन्तोति अत्थो । **निसज्जाय कारेतब्बोति** निसज्जं पटिजानित्वा मेथुनधम्मपटिसेवनं अप्पटिजानन्तो मेथुनधम्मपाराजिकापत्तिया अकारेत्वा निसज्जामत्तेन यं आपत्तिं आपज्जति ताय कारेतब्बो, पाचित्तियापत्तिया कारेतब्बोति अत्थो । एतेन नयेन सब्बचतुक्केसु विनिच्छयो वेदितब्बो ।

४५१. सिक्खापदपरियोसाने पन आपत्तानापत्तिपरिच्छेददस्सनत्थं वुत्तेसु **गमनं पटिजानातीति**आदीसु **गमनं**

पटिजानातीति “रहो निसज्जस्सादत्थं गतोम्ही”ति एवं गमनं पटिजानाति, निसज्जन्ति निसज्जस्सादेनेव निसज्जं पटिजानाति । आपत्तिन्ति तीसु अज्जतरं आपत्तिं । आपत्तिया कारेतब्बोति तीसु यं पटिजानाति, ताय कारेतब्बो । सेसमेत्थ चतुक्के उत्तानाधिप्पायमेव । दुतियचतुक्के पन गमनं न पटिजानातीति रहो निसज्जस्सादवसेन न पटिजानाति, “सलाकभत्तादिना अत्तनो कम्मेन गतोम्हि, सा पन मय्हं निसिन्नङ्गानं आगता”ति वदति । सेसमेत्थापि उत्तानाधिप्पायमेव ।

अयं पन सब्बत्थ विनिच्छयो — रहो निसज्जस्सादोति मेथुनधम्मसन्निस्सितकिलेसो वुच्चति । यो भिक्खु तेनस्सादेन मातुगामस्स सन्तिकं गन्तुकामो अक्खिं अज्जेति, दुक्कटं । निवासनं निवासेति, कायबन्धनं बन्धति, चीवरं पारुपति, सब्बत्थ पयोगे पयोगे दुक्कटं । गच्छति, पदवारे पदवारे दुक्कटं । गन्त्वा निसीदति, दुक्कटमेव । मातुगामे आगन्त्वा निसिन्नमत्ते पाचित्तियं । सचे सा इत्थी केनचि करणीयेन उट्ठायुट्ठाय पुनप्पुनं निसीदति, निसज्जाय निसज्जाय पाचित्तियं । यं सन्धाय गतो, सा न दिट्ठा, अज्जा आगन्त्वा निसीदति, अस्सादे उप्पन्ने पाचित्तियं । महापच्चरियं पन “गमनकालतो पट्ठाय असुद्धचित्तता आपत्तियेवा”ति वुत्तं । सचे सम्बहुला आगच्छन्ति, मातुगामगणनाय पाचित्तियानि । सचे उट्ठायुट्ठाय पुनप्पुनं निसीदन्ति, निसज्जागणनाय पाचित्तियानि । अनियमेत्वा दिट्ठदिट्ठाय सद्धिं रहस्सादं कप्पेस्सामीति गन्त्वा निसिन्नस्सापि आगतागतानं वसेन पुनप्पुनं निसज्जावसेन च वुत्तनयेनेव आपत्तियो वेदितब्बा । सचे सुद्धचित्तेन गन्त्वा निसिन्नस्स सन्तिकं आगन्त्वा निसिन्नाय इत्थिया रहस्सादो उप्पज्जति अनापत्ति ।

समुट्ठानादीनि पठमपाराजिकसदिसानेवाति ।

पठमअनियतसिक्खापदवण्णना निट्ठिता ।

२. दुतियअनियतसिक्खापदवण्णना

४५२. तेन समयेन बुद्धो भगवाति दुतियअनियतसिक्खापदं । तत्थ भगवता पटिक्खित्तन्तिआदिमिहि “यं एको एकाय रहो पटिच्छन्ने आसने अलंकम्मनिये निसज्जं कप्पेय्य, तं निसज्जं कप्पेतुं पटिक्खित्त”न्ति एवं सम्बन्धो वेदितब्बो । इतरथा हि “एकस्स एकाया”ति वत्तब्बं सिया, कस्मा? “पटिक्खित्त”न्ति वुत्तत्ता । सामिअत्थे वा एतं पच्चत्तवचनं वेदितब्बं ।

४५३. न हेव खो पन पटिच्छन्ति एत्थ पन यम्पि बहि परिक्खित्तं अन्तो विवटं परिवेणङ्गणादि, तम्पि अन्तोगधन्ति वेदितब्बं । एवरूपज्झि ठानं अप्पटिच्छन्नेयेव गहितन्ति महापच्चरियं वुत्तं । सेसं पठमसिक्खापदनयेनेव वेदितब्बं । केवलज्झि इध इत्थीपि पुरिसोपि यो कोचि विज्जू अनन्धो अबधिरो अन्तोद्वादसहत्थे ओकासे ठितो वा निसिन्नो वा विक्खित्तोपि निद्वायन्तोपि अनापत्तिं करोति । बधिरो पन चक्खुमापि अन्धो वा अबधिरोपि न करोति । पाराजिकापत्तिज्च परिहापेत्वा दुट्ठुल्लवाचापत्ति वुत्ताति अयं विसेसो । सेसं पुरिमसदिसमेव । उभयत्थापि उम्मत्तकआदिकम्मिकानं अनापत्ति ।

समुट्ठानादीसु इदंसिक्खापदं तिसमुट्ठानं — कायचित्ततो, वाचाचित्ततो, कायवाचाचित्ततो च समुट्ठाति । किरियं, सज्जाविमोक्खं, सचित्तकं, लोकवज्जं, कायकम्मं, वचीकम्मं, अकुसलचित्तं, सुखमज्झत्तवेदनाहि द्विवेदनं । सेसं उत्तानत्थमेवाति ।

दुतियअनियतसिक्खापदवण्णना निट्ठिता ।

समन्तपासादिकाय विनयसंवण्णनाय

अनियतवण्णना निड्ढिता ।

४. निस्सगियकण्डं

१. चीवरवग्गो

१. पठमकथिनसिक्खापदवण्णना

तिंस निस्सगिया धम्मा, ये वुत्ता समिताविना ।

तेसं दानि करिस्सामि, अपुब्बपदवण्णनं ॥

४५९. तेन समयेन बुद्धो भगवा वेसालियं विहरति गोतमके चेतिये । तेन खो पन समयेन भगवता भिक्खूनं तिचीवरं अनुज्जातं होतीति एत्थ तिचीवरन्ति अन्तरवासको उत्तरासङ्गो सङ्घाटीति इदं चीवरत्तयं परिभुज्जितुं अनुज्जातं होति । यत्थ पनेतं अनुज्जातं, यदा च अनुज्जातं, येन च कारणेन अनुज्जातं, तं सब्बं चीवरक्खन्धके जीवकवत्थुस्मिं (महाव० ३२६ आदयो) आगतमेव । अज्जेनेव तिचीवरेन गामं पविसन्तीति येन विहारे अच्छन्ति न्हानञ्च ओतरन्ति, ततो अज्जेन, एवं दिवसे दिवसे नव चीवरानि धारेन्ति ।

४६०. उप्पन्नं होतीति अनुपज्जत्तिया द्वारं ददमानं पटिलाभवसेन उप्पन्नं होति, नो निप्फत्तिवसेन ।

आयस्मतो सारिपुत्तस्स दातुकामो होतीति आयस्मा किर आनन्दो भगवन्तं ठपेत्वा अज्जो एवरूपो गुणविसिद्धो पुग्गलो नत्थीति गुणबहुमानेन आयस्मन्तं सारिपुत्तं अतिममायति । सो सदापि मनापं चीवरं लभित्वा रजित्वा कप्पबिन्दुं दत्त्वा थेरस्सेव देति, पुरेभत्ते पणीतं यागुखज्जकं वा पिण्डपातं वा लभित्वापि थेरस्सेव देति, पच्छाभत्ते मधुफाणितादीनि लभित्वापि थेरस्सेव देति, उपट्ठाककुलेहि दारके निक्खामेत्वा पब्बाजेत्वापि थेरस्स सन्तिके उपज्झं गाहापेत्वा सयं अनुसावनकम्मं करोति । आयस्मापि सारिपुत्तो “पितु कत्तब्बकिच्चं नाम जेट्ठपुत्तस्स भारो, तं मया भगवतो कत्तब्बं किच्चं आनन्दो करोति, अहं आनन्दं निस्साय अप्पोस्सुक्को विहरितुं लभामी”ति आयस्मन्तं आनन्दं अतिविय ममायति, सोपि मनापं चीवरं लभित्वा आनन्दत्थेरस्सेव देतीति सब्बं पुरिमसदिसमेव । एवं गुणबहुमानेन ममायन्तो तदा उप्पन्नमपि तं चीवरं आयस्मतो सारिपुत्तस्स दातुकामो होतीति वेदितब्बो ।

नवमं वा भगवा दिवसं दसमं वाति एत्थ पन सचे भवेय्य “कथं थेरो जानाती”ति? बहूहि कारणेहि जानाति । सारिपुत्तत्थेरो किर जनपदचारिकं पक्कमन्तो आनन्दत्थेरं आपुच्छित्वाव पक्कमति “अहं एत्तकेन नाम कालेन आगच्छिस्सामि, एत्थन्तरे भगवन्तं मा पमज्जी”ति । सचे सम्मुखा न आपुच्छति, भिक्खू पेसेत्वापि आपुच्छित्वाव गच्छति । सचे अज्जत्थ वस्सं वसति, ये पठमतरं भिक्खू आगच्छन्ति, ते एवं पहिणति “मम वचनेन भगवतो च पादे सिरसा वन्दथ, आनन्दस्स च आरोग्यं वत्वा मं ‘असुकदिवसे नाम आगमिस्सती’ति वदथा”ति सदा च यथापरिच्छिन्नदिवसेयेव एति । अपिचायस्मा आनन्दो अनुमानेनपि जानाति “एत्तके दिवसे भगवता वियोगं सहन्तो अधिवासेन्तो आयस्मा सारिपुत्तो वसि, इतो दानि पट्टाय असुकं नाम दिवसं न अतिक्कमिस्सति अद्धा आगमिस्सती”ति । येसं येसज्हि पज्जा महती तेसं तेसं

भगवति पेमञ्च गारवो च महा होतीति इमिना नयेनापि जानाति । एवं बहूहि कारणेहि जानाति । तेनाह — “नवमं वा भगवा दिवसं दसमं वा”ति । एवं वुत्ते यस्मा इदं सिक्खापदं पण्णत्तिवज्जं, न लोकवज्जं; तस्मा आयस्मता आनन्देन वुत्तसदिसमेव परिच्छेदं करोन्तो “अथ खो भगवा...पे०... धारेतु”न्ति । सचे पन थेरेन अद्धमासो वा मासो वा उद्दिट्ठो अभविस्स, सोपि भगवता अनुज्जातो अस्स ।

४६२-३. निट्ठितचीवरस्मिन्ति येन केनचि निट्ठानेन निट्ठिते चीवरस्मिं । यस्मा पन तं चीवरं करणेनपि निट्ठितं होति, नस्सनादीहिपि तस्मास्स पदभाजने अत्थमत्तमेव दस्सेतुं भिक्खुनो चीवरं कतं वा होतीतिआदि वुत्तं । तत्थ कतन्ति सूचिकम्मपरियोसानेन कतं, सूचिकम्मपरियोसानं नाम यंकिञ्चि सूचिया कत्तब्बं पासपट्टगण्ठिकपट्टपरियोसानं कत्वा सूचिया पटिसामनं । नट्ठन्ति चोरादीहि हटं, एतम्पि हि करणपलिबोधस्स निट्ठितत्ता निट्ठितन्ति वुच्चति । **विनट्ठन्ति** उपचिकादीहि खायितं । दट्ठन्ति अग्गिना दट्ठं । **चीवरासा वा उपच्छिन्ना**ति “असुकस्मिं नाम कुले चीवरं लभिस्सामी”ति या चीवरासा उपपन्ना होति, सा वा उपच्छिन्ना, एतेसम्पि हि करणपलिबोधस्सेव निट्ठितत्ता निट्ठितभावो वेदितब्बो ।

उब्भतस्मिं कथिनेति कथिने च उब्भतस्मिं । एतेन दुतियस्स पलिबोधस्स अभावं दस्सेति । तं पन कथिनं यस्मा अट्ठसु वा मातिकासु एकाय अन्तरुब्भारेन वा उद्धरीयति, तेनस्स निद्वेसे “अट्ठन्नं मातिकान”न्तिआदि वुत्तं । तत्थ “अट्ठिमा, भिक्खवे, मातिका कथिनस्स उब्भाराय — पक्कमनन्तिका, निट्ठानन्तिका, सन्निट्ठानन्तिका, नासनन्तिका, सवनन्तिका, आसावच्छेदिका, सीमातिक्कन्तिका, सहुब्भारा”ति एवं अट्ठ मातिकायो **कथिनक्खन्धके** आगता । अन्तरुब्भारोपि “सुणातु मे, भन्ते, सङ्गो; यदि सङ्गस्स पत्तकल्लं, सङ्गो कथिनं उद्धरेय्य, एसा जत्ति । सुणातु मे, भन्ते, सङ्गो; सङ्गो कथिनं उद्धरति, यस्सायस्मतो खमति, कथिनस्स उब्भारो, सो तुणहस्स; यस्स नक्खमति, सो भासेय्य । उब्भतं सङ्गेन कथिनं, खमति सङ्गस्स, तस्मा तुणही, एवमेतं धारयामी”ति (पाचि० ९२६) एवं भिक्खुनीविभङ्गे आगतो । तत्थ यं वत्तब्बं तं आगतट्ठानेयेव वण्णयिस्साम । इध पन वुच्चमाने पाळि आहरितब्बा होति, अत्थोपि वत्तब्बो । वुत्तोपि च न सुविज्जेय्यो होति, अट्ठाने वुत्तत्ताय ।

दसाहपरमन्ति दस अहानि परमो परिच्छेदो अस्साति दसाहपरमो, तं दसाहपरमं कालं धारेतब्बन्ति अत्थो । पदभाजने पन अत्थमत्तमेव दस्सेतुं “दसाहपरमता धारेतब्ब”न्ति वुत्तं । इदञ्चि वुत्तं होति “दसाहपरम”न्ति एत्थ या दसाहपरमता दसाहपरमभावो, अयं एत्तको कालो याव नातिक्कमति ताव धारेतब्बन्ति ।

अधिट्ठितविकप्पितेसु अपरियापन्नत्ता अतिरेकं चीवरन्ति **अतिरेकचीवरं** । तेनेवस्स पदभाजने वुत्तं “अनधिट्ठितं अविकप्पित”न्ति ।

छन्नं चीवरानं अज्जतरन्ति खोमं, कप्पासिकं, कोसेय्यं, कम्बलं, साणं, भङ्गन्ति इमेसं छन्नं चीवरानं अज्जतरं । एतेन चीवरस्स जातिं दस्सेत्वा इदानीं पमाणं दस्सेतुं “विकप्पनुपगं पच्छिम”न्ति आह । तस्स पमाणं दीघतो द्वे विदत्थियो, तिरियं विदत्थि । तत्रायं पाळि — “अनुजानामि, भिक्खवे, आयामेन अट्ठङ्गुलं सुगतङ्गुलेन चतुरङ्गुलवित्थतं पच्छिमं चीवरं विकप्पेतु”न्ति (महाव० ३५८) ।

तं अतिक्कामयतो निस्सगियं पाचित्तियन्ति तं यथावुत्तजातिप्पमाणं चीवरं दसाहपरमं कालं अतिक्कामयतो, एत्थन्तरे यथा अतिरेकचीवरं न होति तथा अकुब्बतो निस्सगियं पाचित्तिं, तज्ज चीवरं निस्सगियं होति, पाचित्तिपापत्ति चस्स होतीति अत्थो । अथ वा निस्सज्जनं निस्सगियं, पुब्बभागे कत्तब्बस्स विनयकम्मस्सेतं नामं । निस्सगियमस्स

अथीति निस्सगियमिच्चेव । किन्तं? पाचित्तियं । तं अतिककामयतो सनिस्सगियविनयकम्मं पाचित्तियं होतीति अयमेत्थ अत्थो । पदभाजने पन पठमं ताव अत्थविकप्पं दस्सेतुं “तं अतिककामयतो निस्सगियं होती”ति मातिकं ठपेत्वा “एकादसे अरुणुगगमने निस्सगियं होति, निस्सज्जितब्ब”न्ति वुत्तं । पुन यस्स च निस्सज्जितब्बं, यथा च निस्सज्जितब्बं, तं दस्सेतुं “सङ्खस्स वा”तिआदि वुत्तं । तत्थ **एकादसे अरुणुगगमने**ति एत्थ यं दिवसं चीवरं उप्पन्नं तस्स यो अरुणो, सो उप्पन्नदिवसनिस्सितो, तस्मा चीवरुप्पाददिवसएन सद्धिं एकादसे अरुणुगगमने निस्सगियं होतीति वेदितब्बं । सचेपि बहूनि एकज्जं बन्धित्वा वा वेठेत्वा वा ठपितानि एकाव आपत्ति । अबद्धावेठितेसु वत्थुगणनाय आपत्तियो ।

निस्सज्जित्वा आपत्ति देसेतब्बाति कथं देसेतब्बा? यथा **खन्धके** वुत्तं, कथञ्च तत्थ वुत्तं? एवं वुत्तं — “तेन, भिक्खवे, भिक्खुना सङ्खं उपसङ्कमित्वा एकंसं उत्तरासङ्गं करित्वा वुट्ठानं भिक्खूनं पादे वन्दित्वा उक्कुटिकं निसीदित्वा अज्जलिं पग्गहेत्वा एवमस्स वचनीयो — ‘अहं, भन्ते, इत्थन्नामं आपत्तिं आपन्नो, तं पटिदेसेमी’”ति (चूळव० २३९) । इध पन सचे एकं चीवरं होति “एकं निस्सगियं पाचित्तियं”न्ति वत्तब्बं । सचे द्वे, “द्वे”ति वत्तब्बं । सचे बहूनि “सम्बहुलानी”ति वत्तब्बं । निस्सज्जनेपि सचे एकं यथापाळिमेव “इदं मे, भन्ते, चीवरं”न्ति वत्तब्बं । सचे द्वे वा बहूनि वा, “इमानि मे, भन्ते, चीवरानि दसाहातिक्कन्तानि निस्सगियानि, इमानाहं सङ्खस्स निस्सज्जामी”ति वत्तब्बं । पाळिं वत्तुं असक्कोन्तेन अज्जथापि वत्तब्बं ।

ब्यत्तेन भिक्खुना पटिबलेन आपत्ति पटिग्गहेतब्बाति खन्धके वुत्तनयेनेव पटिग्गहेतब्बा । एवञ्चि तत्थ वुत्तं — “ब्यत्तेन भिक्खुना पटिबलेन सङ्खो जापेतब्बो —

‘सुणातु मे भन्ते सङ्खो, अयं इत्थन्नामो भिक्खु आपत्तिं सरति विवरति उत्तानिं करोति देसेति, यदि सङ्खस्स पत्तकल्लं, अहं इत्थन्नामस्स भिक्खुनो आपत्तिं पटिग्गहेय्य’न्ति ।

तेन वत्तब्बो ‘पस्ससी’ति? ‘आम, पस्सामी’ति । आयतिं संवरेय्यासी’ति (चूळव० २३९) । द्वीसु पन सम्बहुलासु वा पुरिमनयेनेव वचनभेदो जातब्बो ।

चीवरदानेपि “सङ्खो इमं चीवरं इमानि चीवरानी”ति वत्थुवसेन वचनभेदो वेदितब्बो । गणस्स च पुगलस्स च निस्सज्जनेपि एसेव नयो ।

आपत्तिदेसनापटिग्गहणेसु पनेत्थ अयं पाळि — “तेन, भिक्खवे, भिक्खुना सम्बहुले भिक्खू उपसङ्कमित्वा एकंसं उत्तरासङ्गं कत्वा वुट्ठानं भिक्खूनं पादे वन्दित्वा उक्कुटिकं निसीदित्वा अज्जलिं पग्गहेत्वा एवमस्स वचनीया — ‘अहं, भन्ते, इत्थन्नामं आपत्तिं आपन्नो तं पटिदेसेमी’ति । ब्यत्तेन भिक्खुना पटिबलेन ते भिक्खू जापेतब्बा —

‘सुणन्तु मे आयस्मन्ता, अयं इत्थन्नामो भिक्खु आपत्तिं सरति विवरति उत्तानिं करोति देसेति । यदायस्मन्तानं पत्तकल्लं, अहं इत्थन्नामस्स भिक्खुनो आपत्तिं पटिग्गहेय्य’न्ति ।

तेन वत्तब्बो ‘पस्ससी’ति? ‘आम, पस्सामी’ति । ‘आयतिं संवरेय्यासी’ति ।

तेन भिक्खुना एकं भिक्खुं उपसङ्कमित्वा एकंसं उत्तरासङ्गं करित्वा उक्कुटिकं निसीदित्वा अज्जलिं पग्गहेत्वा एवमस्स वचनीयो — ‘अहं, आवुसो, इत्थन्नामं आपत्तिं आपन्नो तं पटिदेसेमी’ति । तेन वत्तब्बो ‘पस्ससी’ति, आम

पस्सामीति आयतिं संवरेय्यासी'ति (चूळव० २३९) । तत्थ पुरिमनयेनेव आपत्तिया नामग्गहणं वचनभेदो च वेदितब्बो ।

यथा च गणस्स निस्सज्जने एवं द्विन्नं निस्सज्जनेपि पाळि वेदितब्बा । यदि हि विसेसो भवेय्य, यथेव “अनुजानामि, भिक्खवे, तिण्णन्नं पारिसुद्धिउपोसथं कातुं, एवञ्च पन, भिक्खवे, कातब्बो । ब्यत्तेन भिक्खुना पटिबलेन ते भिक्खू जापेतब्बा”तिआदिना नयेन “तिण्णन्नं पारिसुद्धिउपोसथं कातुं”न्ति वत्त्वा पुन “अनुजानामि, भिक्खवे, द्विन्नं पारिसुद्धिउपोसथं कातुं, एवञ्च पन, भिक्खवे, कातब्बो । थेरेन भिक्खुना एकंसं उत्तरासङ्ग”न्तिआदिना (महाव० १६८) नयेन विसुंयेव द्विन्नं पारिसुद्धिउपोसथो वुत्तो, एवमिधापि विसुं पाळिं वदेय्य, यस्मा पन नत्थि, तस्मा अवत्त्वा गतोति, गणस्स वुत्ता पाळियेवेत्थ पाळि ।

आपत्तिपटिग्गहणे पन अयं विसेसो, यथा गणस्स निस्सज्जित्वा आपत्तिया देसियमानाय आपत्तिपटिग्गाहको भिक्खु जत्तिं ठपेति, एवं अट्टपेत्वा द्वीसु अज्जतरेन यथा एकपुग्गलो पटिग्गहाति, एवं आपत्ति पटिग्गहेतब्बा । द्विन्नज्हि जत्तिट्ठपना नाम नत्थि, यदि सिया द्विन्नं पारिसुद्धिउपोसथं विसुं न वदेय्य ।

निस्सट्ठचीवरदानेपि यथा “इमं चीवरं आयस्मतो दम्मी”ति एको वदति, एवं “इमं मयं चीवरं आयस्मतो देमा”ति वत्तुं वट्टति । इतो गरुकतरानि हि जत्तिदुतियकम्मानिपि “अपलोकेत्वा कातब्बानी”ति वुत्तानि अत्थि, तेसं एतं अनुलोमं निस्सट्ठचीवरं पन दातब्बमेव अदातुं न लब्भति, विनयकम्ममत्तज्हेतं । न तं तेन सङ्घस्स वा गणस्स वा पुग्गलस्स वा दिन्नमेव होतीति ।

४६८. दसाहातिक्कन्ते अतिक्कन्तसज्जीति दसाहं अतिक्कन्ते चीवरे “अतिक्कन्तं इदं”न्ति एवंसज्जी, दसाहे वा अतिक्कन्ते “अतिक्कन्तो दसाहो”ति एवंसज्जी । **निस्सग्गियं पाचित्तियन्ति** न इध सज्जा रक्खति । योपि एवंसज्जी, तस्सपि तं चीवरं निस्सग्गियं पाचित्तियापत्ति च । सनिस्सग्गियविनयकम्मं वा पाचित्तियन्ति उभोपि अत्थविकप्पा युज्जन्ति । एस नयो सब्बत्थ ।

अविस्सज्जिते विस्सज्जितसज्जीति कस्सचि अदिन्ने अपरिच्चत्ते “परिच्चत्तं मया”ति एवंसज्जी ।

अनट्ठे नट्टसज्जीति अत्तनो चीवरेन सद्धिं बहूनि अज्जेसं चीवरानि एकतो ठपितानि चोरा हरन्ति । तत्रेस अत्तनो चीवरे अनट्ठे नट्टसज्जी होति । एस नयो अविनट्टादीसुपि ।

अविलुत्तेति एत्थ पन गब्भं भिन्दित्वा पसय्हावहारवसेन अविलुत्तेति वेदितब्बं ।

अनिस्सज्जित्वा परिभुज्जति आपत्ति दुक्कटस्साति सकिं निवत्थं वा सकिं पारुतं वा कायतो अमोचेत्वा दिवसम्पि विचरति, एकाव आपत्ति । मोचेत्वा मोचेत्वा निवासेति वा पारुपति वा पयोगे पयोगे दुक्कटं । दुन्निवत्थं वा दुप्पारुतं वा सण्ठपेन्तस्स अनापत्ति । अज्जस्स तं परिभुज्जतोपि अनापत्ति, “अनापत्ति अज्जेन कतं पटिलभित्वा परिभुज्जती”ति (पारा० ५७०) आदिवचनज्चेत्थ साधकं । अनतिक्कन्ते अतिक्कन्तसज्जिनो वेमतिकस्स च दुक्कटं परिभोगं सन्धाय वुत्तं ।

४६९. “अनापत्ति अन्तोदसाहं अधिट्ठेति, विकप्पेती”ति एत्थ पन अधिट्ठानुपगं विकप्पनुपगञ्च वेदितब्बं । तत्रायं पाळि — अथ खो भिक्खूनं एतदहोसि — “यानि तानि भगवता अनुज्जातानि ‘तिचीवर’न्ति वा ‘वस्सिकसाटिका’ति वा

‘निसीदन’न्ति वा ‘पच्चत्थरण’न्ति वा ‘कण्डुप्पटिच्छादी’ति वा मुखपुञ्चनचोळकन्ति वा परिक्खारचोळन्ति वा सब्बानि तानि अधिद्धातब्बानीति नु खो उदाहु विकप्पेतब्बानी’ति, भगवतो एतमत्थं आरोचेसुं —

“अनुजानामि, भिक्खवे, तिचीवरं अधिद्धातुं न विकप्पेतुं; वस्सिकसाटिकं वस्सानं चातुमासं अधिद्धातुं ततो परं विकप्पेतुं; निसीदनं अधिद्धातुं न विकप्पेतुं; पच्चत्थरणं अधिद्धातुं न विकप्पेतुं; कण्डुप्पटिच्छादिं यावआबाधा अधिद्धातुं ततो परं विकप्पेतुं; मुखपुञ्चनचोळं अधिद्धातुं न विकप्पेतुं; परिक्खारचोळं अधिद्धातुं न विकप्पेतुं”न्ति (महाव० ३५८)।

“तत्थ तिचीवरं” अधिद्धहन्तेन रजित्वा कप्पबिन्दुं दत्त्वा पमाणयुत्तमेव अधिद्धातब्बं। तस्स पमाणं उक्कट्टपरिच्छेदेन सुगतचीवरतो ऊनकं वट्टति, लामकपरिच्छेदेन सङ्घाटिया उत्तरासङ्गस्स च दीघतो मुट्ठिपञ्चकं तिरियं मुट्ठित्तिकं पमाणं वट्टति। अन्तरवासको दीघतो मुट्ठिपञ्चको तिरियं द्विहत्थोपि वट्टति। पारुपणेनपि हि सक्का नाभिं पटिच्छादेतुन्ति। वुत्तप्पमाणतो पन अतिरेकं ऊनकञ्च परिक्खारचोळन्ति अधिद्धातब्बं।

तत्थ यस्मा “द्वे चीवरस्स अधिद्धाना — कायेन वा अधिद्धेति, वाचाय वा अधिद्धेती”ति (परि० ३२२) वुत्तं, तस्मा पुराणसङ्घाटिं “इमं सङ्घाटिं पच्चुद्धरामी”ति पच्चुद्धरित्वा नवं सङ्घाटिं हत्थेन गहेत्वा “इमं सङ्घाटिं अधिद्धामी”ति चित्तेन आभोगं कत्वा कायविकारं करोन्तेन कायेन अधिद्धातब्बा। इदं कायेन अधिद्धानं, तं येन केनचि सरीरावयवेन अफुसन्तस्स न वट्टति। वाचाय अधिद्धाने पन वचीभेदं कत्वा वाचाय अधिद्धातब्बा। तत्र दुविधं अधिद्धानं — सचे हत्थपासे होति “इमं सङ्घाटिं अधिद्धामी”ति वाचा भिन्दितब्बा। अथ अन्तोगम्भे वा उपरिपासादे वा सामन्तविहारे वा होति ठपितद्धानं सल्लक्खेत्वा “एतं सङ्घाटिं अधिद्धामी”ति वाचा भिन्दितब्बा। एस नयो उत्तरासङ्गे अन्तरवासके च। नाममत्तमेव हि विसेसो। तस्मा सब्बानि सङ्घाटिं उत्तरासङ्गं अन्तरवासकन्ति एवं अत्तनो नामेनेव अधिद्धातब्बानि। सचे अधिद्धहित्वा ठपितवत्थेहि सङ्घाटिआदीनि करोति, निट्ठिते रजने च कप्पे च इमं “पच्चुद्धरामी”ति पच्चुद्धरित्वा पुन अधिद्धातब्बानि। अधिद्धितेन पन सद्धिं महन्ततरमेव दुतियपट्टं वा खण्डं वा संसिब्बन्तेन पुन अधिद्धातब्बमेव। समे वा खुद्धके वा अधिद्धानकिच्चं नत्थि।

तिचीवरं पन परिक्खारचोळं अधिद्धातुं वट्टति न वट्टतीति? **महापदुमत्थेरो** किराह — “तिचीवरं तिचीवरमेव अधिद्धातब्बं। सचे परिक्खारचोळाधिद्धानं लभेय्य उदोसितसिक्खापदे परिहारो निरत्थको भवेय्या”ति। एवं वुत्ते किर अवसेसा भिक्खू आहंसु — “परिक्खारचोळम्पि भगवताव अधिद्धातब्बन्ति वुत्तं, तस्मा वट्टती”ति। **महापच्चरियम्पि** वुत्तं “परिक्खारचोळं नाम पाटेककं निधानमुखमेतन्ति तिचीवरं परिक्खारचोळन्ति अधिद्धहित्वा परिभुज्जितुं वट्टति। उदोसितसिक्खापदे पन तिचीवरं अधिद्धहित्वा परिहरन्तस्स परिहारो वुत्तो”ति। उभतोविभङ्गभाणको पुण्णवालिक्कावासी **महातिस्सत्थेरोपि** किर आह — “मयं पुब्बे महाथेरानं अस्सुम्ह, अरञ्जवासिनो भिक्खू रुक्खसुसिरादीसु चीवरं ठपेत्वा पधानं पदहनत्थाय गच्छन्ति। सामन्तविहारे धम्मसवनत्थाय गतानञ्च नेसं सूरिये उट्ठिते सामणेरा वा दहरभिक्खू वा पत्तचीवरं गहेत्वा गच्छन्ति, तस्मा सुखपरिभोगत्थं तिचीवरं परिक्खारचोळन्ति अधिद्धातुं वट्टती”ति। **महापच्चरियम्पि** वुत्तं पुब्बे आरज्जिका भिक्खू अबद्धसीमायं दुप्परिहारन्ति तिचीवरं परिक्खारचोळमेव अधिद्धहित्वा परिभुज्जिसू”ति।

“वस्सिकसाटिका” अनतिरिक्तप्पमाणा नामं गहेत्वा वुत्तनयेनेव चत्तारो वस्सिके मासे अधिद्धातब्बा, ततो परं पच्चुद्धरित्वा विकप्पेतब्बा। वण्णभेदमत्तरत्तापि चेसा वट्टति। द्वे पन न वट्टन्ति। “**निसीदनं**” वुत्तनयेन अधिद्धातब्बमेव, तञ्च खो पमाणयुत्तं एकमेव, द्वे न वट्टन्ति। “**पच्चत्थरण**”म्पि अधिद्धातब्बमेव, तं पन महन्तम्पि वट्टति, एकम्पि वट्टति,

बहूनिपि वट्टन्ति । नीलम्पि पीतकम्पि सदसम्पि पुष्पदसम्पीति सब्बप्पकारं वट्टति । सकिं अधिद्धितं अधिद्धितमेव होति । “**कण्डुप्पटिच्छादि**” याव आबाधो अत्थि, ताव पमाणिका अधिद्धातब्बा । आबाधे वूपसन्ते पच्चुद्धरित्वा विकप्पेतब्बा, एकाव वट्टति । “**मुखपुञ्जनचोळं**” अधिद्धातब्बमेव, याव एकं धोवियति, ताव अज्जं परिभोगत्थाय इच्छितब्बन्ति द्वे वट्टन्ति । अपरे पन थेरा “निधानमुखमेतं बहूनिपि वट्टन्ती”ति वदन्ति । **परिक्खारचोळे** गणना नत्थि, यत्तकं इच्छति तत्तकं अधिद्धातब्बमेव । **थविकापि परिस्सावनम्पि** विकप्पनुपगं पच्छिमचीवरप्पमाणं “परिक्खारचोळक”न्ति अधिद्धातब्बमेव । बहूनि एकतो कत्वा “इमानि चीवरानि परिक्खारचोळानि अधिद्धामी”ति अधिद्धातुम्पि वट्टतियेव । भेसज्जनवकम्ममातापितुआदीनं अत्थाय ठपेन्तेनपि अधिद्धातब्बमेव । **महापच्चरियं** पन “अनापत्ती”ति वुत्तं । मज्जभिसि पीठकभिसि बिम्बोहनं पावारो कोजवोति एतेसु पन सेनासनपरिक्खारत्थाय दिन्नपच्चत्थरणे च अधिद्धानकिच्चं नत्थियेव ।

अधिद्धितचीवरं पन परिभुज्जतो कथं अधिद्धानं विजहतीति? अज्जस्स दानेन, अच्छिन्दित्वा गहणेन, विस्सासग्गाहेन, हीनायावत्तनेन, सिक्खापच्चक्खानेन, कालंकिरियाय, लिङ्गपरिवत्तनेन, पच्चुद्धरणेन, छिद्दभावेनाति इमेहि नवहि कारणेहि विजहति । तत्थ पुरिमेहि अट्ठहि सब्बचीवरानि अधिद्धानं विजहन्ति, छिद्दभावेन पन तिचीवरस्सेव सब्बअट्ठकथासु अधिद्धानविजहनं वुत्तं, तज्ज नखपिट्ठिप्पमाणेन छिद्देन । तत्थ नखपिट्ठिप्पमाणं कनिट्ठुल्लिनखवसेन वेदितब्बं, छिद्दज्ज विनिब्बिद्धिद्दमेव । छिद्दस्स हि अब्भन्तरे एकतन्तु चेपि अच्छिन्नो होति, रक्खति । तत्थ सङ्गाटिया च उत्तरासङ्गस्स च दीघन्ततो विदत्थिप्पमाणस्स तिरियन्ततो अट्ठुल्लप्पमाणस्स पदेसस्स ओरतो छिद्दं अधिद्धानं भिन्दति, परतो न भिन्दति । अन्तरवासकस्स पन दीघन्ततो विदत्थिप्पमाणस्सेव तिरियन्ततो चतुरङ्गुलप्पमाणस्स पदेसस्स ओरतो छिद्दं अधिद्धानं भिन्दति, परतो न भिन्दति । तस्मा जाते छिद्दे तं चीवरं अतिरेकचीवरद्धाने तिट्ठति, सूचिकम्मं कत्वा पुन अधिद्धातब्बं । **महासुमत्थेरो** पनाह — “पमाणचीवरस्स यत्थ कत्थचि छिद्दं अधिद्धानं भिन्दति, महन्तस्स पन पमाणतो बहि छिद्दं अधिद्धानं न भिन्दति, अन्तोजातं भिन्दती”ति । **करवीकतिस्सत्थेरो** आह — “खुद्दकं महन्तं न पमाणं, द्वे चीवरानि पारुपन्तस्स वामहत्थे सङ्गरित्वा ठपितद्धाने छिद्दं अधिद्धानं न भिन्दति, ओरभागे भिन्दति । अन्तरवासकस्सपि ओवट्ठिकं करोन्तेन सङ्गरितद्धाने छिद्दं न भिन्दति, ततो ओरं भिन्दती”ति । **अन्धकट्टकथायं** पन तिचीवरे **महासुमत्थेरवा**दं पमाणं कत्वा उत्तरिम्पि इदं वुत्तं “पच्छिमप्पमाणं अधिद्धानं रक्खती”ति । परिक्खारचोळे दीघसो अट्ठुल्ले सुगतङ्गुलेन तिरियं चतुरङ्गुले यत्थ कत्थचि छिद्दं अधिद्धानं विजहति । महन्ते चोळे ततो परेन छिद्दं अधिद्धानं न विजहति । एस नयो सब्बेसु अधिद्धातब्बकेसु चीवरेसू”ति ।

तत्थ यस्मा सब्बेसम्पि अधिद्धातब्बकचीवरानं विकप्पनुपगपच्छिमप्पमाणतो अज्जं पच्छिमप्पमाणं नाम नत्थि, यज्जि निसीदन-कण्डुप्पटिच्छादि-वस्सिकसाटिकानं पमाणं वुत्तं, तं उक्कट्ठं, ततो उत्तरि पटिसिद्धत्ता न पच्छिमं ततो हेट्ठा अप्पटिसिद्धत्ता । तिचीवरस्सापि सुगतचीवरप्पमाणतो ऊनकत्तं उक्कट्ठप्पमाणमेव । पच्छिमं पन विसुं सुत्ते वुत्तं नत्थि । मुखपुञ्जनपच्चत्थरणपरिक्खारचोळानं उक्कट्ठपरिच्छेदो नत्थियेव । विकप्पनुपगपच्छिमेन पन पच्छिमपरिच्छेदो वुत्तो । तस्मा यं ताव **अन्धकट्टकथायं** “पच्छिमप्पमाणं अधिद्धानं रक्खती”ति वत्त्वा तत्थ परिक्खारचोळस्सेव सुगतङ्गुलेन अट्ठुल्लचतुरङ्गुलपच्छिमप्पमाणं दस्सेत्वा इतरेसं तिचीवरादीनं मुट्ठिपज्जकादिपभेदं पच्छिमप्पमाणं सन्धाय “एस नयो सब्बेसु अधिद्धातब्बकेसुचीवरेसू”ति वुत्तं, तं न समेति ।

करवीकतिस्सत्थेरवादेपि दीघन्ततोयेव छिद्दं दस्सितं, तिरियन्ततो न दस्सितं, तस्मा सो अपरिच्छिन्नो । **महासुमत्थे**रवादे “पमाणचीवरस्स यत्थ कत्थचि छिद्दं अधिद्धानं भिन्दति, महन्तस्स पन पमाणतो बहि छिद्दं अधिद्धानं न भिन्दती”ति वुत्तं । इदं पन न वुत्तं — “इदं नाम पमाणचीवरं इतो उत्तरि महन्तं चीवर”न्ति । अपिचेत्थ तिचीवरादीनं

मुद्रिपञ्चकादिभेदं पच्छिमप्पमाणन्ति अधिप्पेतं । तत्थ यदि पच्छिमप्पमाणतो बहि छिद्दं अधिद्धानं न भिन्देय्य, उक्कट्टपत्तस्सापि मज्झिमपत्तस्स वा ओमकप्पमाणतो बहि छिद्दं अधिद्धानं न भिन्देय्य, न च न भिन्दति । तस्मा अयम्पि वादो अपरिच्छिन्नो ।

यो पनायं सब्बपठमो अट्ठकथावादो, अयमेवेत्थ पमाणं । कस्मा? परिच्छेदसब्भावतो । तिचीवरस्स हि पच्छिमप्पमाणञ्च छिद्दप्पमाणञ्च छिद्दुप्पत्तिदेसप्पमाणञ्च सब्बअट्ठकथासुयेव परिच्छिन्दित्वा वुत्तं, तस्मा स्वेव वादो पमाणं । अद्भा हि सो भगवतो अधिप्पायं अनुगन्त्वा वुत्तो । इतरेसु पन नेव परिच्छेदो अत्थि, न पुब्बापरं समेतीति ।

यो पन दुब्बलद्धाने पठमं अगगळं दत्त्वा पच्छा दुब्बलद्धानं छिन्दित्वा अपनेति, अधिद्धानं न भिज्जति । मण्डलपरिवत्तनेपि एसेव नयो । दुपट्टस्स एकस्मिं पटले छिद्दे वा जाते गळिते वा अधिद्धानं न भिज्जति, खुद्दकं चीवरं महन्तं करोति, महन्तं वा खुद्दकं करोति, अधिद्धानं न भिज्जति । उभो कोटियो मज्झे करोन्तो सचे पठमं छिन्दित्वा पच्छा घटेति, अधिद्धानं भिज्जति । अथ घटेत्वा छिन्दति, न भिज्जति, रजकेहि धोवापेत्वा सेतं कारापेन्तस्सापि अधिद्धानं अधिद्धानमेवाति । अयं ताव “अन्तोदसाहं अधिद्देति विकप्पेती”ति एत्थ अधिद्धाने विनिच्छयो ।

विकप्पने पन द्वे विकप्पना — सम्मुखाविकप्पना च परम्मुखाविकप्पना च । कथं सम्मुखाविकप्पना होतीति? चीवरानं एकबहुभावं सन्निहितासन्निहितभावञ्च जत्वा “इमं चीवरं”ति वा “इमानि चीवरानी”ति वा “एतं चीवरं”ति वा “एतानि चीवरानी”ति वा “तुहं विकप्पेमी”ति वत्तब्बं, अयमेका सम्मुखाविकप्पना । एत्तावता निधेतुं वट्टति, परिभुज्जितुं पन विस्सज्जेतुं वा अधिद्धानं वा न वट्टति । “महं सन्तकं, महं सन्तकानि परिभुज्ज वा विस्सज्जेहि वा यथापच्चयं वा करोही”ति एवं पन वुत्ते पच्चुद्धारो नाम होति । ततोपभुति परिभोगादयोपि वट्टन्ति ।

अपरोपि नयो — तथेव चीवरानं एकबहुभावं सन्निहितासन्निहितभावञ्च जत्वा तस्सेव भिक्खुनो सन्तिके “इमं चीवरं”ति वा “इमानि चीवरानी”ति वा “एतं चीवरं”ति वा “एतानि चीवरानी”ति वा वत्त्वा पञ्चसु सहधम्मिकेसु अज्जतरस्स अत्तना अभिरुचितस्स यस्स कस्सचि नामं गहेत्वा “तिस्सस्स भिक्खुनो विकप्पेमी”ति वा “तिस्साय भिक्खुनिया, सिक्खमानाय, तिस्सस्स सामणेस्स, तिस्साय सामणेरिया विकप्पेमी”ति वा वत्तब्बं, अयं अपरापि सम्मुखाविकप्पना । एत्तावता निधेतुं वट्टति, परिभोगादीसु पन एकम्पि न वट्टति । तेन पन भिक्खुना “तिस्सस्स भिक्खुनो सन्तकं...पे०... तिस्साय सामणेरिया सन्तकं परिभुज्ज वा विस्सज्जेहि वा यथापच्चयं वा करोही”ति वुत्ते पच्चुद्धारो नाम होति । ततोपभुति परिभोगादयोपि वट्टन्ति ।

कथं परम्मुखाविकप्पना होतीति? चीवरानं तथेव एकबहुभावं सन्निहितासन्निहितभावञ्च जत्वा “इमं चीवरं”ति वा “इमानि चीवरानी”ति वा “एतं चीवरं”ति वा “एतानि चीवरानी”ति वा वत्त्वा “तुहं विकप्पन्त्थाय दम्मी”ति वत्तब्बं । तेन वत्तब्बो — “को ते मित्तो वा सन्दिट्ठो वा”ति? ततो इतरेन पुरिमनयेनेव “तिस्सो भिक्खूति वा...पे०... तिस्सा सामणेरी”ति वा वत्तब्बं । पुन तेन भिक्खुना “अहं तिस्सस्स भिक्खुनो दम्मीति वा...पे०... तिस्साय सामणेरिया दम्मी”ति वा वत्तब्बं, अयं परम्मुखाविकप्पना । एत्तावता निधेतुं वट्टति, परिभोगादीसु पन एकम्पि न वट्टति । तेन पन भिक्खुना दुतियसम्मुखाविकप्पनायं वुत्तनयेनेव “इत्थन्नामस्स सन्तकं परिभुज्ज वा विस्सज्जेहि वा यथापच्चयं वा करोही”ति वुत्ते पच्चुद्धारो नाम होति । ततोपभुति परिभोगादयोपि वट्टन्ति ।

द्विन्नं विकप्पनानं किं नानाकरणं? सम्मुखाविकप्पनायं सयं विकप्पेत्वा परेन पच्चुद्धारपेति । परम्मुखाविकप्पनाय

परेनेव विकप्पापेत्वा परेनेव पच्चुद्धरापेति, इदमेत्थ नानाकरणं । सचे पन यस्स विकप्पेति, सो पज्जत्तिकोविदो न होति, न जानाति पच्चुद्धरितुं, तं चीवरं गहेत्वा अज्जस्स ब्यत्तस्स सन्तिकं गन्त्वा पुन विकप्पेत्वा पच्चुद्धरापेतब्बं । विकप्पितविकप्पना नामेसा वट्ठति । अयं “विकप्पेती”ति इमस्मिं पदे विनिच्छयो ।

“अनुजानामि, भिक्खवे, तिचीवरं अधिद्धातुं न विकप्पेतु”न्ति आदिवचनतो च इदं “विकप्पेती”ति अविसेसेन वुत्तवचनं विरुद्धं विय दिस्सति, न च विरुद्धं तथागता भासन्ति । तस्मा एवमस्स अत्थो वेदितब्बो, तिचीवरं तिचीवरसङ्घेपेनेव परिहरतो अधिद्धातुमेव अनुजानामि, न विकप्पेतुं । वस्सिकसाटिकं पन चातुमासतो परं विकप्पेतुमेव न अधिद्धातुं । एवञ्च सति यो तिचीवरे एकेन चीवरेण विप्पवसितुकामो होति, तस्स तिचीवराधिद्धानं पच्चुद्धरित्वा विप्पवाससुखत्थं विकप्पनाय ओकासो दिन्नो होति । दसाहातिक्कमे च अनापत्तीति एतेनुपायेन सब्बत्थ विकप्पनाय अप्पटिसिद्धभावो वेदितब्बो ।

विस्सज्जेतीति अज्जस्स देति । कथं पन दिन्नं होति, कथं गहितं? “इमं तुय्हं देमि ददामि दज्जामि ओणोजेमि परिच्चजामि निस्सज्जामि विस्सज्जामीति वा “इत्थन्नामस्स देमि... पे०... निस्सज्जामी”ति वा वदति, सम्मुखापि परम्मुखापि दिन्नयेव होति । “तुय्हं गण्हाही”ति वुत्ते “मय्हं गण्हामी”ति वदति, सुदिन्नं सुगहितञ्च । “तव सन्तकं करोहि, तव सन्तकं होतु, तव सन्तकं करिस्ससी”ति वुत्ते “मम सन्तकं करोमि, मम सन्तकं होतु, मम सन्तकं करिस्सामी”ति वदति, दुद्दिन्नं दुग्गहितञ्च । नेव दाता दातुं जानाति, न इतरो गहेतुं । सचे पन “तव सन्तकं करोही”ति वुत्ते “साधु, भन्ते, मय्हं गण्हामी”ति गण्हाति, सुगहितं । सचे पन “एको गण्हाही”ति वदति, इतरो “न गण्हामी”ति पुन सो “दिन्नं मया तुय्हं, गण्हाही”ति वदति, इतरोपि “न मय्हं इमिना अत्थो”ति वदति । ततो पुरिमोपि “मया दिन्नं”न्ति दसाहं अतिक्कामेति, पच्छिमोपि “मया पटिक्खित्तं”न्ति । कस्स आपत्तीति? न कस्सचि आपत्ति । यस्स पन रुच्चति, तेन अधिद्धित्वा परिभुज्जितब्बं ।

यो पन अधिद्धाने वेमतिको, तेन किं कातब्बं? वेमतिकभावं आरोचेत्वा सचे अनधिद्धितं भविस्सति, एवं मे कप्पियं होतीति वत्वा वुत्तनयेनेव निस्सज्जितब्बं । न हि एवं जानापेत्वा विनयकम्मं करोन्तस्स मुसावादो होति । केचि पन “एकेन भिक्खुना विस्सासं गहेत्वा पुन दिन्नं वट्ठती”ति वदन्ति, तं न युज्जति । न हि तस्सेतं विनयकम्मं, नापि तं एतकेन अज्जं वत्थुं होति ।

नस्सतीति आदि उत्तानत्थमेव । **यो न ददेय्य आपत्ति दुक्कटस्साति** एत्थ “मय्हं दिन्नं इमिना”ति इमाय सज्जाय न देन्तस्स दुक्कटं । तस्स सन्तकभावं पन जत्वा लेसेन अच्छिन्दन्तो भण्डं अग्धापेत्वा कारेतब्बोति ।

समुद्धानादीसु इदं सिक्खापदं कथिनसमुद्धानं नाम कायवाचातो च कायवाचाचित्ततो च समुद्धानि, अनधिद्धानेन च अविकप्पनेन च आपज्जनतो अकिरियं, सज्जाय अभावेपि न मुच्चति, अजानन्तोपि आपज्जतीति नोसज्जाविमोक्खं, अचित्तकं, पण्णत्तिवज्जं, कायकम्मं, वचीकम्मं, तिचित्तं, तिवेदनन्ति ।

पठमकथिनसिक्खापदवण्णना निड्डिता ।

२. उदोसितसिक्खापदवण्णना

४७१. तेन समयेन बुद्धो भगवाति उदोसितसिक्खापदं । तत्थ सन्तरुत्तरेनाति अन्तरन्ति अन्तरवासको वुच्चति,

उत्तरन्ति उत्तरासङ्गो, सह अन्तरेण उत्तरं सन्तरुत्तरं, तेन सन्तरुत्तरेण, सह अन्तरवासकेन उत्तरासङ्गेनाति अत्थो ।
कण्णकितानीति सेदेन फुट्टोकासेसु सज्जातकाळसेतमण्डलानि । **अदस खो आयस्मा आनन्दो सेनासनचारिकं**
आहिण्डन्तोति थेरो किर भगवति दिवा पटिसल्लानत्थाय गन्धकुटिं पविट्ठे तं ओकासं लभित्वा दुन्निक्खित्तानि
 दारुभण्डमत्तिकाभण्डानि पटिसामेन्तो असम्मट्टट्टानं सम्मज्जन्तो गिलानेहि भिक्खूहि सद्धिं पटिसन्थारं करोन्तो तेसं
 भिक्खूनं सेनासनट्टानं सम्पत्तो अदस । तेन वुत्तं — “अदस खो आयस्मा आनन्दो सेनासनचारिकं आहिण्डन्तो”ति ।

४७३. अविप्पवाससम्मुतिं दातुन्ति अविप्पवासे सम्मुति अविप्पवाससम्मुति, अविप्पवासाय वा सम्मुति
 अविप्पवाससम्मुति । को पनेत्थ आनिसंसो? येन चीवरेण विप्पवसति, तं निस्सगियं न होति, आपत्तिञ्च नापज्जति ।
 कित्तकं कालं? **महासुमत्थेरो** ताव आह — “याव रोगो न वूपसमति, वूपसन्ते पन रोगे सीघं चीवरट्टानं आगन्तब्बं”न्ति ।
महापदुमत्थेरो आह — “सीघं आगच्छतो रोगो पटिकुप्पेय्य, तस्मा सणिकं आगन्तब्बं । यतो पट्टाय हि सत्थं वा परियेसति,
 ‘गच्छामी’ति आभोगं वा करोति, ततो पट्टाय वट्टति । ‘न दानि गमिस्सामी’ति एवं पन धुरनिक्खेपं करोन्तेन पच्चुद्धरितब्बं,
 अतिरेकचीवरट्टाने ठस्सती”ति । सचे पनस्स रोगो पटिकुप्पति, किं कातब्बन्ति? **फुस्सदेवत्थेरो** ताव आह — “सचे सोयेव
 रोगो पटिकुप्पति, सा एव सम्मुति, पुन सम्मुतिदानकिच्चं नत्थि । अथज्जो कुप्पति, पुन दातब्बा सम्मुती”ति ।
उपतिस्सत्थेरो आह — “सो वा रोगो होतु, अज्जो वा पुन सम्मुतिदानकिच्चं नत्थी”ति ।

४७५-६. निट्ठितचीवरस्मिं भिक्खुनाति इध पन पुरिमसिक्खापदे विय अत्थं अगगहेत्वा निट्ठिते चीवरस्मिं
 भिक्खुनाति एवं सामिवसेन करणवचनस्स अत्थो वेदितब्बो । करणवसेन हि भिक्खुना इदं नाम कातब्बन्ति नत्थि ।
 सामिवसेन पन भिक्खुनो चीवरस्मिं निट्ठिते कथिने च उब्भते एवं छिन्नपलिबोधो एकरत्तम्पि चे भिक्खु तिचीवरेण
 विप्पवसेय्याति एवं अत्थो युज्जति । तत्थ **तिचीवरेनाति** अधिट्ठितेसु तीसु चीवरेसु येन केनचि । एकेन विप्पवुत्थोपि हि
 तिचीवरेण विप्पवुत्थो होति, पटिसिद्धपरियापन्नेन विप्पवुत्थत्ता । तेनेवस्स पदभाजने “सङ्गाटिया वा”तिआदि वुत्तं ।
विप्पवसेय्याति विप्पयुत्तो वसेय्य ।

४७७-८. गामो एकूपचारोतिआदि अविप्पवासलक्खणववत्थापनत्थं वुत्तं । ततो परं यथाक्कमेन तानेव पन्नरस
 मातिकापदानि वित्थारेन्तो “**गामो एकूपचारो नामा**”तिआदिमाह । तत्थ **एककुलस्स गामो**ति एकस्स रज्जो वा
 भोजकस्स वा गामो । **परिक्खित्तो**ति येन केनचि पाकारेण वा वतिया वा परिक्खाय वा परिक्खित्तो । एत्तावता
 एककुलगामस्स एकूपचारता दस्सिता । **अन्तोगामे वत्थब्बन्ति** एवरूपे गामे चीवरं निक्खिपित्वा गामभन्तरे यथारुचिते
 ठाने अरुणं उट्ठापेतुं वट्टति । **अपरिक्खित्तो**ति इमिना तस्सेव गामस्स नानूपचारता दस्सिता । एवरूपे गामे यस्मिं घरे चीवरं
 निक्खित्तं, तत्थ वत्थब्बं । **हत्थपासा वा न विजहितब्बन्ति** अथ वा तं घरं समन्ततो हत्थपासा न विजहितब्बं,
 अट्ठतेय्यरतनप्पमाणप्पदेसा उद्धं न विजहितब्बन्ति वुत्तं होति । अट्ठतेय्यरतनभन्तरे पन वत्थुं वट्टति । तं पमाणं
 अतिक्कमित्वा सचेपि इद्धिमा भिक्खू आकासे अरुणं उट्ठापेति, निस्सगियमेव होति । एत्थ च **यस्मिं घरे**ति घरपरिच्छेदो
 “एककुलस्स निवेसनं होती”तिआदिना (पारा० ४८०) लक्खणेन वेदितब्बो ।

४७९. नानाकुलस्स गामोति नानाराजूनं वा भोजकानं वा गामो, वेसालिकुसिनारादिसदिसो । **परिक्खित्तो**ति इमिना
 नानाकुलगामस्स एकूपचारता दस्सिता । **सभाये वा द्वारमूले वा**ति एत्थ सभायन्ति लिङ्गव्यत्तयेन सभा वुत्ता । **द्वारमूले**ति
 नगरद्वारस्स समीपे । इदं वुत्तं होति — एवरूपे गामे यस्मिं घरे चीवरं निक्खित्तं, तत्थ वा वत्थब्बं । तत्थ सदसङ्घट्टेनेन वा
 जनसम्बाधेन वा वसितुं असक्कोन्तेन सभाये वा वत्थब्बं नगरद्वारमूले वा । तत्रापि वसितुं असक्कोन्तेन यत्थ कत्थचि

फासुकट्टाने वसित्वा अन्तोअरुणे आगम्म तेसंयेव सभायद्वारमूलानं हत्थपासा वा न विजहितब्बं । घरस्स पन चीवरस्स वा हत्थपासे वत्तब्बमेव नत्थि ।

सभायं गच्छन्तेन हत्थपासे चीवरं निक्खिपित्वाति सचे घरे अट्टपेत्वा सभाये ठपेस्सामीति सभायं गच्छति, तेन सभायं गच्छन्तेन हत्थपासेति हत्थं पसारेत्वा “हन्दिमं चीवरं ठपेमी”ति एवं निक्खेपसुखे हत्थपासगते किस्मिञ्च आपणे चीवरं निक्खिपित्वा पुरिमनयेनेव सभाये वा वत्थब्बं द्वारमूले वा, हत्थपासा वा न विजहितब्बं ।

तत्रायं विनिच्छयो — **फुस्सदेवत्थेरो** ताव आह — “चीवरहत्थपासे वसितब्बं नत्थि, यत्थ कत्थचि वीथिहत्थपासेपि सभायहत्थपासेपि द्वारहत्थपासेपि वसितुं वट्ठती”ति । **उपतिस्सत्थेरो** पनाह — “नगरस्स बहूनिपि द्वारानि होन्ति बहूनिपि सभायानि, तस्मा सब्बत्थ न वट्ठति । यस्सा पन वीथिया चीवरं ठपितं यं तस्सा सम्मुखट्टाने सभायञ्च द्वारञ्च तस्स सभायस्स च द्वारस्स च हत्थपासा न विजहितब्बं । एवञ्हि सति सक्का चीवरस्स पवत्ति जानितु”न्ति । सभायं पन गच्छन्तेन यस्स आपणिकस्स हत्थे निक्खित्तं, सचे सो तं चीवरं अतिहरित्वा घरे निक्खिपति, वीथिहत्थपासो न रक्खति, घरस्स हत्थपासे वत्थब्बं । सचे महन्तं घरं होति, द्वे वीथियो फरित्वा ठितं पुरतो वा पच्छतो वा हत्थपासेयेव अरुणं उट्ठापेतब्बं । सभाये निक्खिपित्वा पन सभाये वा तस्स सम्मुखे नगरद्वारमूले वा तेसंयेव हत्थपासे वा अरुणं उट्ठापेतब्बं ।

अपरिक्खित्तोतिइमिना तस्सेव गामस्स नानूपचारता दस्सिता । एतेनेवुपायेन सब्बत्थ एकूपचारता च नानूपचारता च वेदितब्बा । पाळियं पन “गामो एकूपचारो नामा”ति एवं आदिमिहि “अज्झोकासो एकूपचारो नामा”ति एवं अन्ते च एकमेव मातिकापदं उद्धरित्वा पदभाजनं वित्थारितं । तस्मा तस्सेव पदस्सानुसारेण सब्बत्थ परिक्खेपादिवसेन एकूपचारता च नानूपचारता च वेदितब्बा ।

४८०-१. निवेसनादीसु ओवरकाति गब्भानयेवेतं परियायवचनं । **हत्थपासा वाति** गब्भस्स हत्थपासा । **द्वारमूले वाति** सब्बेसं साधारणे घरद्वारमूले । **हत्थपासा वाति** गब्भस्स वा घरद्वारमूलस्स वा हत्थपासा ।

४८२-७. उदोसितोति यानादीनं भण्डानं साला । इतो पट्टाय च निवेसने वुत्तनयेनेव विनिच्छयो वेदितब्बो । **अट्ठो**ति पटिराजादिपटिबाहनत्थं इट्ठकाहि कतो बहलभित्तिको चतुपञ्चभूमिको पतिस्सयविसेसो । **माळो**ति एककूटसङ्गहितो चतुरस्सपासादो । **पासादो**ति दीघपासादो । **हम्मियन्ति** मुण्डच्छदनपासादो ।

४८९. सत्तब्भन्तरातिएत्थ एकं अब्भन्तरं अट्ठवीसतिहत्थं होति । सचे सत्थो गच्छन्तो गामं वा नदिं वा परियादियित्वा तिट्ठति अन्तोपविट्ठेन सद्धिं एकाबद्धो हुत्वा ओरञ्च पारञ्च फरित्वा ठितो होति, सत्थपरिहारोव लब्भति । अथ गामे वा नदिया वा परियापन्नो होति अन्तोपविट्ठो, गामपरिहारो चैव नदीपरिहारो च लब्भति । सचे विहारसीमं अतिक्कमित्वा तिट्ठति, अन्तोसीमाय च चीवरं होति, विहारं गन्त्वा वसितब्बं । सचे बहिसीमाय चीवरं होति सत्थसमीपेयेव वसितब्बं । सचे गच्छन्तो सकटे वा भग्गे गोणे वा नट्ठे अन्तरा छिज्जति, यस्मिं कोट्टासे चीवरं तत्थ वसितब्बं ।

४९०. एककुलस्स खेत्ते हत्थपासो नाम चीवरहत्थपासोयेव, नानाकुलस्स खेत्ते हत्थपासो नाम खेत्तद्वारस्स हत्थपासो । अपरिक्खित्ते चीवरस्सेव हत्थपासो ।

४९१-४. धज्जकरणन्ति खलं वुच्चति । **आरामो**ति पुष्फारामो वा फलारामो वा । द्वीसुपि खेत्ते वुत्तसदिसोव

विनिच्छयो । विहारो निवेसनसदिसो । रुक्खमूले अन्तोछायायन्ति छायाय फुट्टोकासस्स अन्तो एव । विरळसाखस्स पन रुक्खस्स आतपेन फुट्टोकासे ठपितं निस्सगियमेव होति, तस्मा तादिसस्स साखाच्छायाय वा खन्धच्छायाय वा ठपेतब्बं । सचे साखाय वा विटपे वा ठपेति, उपरि अज्जसाखाच्छायाय फुट्टोकासेयेव ठपेतब्बं । खुज्जरुक्खस्स छाया दूरं गच्छति, छायाय गतट्टाने ठपेतुं वट्टतियेव । इधापि हत्थपासो चीवरहत्थपासोयेव ।

अगामके अरज्जेति अगामकं नाम अरज्जं विज्झाटवीआदीसु वा समुद्धमज्जे वा मच्छबन्धानं अगमनपथे दीपकेसु लब्धति । समन्ता सत्तब्भन्तराति मज्जे ठितस्स समन्ता सब्बदिसासु सत्तब्भन्तरा, विनिब्बेधेन चुद्धस होन्ति । मज्जे निसिन्नो पुरत्थिमाय वा पच्छिमाय वा दिसाय परियन्ते ठपितचीवरं रक्खति । सचे पन अरुणुगगमनसमये केसग्गमत्तम्पि पुरत्थिमं दिसं गच्छति, पच्छिमाय दिसाय चीवरं निस्सगियं होति । एस नयो इतरस्मिं । उपोसथकाले पन परिसपरियन्ते निसिन्नभिक्षुतो पट्टाय सत्तब्भन्तरसीमा सोधेतब्बा । यत्तकं भिक्षुसङ्घो वट्टति, सीमापि तत्तकं वट्टति ।

४९५. अनिस्सज्जित्वा परिभुज्जति आपत्ति दुक्कटस्साति एत्थ सचे पधानिको भिक्षु सब्बरत्तिं पधानमनुयुज्जित्वा पच्चुससमये “न्हायिस्सामी”ति तीणिपि चीवरानि तीरे ठपेत्वा नदिं ओतरति, न्हायन्तस्सेव चस्स अरुणं उट्टहति, किं कातब्बं । सो हि यदि उत्तरित्वा चीवरं निवासेति, निस्सगियचीवरं अनिस्सज्जित्वा परिभुज्जनपच्चया दुक्कटं आपज्जति । अथ नग्गो गच्छति, एवम्पि दुक्कटं आपज्जतीति? न आपज्जति । सो हि याव अज्जं भिक्षुं दिस्वा विनयकम्मं न करोति, ताव तेसं चीवरानं अपरिभोगारहत्ता नट्टचीवरट्टाने ठितो होति । नट्टचीवरस्स च अकप्पियं नाम नत्थि । तस्मा एकं निवासेत्वा द्वे हत्थेन गहेत्वा विहारं गन्त्वा विनयकम्मं कातब्बं । सचे दूरे विहारो होति, अन्तरामग्गे मनुस्सा सज्जरन्ति । एकं निवासेत्वा एकं पारुपित्वा एकं अंसकूटे ठपेत्वा गन्तब्बं । सचे विहारे सभागभिक्षू न पस्सति, भिक्षाचारं गता होन्ति, सङ्घाटिं बहिगामे ठपेत्वा सन्तरुत्तरेन आसनसालं गन्त्वा विनयकम्मं कातब्बं । सचे बहिगामे चोरभयं होति, पारुपित्वा गन्तब्बं । सचे आसनसाला सम्बाधा होति जनाकिण्णा, न सक्का एकमन्ते चीवरं अपनेत्वा विनयकम्मं कातुं, एकं भिक्षुं आदाय बहिगामं गन्त्वा विनयकम्मं कत्वा चीवरानि परिभुज्जितब्बानि ।

सचे भिक्षू दहरानं हत्थे पत्तचीवरं दत्वा मग्गं गच्छन्ता पच्छिमे यामे सयितुकामा होन्ति, अत्तनो अत्तनो चीवरं हत्थपासे कत्वाव सयितब्बं । सचे गच्छन्तानंयेव असम्पत्तेसु दहरेसु अरुणं उग्गच्छति, चीवरं निस्सगियं होति, निस्सयो पन न पटिप्पस्सम्भति, दहरानम्पि पुरतो गच्छन्तानं थरेसु असम्पत्तेसु एसेव नयो । मग्गं विरज्जित्वा अरज्जे अज्जमज्जं अपस्सन्तेसुपि एसेव नयो । सचे पन दहरा “मयं, भन्ते, मुहुत्तं सयित्वा असुकस्मिं नाम ओकासे तुम्हे सम्पापुणिस्सामा”ति वत्वा याव अरुणुगगमना सयन्ति, चीवरज्ज निस्सगियं होति, निस्सयो च पटिप्पस्सम्भति, दहरे उय्योजेत्वा थरेसु सयन्तेसुपि एसेव नयो । द्वेधापथं दिस्वा थेरा “अयं मग्गो” दहरा “अयं मग्गो”ति वत्वा अज्जमज्जस्स वचनं अग्गहेत्वा गता, सह अरुणुगगमना चीवरानि च निस्सगियानि होन्ति, निस्सयो च पटिप्पस्सम्भति । सचे दहरा मग्गतो ओक्कम्म “अन्तोअरुणेयेव निवत्तिस्सामा”ति भेसज्जत्थाय गामं पविसित्वा आगच्छन्ति । असम्पत्तानंयेव च तेसं अरुणो उग्गच्छति, चीवरानि निस्सगियानि होन्ति, निस्सयो पन न पटिप्पस्सम्भति । सचे पन धेनुभयेन वा सुनखभयेन वा “मुहुत्तं ठत्वा गमिस्सामा”ति ठत्वा वा निसीदित्वा वा गच्छन्ति, अन्तरा अरुणे उग्गते चीवरानि निस्सगियानि होन्ति, निस्सयो च पटिप्पस्सम्भति । सचे “अन्तोअरुणेयेव आगमिस्सामा”ति अन्तोसीमायं गामं पविट्टानं अन्तरा अरुणो उग्गच्छति, नेव चीवरानि निस्सगियानि होन्ति, न निस्सयो पटिप्पस्सम्भति । सचे पन “विभायतु तावा”ति निसीदन्ति, अरुणे उग्गतेपि न चीवरानि निस्सगियानि होन्ति, निस्सयो पन पटिप्पस्सम्भति । येपि “अन्तोअरुणेयेव आगमिस्सामा”ति सामन्तविहारं धम्मसवनत्थाय सउस्साहा गच्छन्ति, अन्तरामग्गेयेव च नेसं अरुणो उग्गच्छति, चीवरानि निस्सगियानि होन्ति, निस्सयो

पन न पटिप्पस्सम्भति । सचे धम्मगारवेन “याव परियोसानं सुत्वाव गमिस्सामा”ति निसीदन्ति, सह अरुणस्सुगमना चीवरानिपि निस्सगियानि होन्ति, निस्सयोपि पटिप्पस्सम्भति । थेरेन दहरं चीवरधोवनत्थाय गामकं पेसेन्तेन अत्तनो चीवरं पच्चुद्धरित्वाव दातब्बं । दहरस्सापि चीवरं पच्चुद्धरापेत्वा ठपेतब्बं । सचे अस्सतिया गच्छति, अत्तनो चीवरं पच्चुद्धरित्वा दहरस्स चीवरं विस्सासेन गहेत्वा ठपेतब्बं । सचे थेरो नस्सरति, दहरो एव सरति, दहरेन अत्तनो चीवरं पच्चुद्धरित्वा थेरस्स चीवरं विस्सासेन गहेत्वा गन्त्वा वत्तब्बो “भन्ते, तुम्हाकं चीवरं अधिद्धित्वा परिभुज्जथा”ति अत्तनोपि चीवरं अधिद्धातब्बं । एवं एकस्स सतियापि आपत्तिमोक्खो होतीति । सेसं उत्तानत्थमेव ।

समुट्टानादीसु पठमकथिनसिक्खापदे अनधिट्टानं अविकप्पनञ्च अकिरियं, इध अपच्चुद्धरणं अयमेव विसेसो । सेसं सब्बत्थ वुत्तनयमेवाति ।

उदोसितसिक्खापदवण्णना निड्ढिता ।

३. ततियकथिनसिक्खापदवण्णना

४९७. तेन समयेनाति ततियकथिनसिक्खापदं । तत्थ उस्सापेत्वा पुनप्पुनं विमज्जतीति “वलीसु नट्टासु इदं महन्तं भविस्सती”ति मज्जमानो उदकेन सिञ्चित्वा पादेहि अक्कमित्वा हत्थेहि उस्सापेत्वा उक्खिपित्वा पिट्ठियं घंसति, तं आतपे सुक्खं पठमप्पमाणमेव होति । सो पुनपि तथा करोति, तेन वुत्तं — “उस्सापेत्वा पुनप्पुनं विमज्जती”ति । तं एवं किलमन्तं भगवा गन्धकुटियं निसिन्नोव दिस्वा निक्खमित्वा सेनासनचारिकं आहिण्डन्तो विय तत्थ अगमासि । तेन वुत्तं — “अद्वस खो भगवा”तिआदि ।

४९९-५००. एकादसमासेति एकं पच्छिमकत्तिकमासं ठपेत्वा सेसे एकादसमासे । सत्तमासेति कत्तिकमासं हेमन्तिके च चत्तारोति पञ्चमासे ठपेत्वा सेसे सत्तमासे । कालेपि आदिस्स दिन्नन्ति सङ्खस्स वा “इदं अकालचीवर”न्ति उद्दिसित्वा दिन्नं, एकपुगलस्स वा “इदं तुहं दम्मी”ति दिन्नं ।

सङ्गतो वाति अत्तनो पत्तभागवसेन सङ्गतो वा उप्पज्जेय्य । गणतो वाति इदं सुत्तन्तिकगणस्स देम, इदं आभिधम्मिकगणस्साति एवं गणस्स देन्ति । ततो अत्तनो पत्तभागवसेन गणतो वा उप्पज्जेय्य ।

नो चस्स पारिपूरीति नो चे पारिपूरी भवेय्य, यत्तकेन कयिरमानं अधिट्टानचीवरं पहीति, तञ्चे चीवरं तत्तकं न भवेय्य, ऊनकं भवेय्याति अत्थो ।

पच्चासा होति सङ्गतो वातिआदीसु असुकदिवसं नाम सङ्गो चीवरानि लभिस्सति, गणो लभिस्सति, ततो मे चीवरं उप्पज्जिस्सतीति एवं सङ्गतो वा गणतो वा पच्चासा होति । जातकेहि मे चीवरत्थाय पेसितं, मित्तेहि पेसितं, ते आगता चीवरे दस्सन्तीति एवं जातितो वा मित्ततो वा पच्चासा होति । पंसुकूलं वाति एत्थ पन पंसुकूलं वा लच्छामीति एवं पच्चासा होतीति योजेतब्बं । अत्तनो वा धनेनाति अत्तनो कप्पाससुत्तादिना धनेन, असुकदिवसं नाम लच्छामीति एवं वा पच्चासा होतीति अत्थो ।

ततो चे उत्तरि निक्खिपेय्य सतियापि पच्चासायाति मासपरमतो चे उत्तरि निक्खिपेय्य, निस्सगियं पाचित्तियन्ति अत्थो । एवं पन अवत्वा यस्मा अन्तरा उप्पज्जमाने पच्चासाचीवरे मूलचीवरस्स उप्पन्नदिवसतो याव वीसतिमो दिवसो

ताव उप्पन्नं पच्चासाचीवरं मूलचीवरं अत्तनो गतिकं करोति, ततो उद्धं मूलचीवरं पच्चासाचीवरं अत्तनो गतिकं करोति । तस्मा तं विसेसं दस्सेतुं “तदहुप्पन्ने मूलचीवरे”तिआदिना नयेन पदभाजनं वुत्तं, तं उत्तानत्थमेव ।

विसभागे उप्पन्ने मूलचीवरेति यदि मूलचीवरं सण्हं, पच्चासाचीवरं थूलं, न सक्का योजेतुं । रत्तियो च सेसा होन्ति, न ताव मासो पूरति, न अकामा निग्गहेन चीवरं कारेतब्बं । अज्जं पच्चासाचीवरं लभित्वायेव कालब्भन्तरे कारेतब्बं । पच्चासाचीवरमपि परिक्रारचोळं अधिद्धातब्बं । अथ मूलचीवरं थूलं होति, पच्चासाचीवरं सण्हं, मूलचीवरं परिक्रारचोळं अधिद्धित्वा पच्चासाचीवरमेव मूलचीवरं कत्वा ठपेतब्बं । तं पुन मासपरिहारं लभति, एतेनुपायेन याव इच्छति ताव अज्जमज्जं मूलचीवरं कत्वा ठपेतुं वट्ठीतीति । सेसं उत्तानमेव ।

समुद्धानादीनि पठमकथिनसदिसानेवाति ।

ततियकथिनसिक्खापदवण्णना निद्धिता ।

४. पुराणचीवरसिक्खापदवण्णना

५०३-५. तेन समयेनाति पुराणचीवरसिक्खापदं । तत्थ याव सत्तमा पितामहयुगाति पितुपिता पितामहो, पितामहस्स युगं पितामहयुगं । युगन्ति आयुप्पमाणं वुच्चति । अभिलाप मत्तमेव चेतं । अत्थतो पन पितामहोयेव पितामहयुगं । ततो उद्धं सब्बेपि पुब्बपुरिसा पितामहग्गहणेनेव गहिता । एवं याव सत्तमो पुरिसो ताव या असम्बद्धा सा याव सत्तमा पितामहयुगा असम्बद्धाति वुच्चति । देसनामुखमेव चेतं । “मातितो वा पितितो वा”तिवचनतो पन पितामहयुगमपि पितामहियुगमपि मातामहयुगमपि मातामहियुगमपि तेसं भातुभगिनीभागिनेय्यपुत्तपुत्तादयोपि सब्बे इध सङ्गहिता एवाति वेदितब्बा ।

तत्रायं वित्थारनयो — पिता पितुपिता तस्स पिता तस्सापि पिताति एवं याव सत्तमा युगा, पिता पितुमाता तस्सा पिता च माता च भाता च भगिनी च पुत्ता च धीतरो चाति एवमपि उद्धज्ज अधो च याव सत्तमा युगा, पिता पितुभाता पितुभगिनी पितुपुत्ता पितुधीतरो तेसमपि पुत्तधीतुपरम्पराति एवमपि याव सत्तमा युगा, माता मातुमाता तस्सा माता तस्सापि माताति एवमपि याव सत्तमा युगा, माता मातुपिता तस्स माता च पिता च भाता च भगिनी च पुत्ता च धीतरो चाति, एवमपि उद्धज्ज अधो च याव सत्तमा युगा, माता मातुभाता मातुभगिनी मातुपुत्ता मातुधीतरो तेसमपि पुत्तधीतुपरम्पराति एवमपि याव सत्तमा युगा, नेव मातुसम्बन्धेन न पितुसम्बन्धेन सम्बद्धा, अयं **अज्जातिका नाम** ।

उभतो सङ्गेति भिक्खुनिसङ्गे जत्तिचतुत्थेन भिक्खुसङ्गे जत्तिचतुत्थेनाति अट्ठवाचिकविनयकम्मेन उपसम्पन्ना ।

सकिं निवत्थमपि सकिं पारुतम्पीति रजित्वा कप्पं कत्वा एकवारमपि निवत्थं वा पारुतं वा । अन्तमसो परिभोगसीसेन अंसे वा मत्थके वा कत्वा मग्गं गतो होति, उस्सीसकं वा कत्वा निपन्नो होति, एतमपि पुराणचीवरमेव । सचे पन पच्चत्थरणस्स हेट्ठा कत्वा निपज्जति, हत्थेहि वा उक्खिपित्वा आकासे वितानं कत्वा सीसेन अफुसन्तो गच्छति, अयं परिभोगो नाम न होतीति **कुरुन्दियं** वुत्तं ।

धोतं निस्सगियन्ति एत्थ एवं आणत्ता भिक्खुनी धोवनत्थाय उद्धनं सज्जेति, दारूनि संहरति, अग्निं करोति, उदकं आहरति याव नं धोवित्वा उक्खिपति, ताव भिक्खुनिया पयोगे पयोगे भिक्खुस्स दुक्कटं । धोवित्वा उक्खित्तमत्ते निस्सगियं

होति । सचे दुद्धोतन्ति मञ्जमाना पुन सिञ्चति वा धोवति वा याव निद्वानं न गच्छति ताव पयोगे पयोगे दुक्कटं । एस नयो रजनाकोटनेसु । रजनदोणियज्झि रजनं आकिरित्वा याव सकिं चीवरं रजति, ततो पुब्बे यंकिञ्चि रजनत्थाय करोति, पच्छा वा पटिरजति, सब्बत्थ पयोगे पयोगे भिक्खुस्स दुक्कटं । एवं आकोटनेपि पयोगो वेदितब्बो ।

५०६. अञ्जातिकाय अञ्जातिकसञ्जी पुराणचीवरं धोवापेतीति नो चेपि “इमं धोवा”ति वदति, अथ खो धोवनत्थाय कायविकारं कत्वा हत्थेन वा हत्थे देति, पादमूले वा ठपेति, उपरि वा खिपति, सिक्खमानासामणेरीसामणेरोपासकतित्थियादीनं वा हत्थे पेसेति, नदीतित्थे धोवन्तिया उपचारे वा खिपति, अन्तोद्वादसहत्थे ओकासे ठत्वा, धोवापितंयेव होति । सचे पन उपचारं मुञ्चित्वा ओरतो ठपेति सा चे धोवित्वा आनेति, अनापत्ति । सिक्खमानाय वा सामणेरीया वा उपासिकाय वा हत्थे धोवनत्थाय देति, सा चे उपसम्पज्जित्वा धोवति, आपत्तियेव । उपासकस्स हत्थे देति, सो चे लिङ्गे परिवत्ते भिक्खुनीसु पब्बजित्वा उपसम्पज्जित्वा धोवति, आपत्तियेव । सामणेस्स वा भिक्खुस्स वा हत्थे दिन्नेपि लिङ्गपरिवत्तने एसेव नयो ।

धोवापेति रजापेतीति आदीसु एकेन वत्थुना निस्सगियं, दुतियेन दुक्कटं । तीणिपि कारापेन्तस्स एकेन निस्सगियं, सेसेहि द्वे दुक्कटानि । यस्मा पनेतानि धोवनादीनि पटिपाटिया वा उप्पटिपाटिया वा कारेन्तस्स मोक्खो नत्थि, तस्मा एत्थ तीणि चतुक्कानि वुत्तानि । सचेपि हि “इमं चीवरं रजित्वा धोवित्वा आनेही”ति वुत्ते सा भिक्खुनी पठमं धोवित्वा पच्छा रजति, निस्सगियेन दुक्कटमेव । एवं सब्बेसु विपरीतवचनेसु नयो नेतब्बो । सचे पन “धोवित्वा आनेही”ति वुत्ता धोवति चेव रजति च, धोवापनपच्चया एव आपत्ति, रजने अनापत्ति । एवं सब्बत्थ वुत्ताधिककरणे “अवुत्ता धोवती”ति इमिना लक्खणेन अनापत्ति वेदितब्बा । “इमस्मिं चीवरे यं कातब्बं, सब्बं तं तुहं भारो”ति वदन्तो पन एकवाचाय सम्बहुला आपत्तियो आपज्जतीति ।

अञ्जातिकाय वेमतिको अञ्जातिकाय जातिकसञ्जीति इमानिपि पदानि वुत्तानंयेव तिण्णं चतुक्कानं वसेन वित्थारतो वेदितब्बानि ।

एकतो उपसम्पन्नायाति भिक्खुनीनं सन्तिके उपसम्पन्नाय धोवापेन्तस्स दुक्कटं । भिक्खूनं सन्तिके उपसम्पन्नाय पन यथावत्थुकमेव, भिक्खूनं सन्तिके उपसम्पन्ना नाम पञ्चसता साकियानियो ।

५०७. अवुत्ता धोवतीति उद्देसाय वा ओवादाय वा आगता किलिन्नं चीवरं दिस्वा ठपितद्वानतो गहेत्वा वा “देथ, अय्य, धोविस्सामी”ति आहरापेत्वा वा धोवति चेव रजति च आकोटेति च, अयं अवुत्ता धोवति नाम । यापि “इमं चीवरं धोवा”ति दहरं वा सामणेरं वा आणापेन्तस्स भिक्खुनो सुत्वा “आहरथय्य अहं धोविस्सामी”ति धोवति, तावकालिकं वा गहेत्वा धोवित्वा रजित्वा देति, अयम्पि अवुत्ता धोवति नाम ।

अञ्जं परिक्रारन्ति उपाहनत्थविकपत्तत्थविकअंसबद्धकायबन्धनमञ्चपीठभिसितट्टिकादिं यंकिञ्चि धोवापेति, अनापत्ति । सेसमेत्थ उत्तानत्थमेव ।

समुद्धानादीसु पन इदं सिक्खापदं छसमुद्धानं, किरियं, नोसञ्जाविमोक्खं, अचित्तकं, पण्णत्तिवज्जं, कायकम्मं, वचीकम्मं, तिचित्तं, तिवेदनन्ति ।

पुराणचीवरसिक्खापदवण्णना निड्डिता ।

५. चीवरपटिग्गहणसिक्खापदवण्णना

५०८. तेन समयेनाति चीवरपटिग्गहणसिक्खापदं । तत्थ पिण्डपातपटिक्कन्ताति पिण्डपाततो पटिक्कन्ता । येन अन्धवनं तेनुपसङ्कमीति अपज्जत्ते सिक्खापदे येन अन्धवनं तेनुपसङ्कमि । कतकम्माति कतचोरिककम्मा, सन्धिच्छेदनादीहि परभण्डं हरिताति वुत्तं होति । चोरगामणिकोति चोरजेड्डको । सो किर पुब्बे थेरिं जानाति, तस्मा चोरानं पुरतो गच्छन्तो दिस्वा “इतो मा गच्छथ, सब्बे इतो एथा”ति ते गहेत्वा अज्जेन मग्गेन अगमासि । समाधिम्हा वुड्डहित्वाति थेरी किर परिच्छिन्नवेलायंयेव समाधिम्हा वुड्डहि । सोपि तस्मिंयेव खणे एवं अवच, तस्मा सा अस्सोसि, सुत्वा च “नत्थि दानि अज्जो एत्थ समणो वा ब्राह्मणो वा अज्जत्र मया”ति तं मंसं अगगहेसि । तेन वुत्तं — “अथ खो उप्पलवण्णा भिक्खुनी”तिआदि ।

ओहिय्यकोति अवहीयको अवसेसो, विहारवारं पत्वा एकोव विहारे ठितोति अत्थो । सचे मे त्वं अन्तरवासकं ददेय्यासीति कस्मा आह? सण्हं घनमड्डं अन्तरवासकं दिस्वा लोभेन, अपिच अप्पको तस्सा अन्तरवासके लोभो, थेरिया पन सिखाप्पत्ता कोट्टाससम्पत्ति तेनस्सा सरीरपारिपूरिं पस्सिस्सामीति विसमलोभं उप्पादेत्वा एवमाह । अन्तिमन्ति पज्चन्नं चीवरानं सब्बपरियन्तं हुत्वा अन्तिमं, अन्तिमन्ति पच्छिमं । अज्जं लेसेनापि विकप्पेत्वा वा पच्चुद्धरित्वा वा ठपितं चीवरं नत्थीति एवं यथाअनुज्जातानं पज्चन्नं चीवरानं धारणवसेनेव आह, न लोभेन, न हि खीणासवानं लोभो अत्थि । निप्पीळियमानाति उपमं दस्सेत्वा गाळ्हं पीळयमाना ।

अन्तरवासकं दत्वा उपस्सयं अगमासीति सङ्कच्चिकं निवासेत्वा यथा तस्स मनोरथो न पूरति, एवं हत्थतलेयेव दस्सेत्वा अगमासि ।

५१०. कस्मा पारिवत्तकचीवरं अप्पटिग्गहन्ते उज्झायिसु? “सचे एत्तकोपि अम्हेसु अय्यानं विस्सासो नत्थि, कथं मयं यापेस्सामा”ति विहत्थताय समभितुन्नत्ता ।

अनुजानामि भिक्खवे इमेसं पज्चन्नन्ति इमेसं पज्चन्नं सहधम्मिकानं समसद्धानं समसीलानं समदिट्ठिनं पारिवत्तकं गहेतुं अनुजानामीति अत्थो ।

५१२. पयोगे दुक्कटन्ति गहणत्थाय हत्थप्पसारणादीसु दुक्कटं । पटिलाभेनाति पटिग्गहणेन । तत्थ च हत्थेन वा हत्थे देतु, पादमूले वा ठपेतु, उपरि वा खिपतु, सो चे सादियति, गहितमेव होति । सचे पन सिक्खमानासामणेरसामणरीउपासकउपासिकादीनं हत्थे पेसितं पटिग्गहणाति, अनापत्ति । धम्मकथं कथेन्तस्स चतस्सोपि परिसा चीवरानि च नानाविरागवत्थानि च आनेत्वा पादमूले ठपेन्ति, उपचारे वा ठत्वा उपचारं वा मुञ्चित्वा खिपन्ति, यं तत्थ भिक्खुनीनं सन्तकं, तं अज्जत्र पारिवत्तका गणहन्तस्स आपत्तियेव । अथ पन रत्तिभागे खित्तानि होन्ति, “इदं भिक्खुनिया, इदं अज्जेस”न्ति जातुं न सक्का, पारिवत्तककिच्चं नत्थीति महापच्चरियं कुरुन्दियज्ज वुत्तं, तं अचित्तकभावेन न समेति । सचे भिक्खुनी वस्सावासिकं देति, पारिवत्तकमेव कातब्बं । सचे पन सङ्कारकूटादीसु ठपेति, “पंसुकूलं गण्हिस्सन्ती”ति पंसुकूलं अधिड्डित्वा गहेतुं वट्टति ।

५१३. अज्जातिकाय अज्जातिकसज्जीति तिकपाचित्तियं । एकतो उपसम्पन्नायाति भिक्खुनीनं सन्तिके

उपसम्पन्नाय हत्थतो गणहन्तस्स दुक्कटं, भिक्खून् सन्तिके उपसम्पन्नाय पन पाचित्तियमेव ।

५१४. परित्तेन वा विपुलन्ति अप्पगघचीवरेन वा उपाहनत्थविकपत्तत्थविकअंसबद्धकायबन्धनादिना वा महग्घं चेतापेत्वा सचेपि चीवरं पटिग्गणाति, अनापत्ति । **महापच्चरियं** पन “अन्तमसो हरीतकीखण्डेनापी”ति वुत्तं । **विपुलेन वा परित्तन्ति** इदं वुत्तविपल्लासेन वेदितब्बं । **अज्जं परिकखारन्ति** पत्तत्थविकादिं यं किञ्चि विकप्पनुपगपच्छिमचीवरप्पमाणं पन पटपरिस्सावनम्पि न वट्टति । यं नेव अधिद्धानुपगं न विकप्पनुपगं तं सब्बं वट्टति । सचेपि मज्जप्पमाणा भिसिच्छवि होति, वट्टतियेव; को पन वादो पत्तत्थविकादीसु । सेसं उत्तानत्थमेव ।

समुद्धानादीसु इदं छसमुद्धानं, किरियाकिरियं, नोसज्जाविमोक्खं, अचित्तकं, पण्णत्तिवज्जं, कायकम्मंवचीकम्मं, तिचित्तं, तिवेदनन्ति ।

चीवरपटिग्गहणसिक्खापदवण्णना निट्ठिता ।

६. अज्जातकविज्जत्तिसिक्खापदवण्णना

५१५. तेन समयेनाति अज्जातकविज्जत्तिसिक्खापदं । तत्थ **उपनन्दो सक्क्यपुत्तो**ति असीतिसहस्समत्तानं सक्क्यकुला पब्बजितानं भिक्खून् पतिकिट्ठो लोलजातिको । **पट्ठो**ति छेको समत्थो पटिबलो सरसम्पन्नो कण्ठमाधुरियेन समन्नागतो । **किस्मिं वियाति** किंसु विय किलेसो विय, हिरोत्तप्पवसेन कम्पनं विय सङ्कम्पनं विय होतीति अत्थो ।

अद्धानमग्गन्ति अद्धानसङ्घातं दीघमग्गं, न नगरवीथिमग्गन्ति अत्थो । **ते भिक्खू अच्छिन्दिसूति** मुसिसु, पत्तचीवरानि नेसं हरिसूति अत्थो । **अनुयुज्जाहीति** भिक्खुभावजाननत्थाय पुच्छ । **अनुयुज्जियमानाति** पब्बज्जाउपसम्पदापत्तचीवराधिद्धानादीनि पुच्छियमाना । **एतमत्थं आरोचेसुन्ति** भिक्खुभावं जानापेत्वा यो “साकेता सावत्थिं अद्धानमग्गप्पटिपन्ना”तिआदिना नयेन वुत्तो, एतमत्थं आरोचेसुं ।

५१७. अज्जातकं गहपतिं वातिआदीसु यं परतो “तिणेन वा पण्णेन वा पटिच्छादेत्वा”ति वुत्तं, तं आदिं कत्वा एवं अनुपुब्बकथा वेदितब्बा । सचे चोरे पस्सित्वा दहरा पत्तचीवरानि गहेत्वा पलाता, चोरा थेरानं निवासनपारुपनमत्तंयेव हरित्वा गच्छन्ति, थेरेहि नेव ताव चीवरं विज्जापेतब्बं, न साखापलासं भज्जितब्बं । अथ दहरा सब्बं भण्डकं छट्टेत्वा पलाता, चोरा थेरानं निवासनपारुपनं तज्ज भण्डकं गहेत्वा गच्छन्ति, दहरेहि आगन्त्वा अत्तनो निवासनपारुपनानि न ताव थेरानं दातब्बानि, न हि अनच्छिन्नचीवरा अत्तनो अत्थाय साखापलासं भज्जितुं लभन्ति, अच्छिन्नचीवरानं पन अत्थाय लभन्ति, अच्छिन्नचीवराव अत्तनोपि परेसम्पि अत्थाय लभन्ति । तस्मा थेरेहि वा साखापलासं भज्जित्वा वाकादीहि गन्थेत्वा दहरानं दातब्बं, दहरेहि वा थेरानं अत्थाय भज्जित्वा गन्थेत्वा तेसं हत्थे दत्वा वा अदत्वा वा अत्तना निवासेत्वा अत्तनो निवासनपारुपनानि थेरानं दातब्बानि, नेव भूतगामपातव्यताय पाचित्तियं होति, न तेसं धारणे दुक्कटं ।

सचे अन्तरामग्गे रजकत्थरणं वा होति, अज्जे वा तादिसे मनुस्से पस्सन्ति, चीवरं विज्जापेतब्बं । यानि च नेसं ते वा विज्जत्तमनुस्सा अज्जे वा साखापलासनिवासने भिक्खू दिस्वा उस्साहजाता वत्थानि देन्ति, तानि सदसानि वा होन्तु अदसानि वा नीलादिनानावण्णानि वा कप्पियानिपि अकप्पियानिपि सब्बानि अच्छिन्नचीवरद्धाने ठितत्ता तेसं निवासेतुज्ज पारुपितुज्ज वट्टन्ति । वुत्तम्पिहेतं **परिवारे** —

“अकप्पकतं नापि रजनाय रत्तं ।
 तेन निवत्थो येन कामं वजेय्य ।
 न चस्स होति आपत्ति ।
 सो च धम्मो सुगतेन देसितो ।
 पज्झा मेसा कुसलेहि चिन्तिता”ति ॥ (परि० ४८१) ।

अयज्हि पज्जो अच्छिन्नचीवरकं भिक्खुं सन्धाय वुत्तो । अथ पन तित्थियेहि सहगच्छन्ति, ते च नेसं कुसचीरवाकचीरफलकचीरानि देन्ति, तानिपि लद्धिं अगहेत्वा निवासेतुं वट्टन्ति, निवासेत्वापि लद्धिं न गहेतब्बा ।

इदानीं “यं आवासं पठमं उपगच्छति, सचे तत्थ होति सङ्घस्स विहारचीवरं वा”ति आदीसु **विहारचीवरं** नाम मनुस्सा आवासं कारेत्वा “चत्तारोपि पच्चया अम्हाकंयेव सन्तका परिभोगं गच्छन्तू”ति तिचीवरं सज्जेत्वा अत्तना कारापिते आवासे ठपेन्ति, एतं विहारचीवरं नाम । **उत्तरत्थरणन्ति** मज्जकस्स उपरि अत्थरणकं वुच्चति । **भुमत्थरणन्ति** परिकम्मकताय भूमिया रक्खणत्थं चिमिलिकाहि कतअत्थरणं तस्स उपरि तट्टिकं पत्थरित्वा चङ्कमन्ति । **भिसिच्छवीति** मज्जभिसिया वा पीठभिसिया वा छवि, सचे पूरिता होति विधुनित्वापि गहेतुं वट्टति । एवमेतेसु विहारचीवरादीसु यं तत्थ आवासे होति, तं अनापुच्छापि गहेत्वा निवासेतुं वा पारुपितुं वा अच्छिन्नचीवरकानं भिक्खूनं लब्धतीति वेदितब्बं । तज्ज खो लभित्वा ओदहिस्सामि पुन ठपेस्सामीति अधिप्पायेन न मूलच्छेज्जाय । लभित्वा च पन जातितो वा उपट्ठाकतो वा अज्जतो वा कुतोचि पाकतिकमेव कातब्बं । विदेसगतेन एकस्मिं सङ्घिके आवासे सङ्घिकपरिभोगेन परिभुज्जनत्थाय ठपेतब्बं । सचस्स परिभोगेनेव तं जीरति वा नस्सति वा गीवा न होति । सचे पन एतेसं वुत्तप्पकारानं गिहिवत्थादीनं भिसिच्छविपरियन्तानं किञ्चि न लब्धति, तेन तिणेन वा पण्णेन वा पटिच्छादेत्वा आगन्तब्बन्ति ।

५१९. येहि केहिचि वा अच्छिन्नन्ति एत्थ यम्पि अच्छिन्नचीवरा आचरियुपज्झाया अज्जे “आहरथ, आवुसो, चीवर”न्ति याचित्वा वा विस्सासेन वा गणहन्ति, तम्पि सङ्गहं गच्छतीति वत्तुं युज्जति ।

परिभोगजिण्णं वाति एत्थ च अच्छिन्नचीवरानं आचरियुपज्झायादीनं अत्तना तिणपण्णेहि पटिच्छादेत्वा दिन्नचीवरम्पि सङ्गहं गच्छतीति वत्तुं युज्जति । एवज्हि ते अच्छिन्नचीवरद्वाने नट्टचीवरद्वाने च ठिता भविस्सन्ति, तेन नेसं विज्जत्तियं अकप्पियचीवरपरिभोगे च अनापत्ति अनुरूपा भविस्सति ।

५२१. जातकानं पवारितानन्ति एत्थ “एतेसं सन्तकं देथा”ति विज्जापेन्तस्स याचन्तस्स अनापत्तीति एवमत्थो दट्टब्बो । न हि जातकपवारितानं आपत्ति वा अनापत्ति वा होति । **अत्तनो धनेनाति** एत्थापि अत्तनो कप्पियभण्डेन कप्पियवोहारेनेव चीवरं विज्जापेन्तस्स चेतापेन्तस्स परिवत्तापेन्तस्स अनापत्तीति एवमत्थो दट्टब्बो । **पवारितानन्ति** एत्थ च सङ्घवसेन पवारितेसु पमाणमेव वट्टति । पुगलिकपवारणाय यं यं पवारेति, तं तंयेव विज्जापेतब्बं । यो चतूहि पच्चयेहि पवारेत्वा सयमेव सल्लक्खेत्वा कालानुकालं चीवरानि दिवसे दिवसे यागुभत्तादीनीति एवं येन येनत्थो तं तं देति, तस्स विज्जापनकिच्चं नत्थि । यो पन पवारेत्वा बालताय वा सतिसम्मोसेन वा न देति, सो विज्जापेतब्बो । यो “मय्हं गेहं पवारेमी”ति वदति, तस्स गेहं गन्त्वा यथासुखं निसीदितब्बं निपज्जितब्बं, न किञ्चि गहेतब्बं । यो पन “यं मय्हं गेहे अत्थि, तं पवारेमी”ति वदति । यं तत्थ कप्पियं, तं विज्जापेतब्बं, गेहे पन निसीदितुं वा निपज्जितुं वा न लब्धतीति **कुरुन्दियं** वुत्तं ।

अज्जस्सत्थायाति एत्थ अत्तनो जातकपवारिते न केवलं अत्तनो अत्थाय, अथ खो अज्जस्सत्थाय विज्जापेन्तस्स

अनापत्तीति अयमेको अत्थो । अयं पन दुतियो अज्जस्साति ये अज्जस्स जातकपवारिता, ते तस्सेव “अज्जस्सा”ति लद्धवोहारस्स बुद्धरक्खितस्स वा धम्मरक्खितस्स वा अत्थाय विज्जापेन्तस्स अनापत्तीति । सेसं उत्तानत्थमेव ।

समुद्धानादीसु इदम्पि छसमुद्धानं, किरियं, नोसज्जाविमोक्खं, अचित्तकं, पण्णत्तिवज्जं, कायकम्मवचीकम्मं, तिचित्तं, तिवेदनन्ति ।

अज्जातकविज्जत्तिसिक्खापदवण्णना निट्ठिता ।

७. ततुत्तरिसिक्खापदवण्णना

५२२-४. तेन समयेनाति ततुत्तरिसिक्खापदं । तत्थ अभिहट्ठुन्ति अभीति उपसग्गो, हरितुन्ति अत्थो, गण्हितुन्ति वुत्तं होति । पवारेय्याति इच्छापेय्य, इच्छं रुचिं उप्पादेय्य, वदेय्य निमन्तेय्याति अत्थो । अभिहट्ठुं पवारेन्तेन पन यथा वत्तब्बं, तं आकारं दस्सेतुं “यावतकं इच्छसि तावतकं गण्हाही”ति एवमस्स पदभाजनं वुत्तं । अथ वा यथा “नेक्खम्मं दट्ठु खेमतो”ति (सु० नि० ४२६, ११०४; चूळनि० जतुकण्णिमाणवपुच्छनिद्देस ६७) एत्थ दिस्वाति अत्थो, एवमिधापि “अभिअट्ठुं पवारेय्या”ति अभिहरित्वा पवारेय्याति अत्थो । तत्थ कायाभिहारो वाचाभिहारोति दुविधो अभिहारो, कायेन वा हि वत्थानि अभिहरित्वा पादमूले ठपेत्वा “यत्तकं इच्छसि तत्तकं गण्हाही”ति वदन्तो पवारेय्य, वाचाय वा “अम्हाकं दुस्सकोट्टागारं परिपुण्णं, यत्तकं इच्छसि तत्तकं गण्हाही”ति वदन्तो पवारेय्य, तदुभयम्पि एकज्झं कत्वा “अभिहट्ठुं पवारेय्या”ति वुत्तं ।

सन्तरुत्तरपरमन्ति सअन्तरं उत्तरं परमं अस्स चीवरस्साति सन्तरुत्तरपरमं, निवासनेन सद्धिं पारुपनं उक्कट्टुपरिच्छेदो अस्साति वुत्तं होति । ततो चीवरं सादितब्बन्ति ततो अभिहट्चीवरतो एत्तकं चीवरं गहेतब्बं, न इतो परन्ति अत्थो । यस्मा पन अच्छिन्नसब्बचीवरेन तिचीवरिकेनेव भिक्खुना एवं पटिपज्जितब्बं, अज्जेन अज्जथापि, तस्मा तं विभागं दस्सेतुं “सचे तीणि नट्ठानि होन्ती”तिआदिना नयेनस्स पदभाजनं वुत्तं ।

तत्रायं विनिच्छयो — यस्स तीणि नट्ठानि, तेन द्वे सादितब्बानि, एकं निवासेत्वा एकं पारुपित्वा अज्जं सभागट्ठानतो परियेसिस्सति । यस्स द्वे नट्ठानि, तेन एकं सादितब्बं । सचे पकतियाव सन्तरुत्तरेन चरति, द्वे सादितब्बानि । एवं एकं सादियन्तेनेव समो भविस्सति । यस्स तीसु एकं नट्ठं, न सादितब्बं । यस्स पन द्वीसु एकं नट्ठं, एकं सादितब्बं । यस्स एकंयेव होति, तज्च नट्ठं, द्वे सादितब्बानि । भिक्खुनिया पन पज्चसुपि नट्ठेसु द्वे सादितब्बानि । चतूसु नट्ठेसु एकं सादितब्बं, तीसु नट्ठेसु किञ्चि न सादितब्बं, को पन वादो द्वीसु वा एकस्मिं वा । येन केनचि हि सन्तरुत्तरपरमताय ठातब्बं, ततो उत्तरि न लब्धतीति इदमेत्थ लक्खणं ।

५२६. सेसकं आहरिस्सामीति द्वे चीवरानि कत्वा सेसं पुन आहरिस्सामीति अत्थो । न अच्छिन्नकारणाति बाहुसच्चादिगुणवसेन देन्ति । जातकानन्तिआदीसु जातकानं देन्तानं सादियन्तस्स पवारितानं देन्तानं सादियन्तस्स अत्तनो धनेन सादियन्तस्स अनापत्तीति अत्थो । अट्ठकथासु पन “जातकपवारितट्ठाने पकतिया बहुम्पि वट्ठति, अच्छिन्नकारणा पमाणमेव वट्ठती”ति वुत्तं । तं पाळिया न समेति । यस्मा पनिदं सिक्खापदं अज्जस्सत्थाय विज्जापनवत्थुस्मियेव पज्जत्तं, तस्मा इध “अज्जस्सत्थाया”ति न वुत्तं । सेसं उत्तानत्थमेव ।

समुद्धानादीसु इदम्पि छसमुद्धानं, किरियं, नोसज्जाविमोक्खं, अचित्तकं, पण्णत्तिवज्जं, कायकम्मवचीकम्मं, तिचित्तं, तिवेदनन्ति ।

तत्तत्तरिसिक्खापदवण्णना निड्डिता ।

८. पठमउपक्खटसिक्खापदवण्णना

५२७. तेन समयेनाति उपक्खटसिक्खापदं । तत्थ अत्थावुसो मं सो उपट्ठाकोति आवुसो, यं त्वं भणसि, अत्थि एवरूपो सो मम उपट्ठाकोति अयमेत्थ अत्थो । अपि मेय्य एवं होतीति अपि मे अय्य एवं होति, अपि मय्या एवन्तिपि पाठो ।

५२८-९. भिक्खुं पनेव उद्दिस्साति एत्थ उद्दिस्साति अपदिस्स आरब्भ । यस्मा पन यं उद्दिस्स उपक्खटं होति, तं तस्सत्थाय उपक्खटं नाम होति । तस्मास्स पदभाजने “भिक्खुस्सत्थाया”ति वुत्तं ।

भिक्खुं आरम्मणं करित्वाति भिक्खुं पच्चयं कत्वा, यज्झि भिक्खुं उद्दिस्स उपक्खटं, तं नियमेनेव भिक्खुं पच्चयं कत्वा उपक्खटं होति, तेन वुत्तं — “भिक्खुं आरम्मणं करित्वा”ति । पच्चयोपि हि “लभति मारो आरम्मण”न्तिआदीसु (सं० नि० ४.२४३) आरम्मणन्ति आगतो । इदानीं “उद्दिस्सा”ति एत्थ यो कत्ता, तस्स आकारदस्सनत्थं “भिक्खुं अच्छादेतुकामो”ति वुत्तं । भिक्खुं अच्छादेतुकामेन हि तेन तं उद्दिस्स उपक्खटं, न अज्जेन कारणेन । इति सो अच्छादेतुकामो होति । तेन वुत्तं — “भिक्खुं अच्छादेतुकामो”ति ।

अज्जातकस्स गहपतिस्स वाति अज्जातकेन गहपतिना वाति अत्थो । करणत्थे हि इदं सामिवचनं । पदभाजने पन ब्यज्जनं अविचारेत्वा अत्थमत्तमेव दस्सेतुं “अज्जातको नाम...पे०... गहपति नामा”तिआदि वुत्तं ।

चीवरचेतापन्नन्ति चीवरमूलं, तं पन यस्मा हिरज्जादीसु अज्जतरं होति, तस्मा पदभाजने “हिरज्जं वा”तिआदि वुत्तं । उपक्खटं होतीति सज्जितं होति, संहरित्वा ठपितं, यस्मा पन “हिरज्जं वा”तिआदिना वचनेनस्स उपक्खटभावो दस्सितो होति, तस्मा “उपक्खटं नामा”ति पदं उद्धरित्वा विसुं पदभाजनं न वुत्तं । इमिनाति उपक्खटं सन्धायाह, तेनेवस्स पदभाजने “पच्चुपट्ठितेना”ति वुत्तं । यज्झि उपक्खटं संहरित्वा ठपितं, तं पच्चुपट्ठितं होतीति । अच्छादेस्सामीति वोहारवचनमेतं “इत्थन्नामस्स भिक्खुनो दस्सामी”ति अयं पनेत्थ अत्थो । तेनेवस्स पदभाजनेपि “दस्सामी”ति वुत्तं ।

तत्र चे सो भिक्खूति यत्र सो गहपति वा गहपतानी वा तत्र सो भिक्खु पुब्बे अप्पवारितो उपसङ्कमित्वा चीवरे विकप्पं आपज्जेय्य चेति अयमेत्थ पदसम्बन्धो । तत्थ उपसङ्कमित्वाति इमस्स गन्त्वाति इमिनाव अत्थे सिद्धे पचुरवोहारवसेन “घर”न्ति वुत्तं । यत्र पन सो दायको तत्र गन्त्वाति अयमेवेत्थ अत्थो, तस्मा पुनपि वुत्तं “यत्थ कत्थचि उपसङ्कमित्वा”ति । विकप्पं आपज्जेय्याति विसिद्धकप्पं अधिकविधानं आपज्जेय्य, पदभाजने पन येनाकारेन विकप्पं आपन्नो होति तमेव दस्सेतुं “आयतं वा”तिआदि वुत्तं । साधूति आयाचने निपातो । वताति परिवितक्के । मन्ति अत्तानं निद्विसति । आयस्माति परं आलपति आमन्तेति । यस्मा पनिदं सब्बं ब्यज्जनमत्तमेव, उत्तानत्थमेव, तस्मास्स पदभाजने अत्थो न वुत्तो । कल्याणकम्यतं उपादायाति सुन्दरकामतं विसिद्धकामतं चित्तेन गहेत्वा, तस्स “आपज्जेय्य चे”ति इमिना सम्बन्धो । यस्मा पन यो कल्याणकम्यतं उपादाय आपज्जति, सो साधत्थिको महग्घत्थिको होति, तस्मास्स पदभाजने ब्यज्जनं पहाय अधिपेतत्थमेव दस्सेतुं तदेव वचनं वुत्तं । यस्मा पन न इमस्स आपज्जनमत्तेनेव आपत्ति सीसं एति, तस्मा “तस्स वचनेना”तिआदि वुत्तं ।

५३१. अनापत्ति जातकानन्तिआदीसु जातकानं चीवरे विकप्पं आपज्जन्तस्स अनापत्तीति एवमत्थो दट्ठब्बो । महग्घं

चेतापेतुकामस्स अप्पघं चेतापेतीति गहपतिस्स वीसतिअघनकं चीवरं चेतापेतुकामस्स “अलं मय्हं एतेन, दसगघनकं वा अट्ठगघनकं वा देही”ति वदति अनापत्ति । अप्पघन्ति इदञ्च अतिरेकनिवारणत्थमेव वुत्तं, समकेपि पन अनापत्ति, तञ्च खो अगघवसेनेव न पमाणवसेन, अगघवट्ठनकज्झि इदं सिक्खापदं । तस्मा यो वीसतिअघनकं अन्तरवासकं चेतापेतुकामो, “तं एत्तकमेव मे अघनकं चीवरं देही”ति वत्तुम्पि वट्ठति । सेसं उत्तानत्थमेव ।

समुट्ठानादीनिपि तत्तुत्तरिसिक्खापदसदिसानेवाति ।

पठमउपक्खटसिक्खापदवण्णना निट्ठिता ।

९. दुतियउपक्खटसिक्खापदवण्णना

५३२. दुतियउपक्खटेपि इमिनाव नयेन अत्थो वेदितब्बो । तज्झि इमस्स अनुपज्जत्तिसदिसं । केवलं पठमसिक्खापदे एकस्स पीळा कत्ता, दुतिये द्विन्नं, अयमेवेत्थ विसेसो । सेसं सब्बं पठमसदिसमेव । यथा च द्विन्नं, एवं बहूनं पीळं कत्वा गण्हतोपि आपत्ति वेदितब्बाति ।

दुतियउपक्खटसिक्खापदवण्णना निट्ठिता ।

१०. राजसिक्खापदवण्णना

५३७. तेन समयेनाति राजसिक्खापदं । तत्थ उपासकं सज्जापेत्वाति जानापेत्वा, “इमिना मूलेन चीवरं किणित्वा थेरस्स देही”ति एवं वत्ताति अधिप्पायो । पज्जासबन्धोति पज्जासकहापणदण्डोति वुत्तं होति । पज्जासं बद्धोतिपि पाठो, पज्जासं जितो पज्जासं दापेतब्बोति अधिप्पायो । अज्जण्हो, भन्ते, आगमेहीति भन्ते, अज्ज एकदिवसं अम्हाकं तिट्ठ, अधिवासेहीति अत्थो । परामसीति गण्हि । जीनोसीति जितोसि ।

५३८-९. राजभोग्गोति राजतो भोग्गं भुज्जितब्बं अस्सत्थीति राजभोग्गो, राजभोग्गोतिपि पाठो, राजतो भोग्गो अस्स अत्थीति अत्थो ।

पहिणेय्याति पेसेय्य, उत्तानत्थत्ता पनस्स पदभाजनं न वुत्तं । यथा च एतस्स, एवं “चीवरं इत्थन्नामं भिक्खु”न्तिआदीनम्पि पदानं उत्तानत्थत्तायेव पदभाजनं न वुत्तन्ति वेदितब्बं । आभतन्ति आनीतं । कालेन कप्पियन्ति युत्तपत्तकालेन, यदा नो अत्थो होति, तदा कप्पियं चीवरं गण्हामाति अत्थो ।

वेय्यावच्चकरोति किच्चकरो, कप्पियकारकोति अत्थो । सज्जत्तो सो मयाति आणत्तो सो मया, यथा तुम्हाकं चीवरेन अत्थे सति चीवरं दस्सति, एवं वुत्तोति अत्थो । अत्थो मे आवुसो चीवरेनाति चोदनालक्खणनिदस्सनमेतं, इदज्झि वचनं वत्तब्बं, अस्स वा अत्थो याय कायचि भासाय; इदं चोदनालक्खणं । “देहि मे चीवर”न्तिआदीनि पन नवत्तब्बाकारदस्सनत्थं वुत्तानि, एतानि हि वचनानि एतेसं वा अत्थो याय कायचि भासाय न वत्तब्बो ।

दुतियम्पि वत्तब्बो ततियम्पि वत्तब्बोति “अत्थो मे आवुसो चीवरेना”ति इदमेव यावत्तितयं वत्तब्बोति । एवं “द्वत्तिक्खत्तुं चोदेतब्बो सारेतब्बो”ति एत्थ उट्ठिद्विचोदनापरिच्छेदं दस्सेत्वा इदानि “द्वत्तिक्खत्तुं चोदयमानो सारयमानो तं

चीवरं अभिनिष्पादेय्य, इच्छेतं कुसलं”न्ति इमेसं पदानं सङ्खेपतो अत्थं दस्सेन्तो “सचे अभिनिष्पादेति, इच्छेतं कुसलं”न्ति आह । एवं यावततियं चोदेन्तो तं चीवरं यदि निष्पादेति, सक्कोति अत्तनो पटिलाभवसेन निष्पादेतुं, इच्छेतं कुसलं साधु सुट्ठु सुन्दरं ।

चतुक्खत्तुं पच्चक्खत्तुं छक्खत्तुपरमं तुण्हीभूतेन उद्दिस्स ठातब्बन्ति ठानलक्खणनिदस्सनमेतं । छक्खत्तुपरमन्ति च भावनपुंसकवचनमेतं, छक्खत्तुपरमज्झि एतेन चीवरं उद्दिस्स तुण्हीभूतेन ठातब्बं, न अज्जं किज्जि कातब्बं, इदं ठानलक्खणं । तत्थ यो सब्बट्टानानं साधारणो तुण्हीभावो, तं ताव दस्सेतुं पदभाजने “तत्थ गन्त्वा तुण्हीभूतेना”तिआदि वुत्तं । तत्थ **न आसने निसीदितब्बन्ति** “इध, भन्ते, निसीदथा”ति वुत्तेनापि न निसीदितब्बं । **न आमिसं पटिग्गहेतब्बन्ति** यागुखज्जकादिभेदं किज्जि आमिसं “गण्हथ, भन्ते”ति याचियमानेनापि न गण्हितब्बं । **न धम्मो भासितब्बोति** मङ्गलं वा अनुमोदनं वा भासथाति याचियमानेनापि किज्जि न भासितब्बं, केवलं “किं कारणा आगतोसी”ति पुच्छियमानेन “जानासि, आवुसो”ति वत्तब्बो । **पुच्छियमानोति** इदज्झि करणत्थे पच्चत्तवचनं । अथ वा पुच्छं कुरुमानो पुच्छियमानोति एवमेत्थ अत्थो दट्ठब्बो । यो हि पुच्छं करोति, सो एत्तकं वत्तब्बोति **ठानं भज्जतीति** आगतकारणं भज्जति ।

इदानी या तिस्सो चोदना, छ च ठानानि वुत्तानि । तत्थ वुट्ठिज्ज हानिज्ज दस्सेन्तो “**चतुक्खत्तुं चोदेत्वा**”तिआदिमाह । यस्मा च एत्थ एकचोदनावुट्ठिया द्विन्नं ठानानं हानि वुत्ता, तस्मा “एका चोदना दिगुणं ठान”न्ति लक्खणं दस्सितं होति । इति इमिना लक्खणेन तिक्खत्तुं चोदेत्वा छक्खत्तुं ठातब्बं, द्विक्खत्तुं चोदेत्वा अट्ठक्खत्तुं ठातब्बं, सकिं चोदेत्वा दसक्खत्तुं ठातब्बन्ति । यथा च “छक्खत्तुं चोदेत्वा न ठातब्ब”न्ति वुत्तं, एवं “द्वादसक्खत्तुं ठत्वा न चोदेतब्ब”न्तिपि वुत्तमेव होति । तस्मा सचे चोदेतियेव न तिट्ठति, छ चोदना लब्धन्ति । सचे तिट्ठतियेव न चोदेति, द्वादस ठानानि लब्धन्ति । सचे चोदेतिपि तिट्ठतिपि, एकाय चोदनाय द्वे ठानानि हापेतब्बानि । तत्थ यो एकदिवसमेव पुनप्पुनं गन्त्वा छक्खत्तुं चोदेति, सकिंयेव वा गन्त्वा “अत्थो मे, आवुसो, चीवरेना”ति छक्खत्तुं वदति । तथा एकदिवसमेव पुनप्पुनं गन्त्वा द्वादसक्खत्तुं तिट्ठति, सकिंयेव वा गन्त्वा तत्र तत्र ठाने तिट्ठति, सोपि सब्बचोदनायो सब्बट्टानानि च भज्जति । को पन वादो नानादिवसेसु एवं करोन्तस्साति एवमेत्थ विनिच्छयो वेदितब्बो ।

यतस्स चीवरचेतापन्नं आभतन्ति यतो राजतो वा राजभोगगतो वा अस्स भिक्खुनो चीवरचेतापन्नं आनीतं । यत्वस्सातिपि पाठो । अयमेवत्थो । “यत्थस्सा”तिपि पठन्ति, यस्मिं ठाने अस्स चीवरचेतापन्नं पेसितन्ति च अत्थं कथेन्ति, ब्यज्जनं पन न समेति । **तत्थाति** तस्स रज्जो वा राजभोगगस्स वा सन्तिके; समीपत्थे हि इदं भुम्मवचनं । **न तं तस्स भिक्खुनो किज्जि अत्थं अनुभोतीति** तं चीवरचेतापन्नं तस्स भिक्खुनो किज्जि अप्पमत्तकम्पि कम्मं न निष्पादेति । **युज्जन्तायस्मन्तो सकन्ति** आयस्मन्तो अत्तनो सन्तकं धनं पापुणन्तु । **मा वो सकं विनस्साति** तुम्हाकं सन्तकं मा विनस्सतु । यो पन नेव सामं गच्छति, न दूतं पाहेति, वत्तभेदे दुक्कटं आपज्जति ।

किं पन सब्बकप्पियकारकेसु एवं पटिपज्जितब्बन्ति? न पटिपज्जितब्बं । अयज्झि कप्पियकारको नाम सङ्खेपतो दुविधो निद्दिट्ठो च अनिद्दिट्ठो च । तत्थ निद्दिट्ठो दुविधो — भिक्खुना निद्दिट्ठो, दूतेन निद्दिट्ठोति । अनिद्दिट्ठोपि दुविधो — मुखवेवटिक कप्पियकारको, परम्मुखकप्पियकारकोति । तेसु भिक्खुना निद्दिट्ठो सम्मुखासम्मुखवसेन चतुब्बिधो होति । तथा दूतेन निद्दिट्ठोपि ।

कथं? इधेकच्चो भिक्खुस्स चीवरत्थाय दूतेन अकप्पियवत्थुं पहिणति, दूतो तं भिक्खुं उपसङ्गमित्वा “इदं, भन्ते, इत्थन्नामेन तुम्हाकं चीवरत्थाय पहितं, गण्हथ न”न्ति वदति, भिक्खु “नयिदं कप्पती”ति पटिक्खपति, दूतो “अत्थि पन

ते, भन्ते, वेय्यावच्चकरो'ति पुच्छति, पुज्जत्थिकेहि च उपासकेहि "भिक्षून् वेय्यावच्चं करोथा"ति आणत्ता वा, भिक्षून् वा सन्दिद्धा सम्भत्ता केचि वेय्यावच्चकरा होन्ति, तेसं अज्जतरो तस्मिं खणे भिक्षुस्स सन्तिके निसिन्नो होति, भिक्षु तं निद्विसति "अयं भिक्षून् वेय्यावच्चकरो"ति । दूतो तस्स हत्थे अकप्पियवत्थुं दत्त्वा "थेरस्स चीवरं किणित्वा देही"ति गच्छति, अयं भिक्षुना सम्मुखानिद्विद्धो ।

नो चे भिक्षुस्स सन्तिके निसिन्नो होति, अपिच खो भिक्षु निद्विसति — "असुकस्मिं नाम गामे इत्थन्नामो भिक्षून् वेय्यावच्चकरो"ति, सो गन्त्वा तस्स हत्थे अकप्पियवत्थुं दत्त्वा "थेरस्स चीवरं किणित्वा ददेय्यासी"ति आगन्त्वा भिक्षुस्स आरोचेत्वा गच्छति, अयमेको भिक्षुना असम्मुखानिद्विद्धो ।

न हेव खो सो दूतो अत्तना आगन्त्वा आरोचेति, अपिच खो अज्जं पहिणाति "दिन्नं मया, भन्ते, तस्स हत्थे चीवरचेतापन्नं, चीवरं गणहेय्याथा"ति, अयं दुतियो भिक्षुना असम्मुखानिद्विद्धो ।

न हेव खो अज्जं पहिणाति, अपिच खो गच्छन्तोव भिक्षुं वदति "अहं तस्स हत्थे चीवरचेतापन्नं दस्सामि, तुम्हे चीवरं गणहेय्याथा"ति, अयं ततियो भिक्षुना असम्मुखानिद्विद्धोति एवं एको सम्मुखानिद्विद्धो तयो असम्मुखानिद्विद्धाति इमे चत्तारो भिक्षुना निद्विद्धवेय्यावच्चकरा नाम । एतेसु इमस्मिं राजसिक्खापदे वुत्तनयेनेव पटिपज्जितब्बं ।

अपरो भिक्षु पुरिमनयेनेव दूतेन पुच्छितो नत्थिताय वा, अविचारेतुकामताय वा "नत्थम्हाकं कप्पियकारको"ति वदति, तस्मिञ्च खणे कोचि मनुस्सो आगच्छति, दूतो तस्स हत्थे अकप्पियवत्थुं दत्त्वा "इमस्स हत्थतो चीवरं गणहेय्याथा"ति वत्त्वा गच्छति, अयं दूतेन सम्मुखानिद्विद्धो ।

अपरो दूतो गामं पविसित्वा अत्तना अभिरुचितस्स कस्सचि हत्थे अकप्पियवत्थुं दत्त्वा पुरिमनयेनेव आगन्त्वा आरोचेति, अज्जं वा पहिणाति, "अहं असुकस्स नाम हत्थे चीवरचेतापन्नं दस्सामि, तुम्हे चीवरं गणहेय्याथा"ति वत्त्वा वा गच्छति, अयं ततियो दूतेन असम्मुखानिद्विद्धोति एवं एको सम्मुखानिद्विद्धो, तयो असम्मुखानिद्विद्धाति इमे चत्तारो दूतेन निद्विद्धवेय्यावच्चकरा नाम । एतेसु मेण्डकसिक्खापदे वुत्तनयेनेव पटिपज्जितब्बं । वुत्तज्हेतं — "सन्ति, भिक्षवे, मनुस्सा सद्धा पसन्ना, ते कप्पियकारकानं हत्थे हिरज्जं उपनिक्खिपन्ति — 'इमिना अय्यस्स यं कप्पियं तं देथा'ति । अनुजानामि, भिक्षवे, यं ततो कप्पियं तं सादितुं, न त्वेवाहं, भिक्षवे, केनचि परियायेन जातरूपरजतं सादितब्बं परियेसितब्बन्ति वदामी"ति (महाव० २९९) । एत्थ च चोदनाय पमाणं नत्थि, मूलं असादियन्तेन सहस्सक्खत्तुम्पि चोदनाय वा ठानेन वा कप्पियभण्डं सादितुं वट्टति । नो चे देति, अज्जं कप्पियकारकं ठपेत्वापि आहरापेतब्बं । सचे इच्छति मूलसामिकानम्पि कथेतब्बं; नो चे इच्छति न कथेतब्बं ।

अपरो भिक्षु पुरिमनयेनेव दूतेन पुच्छितो "नत्थम्हाकं कप्पियकारको"ति वदति, तदज्जो समीपे ठितो सुत्वा "आहर भो अहं अय्यस्स चीवरं चेतापेत्वा दस्सामी"ति वदति । दूतो "हन्द भो ददेय्यासी"ति तस्स हत्थे दत्त्वा भिक्षुस्स अनारोचेत्वाव गच्छति, अयं मुखवेवटिककप्पियकारको । अपरो भिक्षुनो उपट्ठाकस्स वा अज्जस्स वा हत्थे अकप्पियवत्थुं दत्त्वा "थेरस्स चीवरं ददेय्यासी"ति एत्तोव पक्कमति, अयं परम्मुखकप्पियकारकोति इमे द्वे अनिद्विद्धकप्पियकारका नाम । एतेसु अज्जातकअप्पवारितेसु विय पटिपज्जितब्बं । सचे सयमेव चीवरं आनेत्वा ददन्ति, गहेतब्बं । नो चे, किञ्चि न वत्तब्बा । देसनामत्तमेव चेतं "दूतेन चीवरचेतापन्नं पहिणेय्या"ति सयं आहरित्वापि पिण्डपातादीनं अत्थाय ददन्तेसुपि एसेव नयो । न केवलज्ज अत्तनोयेव अत्थाय सम्पटिच्छितुं न वट्टति, सचेपि कोचि

जातरूपरजतं आनेत्वा “इदं सङ्घस्स दम्मि, आरामं वा करोथ चेति यं वा भोजनसालादीनं वा अज्जतर”न्ति वदति, इदम्पि सम्पटिच्छित्तुं न वट्टति । यस्स कस्सचि हि अज्जस्सत्थाय सम्पटिच्छन्तस्स दुक्कटं होतीति **महापच्चरियं** वुत्तं ।

सचे पन “नयिदं भिक्खून् सम्पटिच्छित्तुं वट्टती”ति पटिक्खित्ते “वट्टकीनं वा कम्मकरानं वा हत्थे भविस्सति, केवलं तुम्हे सुकतदुक्कटं जानाथा”ति वत्वा तेसं हत्थे दत्त्वा पक्कमति, वट्टति । अथापि “मम मनुस्सानं हत्थे भविस्सति मय्हमेव वा हत्थे भविस्सति, केवलं तुम्हे यं यस्स दातब्बं, तदत्थाय पेसेय्याथा”ति वदति, एवम्पि वट्टति ।

सचे पन सङ्घं वा गणं वा पुग्गलं वा अनामसित्वा “इदं हिरज्जसुवण्णं चेति यस्स देम, विहारस्स देम, नवकम्मस्स देमा”ति वदन्ति, पटिक्खिपित्तुं न वट्टति । “इमे इदं भणन्ती”ति कप्पियकारकानं आचिक्खितब्बं । “चेतियादीनं अत्थाय तुम्हे गहेत्वा ठपेथा”ति वुत्तेन पन “अम्हाकं गहेत्तुं न वट्टती”ति पटिक्खिपितब्बं ।

सचे पन कोचि बहं हिरज्जसुवण्णं आनेत्वा “इदं सङ्घस्स दम्मि, चत्तारो पच्चये परिभुज्जथा”ति वदति, तं चे सङ्घो सम्पटिच्छति, पटिग्गहणेपि परिभोगेपि आपत्ति । तत्र चे एको भिक्खु “नयिदं कप्पती”ति पटिक्खिपति, उपासको च “यदि न कप्पति, मय्हमेव भविस्सती”ति गच्छति । सो भिक्खु “तया सङ्घस्स लाभन्तरायो कतो”ति न केनचि किञ्चि वत्तब्बो । यो हि तं चोदेति, स्वेव सापत्तिको होति, तेन पन एकेन बहू अनापत्तिका कता । सचे पन भिक्खूहि “न वट्टती”ति पटिक्खित्ते “कप्पियकारकानं वा हत्थे भविस्सति, मम पुरिसानं वा मय्हं वा हत्थे भविस्सति, केवलं तुम्हे पच्चये परिभुज्जथा”ति वदति, वट्टति ।

चतुपच्चयत्थाय च दिन्नं येन येन पच्चयेन अत्थो होति, तदत्थं उपनेतब्बं, चीवरत्थाय दिन्नं चीवरेयेव उपनेतब्बं । सचे चीवरेन तादिसो अत्थो नत्थि, पिण्डपातादीहि सङ्घो किलमति, सङ्घसुद्धताय अपलोकेत्वा तदत्थायपि उपनेतब्बं । एस नयो पिण्डपातगिलानपच्चयत्थाय दिन्नेपि, सेनासनत्थाय दिन्नं पन सेनासनस्स गरुभण्डत्ता सेनासनेयेव उपनेतब्बं । सचे पन भिक्खूसु सेनासनं छट्टेत्वा गतेसु सेनासनं विनस्सति, ईदिसे काले सेनासनं विस्सज्जेत्वापि भिक्खून् परिभोगो अनुज्जातो, तस्मा सेनासनजगगनत्थं मूलच्छेज्जं अकत्वा यापनमत्तं परिभुज्जितब्बं ।

न केवलज्च हिरज्जसुवण्णमेव, अज्जम्पि खेत्तवत्थादि अकप्पियं न सम्पटिच्छित्तब्बं । सचे हि कोचि “मय्हं तिसस्ससम्पादनकं महातळाकं अत्थि, तं सङ्घस्स दम्मी”ति वदति, तं चे सङ्घो सम्पटिच्छति, पटिग्गहणेपि परिभोगेपि आपत्तियेव । यो पन तं पटिक्खिपति, सो पुरिमनयेनेव न केनचि किञ्चि वत्तब्बो । यो हि तं चोदेति, स्वेव सापत्तिको होति, तेन पन एकेन बहू अनापत्तिका कता ।

यो पन “तादिसंयेव तळाकं दम्मी”ति वत्वा भिक्खूहि “न वट्टती”ति पटिक्खित्तो वदति “असुकज्च असुकज्च सङ्घस्स तळाकं अत्थि, तं कथं वट्टती”ति । सो वत्तब्बो — “कप्पियं कत्वा दिन्नं भविस्सती”ति । कथं दिन्नं कप्पियं होतीति? “चत्तारो पच्चये परिभुज्जथा”ति वत्वा दिन्नन्ति । सो सचे “साधु, भन्ते, चत्तारो पच्चये सङ्घो परिभुज्जतू”ति देति, वट्टति । अथापि “तळाकं गण्हाथा”ति वत्वा “न वट्टती”ति पटिक्खित्तो “कप्पियकारको अत्थी”ति पुच्छित्वा “नत्थी”ति वुत्ते “इदं असुको नाम विचारेस्सति, असुकस्स वा हत्थे, मय्हं वा हत्थे भविस्सति, सङ्घो कप्पियभण्डं परिभुज्जतू”ति वदति, वट्टति । सचेपि “न वट्टती”ति पटिक्खित्तो “उदकं परिभुज्जिस्सति, भण्डकं धोविस्सति, मिगपक्खिनो पिविस्सन्ती”ति वदति, एवम्पि वट्टति । अथापि “न वट्टती”ति पटिक्खित्तो वदति “कप्पियसीसेन गण्हाथा”ति । “साधु, उपासक, सङ्घो पानीयं पिविस्सति, भण्डकं धोविस्सति, मिगपक्खिनो पिविस्सन्ती”ति वत्वा परिभुज्जित्तुं वट्टति ।

अथापि “मम तळाकं वा पोक्खरणिं वा सङ्खस्स दम्मी”ति “वुत्ते, साधु, उपासक, सङ्खो पानीयं पिविस्सती”ति आदीनि वत्वा परिभुज्जितुं वट्टतियेव । यदि पन भिक्खूहि हत्थकम्मं याचित्वा सहत्थेन च कप्पियपथविं खनित्वा उदकपरिभोगत्थाय तळाकं कारितं होति, तं चे निस्साय सस्सं निष्फादेत्वा मनुस्सा विहारे कप्पियभण्डं देन्ति, वट्टति । अथ मनुस्सा एव सङ्खस्स उपकारत्थाय सङ्खिकभूमिं खनित्वा तं निस्साय निष्फन्नसस्सतो कप्पियभण्डं देन्ति, एवम्पि वट्टति । “अम्हाकं एकं कप्पियकारकं ठपेथा”ति वुत्ते च ठपेतुम्पि लब्धति । अथ पन ते मनुस्सा राजबलिना उपदुता पक्कमन्ति, अज्जे पटिपज्जन्ति, न च भिक्खूनां किञ्चि देन्ति, उदकं वारेतुं लब्धति । तज्ज खो कसिकम्मकालेयेव, न सस्सकाले । सचे ते वदन्ति “ननु, भन्ते, पुब्बेपि मनुस्सा इमं निस्साय सस्सं अकंसू”ति । ततो वत्तब्बा — “ते सङ्खस्स इमज्ज इमज्ज उपकारं अकंसु, इदञ्चिदज्ज कप्पियभण्डं अदंसू”ति । सचे वदन्ति — “मयम्पि दस्सामा”ति, एवम्पि वट्टति ।

सचे पन कोचि अब्यत्तो अकप्पियवोहारेन तळाकं पटिग्गण्हाति वा कारेति वा, तं भिक्खूहि न परिभुज्जितब्बं, तं निस्साय लद्धं कप्पियभण्डम्पि अकप्पियमेव । सचे भिक्खूहि परिच्चत्तभावं जत्वा सामिको वा तस्स पुत्तधीतरो वा अज्जो वा कोचि वंसे उप्पन्नो पुन कप्पियवोहारेन देति, वट्टति । पच्छिन्ने कुलवंसे यो तस्स जनपदस्स सामिको, सो अच्छिन्दित्वा पुन देति, चित्तलपब्बते भिक्खुना नीहटउदकवाहकं **अळनागराजमहेसी विय**, एवम्पि वट्टति ।

कप्पियवोहारेपि उदकवसेन पटिग्गहिततळाके सुद्धचित्तानं मत्तिकुद्धरणपाळिबन्धनादीनि च कातुं वट्टति । तं निस्साय पन सस्सं करोन्ते दिस्वा कप्पियकारकं ठपेतुं न वट्टति । यदि ते सयमेव कप्पियभण्डं देन्ति, गहेतब्बं । नो चे देन्ति, न चोदेतब्बं, न सारेतब्बं । पच्चयवसेन पटिग्गहिततळाके कप्पियकारकं ठपेतुं वट्टति । मत्तिकुद्धरणपाळिबन्धनादीनि पन कातुं न वट्टति । सचे कप्पियकारका सयमेव करोन्ति, वट्टति । अब्यत्तेन पन लज्जिभिक्खुना कारापितेसु किञ्चापि पटिग्गहणे कप्पियं, भिक्खुस्स पयोगपच्चया उप्पन्नेन मिस्सकत्ता विसगतपिण्डपातो विय अकप्पियमंसरसमिस्सकभोजनं विय च दुब्बिनिब्भोगं होति, सब्बेसं अकप्पियमेव ।

सचे पन “उदकस्स ओकासो अत्थि, तळाकस्स पाळि थिरा, यथा बहुं उदकं गण्हाति, एवं करोहि, तीरसमीपे उदकं करोही”ति एवं उदकमेव विचारेति, वट्टति । उद्धने अग्निं न पातेन्ति, “उदककम्मं लब्धतु उपासका”ति वत्तुं वट्टति । “सस्सं कत्वा आहरथा”ति वत्तुं पन न वट्टति । सचे पन तळाके अतिबहुं उदकं दिस्वा पस्सतो वा पिड्डितो वा मातिकं नीहरापेति, वनं छिन्दापेत्वा केदारे कारापेति, पोरानकेदारेसु वा पकतिभागं अगगहेत्वा अतिरेकं गण्हाति, नवसस्से वा अकालसस्से वा अपरिच्छिन्नभागे “एत्तके कहापणे देथा”ति कहापणे उट्ठापेति, सब्बेसं अकप्पियं ।

यो पन “कस्सथ वपथा”ति अवत्वा “एत्तकाय भूमिया, एत्तको नाम भागो”ति एवं भूमिं वा पटिड्डपेति, “एत्तके भूमिभागे अम्हेहि सस्सं कत्तं, एत्तकं नाम भागं गण्हाथा”ति वदन्तेसु कस्सकेसु भूमिप्पमाणगगहणत्थं रज्जुया वा दण्डेन वा मिनाति, खले वा ठत्वा रक्खति, खलतो वा नीहरापेति, कोट्टागारे वा पटिसामेति, तस्सेव तं अकप्पियं ।

सचे कस्सका कहापणे आहरित्वा “इमे सङ्खस्स आहटा”ति वदन्ति, अज्जतरो च भिक्खु “न सङ्खो कहापणे खादती”ति सज्जाय “एत्तकेहि कहापणेहि साटके आहर, एत्तकेहि यागुआदीनि सम्पादेही”ति वदति । यं ते आहरन्ति, सब्बेसं अकप्पियं । कस्मा? कहापणानं विचारितत्ता ।

सचे धज्जं आहरित्वा इदं सङ्खस्स आहटन्ति वदन्ति, अज्जतरो च भिक्खु पुरिमनयेनेव “एत्तकेहि वीहीहि

इदञ्चिदञ्च आहरथा'ति वदति । यं ते आहरन्ति, तस्सेव अकप्पियं । कस्मा? धञ्जस्स विचारितत्ता ।

सचे तण्डुलं वा अपरण्णं वा आहरित्वा “इदं सङ्गस्स आहट”न्ति वदन्ति, अञ्जतरो च भिक्खु पुरिमनयेनेव “एत्तकेहि तण्डुलेहि इदञ्चिदञ्च आहरथा'ति वदति । यं ते आहरन्ति, सब्बेसं कप्पियं । कस्मा? कप्पियानं तण्डुलादीनं विचारितत्ता । कयविककयेपि अनापत्ति, कप्पियकारकस्स आचिक्खितत्ता ।

पुब्बे पन चित्तलपब्बते एको भिक्खु चतुसालद्वारे “अहो वत स्वे सङ्गस्स एत्तकप्पमाणे पूवे पचेय्यु”न्ति आरामिकानं सञ्जाजननत्थं भूमियं मण्डलं अकासि, तं दिस्वा छेको आरामिको तथेव कत्वा दुतियदिवसे भेरिया आकोटिताय सन्निपतिते सङ्गे पूवं गहेत्वा सङ्गत्येरं आह — “भन्ते, अम्हेहि इतो पुब्बे नेव पितूनं न पितामहानं एवरूपं सुतपुब्बं, एकेन अय्येन चतुस्सालद्वारे पूवत्थाय सञ्जा कता, इतो दानि पभुति अय्या अत्तनो अत्तनो चित्तानुरूपं वदन्तु, अम्हाकम्पि फासुविहारो भविस्सती”ति । महाथेरो ततोव निवत्ति, एकभिक्खुनापि पूवो न गहितो । एवं पुब्बे ततुप्पादम्पि न परिभुज्जिंसु । तस्मा —

सल्लेखं अच्चजन्तेन, अप्पमत्तेन भिक्खुना ।
कप्पियेपि न कातब्बा, आमिसत्थाय लोलताति ॥

यो चायं तळाके वुत्तो, पोक्खरणी-उदकवाहकमातिकादीसुपि एसेव नयो ।

पुब्बण्णापरण्णउच्छुफलाफलादीनं विरुहनट्टानं यं किञ्चि खेत्तं वा वत्थुं वा दम्मीति वुत्तेपि “न वट्ठती”ति पटिक्खिपित्वा तळाके वुत्तनयेनेव यदा कप्पियवोहारेन “चतुपच्चयपरिभोगत्थाय दम्मी”ति वदति, तदा सम्पटिच्छितब्बं, “वनं दम्मि, अरञ्जं दम्मी”ति वुत्ते पन वट्ठति । सचे मनुस्सा भिक्खूहि अनाणत्तायेव तत्थ रुक्खे छिन्दित्वा अपरण्णादीनि सम्पादेत्वा भिक्खूनं भागं देन्ति, वट्ठति; अदेन्ता न चोदेतब्बा । सचे केनचिदेव अन्तरायेन तेसु पक्कन्तेसु अञ्जे करोन्ति, न च भिक्खूनं किञ्चि देन्ति, ते वारेतब्बा । सचे वदन्ति — “ननु, भन्ते, पुब्बेपि मनुस्सा इध सस्सानि अकंसू”ति, ततो ते वत्तब्बा — “ते सङ्गस्स इदञ्चिदञ्च कप्पियभण्डं अदंसू”ति । सचे वदन्ति — “मयम्पि दस्सामा”ति एवं वट्ठति ।

कञ्चि सस्सुट्टानकं भूमिपदेसं सन्धाय “सीमं देमा”ति वदन्ति, वट्ठति । सीमा परिच्छेदनत्थं पन थम्भा वा पासाणा वा सयं न ठपेतब्बा । कस्मा? भूमि नाम अनाग्धा अप्पकेनापि पाराजिको भवेय्य, आरामिकानं पन वत्तब्बं — “इमिना ठानेन अम्हाकं सीमा गता”ति । सचेपि हि ते अधिकं गणहन्ति, परियायेन कथितत्ता अनापत्ति । यदि पन राजराजमहामत्तादयो सयमेव थम्भे ठपापेत्वा “चत्तारो पच्चये परिभुज्जथा”ति देन्ति, वट्ठतियेव ।

सचे कोचि अन्तोसीमाय तळाकं खनति, विहारमज्जेन वा मातिकं नेति, चेतियङ्गणबोधियङ्गणादीनि दुस्सन्ति, वारेतब्बो । सचे सङ्गो किञ्चि लभित्वा आमिसगरुक्ताय न वारेति, एको भिक्खु वारेति, सोव भिक्खु इस्सरो । सचे एको भिक्खु न वारेति, “नेथ तुम्हे”ति तेसंयेव पक्खो होति, सङ्गो वारेति, सङ्गोव इस्सरो । सङ्घिकेसु हि कम्मेसु यो धम्मकम्मं करोति, सोव इस्सरो । सचे वारियमानोपि करोति, हेट्ठा गहितं पंसुं हेट्ठा पक्खिपित्वा, उपरि गहितं पंसुं उपरि पक्खिपित्वा पूरेतब्बा ।

सचे कोचि यथाजातमेव उच्छुं वा अपरण्णं वा अलाबुकुम्भण्डादिकं वा वल्लिफलं दातुकामो “एतं सब्बं उच्छुखेत्तं

अपरणवत्थुं वल्लिफलावाटं दम्मी'ति वदति, सह वत्थुना परामट्टता “न वट्ठी”ति महासुमत्थेरो आह ।
महापदुमत्थेरो पन “अभिलापमत्तमेतं सामिकानयेव हि सो भूमिभागो तस्मा वट्ठी”ति आह ।

“दासं दम्मी”ति वदति, न वट्ठीति । “आरामिकं दम्मि, वेय्यावच्चकरं दम्मि, कप्पियकारकं दम्मी”ति वुत्ते वट्ठीति । सचे सो आरामिको पुरेभत्तम्पि पच्छाभत्तम्पि सङ्खस्सेव कम्मं करोति, सामणेरस्स विय सब्बं भेसज्जपटिजगगनम्पि तस्स कातब्बं । सचे पुरेभत्तमेव सङ्खस्स कम्मं करोति, पच्छाभत्तं अत्तनो कम्मं करोति, सायं निवापो न दातब्बो । येपि पञ्चदिवसवारेन वा पक्खवारेन वा सङ्खस्स कम्मं कत्वा सेसकाले अत्तनो कम्मं करोन्ति, तेसम्पि करणकालेयेव भत्तञ्च निवापो च दातब्बो । सचे सङ्खस्स कम्मं नत्थि, अत्तनोयेव कम्मं कत्वा जीवन्ति, ते चे हत्थकम्ममूलं आनेत्वा देन्ति, गहेतब्बं । नो चे देन्ति, न किञ्चि वत्तब्बा । यं किञ्चि रजकदासम्पि पेसकारदासम्पि आरामिकनामेन सम्पटिच्छित्तुं वट्ठीति ।

सचे “गावो देमा”ति वदन्ति, “न वट्ठी”ति पटिक्खित्तब्बा । इमा गावो कुतोति पण्डितेहि पञ्च गोरसपरिभोगत्थाय दिन्नाति, “मयम्पि पञ्चगोरसपरिभोगत्थाय देमा”ति वुत्ते वट्ठीति । अजिकादीसुपि एसेव नयो । “हत्थिं देम, अस्सं महिसं कुक्कुटं सूकरं देमा”ति वदन्ति, सम्पटिच्छित्तुं न वट्ठीति । सचे केचि मनुस्सा “अप्पोस्सुक्का, भन्ते, तुम्हे होथ, मयं इमे गहेत्वा तुम्हाकं कप्पियभण्डं दस्सामा”ति गणहन्ति, वट्ठीति । “कुक्कुटसूकरा सुखं जीवन्तू”ति अरञ्जे विस्सज्जेतुं वट्ठीति । “इमं तळाकं, इमं खेतं, इमं वत्थुं, विहारस्स देमा”ति वुत्ते पटिक्खित्तुं न लब्भतीति । सेसमेत्थ उत्तानत्थमेव ।

समुद्धानादीसु इदम्पि छसमुद्धानं किरियं, नोसज्जाविमोक्खं, अचित्तकं, पण्णत्तिवज्जं, कायकम्मवचीकम्मं, तिचित्तं, तिवेदनन्ति ।

राजसिक्खापदवण्णना निट्ठिता ।

निट्ठितो चीवरवग्गो पठमो ।

२. कोसियवग्गो

१. कोसियसिक्खापदवण्णना

५४२. तेन समयेनाति कोसियसिक्खापदं । तत्थ सन्थरित्वा कतं होतीति समे भूमिभागे कोसियंसूनि उपरूपरि सन्थरित्वा कज्जिकादीहि सिञ्चित्वा कतं होति । एकेनपि कोसियंसुना मिस्सित्वाति तिट्ठतु अत्तनो रुचिवसेन मिस्सितं, सचेपि तस्स करणट्टाने वातो एकं कोसियंसुं आनेत्वा पातेति, एवम्पि मिस्सेत्वा कतमेव होतीति । सेसं उत्तानत्थमेव ।

छसमुद्धानं, किरियं, नोसज्जाविमोक्खं, अचित्तकं पण्णत्तिवज्जं, कायकम्मवचीकम्मं,

तिचित्तं, तिवेदनन्ति ।

कोसियसिक्खापदवण्णना निट्ठिता ।

२. सुद्धकाळकसिक्खापदवण्णना

५४७. तेन समयेनाति सुद्धकाळकसिक्खापदं । तत्थ सुद्धकाळकानन्ति सुद्धानं काळकानं, अज्जेहि अमिस्सितकाळकानन्ति अत्थो । सेसं उत्तानत्थमेव । समुद्धानादीनिपि कोसियसिक्खापदसदिसानेवाति ।

सुद्धकाळकसिक्खापदवण्णना निट्ठिता ।

३. द्वेभागसिक्खापदवण्णना

५५२. तेन समयेनाति द्वेभागसिक्खापदं । तत्थ अन्ते आदियित्वाति सन्थतस्स अन्ते अनुवातं विय दस्सेत्वा ओदातं अल्लियापेत्वा ।

द्वे भागाति द्वे कोट्टासा । आदातब्बाति गहेतब्बा । गोचरियानन्ति कपिलवण्णानं । द्वे तुला आदातब्बाति चतूहि तुलाहि कारेतुकामं सन्धाय वुत्तं । अत्थतो पन यत्तकेहि एळकलोमेहि कातुकामो होति, तेसु द्वे कोट्टासा काळकानं एको ओदातानं, एको गोचरियानन्ति इदमेव दस्सितं होतीति वेदितब्बं । सेसं उत्तानत्थमेव ।

समुद्धानादीनिपि कोसियसिक्खापदसदिसानेव । केवलं इदं आदाय अनादाय च करणतो किरियाकिरियं वेदितब्बन्ति ।

द्वेभागसिक्खापदवण्णना निट्ठिता ।

४. छब्बस्ससिक्खापदवण्णना

५५७. तेन समयेनाति छब्बस्ससिक्खापदं । तत्थ ऊहदन्तिपि उम्मिहन्तिपीति सन्थतानं उपरि वच्चमि पस्सावमि करोन्तीति वुत्तं होति ।

दिन्ना सङ्गेन इत्थन्नामस्स भिक्खुनो सन्थतसम्मुतीति एवं लद्धसम्मुतिको भिक्खु याव रोगो न वूपसम्मति, ताव यं यं ठानं गच्छति, तत्थ तत्थ सन्थतं कातुं लभति । सचे अरोगो हुत्वा पुन मूलब्याधिनाव गिलानो होति, सोयेव परिहारो, नत्थज्जं सम्मुतिकिच्चन्ति फुस्सदेवत्थेरो आह । उपतिस्सत्थेरो पन “सो वा ब्याधि पटिकुप्पतु, अज्जो वा, ‘सकिं गिलानो’ति नामं लद्धं लद्धमेव, पुन सम्मुतिकिच्चं नत्थी”ति आह ।

ओरेन चे छन्नं वस्सानन्ति छन्नं वस्सानं ओरिमभागे, अन्तोति अत्थो । पदभाजने पन सङ्ख्यामत्तदस्सनत्थं “ऊनकछब्बस्सानी”ति वुत्तं ।

अनापत्ति छब्बस्सानि करोतीति यदा छब्बस्सानि परिपुण्णानि होन्ति, तदा सन्थतं करोति । दुतियपदेपि “यदा अतिरेकछब्बस्सानि होन्ति, तदा करोती”ति एवमत्थो दट्ठब्बो । न हि सो छब्बस्सानि करोतीति । सेसं उत्तानत्थमेव ।

समुद्धानादीनि कोसियसिक्खापदसदिसानेवाति ।

छब्बस्ससिक्खापदवण्णना निट्ठिता ।

५. निसीदनसन्थतसिक्खापदवण्णना

५६५. तेन समयेनाति निसीदनसन्थतसिक्खापदं । तत्थ **इच्छामहं भिक्खवेति** भगवा किर तं तेमासं न किञ्चि बोधनेय्यसत्तं अदस, तस्मा एवमाह । एवं सन्तेपि तन्तिवसेन धम्मदेसना कत्तब्बा सिया । यस्मा पनस्स एतदहोसि — “मयि ओकासं कारेत्वा पटिसल्लीने भिक्खू अधम्मिकं कतिकवत्तं करिस्सन्ति, तं उपसेनो भिन्दिस्सति । अहं तस्स पसीदित्वा भिक्खूनं दस्सनं अनुजानिस्सामि, ततो मं पस्सितुकामा बहू भिक्खू धुतङ्गानि समादियिस्सन्ति, अहञ्च तेहि उज्झितसन्थतपच्चया सिक्खापदं पज्जपेस्सामी”ति, तस्मा एवमाह । एवं बहूनि हि एत्थ आनिसंसाणीति ।

सपरिसो येन भगवा तेनुपसङ्कमीति थेरो किर “न, भिक्खवे, ऊनदसवस्सेन उपसम्पादेतब्बो, यो उपसम्पादेय्य, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति (महाव० ७५) इमस्मिं खन्धकसिक्खापदे “कथञ्चि नाम त्वं मोघपुरिस अज्जेहि ओवदियो अनुसासियो अज्जं ओवदितुं अनुसासितुं मज्जिस्ससी”ति एवमादिना नयेन गरहं लभित्वा “सत्था मय्हं परिसं निस्साय गरहं अदासि, सो दानाहं भगवन्तं तेनेव पुण्णचन्दसस्सिरीकेन सब्बाकारपरिपुण्णेन मुखेन ब्रह्मघोसं निच्छारेत्वा परिसंयेव निस्साय साधुकारं दापेस्सामी”ति सुहदयो कुलपुत्तो अतिरेकयोजनसतं पटिक्कमित्वा परिसं चिनित्वा पज्जमत्तेहि भिक्खुसतेहि परिवुतो पुन भगवन्तं उपसङ्कमन्तो । तेन वुत्तं — “सपरिसो येन भगवा तेनुपसङ्कमी”ति । न हि सक्का बुद्धानं अज्जथा आराधेतुं अज्जत्र वत्तसम्पत्तिया ।

भगवतो अविदूरे निसिन्नोति वत्तसम्पत्तिया परिसुद्धभावेन निरासङ्को सीहो विय कज्जनपब्बतस्स भगवतो अविदूरे निसिन्नो । **एतदवोचाति** कथासमुट्ठापनत्थं एतं अवोच । **मनापानि ते भिक्खु पंसुकूलानीति** भिक्खु तव इमानि पंसुकूलानि मनापानि, अत्तनो रुचिया खन्तिया गहितानीति अत्थो । **न खो मे, भन्ते, मनापानीति**, भन्ते न मया अत्तनो रुचिया गहितानि, गलग्गाहेन विय मत्थकताळनेन विय च गाहितोम्हीति दस्सेति ।

पज्जायिस्सतीति पज्जातो अभिज्जातो भविस्सति, तत्थ सन्दिस्सिस्सतीति वुत्तं होति । **न मयं अपज्जत्तं पज्जपेस्सामाति** मयं सावका नाम अपज्जत्तं न पज्जपेस्साम, बुद्धविसयो हि एसो यदिदं “पाचित्तियं दुक्कट”न्तिआदिना नयेन अपज्जत्तसिक्खापदपज्जपनं पज्जत्तसमुच्छिन्दनं वा । **समादायाति** तं तं सिक्खापदं समादियित्वा, “साधु सुट्ठू”ति सम्पटिच्छित्वा यथापज्जत्तेसु सब्बसिक्खापदेसु सिक्खिस्सामाति दस्सेति । तस्स आरद्धचित्तो पुनपि “साधु साधू”ति साधुकारमदासि ।

५६६. अनुज्जातावुसोति अनुज्जातं, आवुसो । **पिहेन्ताति** पिहयन्ता । **सन्थतानि उज्झित्वाति** सन्थते चतुत्थचीवरसज्जिताय सब्बसन्थतानि उज्झित्वा । **धम्मिं कथं कत्वा भिक्खू आमन्तेसीति** भगवा सन्थतानि विष्पकिण्णानि दिस्वा “सद्धादेय्यविनिपातने कारणं नत्थि, परिभोगुपायं नेसं दस्सेस्सामी”ति धम्मिं कथं कत्वा भिक्खू आमन्तेसि ।

५६७. सकिं निवत्थमि सकिं पारुत्तम्पीति सकिं निसिन्नज्जेव निपन्नञ्च । **सामन्ताति** एकपस्सतो वट्ठं वा चतुरस्सं वा छिन्दित्वा गहितट्ठानं यथा विदत्थिमत्तं होति, एवं गहेतब्बं, सन्थरन्तेन पन पाळियं वुत्तनयेनेव एकदेसे वा सन्थरितब्बं, विजटेत्वा वा मिस्सकं कत्वा सन्थरितब्बं, एवं थिरतरं होतीति । सेसं उत्तानत्थमेव ।

समुट्ठानादीनि किरियाकिरियत्ता इमस्स सिक्खापदस्स द्वेभागसिक्खापदसदिसानीति ।

इमेसु पन पज्चसु सन्थतेसु पुरिमानि तीणि विनयकम्मं कत्वा पटिलभित्वा परिभुज्जितुं न वट्टन्ति, पच्छिमानि द्वे

वट्टन्तीति वेदितब्बानीति ।

निसीदनसन्थतसिक्खापदवण्णना निट्ठिता ।

६. एळकलोमसिक्खापदवण्णना

५७१. तेन समयेनाति एळकलोमसिक्खापदं । तत्थ उप्पण्डेसुन्ति “कित्तकेन, भन्ते, कीतानी”ति आदीनि वदन्ता अवहसिंसु । ठितकोव आसुम्भीति यथा मनुस्सा अरञ्जतो महन्तं दारुभारं आनेत्वा किलन्ता ठितकाव पातेन्ति, एवं पातेसीति अत्थो ।

५७२. सहत्थाति सहत्थेन, अत्तना हरितब्बानीति वुत्तं होति । बहितियोजनं पातेतीति तियोजनतो बहि पातेति । अनन्तरायेन पतनके हत्थतो मुत्तमत्ते लोमगणनाय निस्सगियपाचित्तियानि । सचे बहितियोजने रुक्खे वा थम्भे वा पटिहज्जित्वा पुन अन्तो पतन्ति, अनापत्ति । भूमियं पतित्वा ठत्वा ठत्वा वट्टमाना एळकलोमभण्डिका पुन अन्तो पविसति, आपत्तियेव । अन्तो ठत्वा हत्थेन वा पादेन वा यट्ठिया वा वट्टेति ठत्वा वा अठत्वा वा वट्टमाना भण्डिका गच्छतु, आपत्तियेव । “अञ्जो हरिस्सती”ति ठपेति, तेन हरितेपि आपत्तियेव । सुद्धचित्तेन ठपितं वातो वा अञ्जो वा अत्तनो धम्मताय बहि पातेति, आपत्तियेव । सउस्साहत्ता अचित्तकत्ता च सिक्खापदस्स । कुरुन्दियादीसु पुन “एत्थ अनापत्ती”ति वुत्ता, सा अनापत्ति पाळिया न समेति । उभतोभण्डिकं एकाबद्धं कत्वा एकं भण्डिकं अन्तोसीमाय एकं बहिसीमाय करोन्तो ठपेति, रक्खति ताव । एकाबद्धे काजेपि एसेव नयो । यदि पुन अबन्धित्वा काजकोटियं ठपितमत्तमेव होति, न रक्खति । एकाबद्धेपि परिवत्तेत्वा ठपिते आपत्तियेव ।

अञ्जस्स याने वाति एत्थ गच्छन्ते याने वा हत्थिपिट्ठिआदीसु वा सामिकस्स अजानन्तस्सेव हरिस्सतीति ठपेति, तस्मिं तियोजनं अतिक्कन्ते आपत्ति । अगच्छन्तेपि एसेव नयो । सचे पुन अगच्छन्ते याने वा हत्थिपिट्ठियादीसु वा ठपेत्वा अभिरुहित्वा सारेति, हेट्ठा वा गच्छन्तो चोदेति, पक्कोसन्तो वा अनुबन्धापेति, “अञ्जं हरापेती”ति वचनतो अनापत्ति । कुरुन्दियादीसु पुन “आपत्ती”ति वुत्तं, तं “अञ्जं हरापेती”ति इमिना न समेति । अदिन्नादाने पुन सुद्धधाते आपत्ति होति । या हि तत्थ आपत्ति, सा इध अनापत्ति । या इध आपत्ति, सा तत्थ अनापत्ति । तं ठानं पत्वा अञ्जविहितो वा चोरादीहि वा उपट्ठतो गच्छति, आपत्तियेव । सब्बत्थ लोमगणनाय आपत्तिपरिच्छेदो वेदितब्बो ।

५७५. तियोजनं वासाधिप्पायो गन्त्वा ततो परं हरतीति यत्थ गतो, तत्थ उद्देसपरिपुच्छादीनं वा पच्चयादीनं वा अलाभेन ततो परं अञ्जत्थ गच्छति, ततोपि अञ्जत्थाति एवं योजनसतम्पि हरन्तस्स अनापत्ति । अच्छिन्नं पटिलभित्वाति चोरा अच्छिन्दित्वा निरत्थकभावं जत्वा पटिदेन्ति, तं हरन्तस्स अनापत्ति । निस्सट्ठं पटिलभित्वाति विनयकम्मकतं पटिलभित्वाति अत्थो ।

कतभण्डन्ति कतंभण्डं कम्बलकोजवसन्थतादिं यं किञ्चि अन्तमसो सुत्तकेन बद्धमत्तम्पि । यो पुन तनुकपत्तत्थविकन्तरे वा आयोगअंसबद्धककायबन्धनादीनं अन्तरेसु वा पिप्फलिकादीनं मलरक्खणत्थं सिपाटिकाय वा अन्तमसो वाताबाधिको कण्णच्छिद्देपि लोमानि पक्खित्वा गच्छति, आपत्तियेव । सुत्तकेन पुन बन्धित्वा पक्खित्तं कतभण्डद्वाने तिट्ठति, वेणिं कत्वा हरति, इदं निधानमुखं नाम, आपत्तियेवाति । सेसं उत्तानत्थमेव ।

समुट्ठानादीसु इदं एळकलोमसमुट्ठानं नाम, कायतो च कायचित्ततो च समुट्ठाति, किरियं, नोसञ्जाविमोक्खं,

अचित्तकं, पण्णत्तिवज्जं, कायकम्मं, तिचित्तं, तिवेदनन्ति ।

एळकलोमसिक्खापदवण्णना निड्ढिता ।

७. एळकलोमधोवापनसिक्खापदवण्णना

५७६. तेन समयेनाति एळकलोमधोवापनसिक्खापदं । तत्थ रिञ्चन्तीति उज्झन्ति विस्सज्जेन्ति, न सक्कोन्ति अनुयुज्जितुन्ति वुत्तं होति । सेसमेत्थ पुराणचीवरसिक्खापदे वुत्तनयेनेव सद्धिं समुट्ठानादीहीति ।

एळकलोमधोवापनसिक्खापदवण्णना निड्ढिता ।

८. रूपियसिक्खापदवण्णना

५८२. तेन समयेनाति रूपियसिक्खापदं । तत्थ पटिविसोति कोट्ठासो ।

५८३-४. जातरूपरजतन्ति एत्थ जातरूपन्ति सुवण्णस्स नामं । तं पन यस्मा तथागतस्स वण्णसदिसं होति, तस्मा “सत्थुवण्णो वुच्चती”ति पदभाजने वुत्तं । तस्सत्थो — “यो सत्थुवण्णो लोहविसेसो, इदं जातरूपं नामा”ति रजतं पन “सङ्खो, सिला, पवाल, रजतं, जातरूप”न्तिआदीसु (पाचि० ५०६) रूपियं वुत्तं । इध पन यं किञ्चि वोहारगमनीयं कहापणादि अधिप्पेतं । तेनेवस्स पदभाजने “कहापणो लोहमासको”तिआदि वुत्तं । तत्थ कहापणोति सोवण्णमयो वा रूपियमयो वा पाकतिको वा । लोहमासकोति तम्बलोहादीहि कतमासको । दारुमासकोति सारदारुना वा वेळुपेसिकाय वा अन्तमसो तालपण्णेनापि रूपं छिन्दित्वा कतमासको । जतुमासकोति लाखाय वा निव्यासेन वा रूपं समुट्ठापेत्वा कतमासको । “ये वोहारं गच्छन्ती”ति इमिना पन पदेन यो यो यत्थ यत्थ जनपदे यदा यदा वोहारं गच्छति, अन्तमसो अट्ठिमयोपि चम्ममयोपि रुक्खफलबीजमयोपि समुट्ठापितरूपोपि असमुट्ठापितरूपोपि सब्बो सङ्गहितो ।

इच्चेतं सब्बम्पि रजतं जातरूपं जातरूपमासको, वुत्तप्पभेदो सब्बोपि रजतमासकोति चतुब्बिधं निस्सगियवत्थु होति । मुत्ता, मणि, वेळुरियो, सङ्खो, सिला, पवाल, लोहितङ्को, मसारगल्लं, सत्त धज्जानि, दासिदासखेत्तवत्थुपुप्फारामफलारामादयोति इदं दुक्कटवत्थु । सुत्तं फालो पटको कप्पासो अनेकप्पकारं अपरणं सप्पिनवनीततेलमधुफाणितादिभेसज्जञ्च इदं कप्पियवत्थु । तत्थ निस्सगियवत्थुं अत्तनो वा सङ्खगणपुग्गलचेतियानं वा अत्थाय सम्पटिच्छित्तुं न वट्ठति । अत्तनो अत्थाय सम्पटिच्छतो निस्सगियं पाचित्तियं होति, सेसानं अत्थाय दुक्कटं । दुक्कटवत्थुं सब्बेसम्पि अत्थाय सम्पटिच्छतो दुक्कटमेव । कप्पियवत्थुमिह अनापत्ति । सब्बम्पि निक्खिपनत्थाय भण्डागारिकसीसेन सम्पटिच्छतो उपरि रतनसिक्खापदे आगतवसेन पाचित्तियं ।

उग्गणहेय्याति गणहेय्य । यस्मा पन गणहन्तो आपत्तिं आपज्जति, तेनस्स पदभाजने “सयं गणहाति निस्सगियं पाचित्तिय”न्ति वुत्तं । एस नयो सेसपदेसुपि ।

तत्थ जातरूपरजतभण्डेसु कहापणमासकेसु च एकं गणहतो वा गणहापयतो वा एका आपत्ति । सहस्सं चेपि एकतो गणहाति, गणहापेति, वत्थुगणनाय आपत्तियो । महापच्चरियं पन कुरुन्दियञ्च सिथिलबद्धाय थविकाय सिथिलपूरिते वा भाजने रूपगणनाय आपत्ति । घनबद्धे पन घनपूरिते वा एकाव आपत्तीति वुत्तं ।

उपनिक्खित्तसादियने पन “इदं अय्यस्स होतू”ति वुत्ते सचेपि चित्तेन सादियति, गणितुकामो होति, कायेन वा वाचाय वा “नयिदं कप्पती”ति पटिक्खिपति, अनापत्ति। कायवाचाहि वा अप्पटिक्खिपित्वापि सुद्धचित्तो हुत्वा “नयिदं अम्हाकं कप्पती”ति न सादियति, अनापत्तियेव। तीसु द्वारेसु हि येन केनचि पटिक्खित्तं पटिक्खित्तमेव होति। सचे पन कायवाचाहि अप्पटिक्खिपित्वा चित्तेन अधिवासेति, कायवाचाहि कत्तब्बस्स पटिक्खेपस्स अकरणतो अकिरियसमुद्धानं कायद्वारे च वचीद्वारे च आपत्तिं आपज्जति, मनोद्वारे पन आपत्ति नाम नत्थि।

एको सतं वा सहस्सं वा पादमूले ठपेति “तुहिदं होतू”ति, भिक्खू “नयिदं कप्पती”ति पटिक्खिपति, उपासको परिच्चत्तं मया तुम्हाकन्ति गतो, अज्जो तत्थ आगन्त्वा पुच्छति — “किं, भन्ते, इदं”न्ति? यं तेन अत्तना च वुत्तं, तं आचिक्खित्तब्बं। सो चे वदति — “गोपयिस्सामि, भन्ते, गुत्तद्वानं दस्सेथा”ति, सत्तभूमिकम्पि पासादं अभिरुहित्वा “इदं गुत्तद्वानं”न्ति आचिक्खित्तब्बं, “इध निक्खिपाही”ति न वत्तब्बं। एत्तावता कप्पियञ्च अकप्पियञ्च निस्साय ठितं होति। द्वारं पिदहित्वा रक्खन्तेन वसितब्बं। सचे किञ्चि विक्कायिकभण्डं पत्तं वा चीवरं वा आगच्छति, “इदं गहेस्सथ भन्ते”ति वुत्ते “उपासक अत्थि अम्हाकं इमिना अत्थो, वत्थु च एवरूपं नाम संविज्जति, कप्पियकारको नत्थी”ति वत्तब्बं। सचे सो वदति, “अहं कप्पियकारको भविस्सामि, द्वारं विवरित्वा देथा”ति, द्वारं विवरित्वा “इमस्मिं ओकासे ठपित”न्ति वत्तब्बं, “इदं गण्हा”ति न वत्तब्बं। एवम्पि कप्पियञ्च अकप्पियञ्च निस्साय ठितमेव होति, सो चे तं गहेत्वा तस्स कप्पियभण्डं देति, वट्टति। सचे अधिकं गण्हाति, “न मयं तव भण्डं गण्हाम, “निक्खिमाही”ति वत्तब्बो।

सङ्गमज्झे निस्सज्जितब्बन्ति एत्थ यस्मा रूपियं नाम अकप्पियं, “तस्मा निस्सज्जितब्बं सङ्गस्स वा गणस्स वा पुग्गलस्स वा”ति न वुत्तं। यस्मा पन तं पटिग्गहितमत्तमेव न तेन किञ्चि कप्पियभण्डं चेतापितं, तस्मा उपायेन परिभोगदस्सनत्थं “सङ्गमज्झे निस्सज्जितब्बं”न्ति वुत्तं। **कप्पियं आचिक्खित्तब्बं सप्पि वाति** “पब्बजितानं सप्पि वा तेलं वा वट्टति उपासका”ति एवं आचिक्खित्तब्बं।

रूपियपटिग्गाहकं ठपेत्वा सब्बेहेव परिभुज्जितब्बन्ति सब्बेहि भाजेत्वा परिभुज्जितब्बं। रूपियपटिग्गाहकेन भागो न गहेत्तब्बो। अज्जेसं भिक्खूनां वा आरामिकानं वा पत्तभागम्पि लभित्वा परिभुज्जितुं न वट्टति, अन्तमसो मक्कटादीहि ततो हरित्वा अरज्जे ठपितं वा तेसं हत्थतो गळितं वा तिरच्छानगतपरिग्गहितम्पि पंसुकूलम्पि न वट्टतियेव, ततो आहटेन फाणितेन सेनासनधूपनम्पि न वट्टति। सप्पिना वा तेलेन वा पदीपं कत्वा दीपालोके निपज्जितुं कसिणपरिकम्मम्पि कातुं, पोत्थकम्पि वाचेतुं न वट्टति। तेलमधुफाणितेहि पन सरीरे वणं मक्खेतुं न वट्टतियेव। तेन वत्थुना मज्जपीठादीनि वा गण्हन्ति, उपोसथागारं वा भोजनसालं वा करोन्ति, परिभुज्जितुं न वट्टति। छायापि गेहपरिच्छेदेन ठिता न वट्टति, परिच्छेदातिक्कन्ता आगन्तुकत्ता वट्टति। तं वत्थुं विस्सज्जेत्वा कतेन मग्गेनपि सेतुनापि नावायपि उळुम्पेनपि गन्तुं न वट्टति, तेन वत्थुना खनापिताय पोक्खरणिा उब्भिदोदकं पातुं वा परिभुज्जितुं वा न वट्टति। अन्तो उदके पन असति अज्जं आगन्तुकं उदकं वा वस्सोदकं वा पविट्ठं वट्टति। कीताय येन उदकेन सद्धिं कीता तं आगन्तुकम्पि न वट्टति, तं वत्थुं उपनिक्खेपं ठपेत्वा सङ्गो पच्चये परिभुज्जति, तेपि पच्चया तस्स न वट्टन्ति। आरामो गहितो होति, सोपि परिभुज्जितुं न वट्टति। यदि भूमिपि बीजम्पि अकप्पियं नेव भूमिं न फलं परिभुज्जितुं वट्टति। सचे भूमियेव किणित्वा अज्जानि बीजानि रोपितानि फलं वट्टति, अथ बीजानि किणित्वा कप्पियभूमियं रोपितानि, फलं न वट्टति, भूमियं निसीदितुं वा निपज्जितुं वा वट्टति।

सचे सो छट्ठेतीति यत्थ कत्थचि खिपति, अथापि न छट्ठेति, सयं गहेत्वा गच्छति, न वारेत्तब्बो। **नो चे छट्ठेतीति** अथ

नेव गहेत्वा गच्छति, न छड्ढेति, किं मय्हं इमिना ब्यापारेनाति येन कामं पक्कमति, ततो यथावुत्तलक्खणो रूपियछड्ढुको सम्मन्नितब्बो ।

यो न छन्दागतिन्तिआदीसु लोभवसेन तं वत्थुं अत्तनो वा करोन्तो अत्तानं वा उक्कंसेन्तो छन्दागतिं नाम गच्छति । दोसवसेन “नेवायं मातिकं जानाति, न विनय”न्ति परं अपसादेन्तो दोसागतिं नाम गच्छति । मोहवसेन मुट्ठपमुट्ठस्सतिभावं आपज्जन्तो मोहागतिं नाम गच्छति । रूपियपटिग्गाहकस्स भयेन छड्ढेतुं अविसहन्तो भयागतिं नाम गच्छति । एवं अकरोन्तो न छन्दागतिं गच्छति, न दोसागतिं गच्छति, न मोहागतिं गच्छति, न भयागतिं गच्छतीति वेदितब्बो ।

५८५. अनिमित्तं कत्वाति निमित्तं अकत्वा, अक्खीनि निम्मीलेत्वा नदिया वा पपाते वा वनगहने वा गूथं विय अनपेक्खेन पतितोकासं असमन्नाहरन्तेन पातेतब्बन्ति अत्थो । एवं जिगुच्छितब्बेपि रूपिये भगवा परियायेन भिक्खून् परिभोगं आचिक्खि । रूपियपटिग्गाहकस्स पन केनचि परियायेन ततो उप्पन्नपच्चयपरिभोगो न वट्ठति । यथा चायं एतस्स न वट्ठति, एवं असन्तसम्भावनाय वा कुलदूसककम्मेन वा कुहनादीहि वा उप्पन्नपच्चया नेव तस्स न अज्जस्स वट्ठन्ति, धम्मेन समेन उप्पन्नापि अप्पच्चवेक्खित्वा परिभुज्जितुं न वट्ठन्ति ।

चत्तारो हि परिभोगा — थेय्यपरिभोगो, इणपरिभोगो, दायज्जपरिभोगो, सामिपरिभोगोति । तत्थ सङ्गमज्झेपि निसीदित्वा परिभुज्जन्तस्स दुस्सीलस्स परिभोगो “थेय्यपरिभोगो” नाम । सीलवतो अप्पच्चवेक्खितपरिभोगो “इणपरिभोगो” नाम । तस्मा चीवरं परिभोगे परिभोगे पच्चवेक्खितब्बं, पिण्डपातो आलोपे आलोपे । तथा असक्कोन्तेन पुरेभत्तपच्छाभत्तपुरिमयामपच्छिमयामेसु । सचस्स अप्पच्चवेक्खितोव अरुणो उग्गच्छति, इणपरिभोगद्वाने तिट्ठति । सेनासनम्पि परिभोगे परिभोगे पच्चवेक्खितब्बं, भेसज्जस्स पटिग्गहणेपि परिभोगेपि सतिपच्चयता वट्ठति, एवं सन्तेपि पटिग्गहणे सति कत्वा परिभोगे अकरोन्तस्सेव आपत्ति, पटिग्गहणे पन सति अकत्वा परिभोगे करोन्तस्स अनापत्ति ।

चतुब्बिधा हि सुद्धि — देसनासुद्धि, संवरसुद्धि, परियेद्विसुद्धि, पच्चवेक्खणसुद्धीति । तत्थ देसनासुद्धि नाम पातिमोक्खसंवरसीलं, तज्हि देसनाय सुज्जनतो “देसनासुद्धी”ति वुच्चति । संवरसुद्धि नाम इन्द्रियसंवरसीलं, तज्हि न पुन एवं करिस्सामीति चित्ताधिद्वानसंवरेनेव सुज्जनतो “संवरसुद्धी”ति वुच्चति । परियेद्विसुद्धि नाम आजीवपारिसुद्धिसीलं, तज्हि अनेसनं पहाय धम्मेन समेन पच्चये उप्पादेन्तस्स परियेसनाय सुद्धत्ता “परियेद्विसुद्धी”ति वुच्चति । पच्चवेक्खणसुद्धि नाम पच्चयपरिभोगसन्निस्सितसीलं, तज्हि “पटिसङ्घा योनिसो चीवरं पटिसेवती”तिआदिना (म० नि० १.२३; अ० नि० ६.५८) नयेन वुत्तेन पच्चवेक्खणेन सुज्जनतो “पच्चवेक्खणसुद्धी”ति वुच्चति । तेन वुत्तं — “पटिग्गहणे पन सति अकत्वा परिभोगे करोन्तस्स अनापत्ती”ति ।

सत्तन्नं सेक्खानं पच्चयपरिभोगो दायज्जपरिभोगो नाम, ते हि भगवतो पुत्ता, तस्मा पितुसन्तकानं पच्चयानं दायादा हुत्वा ते पच्चये परिभुज्जन्ति । किं पन ते भगवतो पच्चये परिभुज्जन्ति, गिहीनं पच्चये परिभुज्जन्तीति? गिहीहि दिन्नापि भगवता अनुज्जातत्ता भगवतो सन्तका होन्ति, तस्मा ते भगवतो पच्चये परिभुज्जन्तीति (म० नि० १.२९) वेदितब्बं, धम्मदायादसुत्तज्चेत्थ साधकं ।

खीणासवानं परिभोगो सामिपरिभोगो नाम, ते हि तण्हाय दासब्बं अतीतत्ता सामिनो हुत्वा परिभुज्जन्तीति । इमेसु परिभोगेसु सामिपरिभोगो च दायज्जपरिभोगो च सब्बेसम्पि वट्ठति । इणपरिभोगो न वट्ठति, थेय्यपरिभोगे कथायेव नत्थि ।

अपरेपि चत्तारो **परिभोगा** — लज्जिपरिभोगो, अलज्जिपरिभोगो, धम्मियपरिभोगो, अधम्मियपरिभोगोति ।

तत्थ अलज्जिनो लज्जिना सद्धिं परिभोगो वट्ठति, आपत्तिया न कारेतब्बो । लज्जिनो अलज्जिना सद्धिं याव न जानाति, ताव वट्ठति । आदितो पट्ठाय हि अलज्जी नाम नत्थि, तस्मा यदास्स अलज्जीभावं जानाति तदा वत्तब्बो “तुम्हे कायद्वारे च वचीद्वारे च वीतिक्कमं करोथ, तं अप्पतिरूपं मा एवमकत्था”ति । सचे अनादियित्वा करोतियेव, यदि तेन सद्धिं परिभोगं करोति, सोपि अलज्जीयेव होति । योपि अत्तनो भारभूतेन अलज्जिना सद्धिं परिभोगं करोति, सोपि निवारेतब्बो । सचे न ओरमति, अयम्पि अलज्जीयेव होति । एवं एको अलज्जी अलज्जीसतम्पि करोति । अलज्जिनो पन अलज्जिनाव सद्धिं परिभोगे आपत्ति नाम नत्थि । लज्जिनो लज्जिना सद्धिं परिभोगो द्विन्नं खत्तियकुमारानं सुवण्णपातियं भोजनसदिसोति ।

धम्मियाधम्मियपरिभोगो पच्चयवसेन वेदितब्बो । तत्थ सचे पुग्गलोपि अलज्जी पिण्डपातोपि अधम्मियो, उभो जेगुच्छा । पुग्गलो अलज्जी पिण्डपातो धम्मियो, पुग्गलं जिगुच्छित्वा पिण्डपातो न गहेतब्बो । **महापच्चरियं** पन दुस्सीलो सङ्गतो उद्देसभत्तादीनि लभित्वा सङ्गस्सेव देति, एतानि यथादानमेव गतत्ता वट्ठन्तीति वुत्तं । पुग्गलो लज्जी पिण्डपातो अधम्मियो, पिण्डपातो जेगुच्छो न गहेतब्बो । पुग्गलो लज्जी, पिण्डपातोपि धम्मियो, वट्ठति ।

अपरे द्वे पग्गहा; द्वे च परिभोगा — लज्जिपग्गहो, अलज्जिपग्गहो; धम्मपरिभोगो आमिसपरिभोगोति ।

तत्थ अलज्जिनो लज्जिं पग्गहेतुं वट्ठति, न सो आपत्तिया कारेतब्बो । सचे पन लज्जी अलज्जिं पग्गण्हाति, अनुमोदनाय अज्झेसति, धम्मकथाय अज्झेसति, कुलेसु उपत्थम्भेति । इतरोपि “अम्हाकं आचरियो ईदिसो च ईदिसो चा”ति तस्स परिसति वण्णं भासति, अयं सासनं ओसक्कापेति अन्तरधापेतीति वेदितब्बो ।

धम्मपरिभोग-आमिसपरिभोगेसु पन यत्थ आमिसपरिभोगो वट्ठति, तत्थ धम्मपरिभोगोपि वट्ठति । यो पन कोटियं ठितो गन्थो तस्स पुग्गलस्स अच्चयेन नस्सिस्सति, तं धम्मानुग्गहेन उग्गण्हितुं वट्ठतीति वुत्तं ।

तत्रिदं वत्थु — महाभये किर एकस्सेव भिक्खुनो महानिद्देसो पग्गुणो अहोसि । अथ **चतुनिकायिकतिससत्थेरस्स** उपज्झायो **महातिपिटकत्थेरो** नाम **महारक्खितत्थेरं** आह — “आवुसो महारक्खित, एतस्स सन्तिके महानिद्देसं गण्हाही”ति । “पापो किरायं, भन्ते, न गण्हामी”ति । “गण्हावुसो, अहं ते सन्तिके निसीदिस्सामी”ति । “साधु, भन्ते, तुम्हेसु निसिन्नेसु गण्हिस्सामी”ति पट्ठपेत्वा रत्तिन्दिवं निरन्तरं परियापुणन्तो ओसानदिवसे हेट्टामज्जे इत्थिं दिस्वा “भन्ते, सुतयेव मे पुब्बे, सचाहं एवं जानेय्यं, न ईदिसस्स सन्तिके धम्मं परियापुणेय्य”न्ति आह । तस्स पन सन्तिके बहू महाथेरा उग्गण्हित्वा महानिद्देसं पतिट्ठापेसुं ।

५८६. रूपिये रूपियसज्जीति एत्थ सब्बम्पि जातरूपरजतं रूपियसङ्गहमेव गतन्ति वेदितब्बं ।

रूपिये वेमतिकोति “सुवण्णं नु खो, खरपत्तं नु खो”ति आदिना नयेन संसयजातो ।

रूपिये अरूपियसज्जीति सुवण्णादीसु खरपत्तादिसज्जी । अपिच पुज्जकामा राजोरोधादयो भत्तखज्जकगन्धपिण्डादीसु पक्खिपित्वा हिरज्जसुवण्णं देन्ति, चोळभिक्खाय चरन्तानं दस्सन्ते बद्धकहापणादीहियेव सद्धिं चोळकानि देन्ति, भिक्खू भत्तादिसज्जाय वा चोळकसज्जाय वा पटिग्गण्हन्ति, एवम्पि रूपिये अरूपियसज्जी रूपियं

गणहातीति वेदितब्बो । पटिग्गणहन्तेन पन “इमस्मिं गेहे इदं लद्धं”न्ति सल्लक्खेतब्बं । येन हि अस्सतिया दिन्नं होति, सो सतिं पटिलभित्वा पुन आगच्छति, अथस्स वत्तब्बं — “तव चोळकं पस्साही”ति । सेसमेत्थ उत्तानत्थमेव ।

समुद्धानादीसु छसमुद्धानं, सिया किरियं गहणेन आपज्जनतो, सिया अकिरियं पटिक्खेपस्स अकरणतो रूपियअज्जवादकउपस्सुतिसिक्खापदानि हि तीणि एकपरिच्छेदानि, नोसज्जाविमोक्खं, अचित्तकं, पण्णत्तिवज्जं, कायकम्मवचीकम्मं, तिचित्तं, तिवेदनन्ति ।

रूपियसिक्खापदवण्णना निट्ठिता ।

९. रूपियसंवोहारसिक्खापदवण्णना

५८७. तेन समयेनाति रूपियसंवोहारसिक्खापदं । तत्थ नानप्पकारकन्ति कताकतादिवसेन अनेकविधं । रूपियसंवोहारन्ति जातरूपरजतपरिवत्तनं । समापज्जन्तीति पटिग्गहणस्सेव पटिक्खितत्ता पटिग्गहितपरिवत्तने दोसं अपस्सन्ता करोन्ति ।

५८९. सीसूपगन्तिआदीसु सीसं उपगच्छतीति सीसूपगं, पोत्थकेसु पन “सीसूपक”न्ति लिखितं, यस्स कस्सचि सीसालङ्कारस्सेतं अधिवचनं । एस नयो सब्बत्थ । कतेन कतन्तिआदीसु सुद्धो रूपियसंवोहारोयेव ।

रूपिये रूपियसज्जीतिआदिमिह पुरिमसिक्खापदे वुत्तवत्थूसु निस्सगियवत्थुना निस्सगियवत्थुं चेतापेन्तस्स मूलग्गहणे पुरिमसिक्खापदेन निस्सगियं पाचित्तियं, अपरापरपरिवत्तने इमिना निस्सगियपाचित्तियमेव । निस्सगियवत्थुना दुक्कटवत्थुं वा कप्पियवत्थुं वा चेतापेन्तस्सपि एसेव नयो । यो हि अयं अरूपिये रूपियसज्जी रूपियं चेतापेतीतिआदि दुतियो तिको वुत्तो, तस्सानुलोमत्ता अवुत्तोपि अयमपरोपि रूपिये रूपियसज्जी अरूपियं चेतापेतीतिआदि तिको वेदितब्बो । अत्तनो वा हि अरूपियेन परस्स रूपियं चेतापेत्थ अत्तनो वा रूपियेन परस्स अरूपियं, उभयथापि रूपियसंवोहारो कतोयेव होति, तस्मा पाळियं एकन्तेन रूपियपक्खे एकोयेव तिको वुत्तोति ।

दुक्कटवत्थुना पन निस्सगियवत्थुं चेतापेन्तस्स मूलग्गहणे पुरिमसिक्खापदेन दुक्कटं, पच्छा परिवत्तने इमिना निस्सगियं पाचित्तियं, गरुक्कस्स चेतापितत्ता । दुक्कटवत्थुना दुक्कटवत्थुमेव, कप्पियवत्थुं वा चेतापेन्तस्स मूलग्गहणे पुरिमसिक्खापदेन दुक्कटं, पच्छा परिवत्तनेपि इमिना दुक्कटमेव । कस्मा? अकप्पियवत्थुना चेतापितत्ता । अन्धकट्टकथायं पन “सचे कयविककयं समापज्जेय्य, निस्सगियं पाचित्तिय”न्ति भासितं, तं दुब्भासितं । कस्मा? न हि दानग्गहणतो अज्जो कयविककयो नाम अत्थि, कयविककयसिक्खापदज्च कप्पियवत्थुना कप्पियवत्थुपरिवत्तनमेव सन्धाय वुत्तं, तज्च खो अज्जत्र सहधम्मिकेहि । इदं सिक्खापदं रूपियेन च रूपियारूपियचेतापनं अरूपियेन च रूपियचेतापनं । दुक्कटवत्थुना पन दुक्कटवत्थुनो चेतापनं नेव इध न तत्थ पाळियं वुत्तं, न चेत्थ अनापत्ति भवितुं अरहति । तस्मा यथेव दुक्कटवत्थुनो पटिग्गहणे दुक्कटं, तथेव तस्स वा तेन वा चेतापनेपि दुक्कटं युत्तन्ति भगवतो अधिप्पायज्जूहि वुत्तं ।

कप्पियवत्थुना पन निस्सगियवत्थुं चेतापेन्तस्स मूलग्गहणे पुरिमसिक्खापदेन अनापत्ति, पच्छा परिवत्तने इमिना निस्सगियं पाचित्तियं । वुत्तज्हेतं — “अरूपिये अरूपियसज्जी रूपियं चेतापेति निस्सगियं पाचित्तिय”न्ति । तेनेव कप्पियवत्थुना दुक्कटवत्थुं चेतापेन्तस्स मूलपटिग्गहणे तथेव अनापत्ति, पच्छा परिवत्तने इमिना दुक्कटं । कस्मा? अकप्पियस्स चेतापितत्ता । कप्पियवत्थुना पन कप्पियवत्थुं अज्जत्र सहधम्मिकेहि चेतापेन्तस्स मूलग्गहणे

पुरिमसिक्खापदेन अनापत्ति, पच्छा परिवत्तने उपरि कयविककयसिक्खापदेन निस्सगियं पाचित्तियं । कयविककयं मोचेत्वा गणहन्तस्स उपरिसिक्खापदेनपि अनापत्ति, वड्ढिं पयोजेन्तस्स दुक्कटं ।

इमस्स च रूपियसंवोहारस्स गरुक्कभावदीपकं इदं पत्तचतुक्कं वेदितब्बं । यो हि रूपियं उग्गण्हित्वा तेन अयबीजं समुट्ठापेति, तं कोट्ठापेत्वा तेन लोहेन पत्तं कारेति, अयं पत्तो महाअकप्पियो नाम, न सक्का केनचि उपायेन कप्पियो कातुं । सचे हि तं विनासेत्वा थालकं कारेति, तम्पि अकप्पियं । वासिं कारेति, ताय छिन्नं दन्तकट्टम्पि अकप्पियं । बळिसं कारोति, तेन मारिता मच्छापि अकप्पिया । वासिफलं तापेत्वा उदकं वा खीरं वा उण्हापेति, तम्पि अकप्पियमेव ।

यो पन रूपियं उग्गण्हित्वा तेन पत्तं किणाति, अयम्पि पत्तो अकप्पियो । “पञ्चन्नम्पि सहधम्मिकानं न कप्पती”ति महापच्चरियं वुत्तं । सक्का पन कप्पियो कातुं, सो हि मूले मूलसामिकानं पत्ते च पत्तसामिकानं दिन्ने कप्पियो होति । कप्पियभण्डं दत्वा गहेत्वा परिभुज्जितुं वट्ठति ।

योपि रूपियं उग्गण्हापेत्वा कप्पियकारकेन सद्धिं कम्मरकुलं गन्त्वा पत्तं दिस्वा “अयं मय्हं रुच्चती”ति वदति । कप्पियकारको च तं रूपियं दत्वा कम्मरं सज्जापेति, अयम्पि पत्तो कप्पियवोहारेण गहितोपि दुतियपत्तसदिसोयेव, मूलस्स सम्पटिच्छित्ता अकप्पियो । कस्मा सेसानं न कप्पतीति? मूलस्स अनिस्सट्ठत्ता ।

यो पन रूपियं असम्पटिच्छित्वा “थेरस्स पत्तं किणित्वा देही”ति पहितकप्पियकारकेन सद्धिं कम्मरकुलं गन्त्वा पत्तं दिस्वा “इमे कहापणे गहेत्वा इमं देही”ति कहापणे दापेत्वा गहितो, अयं पत्तो एतस्सेव भिक्खुनो न वट्ठति दुब्बिचारितत्ता, अज्जेसं पन वट्ठति, मूलस्स असम्पटिच्छित्ता ।

महासुमत्थेरस्स किर उपज्झायो अनुरुद्धथेरो नाम अहोसि । सो अत्तनो एवरूपं पत्तं सप्पिस्स पूरेत्वा सङ्गस्स निस्सज्जि । तिपिटकचूळनागतथेरस्सपि सद्धिविहारिकानं एवरूपो पत्तो अहोसि । तं थेरोपि सप्पिस्स पूरापेत्वा सङ्गस्स निस्सज्जापेसीति । इदं अकप्पियपत्तचतुक्कं ।

सचे पन रूपियं असम्पटिच्छित्वा “थेरस्स पत्तं किणित्वा देही”ति पहितकप्पियकारकेन सद्धिं कम्मरकुलं गन्त्वा पत्तं दिस्वा “अयं मय्हं रुच्चती”ति वा “इमाहं गहेस्सामी”ति वा वदति, कप्पियकारको च तं रूपियं दत्वा कम्मरं सज्जापेति, अयं पत्तो सब्बकप्पियो बुद्धानम्पि परिभोगारहोति ।

५९१. अरूपिये रूपियसज्जीति खरपत्तादीसु सुवण्णादिसज्जी । आपत्ति दुक्कटस्साति सचे तेन अरूपियं चेतापेति दुक्कटापत्ति होति । एस नयो वेमतिके । अरूपियसज्जिस्स पन पञ्चहि सहधम्मिकेहि सद्धि “इदं गहेत्वा इदं देथा”ति कयविककयं करोन्तस्सापि अनापत्ति । सेसं उत्तानमेव ।

छसमुट्ठानं, किरियं, नोसज्जाविमोक्खं, अचित्तकं, पण्णत्तिवज्जं, कायकम्मवचीकम्मं, तिचित्तं, तिवेदनन्ति ।

रूपियसंवोहारसिक्खापदवण्णना निट्ठिता ।

१०. कयविककयसिक्खापदवण्णना

५९३. तेन समयेनाति कयविककयसिक्खापदं । तत्थ **कति हिपि त्यायन्ति** कति ते अयं, हिकारो पनेत्थ पदपूरणो, पिकारो गरहायं, अयं दुब्बलसङ्घाटि तव कति दिवसानि भविस्सतीति अत्थो । अथ वा **कतिहमिपि त्यायन्तिपि** पाठो । तत्थ कतिहन्ति कति अहानि, कति दिवसानीति वुत्तं होति । सेसं वुत्तनयमेव । **कतिहिपि म्यायन्ति** इदम्पि एतेनेव नयेन वेदितब्बं । **गिहीपि नं गिहिस्साति** एत्थ नन्ति नामत्थे निपातो, गिही नाम गिहिस्साति वुत्तं होति ।

५९४. नानप्पकारकन्ति चीवरादीनं कप्पियभण्डानं वसेन अनेकविधं । तेनेवस्स पदभाजने चीवरं आदिं कत्वा दसिकसुत्तपरियोसानं कप्पियभण्डमेव दस्सितं । अकप्पियभण्डपरिवत्तनज्झि कयविककयसङ्गहं न गच्छति । **कयविककयन्ति** कयञ्चेव विक्कयञ्च । “इमिना इमं देही”ति आदिना हि नयेन परस्स कप्पियभण्डं गणहन्तो कयं समापज्जति, अत्तनो कप्पियभण्डं देन्तो विक्कयं ।

५९५. अज्झाचरतीति अभिभवित्वा चरति, वीतिक्कमवाचं भासतीति अत्थो । **यतो कयितञ्च होति विक्कयितञ्चाति** यदा कयितञ्च होति परभण्डं अत्तनो हत्थगतं करोन्तेन, विक्कीतञ्च अत्तनो भण्डं परहत्थगतं करोन्तेन । “इमिना इमं”न्ति आदिवचनानुरूपतो पन पाठे पठमं अत्तनो भण्डं दस्सितं ।

निस्सज्जितब्बन्ति एवं परस्स हत्थतो कयवसेन गहितकप्पियभण्डं निस्सज्जितब्बं । अयज्झि कयविककयो ठपेत्वा पञ्च सहधम्मिके अवसेसेहि गिहिपब्बजितेहि अन्तमसो मातापितूहिपि सद्धिं न वट्ठति ।

तत्रायं विनिच्छयो — वत्थेन वा वत्थं होतु भत्तेन वा भत्तं, यं किञ्चि कप्पियं “इमिना इमं देही”ति वदति, दुक्कटं । एवं वत्त्वा मातुयापि अत्तनो भण्डं देति, दुक्कटं । “इमिना इमं देही”ति वुत्तो वा “इमं देहि, इमं ते दस्सामी”ति वत्त्वा वा मातुयापि भण्डं अत्तना गणहाति, दुक्कटं । अत्तनो भण्डे परहत्थं परभण्डे च अत्तनो हत्थं सम्पत्ते निस्सगियं । मातरं पन पितरं वा “इमं देही”ति वदतो विज्जत्ति न होति । “इमं गणहाही”ति वदतो सद्धादेय्यविनिपातनं न होति । अज्जातकं “इमं देही”ति वदतो विज्जत्ति होति । “इमं गणहाही”ति वदतो सद्धादेय्यविनिपातनं होति । “इमिना इमं देही”ति कयविककयं आपज्जतो निस्सगियं । तस्मा कप्पियभण्डं परिवत्तेन्तेन मातापितूहिपि सद्धिं कयविककयं अज्जातकेहि सद्धिं तिस्सो आपत्तियो मोचेन्तेन परिवत्तेतब्बं ।

तत्रायं परिवत्तनविधि — भिक्खुस्स पाथेय्यतण्डुला होन्ति, सो अन्तरामग्गे भत्तहत्थं पुरिसं दिस्वा “अम्हाकं तण्डुला अत्थि, न च नो इमेहि अत्थो, भत्तेन पन अत्थो”ति वदति । पुरिसो तण्डुले गहेत्वा भत्तं देति, वट्ठति । तिस्सोपि आपत्तियो न होन्ति । अन्तमसो निमित्तकम्ममत्तम्पि न होति । कस्मा? मूलस्स अत्थिताय । परतो च वुत्तमेव “इदं अम्हाकं अत्थि, अम्हाकञ्च इमिना च इमिना च अत्थोति भणती”ति । यो पन एवं अकत्वा “इमिना इमं देही”ति परिवत्तेति; यथावत्थुकमेव । विघासादं दिस्वा “इमं ओदनं भुज्जित्वा, रजनं वा दारूनि वा आहरा”ति वदति, रजनछल्लिगणनाय दारुगणनाय च निस्सगियानि होन्ति । “इमं ओदनं भुज्जित्वा इदं नाम करोथा”ति दन्तकारादीहि सिप्पिकेहि धमकरणादीसु तं तं परिक्खारं कारेति, रजकेहि वा वत्थं धोवापेति; यथावत्थुकमेव । न्हापितेन केसे छिन्दापेति, कम्मकारेहि नवकम्मं कारेति; यथावत्थुकमेव । सचे पन “इदं भत्तं भुज्जित्वा इदं करोथा”ति न वदति “इदं भत्तं भुज्ज भुत्तोसि भुज्जिस्ससि, इदं नाम करोही”ति वदति, वट्ठति । एत्थ च किञ्चापि वत्थधोवने वा केसच्छेदने वा भूमिसोधनादिनवकम्मे वा परभण्डं अत्तनो हत्थगतं निस्सज्जितब्बं नाम नत्थि । **महाअट्ठकथायं** पन दळ्हं कत्वा वुत्तत्ता न सक्का एतं पटिक्खिपितुं, तस्मा यथा निस्सगियवत्थुम्हि परिभुत्ते वा नट्टे वा पाचित्तियं देसेति, एवमिधापि देसेतब्बं ।

५९६. कयविककये कयविककयसज्जीतिआदिहि यो कयविककयं समापज्जति, सो तस्मिं कयविककयसज्जी वा भवतु वेमतिको वा, न कयविककयसज्जी वा निस्सगियपाचित्तियमेव । चूळत्तिके द्वीसु पदेसु दुक्कटमेवाति एवमत्थो दट्ठब्बो ।

५९७. अग्घं पुच्छतीति “अयं तव पत्तो किं अग्घती”ति पुच्छति । “इदं नामा”ति वुत्ते पन सचे तस्स कप्पियभण्डं महग्घं होति, एवञ्च नं पटिवदति “उपासक, मम इदं वत्थु महग्घं, तव पत्तं अज्जस्स देही”ति । तं सुत्वा इतरो “अज्जं थालकम्पि दस्सामी”ति वदति गण्हितुं वट्ठति, “इदं अम्हाकं अत्थी”ति वुत्तलक्खणे पतति । सचे सो पत्तो महग्घो, भिक्खुनो वत्थु अप्पग्घं, पत्तसामिको चस्स अप्पग्घभावं न जानाति, पत्तो न गहेतब्बो, “मम वत्थु अप्पग्घ”न्ति आचिक्खितब्बं । महग्घभावं जत्वा वज्जेत्वा गण्हन्तो हि गहितभण्डं अग्घापेत्वा कारेतब्बतं आपज्जति । सचे पत्तसामिको “होतु, भन्ते, सेसं मम पुज्जं भविस्सती”ति देति, वट्ठति ।

कप्पियकारकस्स आचिक्खतीति यस्स हत्थतो भण्डं गण्हाति, तं ठपेत्वा अज्जं अन्तमसो तस्स पुत्तभातिकम्पि कप्पियकारकं कत्वा “इमिना इमं नाम गहेत्वा देही”ति आचिक्खति । सो चे छेको होति, पुनप्पुनं अपनेत्वा विवदित्वा गण्हाति, तुण्हीभूतेन ठातब्बं । नो चे छेको होति, न जानाति गहेतुं, वाणिजको तं वज्जेति, “मा गण्हा”ति वत्तब्बो ।

इदं अम्हाकन्तिआदिहि “इदं पटिग्गहितं तेलं वा सप्पि वा अम्हाकं अत्थि, अम्हाकज्ज अज्जेन अप्पटिग्गहितकेन अत्थो”ति भणति । सचे सो तं गहेत्वा अज्जं देति, पठमं अत्तनो तेलं न मिनापेतब्बं । कस्मा? नाळियज्झि अवसिट्ठतेलं होति, तं पच्छा मिनन्तस्स अप्पटिग्गहितकं दूसेय्याति । सेसं उत्तानमेव ।

छसमुट्ठानं, किरियं, नोसज्जाविमोक्खं, अचित्तकं, पण्णत्तिवज्जं, कायकम्मवचीकम्मं, तिचित्तं, तिवेदनन्ति ।

कयविककयसिक्खापदवण्णना निट्ठिता ।

निट्ठितो कोसियवग्गो दुतियो ।

३. पत्तवग्गो

१. पत्तसिक्खापदवण्णना

५९८. तेन समयेनाति पत्तसिक्खापदं । तत्थ पत्तवाणिज्जन्ति गामनिगमादीसु विचरन्ता पत्तवाणिज्जं वा करिस्सन्ति । आमत्तिकापणं वाति अमत्तानि वुच्चन्ति भाजनानि, तानि येसं भण्डं ते आमत्तिका, तेसं आमत्तिकानं आपणं आमत्तिकापणं, कुलालभण्डवाणिजकापणन्ति अत्थो ।

६०१. तयो पत्तस्स वण्णाति तीणि पत्तस्स पमाणानि । अट्ठाळहकोदनं गण्हातीति मगधनाळिया द्विन्नं तण्डुलनाळीनं ओदनं गण्हाति । मगधनाळि नाम अट्ठेतरसपला होतीति अन्धकट्टकथायं वुत्तं । सीहळदीपे पकतिनाळि महन्ता, दमिळनाळि खुद्दका, मगधनाळि पमाणयुत्ता, ताय मगधनाळिया दियट्ठनाळि एका सीहळनाळि होतीति महाअट्टकथायं वुत्तं । चतुभागं खादनन्ति ओदनस्स चतुत्थभागप्पमाणं खादनं, तं हत्थहारियस्स मुग्गसूपस्स वसेन वेदितब्बं । तदुपियं व्यज्जनन्ति तस्स ओदनस्स अनुरूपं मच्छमंससाकफलकळीरादिव्यज्जनं ।

तत्रायं विनिच्छयो — अनुपहतपुराणसालितण्डुलानं सुकोट्टितपरिसुद्धानं द्वे मगधनाळियो गहेत्वा तेहि तण्डुलेहि अनुत्तण्डुलं अकिलिन्नं अपिण्डितं सुविसदं कुन्दमकुळरासिसदिसं अवस्सावितोदनं पचित्वा निरवसेसं पत्ते पक्खिपित्वा तस्स ओदनस्स चतुत्थभागप्पमाणो नातिघनो नातितनुको हत्थहारियो सब्बसम्भारसङ्गतो मुग्गसूपो पक्खिपितब्बो । ततो आलोपस्स आलोपस्स अनुरूपं यावचरिमालोपप्पहोनकं मच्छमंसादिव्यञ्जनं पक्खिपितब्बं, सप्पितेलतक्करसकज्जिकादीनि पन गणनूपगानि न होन्ति, तानि हि ओदनगतिकानेव, नेव हापेतुं न वट्ठेतुं सक्कोन्ति । एवमेतं सब्बम्पि पक्खित्तं सचे पत्तस्स मुखवट्ठिया हेट्ठिमराजिसमं तिट्ठति, सुत्तेन वा हीरेन वा छिन्दन्तस्स सुत्तस्स वा हीरस्स वा हेट्ठिमन्तं फुसति, अयं उक्कट्ठो नाम पत्तो । सचे तं राजिं अतिक्कम्म थूपीकतं तिट्ठति, अयं उक्कट्ठोमको नाम पत्तो । सचे तं राजिं न सम्पापुणाति, अन्तोगतमेव होति, अयं उक्कट्ठुक्कट्ठो नाम पत्तो ।

नाळिकोदनन्ति मगधनाळिया एकाय तण्डुलनाळिया ओदनं । **पत्थोदनन्ति** मगधनाळिया उपट्ठुनाळिकोदनं । सेसं वुत्तनयेनेव वेदितब्बं । अयं पन नाममत्ते विसेसो — सचे नाळिकोदनादि सब्बम्पि पक्खित्तं वुत्तनयेनेव हेट्ठिमराजिसमं तिट्ठति, अयं मज्झिमो नाम पत्तो । सचे तं राजिं अतिक्कम्म थूपीकतं तिट्ठति, अयं मज्झिमोमको नाम पत्तो । सचे तं राजिं न सम्पापुणाति अन्तोगतमेव होति, अयं मज्झिमुक्कट्ठो नाम पत्तो । सचे पत्थोदनादि सब्बम्पि पक्खित्तं हेट्ठिमराजिसमं तिट्ठति, अयं ओमको नाम पत्तो । सचे तं राजिं अतिक्कम्म थूपीकतं तिट्ठति, अयं ओमकोमको नाम पत्तो । सचे तं राजिं न पापुणाति अन्तोगतमेव होति, अयं ओमकुक्कट्ठो नाम पत्तोति एवमेते नव पत्ता । तेसु द्वे अपत्ता उक्कट्ठुक्कट्ठो च ओमकोमको च । “ततो उक्कट्ठो अपत्तो ओमको अपत्तो”ति इदञ्चि एते सन्धाय वुत्तं । उक्कट्ठुक्कट्ठो हि एत्थ उक्कट्ठतो उक्कट्ठत्ता “ततो उक्कट्ठो अपत्तो”ति वुत्तो । ओमकोमको च ओमकतो ओमकत्ता ततो ओमको अपत्तोति वुत्तो । तस्मा एते भाजनपरिभोगेन परिभुज्जितब्बा, न अधिद्वानुपगा, न विकप्पनुपगा । इतरे पन सत्त अधिद्वहित्वा वा विकप्पेत्वा वा परिभुज्जितब्बा, एवं अकत्वा तं दसाहं अतिक्कामयतो निस्सगियं पाचित्तियन्ति तं सत्तविधम्पि पत्तं दसाहपरमं कालं अतिक्कामयतो निस्सगियं पाचित्तियं ।

६०७. निस्सगियं पत्तं अनिस्सज्जित्वा परिभुज्जतीति यागुं पिवित्वा धोते दुक्कटं, खज्जकं खादित्वा भत्तं भुज्जित्वा धोते दुक्कटन्ति एवं पयोगे पयोगे दुक्कटं ।

६०८. अनापत्ति अन्तोदसाहं अधिद्वेति विकप्पेतीति एत्थ पन पमाणयुत्तस्सपि अधिद्वानविकप्पनुपगतं एवं वेदितब्बं — अयोपत्तो पञ्चहि पाकेहि मत्तिकापत्तो द्वीहि पाकेहि पक्को अधिद्वानुपगो, उभोपि यं मूलं दातब्बं, तस्मिं दिन्नेयेव । सचे एकोपि पाको ऊनो होति, काकणिकमत्तम्पि वा मूलं अदिन्नं, न अधिद्वानुपगो । सचेपि पत्तसामिको वदति “यदा तुम्हाकं मूलं भविस्सति, तदा दस्सथ, अधिद्वहित्वा परिभुज्जथा”ति नेव अधिद्वानुपगो होति, पाकस्स हि ऊनत्ता पत्तसङ्गं न गच्छति, मूलस्स सकलस्स वा एकदेसस्स वा अदिन्नत्ता सकभावं न उपेति, अज्जस्सेव सन्तको होति, तस्मा पाके च मूले च निट्ठितेयेव अधिद्वानुपगो होति । यो अधिद्वानुपगो, स्वेव विकप्पनुपगो, सो हत्थं आगतोपि अनागतोपि अधिद्वीतब्बो विकप्पेतब्बो वा । यदि हि पत्तकारको मूलं लभित्वा सयं वा दातुकामो हुत्वा “अहं, भन्ते, तुम्हाकं पत्तं कत्वा असुकदिवसे नाम पचित्वा ठपेस्सामी”ति वदति, भिक्खु च तेन परिच्छिन्नदिवसतो दसाहं अतिक्कामेति, निस्सगियं पाचित्तियं । सचे पन पत्तकारको “अहं तुम्हाकं पत्तं कत्वा पचित्वा सासनं पेसेस्सामी”ति वत्वा तथेव करोति, तेन पेसितभिक्खु पन तस्स भिक्खुनो न आरोचेति, अज्जो दिस्वा वा सुत्वा वा “तुम्हाकं, भन्ते, पत्तो निट्ठितो”ति आरोचेति, एतस्स आरोचनं नपमाणं । यदा पन तेन पेसितोयेव आरोचेति, तस्स वचनं सुतदिवसतो पट्ठाय दसाहं अतिक्कामयतो निस्सगियं पाचित्तियं । सचे पत्तकारको “अहं तुम्हाकं पत्तं कत्वा पचित्वा कस्सचि हत्थे पहिणिस्सामी”ति वत्वा तथेव

करोति, पत्तं गहेत्वा आगतभिक्षु पन अत्तनो परिवेणे ठपेत्वा तस्स न आरोचेति, अज्जो कोचि भणति “अपि, भन्ते, अधुना आभतो पत्तो सुन्दरो”ति! “कुहिं, आवुसो, पत्तो”ति? “इत्थन्नामस्स हत्थे पेसितो”ति । एतस्सपि वचनं न पमाणं । यदा पन सो भिक्षु पत्तं देति, लद्धदिवसतो पट्टाय दसाहं अतिक्कामयतो निस्सगियं पाचित्तियं । तस्मा दसाहं अनतिक्कामेत्वाव अधिद्धातब्बो विकप्पेतब्बो वा ।

तत्थ द्वे पत्तस्स **अधिद्धाना** — कायेन वा अधिद्धाति, वाचाय वा अधिद्धाति । तेसं वसेन अधिद्धहन्तेन च “इमं पत्तं पच्चुद्धरामी”ति वा “एतं पत्तं पच्चुद्धरामी”ति वा एवं सम्मुखे वा परम्मुखे वा ठितं पुराणपत्तं पच्चुद्धरित्वा अज्जस्स वा दत्त्वा नवं पत्तं यत्थ कत्थचि ठितं हत्थेन परामसित्वा “इमं पत्तं अधिद्धामी”ति चित्तेन आभोगं कत्वा कायविकारं करोन्तेन कायेन वा अधिद्धातब्बो, वचीभेदं कत्वा वाचाय वा अधिद्धातब्बो । तत्र दुविधं अधिद्धानं — सचे हत्थपासे होति “इमं पत्तं अधिद्धामी”ति वाचा भिन्दितब्बा । अथ अन्तोगम्भे वा उपरिपासादे वा सामन्तविहारे वा होति, ठपितद्धानं सल्लक्खेत्वा “एतं पत्तं अधिद्धामी”ति वाचा भिन्दितब्बा ।

अधिद्धहन्तेन पन एककेन अधिद्धातुम्पि वट्ठति, अज्जस्स सन्तिके अधिद्धातुम्पि वट्ठति । अज्जस्स सन्तिके अयमानिसंसो — सचस्स “अधिद्धितो नु खो मे, नो”ति विमति उप्पज्जति, इतरो सारेत्वा विमतिं छिन्दिस्सतीति । सचे कोचि दस पत्ते लभित्वा सब्बेव अत्तनाव परिभुज्जितुकामो होति, न सब्बे अधिद्धातब्बा । एकं पत्तं अधिद्धाय पुनदिवसे तं पच्चुद्धरित्वा अज्जो अधिद्धातब्बो । एतेनुपायेन वस्ससतम्पि परिहरितुं सक्का ।

एवं अप्पमत्तस्स भिक्षुनो सिया अधिद्धानविजहनन्ति? सिया । सचे हि अयं पत्तं अज्जस्स वा देति, विब्भमति वा सिक्खं वा पच्चक्खाति, कालं वा करोति, लिङ्गं वास्स परिवत्तति, पच्चुद्धरति वा, पत्ते वा छिदं होति, अधिद्धानं विजहति । वुत्तम्पि चेतं —

“दिन्नविब्भन्तपच्चक्खा, कालंकिरियकतेन च ।

लिङ्गपच्चुद्धरा चेव, छिदेन भवति सत्तम”न्ति ॥

चोरहरणविस्सासग्गाहेहिपि विजहतियेव । कित्तकेन छिदेन अधिद्धानं भिज्जति? येन कङ्कुसित्थं निक्खमति चेव पविसति च । इदं सत्तन्नं धज्जानं लामकधज्जसित्थं, तस्मिं अयचुण्णेन वा आणिया वा पटिपाकतिके कते दसाहम्भन्तरे पुन अधिद्धातब्बो । अयं ताव “अन्तोदसाहं अधिद्धेति विकप्पेती”ति एत्थ अधिद्धाने विनिच्छयो ।

विकप्पने पन द्वे **विकप्पना** — सम्मुखाविकप्पना च परम्मुखाविकप्पना च । कथं सम्मुखाविकप्पना होति? पत्तानं एकबहुभावं सन्निहितासन्निहितभावज्ज अत्वा “इमं पत्तं”न्ति वा “इमे पत्ते”ति वा “एतं पत्तं”न्ति वा “एते पत्ते”ति वा वत्वा “तुहं विकप्पेमी”ति वत्तब्बं । अयमेका सम्मुखाविकप्पना । एतावता निधेतुं वट्ठति, परिभुज्जितुं वा विस्सज्जेतुं वा अधिद्धातुं वा न वट्ठति । “मय्हं सन्तकं परिभुज्ज वा विस्सज्जेहि वा यथापच्चयं वा करोही”ति एवं पन वुत्ते पच्चुद्धारो नाम होति, ततोपभुति परिभोगादयोपि वट्ठन्ति ।

अपरो नयो — तथेव पत्तानं एकबहुभावं सन्निहितासन्निहितभावज्ज अत्वा तस्सेव भिक्षुनो सन्तिके “इमं पत्तं”न्ति वा “इमे पत्ते”ति वा “एतं पत्तं”न्ति वा “एते पत्ते”ति वा वत्वा पच्चसु सहधम्मिकेसु अज्जतरस्स अत्तना अभिरुचितस्स यस्स कस्सचि नामं गहेत्वा “तिस्सस्स भिक्षुनो विकप्पेमी”ति वा “तिस्साय भिक्षुनिया सिक्खमानाय सामणेस्स

तिस्साय सामणेरीया विकप्पेमी”ति वा वत्तब्बं, अयं अपरापि सम्मुखाविकप्पना । एत्तावता निधेतुं वट्टति, परिभोगादीसु पन एकम्मि न वट्टति । तेन पन भिक्खुना “तिस्सस्स भिक्खुनो सन्तकं...पे०... तिस्साय सामणेरीया सन्तकं परिभुज्ज वा विस्सज्जेहि वा यथापच्चयं वा करोही”ति वुत्ते पच्चुद्धारो नाम होति । ततोपभुति परिभोगादयोपि वट्टन्ति ।

कथं परम्मुखाविकप्पना होति? पत्तानं तथेव एकबहुभावं सन्निहितासन्निहितभावञ्च जत्वा “इमं पत्तं”न्ति वा “इमे पत्ते”ति वा “एतं पत्तं”न्ति वा “एते पत्ते”ति वा वत्त्वा “तुहं विकप्पनत्थाय दम्मी”ति वत्तब्बं । तेन वत्तब्बो — “को ते मित्तो वा सन्दिट्ठो वा”ति? ततो इतरेन पुरिमनयेनेव “तिस्सो भिक्खूति वा...पे०... तिस्सा सामणेरी”ति वा वत्तब्बं । पुन तेन भिक्खुना “अहं तिस्सस्स भिक्खुनो दम्मी”ति वा...पे०... “तिस्साय सामणेरीया दम्मी”ति वा वत्तब्बं, अयं परम्मुखाविकप्पना । एत्तावत्ता निधेतुं वट्टति, परिभोगादीसु पन एकम्मि न वट्टति । तेन पन भिक्खुना दुतियसम्मुखाविकप्पनायं वुत्तनयेनेव “इत्थन्नामस्स सन्तकं परिभुज्ज वा विस्सज्जेहि वा यथापच्चयं वा करोही”ति वुत्ते पच्चुद्धारो नाम होति । ततोपभुति परिभोगादयोपि वट्टन्ति ।

इमासं पन द्विन्नं विकप्पनानं नानाकरणं, अवसेसो च वचनक्कमो सब्बो पठमकथिनसिक्खापदवण्णनायं वुत्तनयेनेव वेदितब्बो सद्धिं समुट्ठानादीहीति ।

पत्तसिक्खापदवण्णना निड्ढिता ।

२. ऊनपञ्चबन्धनसिक्खापदवण्णना

६०९. तेन समयेनाति ऊनपञ्चबन्धनसिक्खापदं । तत्थ न यापेतीति सो किर यदि अरियसावको नाभविस्सा, अज्जथत्तम्मि अगमिस्सा, एवं तेहि उब्बाळ्हो, सोतापन्नत्ता पन केवलं सरीरेनेव न यापेति, तेन वुत्तं — “अत्तनापि न यापेति, पुत्तदारापिस्स किलमन्ती”ति ।

६१२-३. ऊनपञ्चबन्धनेनाति एत्थ ऊनानि पञ्च बन्धनानि अस्साति ऊनपञ्चबन्धनो, नास्स पञ्च बन्धनानि पूरेन्तीति अत्थो, तेन ऊनपञ्चबन्धनेन । इत्थम्भूतस्स लक्खणे करणवचनं । तत्थ यस्मा अबन्धनस्सापि पञ्च बन्धनानि न पूरेन्ति, सब्बसो नत्थिताय, तस्मा पदभाजने “अबन्धनो वा”तिआदि वुत्तं । “ऊनपञ्चबन्धनेना”ति च वुत्तत्ता यस्स पञ्चबन्धनो पत्तो होति, तस्स सो अपत्तो, तस्मा अज्जं विज्जापेतुं वट्टति । बन्धनञ्च नामेतं यस्मा बन्धनोकासे सति होति, असति न होति, तस्मा तस्स लक्खणं दस्सेतुं “अबन्धनोकासो नामा”तिआदि वुत्तं ।

द्वङ्गुला राजि न होतीति मुखवट्टितो हेट्ठा द्वङ्गुलप्पमाणा एकापि राजि न होति । **यस्स द्वङ्गुला राजि होतीति** यस्स पन तादिसा एका राजि होति, सो तस्सा राजिया हेट्ठिमपरियन्ते पत्तवेधकेन विज्झित्वा पचित्वा सुत्तरज्जुक-मकचिरज्जुकादीहि वा तिपुसुत्तकेन वा बन्धितब्बो, तं बन्धनं आमिसस्स अलग्गनत्थं तिपुपट्टकेन वा केनचि बद्धसिलेसेन वा पटिच्छादेतब्बं । सो च पत्तो अधिट्ठित्वा परिभुज्जितब्बो, सुखुमं वा छिदं कत्वा बन्धितब्बो । सुद्धेहि पन मधुसित्थकलाखासज्जुलसादीहि बन्धितुं न वट्टति । फाणितं झापेत्वा पासाणचुण्णेन बन्धितुं वट्टति । मुखवट्टिसमीपे पन पत्तवेधकेन विज्झियमानो कपालस्स बहलत्ता भिज्जति, तस्मा हेट्ठा विज्झितब्बो । यस्स पन द्वे राजियो एकायेव वा चतुरङ्गुला, तस्स द्वे बन्धनानि दातब्बानि । यस्स तिस्सो एकायेव वा छळङ्गुला, तस्स तीणि । यस्स चतस्सो एकायेव वा अट्ठङ्गुला, तस्स चत्तारि । यस्स पञ्च एकायेव वा दसङ्गुला, सो बद्धोपि अबद्धोपि अपत्तोयेव, अज्जो विज्जापेतब्बो । एस

ताव मत्तिकापत्ते विनिच्छयो ।

अयोपत्ते पन सचेपि पञ्च वा अतिरेकानि वा छिद्धानि होन्ति, तानि चे अयचुण्णेन वा आणिया वा लोहमण्डलकेन वा बद्धानि मट्ठानि होन्ति, स्वेव पत्तो परिभुज्जितब्बो, न अज्जो विज्जापेतब्बो । अथ पन एकम्पि छिद्दं महन्तं होति, लोहमण्डलकेन बद्धम्पि मट्ठं न होति, पत्ते आमिसं लग्गति, अकप्पियो होति, अयं अपत्तो । अज्जो विज्जापेतब्बो ।

६१५. थेरो वत्तब्बोति पत्ते आनिसंसं दस्सेत्वा “अयं, भन्ते, पत्तो पमाणयुत्तो सुन्दरो थेरानुरूपो, तं गणहथा”ति वत्तब्बो । **यो न गणहेय्या**ति अनुकम्पाय न गणहन्तस्स दुक्कटं । यो पन सन्तुट्ठिया “किं मे अज्जेन पत्तेना”ति न गणहाति, तस्स अनापत्ति । **पत्तपरियन्तो**ति एवं परिवत्तेत्वा परियन्ते ठितपत्तो ।

न अदेसेति मज्जपीठछत्तनागदन्तकादिके अदेसे, न निक्खिपितब्बो । यत्थ पुरिमं सुन्दरं पत्तं ठपेति, तत्थेव ठपेतब्बो । पत्तस्स हि निक्खिपनदेसो “अनुजानामि, भिक्खवे, आधारक”न्तिआदिना नयेन **खन्धके** वुत्तोयेव ।

न अभोगेनाति यागुरन्धनरजनपचनादिना अपरिभोगेन न परिभुज्जितब्बो । अन्तरामगो पन ब्याधिम्हि उप्पन्ने अज्जस्मिं भाजने असति मत्तिकाय लिम्पेत्वा यागुं वा पचितुं उदकं वा तापेतुं वट्ठति ।

न विस्सज्जेतब्बोति अज्जस्स न दातब्बो । सचे पन सद्धिविहारिको वा अन्तेवासिको वा अज्जं वरपत्तं ठपेत्वा “अयं मय्हं सारुप्पो, अयं थेरस्सा”ति गणहाति, वट्ठति । अज्जो वा तं गहेत्वा अत्तनो पत्तं देति, वट्ठति । “मय्हमेव पत्तं आहरा”ति वत्तब्बकिच्चं नत्थि ।

६१७. पवारितानन्ति एत्थ सङ्गवसेन पवारितट्ठाने पञ्चबन्धनेनेव वट्ठति । पुग्गलवसेन पवारितट्ठाने ऊनपञ्चबन्धनेनापि वट्ठतीति **कुरुन्दियं** वुत्तं । सेसमेत्थ उत्तानत्थमेव ।

छसमुट्ठानं, किरियं, नोसज्जाविमोक्खं, अचित्तकं, पण्णत्तिवज्जं, कायकम्मवचीकम्मं, तिचित्तं, तिवेदनन्ति ।

ऊनपञ्चबन्धनसिक्खापदवण्णना निट्ठिता ।

३. भेसज्जसिक्खापदवण्णना

६१८. तेन समयेनाति भेसज्जसिक्खापदं । तत्थ **अत्थो, भन्ते**ति राजा भिक्खू उय्युत्तप्पयुत्ते थेरस्स लेणत्थाय पब्भारं सोधेन्ते दिस्वा आरामिकं दातुकामो पुच्छि ।

६१९-२१. पाटियेक्कोति विसुं एको । **मालाकिते**ति कतमाले मालाधरे, कुसुममालापटिमण्डितेति अत्थो । **तिणण्डुपकन्ति** तिणचुम्बटकं । **पटिमुज्जी**ति ठपेसि । **सा अहोसि सुवण्णमाला**ति दारिकाय सीसे ठपितमत्तायेव थेरस्स अधिट्ठानवसेन सुवण्णपदुममाला अहोसि । तज्झि तिणण्डुपकं सीसे ठपितमत्तमेव “सुवण्णमाला होतू”ति थेरो अधिट्ठासि । दुतियम्पि खो...पे०... । तेनुपसङ्गमीति दुतियदिवसेयेव उपसङ्गमि ।

सुवण्णन्ति अधिमुच्चीति “सोवण्णमयो होतू”ति अधिट्ठासि । **पञ्चन्नं भेसज्जानन्ति** सप्पिआदीनं । **बाहुलिका**ति पच्चयबाहुलिकताय पटिपन्ना । **कोलम्बेपि घटेपी**ति एत्थ कोलम्बा नाम महामुखचाटियो वुच्चन्ति । **ओलीनविलीनानी**ति

हेट्ठा च उभतोपस्सेसु च गळितानि । ओकिण्णविकिण्णाति सप्पिआदीनं गन्धेन भूमिं खनन्तेहि ओकिण्णा, भित्तियो खनन्तेहि उपरि सज्जरन्तेहि च विकिण्णा । अन्तोकोट्टागारिकाति अब्भन्तरे संविहितकोट्टागारा ।

६२२. पटिसायनीयानीति पटिसायितब्बानि, परिभुज्जितब्बानीति अत्थो । **भेसज्जानीति** भेसज्जकिच्चं करोन्तु वा मा वा, एवं लद्धवोहारानि । “**गोसप्पी**”तिआदीहि लोके पाकटं दस्सेत्वा “**येसं मंसं कप्पती**”ति इमिना अज्जेसप्पि मिगरोहितससादीनं सप्पिं सङ्गहेत्वा दस्सेसि । येसज्हि खीरं अत्थि, सप्पिपि तेसं अत्थियेव, तं पन सुलभं वा होतु दुल्लभं वा, असम्मोहत्यं वुत्तं । एवं नवनीतम्पि ।

सन्निधिकारकं परिभुज्जितब्बानीति सन्निधिं कत्वा निदहित्वा परिभुज्जितब्बानि । कथं? पाळिया आगतसप्पिआदीसु सप्पि ताव पुरेभत्तं पटिग्गहितं तदहुपुरेभत्तं सामिसप्पि निरामिसप्पि परिभुज्जितुं वट्टति, पच्छाभत्ततो पट्टाय सत्ताहं निरामिसं परिभुज्जितब्बं । सत्ताहातिक्कमे सचे एकभाजने ठपितं, एकं निस्सगियं । सचे बहूसु वत्थुगणनाय निस्सगियानि, पच्छाभत्तं पटिग्गहितं सत्ताहं निरामिसमेव वट्टति । पुरेभत्तं वा पच्छाभत्तं वा उग्गहितकं कत्वा निक्खित्तं अज्झोहरितुं न वट्टति; अब्भज्जनादीसु उपनेतब्बं । सत्ताहातिक्कमेपि अनापत्ति, अनज्झोहरणीयतं आपन्नत्ता । “पटिसायनीयानी”ति हि वुत्तं । सचे अनुपसम्पन्नो पुरेभत्तं पटिग्गहितनवनीतेन सप्पिं कत्वा देति, पुरेभत्तं सामिसं वट्टति । सचे सयं करोति, सत्ताहम्पि निरामिसमेव वट्टति । पच्छाभत्तं पटिग्गहितनवनीतेन पन येन केनचि कतसप्पि सत्ताहम्पि निरामिसमेव वट्टति । उग्गहितकेन कते पुब्बे वुत्तसुद्धसप्पिनयेनेव विनिच्छयो वेदितब्बो ।

पुरेभत्तं पटिग्गहितखीरेन वा दधिना वा कतसप्पि अनुपसम्पन्नेन कतं सामिसप्पि तदहुपुरेभत्तं वट्टति । सयंकतं निरामिसमेव वट्टति । नवनीतं तापेन्तस्स हि सामंपाको न होति, सामंपक्केन पन तेन सद्धिं आमिसं न वट्टति । पच्छाभत्ततो पट्टाय च न वट्टतियेव । सत्ताहातिक्कमेपि अनापत्ति, सवत्थुकस्स पटिग्गहितत्ता, “तानि पटिग्गहेत्वा”ति हि वुत्तं । पच्छाभत्तं पटिग्गहितेहि कतं पन अब्भज्जनादीसु उपनेतब्बं । पुरेभत्तम्पि च उग्गहितकेहि कतं उभयेसप्पि सत्ताहातिक्कमे अनापत्ति । एसेव नयो अकप्पियमंससप्पिम्हि । अयं पन विसेसो — यत्थ पाळियं आगतसप्पिना निस्सगियं, तत्थ इमिना दुक्कटं । **अन्धकट्टकथायं** कारणपतिरूपकं वत्वा मनुस्ससप्पि च नवनीतज्ज पटिक्खित्तं, तं दुप्पटिक्खित्तं, सब्बअट्टकथासु अनुज्जातत्ता । परतो चस्स विनिच्छयोपि आगच्छिस्सति ।

पाळियं आगतं नवनीतम्पि पुरेभत्तं पटिग्गहितं तदहुपुरेभत्तं सामिसप्पि वट्टति, पच्छाभत्ततो पट्टाय निरामिसमेव । सत्ताहातिक्कमे नानाभाजनेसु ठपिते भाजनगणनाय एकभाजनेपि अमिस्सेत्वा पिण्डपिण्डवसेन ठपिते पिण्डगणनाय निस्सगियानि । पच्छाभत्तं पटिग्गहितं सप्पिनयेनेव वेदितब्बं । एत्थ पन दधिगुळिकायोपि तक्कबिन्दूनिपि होन्ति, तस्मा तं धोतं वट्टतीति **उपट्ठुत्थेरा** आहंसु । **महासीवत्थेरो** पन “भगवता अनुज्जातकालतो पट्टाय तक्कतो उद्धटमत्तमेव खादिसू”ति आह । तस्मा नवनीतं परिभुज्जन्तेन धोवित्वा दधितक्कमक्खिकाकिपिल्लिकादीनि अपनेत्वा परिभुज्जितब्बं । पचित्वा सप्पिं कत्वा परिभुज्जितुकामेन अधोतम्पि पचितुं वट्टति । यं तत्थ दधिगतं वा तक्कगतं वा तं खयं गमिस्सति, एत्तावता हि सवत्थुकपटिग्गहितं नाम न होतीति अयमेत्थ अधिप्पायो । आमिसेन सद्धिं पक्कत्ता पन तस्मिम्पि कुक्कुच्चायन्ति कुक्कुच्चका । इदानि उग्गहेत्वा ठपितनवनीते च पुरेभत्तं खीरदधीनि पटिग्गहेत्वा कतनवनीते च पच्छाभत्तं तानि पटिग्गहेत्वा कतनवनीते च उग्गहितेहि कतनवनीते च अकप्पियमंसनवनीते च सब्बो आपत्तानापत्तिपरिभोगापरिभोगनयो सप्पिम्हि वुत्तक्कमेनेव गहेतब्बो ।

तेलभिक्षाय पविट्ठानं पन भिक्षूनं तत्थेव सप्पिम्पि नवनीतम्पि पक्कतेलम्पि अपक्कतेलम्पि आकिरन्ति, तत्थ

तक्कदधिबिन्दूनिपि भत्तसित्थानिपि तण्डुलकणापि मक्खिकादयोपि होन्ति । आदिच्चपाकं कत्वा परिस्सावेत्वा गहितं सत्ताहकालिकं होति, पटिग्गहेत्वा ठपितभेसज्जेहि सद्धिं पचित्वा नत्थुपानम्पि कातुं वट्टति । सचे वट्ठलिसमये लज्जि सामणेरो यथा तत्थ पतिततण्डुलकणादयो न पच्चन्ति, एवं सामिसपाकं मोचेन्तो अग्गिम्हि विलीयापेत्वा परिस्सावेत्वा पुन पचित्वा देति, पुरिमनयेनेव सत्ताहं वट्टति ।

तेलेसु तिलतेलं ताव पुरेभत्तं पटिग्गहितं पुरेभत्तं सामिसम्पि वट्टति, पच्छाभत्ततो पट्टाय निरामिसमेव । सत्ताहातिक्कमे पनस्स भाजनगणनाय निस्सग्गियभावो वेदितब्बो । पच्छाभत्तं पटिग्गहितं सत्ताहं निरामिसमेव वट्टति । उग्गहितकं कत्वा निक्खित्तं अज्झोहरितुं न वट्टति, सीसमक्खनादीसु उपनेतब्बं, सत्ताहातिक्कमेपि अनापत्ति । पुरेभत्तं तिले पटिग्गहेत्वा कततेलं पुरेभत्तं सामिसम्पि वट्टति, पच्छाभत्ततो पट्टाय अनज्झोहरणीयं होति, सीसमक्खनादीसु उपनेतब्बं, सत्ताहातिक्कमेपि अनापत्ति । पच्छाभत्तं तिले पटिग्गहेत्वा कततेलं अनज्झोहरणीयमेव, सवत्थुकपटिग्गहितत्ता, सत्ताहातिक्कमेपि अनापत्ति, सीसमक्खनादीसु उपनेतब्बं । पुरेभत्तं वा पच्छाभत्तं वा उग्गहितकतिलेहि कततेलेपि एसेव नयो ।

पुरेभत्तं पटिग्गहितकतिले भज्जित्वा वा तिलपिट्ठं वा सेदेत्वा उण्होदकेन वा तेमेत्वा कततेलं सचे अनुपसम्पन्नेन कतं पुरेभत्तं सामिसम्पि वट्टति । अत्तना कततेलं पन निब्बट्टितत्ता पुरेभत्तं निरामिसमेव वट्टति । सामंपक्कत्ता सामिसं न वट्टति, सवत्थुकपटिग्गहितत्ता पन पच्छाभत्ततो पट्टाय उभयम्पि अनज्झोहरणीयं, सीसमक्खनादीसु उपनेतब्बं, सत्ताहातिक्कमेपि अनापत्ति । यदि पन अप्पं उण्होदकं होति अब्भुक्किरणमत्तं, अब्बोहारिकं होति, सामपाकगणनं न गच्छति । सासपतेलादीसुपि अवत्थुकपटिग्गहितेसु अवत्थुकतिलतेले वुत्तसदिसोव विनिच्छयो ।

सचे पन पुरेभत्तं पटिग्गहितानं सासपादीनं चुण्णेहि आदिच्चपाकेन सक्का तेलं कातुं, तं पुरेभत्तं सामिसम्पि वट्टति, पच्छाभत्ततो पट्टाय निरामिसमेव, सत्ताहातिक्कमे निस्सग्गियं । यस्मा पन सासपमधुकचुण्णादीनि सेदेत्वा एरण्डकट्टीनि च भज्जित्वा एव तेलं करोन्ति, तस्मा तेसं तेलं अनुपसम्पन्नेहि कतं पुरेभत्तं सामिसम्पि वट्टति । वत्थूनं यावजीविकत्ता पन सवत्थुकपटिग्गहणे दोसो नत्थीति । अत्तना कतं सत्ताहं निरामिसपरिभोगेनेव परिभुज्जितब्बं । उग्गहितकेहि कतं अनज्झोहरणीयं बाहिरपरिभोगे वट्टति, सत्ताहातिक्कमेपि अनापत्ति ।

तेलकरणत्थाय सासपमधुकएरण्डकट्टीनि वा पटिग्गहेत्वा कतं तेलं सत्ताहकालिकं । दुतियदिवसे कतं छाहं वट्टति । ततियदिवसे कतं पज्चाहं वट्टति । चतुत्थ-पज्चम-छट्ठसत्तामदिवसे कतं तदहेव वट्टति । सचे याव अरुणस्स उग्गमना तिट्ठति, निस्सग्गियं । अट्ठमे दिवसे कतं अनज्झोहरणीयं । अनिस्सग्गियत्ता पन बाहिरपरिभोगे वट्टति । सचेपि न करोति, तेलत्थाय गहितसासपादीनं सत्ताहातिक्कमने दुक्कटमेव । पाळियं पन अनागतानि अज्जानिपि नाळिकेरनिम्बकोसम्बककरमन्दअतसीआदीनं तेलानि अत्थि, तानि पटिग्गहेत्वा सत्ताहं अतिक्कामयतो दुक्कटं होति । अयमेतेसु विसेसो । सेसं यावकालिकवत्थुं यावजीविकवत्थुज्च सल्लक्खेत्वा सामंपाकसवत्थुकपुरेभत्तपच्छाभत्तपटिग्गहितउग्गहितकवत्थुविधानं सब्बं वुत्तनयेनेव वेदितब्बं ।

६२३. वसातेलन्ति “अनुजानामि, भिक्खवे, वसानि भेसज्जानि, अच्छवसं, मच्छवसं, सुसुकावसं, सूकरवसं, गद्रभवसं”न्ति (महाव० २६२) एवं अनुज्जातवसानं तेलं । एत्थ च “अच्छवसं”न्ति वचनेन ठपेत्वा मनुस्सवसं सब्बेसं अकप्पियमंसान वसा अनुज्जाता । मच्छग्गहणेन च सुसुकापि गहिता होन्ति, वाळमच्छत्ता पन विसुं वुत्तं । मच्छादिग्गहणेन चेत्य सब्बेसम्पि कप्पियमंसानं वसा अनुज्जाता । मंसेसु हि दसमनउस्स-हत्थि-अस्स-सुनख-अहि-सीह-व्यग्घ-दीपि-अच्छ-

तरच्छानं मंसानि अकप्पियानि । वसासु एका मनुस्सवसाव । खीरादीसु अकप्पियं नाम नत्थि ।

अनुपसम्पन्नेहि कतनिब्बट्टितवसातेलं पुरेभत्तं पटिग्गहितं पुरेभत्तं सामिसम्पि वट्ठति । पच्छाभत्ततो पट्टाय सत्ताहं निरामिसमेव वट्ठति । यं पन तत्थ सुखुमरजसदिसं मंसं वा न्हारु वा अट्ठि वा लोहितं वा होति, तं अब्बोहारिकं । सचे पन वसं पटिग्गहेत्वा सयं करोति, पुरेभत्तं पटिग्गहेत्वा पचित्वा परिस्सावेत्वा सत्ताहं निरामिसपरिभोगेन परिभुज्जितब्बं । निरामिसपरिभोगज्झि सन्थाय इदं वुत्तं — “काले पटिग्गहितं काले निप्पक्कं काले संसट्ठं तेलपरिभोगेन परिभुज्जितु”न्ति (महाव० २६२) । तत्रापि अब्बोहारिकं अब्बोहारिकमेव । पच्छाभत्तं पन पटिग्गहितुं वा कातुं वा न वट्ठतियेव । वुत्तज्जेतं —

“विकाले चे, भिक्खवे, पटिग्गहितं विकाले निप्पक्कं विकाले संसट्ठं, तं चे परिभुज्जेय्य, आपत्ति तिण्णं दुक्कटानं । काले चे, भिक्खवे, पटिग्गहितं विकाले निप्पक्कं विकाले संसट्ठं, तं चे परिभुज्जेय्य, आपत्ति द्विन्नं दुक्कटानं । काले चे, भिक्खवे, पटिग्गहितं काले निप्पक्कं विकाले संसट्ठं, तं चे परिभुज्जेय्य, आपत्ति दुक्कटस्स । काले चे, भिक्खवे, पटिग्गहितं काले निप्पक्कं काले संसट्ठं, तं चे परिभुज्जेय्य, अनापत्ती”ति ।

उपतिस्सत्थेरं पन अन्तेवासिका पुच्छिंसु — “भन्ते, सप्पिनवनीतवसानि एकतो पचित्वा निब्बट्टितानि वट्ठन्ति, न वट्ठन्ती”ति? “न वट्ठन्ति, आवुसो”ति । थेरो किरेत्य पक्कतेलकसटे विय कुक्कुच्चायति । ततो न उत्तरि पुच्छिंसु — “भन्ते, नवनीते दधिगुळिका वा तक्कबिन्दु वा होति, एतं वट्ठती”ति? “एतम्पि, आवुसो, न वट्ठती”ति । ततो न आहंसु — “भन्ते, एकतो पचित्वा संसट्ठानि तेजवन्तानि होन्ति, रोगं निग्गणहन्ती”ति? “साधावुसो”ति थेरो सम्पटिच्छि ।

महासुमत्थेरो पनाह — “कप्पियमंसवसा सामिसपरिभोगे वट्ठति, इतरा निरामिसपरिभोगे वट्ठती”ति । **महापदुमत्थेरो** पन “इदं किं”न्ति पटिक्खपित्वा “ननु वाताबाधिका भिक्खू पञ्चमूलकसावयागुयं अच्छसूकरतेलादीनि पक्खिपित्वा यागुं पिवन्ति, सा तेजुस्सदत्ता रोगं निग्गणहाती”ति वत्वा “वट्ठती”ति आह ।

मधु नाम मक्खिकामधूति मधुकरीहि नाम मधुमक्खिकाहि खुद्दकमक्खिकाहि भमरमक्खिकाहि च कतं मधु । तं पुरेभत्तं पटिग्गहितं पुरेभत्तं सामिसपरिभोगम्पि वट्ठति, पच्छाभत्ततो पट्टाय सत्ताहं निरामिसपरिभोगमेव वट्ठति । सत्ताहातिक्कमे सचे सिलेससदिसं महामधुं खण्डं खण्डं कत्वा ठपितं, इतरं वा नानाभाजनेसु, वत्थुगणनाय निस्सगियानि । सचे एकमेव खण्डं, एकभाजने वा इतरं एकमेव निस्सगियं । उग्गहितकं वुत्तनयेनेव वेदितब्बं, अरुमक्खनादीसु उपनेतब्बं । मधुपटलं वा मधुसित्थकं वा सचे मधुना अमक्खितं परिसुद्धं, यावजीविकं । मधुमक्खितं पन मधुगतिकमेव । चीरिका नाम सपक्खा दीघमक्खिका, तुम्बलनामिका च अट्ठिपक्खा काळमहाभमरा होन्ति, तेसं आसयेसु निय्याससदिसं मधु होति, तं यावजीविकं ।

फाणितं नाम उच्छुम्हा निब्बत्तन्ति उच्छुरसं उपादाय अपक्का वा अवत्थुकपक्का वा सब्बापि अवत्थुका उच्छुविकति फाणितन्ति वेदितब्बा । तं फाणितं पुरेभत्तं पटिग्गहितं पुरेभत्तं सामिसम्पि वट्ठति, पच्छाभत्ततो पट्टाय सत्ताहं निरामिसमेव वट्ठति । सत्ताहातिक्कमे वत्थुगणनाय निस्सगियं । बहू पिण्डा चुण्णत्वा एकभाजने पक्खित्ता होन्ति घनसन्निवेसा, एकमेव निस्सगियं । उग्गहितकं वुत्तनयेनेव वेदितब्बं, घरधूपनादीसु उपनेतब्बं । पुरेभत्तं पटिग्गहितेन अपरिस्सावितउच्छुरसेन कतफाणितं सचे अनुपसम्पन्नेन कतं, सामिसम्पि वट्ठति । सयंकतं निरामिसमेव वट्ठति । पच्छाभत्ततो पट्टाय पन सवत्थुकपटिग्गहितत्ता अनज्झोहरणीयं, सत्ताहातिक्कमेपि अनापत्ति । पच्छाभत्तं अपरिस्सावितपटिग्गहितेन कतम्पि अनज्झोहरणीयमेव, सत्ताहातिक्कमेपि अनापत्ति । एस नयो उच्छुं पटिग्गहेत्वा

कतफाणितेपि । पुरेभत्तं पन परिस्सावितपटिग्गहितकेन कतं सचे अनुपसम्पन्नेन कतं पुरेभत्तं सामिसम्पि वट्ठति, पच्छाभत्ततो पट्टाय सत्ताहं निरामिसमेव । सयंकतं पुरेभत्तम्पि निरामिसमेव । पच्छाभत्तं परिस्सावितपटिग्गहितेन कतं पन निरामिसमेव सत्ताहं वट्ठति । उग्गहितककतं वुत्तनयमेव । “झामउच्छुफाणितं वा कोट्टितउच्छुफाणितं वा पुरेभत्तमेव वट्ठती”ति महाअट्ठकथायं वुत्तं ।

महापच्चरियं पन “एतं सवत्थुकपक्कं वट्ठति, नो वट्ठती”ति पुच्छं कत्वा “उच्छुफाणितं पच्छाभत्तं नोवट्ठनकं नाम नत्थी”ति वुत्तं, तं युत्तं । सीतुदकेन कतं मधुकपुप्फफाणितं पुरेभत्तं सामिसं वट्ठति, पच्छाभत्ततो पट्टाय सत्ताहं निरामिसमेव । सत्ताहातिक्कमे वत्थुगणनाय दुक्कटं । खीरं पक्खिपित्वा कतं मधुकफाणितं यावकालिकं । खण्डसक्खरं पन खीरजल्लिकं अपनेत्वा सोधेन्ति, तस्मा वट्ठति । मधुकपुप्फं पन पुरेभत्तं अल्लं वट्ठति, भज्जितम्पि वट्ठति । भज्जित्वा तिलादीहि मिस्सं वा अमिस्सं वा कत्वा कोट्टितम्पि वट्ठति । यदि पन तं गहेत्वा मेरयत्थाय योजेन्ति, योजितं बीजतो पट्टाय न वट्ठति । कदली-खज्जरी-अम्ब-लबुज-पनस-चिज्वादीनं सब्बेसं यावकालिकफलानं फाणितं यावकालिकमेव । मरिचपक्केहि फाणितं करोन्ति, तं यावजीविकं ।

तानि पटिग्गहेत्वाति सचेपि सब्बानिपि पटिग्गहेत्वा एक घटे अविनिब्भोगानि कत्वा निक्खिपति, सत्ताहातिक्कमे एकमेव निस्सगियं । विनिभुत्तेसु पच्च निस्सगियानि । सत्ताहं पन अनतिक्कामेत्वा गिलानेनपि अगिलानेनपि वुत्तनयेनेव यथासुखं परिभुज्जितब्बं । सत्तविधज्झि **ओदिस्सं नाम** — ब्याधिओदिस्सं, पुग्गलोदिस्सं, कालोदिस्सं, समयोदिस्सं, देसोदिस्सं, वसोदिस्सं, भेसज्जोदिस्सन्ति ।

तत्थ **ब्याधिओदिस्सं नाम** — “अनुजानामि, भिक्खवे, अमनुस्सिकाबाधे आमकमंसं आमकलोहित”न्ति (महाव० २६४) एवं ब्याधिं उद्दिस्स अनुज्जातं, तं तेनेव आबाधेन आबाधिकस्स वट्ठति, न अज्जस्स । तच्च खो कालेपि विकालेपि कप्पियम्पि अकप्पियम्पि वट्ठतियेव ।

पुग्गलोदिस्सं नाम — “अनुजानामि, भिक्खवे, रोमन्थकस्स रोमन्थनं । न च, भिक्खवे, बहिमुखद्वारं नीहरित्वा अज्झोहरितब्ब”न्ति (चूळव० २७३) एवं पुग्गलं उद्दिस्स अनुज्जातं, तं तस्सेव वट्ठति, न अज्जस्स ।

कालोदिस्सं नाम — “अनुजानामि, भिक्खवे, चत्तारि महाविकटानि दातुं — गूथं, मुत्तं, छारिकं, मत्तिक”न्ति (महाव० २६८) एवं अहिना दट्ठकालं उद्दिस्स अनुज्जातं, तं तस्मिंयेव काले अप्पटिग्गहितकम्पि वट्ठति, न अज्जस्मिं ।

समयोदिस्सं नाम — “गणभोजने अज्जत्र समया”तिआदिना (पाचि० २१७) नयेन तं तं समयं उद्दिस्स अनुज्जाता अनापत्तियो, ता तस्मिं तस्मिंयेव समये अनापत्तियो होन्ति, न अज्जदा ।

देसोदिस्सं नाम — “अनुजानामि, भिक्खवे, एवरूपेसु पच्चन्तिमेसु जनपदेसु विनयधरपच्चमेन गणेन उपसम्पद”न्ति (महाव० २५९) एवं पच्चन्तदेसे उद्दिस्स अनुज्जातानि उपसम्पदादीनि, तानि तत्थेव वट्ठन्ति, न मज्झिमदेसे ।

वसोदिस्सं नाम — “अनुजानामि, भिक्खवे, वसानि भेसज्जानी”ति (महाव० २६२) एवं वसानामेन अनुज्जातं, तं ठपेत्वा मनुस्सवसं सब्बेसं कप्पियाकप्पियवसानं तेलं तंतदत्थिकानं तेलपरिभोगेन परिभुज्जितुं वट्ठति ।

भेसज्जोदिस्सं नाम — “अनुजानामि, भिक्खवे, पच्च भेसज्जानी”ति (महाव० २६०-२६१) एवं भेसज्जनामेन

अनुज्जातानि आहारत्थं फरितुं समत्थानि सप्पिनवनीततेलमधुफाणितन्ति । तानि पटिग्गहेत्वा तदहुपुरेभत्तं यथासुखं पच्छाभत्ततो पट्टाय सति पच्चये वुत्तनयेनेव सत्ताहं परिभुज्जितब्बानि ।

६२४. सत्ताहातिक्कन्ते अतिक्कन्तसज्जी निस्सग्गियं पाचित्तियन्ति सचेपि सासपमत्तं होति सकिं वा अङ्गुलिया गहेत्वा जिह्वाय सायनमत्तं निस्सज्जितब्बमेव, पाचित्तियज्ज देसेतब्बं ।

न कायिकेन परिभोगेन परिभुज्जितब्बन्ति कायो वा काये अरु वा न मक्खेतब्बं । तेहि मक्खितानि कासावकत्तरयट्ठिउपाहनपादकथलिकमज्जपीठादीनिपि अपरिभोगानि । “द्वारवातपानकवाटेसुपि हत्थेन गहण्डानं न मक्खेतब्बं”न्ति **महापच्चरियं** वुत्तं । “कसावे पन पक्खिपित्वा द्वारवातपानकवाटानि मक्खेतब्बानी”ति **महाअट्टकथायं** वुत्तं ।

अनापत्ति अन्तोसत्ताहं अधिट्टेतीति सत्ताहब्बन्तरे सप्पिज्ज तेलज्ज वसज्ज मुद्धनितेलं वा अब्भज्जनं वा मधुं अरुमक्खनं फाणितं घरधूपनं अधिट्टेति, अनापत्ति । सचे अधिट्टिततेलं अनधिट्टिततेलभाजने आकिरितुकामो होति, भाजने चे सुखुमं छिद्रं पविट्ठं पविट्ठं तेलं पुराणतेलेन अज्झोत्थरीयति, पुन अधिट्टातब्बं । अथ महामुखं होति, सहसाव बहुतेलं पविसित्वा पुराणतेलं अज्झोत्थरति, पुन अधिट्टानकिच्चं नत्थि । अधिट्टितगतिकमेव हि तं होति, एतेन नयेन अधिट्टिततेलभाजने अनधिट्टिततेलाकिरणम्पि वेदितब्बं ।

६२५. विस्सज्जेतीति एत्थ सचे द्विन्नं सन्तकं एकेन पटिग्गहितं अविभत्तं होति, सत्ताहातिक्कमे द्विन्नम्पि अनापत्ति, परिभुज्जितुं पन न वट्ठति । सचे येन पटिग्गहितं, सो इतरं भणति — “आवुसो, इमं तेलं सत्ताहमत्तं परिभुज्ज त्व”न्ति । सो च परिभोगं न करोति, कस्स आपत्ति? न कस्सचिपि आपत्ति । कस्मा? येन पटिग्गहितं तेन विस्सज्जितत्ता, इतरस्स अप्पटिग्गहितत्ता ।

विनस्सतीति अपरिभोगं होति । **चत्तेनाति**आदीसु येन चित्तेन भेसज्जं चत्तज्ज वन्तज्ज मुत्तज्ज होति, तं चित्तं चत्तं वन्तं मुत्तन्ति वुच्चति । तेन चित्तेन पुग्गलो अनपेक्खोति वुच्चति, एवं अनपेक्खो सामणेस्स दत्त्वाति अत्थो । इदं कस्मा वुत्तं? “एवं अन्तोसत्ताहे दत्त्वा पच्छा लभित्वा परिभुज्जन्तस्स अनापत्तिदस्सनत्थ”न्ति **महासुमत्थेरो** आह । **महापदुमत्थेरो** पनाह — “नयिदं याचितब्बं, अन्तोसत्ताहे दिन्नस्स हि पुन परिभोगे आपत्तियेव नत्थि । सत्ताहातिक्कन्तस्स पन परिभोगे अनापत्तिदस्सनत्थमिदं वुत्त”न्ति । तस्मा एवं दिन्नं भेसज्जं सचे सामणेरो अभिसङ्खरित्वा वा अनभिसङ्खरित्वा वा तस्स भिक्खुनो नत्थुकम्मत्थं ददेय्य, गहेत्वा नत्थुकम्मं कातब्बं । सचे बालो होति, दातुं न जानाति, अज्जेन भिक्खुना वत्तब्बो — “अत्थि ते, सामणेरो, तेल”न्ति “आम, भन्ते, अत्थी”ति । “आहर, थेरस्स भेसज्जं करिस्सामा”ति । एवम्पि वट्ठति । सेसं उत्तानत्थमेव ।

कथिनसमुद्धानं, अकिरियं, नोसज्जाविमोक्खं, अचित्तकं, पण्णत्तिवज्जं, कायकम्मवचीकम्मं,

तिचित्तं, तिवेदनन्ति ।

भेसज्जसिक्खापदवण्णना निट्ठिता ।

४. वस्सिकसाटिकसिक्खापदवण्णना

६२६. तेन समयेनाति वस्सिकसाटिकसिक्खापदं । तत्थ वस्सिकसाटिका अनुज्जाताति चीवरकखन्धके विसाखावत्थुस्मिं (महाव० ३४९ आदयो) अनुज्जाता । पटिकच्चेवाति पुरेयेव ।

६२७. मासो सेसो गिम्हानन्ति चतुन्नं गिम्हमासानं एको पच्छिममासो सेसो । कत्वाति सिब्बनरजनकप्पपरियोसानेन निट्ठपेत्वा । करोन्तेन च एकमेव कत्वा समये अधिद्धातब्बं, द्वे अधिद्धातुं न वट्ठन्ति ।

अतिरेकमासे सेसे गिम्हानेति गिम्हाननामके अतिरेकमासे सेसे ।

अतिरेकद्धमासे सेसे गिम्हाने कत्वा निवासेतीति एत्थ पन ठत्वा वस्सिकसाटिकाय परियेसनक्खेत्तं करणक्खेत्तं निवासनक्खेत्तं अधिद्धानक्खेत्तन्ति चतुब्बिधं खेत्तं, कुच्छिसमयो पिट्टिसमयोति दुविधो समयो, पिट्टिसमयचतुक्कं कुच्छिसमयचतुक्कन्ति द्वे चतुक्कानि च वेदितब्बानि ।

तत्थ जेट्ठमूलपुण्णमासिया पच्छिमपाटिपददिवसतो पट्टाय याव काळपक्खुपोसथा, अयमेको अद्धमासो परियेसनक्खेत्तञ्चेव करणक्खेत्तञ्च । एतस्मिज्झि अन्तरे वस्सिकसाटिकं अलद्धं परियेसितुं लद्धं कातुञ्च वट्ठति, निवासेतुं अधिद्धातुञ्च न वट्ठति । काळपक्खुपोसथस्स पच्छिमपाटिपददिवसतो पट्टाय याव आसाळ्हीपुण्णमा, अयमेको अद्धमासो परियेसनकरणनिवासनानं तिण्णम्पि खेत्तं । एतस्मिज्झि अन्तरे परियेसितुं कातुं निवासेतुञ्च वट्ठति, अधिद्धातुंयेव न वट्ठति । आसाळ्हीपुण्णमासिया पच्छिमपाटिपददिवसतो पट्टाय याव कत्तिकपुण्णमा, इमे चत्तारो मासा परियेसनकरणनिवासनाधिद्धानानं चतुन्नं खेत्तं । एतस्मिज्झि अन्तरे अलद्धं परियेसितुं लद्धं कातुं निवासेतुं अधिद्धातुञ्च वट्ठति । इदं ताव चतुब्बिधं खेत्तं वेदितब्बं ।

कत्तिकपुण्णमासिया पन पच्छिमपाटिपददिवसतो पट्टाय याव जेट्ठमूलपुण्णमा, इमे सत्त मासा पिट्टिसमयो नाम । एतस्मिज्झि अन्तरे “कालो वस्सिकसाटिकाया”तिआदिना नयेन सतुप्पादं कत्वा अज्जातकअप्पवारितद्धानतो वस्सिकसाटिकचीवरं निष्फादेन्तस्स इमिना सिक्खापदेन निस्सगियं पाचित्तियं । “देथ मे वस्सिकसाटिकचीवरं”न्तिआदिना नयेन विज्जतिं कत्वा निष्फादेन्तस्स अज्जातकविज्जत्तिसिक्खापदेन निस्सगियं पाचित्तियं । वुत्तनयेनेव सतुप्पादं कत्वा जातकपवारितद्धानतो निष्फादेन्तस्स इमिनाव सिक्खापदेन निस्सगियं पाचित्तियं । विज्जतिं कत्वा निष्फादेन्तस्स अज्जातकविज्जत्तिसिक्खापदेन अनापत्ति । वुत्तज्हेतं परिवारे —

“मातरं चीवरं याचे, नो च सङ्गे परिणतं ।

केनस्स होति आपत्ति, अनापत्ति च जातके ।

पज्हा मेसा कुसलेहि चिन्तिता”ति ॥ (परि० ४८१) ।

अयज्झि पज्जो इममत्थं सन्धाय वुत्तोति । एवं पिट्टिसमयचतुक्कं वेदितब्बं ।

जेट्ठमूलपुण्णमासिया पन पच्छिमपाटिपददिवसतो पट्टाय याव कत्तिकपुण्णमा, इमे पञ्च मासा कुच्छिसमयो नाम । एतस्मिज्झि अन्तरे वुत्तनयेन सतुप्पादं कत्वा अज्जातकअप्पवारितद्धानतो वस्सिकसाटिकचीवरं निष्फादेन्तस्स वत्तभेदे दुक्कटं । ये मनुस्सा पुब्बेपि वस्सिकसाटिकचीवरं देन्ति, इमे पन सचेपि अत्तनो अज्जातकअप्पवारिता होन्ति, वत्तभेदो नत्थि, तेसु सतुप्पादकरणस्स अनुज्जातत्ता । विज्जतिं कत्वा निष्फादेन्तस्स अज्जातकविज्जत्तिसिक्खापदेन निस्सगियं

पाचित्तियं । इदं पन पकतिया वस्सिकसाटिकदायकेसुपि होतियेव । वुत्तनयेनेव सत्तुप्पादं कत्वा जातकपवारितट्टानतो निष्फादेन्तस्स इमिना सिक्खापदेन अनापत्ति । विज्जत्तिं कत्वा निष्फादेन्तस्स अज्जातकविज्जत्तिसिक्खापदेन अनापत्ति । “न वत्तब्बा देथ मे”ति इदज्झि परियेसनकाले अज्जातकअप्पवारितेयेव सन्धाय वुत्तं । एवं कुच्छिसमयचतुक्कं वेदितब्बं ।

नग्गो कायं ओवस्सापेति, आपत्ति दुक्कटस्साति एत्थ उदकफुसितगणनाय अकत्वा न्हानपरियोसानवसेन पयोगे पयोगे दुक्कटेन कारेतब्बो । सो च खो विवटङ्गणे आकासतो पतितउदकेनेव न्हायन्तो । न्हानकोट्टकवापिआदीसु घटेहि आसित्तउदकेन वा न्हायन्तस्स अनापत्ति ।

वस्सं उक्कट्टियतीति एत्थ सचे कतपरियेसिताय वस्सिकसाटिकाय गिम्हानं पच्छिम मासं खेपेत्वा पुन वस्सानस्स पठममासं उक्कट्टित्वा गिम्हानं पच्छिममासमेव करोन्ति, वस्सिकसाटिका धोवित्वा निक्खिपितब्बा । अनधिद्धिता अविकप्पिता द्वे मासे परिहारं लभति, वस्सूपनायिकदिवसे अधिद्धातब्बा । सचे सतिसम्मोसेन वा अप्पहोनकभावेन वा अकता होति, ते च द्वे मासे वस्सानस्स च चातुमासन्ति छ मासे परिहारं लभति । सचे पन कत्तिकमासे कथिनं अत्थरीयति, अपरेपि चत्तारो मासे लभति, एवं दस मासा होन्ति । ततो परम्पि सतिया पच्चासाय मूलचीवरं कत्वा ठपेन्तस्स एकमासन्ति एवं एकादस मासे परिहारं लभति । सचे पन एकाहद्वीहादिवसेन याव दसाहानागताय वस्सूपनायिकाय अन्तोवस्से वा लद्धा चेव निद्धिता च, कदा अधिद्धातब्बाति एतं अट्टकथासु न विचारितं । लद्धदिवसतो पट्टाय अन्तोदसाहे निद्धिता पन तस्मिंयेव अन्तोदसाहे अधिद्धातब्बा । दसाहातिक्कमे निद्धिता तदहेव अधिद्धातब्बा । दसाहे अप्पहोन्ते चीवरकालं नातिक्कमेतब्बाति अयं नो अत्तनोमति । कस्मा? “अनुजानामि, भिक्खवे, तिचीवरं अधिद्धातुं न विकप्पेतुं; वस्सिकसाटिकं वस्सानं चातुमासं अधिद्धातुं, ततो परं विकप्पेतुं”न्ति (महाव० ३५८) हि वुत्तं । तस्मा वस्सूपनायिकतो पुब्बे दसाहातिक्कमेपि अनापत्ति । “दसाहपरमं अतिरेकचीवरं धारेतब्ब”न्ति (पारा० ४६२) च वुत्तं । तस्मा एकाहद्वीहादिवसेन याव दसाहानागताय वस्सूपनायिकाय अन्तोवस्से वा लद्धा चेव निद्धिता च वुत्तनयेनेव अन्तोदसाहे वा तदहु वा अधिद्धातब्बा, दसाहे अप्पहोन्ते चीवरकालं नातिक्कमेतब्बा ।

तत्थ सिया “वस्सानं चातुमासं अधिद्धातुं”न्ति वचनतो “चातुमासब्भन्तरे यदा वा तदा वा अधिद्धातुं वट्ठती”ति । यदि एवं, “कण्डुप्पटिच्छादिं याव आबाधा अधिद्धातुं”न्ति वुत्तं सापि, च दसाहं अतिक्कामेतब्बा सिया । एवञ्च सति “दसाहपरमं अतिरेकचीवरं धारेतब्ब”न्ति इदं विरुज्झति । तस्मा यथावुत्तमेव गहेतब्बं, अज्जं वा अचलं कारणं लभित्वा छट्ठेतब्बं । अपिच कुरुन्दियम्पि निस्सगियावसाने वुत्तं — “कदा अधिद्धातब्बा? लद्धदिवसतो पट्टाय अन्तोदसाहे निद्धिता पन तस्मिंयेव अन्तोदसाहे अधिद्धातब्बा । यदि नप्पहोति याव कत्तिकपुण्णमा परिहारं लभती”ति ।

६३०. अच्छिन्नचीवरस्साति एतं वस्सिकसाटिकमेव सन्धाय वुत्तं । तेसज्झि नग्गानं कायोवस्सापने अनापत्ति । एत्थ च महग्घवस्सिकसाटिकं निवासेत्वा न्हायन्तस्स चोरुपद्दवो आपदा नाम । सेसमेत्थ उत्तानमेव ।

छसमुट्ठानं, किरियं, नोसज्जाविमोक्खं, अचित्तकं, पण्णत्तिवज्जं, कायकम्मवचीकम्मं, तिचित्तं, तिवेदनन्ति ।

वस्सिकसाटिकसिक्खापदवण्णना निद्धिता ।

५. चीवरअच्छिन्दनसिक्खापदवण्णना

६३१. तेन समयेनाति चीवरअच्छिन्दनसिक्खापदं । तत्थ यम्पि त्याहन्ति यम्पि ते अहं । सो किर “मम पत्तचीवरउपाहनपच्चत्थरणानि वहन्तो मया सद्धिं चारिकं पक्कमिस्सती”ति अदासि । तेनेवमाह । अच्छिन्दीति बलक्कारेण अग्गहेसि, सकसज्जाय गहितत्ता पनस्स पाराजिकं नत्थि, किलमेत्वा गहितत्ता आपत्ति पज्जत्ता ।

६३३. सयं अच्छिन्दति निस्सगियं पाचित्तियन्ति एकं चीवरं एकाबद्धानि च बहूनि अच्छिन्दतो एका आपत्ति । एकतो अबद्धानि विसुं विसुं ठितानि च बहूनि अच्छिन्दतो “सङ्घाटिं आहर, उत्तरासङ्गं आहरा”ति एवं आहरापयतो च वत्थुगणनाय आपत्तियो । “मया दिन्नानि सब्बानि आहरा”ति वदतोपि एकवचनेनेव सम्बहुला आपत्तियो ।

अज्जं आणापेति आपत्ति दुक्कटस्साति “चीवरं गणहा”ति आणापेति, एकं दुक्कटं । आणत्तो बहूनि गणहाति, एकं पाचित्तियं “सङ्घाटिं गणह, उत्तरासङ्गं गणहा”ति वदतो वाचाय वाचाय दुक्कटं । “मया दिन्नानि सब्बानि गणहा”ति वदतो एकवाचाय सम्बहुला आपत्तियो ।

६३४. अज्जं परिक्रारन्ति विकप्पनुपगपच्छिमचीवरं ठपेत्वा यं किञ्चि अन्तमसो सूचिम्पि । वेठेत्वा ठपितसूचीसुपि वत्थुगणनाय दुक्कटानि । सिथिलवेठितासु एवं । गाळ्हं कत्वा बद्धासु पन एकमेव दुक्कटन्ति महापच्चरियं वुत्तं । सूचिघरे पक्खित्तासुपि एसेव नयो । थविकाय पक्खिपित्वा सिथिलबद्ध गाळ्हबद्धेसु तिकटुकादीसु भेसज्जेसुपि एसेव नयो ।

६३५. सो वा देतीति “भन्ते, तुम्हाकंयेव इदं सारुप्प”न्ति एवं वा देति, अथ वा पन “आवुसो, मयं तुय्हं वत्तपटिपत्तिं करिस्सति, अम्हाकं सन्तिके उपज्जं गण्हिस्सति, धम्मं परियापुणिस्सती”ति चीवरं अदम्ह, सो दानि त्वं न वत्तं करोसि, न उपज्जं गणहासि, न धम्मं परियापुणासी”ति एवमादीनि वुत्तो “भन्ते, चीवरत्थाय मज्जे भणथ, इदं वो चीवर”न्ति देति, एवम्पि सो वा देति । दिसापक्कन्तं वा पन दहरं “निवत्तेथ न”न्ति भणति, सो न निवत्तति । चीवरं गहेत्वा रुन्धथाति, एवं चे निवत्तति, साधु । सचे “पत्तचीवरत्थाय मज्जे तुम्हे भणथ, गण्हथ न”न्ति देति । एवम्पि सो वा देति, विब्भन्तं वा दिस्वा “मयं तुय्हं वत्तं करिस्सती”ति पत्तचीवरं अदम्ह, सो दानि त्वं विब्भमित्वा चरसी”ति वदति । इतरो “गण्हथ तुम्हाकं पत्तचीवर”न्ति देति, एवम्पि सो वा देति । “मम सन्तिके उपज्जं गण्हन्तस्सेव देमि, अज्जत्थ गण्हन्तस्स न देमि । वत्तं करोन्तस्सेव देमि, अकरोन्तस्स न देमि, धम्मं परियापुणन्तस्सेव देमि, अपरियापुणन्तस्स न देमि, अविब्भमन्तस्सेव देमि, विब्भमन्तस्स न देमी”ति एवं पन दातुं न वट्टति, ददतो दुक्कटं । आहरापेतुं पन वट्टति । चजित्वा दिन्नं अच्छिन्दित्वा गण्हन्तो भण्डगघेन कारेतब्बो । सेसमेत्थ उत्तानमेवाति ।

तिसमुट्ठानं — कायचित्ततो वाचाचित्ततो कायवाचाचित्ततो च समुट्ठाति, किरियं, सज्जाविमोक्खं, सचित्तकं, लोकवज्जं, कायकम्मवचीकम्मं, अकुसलचित्तं, दुक्खवेदनन्ति ।

चीवरअच्छिन्दनसिक्खापदवण्णना निट्ठिता ।

६. सुत्तविज्जत्तिसिक्खापदवण्णना

६३६. तेन समयेनाति सुत्तविज्जत्तिसिक्खापदं । तत्थ खोमन्ति खोमवाकेहि कतसुत्तं । कप्पासिकन्ति कप्पासतो निब्बत्तं । कोसेय्यन्ति कोसियंसूहि कन्तित्वा कतसुत्तं । कम्बलन्ति एळकलोमसुत्तं । साणन्ति साणवाकसुत्तं । भङ्गन्ति पाटेक्कं वाकसुत्तमेवाति एके । एतेहि पज्चहि मिस्सेत्वा कतसुत्तं पन “भङ्ग”न्ति वेदितब्बं ।

वायापेति पयोगे पयोगे दुक्कटन्ति सचे तन्तवायस्स तुरिवेमादीनि नत्थि, तानि “अरज्जतो आहरिस्सामी”ति वासिं वा फरसुं वा निसेति, ततो पट्टाय यं यं उपकरणत्थाय वा चीवरवायनत्थाय वा करोति, सब्बत्थ तन्तवायस्स पयोगे पयोगे भिक्खुस्स दुक्कटं । दीघतो विदत्थिमत्ते तिरियञ्च हत्थमत्ते वीते निस्सगियं पाचित्तियं । **महापच्चरियं** पन “याव परियोसानं वायापेन्तस्स फलके फलके निस्सगियं पाचित्तियं”न्ति वुत्तं । तम्पि इदमेव पमाणं सन्धाय वुत्तन्ति वेदितब्बं । विकप्पनुपगपच्छिमज्झि चीवरसङ्ख्यं गच्छतीति ।

अपिचेत्थ एवं विनिच्छयो वेदितब्बो — सुत्तं ताव सामं विज्जापितं अकप्पियं, सेसं जातकादिवसेन उप्पन्नं कप्पियं । तन्तवायोपि अज्जातकअप्पवारितो विज्जत्तिया लब्धो अकप्पियो, सेसो कप्पियो । तत्थ अकप्पियसुत्तं अकप्पियतन्तवायेन वायापेन्तस्स पुब्बे वुत्तनयेन निस्सगियं । तेनेव पन कप्पियसुत्तं वायापेन्तस्स यथा पुब्बे निस्सगियं, एवं दुक्कटं । तेनेव कप्पियं अकप्पियञ्च सुत्तं वायापेन्तस्स यदि पच्छिमचीवरप्पमाणेन एको परिच्छेदो सुद्धकप्पियसुत्तमयो, एको अकप्पियसुत्तमयोति एवं केदारबद्धं विय चीवरं होति, अकप्पियसुत्तमये परिच्छेदे पाचित्तियं, इतरस्मिं तथेव दुक्कटं । यदि ततो ऊनपरिच्छेदा होन्ति, अन्तमसो अच्छिमण्डलप्पमाणापि, सब्बपरिच्छेदेसु परिच्छेदगणनाय दुक्कटं । अथ एकन्तरिकेन वा सुत्तेन दीघतो वा कप्पियं तिरियं अकप्पियं कत्वा वीतं होति, फलके फलके दुक्कटं । कप्पियतन्तवायेनपि अकप्पियसुत्तं वायापेन्तस्स यथा पुब्बे निस्सगियं, एवं दुक्कटं । तेनेव कप्पियञ्च अकप्पियञ्च सुत्तं वायापेन्तस्स सचे पच्छिमचीवरप्पमाणा ऊनका वा अकप्पियसुत्तपरिच्छेदा होन्ति, तेसु परिच्छेदगणनाय दुक्कटं । कप्पियसुत्तपरिच्छेदेसु अनापत्ति । अथ एकन्तरिकेन वा सुत्तेन दीघतो वा कप्पियं तिरियं अकप्पियं कत्वा वीतं होति, फलके फलके दुक्कटं ।

यदि पन द्वे तन्तवाया होन्ति, एको कप्पियो एको अकप्पियो, सुत्तञ्च अकप्पियं, ते चे वारेन विनन्ति, अकप्पियतन्तवायेन वीते फलके फलके पाचित्तियं, ऊनतरे दुक्कटं । इतरेन वीते उभयत्थ दुक्कटं । सचे द्वेपि वेमं गहेत्वा एकतो विनन्ति, फलके फलके पाचित्तियं । अथ सुत्तं कप्पियं, चीवरञ्च केदारबद्धादीहि सपरिच्छेदं, अकप्पियतन्तवायेन वीते परिच्छेदे परिच्छेदे दुक्कटं, इतरेन वीते अनापत्ति । सचे द्वेपि वेमं गहेत्वा एकतो विनन्ति, फलके फलके दुक्कटं । अथ सुत्तम्पि कप्पियञ्च अकप्पियञ्च, ते चे वारेन विनन्ति, अकप्पियतन्तवायेन अकप्पियसुत्तमयेसु पच्छिमचीवरप्पमाणेसु परिच्छेदेसु वीतेसु परिच्छेदगणनाय पाचित्तियं । ऊनकतरेसु कप्पियसुत्तमयेसु च दुक्कटं । कप्पियतन्तवायेन अकप्पियसुत्तमयेसु पमाणयुत्तेसु वा ऊनकेसु वा दुक्कटमेव । कप्पियसुत्तमयेसु अनापत्ति ।

अथ एकन्तरिकेन वा सुत्तेन दीघतो वा अकप्पियं तिरियं कप्पियं कत्वा विनन्ति, उभोपि वा ते वेमं गहेत्वा एकतो विनन्ति, अपरिच्छेदे चीवरे फलके फलके दुक्कटं, सपरिच्छेदे परिच्छेदवसेन दुक्कटानीति । अयं पन अत्थो **महाअट्ठकथायं** अपाकटो, **महापच्चरियादीसु** पाकटो । इध सब्बाकारेनेव पाकटो ।

सचे सुत्तम्पि कप्पियं, तन्तवायोपि कप्पियो जातकप्पवारितो वा मूलेन वा पयोजितो, वायापनपच्चया अनापत्ति । दसाहातिक्कमनपच्चया पन आपत्तिं रक्खन्तेन विकप्पनुपगप्पमाणमत्ते वीते तन्ते ठितंयेव अधिद्धातब्बं । दसाहातिक्कमेन निट्ठापियमानज्झि निस्सगियं भवेय्याति । जातकादीहि तन्तं आरोपेत्वा “तुम्हाकं, भन्ते, इदं चीवरं गण्हेय्याथा”ति निर्यातितेपि एसेव नयो ।

सचे तन्तवायो एवं पयोजितो वा सयं दातुकामो वा हुत्वा “अहं, भन्ते, तुम्हाकं चीवरं असुकदिवसे नाम वायित्वा ठपेस्सामी”ति वदति, भिक्खु च तेन परिच्छिन्नदिवसतो दसाहं अतिक्कामेति, निस्सगियं पाचित्तियं ।

सचे पन तन्तवायो “अहं तुम्हाकं चीवरं वायित्वा सासनं पेसेस्सामी”ति वत्वा तथेव करोति, तेन पेसितभिक्षु पन तस्स भिक्षुनो न आरोचेति, अज्जो दिस्वा वा सुत्वा वा “तुम्हाकं, भन्ते, चीवरं निद्धितं”न्ति आरोचेति, एतस्स आरोचनं न पमाणं। यदा पन तेन पेसितोयेव आरोचेति, तस्स वचनं सुतदिवसतो पट्टाय दसाहं अतिक्कामयतो निस्सगियं पाचित्तियं।

सचे तन्तवायो “अहं तुम्हाकं चीवरं वायित्वा कस्सचि हत्थे पहिणिस्सामी”ति वत्वा तथेव करोति, चीवरं गहेत्वा गतभिक्षु पन अत्तनो परिवेणे ठपेत्वा तस्स न आरोचेति, अज्जो कोचि भणति “अपि, भन्ते, अधुना आभतं चीवरं सुन्दरं”न्ति? “कुहिं, आवुसो, चीवरं”न्ति? “इत्थन्नामस्स हत्थे पेसितं”न्ति। एतस्सपि वचनं न पमाणं। यदा पन सो भिक्षु चीवरं देति, लद्धदिवसतो पट्टाय दसाहं अतिक्कामयतो निस्सगियं पाचित्तियं। सचे पन वायापनमूलं अदिन्नं होति, याव काकणिकमत्तम्पि अवसिट्ठं, ताव रक्खति।

६४०. अनापत्ति चीवरं सिब्बेतुन्ति चीवरसिब्बनत्थाय सुत्तं विज्जापेन्तस्स अनापत्तीति अत्थो।
आयोगेति आदीसुपि निमित्तत्थे भुम्मवचनं, आयोगादिनिमित्तं विज्जापेन्तस्स अनापत्तीति वुत्तं होति। सेसमेत्थ उत्तानत्थमेवाति।

छसमुट्ठानं, किरियं, नोसज्जाविमोक्खं, अचित्तकं, पण्णत्तिवज्जं, कायकम्मवचीकम्मं, तिचित्तं, तिवेदनन्ति।

सुत्तविज्जत्तिसिक्खापदवण्णना निद्धिता।

७. महापेसकारसिक्खापदवण्णना

६४१. तेन समयेनाति महापेसकारसिक्खापदं। तत्थ सुत्तं धारयित्वाति सुत्तं तुलेत्वा पलपरिच्छेदं कत्वा।
अप्पितन्ति घनं। **सुवीतन्ति** सुट्ठु वीतं, सब्बट्ठानेसु समं कत्वा वीतं। **सुप्पवायितन्ति** सुट्ठु पवायितं सब्बट्ठानेसु समं कत्वा तन्ते पसारितं। **सुविलेखितन्ति** लेखनिया सुट्ठु विलिखितं। **सुवितच्छितन्ति** कोच्छेन सुट्ठु वितच्छितं, सुनिद्धोतन्ति अत्थो।
पटिबद्धन्ति वेकल्लं। तन्तेति तन्ते दीघतो पसारणेयेव उपनेत्वाति अत्थो।

६४२. तत्र चे सो भिक्खूति यत्र गामे वा निगमे वा ते तन्तवाया तत्र। **विकप्पं आपज्जेय्याति** विसिट्ठं कप्पं अधिकविधानं आपज्जेय्य। पाळियं पन येनाकारेण विकप्पं आपन्नो होति, तं दस्सेतुं “इदं खो, आवुसो”ति आदि वुत्तं।

धम्मम्पि भणतीति धम्मकथम्पि कथेति, “तस्स वचनेन आयतं वा वित्थतं वा अप्पितं वा”ति सुत्तवट्ठनआकारमेव दस्सेति।

पुब्बे अप्पवारितोति चीवरसामिकेहि पुब्बे अप्पवारितो हुत्वा। सेसं उत्तानत्थमेवाति।

छसमुट्ठानं, किरियं, नोसज्जाविमोक्खं, अचित्तकं, पण्णत्तिवज्जं, कायकम्मवचीकम्मं,

तिचित्तं, तिवेदनन्ति।

महापेसकारसिक्खापदवण्णना निद्धिता।

८. अच्चेकचीवरसिक्खापदवण्णना

६४६-९. तेन समयेनाति अच्चेकचीवरसिक्खापदं । तत्थ दसाहानागतन्ति दस अहानि दसाहं, तेन दसाहेन अनागता दसाहानागता, दसाहेन असम्पत्ताति अत्थो, तं दसाहानागतं, अच्चन्तसंयोगवसेन भुम्मत्थे उपयोगवचनं, तेनेवस्स पदभाजने “दसाहानागताया”ति वुत्तं । पवारणायाति इदं पन या सा दसाहानागताति वुत्ता, तं सरूपतो दस्सेतुं असम्मोहत्यं अनुपयोगवचनं ।

कत्तिकतेमासिकपुण्णमन्ति पठमकत्तिकतेमासिकपुण्णमं । इधापि पठमपदस्स अनुपयोगत्ता पुरिमनयेनेव भुम्मत्थे उपयोगवचनं । इदं वुत्तं होति — “यतो पट्ठाय पठममहापवारणा दसाहानागता”ति वुच्चति, सचेपि तानि दिवसानि अच्चन्तमेव भिक्खुनो अच्चेकचीवरं उप्पज्जेय्य, ‘अच्चेकं इदं’न्ति जानमानेन भिक्खुना सब्बम्पि पटिग्गहेतब्ब”न्ति । तेन पवारणामासस्स जुण्हपक्खपञ्चमितो पठाय उप्पन्नस्स चीवरस्स निधानकालो दस्सितो होति । कामञ्चेस “दसाहपरमं अतिरेकचीवरं धारेतब्ब”न्ति इमिनाव सिद्धो, अत्थुप्पत्तिवसेन पन अपुब्बं विय अत्थं दस्सेत्वा सिक्खापदं ठपितं ।

अच्चेकचीवरन्ति अच्चायिकचीवरं वुच्चति, तस्स पन अच्चायिकभावं दस्सेतुं “सेनाय वा गन्तुकामो होती”तिआदि वुत्तं । तत्थ सद्धाति इमिना सद्धामत्तकमेव दस्सितं । पसादोति इमिना सुप्पसन्ना बलवसद्धा । एतं अच्चेकचीवरं नामाति एतं इमेहि कारणेहि दातुकामेन दूतं वा पेसेत्वा सयं वा आगन्त्वा “वस्सावासिकं दस्सामी”ति एवं आरोचितं चीवरं अच्चेकचीवरं नाम होती । छट्ठितो पट्ठाय पन उप्पन्नं अनच्चेकचीवरम्पि पच्चुद्धरित्वा ठपितचीवरम्पि एतं परिहारं लभतियेव ।

सज्जाणं कत्वा निक्खिपितब्बन्ति किञ्चि निमित्तं कत्वा ठपेतब्बं । कस्मा एतं वुत्तं? यदि हि तं पुरे पवारणाय विभजन्ति । येन गहितं, तेन छिन्नवस्सेन न भवितब्बं । सचे पन होति, तं चीवरं सङ्घिकमेव होति । ततो सल्लक्खेत्वा सुखं दातुं भविस्सतीति ।

६५०. अच्चेकचीवरे अच्चेकचीवरसज्जीति एवमादि विभजित्वा गहितमेव सन्धाय वुत्तं । सचे पन अविभक्तं होति, सङ्घस्स वा भण्डागारे, चीवरसमयातिक्कमेपि अनापत्ति । इति अतिरेकचीवरस्स दसाहं परिहारो । अकतस्स वस्सिकसाटिकचीवरस्स अनत्थते कथिने पञ्च मासा, वस्से उक्कट्ठिते छ मासा, अत्थते कथिने अपरे चत्तारो मासा । हेमन्तस्स पच्छिमे दिवसे मूलचीवराधिष्ठानवसेन अपरोपि एको मासोति एकादस मासा परिहारो । सतिया पच्चासाय मूलचीवरस्स एको मासो, अच्चेकचीवरस्स अनत्थते कथिने एकादसदिवसाधिको मासो, अत्थते कथिने एकादसदिवसाधिका पञ्च मासा, ततो परं एकदिवसम्पि परिहारो नत्थीति वेदितब्बं ।

अनच्चेकचीवरेति अच्चेकचीवरसदिसे अज्जस्मिं । सेसमेत्थ उत्तानत्थमेवाति ।

कथिनसमुद्धानं — अकिरियं, नोसज्जाविमोक्खं, अचित्तकं, पण्णत्तिवज्जं, कायकम्मवचीकम्मं, तिचित्तं, तिवेदनन्ति ।

अच्चेकचीवरसिक्खापदवण्णना निड्डिता ।

९. सासङ्कसिक्खापदवण्णना

६५२. तेन समयेनाति सासङ्कसिक्खापदं । तत्थ **वुत्थवस्सा आरज्जकेसूति** ते पुब्बेपि अरज्जेयेव विहरिंसु । दुब्बलचीवरत्ता पन पच्चयवसेन गामन्तसेनासने वस्सं वसित्वा निड्डितचीवरा हुत्वा “इदानी निप्पलिबोधा समणधम्मं करिस्सामा”ति आरज्जकेसु सेनासनेसु विहरन्ति । **कत्तिकचोरकाति** कत्तिकमासे चोरा । **परिपातेन्तीति** उपद्ववन्ति, तत्थ तत्थ आधावित्वा उत्तासेन्ति पलापेन्ति । **अन्तरघरे निक्खिपितुन्ति** अन्तोगामे निक्खिपितुं । भगवा यस्मा पच्चया नाम धम्मेन समेन दुल्लभा, सल्लेखवा हि भिक्खु मातरम्पि विज्जापेतुं न सक्कोति । तस्मा चीवरगुत्तत्थं अन्तरघरे निक्खिपितुं अनुजानाति । भिक्खूनं पन अनुरूपत्ता अरज्जवासं न पटिक्खिपि ।

६५३. उपवस्सं खो पनाति एत्थ उपवस्सन्ति उपवस्स; उपवसित्वाति वुत्तं होति । उपसम्पज्जन्तिआदीसु विय हि एत्थ अनुनासिको दट्ठब्बो । वस्सं उपगन्त्वा वसित्वा चाति अत्थो । इमस्स च पदस्स “तथारूपेसु भिक्खु सेनासनेसु विहरन्तो”ति इमिना सम्बन्धो । किं वुत्तं होति? वस्सं उपगन्त्वा वसित्वा च ततो परं पच्छिमकत्तिकपुण्णमपरियोसानकालं यानि खो पन तानि आरज्जकानि सेनासनानि सासङ्कसम्मत्तानि सप्पटिभयानि; तथारूपेसु भिक्खु सेनासनेसु विहरन्तो आकङ्खमानो तिण्णं चीवरानं अज्जतरं चीवरं अन्तरघरे निक्खिपेय्याति । यस्मा पन यो वस्सं उपगन्त्वा याव पठमकत्तिकपुण्णमं वसति, सो वुट्ठवस्सानं अब्भन्तरो होति, तस्मा इदं अतिगहनं ब्यज्जनविचारणं अकत्वा पदभाजने केवलं चीवरनिक्खेपारहं पुगलं दस्सेतुं “वुट्ठवस्सान”न्ति वुत्तं । तस्सापि “**भिक्खु सेनासनेसु विहरन्तो**”ति इमिना सम्बन्धो । अयञ्चि एत्थ अत्थो “वुट्ठवस्सानं भिक्खु सेनासनेसु विहरन्तो”ति एवरूपानं भिक्खूनं अब्भन्तरे यो कोचि भिक्खूति वुत्तं होति ।

अरज्जलक्खणं **अदिन्नादानवण्णनायं** वुत्तं । अयं पन विसेसो — सचे विहारो परिक्खित्तो होति, परिक्खित्तस्स गामस्स इन्दखीलतो अपरिक्खित्तस्स परिक्खेपारहट्ठानतो पट्ठाय याव विहारपरिक्खेपा मिनितब्बं । सचे विहारो अपरिक्खित्तो होति, यं सब्बपठमं सेनासनं वा भत्तसाला वा धुवसन्निपातट्ठानं वा बोधिवा चेतियं वा दूरे चेपि सेनासनतो होति, तं परिच्छेदं कत्वा मिनितब्बं । सचेपि आसन्ने गामो होति, विहारे ठितेहि घरमानुसकानं सद्दो सूयति, पब्बतनदीआदीहि पन अन्तरितत्ता न सक्का उजुं गन्तुं, यो चस्स पकतिमग्गो होति, सचेपि नावाय सञ्चरितब्बो, तेन मग्गेन गामतो पज्जधनुसतिकं गहेतब्बं । यो आसन्नगामस्स अङ्गसम्पादनत्थं ततो ततो मग्गं पिदहति, अयं “धुत्तङ्गचोरो”ति वेदितब्बो ।

सासङ्कसम्मत्तानीति “सासङ्कानी”ति सम्मतानि; एवं सज्जातानीति अत्थो । पदभाजने पन येन कारणेन तानि सासङ्कसम्मत्तानि, तं दस्सेतुं “आरामे आरामूपचारे”तिआदि वुत्तं ।

सह पटिभयेन **सप्पटिभयानि**, सन्निहितबलवभयानीति अत्थो । पदभाजने पन येन कारणेन तानि सप्पटिभयानि; तं दस्सेतुं “आरामे आरामूपचारे”तिआदि वुत्तं ।

समन्ता गोचरगामे निक्खिपेय्याति आरज्जकस्स सेनासनस्स समन्ता सब्बदिसाभागेषु अत्तना अभिरुचिते गोचरगामे सतिआ अङ्गसम्पत्तिया निक्खिपेय्य ।

तत्रायं अङ्गसम्पत्ति — पुरिमिकाय उपगन्त्वा महापवारणाय पवारितो होति, इदमेकं अङ्गं । सचे पच्छिमिकाय वा उपगतो होति छिन्नवस्सो वा, निक्खिपितुं न लभति । कत्तिकमासोयेव होति, इदं दुतियं अङ्गं । कत्तिकमासतो परं न लभति, पज्जधनुसतिकं पच्छिममेव पमाणयुत्तं सेनासनं होति, इदं ततियं अङ्गं । ऊनप्पमाणे वा गावुततो अतिरेकप्पमाणे वा न

लभति, यत्र हि पिण्डाय चरित्वा पुन विहारं भत्तवेलायं सक्का आगन्तुं, तदेव इध अधिप्पेतं । निमन्तितो पन अद्धयोजनम्पि योजनम्पि गन्त्वा वसितुं पच्चेति, इदमप्पमाणं । सासङ्कसप्पटिभयमेव होति, इदं चतुत्थं अङ्गं । अनासङ्कअप्पटिभये हि अङ्गयुत्तेपि सेनासने वसन्तो निक्खिपितुं न लभतीति ।

अञ्जत्र भिक्खुसम्मूतियाति या उदोसितसिक्खापदे कोसम्बकसम्मूति (पारा० ४७५) अनुज्जाता तस्सा सम्मूतिया अञ्जत्र; सचे सा लद्धा होति, छारत्तातिरेकम्पि विप्पवसितुं वट्ठति ।

पुन गामसीमं ओक्कमित्वाति सचे गोचरगामतो पुरत्थिमाय दिसाय सेनासनं; अयञ्च पच्छिमदिसं गतो होति, सेनासनं आगन्त्वा सत्तमं अरुणं उट्ठापेतुं असक्कोन्तेन गामसीमम्पि ओक्कमित्वा सभायं वा यत्थ कत्थचि वा वसित्वा चीवरप्पवत्तिं जत्वा पक्कमितुं वट्ठतीति अत्थो । एवं असक्कोन्तेन तत्थेव ठितेन पच्चुद्धरितब्बं, अतिरेकचीवरट्ठाने ठस्सतीति । सेसं उत्तानमेव ।

कथिनसमुट्ठानं — कायवाचतो कायवाचाचित्ततो च समुट्ठाति, अकिरिया, नोसञ्जाविमोक्खं, अचित्तकं, पण्णत्तिवज्जं, कायकम्मवचीकम्मं, तिचित्तं, तिवेदनन्ति ।

सासङ्कसिक्खापदवण्णना निट्ठिता ।

१०. परिणतसिक्खापदवण्णना

६५७. तेन समयेनाति परिणतसिक्खापदं । तत्थ **पूगस्साति** समूहस्स; धम्मगणस्साति अत्थो । **पटियत्तन्ति** पटियादितं । **बहू सङ्गस्स भत्ताति** सङ्गस्स बहूनि भत्तानि अनेकानि लाभमुखानि; न सङ्गस्स केनचि परिहानीति दीपेन्ति । **ओणोजेथाति** देथ । किं पनेवं वत्तुं वट्ठतीति कस्मा न वट्ठति? अयञ्हि अभिहट्ठभिक्खा अभिहरित्वा एकस्मिं ओकासे सङ्गस्सत्थाय पटियत्ता अभिहट्ठपटियत्ते च उट्ठिस्स ठपितभागे च पयुत्तवाचा नाम नत्थि ।

६५८. सङ्घिकन्ति सङ्गस्स सन्तकं । सो हि सङ्गस्स परिणतत्ता हत्थं अनारूळ्होपि एकेन परियायेन सङ्गस्स सन्तको होति, पदभाजने पन “सङ्घिकं नाम सङ्गस्स दिन्नं होति परिच्चत्त”न्ति एवं अत्थुद्धारवसेन निप्परियायतोव सङ्घिकं दस्सितं । **लाभन्ति** पटिलभितब्बवत्थुं आह । तेनेवस्स निद्वेसे “चीवरम्पी”तिआदि वुत्तं । **परिणतन्ति** सङ्गस्स निन्नं सङ्गस्स पोणं सङ्गस्स पब्भारं हुत्वा ठितं । येन पन कारणेन सो परिणतो होति, तं दस्सेतुं “दस्साम करिस्सामाति वाचा भिन्ना होती”ति पदभाजनं वुत्तं ।

६५९. पयोगे दुक्कटन्ति परिणतलाभस्स अत्तनो परिणामनपयोगे दुक्कटं, पटिलाभेन तस्मिं हत्थं आरूळ्हे निस्सगियं । सचे पन सङ्गस्स दिन्नं होति, तं गहेतुं न वट्ठति, सङ्गस्सेव दातब्बं । योपि आरामिकेहि सङ्घि एकतो खादति, भण्डं अग्घापेत्वा कारेतब्बो । परिणतं पन सहधम्मिकानं वा गिहीनं वा अन्तमसो मातुसन्तकम्पि “इदं मय्हं देही”ति सङ्गस्स परिणतभावं जत्वा अत्तनो परिणामेत्वा गण्हन्तस्स निस्सगियं पाचित्तियं । “इमस्स भिक्खुनो देही”ति एवं अञ्जस्स परिणामेन्तस्स सुद्धिकपाचित्तियं । एकं पत्तं वा चीवरं वा अत्तनो, एकं अञ्जस्स परिणामेति, निस्सगियं पाचित्तियञ्चेव सुद्धिकपाचित्तियञ्च । एसेव नयो बहूसु । वुत्तम्पि चेतं —

“निस्सगियेन आपत्तिं, सुद्धिकेन पाचित्तियं ।

आपज्जेय्य एकतो ।

पज्हा मेसा कुसलेहि चिन्तिता'ति ॥ (परि० ४८०) ।

अयञ्चि परिणामनं सन्धाय वुत्तो । योपि वस्सिकसाटिकसमये मातुघरेपि सङ्घस्स परिणतं वस्सिकसाटिकं जत्वा अत्तनो परिणामेति, निस्सगियं पाचित्तियं । परस्स परिणामेति, सुद्धिकपाचित्तियं । मनुस्सा “सङ्घभत्तं करिस्सामा”ति सप्पितेलादीनि आहरन्ति, गिलानो चेपि भिक्खु सङ्घस्स परिणतभावं जत्वा किञ्चि याचति, निस्सगियं पाचित्तियमेव । सचे पन सो “तुम्हाकं सप्पिआदीनि आभटानि अत्थी”ति पुच्छित्वा “आम, अत्थी”ति वुत्ते “मय्हम्पि देथा”ति वदति, वट्टति । अथापि नं कुक्कुच्चायन्तं उपासका वदन्ति — “सङ्घोपि अम्हेहि दिन्नमेव लभति; गण्हथ, भन्ते”ति एवम्पि वट्टति ।

६६०. सङ्घस्स परिणतं अज्जसङ्घस्साति एकस्मिं विहारे सङ्घस्स परिणतं अज्जं विहारं उद्दिसित्वा “असुकस्मिं नाम महाविहारे सङ्घस्स देथा”ति परिणामेति ।

चेतियस्स वाति “किं सङ्घस्स दिन्नेन, चेतियस्सपूजं करोथा”ति एवं चेतियस्स वा परिणामेति ।

चेतियस्स परिणतन्ति एत्थ नियमेत्वा अज्जचेतियस्सत्थाय रोपितमालावच्छतो अज्जचेतियम्हि पुप्फम्पि आरोपेतुं न वट्टति । एकस्स चेतियस्स पन छत्तं वा पटाकं वा आरोपेत्वा ठितं दिस्वा सेसं अज्जस्स चेतियस्स दापेतुं वट्टति ।

पुग्गलस्स परिणतन्ति अन्तमसो सुनखस्सापि परिणतं “इमस्स सुनखस्स मा देहि, एतस्स देही”ति एवं अज्जपुग्गलस्स परिणामेति, दुक्कटं । सचे पन दायका “मयं सङ्घस्स भत्तं दातुकामा, चेतियस्स पूजं कातुकामा, एकस्स भिक्खुनो परिक्खारं दातुकामा, तुम्हाकं रुचिया दस्साम; भणथ, कत्थ देमा”ति वदन्ति । एवं वुत्ते तेन भिक्खुना “यत्थ इच्छथ, तत्थ देथा”ति वत्तब्बा । सचे पन केवलं “कत्थ देमा”ति पुच्छन्ति, पाळियं आगतनयेनेव वत्तब्बं । सेसमेत्थ उत्तानत्थमेव ।

तिसमुद्धानं — कायचित्ततो वाचाचित्ततो कायवाचाचित्ततो च समुद्धाति, किरियं, सज्जाविमोक्खं, सचित्तकं, लोकवज्जं, कायकम्मवचीकम्मं, अकुसलचित्तं, ति वेदनन्ति ।

समन्तपासादिकाय विनयसंवण्णनाय

परिणतसिक्खापदवण्णना निट्ठिता ।

निट्ठितो पत्तवग्गो ततियो ।

निस्सगियवण्णना निट्ठिता ।

पाराजिककण्ड-अट्ठकथा निट्ठिता ।